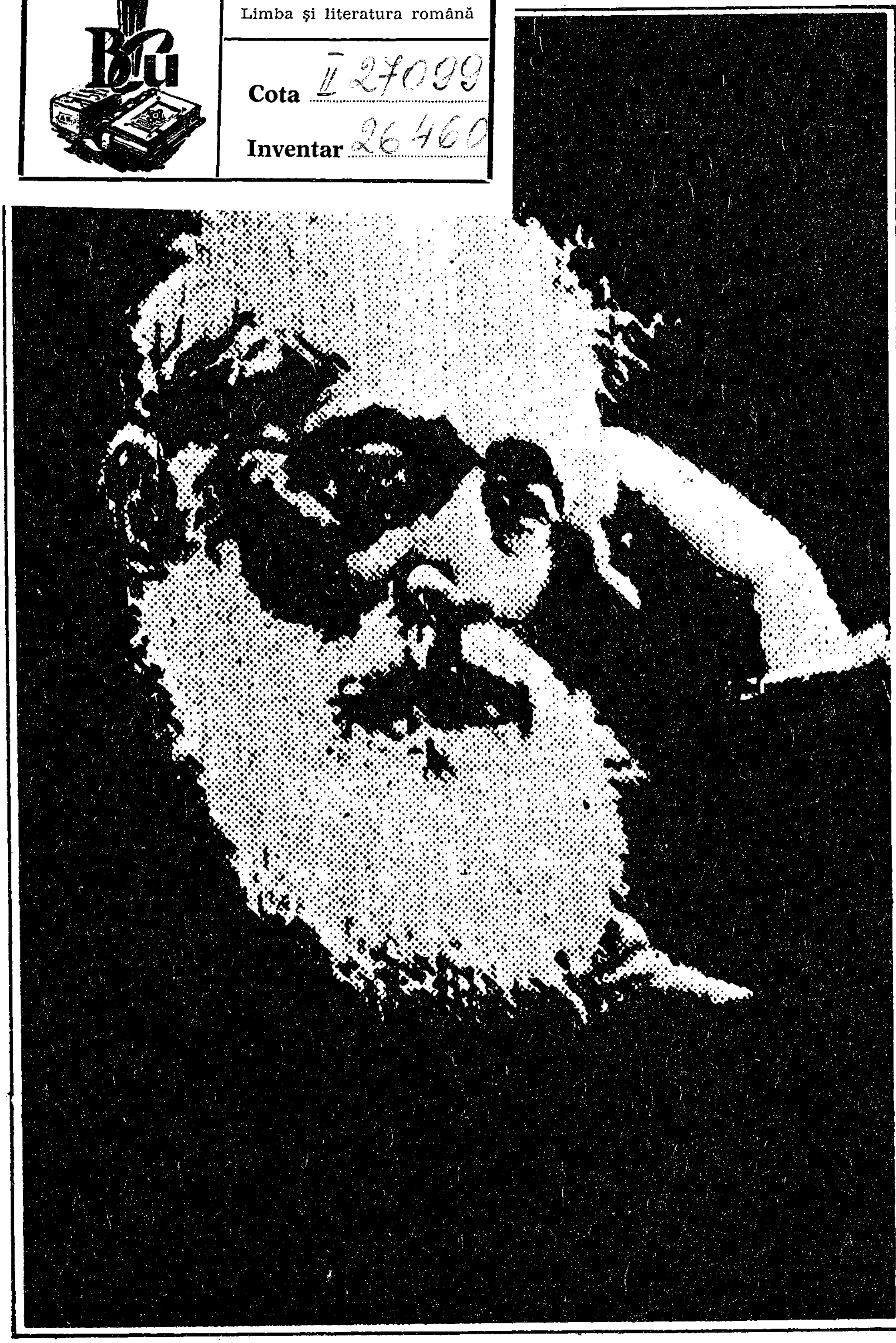
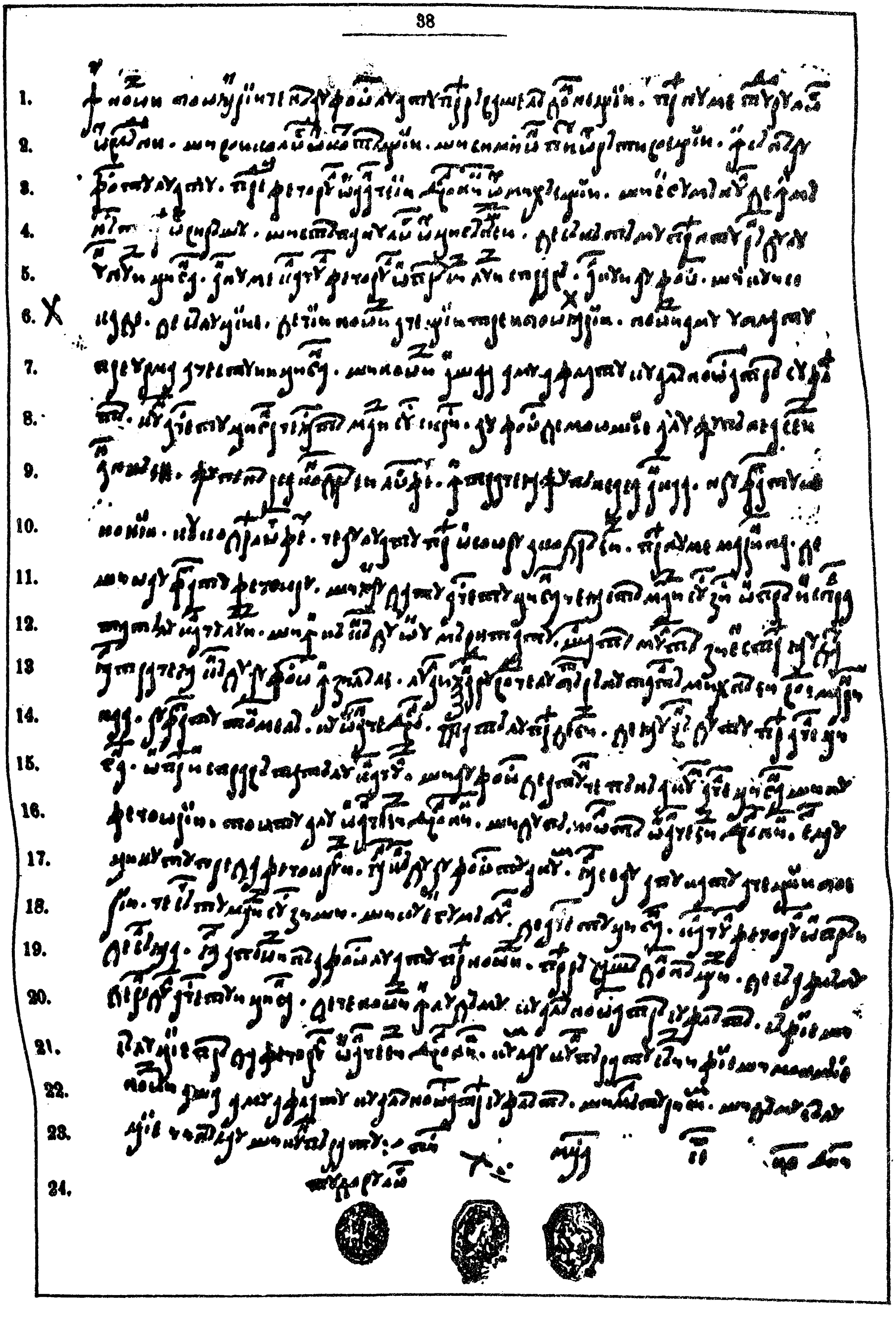

B.P. HASDEU

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

TOMUL II

CĂRȚILE POPORANE
ALE
ROMÂNILOR
ÎN SECOLUL XVI
ÎN LEGĂTURĂ CU LITERATURA POPORANĂ CEA NESCRISĂ
STUDIU DE FILOLOGIE COMPARATIVĂ

DE
B. PETRICEICU HASDEU

Ediție îngrijită și note
de
G. MIHĂILĂ

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI — 1984

Plan editură: 9009 B. Coli de tipar: 35 1/2.
Bun de tipar: martie—aprilie 1984.

Tiparul executat sub comanda
Nr. 80 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București
Republica Socialistă România

CARȚILE POPORANE

ALE

ROMÂNILOR

IN

SECOLUL XVI.

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A ARCHIVELOR STATULUĬ

Publicațiunĭ istorico-filologice

LIMBA ROMANA VORBITA

INTRE

1550—1600

TOMUL II

CĂRȚILE POPORANE

ALE

ROMÂNILOR

IN SECOLUL XVI

IN LEGĂTURĂ CU LITERATUR'A POPORANĂ CEA NESCRISA

TEXTURÎ ROMÂNE CU PARALELURÎ STRĂINE.—ORIGINEA LOR ŞI FILIAŢIUNILE INTERNE ŞI EXTERNE.—ÎNSEMNĂTATEA LOR ISTORICĂ ŞI LINGUISTICĂ.—BOGOMILISMUL IN ROMÂNIA.—CUCUL ŞI TURTURICA.—POVESTEA NUMERELOR.—SPECIMEN DE GRAMATICĂ ISTORICO-COMPARATIVĂ A LIMBEÎ ROMÂNE.

STUDIŬ DE FILOLOGIĂ COMPARATIVĂ

DE

B. Petriceicu-Hasdeu.

BUCURESCI

NOUA TYPOGRAFIE NAŢIONALĂ C. N. RĂDULESCU STR. ACADEMIEÎ No. 24.

1879.

Domnului DIM. A. STURDZA

din partea autorului
Stimă—amicie
ale tale dintru ale tale.

D. Dim. A. Sturdza procurîndu-mi ocaziunea de a da la lumină cele mai vechi cărţi poporane ale românilor, ceea ce m-a condus la un întins studiu asupra acestei importante ramure a literaturei noastre naţionale, am fost silit a modifica planul pe care mi-l propusesem în prefaţă la tomul I.

Excelentele observaţiuni ale lui Schuchardt, relative la primele două părţi din tomul precedinte, apar într-un Suplement la acel tom, unde figurează de asemenea observaţiunile analoge ale d-lui G. Bariţ, împreună cu întimpinările mele, cu unele îndreptări şi adaosuri.

Monografia cea promisă asupra genitivo-dativului român intră în partea III din volumul de faţă; cît pentru monografiele, anunţate tot atunci, despre accentuaţiunea şi vocalizaţiunea iraţională în vechile noastre monumente literare, le rezerv pentru un Suplement la tomul II, unde voi publica în acelaşi timp „Onomatologia română pînă la 1600" [1].

Sinteza operei întregi, conspectul sistematic al consecinţelor sale pentru VIII istoria limbei române din toate puncturile de vedere, va face obiectul tomului III, prin care sper a încheia lucrarea.

Oricum ar fi, volumul, pe care-l publicăm acuma, deşi face parte dintr-o vastă colecţiune, totuşi se poate considera ca ceva întreg, complet, îmbrăţişînd un teren independinte şi bine determinat: *Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă.*

Cătră acest titlu special, noi am mai adaos: «Studiu de filologie comparativă».

Să ne explicăm.

Prin «filologie comparativă» noi nu înţelegem, ca Whitney, ca d. Hovelacque, ca revista pariziană a d-lui de Rialle etc., comparaţiunea analitică a mai multor limbe. O asemenea noţiune ar fi fost la locul ei numai doară atunci cînd filologia propriu-zisă se mărginea în analiza linguistică a clasicităţii. De cînd însă, de la Wolf pînă la Böckh, preocupaţiunea filologică clasică s-a întins asupra tuturor elementelor culturale ale anticităţii, fie ele linguistice sau numai etice, aceeaşi accepţiune lărgită se cuvine pe deplin termenului corespunzător de «filologie comparativă». Unica deosebire între cele două sfere este că una din ele studiază într-un mod izolat popoarele antice în dezvoltarea civilizaţiunii lor, pe cînd cealaltă urmăreşte într-un mod comparativ manifestaţiunea naturală, statică şi dinamică, a spiritului tuturor popoarelor.

Pentru noi dară, «filologia comparativă» cuprinde | întrunite ambele IX doctrine, pe cari revista berlineză a lui Steinthal le împreună ca: «Etnopsicologie» şi «Linguistică». Linguistica, fie cea pozitivă sau analitică, fie

cea transcendentală * sau sintetică, fie cea descriptivă sau de clasificațiune, se referă la organismul limbelor. Etnopsicologia, pe de altă parte, cercetează credința popoarelor, depusă mai cu deosebire în literatura poporană [2]. Ambele, linguistica și etnopsicologia, spiritul popoarelor în limbă și același spirit în credință, sînt într-o corelațiune intimă, adesea indisolubilă, de exemplu în mitologie sau în onomatologie: ambele la un loc formează «filologia comparativă».

Iată în ce sens opera de față este în toată puterea cuvîntului un «Studiu de filologie comparativă»: limba română și literatura noastră poporană ne preocupă aci deopotrivă...

Terminînd, constatăm că tomul I a fost apreciat foarte favorabil în presa străină de Gustav Meyer *(Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, 1879, no. 42), de Angelo de Gubernatis *(Nuova antologia*, 1878, p. 723—4), de Dr. Jarník *(Der Osten*, 1878, no. 44*)* și alții. De asemenea profesorul Miklosich l-a consultat nu o dată în noua sa cercetare *Ueber die Wanderungen der Rumunen*. Ne place a adăuga însă că, în același timp, d. Cihac a crezut de cuviință a ne consacra în *Convorbiri literare* de la Iași (1879, no. 3 și 4) o lungă diatribă, pe care tot d-sa a reprodus-o apoi franțuzește în *Romanische Studien* (t. 4, p. 141—84). Ca ton, lucrarea d-lui Cihac este caracterizată cu prea multă bunăvoință: «d'un ton | quelque peu acerbe» de către d. Gaston Paris, care nu și-a dat osteneala de a o cerceta și-n fond (*Romania*, 1879, no. 31, p. 466); ca știință și metodă, ea a fost combătută cu o perfectă independință de spirit de către Dr. M. Gaster în *Zeitschrift für romanische Philologie* (t. 4, p. 468—76). În acest mod, ne putem scuti de a răspunde noi înșine la tonul, știința și metoda d-lui Cihac, pînă ce nu și le va drege pe toate [3].

B.P.H.

București, 5 decembre 1879.

---

* Generală *(n.ed.)*.

OCHIRE
ASUPRA
CĂRȚILOR POPORANE

Însemnătatea lor. — Raportul cătră literatura poporană în genere. — Cărțile poporane ale românilor.

CODEX STURDZANUS

XIII

OCHIRE
ASUPRA
CĂRŢILOR POPORANE

---

§ 1. Renumitul Görres, spirit fantastic, dar profund, a fost cel întîi, dacă nu ne înşelăm, cărui i se datoreşte, de pe la începutul secolului nostru, împărţirea literaturei poporane în două mari ramure: literatura poporană nescrisă şi literatura poporană scrisă, dînd totodată acestei din urmă epitetul de *cărţi poporane*[1].

Vederile lui Görres despre corelaţiunea ambelor ramure, silindu-se cu orice preţ a le da o origine comună, pe cînd în realitate ele curg ca două rîuleţe ce se împreunează sosind din direcţiuni opuse, sînt neşte vederi strîmte şi-n parte false; dar punctul de plecare era just şi fecund, mai ales atunci cînd aproape nimeni în lumea cea cultă nu înţelegea încă importanţa literaturei poporane în genere, căci pedantismul şi bontonismul, fiecare în felul său, batjocoreau deopotrivă tot ce ieşea din popor şi tot ce plăcea poporului.

XIV A despreţui spiritul plebei, « Pöbelwitz », fiindcă nu face cum facem noi şi ceea ce facem noi înşine — zicea cu durere şi cu indignaţiune Görres — este ca şi cînd ne-am supăra pe viermele de mătasă pentru că ne dă numai mătasă, iar nu ne ţese neşte galoane gata sau nu ne coase neşte haine de purpură!

Cartea lui Görres, pe lîngă o introducere şi un lung epilog, cuprinde analiza bine scrisă a 48 cărţi poporane germane. Se începe prin « Albertus Magnus »: despre puterea ierburilor, a pietrelor scumpe şi altor minunate leacuri; se încheie prin faimosul apocrif despre copilăria lui Crist, răspîndit în Evul mediu în toată Europa occidentală sub titlul de « Liber de infantia Salvatoris »; între aceste două extremităţi, una quasi-medicală şi cealaltă quasi-teologică, figurează tot felul de cărţi poporane în proză şi-n versuri, legende, romanţuri, biografie, prorociri, visuri, călătorie etc. etc.

§ 2. Mult timp după Görres şi pe o scară mult mai întinsă, a descris Nisard în două mari volume cărţile poporane ale Franţei[2].

---

[1] Görres, *Die teutschen Volksbücher. Nähere Würdigung der schönen Historien-, Wetter- und Arzneybüchlein, welche theils innerer Werth, theils Zufall, Jahrhunderte hindurch bis auf unsere Zeit erhalten hat*, Heidelberg, 1807, in-16, pag. X, 311.

[2] Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage depuis le XV-me siècle jusqu'à l'établissement de la Commission d'examen des livres du colportage (30 novembre 1852)*, Paris, 1854, in-8, t.1, pag. XVI—580, t.2, pag. 599.

Colecţiunea lui se împarte în 13 rubrice: I. Almanacuri; II. Ştiinţe şi arţi: 1. Magia neagră, magia albă, cabbala; 2. Vrăjirea; 3. Prorociri; 4. Gospodăria; III. Glume şi jocuri de cuvinte; IV. Dialoguri şi catehismuri; V. Discursuri, oraţiuni funebre şi predice comice; VI. Tipuri şi caractere; VII. Vieţele personajelor faimoase; |VIII. Religiunea şi morala; IX. Stihuri religioase şi legende versificate ale sfinţilor; X. Epistolare: scrisori de afaceri, de complimente şi de dragoste; XI. Limba tîlharilor; XII. Pedagogia; XIII. Romanţuri şi poveşti. XV

Foarte bogată ca adunare de material, nu mai puţin interesantă prin frumoasa reproducere a gravurelor poporane, opera lui Nisard lasă departe în urmă pe a lui Görres sub raportul c a n t i t a t i v, dar rămîne departe în urmă ea însăşi în privinţa c a l i t a t i v ă.

Criticul francez nu înţelege nici importanţa intrensecă a cărţilor poporane, nici legătura lor cu literatura poporană cea nescrisă, nici măcar caracterul lor intern de « poporanitate », pe care-l confundă mereu cu împregiurarea externă de a fi « colportate ». El le descrie, căci azardul l-a făcut « secretar al comisiunii însărcinate a le examina »; le descrie, fiindcă această muncă i s-a impus ca o sarcină oficială; le descrie în fine, după cum descrie un profan după forme dinafară un buchet de flori, fără a avea o umbră de noţiune despre viaţa, organismul şi relaţiunile plantelor.

§ 3. Cea mai nouă publicaţiune de această natură sînt cele trei tomuri apărute de curînd, în cari s-au reprodus textualmente, cu ilustraţiuni în facsimile, ba chiar cu frontispiciuri separate şi cu conservarea paginaţiunii originale, vreo şasezeci de cărţi poporane engleze ale Scoţiei, aşa-numitele « chap-books », împărţite în trei rubrice:

I. Comice şi umoristice;
II. Religioase şi biblice;
III. Poveşti, romanţuri şi istorioare[3].

Această conştiinţioasă codificaţiune a cărţilor poporane ale | Scoţiei, cu texturi întregi, reproduse cu o exactitate documentară, iar nu numai extracte ca în Nisard sau analize ca în Görres, ar merita a fi imitată în toate ţările Europei, oferind un teren complet şi sigur ulterioarelor cercetări critice. XVI

Editorul, a cărui individualitate abia apare într-o prefaţă de vreo patru pagine şi într-o scurtă biografie a lui Dougal Graham, celui mai poporan scriitor scotlandez din secolul trecut, observă foarte just că mult mai bune sînt, în orice caz, cărţile poporane decît ziarele aşa-numite poporane, foiţe polemice ce au început a străbate pe la sate, căci: « *cartea poporană este oglinda opiniunilor şi obiceielor rurale, pe cînd ziarul pretins poporan vine din afară pentru a desnatura adevăratul gust al poporului* ». « *Chiar cărţile poporane de origine străină* — adaugă el — *se naturalizează astfel în limbă şi-n caractere, încît nu le mai recunoaşte cineva dintre cele născute şi crescute pe pămîntul scotlandez* » [Add.p.731].

§ 4. Scriind cele de mai sus, noi n-am avut cît de puţin intenţiunea de a da o bibliografie a cărţilor poporane din Occidinte, ci am voit numai a constata însemnătatea, pe care a început şi va fi silită din ce în ce mai mult a le recunoaşte ştiinţa modernă în totalitatea lor, fie unele din ele cît de insipide din punctul de vedere al claselor celor culte ale societăţii, precum sînt, de exemplu, visurile, vrăjile sau minunile « marelui Albert ».

---

[3] *John Cheap. The Chapman's Library: the scottish chap literature of last century, classified. With life of Dougal Graham.* Glasgow, 1877—1878, in-8.

Unele categorie speciale ale cărților poporane, mai ales cea religioasă și cea romantică, au atras mai de demult asupră-le, într-un mod izolat, atențiunea învățaților, ca și cînd ele ar fi de o natură mai înaltă decît celelalte. Ne ajunge a cita numeroasele colecțiuni de așa-numite apocrifuri biblice, începînd de la Fabricius pînă la Tischendorf, pe cari nu o dată vom avea a le consulta în cursul studiului de față. Și mai vestită este opera englezului Dunlop despre cărțile poporane cele romantice, apărută aproape în același timp cu scrierea lui Görres [4].

XVII Nu mai menționăm nește lucrări de tot monografice, precum sînt cele de Benfey, Köhler, Veselovski, d'Ancona și alții, împrăștiate mai ales în diferite publicațiuni periodice.

Dar ce este o c a r t e p o p o r a n ă? și ce fel de loc ocupă ea în l i t e r a t u r a p o p o r a n ă în genere?

§ 5. Literatura poporană cea nescrisă, cîntece, basme etc., se poate scrie, și totuși, fie chiar tipărită, ea nu încetează de a fi n e s c r i s ă, căci se naște și trăiește într-un mod nescris. Scrisul o copiază; dar copia nu este originalul cel viu, original ce continuă a se mișca și a se schimba după ce i s-a scos portretul, încît ajunge cu timpul, în bine sau în rău, a nu mai semăna unul cu altul. Dacă reproducțiunea cea scrisă izbutește a se răspîndi în popor, numai atunci, sub forma-i cea pietrificată, ea devine literatură poporană scrisă sau, mai precis, c a r t e p o p o r a n ă.

Literatura poporană cea scrisă, chiar cînd o învață cineva pe din afară, nu încetează totuși de a fi s c r i s ă, căci se naște și trăiește într-un mod scris. Ea este o statuă, uneori plină de plasticitate, de expresiune, de colorit, dar fără mișcarea cea reală a vieței. Trecînd în graiul cel viu, dacă ea reușește a prinde rădăcină în popor, începînd a crește ca ceva nou și adesea pierzînd orice urmă exterioară a ființei sale de mai nainte, atunci devine l i t e r a t u r ă p o p o r a n ă n e s c r i s ă.

Ambele categorie se pot contopi; însă originile lor, cea scrisă și cea nescrisă, sînt diverse.

§ 6. Literatura poporană cea nescrisă este opera unui întreg popor sau chiar a unei ginți întregi, a umanității. Acela care a compus pentru prima oară o doină, doina nu este a lui, căci ea a zburat slobodă în aer, lipsită de vreun semn individual, și din aer, nepironită prin nemic, a prins-o în zbor un altul, apoi un al doilea, un al treilea și așa mai încolo, în aceeași țară sau pînă la marginile pămîntului, fiecare adăugînd sau suprimînd cîte ceva, fără a

XVIII a da seamă nimănui | de ceea ce face, de vreme ce lucrul nu este al nimănui. Lipsa-i de orice fixitate este atît de pronunțată, încît se întîmplă adesea că același individ spune altfel bucata cea poporană de cîte ori o repetă, ca acea cîntăreață italiană, care schimba mereu cuvintele cîntecului, zicînd cu naivitate că așa-i convine: «così mi viene».

Literatura poporană cea scrisă, fie cît de anonimă, este o operă individuală. Din însuși momentul nașterii sale, ea se fixează prin scrisoare. Odată încuibată în popor, ea va fi citită de mii de gure, dar numai citită, poate încă abia silabisită, fără a se modifica, fără a cîștiga sau a pierde, fără a primi la tot pasul cîte o nuanță nouă, pozitivă sau negativă, de la fiecare dintre cei ce o propagă, cel puțin în aceeași țară din aceeași epocă.

---

[4] În traducțiunea germană adausă a lui F. L i e b r e c h t: *Geschichte der Prosadichtungen oder Geschichte der Romane, Novellen, Märchen* etc., Berlin, 1851, in-8, pag. XXX, 560.

Colectivă prin origine, nestatornică în traiul său, aceasta este literatura poporană cea nescrisă; individuală prin naștere, fixă în fond și-n formă într-un moment dat, aceasta este cartea poporană.

Dar pentru ca ambele să fie p o p o r a n e: una — fiică de sînge, cealaltă — fiică de suflet a poporului ; pentru ca ambele să se poată substitui una alteia, să se poată metamorfoza una într-alta, astfel că uneori este anevoie a trage între ele o linie de demarcațiune; trebui ca ambele deopotrivă să oglindească poporul, ambele să fie popor el însuși, căci poporul în realitate iubește numai pe sineși. Niciodată o carte nu va deveni poporană, dacă ea nu vorbește în graiul cel necioplit al poporului; dacă nu răsfrînge credințele poporului, speranțele lui, slăbiciunile lui; dacă știe ceva mai mult decît ce știe poporul în patriarcala lui neștiință.

§ 7. Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăiri nu se traduc, ci se t r a n s f o r m ă.

Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se| modifică și ea din epocă în epocă, XIX provocînd atunci modificări corelative în tot ce este poporan.

Literatura poporană cea nescrisă sufere astfel o triplă rotațiune: 1° prin trecere din gură în gură; 2° prin trecere din țară în țară; 3° prin trecere din epocă în epocă. Ultimele două din aceste rotațiuni îi sînt comune cu cartea cea poporană. Și ea se transformă de asemenea, cînd se împrumută dintr-o altă limbă, multe lucruri adăugîndu-se, unele suprimîndu-se, o seamă prefăcîndu-se, pînă ce planta cea exotică capătă un aer indigen. Și ea, pe de altă parte, se adaptează din timp în timp la vederile momentului, prin copiști — dacă circulă în manuscript, prin editori — dacă este tipărită.

De aci rezultă mulțimea varianturilor ale oricării cărți adevărat poporane: varianturi externe și varianturi interne, deși mai puține, negreșit, decît nenumăratele varianturi ale literaturei poporane celei nescrise, cari se datoresc mai cu deosebire trecerii din gură în gură.

§ 8. Literatura poporană cea nescrisă se naște într-un mod spontaneu. Ea este efectul impresiunii, niciodată a[l] premeditațiunii. Un sentiment involuntar — și iată o doină; o întîmplare, o catastrofă — și iată o baladă; un fenomen, o credință, un joc de cuvinte — și iată o legendă, un basm; o pățeală — și iată un proverb; o asociațiune de idei, o analogie neașteptată — și iată o ghicitoare.

Cartea poporană, din contra, nu este și nu poate fi spontanee. Ea presupune totdeauna o intențiune, o tendință, o țintă precisă din partea autorului. Scriitorul vrea ca alții să petreacă, să rîză, să crează, să învețe, să imite sau să se ferească. El v r e a. În cazul cel mai bun, tot încă este ceva silit.

În literatura poporană cea nescrisă predomnește elementul liric; în cartea poporană — elementul didactic. Dintr-o parte, i n s p i r a ț i u n e; de cealaltă, a s p i r a ț i u n e.

Generalmente, cartea poporană nici nu afectează măcar de a fi tot una cu literatura poporană cea nescrisă. Ea pretinde a da poporului nu ceea ce el are deja, ci ceea ce-i lipsește, dar ca|re să-i convină, să-i placă, să-i fie pe XX înțeles. Pînă la un punct, ea se crede a fi superioară operei proprie a poporului. Ea are aerul de a se pogorî pînă la popor.

§ 9. O trăsură comună importantă între ambele ramure ale literaturei poporane este anonimitatea lor.

O carte poporană cu numele autorului e ceva excepțional; și chiar cînd se întîmplă aceasta, în cele mai multe cazuri numele este fictiv. Adesea un

personagiu real ca « marele Albert », de exemplu, ca papa Leone III, ca împăratul Eracliu, ca Laensberg, ca Nostradamus, ca apostolul cutare sau cutare, ca însuși Mîntuitorul, devine un nume t i p i c, cărui i se atribuie sute de apocrifuri disparate.

Din anonimitate, fie pentru literatura poporană cea nescrisă, fie pentru cărțile poporane, decurge o consecință foarte caracteristică.

Producțiunile poporane nescrise, zburînd fără control din gură în gură, se întîlnesc, se-ncrucișează, se confundă. Dacă două sau mai multe bucăți separate sînt omogene sau analoage, dacă ele prezintă unele puncturi de contact, dacă una ar putea să figureze ca început sau continuațiune ori episod la o altă, uneori chiar prin antiteză, ele se combină împreună, formînd o singură bucată.

Cîte cîntece nu s-au combinat astfel din fragmente poetice mai vechi! Cîte basmuri, deosebite prin sorginți, nu s-au cusut cu dibăcie în cîte un singur basm! Pînă și proverbele sau ghicitorile, mai apărate de remaniare prin laconismul lor, sînt expuse la o asemenea « atracțiune moleculară ».

Aceeași lucrare produce anonimitatea asupra cărților poporane. Și ele se amalgamează. Fiecare copist sau nou editor are dreptul și resimte chiar un fel de ispită de a amesteca două sau mai multe cărți poporane într-una singură, dacă crede că va deștepta prin aceasta mai mult interes în cititorii săi, sau că-și va ajunge mai bine la scop.

În cartea poporană, ca și-n literatura poporană cea nescrisă, este foarte XXI anevoie, uneori aproape peste putință, a dis|tinge printr-o analiză minuțioasă diversele părți constitutive ale unui atare conglomerat.

Dificultatea este și mai mare, cînd se întîmplă — un caz destul de obicinuit — amestecul așa-zicînd hibrid între ambele ramure ale literaturei poporane, fiecare amestecată deja mai denaintea în propriul său cerc. Bucata poporană nescrisă mixtă A s-a combinat din bucăți poporane separate k, l, m; cartea poporană mixtă B s-a combinat în același mod din cărți poporane distinse r, s, t. A și B fiind egalmente impersonale, adecă aparținînd tuturora deopotrivă, fără a fi a[le] nimănui în parte, se combină la rîndul lor într-un al treile corp de două ori mixt: $A(k + l + m) + B(r + s + t)$.

Este o adevărată tortură pentru un critic!

§ 10. Oricum ar fi, cartea poporană reprezintă deja un pas făcut din sfera literaturei poporane în sfera literaturei culte: are și ea un a u t o r, are o t i p o g r a f i e, are un e d i t o r.

În literatura cea cultă ea ocupă însă, retrasă departe la margine, un fel de mahala, despre care nu știe mai nemic și nu vrea să știe centrul orașului.

Autorii cărților poporane sînt cîteodată mai-mai oameni de geniu, după cum a fost Dougal Graham în Scoția sau Anton Pann la noi; și totuși pe terenul literaturei culte ei n-ar fi fost în stare de a scrie un articolaș cît de mediocru într-o foaie de a doua mînă.

Tipografii și editorii cărților poporane păstrează foarte adesea *incognito*, ca și autorii lor. Uneori nu se arată pe frontispiciu nici măcar locul unde s-a publicat misterioasa broșură, ba nici măcar anul. Pentru culmea mistificațiunii, se pune cîteodată pe titlu că « s-a tradus » dintr-o limbă din care nu s-a tradus. Poporul crede!

Unele localități în diferite țări își apropriaseră monopolul tradițional de a tipări cărți poporane. Așa sînt Köln și Nürnberg în Germania, Troyes și Montbelliard în Franța, adevărate orașe-vechiture ale Europei, pentru cari nu s-a sfîrșit încă veacul de mijloc.

Mai pe scurt, literatura cea cultă, chiar cînd dă ceva poporului, îi aruncă pe furiş numai ceea ce leapădă ea însăşi! XXII

§ 11. Şi totuşi, înainte de a se desfăşura într-o limbă o literatură cultă, cartea poporană, în curs de secoli, este unica literatură a naţiunii întregi, a tuturor claselor societăţii, a boierului ca şi a ţăranului, nivelaţi prin lipsă de cultură.

Tot aşa se petrece atunci cînd literatura cea cultă a unei naţiuni şi-a ales ca mijloc de expresiune o limbă străină, după cum a fost latina în Occidinte. Aproape totalitatea scrierilor medievale în limbe naţionale, nu lătineşte, sînt neşte adevărate cărţi poporane.

§ 12. Altceva nu mai puţin caracteristic.

Gusturile intelectuale ale copilului, fie chiar un fiu de principe, nu se prea deosebesc, pînă la o vrîstă oarecare, de gusturile intelectuale ale poporului.

Copilul din toate straturile sociale iubeşte literatura poporană cea nescrisă; copilul din toate straturile sociale citeşte cu pasiune cărţile poporane, mai ales cele romantice.

§ 13. Multe cărţi poporane, ca şi unele producţiuni nescrise ale poporului, deşi sînt foarte răspîndite, mereu repetate sau mereu citite, par totuşi a fi — după cum am mai spus-o — absurde sau chiar ridicole.

Sînt neşte nemicuri în toată puterea cuvîntului, dar nemicuri importante.

Popularitatea lor — facem aci o deosebire dittologică între p o p o r a n şi p o p u l a r, termenul cel de-ntîi indicînd ceea ce aparţine poporului, iar cellalt denotînd ceea ce este iubit de popor — popularitatea lor nu diferă în fond de popularitatea unui individ [4]. Individul cel popular poate să fie un smintit sau un ignorant; el n-ar fi ajuns însă la popularitate, dacă nu era la nivelul societăţii sale, dacă n-o reprezinta într-un punct oarecare mai fotograficeşte decît cei cu minte sau cei învăţaţi.

Aşa este şi cu popularitatea cea mare a unor secături scrise sau nescrise ale literaturei poporane. XXIII

Sub raportul istoric, ca oglindă socială, ele posedă o nespusă valoare.

Nu mai puţin sub raportul linguistic, ca unele ce cugetă şi vorbesc într-o cestiune dată întocmai ca poporul.

§ 14. De cînd cu tiparul, cărţile poporane apar generalmente în broşurele de format foarte mic, între 16—32 de pagine, afară numai doară de cele romantice, ceva mai lungi. Ele se vînd atît de ieften, încît nu e ţăran sau muncitor care să nu-şi poată cumpăra şi el o cărtecică. Cu toate astea, editura cîştigă nepovestit, din cauza imensului număr de exemplare ce se împrăştie, retipărindu-se pe mai nemic în fiecare an, sau chiar mai de multe ori pe an. Cînd cartea poporană este prea scurtă, cuprinzînd abia vreo 2—3 pagine, ea se publică la un loc cu o altă sau cu alte, cu cari se înrudeşte prin materie sau prin tendinţă, uneori din capriciul editorului.

O asemenea grupare a cărţilor poporane era şi mai obicinuită înainte de introducerea sau răspîndirea tiparului. Copiştii le scriau adesea mai multe într-un singur volum, căci cititorii preferau a avea întrunită o mică b i b l i o t e c ă p o p o r a n ă, ceva mai compact, în loc de neşte spulberate foiţe, expuse mai lesne a se strica sau a se pierde. De aci urmează că vechile cărţi poporane în diferite limbe s-au conservat pînă la noi mai cu seamă în aşa-numiţii *codices manuscripti miscellanei*.

Atari *codices* sînt cîteodată de o varietate extremă, precepte religioase figurînd alături cu recepte medicale și romanțul alături cu astrologia. Mai adesea cuprinsul unui *codex* e omogen: numai religios, numai astrologic etc. Este o raritate excepțională de a da cineva peste o mică carte poporană scrisă aparte, și aceasta numai doară în nește condițiuni iarăși excepționale, bunăoară cusută la un volum, manuscris sau tipărit.

XXIV § 15. Ca specimen românesc de carte poporană manuscrisă conservată separat, deși foarte mică, ne poate servi o bucată curioasă, deocamdată inedită: *Istoria tutunului.*

Răposatul meu părinte descoperise în biblioteca poetului basarabean Costache Stamate cîteva foi scrise de mînă, legate la un loc cu Acatistul cel tipărit de către Samuil Clain în Sibiu, la 1801, și copiate, pe la începutul acestui secol, după un exemplar mai vechi.

Iată bucata în cestiune, transcrisă întocmai cu litere latine:

«Istorii pentru tiutiun. Ascultați, iubiții mei blagosloviț, o învățătură foarte de folos pentru creștini, însă mai ales pentru care vor fi căzut întru această greșeală ră ș-înșălăciune diiavolească, însă di vor fi băut tiutiun. Aciastă carte este scoasă di pre limba letinească prin limba moldovenească cu nevoința marelui dascal al Ierusalimului kir Silivestru, care au ales din multe cărți a sfinții părinți din Ierusalim, zicînd: — Închinîndu-se la sfîntul mormînt al Domnului nostru Is. Hs. și șăzînd și eu pe o piiatră și vorbind de ale noastre vorbe sufletești, o minune ca aceasta văzurăm și auzirăm, adică undi venîră un stareț bătrîn și să închină sfîntului mormînt și apoi să întoarseră către noi făcînd închinăciune ; noi am zis : Dumnezeu să te erte, părinte ! Iar el începu cu lacrămi a spune zicînd : — O minune ascultați, fraților ; să vă spuiu o întîmplare ca aceasta ce am văzut întru aceasta cale fiind ; că eu, fraților, lăcuescu întru o peșteră de 75 de ani, ce să chiamă Araviia. Acu, ișind la lume să viu să mă închin sfîntului mormînt a Domnului nostru Is. Hs. și, mergînd, am întîlnit un om nalt și cu o falcă mare și cu una mică și cu nasul foarte mare, iar el trecu pe lîngă mine și tăcè ; iar eu stătuiu și gîndiiu și cunoscuiu că nu-i creștin pămîntian, ce poate să fie un diiavol ; și nu lăsaiu lucru slab, ce îndată mă luaiu după dînsul și, fiind voia lui Dumnezău, îl găsîiu într-un munte înalt al Carmilului, și făcè o grădină cu zidiu de piiatră și săpa în grădină și sămăna ; iar eu m-am apropiiat de dînsul și am zis : spune-mi, ce sapi și ce sameni ? iar el nu răspunsă nici ca cum ; iar eu zisăiu că : te voiu jura pe numele împăratului vostru Satana, parte de el să nu ai de nu-m vei spune ce sameni acolo ; iar el cu mare greu îm spusă așa, adică printr-o trestie lungă di-m șopti la ureche dintr-însa și zisă :— Părinte sfinte, eu sînt Galaar, dimonul care sînt căpitan preste toți dracii și sînt mai încredințat la împăratul nostru Satana

XXV *pentru slujbele | care-i fac cu credință ; și mai mult pentru aceasta am socotit noi toți pentru ca să facem și noi noao vreo mirodenie, și ni-am strîns toți în muntele acesta al Carmilului, și socotind aceasta adică am pus o tidvă și ni-am beșit într-însa toți, și am zis, că ce va ieși dintr-însa să ne fie spre mirosul nostru ; și am pisat-o și s-au făcut sămînța aceia tiutiun, și va fi noao miros, că aceia va trage oamenii pre nasuri și pre guri, și întîiu vor tragi păgînii și apoiu țiganii și apoiu creștinii, și se va înmulți de la răsărit pînă la apus, și să va îndemna boerii, încă și din cei bisăricești, că va fi mai cu prețu decît tămiia ; și întîiu va trage tiutiun, apoiu va mergi la biserică ; și măcar de nu vor trage unii, dar cum vor ieși de la biserică după sfînta nafură, îndată vor trage tiutiun ; și fără tămîi or putea trăi, iar fără tiutiun nu vor putea nici o zi ; și gura lor vor pute ca cuibul pupăzii, și dinței lor va avè smoală : și orcare va be, îndigrabă orce voe a noastră va face, și mai cinstit la înpăratul nostru va fi : măcar de trei ori de va trage cu totul la noi va fi, și mai cinstit îl vom face din plata sa, și parte di-npărăței îi vom face. Deci cine s-ar întîmpla ca să cadă întru această greșală și înșălăciune diiavolească, cu toată blagosloveniia ne rugăm ca să se lasă și să se părăsască de acel lucru diiavolesc ; iară cine s-ar întîmpla să nu crează sau să nu să părăsască de acel lucru*

înșălătoriu, unul ca acela să fie legat și afurisit de 15 părinți de a Ierusalimului, di vremi ce să face prieten și priimitoriu tocmelelor diiavolești; ce mai virtos de aciasta să se ferească și cu totul să se lepede, și încă și pe alții să învețe a să lepăda; și pentru această greșală datoriu este fieștecare, din cei care vor fi căzut întru acest păcat, tămiie bisericei să aducă în toată vremiia; și care să va lepăda de acest păcat, acela să fii blagoslovit și fericit în vecii vecilor amin».

§ 16. Textul nostru, scris cum se vorbește în Basarabia, zice că s-a tradus din lătinește în moldovenește «cu nevoința marelui dascăl al Ierusalimului kir Silivestru».

Prin urmare, acel «kir Silivestru» era român, sau cel puțin știa românește.

Ne îndoim prea mult să fi existat vreodată la Ierusalim, sau pe aiuri în Asia, un asemenea «mare dascăl».

Și apoi, chiar să fi existat, tot încă el nu putea să traducă pe cele cîteva pagine din «limba letinească», și-n a|celași timp să le compileze «din multe cărți a sfinții părinți din Ierusalim». XXVI

În fine, în Palestina fiind aproape necunoscuți țiganii, este cu desăvîrșire neprobabil ca un drac de acolo să fi spus că tutunul «întiiu vor trage păgînii și apoi țiganii», ceea ce, din contra, se potrivește foarte bine în gura unui drac din România.

Părintele meu își dăduse osteneala de a urmări, dacă nu cumva rușii vor fi avînd vreo istorioară analogă asupra tutunului, și a constatat, în adevăr, că posedă și ei în această privință o carte poporană, publicată de către contele Kușelev-Bezborodko[5], dar care diferă cu totul de cea română.

În Rusia meridională se povestește că tutunul a crescut din cadavrul Herodiadei, fiindcă tăiase capul lui Ion Botezătorul[6].

La serbi, tutunul s-a născut din intestinele ereticului Ariu[7].

Se știe că la spanioli, din contra, tutunul e considerat ca o «iarbă sfîntă»[8].

În scurt, *Istoria pentru tiutiun*, așa după cum o vedem mai sus, este o invențiune curat românească a vreunui călugăr nefumător, carele s-a crezut dator, pentru a reuși mai bine în cruciata sa contra tutungiilor, de a inventa totodată pe «un mare dascăl al Ierusalimului kir Silivestru».

Este sigur, în orice caz, că mai mulți buni creștini au renunțat la pipă din cauza acestei cărtecele, decît din îndemnul celor mai savante tractaturi igienice!

§ 17. D. S. F. Marian a cules în Bucovina două legende poporane române foarte interesante, cari nu sînt fără legătură cu «Istoria tutunului».

Una, auzită în satul Horodnic de Sus, sună în următorul mod: XXVII

«Doi draci au voit odată să ia de soție pe fata unui boier. Însă preotul din loc n-a voit să-i cunune cu dînsa. Supărîndu-se dracul cel mai mare că nu-și poate împlini dorința, se duse și se spînzură de un plop. Însă acesta s-a clătinat o dată bine, și a zvîrlit pe dracul cine știe unde, de s-a prefăcut în sălitră și pulbere cînd a picat la pămînt. Dracul cel mai tînăr, care încă era de față, văzînd aceasta, se-nspăimîntă și alergă în ruptul capului la iad. Cum ajunse aci, spuse celui mai mare peste dînșii ceea ce a pățit fîrtatul său. Atunci zise

---

[5] Kostomarov, *Памятники старой русской литературы*, Petersburg, 1860, p. 427—34.

[6] Dragomanov, *Малорусские народные предания*, Kiev, 1876, p. 18.

[7] Karadžić, *Живот и обичаjи народа српскога*, Beograd, 1867, p. 231.

[8] De Gubernatis, *La mythologie des plantes*, t. 1, Paris, 1878, p. 109.

Scaraoţchi, mai marele dracilor: — Staţi, că eu am mai mult folos din el decît din noi. — Şi după ce rosti cuvintele acestea, ieşi din iad şi se porni spre dracul cel mort, unde află o mulţime de tutun crescut din trupul lui. Văzînd aceasta, Scaraoţchi s-a întors înapoi la iad şi a trimis trei draci în lume să semene tutun pretutindene, etc.»

Aci e locul de a observa că însuşi numele de *Scaraoţchi*, epitetul moldovenesc al Satanei, este de provenință cărturărească, fiind aproape fără nici o modificare slavicul Искариотски «Ἰσκαριώτης», porecla vînzătorului Iuda, carele, după ce-l luase dracul, a reuşit pe semne să-l răstoarne şi să-i ia locul pe tronul Infernului.

§ 18. Cealaltă legendă, culeasă în satul Mănăstioara, e mai lungă.

Într-o mănăstire, condusă de sîntul Vasile, s-a întrodus dracul, petrecînd călugăreşte vreo şase ani şi asistînd regulat la serviciul divin, dar furişîndu-se din biserică din dată ce se începea heruvicul. Observînd aceasta şi deşteptîndu-i-se o bănuială, sîntul Vasile a pecetluit într-o zi cu cruci toate intrările şi ieşirile bisericei:

«Diavolul, care nici nu visase de ceea ce i s-a pregătit, cînd s-a început heruvicul, a dat să iasă pe uşă afară, dar, văzînd uşa pecetluită cu cruce, se întoarse repede la ferestre; aici încă erau cruci, se repezi dar în vîrful turnului, însă, neputînd ieşi nici pe aci din cauză că şi turnul era pecetluit cu cruci, pică deodată în mijlocul bisericei şi se prefăcu în dohot. Văzînd aceasta St. Vasile, porunci celorlalţi clerici să rădice de grabă dohotul cu piatra unde XXVIII *a căzut diavolul, să-l scoaţă afară şi să-l arunce într-o rîpă mare, |care se afla în apropierea bisericei. Clericii făcură cum le-a poruncit St. Vasile, luară adecă dohotul şi piatra, şi le aruncară în rîpă. Din dohotul acesta a crescut apoi o buruiană mare şi grasă, adecă tutunul ...»*

Urmează după aceea cum un alt drac a intrat într-o fată de împărat care n-a putut să se vindice pînă ce nu i s-a[u] adus foi de tutun, şi de atunci s-a lăţit tutunul peste toată faţa pămîntului.

§ 19. D. Marian adaugă:

«*Aceste legende, cred eu, vor fi fost cauza de unii preoţi bătrîni predică foarte mult contra fumatului, condamnînd pe toţi fumătorii şi spuindu-le că tutunul este* i a r b a d r a c u l u i»[9].

Iată dară de unde s-a născut şi «Istoria tutunului». Cartea poporană şi legendele poporane nu sînt în cazul de faţă decît trei varianturi ale aceluiaşi motiv, care s-a desfăşurat, pe de o parte, pe cale scrisă, pe de alta, pe cea nescrisă.

E greu însă a decide dacă prototipul lor comun a fost o carte poporană trecută în legendă, sau o legendă poporană trecută în carte, atît de strînsă este uneori împletecirea celor două ramure ale literaturei poporane[5].

§ 20. Nu atît de rare, şi totuşi mult mai preţioase decît cărţile poporane izolate, cel puţin cele manuscrise, sînt codificările lor într-un singur volum, cîteodată fără nici o analogie între diferitele bucăţi înşirate una după alta.

Un frumos specimen românesc de această natură este manuscriptul de pe la finea secolului trecut, descoperit de d.I.C. Bianu.

Un «logofăt Ioniţă Giurescu», probabilmente bucureştean, s-a apucat la 1799 a copia împreună fel de fel de cărticele, cari circulau pe atunci în popor, şi anume:

---

[9] M a r i a n, *Botanica poporană română*, în *Albina Carpaţilor*, 1879, p. 311—12.

1° *Pentru a doua venire a lui Hristos*, $4^1/_2$ foi;

2° *Trepetnic de semne*, pe $4^1/_2$ foi, explicînd consecințele tuturor «clătirilor» posibile ale corpului uman, bunăoară: «De să va clăti vîrful capului, vei dobîndi sau va dărui Dumnezeu cocon foarte învățat etc.» XXIX

3° *Zilele cele rele ce au arătat Dumnezeu lui Moisi*, urmate de: *Zile bune preste an*, pe 1 foaie; de exemplu: septembre 3, 8, 24—zile rele, pe cînd septembre 1, 4, 5, 8, 10 etc. – zile bune.

4° *Gromovnic al lui Iraclie înpăratul, care au fost numărător de stele*, de două ori copiat în manuscript, o dată mai ne-ngrijit pe $6^1/_2$ foi, apoi mai caligrafic pe $8^1/_2$ foi, arătînd consecințele tunetului după «zodiele» fiecării lune, de ex.: «De va tuna în numărul berbecelui, despre răsărit, va fi robie și peire multă, fiarăle pămîntului vor fi sătule și spre stricare mare etc.»

5° *Rojdanic*, pe $8^1/_2$ foi, prevestind viitorul fiecărui om după «zodia» sub care s-a născut, de ex.: «Iulie. Leu. De va naște cocon într-această lună, va fi gălbejos în față și va avea cinste de la toți etc.»

6° *Dohtorii*, pe 11 foi, cu recete și formule cabalistice contra a tot felul de boale, între cari figurează și «îndrăcirea», și la cari se mai aplică «slovele de ciumă», scrise pe o pagină separată.

7° *Calendar scos după limba ungurească pă limba rumânească*, pe $11^1/_2$ foi.

8° *Întrebări și răspunsuri trebuincioase și de folos spre învățătură celor ce vor citi*, pe 5 foi; o prescurtare de catehism în dialog între «dascăl» și «ucenic».

9° O însemnare fără titlu, pe $1^1/_2$ foaie, despre consecințele zilei în care cade Crăciunul, de ex.: «Duminică de să va întîmpla Crăciunu, iarna va fi înnoită și rea etc.»

10° În fine, pe 64 foi, cam jumătatea manuscriptului întreg: *Viața și povestea și lucrurile marelui înpărat Alexan|dru Machedon din cetatea lui Filip craiu, cum făcu războae cu toate dihaniile pămîntului și fu înpărat a toată lumea.* XXX

§ 21. Afară de no. 7, unde se zice că s-a «scos după limba ungurească», restul nu ne arată vreo proveniență străină, ca și cînd ar fi nește lucrări curat românești.

Toate cele zece bucăți sînt anonime, căci nimeni nu se va încerca, negreșit, a lua la serios pe «Iraclie înpăratul», pretinsul autor al n-rului 4.

Nno. 1 și 8 sînt de categoria religioasă; no. 6 e medical; no. 10 e romantic; nno. 3, 4, 5 și 7 sînt astrologice; nno. 2 și 9 sînt de asemenea profetice, dar fără intervenirea stelelor.

Este un *codex manuscriptus miscellaneus* în toată puterea cuvîntului, îmbrățișînd o adevărată bibliotecă poporană localizată și anonimă, deși, după cum am mai spus, nu totdeauna colecțiunile de acest fel sînt atît de variate: în teză generală, se specializează și ele pînă la un punct, ca și bibliotecele cele științifice [6].

§ 22. Toate cărțile poporane din manuscriptul logofătului Ioniță Giurescu, scrise foarte românește, sînt t r a n s f o r m a t e după originaluri din afară.

La unele abia titlul, devenit stereotip, mai vădește originea exotică. Așa *trepetnic*, literalmente «tremurător», de la slavicul трепетъ «tremor»; *gromovnic*, de la sl. громъ «tonitru»; *rojdanic* = sl. рожденикъ «qui natus est» [7].

Am zis că unele titluri de cărți poporane deveniseră la noi stereotipe.

Românul știa foarte bine, de exemplu, ce însemnează *trepetnic*, dar nu mai avea conștiință de slavismul sau măcar de străinismul acestui cuvînt.

Vechiul « Trepetnic » s-a publicat într-o mulțime de edițiuni în timpii din urmă, dintre cari una, acum de-naintea noastră, o broșurică de 30 pagine in-64, se intitulează așa:

XXXI « *Trepetnicul cel mare, întru care se coprinde toate semnele ce se fac la om, precum bătaia ochilor, a buzelor, și în scurt de toate mișcările și încheieturile trupului omenesc ce sînt date de la natură, tălmăcite* din limba franțuzească *în limba românească de un iubitor de al său neam românesc. A șasesprezecea tipărire. Prețul 30 parale. București, Tipografia Națională a lui St. Rasidescu, 1863* ».

Ni se spune că s-a tradus « din limba *franțuzească* ». Dar atunci cum s-ar chema « Trepetnic », dacă această vorbă, fie ea venită ori de unde, n-ar fi ajuns la români ca un fel de termen tecnic?

Tot așa *Gromovnic* sau *Rojdanic* s-ar fi putut pune ca titluri stereotipe la o cărtecică poporană localizată din grecește sau din turcește, ba și la o compozițiune curat românească [8].

§ 23. O carte poporană poate să-și atribuie *ad libitum* orice proveninţă străină, alegînd-o după moda momentului. Într-o zi ea va apare ca tradusă din slavonește, într-o altă zi — din grecește, apoi — din nemțește etc., potrivit cu simpatiele internaționale ale poporului într-o epocă oarecare. Nemini nu are dreptul a o desminți, de vreme ce ea este i m p e r s o n a l ă, iar prin urmare și fără naționalitate precisă.

Am văzut deja mai sus, că « Istoria tutunului » s-a tradus din lătinește numai în imaginațiunea autorului.

Aci ni se prezintă un al doilea caz de această trăsură în caracteristica cărților poporane.

Trepetnicul de la 1863 ne asigură că s-a tradus « din limba franțuzească ». Glumă! Francezii nu au nemic analog, căci s-ar afla indicat în bogatul repertoriu al lui Nisard. Este absolutamente același « Trepetnic » pe care la 1799 îl copiase, neapărat după ceva mai vechi, logofătul Ioniță Giurescu; și probă — iată începutul ambelor:

1799	1863
De să va clăti vîrful capului, vei dobîndi sau va dărui Dumnezeu cocon, foarte învățat va fi;	*Vîrful capului de se va clăti, dobîndă spune, sau va dărui Dumnezeu un cocon;*
XXXII *De să va clăti încăetura capului, neşte striini neştiuţi vor veni şi vor aduce dobîndă;*	*Încheietura capului de se va clăti, neşte streini neştiuţi vor veni şi daruri îţi vor aduce;*
De să va clăti chica, în oaste vei merge şi iar sănătos vei veni;	*Chica de se va clăti, în oaste 7 ani vei merge şi vei veni sănătos la casa ta;*
De să va clăti tîmpla capului despre dreapta etc.	*Tîmpla capului de dreapta clătindu-se etc.*

S-a schimbat construcțiunea sintactică și s-a adaus — pentru conformitate cu legislațiunea momentului — 7 ani la serviciul militar; altfel este totuna.

E foarte probabil că Giurescu a copiat Trepetnicul după un exemplar românesc tipărit la 1743, pe care-l indică răposatul Iarca[10].

Redacțiunea românească nu poate fi decît o transformare, mai mult sau mai puțin depărtată, a unei vechi redacțiuni slavice, prin care s-a introdus la noi însuși titlul. La vecinii serbi, deși există un **Трепетник** foarte apropiat de al nostru, totuși, prin fenomenul constatat mai sus în §-ul 9, el s-a amalgamat acolo cu așa-numitul **Сановник**, adecă « Explicațiunea visurilor » [11].

§ 24. Tot de la slavi ni-a venit *Rojdanicul*, iarăși ca o transformare, cu supresiuni, adaosuri și schimbări necontenite, după cum lesne se poate convinge cineva prin comparațiunea următorului pasagiu românesc cu cel corespunzător dintr-o redacțiune serbă:

De va naște fată într-această lună, va fi frumoasă și cu ochii roșii, și va fi mînioasă și-și va certa bărbatul; și de tînără nu-i va fi rușine de nimic, și de un bărbat va avea o greață mare, și | de feciorul dintîiu va avea o grijă, iar de alții să va bucura, și va boli de o mînă, va boli și de picere și de toate încăeturile, ce să porte 72 de nume ale lui Hristos, adecă canonul lui Hristos, să nu să apropie duhul necurat, și va boli de cap etc.

Роди се дѣвица красна лицемь, пльтію роумена, высока главою, зле очи имать, тѣломь срѣдьня, печаль не имать, люта, за млада дрьза и свадлива, нарочита моужа поиметь, и оу|битькь еи боудеть или вь челяди или вь скотѣ. И о срѣдьнихь дѣтехь обрадоуеть се. Прѣмеждіе имать. г. лѣто. е.,. з.,. аі.,. л. Оскрьбить се оть бѣсна пса или оть зміе, нь не оумреть. Оть дрѣва свалить се и оть оурокь поболить. Оужась пріемлеть, нь да носи божіихь словесь на оловѣ, и не озлобить се. Поболить главою etc.[12]

XXXIII

La sfîrșit, redacțiunea română mai adauge aci o recetă medico-teologică, care lipsește de tot în redacțiunea serbă:

« . . . iar de să va războli, leac este rădăcină de turte cu untdelemn și lămîie albă, să le amestece toate la un loc și să se ungă peste tot și să se afume, și să slujească muceniței Marina ».

§ 25. Cele « 72 de nume ale lui Hristos, adecă canonul lui Hristos », menționate în pasagiul de mai sus din *Rojdanic*, iată încă o carte poporană, care se vede a fi fost pe atunci atît de răspîndită între români, încît Giurescu n-a crezut de cuviință nici măcar de a o copia.

Noi o cunoaștem într-o mulțime de redacțiuni străine, dintre cari ne mărginim a cita una slavică și una franceză, ambele din secolul XVI.

În capul lor figurează un fel de reclamă comercială despre eficacitatea doftoriei, care sună franțuzește așa: « *Voici les noms de Jésus-Christ; quiconque les portera sur soi en voyage, tant sur la terre que sur la mer, sera préservé de toutes sortes de dangers et de périls, qui les dira avec foi et dévotion* ».

---

[10] I a r c a, *Bibliografia chronologică română*, București, 1873, p. 4[9].

[11] N o v a k o v i ć, *Примери књижевности и језика*, Beograd, 1877, p. 527—9.

[12] N o v a k o v i ć, *op. cit.*, p. 519.

Iată acum cele 72 de numi:

Власть. Сила. Слово. Животь. Милость. Люби. Мудрость. Осотиръ. XXXIV Пандократоръ. Параклитъ. Свѣть. Трапеза. Пастырь. Овча. Цвѣть. Камень. Путь. Домъ. Риза. Основаніе. Глава. Чистъ. Женихъ. Владыка. Истина. Сынъ человѣческы. Еммануилъ. Начатокъ. Пръворожденны. Мессиа. Отьць. Творець. Саваотъ. Кириосъ. Святы духь. Милосерди. Заступникъ. Вождь. Слънце. Христосъ. Исцѣлитель. Богоутробны. Милостивы. Прѣвечны. Атанатосъ. Создатель. Агнець. Левъ. Тельцъ. Образъ. Слава. Азъ есмь иже есмь. Правда. Источникъ. Уста. Истинна. Радость. Началникъ. Елеонъ. Иерѣи. Пророкъ. Дверь. Вѣчны. Оправдание. Богъ. Троица нераздѣлима. Царь надъ всѣми царьми [13].

Trinité †, Agios †, Sother †, Messie †, Emmanuel †, Sabaoth et Adonay †, Athanatos †, Jésus | †, Pentagna †, Agiagon †, Ischiros †, Eleison †, ô Theos †, Tetragrammaton †, Ely †, Saday †, Aigle †, grand Homme †, Vue †, Fleur †, Source †, Sauveur †, Alpha †, et Oméga †, premier Né †, Sagesse †, Vertu †, Consolateur †, Chemin †, Vérité †, et Vie †, Médiateur †, Médecin †, Salut †, Agneau †, Brebis †, Veau †, Espérance †, Bélier †, Lion †, Ver †, Bouche†, Parole †, ou Verbe †, Splendeur †, Soleil †, Gloire †, Lumière †, Image †, Pain †, Porte †, Pierre †, Épouse †, Pasteur †, Prophète †, Prêtre †, Saint †, Immortel †, Jésus-Christ †, Père †, Fils †, Homme-Saint †, Dieu †, Agios †, Résurrection †, Mischios †, Charité †, Eternité †, Créateur †, Rédempteur †, Unité †, Souverain Bien †, Évam † [14].

După această excentricitate urmează pe acelaşi calapod «les noms de la sainte Vierge», apoi «les paroles que dit Adam» şi cine mai ştie ce!

Ce e mai curios decît toate este că-n Occidinte aceste galimatie se atribuiau lui papa Leone III, amicului lui Carol cel Mare. Titlul ediţiunilor latine este: *Enchiridion Leonis papae serenissimo imperatori Carolo Magno in munus pretiosum datum* [15].

§ 26. După cum la noi o mare parte din cărţile poporane sînt de origine slavică, tot aşa la slavi cele mai multe sînt de fabrică bizantină.

XXXV *Gromovnicul*, bunăoară, răspîndit într-o mulţime de redacţiuni slavice foarte diferenţiate [16], de unde el a trecut şi la noi, cari îl cunoaştem cel puţin în două manuscripte, unul din volumul lui Giurescu şi un al doilea din colecţiunea d-lui Cipar [17], afară de o ediţiune tipărită în Bucureşti la 1795, identică cu textul lui Giurescu, este pur şi simplu grecul *Brontologiu*, menţionat în scriitorii bizantini la un loc cu *Selinodromiu*, cu *Calandologiu*, cu *Apocalipsul apostolului Paul*, cărţi poporane trecute de asemenea la slavi, parte şi la români.

---

[13] Tihonravov, *Памятники отреченной русской литературы*, Moscva, 1863, t. 2, p. 339—44.

[14] Ap. Nisard, *op. cit.*, t.1, p. 187—8.

[15] *Ibid.*, p. 183.

[16] Novaković, *op. cit.*, p. 524—7. — Tihonravov, *op. cit.*, t.2, p. 361—74.

[17] Cipariu, *Principia*, p. 114.

Să se observe, că și la greci aceste „Tunetare", „Lunare", „Calendare" etc. circulau pintre popor în redacțiuni diverginți, fiind numite generalmente la plural: τὰ λεγόμενα Βροντολόγια καὶ Σεληνοδρόμια ἢ Καλανδολόγια... [18] Dacă nu toate *Gromovnicele*, unul cel puțin se atribuia deja în Bizanțiu împăratului Eracliu[19].

§ 27. Cea mai celebră însă din cărțile poporane, intrate in colecțiunea lui Giurescu, este *Alexandria.*

În secolul XVII ea se încuibase într-atîta la români, încît Miron Costin a crezut de cuviință a o stigmatiza cu tot dinadinsul în Cronica sa:

« *Scrie Plutarh, vestit istoric, la viața lui Alexandru Machedon, carele au scris Alexandria cea adevărată, nu basme, cum o scrie o Alexandrie, din grecie ori dintr-alte limbe scoasă pre limba rumânească, plină de basne și scornituri* » [20].

Între cărțile tipărite, pe cari le-a găsit italianul Del Chiaro în România pe la începutul secolului trecut, figurează și o edițiune a *Alexandriei:* « *Alexandrie, o sia Storia di Alessandro il Macedone, stampata in Lingua Valaca: ma detta Storia è veramente curiosa per le molte favole che in essa vedonsi frammischiate* » [21]*. Nu numai acea edițiune, dar nici una pînă la cea scoasă în Sibiu la 1794, identică cu textul lui Giurescu, nu se mai poate găsi nicăiri, necunoscîndu-li-se nici măcar anul publicațiunii, toate fiind de demult exterminate prin deasă întrebuințare [10]. XXXVI

În edițiunile Alexandriei, pe cîte le cunoaștem noi, se adauge totdeauna la sfîrșit, ca un fel de apendice: *Vrednica de însemnare întîmplare a patru corăbieri rusești, cari au fost strîmtorați de iarnă în ostrovul Spitzberg la anul 1743.* Încă un exemplu de acea grupare la un loc a cărtecelelor poporane, despre care am vorbit mai sus în §-ul 14. Un om nedeprins cu apucăturele acestei ramure a literaturei poporane, s-ar întreba neapărat: ce are a face marinarul rusesc Șarapov cu sublimul erou al Alexandriei? Apoi de!... [11].

§ 28. Se știe că prototipul acestei « Alexandrie », scris grecește în secolul XI** sub pseudonimul de Kallisthenes, s-a transformat, în proză și-n versuri, la toate popoarele în Europa, devenind pretutindeni una din cărțile poporane cele mai favorite [22].

Nu este fără interes de a observa că cel mai vechi exemplar bulgăresc cunoscut al « Alexandriei » s-a scris în Moldova la 1562[23].

§ 29. La români, în privința vechimii, dintre toate cărțile poporane cele romantice, « Alexandria » rivalizează numai doară cu « Varlaam și Iosafat », o altă producțiune bizantină, de proveniență indiană, dar atribuită sîntului Ioan Damascen, foarte împrăștiată în diferite limbe și pe care la noi, pe la

---

[18] Du Cange, *Glossarium mediae graecitatis*, Lugduni, 1688, p. 227.

[19] *Ibid.*, *Supplem.*, p. 44.

[20] *Letopisețe*, ed. 1, t.1, p. 256.

[21] Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, p. 44.

* „Alexandrie, sau Istoria lui Alexandru Macedon, tipărită în limba valahă; însă această Istorie este într-adevăr curioasă, prin multele născociri pe care le vedem amestecate în ea" *(n. ed.)*.

** Corect: III sau II î.e.n. *(n. ed.)*.

[22] Dunlop, *op. cit.*, p. 183, 482. — Cfr. Snellaert, *Alexanders gesten van Jacob van Maerlant*, Brussel, 1861, I—II. — Despre redacțiuni paleoslavice, Jagić, *Historia književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Zagreb, 1867, t. 1, p. 948 și urm. — O veche redacțiune bohemă versificată, în Hanka, *Starobylá skládánie*, t.2, Praha, 1818, p. 151—264.

[23] Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 440 [12].

începutul secolului XVI, o citea cu desfătare ilustrul domn al Țărei Românești Neagoe Basarab... [24]

XXXVII § 30. Tocmai atunci cînd logofătul Ioniță Giurescu codifica pe la 1799 vechile cărți poporane ale Țărei Românești, toate în proză, o nouă carte poporană, de astă dată în versuri, căuta a se introduce la noi din Transilvania, și a și reușit, în adevăr, a deveni astăzi una din cele mai răspîndite. Este *Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena cea măiastră și cu păr de aur, adecă o închipuire sub care se înțelege luarea țărei Ardealului prin Traian cezarul Rîmului.*

Prima edițiune românească este cea din Sibiu la 1800. În prefață, Ioan Barac, «dascal normal în Brașov», mărturisește că a tradus-o din ungurește: «Mulți citesc istoria lui Arghir cea în limba ungurească scrisă». Versificațiunea în multe locuri se apropie de a poeziei noastre poporane, ceea ce a concurs nu mai puțin la succesul cărții; de exemplu:

Tînărul dacă pornește,
Departe călătorește,
Singur numai cu o slugă
Merge dînd Domnului rugă.
O, Arghire! lungă cale,
Lungi necazurile tale!
Ia de-a lungul dealurile
Și numără jgheaburile ...

D. Cipar posedă un manuscript în proză, pe 13 foi, cuprinzînd un fragment din *Istoria lui Archirie*, despre care zice că i-a rămas de la strămoșu-său, adecă cam de pe la începutul secolului XVIII[25]. Nu va fi fost cumva o primă încercare de a traduce românește cartea cea poporană ungurească? Oricum, pînă la prelucrarea cea versificată a lui Barac, ea n-a izbutit a se răspîndi printre români.

Ciudata idee de a vedea în acest romanț o aluziune la cucerirea Daciei de către Traian nu este românească, ci aparține chiar ungurilor. Poate tocmai XXXVIII ea va fi îndemnat pe «dascălul | de la Brașov», din patriotism, a traduce cartea românește. În catalogul Széchenian originalul maghiar este indicat așa:

«*Argirus nevű Király-firul, és egy tündér Szűz-leányról Historia.* Sine loco et anno, in-8, fol. 16. Auctor est Albertus Gergei, qui ex Italico sermone in Hungaricum traduxit. Fabella vero hac expressa esse dicitur subjugatae a Romanis Daciae historia» [26].

Pe la 1778, zicînd de asemenea că un Albert Gergej tradusese istoria lui *Argirus* din italienește și că prin ea se reprezintă cucerirea romană a Daciei, renumitul Benkő adaugă că: «*la țăranii unguri din Transilvania această carte este atît de căutată, ca și cînd ar fi ceva sacru*» [27].

Cine va fi fost Albert Gergej și cînd va fi trăit, nu știm. În orice caz, traducerea lui Arghir «din italienește» este o farsă, ca și mai sus traducerea Trepetnicului nostru «din franțuzește» sau a Istoriei tutunului «din lătinește».

---

[24] *Învățăturele lui Neagoe Basarab*, București, 1843, p. 113, 121, 184 etc. [13].

[25] Cipariu, *Principia*, p. 116.

[26] *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Széchenyi*, t.1, pars. 1, Sopronii, 1799, p. 35.

[27] Benkö, *Transilvania*, Vindobonae, 1778, t.1, p. 16—17.

Între cărțile poporane italiane, vechi și nouă, în versuri și-n proză, nici un Arghir nu se află.

Misteriosul Albert Gergej a găsit originalul său mai aproape. Luînd un basm românesc, foarte popular la frații noștri de peste Carpați, el l-a transformat într-o carte poporană ungurească versificată, cării — pentru mai multă vază — i-a atribuit o origine italiană.

A susține că basmul cel românesc l-am fi împrumutat oarecînd noi de la unguri, e peste putință; căci dacă ungurii ar fi avut la ei acasă ceva asemenea în gura poporului, ar fi fost absurd din partea lui Albert Gergej de a zice tocmai poporului că a tradus din italienește ceea ce poporul cunoștea mai denainte ungurește; pe cînd, luînd basmul de la români și dîndu-l maghiarilor sub o altă formă, ca o noutate în limba lor, mistificațiunea cea italiană se explică de la sine prin natura cea generalmente mistificată a cărților poporane.

Basmul românesc în cestiune, iată cum este rezumat de către frații XXXIX Schott: « *Un băiat, gonit de o mamă vitregă, nimerește într-o pădure la un uriaș, cu ajutorul căruia prinde o zînă, răpindu-i cununa în timpul scăldătoarii. Fugînd dînsa, el pleacă după ea, apucă prin viclenie trei daruri minunate de la trei draci, cari se certau pentru posesiunea lor, și prin acele daruri izbutește a redobîndi pe iubita sa și se cunună amîndoi* » [28].

Cele patru trăsure caracteristice: 1°. « prinderea zînei și pierderea ei »; 2°. « protecțiunea unui uriaș »; 3°. « surprinderea a trei daruri minunate de la trei draci în ceartă »; 4°. « regăsirea finală a zînei »; acesta este fondul « Istoriei lui Arghir », către care transformatorul ungur a mai adaus, negreșit, unele particularități specifice maghiare, de exemplu « Neagra-cetate » = *Fekete-város*, apoi grădina unde petrecea frumoasa zînă etc. [29]

Cu această carte poporană s-a întîmplat dară ceva care se întîmplă adesea în linguistică. Englezii au luat de la francezi cuvîntul *bougette* « pungă », l-au prefăcut în *budget* cu sensul de « punga regelui » = « vistierie », de unde cu timpul vorba s-a întors înapoi în Franța cu modificațiunea engleză cea materială și ideală, ca și cînd ar fi ceva curat englezesc. Tot așa ungurii transformă într-o carte poporană a lor proprie un basm românesc, și acea carte poporană ungurească, astfel transformată, revine de aci la români ca un lucru unguresc, necesitînd o nouă transformare.

Ca tip, compus din două motive esențiale: 1° «prinderea zînei și pierderea ei », 2° « regăsirea finală a zînei », motive complicate în fiecare subtip cu niște ingrediente secundare diferite, povestea noastră e cunoscută, fie ca basm, fie ca carte poporană, în mai toate limbele. Nu altceva este faimoasa rapsodie sanscrită despre regele Purûravas și zîna Urvaçi. Nu | altceva balada XL germană medievală despre ducele Frederic de Svabia și zîna Angelburg. Nu altceva vechea istorioară persiană despre amorul viteazului cu zîna în romanțul Bahar-Danuș. Nu altceva poema franceză din secolul XIII despre Partenopex de Blois și zîna Melior. Nu altceva, în sfîrșit, pînă și la sălbatecii din Australia, legenda despre regele Tawhaki și zîna Tango-tango... [30]

---

[28] S c h o t t, *Walachische Märchen*, Stuttgart, 1845, p. 355.

[29] Cfr. W o l f-M a n n h a r d t, *Zeitschrift für deutsche Mythologie*, t. 3 (1855), p. 312.

[30] Cfr. L i e b r e c h t, *Amor und Psyche*, în Kuhn's *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung*, t. 18 (1969), p. 57—66. — K a r l o w i c z, *La belle Mélusine et la reine Vanda*, în *Archiv f. slawische Philologie*, t. 2 (1877), p. 595. — C o x, *The mythology of the aryan nations*, London, 1870, t.1, p. 397 și urm. — F i s k e, *Myths and myth-makers*, London, 1873, p. 95—9.— D u n l o p, *op. cit.*, p. 174—7 etc.

Originalitatea subtipului românesc consistă în caracteristicul adaos la cele două motive esențiale a altor două subordinate: 1° « surprinderea a trei daruri minunate de la trei draci în ceartă »; și mai ales 2° « protecțiunea unui uriaș » [31].

Despre toate acestea nici nu visează măcar d. Dr. At. Marienescu din Oravița, scriind un tractat întreg pe 50 pagine despre istoria lui Arghir; un tractat în care, deși avea la dispozițiune interesante varianturi poporane ale basmului, totuși preferă a inventa ceva propriu al său, adăugînd la original și mai ales suprimînd din el tocmai părțile cele mai specifice, pentru a ne spune apoi cu gravitate că Arghir este — *Apollo Argirotoxos!* [32]

Unicul folos, pe care-l tragem din monografia d-lui Marienescu, este de a putea constata prin varianturile citate de d-sa, cum că basmul nostru poporan, după ce devenise carte poporană ungurească și s-a re-ntors astfel la români XLI schimbat la față, | de aci poporul — în conformitate cu cele spuse în §-ul 9 — a început a confunda ambele forme, cea scrisă și cea nescrisă, dînd naștere unui al treilea tip, foarte amestecat [14].

Dar fiind vorba de d. Marienescu, ne mai aducem aminte încă ceva.

§ 31. Raritatea la români a cărților poporane în versuri dă Istoriei lui Arghir o deosebită însemnătate.

Noi bănuim că tot carte poporană de această natură, trecută apoi în poezia poporană cea nescrisă, va fi fost odată balada bănățeană, publicată de d. Marienescu sub titlul de: *Andronim și Filana sau piatra dracului*, unde demonul piere prin dragostea sa pentru o fată de om, ca și-n prima legendă bucovineană despre tutun... [15].

§ 32. Ca specimen românesc de un *codex miscellancus* omogen, consacrat unei singure categorie de cărți poporane, este prețiosissimul manuscript pe care mi l-a pus la dispozițiune mult-stimatul meu amic d. Dim. A. Sturdza. Deși textualmente acest codice ocupă un mic loc în opera de față, totuși el și numai el este acela care i-a dat naștere.

În fundul Transilvaniei, mai sus de Turda, pe malul drept al Murășului, se află un sat românesc numit *Măhaci*, ungurește *Mohács*, în vechile documente latino-maghiare din Evul mediu *Muhach*.

Între anii 1580—1620, în curs de vreo 40 de ani, a preoțit acolo un popă, care nu avea multă învățătură, dar cu atît mai bine: știind mai tot atîta cît știa și poporul său, el scria pentru popor, după gustul și-n graiul poporului.

Pe la 1600, acest « popă Grigorie » — așa se numea el — s-a apucat a face o colecțiune de cărți poporane religioase în limba română, parte copiind pe cele vechi, parte traducînd el însuși din slavonește, parte intercalînd pe de-a-ntregul în volumul său o colecțiune analoagă gata, compilată de către un alt popă, de tot anonim, cam pe la 1550.

Acesta este C o d e x S t u r d z a n u s [16].

---

[31] Despre cele trei daruri din basmul român, cfr. C o x, *op. cit.*, t. 1, p. 375, nota 3. — B e n f e y, *Pantschatantra*, Leipzig, 1859, t. 1, p. 269, și o mulțime de paraleluri adunate de C o s q u i n, *Contes populaires lorrains*, în *Romania*, t. 5 (1876), p. 363 — 6, toate însă în altfel de combinațiuni. — Pentru protecțiunea uriașului nu ne aducem aminte nici o paralelă străină. Este cu totul altceva uriașul din ciclul mitic Odysseus-Polyphem al lui H a h n, *Griechische und albanesische Märchen*, Leipzig, 1864, p. 60.

[32] M a r i e n e s c u, *Argir și Ileana Cosînzeana, poveastă poporală, prelucrată și provăzută cu esplicațiuni prea interesante pentru popor și pentru învățați*, Pesta, 1872, ca extract separat din ziarul *Albina*.

§ 33. Manuscriptul, in-quarto, e legat în lemn îmbrăcat cu piele. XLII
Dintr-o însemnare latinească din dosul legăturei se vede că la 1774 cartea aparținea unui oarecine « in Alba Julia ».

Hîrtia este de calități diverse, dar deopotrivă groasă și gălbuie, fără semne de fabrică, afară de vreo trei-patru locuri, unde însă ele sînt ascunse în mare parte prin îndoitura volumului. Numai pe foile 124—125 și 205—206 se recunoaște bine semnul fabricei de la Sibiu: « două paloșe încrucișate », iar pe foaia 213—214 pare a fi « coroana », semnul fabricei de la Brașov.

Cu o scrisoare cursivă mai nouă, dar din secolul XVII, pe hîrtie mult mai subțire, s-au pus pe ultimele două foi 248—250 neşte rugăciuni slavonește.

Cu o altă mînă, cu caractere semiunciale, tot în secolul XVII, este scris pe pag. 20: Ѧ цнре съ въ фї[е] ѡменнлѡр. кънДь вор҄ъ фн празннче марн. съ веннцн ла весѣ[ре]кѫ съ аскоулътацн кȣвъ·ꙟтоуль лȣ Доумнезеȣ etc.; un îndemn inspirat, probabilmente, prin lectura textului ce precede pe pag. 1—19 despre păzirea sărbătorilor și mai ales a duminicei.

Afară de aceste adausuri posterioare și afară de un Tatăl nostru ungurește cu litere cirilice la pag. 153, restul manuscriptului cuprinde: pe de o parte, T e x t u r i m ă h ă c e n e, aproape toate scrise de către însuși popa Grigorie; iar pe de alta, codificațiunea cea anterioară a cărților poporane, pe care — din motivul arătat mai jos — noi o vom numi T e x t u r i b o g o m i l i c e.

Este, ca să zicem așa, *codex miscellaneus geminatus*, compus din doi *codices miscellanei*, diferiți prin epoce, prin localități, pînă și prin tendințe, pe lîngă deosebirea cronologică și poate chiar geografică între elementele constitutive ale fiecărui în parte [17].

§ 34. Bucata cea mai veche din codicele Grigorian este de pe la 1580. Bucata cea mai nouă din codicele ante-Gri|gorian trebui să fie pe puțin XLIII cu vreo douăzeci de ani anterioară.

Codicele Grigorian s-a scris la nordul Transilvaniei; codicele ante-Grigorian, fără a prezinta o indicațiune literală a localității, pare a proveni din Țara Românească, sau cel puțin din Brașov.

Codicele Grigorian adună pe nealese cărți poporane religioase în genere, oricare ar fi natura lor respectivă specială; pe cînd codicele ante-Grigorian, mărginindu-se într-un cerc mai restrîns, culege numai cărțile religioase cele relative la viața postumă, la migrațiunile sufletului, la Paradis și mai cu deosebire la Infern.

În fine, codicele Grigorian se distinge printr-o nuanță d i a l e c t i c ă foarte pronunțată; pe cînd codicele ante-Grigorian, din toate monumentele literare române pînă acum cunoscute, poate fi considerat cu tot dreptul ca textul nostru cel mai vechi în limba t i p i c ă.

§ 35. Unele din cărțile poporane, codificate în volumul lui popa Grigorie, au rămas la noi foarte răspîndite pînă în momentul de față.

Așa este: « Legenda Duminicei », astăzi *Epistolia Domnului Isus Hristos*; « Călătoria Maicei Domnului la Iad », astăzi *Epistolia Maicei Domnului*, țesută la un loc cu *Visul Maicei Domnului*; « Ruga Sîntului Sisinie », astăzi *Minunile Sfîntului Sisoc*, trecute și-n descîntec.

Această persistință a lor ne permite a urmări cu un pas sigur schimbările introduse, în curs de trei secoli și mai bine, în redacțiunea unuia și aceluiași text poporan, carele avusese totodată, printr-o circulațiune atît de îndelungată, destul interval pentru a se furișa și chiar a se ramifica în literatura poporană cea nescrisă.

Am putut constata în acelaşi timp că apocrifurile religioase la români, ca şi pe aiuri, circulează mai totdeauna în cîte două redacţiuni paralele, XLIV una mai lungă şi cealaltă prescurtată, | dintre cari una poate să dispară sau să iasă din uz prin concurenţa celeilalte.

§ 36. Fragmentul de sub no. II şi acel de sub no. VIII dintre «Texturi măhăcene» nu sînt cărţi poporane. Noi le reproducem totuşi din cauza importanţei lor linguistice, mai cu seamă dialectice.

Cît priveşte scurtul catehism de sub no. III şi cele două predice de sub nno. IV şi IX tot din «Texturi măhăcene», ele sînt pe deplin cărţi poporane, fie prin tendinţă, fie prin limbă.

§ 37. Toate bucăţile din «Texturi bogomilice», afară numai doară de o parte a n-rului IV, şi unele bucăţi din «Texturi măhăcene» au fost oarecînd cărţi poporane religioase favorite ale sectei bogomililor, născute în Bulgaria prin transformarea doctrinelor asiatice pauliciano-maniheice şi care, pe la finea veacului de mijloc, s-a răspîndit nu numai în România, dar încă străbătuse pînă la Provenţa, unde a concurs la dezvoltarea zgomotoasei secte a albigenzilor.

Un alt curent eretic, pornit de astă dată din Occidinte, anume secta şi mai zgomotoasă, ba chiar scandaloasă a flagellanţilor, a propagat în toată Europa bucata de sub no. I din «Texturi măhăcene».

Toate acestea ne-au condus, în urma unor cercetări foarte întinse, a recunoaşte neşte vechi cărţi poporane de origine eretică în balada «Cucul şi turturica» şi-n enigmele din «Povestea numerelor...» [18].

§ 38. Cele mai răspîndite cărţi poporane religioase au fost totdeauna cele i n f e r n a l e.

O lectură favorită a ţăranului francez este pînă astăzi o broşurică de 24 pagine in-12, intitulată: *Le Miroir du Pécheur, composé par les RR. PP. Capucins, missionnaires ; très-utile à toutes sortes de personnes : le tout représenté par figures. Vous y verrez l'état malheureux de l'âme lorsqu'elle a eu le* XLV *malheur de tomber dans le péché mortel** etc., urmînd | apoi opt gravure oribile, mai ales: «*Petit crayon de l'état malheureux d'une âme damnée*» **, unde draci, şerpi, lilieci şi şopîrle torturează pe bietul om în flacăre: «*il est couché et garroté sur un gril de fer rouge, au milieu des flammes dont il est environné et pénétré ; les diables le tourmentent dans toutes les parties du corps ; il a au cou une bourse, ce qui marque qu'un de ses péchés est l'avarice et le bien d'autrui qu'il n'a pas restitué : c'est un des péchés qui damne le plus de monde*»***.

Tot de acest fel, fie prin text, fie prin gravure, fie prin răspîndire, este o cărtecică poporană engleză de 24 pagine in-16: *The Pilgrim's progress from this world to that which is to come* ****.

---

*„*Oglinda păcătosului, compusă de RR. PP. capuţini, misionari ; foarte folositoare pentru tot felul de persoane : totul e reprezentat în imagini. Veţi vedea starea nefericită a sufletului, atunci cînd a avut nenorocirea să cadă într-un păcat de moarte* etc." *(n.ed.)*.

**„Mică schiţă de starea nenorocită a unui suflet condamnat" *(n.ed.)*.

***„Acesta este culcat şi legat pe un grătar de fier înroşit, în mijlocul flăcărilor de care este înconjurat şi cuprins ; dracii îl chinuie de toate părţile corpului ; are la gît o pungă, ceea ce arată că unul din păcatele sale este zgîrcenia şi faptul că n-a restituit bunurile aproapelui : este unul din păcatele care apasă pe cei mai mulţi oameni" *(n.ed.)*.

****„*Călătoria peregrinului din această lume spre cea care va veni*" *(n.ed.)*.

La germani, din Evul mediu și pînă-n secolul nostru, a rămas foarte poporană o broșură analoagă în versuri: *Wahrhaftige Beschreibung des jüngsten Gerichts im Thal Josaphats**.

Nu mai vorbim despre națiuni mai puțin înaintate decît francezii, germanii și englezii pe calea culturei.

Cîte temeri și îndoiele, cîte griji, cîte palpitațiuni nu deșteaptă oare asemeni cărtecele în inima poporului, mai cu seamă în copii, în femei, în bătrîni, și aceasta din generațiune în generațiune într-un lung șir de secoli!

Memoriele istorice ne spun cîteodată că-n ziua cutare sau cutare principele X sau ministrul Y a suferit de guturai ori și-a scrintit un deget.

Ceea ce ar trebui mai bine să înregistreze istoria sînt bătăile de inimă ale unui popor întreg, chiar atunci cînd ele pornesc dintr-o secătură ca *Le Miroir du Pécheur*.

Influința pe care aceste cărți, unde se repetă la tot pasul teribilul *memento mori*, o exercită asupra moralității poporului, asupra cugetelor și faptelor sale, este imensă; și cînd rezultatul e mare, fie-i cît de mică cauza, ea totuși merită pe deplin de a fi băgată în seamă.

Tocmai de această natură sînt cele mai multe cărți poporane din volu- XLVI mul lui popa Grigorie:

Legenda Duminicei;
Legenda lui Avram;
Predica de la 1600;
Călătoria Maicei Domnului la iad;
Apocalipsul apostolului Paul;
Cugetări în ora morții...

---

*„Descrierea adevărată a judecății de apoi în Valea lui Iosafat" (n. ed.)

Partea I

TEXTURI MĂHĂCENE

— 1580—1619 —

TEXTURI MĂHĂCENE

INTRODUCEREA GENERALĂ

§ 1. Texturile publicate mai la vale, afară de no. IX, sînt scrise toate în satul Măhaci din Transilvania, și anume nno. I, III, IV, V, VI, VII și-n parte II, de către preutul Grigorie de acolo, între anii 1580—1619; o parte din no. II de către un alt măhăcean, elev al popei: în fine, no. VIII de către un al treilea măhăcean din aceeași epocă. N-rul IX nu s-a scris în Măhaci, dar nu departe.

Aproape totalitatea texturilor aparține dară lui popa Grigorie. Cele mai multe, ca nno. I, II, IV, VI și VII, sînt traduse de către el, sau bine-zicînd prelucrate, de-a dreptul din slavonește. N-rul V s-a copiat după un manuscript de pe la 1580. N-rul III s-a transcris, cu o exactitate aproape diplomatică, de pe o carte tipărită de la 1560 [19].

§ 2. Cine să fi fost acel neobosit popă Grigorie?

La 1583 el era deja preut în Măhaci, căci a scris atunci pe 9 foi în limba paleoslavică o bucată liturgică, care se află în manuscript pe paginele 162—179, purtînd următoarea adnotațiune finală:

Пис поп. Григорїе. ѡт Мѫхачю. мсца. ген. кѳ. днъ. в лѣто. ₓзча. ѡт рож хсва. ₓа. ф. пг. бъ да и простит. (A scris popă Grigorie | din Măhaci, ale lunei lui ianuariu în 29 zile, anul 7091, de la nașterea lui Crist 1583. Dumnezeu să-l ierte!).

Înainte de a fi popă, prin urmare înainte de 1583, dînsul a scris românește fragmentul de sub no. VI.

La 1619, după vreo patruzeci de ani, popa Grigorie mai trăia încă, scriind atunci predica de sub no. IV.

Iată tot ce se știe despre acest personagiu, cărui i se datorește cea mai importantă colecțiune de texturi românești din secolul XVI, nu numai Texturile măhăcene, scrise mai toate cu mîna sa, dar și Texturile bogomilice, publicate în partea II a operei de față.

§ 3. După ce am lămurit, bine-rău, individualitatea lui popa Grigorie, să trecem acum la localitatea unde el a trăit și a scris în curs de atîția ani.

Părintele protopop Ștefan Colceriu, actualmente preut în Măhaci, ni-a transmis în această privință, prin binevoitoarea mijlocire a protopopului Beniamin Popp din Uioara, următoarele interesante notițe, cuprinse într-o epistolă din 2 mai 1879:

« *Măhaci este primul sat românesc în fostul Scaun al Arieșului, atît sub raportul situațiunii, avînd apă bună, aer curat, păduri multe — mai toate de goron și puțin mesteacăn —, precum și prin vinul său cel bun, grîul cel mai*

greu și vite frumoase. Aici se produce cea mai bună calitate de crumpene (cartofi), pe cari măhăcenii le numesc picioici, *iar în satul învecinat Dumbrău se cheamă* cucule. ***Măhaciul*** *este aproape de calea cea veche a Transilvaniei, care astăzi, ca și-n trecut, primind toate căile laterale, duce spre Urbea-Mare.*

Comuna are acum de-abia 185 case cu 876 suflete, pe cînd în anul 1864 avea 235 case cu aproape 1000 suflete. Numărul locuitorilor a scăzut: parte, printr-un morb difteritic, care a secerat la 1866 mai toți pruncii la 5 ani; parte, printr-un teribil incendiu la 1867, arzînd la 61 familie tot ce a putut arde; în urma cărui flagel, venind o | toamnă umedă și aflînd pe oameni cu casele negata, 3 *o mulțime de tineri s-au îmbolnăvit de răceală și mulți au și murit. Să mai adaug că la 1868 un părîu, ce curge prin mijlocul satului, în urma unei rumperi de nor a făcut daună în comună și-n țarină. Toate aceste lovituri au scăzut atît numărul familielor, cît și buna lor stare materială.*

Satul este curat românesc. Afară de vreo 3 țigani, nu se află aci nici un străin. Ultimul israelit a plecat de la noi la 1869, și de atunci încoace n-au avut loc de a se mai încuiba alții.

Originea satului e obscură. Sînt însă două păreri, trecute în tradițiunea poporală.

Prima părere este că locuitorii cei dentîi s-ar fi retras aici în secolul XIV din Bogata, comună în cîmpia Turdei, acum constituind o parte însemnată din orașul Baginului [20]. *Mongolii devastîndu-le satele și răpindu-le averea, ei și-au aflat aci un adăpost sigur, tot locul fiind îmbrăcat cu pădure pînă la drumul țărei, iar șesul fiind cuprins de un lac mare ce împiedeca intrarea în interiorul văii.*

A doua părere este că, re-ntorcîndu-se oștenii țărei din bătălia de la Mohacs (1526) și aflînd Transilvania devastată de turci, 11 osteni s-ar fi așezat aici, însă nu în satul actual, ci mai la vale; căci atunci pe locul comunei de astăzi era o mănăstire catolică, ale cării ruine se cheamă Biserică Ungurească, *pe unde arînd, adesea scoate plugul căpățîne și oase de om. Se crede că acei 11 osteni ar fi fost: Mircea, Mirea, Stancă, Cordoș, Pocol, Șușman, Raț, Părduț, Bărbos, Popa și Hegeduș. Cel din urmă Hegeduș a murit la 1831; cei din urmă Stancă, Pocol și Cordoș eu i-am înmormîntat. Aceste familie toate își au cărțile lor nobilitare pe pergamenă, cîștigate pentru virtuți militare de la Mihai Apafy și Francisc Rákoczy; și le place a se făli prin diplomele lor de* nemeșug *cu slove de aur și pe pielea de cîne.*

Portul de astăzi al măhăcenilor puțin diferă de al locuitorilor din satul învecinat Dumbrău, dar se deosebește mult | de al celorlalte sate din giur. Ei 4 *se disting prin curățenie și eleganță. Sumanul e cernit negru și cusut cu pănură fină de culori deosebite; cioreci albi; pieptar la cei bătrîni de miel, la cei tineri — de pănură vînătă. În timpii cei buni pînă către 1840, măhăcenii purtau un cojoc frumos de piele de miei negri pînă la gresne, cu lînă în afară, și cușmă lungă pînă și de 2 urme, neagră. Femeile își fac învălitoarea cea albă cu mult alai; pentru încrețitul ei dau pînă și 2 fl., și o așează pe cap cu multă grație.*

Pînă la 1849 măhăcenii serveau ca grăniceri călări în regimentul Székely huszár.

În popor circulă pînă astăzi tradițiuni despre Mihai Viteazul, a cărui catastrofă s-a întîmplat așa-zicînd sub ochii măhăcenilor, la coastele lor, în Mirăslău. Există legende și despre Traian...»

§ 4. Într-o altă scrisoare, părintele Colceriu ne comunică două fragmente din poezia poporană de la Măhaci.

Iată despre Mihai Viteazul:

De-ar da bunul Dumnezeu
Să mai văz la Mirăslău,
Hei! pe Mihai suvulcat
Pe harmăsariu-i turbat.
La strîmtoarea rîului,
La gîrla Murășului,
Să văz cum îi îmbulzește,
Să văz cum îi prăpădește!
Să văz Basta-ngenuncheat,
Care urît l-a-nșelat,
Și tabăra lui ca-n vînt
De Mihai Viteaz fugind...

Această bucată are ceva prea artificial și totodată prea istoric: este o compozițiune a vreunui dascăl.

Nu mai puțin următorul fragment despre Traian:

Lîngă Turda, nu departe,
Traian se luptă pe moarte,
5 *Face uliți prin dușmani,*
Cu-a lui zdraveni căpitani.
Las' să facă, c-al lui tiept
Hrănește un suflet drept:
Ziua bate și zdrobește,
Noaptea răniții grijește.
Și nu-i coată ca-npărat,
Ci ca tată-adevărat:
Își spintecă hainele
De le leagă ranele...

Frumoase *stihuri*, cari ar figura de minune într-o «carte poporană»; dar nu e cît de puțin p o e z i e p o p o r a n ă. Niciodată poporul nu cunoaște atît de bine amăruntele istorice; și niciodată, mai cu seamă, el nu le reproduce cu atîta exactitate, chiar atunci cînd le-a văzut el însuși.

Ceva mai prețios, adevărat poporan, este următoarea comunicațiune a părintelui Colceriu:

«La noi pînă și pruncii au un cîntec de primăvară, în care zic:

Vino, soare,
Pe răzoare,
Că ți-oi da o cingătoare!
Una mie,
Una ție,
Una popei Irimie;
Și un pai,
Și un mai,
Și sabia lui Mihai,
Capul turcului să-l tai!»

Iată popor în toată puterea cuvîntului!

Acest « cîntec de primăvară », atît de interesant printr-o mențiune autentică despre Mihai Viteazul, nu este însă propriu măhăcenilor. El se aude și pe aiuri în Transilvania. Un variant de lîngă Sibiu sună în următorul mod:

Treci, ploaie trecătoare,
Că vine soarele
Și-ți taie picioarele, 6
Cu un mai,
Cu un pai,
Cu măciuca lui Mihai;
Sus pe cap,
După cap,
Curge sînge mohorît;
Dă-mi căciula
Să prind murga:
Murga a fugit,
Ploaia s-a risipit!

În Țara Românească acest cîntec a scăzut la un fel de parodie, în care ploaia este amenințată:

Cu căciula lui Mihai,
Plină cu coji de mălai ...

§ 5. Părintele Colceriu, din nefericire, nu ni-a procurat nici o notiță lingvistică asupra Măhaciului. Judecînd totuși după cele trei cîntece, graiul de acolo pare a prezinta oarecari particularități: *tiept* = « piept », *coată* = « caută », aspirațiunea inițială în *harmasariu* = lat. *admissarius*, *suvulcat* cu sens de « urcat »...

Nicăiri însă *n* între vocale nu trece în *r*: *bunul*, *îngenuncheat*, *hainele*, *una* etc., niciodată *burul* sau *ura*, după cum se vorbea în Măhaci pe la 1600.

Constatînd acest fenomen, lăsăm explicațiunea lui pentru §-ii următori.

§ 6. Măhaciul se menționează pentru prima oară sub acest nume în istoria Transilvaniei la anul 1291, într-o diplomă a regelui maghiar Andrei III, unde figurează totodată celelalte localități învecinate: « Felvinch scilicet, Eurmenus, Hydusteluk, Medyes, Dumburou, Muhach... »[1]

Acest sat, prin urmare, n-are a face cu Mohaciul din Ungaria, nici cu faimoasa bătălie de acolo de la 1526.

În diploma din 1291, ca și-n diferite documente transilvane din secolul XIV, ca locuitori ai Măhaciului ni se prezintă săcuii, numai săcuii, fără a se pomeni măcar elementul românesc [2]. 7

Ruinele așa-numitei « Biserice Ungurești » probează că săcuii în adevăr au fost oarecînd pe acolo, deși astăzi nu se mai află nici unul.

După ambele tradițiuni locale, românii au venit la Măhaci de pe aiuri, ceea ce se mai confirmă, pînă la un punct, prin deosebirile lor în port, în obiceiuri, în grai, de către celelalte sate învecinate.

După una din cele două legende, cuibul anterior al măhăcenilor ar fi fost în satul Bogata din cîmpia Turdei.

---

[1] Szabó K., *Székely oklevéltár*, Kolozsvártt, 1872, p. 26—7.

[2] Orbán B., *A Székelyföld leirása történelmi, régészeti, természetrajzi s népizmei szempontból*, Pest, 1871, t.5, p. 118—9.

Combinînd toate elementele, de cari putem dispune, imigrațiunea românilor în Măhaci cată să se fi întîmplat în secolul XV, mai sporind—poate—printr-un nou contingințe pe la începutul secolului XVI, adecă cam pe timpul bătăliei de la Mohaci, ceea ce va fi rămas apoi în legendă ca un obscur punct cronologic, întărit în memoria poporană prin asemănarea de azard a numilor.

De-ntîi puțini la număr, românii s-au înmulțit cu încetul, reușind a goni sau a-și asimila pe săcui [21].

În secolul XVII se mai vorbea în Măhaci și ungurește, astfel că chiar în volumul lui popa Grigorie, la pag. 153, nu știm cine din aceeași epocă, poate vreun copil al preutului, s-a apucat a transcrie cu litere cirilice, într-un mod foarte ciudat, cu vocalismul cel trăgănat al săcuilor, pe *Tatăl nostru* unguresc: мна гѧгака кн вагн менегевене сетелешек ы те неведе юнь те ѡрьсагодь etc. = *mi atyank ki vagy a'mennyekben szenteltessék* [*meg*] *a'te neved...*

§ 7. Românii, imigrați în Măhaci pe la începutul secolului XVI, se distingeau, între celelalte, prin două particularități consonantice mai remarcabile ale fonetismului lor: particularități cărora popa Grigorie le-a rămas credincios pînă la moarte și cari, într-un grad ceva mai scăzut, caracterizează de asemenea pe ceilalți doi măhăceni contimpurani de sub nno. II și VIII. Și anume:

8

1° Ei nu confundau pe з = *z* cu ѕ = *dz*;

2° Pe *n* între vocale îl prefăceau în *r*.

§ 8. Despre deosebirea între *z* (= з) și *dz* (= ѕ) în fonetismul moldovenesc noi am vorbit mai pe larg în tomul I. pag. 187—189.

Dintre vechii scriitori moldoveni, singurul în care acest interesant fenomen se poate urmări într-un mod sistematic este mitropolitul Dosoftei.

Iată, de exemplu, un pasagiu de pe la începutul «Parimierului» de la 1672:

Дин пророчиѧ Захарией (= Zaharieĭ) чтенїе. Ѧчаста ѕѫче (= *dzice*) Домнȣль тот пȣтѧрникȣль. Постȣль чель а патра, ши постȣль ал чинчѧ, ши постȣль ал шѧпта, фи-воръ касїи лȣй Іȣда ши касїй лȣй Израиль (= Izrailŭ) де бȣкȣрїе, ши де веселие ши де празнїче (= praznice) бȣне: ши вець весели-вѫ. Ши адевърътатѧ, ши пачѧ съ юбиць. Ѧчастѧ ѕѫче (= *dzice*) тоть пȣтѧрникȣль. Къ воръ вени нъроде мȣлте, лъкȣиторї де четъц мȣлте, ши съ вор стрѫнџе гъздȣиндь (= găzduind) ȣнїи ѫтраллаць четъцѫле ѕѫкѫндь (= *dzicind*). ѫ-мблаць съ мерџемь съ не рȣгъм фацей Домнȣлȣй. ши съ черкъмь фаца Домнȣлȣй тот пȣтѧрникȣлȣй ѫ Іерȣсалим. ши вор вени нъроде мȣлте ши лимбї мȣлте, съ чѧрче фаца Домнȣлȣй тот пȣтѧрникȣлȣй ѫ Іерȣсалим, ши съ милостиваскѫ фаца Домнȣлȣй тот пȣтѧрникȣлȣй. Ѫн ѕѫлеле (= *dzilele*) ѫн ачѧлѧ апȣка-съ-воръ ѕѧче (= *dzéce*) бърбаць де тоте лимбиле пъгѫнилор, ши съ вор принде де пола а бърбат Іȣдеȣ, ѕѫкѫндь (= *dzicind*), мѧрџе-вом кȣ тине, дрепче к-ам аȣѕѫт (= au*dzit*). къ Дȣмнеѕъȣ (= Dumne*dzău*) кȣ тине ѧсте ...

9

Întocmai așa pînă astăzi moldovenii pronunță: *dzîce*, *dzî|cînd*, *dzîlele*, *dzece*, *audzît*, *Dumnedzău* etc., dar: *Zaharie*, *praznic*, *Izrail*, *gazdă*...

Sub acest punct de vedere, «Texturile măhăcene» se întîlnesc pe deplin cu consonantismul moldovenesc.

Popa Grigorie scrie:

1° cu ѕ = *dz*: Домнеѕеȣ, ѕеȣ, ѕнсе, ѕнче, кресȣт, късоу, ѕоуѡа, ѕнле, астъѕн, ботеѕацїн, ботеѕаю, аоуѕȣ, аȣѕнцн, аȣѕн, ѕѧче, флъмъѫѕїн, лъѫџеѕїн, въѕȣрѫ, въѕȣю, въѕȣтеле, ѫнкнѕн, мїаѕѫноапте, шнѕѫндȣ, прѫѫѕнмȣ etc.

2° cu з = *z*: извоаре, Назаретолѹи, гъвоазде, праздничеле, ↑дръзнире, змеѹа, изъвѣскь, зементеции, трезентѹлѹи, събълъзнит etc.

Oriunde scrie cu ѕ = *dz* popa Grigorie, tot așa scrie și mitropolitul Dosoftei, tot așa se rostește pînă astăzi în Moldova. Aceeași perfectă identitate în privința lui з = *z*.

Coincidința e cu atît mai remarcabilă, cu cît vechile cărți tipărite în Transilvania, în epoca lui popa Grigorie și mai încoace, precum și toate publicațiunile lui Coresi, nu observă niciodată, dar n i c i o d a t ă, această distincțiune fonetică [22].

Fără comparațiune și mai remarcabilă este trecerea măhăceană a lui *n* între vocale în *r*.

§ 9. Tranzițiunea unei consoane oarecari în *r* se numește în linguistică *rhotacismus*. Generalmente însă acest termen se aplică la trecerea lui *s* în *r*, ca lătinește în *uro* din *uso* (cfr. *us*-tus) sau *naris* din *nasis* (cfr. *nas*-us), ca la vechii spartani în τίρ pentru τίς, în μιργάβωρ pentru μισγήως etc.[3]

Trecerea lui *n* în *r*, atît de legitimă sub raportul fiziologic, de vreme ce ambele sînt semivocale dentale, este totuși de o raritate extremă în limbele ario-europee, și chiar în totalitatea limbelor. De aceea linguiștii au și uitat-o aproape cu desăvîrșire.

După Benfey și Donaldson, sufixul primar *-ra* s-ar fi născut din sufixul primar *-na*. Cazuri ca sanscritul *ûdhar-* lîngă *ûdhan-*, *ahar-* lîngă *ahan-* sau *yajvarî* lîngă *yajvanî*, latinul *femur* lîngă arcaicul *femen*, grecul κυδρός lîngă κυδνός sau pindaricul μάρη lîngă lat. *manus* și altele ar părea a întări această derivațiune[4], care ar indica un germene de *r*=*n* în epoca cea mai primordială a familiei linguistice ario-europee; oricum însă, un germene oprit în creștere. 10

Exemplele de trecerea lui *n* în *r*, vreo două-trei peste tot, aduse de Kuhn în latină și-n germană, sînt nu numai foarte sporadice, dar încă mai mult decît nesigure[5]. Sanscrita, celtica, limbele slavice nu cunosc de asemenea această tranzițiune.

Din dialecte neolatine, abia se citează: vreun specimen portughez, ca *sarar* = *sanare*, unde este efectul asimilațiunii regresive; vreun specimen catalan, ca *verema* = *venenum*, unde este efectul disimilațiunii regresive; vreun specimen languedocian, ca în *caral* = *canalis*, și alte cîte unul de pe aiuri, de aceeași natură ultra-excepțională.

Bine constatată este trecerea lui *n* în *r*, la francezi și la spanioli, atunci cînd *n* urmează după o altă consoană, sau mai ales după două, precum sp. *sangre* din *sangne* = *sanguinem*, *hombre* din *hombne* = *hominem*, fr. *diacre* din *diacne* = *diaconus*, *ordre* din *ordne* = *ordinem*, *pampre* din *pampne* = = *pampinus*, *timbre* din *timbne* = *tympanum* etc. Acest fenomen însă ocurge exclusivamente în *-cn-*, *-gn-*, *-rdn-*, *-ndn-*, *-mpn-* și *-fn-* la francezi, în *-ngn-*, *-mbn-* etc. la spanioli; niciodată dară el nu| constituie o tranzițiune individuală independinte a lui *n* în *r*, ci numai o acomodațiune de grup consonantic. 11

---

[3] Cfr. J o r e t, *De Rhotacismo in indoeuropaeis ac potissimum in germanicis linguis*, Paris, 1875, passim.

[4] D o n a l d s o n, *The New Cratylus*, ed. 4, London, 1868, p. 243, 475, 677, și *Varronianus*, ed. 3, London, 1860, p. 363. — B e n f e y, *Orient und Occident*, t. 1 (1862), p. 191, 287 nota, 289. — Cfr. totuși o altă explicațiune a fenomenului de H o v e l a c q u e, în *Revue de linguistique*, t. 4 (1870), p. 1—14, precum și teoria lui B r u g m a n n, în C u r t i u s, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 7 (1875), p. 355—8, cum că în forme reduplicative *r* se disimilează în *n*, iar nu viceversa.

[5] K u h n, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung*, t. 10, p. 291, t. 12, p. 396, t. 15, p. 304.

Tot așa în interesantul dialect grec tzaconic noi găsim: ὕπρε= ὕπνος, λαφρία= δάφνη, κρῖπε= κνῖπες, ἔτρερι= ἔτνερι, πρίγγου= πνίγω, adecă πρ= πν, φρ= φν, κρ= κν, τρ= τν, dar de $r=n$ nu există nici un exemplu[6].

Singurele limbe ario-europee unde $r = n$ ni se prezintă ca ceva regulat, normal, scutit de orice influință a sonurilor invecinate, anume între vocale, sînt româna și albaneza.

§ 10. Din cele două dialecte albaneze, toskic și gheghic, cel dentîi foarte des, cellalt mult mai rar, dar ambele în diverse graduri, prefac pe *n* între vocale în *r*.

Din cele trei dialecte române, — dacoromân, macedoromân și istrianoromân —, primul mai puțin, al doilea mai obicinuit, al treilea aproape totdeauna, prefac pe *n* între vocale în *r* [Add. p. 731].

Latinul *venenum*, de exemplu, devine *vănêr* în gheghica, *vărêr* în toskica; *virin* în macedoromâna, *verin* în dacoromâna dintr-o parte a Transilvaniei, *verir* în istrianoromâna.

În privința limbei albaneze, fenomenul a fost de mult observat, deși într-un mod astfel ca și cînd în gheghica n-ar exista deloc trecerea $r = n$, ci numai în toskica[7].

În privința românei, studiele lui Ascoli[8] și Miklosich[9] asupra dialectului istrianoromân au scos mai la iveală această particularitate fonetică, care pînă atunci se părea a fi prea sporadică.

12 Ei bine, în «Texturile măhăcene» ale lui popa Grigorie | dintre 1580—1619 tranzițiunea lui *n* între vocale în *r* este intocmai ca la istrianoromâni; de exemplu:

вєрєрѣ «vineri» = istr. *vireri*;
домєрєкь «duminică» = istr. *dumirecă*;
мѫроу, articolat мѫра «mînă» = istr. *mîră*;
а цирѣ, цирєцн, цирѹт «ține» = *a țirea*, *țireți*, *țirut*;
лѹри «luni» = istr. *luri*;
лѹра «luna» = istr. *lura*;
бирє «bine» = istr. *bire*;
оурѹл «unul» = istr. *urul*;
чирє «cine» = istr. *cire*;
ѡамєрн «oameni» = *omiri* etc. etc.

Răposatul Ion Maiorescu, în importanta sa excursiune la istrianoromâni, observă: «*deasa schimbare a lui* n *în* r, *ca moții în Ardeal, ca moldovenii etc.*»[10]; iar într-un alt loc: «*Mutarea lui* n *în* r *nu era pentru mine nemic nou, știind marea aplecare a bravilor noștri mocani sau moți de a uza această permutare, care e uzată și în Moldova, deși nu așa de des*»[11].

Măhăcenii dară din secolul XVI erau nește «moți» sau «mocani» în toată puterea cuvîntului. Cum însă de nu mai vorbesc ei astăzi tot așa?

---

[6] Deville, *Etude du dialecte tzaconien*, Paris, 1866, p. 79. — Cfr. Curtius, *Studien*, t. 4, p. 249.

[7] Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, Gramm., p. 16. — Miklosich, *Die romanischen Elemente im Albanischen*, Wien, 1871, p. 86. — Camarda, *Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese*, Livorno, 1864, p. 84—5.

[8] Ascoli, *Studj critici*, I, Gorizia, 1861, p. 61.

[9] Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, p. 58 și urm.

[10] I. Maiorescu, *Itinerar în Istria*, Iași, 1874, p. 16.

[11] *Ibidem*, p. 30.

Ceva mai mult. Maiorescu exagerase de tot « aplecarea bravilor noștri mocani sau moți » de a muta pe *n* în *r*. Nicăiri în Transilvania, deși se zice pe alocuri în munți *iremă* sau *dumirecă*, totuși ceva ca *lură* nu se mai pomenește și cu atît mai puțin veți afla undeva o propozițiune întreagă ca cea din « Legenda lui Avram » a lui popa Grigorie: «чѣ-ци ва поре ꙟраинте мѫрѫꙟкѫ = ce-ți va pu*n*e î*n*ainte mă*n*încă ».

Tot acolo citim: р'апꙋсꙋл = « *în* apusul », ceea ce întrece chiar pe istrianoromâni! [23]

§ 11. Sînt cunoscute exemplele dacoromâne comune de *r* = *n*, ca în *mărunt* = *minutus*, *cărunt* = *canutus*, *fereastră* = *fenestra*, *părinc* = *panicum*, *nimărui* din *nimănui*, și alte cîteva, nu multe la număr.

Se știe iarăși că moldovenii, pe cari Ion Maiorescu îi punea prea aproape de istrianoromâni, pronunță totdeauna *pîră* în loc de *pînă*; și totuși în tipăriturele moldovene din secolul XVII noi nu ne aducem aminte să fi văzut undeva altfel decît пънъ sau пѫнъ ori пѫнѫ.

În Cazania moldovenească a mitropolitului Varlam de la 1643 ne-a întîmpinat însă de mai multe ori un plural foarte interesant de la *nume* = « nomen »: *numere* = « nomina », cu o adevărată trecere a lui *n* în *r*; de exemplu:

în partea II, la foaia 111 verso: двѣ 4 фечори ши нꙋмереле лоръ сънтъ ачаста ...;

în partea I, la f. 197 verso: ноу-и пꙋтинцѫ а ле споуне ноумереле тꙋтꙋроръ ...

Constatîndu-se o dată fereala vechilor scriitori români de a întrebuința forma cu *-r-* atunci cînd le era cunoscută și forma cu *-n-*, devin cu atît mai prețioase cazurile în cari le scapă de sub condei, așa-zicînd fără voie, cîte un *r* pentru *n*.

Astfel între « Texturi bogomilice », scrise pretutindeni fără rhotacism, și anume în « Cugetări în ora morții », noi vedem la pag. 107 de două ori: днраинте = « dinainte » și ꙟраинте = « înainte », iar la p. 86: пꙋре, pe care scriitorul se grăbește a îndrepta în пꙋне, fără însă a fi putut ascunde pe р.

§ 12. Exemplele românești d o c u m e n t a l e cele mai vechi de *r* pentru *n* se află în glose moldovenești din secolul XV.

Într-un crisov inedit de la Petru-Vodă din 22 august 1447, aflător în Arhivele Statului, m-rea Neamț, pach. XXI, no. 6, se menționează satele: *Jeminești* = Жеминещи și *Fîntînéle* = Фынтынѣле.

Într-un alt crisov inedit de la același domn, din 8 decembre 1453, păstrat tot acolo, pach. XXI, no. 7, în loc de *Fîntînele* stă *Fîntîréli*: Фынтырѣли, iar în loc de *Jemenești*, adecă *Gemenești*, patronimic, plural de la *Geamăn*, ne întîmpină: гдѣ былъ Барбъ Џамыръ, adecă: „unde a fost Barbŭ G é m ă r ŭ".

Iată dară din *fîntînă* = lat. *fontana* s-a făcut *fîntîră*, ca în istrianoromâna *fontară*; și din *geamăn* = lat. *geminus* — *geamăr*, probabilmente tot așa în istrianoromâna, deși cuvîntul lipsește în vocabularul lui Maiorescu.

În cazul de-ntîi, este *r* = *n* între vocale; în cazul cellalt, între o vocală și o semivocală.

Un al treilea exemplu este ceva mai nou.

Pe timpul lui Ștefan cel Mare, locuiau în vecinătate lîngă Prut doi țărani cu numele Bodea. Pentru a-i distinge, poporul zicea unuia *Bodea Rumânul*, celuilalt *Bodea Sîrbul*.

Într-un crisov din 13 martiu 1489 noi vedem dară: до селище Бодѣ Сръбоула, оттолѣ еще по берег Проута гори до селище Бодѣ Рꙋмърꙋла = «pînă la săliștea lui Bodea S ă r b u l, apoi tot pe malul Prutului pînă la săliștea lui Bodea R u m ă r u l"[12].

Rumăr pentru *rumân*, așa zic pînă astăzi istrianoromânii.

§ 13. Din cele de mai sus rezultă că nicăiri *r* n-a reușit a uzurpa într-un mod absolut locul lui *n*.

La albanezi, chiar în dialectul toskic, *n* a rămas intact într-o mulțime de cazuri. De asemenea, la români, chiar în dialectul istrian.

Deja Ascoli observă despre cele două localități principale istrianoromâne: «*Il paroco Micetich mi assicurava d'aver notato, in più esempj, che a Sejane si conserva la* n *originale, fatta* r *in Valdarsa; come in* päne «*pane*», *che in Valdarsa è* păra*(feminile, dat.* lu păre*). Anche Ireneo ha, colla* n, puine, *ed ha* vino, *mentre in Valdarsa oggidì si dice* vir; *ma ci da* urra ova=una ovis, *e riferisce che: Chichi si addimandino* Rumeri. *Nel valdarsese vedemmo colla* n *antica* l'un *articolo indeterminato, ma il numerale è* ur...»[13]*

Popa Grigorie din Măhaci, oricit de r h o t a c i s t, are totuși: скаꙋнꙋл, нкоане, мънїе, оунꙋл lîngă оурꙋл, лꙋмннат lîngă лꙋмнрат etc.

Această persistință a lui *n* între vocale a avut, între altele, o consecință foarte originală.

Luptîndu-se *-n-* și *-r-* în două forme ale aceluiași cuvînt, fără a se mai știe de către popor care anume din două este cea mai corectă, s-a dat naștere prin confuziune unei a treia forme cu *-nr-*, întocmai precum în Moldova, zicîndu-se pentru «agnellus» *miel* și *niel* totodată, s-a născut alături și s-a propagat apoi a treia formă *mniel*.

Exemple de *-nr-* pentru *-n-* sînt foarte dese în Texturi măhăcene: дꙋменрекъ, пънръ, кꙋнрꙋра, лꙋминра, бꙋнрътате, бенрить etc. [24].

Limba eranică a afganilor ne oferă în această privință o neașteptată analogie. Ea trece uneori pe cerebralul *n* în cerebralul *r*; dar atunci poate să se dezvolte în același timp și un *nr*. De exemplu, din *mangun* s-a făcut *mangur*, dar și *mungunr*[14].

§ 14. Alte două consecințe, nu mai puțin însemnate, ale persistinței lui *n* în luptă cu *r* sînt:

1° Posibilitatea, pentru o limbă sau un dialect, de a reveni cu timpul la sunetul cel organic, pe care se părea deja că-l pierduse. Moldovenii nu mai zic nicăiri *fîntîră*, ci *fîntînă*; nicăiri *rumăr*, ci *rumân*. În Măhaci, din dată ce pădurile din pregiur s-au rărit, devenind astfel mai ușor și mai des contactul cu satele învecinate, au despărut cu desăvîrșire *cire*, *bire*, *mîră* etc., re-ntorcîndu-se graiul la *cine*, *bine*, | *mînă*. Este teoria lui Ascoli — despre î n s ă n ă t o ș a r e a sunetului, «il risanamento», teorie pe care au criticat-o unii, fiindcă n-au înțeles-o[15].

---

[12] H a s d e u, *Arhiva istorică*, t. 1, part. 1, p. 155.

[13] A s c o l i, *Studj*, I, p. 62–3.

*„Preotul Micetich m-a asigurat că ar fi observat, în mai multe exemple, că la Žejane se păstrează *n* originar, devenit la Valdarsa *r*, ca în *päne* «pîine», care la Valdarsa e *păra* (feminin, dat. *lu păre*). Și la Ireneo e cu *n*, *puine* și *vino*, pe cînd la Valdarsa astăzi se zice *vir*; dar citează *urra ova = una ovis* și zice că *Cici* se chiamă Rumeri. În graiul din Valdarsa articolul nedefinit are *n* primitiv, însă numeralul este *ur*..." *(n.ed.)*.

[14] T r u m p p, *Die Verwandtschaftsverhältnisse des Pushtu*, în *Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellschaft*, t. 21 (1867), p. 29.

[15] P e z z i, *Glottologia aria recentissima*, Torino, 1877, p. 10.

2° Posibilitatea, din dată ce s-a pierdut conștiința priorității relative între *n* și *r*, de a trece uneori *r* în *n*, mai ales dacă această tranzițiune mai este ajutată într-un cuvînt prin asimilațiune sau acomodațiune. Așa la noi în *cunună* = lat. *corona*, *venin* = lat. *venenum*, *senin* = lat. *serenus*, *suspin* = = lat. *suspirium* etc. Este fenomenul numit de d. Le Marchant Douse c o m p e n s a ț i u n e î n c r u c i ș a t ă, «Cross-compensation»[16], dar pe care — pentru a avea un termen tecnic — noi am preferi mai bine a-l numi metadioxis, «trans-revendicațiune», fiind în adevăr un fel de victorie parțială a sunetului celui gonit contra asupritorului său.

§ 15. Trecerea lui *n* între vocale în *r* este un rotacism specific româno-albanez, de care s-ar găsi, poate, nește slabe urme numai doară pe ici-colea în grupul linguistic eranic, judecînd după cazul afgan citat mai sus în §-ul 13. Un cuvînt româno-albanez, remarcabil într-un grad extrem, răspîndit departe pe la vecini și-n care — desigur dintr-o epocă de tot veche — a ocurs acest fenomen fonetic, este *rață*, albanește *rossă*, de unde apoi serbul рaцa, slovenul *reca*, maghiarul *rétze*, ba și-n dialectul friulan *razze*.

Ascoli se întreba, negreșit într-un mod foarte ipotetic, dacă nu cumva *rață* ar fi în vreo legătură cu italianul *razza*, sp. *raza*, fr. *race* «neam»[17]. Miklosich îl pune între cuvinte străine, furișate de pe aiuri în limbele slavice[18], ceea ce nu va împiedeca pe d. Cihac — ne rămășim mai de-nainte — a crede în ruptul capului că noi l-am luat de la slavi [Add. p. 731—733]. O etimologie decisivă, sau cel puțin plauzibilă, nu s-a propus încă. Tot ce s-ar fi putut afirma deocamdată este natura româno-albaneză a vorbei:| ea nu se află decît numai pe Peninsula Balcanică și-n regiunile imediat limitrofe. 17

La noi, în graiul de la Slănic, nu se zice *rață*, ci *nață*. Tulpina numelui acestei păsări în limbile ariane din Europa este *anati-*, de unde latinul *anas—anatis*, vechiul german *anut*, anglo-saxonul *ened*, iar cu afereză grecul νῆσσα = = *nâtyâ*. *Rață* se urcă dară de la sineși la prototipul *aratya* = *anatya*, cu pierderea inițialului *a-* ca în greacă: o pierdere însă, întîmplată deja după trecerea lui *n* în *r*, de vreme ce condițiunea esențială a unei asemeni treceri este pozițiunea între două vocale.

Formele cu medialul *-e-*: pluralul român *rețe*, slovenul *reca* și maghiarul *rétze*, pot fi tot atît de vechi, ca și cele cu *a*: singularul român *rață*, serbul рaцa, friulanul *razze*. Latina avea de asemenea în același timp formele *anata* și *aneta*, germanii *anut* și *anit*, cu cari se alătură și italianul *anitra*, vechi *aneter*[19] [25].

§ 16. Elementul comun românilor și albanezilor — întrucît nu este nici latin, nici slavic, nici grec — reprezintă substratul t r a c i c, adecă poporațiunea autoctonă a Peninsulei Balcanice, împărțită din anticitatea cea mai depărtată în triburile omogene de daci, mesi, odrisi, tribali, frigi etc.

În puținele resturi ale diferitelor graiuri tracice, în numi proprie sau în cele cîteva glose, nu se poate surprinde oare acea propensiune de a schimba pe *n* între vocale în *r*, care caracterizează într-un mod atît de idiosincrasic pe români și pe albanezi?

---

16 Le M a r c h a n t D o u s e, *Grimm's Law*, London, 1876, p. 38.

17 A s c o l i, *Studj*, I, p. 57, nota 3.

18 M i k l o s i c h, *Die Fremdwörtern in den slavischen Sprachen*, Wien, 1867, p. 49.

19 P o t t, în K u h n's, *Beiträge*, t. 4 (1865), p. 87.

Drept răspuns, ne vom mărgini a indica în fugă cîteva licăriri în această privință.

Cînd prețiosul glosar al lui Hesychius ne dă ca numele dialectic grec al « aurului » χλουνός, și ne dă totodată ca nume frigian al aceluiași metal γλουρός, simpla trecere a lui *n* între vocale în *r* lămurește diferința ambelor cuvinte.

18 Cînd Dioscoride, în glosele sale botanice, pune ca nume dacic al plantei « quinquefolium » *propedula*, iar ca nume celtic *pompedula*, forma dacică se poate explica numai printr-un tip intermediar *ponopedula*, trecut în *poropedula*.

Același oraș în Mesia este numit *Laedenata* în « Notitia Dignitatum » și *Laederata* pe Tabla Peutingeriană; o altă localitate tot de acolo se cheamă *Dinogetia* în Ptolemeu și *Dirigothia* în « Notitia Dignitatum »... [26].

I

LEGENDA DUMINICEI

— 1600 —

21

LEGENDA DUMINICEI

INTRODUCERE

§ 1. Manuscriptul lui popa Grigorie se începe, pe pag. 1—19, prin «Legenda Duminicei».

O asemenea prioritate, în adevăr, o merita pe deplin această carte poporană, dacă nu de altceva, cel puțin prin aceea că — dintre cele religioase — ea a ajuns, nu se știe cum, a fi cea mai răspîndită la toți creștinii de orice rit, în Europa, în Asia și chiar în Africa, sub fel de fel de redacțiuni, unele mai lungi, altele mai scurte, fiecare adaptată la împregiurările locale ale momentului.

A scrie o istorie completă a «Legendei Duminicei», s-ar cere un volum, deși țesătura-i e foarte simplă. Printr-o scrisoare autografă, Crist amenință cu pedepsele cele mai energice pe toți creștinii cari nu vor păzi duminica. În unele redacțiuni, scrisoarea sosește din cer de-a dreptul; în altele, între cari și în cea românească a lui popa Grigorie, ea este băgată într-o piatră căzută din cer...

22

§ 2. Un text grecesc al acestui norocos apocrif a fost cunoscut lui Fabricius după un manuscript de 8 pagine in-8 al Bibliotecei Bodleyane, din care el a reprodus însă numai următorul început:

Ἐπιστολὴ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.	Epistola Domnului nostru Isus Hristos.
Αὕτη ἡ Ἐπιστολὴ ἔπεσεν ἐξ οὐρανοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἡμέρα τετράδι.	Această epistolă a căzut din cer în Ierusalim, în luna lui septembre, într-o miercuri.
Πρόλογος καὶ διήγησις θαύματος τοῦ γενομένου ἔντονα τῆς ἁγίας Βηθλεέμ.	Prologul și povestirea minunii întîmplate în templul Sf. Vitleem.
Λίθος ὁ πεσὼν μακρὸς ἐν Βηθλεέμ τῇ πόλει, καὶ ὁ λίθος μακρὸς ἦν, τὸ δὲ βάρος ἦν φοβερόν· οὐδεὶς γὰρ εἰς χεῖρας αὐτὸν κήλισε, εἰ μὴ ὁ πατριάρχης Ἰωαννίκιος σύναξιν ποιησάμενος μετὰ ἀρχιερέων καὶ ἱερέων ἡμέρας τρεῖς καὶ νύκτας. Καὶ τότε ἠκούσθη φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα. Λάβε, πατριάρχη, τόν λίθον εἰς τὰς χεῖρας σου. Καὶ λαβὼν αὐτὸν ὁ πατριάρχης εἰς τὰς χεῖρας, εὐθέως ἠνοίχθη ὁ λίθος, καὶ εὑρὼν	O piatră lungă a căzut în orașul Vitleem; era lungă și de o groaznică greutate. Nimeni n-a atins-o cu mîna, ci însuși patriarcul Ioanniciu, făcînd sobor de arhierei și de preoți în trei zile și trei nopți, iată că s-a auzit un glas din cer zicînd: «Ia, patriarșe, piatra cu mînele tale!» Și luînd-o patriarcul

τὰ αὐτά γεγραμμένα. Ἴδετε ὑιοὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἐποίησα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἐστειλάμην προφήτας καὶ ἀποστόλους εἰς τὸ ἐλέγχειν τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· οὐδαμῶς ἠκούσατε ὅτι οὐδὲ ἐμετανοήσατε, οὐδὲ τοῦ· εὐαγγελίου μου τὰ λόγια ἠκούσατε τοῦ λέγοντος· οὐρανὸς καί ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρελθῶσιν. Ἐστειλα πρῶτα τὴν ἐπιστολὴν, καὶ οὐ μετανοήσατε, οὐδὲ ἐπιστεύσατε· καὶ πάλιν δευτέραν ἐπιστολὴν στέλλω πρὸς ὑμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐὰν οὐ μετανοήσατε, ποιήσω ἐγὼ χειμῶνας πλείστους, καὶ παραλαγμοὺς καὶ πῦρ καχλάζον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀκρίδας, καὶ βρούχους, καὶ ποταμοὺς ἀτάκτους etc.[1]

în mînă, îndată s-a deschis piatra și s-au găsit scrise acestea:

— Vedeți, fiii omului, că am făcut cerul și pămîntul, marea și toate cele dintr-însele. Trimis-am proroci și apostoli pentru a mustra păcatele voastre pe pămînt; dar voi nicidecum n-ați ascultat și nu v-ați pocăit, nici cuvintele evangeliului meu n-ați ascultat, cînd zice: cerul și pămîntul se vor trece, iar cuvintele mele nu se vor trece. Am trimis prima epistolă, și nu v-ați pocăit, nici ați crezut. Vă mai trimit iarăși, oamenilor, a doua epistolă; și dacă nu vă veți pocăi, vă voi face eu ierne nenumărate, și ca|tastrofe, și foc clocotind din cer, și lăcuste, și rîuri desfundate etc. 23

§ 3. Se vede că la greci acest apocrif, a cărui origine — precum ne vom încredința mai jos — se pierde în întunerecul veacului de mijloc, se uita din timp în timp și apoi iarăși se aducea din cînd în cînd la lumină; căci pe la 1578 el apare deodată la Constantinopole ca ceva cu totul nou, în nește condițiuni cam ciudate.

Stefan Gerlach, teolog și elenist, care însoțise între anii 1573—1578 ambasada austriacă la Stambul, lăsînd descrise într-un prețios memorial toate evenimentele petrecute sub ochii săi în capitala Imperiului Otoman, ne dă, cu ocaziunea consacrării unui mitropolit de către patriarcul constantinopolitan, următoarea relațiune:

«La această ceremonie, la 2 iunie 1578, era față și un călugăr, care, cu puține zile înainte, adusese vestea cum că nu departe de Ierusalim a căzut din cer o mare piatră (ein grosser Stein vom Himmel gefallen), unde era scris că la 15 ale acestei lune va fi pieirea lumii. El își fabricase și o scrisoare de la patriarcul din Alexandria, atestînd adevărul miracolului și sfîrșitul lumii scris pe acea piatră. Deci fiecare creștin trebuia să fie gata pentru judecata cea de pe urmă. Se mai făgăduia acolo iertarea tuturor păcatelor oricui va cumpăra cu preț de un galben o copie de pe acea scrisoare. De aci, în zilele de duminică și de sărbători, acel călugăr se așeza de-naintea bisericei, vinzea oamenilor miraculoasa istorie și strîngea bani».

Gerlach povestește apoi că patriarcul a cerut seamă de la acel călugăr, a constatat că el n-are nici o scrisoare de la vreun patriarcat, l-a desmințit de-naintea poporului, l-a silit să întoarcă banii cei luați, iar exemplarele pretinsei epistole din cer au fost arse[2].

§ 4. Din cercetările lui Fabricius rezultă că prima mențiune pozitivă a Legendei Duminicei este din secolul VI, de pe la anul 584, cînd a stigmatizat-o într-o epistolă Licinian, episcopul Cartaginii în Africa, zicînd: «*epistola, care se începe prin îndemnul de a serba ziua Duminicei și se pre-* 24

---

[1] Fabricius, *Codex apocryphus Novi Testamenti*, t. 3, Hamburg, 1743, p. 511—12.
[2] Gerlach, *Tage-Buch*, Frankfurt a.M., 1674, p. 504—5.

tinde că s-ar fi pogorît din cer peste altarul lui Crist în templul sîntului apostol Petru, să știți că este o născocire a dracului»[3].

«Biserica sîntului apostol Petru» indică Roma în loc de Ierusalim. În secolul VIII circula o altă redacțiune, în care s-au pus deja ambele centruri religioase totodată: Ierusalimul și Roma. Un episcop francez, Adalbert, acuzat de erezie, propaga pe la anul 740 o Legendă a Duminicei, unde se zicea că: «*o scrisoare a lui Isus Hristos a căzut în Ierusalim, a găsit-o acolo arcangelul Mihail, a citit-o și a copiat-o preotul Leora, trimițînd-o apoi într-un alt oraș la preutul Talasiu etc.*», pînă ce, la urma urmelor, «*un înger al Domnului a adus-o la Roma, depunînd-o pe mormîntul sîntului Petru*»[4].

Fabricius publică apoi in-extenso o Legendă a Duminicei numai cu Ierusalim, care circula latinește în Francia pe la 788 și-n care, deși lipsește episodul «pietrei», ca și-n celelalte două de mai sus, fondul însă nu diferă mai întru nemic de al diferitelor redacțiuni posterioare[5].

El mai menționează în treacăt o veche redacțiune anglo-saxonă a acestei Legende, conservată în manuscript în Biblioteca Bodleyană; și se întreabă dacă nu cumva de aceeași natură ar fi o broșură nemțească in-8, apărută la 1613 în Goslar, sub titlul latino-greco-german: *Epistolae* τυμφυγεῖς *oder Klag- und Warnungsbriefe Jesu Christi des Heylandes der Welt an seine allgemeine Christenheit* etc.[6]

25 § 5. Între manuscriptele Bibliotecei Imperiale din Viena se află patru exemplare latine medievale ale Legendei Duminicei:

1° «*Epistola Domini nostri Jhesu Christi, descendens de celo*», în care se zice între altele: «*Rogo vos omnes divites et pauperes ut per omnes dies sanctos dominicos etc.*»[7]

2° «*Incipit epistola in nomine Trinitatis Saluatoris Domini nostri Jhesu Christi, que de celo in Jherusalem cecidit*»[8].

3° «*Incipit epistola de die dominico, quia nescitis...*»[9]

4° «*Epistola de Christo et de die dominica, quia nescitis nec timetis...*»[10]*

§ 6. Răspîndirea cea mare a Legendei Duminicei se începe în secolul XIV. Secta flagellanților, născută mai denainte, a luat atunci un avînt deosebit în urma ciumei din 1348, revărsîndu-se în toate țările pentru a predica creștinilor lăsarea păcatelor și sfîrșitul lumii, iar ca mijloc de expiațiune a trecutului—

---

[3] Fabricius, *op. cit.*, t.1, Hamburg, 1719, p. 308–9.

[4] *Ibidem*, p. 309, nota. – Cfr. Collin de Plancy, *Dictionnaire infernal*, Paris, 1863, p. 6-a.

[5] Fabricius, *op. cit.*, p. 309–318.

[6] *Ibidem*, t.3, p. 511, 512.

[7] *Tabulae codicum manuscriptorum*, t.1, Vindobonae, 1864, p. 85, no. 510.

[8] *Ibidem*, p. 227, no. 1355.

[9] *Ibidem*.

[10] *Ibidem*, p. 297, no. 1878.

*„1°. Scrisoarea Domnului nostru Isus Hristos, coborîtă din cer. Vă rog pe voi toți, bogați și săraci, ca în toate sfintele zile de duminică etc.

2°. Începe scrisoarea în numele Treimii, al Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, care a căzut din cer în Ierusalim.

3°. Începe scrisoarea despre ziua duminicii, pentru că nu știți...

4°. Scrisoarea despre Hristos și despre ziua duminicii, pentru că nu știți și nu vă temeți ..." *(n. ed.)*.

biciuirea în public peste piele goală pînă la singe, de unde însuși numele sectarilor. Cartea cea sacră a acestor nebuni era — Legenda Duminicei.

Cronicarul medieval Albert Argentinensis, vorbind sub anul 1349 despre sosirea flagellanților în Bavaria, ne spune că ei citeau poporului o scrisoare, pe care un înger o adusese in templul sîntului Petru în Ierusalim și-n care se zicea: « *Christum offensum contra mundi pravitates, plurima exprimens crimina, violationem diei Dominicae, et quod non jejunetur feria sexta, blasphemias, usuras, adulteria; Christumque rogatum per Beatam Virginem et Angelos pro misericordia, respondisse etc.* »[11]*

« Templul sîntului Petru în Ierusalim », iarăși un amestec al | Ierusalimului cu Roma, analog cu acela din Legenda Duminicei a lui Adalbert. 26

§ 7. Fritsche Closener, cronicarul Strasburgului, mort la 1384, ne-a conservat un text nemțesc flagellantic al acelui apocrif, care se începe în următorul mod:

Ir menschenkinder, ir hant gesehet unn gehoret, waz ich verbotten habe, unn habent daz nüt behuetet, darumbe daz ir ungerecht unn ungeloubig sint, unn habent daz nüt gebuszet und gebeszert, unn ouch von uwern sunden nüt enwoltent lon, die ir begangen hant, unn hant wol gehoret in deme ewangelio : himel unn erde mus vergan, e mine wort iemer vergant. Ich han üch gesant von korne, von wine unn olei genug, wol noch rehter mosze; unn daz hab ich uch alles genomen von uwern ougen, umbe uwere bosheit unn um uwere sünde unn umbe uwere hochfart, wand ir nüt behuetet habent minen heiligen sunnendag unn minen heiligen fritag, mit vasten unn mit firen. Darumbe gebüt ich den Sarracenen unn andern heideschen lüten etc.[12]

Voi, fii omenești, ați văzut și auzit cele ce v-am oprit de a face, și ați nesocotit acelea, căci sînteți nedrepți și necredincioși, și nu v-ați pocăit, nici v-ați îndreptat, și nici pentru păcatele voastre n-ați primit răsplata ce vi se cuvenea; și ați auzit bine în Evangeliu: cerul și pămîntul se vor trece, iar cuvîntul meu nu se va trece. Eu v-am dat grîu și vin și ulei, toate cu îndestulare, și apoi le-am luat iarăși pe toate denaintea voastră, pentru răutatea voastră și păcatele voastre și mîndria voastră, căci n-ați păzit sînta mea duminică și sînta mea vineri, postind și odihnindu-vă. De aceea am trimis eu pe saracini și alte neamuri păgîne etc.

Episodul « pietrei » lipsește și de astă dată: restul însă coincide de minune cu Legenda Duminicei cea greacă din Fabricius, cu a lui popa Grigorie și cu altele, pe cari le vom cerceta mai la vale.

§ 8. Coincidința este și mai remarcabilă cu o altă redacțiune flagellantică, reprodusă întreagă de către Stumpf după un manuscript latin din secolul XIV și pe care noi o credem a fi sorgintea tuturor redacțiunilor « cu piatră ».

---

[11] Urstisius, *Germaniae historici illustres*, Francofurti, 1670, t.I. f. 149.

*„Că s-a mîniat Hristos împotriva răutăților lumii, aducînd foarte multe învinuiri, încălcarea zilei de duminică, și că nu se postește în ziua de vineri, blestemele, cametele, adulterele; și că fericita fecioară și îngerii l-au rugat pe Hristos să aibă milă, iar el a răspuns etc." *(n. ed.)*.

[12] Closener, ap. Hahn, *Geschichte der Waldenser und verwandter Sekten*, Stuttgart, 1847, p. 540—44.

27 Ea se începe așa:

«Haec est Epistola Domini nostri Jhesu Christi descendens super Altare Sancti Petri in Jherusalem, scripta in t a b u l i s m a r m o r e i s ...»[13]*

«Tablele de marmură cu epistola căzută din cer», amărunt pe care nu-l găsim nicăiri în redacțiunile anterioare, a dat apoi naștere, printr-o tranzițiune atît de naturală ca *marmură = piatră*, redacțiunilor posterioare cu «scrisoarea căzută din cer într-o piatră»...

§ 9. Punerea lîngă «duminică» a «vinerii», care ne întîmpină în ambele texturi flagellantice, dar nu se vede a fi figurat în redacțiunile de la 584, 740 și 788, nu e fără interes; căci vinerea, ca ziua patimei lui Crist, ca ziua cea predestinată a suferinței, era tocmai ziua cea mai sacră a flagellanților, astfel că intercalarea ei în redacțiunea românească și-n celelalte analoage, uneori totuși mai adăugîndu-se și miercurea, par a indica o proveniență anume flagellantică.

§ 10. Nu cunoaștem Legenda Duminicei în redacțiunile germane moderne, născute din cea veche, precum nici pe cele engleze, cari cată să se fi desfășurat din cea anglo-saxonă. În Francia însă ea este foarte poporană pînă astăzi, reproducîndu-se mereu într-o cărtecică de 46 pagine in-24, intitulată: *Pratique de dévotion à Notre-Dame de Bon-Secours, avec des prières de chaque jour de la semaine, pour le soulagement des âmes du Purgatoire, une protestation d'amour à la sainte Vierge, et autres prières* **.

Iat-o întreagă:

„Les dimanches, vous ne ferez aucun travail, sous peine d'être maudit de moi. Vous irez 28 *à l'église prier que Dieu vous pardonne vos péchés. Je vous ai donné six jours pour travailler et le septième pour vous reposer. Après avoir entendu le service de Dieu, donnez de vos biens aux pauvres, vos champs seront remplis des bénédictions du Seigneur; bien au contraire, si Vous ne croyez pas à ma présente lettre, les malédictions tomberont sur vous et sur vos enfants, et vos bestiaux seront maudits de moi. Je vous enverrai, pour marque de ma colère, un tremblement de terre, pour toucher ces libertins qui mènent une vie déréglée. Vous jeunerez cinq vendredis, en l'honneur de ce que j'ai souffert sur la croix. Pour vous, vous donnerez copie de cette lettre à ceux ou à celles qui n'auront d'autre intérêt que celui de ma gloire. Ceux qui jureront et se moqueront de ma présente lettre, écrite de ma main, et prononcée de ma propre bouche; ceux qui la tiendront cachée sans la publier, seront maudits et confondus au terrible jour du jugement. Ceux qui diront qu'elle a été écrite de ma propre main et prononcée de ma propre bouche, s'ils avaient commis autant de péchés qu'il y a d'atomes en l'air, ils leur seront pardonnées étant marris de m'avoir offensé, avec une ferme résolution de se corriger des méchantes inclinations, particulièrement satisfaire à son prochain, si on lui a fait tort ou injustice. Ceux qui la garderont soigneusement avec dévotion dans leurs maisons, jamais l'esprit*

---

[13] S t u m p f, *Historia Flagellantium*, în F ö r s t e m a n n — Z a c h e r — O p e l, *Neue Mittheilungen aus dem Gebiete hist.-antiquarischer Forschungen*, Halle, t. 2 (1835), p. 9—15.

*„Aceasta este scrisoarea Domnului nostru Iisus Hristos, ce a coborît asupra altarului Sf. Petru la Ierusalim, scrisă pe table de marmură ..." *(n. ed.)*.

**„*Practica devoțiunii către Maica Domnului atot-ajutătoarea, cu rugăciuni pentru fiecare zi a săptămînii, pentru ușurarea sufletelor în purgatoriu, o declarație a dragostei față de sfînta Fecioară și alte rugăciuni*" *(n.ed.)*.

malin, ni feu, ni foudre, ni tempête ne pourront leur faire aucun tort, et seront préservés de tout malheur. Toute femme en travail d'enfant sera délivrée en la mettant sur elle»[14]*.

În introducere, redacțiunea franceză ne spune că «scrisoarea din cer» s-a găsit în Ierusalim pe mormîntul Mîntuitorului în timpul liturgiei, de-mpreună cu alte cîteva rugăciuni, învălite într-o cîrpă, prin care se înlocuiește aci, într-un mod foarte prozaic, episodul «pietrei».

Cele «cinq vendredis» și «ce que j'ai souffert sur la croix» — să fie oare flagellantism?

§ 11. Redacțiunea franceză este o învederată prescurtare, ceea ce presupune existința anterioară în Francia a unei redacțiuni lungi, care va fi ieșit din uz.

Nu știm pînă la ce punct se înrudește ea cu un alt apocrif, intercalat în aceeași carte poporană *Pratique de dévotion*, dar pe care Nisard abia o menționează sub titlul de:

«*Copie d'une bénédiction envoyée du ciel, par la prière du vénérable abbé Coloman, au roi Tibéry son père, contre tous ses ennemis, en quelque lieu qu'ils fussent, et approuvée par le pape Charles-Léon, qui l'envoya à son frère*»[15]**.

29

Din papa Leone III. favoritul stereotip al cărților poporane occidentale, cărui i se atribuiau pînă și fermece, și din contimpuranul său împăratul Carol cel Mare, s-a croit aci un singur «papa Carol-Leone», mai inventîndu-se apoi un rege «Tibéry» cu fiul său tot atît de imaginar «abbé Coloman». Un asemenea talmeș-balmeș e cam rar chiar într-o carte poporană!

§ 12. Redacțiunea ungurească a Legendei Duminicei se publică într-o broșurică de 8 pagine in-16, fără loc și fără an, purtînd lungul titlu de: *A hét mennyei sz. zárak imádsága, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserves kinszenvedésének és öt mélységes sebének emlékezetére, és a purgatoriumban szenvedő lelkek kiszabadulásukért lehet mondani.*

---

[14] Nisard, *Histoire des livres populaires*, Paris, 1854, t. 2, p. 51–3.

*„Duminicile nu veți face nici o muncă, sub amenințarea de a fi blestemați de mine. Veți merge la biserică pentru a vă ruga lui Dumnezeu să vă ierte păcatele. V-am dat șase zile pentru a munci și a șaptea pentru a vă odihni. După ce ați ascultat serviciul divin, dați din bunurile voastre săracilor, iar cîmpurile voastre vor fi pline de binecuvîntările Domnului; dimpotrivă, dacă nu veți crede în această scrisoare a mea, blestemele vor cădea asupra voastră și asupra copiilor voștri, iar animalele voastre vor fi blestemate de mine. Am să vă trimit, ca semn al mîniei mele, un cutremur, pentru a pedepsi pe libertinii care duc o viață desfrînată. Veți posti cinci vineri, în cinstea suferințelor mele pe cruce. În ceea ce vă privește, veți da o copie a acestei scrisori celor care nu au altă preocupare decît glorificarea mea. Cei care vor înjura și vor rîde de această epistolă scrisă de mîna mea și pronunțată chiar de gura mea; cei care o vor ține ascunsă fără a o răspîndi, vor fi blestemați și aduși cu toții la ziua înfricoșătoare a judecății de apoi. Cei care vor spune că ea a fost scrisă de mîna mea și pronunțată de gura mea, chiar dacă vor fi făcut tot atîtea păcate, cîți atomi sînt în aer, acestea le vor fi iertate, părîndu-le rău de a mă fi ofensat, cu ferma hotărîre de a-și îndrepta relele înclinări, în special, de a-și ajuta aproapele, dacă i-au făcut vreun rău sau l-au nedreptățit. Celor care o vor păstra cu grijă și devoțiune în casele lor, nici necuratul, nici focul, nici trăsnetul, nici furtuna nu vor putea să le facă vreun rău și vor fi feriți de orice nenorocire. Orice femeie care va naște va găsi ușurare, dacă o va pune asupra sa" *(n. ed.)*.

[15] Nisard, op. cit., t. 2, p. 50.

**„Copie a unei binecuvîntări trimise din cer, prin rugămintea venerabilului abate Coloman, regelui Tibéry, tatăl său, împotriva tuturor dușmanilor săi, în orice loc s-ar afla aceștia, și aprobată de papa Carol-Leon, care a trimis-o fratelui său" *(n. ed.)*.

Între rugăciuni, cuprinse în această broșură, figurează și «Visul Maicei Domnului»: *A boldogságos szüz Anyának álma.*

Iată acea redacțiune în traducere:

«Această scrisoare s-a găsit în Bethania lîngă icoana arcangelului Mihail; e trimisă de însuși Domnul nostru Hristos și e scrisă cu litere de aur, pe cari nici un om nu le poate da jos, nici nu le poate atinge; dar cel ce vrea să le copieze, aceluia i se deschid de la sine și prezintă următoarele cuvinte: Eu, Isus Hristos, poruncesc și spun vouă etc.»

§ 13. Redacțiunea ungurească este interesantă prin amalgamarea cea dibace a două cărți poporane independinți: ea se începe prin Legenda Duminicei, dar se sfîrșește pe nesimțite prin cele «12 Vineri», un alt apocrif foarte răspîndit nu numai în Occidinte, ci de asemenea la greci[16] și la slavi [17], atribuindu-se în genere unui papa Clemente.

30 Neștiind despre ce fel de Clemente e vorba, fiindcă la Roma au fost patrusprezeci papi cu acest nume, redacțiunea ungurească declară pe ghicite, într-o introducere, că toate rugăciunile din *A hét mennyei sz. zárak*, adecă din «Cele șapte sfinte încuietori cerești», au fost comunicate papei Clemente XII de către un sînt hagiu în ora morții: *«a melyeket egy istenfélö zarándok, halálának utolsó óraján, XII. Kelemen pápa ő szentségének megnyilatkoztatott etc.».*

Papa Clemente XII a domnit între anii 1730—40.

Aceasta se cheamă cronologia cărților poporane!

§ 14. Pînă aci, afară de cele două redacțiuni grece, cea din Fabricius și acea din Gerlach, noi n-am găsit nici una care să se potrivească cu redacțiunea românească a lui popa Grigorie în privința episodului «pietrei căzute din cer».

Nu cumva s-o fi avînd slavii?

Redacțiunea paleoslavică din secolul XVI, care aparține Academiei Teologice din Moscova, intitulată: «Epistolia Domnului nostru Isus Hristos despre sînta prea glorioasa pioasa Duminică», nu cade din cer în Ierusalim, ci drept în Roma pe altarul apostolilor Petru și Paul, și iarăși fără «piatră».

Prin fond, ea diferă prea puțin de redacțiunile occidentale, începîndu-se cu:

Послоушаите сынове человѣчьсти ıакожь вы дахъ вѣроу вѣровати. и погоубити грѣхы ваша. и вся прегрѣшенїа ваша свѧтыа ради недѣли. аще ми не вѣроуете ни ѡстанетеса злыхъ дѣлъ вашихъ. и несмь поганьскыхъ ıазыкъ престоупилъ на вы. и прольаша кровь вашю на землн. тако ми вѣры не ѧсте и еѵаггелїа моего не послꙋшаете глаголюща. небо и землѧ мимоидоуть etc.[18]	Ascultați, fii omenești, că v-am dat legea ca să o credeți și păcatele voastre și toate rătăcirile voastre să piară prin sînta Duminică; dacă nu mă credeți și nu vă lăsați de faptele voastre cele rele, eu trimit pe voi limbe păgîne ca să verse sîngele vostru pe pămînt, căci nu aveți credință în mine și nu ascultați evangeliul meu cînd zice: cerul și pămîntul se vor trece etc.

---

[16] P i t r a, *Juris ecclesiastici Graecorum historia*, t. 1, Romae, 1864, p. 301.

[17] T i h o n r a v o v, *Памятники отреченной русской литературы*, Moscva, 1863, t. 2, p. 324—38, unde sînt reproduse patru redacțiuni slavice ale acestui apocrif, începînd din secolul XV. — Cfr. o redacțiune rutenă în D r a g o m a n o v, *Малорусские народные предания*, Kiev, 1876, p. 144—5.

[18] T i h o n r a v o v, *op. cit.*, t.2, p. 314—22.

31

O redacțiune paleoslavică foarte veche a Legendei Duminicei, poate cea mai veche, căci menționează invaziunea pecenegilor: « аще бы возъбранили поганїи Печенегове, то вамъ было ѡставити все имѣнїе и їти было въ цьрковь », iar se știe că pecenegii dispar din istorie deja în secolul XII, s-a păstrat — din nenorocire numai într-un fragment inform — între manuscriptele Bibliotecei Sinodale din Moscva[19]. Din cît a rămas, nu se poate înțelege, dacă ea este din cele ierusalimitane ori din cele romane și-n ce mod anume se va fi pogorît pe pămînt.

Oricum ar fi, e sigur că există redacțiuni paleoslavice și cu episodul « pietrei », bunăoară acea din secolul XVII în biblioteca Societății istorico-arheologice din Moscva, intitulată: « Epistola de la nevăzutul Dumnezeu și mîntuitor al nostru Isus Hristos », din care se citează următorul pasagiu:

Божїимъ повелѣнїемъ развалися камень на четыре части и ѡбрѣтохомъ сей Богомъ писанный свитокъ ...[20]	Din porunca lui Dumnezeu s-a spart piatra în patru bucăți, și am găsit acest sul, scris de Dumnezeu ...

Popa Grigorie din Măhaci, în orice caz, avea de-nainte-i un text oarecare paleoslavic, căci din totalitatea lucrărilor sale se vede că el nu știa grecește.

§ 15. [27]. Din dialectele slavice moderne se află o redacțiune bohemă foarte veche, pe care, sub titlul *List s Nebe* « scrisoare din cer », a reprodus-o Hanka între monumentele din secolii XIII—XIV. Partea introductivă îi lipsește de tot, începîndu-se cu:

Nevyerzyucy nechczete wyerzyty ze yaz sem pokoyny a czakayu aby sye obratyly kupokanyu wszesty den boh uczynyl | wsze swe dyelo a sedmy odpoczynul odewszeho dyela a takez wy czynte nebudetely czlyty nedyele od dewate hodyny w ssobotu az dopyrwe hodyny v pondyely |budu wy klety etc.[21]	Necredincioșilor, nu voiți a crede în mila mea și că eu aștept pocăința voastră! În a șasea zi Dumnezeu a isprăvit tot| lucrul său, și-n a șaptea zi s-a odihnit de orice lucru; și voi să faceți tot așa, iar de nu veți serba duminica de la ora 9 din sîmbătă pînă la ora 1 din luni, eu vă voi afurisi etc.

32

Această redacțiune este interesantă din mai multe puncturi de vedere. Mărginindu-se în serbarea duminicei, ea nici nu menționează măcar vinerea cea de predilecțiune a flagellanților, și cu atît mai puțin miercurea cea ortodoxă.

Fără a specifica modalitatea pogorîrii sale din cer, ea ne spune că Dumnezeu a trimis-o apostolului Petru « în orașul Galata »: « v myesto Galata ». Iată dară, pe lîngă Ierusalim și Roma, un al treilea punct de revelațiune: o mahala a Constantinopolii, dacă nu cumva prin « Galata » se va fi înțelegînd provincia Galatia din Asia Mică, iar în glumă ar putea să fie și al nostru Galați.

§ 16. Mult mai nouă, dar importantă, este redacțiunea rutenă, care în Rusia meridională se poartă la sîn, ca un fel de talisman, împreună cu « Visul Maicei Domnului ».

---

[19] Gorski et Nevostruev, *Описание славянских рукописей*, t.2, part. 3, Moscva, 1862, p. 105, nr. 231.

[20] *Библиотека Общества Истории и Древностей*, Moscva, 1845, p. 101, MS. no. 217, in-8.

[21] Hanka, *Starobylá skládanie, památka XII a XIV věku*, t.3, Praha, 1818, p. 259—62.

Iat-o întreagă în traducere, după textul publicat de d. Dragomanov:

«*Această scrisoare a fost găsită în țara Britaniei* (в земли Британской) *pe Muntele Maslinilor de-naintea icoanei sîntului arcangel Mihail; și cine voia s-o citească sau s-o prescrie, ea singură i se deschidea; și era scrisă cu litere de aur așa: Eu, Isus Hristos, fiul lui D-zeu, vă poruncesc vouă, ca să serbați ziua duminicei și celelalte sărbători, și să nu munciți nici un lucru, nici să săpați rădăcinele în pometurile voastre, și să nu vă căutați de cîștig, ci să mergeți la biserică, bătrîni și tineri; căci eu v-am dat șase zile pentru lucru, iar pe a șaptea am sfințit-o pentru fapte bune și pentru ca să vă odihniți după munca voastră; apoi să dați de pomană, să nu desprețuiți pe cei săraci, să nu vă scîrbiți de cei orfani, să nu uitați pe cei bătrîni, să nu părăsiți pe cerșitorii cei orbi, să socotiți pe tatăl, pe mama și pe mai marii voștri; și dacă nu veți face cum vă poruncesc eu, atunci vă voi pedepsi cu foamete, cu ciumă și cu război greu, și voi scula împărat pe împărat, crai pe crai, boier pe boier, oraș pe oraș, tată pe fiu, mumă pe fiică, frate pe frate, vecin pe vecin, unul pe altul, și va fi între voi multă vărsare de sînge; și așa vă voi smeri pe toți, și mîndria voastră o voi nimici pentru păcatele voastre. Și dacă tot nu vă veți pocăi, atunci vă voi pedepsi cu pedeapsă de foc: cu tunet grozav, cu fulger și grindină; și pomii voștri nu vor da roadă; și voi răpezi asupră-vă niște păsări rele, cari zburînd vă vor mînca de vii, de unde se va întinde o cumplită pestilență; și vă veți isprăvi traiul cu o moarte silnică, pentru ca să cunoașteți mînia mea și dreptatea. Încă vă mai poruncesc de a nu mărturisi strîmb asupra cuiva, iar sîmbătă de cu vreme să vă lăsați de muncă, și aceasta anume în onoarea maicei mele, căci dacă maica mea nu s-ar fi rugat pentru voi, de demult v-aș fi pierdut pentru păcatele voastre. În sfîrșit, vă mai poruncesc, ca să credeți acestei scrisori și cuvintelor mele; și-n care casă se va afla această scrisoare, să se dea și altora s-o citească sau s-o prescrie. Omul care va face așa, de ar avea el păcate cît năsip în mare, cîtă frunză pe copaciu, toate i se vor ierta și va merge în împărăția cerului în veci, amin.*

Isus Hristos, născut din prea curata fecioară Maria, amin»[22].

Această redacțiune nu este decît un al doilea variant al aceluiași tip din care s-a dezvoltat redacțiunea ungurească.

Printr-o etimologie poporană curioasă, orașul *Bethania* în Palestina, conservat intact de către unguri, s-a prefăcut aci în *Bretania*.

§ 17. Același tip fără «piatră», tot cu Muntele Maslinilor, ba chiar cu «Bretania» = «Bethania»: «list ten jest znaleziony w ziemi *Brytanskiej*», se regăsește la poloni, într-un variant tocmai din secolul XVI, reprodus în cronicuța lui Ioachim Jerlicz[23].

Ambele redacțiuni, pe lîngă aproape identitatea lor textuală, se mai întîlnesc încă într-o trăsură semnificativă.

34

Redacțiunea rutenă se copiază totdeauna la un loc cu «Visul Maicei Domnului», originea ambelor fiind explicată în următorul mod:

Тії святії слова післані на сей світ від самого Господа нашего Іисуса Христа Львови патриарсї ерусалимському. А Лев посвятивши послав його братові свому королеви, що був на війнї і тим поміг його ворога забрати ...[24]

Însuși Domnul nostru Isus Hristos a trimis aceste sfinte cuvinte pe astă lume patriarcului Leone de la Ierusalim, iar acesta, sfințindu-le, le-a trimis apoi fratelui său regelui, care era atunci în război și, cu ajutorul lor, a biruit pe vrăjmaș...

---

[22] Dragomanov, *Малорусские народные предания*, p. 168—9.

[23] Jerlicz, *Latopisiec albo kroniczka*, Warszawa, 1853, t.2, p.41—44. — Despre cronica lui Jerlicz, cfr. Hasdeu, *Arhiva istorică*, t.2 (1865), p. 11—17.

[24] Dragomanov, *op. cit.*, p. 168.

Întocmai așa redacțiunea polonă, care și ea figurează în Jerlicz lîngă «Visul Maicei Domnului», spune că:

Te słowa Boże święte na ten świat zesłane od samego Pana Boga Lwowi Papieżowi, a Lew Papież posłał bratu swemu Królowi naprzeciwko nieprzyjaciołom onego ...	Aceste cuvinte dumnezeești le-a trimis însuși Dumnezeu papei Leone, iar papa Leone le-a trimis fratelui său regelui contra inamicilor ...

Toată deosebirea este că în redacțiunea rutenă faimosul papa Leone III, din considerațiuni de ortodoxie, s-a mutat din Roma la Ierusalim, în calitate de patriarc! În ambele redacțiuni «regele», rutenește король, polonește *król*, este împăratul Carol cel Mare, din numele căruia s-a și format cuvîntul краль «rege», la toți slavii. Am văzut mai sus, în §-ul 11, că francezii, mai îndrăzneți decît rutenii și polonii, nu s-au sfiit a turna din cei doi amici Leone și Carol un singur «papă Carol-Leone»...

§ 18. La bulgari Legenda Duminicei a reușit a trece într-un cîntec poporan foarte ingenios, unde «sînta Vineri» deșteaptă din somn pe «sînta Duminică», care îi povestește apoi:

Сестро ми света и Петко!	Sora mea, sîntă Vineri!
Малко ми дремка фатила,	Puțin m-a furat somnul,
Да чудим сонок сонвала!	Și minunat vis am visat.
Сгред море дърво израстло,	În mijlocul mării crescu un arbore,
Израстло дърво високо,	Crescu un arbore înalt,
Вър небо дърво крепеше,	Cu vîrful pînă la cer,
Да под дървото две листя,	Iar sub arbore două foi,
Два листа били широки,	Două foi erau late
Свата йѐ земя покриват;	De acopereau tot pămîntul;
Тие не биле два листа,	Dar acelea nu erau două foi,
Туку си биле две книги,	Ci erau două cărți,
Що'и пеет попови	Pe cari le cîntă popii
Да заверузат Рисяни:	Ca să crează creștinii:
Да си държет празници,	Să serbeze sărbătorile,
Светаа Петка, Недела [25].	Pe sîntele Vineri și Duminică...

35

Unirea atît de intimă a Duminicei cu Vinerea să fie oare și aci un ecou depărtat al flagellantismului?

Este foarte probabil, că și la ceilalți slavi, ba poate și-n țările din Occidinte, Legenda Duminicei va fi trecut în poezie poporană [Add. p. 733].

Noi bănuim că ceva cam de felul acesta trebui să fie poema germană medievală, indicată între manuscriptele Bibliotecei Imperiale din Viena sub titlul: «De diebus dominicis observandis», cu atît mai mult că ea se începe prin: *Diz ist div vrone botschaft* «aceasta e solia cea sîntă» [26].

§ 19. Înainte de a ajunge la români, sîntem siliți a ne repezi pe o clipă tocmai în Africa și-n Asia.

Bogata literatură teologică a Etiopiei posedă și ea, sub titlul *Tômar*, adecă «Foaie», redacțiunea Legendei Duminicei cea cu căderea epistolei la Roma în biserica sînților Petru și Paul. Acest apocrif este acolo atît de bine localizat, încît ilustrul Ewald, descoperindu-l cel întîi, credea în primele mo-

---

[25] Miladinovți, *Български народни песни*, Zagreb, 1861, p. 34–5 [28].

[26] *Tabulae codicum*, t. 1, p. 304, no. 1953.

mente că a dat peste ceva original etiopic [27]. Mai tîrziu însă, cercetînd împreună cu Larsow, el a mai constatat:

1° O redacțiune în limba coptică;

2° O redacțiune siriacă a bisericei nestoriane.

36 Ewald conchide apoi, cam a priori, că patria primitivă a Legendei Duminicei este Roma, de unde în secolul VIII ea va fi străbătut în Etiopia [28].

Pe lîngă redacțiunile etiopică, coptică și siriacă, Praetorius mai cunoaște în cinci manuscripte o redacțiune arabă [29], toate cu Roma și toate fără episodul «pietrei».

§ 20. Din cele de mai sus rezultă că redacțiunile Legendei Duminicei peste tot se pot reduce la cinci tipuri, după diferința localității unde a căzut miraculoasa scrisoare:

DR: tipul cu Roma;
DRJ: tipul cu Roma-Ierusalim;
DJ: tipul cu Ierusalim;
DO: tipul cu Muntele Maslinilor;
DG: tipul cu Galata.

Tipul cu Ierusalim se împarte apoi în trei subtipuri:

DJ+P: subtipul fără «piatră»:
DJ+M: subtipul cu «tabla de marmură»;
DJ + P: subtipul cu «piatra căzută din cer».

Subtipul DJ+P se găsește numai la greci, la slavi și la români, fiind cu desăvîrșire necunoscut în Occidinte, unde putem însă urmări sorgintea lui imediată în tipul DJ+M.

Vom vedea mai departe că românii posedă de asemenea tipul DO.

Toate aceste tipuri și subtipuri sînt absolutamente identice prin fond, provenind dintr-un prototip comun, ale cărui amărunte s-au conservat în derivatele lui într-un mod așa-zicînd împrăștiat.

Un exemplu.

Nemic mai specific ca prescripțiunea de a nu plivi în zi de duminică, prin care se distinge tipul DO în toate redacțiunile sale: cea polonă, cea maghiară, cea rutenă, cea română.

37 Ei bine, acest ingredient, deși lipsește în cele mai multe redacțiuni ale tipului DJ, ne întîmpină totuși în cea mai veche din ele, acea din anul 788: «nec ipsas oleras in hortibus vestris die Dominico colligatis».

§ 21. Nu e cu putință de a stabili, cel puțin pînă la un punct, genealogia celor cinci tipuri.

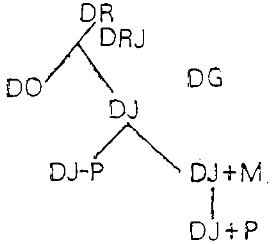
Numai în tipul DJ se menționează trimiterea mai de-nainte a unei alte epistole din cer: ἔστειλα πρῶτα τὴν ἐπιστολὴν, după redacțiunea greacă din Fabricius, «quod *prius* mandavi vobis» după redacțiunea flagellantică din Stumpf. În redacțiunea lui popa Grigorie se pomenesc chiar două scrisori anterioare: «Ведецн, фїн ѡаменилѡр, къ аннте тремеш ѡ карт҄ѣ ла вон, іаръ вон н8 ѡ креS8ть; тремеш8 шн а дwа картѣ, іаръ н8 шн въ ꙟкреS8т к8вънт8л8н ме8; тремеш шн а треꙗ скрынт8ръ ...»

[27] E w a l d, *Aethiopische Handschriften in Tübingen*, în *Zeitschr. d.d.morgenl. Gesellschaft*, t.1 (1847), p. 16–22.

[28] *Ibidem*, p. 337–8, unde se citează M a i, *Collectio scriptt. veterum*, t.4, p. 263, 312, 542. — *Catalogus codd. orient. Musei. Brit.*, t. 1, p. 110 (ed. 1838). — P e r k i n s, *A residence of eight years in Persia*, p. 15.

[29] Ap. S t e i n s c h n e i d e r, *Apokalypsen mit polemischer Tendenz*, în *Z.d.d. morg. Ges.*, t. 28 (1874), p. 656, și t. 29 (1875), p. 165–6.

Înainte de tipul DJ se vede dară a fi existat tipul DR și chiar DM, în cari ambele nu se vorbește nicăiri despre existința unor epistole precedinți. În adevăr, redacțiunea latină de la 584, cea mai veche din cele cunoscute, este anume cu Roma: «memoria S. Petri apostoli». Pentru redactorii scrisorii cu Ierusalim, acea cu Roma era «prima epistolă». Apoi ca «a doua epistolă» în redacțiunea lui popa Grigorie nu se poate înțelege decît numai doară cea cu Muntele Maslinilor. Cît pentru tipul DG, fiind prea fragmentat și prea izolat, cată să-l lăsăm deocamdată afară din arborele genealogic, carele se rezumă cam așa:

În acest mod se verifică ipoteza lui Ewald, cum că leagănul Legendei Duminicei este Roma, probabilmente pe la jumătatea secolului VI. 38

Din redacțiunea cu Roma, prin intermediul celei cu Roma și Ierusalim totodată, se naște, pe de o parte, redacțiunea cu Muntele Maslinilor, rămasă fără posteritate, iar pe de alta o redacțiune numai cu Ierusalim. Din această din urmă, prin veriga flagellantică a «scrisorii pe o tablă de marmură», trecînd apocriful din Occidinte în Oriinte, se desfășură în fine la greci, la slavi și la români redacțiunea cea cu «piatra căzută din cer cu o scrisoare într-însa».

§ 22. Venim acum la redacțiunile române în specie.

Cu trei secoli și jumătate în urma lui popa Grigorie, Legenda Duminicei a reapărut tot în Transilvania în zilele noastre, răspîndindu-se de acolo peste întreaga românime cu o răpeziciune atît de furioasă și cu o izbîndă atît de covîrșitoare, încît nu credem să mai existe la noi vreun alt specimen analog.

Englezul Boner, călătorind pe la 1863 prin satele române de lîngă Murăș-Oșorhei*, a auzit că preuții anunțau pretutindeni poporului cum că: «*a căzut din cer o piatră, în care era închisă o scrisoare către mitropolitul Șaguna, poruncindu-i de a îndemna poporul ca să postească mai exact, să se închine mai regulat, să-și îndrepteze traiul, căci altfel Dumnezeu va trimite asupra holdelor nește locuste cu ciocuri și ghiare de fier etc. etc.*» [30]

Este învederat Legenda Duminicei, trecută printr-o nouă redacțiune. Să nu uităm totuși că vorbește un turist, un călător foarte superficial, care credea fără control, și uneori nu înțelegea destul de bine ceea ce-i spuneau amicii săi sași și unguri, căci cu români el nu avusese deloc a face. În acest chip aserțiunea cum că «scrisoarea din cer» era adresată | mitropolitului Șaguna este o curată glumă, după cum ne vom încredința îndată; iar anul 1863, cînd s-ar fi petrecut lucrurile, este o neexactitate, de vreme ce înainte de acest an pretinsa revelațiune fusese deja t i p ă r i t ă în Sibiu și, prin urmare, nu mai era o noutate. Lui Boner i se va fi povestit o întîmplare anterioară anului 1863, dar tot din timpul mitropolitului Șaguna, carele se urcase pe scaunul arhiepiscopal la 1848, și dînsul a prefăcut-o apoi — ca să fie mai interesantă — într-un eveniment contimpuran. 39

---

* Tîrgu Mureș *(n.ed.)*.

[30] B o n e r, *Transylvania, its products and its people*, London, 1865, p. 368.

§ 23. Prima și unica ediţiune transilvană — cel puţin aşa-mi scrie d. consiliar Iacob Bologă, după ce luase informaţiuni de pe la librarii de acolo — este din 1862, sub titlul de « Epistolie a Domnului nostru Isus Hristos ce a trimis-o Dumnezeu din ceriu », cu litere cirilice, « tipografia eredei de Closius » de la Sibiu, 40 pagine in-32.

Tot la 1862, dacă nu și mai de-nainte în manuscript, Legenda Duminicei a pătruns din Transilvania în Ţara Românească. Răposatul Iarca citează o ediţiune din 1862, fără arătarea locului și tipografiei, sub titlul de *Epistolă a Domnului nostru Isus Hristos*; apoi două ediţiuni bucureștene din 1866, una intitulată: *Epistoliele Domnului Isus Hristos*, tip. Rasidescu, 36 pag. in-12, iar cealaltă: *Epistola Mîntuitorului Isus Hristos și rugăciuni la fulger, cutremur, trăsnete*, tip. Vaidescu, 33 pag. in-32. Pe cea din 1862, Iarca ni-o dă ca « editio princeps »[31]. Afară de cele trei ediţiuni de mai sus, pe cari nu le avem la mînă, noi mai cunoaștem altele 9 bucureștene, toate sub titlul devenit stereotip de: *Epistolie a Domnului nostru Isus Hristos ce a trimis-o Dumnezeu din cer*, și anume:

d) fără an și loc, cu cirilica, 53 pag. in-32;
e) 1873, fără indicaţiunea tipografiei, 32 pag. in-32;
f) 1876, tip. Carol Göbl, 33 pag. in-16;
g) 1876, tip. Rădulescu (Rasidescu), 32 pag. in-32;
h) 1877, tip. C. Göbl, 28 pag. in-32;
40 *i)* 1877, tip. Theod. Mihăescu, 32 pag. in-32;
j) 1877, tip. D. P. Cucu, 32 pag. in-32;
k) 1878, fără indicaţiunea tipografiei, 31 pag. in-32;
l) 1878, tip. Rădulescu, 32 pag. in-16.

În toate ediţiunile, din dosul titlului, este imaginea Mîntuitorului.

În ediţiunea de la Sibiu sînt puse la sfîrșit două rugăciuni pentru « scoaterea dracilor », cari lipsesc în ediţiunile bucureștene.

Cată să mai adaugăm că noi sîntem departe de a cunoaște toate ediţiunile acestei broșure. Unele trebui să se fi făcut și în provincie. Din aceste din urmă a ajuns pînă la știrea noastră numai cea de la Craiova, 1878, tip. Benveniste, 32 pag. in-32.

N-ar fi o exageraţiune de a zice, că-n curs de 16 ani, de la 1862 pînă la 1879, ea avusese pe puţin 16 ediţiuni.

Aproape fiecare s-a scos în 5000 exemplare, ceea ce ar face peste tot vreo 80 000!

Două ediţiuni în 1876, trei în 1877, iarăși trei în 1878 probează că Legenda Duminicei, deși răsădită din nou așa de curînd, a reușit totuși a prinde adînci rădăcine în Ţara Românească. Niciodată o carte serioasă n-a fost la noi atît de citită!

§ 24. În toate ediţiunile pe cari le avem la mînă, « epistolia » propriu-zisă, adecă revelaţiunea cea găsită într-o piatră căzută din cer, este urmată de Călătoria Maicei Domnului la iad, în care s-a intercalat « Visul Maicei Domnului ». Această « epistolie a Maicei Domnului », după cum o vedem intitulată, există și într-o redacţiune de pe la mijlocul secolului XVI, pe care o vom reproduce mai jos în Texturi bogomilice, unde — pe lîngă celelalte — o vom alătura și cu redacţiunea-i cea nouă. Deocamdată ne interesă în această din urmă numai un fragment de la început, care lipsește în redacţiunea cea veche, unde lipsește nu mai puţin și « Visul Maicei Domnului »,

[31] Iarca, *Bibliografia*, p. 95, 114.

și care nu este în realitate decît tot Legenda | Duminicei, dar după variantul 41
cel trecut la unguri, la poloni și la ruteni, adecă DO.

Iată-o:

« Această carte este arătată în fața bătrînilor, în Munții Maslinilor, înaintea icoanei sfîntului arhanghel Mihail. Această carte a fost aninată în niște măslini, și cine vrea să o citească sau să o izvodească, deci singură s-a fost deschis, și aceste cuvinte erau scrise într-însa: Isus Hristos, fiul lui Dumnezeu, cel de la Părintele cel din ceruri. Poruncesc vouă încă iară entru puterea dumnezeirii mele cei sfinte, ca aceștia cărți să-i credeți; poruncesc vouă, creștinilor, să nu lucrați în sfînta duminică, că am sfințit duminica, ca nici un lucru rău să nu lucrați, nici rădăcinile din grădină să nu le scoateți, pentru folosul sufletelor voastre, și aceasta să o țineți și să o credeți, și întru această lume deșartă să vă feriți de răutăți, și să faceți faptele cele bune, că eu v-am dat vouă șase zile într-o stăptămînă de tot lucrul, dar a șaptea zi o am sfințit pentru ca să faceți fapte bune; iară de nu veți face ce v-am poruncit, vă voi pedepsi pre voi cu foame și cu ciumă, și cu oști, și cu lăcuste; iară care om va mai rămîne după aceea, cu mare moarte îl voi munci, de se va scula împărat peste împărat și domn peste domn, și între voi mare sînge se va arăta; atuncea pre toți îi voi îmblînzi, și mîndria voastră cea deșartă o voi lua de la voi, și vă voi certa cu tunet și cu fulger, pentru ca să cunoașteți că este mîna mea spre voi pentru păcatele voastre; că-mi este pentru mila maicei mele, iată că v-am poruncit vouă pentru ca să vă sculați, să mergeți duminica la biserică, de faptele voastre cele rele să vă feriți; și dacă nu vă veți pocăi, voi trimite asupra voastră păsările cerului cele rele, cari vă vor mînca pre voi de vii, și după mîncarea păsărilor voi trimete ciuma cea mare pre ămînt; și iară vă mai poruncesc sîmbăta după vecernie să vă feriți de tot lucrul rău pentru cinstea maicei mele, că de nu m-ar fi rugat maica mea, de mult v-aș fi pierdut de pre pămînt; altminterea vă poruncesc și vouă, bătrînilor și tinerilor, să nu mai faceți răutăți, nici să vorbiți de rău pre cineva, că apoi eu voi da vouă împărăția cerului și pace vecinică, și păcatele voastre iertate vor fi; și iară zic încă vouă, oh! creștinilor pravoslavnici, întru această carte cine nu va crede, acela va fi proclet, și împărăția cerului nu va vedea; ci dacă veți face poruncele lui Dumnezeu și să vă ispoveduiți cum se cuvine, pre acela îl va ierta Dumnezeu, de ar fi făcut păcate cîte stele pe cer, sau cît nisip în mare, sau cîtă frunză în codru, sau cîtă iarbă pe pămînt; la cineva fi această carte și nu o va arăta, acela să fie proclet, și pocăianie de 42 *păcate nu va avea; după aceea vă mai poruncesc vouă cu jurămîntul meu cel vecinic, să faceți aceste porunci ale mele, precum vă poruncesc, că eu sînt adevăratul Dumnezeu, care am scris această carte ».*

§ 25. Să ne-ntoarcem acuma la redacțiunea nouă cea mare, așa-numita « Epistolie ». N-o vom analiza aice, de vreme ce o reproducem întreagă mai la vale, în josul textului lui popa Grigorie. Nu numai în economia totală și-n cele mai multe amărunte ele se potrivesc foarte bine, dar încă pe alocuri « Epistolia » s-ar putea lua drept o simplă copie modernizată. Cu toate astea, divergințele nu sînt puține, și iată anume una din cele mai interesante.

Popa Grigorie nu ne spune cum se va fi numit fericitul patriarc al Ierusalimului cu care Divinitatea crezuse de cuviință a intra în corespondință epistolară, ci menționează numai pe « călugărul Melintie ». Redacțiunea cea modernă, din contra, nu știe nemic despre acesta din urmă, dar pe patriarc îl numește foarte limpede: « eu Ioanichie patriarhul sfintei cetăți a Ierusalimului », adecă întocmai ca în redacțiunea greacă din Fabricius.

Din celelalte divergințe în redacțiunea cea modernă vom mai aminti un indice sigur de proveninţa ei curat transilvană: este blăstemul contra acelora « ce n-au crezut în Sfînta Treime » — adecă contra așa-numiților *unitari* sau *anti-trinitariani*, cari formează una din cele patru religiuni privilegiate ale elementului neromân din Ardeal, pe cînd în România ei nu există și — prin urmare — nu puteau să fie anatematizați... [29].

43 † Повѣстѧ сфн҃тее доумиречи.

† Скриптȣра Домнȣлȣи нострȣ а лȣи Иіс. Хс.*

Скриптȣра дин черю а д[ом-нȣ]лȣи нострȣ а лȣи Ісȣс Хс. аȣ лъсатȣ. ден черю. ла ірс҃лмь. кȣвънтȣ. ши спȣнерѣ. кȣ фрикъ маре. ла чатат҃ѣ ірс҃лмȣлȣи. ла скаȣнȣл сф҃нть. къѕоу ѡ піатръ. ден черю. микъ ера ши ꙟ ведѣре. ꙟсѫ ниме нȣ ѡ пȣтѧ ръдика. адонаръ-сѫ. патріаршіи. ши кълȣгѫріи. ши преоуцин. де стѫтȣрѫ ꙟ трен ѕилѣ ши ꙟ трен нопцї. спре роугъ. рȣгаръ дȣмнъѕъȣ. ши гръи глас дин черю. де ѕисъ аша: лȣѡци пиатра. дечи ѡ лȣѡ петра патрї-архȣл чел марѣ. де ѡ десвѣче.

1\. ꙟтрънсъ. афлѫ | оу карте. късȣ-

44 тарь. карте. | картѣ ѕисе аша.

* Acest titlu e scris tocmai în pag. 126, dar tot cu mîna lui popa Grigorie.

Povéstia sfintee dumireci.

Scriptura Domnului nostru a lui Iis. Hs.

Scriptura di*n* ceřu a d[omnu]-lui nos*t*ru a lu*i* Isu*s* Hs. Au lăsatu den ceřu la Ir*usal*i*m*ŭ cuvăntu și spuneré cu frică mare. La ćataté Ir*usal*i*m*ulu*i*, la scaunu*l* sf*ă*ntŭ, cădzu o piatră den ceřu; mică era și în vedére, însă nime nu o putia rădica. Adonară-să patriarșii și călugârii și preuți*i* de stâtură în tre*i* dzilé și în *t*rei no*p*ți spre rugă. Rugară dumnădzău, și grăi gla*s* di*n* ceřu de dzisă așa: luoți pi*a*tra! Deci o luo petra patriarhu*l* ce*l* maré de o desvéce. Într-ânsă aflâ u carte. Căutară ca*r*te; ca*r*té

EPISTOLIA

Ascultați, creștini blagosloviți, cu frică și cu cutremur. Adevărat să știți, că a căzut o piatră din cer; mică era la vedere, dar grea la ridicare, cît nu putea să o ridice niminea; atunci preasfințitul patriarhul sfintei cetăți a Ierusalimului și a toată Palestina a adunat toți mitropoliții și vlădicii, și au făcut rugăciuni și denii cu cîntări sfinte, trei zile și trei nopți; atuncea veni glas din cer zicînd: luați piatra cu blagoslovitele mîinile voastre și o

44 desfaceți; și dacă o des|făcură, aflară într-însa aceste dumnezeești cuvinte

ведеци фїи ѡамининлѡр. къ аинте треимеш о картѣ. ла вои. ꙗръ вои нꙋ ѡ кредꙋтъ. тремешꙋ. ши а доа картѣ. ꙗръ нꙋ ши въ ꙟкредꙋт. кꙋвънтꙋлꙋи меꙋ. треимеш. ши а треѧ скрыптꙋръ моулте лꙋкрꙋре. ши сѣмнѣ лъсаю спре вои. е вои. но ши въ ꙟкредоут. ши но въ покънт. нече кꙋвънтоул. ꙟџерꙋлоуи меꙋ н-аці аскꙋлтатꙋ. нече ꙟцелѣсетꙋ. черюл ши пъмѫнтꙋл се ва скимба. ꙗръ кꙋвънтꙋлъ меꙋ но ва трече ꙟ вѣкꙋ, къ дерептꙋ фаптеле воастре. челѣ мꙋлтелѣ. еꙋ вою лъса. ши вою тремете ерни. грѣле. ши џерꙋры. ши фꙋаметe. ши лъкꙋсте. ши ѡмїде.

2. ши тꙋсе рѧ. ... [дереп]тче нꙋ авеци. миль, мишеии плънгꙋ. допъ вои. е вои но и милꙋици. пре ѕеꙋ. съмтꙋ лимбы чѧлѧ че н-доу лѣџе. ачѣлѧ ꙟкъ даꙋ млстенїе. е вои милостенїе нꙋ авеци. пре ѕеꙋ

dzise așa: Vedeți, fii oaminilor! că ai*n*te treime*ș* o carté la voi, ĭară voi | nu o credzutŭ; tremeșu și a doa carté, ĭară nu și vă încrezu*t* cuvăntulu*i* meu; treime*ș* și a treĭa scri*p*tură: mu*l*te lucrure și sémné lăsaĭu spre voi, e voi no și vă încredzu*t* și no vă pocăi*t*, ne*ce* cuvăntu*l* îngerulu*i* meu n-ați ascu*l*tatu, nece înțelésetu. Cerĭu*l* și pământu*l* se va schi*m*ba, ĭară cuvăntulŭ meu no va trece în vécu; că dere*p*tu faptele voastre celé mu*l*telé, eu voĭu lăsa și voĭu tremete erni gréle și geruri și fuamete și lăcuste și omide și tuse rĭa*... [Derept]-ce nu avеți milă? Mișeii plăngu dopă voi, e voi no-i miluiți. Pre dzeu! sămtu li*m*bi cĭalĭa ce n-au lége, acélĭa încă dau *m*i*l*o*s*tenie, e voi milostenie nu aveți. Pre dzeu!

* Aci fiind capătul primei foi, iar cea următoare începîndu-se cu o lacună, cată a lipsi o întreagă foaie la mijloc [30].

45

---

scrise și zicînd: iată că v-am dat epistolie mai întîi, și tot nu v-ați mai întors de la fărădelegile voastre, nici v-ați pocăit precum v-am poruncit, nici ați ascultat cuvintele mele cele sfinte; pentru aceea am trimis asupra voastră limbi păgînești de v-au robit fără de milă, și tot nu v-ați pocăit de faptele voastre cele rele și spurcate, și nu veniți la calea cea dreaptă, și cuvintele sfintei scripturi nu le ascultați; că v-am zis că cerul și pămîntul va trece, dar cuvintele mele nu vor trece; iară cela ce a făcut bine, acel om nu va pieri! Așa și acum, pentru păcatele voastre și pentru ziua duminecei ce nu

лѣмнелорȣ-вѫ дедȣ плод де ро-
дескȣ. дерептȣ. фаптеле воастре
чѧлѣ рѧлеле. ꙗрѫ ле вою сека.
ши дерептȣ грешалеле воастре чѧлѣ
мȣлтеле. рѫоуреле ши извоареле
вою сека. ши прин ꙟ фѫрѫделѣџѧ
воастрѫ. чаѧ мȣлта. ꙟцелѣџеци.
немѫндрилорȣ кѫ но семтеце ꙟце-
3. ле|пци. дедо-вь лѣџе нече ѡ ѕись
дѣле мѣле нȣ фѣчетȣ ши но ле
циꙟротȣ. ши нȣ ле аскȣлтат.
нȣ щици неꙟцелепцилорȣ. кѫ ꙟ
верерѣ маре аинте фечȣ ѡмоу ꙟтѫе
Ꙗдамȣ. де-л фечю ꙟ кипоул мїеȣ.
нȣ щици неꙟцелепцилорȣ. кѫ сфн҃та
дȣмеꙟрекь мѣрсе архаггль Га-
врилȣ ꙟ четатѣ Назатолȣи де спȣсе
чеии фѣте прѣкȣрате кѫ ва наще
хс. сфн҃та домерекь мѫ ботеѕаю,
ла апа Iѡрданолȣи. кȣ сфн҃тȣл
Iѡань. ши мирȣ сфн҃тȣ. вѫ дедю
воаѡ лѣџе. е вои скриптȣра но

lémneloru-vă | dedu plo*d* de rodescu;
dere*p*tu faptele voastre cĭalé rĭalele
ĭară le voĭu seca. Și dere*p*tu greșa-
lele voastre cĭalé multele, răurele
și izvoarele voĭu seca, și priîn
fărădelégĭa voastră ćaĭa multa! În-
țelégeți, nemândriloru, că no sem-
tețe înțelepți! Dedo-vă lége; nece
o dzisă déle méle nu fécetu și no
le țiînrotu și nu le ascu*l*ta*t*. Nu
știți, neînțelepțiloru, că în vereré
mare ainte feću omu întăe Adamu,
de-l fećĭu în chipu*l* mieu? Nu știți,
neînțelepțiloru, că sf*ă*nta dumeîn-
recă mérse arhaggelŭ Gavrilu în
cetaté Naza[re]tolui de spuse ceii
féte précurate că va naște Hs.?
Sf*ă*nta domerecă mă botedzaĭu la
apa Iordanolui cu sf*ă*ntu*l* Ioanŭ, și
miru sf*ă*ntu vă dedĭu voao lége;
e voi scriptura no țiînreți și nu

o țineți și nu o cinstiți, trimis-am asupra voastră ierni grele, geruri iuți și
45 geroase, și | vînturi mari, și trăsnete, și ploaie groaznică și fără‿măsură, cît
au ieșit apele din matca lor afară, și foamete, și moarte în dobitoacele voastre,
și cutremur mare pre pămînt, și multe semne v-am arătat ca să cunoașteți
că este mînia mea asupra voastră, pentru răutățile voastre și pentru a mea
sfîntă duminică, care voi nu o cinstiți cu curăție și cu paza bisericei, ci vă
îndeamnă diavolul de vă aflați la alte locuri, o! răilor și împrilestiților și
pîngăriților ce sînteți voi! Dar nu cunoașteți că v-am dat pîine multă, și
vin, și miere, întru sațiul vostru? iară voi nu vă lăsați de faptele voastre
cele rele și spurcate! Pentru aceea vrut-am să pierd pe toți oamenii de pe
fața pămîntului, ci m-am întors pentru ruga maicei mele, care pururea stă

4.	цин͡реци. ши ноу асколтаци. нȣ щици къ сфнта домерекь. воѭ џюдека вїии, ши морцїи. нȣ щици къ веꙟрерѣ маре. еȣ мъ рѫстиг- нїю приꙟтрȣ вои. кȣ соулица мъ ꙟпоунсерь ꙟ кѡасте. кȣ трестїе мѫ оучидѣ пре капȣ. е ꙟ мѫроу ши ꙟ пичюаре. еи ми бѫтȣрь гъвоа- зде. е кȣ оцьт ши кȣ фїѧре мъ адъпарь. дерептȣ съ ласȣ воаѡ лѣџе, ши мѫ саю ꙟ тикаль. дерепт- че нȣ алѣџеци, сфнта домерекь. ши съ алѣџеци сфинта веꙟрери. че лȣкраци сфнта домерекь. пре	asco*l*tați. Nu știți că sf*ă*nta dome- rec*ă* voĭu gĭudeca viii și morții? Nu știți că veînreré mare eu mă răs- tigniĭu priîntru voi? cu sulița mă înpunseră în coaste, cu trestie mă ucidé pre capu, e în mîru și în pi- cĭuare ei mi bâtură găvoaz*de*, e cu oță*t* și cu fiĭare mă adăpară, dereptu să lasu voao lége și mă saĭu în ticală (?) [31]. Dere*p*tce nu alégeți sf*ă*nta domerec*ă* și să alégeți sf*ă*nta veînreri, ce lucrați sf*ă*nta domerecă? Pre dzeu, amŭ	46
5.	ѕеȣ амь лъсатȣ воаѡ, шасе ѕиле де лȣкрȣ. ꙗрь сфнта домерекь съ но лȣкре. че съ съ чѩе де пъкате къте аȣ фаптȣ. ꙟр ачѩле шасе ѕиле. ꙗръ чела че ва лȣкра сфнта домерекь. ачелȣꙗ се досѩще фокȣл де вѣкь. оунде ворȣ скършка кȣ денцїе. ши ꙟ вїермїи, чеѩ неа- дормицїи. е чела че ва циꙟрѣ ши	lăsatu voao șase dzile de lucru, ĭară sf*ă*nta domerec*ă* să no lucre, ce să se cĭae de păcate căte au fa*p*tu înr acĭale șase dzile; ĭară cela ce va lucra sf*ă*nta domerec*ă*, aceluĭa se do*s*ĭaște focu*l* de vécŭ, unde voru scărșca cu denție, și în viermii ceĭa neadormiții; e cela ce	47

și se roagă pentru lume și pentru săraci și pentru mișei și văduvele cele sărace, ce strigă pre urma voastră să le miluiți, ca să vă miluesc și eu pre voi și să iert păcatele voastre. Și iară că vă zic, că de nu vă veți pocăi, lua-voi roada de pre pămînt, pentru păcatele voastre și pentru ziua duminicei; că pămîntul nu va rodi și pomii voștri se vor usca; și vielor voi da rod mult, apoi le voi usca; apoi voi lua apele de pe fața pămîntului; după aceea să știți că în munca iadului vă veți munci în veci, că v-ați făcut răi, mozaviri, mincinoși, și nu vă iubiți unul cu altul, ci vecin pre vecin purtați pizmă, și ascultați pe la ferestrele altora, și de răul altuia vă pare bine, iar nu-i cîștigați și să-i miluiți, 46

47 ва чести. ши ва пости. кȣ кȣръцїе. ачелȣѧ се ва да дȣлчаца раюлȣи. ши вою шедѣ ꙟ скаоуноул славееи меле. ши вою блъстѫма кȣ мѫра мѣ чѧѧ ꙟралта. ши кȣ скаȣноул мїеȣ, чела сфнтȣл. че вои но веци

6. цирѣ. ши но веци чиꙟсти сфнта домерекь, ши сфнцїи мїеи чеѧ марїи. е еоу вою лъса дерептȣ некрединца воастръ фїери юци. ши сърпи кȣ къте доаѡ капете. ши гориле лѡр де фокȣ вор фи. де ворȣ сȣџе трȣпореле воастре. ши съ фїе блъстематȣ ѡмоул чела че нȣ-ш ва лъса лȣкрȣл съȣ симбѫть де ꙟр ал ноаѡле час. пѫꙟръ лȣри демеꙟреца. де съ мѧргѫ ла бесѣрекь. кȣ тоать фомѣѫ. сѣра ши демеꙟрѧца. де съ мѧргѫ ла бесѣрекь. кȣ тоать фомѣѫ сѣра ши демеꙟрѧца (sic). ши ла летȣргїе. де съ се роаџе.

va țiinré și va cesti și va posti cu curăție, aceluĭa se va da dulćața raĭului. Și voĭu ședé în scaunu*l* slaveei mele și voĭu blăstâma cu mâra mé cĭaĭa înra*l*ta și cu scaunu*l* mieu cela sf*ă*ntu*l*. Ce voi no veți țiré și no veți ciinsti sf*ă*nta domere*că* și sf*in*ții miei ceĭa marii, e eu voĭu lăsa dere*p*tu necredi*n*ța voastră fieri ĭuți și sărpi cu căte doao capete; și gorile lo*r* de focu vor fi, de voru suge truporele voastre. Și să fie blăstematu omu*l* cela ce nu-ș va lăsa lucru*l* său simbâtă de înr a*l* noaole ća*s* păînră luri demeînreța de să mĭargâ la besére*că* cu toată foméâ séra și demeînrĭața, de să mĭargâ la besére*că* cu toată foméâ séra și demeînrĭața, și la liturghie, de să

---

47 să faceți milostenie săracilor, și | biserica nu o păziți, și sînteți răi și păgîni, că înșelați unul pe altul; că eu v-am dat lege sfîntă, iară voi, răilor, nu o păziți și nu ascultați poruncile mele cele sfinte; și nu cunoașteți, răilor și împrilestiților, că în sfînta duminică mă odihnii de toate lucrurile mele; și duminica a trimis Tatăl pre arhanghelul Gavril de a dat veste bună preacuratei maicei mele pentru nașterea mea; și duminica m-am sculat să judec toată lumea, pre cei vii și pre cei morți, și voi da fiecăruia după faptele sale; iar cine va fi făcut bine și va fi făcut poruncile mele, pe acel om îl voi pune de-a dreapta mea întru împărăția mea, și-l voi trimite în rai de va moșteni

48 acolo în veci; iară | care va fi făcut rău, goni-l-voi de la mine, și vor auzi

7. кȣ фрикъ | чеꙟре-ши коу грешалеле сале. ıаръ мїеркȣрѣ. ши веꙟрери. съ постици. ши съ ле цїꙟреци кȣ кȣръцїе. ши съ слъвїци ꙟ ноумеле мїȣ. ачелȣıа се ва да дȣлчеца раюлȣи. ıаръ се нȣ ле циꙟрȣретȣ. ши скриптора сфн҃тъ съ нȣ ѡ аскȣлтарет. аша-ми аџюте брацеле мѣле. ши вешмѫꙟтȣл мїȣ чела стъ асȣпра мѣ. ши кȣꙟрȣра чаѧ сфн҃та че стъ ꙟ капȣл мїȣ чела прѣкȣратȣл. алтъ тремѧтере но вою тремѧте ла вои. че вою дешкыде черюл де вою лъса

8. ѡ плоае де фокъ | ꙟ лȣра лȣи прїере а шаптѧспръѕѧче ѕи. де ва арде плодȣл, деспре пъмънтȣ тотȣ. ши вою тремѣте ıаръ спре вои. нище пасъры кȣ капетеле кът де боoу, ши пѣнеле лѡр вор фи ка ȣ косецъ де ıарѧ десплетитъ. де ворȣ соуџе сънџеле деꙟ трȣпȣреле воастре де веци фи ка нище |

se roage cu frică ceînre-și cu gre- 48 șa;lele sale; ïară miercuré și veînrerĭ să postiți și să le țiînreți cu curăție și să slăviți în numele miu, aceluïa se va da du*l*ceța raïului; ïară se nu le țiinruretu și scriptora sf*ă*ntă să no o ascu*l*tare*t*, așa-mi agïute brațele méle și veșmâintu*l* miu cela stă asupra mé, și cuînrura ćaïa sf*ă*nta ce stă în capu*l* miu cela précuratu*l*, altă tremïatere no voïu tremïate la voi, ce voïu deșchîde ceriu*l* de voïu lăsa o ploae de focŭ în lura lui priere, a șaptïasprădzïace dzi, de va arde plodu*l* despre pămăntu totu; și voïu treméte ïară spre voi niște pasări cu capetele că*t* de bou, și pénele lo*r* vor fi ca u coseță de ïarïa (?) [32] despletită, de voru suge sânge*le* deîn trupurele voastre, de veți fi ca neşte icoane; și veți mïarge la

---

glasul meu cu frică și cu cutremur, și voi grăi lor: duceți-vă de la mine, blăstemaților, în focul de veci cel nestins, în muncă și în viermii cei neadormiți, unde este gătit locul vostru cu diavolii și cu păgînii și cu făcătorii de rău; iată ce vă zic, că de nu vă veți pocăi de păcatele voastre ce faceți și nu veți păzi biserica cu curăție și cu smerenie, voi trimite mînia mea spre voi, cînd nici aminte nu vă veți aduce. Și blăstemat să fie acel om care va lucra de sîmbăta seara pînă luni în răsăritul soarelui, sau cine va face păcat într-acea vreme; și iarăși zic: pentru vineri și pentru miercuri, ca să se păzească cu curăție și cu post, iară nu cu lucrul, că acestea vă vor scoate pre | voi 49

49 нкоане. шн вецн мѧрџе ла мȣр-
мѫнтеле морцнлорȣ воцрн. де
вецн плъ̑џе. шн вецн ѕнче ешнцн
морцн де преимнцн, шн нон ла вон.
къ но пȣтем ръбда чѧсте фїерн
юцн. де вецн ведѣ атонче къ е
9. цн̑рȣтȣл мїеȣ | тоутиндирн. шн
вою ̑тоарче лȣмнра соарелȣн.
де кътръ вон де ва фн ̑тȣ̑рѣ-
рекȣ. де въ вецн џю̑гѣ аде̑
вон. шн вою тремѣте глас дин
черю кȣ мънїе. шн-м вою ̑тоар-
че фаца де кътръ вон. съ нȣ
аоѕȣ плъ̑џернле воастре. пре̑че
нȣ чн̑стнцн сфнта домерекъ. шн
сфнцїн мїен. покъпцн-въ пъгȣбн-
торылорȣ. къ вон но юбнцн лȣ-
мн̑ра че юбнцн ̑тоурѣрекȣл фъ-
кътори рън че нȣ къоутацн коум
фачецн. кȣрварнлорȣ. стръмбн-
лѡр. клеветннчнлорȣ. џюрътори
10. стръмбн. | вон, къндо лȣкрацн е
50 вон въ лъоудацн. но | въ пречѧ-

mur|mântele morţiloru voştri de veţi plăînge, şi veţi dzice: eşiţi, morţi! de preimiţi şi noi la voi, că no putem răbda cĭaste fieri ĭuţi; de veţi vedé atonce, că e ţiînrutul mieu tutindiri; şi voĭu întoarce lumira soarelui de către voi, de va fi intuînrérecu, de vă veţi gĭu-înghé adeîn voi; şi voĭu treméte glas din cerĭu cu mănie, şi-m voĭu întoarce faţa de către voi, să nu audzu plăîngerile voastre. Preîn ce nu ciînstiţi sfănta domerecă şi sfînţii miei? Pocăiţi-vă, păgubitorîloru! că voi no ĭubiţi lumiînra, ce ĭubiţi înturérecul. Făcători răi, ce nu căutaţi, cum faceţi? Curvariloru, strămbilor, clevetniciloru, gĭurători strămbi! voi cândo [33] lucraţi, e voi vă lăudaţi; no vă pre-

---

din iad, şi v-am dat vouă toată dulceaţa pămîntului să mîncaţi, şi tot nu v-au ajuns, ci mîncaţi peşte în zilele cele oprite. Anatima să fie acel om, şi să i se verse maţele ca ale lui Arie! Şi să ştiţi că d-acum înainte nu voi mai trimite alte epistolie ca cea de-ntîi şi ca cea de acum, ci cînd nu vă veţi aduce aminte, deschide-voi porţile cerului şi voi da ploaie cu foc în luna lui fevruarie, de vă voi arde de vii de pre faţa pămîntului; şi voi trimite asupra voastră fiare sălbatece de vă vor mînca de vii, şi voi lua lumina de pe faţa pămîntului, şi va fi întunerec mare, şi voi trimite trăsnete de vă voi arde; atunci veţi merge la mormintele morţilor, de veţi striga: ieşiţi, morţilor,

пецн. оунде но вою лъса еоу роаѡ. пре пъмѣнтъ. вои но веци авѣ че сечера. шн веци мори тоци де фоаме. сека-вою, риоуреле шн вою сека марѣ кѹ тоатъ апа. де ѡ вою ·ⷩтоарче кътръ черю. но веци шн. де спре пъмѫнтъ ·ⷩкътроѡ веци скъпа де фаца мѧ. мишеилорѹ, слабилорѹ. моулцеско-сѣ фаптеле воастре. де но ле почю ръбда. че но чинстици сфн҃та домерекъ. шн празднічеле мѣле. шн посто-

11. реле съ ле цирецн кѹ | млстеніе. шн кѹ лакрѫмн. шн кѹ фрнкъ. шн кѹ роугѫчюре. мишеин милѹици. флъмъ·ⷩнѕїи съторацї-и. шн сетошїи адъпацї-и. шн лъ·ⷩџеѕїи къоутацн. шн кълъторїи фъгѫдѹнци. ла каселе воастре. де-н ръпъоусацн. фачеци паметъ лѹи домнеѕеѹ. шн сфн҃цилорѹ. кѹ драгосте шн кѹ нбосте. шн кѹ веселїе. дѹпѫ ачѣ дерептѹ морцн-въ.

cĭapeți, unde no voĭu lăsa eu roao pre pă|mântŭ, voi no veți avé ce secera și veți mori toți de foame; seca-voĭu riurele și voĭu seca maré cu toată apa, de o voĭu întoarce către ceriu; no veți ști de spre pământŭ, încătroo veți scăpa de fața mĭa. Mișeiloru, slabiloru! mu*l*țesco-să fa*p*tele voastre de no le pocĭu răbda. Ce no cinstiți sf*ă*nta domere*că* și praz*d*nicele méle, și postorele să le țireți cu m*i*l*os*tenie și cu lacrâmi, și cu frică, și cu rugâcĭure? Mișeii, miluiți; flămăîndzii, sătorați-i; și setoșii, adăpați-i; și lăîngedzii, căutați; și călătorii, făgâduiți la casele voastre de-i răpăusați; faceți pametŭ lui do*m*nedzeu și sf*i*nțiloru cu dragoste și cu iboste și cu vesel*i*e. Dupâ acé, dereptu morți-vă și

---

din morminte, să intrăm noi de vii, că nu | mai putem răbda muncele, pedepsele ce ne-a trimis Dumnezeu pentru păcatele noastre! Iar eu îmi voi întoarce fața de către voi, ca să nu vă auz, și vă voi părăsi în veci, că v-ați făcut răi, mozaviri, mincinoși, nici nu vă iubiți unul cu altul, și sînteți curvari, sodomleni, de luați bani cu camătă și opriți osteneala săracilor și nu-i iubiți. Legea o ați lăsat, biserica nu o păziți cu rugăciuni, cu liturghii, carile vă sînt de spălarea păcatelor voastre. Oh, dar cum nu vă este frică că se va deschide pămîntul și vă va înghiți? Apoi ce răspuns vreți să dați în ziua judecății? Deci 50

51 ши дерептꙋ пърници-вь. коурѫци ла бесѣрекь. лꙋѡаци а менте сфнта скрипторь. ши ван де де ѡмоул чела че доче прескꙋрѫ ла бесѣрекь.
12. кꙋ оуритꙋ| саꙋ и ꙟпотат кꙋ алтꙋл. аинте дꙋ-те де те ıартъ кꙋ ꙟсꙋл. ши вь лъсаци грѣшалеле. оуроул ал-алтꙋ. атонче дꙋ прескорѣ ла бесѣрекь. ши алъможна. ши ван де де преоутолꙋ чела че но-и достоиникь. ши кънтъ летꙋргїе. коум но се покъѫще. че съ ласъ фокꙋлꙋи де вѣкꙋ. пре ѕеꙋ слꙋжескꙋ ко елꙋ ꙟцерїи ꙟкъ кꙋ фрикь. ши ван де де ѡмоул чела че дъ аоурꙋ. ши арцинтꙋ ꙟ митъ. ши ван де де ѡмоул чела немилостивꙋл,
13. ши ван де| де късъторюл. чела че но-ш ва дещепта фомѣѫ дин касъ сфнта домерекь де ноапте. съ мѫргь ла бесѣрекь. ши ван де де чела че но-ш ва лъса грешалеле сале. ши но съ ва покъи. ши ван де|

dereptu părinți-vă, curăți la besérecă, luoați a-mente sfănta scriptoră.| Și vai de de omul cela ce doce prescurĭa la besérecă cu uritu, sau-i înpotat cu altul. Ainte du-te de te ĭartă cu însul, și vă lăsați gréșalele urul alaltu, atonce du prescoré la beséreca și alămojna. Și vai de de preutolu cela ce nodostoinicŭ, și căntă leturghie; cum no se pocăĭaște, ce să lasă focului de vécu? Pre dzeu, slujescu co elu îngerii încă cu frică! Și vai de de omul cela ce dă auru și argintu în mită; și vai de de omul cela nemilostivul; și vai de de căsătorĭul cela ce no-ș va deștepta foméĭa diin casă sfănta domerecă de noapte să mĭargă la beséreсă; și vai de de cela ce no-ș va lăsa greșalele sale și no să va pocăi; și vai de de omul

---

pocăiți-vă și vă întoarceți de la fărădelegiile voastre; nu fiți mîndri, fățarnici,
51 ci fiți sme|riți. Oh, vai de ceia ce suduie pe preuții și călugării și pe ceia ce slujesc bisericei, că nu suduiesc pe dînșii, ci tocmai pe Dumnezeu, pentru că zice că cel ce suduie pe sluga împăratului, au nu pe împăratul suduie atunci! Oh, vai de ceia ce n-au crezut în Sfînta Treime! Oh, vai de nașul ce va face păcat cu fina și finul ce va face păcat cu nașă-sa! Vai de cumnatul ce face păcat cu cumnată-sa! Vai de aceia ce apucă din viile și moșiile altora, ca să se îmbogățească! Vai de ceia ce vorbesc în biserică și nu ascultă sfînta slujbă! Vai de preutul ce slujește beat sau învrăjbit cu altcineva! Oh, vai de cei ce
52 cuminică cu sfintele taine, cum nu i se aprinde gura, că | nu este singur, ci

де ѡмоуль чела че но-ш ва да ръпаоусȣ. сфи͠нта домерекь. аȣ аре дѣторю. саȣ слȣжникь. де но-л ва лъса съ ръ[па]оусе. че лȣ невоѫще съ лȣкре. саȣ съ-и плътѣскь, дѣторюл сфи͠нта домерекь. ши ваи де де чела ом че но-ш ва

14. лъса добитокȣл. съ ръпаоусе | сфи͠нта домерекь. ши съ мѣргѫ. ѡмоул ла бесѣрекь, коу тоатъ фомѣѫ. съ се рѡџе кȣ фрикь. ши кȣ гриже. ши ваи де де ѡмоул чела че реде ꙟ бесѣрекь. ѡ ваи де де ѡмоул чела че ва спарџе ачесть ковьнтȣ де но-л ва прїими ла сеꙟре. съ фїе блъстематȣ ла ѕоуѡа де џюдецȣ кȣ дедевь[рь]: — Ꙗша-ми аџюте маика мѫ чеѫ прѣкȣрата. ши серафїмїи мїеи чеѫ кȣ къте шасе арепи де фокȣ. ши херовїимїи мїеи. чеѫ кȣ ведѣре

15. мȣлть. ши сфи͠нтоул мїеȣ | Iѡн. къ ачасть карте е скрись де татьл мїеȣ. чела невьѕоутоул | деꙟ черю.

cela ce no-ş va da răpausu sf*ă*nta- 52
domerecă: au are détorĭu, sau sluj|-
nică, de no-l va lăsa să răpause, ce
lu nevoĭaşte să lucre, sau să-i
plătéscă détorĭu*l*, sf*ă*nta domere*că*.
Şi vai de de cela o*m* ce no-ş va lăsa
dobitocu*l* să răpause sf*ă*nta do-
mere*că*. Şi să mérgâ omu*l* la be-
sére*că* cu toată foméĭa să se roge
cu frică şi cu grije. Şi vai de de
omu*l* cela ce rede în beséreca.
O, vai de de omu*l* cela ce va sparge
acestŭ covăntu de no-l va priimi
la seînre! Să fie blăstematu la
dzuoa de gĭudeţu cu dedevă[rŭ]!
Aşa-mi agĭute maica mĭa ceâ pré-
curata, şi serafimii miei ceĭa cu
căte şase arepi de focu, şi heruviimii
miei ceĭa cu vedére multă, şi
sf*ă*ntu*l* mieu Io*n*! Că aćastă carte
e scrisă de tat*ă*l mieu cela nevădzu- 53

---

cu sfinţi îngeri împreună! Vai de călugărul ce face curvie pe faţa pămîntului! Şi să ştiţi că această epistolie nu este făcută din fire pămîntească, ci este din cer, şi o am trămis pe la voi, creştinilor, ca să vă părăsiţi de păcatele voastre şi să faceţi voia lui Dumnezeu, ca să fiţi fii luminei. Iar vai de preotul, sau călugărul, sau dascălul, sau diaconul care nu o va citi înaintea oamenilor, şi să o scrie să o aibă tot omul în casa sa, şi să o trimiţă şi pre unde nu va fi, că de mare folos este în casa omului; iară vai de acela ce o va scri, şi va lipsi vre-un cuvînt dintr-însa; iară ferice de cel ce o va cumpăra această sfîntă epistolie şi o va da de pomană, acelor | oameni li se vor ierta păcatele 53

шн ꙗрѫ ѡмоуль чела че сѫ ва афла де ва ѕнче. кѫ нȣ е де домнеѕеȣ фапть. че ва ѕнче. кѫ-н де мѫ-ꙟрѫ де ѡм де спре пѫмѫнть. ачела сѫ фїе блѫстематȣ ла ѕоуѡа де џюдецȣ. шн сѫ се спаргѫ ка содомȣль. шн ка гомороуль. шн сѫ фїе датȣ софлетȣл лȣн ꙟ мѫꙟрȣле дракȣлȣн. де лȣ ворȣ доуче ꙟ фокȣл. чела нестинсȣл. ꙟ готовїрѣ драколȣн. шн ꙟџернлорȣ

16\. лȣн. шн че|ла че но ва асколта. ачесть кȣвьнтȣ. кȣ фрнкь шн кȣ ꙟдрѫзнире. шн кȣ грнже ман бнре, сѫ но фїе нѫскȣт ачела ѡмь: —шн часть карте сѫ ѡ четѣскь. сѫва преȣть. сѫва дїакь. ꙟтре ѡаме-ꙟрн. шн сѫ ꙟвѣце. шн сѫ ѡ тре-мѣць. де ла оуꙟрын ал-алцн. шн пре ла четьцн. шн пре ла домнн. фѫрь фрнкь. шн фѫрь грнже. шн сѫ ѡ тремѫць. ꙟ тоать лȣмѧ. роу-

54 тесȣвѡ ачеѧ че ворȣ| аскȣлта.

tul deîn ceriu. Şi iară omul cela | ce să va afla de va dzice că nu e de domnedzeu faptă, ce va dzice că-i de mâînră de om de spre pămăntŭ, acela să fie blâstematu la dzuoa de gĭudețu, și să se spargâ ca Sodomulŭ și ca Gomorul, și să fie datu sofletul lui în măînrule dracului de-lu voru duce în focul cela nestinsul, în gotoviré dracolui și îngeriloru lui. Şi cela ce no va ascolta acestŭ cuvăntu cu frică și cu îndrăznire și cu grije, mai bire să no fie născut acela omŭ. Şi căstă carte să o cetéscă, săva preutŭ, săva diacŭ, între oameînri, și să învéțe, și să o treméță de la uînrîi alalți, și pre la cetăți, și pre la domni, fără frică și fără grije; și să o treméță în toată lumĭa. Rutesuvo (?) aceĭa ce voru asculta și voru priimi

și vor moșteni împărăția cerului, de va face poruncile lui Dumnezeu, cu Avram și cu Isac și cu Iacov; iară ferice de acela, cine o va asculta cu toată inima; și ferice de acei ce fac bine la săraci și la călători, și-i vor aduce în casele lor, aceia vor fi miluiți întru împărăția cerului; iară vai de părinții aceia cari nu-și dau copiii să învețe carte și să păzească biserica, că vor să dea seamă pentru dînșii înaintea județului celui drept, căci au murit ca dobitoacele. Pentru aceasta alergați la duhovnicii voștri de vă mărturisiți păcatele voastre,

54 ca să vă încredințați a vă cuminica cu prea|curatele taine ale lui Isus Hristos,

ши ворȣ прїими. чѧсть карте. де
ѡ ворȣ ꙟвъца. еоу ле воѭ да
17. долчѣ|ца. раюлȣи. ꙟ вечїе де вѣкь:
— Къ ачасть карте ѡ-оу тре-
месȣ. патриꙗрхѡл. дела їрслмь.
пре ȣи кълȣгърȣ. че лȣ кема Ме-
линтїе. скрыптȣрь сфнть. а дом-
нолȣи нострȣ. а лȣи їс. хс. ѡаре
кърторарю ва фи. ѡаре ва фи
владко. ѡаре ва фи преȣтȣ, ѡаре
дїакь. чела че нȣ ва повѣсти. ши
но ва споꙟре тоутиндире. ачела съ
фїе блъстьмать. де домноул
нострȣ динꙟ черю. ши де т. нї.
18. де ѿци де ꙟтрȣ Некею. |ꙗръ чела
че ва споꙟре. ши чела че ва крѣде
де ва прїими ла сиꙟре. бȣꙟрътате
ва фи де ла татьлȣ ши де ла фїюль
їс. хс. ꙟтрȣ вечїе де вѣкь кȣ де-
девьрь: — пыс. мсца мр. ѳї.
днь въ дньь. Батрь Жикмѡн
кралю. егда ѹбїеть. Михаю вод.

cĭastă carte de o voru învăța, eu
le voĭu da|do*l*céța raĭului în vecie
de vécŭ. Că aćastă carte o-u tre-
mesu patriĭarho*l* de la I*erusalim*ŭ
pre un călugăru ce-lu chema Me-
lintie, scrîptură sf*ă*ntă a do*mn*olui
nostru a lui Is. Hs. Oare cărtolarĭu
va fi, oare va fi vla*di*co, oare va fi
preutu, oare diacŭ, cela ce nu va
povésti și no va spoînre tutindire,
acela să fie blăstămatu de domnu*l*
nostru diîn cerĭu și de 318 de
o*t*ți (părinți) de întru Necheĭu;
iară cela ce va spoînre și cela ce
va crede de va priimi la siînre, bu-
înrătate va fi de la tatălu și de la
fiĭulŭ Is. Hs. întru vecie de vécŭ
cu dedevărŭ. (Scris în luna lui mar-
tiu a 19 zi, în zilele regelui Bator
Sigismund, cînd fu bătut Mihaiu-
Vodă la Mirislău, anul de la Adam

---

carele vă este de folosul sufletelor voastre, și cu dragoste să luați sfînta anafură.

Pentru aceasta eu, Ioanichie, patriarhul sfintei cetăți a Ierusalimului, cu ajutorul Tatălui și cu al Fiului și cu al Sfîntului Duh, Troiței cei de o ființă și nedespărțită, m-am învrednicit de am dezlegat aceste dumnezeești cuvinte, cari au fost întru această. Mă rog lui Dumnezeu, creștini blagosloviți, ca să vă deschiză ochii sufletelor voastre, ca să o puteți cumpăra această epistolie; iar de nu vi se va întîmpla a o cumpăra, să vindeți ceva din casele voastre,

55	ѡ Мирѣслъ8.|в лѣт. ѿ Адам ҂з҃. рн҃. ѿ рожство х҃сво. ҂а҃. х҃. помени г҃и д҃ше раб б҃жїе приз- витерь їреи Григорїе въ ѡста-	7108, de la nașterea lui|Crist 1600. Pomenește, doamne, sufletul ro- bului lui d-zeu, presbiter iereu Grigorie, spre iertarea păcatelor în
19.	вленїе грѣхѡм въ црство нбсное.	împărăția cerului!)

---

55 și să o cumpărați, că de | puțină plată este, iar de mare folos va fi acelui om în casa sa, și-i va dărui Dumnezeu împărăția sa, a căruia este stăpînirea și puterea, a Tatălui și a Fiiului și a Sfîntului Duh, în veci nesfîrșiți, amin.

1. finalul *u* întreg: лъсатȣ (1,5), кȣвьнтȣ (17), ковьнтȣ (15), кȣвънтȣ (1), тремешȣ (2), аскȣлтатȣ (2), ꙟцелѣсетȣ (2), дерептȣ (2, 5, 7, 12), плънгȣ (3), съмтȣ (3), родескȣ (3), немѫндрилорȣ (3), неꙟцелепцилорȣ (4, de 2 ori), фѣчетȣ (4), фечȣ și фечю (4), циꙟротȣ (4), омоу (4), Ѧдамȣ (4), Гаврилȣ (4), мирȣ сфънтȣ (4), капȣ (5), мѫроу (5), ласȣ (5), блъстематȣ (7, 15), блѫстематȣ (16), фаптȣ (6), ворȣ (6, 7, 9, 16, 17), фокȣ (7, 15), циꙟрȣретȣ (8), морцилорȣ (9), пъмѫнтȣ тотȣ (9), ꙟтȣꙟрѣрекȣ (10), доуѕȣ (10), пъгȣбиторылорȣ (10), кȣрварилорȣ (10), клеветничилорȣ (10), мишеилорȣ (11), слабилорȣ (11), лѣнешилорȣ(11), ꙟпȣцїцилорȣ(11), сфинцилорȣ(12), оурнтȣ(12), преоутолȣ(13), преȣтȣ (18), вѣкȣ (13), слȣжескȣ (13), џюдецȣ (15, 16), елȣ (13), лȣ (14, 16, 18), доурȣ (13), арџинтȣ (13), ръпаоусȣ (14), датȣ (16), ꙟџерилорȣ (16), тремесȣ (18), кълȣгърȣ (18), татьлȣ (19), dar și cu *u* jumătățit: блъстьмать (18), кȣвънтȣль (2) etc., afară de cazurile unde vocala finală e dubioasă, consoana din urmă fiind scrisă deasupra rîndului [34].

2. ꙟ intrebuințat ca *nazală vocală* în interiorul cuvîntului: вешмѫꙟтȣл (8), плъꙟџе (9), плъꙟџериле (10), џюꙟгѣ (10), чиꙟсти (7, dar 6: чести), чиꙟстици (10, dar 11: чинстици), флъмъꙟѕїи (12), лъꙟџеѕїи (12);

деꙟ (16), диꙟ (14, 18), адеꙟ [вои] (10), деꙟтрȣ (18), приꙟтрȣ (5), 57 преꙟче (10), dar și дин (1, 10) și ден (1);

pentru grupul ꙟр, vezi mai jos, no. 13.

3. -ен- = actualul *-in-*: менте (12), денцїе (6), верерѣ (4) = *veneré*, домерекь (4, 5, 6, 7 etc.) = *domenecă*, демеꙟрѣца (7) = *demenéța*, чеꙟре (8), = *cene*, сеꙟре (5, dar 19: сиꙟре) = *sene*, dar și -ѫн = actualul *-in-*: мȣрмѫнтеле (9).

4. confuziunea între *o* și *u*:

допъ(3), гориле(7), трȣпореле(7), атонче(9, 13), къндо(11), вецн мори(11), Іωрданолȣи (4), моулцеско-сь (11), посторееле (11), съторацї (12), скрипторь (12), доче (12), ꙟпотат (13), преоутолȣ (13), ко (13), ковьнтȣ (15), Назаретолȣи (4), прескорѣ (13, dar 12: прескȣрѫ), софлетȣл (16), циꙟротȣ (4), драколȣи (16, dar tot acolo: дракȣлȣи), асколтаци (5), асколта (17, dar tot acolo: аскȣлта), долчѣца (17), адонаръ (1), патриіархωл (18), домнолȣи (18), домерекь (4,5 etc., dar și дȣмеꙟрекь, cf. mai jos no. 13), споꙟре (18, 19, dar 1: спȣнерѣ), домнеѕеȣ (12, 16, dar 1: дȣмнъѕъȣ), кърторарю (18), дедо-вь (4), но (2 etc., dar foarte des și нȣ, cîteodată unul lîngă altul, de ex. 18: нȣ ва повѣсти ши но ва ...);

u pentru *o*: оу карте (2, dar tot acolo: ω картѣ), мȣрмѫнтеле (9);

ua pentru *oa*: фȣамете (2, dar 11: фоаме);

ĭu pentru *ĭo* după ч: пичюаре (5).

5. ѣ pentru finalul е: ѕилѣ (1), [чел] марѣ (1), [w] картѣ (2); [а доwа] картѣ (2), сѣмнѣ (2), челѣ (2), мѹлтелѣ (2);

ѣ pentru medialul е: ва повѣсти (18), грѣшалеле (13);

е pentru ѣ sau ıa: петра (1, dar tot acolo: пıатра);

е pentru finalul *i*: денцїе (6), семтеце (3);

i pentru finalul *e*: тѹтиндири (10, dar 13: тѹтиндире);

е pentru finalul ю [wмоу] ⁊тье (4);

е în silaba accentată, urmată de o silabă cu finalul -*e*: меле (6, dar mai ales мѣле), тречe (2), челѣ (2, dar pe aiuri чѧлѧ, чѣлѧ, чѧлѣ), тремете (2, dar 9: тремѣте);

58 *ei* pentru *e*: треимеш (2 de 2 ori, și tot acolo: тремешѹ).

6. confuziunea între *e*, *é*, *a* după ч: дѹлчеца (8), дѹлчаца(6), долчѣца (17), часть și чѧсть (17), ачасть (18), чаѧ (13), чататѣ (1, dar 4: четатѣ) etc.

7. ѫ pentru ѧ: чеѫ (15), фомѣѫ (7 de 2 ori, dar 14, 15: фомѣѧ).

8. ы pentru *i*: скрыптѹръ (2), скрыптѹрь (18), церѹры (2), лимбы (3), дешкыде (8), пасъры (9), пъгѹбиторылорѹ (10), оу⁊рыи (17), și în slavicul пыс — писа [35];

i după *r* pentru *î*: оуритѹ (12);

confuziunea între *i* și *î* după *r*: риоуреле (11) și ръоуре (3);

î pentru *i* după *r*: лакрѫми (12);

e după *r* pentru *î*: реде (15).

9. *i* pentru *ă* după *s*: симбѫть (7);

e pentru *ă* după *s*: семтеце (3);

10. contracțiunea lui миеѹ (4, 6, 9 etc., dar 2: меѹ) în мїѹ: иѹмеле мїѹ, вешмѫ⁊тѹл мїѹ, капѹл мїѹ (8);

afereza vocalei pentru a înlătura hiatul: w-оу тремесѹ (18) = o au...

11. *oa* generalmente conservat: ноастре, воастре, плоае, икоане, ⁊тоарче, соаре, кwасте etc., afară numai în: съ се рwце (15, dar 7: сь се оwаце) și afară de фѹамете, vezi mai sus no. 4.

12. alte particularități vocalice:

ѕоуwа (15, 16);

дѣторю, дѣторюл (14);

Дѹмнъѕъѹ (1) și домнеѕеѹ (12, 16);

нече (12);

[лѹра лѹи] прїере (9);

[ал]ноаwле (7).

13. *n* între vocale trecut în *r*: верерѣ (4), домерекь (4, 5, 6, 7,10, 11,14,15), доумиречи (în titlu), мѫроу (5), мѫра (6), цирѣ (6), цирещи (11), лѹри (7),

59 лѹра (9), тоутиндири (10),| тоутиндире (13), лѹмира (10), ⁊тоурѣрекѹл (10), роугѫчюре (12), оурѹл (13), бире (17);

n în aceeași pozițiune și chiar în aceleași cuvinte trecut în *nr*: дȣмеѫрекъ (4), циѫрѣ (6), циѫреци (4, 8), циѫрȣтȣл (9), циѫротȣ (4), циѫрȣретȣ (8), веѫрерѣ (5), веѫрери (5, 8), ѫрачѧле (6), ѫр ал нодшле (7), ѫралта (6), пѫѫръ (7), демеѫреца (7), демеѫрѣца (7), чеѫре (8), сеѫре (15), сиѫре (19), кȣѫрȣра (8), ѫтȣѫрѣрекȣ (10), лȣмиѫра (10), мѫѫръ (16), мъѫрȣле (16), шамеѫри (17), оуѫрьи (17), спѫѫ (8, 19), бȣѫрътате (19);

n între vocale conservat: адонаръ (1), спȣнерѣ (1), скаȣнȣл (1, 6), шаминилшр (2), Іwрданолȣи (4), пѣнеле (9), никоане (9), мънїе (10), лѣнешилорȣ (11).

14. ѕ = *dz*: дȣмнъѕъȣ (1), домнеѕеȣ (12, 16), ѕеȣ (3, 5, 13), ѕиcъ (1, 4), ѕице (2), ѕисъ (4), ѕиче (9, 16), креѕȣт (2), ѫкреѕоут (2), късоу (1), ѕилѣ (1), ѕиле (5, 6), ботеѕаю (4), аоуѕȣ (10), шаптѧспръѕѧче ѕи (9), фълъмъѫѕїи (12), лъѫцеѕїи (12), ѕоуша (15, 16), невъѕоутоул (16);

з = *z* извоаре (3), Назаретолȣи (4), гъзоазде (5), праздиичеле (11), ѫдрънире (17).

15. predilecțiunea pentru џ în loc de ж: џорътори (10), џюдецȣ (15, 16), џюдека (5), аџюте (15), џюѫгѣ (10).

16. re-ntoarcerea lui *ș* la *s* prin trecerea lui *e(=ĭe)* în *ă*: съпи(7) = *șerpi (sĭerpi)*.

17. *o* din *oa*: лȣш (1), лȣшци (1), лȣшаци (12), ѫкътрош (11).

18. alte particularități consonantice:

sf între vocale trecut în *sv*: десвѣче (1);

-nt- trecut în *-mt-*: съмтȣ (3), семтеце (3).

19. tripla articulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul: фаптеле вwастре челѣ мȣлтелѣ (2), грешалеле воастре чѧлѣ мȣлтеле (43), фаптеле воастре чѧлѣ рѧлеле (3), фъръделѣџѧ воастръ чаѧ мȣлта (3), вїермїи чеѧ неадормицїи (6), мѫра мѣ чѧѧ ѫралта (6), скаȣноул мїеȣ чела сфънтȣл (6), сфиниціи мїеи чеѧ марїи(7), кȣѫрȣра чаѧ сфънта(8), капȣл мїȣ чела прѣкȣратȣл (8), шмоул чела немилостивȣл (13), манка мѧ чеѫ прѣкȣрата (15), татьль мїеȣ чела невьѕоутоул (16), фокȣл чела нестинсȣл (16), ceea ce nu se vede nicăiri în redacțiunea cea nouă.

20. *cel* întrebuințat ca un quasi-articol de-naintea substantivului: спȣсе чеии фѣте прѣкȣрате (4).

21. pentru articlul *al*:

cu prepozițiunea *de*: w ѕись дѣле мѣле (4);

cu *alt*: лъсаци грѣшалеле оуроул ал-алтȣ (13), съ w тремѣць дела оуѫрьи ал-алци (17).

22. genitivo-dativul femeiesc cu *-eei*: славееи (6); idem cu *-ee*: сфинтее [доумиречи].

23. pluralul cu *-ure*: лȣкрȣре (2), ръоуре (3), трȣпоре-ле (7), трȣпȣре-ле (9), рноуре-ле (11), посторе-ле (11)

24. conservațiunea la singular și la plural a tematicului *-u-* din latinul *manus*: ѫ мѫроу [ши ѫ пичюаре] (5), ѫ мъѫрȣле [дракȣлȣи] (16), dar la singular articolat мѫра (6) și chiar nearticolat: де мѫѫръ [де шм] (16).

25. ordinalul feminin: [а] шаптѧ-спръ-ѕѧче [ѕи] (9), nu а шапте-спръ-ѕѧчѧ, ceea ce ar permite a construi seria ordinalelor analoge de la 11 pînă la 19

60

în modul următor: *a un-a spre dzece, a dou-a spre dzece, a trei-a spre dzece* etc., adecă cu articolul după unimi, pe cînd la ordinalele masculine: *al unspredzece-le* etc. articlul vine după zecimi.

26. ordinalul masculin fără amplificativul *-a*: ал нолыле (7).

27. forma pronominală enclitică în loc de cea absolută: морци-вь (12), пърінци-вь (13), лѣмнелорѕ-въ (3), ceea ce nu figurează nicăiri în redacțiunea cea nouă.

28. forme arcaice ale perfectului, despărute în redacțiunea cea nouă:

1-a pers. sing.: тремешѕ (2), тремеш (2 de ori), дедю (4), дедѕ (3), дедо-вь (4), фечѕ (4), фечю (4);

61 3-a pers. sing: десвѣче (1);

2-a pers. plur.: фѣчетѕ (4), аскѕлтат (4), цн-тротѕ (4), кресѕть (2), въ ·ткресѕт (2), вь пъкънт (2), ·тцелѣсетѕ (2).

29. tot așa forme arcaice ale condiționalului: се нѕ ле цн-трѕретѕ (8), съ но ѡ аскѕлтарет (8).

30. organicul *fapt* pentru analogicul *făcut*: де доуменезеѕ фапть (16), къте аѕ фаптѕ (6).

31. reduplicarea prepozițiunii *de* după *vai*: вай де де омоуа (12, 13 de 2 ori, 14, 15 de 2 ori), вай де де пресутоаѕ (13), вай де де късъторюл (14), вай де де чела че (14), вай де де чела ѡм (14), unde în redacțiunea cea nouă vedem pretutindeni un singur *de*: *vai de omul* etc.

32. *dedevăr* = «de-de-verus»: цюдецѕ кѕ дедевьрь (15), вечїе де вѣкь кѕ дедевьрь (19).

33. condiționalul *să* și reflexivul *se* nu totdeauna distinși în scriere: съ се родце (7, 15), се ва скимба (2), съ се спаргѫ (16), dar și: съ съ чѫе (6), адонаръ-съ (1) etc.;

aceeași incertitudine în scrierea conjuncțiunii *să* (= lat. *si*): съ но ѡ аскѕлтарет (8), dar pe aceeași pagină: се нѕ ле цн-трѕретѕ;

tot așa în privința flexionarului *-se*: ѕисе (2) și ѕисъ (1) etc.

34. nici o deosebire grafică între conjuncțiunea *ci* și pronumele relativ *ce*, ambele scrise totdeauna deopotrivă: че.

35. disimilațiune sintactică: сека-воѩ роуреле ши воѩ сека марѣ (11), ѡаре къртоларю ва фи, ѡаре ва фи владнко (18).

36. е cu sensul de «iară», *enim*: е вои вь лъоудаци (11), е вои но-ши въ ·ткресоут (2), е вои но-и милѕици (3), въ дедю водѡ лѣце, е вои скрнптѕра но цн-трецн (4), е ·т мѫроу ши ·т пичюаре еи ми бѫтѕрь (5), е чела че ва цн-трѣ ши ва честн (6), е еоу вою лъса (7) [36].

62 37. *foméiă* = lat. *familia*, cu trecerea lui *fam-* în *fom-* în|tocmai ca în *foame* = *fames*: съ мѫргѫ ла весѣрекь кѕ тоать фомѣѫ (7 de 2 ori), чела че но-ши ва дещепта фомѣѫ дн-т касъ сфынта домерекь(14), коу тоать фомѣѫ съ се рωце (15). Cuvîntul pare a fi pierit din limbă prin confuziune cu *femeie*, фемѣе, care în Transilvania — prin aceeași acomodațiune între *f-m* — se pronunță în unele locuri *fomée*, *fomee*, după cum se și scrie în gramatica lui Molnar (ed. din 1788, p. 10, 69) [37].

38. *căsătorĭu* = « om cu familie »: късъторюл чела че но-ш ва etc. (14).

39. алъможна = ἐλεημοσύνη, cf. sub raportul vocalismului paleosl. аламоужьно și vechi-germ. *alamuosan* [38].

40. ѕеȣ = *deus* în exclamațiunea: пре ѕеȣ! repetată de 4 ori (3, 5, 13).

41. *săva* = « măcar, fie »: съва пренть, съва дїакь (17), cf. t. 1, p. 300, no. 157;

cu același sens *oare*: ѡаре кърторарю ва фи, ѡаре ва фи владнко (18).

42. *pre* cu sensul latinului *per*: ѡ-оу тремесȣ патриархȣл [картѣ] де ла Іерȣсалимь пре ȣн кълȣгърȣ (18).

43. анитє (2, 4, 13).

44. *a făgădui* cu sensul de « a găzdui », pe care-l are maghiarul *fogadni*: кълъторїи фъгждȣнцн ла каселе воастре (12).

45. *a cură* cu sensul latinului *currere*: коурънци ла весѣрекь (12).

46. *a ucide* cu sens de « a lovi »: оучидѣ пре капȣ (5).

47. *aden voi* = « între voi »: въ вецн цю-ѫгѣ аде-ѫ вон (10).

48. *pren ce* = « pentru ce »: пре-ѫ че нȣ чи-ѫстнцн (10).

49. *rute* sau *rutesu* sau *rutesuvo*, ce să fie? роуте-сȣ (sau роутесȣ) вѡа, чеѧ (sau: вѡ ачеѧ) че вор аскȣлта (17). Sens probabil: « ferice de... » [39].

50. мъсаю (sau: мъ саю) ·ѫ тикаль (5) ...? [40].

63

51. ȣ косецъ де ѧрѧ деспиетить (9) ...? să fie oare: « o cosiță de *hidră* despletită »? adecă ѧрѧ = ὕδρα [41].

52. slavisme mai insolite: готовїрѣ (16), гъвоаздє (5), пакеть (12), нкосте (12).

53. vocativul slavic владнко luat drept nominativ: ва фи владнко (18).

54. плодȣл (9) cu sensul slavic propriu плодъ « fructus (Miklosich).

55. *mândru* cu sensul slavic propriu мѫдръ « înțelept »: немѫндрилорȣ (3) = slav. немѫдри.

56. accentele sint însemnate rar, fără o distincțiune strictă între cel acut și cel grav, deși acesta din urmă mai ales pe ultima silabă:

accentuațiunea normală, ca cea de astăzi: афла̀ (16), асȣ́пра (8), бра́целе (8), ка́селе (12), кȣрва́рилорȣ (10), коу́рънци (12), ча́сть (17), фо́кȣ (7), фо́кȣлȣи (13), фъкъто́ри (10), фа́чецн (12), фѐчю (4), го́риле (7), лъса̀ (11, 14), лъса́тȣ (5), лъса́цн (13), лȣкра̀ (6), лȣкра́цн (11), мо́рцїи (5), ма́ре (5), на́цїе (4), не-ѫцелѐщилорȣ (4), пъри́нци (12), пѫ́-ѫръ (7), ръбда̀ (9), ра́юлȣи (6, 8,18), ръпъоуса́цн (12), соу́лнца (5), сѡ́арелȣи (10), ска́ȣнȣл (6), сѝмбѫть (7), ѡа́се (5), то́цн (11), цн-ѫро́тȣ (4), ве́цн (9), ведѣ́ (9), во́рȣ (17), ·ѫкътроѝ (11), ѕи́че (9), ѕи́ле și ѕѝле (5, 6);

accent scăzut pe o silabă posterioară: ардѐ (9), ачелȣѝ sau ачелȣѧ̀ (6, 8), ботеѕаю̀ (4), чѧѐ (= ceară, 5), чела́ (6, 14, 17), чеѧ̀ plur. (6, 7), чѧѧ̀ sau чаѧ̀ singul. (6,8), че-ѫре́ши (= cineși, 8), черю̀ (10), дедо́-вь (4), дешкыдѐ (8), деме-ѫрѧцѝ (7, de 2 ori), фачецѝ (10), фѣтѐ (4), цюрътори̇̀ (10), лȣкрѐ (5), лȣри̇̀ (= luni, 7), мѫроу́ (= mânu, 5), мїеѝ (15), ноаѡ́ле (7), ѡаме-ѫри̇̀ (17), пасърѝ (9),

плодѐ (8), прїєрѐ (8), сѣрѣ (7, de 2 ori), шасѐ (5), ꙋерилóрꙋ (16), вой (= voi, 8 etc.), воцирн (9), ꙃоушѝ (16);

64 accent urcat pe o silabă anterioară: кѣма (18), чѝнстици (11), фóмѣꙁ sau фóмѣꙁ (14, 15, 7 de 2 ori), цю́ѣгѣ (10), [ва] лѣса (14), рѣпаоусꙋ (14), роуга-чюре (12), рѣстигнїю (5), рóдескꙋ (3), скрíптора (8), шѣдѣ (6), [вою] сѣка sau сѐка [-вою] (3, de 2 ori, 11 de 2 ori);

două accente: рѣвдѝ (11), сла́кнлóрꙋ (11), тоу́тиндирѐ тоу́тиндирѝ (10, 18), [веци] цѝрѣ (6), ꙃоушѝ (15);

accent duplu pe aceeași silabă: рѣоуреле (3), рѣлеле (3), рноу́реле (11), рѣи (10), рѣпаоусе (14), ре́де (15), коу́рѣци (12), prin urmare tot pe silaba cu r-, mai ales cu r inițial, ceea ce pare a fi în legătură cu cele constatate de către noi în t. 1, p. 249;

accentuațiune diverginte: ꙃоушѝ (16), și ꙃоушѝ (15), лѣсѝ (11, 14) și лѣса (14), рѣвдѝ (9), și рѣвдѝ (11), фа́чеци (12) și фачецѝ (10), ша́се(5) și шасѐ(5);

foarte des sînt accentate monosilabele нꙋ sau но, коу, ла, сѣ, și mai totdeauna ши, deși mai adesea cuvîntul mai lung ce urmează după ele este lăsat fără accent, adecă un fenomen analog cu accentul nostru intențional în frazele: *nù-ți permit*, *vreau și aceasta*, *nu mă duc decît cù tine* etc.

роутесꙋвѡ (17).

57. *paiericul*, adecă semnul ca un apostrof cu colț — în loc de a fi rotunzit în vîrf —, care reprezintă în paleografia slavică pe ъ și ь [1] și pe care — din lipsă tipografică — noi îl vom înlocui aci prin apostroful ordinar, figurează în interiorul cuvintelor, ca vocală irațională între două consoane, în următoarele cazuri: аскꙋл'та (17), алла'ци (17), ал'ть (8), атоп'че (9), кър'-толарю (18), кар'те (16, 17, 18), ковьн'тꙋ și кꙋвьн'тꙋ (15, 17), кꙋр'варилорꙋ (10), дерен'тꙋ (5, 12, de 2 ori), дециен'та (14), деш'кыде (8), фап'те (3), летꙋр'гїе (13), мѣр'се (4), мар'гѫ și мар'гь (7, 14, 15), мар'це (9), мор'ци (9, 12), мор'цилорꙋ (9), мꙋр'мѫнтеле (9), Мелин'тїе (18), не-ꙋцелеп'цилорꙋ (4, de 2 ori), ноап'те (14), нестин'сꙋл (16), пърин'ци (12), пъмън'ть(16), ръв'да (9),
65 скрип'тꙋра și скрип'тора (1, 4, 8, 12), сън'целе (9), сър'ши (7), спар'це (15), спар'гѫ (16), шап'тѫ (9), ꙋцелеп'ци (4), вїер'мїи (6);

paiericul la finea cuvîntului în loc de *ă*: де-л' фечю (4), но-ш' ва (14, de 3 ori), нꙋ-ш' ва (7), но-л' ва (14, 15), вор' фи (7, 9), prin urmare numai după monosilabe;

două *paiericuri* într-un singur cuvînt: ар'цин'тꙋ (13), скър'ш'ка (56).

58. sub raportul curat ortografic, se confundă mereu:

ѣ, ꙗ și ѧ;

ъ, ь și ѫ.

59. Mai rămîne de lămurit o cestiune cronologică.

Popa Grigorie își termină lucrarea cu o adnotațiune slavică, scrisă în opt șiruri, din cari cele dentîi cinci sînt:

пыс. мсца. март. ѳї днь

въ днь. ватрь жикмѡн кралю.

[1] Cfr. Калайдович, *Иоанн Экзарх болгарский*, Moscva, 1824, p. 72.

егда оубїеть. Михаю вод. ѡ Ми-
ръслъȣ. в лѣт. ѡт Ядам. з҃. рн҃.
ѡт рождство хсво. а҃. х҃.

adecă:

„Scris în luna lui martiu, 19 zile,
în zilele regelui Sigismund Bathori,
cînd fu bătut Mihaiu-Vodă la Mi-
rislău, anul de la Adam 7108,
de la naşterea lui Crist 1600".

Bătălia de la Mirislău avusese loc la 18 septembre 1600[1], încît popa Grigorie nu putea s-o cunoască la 19 martiu.

În luna lui martiu Mihai-Vodă se afla în Braşov, foarte departe de Mirislău[2].

Cum oare să ne explicăm această minune?

Este învederat că în ziua cînd îşi terminase manuscrisul, popa Grigorie l-a adnotat numai cu şirul cel de-ntîi: « s-a scris în luna lui martiu, 19 zile ». 66

Tot aşa, după cum vom vedea mai jos în textul no. V, Legenda sîntei Parasceve este adnotată numai cu ziua lunei, anume: « 2 august », fără nici o indicaţiune a anului.

În septembre însă se întîmplă bătălia de la Mirislău, în care Mihai Viteazul a fost învins prin dibăcia lui Basta.

Mirislău fiind la o depărtare numai de cîteva ceasuri de la Măhaci, un asemenea eveniment, petrecut chiar în vecinătate, putea oare să nu impresioneze adînc pe un român?

Iată de ce popa Grigorie s-a grăbit a adăuga cătră adnotaţiunea cea din luna lui martiu pe celelalte şapte şiruri, cu cari ea pare a fi într-o contradicţiune cronologică.

Prin aceasta se explică totodată anomalia de a se fi pus ziua lunei în şirul întîi, iar anul abia în şirul al patrulea [42].

---

[1] Kemény, *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens* [I Band], Klausenburg, 1839, p. 166.

[2] Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, [(Neue Folge)], Kronstadt, 1860, p. 152.

II

ÎNCERCĂRI DE TRADUCERE DIN SLAVONEȘTE

— CIRCA 1600 —

75

SĂ NEŞTIRE BURU CREŞTIRU...

INTRODUCERE

§ 1. Cele două fragmente de mai jos traduc, după un text slavic, omilia εἴ τις εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος, atribuită generalmente lui Ioan Crisostom, deşi nu se ştie dacă-i aparţine în realitate[1].

Bucata în cestiune a fost tradusă foarte adesea slavoneşte, căci se obicinuia a o citi în biserică la Paşti[2], din care cauză o vedem trecută şi-n Omiliarul cel de la 1580 al lui Coresi sub titlul de: «ꙟвъцѫтȣрѫ ꙟнтрȣ сфѫнта ши марѣ доуминека пацилѡр, скрисѫ е де сфѫнтȣл Іѡан Златооустъ».

Această împregiurare ne permite a face aci următoarea comparaţiune în treacăt între limba lui Coresi şi limba manuscrisului de la Măhaci:

Coresi	Textul măhăcean
кѣци де-ꙟ часȣль де ꙟтѣи лоу-крат-аци, прїимици астъзи че вѫ се каде плата;	с-аоу нещире де ꙟтѫѧ час лȣ-кратȣ, съ ѧ астѫзи платѫ деряптѫ;
кѣци доупѫ аль тренлѣ часъ аци венить, моулцеминдъ ши веселин-дȣ-вѫ съ прѫзнȣици;	с-аȣ нещире дȣпѫ ал тренле час веритȣ, съ благодарѧскѫ ши съ праз-нȣѫскѫ;
кѣци доупѫ аль шаселѣ часъ аци ажоунсъ, немикѫ съ вѫ сфїици;	с-аоу нещире дȣпѫ ал шаселе час ажȣнсȣ, ниме съ нȣ се спѫмѫнте, къ ꙟтр-о немикъ нȣ се ва дешерта;
76 іарѫ кареи аци пестить пънѫ ла аль ноаѡле часъ, апропїѧци-вѫ ши не-мика роушинѫꙟдȣ-вѫ;	съ се-ȣ нещире дȣпѫ ал ноѡле час лѫсатȣ, съ сѫ апропїе, немикѫ съ нȣ се тѧмѫ;
ши кѣци ши пънѫ ла аль оуꙟ-спрѫзѣчелѣ часъ аци пестить ши ажоун-сеть, съ ноу вѫ тѣмеци къ чѣци пестить ...[3]	съ-оу веритȣ нещире ꙟн ал оун-спрѫѕѣчеле час, съ нȣ се тѣмѫ де пестѣлѫ ...

Înainte de a ne opri asupra acestei comparaţiuni, să observăm o particularitate foarte importantă.

§ 2. Textul de mai la vale nu este scris de singurul popă Grigorie, ci de dînsul şi de un alt oarecine tot din Măhaci, graiul ambilor fiind caracteri-

[1] Io Chrysostomi *Opera omnia*, ed. Montfaucon, Paris, 1718—38, t.8, p. 250.

[2] Cfr. între altele: Калайдович et Строев, *Описание рукописей графа Толстова*, Moscva, 1825, p. 51, no. 106, 3.

[3] *Evanghelie cu învăţătură*, Braşov, 1580—81, in-f., quaternionul VIII, pag. 13.

zat prin aceeași trecere a lui *n* între vocale în *r*. Ș-apoi acel altul a fost anume un contimpurean, ba chiar un elev al lui popa Grigorie, lucrînd sub conducerea acestuia, carele a scris cu mîna sa fragmentul al doilea întreg, dar în fragmentul dentîi a făcut numai primul șir, lăsînd ca restul să fie continuat, firește cu voia sa, de o altă mînă, mai puțin sigură și mai puțin elegantă.

În acest mod cele două fragmente de mai jos, prin conformitatea lor fonetică, cel puțin sub raportul rotacismului, probează că noi avem a face aci cu un adevărat dialect, cu un grai comun localității, de vreme ce ele provin nu de la unul, ci de la doi indivizi [44].

Deși traduse, aceste fragmente sînt foarte remarcabile chiar în privința sintactică. Ambii scriitori construiesc frazele lor într-un mod cu totul independinte de sintaxa originalului slavic, și uneori chiar contra acesteia.

Așa, de exemplu:

a. Adjectivul este pus după substantiv, pe cînd slavonește substantivul se pune după adjectiv:

нинѣшнѧго тържѫства = праздникꙋ де астѫзи;
праведни дльгь = платѫ дерѧптѫ.

b. Conjuncțiunea *et* se omite acolo unde e pusă slavonește; dar se pune, din contra, acolo unde ea lipsește în textul slavic:

благочестивъ и боголюбивъ = бꙋрꙋ крещинꙋ де дꙋмнезеꙋ юбить;
благодарѣ да празнꙋеть = съ благодарѧскѫ ши съ празнꙋѧскѫ;
дьнь почитетѧ = ши зꙋа чистици etc.

c. Pozițiunea verbului diferă de acea din fraza slavică, punîndu-se la sfîrșit acolo unde slavonește este la mijloc, sau la mijloc unde slavonește e la sfîrșit:

аще кто оуслишить девѣтаго час = съ се-ꙋ нещире дꙋпѫ ал ноѡле час лѫсатꙋ;
аще въ единнинадесете час приидe = съ-оу верitꙋ нещире ·ѳи ал оунспрѫѕѣчеле час.

d. Se adaugă cuvinte cari nu există în textul slavic:

богатѫствѣ влагости = бꙋрѫтатѧ бꙋрѫтѫциеи де астѫзи etc.

Departe de a fi suferit influința sintaxei slavice, popa Grigorie și elevul său s-ar putea zice că nici nu știau slavonește, căci textul pretins slavic — așa cum l-au copiat ei — este o adevărată caricatură, în care numai cu multă bunăvoință recunoaște cineva limba lui Ciril și Metodiu [45].

§ 3. Revenim dară asupra comparațiunii de mai sus.

Graiul lui popa Grigorie și al elevului său este învederat mai arcaic decît al lui Coresi; mai arcaic chiar ca sintaxă română generală, fără a mai vorbi despre fonetismul lor cel dialectic, care demonstră pînă la ultima evidință că ei scriau așa cum pronunțau, iar nu așa cum se scria în manuscrisele și tipăriturele din epoca lor, căci — să n-o uităm — românii aveau deja o brumă de «limbă literară» [46].

аще ктѡ благочестивъ и бго-
любивъ.

да насладит сѧ добраго ны-
нѣшнѧго тьржѫства.

аще кто ѡт рабь блгынѫ-
равних.

да вънидеть радȣѫт сѧ въ
радость га своего.

аще кто ѡт пръва час дѧ-
лал ест.

да приметь дънес правед-
127. ни дльгь.

аще кто по третием час
приидеть.

благодарѣ да празнȣеть.

аще кто по шестиемь час
достиже.

ничтоже да оумнит сѧ.

ибо ничимже ѡттѫщевает
сѧ.

съ нещире бȣрȣ крещирȣ де
дȣмнезеȣ юбить:·

сѫ се ꙟдȣлчѣскѫ де бȣнь
празникȣ де астѫзи:·

съ нещире де шерби кȣ бȣ
нѫравь:·

съ ꙟтре бȣкȣрѫндȣ-се ꙟ
бȣ[кȣ]рнѫ домнȣ-сеȣ:·

с-аоу нещире де ꙟтѫѧ час
лȣкратȣ:·

съ ѧ астѫзи платѫ дерѧп-
тѫ:·

с-аȣ нещире дȣпѫ ал трейле
час веритȣ:·

съ благодарѧскѫ ши съ праз-
нȣѫскѫ:·

с-аоу нещире дȣпѫ ал шаселе
час аѫȣнсȣ:·

ниме съ нȣ се спѫмѫнте:·

къ ꙟтр-о немикь нȣ се ва
дешерта:·

I

Să neștire buru creștiru de dumnezeu ĭubitŭ, sâ se îndulcéscâ de bunŭ praznicu de astâzi. Să neștire de șerbi cu bu nâravŭ, să între bucurându-se în bucuriâ domnu-seu. S-au neștire de întâĭa ća*s* lucratu, să ĭa astâzi platâ derĭaptâ. S-au neștire dupâ al trei*le* ća*s* veritu, să bl*a*godarĭascâ și să praznuâscâ. S-au neștire dupâ al șasele ća*s* aju*n*su, nime să nu se spâmânte, că într-o nemicâ nu se va deșerta.

аще кто оусмишитъ девѧ-
таго час.
да пристѫпит ничтоже боѥ-
128. се.
аще въ единнадесѧте час
приидє.
да не оустрашит сѧ ѹкъснѣ-
нию лючбовстви бо сїи (?) влдкъ.
приимаѣте послѣднѣго ꙗко
же и пръваго.
оутешаите иже въ единнаде-
сѧте годинъ.
ꙗкоже дѣлавшаго ѿт пръ-
ваго часа.
129. и послѣднѣго милѹ|етъ.
и пръваго оутешаетъ.
и ѡномоу даетъ.
и семѹ дарѹетъ.
и дѣланїє почитаетъ.
и прѣдложенїє хвалитъ.
тѧмже оубо вънидетъ въ
радωсть гд҃ своего.
и пръвїи и вторїи.
мъздъ приимаѣте.
богати и нищїи.
130. дрѹгѹ|съ дрѹгом ликоетъ.
къздръжници.
и лѣниви.
дн҃ь почитетѧ.
постивше сѧ и непостивше
сѧ
възвеселити сѣ днес.
трапеза готоваго насладити
се въси.
тѧлець оупитанїє.

съ се-ѹ нещире дѹпъ ал но-
ѡле час лъсатѹ:· (79)
съ съ апропїе немикъ съ
нѹ се тѧмъ:·
съ-оу веритѹ нещире ·ꙟ ал
оунспръѕѣчеле час:·
съ нѹ се тѣмъ де пестѣлъ
къ-и бѹрѹ чинститориол деспѹе-
ториолѹи:·
приимѣще чела де ·ꙟтъи ка
ши чела де апои:·
·ꙟблъ·ꙟзѣще чела че ал ве-
ритѹ ·ꙟ ал оуспръзѣчеле час:·
ка ши чела че аѹ лѹкратѹ
ди ·ꙟтъѧ:·
ши ачела де апои милѹѧще:·
ши ачела де ·ꙟтъи ·ꙟблъ-
зѣще:·
ши ачелѹѣ дъ:·
ши ачела дъртѹѧще:·
ши лѹкрѹлѹ чи·ꙟстѣще:·
ши пѹнерѣ лаѹдъ:·
дерептѹ ачѣѧ ·ꙟтраци ·ꙟ бѹ-
кѹрїѧ домнѹлѹи вострѹ:·
ши чеѧ де ·ꙟтъи ши аи доїи:·
платъ съ лѹаци:· (80)
богацїи шши мишеїи:·
соцѹ кѹ соць съ въ ·ꙟче-
таци.
чеѧ че съ аѹ цирѹт:·
ши лѣнишїи:·
ши зѹа честици:·
ши чеѧ че с-аоу поститѹ.
ши чеѧ че нѹ сѣѹ поститѹ:·
бѹкѹраци-въ астъзи:·
маса гътаци ши въ ·ꙟдѹл-
чици тоци:·
вицелѹл грасѹ:·

Să se-u neştire dupâ a*l* noole éas lâsatu, să sâ apropie, nemică să nu se tïamă. Să-u veritu neştire în a*l* unsprâdzécele éas, să nu se témâ de pestélâ, câ-i buru cinstitoriu*l* despuetorïului: priiméşte cela de întâi, ca şi cela de apoi; înblâinzéşte cela ce au veritu în a*l* usprăzécele éas, ca şi cela ce au lucratu diîntâia; şi acela de apoi miluïaşte, şi acela de întâi înblâzéşte, şi acelué dâ, şi acela dâruiaşte, şi lucrulu ciinstéşte, şi puneré laudâ. Dereptu acéïa întraţi în bucuriïa domnulu*i* vostru: şi ceïa de întâi, şi ai doii, platâ să luaţi; bogaţii şşi mişeii soţu cu | soţŭ sâ vâ încetaţi; ceïa ce să au ţiru*t* şi lénişii; şi zua cistiţi. Şi ceïa ce s-au postitu, şi ceïa ce nu séu postitu, bucuraţi-vâ astâzi. Masa gâtaţi şi vâ îndulciţi toţi: viţelu*l* grasu. (79, 80)

никтоже изиде алечен.
въси наслададити сѣ (sic)

131. богатьствѣ благости.

никтоже рыдае нищете.

ави бо сѧ царствие (sic).

никтоже да плачет сѧ съгрѣшенїи.
ѡтпоущенїе бѡ ѿ гроба въсие.
никтоже да оубоит сѧ съмрти.
свободи бо нас спсва съмрти.

81 оугаси бо иже ѿ неѧ дръжит сѧ ми (?).

132. оумѫчи | да съшедїи въ адъ.
ѡгорчи сѣ иже въкоуши пълти его.
и се прѣдвари въ галелеи възѫпи.
адъ рече ѡгорчи се с третѧ долѧ.
оугорчи се оубо оупразни се.
оугорчи се оубо нарѫгань быст.
приѧть тѧло б8 призисе (?).

133. възѧт земле.
и стретенїе бо приѧть еже видѣаше.
и въпаде иже не видѣаше.
где ти съмрти жело.
где ти се побѣда.
въскрес хс.

ниме съ н8 ѧсѫ флъмѫнд8:·
ши тоци вѫ ꙟд8лчици к8 мишеи ши к8 богаци|де б8рѫтата б8рѫтѫциеи де астѫзи:·
ниме съ н8 плѫнгѫ де мересетате астѫзи:·
ивит8-се-8 депреоурѫ ꙟпърѫцїѧ:·
нимѣ съ н8 плънгѫ де пѫкателе сале астѫзи:·
къ ертарѣ де ꙟ гроапѫ се а8 л8минат:·
ниме съ н8 се тѧамѫ де морте:·
къ не аоу мѫнт8ит8 мѫнт8иторюл де морте:·
стиꙟсе че ера цир8т де диꙟс8:·
м8ꙟчи ꙗд8л чела че а8 погорит8 ꙟ ꙗд8:·
амѫри-се къ ꙟб8къ де тр8п8л л8:·
ши адекъ аштептѫ ꙟ галелеи де стригѫ:·
ши ꙗд8л се амѫрисе ши къз8 џос8:·
амѫрѫсе ши се дешертъ*:·
амѫрисе ши ф8 батжок8рѫ:·

ши тр8п8л л8и се типинѫ к8 д8мнезе8:·
л8ѡ пъмѫнт8:·|
ши тъꙟпиръчю чел8ѧ че ведѣ:·
ши къз8 ꙟтр8 че н8 щиѧ:·
оунде цї-и мортѧ аколѡ:·
оунде цї-и абир8ирѣ:·
ꙟвисе д8мнезе8:·

* Înainte scris: аф8ндѫ, apoi șters.

Nime să nu ĭasâ flâmându; și toți vâ îndu*l*ciți, cu mișei și cu bogați, de burâtatĭa burâtâției de astâzi. Nime să nu plângâ de meseretate astâzi. Ivitu-se-u depreurâ înpărâțiĭa. Nime să nu p*l*ângâ de pâcatele sa*l*e astâzi, că ertar*é* deîn groapâ se au lumina*t*. Nime să nu se tĭaamă de morte, că ne au mû*n*-

81 tuitu mântuitorĭu*l* de | morte. Stiinse, ce era țiru*t* de diinsu muînci ĭadu*l*, cela ce au pogoritu în ĭadu. Amâri-se, că înbucă de *t*rupu*l* lu, și adecă așteptâ în Galelei de s*t*rigâ, și ĭadu*l* se amârise și căzu g′osu, amârâ-se și se deșertă, amârise și fu batjocurâ.

Şi *t*rupu*l* lui se tipinâ cu dumnezeu, l*u*o pământu, și tăinpirăcĭu celuĭa ce vedé, și căzu în*t*ru ce nu știĭa, u*n*de ți-i mortĭa acolo, unde ți-i abiruir*é*. Învise dumnezeu, și tu pogoritu fuse; și învi*se* dumnezeu,

и ти низложенъ быст. въскресе.| и па[до]ше бѣсовѣ. въскрес хс. и живет живи. и радисе аггли. 134. въскрес хс. и мртвецъ ни единь въ гробѣ. хс. бwг въста wт мртви. начетокъ оумершимб ыст. тwмꙋ слава и дръжава въ 135. вѣки аминь.	ши тꙋ погоритꙋ фꙋсе. ши ꙟвисе дꙋмнезеꙋ:· ши кѫзꙋрѫ драчїи:· 82 ꙟвисе дꙋмнезеꙋ:·| ши вищѫ віе:· ши се бꙋкꙋрарѫ ꙟцерїи:· ꙟвисе дꙋмнезеꙋ:·| ниче оуиꙋл мортꙋ нꙋ-и ꙟ гроапѫ:· дꙋмнезеꙋ ꙟвисе деꙟтрꙋ морци:· ꙟчепѫтꙋра морцилwр фꙋ:· ачелꙋѧ-и цирꙋтꙋл ши слава ꙟ вѣкꙋ адевѫрꙋ:·|

II.

иже въ стых wца нашего Іwанна архїепскпа костантинѣ града златаго. аще кто благочистив и бголюбив. 158. да насладит сѧ добра н|инѣшнѣго тръжѫстеа. аще кто wт рабъ благонравних. да вънидет радꙋи сѧ въ радость га своего. аще кто wт пръваго часа дѣлал ест. да прїимет днес праведнїи далъгъ. аще кто по третїемь часѣ прїиде. благодаре да празднꙋеть.	wре-чире ера оум пъринте аноме Іwнь дин четатѧ лꙋи костантин ꙟпърат. кꙋ ростꙋл де аꙋроу:· се-и нещире бꙋрь крещирь де домнезеꙋ юбыть:· се се ꙟдꙋлчаскъ де бꙋрь празник де астъѕи:· се-и нещире де шербы кꙋ бꙋрь нѫравь:· де се ꙟтре бꙋкꙋрѫндꙋ-се ꙟ бꙋкꙋрїе домно-сѫꙋ:· 83 с-аꙋ нещире де ꙟтѫюл час лꙋкратꙋ:· де се ѧ астъѕы плать дерепть:· с-аꙋ нещире допѫ ал треиле час венрить:· сѫ благодарѧ[скъ]...*

* Mai departe lipsește o foaie.

și căzură dracii; învise dumnezeu, | și viĭață vie, și se bucurară îngerii; 82
învise dumnezeu, nece unul mortu nu-i în groapă; dumnezeu învise deîntru morți, începătura morților fu; aceluĭa-i țirutul și slava în vécu adevâru.

II

Orecire era um părinte anome Ionŭ din cetatĭa lui Costantin înpărat, cu rostul de auru. Se-i neștire burŭ creștirŭ de domnedzeu ĭubîtŭ, se se îndulćască de burŭ praznic de astădzi. Se-i neștire de șerbî | cu burŭ nâravŭ, 83
de se între bucurându-se în bucurie domno-său. S-au neștire de întăĭul ćas lucratu, de se ia astădzî plată dereptă. S-au neștire dopâ al treile ćas venritŭ, să blagodarĭască...

1. finalul *u* întreg: праздникȣ (127), лȣкратȣ (127, 129, 150), вернтȣ (128, 129), ажȣнсȣ (128), лѫсатȣ (128), дерентȣ (130), сѡцȣ (131), поститȣ (131), грасȣ (131), флѫмѫндȣ (131), мѫнтȣитȣ (132), динсȣ (132), погоритȣ (133, 134), ꙗдȣ (133), џосȣ (133), пъмѫнтȣ (133), мортȣ (135), вѣкȣ (135), адевѫрȣ (135), аȣроу (158).

2. ꙟ întrebuințat ca nazală vocală în interiorul cuvîntului: ꙟблѫꙟзѣще (129), стиꙟсе (132), диꙟсȣ (132), мȣꙟчи (133), тъꙟпиръчю (134), деꙟтрȣ (135), деꙟ (132, dar 158: дин);

n despărut: оу-спрѫ-зѣчеле (129, dar tot acolo: оунспрѫ-ѕѣчеле), ꙟблѫзѣще (130, dar 129: ꙟблѫꙟзѣще), чистици (131), типинѫ (133);

н pus după ꙟ: ꙟн ал оунспрѫѕѣчеле (129).

3. confuziunea între *o* și *u*: аноме (158), домно-съȣ (159, dar 127: домнȣ-сеȣ), допѫ (159), домнеѕеȣ (158, dar 133, 134, 135: дȣмнезеȣ).

4. е pentru ѣ: дерепть (159) = дерѣпть;

confuziunea între finalul е și ѣ: ниме și нимѣ (132);

confuziunea între ѣ și а după ч: ꙟдȣлчаскь (159) și ꙟдȣлчѣскѫ (127);
medialul ѫ pentru ѧ: празнȣѫскѫ (128).

85 5. vocala lungă reduplicată: тѧамѫ (132) = *teaamă*.

6. ы pentru *î*: юбыть (158), шербы (159), астъѕы (159), adecă numai în porțiunea scrisă de către însuși popa Grigorie;

i pentru *î* după *r*: погоритȣ (133, 134), амѫри-се (133 de 3 ori, dar tot acolo: амѫрѫ-се).

7. afereza vocalei pentru a înlătura hiatul: съ-оу вернтȣ (129), се-ȣ лѫсатȣ (128), ивитȣ-се-ȣ (132);

hiatul lăsat: се аȣ лȣминат (132), не аоу мѫнтȣитȣ (132), съ аȣ цирȣт (131);

hiatul înlăturat prin contracțiune: сѣȣ поститȣ (131).

8. *oa* bine păstrat, afară de: морте (132, de 2 ori), мортѧ (134), ѡречире (158).

9. нече (135).

10. *n* între vocale trecut în *r*: нещире (127, 128, 158, 159), бȣрȣ (127, 129), бȣрѫтатѧ (132), бȣрѫтѫцией (132), крещиру (127), вернтȣ (128, 129),

цирѕт (131, 132), цирѕтѕл (135), дєпрєоуръ (132), тъ҆мпиръчю (134), шрє-чирє (148);

finalul *nŭ* trecut în *rŭ*: вѕрь крєщирь (158), вѕрь [празникъ] (159), вѕрь [нъравь] (159), dar în porţiunea cea ne-grigoriană: вѕнь празникѕ (127) şi вѕ нъравь (127);

n între vocale trecut în *nr*: вєнръть (159), numai în porţiunea cea scrisă de popa Grigorie;

n între vocale conservat: пѕнєрѣ (130), лѕминат (132), тининъ (133), оунѕл (135), ҆ми ал (129);

finalul *n* acomodat cu iniţiala cuvîntului următor: оум пъринтє (158).

11. confuziune între ѕ (= *dz*) şi з (= *z*) în porţiunea cea ne-grigoriană, cu preferinţă pentru з: оунспръзѣчєлє (129) şi tot acolo оуспръзѣчєлє, астъзи (127, 131, 132), зѕа (131), ҆мблъ҆мзѣщє (129), ҆мблъзѣщє (130), къзѕ (133, 134), къзѕръ (134), дѕмнєзєѕ (133, 134, 135), afară de з normal în празникѕ (127);

pe cele două pagine însă, scrise de însuşi popa Grigorie, distincţiunea între ѕ şi з e bine mănţinută: празникь (159), dar астъѕи şi астъѕы (159), домнєѕєѕ (158).

86

12. ж, nu џ, în porţiunea ne-grigoriană: ажѕнсѕ (128), dar şi џосѕ (133).

13. -чю pentru -шѕ: тъ҆мпиръчю (134) = *tîmpiniş*, în originalul slavic стрєтєнїє.

14. *o* din *va*: лѕш (133), dar лѕаци (130).

15. *ş* reduplicat la începutul cuvîntului după vocală: богацїи шии мишєїи (130).

16. genitivo-dativ femeiesc cu *-iei*: вѕръть҆жцєи (132).

17. pentru articolul *al*: аи доїи (130).

18. ordinalul masculin fără amplificativul *-a*: ал трєилє (128, 159), ал шасєлє (128), ал ношлє (128), ал оунспръзѣчєлє (129).

19. ҆мтъѧ час (127), prin precugetare la шаръ, dar în porţiunea grigoriană: ҆мтъюл час (159).

20. femininul *întâia* cu sens neutral: лѕкратѕ ди ҆мтъѧ (129).

21. *de* cu sens partitiv: ҆мбѕнъ де трѕпѕл лѕ (133), нєщирє де шєрби (127) = slav. кто шт рабь;

de = «*să*»: де сє ҆мтрє (159), де сє ѧ (159).

22. condiţionalul *să* şi reflexivul *se* nu totdeauna distinşi în scriere: съ сє ҆мдѕлчѣскъ (127), dar съ съ апропїє (128), сє сє ҆мдѕлчаскь (159).

23. лѕ pentru лѕи: ҆мбѕнъ де трѕпѕл лѕ (133).

24. *adecă* cu sens de «iată»: ши адєкъ ащєптъ (133) = slav. и се прѣдаѫ.

25. тѕ = lat. *tum?* ши тѕ погоратѕ фѕсє (134) [47].

26. *să* adesea cu sens de «dacă», redus la *s'* de-naintea vocalei (127, 128 etc.).

87 27. construcțiune sintactică remarcabilă: с-аꙋ нєщирє дє ꙟтъю чаc лꙋкратꙋ (159) = « dacă *au* neștine de-ntiiul ceas *lucrat* » (cfr. 127: с-аѹ нєщирє дє ꙟтѫꙗ чаc лꙋкратꙋ), с-аꙋ нєщирє допѫ ал трєилє чаc вєнитъ (159) = «dacă *au* neștine după al treile ceas *venit*» (cfr. 128: с-аꙋ нєщирє дꙋпѫ ал трєилє чаc вєнитꙋ), с-аѹ нєщирє дꙋпѫ ал шасєлє чаc ажꙋнсꙋ (128) «dacă *au* neștine după al șasele ceas *ajuns*», съ сє-ꙋ нєщирє дꙋпѫ ал ноѡлє чаc лѫсатꙋ (128) = «dacă *s-au* neștine după al nouăle ceas *lăsat*», dar fără separațiunea verbului principal de verbul ajutător: съ-оѵ вєнитꙋ нєщирє (129) = «dacă au venit neștine».

28. omisiunea lui *pre:* принимѣщє чєла дє ꙟтѫи ка ши чєла дє апои (129).

29. абирꙋирѣ (134) = « victoria », slav. побѣда.

30. ꙟвисє (134, 135) = « a înviat », slav. въскрєсє;

31. шєрви (127), шєрвы (159) = « sclavi ».

32. мєсєрєтатє (132), = «sărăcie »; мишєи (131), мишєїи (130) = « săraci »;

33. зꙋа (131) = « ziua ».

34. ꙟчєтаци (131) = « asociați », de la *ceată* = paleosl. чєта, чата «agmen, cohors ».

35. нєстѣлѫ (129) = « zăbavă », în textul slavic ꙋкъснѣниє.

36. дєспꙋєторюл (129) = « stăpîn », în textul slavic владыкѫ.

37. сѡцѹ кꙋ соць (131).

38. slavism insolit: благодарѧскѫ (128).

39. *paiericul:* ащєп'тѫ (133), бꙋкꙋрѫн'дꙋ-сє (127), кат'жокꙋрѫ (133), дєшєр'та (128), дєрєп'тꙋ (130), мор'тꙋ (135), мор'цилѡр (135), шєр'вы (159), оѵм' пѫрнитє (158), вєн'рить (159).

40. accentul nu e pus aproape nicăiri, afară de: [сє] ꙟтрѣ (159), ду́мно-съꙋ (159), до́пѫ (159).

III

ÎNTREBAREA CREȘTINEASCĂ

ORIGINALUL: 1560 — COPIA: 1607

91 # ÎNTREBAREA CREȘTINEASCĂ

INTRODUCERE

§ 1. Venerabilul canonic Cipariu, în fruntea tipăriturelor române transilvane din secolul XVI, ca pe cea mai veche dintre toate, pune: « Învățătura creștinească », tipărită în Sibiu la 1546, fără însă a ne da din ea vreun extract, sau măcar o lămurire cît de scurtă[1].

La întrebarea noastră asupra acestui punct de nedomerire, eminentul filolog de la Blaj, într-o scrisoare din 26 ianuarie 1879, ne răspunde următoarele:

« *Tot ce știu este că la anul 1847, fiind în Viena, un literat maghiar mi-a arătat o carte în limba latinească, tipărită la Brașov cu titlu:* Ephemerides, *în care la anul 1546 scrie că în acel an s-a tipărit românește la Sibiu o carte numită* Doctrina christiana. *Acel literat însă a murit în 1849, și cărțile lui au trecut prin multe mîni, pînă la biblioteca Academiei Ungurești din Budapesta, în care la 1874 am cercetat cu tot de adinsul după acea carte latinească, dar nu o am putut afla* ».

Acea carte *Ephemerides*, « tipărită la Brașov », este ea veche sau nouă? 92 D. Cipariu, din nenorocire, nu ni-o spune. Și totuși | ar fi trebuit s-o facă. În adevăr, numai în cazul de a proveni de la un scriitor tot din secolul XVI, o asemenea carte poate fi considerată ca o fîntînă în cestiunea de față, ca o mărturie serioasă în privința unui eveniment din 1546.

Un catehism român de la Sibiu din 1546 rămîne dară mai mult decît problematic. Însuși d. Cipariu nu-l mai menționează în ulterioarele sale scrieri[2]. Cu toate astea, o « învățătură creștinească » în limba noastră a existat în Transilvania în secolul XVI, cu mult înainte de publicațiunile lui Coresi; și este foarte probabil că ea a fost anume cea dentîi carte românească tipărită, dar nu la 1546 și nu la Sibiu.

§ 2. Pastorul săsesc Simon Massa, născut în prima jumătate a secolului XVI și răposat la 1605, în cronica sa, atît de importantă pentru istoria română, ne spune sub anul 1559:

« Eodem anno die 12 Martii Johannes Benknerus, Judex Coronensis, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum Ecclesiam, *et praecepta Catecheseos discenda illis proposuit* »[3].

---

[1] C i p a r i u, *Crestomatia sau analecte*, Blaj, 1858, p. XIX.

[2] Cfr. *Principie de limbă*, Blaj, 1866, p. 101.

[3] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, ed. Trausch, Coronae, 1847, p. 61.

Adecă:

«La 12 martiu aceluiași an (1559), primarul Brașovului Ion Benkner și ceilalți membri municipali au îmbunătățit biserica românilor și i-au pus pe ei să învețe preceptele catehismului».

Cine era acel Ion Benkner?

În ce anume se cuprindea acea «îmbunătățire» a bisericei române din Transilvania?

Iată primele două cestiuni, ce ni se prezintă la citirea pasagiului de mai sus, înainte de a ajunge la punctul despre impunerea «de a învăța preceptele catehismului».

93

§ 3. De la 1547 pînă la 1562, Ion Benkner, pe care unele cronice săsești îl scriu Hanes Benckner, fusese ales de 12 ori primar al Brașovului[4].

El a murit la 1565[5].

Cele mai multe amărunte despre dînsul ni le procură contimpuranul său Ostermayer, din care aflăm, bunăoară, pînă și căsătoria lui Benkner sau — ceva mai interesant — întîlnirea ce avusese el cu Petrașcu-Vodă din Țara Românească[6].

Ceea ce ne preocupă însă mai mult în cazul de față este că la 1546 el a concurs la fundarea primei fabrice de hîrtie în Brașov[7], dînd astfel — negreșit — un mai mare avînt activității tipografice de acolo.

Dar în ce mod Hanes Benkner, fiind luteran, amestecatu-s-a el în afacerile bisericei române?

§ 4. O raritate bibliografică încurcă pînă acum nu puțin pe filologii slavi.

În biblioteca episcopală ortodoxă din Ungvár, în biblioteca imperială de la Petersburg și-n biblioteca d-lui Lukaszewicz din Poltava, în Rusia meridională, se află cîte un exemplar — trei exemplare peste tot! — dintr-un Evangeliar, tipărit slavonește, fără indicațiunea anului, cu cheltuiala unui sas din Transilvania, carele își dă numele de: азь жѹпанъ Ханьшь Бѣгнерь ѿ Брашев, adecă: «eu, jupîn Hanes Benkner din Brașov».

Slaviștii sînt generalmente dispuși a crede că este o tipăritură încă din secolul XV, sau cel puțin de pe la începutul secolului XVI[8].

94

Numai ilustrul Schaffarik, mai păzit, observă că epoca precisă a lui Benkner, pe care-l scrie Biegner, ar trebui cercetată în istoria specială a Transilvaniei[9].

Din cele două paragrafuri precedinți rezultă că Evangeliarul în cestiune n-a putut fi tipărit înainte de 1559 și că destinațiunea lui era de a servi anume românilor din Transilvania: «Valachorum Ecclesiae», pentru ca ei să aibă un text uniform, în loc de a întrebuința, ca pînă atunci, nește manuscrise șovăitoare și uneori discordante [48].

Dar Benkner era luteran, iar uzul limbei naționale în biserică, nu a unei limbe străine sau moarte, este unul din preceptele cele mai elementare ale

---

[4] Marienburg, *Die Oberbeamten zu Kronstadt*, în *Siebenbürgische Provinzialblätter*, t.2, 1806, p. 35—6.

[5] Trauschenfels, *Fundgruben*, p. 24.

[6] Kemény, *Fundgruben*, p. 33 seqq.

[7] *Ibid.*, p. 31—2.

[8] Karataev, *Хронологическая роспись славянских книг*, Petersburg, 1861, p. 2. no. 9.

[9] Schaffarik, *Geschichte der serbischen Literatur*, Prag, 1865, t.1, p. 255, no. 213,

Reformei. Românul trebuia să se închine românește. Traducțiunea pentru prima oară a Sîntei Scripture întregi înfățișa mari dificultăți și cerea un timp prea îndelungat; se putea însă — drept început — a se da românilor deocamdată măcar un mic catehism, și aceasta este ceea ce a și făcut Benkner: « praecepta Catecheseos discenda illis proposuit » [49].

Datul « 12 martie 1559 », pe care-l citim în Simon Massa, indică — după toată probabilitatea — numai ziua luării deciziunii de către consiliul municipal săsesc al Brașovului de a înzestra pe români cu o edițiune slavică a Evangeliarului și cu un catehism în limba poporană; cît privește însă execuțiunea lucrului, ea cată să se fi făcut în anul 1560.

§ 5. Cu douăzeci de ani mai tîrziu, s-a repețit amestecul luteranilor din Brașov în cărțile bisericești ale românilor, prin publicarea la 1580 a Omiliarului lui Coresi, pe care l-a dat la tipar, iarăși cu cheltuiala consiliului municipal, primarul Lucas Hirscher: «еȣ жоупънȣль Хрѫжиль Лоукачь жоудецȣль Брашовȣлȣи ши а тоть цинȣтȣль Бръсеи».

Să constatăm însă că sașii nu se vede de nicăiri a se fi încercat vreodată

95 de a furișa propriele lor credințe în tipă|riturele cele religioase ale românilor, astfel că ingerința luterană nu provoca din partea fraților noștri de peste Carpați acele țipete, acele temeri și plîngeri, cari răsunau de pretutindeni, de cîte ori o carte românească ieșea sub auspiciele cele calvine ale unui ungur.

În acest mod, de exemplu, autorul anonim al disertațiunii *De conversione Valachorum* vorbește fără nici o supărare despre Omiliarul de la 1580, « per Saxones editum », dar pe aceeași pagină el se aprinde și fulgeră, cînd menționează « libros pestilentos » ai calvinilor[10].

Peste un secol și mai bine după luterani, calvinii au scos și ei la lumină un catehism în limba română, în care însă, înfruntîndu-se pe față ritul oriental, sînt combătute sacramentele, icoanele, posturile etc.[11] [50].

O traducere românească a catehismului lui Luther n-ar fi fost atît de scandaloasă, doctrina marelui reformator, în genere, diferind prea puțin de cea ortodoxă; și totuși, este de crezut, deocamdată a priori, că « jupînul Hanes Benkner » s-a abținut de la o asemenea perfidie, mărginindu-se de a publica o simplă traducere românească după vreun catehism în uz la creștinii răsăriteni, întocmai după cum a făcut mai tîrziu « jupînul Lucas Hirscher » în privința Omiliarului.

§ 6. Între numeroasele catehismuri ale bisericei grece, cel mai elementar, cel mai simplu și mai clar totodată, cel mai puțin supus controversei, este o mică expozițiune a credinței creștine: ἔκθεσις σύντομος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, compusă după sînții Ciril de Alexandria și Anastasiu de Antiohia, probabilmente de către sîntul Maxim în secolul VII, dar atribuită uneori, poate pentru mai multă autoritate, lui Ioan Crisostom.

Ea există în diferite manuscrise grece cu variante. Unele se încep, bunăoară:

96 Ἐρώτησις. Ποίας θρησκείας εἶ;
Ἀπόκρισις. Χριστιανός etc.,

---

[10] C i p a r i u, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, p. 11.

[11] *Ibidem*, p. 9.

altele:

'Ερώτησις. Ποίας θρησκείας εἶ ἄνθρωπε;
Απόκρισις. Χριστιανός εἰμι...[12]

Acest catehism a fost cel întîi pe care l-au adoptat și l-au tradus slavii meridionali, în urma creștinării lor de la greci, și-l conservă într-un prețios manuscris tocmai de pe la anul 1100[13].

De la slavi, același catehism, ca cel mai lesne de înțeles și cel mai ușor de învățat, a trecut în urmă la români; și este mai mult decît probabil că el anume, iar nu altul oarecare, a fost cel tipărit românește la 1560 în Brașov de cătră Hanes Benkner, cu atît mai vîrtos că nu se deosebește mult de catehismul cel mic al lui Luther.

§ 7. Ei bine, în manuscrisul lui popa Grigorie, pe pag. 196—216, noi găsim tocmai catehismul lui Ciril și Anastasiu, pe care preutul din Măhaci l-a copiat la 1607 după un original scris în limba tipăriturelor române din secolul XVI.

Copia este mult mai elegantă decît scrisoarea cea obicinuită a lui popa Grigorie; literele sînt mai mari, mai îngrijite; inițialele, titlul general și cuvintele ⱡтребаре și ръспоунсь sînt scrise cu roșu; toate imitează, pînă la un punct, caracterele de tipar, și ar fi interesant de a le compara cineva în această privință anume cu Evangeliarul lui Benkner de la 1560.

Popa Grigorie își dă toată silința de a păstra intacte ortografia și fonetica textului copiat, astfel că—de exemplu— nicăiri nu figurează ѕ, ci numai з, și nicăiri *n* între vocale nu trece în *r*, afară numai de cuvîntul нимернлѣ = = *nimenilé*, care | putea să fi fost scris așa și-n prototip, căci se întrebuințează și pe aiuri între români, ba și la noi se zice *nimărui* = *nimănui;* în propria adnotațiune însă, pusă la sfîrșit și unde el nu copiază pe nimeni, măhăceanul nostru revine la dialect, scriind чирн = *cine*, măcar că și aici, sub influința originalului, în care nu se găsește de loc ѕ, pune знлеле pentru ѕнлеле.

97

§ 8. Să tragem concluziunile din cele de mai sus.

Este sigur, pe temeiul unei mărturie istorice contimpurane, cum că la 1560 s-a tipărit în Brașov, din inițiativa autorităților sășești de acolo, un catehism în limba română.

După toate probabilitățile, expuse mai sus în §-ii 5 și 6, acel catehism era o traducere după expozițiunea cea scurtă a credinței creștine de sînții Ciril și Anastasiu.

Nu e de crezut că tot în secolul XVI și tot în Transilvania, cînd exista deja un exemplar tipărit, se va mai fi făcut o altă nouă traducere după același catehism.

Rezultă dară, că «Întrebarea creștinească» a lui popa Grigorie, care cuprinde tocmai compendiul sînților Ciril și Anastasiu și care, în același timp, nu este decît o simplă copie, reproduce anume catehismul românesc cel de la 1560 [51].

---

[12] N e s s e l, *Catalogus Codicum MSS. Bibliothecae Vindobonensis*, Vindobonae, 1690, pars. I, p. 243, 355. — Cfr. F a b r i c i u s, *Bibliotheca graeca*, Hamburg, 1807, t. 10, p. 597.

[13] S r e z n e v s k i, în *Известия Академии Наук*, t. 1, p. 89—96. — J a g i ć, în *Književnik*, t. 3, Zagreb, 1866, 137. — Cfr. K a l a i d o v i c i et S t r o e v, *Описание рукописей гр. Толстова*, p. 542, no.16.

§ 9. S-ar mai putea naște cestiunea secundară: ce nevoie să fi avut oare preutul din Măhaci de a copia o carte deja tipărită?

La 1607 edițiunea din 1560 cată să fi devenit de o raritate extremă.

Această soartă a avut-o de asemenea catehismul cel de la Bălgrad din 1642, care, deși deochiat prin calvinismul său, totuși nu se mai găsea pe la 1657, abia peste cincisprezeci ani, încît a trebuit să se scoață o a doua edițiune; apoi astăzi ambele edițiuni sînt cu totul invizibile, mult mai rare decît Omiliarul de la 1580 și chiar decît Psaltirea lui Coresi.

Ajunge a spune că d. Cipariu n-a fost în stare de a da un extract din acest catehism, căci în deșert l-a căutat pretutindeni, după ce pierduse la 1849 unicul exemplar cunoscut | 98 din a doua edițiune, iar pe cea din 1642 nici a văzut-o vreodată[14].

Cu atît mai rar, firește, trebuia să fi fost la 1607 catehismul cel din 1560, după o trecere de peste patruzeci de ani, și — prin urmare — se înțelege de la sine că popa Grigorie apucase cea dentîi ocaziune ce i s-a prezintat pentru ca să-și tragă o frumoasă copie după vreun exemplar străin.

§ 10. Dacă cercetările ce preced sînt corecte, atunci textul publicat mai la vale posedă marea valoare de a ne oferi prima carte tipărită românește, anterioară cu 17 ani faimoasei Psaltiri a lui Coresi.

Deși vechi de peste trei secoli, acest catehism este scris totuși într-o limbă care se apropie foarte mult, și s-ar putea zice chiar că nu diferă de graiul actual al sătenilor din Țara Românească și din regiunile învecinate ale Transilvaniei.

El ne prezintă fără comparațiune mai puține dificultăți fonetice, morfologice, lexice și sintactice decît limba proprie a lui popa Grigorie, măcar că preutul din Măhaci trebuia să fi fost încă copil în anul cînd acest text ieșea la lumină din teascurile Brașovului.

S-ar putea dară afirma, în cunoștință de cauză, că pe la jumătatea secolului XVI limba română înfățișa diverse straturi, unele mai înapoiate, altele mai înaintate, între cari există deja stratul cel devenit astăzi, aproape fără nici o schimbare, limbă t i p i c ă a românului [53].

În catehismul din 1560 pînă și finalul *u* nu se mai vede nicăiri, abia-abia persistînd în *cumu* și *cîndu*, dar și aci nu totdeauna.

---

[14] C i p a r i u, *Crestomatia*, p. XXI, XXII [52].

ꙟТРЕБАРѢ КРЕЩИНѢСКѪ

ꙟтребарѣ. Крещинь ещи.
Ръспоунсь. Крещинь.
ꙟ. Кареле ѡмꙋл крещинь.
Р. Ѡмоуль крещинь ꙗсте ачела ѡмь чине ꙟ Хс крѣде. ши вїаꙁѫ коумь сънть токмѣлеле. крѣде ертъчюнѣ пѫкателорь де ла татъль сфнть домнезеоу къ и се ва да ꙟ харь преꙟ Іс Хс.
ꙟ. Де ла чине те кеми крещинь.
Р. Де ла Хс.
196. ꙟ. Коу че вери адевъра къ ещи крещинь.
Р. Коу ачѣꙗ къ м-ам ботезать. ꙟ ноумеле татълоуи ши фїюлоуи ши дхоулоуи сфнть. ши крезь. ꙟ Іс Хс. 100
ꙟ. Коу маи моульть. коу че вери адевъра.
Р. Коу ачѣꙗ къ щїоу ръдѫчина крещинѫтѫцїеи.
ꙟ. Кѫте лоукроуре требоуꙗще съ щїи ѡмоуль крещинь.
Р. Чинчи лоукроуре.

ÎNTREBARÉ CREȘTI*NÉ*SCĂ

Întrebaré. Creștinŭ ești?
Răspu*n*sŭ. Creștinŭ.
Î. Carele omo*l* creștinŭ?
R. Omulŭ creștinŭ ĭaste acela omŭ cine în Hs. créde, și viază cumŭ săntŭ tocmélele; créde ertăcĭuné păcatelorŭ de la Tatălŭ s*fă*ntu Do*mn*ezeŭ că i se va da în harŭ prein Is. Hs.
Î. De la cine te chemi creștinŭ?
R. De la Hs.
Î. Cu ce veri adevăra că ești creștinŭ?
R. Cu acéĭa că m-a*m* botezatŭ în numele Tatălui și Fiĭuluĭ și D*u*hului Sf*ă*ntŭ, și crezŭ în Is. Hs. 100
Î. Cu mai multŭ, cu ce veri adevăra?
R. Cu acéĭa că știu rădăcina creștinâtâției.
Î. Câte lucrure *t*rebuĭaște să știi omulŭ creștinŭ?
R. Cinci lucrure.

198 * Ѫ. Ка|реле-сь ачѣлѣ.

Р. Де ⸗тъи зѣче порѫнчѣле але лоуи домнезеоу. Ꙗ доа кредница крещинѣскѫ. Ꙗ треѧ татьль ностроу. Ꙗ патра ботезоуль. Ꙗ чинчѣ коуминекѫтоура.

Ѫ. Пре чине-шь дѣде домнезеȣ. зѣче коувинтеле сале афарѫ.

Р. Пре Мѡѵси прроⷦкь пре доаѡ табле де пїатрѫ ⸗ вр ъхоул моунтѣлȣи де Синае.

Ѫ. Зи чѣле зѣче коувенте.

199. [Р.] Де ⸗тъи еоу сънть домноул | домнезеоу ал тъоу пре лѫнгѫ мене домнезеи стрїини съ н-аиби. Ꙗ доа ноумеле| домнȣлȣи домнезеоулоуи тъоу ⸗ харь съ ноу-ль ѧи пре⸗ гоура та къ невиновать ноу вери фи. Ꙗ треѧ сърбѣзѫ доуменека. Ꙗ патра тать-тъоу ши моумѫ-та чинстѣще-и съ вери съ аиби зиле моулте ши боуне пре пѫмѫнть. Ꙗ чинчѣ съ ноу оучизи. Ꙗ шасе

200. съ нȣ фїи коурвари. Ꙗ шаптѣ ноу фоура. | Ꙗ ѡпта съ ноу фїи мѫртоурїе стрѫмбѫ вечиноулȣи тъоу. Ꙗ ноа съ ноу пофтещи каса вечиноулоуи тъоу. Ꙗ зѣчѣ съ нȣ пофтещи вечинȣлȣи тъȣ нече моуѧре-и. нече фата-и. нече фечороул. нече боȣль. нече калоуль. нече немика че ѧсте ал лȣи.

Ѫ. Ѧни съ гръимь депре хасна челѡр зѣче коувинте але лоуи домнезеȣ. де-

201. репть че-ши дѣде домнезеȣ зѣче коувинтеле сале афарѫ съ не прентроу ѧле испъсимь.

Р. Ноу дерепть ачѣѧ къ нимерилѣ ноу ле поате ⸗плѣ деплинь.

Ѫ. Дарѫ дерепче лѣȣ дать афарѫ.

Р. Дерепть треи фолосȣре. фолосоул дъ⸗тъи коум нои пѫкателе ноастре. съ ле потемь кȣноаще де⸗ еи пре нои съ не смеримь. ши съ мѣргемь ла врачю

---

* Din scăpare de vedere, după pagina 196 pagina următoare s-a numerotat în manuscris: 198.

Î. Carele-sŭ acélé?

R. De întăi, zéce porâncéle ale lui Do*m*nezeu; a doa, credința creștinéscâ; a treïa, tatălŭ nostru; a patra, botezulŭ; a cincé, cuminecâtura.

Î. Pre cine-șŭ déde Do*m*nezeu zéce cuvintele sale afarâ?

R. Pre Moysi p*r*oro*c*ŭ pre doao table de piatrâ în vrăhu*l* mu*n*télui de Sinae.

Î. Zi céle zéce cuvente.

R. De întăi: eu săntŭ Do*m*nu*l* Do*m*nezeu al tău; pre lângâ mene do*m*nezei striini să n-aibi. A doa: numele Do*m*nului Domnezeului tău | în haru să nu-lŭ ïaĭ preïn gura ta, că nevinovatŭ nu veri fi. A *t*reïa: sărbézâ dumeneca. A patra: tată-tău și mumâ-ta cinstéște-i, să veri să aibi zile multe și bune pre pâmântŭ. A cincé: să nu ucizi. A șase: să nu fii curvari. A șapté: nu fura. A opta: să nu fii mârturie strâmbâ vecinului tău. A noa: să nu poftești casa vecinului tău. A zécé: să nu poftești vecinului tău nece muïare-i, nece fata-i, nece fećoru*l*, nece boulŭ, nece calulŭ, nece nemica ce ïaste al lui.

Î. Ïanĭ să grăimŭ depre hasna cel*or* zéce cuvinte ale lui Do*m*nezeu, dereptŭ ce-și déde Do*m*nezeu zéce cuvintele sale afarâ, să ne prentru ïale ispăsimŭ.

R. Nu dereptŭ acéïa, că nimerilé nu le poate înplé deplinŭ.

Î. Darâ derep-ce léu datŭ afarâ?

R. Dereptŭ trei folosure. Folosu*l* dăintăi: cu*m* noi pâcatele noastre să le potemŭ cunoaște, deïn ei pre noi să ne smerimŭ și să mérgemŭ la vracĭu la

ла і҃с. х҃с. Аль доилє фолось. коумȣ не дѣде зѣче коувинтеле сале съ ꙟвѫцьмь
202. фапте боуне крещинилѡр. ши виацѫ боунѫ. А треѧ фолось. коум ѡамени фъкѫтори де рѫоу съ се ꙟтоаркѫ кътрѫ домнезеȣ.

Ꙟ. Дѣка нѣȣ дать домнезеȣ кȣвентеле сале афарѫ съ не испъсим пеꙟтрȣ ѧле. дарѫ прен че не въмь испъси.

Р. Преꙟ крединца дерѣптѫ.

Ꙟ. Че не ꙟвацѫ пре крединца дерѣптѫ.

Р. Еѵг҃ліа.

Ꙟ. Че е еѵг҃ліа.

203. Р. Боунѫ вестире ши веселїе де ла татѫль с҃фнть домнезеȣ коум ноаѡ не ва ерта тоате пѫкателе дерепть і҃с х҃с.

Ꙟ. Пре чине-шь дѣде домнезеȣ еѵг҃ліа са афарѫ.

Р. Пре фїю-лȣи чель с҃фнть. съ пре чине (?) порѫнчи ноаѡ боукоурїе ши милѫ ши ертѫчюнѣ пѫкателѡр.

Ꙟ. Че е дарѫ крединца чѣѧ че ноаѡ требоуѧще съ не испъсим.

204. Р. Нѫдѣжде ꙟ мила татьлȣи с҃фнть домнезеȣ дерепть моарте фїюлȣи чель с҃фнть.

Ꙟ. Зи крединца чѣȣ фъкȣть в҃і. ап҃сль.

Р. Капь диꙟтъи де фапта лоумїеи: Крезь ꙟтрȣ доумнезеȣ ꙟ татьль поутѣрникоуль фъкьторюл черюлȣи ши аль пъмѫнтȣлȣи възоутелѡрь ши невъзȣтелѡр. Кап ал доиле де скȣмпарьт. Ши ꙟтроу оунеул домнь і҃с. х҃с. фїюль
205. лȣи домнезеȣ че-оу нѫскоуть диниѡрѫ. ꙟсѫ де ꙟ татьль нѫскоут маинте де тоате вѣкȣре. лȣминѫ де ла лȣминѫ домнезеȣ дерепть деꙟ домнезеȣ дерепть. нѫскоут ꙟсѫ нефъкȣть оуноуль коу тать. преꙟ чине тоате фъкоуте

Is. Hs. Alŭ doile folosŭ: cumu ne déde zéce | cuvintele sale să învâțămu fapte bune, creștinilor, și viață bună. A treia folosŭ: cu*m* oameni făcâtori de râu să se întoarcă cătră Do*m*nezeu. 102

Î. Déca néu datŭ Do*m*nezeu cuventele sale afară să ne ispăsi*m* peîntru iale, darâ pren ce ne vămŭ ispăsi?

R. Preîn credința deréptâ.

Î. Ce ne învață pre credința deréptâ?

R. Ev*an*gh*e*lia.

Î. Ce e ev*an*gh*e*lia?

R. Bunâ vestire și veselie de la Tatâlŭ sf*ă*ntŭ Do*m*nezeu, cu*m* noao ne va erta toate pâcatele dereptŭ Is. Hs.

Î. Pre cine-șŭ déde Do*m*nezeu ev*an*gh*e*lia sa afară?

R. Pre fiiu-lui celŭ sf*ă*ntŭ, să pre (?) cine porănci noao bucurie și milâ și ertâciuné pâcatelor.

Î. Ce e darâ credința céia ce noao trebuiaște să ne ispăsi*m*?

R. Nâdéjde în mila Tatălui sf*ă*ntŭ Domnezeu dere*p*tŭ moarté fiiu lui celŭ sf*ă*ntŭ.

Î. Zi credința céu făcutŭ 12 ap*o*st*o*li. 103

R. Capŭ diiîntăi de fapta lumiei: crezŭ întru Dumnezeu în Tatălŭ putérniculŭ făcătoriu*l* ceriului și alŭ pământului, văzutelorŭ și nevăzutelo*r*. Ca*p* al doile de scumpar*ă*t: și întru unu*l* Do*m*nŭ Is. Hs. fiiulŭ lui Do*m*nezeu, ce-u nâscutŭ diniorâ, însâ deîn tatălŭ nâscu*t* mainte de toate vécure, luminâ de la luminâ, Do*m*nezeu dereptŭ deîn Do*m*nezeu dereptŭ, nâscu*t*, însâ nefăcutŭ, unulŭ cu Tată, preîn cine toate făcute săntŭ; dereptŭ noi oamenii și dereptŭ

съпть дерепть нои шаменїи. ши дерепть испъсенїе ноастрѫ ве[ни]т-аѹ де ↑
черю. ши аѹ нѫскоуть де ↑ дхоулъ сфнть. ши ↑ Марїѧ фатъ шмъ фоу.
206. ръстик|нитоу-сѣѹ дерепть нои соупть Пилать де ↑ Понть. киноуить ши ↑гро-
пать ши ↑вcase а треѧ зи. доупѫ скриптоуръ ши съ соуи ↑ черю ши шъдѣ а де-
рѣпта татълѹи. ши ꙗръ вене-ва коу славѫ а жоудека вїии ши морцїи. къ
↑пѫрѫцїѧ лоуи ноу ѧсте шбръшенїе. Капъ ал трейле де сфнцїе. Ши ↑
207. дхоулъ сфнть домнѹл че вїи фаче. ↑сѫ де ла татълъ вине ши ↑ татълъ ши
104 ↑ фїюл съ не ↑кинѫмъ ши съ слѫвимъ. коум аѹ грънть пророчїи | ши
↑тр-оуна сфнть а съборѹлоуи апслилоръ весѣрека. мѫртоурисѣще оу ↑ ботезъ
съ съ ꙗрте пѫкателе. ащептъмъ скоулатоулъ мwрцилоръ ши вер фи вїоу ↑
вечїе аминъ.

Л. Че ѧсте а треѧ парте че требоуѧще крещиноулѹи. съ щїе.

Р. Ѧсте татълъ нострѹ че-оу ↑вѫцать ↑соушъ і҃с. х҃с. пре ап҃сли. Мадеи.
208. ѕ҃і. ши Лукъ н҃е. |

Л. Зи шче-нашъ рѹмѫнѣще съ ↑цѣлѣџемъ.

Р. Татълъ нострѹ че ещи ↑ черю. сфнцѣскѫ-се ноумеле тъоу. съ вїе ↑пъ-
рѫцїе та фїе воѧ та коум ↑ черю. аша ши пре пѫмѫнть. пита ноастрѫ съцї-
шсѫ дъ-не ноаш астѫзи. ши ꙗртъ ноаш грешалеле ноастре. коум ертъ[мъ] ши
нои грешицилшр нощри. ши ноу не доуче ↑ нѫпасте че не избѫвѣще пре нои
де хиклѣноул. къ а та е ↑пърьцїе ши пѹтѣрѣ ши слава ↑ вечїе аминъ.
209. Л. Къте | ръндоуре де лоукроуре съ не коупринденъ ↑ роугѫчюне.

Р. Доаш.

Л. Кареле-съ ачѣлѣ.

105 Р. Милкоуитоура ши датоул де харъ.

---

ispăsenie noastrâ, venit-au dein cerïu și au nâscutŭ dein D*u*hulŭ Sfăntu, și în Mariïa fată omŭ fu, răsticnitu-séu dereptŭ noi suptŭ Pilatŭ deìn Pontŭ, chinuitŭ și îngropatŭ, și învise a treïa zi dupâ scriptură, și să sui în cerïu și șădé a-derépta Tatălui, și ïară vene-va cu slavâ a judeca vii și morții, că înpârâțiïa lui nu ïaste obrășenie. Capŭ al treile de sf*i*nție: și în D*u*hulŭ Sfăntŭ Domnu*l* ce vii face, însă de la Tatălŭ vine și în Tatălŭ și în Fiiulŭ, să ne închinâmŭ și să slâvimŭ, cumŭ au grăitŭ prorocii, și într-una sfăntă a săboru-

104 lui apo*sto*lilorŭ besé|reca, mârturiséște uïn botezŭ. să să ïarte pâcatele, aşteptămŭ sculatulŭ morților, și ver fi viu în vecie, aminŭ.

Î. Ce ïaste a treïa parte ce trebuïaște creștinului să știe?

R. Ïaste tatălŭ nostru, ce-u învățatŭ însușŭ Is. Hs. pre ap*osto*li, Mathei 16 și Luc*a* 55.

Î. Zi oce-nașŭ rumânéște să înțélégemŭ.

R. Tatălŭ nostru ce ești în cerïu, sf*i*nțéscâ-se numele tău, să vie înpărâție ta, fie voïa ta cu*m* în cerïu așa și pre pâmântu, pita noastrâ sățiosâ dă-ne noao astâzi, și ïartă noao greșalele noastre cu*m* ertămŭ și noi greșițilo*r* noștri, și nu ne duce în nâpaste, ce ne izbâvéște pre noi de hiclénu*l*, că a ta e înpără-ție și putéré și slava în vecie, aminŭ.

Î. Căte răndure de lucrure să ne cuprindemŭ în rugâciune?

R. Doao.

Î. Carele-sŭ acélé?

105 R. Milcuitura și datu*l* de harŭ.

Ꙟ. Че ꙗсте милкоуитоура ши датоул де харь.

Р. Милкоуитоура ꙗсте ачѣꙗ кънд чер҄емь чеа де ла Домнезеꙋ ши авемь греоу ши невоиѫ ноастрѫ, сфѫнть ноумеле ал лоуи пре аџоуторю съ-ль кемѫм.

210\. Ꙟ. Че е датоуль | де харь.

Р. Датоуль де харь ꙗсте ачѣꙗ кънду не адоучемь аминте де тоате фаптеле боуне але лоуи Домнезеоу ши дъмь харь лоуи преꙟ Хс.

Ꙟ. Къте лоукроуре требоуеськ съ фїе ꙟ роугъчюне.

Р. Чинчи лоукроуре. Деꙟтъи поржнчѣлеле, къ Домнезеоу, аоу поржнчить ши аоу лъсать съ роугѫмь. А доаѡ фъгѫдоунтоу-нѣоу къ не ва пре нои асcоулта. А треꙗ креднн|ца къ тоате фъгѫдоунтꙋриле лоуи Домнезеꙋ коу креднцѫ. ноуман съ ле поутемь коупринде ла нои. А патра чѣрере греꙋ ши невоие соуфлетоулоуи ши троупоулоуи. А чинчѣ ꙟ ал коуи ноуме требоуꙗще съ чѣремь съ вери съ щїи ноуман ноумеле лоуи Іс. Хс.

211\.

Ꙟ. Къте чѣрери сънть ꙟ татьль нꙍстроу.

212\. Р. Шапте чѣрери сънть. треи-сь дииꙟ ꙗле де вїаца | де вѣкь. патроу чѣрере депре вїаца ачещїи лоуми.

Ꙟ. Че ꙗсте а патра парте че требоуꙗще съ щїе крещиноул.

Р. Ботезоуль коум аоу скрись сфнтоул. Мѳ. еvг. листь (*sic*) капь маи апои. оунде зисе Домноул Доумнезеоуль ностроу Іс. Хс. пѫсаци ꙟ тоатѫ лоумѣ ꙟвъцаци тоате лимбиле ботезаци ꙟ ноумеле Татьлоуи сфнть. ши ꙗръ зиче

213\. ꙟ еvглїе лоуи Марко | капь маи апои. чине ва крѣде ши ва фи ботезать испъсить ва фи. чине ꙗрѫ ноу ва крѣде перить ва фи.

Ꙟ. Че ꙗсте а чинчѣ парте че требоуꙗще крещиноулоуи съ щїе.

Î. Ce ĭaste milcuitura și datul de harŭ?

R. Milcuitura ĭaste acéĭa căndŭ ceremŭ ceva de la Domnezeŭ, și avemŭ greŭ și nevoiâ noastrâ, sfăntŭ numele al lui pre agutorĭu să-lŭ chemâm.

Î. Ce e datulŭ de harŭ?

R. Datulŭ de harŭ ĭaste acéĭa căndu ne aducemŭ aminte de toate faptele bune ale lui Domnezeu și dămŭ harŭ lui preîn Hs.

Î. Căte lucrure trebuescŭ să fie în rugăcĭune?

R. Cinci lucrure. Deîntăi porâncélele, că Domnezeu au porâncitŭ și au lăsatŭ să rugâmŭ. A doao, făgâduitu-néu că ne va pre noi asculta. A treĭa, credința că toate făgâduiturile lui Domnezeu cu credinţâ numai să le putemŭ cuprinde la noi. A patra, cérere greu și nevoie sufletului şi trupului. A cincé, în al cui nume trebuĭaște să céremŭ să veri să știi, numai numele lui Is. Hs.

Î. Căte céreri săntŭ în tatălŭ nostru?

R. Șapte céreri săntŭ: trei-sŭ diĭn ĭale de viața de vécŭ, patru cérere depre viiața aceștii lumi. 106

Î. Ce ĭaste a patra parte ce trebuĭaște să știe creștinul?

R. Botezulŭ, cum au scrisŭ sfăntul Mathei evanghelistŭ capŭ mai apoi, unde zise Domnul Dumnezeulŭ nostru Is. Hs.: pâsați în toatâ lumé, învățați toate limbile, botezați în numele Tatălui sfăntŭ: și ĭară zice în evanghelie lui Marco cap mai apoi: cine va créde și va fi botezatŭ — ispăsitŭ va fi, cine ĭarâ nu va créde — peritŭ va fi.

Î. Ce ĭaste a cincé parte ce trebuĭaște creștinului să știe?

Р. Коумѣнекѫтоура де ла прѣстолъ. че ѩсте скрисѫ де сфинцїи еуг҃листи. мд҃. рѕ҃. мр҃. зд҃. лоук҃. рѳ҃. ши сфѧнтоулъ Павелъ ап҃слъ.
Ѧ. Зи чѣле коувинте.

214. Р. Домнѹл | Домнезеоу Ic҃. Хс҃. доупѫ чинѫ лѡ ѡ питѫ ши бл҃гослови. ши фрѫмсе ши дѣде оученичилѡр сѫи. ши зисе лоуаци ши мѫнкаци. кѫ ачеста ѩсте троупоул мїеоу. че се | дѣде дерептъ вои. ачаста фачеци кѫндъ вецi фаче помѣна мѣ. ашишдере ши пѫхаръ лоуѡ доупѫ чинѫ ши бл҃гослови.

215. ши дѣде оученичилѡр сѫи. ши зисе бѣци тоци де-ѫтр-ѫнсъ. ачеста ѩсте сини-џеле мїеоу де лѣџе ноаѡ. че се ва вѫрса дерептъ вои. дерептъ моулци сѫ вѫ се ѩрте пѫкателе ачаста фачеци поуроурилѣ. кѫндъ вецi фаче помѣна мѣ:·

Скрис-ам еу попа Григорїе дин Мѫхачю. ѫ зилеле лꙋи Батѫръ Боулдоужарю краю. карте чири сѫ ва ѫтреба коу алтоул сѫ щїе рѫспꙋнде. ѩрѫ ноумѫроул

216. аилѡр. де ла Адам ҂з҃. р҃. еі҃. аи. де ла нащерѣ лꙋи Хс҃. ҂а҃. х҃. з҃. аи.

R. Cumenecâtura de la préstolŭ, ce ĭaste scrisâ de sf*î*nții ev*an*gheliști M*a*th*ei* 106, M*a*rc*o* 64, Luc*a* 109, și sf*ă*ntulŭ Pavelŭ apo*sto*lŭ.

Î. Zi céle cuvinte.

R. Do*mnul* Do*m*nezeu Is. Hs. dupâ cinâ lo o pitâ și bl*a*goslovi și frâmse și déde ucenicilo*r* săi și zise: luați și mîncați, că acesta ĭaste trupu*l* mieu,

107 ce se déde dereptŭ voi; acásta faceți căndŭ veți face | poména mé; așișdere și pâharŭ luo dupâ cinâ și bl*a*goslovi și déde ucenicilo*r* săi și zise: béți deîntrânsŭ, acesta ĭaste singele mieu de lége noao, ce se va vărsa dereptŭ voi dereptŭ mulți să vă se ĭarte pâcatele; acásta faceți pururilé căndŭ veți face poména mé.

Scris-a*m* eu, popa Grigorie diin Mâhacĭu, în zilele lui Bat*ă*rŭ Buldujarĭu craĭu, carte: ciri să va întreba cu altu*l*, să știe răspunde; ĭară numâru*l* ailo*r* de la Ada*m* 7115 ai, de la naștere lui Hs. 1607 ai [54].

1. finalul *u* întreg numai în коумȣ (202) și къндоу (211) câte o singură dată, iar pe aiuri totdeauna ь = *ŭ*.

2. ꙟ întrebuințat ca nazală vocală numai în *un*: оуꙟ (208) și-n compusele cu *in*: деꙟ (202, 206, 207), дъꙟтъи (202), диꙟтъи (205), деꙟтъи (211), деꙟтр-ѫнсь (215), преꙟи (196, 200, 203, 206, 211), пеꙟтрȣ (203), dar și прен (203), прентроу (201).

3. -ен- = actualul -*in*-: кȣвенте (199, dar 201, 214: коувинте), кȣвентеле (203, dar 198, 201, 202: коувинтеле), коуменекѫтоура (214, dar 199: коуми-некѫтȣра), доуменека (200), мене (200).

4. confuziunea între *o* și *u*: доумнезеȣ (205), доумнезеоуль (213) și домнезеоу (196, 198 etc.), домнезеи (200), домнезеоулоуи (200), ѡмѡль și ѡмоуль (196), потемь (202) și поутемь (212) [55].

5. ъ pentru *o*: [не] въмь [испъси] (203).

6. ѣ pentru -*e*-: ꙟцѣлѣџемь (209) = ꙟцелѣџемь, моунтѣлȣи (199);

e pentru -ѣ-: черемь (210, dar 212: чѣремь);

е și ѫ pentru -ѣ sau -ꙗ: невонѫ [ноастрѫ] (210), невоне [соуфле-
тоулоуи] (212), испъсеніе [ноастрѫ] (206), ꙟпъръціе [та] (209). 109

e pentru -*i*: вене-ва (207), [патроу] чѣреe (213, dar 212 чѣрери);

i pentru -*e*: [съ] щїи [ѡмоуль] (197), dar pe aiuri: [съ] щїе [крещиноул] (213).

7. *i* pentru ѫ după *s*: синџеле (215).

8. după ш:

ъ pentru *e*: шъдѣ (207);

ŭ pentru *ĭ*: [чине]-шь [дѣде] (199, 204, dar 201: че-ши дѣде), ꙟсоушь (208).

9. *oa* bine conservat, afară de съціѡсѫ (209) și диминѡрѫ (205);

а доаѡ (211), dar și: а доа (198, 200), а нѡа (201).

10. afereza vocalei pentru a înlătura hiatul: че-оу нѫскоуть (205), че-оу ꙟвъцать (208).

hiatul înlăturat prin contracțiune: ръстиккинтоу-сѣȣ (206).

11. alte particularități vocalice:

нече (201);

дѣка (203);

стрїини (200);

апостоль (205) la plural, dar și апостоли (208) [56];
дерептъ (201, 202 etc.), дерѣптѫ (203), дерѣпта (207), дерепче (202);
а шасе (200), dar tot acolo а шаптѣ etc.

12. în catehism *n* între vocale nu trece niciodată în *r*, afară de нимернѣ (202), cfr. mai sus, p. 96;
în adnotațiunea finală a lui popa Grigorie: чирн (216) = *cine*.

13. ѕ (= *dz*) nu se întrebuințează nicăiri, ci numai з (= *z*), afară de cifra ѕ = 6 (208, 213).

14. *o* din *oa*: лоуѡ (215) și tot acolo chiar лѡ [ѡ пиѫ].

110 15. vocalizarea lui *n* prin următoriul *i*: аи, аилѡр (216).

16. nevocalizarea lui *r* în aceeași pozițiune: вери [адевъра] (197), вери [фи] (200) etc., iar o dată chiar dispariţiunea lui *i*: вер' (208).

17. alte particularități consonantice: ашишдєре (215);
жоудека (207), dar џоуторю (210);
ръстикнитоу-сѣȣ (206), cu *-cn-* = *-gn-*.

18. сънтъ la prima persoană singulară: [еоу] сънтъ (199) și la a treia plurală: [фъкоуте] сънтъ (206);
pluralul сънтъ redus la съ: треи-съ (212), кареле-съ (198).

19. formă triplă: деꙟтъи (211), диꙟтъи (205), дъꙟтъи (202).

20. nicăiri *lu*, ci numai *lui*: лоуи домнезеȣ (199, 201 etc.).

21. pluralul cu *-ure*: рѫндоуре де лоукроуре (210), лоукроуре (197, de 2 ori, 211, de 2 ori), вѣкȣре (206), фолосȣре (202).

22. genitivo-dativul femeiesc cu *-iei*: лоумїеи (205), крещинѫтѫцїеи (198).

23. dupla articulare în construcțiunea substantivului cu genitivul:ноуме-ле ал лоуи (210).

24. întrebuințarea corectă a articlului *al*: аль домне (205), а зѣчѣ (201), фъкьторюл черюлȣи ши аль пъмѫнтȣлȣи (205), коувинте але лоуи домнезеȣ (201), фаптеле боуне але лоуи (211), ал коуи ноуме (212);

articlul prepozitiv *al* contopit cu substantivul ce precede, ca și cînd ar fi postpozitiv: зѣче коувинте-ле сале (198, 201, 202) = *cuvinte ale sale*;

al cu sens neutral: нимика че ѩсте ал лȣи (201).

25. amplificativul *-a* lipsește la ordinalul masculin: аль домне (202, 205), ал трейле (207), dar se adaugă la: нимернѣ (202), поуроуренѣ (216), nu însă la ашишдере (215).

111 26. ordinalul feminin luat în sens neutral: а треѩ фолось (203).

27. *ei* pentru *ele*: пѫкателе ноастре съ ле потемь коуноаще деꙟ еи (*sic*) пре нои съ не смеримь (202).

28. participiul substantivat: датоуль [де харь] (210, 211), фапта [лоумїеи] (205), скоулатоуль [мърцилорь] (208);
скȣмпарьт (205), prin eroare grafică pentru скȣмпьрат? [57].

29. perfect arcaic: ꙟвисе (207), дѣде (199, 204), dar nicăiri фѣче, ci numai аоу фъкоуть.

30. substantiv nearticulat după *tot*: тоате вѣкȣре (206).

31. construcțiunea cu pronumele enclitic: нече моумъре-и, нече фата-и (201).

32. propaginațiunea prepozițiunii: ла врачю ла Іисоус (202).

33. propaginațiunea pronumelui: дъ-не ноаѡ (209), не избъвѣще пре нои (209), не ва пре нои аскоулта (211), ноаѡ не ва ерта (204).

34. кареле ѡмѡл (196) = *care e omul.*

35. elipsa verbului ajutător: киноуитъ ши ѫпропатъ ши ѫвисе (207).

36. condiționalul *să* nu e totdeauna distins in scriere de reflexivul *se*: съ въ се ѫрте (216) lingă съ съ ѫрте (208).

37. *să* cu sensul latinului *si*: съ вери (200, 216) = *dacă vrei.*

38. *pre* cu sensul « prin »: пре чине-шь дѣде? пре Моисн пре доаѡ табле (199), пре чине-шъ дѣде домнезеѹ еvаггелїе (204); *pre* cu sensul « pentru »: пре ачоу горю съ-ль кемѫмь (210); *pre* de-naintea acuzativului: не ѫвацѫ пре кредница (203); *pre* cu prepozițiunea *de* in sens « despre »: чѣтере депре вїаца ачещїи лоуми (213), съ грънимь депре хасна челѡр зѣче (201).

39. съ пре чине . . . = ? (204) [58].

112

40. *cum* cu sensul « că »: коум ноаѡ не ва ерта (204).

41. *a* = « ad »: шъдѣ а-дерѣпта (207).

42. *cine* cu sens « care »: ѫсте ачела ѡмь чине ѫ хс. кждѣде (196).

43. адевъри = « adeveri » (197, de 2 ori).

44. маинте = « mai nainte » (206).

45. dativul pentru ablativ: [съ нѹ пофтещи] вечинѹлѹи [тъѹ нече моумъре-и нече фата-и] (201).

46. inversiunea sintactică: съ не пентроу але нопъсимь (201), не ва пре нои аскоулта (211).

47. а та е ѫпъръцїе ши пѹтѣрѣ (209).

48. *îani* = lat. *en*, gr. ἠνί: ѫни съ грънимь (201) [59].

49. slavisme mai insolite: прѣстоль « tron » (214), пинтѫ, пита « piine » (209, 215) [60], ѡче-нашь « tatăl nostru » (209).

50. връхоул (199) = sl. връхъ « virf », dar deja cu trecerea lui χ in *f*: пофтещи (201, de 2 ori) = sl. похотѣти [61].

51. милкоуитоура (210, de 2 ori) explicat prin: ачѣл кънде череме чева де ла домнезеѹ, de la *a milcui*, bohemeşte *milkovati* « a desmierda, caresser » [62].

52. ungurisme:

hasna « folos » = ung. *haszna*: хасна челор зѣче коувинте (201), cfr. tom. 1, p. 17;

Боулдоужарю (216) = ung. *Boldizsár* « Baltasar ».

53. хиклѣноул (209), cfr. t. 1, p. 436, no. 92.

54. mărturia că românii nu înțelegeau limba slavică a bisericei: зи ѡче-нашь рѹмѫнѣще съ ѫцѣлѣщемь (209).

55. accentele sînt puse rar, generalmente cum se accentează și astăzi;

113 accentuațiune scăzută: ачѣ̀ѫ (198), татьлѹ̀и (198), фїюлѹ̀й (198), пїатрѫ̀ (199), а доа̀ (200), домнезеѹлѹ̀й (200), ѫні̀ (201), нѹмелѐ (212), чѣрерѐ plur. (213);

accentuațiune urcată: бо́тезѹль (199, dar 213: боте́зѹль), кѹ̀вєнте (199), кѹ̀винте (201), бѹ̀кѹрїє (204), ·ѩкѝнѫмь (208), рѹ̀гѫмь (211), рѹ̀гѫчюне (210, 211), кѹ̀менекѫтѹра (214);

două accente pe același cuvint: крецйнѹлѹ̀й (214), но́стрѹ̀ (199), скѹ̀ла̀тѹль (208);

accentarea monosilabelor de-naintea altor cuvinte neaccentate: крѣде шѝ вїазѫ (196), зѝ чѣле зѣче (199), нѹ̀ фїи мѫртѹрїє (201), нѹ̀ се поате (202), сь лѐ потемь (202), зѝ чѣле кѹвинте (214) etc., cfr. mai sus, p. 64, no. 56.

56. *paieric:*

după *r* și *l*: мѹл'ть (198), мѹл'ци (216), мѹл'те (200), ал'лѹи (201, 210), ал'кѹи (212), ал'деиле (205), ал'тѹл (216), аскѹл'та (211), мил'кѹитѹра (210, de 3 ori), Бѹл'дѹжарь (216), сър'бѣзѫ (200), моар'тѣ (204), мор'цїи (207), мор'цилорь (208), пѹтѣр'никѹль (205), мѫр'тѹрисѣце (208), ꙗр'те (208), ѧр'те (216), ер'тьмь (209), вер' фи (208), пар'те (208), вър'са (216);

după *n*: сън'ть (196), чин'чи (198), а чин'чѣ (200), кѹвин'те (199, 201, 202), прен'че (203), крєдин'ца (203), Пон'ть (207), рън'дѹре (210), мин'те (211), порѫн'чѣлеле (211), мѫн'каци (215), кън'дь (215), ·ѩтрѫн'сь (215), син'џеле (215), și după *m*: фрѫм'се (215);

după *p*: шап'те (212), шап'тѣ (200), ѡп'та (201), дерєп'ть (201, 202, 206, 207, 215, 216), дерѣп'тѫ (203), дерєп'че (202), дерѣп'та (207), фап'та (205), фап'те (202, 211), скрип'тѹрь (207), ашеп'тьмь (208), și după *f*: пофтеши (201);

după *c*: ръстик'нитѹ (206).

57. ortografia Catehismului, generalmente, este mai consecinte decît a lui popa Grigorie;
multă predilecțiune pentru ѹ în loc de ѹ;

114 ь se întrebuințează deopotrivă pentru *ă* și *ŭ*, uneori chiar în același cuvint: татьль = tat*ălŭ* (196 etc.), ·ѩвѫцьмь = învăț*ămŭ* (202), ашептьмь = aștept*ămŭ* (208), dar la mijloc numai ca *ă* și la capăt numai ca *ŭ*, afară de фапть (206), ꙗрть (209), сфънть [дєсѣрєка] (208) [63];

foarte rar ѫ alternează cu ъ, ca în татѫль (203) lîngă татьль (196 etc.) sau ꙗрѫ (214) lîngă ꙗръ (207, 213); în genere ѫ fiind preferit la finea cuvîntului, unde ъ apare numai excepționalmente, dar figurînd adesea și la mijloc, bunăoară totdeauna în cuvîntul пѫкатє etc.;.

ꙗ și ѧ sînt de tot rare, cel dentîi întrebuințîndu-se sistematic în ꙗръ și celalt în ѧсте, iar ambele alternînd în ꙗрте (208) sau ꙗрть (209) lîngă ѧрте (216).

58. o comparațiune între ortografia Catehismului și acea a lui Coresi vezi mai jos, pag. 118—119.

IV

O PREDICĂ

—1619—

117

O PREDICĂ

INTRODUCERE

§ 1. Textul pe care-l publicăm mai la vale ocupă la finea manuscrisului pag. 232—46.

Este cea mai de pe urmă din scrierile lui popa Grigorie, opera bătrîneţilor sale, după aproape patruzeci de ani de preuţie.

Ca cuprindere. nu e ceva nou. Literatura teologică greacă şi cea slavică sînt pline de fel de fel de predice. omilie şi comentare asupra oraţiunii dominicale. Chiar româneşte. d. Cipariu posedă două foi de **Татъл нострꙋ кꙋ тълк**, într-un manuscris de pe la inceputul secolului XVII[1]. De aceeaşi natură e şi lucrarea de faţă a lui popa Grigorie.

Ca limbă însă. acest text este de o însemnătate nespusă. E mai important decît chiar «Legenda Duminicei». Afară de particularităţile proprie graiului de la Măhaci, el se distinge prin neşte arcaisme române generale, pe cari nu le poate găsi cineva, grămădite într-un spaţiu atît de restrîns, nici într-un alt monument din trecutul nostru literar.

118 Deşi scrisă la 1619. această predică ne prezintă o limbă mult mai veche decît acea din publicaţiunile lui Coresi şi din Catehismul de la 1560 [64].

§ 2. Dăm aci pe «Tatăl nostru» al lui popa Grigorie în comparaţiune cu cele trei texturi române, pînă acum cunoscute, ale oraţiunii dominicale din secolul XVI:

1° Din Catehismul de la 1560;

2° Din Omiliarul lui Coresi:

3° Scris cu litere latine de către marele logofăt moldovenesc Luca Stroici şi comunicat la 1593 istoricului polon Sarnicki.

Din această scurtă comparaţiune va rezulta că:

1° Coresi n-a făcut decît a reproduce la 1580 pe Tatăl nostru de la 1560, modificîndu-l numai în ortografie;

2° Textul lui Stroici este o redacţiune moldovenească independinte, ceva mai arcaică decît cea braşoveană;

3° Textul lui popa Grigorie întrece pe toate prin conservatism linguistic, păstrînd pînă şi pe *n* din віѧє = *vinie* = lat. *veniat*, pe care celelalte texturi l-au muiat deja în віє şi care — pronunţat pînă astăzi în Banat şi-n Haţeg — ne întîmpină, dintre vechile noastre tipăriture, numai în Palia cea de la Orăştie din 1582[2].

---

[1] Cipariu, *Chrestomatia*, p. 114. — Cît pentru limba acestui manuscris, cfr. *Archiv pentru filologia şi istoria*, Blaj, 1867, p. 433—6.

[2] Cipariu, *Principie*, p. 144. — cfr. *Chrestomatia*, p. 79.

CATEHISM, 1560

Татълъ нострȣ че ещи ꙟ чєрю. сфнцѣскѫ-се нȣмеле тъȣ. съ вїе ꙟпъръцїе та фїе воѧ та кȣм ꙟ чєрю. аша ши пре пѫмѫнть. пита ноастрѫ съцїѡсѫ дъ-не ноаѡ астѫзи. ши ıартъ ноаѡ грешалеле ноастре. кȣм ертъмъ ши нои грешициլѡр нощри. ши нȣ не дȣче ꙟ нѫпасте че не избѫвѣще пре нои де хиклѣнȣл. къ а та е ꙟпъръцїе ши пȣтѣрѣ ши слава ꙟ вечїе аминь[3].

CORESI, 1580

Татѫлъ нострȣ че ещи ꙟ чери сфнцѣскѫ-се нȣмеле тъȣ. съ вїе ꙟпъръцїѧ та. фїе воѧ та кȣмь ꙟ чери аша ши пре пъмѫнть. пита ноастрѫ съцинѡсѫ дъ-не ноаѡ астъзи. ши ıартѫ ноаѡ грешалеле ноастре, кȣмь ертъмъ ши нои грешициլѡр нощри. ши нȣ не дȣче ꙟ нъпасте че не избѫвѣще пре нои де хитлѣнȣль. къ а та е ꙟпъръцїѧ ши пȣтѣрѣ ши слава ꙟ вечїе аминь[4].

119

STROICI, 1593

Parintele nostru ce esti in ceriu. swincaske-se numele teu: se vie inperecia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre secioase de noai astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre. cum ssi noi lesem detorniczilor nosstri. Si nu aducze pre noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta inperecia ssi putara ssi cinstia in veczij vecilor. Amen[5].

POPA GRIGORIE, 1619

Татълъ нострȣ чел че ещи ꙟ черюре. се сфенцѣскъ-се нȣмеле тъȣ съ вїꙟе ꙟпъръцїа та. ши се фїе воѧ та ка ꙟ черю ши пре пѫмънтȣ. пъꙟрѣ ноастръ съцинѡаса дъ-ѡ ноаѡ астъѕи. ши ласъ ноаѡ грешалеле ноастре. ка ши нои лъсъмȣ грешициլȣрȣ нощри. нȣ не дȣче нои ꙟ нъпасти. [че не избъвѣще де][6] хиклѣнȣл. къ а та ѧсте ꙟпъръцїѧ ши сила. ши слава ꙟ вечїѧ вѣкȣлȣи аминь.

§ 3. Dar arcaismele cele mai prețioase, fonetice, morfologice, lexice și sintactice, sînt cuprinse nu în cele citeva șiruri din Tatăl nostru [65], unde ele nu puteau să încapă, ci în explicațiunile lui popa Grigorie.

Le vom vedea mai jos în *Notanda*.

---

[3] Mai sus, p. 104.

[4] Cipariu, *Chrestomatia*, p. 43 [66].

[5] Sarnicki, *Statuta y Metrica Przywilejow Koronnych*, Cracovia, 1597, in f., p. 1223. — Cf. studiul meu: *Viața și scrierile lui Luca Stroici*, București, 1864 [67].

[6] Cuvintele din parantezi s-au scăpat din textul orațiunii dominicale, dar rezultă din context.

фраци драци асколтаци сфѫнта їеѵ͠гліе че съ гръѫще домниелȣрȣ вѡастре
232. де бине сокотици ши лѡаци аменте че гръѫще домнеѕеȣ.

домноу і͠с х͠с аша ѕисе съ роугъмȣ-не. їеѵ͠гліе. ꙟтръ ꙟтрȣ челарюлъ
тъȣ ши ꙟкиде оуша та. тлъкованїе че се ѕиче ꙟцелѣџере аша ѕиче. се те
ꙟкиѕи ꙟтр-ърема та. де тоате кȣџетеле лȣмїей дешарте. еѵ͠гліе. ѕиче
рѡагъ-те татълȣи ден черю ꙟ фȣришȣ ши татълъ тъȣ ва ведѣ ꙟ фȣришȣ
да-ва цїе аѫве. ачѣ ѕиче. ши домнеѕеȣ ва ведѣ ꙟрема та фъръ де хиклен-
шȣгȣ. ши да-ва цїе ꙟ ведѣрѣ тȣтȣрорȣ. еѵ͠гліе. рѡагъндȣ-вь. съ нȣ грънци
233. ръȣ ка алте лимби паре-ле амȣ къ ꙟтрȣ мȣлте кȣвен|те але лорȣ аȣѕици ворȣ
фи. нȣ вь асемъръреци лорȣ. аша ѕиче нȣ кȣ ирема съ кȣџеци алте. е кȣ лимба
се гръещи гъндиндȣ ꙟтр-аюре. ка чеѫ фъцарничїи. къ нȣ вере добънди. еѵ͠гліе.
121 щи татълъ вострȣ че в-аръ требои аинте ꙟкъ де черщотȣл вострȣ. щи дом-
неѕеȣ иꙟрима та ши ꙟцелѣџе тоате кȣџетеле тале. ши вѣде тоате фъцъриле
тале. ши плекатȣл тъȣ. аите ꙟкъ де кȣвънтȣл тъȣ. еѵ͠гліе. ѕиче. аша амȣ съ
въ рȣгаци вои. вои ботеѕацїи че сеци ꙟ номеле татълȣи ши фїюлȣи ши дȣхоулȣи
234. сфѫнтъ. съ ꙟцелѣџеци че грънци. ши чире кемаци. ꙟтрȣ аџюторюлъ тъȣ.|
де нȣ кȣ ирима се нȣ сокотещи ка чеѫ ꙟтȣрекацїи. чее че аȣ ꙟтȣрекатȣ дȣпъ
часта лȣме дешартъ де нȣ ворȣ се ꙟцелѣгъ бин·ꙟреле съȣ. еѵ͠гліе. ѕиче. татълъ

Frați dragi! Ascoltați sfânta iev*an*ghelie, ce să grăiaște domnieluru voastre, de bine socotiți și loați amen*t*e ce grăiaște Do*m*nedzeu.

Do*m*nu Is. Hs. așa dzise să rugămu-ne, iev*an*ghelie: « intră întru celarĭulŭ tău și închide ușa ta ». Tlăcovanie, ce se dzice înțelégere, așa dzice: se te închizi într-ărema ta de toate cugetele lumiei deșarte. — Ev*an*gh*e*lie dzice: « roagă-te Tatălui den cerĭu în furișu, și Tatălŭ tău va vedé în furișu, da-va ție aĭave ». Acé dzice: și Do*m*nedzeu va vedé înrema ta fără de hiclenșugu, și da-va ție în védére tuturoru. — Ev*anghe*lie: « roagăndu-vă să nu grăiți rău, ca alte limbi; pare-le amu că întru multe cuvente ale loru audziți voru fi; nu vă asemărareți loru ». Așa dzice: nu cu irema să cugeți alte, e cu limba se grăești gândindu într-aĭure, ca ceĭa fățarnicii, că nu vere do-

121 băn|di. — Ev*an*gh*e*lie: « ști Tatălŭ vostru ce v-ară treboi, ainte încă de cerșotu*l* vostru ». Ști Do*m*nedzeu iînrima ta, și înțelége toate cugetele tale, și véde toate fățările tale și plecatu*l* tău, aite încă de cuvântu*l* tău. — Ev*an*gh*e*lie dzice: « așa amu să vă rugați voi ». Voi, botedzații ce seți în nomele Tatălui și Fiĭului și D*u*hului Sf*ă*ntŭ, să înțelégeți ce grăiți și cire chemați întru agĭutorĭulŭ tău. de nu cu irima se nu socotești ca ceĭa înturecații, cee ce au înturecatu după ćasta lume deșartă, de nu voru se înțelégă biinrele său.

ностроу чел че ещи ꙟ черюре. аче ши (?) ꙟцелепчоурѣ соуфлетоулоуи, ши ꙟ ирема се ꙟралци асоупрѫ де черю. кѫ домнеѕеоу. елоу аоу фаптоу черюлоу ши пѫ[мѫ]нтоулоу. вѫѕоутеле тоате ши невѫѕоутеле. елоу цѣоу датоу троупоу. диꙟтр-о фѫрѫнемикѫ. елоу цѣоу датоу вѫртоуте. елоу цѣоу датоу ѡкїи. ши мѫроу. ши пичоаре. спре сила

235\. лоуи стаи ꙟ поурѫнчита лоуи се ꙟбли ꙟи лѣџѣ лоуи. кѫ елоу цѣоу датоу вїаца ши ѕиле коу самѫ. ши час де моарте. ши ꙟвїере деꙟ морте. ши ꙟтре елоу сѫ стаи коу пелица ши коу софлетоул сѫ даи рѫспоунсоу. де чѣи лоукрат коу пелица. нече коу оу кипоу ноу поци трѣче дѣ ачѣ. татѫл ѕиче. фїи боуроу, ка ѕисе елоу де се фїи фїюлоу лоуи де се ꙟпли коувѫнтоул лоуи ши фѫгѫдоуита та. че се ѕиче боѡтеџюрѣ та. де се добѫндещи ѡчина ꙟи черю ши доулчаца раюлоуи. ши каса татѫлоуи

236\. тѫоу. се те врѫжмашоул. ꙟшѧлѫ кѫ тотоу менчоуросоул татѫ-и е дракоул. дече се те роупсере де ла татѫл тѫоу деꙟ черю доуче-те-вери коу елоу. ꙟ фокоул нестинсоу. ши ꙟтроу-нтоурѣрекоул дѣ афарѫ ꙟтроу вїермїи неадоурмици. юѡ е скѫрчкарѣ динцилороу. ши плѫнџере коу амароу. ши тоатѫ моуꙟка. кѫ елоу коу пѫкатоул ꙟтре ши гѫмбосѣще ѡмоул. аинте пѫха мѫндрїа. троуфа. лѫкомїе бецїѧ ревнирѣ. лѣнѣ. корвїе. фортоушаго. ши допѫ ачѣѧ тоатѫ недерепе-

237\. татѣ. кѫ ноу грѫещи татѫл мїеоу че татѫл ностроу. дерепче тоци сфинцїи лоуи се ци фїе фраци де ла оун татѫ фечори мѫдоуларе лоуи х҃с. елоу нї-и капоул ностроу е лоуи х҃с. капоул і-е ѕеоулоу. еѵг҃лїе. ѕиче. се сфенцѣскѫ-се ноумеле тѫоу. ачѣ ѕичѣ. фѫ ноуи сфинци сѫ слѫвѣскѫ-се коу нои. ноумеле славееи тале. кѫ-нтроу елоу боѡтеѕатоу-м-амоу. се сфинцѣскѫ-се ꙟи соуфлетеле ноастре. ши ꙟтроу боѡтѣџюрѣ ноастрѫ коу але ноастрѣ боуре лоукроуре сѫ прослѫвѣскѫ-се ноумеле

— Evanghelie dzice: «Tatălŭ nostru cel ce ești în cerĭure». Ace și (?) înțelepćuré sufletului și în irema se înralți asupră de cerĭu, că Domnedzeu elu au faptu cerĭulu și pământulu, vădzutele toate și nevădzutele; elu țéu datu trupu diintr-o fărănemică; elu țéu datu vărtute; elu țéu datu ochii și măru și pićoare; spre sila lui stai în purăncita lui, se înbli în légé lui; că elu țéu datu viĭața și dzile cu samă și ćas de morte și înviere dein morte; și între elu să stai cu pelița și cu sofletul să dai răspunsu de céi lucrat cu pelița. Nece cu u chipu nu poți tréce dé acé. | Tatăl dzice: fii buru, ca dzise elu de se fii fiĭulu lui, de se împli cuvăntul lui și făgăduita ta, ce se dzice bootegĭuré ta, de se dobăndești ocina în cerĭu și dulćața raĭului și casa Tatălui tău. Se te vrăjmașul înșĭală, că totu-menćurosul tată-i e dracul, dece se te rupsere de la Tatăl tău dein cerĭu, duce-te-veri cu elu în focul nestinsu și intru-ntuneréсul dé afară întru viermii neadurmiți, ĭuo e scărćcaré dințiloru și plăngere cu amaru și toată muinca, că elu cu păcatul între și gămboséște omul; ainte păha, măndria, trufa, lăcomie, bețiĭa, revniré, léné, corvie, fortușago, și dopă acéĭa toată nedereptaté. Că nu grăești Tatăl mieu, ce Tatăl nostru, derepce toți sfinții lui se-ți fie frați de la un tată, fećori mădulare lui Hs. Elu ni-i capul nostru, e lui Hs. capul i-e dzeulu. — Evanghelie dzice: «se sfențéscă-se numele tău». Acé dzice: fă nui sfinți, să slăvéscă-se cu noi numele slaveei tale, că-ntru elu bootedzatu-m-amu; se sfințéscă-se în sufletele noastre și întru bootégĭuré noastră, cu ale noastré bure lucrure să proslăvéscă-se

123 славеєи тале. нȣ лъса нои се фим ръи се нȣ се ѡкърѣскъ слъвитȣл| нȣмеле

238. тъȣ кȣ нои че се лаȣде. нȣмеле с҃тȣ ал тъȣ спре нои крещирїи. ѡ ферикатȣ пъринте че аре фечори ка ачеѧ че се лаȣде ꙟи славъ кȣ еи нȣмеле лȣи: — еѵ҃глїе. съ вїꙟе ꙟпъръцїа та. ꙟпъръцїѧ гръѧще а доаѡ веꙟретъ кȣ славъ маре. чѣремȣ се вїꙟе дх҃ȣл лȣи. ши милȣи ꙟтр-ъремиле ноастре се пȣтемȣ фаче пре воѧ лȣи. кȣ сфѣтȣ бȣрȣ. де кȣ бȣ[кȣ]рїе се аштептъмь веꙟретȣл лȣи. ши ꙟвїерѣ морцилорȣ. ши џȣдецȣл. нъдъиндȣ-не спре мила славеєи лȣи. ши спре

239. слȣжба ноастръ. еѵ҃глїе. ши се фїе воѧ та ка [ш]и ꙟ черю ши пре пѫмънтȣ: — кȣмȣ ꙟ черю ꙟџерїи воѧ та факȣ. ши ꙟпреоуръ сънтȣ аша ши нои деспре пъмънтȣ воѧ та се фачемȣ. домнеѕеȣ маре-и ши ꙟпреоуръ кȣ тоци сфенцїи тъи съ фїимȣ. еѵ҃глїе. пъꙟрѣ ноастръ съцишаса дъ-ѡ ноаѡ астъѕи. сацїȣ гръѧще чѣ че ѧсте. фирѣ ноастръ че е ѡпȣ а фи търие астъѕи кȣвънтȣл лȣи домнеѕеȣ. а та-и къщига де мъꙟре. пелица лȣи х҃с. ѧсте пъꙟре стътȣтȣлȣи

240. нострȣ. ши трезвитȣлȣи нострȣ. ши сфтȣл ши лȣмиратȣл. |сънџеле лȣи х҃с. пре спсенїе ноаѡ, ши спре вїѧца де вѣчи. рȣгъмȣ-въ. астъѕи фъръ ѡсъндъ съ не кȣмерекȣмȣ, кȣ с҃та пелица лȣи| ши кȣратȣл сънџеле лȣи се фимȣ гата къ доаѡръ пъꙟръ мъꙟре времȣ трѣче де лȣме къ ѕисе домноул ꙟ тоате врѣми съ фимь гата. еѵ҃глїе. ши ласъ ноаѡ грешалеле ноастре. ка ши нои лъсъмȣ грешицилȣрȣ ноцри. дерепче ши дȣпѫ боѡтеџюре грешимь ши допъ фъгъ[дȣ]итъ не рȣгъм се ласе ноаѡ маи въртосȣ аратъ ноаѡ ка времȣ ръб-

241. дътори съ фимȣ. къ аша ва лъса елȣ ноаѡ ка нои времȣ | лъса виноваци лȣрȣ ноцри. се помениремȣ реȣ нȣ ва лъса ноаѡ. се дѣдеремȣ ръȣ дерептȣ ръȣ. нȣ ва лъса. аша нї-и ѕисъ ноаѡ де домнеѕеȣ. ка времȣ фаче нои вечирилорȣ ноцри. аша ши елȣ ва фаче ноаѡ нетрекȣтȣ. еѵ҃глїе. нȣ не дȣче нои ꙟ нъпасти.

---

123 numele slaveei tale: nu lăsa noi se fi*m* răi, se nu se ocăréască slă|vitu*l* numele tău cu noi, ce se laude numele *sfân*tu al tău spre noi creştirii. O, fericatu părinte, ce are fecori ca aceïa ce se laude în slavă cu ei numele lui! — Ev*an*gh*e*lie: «să viine înpărăţia ta». Înpărăţiïa grăïaşte a doao veînretă cu slavă mare, céremu se viine D*u*hu*l* lui, şi milui (?) într-ăremile noastre se putemu face pre voïa lui cu sfétu buru, de cu bucurie se aşteptămŭ veînretu*l* lui şi înviere morţiloru şi gudeţu*l*, nădăindu-ne spre mila slaveei lui şi spre slujba noastră. — Ev*an*gh*e*lie: «şi se fie voia ta ca şi în ceriu şi pre pământu». Cumu în ceriu îngerii voïa ta facu şi înpreură săntu, aşa şi noi despre pământu voïa ta se facemu: Do*m*nedzeu mare-i, şi înpreură cu toţi sfenţii tăi să fiimu. — Ev*an*gh*e*lie: «păinré noastră săţioasa dă-o noao astădzi». Saţiu grăïaşte cé ce ïaste firé noastră; ce e opu a fi tărie astădzi cuvântu*l* lui Do*m*nedzeu, a ta-i căştiga de mâinre; peliţa lui Hs. ïaste păinre stătutului nostru şi trezvitului nostru; şi sf*ân*tu*l* şi lumiratu*l* săngele lui Hs. pre sp*a*senie noao şi spre viïaţa de véci; rugămu-vă astadzi fără osândă să

124 ne cumerecumu cu s*fân*ta peliţa lui | şi curatu*l* săngele lui, se fimu gata, că doaoră păinră mâinre vremu tréce de lume, că dzise Do*m*nu*l* în toate vremi să fimŭ gata. — Ev*an*gh*e*lie: «şi lasă noao greşalele noastre, ca şi noi lăsămu greşiţiluru noştri». Derepce şi după bootegiure greşimŭ şi dopă făgăduită ne rugă*m* se lase noao: mai vărtosu arată noao, ca vremu răbdători să fimu, că aşa va lăsa elu noao ca noi vremu lăsa vinovaţiluru noştri; se pomeniremu reu, nu va lăsa noao; se déderemu rău dereptu rău, nu va lăsa; aşa ni-i dzisă noao de Do*m*nedzeu, ca vremu face noi veciriloru, aşa şi elu va face noao netrecutu. — Ev*an*gh*e*lie: «nu ne duce noi în năpasti». Netare semu

нетаре семȣ нои ѡамерїи. дерептъ ачѣ нȣ ни се каде съ не дъмȣ нои кȣ воѧ-не ꙟ испити. къ испителе сънтȣ але еи ноастре крединце съ авемȣ ръбдаре. де се не рȣгъмȣ къндȣ времȣ кѫдѣ къ дѣꙟ испите се нȣ ꙟгиции фимȣ. де

242. нъпасти. че кȣ аџюторюл лȣи домне|ѕеȣ ръбдаре се авемȣ ши лȣкрȣ десесфършитȣ се прїимимȣ. къ чела че-ль ꙟвенче испита каде ꙟ нъпасте. ши ꙟгицитȣ ва фи ꙟтрȣ іадȣ. е чела че ва кѫдѣ ши-ль ва трѣче кȣ аџюторюл лȣи домнеѕеȣ|кȣ ръбдарѣ ши де ва трѣче достоиникȣ-и. ши кȣрȣръ де славѫ. 125 че-и гътитъ де домнеѕеȣ челорȣ че л-аȣ юбитȣ елȣ. еѵглїе. хиклѣнȣл ꙟ дракȣл че кȣ хлиншигȣл съȣ къѕȣ деꙟ черю. ши скоасе Адам ꙟтъи ѡмȣ деꙟ раю.

243. ши Юда де ла х҃с. ши алци мȣлци де нȣ џиче|се не избъвѣскь нои де ѡаме[ри] хиклѣне къ еи нȣ н-аръ фаче ноаѡ ниче ȣн ръȣ. че хиклѣнолȣ връжмашȣлȣ ръдикъ ѡамерїи спре нои ши фаче невое лорȣ ши ноаѡ. ка ръдикь шарпеле ши ꙟтръ ꙟ елȣ ши прилъсти Євва. ши Євва ꙟшелъ Адам. ши къѕȣрь де бȣꙟрътатѣ лȣи домнеѕеȣ. ши еи ши змеȣл. ши ръдикъ спре ꙟнсȣши х҃с.

244. хиклѣнȣль ши ꙟтръ ꙟ Фарисеи. ши ꙟшеларь Іоуда|спре перирѣ са. ши алцїи мȣлци дерепт ачѣ нȣ де ѡамери не рȣгъмȣ се не избъвѣскь. че де хиклѣнȣл връжмашȣлȣ че тоци не зементѣщи. де се нȣ-ль фъгъдȣимȣ елȣ ꙟтрȣ немикь. се нȣ перимȣ кȣ елȣ. че се оурнмȣ елȣ ꙟнтрȣ немикь. ши ни се каде се лȣ блъстемъмȣ елȣ кȣ кȣ[вънтȣлȣ] лȣи домнеѕеȣ. къ а та ѧсте ꙟпъръцїѧ ши сила. ши слава ꙟ вечїѧ вѣкȣлȣи аминь. ꙟралцъ нои ачичѣ ꙟн дърнире съ авемȣ оуповъинцъ таре. къ ꙟм|пъратȣл а тотȣ іасте татъль ностръ 126

245. деꙟ черю. ши| пȣтѣрникȣ ши слъвитȣ. де се ȣповъимь кȣ крединцъ таре негъндиндȣ-не ши се цим къ хиклѣнȣлȣ времȣ ꙟвенче ши връжмашȣл кȣ сила татълȣи ностръ. ши не вемȣ прослъвен кȣ елȣ. апои къндȣ ва веꙟри ꙟн слава са елȣ ва да кȣи-ши дȣпъ лȣкрȣлȣ лȣи ꙟ вечїѧ вѣкȣлȣи. аминь: — пис попь Григорїе ди Мъхачю. в лѣт. ҂з҃. р҃. кз҃. ѿ рожво. ҂а҃. х҃. ді҃. мсца. маи. і҃. днь.

246. аминь.

---

noi, oamerii; dereptŭ acé nu ni se cade să ne dămu noi cu voïa-ne în ispiti, că ispitele săntu ale ei noastre credinţe: să avemu răbdare de se ne rugămu căndu vremu cădé, că déin ispite se nu înghiţiţi fimu de năpasti, ce cu agïutorïul lui Domnedzeu răbdare se avemu şi lucru desesfărşitu se priimimu, că cela ce-lŭ învence ispita cade în năpaste şi înghiţitu va fi întru ïadu, e cela ce va cădé şi-lŭ va tréce cu agïutorïul lui Domnedzeu|cu răbdaré, şi 125 de va tréce dostoïnicu-i şi curură de slavă ce-i gătită de Domnedzeu celoru ce l-au ïubitu elu. — Evanghelie: «hiclénul» (...?) în dracul ce cu hlinşigul său cădzu deîn cerïu şi scoase Adam întăi omu dein raïu şi Ïuda de la Hs. şi alţi mulţi; de nu gice să ne izbăvéscă noi de oameri hicléne, că ei nu n-ară face noao nice un rău, ce hiclénolu vrăjmaşulu rădică oamerii spre noi şi face nevoe loru şi noao, ca rădică şarpele şi întră in elu şi prilăsti Evva, şi Evva înşelă Adam, şi cădzură de buînrătaté lui Domnedzeu şi ei şi zmeul, şi [se] rădică spre însuşi Hs. hiclénulŭ şi întră în farisei şi înşelară Ïuda spre periré sa şi alţii mul[ţ]i; derept acé nu de oameri ne rugămu se ne izbăvéscă, ce de hiclénul vrăjmaşulu ce toţi ne zementéşti, de se nu-lŭ făgăduimu elu întru nemică, se nu perimu cu elu, ce se urimu elu întru nemică, şi ni se cade se-lu blăstemămu elu cu cuvăntulu lui Domnedzeu. — [Evanghelie:] «că a ta ïaste împărăţiïa şi sila şi slava în veciïa vécului aminŭ». Înralţă noi acicé în dărnire, să avemu upovăinţă tare, că împăratul | a totu ïaste tatălŭ nostru deîn cerïu, 126 şi putérnicu, şi slăvitu, de se upovăimŭ cu credinţă tare, negăndindu-ne, şi se ştim că hiclénulu vremu învence şi vrăjmaşul, cu sila Tatălui nostru, şi ne vemu proslăvi cu elu; apoi căndu va veînri în slava sa, elu va da cui-şi după lucrulu lui în veciïa vécului. amin. (Scris-a) popă Grigorie di Măhacïu (în anul) 7127, (de la naşterea lui Crist) 1619, (luna mai) 10 (zile), aminŭ.

1. finalul *u* este intreg aproape t o t d e a u n a, afară numai cînd ultima consoană e aruncată deasupra rîndului: фȣрнишȣ (233, de 2 ori), тȣтȣрорȣ (233), тотȣ (236, 245), хиклѣнолȣ (244), хиклѣнȣлȣ (246), хикленишȣгȣ (233), черюлȣ (235), пѫмънтȣ (240), пъмьнтȣлȣ (235), лȣ (245), елȣ (235, de 4 ori, 236, 237, de 2 ori, 238, de 2 ori, 241, 242, 243, 244, 245, de 4 ori, 246, de 2 ori), лорȣ (234, de 2 ori), датȣ (235, de 3 ori, 236), дъмȣ (242), дѣдеремȣ (242), трȣпȣ (235), ворȣ (234, 235), времȣ (241, de 3 ori, 242, de 2 ori, 246), вемȣ (246), гъндиндȣ (234), ꙟтȣрекатȣ (235), [аȣ] фаптȣ (235), фачемȣ (240), факȣ, a 3-a pers. (240), семȣ (242), сънтȣ, a 3-a pers. (240, 242), фимȣ (241, de 2 ori, 242), фїимȣ (240), роугъмȣ (233, 242, 245), домнилелȣрȣ (232), ръспȣнсȣ (236), кипȣ (236), фїюлȣ (236), нестиисȣ (236), диницилорȣ (237, 244), амарȣ (237), ѕеȣлȣ (238), сфьнтȣ (239), ферикатȣ (239), чѣремȣ (239), пȣтемȣ (239), сфѣтȣ (239), вȣрȣ (239), мѡрцилорȣ (239), фортȣшаго (237), кȣмȣ (240), къндȣ (242, 246), дерептȣ (242), вечирилорȣ (242), нетрекȣтȣ (242), авемȣ (242, 243, 245), кȣмерекȣмȣ (241), лъсъмȣ (241), грешницилȣрȣ (241), грешимȣ (241), въртосȣ (241), виновацилȣрȣ (242), поменимремȣ (242), десесфършитȣ (243),
128 прїимимȣ (243), ꙟгницитȣ (243), ꙗдȣ (243), челорȣ (243), юбитȣ (243), ѡмȣ (243), ѡпȣ (240), връжмашȣлȣ (244), фъгъдȣимȣ (245), перимȣ (245), оурımȣ (245), блъстемъмȣ (245), пȣтѣрникȣ (246), слъвитȣ (246), лȣкрȣлȣ (246), боѡтеѕатȣ-м-амȣ (238);

uneori fraze întregi cu *u* întreg: елȣ аȣ фаптȣ черюлȣ ши пъмънтȣлȣ (235), елȣ цѣȣ датȣ трȣпȣ (235), челорȣ че л-аȣ юбитȣ елȣ (245), нȣ перимȣ кȣ елȣ, че се оурımȣ елȣ (245), се лȣ блъстемъмȣ елȣ (245) etc.;

numai nouă cazuri peste tot cu finalul ь = *ĭ*: грешимь (241), фимь (241), татъль (234, 235), аџюторюль (234), ащептъмь (239), хиклѣнȣль (244), [нȣ-]ль (245), ȣповъимь (246), челарюль (233), afară de дерептъ ачѣ (242), unde ambele cuvinte sînt unite în дерептачѣ (245) [68].

2. ꙟ întrebuințat ca vocală nazală în interiorul cuvîntului: мȣꙟка (237), вїꙟе (239, de 2 ori);

деꙟ (236, 237, 243, 245), дѣꙟ (242), диꙟтр-о (235), dar și ден (233), ba chiar cu vocalizarea totală: ди [Мъхачю] (246) și дѣ [афарь] (237);

оу [кипȣ] (236, dar 238: ȣн тать, 244: ȣн ръȣ), анте (234, și tot acolo: аинте);

pentru ꙟ uneori scris ꙟн: ꙟнтрȣ (233), ꙟнкиде (233), ꙟнцелѣџе (234), ꙟнкъ (234) etc., iar o dată prin acomodațiune ꙟм: ꙟмпъратȣл (245);

pentru grupul ꙟр, vezi mai jos, no. 12.

3. -ен- = actualul *-in-*: менчȣросȣл (237), кȣмерекȣмȣ (241), кȣвенте (233, 234), аменте (232), ꙟвенче (243, 246), сфенцїи (240), сфенцѣскъ (238), зементѣщи (245) = actualul *sminteşte*.

4. confuziunea între *o* şi *u*:

o pentru *u*: асколтаци (232), требои (234), черщотȣл (234), номеле (234), софлетȣл (236), домнезеȣ (232, 233 etc.), доминелȣрȣ (232), корвїе (237), фортȣшаго (237), допъ (237, 241), хиклѣнолȣ (244), dar şi хиклѣнȣлȣ (246), дȣпѫ (241) etc. [69];

u pentru *o*: грешницилȣрȣ (241), доминелȣрȣ (232), виновацилȣрȣ (242), пȣрънчига (236), нȣи (238), dar şi нои etc. 129

5. *oa* pretutindeni conservat, afară de вѡстре (232) şi морте (236 de 2 ori);

oa de prisos: рѡагъндȣ-вѫ (233);

доаѡръ (241) = *doară* «poate».

6. ѡ = lungul *o*: бѡтеџюре (241), бѡтеџюрѣ (236, 238), бѡтезатȣ-м-амȣ (238), dar ботезацїи (234);

їи = lungul *i*: [съ] фїимȣ (240, dar 241, 242: фимȣ).

7. ѣ pentru *-e*: зичѣ la prezinte (238, dar 236 etc.: зиче), [але] ноастрѣ (238), дѣ [ачѣ] (236);

ѣ pentru *-e-*: бѡтѣџюрѣ (238);

i pentru *-e*: испити (242, dar tot acolo şi испите), нъпасти (242 de 2 ori, dar 243: нъпасте), зементѣщи la a 3-a pers. (245);

e pentru *-i*: [нȣ] вере [добънди] (234), [ѡамери] хиклѣне (244), нетаре [семȣ нои] (242);

e pentru *-i-*: веꙟретъ (239), веꙟретȣл (239);

e pentru -ѧ: чее [че] (235, dar 234, 235 etc.: чеѧ);

e pentru *-ă*: ꙟнтре [ши гъмбосѣще] (237);

e, nu ѣ sau ѧ, în silaba accentată urmată de o silabă cu finalul ѣ sau ѧ: ꙟвїерѣ (239), ачеѧ (239), чеѧ (234 etc.).

8. -ȣм- pentru -ъм-: кȣмерекȣмȣ (241);

-иг- pentru -ȣг-: хлинишигȣл (243) = хикленишȣгȣ (233), cu remarcabila contracţiune: хлин- = хиклен- [70].

9. *i* după *r* pentru *î*: ѹримȣ (245).

10. *e* între *z* şi *m*: зементѣщи (245) = *sminteşte* din slav. съмѫтити [71].

11. alte particularităţi vocalice:

нече (236), дече (237);

дерептȣ (242), дерепче (237).

12. *n* între vocale trecut în *r*: [ꙟнтр-]ърема (233), [ꙟтр-]ъремиле (239), ирема (234, 235), ирима (235), [вѫ] а семърареци (234), чире (234), ꙟнтȣрекатȣ (235), 130 ꙟнтȣрекацїи (235), ꙟнцелепчȣрѣ (235), мърȣ [ши пичоаре] (235), бȣрȣ (236, 239), бȣре (238), бѡтеџюрѣ (236, 238), бѡтеџюре (241), менчȣросȣл (237), [ꙟнтрȣ-]нтȣрѣрекȣл (237), ꙟпреѹръ (240, de 2 ori), лȣмиратȣл (240), крещирїи (239),

к8мерек8м8 (241), веширилор8 (242), шамери (245), шамерїи (242, 244), к8р8ръ (243);

n între vocale trecut în *nr*: в8-ѧрътатѣ (244), би-ѧреле (235), -ѧралцъ (245), -ѧралци (235), [ка] ве-ѧри (246), ве-ѧретъ (239), ве-ѧрет8л (239), пъ-ѧрѣ (240), пъ-ѧре (240), мъ-ѧре (240, 241) пъ-ѧръ (241), -ѧрема (233), и-ѧрима (234);

n între vocale conservat: бине (232), шчина (236), лѣнѣ (237), помениреам8 (242), виноваци л8р8 (242).

13. ѕ $=dz$: домнеѕеѕ (232, 233, 234, 235 etc.), ѕеѕл8 (238), ѕиче (233, 234, 235, 236, 238), ѕичѣ (238), ѕисе (233, 241), ѕисъ (243), къѕ8 (243), къѕ8рь (244), ѕоштеѕат8 (238), ѕотеѕацїи (234), астъѕи (240, 241), астьѕи (240), ѕиле (236), къѕ8теле (235, de 2 ori), а8ѕищи (234), -ѧикиѕи (233);

з $= z$: змеѕл (244), извъвѣскь (245), зементѣщи (245), трезвинт8л8и (240).

14. ѕ $= dz$ trecut în џ $= dj$: џиче (243), lîngă ѕиче (233 etc.).

15. џюдецъл (239), аџюторюл (240), etc., nicăiri -ж- între vocale sau urmat de vocală.

16. *o* din *oa*: лшаци (232).

17. alte particularități consonantice:

скърчкарѣ (237);

зементѣщи (245);

десесфършинт8 (243) = *desăvîrșit*.

18. dupla postarticulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul: хиклѣнол8 връжмаш8л8 (244), хиклѣн8л връжмаш8л8 (245), пъ-ѧрѣ ноастръ съцишаса (240);

același fenomen prin alipirea postpozitivală către substantiv a arti-
131 clului prepozitiv *al* de la pronumele ce urmează: | сфънта пелица [л8и ши] к8рат8л съниџеле [л8и] (241), слъвит8л н8меле [тъ8] (238) = пелицъ а-, съниџе ал-, н8ме ал-, ceea ce nu se întîmplă însă atunci cînd pronumele e preces de adjectiv: н8меле сфънт8 ал тъ8 (239), nu: н8меле сфънт8л тъ8.

19. adjectivul prearticulat și postarticulat totodată: чел -ѧит8рекацїи-и (235), чел фъцарничї-и (234).

20. întrebuințarea corectă a articlului *al*: н8меле сфънт8 ал тъ8 (239), к8винте але лор8 (234), а та-и къщига (240), але ноастрѣ в8ре л8кр8ре (238) etc.

21. substantiv nearticulat după *tot*: -ѧ тоате врѣми (241).

22. nearticulat: домн8 Ісѹс Хрнстос (233).

23. genitivo-dativul femeiesc cu *-eei*: славеен (238, de 2 ori, 239);

cu *-iei*: л8мїеи (233);

cu *-ei* dezlipit și pus denaintea cuvîntului: испителе сънт8 але еи ноастре кредиице (242) = але ноастре-еи кредиице = але кредиице-еи ноастре.

24. pluralul cu *-ure*: чер8ре (235), л8кр8ре (238).

25. tematicul *-u-* din latinul *manus* conservat chiar la plural: мър8 [ши пичоаре] (235).

26. аюре (234), fără amplificativul *-a*.

27. forma pronominală enclitică în loc de cea absolută: татъ-н [е дракȣл] (237), [кȣ] воѫ-не (242) etc.

28. forma organică a persoanei a 3-a sing. *şti* = lat. *scit*, în loc de forma actuală analogică *ştie:* щи татъль (234), щи домнеѕеȣ (234).

29. [елȣ] аȣ фаптȣ (235).

30. organicul *semu*, *seţi*, pentru analogicul *sîntem*, *sînteţi:* семȣ нои ѡамерїи (242), вои ботеѕацїи че сеци (234).

31. forme arcaice ale condiţionalului: се те рȣпсере де ла татъл тъȣ (237), 132
се поменирemȣ (242), се дѣдеремȣ (242), unde се = lat. *si*.

32. imperativ negativ cu *-re-:* нȣ въ асемъраreци лорȣ (234).

33. reduplicarea negaţiunii (?): нȣ н-аръ фаче (244), dacă nu cumva este pentru нȣ нѣръ фаче.

34. *ară* = actualul *ar:* аръ фаче (244), аръ требои (234) [72].

35. participie substantivate: [аша нї-н] ѕисъ [ноаѡ] (242), чершотȣл (234), плекатȣл (234), а доаѡ веꙟретъ (239), веꙟретȣл (239).

36. propaginaţiunea pronumelui: л-аȣ юбитȣ елȣ (243), съ въ рȣгаци вои (234), елȣ нї-н капȣл нострȣ (238), лȣи Хрнстос капȣл ї е ѕеȣлȣ (238), съ нȣ-ль фъгъдȣимȣ елȣ (245), не дъмȣ нои (242), се лȣ блъстемъмȣ елȣ (245), нȣ не дȣче нои (242), аша нї-и ѕисъ ноаѡ (242);

pronume pleonastic: домнеѕеȣ елȣ аȣ фаптȣ (235), алте лимби паре-ле (233), пъꙟрѣноастръ съцнѡаса дъ-ѡ (240).

37. *vremu*, *vemu*, *veri* în formarea viitorului: дȣче-те-вери (237), вемȣ прослъви (246), времȣ ꙟвенче (246), времȣ лъса (241), времȣ ръбдътори съ фимȣ (241), времȣ фаче (242), времȣ трѣче (241), времȣ къдѣ (242).

38. pentru prepoziţiunea *de:*

де = «dacă»: де нȣ щиче (243);

де = «ca» = де се фїи (236), де се ꙟпли (236), де се добъндеци (236), де се не рȣгъмȣ (242) etc.; времȣ трѣче де лȣме (241).

39. mai totdeauna se confundă în scriere condiţionalul *să*, reflexivul *se* şi conjuncţiunea *să* «dacă», scriindu-se deopotrivă се: се нȣ ꙟгиции фимȣ (242), се кȣщеци (234), се те рȣпсере (237), се те връжмашȣл ꙟишѫль (236), се фимȣ şi tot acolo съ фимȣ (241), се фаче (240), се ѕиче (233) etc.

40. conjuncţiunea *ci* şi pronumele relativ *ce* se scriu deopotrivă че. 133

41. acuzativ fără *pre*: ꙟшелъ Ѧдам (244), ꙟшеларь Іоуда (234), оурнмȣ елȣ (245), ꙟралцъ нои (245), хиклѣнȣл времȣ ꙟвенче (246), нȣ лъса нои (238), л-аȣ юбитȣ елȣ (243), скоасе Ѧдам (243), не дȣче нои (242), тоци не земен-тѣции (245), нȣ-ль фъгъдȣишȣ елȣ (245).

42. disimilaţiunea sintactică: ва ведѣ ꙟ фȣришȣ ши да-ва цїе аѫве (233).

43. metateza sintactică: съ прослъвѣскъ-се (238), се сфенцѣскъ-се (238), съ слъвѣскъ-се (238), се те връжмашȣл ꙟишѫль (236), дȣче-те-вери (237), съ роугъмȣ-не (233), времȣ ръбдътори съ фимȣ (241).

44. specimen de frazeologie: се те връжмашȣл ꙟшалъ, къ тотȣ-минчȣросȣл татъ-и е дракȣл, дече се те рȣпсере де ла татъл тъȣ де ꙟ черю, дȣче-те-вери кȣ елȣ ꙟ фокȣл нестинсȣ (236—237) = « de te înșeală vrăjmașul, căci tatăl lui e dracul cel de tot minciunos, deci, dacă te va fi rupt de la tatăl tău din ceriu, te vei duce cu el în focul nestins ».

45. фечори мъдȣларе лȣи Христос (238).

46. *netare* = « slab », de unde prin augmentativul *-ău* actualul *nătărău* « prost »: нетаре семȣ нои (242) [73].

47. *stătut* = « existință », *trezvit* = « susținere »: пъꙟре стътȣтȣлȣи ностръ ши трезвитȣлȣи ностръ (240).

48. *op* = « trebuință »: е ѡпȣ а фи (240).

49. *a învence* = « a birui »: ачела ꙟвенче испита (243), времȣ ꙟвенче (246).

50. *fericat* pentru *fericit*: ферикатȣ пъриите че аре фечори (239).

51. *peliță* cu sens de « corp »: кȣ пелица ши кȣ софлетȣл (236), пелица лȣи Христос (240), пелица лȣи ши кȣратȣл сънџеле лȣи (241).

134 52. *celarĭu* = « cămară »: ꙟтръ ꙟтрȣ челарюлъ тъȣ (233).

53. *întrе* = « denainte »: ꙟтре елȣ съ стаи (236).

54. *ca* cu sens de « cum »: ка ши нои лъсъмȣ (241), ка времȣ ръбдътори съ фимȣ (241), ка нои времȣ лъса (241), ка времȣ фаче нои (241), ка ръдикъ шарпеле (244), ка ѕисе елȣ (236).

55. е cu sens de « iară »: кȣ времеа се кȣџещи алте, е кȣ лимба . . . (234), е чела че ва къдѣ (243), елȣ нї-и капȣл нѡстрȣ, е лȣи Христос капȣл ї е ѕеȣлȣ (238).

56. ѕеȣлȣ (238).

57. *ĭuo* = « unde »: юѡ е скърчкарѣ динцилорȣ (237).

58. аичѣ (245) = « aice ».

59. *amu* cu sensul « etiam, enim »: алте лимби паре-ле амȣ къ ꙟтрȣ мȣлте кȣвенте (233), аша амȣ съ въ рȣгаци (234).

60. фъръиемикъ (245) = « nemică ».

61. анте, аинте (234) = « inainte ».

62. а че ши, sau: аче ши (235) = ? [74].

63. *plecat* = « aplicațiune, tendință », *fățare* = « simulațiune, prefăcătorie »: вѣде тоате фъц'ъриле тале ши плекатȣл тъȣ (234).

64. *căștigă* in loc de *căștig*: а та-и къщига де мъꙟре (240).

65. хиклѣнȣл (243, 244, 245), хиклѣнолȣ (244), хиклѣнȣлȣ (246), хиклѣне (244), хикленшȣгȣ (233), хлиншигȣл (243), cf. mai sus, p. 112, no. 53.

66. slavisme mai insolite: прилъсти (244), оуповъницъ (245), ȣповъимъ (246), нъдъиндȣ-не (239), тлъкованїе че се ѕиче ꙟцелѣџере (233), пъха (237) = sl. пыха « superbia ».

67. *a gămbosi*: кȣ пъкатȣл ꙟнтре ши гъмбосѣще (237) = ? [75].

68. *dărnire*: ꙟралцъ нои аичѣ ꙟ дърнире (245) = ?[76].

69. accentuațiunea e foarte rară, și generalmente cea normală: сȣ́флетȣ- 135 лȣи (235), ѕѝче (233, 236), то́цн (240), чѐрю (236) etc.

accent urcat: рȣ́гъмȣ (241);

accent scăzut: чѣ̀л (235), съ стѐн (236), съ дѐн (236), но̀н (241, 242, 244), вецїѐ (237).

două accente: та̏ (233). воа̏ (240);

mai des sint accentate monosilabele: сѐ ꙟнмȣ (241), сѐ ꙟкан (236) сѐ дѣ̀деремȣ (242), шѝ се фїе (239), вїаца шѝ ѕиле (236) etc.

70. *paicric:* ꙟцелеп'чȣрѣ (235), ръспȣн'сȣ (236), рȣп'сере (237), ѕн'тать (238), дереп'че (241), дереп'тȣ (242), дереп'ть (242, 245), сън'тȣ (242), крединн'це (242), дър'нире (245), ꙟн'сал̃ва (246).

71. in privința ortografică, cfr. [mai] sus, p. 65, no. 58.

V

LEGENDA SÎNTEI VINERI

—CIRCA 1580—

139

LEGENDA SÎNTEI VINERI

INTRODUCERE

§ 1. Legenda Sîntei Vineri, pe care o dăm mai la vale, este bucata cea mai lungă din toate lucrările, originale și neoriginale, ale neobositului preut de la Măhaci.

Ea ocupă în manuscris pag. 180—195, fiind scrisă cu litere mari și îngrijite, în șiruri drepte și îndesate, mai puțin elegant însă decît Catehismul cel de la 1560, deși titlul și unele inițiale sînt aci de asemenea făcute cu roșu.

§ 2. Prototipul acestei legende e bizantin. Manuscrisul grec al Bibliotecei Imperiale din Viena poartă titlul: Μαρτύριον τῆς ἁγίας Μεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς și se începe întocmai ca lucrarea lui popa Grigorie:

Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, τοῦ ἑλληνισμοῦ σφοδρῶς κατακρατοῦντος, κατῴκει ἐν κώμῃ τινὶ ἀνὴρ θεοσεβὴς, ὀνόματι Ἀγάθων etc.[1]

Ѫтр-ачѣлѧ зиле ера оу ѡмь ѫтр-ачѣ четате, крещинь доулче ши кѹрат, ши роуга-се ѫтрѹ аскѹнсѹ кътръ Домнюул, е чель ѡм кема-л Агатонь etc.

Cuvintele: τοῦ ἑλληνισμοῦ σφοδρῶς κατακρατοῦντος, prin cari pasagiul grec pare a se depărta de cel românesc, în realitate corespund în acesta din urmă «rugei *întru ascunsu*», adecă de frica păginismului ce era la putere.

140 Cu toate astea, traducțiunea română nu s-a făcut din grecește, ci din slavonește, ba încă anume după o redacțiune bulgară sau serbă, precum rezultă din însuși numele «свєта Пєтка», carele se dă sîntei Vineri nu numai în titlu, ceea ce ar fi puțin important, de vreme ce un frontispiciu slavic, din cauza modei, putea să figureze într-o operă curat română, dar se mai repetă necontenit chiar în text.

Dacă redacțiunea serbo-bulgară s-a publicat undeva sau ba, aceasta nu știm și n-o cunoaștem nici în manuscris [77].

§ 3. O altă legendă a aceleiași sînte Vineri, cu mult mai pe scurt, se găsește în Viețile Sînților pe luna lui iuliu după edițiunea bucureșteană din 1836, unde ea se începe în următorul mod:

«Sfînta cuvioasa mucenită a lui Hristos Paraskevi s-au născut întru un sat din cele ce era în hotarăle Romei ceii vechi, din părinți hristiani, cu numele Agathon» etc.

[1] Nessel, *op. cit.*, pars. V, p. 128.

Fără a urmări proveninţa acestui variant, tradus de-a dreptul din Meneele grece, precum dovedeşte *Paraskevi* şi *hristiani* [78], cată să observăm că hagiografia numără vreo cinci sînte diferite cu numele de Παρασκευή, slavoneşte Пѧтъка, după fonetism serbo-bulgar *Petka*, româneşte *Vineri*: o sîntă Vineri de la Iconia, serbată la 28 octobre; o sîntă Vineri din timpul lui Nerone, serbată la 20 martiu; sînta Vineri «fiica lui Agaton», aceea ce ne interesă aci şi care se serbează la 26 iuliu: apoi o sîntă Vineri rusească, serbată în luna lui mai; şi-n fine, o sîntă Vineri de la Tîrnova, serbată la 14 octombre[2].

Legenda celei de la Tîrnova, care este foarte populară peste Milcov, ca patroană a Iaşului, s-a scris româneşte în secolul XVII de către cei doi celebri mitropoliţi ai Moldovei, Varlam şi Dosoftei.

În cel de-ntîi ea se începe aşa:

Ачаста свънтѫ ши прѣкꙋвїѡасѫ фечоарѫ Параскева ера де мошїе дин Епиват, нѫскꙋтѫ дин пѫринци крединчоши ши крецини бꙋни, тръꙋ тоатѫ вїаца са кꙋ милостенїе ши кꙋ фапте бꙋне etc.[3] **141**

În mitropolitul Dosoftei, aceeaşi legendă se termină cu următoarea anecdotă:

Динтр-о палмѫ а свинцїей сале асте ла свѫнта епископїе ла Рѡмань ѡ бꙋкъцѫ, ши ла Бꙋчюлещь оуи дѫцеть, адꙋс дин Цариград де Дꙋмитрашко логофътꙋль, прекꙋмь мѡꙋ спꙋс Їѡрдаки спътарюл ла маса Дабижїи водѫ etc.[4]

Ambele redacţiuni, a lui Dosoftei şi mai cu seamă a lui Varlam, se întemeiază pe legenda cea bulgară a sîntei Vineri de la Tîrnova, scrisă în secolul XIV de către patriarcul Eutimiu şi care se începe prin:

Сїа ꙋбо свѧтаа прѣподобнаа Петка ѡтчьство имѣѡше Епївати, родителе же благочьстивїи, ходещїихъ въ всѣхъ божїихъ за повѣдехъ etc.[5]

Să ne-ntoarcem însă la sînta Vineri, «fiica lui Agaton».

§ 4. Popa Grigorie n-a făcut altceva decît a copiat o lucrare străină, ca şi mai sus cu Catehismul cel de la 1560.

El conservă cu stăruinţă limba şi chiar ortografia originalului său. Numai în trei locuri îi scapă de a preface pe *n* între vocale în *r*: ӑтꙋрекате = *întunecate*, меӑре = *mene* şi сꙋра = *sună*; cît despre ѕ însă, este mai puţin scrupulos, punîndu-l adesea acolo unde originalul trebuia să fi avut pe з, de unde rezultă scrierea neconsecinte: зисе şi ѕисе, домнезеꙋ şi домнеѕеꙋ, къзꙋ şi късꙋ etc., ceea ce niciodată nu ne întîmpină în lucrările proprie ale lui popa Grigorie.

§ 5. Originalul, copiat de către preutul din Măhaci, cată să fi fost scris anume în regiunea Braşovului. **142**

Un indice între mai multe ni se pare a fi decisiv în această privinţă.

Textul de mai jos întrebuinţează cuvîntul *boereasă* în sens de «femeie» sau «nevastă», ceea ce — dacă nu mă înşel — este o particularitate aproape

---

[2] Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, Bruxellis, 1863, p. 263.

[3] Varlam, *Carte românească de învăţătură*, Iaşi, 1643, in-f., part. 2, f. 12—16.

[4] Dosoftei, *A synaxarului carte*, Iaşi, 1683, in-f., t.1, f. 64.—6. Cf. C. Negruzzi, *Păcatele tinereţelor*, Bucureşti, 1872, p. 264.

[5] Гласник дружства србске словесности, t.8 (Belgrad, 1856), p. 131—141 [79].

exclusivă a graiului din partea cea b î r s e a n ă a Transilvaniei, unde această vorbă s-a contras astăzi în *boreasă* [80].

Se știe că nemuritorul nostru Anton Pann, voind să rîză de brașoveni, le pune în gură următoriul dialog p r o v i n c i a l despre fabricațiunea vinului:

— *Măi soaţe*, văzt-*ai tu* ghie?
— *Am* văzt, *măi* — *zise* — *ș-o mie.*
— No *da cum îi? de-i* văzt, *spune!*
— Da au îi, *măi, c'o minune?*
De n-ai văzt, *cred* pot *să-ţi pară;*
No, *mă, să-ţi spun cum îi dară.*
Îi albă și ste-n chicioare,
Răscăcănată *la soare ...*
— No minț, *tu, că n-ai* văzt ghine,
Să-ţi spun io *cată la mine:*
Ghia ae-*i* pi-*un deal pusă,*
Tot cu ţepi pin ea împunsă,
Și cochile, *voinici* tună
Poama ei de i-o adună,
Și supt chicioare împar'că,
Să-i cure *zeama o calcă,*
Apoi pi-*acea zeamă, dragă,*
O botez ghin *și o bagă*
În o scorbură întinsă,
Cu bete d'alun încinsă,
De-aci mere *o* b o r e a s ă
Ce îi zice cîrjmăreasă ... [6]

Ceea ce putem afirma în cunoștință de cauză este că în Moldova, în Țara
143 Românească și-n Munții Apuseni ai Transilvaniei *boreasă* = *boereasă* cu sens de «muiere» nu există nicăiri și nu se vede a fi existat vreodată.

§ 6. Popa Grigorie nu ne spune anul cînd a transcris Legenda Sîntei Vineri.

Din împregiurarea că ea se află legată în manuscris anume între bucata cea slavonește din 1583 și între Catehismul cel copiat la 1607 nu se poate conchide nemic, de vreme ce părțile volumului nu sînt așezate într-o ordine cronologică.

Oricum ar fi, dacă nu copia, totuși originalul trebui să fie anterior anului 1600.

Limba diferă puțin de a lui Coresi, și mai curînd s-ar putea zice că e mai veche decît acea din Omiliarul de la 1580.

Din punctul de vedere curat linguistic, este un text de multă valoare, mai ales ca morfologie și ca sintaxă.

Nu e fără interes nici sub raportul sociologic.

§ 7. Legenda Sîntei Vineri prezintă toate fantasticele peripeție ale unui basm, și tocmai de aceea era predestinată a deveni foarte populară, căci oricare ar fi religiunea cea n o m i n a l ă a unui popor, religiunea sa r e a l ă va rămîne totdeauna mitologică.

---

[6] P a n n , *Povestea vorbei*, București, 1852, t. 1, p. 115—6.

Nu este dară de mirare că. dintre atitea și mai atitea legende ale sfinților, una din cele de-ntii traduse in românește a fost anume aceea in care ni se povestește, bunăoară, cum: « sfânta Veneri apropie-se la zmeu, și călcă cu piciorul spre falca zmeului, și intră intro elu, și trecu prin zgăul lui afară, și iară stătu inaintia zmeului ».

La această popularitate a sintei Vineri a mai contribuit la români reminiscința sintei celei păgine cu același nume, a sintei atit de v e n e r a t e la vechii romani[7], a acelei zeițe Venere, de la care s-a numit ziua *Vineri* la toate popoarele neolatine, și pentru care parcă ar fi făcute intr-adins cu|vintele din legenda noastră: « mai frumoasă fată de acasta n-am văzdut ».

144

Înainte de a fi cunoscut hagiografia greacă, poporul român avea deja in poveștile sale pe *sinta Vineri* cea transformată in prima epocă a creștinării din zeița Venere, după cum avea — cu schimbarea sexului — pe *sinta Miercuri* din zeul Mercuriu sau pe *sinta Joi* din zeul Jove.

Sinta Vineri, de exemplu, din basmul « Fata moșului », incungiurată de « pui de balauri, șerpi, nevăstuici, ciuhurei, șopirle, năpirci și gușteri » și păzită de o « cățelușă cu dinți de fier și cu măsele de oțel »[8], nu poate fi — negreșit — nici sinta Vineri de la Iconia, nici acea de la Tirnova sau de pe aiuri, ci este curat antica zeiță Venere, născută printre monștrii oceanului, călătoare pe o broască țestoasă, amica tuturor animalilor, principiu al procreațiunii...

---

[7] Cfr. A c k n e r, *Die römischen Inschriften in Dacien*, Wien, 1865, no. 33, 227, 353 și mai ales 352: « Veneri victrici pro salute imperii ... »

[8] I s p i r e s c u, *Legende și basme*, t.1, București, 1872, p.95.

Ꙟтр-ачѣлѧ зиле. ера оу ѡмь ꙟтр-ачѣ четате. крещинь доулче ши кꙋрат-
ши рꙋга-се. ꙟтрꙋ аскꙋнсꙋ. кътръ домноул. е чель ѡм кема-л Агатонь.
е боерѣса лꙋи кема-ѡ Полфїѧ. ши фꙋ вїаца лѡр. ши лькꙋирь еи л҃е де. аи фъръ
де фечѡри. ши роуга-се еи. ꙟтрꙋ аскꙋнсꙋ. ꙟ тоть часоул. аша зичѣ дѫ мїе
Хрстоасе. ꙟпърате каоутѫ ши спре нои. ши дъ ши нѡаѡ плод съ фїе ши съ
наскѫ. деꙟтрꙋ нои. фечорел. саꙋ фечѡрицъ. нои да-л-ам. сфинцїе-тале. кꙋ тоать
партѣ еи. ши венїѧ ꙟџерѡл домнꙋлꙋи. спре еи ши зисе лорь. аꙋзи ши аскꙋлтѫ
домнезеꙋ. рꙋгьчюне воастрь. ши е съ наскѫ. ѡ фечорѣ. диꙟтрꙋ вои съ фїе.
180. ноумеле еи сфнта Венери. ши наще-ва венери. ши къндь ѡ веци ботеза аша
146 съ-и фїе номеле еи. аша зисе ꙟџероул домнꙋлꙋи. ши съ дꙋсе де ла еи. ши еи
дѣачїи рꙋга-се кꙋ фрикь. кътрь домнꙋл. ши нъскꙋ фечоара сфнта Венери.
ꙟ лоуна лꙋи броумарю. ді. зиле ши ботеѕарѫ сфнта Венери. ши-и поусѫрь
номеле съмта Венери. ши ѡ дꙋче ꙟ тоатѫ врѣмѧ. де ѡ ꙟкина кътрѫ
весѣрека домнꙋлꙋи. ши пѫнъ ла аноул. ꙟцелѣсе ꙟ тоать лѧџѣ домнолꙋи.
ши къндь ера де чинчи ани. гъндн-сѫ. ꙟтрꙋ синѣ. ши ѕисе нꙋ ми се каде нꙋмаи
ачичѣ съ фїоу ши съ лъкꙋеск. че ми сь каде съ мъ дꙋкь. съ проповедꙋескꙋ
лѣџѣ. домнеѕеꙋлꙋи мїеꙋ. ши приꙟ тоате сателе. ши ꙟ тоате четъциле. ши

(SÎNTA VINERI)

Într-acélĭa zile era u omŭ într-acé cetate, creștinŭ du*l*ce și cura*t*, și ruga-se întru ascunsu cătră Do*m*nu*l*. E celŭ *om* chema-*l* Agatonŭ, e boerésa lui chema-o Po*l*fiĭa; și fu viața lo*r* și lăcuiră ei 35 de ai fără de fećori. Și ruga-se ei în*t*ru ascunsu în totŭ ćasu*l*, așa dzicé: dă mie, Hr*is*toase împărate! cautâ și spre noi, și dă și noao plo*d* să fie și să nascâ dein*t*ru noi: fećore*l* sau fećoriță; noi da-l-a*m* sf*î*nție-tale cu toată parté ei. Și veniĭa îngero*l* Do*m*nului spre ei și zise lorŭ: auzi și ascu*lt*â Do*m*nezeu rugăcĭune voastră, și e să nascâ o fećoré diintru voi: să fie numele ei sf*ă*nta Veneri; și naște-va veneri; și cândŭ
146 o veți boteza, așa să-*i* fie nomele ei. Așa zise îngeru*l* Do*m*nului, și să duse de la ei. Și ei déacii ruga-se cu fri*că* că*t*ră Do*m*nu*l*. Și născu fećoara sf*ă*nta Veneri în luna lui brumarĭu 15 zile, și botedzară sf*ă*nta Veneri, și-i pusâră nomele sămta Veneri, și o duce în toatâ vrémĭa de o închina că*t*râ beséreca Do*m*nului; și până la anu*l* înțelése în toată lĭagé Do*m*nolui. Și cândŭ era de cinci ani, gândi-să întru siné și dzise: nu mi se cade numai acicé să fiŭ și să lăcuescu, ce mi să cade să mă ducŭ să propoveduescu légé Do*m*nedzeuluĭ mieu, și priĭn toate satele, și în toate ćătățile. Și eși noapté diin curtĭa tă-

єши ноаптѣ. дин кȣртѧ тътѫне-съȣ. ши съ дȣсе ꙟтрȣ ѡ четате маре че
181. ѡ кема. Антиѡхїе. ꙟтр-ънсъ лъкȣиѧ. оу-мпърат маре. че-ль кима Ан-|
тиѡх ꙟпърат. че ера грек. ши ꙟтрь сфнта Венери. ꙟ четате. че ера ꙟнчепȣ
а гръи кътрь ѡамини. ши зисе крѣдеци кои ꙟтрȣ свнта троицѫ. че е а татъ-
лȣи. ши а фїюлȣи. ши дхȣлȣи сфнть Іс. Хс. къ ачела ѫсте дѣдевърь домнезеȣ.
лȣминьторю. ши сфнциторю. ши спситорю. ши домнезеȣль домнезеилѡр. ши
ꙟвъца пре еи ши моулци аоузиѧ. ши крѣдѣ. ши алци ѡамени спȣнѣ алтора.
ши ла бесѣрекь. |ши прин ꙟ четате. іаръ алци ѡамени, спȣнѣ ла ꙟпъратȣлȣ, ши 147
зиче доамне ꙟпърате венит-аȣ. ѡ боерѣсь ꙟ четате. де проповедȣеще
ши спȣне де фїюль Марїеен. чела че аоу ръстигнить. пѫриꙟцїи ноцри ꙟ крȣче.
ши дека аȣзи ачелъ ꙟпѫрать. ель мъние-сь спре ѧ. ши зисе слȣџелѡр лȣи. съ
182. мѣргь съ ѡ адȣкь. ꙟнаинтѣ лȣи. ши къоута спре ѧ. челȣ. пѫрат. ши мира-сь
де фръмсецїле еи. ши зисе слȣџилѡр сале съ-ми ацюте домнезеȣл мїȣ. чела
че кредзȣ еȣ ꙟтрȣ ель. къ маи фрȣмоась фать де ачаста н-ам въѕȣт. ши ѕисе
кътрь ѧ чель ꙟпърат. че самь де ѡмь ещи ши коум те кеамь. ши ѕисе ѧ.
кътръ елȣ. еȣ съмть ѡ крещинѫ ботезатѫ. ꙟ нȣмеле ми-е ста Петка.
ши зисе чель ꙟпѫрат. кътрь ѧ нȣ гръи аша че маи бине те плѣкь домнезеȣлȣи
мїеȣ. ши ꙟкинѫ-те лȣи. де фаче-те-вою домнѫ. ши ꙟпърътѣсь спре тоате
каселе меле. е сфнта Венири. ръспоунсе ши зисе лȣи. анатима ... меле ачелȣѧ.
че зиче аша ши те ... ши атȣнчи. мъние-сь ачел ꙟпърат ... слȣџилѡр лȣи.
преꙟдеци-ȣ де ѡ легаци. ши ръстигни-ѡ-врем. ꙟ крȣче ка ши домнезеȣлȣ еи
183. ши ведѣ-вем че ва фолоси ... атоꙟчи сфнта Венери. рȣгъ-сь ши ѕисе
доамне домнезеȣлȣ| мїеȣ. каȣть ши спре мене. съ но лаȣде-сь. драчїи спре 148
мене ши тремѧте ꙟџероул тъȣ. кȣарѫтарѧ силелѡр тале. ши милȣѧще сȣфле-
тȣлȣ мїеȣ. дѡамне чеѧ че ꙟкȣџȣрь-мь ши алѣџе чеѧ че лȣпть-сь кȣ мене.

---

tâne-său, și să duse întru o cetate mare ce o chema Antiohie. În*tr*-ânsă lăcuiia u-mpăra*t* mare ce-lŭ chima Antio*h* înpăra*t*, ce era gre*c*. Și în*t*ră sfânta Veneri în cetate ce era, începu a grăi că*t*ră oamini și zise: crédeți voi întru svânta troiță ce e a Tatălui și a Fiiului și D*u*hului Sf*ă*ntŭ Is. Hs.? că acela ĭaste dédevărŭ Do*m*nedzeu, luminătorĭu și sf*i*nțitorĭu și sp*ă*sitorĭu și do*m*-nedzeulŭ do*m*nedzeilo*r*. Și învăța pre ei, și mu*l*ți auziia și crédé; și alți oameni spuné altora, și la beséreсă și priin cetate,|ĭară alți oameni spuné la înpă- 147
ratulu și zice: doa*m*ne înpărate! venit-au o boerésă în cetate de propoveduește și spune de fiiulŭ Marieei cela ce au răstignitŭ pâriinții noștri în cruce; și deca auzi acelŭ inpăratŭ, elŭ mănie-să spre ĭa, și zise slugelo*r* lui să mérgă să o aducă înainté lui, și căuta spre ĭa celu pâra*t*, și mira-să de fră*m*sețile ei, și zise slugilo*r* sale: să-mi agĭute do*m*nezeu*l* miu, cela ce credzu eu în*t*ru elŭ, că maĭ frumoasă fată de acasta n-a*m* văzu*t*! Și dzise că*t*ră ĭa celŭ înpăra*t*: ce samă de omŭ ești și cu*m* te cheamă? Și dzise ĭa cătră elu: eu sămtŭ o creștină botezată în numele mi-e (sînta Vineri). Și zise celŭ inpăra*t* că*t*ră ĭa: nu grăi așa, ce maĭ bine te plécă do*m*nedzeului mieu și închină-te lui, de face-te-voĭu do*m*nă și înpărătésă spre toate casele mele. E sf*ă*nta Veniri răspu*n*se și zise lui: anatima... mele aceluĭa ce zice așa, și te... Și atunci mănie-să ace*l* înpăra*t* [și dzise] slugilor lui: preindeți-u de o legați, și răstigni-o-vre*m* în cruce ca și do*m*nedzeulu ei, și vedé-ve*m* ce va folosi... Atoinci sf*ă*nta Veneri rugă-se și dzise: Doa*m*ne|Do*m*nedzeulu mieu! caută și spre mene, să no 148
laude-să dracii spre mene, și tremĭate ingeru*l* tău cu arătarĭa silelo*r* tale, și miluĭaște sufletulu mieu, Doamne! [de] ceĭa ce încugură-mă, și alége ceĭa

шн ла сфрьшнтȣл. рȣгъчюнеен ѱалωм... скȣлѫ-сь шн ѕнсе амин. шн ꙗрь ѕнсе апон. сь лаȣде-сь шн ен кȣ тине доамне. шн атȣнчи ꙟн ачела час ивн-се. оу ноωр дн ꙟ черю. шн еши оу ꙟ внхорь маре дн ꙟ ноωрь шн лȣа ω пїатрь маре форте ꙟ ель шн ω пȣрта вънтȣл. ка ω фрȣꙟѕь шн сȣра. шн атȣꙟчи. нвн-се ꙟџерȣл домнȣлȣн ꙟнаинтѣ ен. шн рȣпсе легътȣреле. дн ꙟ мънȣле ен шн гръи кътрь ꙗ ѕнсе нȣ те тѣме. че лаȣдь сила домнȣлȣн. домнеѕеȣл тъȣ. шн атȣꙟчи моунчиторїи че ω лега. къѕȣрь џось ла пъмынтȣ. шн скȣларъ-сь шн стрнгарь

184. тоцн кȣ глас маре. шн ѕнсерь маре ꙗсте кредннца крещинѣскѫ шн атȣꙟчи сфнта Венери. ръдикь мънȣле сале кътрь черю. шн рȣга-се атȣнчи. ωаменїи мȣлцн ен стрнга шн ѕиче нȣ-и алтȣ домнеѕнȣ ман маре. фърь домнеѕеȣл сфнтеен Венерн. шн тоате слȣџиле ачелȣи ꙟпърат. къѕȣрь џось ꙟнаинте сфнтеен

149 Венерн шн ѕичѫ тоцн мнлȣꙗще-не сфнть Венери. шн но оунта фърьлеџиле ноастре... че рωгь дерепть нон шн арать шн ноωа сѣмне съ фим шн нон крещинн ка шн тȣ. шн съ не ꙟкиньм. татьлȣи. шн фїюлȣи. шн дȣхȣлȣи сфнть шн ѕнсерь тоцн аминь. шн скȣла-се шн ботеѕа ен. шн се дȣсе шн лъȣда домноул домнеѕеȣ. шн де вѫѕȣ чель ꙟпьрат. ачѣлѣ шн мънне-сь. шн кемъ алте слȣџи але лȣи. шн ѕнсе прендецн-ω шн ω легацн. шн афлацн ω кълдаре. шн ардецн

185. петрн шн ле ѕмнкȣрацн шн ле бъгацн ꙟ кълдаре шн бъгацн плȣмбȣ. шн сеȣ шн смωаль съ фїарбѫ ꙟ шапте ѕиле. шн ꙟ шапте ноптн. шн а шаптѫ ѕи бъгацн ачѫ[с]тъ ꙟ кълдаре. шн акоперицн кȣ ω пїатръ. пѫнѫ воїю вени шн еȣ съ вѫѕȣ. шн аша ѕнсе ачель ꙟпърат кȣ мънїе шн се дȣсе де ачнѫ. шн слȣџиле лȣи фѣчерь аша. шн а шаптѣ ѕи вене ꙟпѫратȣл шн ѕнсе десконерицн. кълдарѣ. шн ω десконерирь. шн сфнта Венери скȣлѫ-се. шн стътȣ ꙟ пичоаре ꙟ кълдаре. шн ѕнсе маре ꙗсте спре ме ꙟре. шн ачелȣ ꙟпѫрат вѫѕȣ. аче чюдъ маре. шн гръи кътрь сфнта Венери. шн ѕнсе... лȣкрȣ-и де тине. че нȣ сь прн ꙟде де тине. ниче фокȣлȣ. ниче апа. шн атȣнчи гръи сфнта Венери. кътрь ачелȣ ꙟпърат.

---

ce luptă-să cu mene! Și la sfărșitu*l* rugăcĭuneei psalo*m*... sculâ-să și dzise ami*n*; și ĭară dzise apoi: să laude-să și ei cu tine, Do*m*ne! Și atunci în acela éa*s* ivi-se u noorŭ diin cerĭu, și eși uin vihorŭ mare diin noorŭ, și lua o piatră mare forte in elŭ și o purta văntu*l* ca o fruindză, și sura; și atuînci ivi-se îngeru*l* domnului inainté ei, și rupse legăturele diin mănule ei, și grăi c*ă*tră ĭa zise: nu te téme, ce laudă sila Domnului Do*m*nedzeu*l* tău. Și atuînci muncitorii ce o lega cădzură gosu la pămăntu, și sculară-să și strigară toți cu gla*s* mare și ziseră: mare ĭaste credința creștinéscă! Și atuînci sf*ă*nta Veneri rădică mănule sale c*ă*tră cerĭu și ruga-se. Atunci oamenii mulți, ei striga și zice: nu-i altu do*m*neziu mai mare, fără do*m*nezeu*l* sf*i*nteei Veneri! Și toate slugile acelui înpăra*t* căzură gosŭ inaiînte sfinteei Veneri, și zicĭa toți: milu-

149 ĭaște-ne, sf*ă*ntă Veneri, și no| uita fărălegile noastre... ce rogă dereptŭ noi, și arată și nooa sémne să fi*m* și noi creștini ca și tu, și să ne închină*m* Tatălui și Fiĭului și D*u*hului Sf*ă*ntŭ; și ziseră toți am*i*nŭ. Și scula-se, și botedza ei, și se duse, și lăuda Do*m*nu*l* Do*m*nedzeu. Și de vâdzu celŭ înpăra*t* acélé, și mănie-să, și *che*mă alte slugi ale lui, și zise: prendeți-o și o legați, și aflați o căldare, și ardeți petri și le zmicurați, și le băgați în căldare, și băgați plu*m*bu și seu și smoală să fiarbâ în șapte zile și în șapte nopți, și a șaptĭa zi băgați acĭastă în căldare și acoperiți cu o piatră, până voĭu veni și eu să vădzu. Și așa zise acelŭ înpăra*t* cu mănie și se duse de aciĭa. Și slugile lui féceră așa. Și a șapté dzi vene înpâratu*l* și zise: descoperiți căldaré. Și o descoperiră. Și sf*ă*nta Veneri sculâ-se și stătu în piĉoare în căldare, și zise: mare ĭaste spre meînre. Și acelu înpâra*t* vădzu ace cĭudă mare, și grăi c*ă*tră sf*ă*nta Veneri și zise: [ce] lucru-i de tine? ce nu să priinde de tine nice foculu, nice apa? Și

апропїе-те де веѕи сила дѣдевърȣлȣи домнезеȣ. ши нȣ съ|пȣтѧ апропїѧ де 150
186. дȣгорѣла фокȣлȣи. ши де възȣ сфнта| Венери. къ нȣ се поате апропїѧ ниче кȣтѧѕѫ ѧ лȣѡ апа кȣ мъна. диꙟ кълдаре ши арȣꙟкъ ꙟ ѡбразȣл. челȣи ꙟпѫрат. ши оурби ачелȣ ꙟпърат. ꙟн ачела час. е сфнта Венери еши диꙟ кълдаре кȣратъ ши фрȣмѡасъ. ши атȣꙟчи ачелȣ ꙟпърат мерсе. ши се апропїе де ѧ ши къзȣ ꙟнаинтѧ ей. ши рȣга-се милȣѧще-мъ шарба лȣи хс. а лȣи домнеѕеȣ. ши рѡгъ дерептъ мене. доаръ ми с-аръ дешкиде ѡкии мїе съ фїȣ крещинȣ. ши еȣ ши тоате слȣџиле мѣле. ши цинȣтȣл ꙟпъръцїееи мѣле. ши милостиви-се. сфнта Венери. ши къзȣ кȣ фаца ла пъмъꙟтȣ ши плъꙟсе. ши балтъ де лакрѫмиле се фѣче. ши скȣлъ-се ши лѡа кȣ мъна дерѣптъ. де лакрымиле ей. ши ȣꙟсе ѡкыи. челȣи ꙟпърат. ши зисе ꙟ нȣмеле татълȣи ши фїюлȣи. ши дхȣлȣи сфнтъ. съ веѕи. ши атȣнчи ачелȣи ꙟпърат възȣ. ши алци ѡамени. мȣлци неволничи
187. веꙟдекъ ей. ши ачелȣи ꙟпърат. лȣминѫ ши | ведѣре маи бине ши маи вrътосъ. декът маите. ши плекъ-се ши лȣѡ с нта Венери. де лакрѫмиле сале. ши лȣѡ апъ ши ботеѕе ачелȣ ꙟпърат. ши тоате слȣџиле лȣи. ши тоци ѡаменїе диꙟ пъръцїѧ лȣи: — ши ꙗръ сфнта Венери гъꙟди ши ѕисе дȣче-|мъ-вою. ꙗръши ꙟтралтъ четате. съ проповедȣескȣ. кȣвънтȣл лȣи хс. ши съ спȣю лоръ къ пъгъни-сȣ. коѵм съ се ботѣѕе. ши съ се кȣнȣне. де воръ пери. ши съ дȣсе. ши мергъндȣ ѧ пре кале. тъмпинѫ алтъ ꙟпърат. че-л кема. Атизма ꙟпърат. ши зисе кътръ ѧ челȣ ꙟпърат. џюпънѣсъ че ѡмъ еще. ши коѵмȣ те кемъ. че нȣ те ꙟкини домнеей меле. ѧ гръи кътръ ачела ꙟпърат. ши мира-съ де фръмсециле ей. ши ꙟтребъ-ѡ ши зисе де оунде еще. сфнта Венери ръспоѵнсе кътръ елъ ши зисе. еоѵ съмтȣ ѡ крещинѫ ботезате. ꙟ нȣмеле мї-и ста Петка. ши зисе кътръ
188. ѧ челȣ ꙟпърат. пасъ дȣпъ мене. ши крѣде ꙟ домнеѕеȣл мїеȣ. ши | џюра-цимъ-вою ꙟнаинтѣ домнеѕеоѵлȣи мїȣ. съ фїи доамнъ мїе ши ꙟпѫрътѣсъ тоѵтȣрорȣ полателѡр мѣле. е съ ноѵ аскȣлтарет мене. да-те-вою спре маре

---

atunci grăi sfănta Veneri cătră acelu înpărat: apropie-te de vedzi sila dédevărului Domnezeu. Și nu să putĭa | apropiĭa de dugoréla focului. Și de vădzu 150
sfănta Veneri că nu se poate apropiĭa, nice cutĭadză, ĭa luo apa cu măna diĭn căldare și aruîncă în obrazul celui înpărat. Și urbi acelu înpărat în acela cás. E sfănta Veneri eși diĭn căldare curată și frumoasă. Și atuînci acelu înpărat merse și se apropie de ĭa, și căzu înaiĭntĭa ei, și ruga-se: miluĭaște-mă, șarba lui Hs. a lui Domnedzeu, și rogă dereptŭ mene, doară mi s-ară deșchide ochii mie, să fiu creștinu, și eu și toate slugile méle și ținutul înpărățieei méle. Și milostivi-se sfănta Veneri, și căzu cu fața la pămăîntu și plăînse, și baltă de lăcrămile se féce; și sculă-se, și loa cu măna deréptă de lacrămile ei, și uînse ochĭi celui înpărat, și zise: în numele Tatălui și Fiĭului și Duhului Sfăntŭ, să vedzi! Și atunci acelui înpărat vădzu. Și alți oameni mulți nevolnici veîndecă ei. Și acelui înpărat lumină și vedére mai bine și mai vrătosŭ decăt maite. Și plecă-se și luo sfănta Veneri de lacrămile sale, și luo apă și botedze acelu înpărat și toate slugile lui și toți oamenie diĭn părățiĭa lui. Și ĭară sfănta Veneri găîndi și dzise: | duce-mă-voĭu ĭarăși într-altă cetate să propoveduescu 151
cuvăntul lui Hs. și să spuĭu lorŭ că păgăni-su, cum să se botédze și să se cunune, de vorŭ peri. Și să duse și, mergăndu ĭa pre cale, tămpină altŭ înpărat ce-l chema Atizma înpărat. Și zise cătră ĭa celu înpărat: giupănésă! ce omŭ ește și cumu te chemă? ce nu te închini domneei mele? Ĭa grăi cătră acela înpărat, și mira-să de frămsețile ei, și întrebă-o și zise: de unde ește? Sfănta Veneri răspunse cătră elu și zise: eu sămtu o creștină botezate în numele mi-i (sînta Vineri). Și zise cătră ĭa celu înpărat: pasă după mene și créde în Domnedzeul mieu, și gĭura-ți-mă-voĭu înainté Domnedzeului miu să fii doamnă mie și înpărâtésă tuturoru polatelor méle; e să nu ascultaret mene, da-te-voĭu

мꙋꙟкъ. ши вїѧць нꙋ вере авѣ. ши атꙋꙟчи сфнта Венери. гръи кътрь елꙋ.
ши зисе. дїаволе ꙟтꙋрекате ши ꙗдꙋле слꙋга ꙗдолꙋлꙋи (sic). ши атꙋꙟчи
мъние-сь ачель ꙟпьрат. ши зисе слꙋџилѡр сале. принꙟдеци-ѡ съ ѡ дꙋчемь.
ꙟнаиꙟтѧ челꙋи змїеꙋ. диꙟ четате. де сь ѡ мънѫꙟчи. е сь бирꙋире спре змїеꙋ
152 ши съ но перире. де ель плека-не-времь ши ꙟки|на-не-врѣмь ши нои еи. ши дом-
незеꙋлꙋи еи. къ ꙟтр-ачѣ четате. оуꙟ змеꙋ форте маре лѫкꙋиѧ ꙟтрꙋ елꙋ дїа-
волꙋль. ши тоате дꙋхꙋреле некꙋрате. ши ачела лъкꙋиѧ ла еи. ши-л рꙋга ееи
ка ши домнеѕеꙋ. ши ачелꙋ ꙟпьрат крѣдѣ ꙟтрꙋ ель. ши тоате слꙋџиле лꙋи.
189. ши тоци ѡаменїе лꙋи. ши атончи дꙋсерь сфнта Вене|ри ꙟ четате. ши деш-
кисерь портаа. ши ѡ дꙋсерь кътрь змеꙋ съмта Венери. възꙋ змеꙋль. ши-ши
фѣче кꙋ мъна крꙋче. ꙟ нꙋмеле лꙋи ӏс хс. ши атоунчи фꙋџи дїаволꙋл. ди
змеꙋ ши тоате дхꙋреле некꙋрате. ши атꙋꙟчи сфнта Венери апропїе-се ла змеꙋ.
ши кълкь кꙋ пичорꙋл спре фалка змеꙋлꙋи. ши ꙟтръ ꙟтро елꙋ. ши трекꙋ при
згьꙋл лꙋи афарь. ши ꙗрь стьтꙋ. ꙟнаинтѧ змеꙋлꙋи. ши атꙋнчи стригѫ дїаволꙋль.
ши ѕисе ѡ мишеи де нои кꙋм не рꙋшинъм нои. ҂а. де бърбаци чѧ че ерам
ꙟ четате. де ѡ фать не рꙋшинѫм нои. акꙋм ши фꙋџирь афарь диꙟ четате.
тоате дꙋхꙋреле. ши атꙋнчи ачель ꙟпѫрать. ши възꙋ ачѧлѧ. ши крезꙋ.
ши плекарь-се тоци ꙟнаинтѧ сфнтеи Венери. ши ѕисе ачель ꙟпьрат. милꙋѧще-не
сфнть Венери. съ крѣдем ши нои ꙟ хс. ꙟ домнезеꙋл тъꙋ. ши ботезь ачель
153 190. ꙟпърат. ши тоате слꙋџиле лꙋи. ши тоци| ѡаменїи лꙋи. ачѧ|а ꙟ тоате. крезꙋрь
ши съ ботезарь: — ши атоунчи сфнта Венери. ѕисе. ꙗрь ми се каде мїе се
мь доук. ши се дꙋсе ꙟтр-ꙋ четате маре че лъкꙋиѧ. оуꙟ пьрат маре че-л кема
Аклит ꙟпьрат. ши ꙟтрь сфнта Венери. ꙟ четате. ши ꙟчепꙋ а гръи кътрь
ѡамени. крѣдеци вои ꙟ нꙋмеле татьлꙋи. ши фїюлꙋи ши дхꙋлꙋи сфнть а лꙋи.
ӏс. хс. къ ачела ѧсте дѣдевърь. ши аꙋзи чел ꙟпърат. де ѧ. ши кема-ѡ ши зисе.
кътрь ѧ. че ѡм ещи. ши коум те кѣмь. ѧ зисе кътрь чел ꙟпьрат. еꙋ съмть

---

spre mare muîncă, și viĭață nu vere avé. Și atuînci sf*ă*nta Veneri grăi că*t*ră
elu și zise: diavole înturecate și ĭadule sluga ĭadolui! Și atuînci mănie-să
acelŭ înpăra*t* și zise slugilo*r* sale: priînde-ți-o să o ducemŭ înaiîntĭa celui
zmieu diîn cetate de să o mănăînci; e să biruire spre zmieu și să no perire de
152 elŭ, pleca-ne-vre*m* și închina-|ne-vrémŭ și noi, și ei și Domnezeului ei. Că
într-acé cetaté uîn zmeu forte mare lăcuia, întru elu diavolulŭ și toate duhu-
rele necurate, și acela lăcuiĭa la ei, și-*l* ruga eei ca și Do*m*nedzeu, și acelu
înpăra*t* crédé întru elŭ, și toate slugile lui și toți oamenie lui. Și atonci duseră
sf*ă*nta Veneri în cetate, și deschiseră portaa, și o duseră câ*t*ră zmeu. Sămta
Veneri văzu zmeulŭ și-și féce cu măna cruce în numele lui Is. Hs., și atu*n*ci
fugi diavolu*l* di zmeu și toate duhurele necurate, și atuînci sf*ă*nta Veneri
apropie-se la zmeu, și călcă cu picórul spre fa*l*ca zmeului, și întră întro elu,
și trecu pri zgău*l* lui afară, și ĭară stătu înaintĭa zmeului. Și atunci strigâ
diavolulŭ și dzise: o, mișei de noi! cum ne rușină*m* noi 1000 de bărbați, ceĭa
ce era*m* în cetate, de o fa*t*ă ne rușină*m* noi acu*m*! Și fugiră afară diîn ce-
tate toate duhurele. Și atunci acelŭ înpâra*t* și văzu acĭalĭa și crezu, și ple-
cară-se toți înaintĭa sf*i*ntei Veneri. Și dzise acelŭ înpăra*t*: miluĭaște-ne, sf*ă*ntă
Veneri, să crédé*m* și noi în Hs. în Do*m*nezeu*l* tău. Și boteză acelŭ înpăratŭ,
153 și toate slugile lui, și toți oamenii| lui: acĭaa în toate crezură și să botezară.
Și atu*n*ci sf*ă*nta Veneri dzise: ĭară mi se cade mie să mă du*c*. Și se duse într-u
cetate mare ce lăcuiĭa uîn păra*t* mare ce-*l* chema Aclit înpăra*t*. Și în*t*ră sf*ă*nta
Veneri în cetate și începu a grăi că*t*ră oameni: crédeți voi în numele Tată-
lui și Fiĭului și D*u*hului Sf*ă*ntŭ a lui Is. Hs., că acela ĭaste dédevărŭ? Și auzi
ce*l* înpărat de ĭa, și chema-o și zise că*t*ră ĭa: ce o*m* ești și cu*m* te chémă?
Ĭa zise că*t*ră ce*l* înpăra*t*: eu să*m*tŭ o creștină botezatâ, numele mi-i (Vineri),

ѡ крещинѣ ботезатѫ нȣмеле мї-и Петка. ши крезȣ ꙟтрȣ сфн҃та троицѣ. ши зисе
чел ꙟпѣрат. кътрѣ ѧ. нȣ ѕиче къ еши ботезатѣ. че пасѣ де рогѣ домнезеȣл
міȣ. чела че крезȣ еȣ. ши цȣра-ци-мъ-воѩ. ꙟнаинтѣ домеѕеȣлȣи міеȣ. коум
адȣче-воѩ ши поне-воѩ слава мѣ. ши чинстѣ мѣ спре капȣл тъȣ. ши съ фїи

191. домнѫ міе ши ꙟпѫрѣтѣсѣ. то|тȣрорѣ полателѡр меле. е съ нȣ аскȣлтаре
мене*. еȣ да-те-воѩ. спре маре мȣꙟкѣ. ши рѣ морте ѡмори-те-воѩ. е сфн҃та
Венери зисе. лȣи анатима фїюлȣ дїаволоулȣи. връжиторю ръȣ. ши къне ръȣ.
еȣ крезȣ|ꙟ домнезеȣл міеȣ. де дерептȣ домнезеоул міеȣ. нȣ нȣмаи трȣпоул 154
че ши соуфлетȣл да-л-воѩ. спре мȣꙟкѣ. проклеци съ фїе моуꙟчиторїи тъи.
ши домнезеии тъи коу тине. ши атȣнчи мъние-сѣ ачел ꙟпърат коу амарѣ.
ши атȣꙟчи зисе мȣꙟчиторилѡр лȣи. съ адȣкѣ ѡ къλдаре. ши съ пїисеѕе петри.
ши сеȣ ши се адȣкѣ блоумбȣ. ши смоалѣ ши** баце ачѧ фатѣ. ꙟ къλдаре съ
фїарбѣ ꙟ трей зиле ши ꙟ трей нопци. ши*** дȣсерѣ сфн҃та Венери. кътрѣ фокѣ.
ши кътрѣ къλдаре. ши че ста ꙟнаинтрѣ. тоци ши еши ѡ парѣ дин ꙟ фокѣ маре.

192. дин ꙟтр-ачел фок| ал лѡр. ши ꙟконцȣрѣ-и. ачеи мȣнчитори. ши арсерѣ тоци
ꙟтр-ачел час. ши сфн҃та Венери ста ачїи ши рȣга-се кȣ ѱалѡм дин сълтири.
аша ѕичѣ милȣѧще-мѣ доамне къ спре тине оуповѣѧще соуфлетȣл міеȣ.
ши ла сфрѣшитȣл рȣгѣчюнїеи ѱалѡмлȣи. зисе амин. ши възȣ ачелѣ ꙟпѣрат.
мȣꙟчиторїи лȣи къ перирѣ. ши спъриe-сѣ. ши фрикѣ маре фȣ спре елѣ. ши кемъ
слȣцилe лȣи тоате. ши ꙟтребѣ еи. ши ѕисе споунеци-ми че воѩ фаче чещїи
магеници. ши ѕисерѣ кътрѣ елȣ. съ ноу-и тѣере капȣл. кȣрȣндȣ ачещи ѡамени
тоци кътрѣ домнеѕеоул еи. фаче-е-ва де плека-се-вѡр. ши атȣнчи ѕисе Ѧклит 155
ꙟпѣрат. кътрѣ слȣцилe лȣи. тъѧцї-и капоул****. ши сфн҃та Венери. рȣга-се

* Aci cu o mînă posterioară adaus вєи deasupra lui нȣ, iar рє de la аскȣлтарє șters
și înlocuit cu дє, adecă: съ нȣ вєи аскȣлта дє мєнє.

** Cu o mînă posterioară adaus deasupra: съ.

*** Idem: ѡ.

**** Aci un semn, și apoi adaos jos la margine cu aceeași mînă: кȣрȣндо ши досерѣ
сфнта Венери съ-и тає капоул.

și crezu în*t*ru sf*ă*nta troiță. Și zise ce*l* înpăra*t* că*t*ră ĭa: nu dzice că ești bote-
zată, ce pasă de rogă Do*m*nezeu*l* miu cela ce crezu eu, și ğura-ți-mă-voĭu îna-
inté domnedzeului mieu, cu*m* aduce-voĭu și pone-voĭu slava mé și cinsté
mé spre capu*l* tău, și să fii do*m*nâ mie și înpârătésă tutu*r*orŭ polatelo*r* mele;
e să nu ascultare mene, eŭ da-te-voĭu spre mare muîncă, și ré morte omori-
te-voĭu. E sf*ă*nta Veneri zise lui: anatima, fiĭulu dĭavolu*l*lui, vrăjitorĭu
rău și căne rău! eu crezu în Do*m*nezeu*l* mieu, de dereptu | Do*m*nezeu*l* mieu 154
nu numai trupu*l*, ce și sufletu*l* da-l-voĭu spre muîncă! Procleți să fie muînci-
torii tăi și domnezeii tăi cu tine! Și atunci mănie-să ace*l* înpăra*t* cu amarŭ,
și atuînci zise muîncitorilo*r* lui să aducă o căldare și să piisedze petri și seu,
și se aducă blumbu și smoală, și bage acĭa fată în căldare să fiarbă în *t*rei
zile și în trei nopți. Și duseră sf*ă*nta Veneri că*t*ră focŭ și către că*l*dare și ce
sta înaintré toți, și eși o pară diin focŭ mare diintr-ace*l* foc al lor, și încongură-i
acei muncitori, ș*i* arseră toți într-acel čas. Și sf*ă*nta Veneri sta acii și ruga-se
cu psalo*m* din săltiri; așa dzicé: miluĭaște-mă, Do*m*ne, că spre tine upo-
văĭaște suflet*ul* mieu! Și la sfrășitu*l* rugăcĭuniei psalo*mu*lui zise: ami*n*. Și
văzu acelŭ înpăra*t* muîncitorii lui că periră, și spărie-să, și frică mare fu spre
elŭ, și chemă slugile lui toate și întrebă ei și dzise: spuneți-mi, ce voĭu face
ceștii magheniți? Și dziseră că*t*ră elu: să nu-i tăere capu*l*, curu*n*du acești
oameni toți că*t*ră Do*m*nedzeu*l* ei face-e-va de pleca-se-vo*r*. Și atunci dzise 155
Aclit înpăra*t* către slugile lui: tăĭați-i capu*l* curu*n*do. Și doseră sf*ă*nta Veneri

ачелѡр мꙋꙟчитори ши ѕисе льсацн-мь ши ѡгодн[цн]-ми съ фак рꙋгъчюни. съ мъ рогꙋ кътрь х͞с. домнезиоуль мїеꙋ. ши ѕисерь ен рѡгь-те кꙋрꙋндꙋ.

193. ши атꙋнчи с͞фнта Бенери. рꙋга-се кꙋ лакрьми. ши плъпџѣ. ши ѕичѧ домне деспꙋеторюл. пърнителе а тоут цинотоуль. фъкьторюл черюлꙋи. ши ал пьмьнтолꙋи. аоуѕи-мь ши аскꙋлть-мь. шарба та ꙟтр-ачеста час рогꙋ-те съ фачи месерѣрѣ та. ши съ дан. мърїѧ та. челора че ворь фаче. помѣнѫ мїе. ши приносꙋл. ши летꙋргїе. ши лꙋмънаре. ши вѡр чинст[н]. ачаста ѕи. бл͞вѣще-е домне каселе лѡр. ши фїчорїи лѡр ши холделе лѡр. ши добиточеле лѡр тоате. ши фоугь де ен тоате д͞хꙋриле рѣле ши фърмькьтоареле ши сꙋфлетеле лѡр съ фїе лꙋминате. е чела че нꙋ ѡ ва чинсти ачаста ѕи Бенерѣ маре. кꙋ милостенїе ши кꙋ рꙋгъчюне. ла бесѣрекь. ꙗрь чела че ва лꙋкра ꙟтр-ънса ачела съ фїе блъстемат. е чела че ѡ ва чинсти ши ѡ ва пости шапте ѕиле. съ фїе лꙋи сънь-

156 тате. ши ертьчюне пъкателѡр. ши чине нꙋ ѡ ва чинсти с͞фнта Бенери. че ѡ ва спꙋрка де вое кꙋ карне саꙋ кꙋ бръꙟѕь фьрь де харцн. саꙋ кꙋ кꙋрвїе. саꙋ фїе

194. кꙋ че лꙋкрꙋ | ръꙋ. съ фꙋре нетаре. е пѫринцїи лꙋи съ нꙋ сарь покъи. съ фїе истꙋкан. ачела грꙋмаѕꙋ ши кꙋ мѫнꙋле сале. ачела ѡмь съ нꙋ б͞ирꙋѧскь. къ с͞фнта Бенери. ръстигнитꙋ-с-аꙋ х͞с. де вое ꙟ крꙋче коу ѡцит. ши кꙋ фере адьпарь-ль. ши коу сꙋлица ꙟпꙋсеръ-л ꙟ костеле лꙋи. приꙟтрꙋ съ ласе ноаѡ лѣџе. домноуль нострꙋ і͞с. х͞с. ши дꙋпѫ аче гръи с͞внта Бенери. ши зисе мꙋꙟчиторилѡр фачецн коум в-аꙋ ѕис воа домнꙋл вострꙋ. ши плекь капꙋл џос. мꙋꙟчито ... ши тъе кꙋ спата капꙋль ен. ши лꙋѡ домноуль кꙋрать сꙋфлетоуль ен. ꙟ мънꙋле сале. ши-л дꙋсе ꙟ черю. ши фост-аꙋ тъꙗрѣ каполꙋи ен свинтеи Бенери. ꙟ лꙋна лꙋи коуптори. к͞ѕ. де ѕиле ши ноу ... домноуль съ-и фїе празникоуль ен. атоꙟче ... льсь се-и фїе. кънд аꙋ нъскꙋт. ꙟ лꙋна лꙋи брꙋмарю д͞і. ѕиле. дерептъ ача ѕи че бл͞свн ... ѧсте каса. ачеѧ оуꙟде-и чете ... с͞фнтеен Бенери. съ ва чети ши

195. сь... спꙋне ѡаменилѡр: и пис поп Григорїе ѡт Мъхачю. м͞сца авгоуст. в͞. д͞нь.—

---

să-i tae capul. Și sfănta Veneri ruga-se acelor muîncitori și dzise: lăsați-mă și ogodiți-mi să fac rugăciuni, să mă rogu cătră Hs. Domneziul mieu. Și dziseră ei: rogă-te curundu. Și atunci sfănta Veneri ruga-se cu lacrămi și plăngé și dzicia: Domne despuetoriul, părintele a tut ținotul, făcătoriul ceriului și al pământolui! audzi-mă și ascultă-mă, șarba ta, într-acesta ćas; rogu-te să faci meseréré ta și să dai măriia ta celora ce vorŭ face poménă mie și prinosul și leturghie și lumănare, și vor cinsti aćasta dzi, blagoslovéște-e, Domne: casele lor, și fićorii lor, și holdele lor și dobitocele lor toate; și fugă de ei toate duhurile réle, și fărmăcătoarele; și sufletele lor să fie luminate; e cela ce nu o va cinsti aćasta dzi veneré mare cu milostenie și cu rugăciune la beséreсă, iară cela ce va lucra într-ănsa, acela să fie blăstămat; e cela ce o va cinsti și o va posti șapte dzile, să fie lui sănătate și ertăciune păcatelor;

156 și cine nu o va cin|sti sfănta veneri, ce o va spurca de voe cu carne sau cu brăîndză fără de harți, saŭ cu curvie saŭ fie cu ce lucru rău, să fure netare, e părinții lui să nu s-ară pocăi, să fie istucan acela [cu?] grumadzu, și cu mănule sale acela omŭ să nu biruiască; că sfănta veneri răstignitu-s-aŭ Hs. de voe în cruce, cu oțit și cu fere adăpară-lŭ, și cu sulița înpuseră-l în costele lui, priîntru să lase noao lége Domnul nostru Is. Hs. Și dupâ ace grăi svănta Veneri și zise muîncitorilor; faceți cum v-au dzis voa domnul vostru. Și plecă capul ǵos. Muîncito... și tae cu spata capulŭ ei. Și luo Domnul curatŭ sufletul ei în mănule sale și-l duse în ceriu. Și fost-au tăiaré capolui ei, svintei Veneri, în luna lui cuptoriu 26 de dzile, și nu lăsâ Domnul să-i fie praznicul ei atoînce, [ci] lăsă se-i fie când au născut, în luna lui brumariu 14 dzile; dereptŭ aća dzi ce blagoslovi... iaste casa aceia uinde-i cete[ște]... sfintei Veneri, să va ceti și să[va] spune oamenilor. (Și a scris popa Grigorie din Măhaciu, în 2 zile ale lunei lui august).

1. finalul *u* întreg: ачелȣ (186, 187, de 2 ori, 188, 189), челȣ (182, 188, de 2 ori), проповедȣескȣ (181, 188), мергьндȣ (188), коумȣ, кȣмȣ (188, 190), сьмтȣ 1-a pers. (188), тоутȣрорȣ (189), елȣ (183, 189, de 2 ori, 190, 193), фїюлȣ (192), крезȣ, креѕȣ 1-a pers. (183, 192), дерептȣ (192), блоумбȣ, плȣмбȣ (186, 192), кȣрȣндȣ, кȣрȣндо (193, de 2 ori), рогȣ (193), аскȣнсȣ (180, de 2 ori), лъкȣескȣ (181), ꙟпъратȣлȣ(182), домнеѕеȣлȣ (183, 184), сȣфлетȣлȣ(184), пъмьнтȣ, пъмъꙟтȣ (184, 187), алтȣ (185), фокȣлȣ (186), крещинȣ (187), вѫѕȣ, възȣ a 3-a pers. (185, 186 de 2 ori), въѕȣ 1-a pers. (186, 187).

2. ꙟ ca vocală nazală în interiorul cuvîntului: гьꙟдн (188), мȣꙟкъ, мȣꙟкь (189, 192), мȣꙟчиторн (193), мȣꙟчиторилѡр (192, 195), моуꙟчиторїн (192, 193), атȣꙟчи, атоꙟче, атоꙟчи (183, 184, de 2 ori, 185, 187, 189, de 2 ori, 190, 192, 195), приꙟде (186), приꙟдеци, преꙟдеци (183, 189), ꙟнаꙟте, ꙟнаꙟтѧ, ꙟнаꙟтѧ (185, 187, 189), оуꙟде (195), мънѫꙟчи (189), бръꙟѕь (194), пъриꙟцїн (182), фрȣꙟѕь (184), арȣꙟкь (187), пъмъꙟтȣ (187), плъꙟсе (187), ȣꙟсе (187), веꙟдекь (187), dar și: ꙟнаинтѧ (190), атȣнчи (190, 192 etc.), прендеци (185), мȣнчиторн (193), пѫринцїн (195) etc.;

оуꙟ [змеȣ] (189), оуꙟ [пьрат] (191), оуꙟ [вихорь] (184);

динꙟ (181, 184, 187, 188, 189, 190, 192), диꙟтрȣ (180), приꙟ, приꙟн (181, 158 182), приꙟтрȣ (195);

vocalizarea totală a lui ꙟ: оу ѡмь (180), оу [мпьратъ] (181), оу ноѡрь (184), ꙟпȣсеръ (195), ꙟкȣцȣрь (184), манте (188), [фȣци дїаволȣл] дн [змеȣ] (190), при згьȣл (190).

3. -ен- = actualul -*in*-: мене (184, de 3 ori, 187, 188, 189, 192), меꙟре (186) = *mene*, Венери, венери (180, 181 etc.), Венири (183), прендеци, преꙟдеци (183, 185), веꙟдекь (187).

4. confuziunea între *o* și *u*:

o pentru *u*: но (184, 185, 189), ꙟтро (190), поне (191), тотȣрорь (191), домнезеȣл (190 etc.), домнолȣи (191), досерь (193), кȣрȣндо (193), ꙟконцȣрь (193), цинотоул (194), пьмьнтолȣи (194), каполȣи (195), ꙟцерѡл (180), номеле (181), атончи (189), атоꙟче (195), атоꙟчи (183);

u pentru *o*: [ꙟтр -]ȣ [четате] (191), [преꙟдеци-]ȣ [де ѡ легаци] (183), тоут (194), оурби (187) = *orbi* [81].

5. *e* pentru -*i*: [че ѡмь] еще (188, dar 191: че ѡмь еци), [де оунде] еще (188), [нȣ] вере [авѣ] (189), фаче-е-ва (193) = *face-i-va*, благословеще-е (194), [тоци] ѡаменїе (188, 189);

e pentru *-i-*: домнеен (188) = *domniei;*

i pentru *-e*: сълтири (193) = *psaltire*, мънжѣчи a 3-a pers. (189), петри (185);

i pentru *-e-*: фїчорїи (194, dar 180: фечори, фечорел, фечорнць), ѡцит(195), ѡамини (182, și tot acolo: ѡамени), кима (181, și tot acolo: кема), Бенири (183, și tot acolo: Бенери), домнезиѹ (185), домнезноул (193);

e pentru *-ѣ-*: [те] кемь a 3-a pers. (188, dar 191: кѣмь și 183: кеамь), дека (182);

e pentru *-ѣ* la imperfect: дѹче (181) = *ducea*, зиче (182, 185) = *zicea;*

e pentru *-ie-*: петри (185), фере (195);

ѣ pentru *-e-* крѣдѣ (182, 189), [ѣкина-не-]врѣмь (189, și tot acolo: плека-не-врем);

ѣ pentru *-e*: [ѣтрѹ] синѣ (181);

159 *ea* pentru ѣ: кеамь (183);

дѣ ачїи (181) = *de aci;*

e într-o silabă accentată urmată de o silabă cu *-e*: пропоповедѹеще (182), благословеще (194), меле (183, de 2 ori, 188, 192), мерсе (187), тьере (193), фере (195);

e pentru *-ă*, probabilmente numai prin eroare grafică: [крещинж] ботезате (188, dar 191: крещинь ботезатж), [ши] ботесе (188) = ботесь.

6. confuziunea între *e*, ѣ, *a* după ч: аче [чюдъ] (186), [дѹпж] аче (195), ача [ѕи] (195), ачѧ [фать] (192), чеѧ (184), ачѧа (190) etc.

7. ы pentru *i* numai în: ѡкын (187, și tot acolo: ѡкин); *i* după *r* pentru *î*: ѡмори (192);

-i întreg după *ș*: ѩрьши (188), [ши-]ши [фѣче] (190).

8. contracțiunea lui мїеѹ (183, 188, 191) în мїѹ (183, 189, 191).

9. *oa* adesea redus la *o*: домнж (183, 191), домне vocat. (193, 194, 184), рѡгь (185, 187, 191, 193), морте (193), форте (189, 184), портаа (190), костеле (195), добиточеле (194),

ноѡа (185), ноаѡ (195), dar воа (195).

10. аа = lungul *a*: портаа (190);

ее = lungul *e*: еен (189) = *illi*, cfr. mai jos no. 24;

їи = lungul *i*: [съ] пїнсесе (192).

11. alte particularități vocalice:

ниче (186).

сеѹ (186, 192) = *sebum;*

къне (192), fără *-i-*;

псалѡм (193);

змеѹ și змїеѹ (189);

чьтъцнле (181);

afereza: [челȣ] пъ̆рат [(182);

дереитȣ, дерепть (192, 195 etc.).

12. *n* între vocale trecut în *r*: ⸭ітȣрекате (189), сȣра (184);

n trecut în *nr*: ме⸭тре (186); 160

cfr. mai sus, p. 141.

13. confuziune perpetuă între ѕ și з:

scris cu ѕ: пѣкесе (192), ѕиче (191, 195), ѕичѣ (180, 193), ѕичѧ (194), ѕиче (193, de 3 ori, 181, 183, de 2 ori, 190, 184, de 3 ori, 191), ѕичерь (193, de 2 ori), ѕис (195), домнеѕеȣ (182, 185, 187, 189), домнеѕеоуль (188, 189, 184, 193), домнеѕеȣлȣ (183, 184), домнеѕеȣлȣи (181, 183, 191), домнеѕеȣль домнеѕеилωр (182), ботеѕе (188), ботѣѕе (188), ботеѕаръ̆ (181), ботеѕатъ̆ (183), доуѕи (194), ѕи (186, 194, 195), ѕиле (194, 195, de 2 ori), бръ⸭ѕь (194), грȣмаѕȣ (195), креѕȣ (183), въ̆ѕȣ, въѕȣ a 3-a pers (185, 186, de 2 ori), въѕȣ 1-a pers. (186, 187), веѕи (186, 187), въѕȣт (183), фрȣ⸭ѕь(184), къѕȣрь (184), кȣтъ̆ѕъ̆ (187);

cu з: крезȣ 1-a pers. (191, 192), крезȣ a 3-a pers. (190), крезȣрь (191), домнезеȣ, домнезиȣ (180, 185, 186), домнезеоуль, домнезиоуль (190, 191, 192 etc.), домнезеии (192), домнезеȣлȣи (189), зисе (180, 181, 182, 183, de 3 ori, 184 etc.), зиче (182, 183, 185), зисерь (184, 185), зичѧ (185), зи (186), зиле (180, 181, 186, 192), възȣ (190, 193), ботеза (181), ботезь (190), ботезать, ботезатъ̆, ботезате (188, 191, de 2 ori), ботезарь (191), дȣзи (180, 182, 191), доузиѧ (182), къзȣ (187, de 2 ori), къзȣрь (185);

cfr. mai sus, p. 141.

14. predilecțiunea pentru џ: џȣра (191), џюра (189), џюпънѣсь (188), џось (184, 195), аџюте (183).

15. *o* din *va*: лȣω (187, 188, 195), лωа (187, dar 184: лȣа).

16. vocalizarea lui *n*: аи (180), dar și аии (189);

vocalizarea lui *r*: [ведѣ]-вем (183), dar tot acolo: [рѣстигни-ω]-врем etc.

17. *-mt-* pentru *-nt-*:

[еȣ] съмть (183, 188, 191);

съмта [Венери] (181, 190).

18. alături cu съмта (181, 190) = *sancta*, formele: сфънта (183, 187, 192) și свънта (195), afară de serbismul pur света (188 etc.). 161

19. alte particularități consonantice:

дїаволоуллȣи (192);

вихорь (184);

блоумбȣ (192), dar și плȣмбȣ (186);

⸭ташитрѣ (192);

сълтири (193) = *psăltire*.

20. foarte deasă întrebuințare a demonstrativului *cel* într-un mod apropiat de articlul prepozitiv: ачель ⸭пърат (183, 189, 190, de 3 ori, 192, 193), ачелȣ ⸭пьрат (186, de 2 ori, 187, de 2 ori, 188, 189), челȣ ⸭пърат (188), чель ⸭пърат (183, de 2 ori, 185, 191, de 3 ori), ачела ⸭пьрат (182, 188, de 2 ori), ачелȣи ⸭пьрат (187, de 2 ori), челȣи ⸭пърат (187, de 2 ori), челȣи змїеȣ (189) etc.,

ceea ce însă — negreşit prin intermediul slavicului тъ sau сь — pare a fi o reminiscinţă din originalul grec, cfr. mai sus p. 139: ⁘тр- ачѣлѧ зиле = ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις.

21. substantiv articulat după adjectiv nearticulat: кѹрать сѹфлетоуа (195).

22. articulare anormală: бѫлть де лакръмиле се фѣче (187).

23. lipsa de articol: рѹгъчюне [водстрь] (180), ертъчюне [пъкателѡр] (194).

24. întrebuinţarea corectă a articlului *al*: фок ал лѡр (193), слѹџи але лѹи (185), фъкьторюл черюлѹи ши ал пъмьнтолѹи (194) etc.

25. genitivo-dativul femeiesc cu *-eei*: рѹгъчюнеей (184), сфинтеей (185, de 2 ori, 195), свинтеей (190), ⁘пъръцїеей (187), Марїеей (182);

cu *-iei*: рѹгъчюнїей (193);

162 cu *-ei*: свинтей (195) etc.

26. nicăiri лѹ, ci numai лѹи.

27. тътѫне-съѹ (181).

28. pluralul cu *-ure*: дѹхѹреле (189, 190, dar 194: дѹхѹриле).

29. conservaţiunea tematicului *-u-* din lat. *manus*: мънѹле (184, 185, 195), мѫнѹле (195).

30. forma absolută în loc de cea enclitică: дѹ мїе (180).

31. *su* pentru *sînt*: пъгьни-сѹ (188).

32. condiţional arhaic: съ ноу аскѹлтарет (189), съ нѹ аскѹлтаре (192), съ бирѹире спре змїеѹ ши съ но пернре (189), съ нѹ-и тьере капѹл (193), съ фѹре (194), unde съ = lat. *si*;

съ нѹ с-арь покъи (195).

33. perfect arcaic: фѣче (181, 187, 190), фѣчерь (186), вене (186) = *venit*.

34. imperfectul cu *-iea* de la infinitivul cu *-i*, dar cu *-ea* de la infinitivul cu *-e*: лоузиѧ ши крѣдѣ (182), лъкѹиѧ (189, 191) lîngă пѹтѧ (186), вениѧ (180) lîngă sичѣ (180) etc.

35. ablativ fără prepoziţiune: рѣ моарте ѡморите-вою (192).

36. gerunziu cu *-und-*: кѹрѹндѹ (193, de 2 ori), кѹрѹндо (193).

37. propaginaţiunea pronumelui: пре⁘дец-ѹ де ѡ легаци (183), прендеци-ѡ ши ѡ легаци (185), ми с-арь дешкиде ѡкии мїе (187), при⁘деци-ѡ съ ѡ дѹчемь (189), ми се каде мїе се мь доук (191), ⁘пѹсеръ-л ⁘ костеле лѹи (195);

pronume pleonastic: чель ѡм кема-л Агатонь (180), боерѣса лѹи кема-ѡ (180), четате маре че ѡ кема (181), оу-мпъратъ че-ль кима (181), соуфлетѹл да-л-вою (192), ⁘конџѹрь-и ачеи мѹнчитори (193), нѹ ѡ ва чинсти ачаста sи (194), каполѹи еи свинтеи Венери (195), ѡаменїи мѹлци еи стрига (185), мѹлци неволничи 163 ве⁘декь еи (187), ѡ дѹсерь кътрь змеѹ|съмта (190), ѡ ва чинсти сьфнта Венери (104), cfr. mai sus nota *** de la pag. 154.

38. *vrem*, *vem* în formarea viitorului: ръстигни-ѡ-врем (183), ведѣ-вем (183), плека-не-врем (189) etc.

39. subjonctiv pentru viitor: е съ наскъ (180) = *va naşte*, съ фіе (180) = *va fi*, съ фіи (191) = *vei fi*;

viitor pentru subjonctiv: че воіо фаче (193) = *ce să fac*.

40. pentru prepoziţiunea *de*:

de = «decit»: маи фрумоасъ фатъ де ачаста (183);

de = «ca», «să», «ca să»: де w легаци (183), де съ w мъняжіеи (189);

de = «aşa că»: де плека-се-вир (193), де дерепть доминезоуа міеу (192) = «aşa că pentru...», де фаче-те-воіо (183), де проповедуеще (182);

de = «dacă»: де вяза (185, 186);

de cu sens partitiv: лоw де лакрьмиле сале (188), луа де лакрьмиле еи (187);

exclamaţiunea: w минуни де нои (190);

фъръ де хараци (194), фъръ де фечиори (180);

перире де ель (189);

фоугъ де еи (194);

ласзи чел мпърат де я (191).

41. distincţiunea între condiţionalul *să*, reflexivul *se* şi conjuncţiunea *să* nu e strict păzită: съ ботезаръ (191), съ ва чети (193), мъніие-сь (188, 189, 192), лупть-сь (184), скула-сь (184) lîngă скула-се (187) şi скулд-се (186), съ ладуде-сь (184), се мъ доук (191), съ адукь lîngă се адукъ etc.

42. conjuncţiunea *ci* şi pronumele relativ *ce* se scriu deopotrivă че.

43. acuzativ fără *pre*: съ ноу аскултареt мене (189), съ ну аскултаре мене (192), ботезъ ачелъ мпърат (190), баце ача фатъ (192), дусеръ сфънта Бенери (192), доседъ сфънта (193), мконцуръ-и ачеи мунчитори (193), мтребъ еи (193), ботеза еи (185), бемдекъ еи (187), ши-л руга еи ка ши доминезеу (189), дусеръ кътръ змеу съмть Бенери (190). ¹⁶⁴

44. *spre* cu sensul latinului «super»: мпъръть съ спре тоате (183), кълкъ ку пичорул спре фалка (190), чинстѣ мѣ спре капул тъу (191), бъруире спре змїеу (189);

spre = «la», «către»: да-те-воіо спре маре мумкъ (189); фрикъ маре фу спре ель (193).

45. *ce* = «în care» sau «unde»: четате маре че лъкуя оу мпърат (191).

46. compoziţiunea incorporativă: да-те-воіо (189, 192), wмори-те-воіо (192), цура-ци-мъ-воіо (191), цюра-ци-мъ-воіо (189), фаче-е-ва (193), дуче-мъ-воіо (188), плека-не-врем (189), мкина-не-врѣмь (189), рьстигни-w-врем (183) да-л-воіо (192) etc., cfr. mai jos, no. 50.

47. subjonctivul fără *să*: баце ача фатъ (192), фоугъ де еи тоате духуриле (194).

48. construcţiune de observat: ботезатя м нумеле ми-е света Петка (183); ботезатя нумеле мї-и Петка (191), ботезате м нумеле мї-и света Петка (188), cfr. de asemenea anormalul *în*: мцелѣсе м тоатъ лацѣ (181).

49. disimilaţiune sintactică: прендеци-w ши w легаци (185), пре-мдеци-у де легаци (183).

50. metateză sintactică: съ но лаȣде-сь (184), съ лаȣде-сь (184), че лȣптъ-се (184), скȣларь-се (184), мънне-сь (183, 189, 192) și așa la tot pasul, fără a mai vorbi de exemplele de mai sus la no. 46.

51. pleonasticul *zise:* ръспоунсе ши зисе (183), ꙟтребь еи ши зисе (193), гръи кътрь ѫ зисе (184), еи стрига ши зиче (185), гръи кътрь сфьнта Бенери ши зисе (186), стригѫ дїаволȣль ши ѕисе (190), гръи свьнта Бенери ши зисе (195), рȣга-се ачелѡр мȣꙟчиторн ши ѕисе (193).

52. construcțiunea imperfectului cu perfectul: кема-о ши зисе (191).

165 53. dativ pentru nominativ: ачелȣи ꙟпърат връѕȣ (187).

54. frazeologie:

е съ бирȣире спре змїеȣ ши съ но перире де ель, плека-не-врем ши ꙟкина-не-врѣмь ши нои еи (189) = « iar dacă va birui pe zmeu și dacă nu va pieri de el, ne vom pleca și ne vom închina și noi ei »;

съ нȣ-и тьере капȣл, кȣрȣндȣ ачеши ѡамени тоци кьтрь домнеѕеоул еи фаче-е-ва де плека-се-вѡр (193) = « dacă nu-i vei tăia capul, în curînd pe toți acești oameni îi va face să se plece cătră dumnezeul ei »;

еши пáрь дин ꙟ фокь маре, дин ꙟтр-ачел фок ал лѡр (192).

55. е cu sens de « iară »: е съ ноу аскȣлтарет (189), е съ нȣ аскȣлтаре (192), е съ бирȣире (189), е сфьнта (183, 187), е пѫринцїи лȣи (195), е чела че нȣ ѡ ва чинсти (194), е чела че ѡ ва чинсти (194), е чель ѡм (180), е боерѣса лȣи (180).

56. ocară: връжиторю ръȣ ши къне ръȣ! (192).

57. деспȣеторюл (194) = « stăpîn ».

58. = магеницъ (193) = « fermecătoare », paleosl. магесьникъ « magicus » (Miklosich) [82].

59. четате (180, 181, 182, 188, 189) totdeauna cu sens de « oraș ».

60. *polată*, полателѡр (189, 192) = « curte princiară », din lat. *palatium* prin slav. полата.

61. боерѣсъ (180, 182) = « muiere », de la *boier* = slav. болıаръ, alban. *bujar* și *bujareșă*, cfr. mai sus, p. 142.

62. аичѣ (181) = « aice ».

63. плод (180) = « posteritate », cfr. mai sus, p. 63, no. 54.

64. *fecior* = « copil în genere »: фьръ де фечѡри (180), de unde deminutive după sex: фечорел și фечѡрицъ (180) sau фечорѣ (180).

166 65. *dédevăr* = « adevărat »: дѣдевьрь домнеѕеȣ (182), дѣд евьрȣȣи домнезеȣ (186), ачела ѫсте дѣдевьрь (191).

66. numile lunelor: лоуна лȣи броумарю (181, 195) = « octobre », лȣна лȣи коупторю (195) = « iuliu ».

67. *meserére* = « milă, grație »: роrȣ-те съ фачи месерѣрѣ та (194).

68. шарба (187, 194) = «sclavă».

69. нетаре (195), cfr. mai sus, p. 133, no. 43.

70. *istucan* = « piatră bolovan»: сѣ фїе истукан ачела грумазу (195), paleosl. истоуканъ «statua, simulacrum».

71. *spată* = «sabie»: тъе ку спата (195).

72. *harți* = «silă, violență»: фъръ де харцн(194), ung. *harc* «luptă, război».

73. *ciudă* = «miracol»: аче чюдъ маре (186), slav. чоудо.

74. фръмсещиле (183, 188) = «beauté».

75. *ținut* cu sens de «spațiu, întindere»: цинутул ꙟпърацїеи мѣле (187), și chiar « lume, univers» : пъринтеле а тоут цинотоул (194).

76. манте (187) = « mai 'nainte ».

77. *nevolnic* = « bolnav » : мулци неволничи веꙟдекъ (187), paleosl. неволꙗ « necessitas », trecut la slavii meridionali la semnificațiunea de « morbus » (Miklosich).

78. alte slavisme mai insolite: оупоковъѧще (193), wгодници (193), дугорѣла (186) etc.

79. мъние-сѣ коу амаръ (192).

80. че самъ де wмъ (183),

81. cuvintele sînt foarte rar accentate, și mai totdeauna cu accentul normal:

de observat două accente pe ѧ = *ĭa:* веннѧ̏ (180), доузнѧ̏ (182), ѧ (182, 183, de 3 ori, 188, 181). ачнѧ̏ (186), лѫкунѧ̏ (189) pentru лѫкунѧ̏ etc.;

accentarea monosilabelor între cuvinte neaccentate: крѣдем шѝ нон (190), ачаста шѝ 'венерѣ (194), шн зисе (185), шѝ алѣце (184) etc.

82. *paiericul* este indicat rar, și anume:

după *r* și *l*: пар'тѣ (180), ар'децн (185), ар'серъ (193), оур'ен (187), пор'таа (190), вър'бацн (190), шар'ба (194), фър'мъкътоареле (194), кур'вїе (194), ал'ту (185), ал'тъ (188), ал'цн (182, de 2 ori), ал'тора (182), мул'цн (185), къл'даре (185, 186, 192, de 2 ori), къл'дарѣ (186), бал'тъ (187), къл'къ (190), че-л' кема (188), да-л'-вою (192);

după nazală: ан'тнwх (181), ꙟтрън'сѣ (181), креднн'ца (185), атон'чн (189), атун'чн (190), ꙟнаин'тѧ (190, de 2 ori), днн'сълтнри (193), съм'та (190);

după *p*: ноап'тѣ (181),ноп'цн (192), шап'те (186, de 2 ori, 194), а шап'тѣ (186), дереп'тъ (185, 187), луп'тъ (184), руп'се (184);

деш'кисеръ (190);

з'меу (190).

83. sub raportul ortografic, cfr. mai sus, p. 65, no. 59.

167

84. ar fi important de a constata dacă partea finală a Legendei Sînte Vineri este tot așa în prototipul grec sau în textul slavic, căci ea prezintă, în orice caz, o coincidință foarte semnificativă cu Legenda Duminicei, și anume:

LEGENDA DUMINICEI (p.46).	SÎNTA VINERI (p. 156)
« *Nu știți că vcînreré mare cu mă răstigniu priîntru voi? cu sulița mă înpunseră în coaste, cu trestie mă ucidé pre capu, e în mâru și în piciuare ei mi bâtură găvoazde, e cu oțăt și cu fiiare mă adăpară, dereptu să lasu voao lége...* »	« *Sfănta veneri răstignitu-s-au Hs. de voe în cruce, cu oțit și cu fere adăpară-lŭ, și cu sulița înpuseră-l în costele lui, priîntru să lase noao lége...* »

168 de unde rezultă — după noi — că Legenda Duminicei s-a scris sub influința unei proaspete lecture a Legendei Sîntei Vineri, astfel că s-a introdus în ea un pasagiu cu totul străin « duminicei », ba încă și un altul: « Nu știți, neînțelepțiloru, că în vereré mare feću omu întăe Adamu... » (pag. 45), cari pasage lipsesc ambele în « Epistolie » [83], unde vinerea nu e considerată decît numai ca o zi de post deopotrivă cu miercurea [Add. p. 733—734].

VI

FRAGMENT DINTR-O CONJURAȚIUNE

— ANTE 1583 —

171 # FRAGMENT DINTR-O CONJURAȚIUNE

INTRODUCERE

§ 1. A scoate pe dracul, sau chiar un număr cît de mare de draci, din corpul bietului om, prin neşte rugăciuni ad-hoc însoţite de impunerea mînelor, a fost totdeauna o specialitate favorită a preutului creştin. Tertullian, în elocintea sa Apologie, mustră pe păgîni de a nu cunoaşte acest meşteşug: constată că ei aleargă la exorcistul creştin, de cîte ori vine dracului gustul să se lege de dînşii; şi-i ameninţă că creştinii cei persecutaţi lesne şi-ar putea răzbuna, dacă ar lăsa pe persecutori în stăpînirea satanei. Pînă şi muierile creştine făceau să tremure Infernul. Despre sînta Eufrasia ni se povesteşte, de exemplu, că ea scotea pe dracul din om cu toiagul stareţei de la mănăstirea unde petrecea: «*Nam si sumo baculum abbatissae, flagellabo te; caeterum resistente daemone et exire nolente, sumens Euphraxia abbatissae baculum, dixit ei: Exi!*»[1]*

Cată să mărturim însă că niciodată clericii occidentali, nici chiar renumiţii franciscani, n-au fost în stare de a rivaliza în această privinţă cu preuţii din 172 Răsărit; şi niciodată | preuţii din Răsărit, la rîndul lor, n-au reuşit de a se rădica atît de sus în opiniunea satanei, ca popii noştri de peste Carpaţi. În Transilvania, cînd i se năzare unui sas sau ungur că a intrat dracul într-însul, el nu trimite după preutul său confesional, ci aleargă în ruptul capului la popa românesc, uitînd că este de altă lege, întocmai după cum făceau păgînii din antichitate. Venerabilul meu amic d. G. Bariţ, într-o epistolă de la 13 aprile 1879, ne împărtăşeşte din Sibiu următoarele cîteva fapte, foarte instructive sub raportul sociologic, despre această necontestabilă autoritate a popei ardelean asupra dracului:

«1. Pe la 1837, pe cînd se ţinea Dieta aici în Sibiu, preutul ortodox Climente Popoviciu din comuna vecină româno-săsească Hristian, nemţeşte Grossau, scosese draci din mai mulţi saşi, cari veneau la el cu convicţiunea că necuratul nu-i lasă în pace, le ia puterile, nu-i sufere să se apropie de nevestele lor etc. etc. Popa săsesc se plînse la episcopul său, carele — din parte-i — denunţă cazul la guvern. Guvernul trase la răspundere de-a dreptul pe episcopul nostru Vasile Moga, predecesorul mitropolitului Şaguna. Epis-

---

[1] M a r t i g n y, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1865, p. 265. — Cfr. art. *Dämonische*, în H e r z o g, *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie*, t. 21, p.218 sqq.

„Căci dacă iau toiagul stareţei, te voi bate; ci, demonul împotrivindu-se şi nevrînd să iasă, Euphraxia, luînd toiagul stareţei, i-a zis: Ieşi"(n.ed.)*.

copul chemă pe popa Climente și-i zise năcăjit: Vezi, ticălosule, ce mi-ai făcut cu scoaterea dracilor? să dai înscris că nu vei mai cuteza să scoți draci din sași! — Bietul popă Climente se rugă de iertare și declară în scris cu jurămînt că, de ar ști el că au intrat o mie de draci în sași, nu va mai scoate nici unul din ei. Episcopul Moga trimise declarațiunea popei în original la guvern, unde se citi în consiliul de atunci, compus din 12 membri, între cari trei erau sași. A fost un rîs cu hohote, și guvernul avu atîta minte ca să pună declarațiunea *ad acta*.

2. În Brașov era între anii 1833—1842 paroc în cetate Vasile Greceanu, socrul neuitatului nostru poet Andrei Mureșanu. Șase ani, cît am locuit eu cu acel venerabil preut în aceeași casă, aveam destule ocaziuni de a vedea cum veneau la el sași și mai ales săsoaice, chiar din burgezie, ca să-i vindece prin rugăciuni, pe ei sau pe vreun membru al familiei, căci nici un 173 medic nu le poate ajuta, boala fiind de la diavolul. Aceiași sași sau săsoaice da și liturghii; unii cereau să li se facă și *maslu* cu 5 sau 7 popi; firește pe ascuns, ca să nu afle preuții sășești. Popa Vasile se apăra, refuza, dar nu putea să scape.

3. Aci în Sibiu era un advocat maghiar, ale cărui două fete sufereau de o boală cumplită, încît n-o putură vindeca nici chiar medicii din Viena. În fine, părinții, auzind că exorcismele popilor români — *oláh popák* — vindecă, se duseră pe ascuns la parocul greco-catolic Antonie Veștemeanu ca să le citească, ba dederă și liturghii. Ambele domnișoare s-au vindecat perfect; una e deja măritată, cealaltă e voinică ca un grenadir.

4. Parocul de la biserica orășenilor din Blaj, Alimpiu Blașanu, ne spunea — în august 1877, cu ocaziunea adunării generale a Asociațiunii Literare Transilvane — cum că sașii nici acum nu-l lasă în pace cu rugămințile lor pentru exorcizări. D-sa vrea să-i scoață pe ușă afară, zicîndu-le: „Mergeți la popa vostru, că e om cu minte și de treabă, D-zeu îl ascultă și pe el, numai voi să aveți credință“. Sașii însă, năcăjiți sărmanii de boala lor cea de la diavol, nu-l slăbesc, ci-i replică cam așa: „Bun e popa al nost, domnule porintie, de n-are *ce-i trebui*“. — „Bine, ce să aibă *ce-i trebui?* Voi să aveți credință!“ — „Nu așa, domnule porintie: popa al nost nu are cruce se sporie pe dracu, nu are cu ce să facă fum să fugă dracul, nu știe rugăciunile potrivă de drac“.

5. Cazul mai proaspăt a fost cu popa ortodox Moldovanu din comuna rurală româno-maghiară Sîn-Mihai de lîngă Turda. Acel preut a vindecat și mai vindecă pe mulți bolnavi prin rugăciunile sale. Văzînd ungurii — calvini și sociniani antitrinitari — atîți români vindecați, au început și dintre ei a merge la popa Moldovanu. În 1876 oarecine l-a denunțat. | Ziarele maghiare 174 din Cluj au cerut contra lui acțiune criminală prin procuror. Eu l-am luat în apărare energică prin *Gazeta Transilvaniei*. Într-aceea fiul său, advocat la Abrud, îi alergă în ajutor. Procesul cel proiectat nu s-a intentat. Oricum însă, eu crez că de aci înainte popa Moldovanu va zice și el, imitînd pe popa Climente de la Hristian de sînt acum 40 de ani, că nu va mai scoate draci din unguri și unguroaice».

D. Bariț mai adaugă către această interesantă notiță:

« *Acest exercițiu al* scoaterii dracilor *din oameni nu este la noi ceva nou. Chiar în legile Transilvaniei se află urme nu numai de exorcizare, dar și de sorocirea dracilor ca să între în vrăjmașii românilor. Legea dietală din zilele lui*

Rákoczi oprește exorcismul prin cuvintele: az oláh popák ne afuriszáljanok, *adecă: popii românești să nu afurisească. Boierii calvini, văzînd, că se grămădesc multe nevoi peste familiele lor și știind, pe de altă parte, cum apăsau ei pe preuții români, începuseră a crede că relele vin de la anatemele popilor*».

§ 2. Nemulțumirea, ba chiar temerea, cu care cei de la putere priveau în Transilvania la exorcismele preuților români pare a fi singura cauză că în așa-numitul *Molităvnic*, publicat de către popa Ioan din Vinț în Bălgrad la 1689, „supt crăiria și biruința prea luminatului și milostivului Domn Mihail Apafi cel mai mare, din mila lui Dumnezău craiul Ardealului", nu figurează nici o rugăciune de scoaterea dracilor, deși s-ar fi cuvenit măcar una sau două între «molitvele la toate feliurile de trebi», cari sînt așezate la finea volumului.

Tocmai de aceea însă, conjurațiunile de această natură, silite a circula pe furiș, numai în manuscris sau din memorie, cată să fi fost mai numeroase, înmulțindu-se ca orice lucru oprit, și în același timp cată să fi fost mai ciudate, mai excentrice, ca tot ce nu se teme de control [84].

175 În cartea lui popa Grigorie din Măhaci sînt trei rugăciuni diferite de scoaterea dracilor.

Una din ele, scrisă de o altă mînă, dar tot în prima jumătate a secolului XVII, e numai slavonește și ocupă ultimele pagine 247—250. Ea este combinată de către un «iereu popă Simeon», poate tot din Măhaci, din fragmentele mai multor conjurațiuni separate, și are aerul de a fi servit la asigurarea personală a acestui preut contra dracului, iar nicidecum pentru a apăra de Satana pe ceilalți creștini.

Despre această rugă, în parte, vom mai vorbi mai jos.

Nefiind scrisă românește, ea ne interesă într-un mod indirect.

Ca probă că popa Simeon, ca și popa Grigorie — vezi mai sus, p. 77—și ca ceilalți preuți români de pe atunci, scriau o slavonească imposibilă, mai imposibilă decît latineasca preuților occidentali din Evul mediu, fără a se fi întărit binișor măcar în declinațiunea și conjugațiunea limbei pe care o torturau, iată începutul rugei sale:

«Закланиаи (sic) те (sic) дниаволе. т҃. п҃і. некыи(sic) ст҃и (sic) ѡц҃ь (sic).» [85].

Cinci greșeli la șase cuvinte!

Celelalte două ruge de scoaterea dracilor, cuprinse în același manuscris, ne privesc de aproape, fiind scrise românește, și anume:

1° Un scurt fragment, pe pagina 152, ieșit din mîna lui însuși popa Grigorie;

2° O lungă bucată, pe paginile 114—126, scrisă de un anonim în a doua jumătate a secolului XVI.

Pe această din urmă o vom publica întreagă mai la vale, între monumentele literaturei bogomilice în România.

§ 3. Din lucrarea lui popa Grigorie a rămas numai sfîrșitul, fiindcă de-nainte-i lipsește o foaie.

Cuprinsul părții celei pierdute se poate cunoaște, căci originalul slavic, după care s-a tradus ruga, s-a conservat pe pag. 149—151, lipsindu-i însă,

la rîndul său, cîteva şiruri finale, | cari se aflau pe aceeaşi foaie unde era 176
începutul traducţiunii române.

Este o conjuraţiune pentru gonirea unui demon special, « a dracului din ape »: ѡт рѣкы водных.

§ 4. Afară de limbă, care posedă toate preţioasele particularităţi ale vechiului grai de la Măhaci, acest fragment, atît de scurt din nenorocire, ne mai prezintă interesul cronologic de a fi cea mai veche din scrierile cunoscute ale lui popa Grigorie.

În josul rugei, traducătorul adnotează slavoneşte: « Să pomeneşti, Doamne, sufletul robului lui Dumnezeu Grigorie... »

La 1583 — după cum ne-am încredinţat mai sus în introducerea generală — autorul nostru era deja preut în Măhaci; şi de atunci încoace el nu uita niciodată de a precede numele său cu epitetul de « popă » sau de « presbiter ».

Fragmentul nostru, în care ne întîmpină numai « Grigorie », fără « popă » şi fără « presbiter », este dară anterior anului 1583.

177

FRAGMENT

. . . хѡм. ши Мисахѡм. ши Аведнаг. ѡпреск8-те дїаволе. к8 челе дѡа л8мири. че-8 фък8т8 домн8л. сѡареле ѕилееи. ши л8ра нопцїеи. съ н-аиби п8тѣре а стрика немикъ ꙟ крещири. ѡпреск8-те дїаволе сътан8. к8 херовимїи. ши к8 серафимїи л8и іс҃. хс҃. ши кънтарѣ нетък8тъ. ши к8 ал ностр8 глас8. съ не фїе де фол8с8. ши де испොведанїе. ши акоум ши п8р8рѣ. ши ꙟ вечїе де вѣк8 амин.

помѣни г҃и дш҃е рабъ бж҃їе Григорїе въ ѡставленїе грѣхѡм. въ цр҃ство
152. нбс҃нїи. — |

...[Sidra]hom și Misahom și Avednag, oprescu-te, diavole, cu cele doa lumiri ce-u făcutu Domnul: soarele dzileei și lura nopției, să n-aibi putére a strica nemică în creștiri; oprescu-te, diavole sătanu, cu herovimii și cu serafimii lui Is. Hs. și căntaré netăcută, și cu al nostru glasu, să ne fie de folosu și de ispovedanie, și acum și pururé și în vecie de vécu amin. (Să pomenești, Doamne, sufletul robului lui D-zeu Grigorie spre iertarea păcatelor în împărăția cerului).

1. finalul *u* întreg: гласꙋ, фолꙋсꙋ, вѣкꙋ, фъкꙋтꙋ, сътанꙋ.
2. челе, nu чѣле.
3. *u* pentru *o*: фолꙋсꙋ.
4. дѡа.
5. contracțiunea: че-ꙋ [фъкꙋтꙋ].
6. *n* între vocale trecut în *r*: лꙋмири, лꙋра, крещири;
n între vocale conservat: сътанꙋ.
7. genitivo-dativ cu *-eei*: ѕилеей;
cu *-iei*: нопцїей.
8. s = *dz*: ѕилеей.
9. ablativul slavic rămas intact: Сидрахѡм, Мисахѡм = « prin Sidrah », « prin Misah ».
10. ал нострꙋ гласꙋ.
11. *paieric*: ноп'цїей, ал' нострꙋ.

VII

LEGENDA LUI AVRAM

— ANTE 1600 —

181

LEGENDA LUI AVRAM

INTRODUCERE

§ 1. Bucata de mai jos este una din numeroasele legende biblice apocrife de fabrică bizantină.

Prototipul grec se află în manuscris în Biblioteca Imperială din Viena, sub titlul de: Διήγησις περὶ τῆς θανῆς τοῦ Αβραάμ[1].

Traducțiunea română însă, fiind de popa Grigorie, s-a făcut nu din grecește, ci din slavonește.

Un exemplar slavon se găsește în biblioteca Arhivelor Statului, într-un manuscris foarte remarcabil, care fusese al mănăstirii Mihai-Vodă din București și asupra căruia, din cauza importanței sale, ne vom opri ceva mai pe larg.

§ 2. Este un volum de 140 foi in-16, pe hîrtie groasă, fără început și fără sfîrșit.

După cuprins, aparține la acea interesantă categorie de manuscrise, pe cari bibliografii slavi le numesc *sbornik*, adecă « adunare » de fel de fel de scrieri scurte, omogene sau eterogene, sincronice sau din epoce diverse.

Sbornicul nostru se compune din vreo 30 bucăți, și anume:

182 1. O botanică medicală, fără început, încheiată prin două descîntece [86];

2. Разоумникъ сеже есть оучитель въсѣмь словесемь господа нашего іс҃. х҃а (Înțeleptul sau învățătorul tuturor cuvintelor Domnului nostru Is. Hs.), în întrebări și răspunsuri;

3. Слово ѡ Ѧдамѣ ѡт зачѧла до конца (Cuvînt despre Adam de la început pînă la sfîrșit);

4. Слово избранное свѧтаго Григорїа Богослова ѡ крестѣ честнѣмь и ѡ двою крестꙋ разбоинничю (Cuvînt ales al sîntului Grigorie Teologul despre crucea lui Crist și despre cele două cruci ale tîlharilor);

5. Ѿ дрꙋѕѣмь дрѣвѣ на немь же распѧт сѧ разбоинникь вѣрныи (Despre al doilea lemn, pe care fu răstignit tîlharul cel credincios);

6. Ѿ третїемь дрѣвѣ на немь же распѧт сѧ разбоинникь невѣрныи (Despre al treilea lemn, pe care fu răstignit tîlharul cel necredincios);

7. Повѣсть ѡ главѣ Ѧдамовѣ (Legenda despre capul lui Adam);

8. Исправленїе ѡ двою разбоинникоу (Adaus despre cei doi tîlhari);

[1] Nessel, *op. cit.*, pars. V, p. 175, MS. no. CXXVI.

9. Слово ѡ прѣмѫдрости Соломонѡвѣ и женѣ его (Cuvînt despre înțelepciunea lui Salomon și despre nevasta lui);

10. Altă legendă sub același titlu;

11. Слово ѡ Давидѣ цари и пророцѣ господни како роди сѧ и како въцари сѧ (Cuvînt despre David, împărat și proroc al lui Dumnezeu, cum s-a născut și cum a ajuns la domnie);

12. Слово како исписа Давидь ѱалтирь (Cuvînt despre cum a scris David psaltirea);

13. Слово како исписа сѧ свѧтое еѵ҃глїе (Cuvînt despre cum s-a scris sîntul evangeliu);

14. Слово како въздвиже сѧ Прѣсвѧтаа (Cuvînt despre înălțarea Preasîntei); 183

15. Слово како ѡсѫди Марьѳа Пїлата прѣдь Царемь Кесаремь (Cuvînt despre cum a pîrît Marta pe Pilat de-naintea împăratului Cesar);

16. Слово ѡ Авраамѣ ѡт зачала і до конца (Cuvînt despre Avram de la început pînă la sfîrșit);

17. Исправленїе ѡ Саррѣ (Îndreptare despre Sarra);

18. Слово како ꙋчаше Сарра Авраама (Cuvînt despre cum învăța Sarra pe Avram);

19. Слово како гости Авраамь свѧтѫѧ троицѫ (Cuvînt despre cum ospătă Avram pe Sînta Treime);

20. Слово ѡ Исмаилѣ (Cuvînt despre Ismail);

21. Слово ѡ Исаацѣ (Cuvînt despre Isac);

22. Слово ѡ житїи и ѡ съмръти 'Авраамовѣ како прїиде архаггел възѧти дꙋшѫ его (Cuvînt despre viața și despre moartea lui Avram, cum a venit arcangelul să ia sufletul lui);

23. Слово ѡ Сивилѣ і ѡ Давидѣ цари (Cuvînt despre Sibilla și despre împăratul David) [87];

24. Слово прѣмѫдраго Іѡсъпа како бысть жїтїе его (Cuvîntul preaînțeleptului Iosif despre viața sa) [88];

25. Дигинь царь (Împăratul Diogen);

26. Слово ѡ ветхом Алеѯандрѣ, како ꙋби Іѡга царѣ и Сїѡна царѣ etc. (Cuvînt despre bătrînul Alexandru, cum a ucis pe împăratul Iog și pe împăratul Sion) [89];

27. Слово ѡ царѣ Фѡцѣ и ѡ братїи его, како погꙋби ихъ едина кръчмърица Ѳеофана въ единѫ нощь (Cuvînt despre împăratul Foca și frații săi, cum i-a omorît cîrșmăreasa Teofana într-o noapte) [90];

28. Слово ѡ свѧтѣмь пророцѣ Ілїи како бѣжа ѡт жены (Cuvînt despre sîntul proroc Ilie, cum a fugit de la nevastă);

29. Слово ѡ Сапсонѣ и ѡ женѣ его (Cuvînt despre Samson și despre nevasta lui), fără sfîrșit; 184

30. O legendă, fără început, despre cum s-a vîndut dracului Eladie, bărbatul Corasiei, și cum l-a scăpat sîntul Vasilie;

31. Слово свѧтаго Іωанна Златоѹста ω дѹшевныхъ развор'кхъ (Cuvintul sintului Ioan Crisostom despre grijile sufletești), numai citeva șiruri de la început.

§ 3. Manuscrisul e scris intreg de aceeași mînă, nu mai tîrziu decît în prima jumătate a secolului XVI, dar părțile sale sînt copiate după nește originaluri mai vechi, din diverse epoce și de diferite redacțiuni.

Așa bucata no. 1, de exemplu, se depărtează de celelalte în limbă prin nuanțele sale r u t e n e.

Iată un specimen:

Также кто маеть раны, столци кропивное листѧ з масломь старымь, раны вычищаеть въсѣ и оуздоровлѧеть; также кого оукоусить скаженаѧ котюга, кропивныи корень гризи, также оуваривши оу водѣ пїи здравь бѫдеть . . .

Iarăși cine are rane, să piseze frunză de urzică cu unt vechi; curăță toate ranele și însănătoșează; iarăși pe cine va mușca un cîne turbat, să rază rădăcină de urzică, sau s-o bea fiartă în apă, și va fi sănătos...

În acest pasagiu vom observa cuvîntul котюга «cîne», care lipsește atît în dicționarul paleoslavic al lui Miklosich, precum și-n cel paleoserbic al lui Daničić, și care nu este decît al nostru *cotei*, analizat deja în t. 1, p. 274, no. 43 [Add. p. 734].

Bucata no. 2 este una din cele mai vechi. Ea s-a compus în secolul XII, sau cu puțin mai tîrziu, și cuprinde în sine, între altele, acea interesantă caracteristică zoomorfică a popoarelor, pe care, după un alt manuscris, a cunoscut-o deja | Schaffarik și care va fi aci la locul său, de vreme ce ea n-a uitat de a da un epitet și românilor:

185

Въпрось: како сѫть чьсти ѧзыкомь, повѣждь ми? Ѡтвѣть. Фрѧги есть левь. Аламатинь (*sic*) ωрель, Сараклнинь вепрь, Тоурчинь зъмїа, Арменинь кѹщерь, Индїанинь голѫбь, Сїрїанинь рыба, Иверенинь ωвень, Татаринь агарь и песь, Кѹманинь пардось, Рѹсинь видра, Литва тѹрь, Мръка медведь, Грѣкь лисица, Българинь быкь, Влахи котка, Србинь влъкь, Оугринь рись. Аламанинь зѫбрь, Рыхъ вѣверица, Асынь елень, Сасинь конь пастѹхь, Лѣхъ норець, Евреанинь ıазвець, Арбанасинь бебръ, Египтѣнинь козель, Хѹнавь заѧць, Сакоулатинь канѣ, Чаркасинь биволь, Персинь жарави, Харватинь аспида.

Întrebare: spune-mi, cari sînt particularitățile limbilor? Răspuns: italianul e leu, germanul acvilă, arabul vier, turcul balaur, armeanul gușter, indul porumbel, sirianul pește, georgianul berbec, tătarul ogar și cîne, cumanul leopard, rusul vidră, litvanul taur, mărca (?) urs, grecul vulpe, bulgarul bou, *românul pisică*, sîrbul lup, ungurul panteră, germanul zimbru, rîhul (?) veveriță, osetinul cerb, sasul armasar, polonul sobol, evreul viezure, albanezul castor, egipteanul țap, hunavul (?) iepure, săcuiul caie, circazianul bivol, persul cocor, croatul aspidă.

[Add. p. 734].

Exemplarul lui Schaffarik prezintă oarecari variante. Așa «mărca urs» lipsește acolo; în loc de Рыхь este Хїзинь (?); în loc de Лѣхь este Чехь (bohem); în loc de Аламанинь зѫбрь este Нѣмьць сврака (neamțul — cioară); și se mai adauge: Цаконь ѧжь (Țaconul — arici)[2].

[2] S c h a f f a r i k, *Slovanské starožitnosti*, Praha, 1837, p. 996.

§ 4. După această caracteristică a neamurilor, bieții slavi meridionali: « bulgarul bou » și « sîrbul lup », se află puși la mijloc între « grecul vulpe » și « românul pisică », adecă între animalele cele mai deștepte și cele mai norocoase în viclenia lor, după antica credință vulgară universală.

186 Caracteristica românului prin « pisică » este mai cu seamă remarcabilă, căci pisica ne apare în metaforele poporane ca personificarea abilității de:

a surprinde pe adversarul său pe neașteptate: « guetter comme un chat », « qui gatta ci cova », « feles quidem quo silentio, quam levibus vestigiis obrepunt avibus » (Plin.);

a se preface moartă, cînd aceasta îi vine la socoteală: « fare la gatta morta »;

a atrage printr-o părută desmierdare: « des manières chattes », « pisică blîndă » :

a scăpa totdeauna teafără dintr-o cădere: « le chat retombe toujours sur ses pattes », «cadere in piè come il gatto », « eine Katze hat neun Leben »;

în fine, a zgîria rău, cînd se supără: « buen amigo es el gato, sino que rascuha », « ne reveillez pas le chat qui dort »...

Nu mai adăugăm că pisica, adevărată antiteză a cînelui, iubește casa, « patria », de unde anevoie poate cineva s-o scoață sau s-o alunge, dar nu devine niciodată sclava unui stăpîn[3].

§ 5. La paranteza de mai sus, mai deschidem aci o altă paranteză. Românii din Basarabia posedă și ei o caracteristică zoomorfică a neamurilor, într-un proverb ritmic, deși nerimat, pe care-l auzisem în copilărie de la bătrînul boier Vasile Cristea, unul din cei de mai pe urmă g i u b e l i i de peste Prut:

« *Leahu-i vulpea,*
Turcu-i lupul,
Rusu-i ursul,
Dar săracul
Moldovanul
Cîndu-i oaie,
Cîndu-i vacă ».

De aceeași categorie sînt la noi epitetele de *cioară* și *lipitoare*, ce se dau țiganilor și evreilor.

187 Caracteristica cea analoagă din manuscrisul slavic ni se pare dară a fi o simplă amplificare literară a vreunei vechi zicători poporane serbe sau bulgare, în care — negreșit — se menționau numai popoarele învecinate.

Tot așa sașii din Transilvania au un proverb ritmic despre vecinii lor, dară fără zoomorfie și — totodată — fără piper:

« *Der Eanger, Blôch och der Zegun,*
Da°ôt seny gor lastig legyt.
Der jantschi fleacht den ga°ônzen da°ôg,
Der Moi da°ônzt mät dem botu nôch,
Der Kere der gît na°ktig »;

adecă:

« Frații noștri: ungurul, românul și țiganul, sînt oameni ciudați! Ungurul — *Janci* — vagabundează toată ziua; românul — *măi* — joacă cu bîta lui; țiganul — *kere* — umblă despoiat »[4].

Proverbele zoomorfice de e t n o t i p i e sînt generalmente de tot rare. Italianii, de exemplu, n-au nici unul, deși posedă o mulțime de zicători foarte

---

[3] B r i n k m a n n, *Die Metaphern*, Bonn, 1878, t.1, p. 392—427.
[4] B o r c h g r a v e, *Essai sur les colonies belges en Hongrie*, La Haye, 1871, p. 110.

mușcătoare, scurte și lungi, în versuri și-n proză, despre toți vecinii lor, externi și interni[5].

Dar să ne-ntoarcem la Avram.

§ 6. Istoria acestui patriarc ocupă cel mai mult loc în sbornic, anume nno. 16—22, șapte bucăți egalmente apocrife, răspîndite pintre slavii de peste Dunăre, de-mpreună cu alte sute de fabule teologice, de către faimoasa sectă a bogomililor, cărora vom consacra mai la vale o notiță aparte.

În cazul de față ne preocupă numai no. 22, pe care a crezut de cuviință a-l traduce românește laboriosul preut de la Măhaci.

Textul slavic al acestei legende, întrucît știm noi, fiind pînă acum inedit, îl publicăm față-n față cu cel românesc [Add. p. 734].

188 Ambele diferă în cîteva puncturi secundare.

Popa Grigorie și-a permis și aci, după obicei, de a scurta și de a adăuga, ceea ce dă tuturor traducerilor sale, în ochii unui lingvist român, o valoare cu atît mai mare sub raportul sintactic [91].

În orice caz însă, textul slavic e mai complet, căci finalul lui a rămas netradus [92].

[5] Giusti, *Proverbi toscani*, Firenze, 1873, p. 269—278.

(CUVÎNT DESPRE VIAȚA Ș' MOARTEA LUI AVRAM, CUM A VENIT ARCANGELUL SĂ IA SUFLETUL LUI)

Кънда тремѣсе. домноул архаггль Михаиль. кътрж Аврам. ши коу бокоріе. съ ıа софлетол. юбиторюлȣи ла wаспеци Аврам. ши дециинсе архаггль соуптȣ кодрȣ. ши фȣ ка оу кълъторю. ши авѣ Аврам порȣрѣ лѣџе фъръ wспе. съ но мъръньче. ши ↑тр-ачѣѧ врѣмѧ. ↑кисе вржжмашоул. тоате каиле. съ нȣ мѣргь wаспе. ла каса лȣи Аврам. ши фȣрь. е҃. ѕиле де но мж↑кж. немикж. ши гръи фїюлȣи съȣ. лȣи Ісакȣ ши ешимȣ доарж врем ведѣ. оун-

154. дева | вр-ȣ wмȣ. съ-ль а|дȣчемȣ елȣ ла каса ноwстръ. къ амȣ ↑поцинж-се софлетол мїеȣ ↑ мере. ши еширжк. ши въѕȣржк. архаггль Михаиль ка ȣ кжлжторю wспе. ши ↑требарж елȣ. де оунде еще. архаггль ѕисе де сосȣ съмтȣ. Аврам ѕисе блжмȣ съ прж↑ѕимȣ. архаггль ѕисе. маре требж амȣ. ши оустенитȣ съмтȣ. ѕисе Аврам съ юбеции домнол тȣ. ар-

Слово w житїи и w съмрти авраамовѣ. како прїиде архггль възати дшѫ его. — 189

Авраам живѣше въ домоу своемь. и желааше видѣти въсѣ строжщѫѧ сѧ на свѣтѣ, и ста на млтвѣ къ боу, и посла бъ архаггла михаила да възмет емоу дшѫ. въ то врѣмѣ не бѣ ѧль авраам хлѣбь. г҃. днїи понеже враг бѣ оудръжал въсѧ гостѣ да никто не прїидет. архаггль сътвори сѧ ıак единь пѫтник. и видѣ ег авраам издалече и възрадова сѧ и рече: приходит къ мнѣ гость. хощѫ бо и аз съиѣсти хлѣбь. изшед въ стрѣтенїе его и реч. добрѣ грѧдѫщоу ти пѫтем твоим. wн же тъжде — 190 емоу| реч. авраам реч. брате прїидемь въ дом мои да съиѣмн хлѣбь. wнь же реч бръза ес мнѣ работа. авраам млѧще сѧ зовѫщи архаггль реч прїидѣмь съ радостїѫ. и посла авраамь оуготовати трапезѫ, и реч. приведѣте ми конѧ да прїидем. архаггль реч, легко спѣши и прїидем. грѣдѫщим же wбѣма. прїидоше къ

Căndo tremése Do*m*nu*l* arhagghe*l*ŭ Mihailŭ cătrâ Avra*m* și cu bocorie să ĭa sofleto*l* ĭubitorĭului la oaspeți Avra*m*, și deștinse arhagge*l*ŭ su*p*tu codru, și fu ca u călătorĭu; și avé Avra*m* poruré lége fără ospe să no mărănce; și într-acéĭa vrémĭa închise vrâjmașu*l* toate caile, să nu mérgă oaspe la casa lui Avra*m*, și fură 5 dzile de no mâincâ nemicâ; și grăi fiĭului său lui Isacu: și eșimu, doarâ vre*m* vedé undeva vr-u omu, să-lŭ aducemu elu la casa noostră, că| amu înpoțină-se sofleto*l* mieu în mere; și eșirâ și vădzurâ arhagghe*l*ŭ Mihailŭ ca u câlâtorĭu ospe, și întrebarâ elu: de unde eșțe? arhagghe*l*ŭ dzise: de sosu sămtu; Avra*m* dzise: blâmu să prâindzimu; arhagge*l*ŭ dzise: mare trebâ amu, și ustunitu sămtu; dzise Avra*m*: să iubești do*m*no*l* tu! arhagghe*l*ŭ — 190

хагг҃ль ѕисе слабꙋ съмть пичоареле мѫ дорꙋ. ши ѕисе Аврам лꙋи Ісакꙋ фїюлꙋи съꙋ. до-те акась. ши адꙋ калꙋлꙋ. съ дꙋчемꙋ

155. честꙋ ѡ|спе ко нои. архагг҃ль ѕисе но оустени фечорꙋл. че блѫмꙋ кътилирꙋ. гръиндꙋ мѣрсерь. кътрѫ оуꙟ арбꙋре. ши ꙟкиръ-се пърѫ ла пѫмѫнтꙋ. ши гръи с҃фнть. с҃фнть. с҃фнть. гръѧще

191 праведникꙋлꙋи. Аврам ꙟи пѫрѣ къ дерептꙋ елꙋ се ꙟкирь лемнꙋл. ши гръи пѫнрѫ ачиѧ но щїѧ чире мѣр|це. кꙋ нѫꙟсꙋ. ши ꙟтрарь ꙟ каса лꙋи Аврам. тремѣсе Аврам. Ісакꙋ съ адокѫ. оуꙟ бербѣче. ши ѕисе. ши ѕисе Сарееи. адꙋ лѫоуторюл ши лъ ѡспеле ачестоѧ пичоареле. къ ѩсте оустенитꙋ. ши лꙋа лъоуторюл, ши-и спѫлѫ пичоареле. ши въѕꙋ къ фърѫ пелицѫ ѩсте. ши ѕисе лꙋи Аврам. ачѩсте пичоаре но-соу де ѡм. че съмтꙋ де чеи треи че пер-

156. дорь Содо|молꙋ ши Гоморꙋл. атонче Ісакꙋ ѕисе кꙋ мѫние. ѡ къче кꙋ фокꙋл арсе ши къче ѡспеле. че ѩсте де ла ꙟпѫратꙋл черюлꙋи. Ісакꙋ фѣче мѫꙟкаре. ꙟр ачела час архагг҃ль се досе ꙟ џерое р'апꙋсꙋл соарелꙋи. къндо се адора. ꙟџерїи. ши се ꙟкирь домнолꙋи. гръи домне Аврам ва съ дѣ міе карне де бербѣче. де съ мѫ|рънкꙋ че ми ѕичи. домноул

дъбоу амврїнскомоу. дѫбоу листвїе гл҃аше. ст҃ь. ст҃ь. ст҃ь праведником и вѣне дѫбоу поклони сѧ до землѧ. авраам мнѣше его ради дѫбь тако творить. понеже не вѣдѣше кто е҃с грѣдыи съ ним. и доидѡста въ дом. и прїѧть сарра водѫ ѡмыти нѕѣ его. ӕкоже бѣ ѡбычаи. егда ѡсѧѕа нѕѣ р҃еч. ѡ велїе чюдо и сего ч҃лка сѫть нѕѣ, ӕкоже и тѣх. иже погоубишѫ содом и гоморь. авраам въспрѣща-аше саррѣ съ| гнѣвомь г҃лѧ. почто причитаеши грѣшника къ с҃тымь. егда хотѧхѫ ѩсти, изыде арх҃ггль невидимо. и възыде на н҃беса оу прѣстола и р҃еч г҃и велиши ли ми г҃лати прѣд славоѫ. г҃ь р҃еч михаиле г҃ли. и р҃еч михаиль, авраам н҃нѣ мѧсо прѣдлагает. г҃ь р҃еч, еже того видиши ѩдѫща и ты ѩждь. въ той же час сънидe, и сѣдше ӕдѡшѧ. егда б҃ыс възлещи авраамоу съ гостем. ӕко бѣ емоу обычаи. сарра же въ иной храминѣ. исаакь съ ревекоѫ. въ полоуноще же въста ісаакь велми плачѧщи и рыдаѫще. припаде прѣд храминѫ къ ѡ҃цꙋ своемоу гл҃аше. ѡ҃ч ѡ҃ч, ѡтвръзи ми да сѧ тебе наблюдѫ. понеже не виждѫ тебе по сем. прїиде сарра и ревека, и сънидѡшѧ сѧ| и множство людїи.

---

dzise: slabu sămtŭ, pićoarele mâ doru; și dzise Avra*m* lui Isacu fiĭului său: do-te acasă și adu calulu, să ducemu cestu ospe co noi; arhagghe*l*ŭ dzise: no usteni fećoru*l*, ce blâmu cătiliru. Grăindu, mérseră cătrâ uîn arbure, și închiră-se pără la pâmântu și grăi: sf*ă*ntŭ-sf*ă*ntŭ-sf*ă*ntŭ — grăĭaște; prave*d*nicului Avra*m* ĭi pâré că dereptu elu se închiră lemnu*l* și grăi; pânrâ,

191 aciĭa no|știĭa cire mérge cu nâînsu. Și întrară în casa lui Avra*m*; tremése Avra*m* Isacu să adocâ uîn berbéce; și dzise și dzise (sic) Sareei: adu lâutoriu*l* și lă ospele acestoĭa pićoarele, că ĭaste ustenitu; și lua lăutoriu*l* și-i spâlâ pićoarele, și vădzu că fărâ peliță ĭaste; și dzise lui Avra*m*: acĭaste pićoare no-su de o*m*, ce sămtu de cei trei ce perdoră Sodomolu și Gomoru*l*. Ato*n*ce Isacu* dzise cu mânie: o, căce cu focu*l* arse! și căce ospele ce ĭaste de la înpâratu*l* cerĭului? Isacu fece mâîncare. Înr acela ća*s* arhagghe*l*ŭ se dose în geroe r'apusu*l* soarelui, cănd o se adora îngerii; și se închiră Domnolui, grăi: Do*m*ne! Avra*m* va să dé mie carne de berbéce de să mârăncu; ce-mi

---

* În textul slavic: Avra*m*.

ѕисе лȣи че ци ва поре ꙟраинте
мѫрѫꙟкѫ. ıарѫшь дешиꙟсе ꙟ-
џерȣл. ши афлѫ маса гата. ши
мѫꙟкѫ Ꙗврам. кȣ ꙟџерȣл. ши
гътѫ патȣ де ѡспеци. ши се кол-
карь. ши ꙟ мїаѕѫноапте сколъ-
се Ісакȣ. диꙟ патȣл съоу. ши
стѫтȣ ꙟраинтѣ оушиеи касееи.
грън кȣ глас маре. пърините пъ-
157. рин|те, дешкиде съ сърȣтȣ.
фръмсециле фѣцїеи тале. къ де
акомȣ ниче диришрѫ. но те вою
ведѣ. аȣѕи мȣмѫ-са кȣрсе ши деш-
кисе. ши ла Ꙗврам ꙟтръ. ши лȣ
сърȣта ши плънџѣ. ѕисе Ꙗврам
спȣре-ми фѫтȣл мїеȣ. че плънџи.
Ісакȣ ѕисе. пърините пърините. оуꙟ
висȣ въѕȣю. авѣ кȣрȣрѫ ꙟ капȣ.
ка соареле. ши-ми ѡ лȣа ѡас-
пеле ачеста. въѕȣ пърините ачеста
ѧсте ꙟџерȣл. ши е тремесȣ съ
те ѧ. ши лȣ стринџе ꙟ браце.
ши лȣ сърота. ши амарȣ плѫнџе.
Ꙗврам ꙟкъ плѫнџе. ꙟџерȣл ꙟкъ
плѫнџе. Сара ꙟкъ плѫнџе. лакрѫ-
миле ꙟџерȣлȣи ѧле фѫче пїетри
фъръ прецȣ. Ꙗврам ѕисе доамне.
споꙟре-ми чире еши тȣ. архаггль
160*. ѕисе еоу съмтȣ архаггль |
михаил. ши съмтȣ тремесȣ. съ
ѧȣ софлетȣл тъȣ. Ꙗврам ѕисе
доамне съ фїȣ дȣсȣ кȣ трȣпȣл.
ла домнȣл доамне. атонче ꙟџе-
рȣл сȣи ꙟ черю. ши кȣ фрикь гръи
кътрѫ домноул. ши-и порѫнчи
домнол. съ ѧ Ꙗврам кȣ трȣпȣл.

авраам ѡтвръзе им. исаакь прїемь
авраама за выѫ плачѧ и рыдаѫ.
ѡблобызаѫщи лице его. въпрашааше
его авраам что толико рыдаеши, исаакь
реч видѣа сънь. вѣнець ıако слнце
бѣ на главѣ моеи. и сьи гость възѧт
ми его. и ѡтнесе на нбса. и тако
разоумѣх. ıако тъи ес архаггль и хо-
щеть възѧти дшѫ оца моего. и начѧт
плакати, и въси въсплакаахѫ. тогда
и архаггль въсплака. и падшѧ слъзы
михаиловы. и бышѧ каменїе многоцѣн-
ное. и припаде авраам помли сѧ глѧ.
повѣждь ми ги, кто еси ты. что ли
пришел еси. и ѡтвѣща емоу и реч. азь
есмь архаггль михаиль. и послань
есмь ѡт ба прїѧти дхь твои. авраам
оубоа сѧ велико. и помли сѧ къ боу
и реч. не| поими дшѫ моѫ нинѣ, ѡслаби
ми влдико и даждь ми видѣти что
творит сѧ по свѣтоу. тогда ѡтпоусти
емоу бь и реч архаггл оу. да възыдет
на аерь съ авраамомь да покажет емоу,
да видит въсѣ строѫщѫѧ сѧ по
въселеннѣи. и даст емȣ власть да еже
хощет да творит. и поѧт его архаггль,
и възыиде на аерь. и ѡтвръзе гь
авраамоу срдчнѣи ѡчи и видѣ въсѣ
и разоумѣ. и видѣ на едином мѣстѣ

* În manuscris s-a intervenit aci la legat ordinea foilor.

dzici ?¦Do*m*nu*l* dzise lui: ce-ți va pore înrainte, mârâîncă. Iarâșŭ deștiînse ingeru*l* și aflâ masa gata, și mâîncâ Avra*m* cu ingeru*l*; și gătâ patu de ospeți, și se colcară. Și în miadzâ-noapte scolă-se Isacu diîn patu*l* său și stâtu înraintĭa ușiei caseei, grăi cu gla*s* mare: părinte! părinte! deșchide, să sărutu frămsețile féției tale, că de acomu nice diriorâ no te voĭu vedé! Audzi mumâ-sa, curse și deșchise; și la Avra*m* întră, și lu săruta și plăngé. Dzise Avra*m*: spure-mi, fâtu*l* mieu, ce plăngi? Isacu zise: părinte! părinte! uîn visu vădzuĭu; avé cururâ în capu ca soarele, și mi o lua oaspele acesta; vădzu, părinte, acesta ĭaste ingeru*l* și e tremesu să te ĭa. Și lu stringe în brațe, și | lu sărota, și amaru plânge. Avra*m* încă plânge; ingeru*l* încă plânge; Sara încă plânge. Lacrâmile ingerului ĭale se fâce pietri fără prețu. Avra*m* dzise: Do*m*ne, spoînre-mi, cire ești tu? Arhagghelŭ dzise: eu sămtu arhagg*e*lu Mihailŭ, și sămtu tremesu să ĭau sofletu*l* tău. Avra*m* dzise: Doa*m*ne! să fiu dusu cu trupu*l* la Do*m*nul, Doa*m*ne! Atonce ingeru*l* sui în cerĭu, și cu frică

192

193

шн досе ел8. ·↑цер8л ·↑ черю. шн
мѣрсе Ѧврам. кътрѫ прѣстол8.
шн се р8гѫ домнол8н. шн ф8 д8с
ла прѣстол8л херувимнлор8. ак8-
л8 ам8 мнра-се. тоате снлеле че-
рюл8н. де Ѧврам. шн ѕнсе дом-
нол. кътрѫ ·↑цер8 до-те к8|
194 юбнторюл мїе8 к8 Ѧврам съ ваѕь
тоате фѫпт8ра. шн фїе л8н
ка ва грън аша. шн п8рчѣсерѫ. шн
въѕ8 оу ѡм8 ·↑тр-8·↑ скаоун8
·↑ралт8. шнѕѫнд8 ·↑тр8 блѫ·↑-
ѕнрѧ раюл8н. к8 м8лтѫ фрѫм-
сѣце. ·↑тр8 оу час. боукоура-се
161. допѫ ач|ѣ моулт8 плѫнце. шн
·↑тревѫ Ѧврам ·↑цер8л ѕнсе доа-
мне. че·↑ре ꙗсте ачеста ѡм8 че
аша фаче. архаггль ѕнсе ачеста-н
фѫкот8л ·↑тън Ѧдам. ам8 кън-
д8 вѣде софлетеле. дерѣпте.
трекъндо ·↑ раю атонче се весе-
[лѣ]це. кънд8 вѣде софлетеле
грешнцнлор8. трекънд8 ·↑ м8·↑кѫ.
атончн вратос8 плѫнце. шн ѕнсе
ѡ фецїе мїен к8м8 в-ацн съблѫз-
162. ннт8 . . . |

на четвратѣмь нбсн чка велелѣпна,
н по малоу радоваша сѧ а по многоу
плачааше. н въпросн авраамь архаггла
н реч. кто ест сън чкь, что лн сн
толнко творнх. архаггль реч тон ест
пръвозданнын адам. н провождаеть
праведныѧ въ ран | а грѣшныѧ въ
мѫкѫ. да егда вндить праведныѧ
ндѫщѫѧ въ ран. тогда радоует сѧ.
а егда вндит грѣшныѧ въ мѫкѫ,
тогда плачет сѧ. н пакы тоу вндѣ
едниого чка стара. н юношѧ съ ннм.
н распнсѹет въсѣкомоу грѣхы. н вндѣ
двоа брата. на десноп велнкотѣснаа.
а на лѣво велнкошнрокаа. н прїнде
еднна жена, н ста на срѣдѣ обонх
врат. н нн въ еднна врата въходѧщн.
н въпросн авраамь емоу. абнъкѫ н
голѫба лѣпа. н възлюбн авраам сѧ-
гнѫ да прїнмет. н прѣдаст дхь свон
боу. мца. мрт. ке боу нашемоу слава
в вкы.

---

grăi cătrâ Do*mn*u*l*. Și-i porânci Do*mn*o*l* să ĭa Avra*m* cu trupu*l*. Și dose elu îngeru*l* în cerĭu. Și mérse Avra*m* cătrâ préstolu și se rugâ Do*mn*olui, și fu du*s* la préstolu*l* heruvimiloru. Aculu amu mira-se toate silele cerĭului de Avra*m*.
194 Și dzise Domno*l* cătrâ îngeru: do-te cu ĭubitorĭu*l* mieu cu | Avram să vadză toate fâptura, și fie lui ca va grăi așa. Și purcéserâ. Și vădzu u omu într-uîn scaunu înraltu șidzându, întru blâindzirĭa raĭului, cu multâ frâmséțe; întru u éa*s* bucura-se, dopâ acĭa mu*l*tu plânge; și întrebâ Avra*m* îngeru*l*, dzise: Doamne, ceînre ĭaste acesta omu, ce așa face? Arhagghe*l*ŭ dzise: acesta-ĭ fâcotu*l* întăi Ada*m*; amu căndu véde sofletele derépte trecăndo în raĭu, atonce se veseléște; căndu véde sofletele greșițiloru trecăndu în muîncăĭ atonci vrătosu plânge. Și dzise: o, feție miei! cumu v-ați săblâznitu...

1. finalul *u* întreg: калȣлȣ (155), дȣчемȣ (155), адȣчемȣ (155), дȣсȣ (161), [мѫ]дорȣ (155), славȣ (155), соуптȣ (154), Ісакȣ (154, 155, 156, 157, 160), честȣ (155), кътилирȣ (156), грънндȣ (156), ешимȣ (154), ѡмȣ (155, 161, 162), елȣ (155, 156, 161), лȣ (160, de 3 ori), амȣ (155, de 2 ori, 158, 161), пѫмѫнтȣ (156), дерептȣ (156), нѫꙟсȣ (156), Содомолȣ (156), съмтȣ a 3-a pers. (156), съмтȣ 1-a pers. (155, de 2 ori, 160, 161), соу a 3-a pers. (156), блѫмȣ (155, 156), прѫꙟѕимȣ (155), оустенитȣ (155, 156), къндȣ (158), къндо (154, 157), грешницилорȣ (158), трекъндȣ (158), трекъндо (158), събльѫзнитȣ (158), херȣвимилорȣ (161), ꙟцерȣ (161), скаоунȣ (161), ꙟралтȣ (161), шиѕѫндȣ (161), моулътȣ (161), врътосȣ (158), кȣмȣ (158), акомȣ (160), мѫрънкȣ (157), патȣ (157), съртȣ (160), висȣ (160), капȣ (160), въѕȣ 1-a pers. (160), тремесȣ (160, 161), амарȣ (160), прецȣ (160), сосȣ (155);

ь = *й* numai în 5 cazuri: съмть (155), архаггель (154, 155 etc.), [съ-]ль (155), сфънть (156), afară de ıаръшь (157), unde ь = ĭ [93].

2. ꙟ întrebuințat ca nazală vocală în interiorul cuvîntului: нѫꙟсȣ (156), мѫꙟкѫ (154, 157), мѫꙟкаре (157), мѫрѫꙟкѫ (157), прѫꙟѕимȣ (155), дециꙟсе (157), блѫꙟѕирѧ (161), мȣꙟкѫ (158);

диꙟ (157), ȣꙟ [скаоунȣ] (161), оуꙟ [висȣ] (160); 196
оуꙟ [арбȣре] (156), оуꙟ [беребѣче] (156);

vocalizarea totală a lui ꙟ: оу [кълъторıю] (154), ȣ [кѫлѫторıю] (155), [вр']ȣ [ѡмȣ] (155), оу [ѡмȣ] (161), оу [час] (161);

ꙟ nenazal: ꙟи [пѫрѣ] (156).

3. *-en-* = actualul *-in-*: мере (155) = *mene*, чеꙟре (162) = *cine*.

4. *e* pentru *-i*: фецїе [мїен] (158), [де оунде] еще (155);

e pentru -ѣ-: требѫ (155);

i pentru *-e-* după *ș*: шиѕѫндȣ (161);

e la imperfect pentru -ѣ- = și -ѣȣ = : плънџе (158, 160, 162) = *plăngea*, стринџе (160) = *stringea*, фѫче (160) = *făceau*;

мїаѕѫноапте (157), мїен (158), пїетри (160) etc.;

e pentru *-ă* după *ț*: фрѫмсѣце la singular (161);

e pentru *-ă* din grăbire: тоате [фѫптȣра] (161).

5. confuziunea între *o* și *u*:

o pentru *u*: Содомолȣ (156), ачестоѧ (156), до-те (155, 161), досе (157, 161),

адокѫ (156), къндо (154), 157), бокоріе (154), софлетол (154, 155), софлетȣл (161), софлетеле (158), порȣрѣ (154), но (154, 156, 160), ꙟпоцинѫ (155), сосȣ (155), домнол (155, 161), домнолȣи (157, 161), ко (155), пердорь (156), трекъндо (158), поре (157) = *pune*, споꙟре (160) = *spune*, атончи, атонче (157, 158, de 2 ori, 161), допѫ (161), фѫкотȣл (158), колкарь (157), сколъ-се (157), акомȣ (160), сърота (160), адора (157) = *aduna*:

u pentru *o*: акȣлȣ (161).

6. *oa* scăzut la *o*: диринѡрѫ (160), домне voc. (157, 160, dar 161: доамне), ѡспе (154, 155), ѡспеле (157, dar 154: ѡаспе, ѡаспеци);

оѡ pentru оа: ноѡстрь (155) [94].

7. alte particularități vocalice:

нече (154);

кание (160), nu кънле.

197 8. *n* între vocale trecut în *r*: мѫрънкȣ (157), мърънче (154), мѫрѫꙟкѫ (157), мере (155), чире (156, 160), кътилирȣ (156), ꙟкиръ (156), ꙟкирь (156, 157), пърѫ (156), адора (157), поре (157), спȣре (160), кȣрȣрѫ (160), диринѡрѫ (160), цероe (157), р'[апȣсȣл] = *în apusul* (157);

n între vocale trecut în *nr*: ꙟраните (157), ꙟраинтѧ (157), ꙟр [ачела] (157), ꙟраитȣ (161), чеꙟре (162), споꙟре (160), пѫнрѫ (165), unde este de observat și нр pentru ꙟр;

n între vocale conservat: мѫнине (157), скаоунȣ (161), ꙟпоцинѫ (155);

r = *n* de mai multe ori într-o propozițiune: че-ци ва поре ꙟраинте мѫрѫꙟкѫ (157) = « ce-ți *va pune înainte*, *mănîncă* », sau: споꙟре-ми чире ещи (160) = « *spune*-mi *cine ești* ».

9. ѕ = *dz*: ѕиле (154), ѕисе (155, 156, 157, 160, 161), ѕичи (157), въѕȣ 1-a și a 3-a pers. (156, 160, 161), въѕȣю (160), ваѕь (161), въѕȣрѫ (155), ирѫꙟѕимȣ (155), блѫꙟѕирѧ (161), міаѕѫноапте (157), аȣѕи (160), шиѕѫндȣ (161);

з = *z*: съблѫзнитȣ (158).

10. *-mt-* pentru *-nt-*: съмтȣ 1-a pers. (155, de 2 ori), съмтȣ a 3-a pers. (156), съмть (155).

11. propaginațiunea nazalei: нѫꙟсȣ (156) = *însu*, cfr. t. 1, p. 411, no. 5-*a*.

12. genitivo-dativ femeiesc cu *-eei*: касееи (157), Сареи (156);

cu *-iei*: оуниеи (157), фѣціеи (160).

13. соу (156) = *sînt*.

14. *vrem* la formarea viitorului: врем ведѣ (154).

15. *avea* pentru *aveam*: авѣ кȣрȣрѫ ꙟ капȣ ка соареле (160) = în textul slavic: вѣнець ꙗко слънце вѣ на главѣ моеи.

16. perfect arhaic: фѣче (157).

17. disimilațiune sintactică: ѫсте ꙟцерȣл ши е тремесȣ (160).

198 18. propaginațiunea pronumelui: съ-ль адȣчемȣ елȣ (155), софлетоль міеȣ ꙟ мере (155);

pronume pleonastic: лакрѫмиле ꙟцерȣлȣи ѫле се фѫче (160).

19. reduplicarea conjuncțiunii: кȣ юбиторюл мїеȣ кȣ Ꙗврам (161).

20. pleonasticul *dzise:* ·ꙟтребѫ Ꙗврам ·ꙟцерȣл ѕисе (162).

21. acuzativ fără *pre*: съ ѧ Ꙗврам (161). доcе елȣ (161), адȣчемȣ елȣ (155), ·ꙟтребѫ Ꙗврам ·ꙟцерȣл (162), тремѣсе домноул архаггель (154), въѕȣрѫ архаггель (155), ·ꙟтребарѫ елȣ (155), но оустени феѵорȣл (156), тремѣсе Ꙗврам Iсакȣ (156).

22. subjonctiv fără *să:* фїе лȣи ка еа гръи (161).

23. omisiunea lui *și:* стѫтȣ ·ꙟраиитѧ оушиен касеен гръи (157), ·ꙟтребѫ Ꙗврам ·ꙟцерȣл ѕисе (162).

24. pentru *de:*

de = « ca »: де съ мѫръикȣ (157);

de = « de cînd »: фȣрь 5 ѕиле де но мѫ·ꙟкѫ (154).

25. pentru *la:* юбиторюлȣи ла ѡаспеци (154).

26. *și* pentru *să:* ши ешимȣ (154).

27. concordarea acuzativului cu dativul: лъ ѡспеле ачестѡ (156).

28. *peliță* = « corp »: фърѫ пелицѫ ѧсте (156).

29. *a descinde* = « a se pogori »: дешинсе архаггель (154), дешин·ꙟсе ·ꙟцерȣл (157);

30. *a cură* = « a alerga »: кȣрсе ши дешисе (160).

31. *codru* cu sens de « munte », întocmai ca la albanezi și la românii din Istria: дешинсе архаггель соуптȣ кодрȣ (154), zicînd mai jos: де сосȣ сътмȣ (155);

cfr. din Omiliarul de la 1580 următoarele pasage, în cari, fiind vorba de «pogorîre», « urcare » și « nălțime », este necontestabil că autorul înțelegea prin *codru* « munte », iar nu « pădure »:

дешин·ꙟгъндь ель де·ꙟ кодрȣ (XVI, 7);

соуи-се ·ꙟ кодрȣ ·ꙟсȣшь а се рȣга (XIX, 2);

сȣи-се ла кодрȣ съ се роаце (XXXVIII, 3);

се соуи ·ꙟ кодрȣ Домнȣль (XXXVIII, 4);

дешиицемь де·ꙟ кѡдрȣль ачеста (XXXVIII, 5);

аре а не сȣи ши пре нои Домнȣль ла кодрȣль чела иалтȣль (XXXVIII, 7) ...

199

32. *geroe*, vezi mai jos, Excursul de la p. 201-9.

33. блѫмȣ (155, 156) = « să mergem ».

34. *arbure* tradus prin *lemn:* мѣрсерь кътрѫ оу·ꙟ а р е ȣ р е ... се ·ꙟкирь л е м н ȣ л (156).

35. кътилирȣ (156) = « cu încetul », cu *-r-* = *-n-* din *cătilin*, în loc de unica formă pînă acum cunoscută *cătinel*, contrasă din deminutivul *cătilinel* (cfr. *nițel* = *neșchițel*, t.1, p. 295, no. 129);

posteriorul *cătinel* ne întîmpină deja în tipăriturele cele vechi, de ex.: пре кътинель пре кътинель съ депринсѣрѫ ѡаменїи, în Cazania mitropolitului Varlam de la 1643, f. 188 retro;

primitivul *cătilin* distruge cu totul derivațiunea cea închipuită de d. Cihac (*Dict. étym.*, p. 123): «*cătinel* écourté de *încetinel*», imposibilă și altmintrea prin *că-* > *ce-* < *quic-*;

etimologia cea veche, propusă în Lexiconul Budan (p. 106) din ital. *catellon, catellone*, capătă mai multă probabilitate prin forma *cătilin*, dar totuși nu este fără o dificultate oarecare din cauza lui *-in* = *-on* [95].

36. блж-ꙟ ѕирѫ раюлꙋи (161).

37. *ca* pentru «cum»: фїє лꙋи ка ва гръи (161).

38. *amu*: акꙋлꙋ амꙋ мира-се (161), амꙋ кѫндꙋ вѣде (158), къ амꙋ ꙟпо-щинѫ-се (155), vezi t. 1, p. 268, no. 9.

39. авѣ лѣце (154) = «avea obicei», «era deprins».

40. *căce* = «pentru ce» ѡ, къче кꙋ фокꙋл арсе ши къче ѡсиеле (157).

200

41. exclamațiunea: съ юбещи домнол тꙋ! (155) = «să faci aceasta, dacă iubești pe Domnul».

42. фръмсещиле (160), cf. mai sus, p. 166, no. 74, dar și la singular: [мꙋлтѫ] фрѫмсѣце (161).

43. дерептꙋ елꙋ (156) = «pentru el».

44. = slavisme mai insolite: съблѫзнитꙋ (158), прѣстолꙋ (161), праведни-кꙋлꙋи (156).

45. cfr. mai sus, p. 61, no. 33, 34.

46. accentare anormală scăzută: ѫстѐ (156), ачѫстѐ (156), ѕисѐ (155, de 3 ori, 157);

accentarea monosilabelor: шѝ възꙋ (156), шѝ фꙋ (154), сѐ досе (157) etc.;

accentare duplă: щїѫ̏ (156), съ те ѫ̏ (160), съ·ѫ̏ (161), съ ѫ̏ꙋ (161).

47. *paieric*:

după nazală: дещин'се (154), мърън'че (154), пърин'те (157), трекън'до (158), стрин'ще (160), съм'тꙋ (155), съм'тъ (155);

după licuidă: пер'доръ (156), кол'каръ (157);

după *p*: фѫп'тꙋра (161).

48. cfr. mai sus, p. 65, no. 58.

EXCURS

201

LA «LEGENDA LUI AVRAM»

GENUNE—GENOE—GEROE
PARADISUL LA ROMÂNI

Următoarele cuvinte din Legenda lui Avram, așa după cum a refăcut-o popa Grigorie din Măhaci: се досе ·ѫ џерое р'апѹсѹл сѡдрелѹи, nu se pot explica prin originalul slavic, în care arcangelul se duce de asemenea, dar nu într-o *geroe* occidentală, ci se urcă drept la cer: възыде на небеса.

Este dară un adaus românesc, care merită pe deplin de a fi studiat de aproape.

Vom avea aci trei întrebări de dezlegat:

1° Ce însemnează cuvîntul *geroe?*

2° Care este originea lui?

3° Cum trebui să înțelegem întregimea pasagiului, a cărui inserțiune cată să fi avut un motiv în conștiința lui popa Grigorie?

I

După fonetismul de la Măhaci, care preface regularmente pe *n* între vocale în *r*, cuvintele: џерое р'апѹсѹл trebuiesc transcrise prin: « genoe în apusul ».

Dar ce să fie *genoe?*

Textul nostru zice, mai departe, că acolo се адѹра ·ѫџерїи, adecă —iarăși cu trecerea lui *n* în *r* — locul unde « se adunau îngerii ». 202

Este, prin urmare, un fel de paradis, « o gură de rai », după expresiunea cînteculului poporan[1].

Aceasta formează primul pas la constatarea semnificațiunii cuvîntului.

Genoe diferă numai doară prin sufix de *genune*, o vorbă despărută și ea din graiul poporului, dar care ne întîmpină foarte des în Psaltirea cea versificată a mitropolitului Dosoftei, unde lesne putem urmări diferitele sale nuanțe de semnificațiune.

Și anume:

1. Їаръ пизмашїй вор да-и џенѹне,
   Ѹрници де Домнѹл ·ѫи пѹтреџѹне . . .,

[1] Alecsandri, *Poezii populare*, ed. 2, p.1.

acolo unde Psaltirea cea în proză tot a mitropolitului Dosoftei zice: тȣ дарѣ, дѕѣȣ, пȣгорѫ-й-вей пре ꙟшѣ ꙟ пȣцȣл стрикъріи, adecă — comparîndu-se texturile grec și latine: *genune* = φρέαρ = *puteus*.

2. Виворȣлъ апей съ нȣ мѫ трагѫ,
   Съ мъ-нгицѫ џенȣнѧ чѣ ларгѫ ...,

unde Psaltirea în proză: съ нȣ мѫ ꙟнѧче болбȣра апей ниче съ мъ соарбѫ адѫнкȣл, adecă: *genune* = βυθός = *profundum*.

3. Престе лȣчїȣ де џенȣне
   Трек корабїй кȣ минȣне,
   Якоїо ле вине тоанѫ
   Де фак кнцїй џок ши гоанѫ ...,

în Psaltirea în proză: ачаста маре че-й маре ши латѫ, аколо-с жигънїй кърора нȣ ѧсте нȣмър, вите мичй ши кȣ марй, аколѡ корабїиле ноатѫ, adecă: *genune* = θάλασσα = *mare*.

203 4. Карїй ꙟмбль-и корабїй пре маре,
   Де-ш фак лȣкрȣл престе џенȣнй таре,
   Ачеѧ нȣ въѕȣт де минȣне
   Чаȣ лȣкрат Дȣмнезъȣ ꙟн џенȣне ...,

în Psaltirea cea în proză: карїй дещинѕъ ꙟ маре ꙟ корабїй, фъкѫндъ лȣкраре ꙟтр-а пе мȣлте, ачеѧ въѕȣрѫ лȣкрȣриле Домнȣлȣй ши мирателе лȣй ꙟ џенȣне, adecă: *genune* = βυθός, ἐν ὕδασι πολλοῖς = *profundum, in aquis multis*.

5. Деȣ трекȣт прин џенȣне
   Изранл кȣ минȣне ...,

unde Psaltirea în proză pune: ачѧ рошїе маре[2].

De aci rezultă că sensul general al cuvîntului *genune* este: « mare adîncime », iar sensul specificat: « vastă întindere de apă », « ocean ».

În primul din aceste două sensuri îl cunoaște încă, chiar în secolul nostru, dar poate numai din cărți, faimosul Prale în glosarul la comica sa psaltire: џенȣне, болбоакъ, адѫнк нефȣндос[3].

În același sens, un punct la Dunăre, unde se lua vama de la pescuit, se numea *Genune* deja sub Mircea cel Mare, care — printr-un crisov din 28 martie 1415— hărăzește venitul acelei localități mănăstirii Cozia: да ест томȣ свѧтомȣ храмȣ вама ѿт Генȣне[4].

Într-un sens metaforic, Cantemir întrebuințează această vorbă ca « mare mulțime »: Ласлѫȣ краюл ȣнгȣреск възѫнд, къ кȣ че съ стѣ ꙟнпотрива атъта џенȣне де тътарй нȣ ва пȣте ...[5], ceva după cum Shakespeare, într-un celebru vers din Hamlet (III, I), pune « o mare de griji » în loc de « o mulțime »:

« ... a sea of troubles ».

---

[2] Dosoftei, *Psaltire pre versuri*, Uniew, 1681, ps. LIV, LXVIII, CIII, CVI, CXXXV. — *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1688, f. 685, 84v, 133v, 141r, 173v.

[3] Prale, *Psaltirea*, Brașov, 1827, f. 90r.

[4] Arhiva Statului din București, *Docum. Cozia lit. A.* — Cf. ibid. *Condica*, MS de Vasile Dascăl, 1757.

[5] *Hronicul*, Iași, 1835, t.1, p. 155.

Mai pe scurt, pasagiul: архаггелъ се досе ↑ џероє р'апȣсȣл соарелȣи — însemnează: « arcangelul se duse în adîncul la apusul soarelui », sau chiar mai de-a dreptul: « a plecat în părţile Oceanului Atlantic ». 204

II

Am spus mai sus, că *geroe* = *genoe* diferă de *genune* numai doară prin sufix.

Această diferinţă poate să nu fie decît aparinte.

Lucrul s-ar limpezi foarte lesne, dacă noi am şti cum anume pronunţa popa Grigorie un alt cuvînt cu acelaşi final: *minune*, adecă dacă-i zicea миροє, ori мирȣрє.

În cazul de-ntîi, dacă pronunţa *miroe* pentru *mirure*, atunci finalul *-oe*, mai corect *-oie*, ar fi şi-n *geroe* din *gerure* = *genune* un simplu rezultat al muiarii lui *r*, însoţit de trecerea lui *u* în *o* întocmai ca în досє = *duse* şi адоpа = *aduna* din acelaşi pasagiu.[6]

Dacă însă, din contra, popa Grigorie pronunţa *mirure*, nu *miroe*, atunci nici *geroe* nu mai poate fi pentru *gerure*, ci ar trebui considerat, aproape cu siguranţă, ca o contracţiune disimilativă din augmentativul *geruróe* = *genunoe* « genune mare »; un augmentativ foarte potrivit pentru a exprima ideea de « ocean ».

Pînă la o probă contrarie, noi am fi dispuşi a preferi cazul al doilea: *genóe* = *genunóe*.

O contracţiune disimilativă analoagă ne întîmpină adesea în Cazania mitropolitului Varlam în privinţa cuvîntului *ascultoĭu* = *ascultătorĭu*, de ex.: пре ѕиса Домнȣ-съȣ стътȣрж аскȣлтоиı [Add. p. 734—735]. În *ascultoĭu* s-au disimilat $t + t = t$; în *geróe* sau *genóe* s-au disimilat $r + r = r$ sau $n + n = n$; în ambele cazuri contracţiunea disimilativă s-a întîmplat într-o poziţiune identică sub raportul accentului.

O a treia posibilitate, care nu trebui nici ea exclusă, este admiterea unei scăpări din vedere curat grafice: џероє în loc de џерорє = *genune*, cu *-or-* pentru *-un-* ca în порє = *pune* şi адоpа = *aduna* în aceeaşi legendă a lui Avram (cfr. mai sus, Notanda, no. 8). O literă sau o silabă uitată nu este ceva rar în scrierile lui popa Grigorie. Aşa în Legenda Duminicei el a pus din grabă ръоусе pentru ръпаоусе (p. 52) sau дедевъ pentru дедевьрь (ibid.), în Legenda Sîntei Vineri: ѡгодн-мн pentru ѡгоднщн-мн (p. 155) sau чинст pentru чинстн (ib.), în Legenda lui Avram: весещє pentru веселѣщє (p. 194) etc. 205

Nu cutezăm dară a ne rosti cu încredinţare dacă *geroe* e simplul *genune* sau augmentativul *genunóe*. În orice caz însă, nu poate a nu fi una din două, iar prin urmare cuprinde aceeaşi parte fundamentală [96].

Acuma, separînd elementul formativ, fie *-oe*, fie *-une*, noi căpătăm fondul *gen-*, ген- în crisovul lui Mircea cel Mare, care poate fi radicală, dar poate fi nu mai puţin şi o vorbă, un cuvînt gata de formaţiune primară, cu sufixul *-n-*.

Acestui *gen-*, iar nu elementului său formativ secundar, oricare ar fi, îi aparţine semnificaţiunea de « adîncime » sau « ocean ».

Ei bine, la elini, într-un mod dialectic, exista cuvîntul ὠγήν, ὠγῆνος, ὠγενός, într-un manuscris al lui Hesychius γῆν, cu sensul precis de « ocean »[7].

---

[6] V a r l a m, *Carte de învăţătură*, Iaşi, 1643, f. 311r.

[7] Cfr. *Hesychius*, ed. M. S c h m i d t, t.4, p. 317.

Apropiarea între românul vechi *gen-une* « ocean », sub forma mirciană nepalatalizată гєнѹнє, şi între elenicul ὠ-γεν-ός « ocean » este ademenitoare sub toate puncturile de vedere.

Inițialul ὠ- în ὠγενός ar fi putut proveni la greci dintr-o etimologie poporană a cuvîntului de la ὠκεανός, cu care el n-are a face etimologiceşte, de vreme de κ între vocale nu alternează cu γ.

Chiar dacă am recunoaşte însă că ὠ- este organic, şi tot încă el n-ar putea să împiedece comparațiunea metodică a lui ὠγενός cu al nostru *genune*.

206 În adevăr, să admitem cu Pott derivațiunea lui ὠγένος din radicala *vagh*, de unde şi sanscritul *vahâ* « fluviu » [8]. Atunci vom avea pentru *genune* un prototip *vagen-*. În această formă, silaba inițială *va-* se vocalizează la noi în *o-*, ca în *oraş* = *város*, *o* fi = *va* fi, *ori* = *vare* în vechile texturi române etc. O dată trecut *va-* în *o-*, acest *o-* dispare apoi cu totul din *ogenune* prin confuziune cu articlul feminin nedefinit *o*, întocmai după cum a dispărut în *strachină* = *ostrachină* = ὀστράκινη.

Ipoteza adausului inorganic al lui ὠ- este însă mai probabilă, nu numai din cauza neregularității γ = *gh* în loc de χ = *gh*, după cum vedem chiar într-un derivat al radicalei *vagh*: ὄχος = scr. *vahas*, dar mai cu seamă din cauza caracterului aşa-zicînd exotic al lui ὠγενός la greci. El nu ne întîmpină nicăiri în monumente literare, sau măcar printre arcaisme poetice, ci abia în vreo glosă sau două. Dacă am presupune dară că grecii l-au împrumutat de la vecini, bunăoară de la traci, atunci nemic n-ar fi mai natural decît o modificare după o analogie indigenă, precum se întîmplă mai totdeauna în asemeni cazuri.

Cuvîntul este el în adevăr tracic?

În limba albaneză actuală, întrucît o cunoaştem, el nu există.

Aceasta însă, negreşit, nu este o probă decisivă contra ipotezei tracice, deoarece astăzi şi la români vorba *genune* s-a pierdut de mult, deşi în secolii trecuți se întrebuința în toate provinciele Daciei lui Traian.

Este interesant că o localitate dacică, menționată de Dione Cassiu şi pusă tocmai lîngă Dunăre, ca şi Genunea lui Mircea cel Mare, se numia *Genucla*, Γενούκλα, ceea ce ar putea iarăşi să nu fie decît *genune*, dar cu un alt sufix.

Oricare ar fi acuma neajunsul datelor de mai sus pentru obținerea unei 207 soluțiuni pozitive, totuşi între românul *genune* | şi grecul ὠγενός nu se poate contesta o coincidință remarcabilă, care nu se pare a fi datorită numai azardului.

Dacă însă ar fi să renunțăm la etimologia tracică, mai ales din cauza lipsei cuvîntului în albaneza, atunci ni s-ar prezinta o analogie celtică foarte serioasă.

Oriunde au locuit celții, găsim din anticitate numiri locale ca: *Genabum*, *Genua*, *Geneva* etc.

Toate aceste localități se află lîngă ape mari sau chiar pe un țărm maritim.

Linguiştii derivă cuvîntul de la celticul *genu* « gură », ceea ce se potriveşte de minune în privința unei « adîncimi » [9].

Un lac, o mare, un ocean, se înfățişează naturalmente imaginațiunii poporane ca o « gură » a pămîntului.

---

[8] Pott, în Kuhn's *Zeitschrift f. vergl. Sprachf.*, t.5 (1856), p. 262.— Cfr. Pictet, *Les origines indo-européennes*, Paris, 1878, t.1, p. 138, t.3, p. 383.

[9] Glück, *Die bei Caesar verkommenden keltischen Namen*, München, 1857, p. 105. — Cfr. Le Gonidec, *Dict. breton-français*, ed. Villemarqué, Saint-Brieuc, 1850, p. 331.

Românul *genune* să nu fie oare un vestigiu al amestecului tracilor cu celții pe teritoriul Daciei?

Întrebarea e foarte legitimă.

Astfel *genune* stă șovăind la răspîntie între elenicul ὠγενός și celticul *genu*.

Ne grăbim a trece la un teren mai solid.

III

Am văzut mai sus că misterioasa « genoe în apusul soarelui », acolo unde « se aduna îngerii », este un adaus propriu din partea lui popa Grigorie, fără nici o legătură cu originalul slavic.

Paradisul creștin se află la răsărit, după care — precum se știe — se o r i e n t e a z ă înseși bisericele noastre.

Așa cred toți creștinii, fără deosebire de rit sau chiar de sectă.

« *Des règlements* — zise abatele Martigny — *remontant, pense-t-on, à l'origine même de l'Eglise, et qui furent fixés par la suite dans les Constitutions apostoliques (II. 57), prescrivaient* | *que les églises fussent disposées de façon* 208 *que la porte regardât l'occident, et que l'abside présentât sa convexité à l'orient: ainsi les fidèles, en priant, avaient le visage tourné vers l'orient; et la principale des nombreuses raisons mystiques qu'on a données de cette disposition, c'est que nous devons diriger nos yeux vers le paradis terrestre, que Dieu avait placé à l'orient, afin d'entretenir en nous le regret de l'avoir perdu, ainsi que le désir d'arriver au ciel, qui est le véritable Eden* »[10]*.

Cum dară popa din Măhaci cutează de a pune Paradisul la apus?

La apus era numai Paradisul păgîn.

Acolo, și anume în Oceanul Atlantic, « genoe în apusul soarelui », era după vechii greci locuința fericiților, « unde se aduna îngerii », οἱ Μάκαρες; acolo ne întîmpină Hesperidele, Elysiul, Atlantida, în Homer, în Hesiod, în Platone[11].

Este evidinte că popa Grigorie nu s-a luat după clasicitatea elenă, ci după o credință poporană curat românească.

Creștinismul, altoit abia pe deasupra, n-a fost în stare, după zecimi de secoli, de a șterge din memoria străbunilor noștri Paradisul cel păgîn.

Și aceasta — observați bine — numai la români dintre toate popoarele neolatine.

Iată de ce la noi, la noi exclusivamente, apusul se numește *sfințit*, adecă « consacrat », ceea ce ar fi inexplicabil fără pasagiul lui popa Grigorie.

---

[10] M a r t i g n y, *Dict. des antiquités chrétiennes*, Paris, 1865, p. 487.

*„Diverse reglementări, ce urcă, după cum se crede, chiar la originile Bisericii și care au fost fixate pe urmă în Așezămintele apostolice (II, 57), prescriau ca bisericile să fie așezate în așa fel, încît ușa să se afle spre apus, iar absida să aibă convexitatea îndreptată spre răsărit; în acest fel, credincioșii, rugîndu-se, aveau fața înturnată spre răsărit; iar principala între multele rațiuni mistice ale acestei dispuneri constă în faptul că noi trebuie să ne îndreptăm ochii spre Paradisul pămîntesc, pe care Dumnezeu l-a așezat la răsărit, pentru a întreține în noi regretul de a-l fi pierdut, ca și dorința de a ajunge în cer, care este adevăratul Paradis" *(n.ed.)*.

[11] Cfr. V i n e t, *Paradis profanes de l'Occident*, în *Revue de Paris*, 1856, 15 janv. — *Die homerischen Phaeaken und die Inseln der Seligen*, în W e l c k e r, *Kleine Schriften*, Bonn, 1845, t.2. — Th. M a r t i n, *Traditions sur le séjour des morts*, în *Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques*, Paris, 1878, t.12.

În balada poporană «Inelul și năframa», cei doi amanți sînt îngropați în direcțiuni opuse:

209

> «*Și-n biserică i-au dus,*
> *Și-n două racle i-au pus,*
> *Racle mîndre-mpărătești*
> *Purtînd semne letinești,*
> *Și pe dînsul l-a zidit,*
> *În altar la răsărit,*
> *Pe ea-n tindă la* sfințit...» [12]

Ciudată contradicțiune! Altarul, porțiunea cea mai sacră a bisericei, se află «la răsărit»; și totuși nu răsăritul, ci tocmai apusul, partea contrarie, unde nu este decît modesta «tindă» a templului, se numește s f i n ț i t [97].

Este o eclectică fuziune între paganism și creștinism în conștiința poporului ...

Și zicînd aceasta, noi nu avem în vedere paganismul grec sau latin, ci paganismul în genere, care — aproape pretutindeni, în regiunile cele mai diverse și la popoarele cele mai eterogene — stă în divergință cu tradițiunea creștină specifică asupra pozițiunii Paradisului.

Sălbatecul din Australia, întocmai ca bătrînul Homer, crede că Edenul se află pe o insulă în oceanul de la apus.

Și nu este greu de a ghici originea cea antropologică a acestei credințe pagane generale. Imaginațiunea popoarelor primitive, în orice epocă și-n orice țară, vede un intim paralelism între m o a r t e a S o a r e l u i, cînd se isprăvește ziua, și între a p u s u l o m u l u i, cînd se curmă viața. Ochiul privește luminosul glob dispărînd în undele oceanului. Tot într-acolo dară, spre o binecuvîntată insulă din sînul depărtatului Occidinte, călătorește și sufletul răposatului:

> Καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
> Ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην,
> Ὄλβιοι ἥρωες, τοῖσιν μελιηδέα κάρπον
> Τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζείδωρος ἄρουρα ...

(Hesiod, *Op. et dies*, 165)*

210

Tot așa la români, paradisul «în genoe în apusul soarelui» este un product indigen, un rest paganic, pe care creștinismul l-a găsit înpietrit pe pămîntul Daciei, și pe care nu numai n-a putut să-l răstoarne, dar a mai fost silit de a lăsa Occidintelui caracteristicul nume de *sfințit*...

---

[12] A l e c s a n d r i, *Poezii populare*, p. 21.

> * „Ei viețuiesc fără grijă în insula celor ferice
> Lîngă Oceanul adînc, cu valuri învolburate,
> Neînfricații eroi. Acelora roada cea dulce
> Brazda le-o dă, fără muncă, din an, în trei anotimpuri".

(Hesiod, *Opere*, București, 1973, p. 64 — *n.ed.*).

VIII
FRAGMENT LITURGIC

— CIRCA 1600 —

213

FRAGMENT LITURGIC

INTRODUCERE

§ 1. Fragmentul publicat mai la vale nu este scris de popa Grigorie, şi nici de către elevul său de sub no. II, ci de un al treilea măhăcean, sau cel puţin un român din vecinătatea Măhaciului, căci în limba lui ne întîmpină acelaşi fenomen dialectic al trecerii lui *n* între vocale în *r*.

Zic: « din vecinătatea Măhaciului », fiindcă rotacismul *n*=*r* nu este aci atît de consecinte ca în scrierile lui popa Grigorie; ş-apoi mai figurează în acest text o altă particularitate fonetică detot nouă, aşa-zicînd *negrigoriană*, anume trecerea grupului *ft* între vocale în *şt* [98].

§ 2. La 1619 fragmentul aparţinuse deja lui popa Grigorie, căci pe pagina 221, unde el se termină, se începe imediat o altă bucată — vezi-o mai jos sub no. IX —, care se sfîrşeşte pe pagina 233, şi apoi din dosul acestei pagine urmează predica cea scrisă la 1619 şi reprodusă mai sus sub no. IV. De aci rezultă nu numai că predica s-a scris mai tîrziu decît fragmentul, dar mai decurge încă consecinţa că, mai 'nainte de a fi aparţinut lui popa Grigorie, fragmentul în cestiune, începînd de la pagina 217, aparţinuse unui 214 alt individ, aceluia ce scri|sese bucata cea intermediară şi care nu era măhăcean, de vreme ce nu preface nicăiri pe *n* în *r*.

Este dară cu putinţă ca doxologia de mai jos, care — dacă ne-am informat bine — face parte din serviciul de dimineaţă în duminicele păresimelor, să se fi scris chiar cu mult înainte de 1600 [99].

гласъ. й. слава. 215

слава татълѹи ши фїюлѹи ши дх҃ѹлѹи сфн҃тъ. оуша де покъинць дескише-не. де вїѧаць дътътоаре. мърекѫ амѹ соуфлетолѹ мїеѹ. кътрѫ бесѣрека сфн҃цїеен тале. бесѣрека ноастрѫ. трѹпорерѡръ кѹрѫцирѣ. де тоате спѹркѫчю-
218. риле. ѫсъ кътъ ефшинъ кѹрьцитѡрю. ши дѹлче ѡгѡдиторю. ши милѡсирдѹ: —|
ши акѡм ши поурѹре ѫ вечїѧ де вѣкѹ. ла спѫсънїе кърарe дерѣсъ-не. а лѹи домнеѕеѹ нѫскѫтѡре. ѫ поурк ѫчюне амѹ споуркѫмѹ-не соуфлетоул ѫ пъкате. ши ѫ пърьсире амѹ лъкоитъ. тѡтъ чѣрем а та роугьчюнѣ съ не избѫвѣскѫ де тоатъ некоурьцїѧ: — глас ѕ҃. милѹѫще-не домне дѹпѫ маре милостѣ та ши дѹпѫ моултоул ешинсоугѹлѹи тъоу. милѹѫще нои: — моултоул а лѡрѹ мѣле лакрѫмн. кѹџетат-ам ѫтроу ментѣ. тремораю ѫ фрика та ѕи
219. де џюдецѹ. ѫсѫ не нѫдъждои[м] милостиеи доулче ѡгѡдеен тале. ка|
дв҃дѹ стригъ. милѹѫще-не домне допѫ маре милѹсте та ши дѹпѫ моултоул ешин[сѹ]гѹлѹи тъоу. коурѫцѫще моул|тоул грѣшалелорѹ ноастре: — слава. 216
глас. в҃. дерептѹ апсⷧ҇ы рѡгѫм моултоу милостивъ домноул. коурѫцѣще моултѹл пѫкателорѹ ноастре: нн҃ѣ. дерептѹ а лѹи домнеѕеѹ. нѫскѫ-тѡарѣ рѡгѫм моултоу милостивъ доноул. коуръцѣще тоате грешалелорѹ ноастре. ши милѹѫще нои: — милѹѫще нои домне. допѫ маре мила та ши
220. допѫ моултолѹ ешинсоугѹлѹи тъѹ коурѫцѣще тоате грешалеле ноастре.|
ши милѹѫ[ще] нои: їсоус ѫвнсе* деѫ мормѫнтѹ. коум ѕнсе маинте. ши
221. дърѹи лѹме коу маре месерѣре:|

* Aci la margine adaus: глас.

Glas 8, slava. Slava Tatălui și Fiĭului și D*u*hului Sf*ă*ntŭ. ușa de pocăință deschișe-ne, de viĭaață dătătoare; mărecă amu sufletolu mieu către beséreca sf*i*nțieei tale, beséreca noas*t*râ, truporerorŭ curâțiré de toate spurcâcĭurile; însă cătŭ efștinŭ curâțitorĭu și ogoditorĭu și milosirdu, și aco*m* și purure în veciĭa de vécu la spăsănie cărare derésă-ne a lui Do*m*nedzeu nâscătore; în [s]purcâcĭune amu spurcâmu-ne sufletu*l*, în păcate și în părăsire amu lăcoitŭ, totŭ cére*m* a ta rugăcĭuné să ne izbâvéscă de toată necurățiĭa. — Glas 6. Miluĭa*ște*-ne, Do*m*ne, dupâ mare milosté ta și dupâ mu*l*tu*l* eștinsugului tău; miluĭaște noi, multu*l* a loru méle lacrâmi; cugetat-a*m* întru menté; tremoraĭu în frica ta, dzi de gĭudețu; însâ ne nâdăjdoi*m* milostiei du*l*ce-ogodeei tale; ca Da*vi*du strigă: miluĭaște-ne, Do*m*ne, dopâ mare miluste ta și dupâ mu*l*tu*l* ești*n*sugului tău; curâțĭaște multu*l* gréșaleloru | noastre! — Slava, glas 2. Dereptu ap*ost*olì rogâ*m* mu*l*tu-milostivŭ Domnu*l*, curâțéște mu*l*tu*l* pâcateloru noastre нн҃ѣ (și acuma?). Dereptu a lui Do*m*nedzeu nâscâtoaré, rogâ*m* mu*l*tu-milostivŭ Donu*l*, curâțéște toate greșaleloru noastre și miluĭaște noi; miluĭaște noi, Do*m*ne, dopâ mare mila ta și dopâ mu*l*tolu ești*n*sugului tău; curâțéște toate greșalele noastre și miluĭaște noi! Isu*s* învise deîn mormântu, cu*m* dzise mainte, și dărui lume cu mare meserére... 216

1. finalul *u* întreg: милωсирдȣ (218), вѣкȣ (219), соуфлетолȣ (128), цюдецȣ (219), амȣ [лъконть] (219), Давидȣ (220), грѣшалелорȣ (220), грешалелорȣ (220), дерептȣ (220), моултȣ (220), пѫкателорȣ (220), моултолȣ (220), мормѫнтȣ (221), ащрȣ (219).

2. confuziunea între *o* și *u*:

o pentru *u*: соуфлетолȣ (218), акωм (219), тремордю (219), нѫдъждонм (219), допѫ (220, și tot acolo: дȣпѫ), моултолȣ (220), рωгѫм (220, de 2 ori), трȣпорерωрь (218), лъконть (219).

u pentru *o*: милȣсте (220).

3. *e* pentru *-i*: дескише-[не] (218);

ѣ pentru *-e-*: грѣшалелорȣ (220, și tot acolo: грешалелорȣ);

i pentru *î* după *s*: милωсирдȣ (218);

ы pentru *i*: апостолы;

ă pentru *-e-*: спѫсънїе.

4. *oa* redus la *o*: домне voc. (219, 220), нѫскѫтωре (219, dar 220: нѫскѫтωарѣ).

5. *aa* = lungul *a*: вїѧацъ 220 = *viiaaţă*.

6. alte particularități vocalice:

218 деꙟ (221);

ментѣ (219);

дерептȣ (220);

дерѣсъ (219);

мїеȣ (218).

7. *n* între vocale trecut în *r*: мърекѫ (218), спȣркѫчюриле (218);

n conservat: поуркѫчюне (219, роугьчюнѣ (219).

8. ѕ = *dz*: домнеѕеȣ (219, 220), ѕи (219), ѕисе (221);

з = *z*: извѫвѣскѫ (219).

9. *-ft-* trecut în *-șt-*: ещинсоугȣлȣи (219, 220) = *eftinșugului*, unde în acelaşi timp, prin disimilaţiune cu *ş* din noul *şt*, anteriorul *ş* a trecut în *s*;

-ft- trecut în *-fșt-*: ефщинь (218);

cfr. trecerea lui *n* în *r* şi totodată în *nr*, adecă:

n:r: nr::f:ş:fş;

aceste fenomene sînt absolutamente de aceeaşi natură cu trecerea, la moldoveni şi-n unele graiuri române din Transilvania, a lui *p* în *ki* şi-n *pki*, precum şi a lui *bi* în *ghi* şi-n *bghi*, de ex.:

lupĭ = lukĭ = lupkĭ,

copil = cokil = copkil,

stupină = stukină = stupkină,

bine = ghine = bghine,

cerbĭ = cerghĭ = cerbghĭ etc.;

d. Lambrior s-a silit a pătrunde, dar n-a reuşit a înţelege acest interesant fenomen, pe care-l explică — nu ştim cum — prin trecerea lui *ĭ(j)* în guturală şi apoi disparițiunea labialei[1];

cauza fenomenului este pur şi simplu coexistința in localități învecinate a formelor divergințі *copil* şi *cokil*, *bine* şi *ghine* | etc., de unde — prin incer- **219** titudinea de a şti care din două să fie cea mai bună — poporul le împacă printr-o a treia formă de compromis: *copkil = copil + cokil*, *bghine = bine = ghine;*

întinzînd dară proporțiunea de mai sus, noi putem zice cu o certitudine matematică:

n:r:nr::f:ş:fş::p:k:pk::b::g:bg...
este absolutamente unul şi acelaşi fenomen[2];

cf. mai jos, p. 223—4.

10. alte particularități consonantice:

трȣпорерѡрь (218);

цюдецȣ (219);

доноул (220) = *domnul*, probabilmente printr-o scăpare din vedere grafică;

de asemenea în поуркѫчюне (219) = *spurcăciune*.

11. omisiunea articlului postpozitiv femeiesc: милȣсте [та] (220), [дъръȣи] лȣме [коу] (221).

12. articulare de prisos: [а та] роугъчюнѣ (219), [а лȣи домнесеȣ] нѫскѫтѡарѣ (220).

13. antipatia articlului postpozitiv pentru adjectiv: маре мила та (220), милостивь домноул (220, de 2 ori).

14. genitivo-dativ femeiesc cu *eei-:* сфинцїеи (218), ѡгѡдеи (219);
cu *-iei:* милостиеи (219).

---

[1] Lambrior, *Du traitement des labiales p, b, v, f dans le roumain populaire*, în *Romania*, 1877, p. 445—6. — Cfr. Gaster, în *Zeitschr. f. romanische Philologie*, t.2 (1878), p. 190.

[2] Despre acest interesant fenomen, pe care-l numesc *syllexis*, eu vorbesc pe larg în a mea *Enciclopedie linguistică*, actualmente sub presă [100].

15. perfect arcaic: ·ѣвисе (221), дескише (218) = *deschiși.*

16. cuvinte compuse: доулче-ѡгѡдеен (219), моултоу-милостивъ (220, de 2 ori).

17. acuzativ fără *pre:* милȣѫще нои (219, 221).

18. genitiv după *mult* și *tot:* моултоул ещинсоугȣлȣи (219, 220), моултолȣ

220 ещинсоугȣлȣи (220), моултȣл пѫкателорȣ (220), тѡате грешалелорȣ ноастре (220, dar tot acolo și: тоате грешалеле ноастре).

19. metateza sintactică: моултоул а лѡрȣ мѣле лакрѫми (219) = *a lacrămilor méle.*

20. *ca* pentru « cum »: ка Давидȣ стригъ (219).

21. амȣ (218), cf. mai sus, p. 199, no. 38.

22. маинте (221) = « mai 'nainte ».

23. месерѣре (221), vezi mai sus, p. 166, no. 67.

24. slavisme mai insolite: милѡсирдȣ (218), милȣсте (220), милостиеи (219), ѡгодеи (219).

25. accent urcat: роýгъчюнѣ (219), рѡ́гѫм (220, de 2 ori);

accent scăzut: талѐ (219);

accent duplu: ѕи̏ (219), ·ѣсъ̏ (218), тъ̏ȣ (220);

accent pe monosilabe: ши̏ милѡсирдȣ (218), ши̏ акѡм (219).

26. *paieric:* покъин'цъ (218), ещин'соугȣлȣи (219), сиȣр'кѫчюриле (218), милѡсир'дȣ (218), дереп'тȣ (220).

IX

O PREDICĂ

—CIRCA 1600—

223

O PREDICĂ

INTRODUCERE

§ 1. Bucata de mai jos, fiind pusă în manuscris între două bucăți m ă h ă c e n e și totodată — după cum ne-am încredințat mai sus la pag. 213 — fiind scrisă la mijloc între puncturile de timp cînd s-au scris ele înseși, adecă după fragmentul liturgic de pe la 1600 și înainte de predica de la 1619, este mai mult decît probabil că s-a compus și ea în vreun sat nu tocmai departe de Măhaci, căci altmintrea ar trebui să presupunem o călătorie prea lungă înainte și-ndărăt pentru bietul caiet de vreo 15 foi, pe care popa Grigorie, umplînd paginele cele albe de la sfîrșit, l-a legat apoi la un loc cu alte manuscrise ale sale.

Iată de ce vom publica anume aci, între «Texturi măhăcene», această bucată, deși prin limbă ea diferă de ele cu desăvîrșire: nu preface niciodată pe *n* între vocale în *r*; nu cunoaște pe ѕ = *dz*, ci numai pe з = *z*; nu are preferință pentru џ, ci mai mult pentru ж; nu confundă pe *o* cu *u* etc.

Se va întreba cineva dacă neşte asemeni deosebiri fonetice puteau exista între două localități apropiate? Noi credem că nu *puteau*, ci *trebuiau* să existe. În adevăr, numai prin contactul măhăcenilor cu sate române fără *r*=*n* sau fără *dz* se explică tranzițiunea de compromis *n*=*nr* sau conservarea lui

224 *n* în unele cuvinte ca *scaunul*, *mînie* etc., precum și șovăirea între ѕ și з, pe care o vedem la elevul lui popa Grigorie de sub no. II.

Mai pe scurt, regiunea Măhaciului forma ca un fel de oasis dialectic, apărat de suflul din afară în curs de secoli prin pozițiunea sa topografică, precum am constatat-o mai sus, în Introducerea generală; dar care cu încetul, rărindu-se pădurile de-nprejur, a fost adus pe nesimțite a se nivela și el, din ce în ce mai mult, cu cealaltă romànime dintre rîurile Arieș și Mureș.

Această nivelare se pare a se fi început abia pe la finea secolului XVI.

§ 2. Oriunde să se fi scris, textul de mai jos este foarte interesant.

Ca şi Catehismul de la 1560, el nu cunoaşte aproape deloc pe finalul *u* întreg; dar alături cu această modernizare ne întîmpină pe neaşteptate arcaismele cele mai remarcabile, ca *ĭuo* « unde » şi altele.

Apoi este de ajuns a arunca o cătătură asupra textului, pentru a ne convinge că avem de-naintea ochilor nu o simplă traducere, ci o compunere originală, o predică i m p r o v i z a t ă, în care autorul, nu îndestul de cărturar, se repetă necontenit, deşi pe ici-colea o observă el însuşi şi şterge ceea ce scrisese [101].

Literele sînt foarte urite. Forma lui ч seamănă mai mult cu francezul ç[1]. Pentru н se pune pretutindeni latinul N, ca şi-n unele crisoave vechi din Moldova şi din Ţara Românească, ba uneori şi-n paleografia curat slavică.

Despre altele — vezi mai la vale Notanda.

---

[1] Întocmai ca al doilea ч de la 1143, în E p i s c o p u s S a b a s, *Specimina palaeographica codicum slavonicorum*, Moscva, 1863, Supplem., tab. VIII.

225 ZISE DOMNUL...

Зисе домнѡул. кънд ва вени фїюл ѡменескъ. диꙟтроу слава са. ши тоци сфнцїи. ꙟџеры коу ель. ꙟтрȣ щирѣ а тоате лимбиле. ши а тоатѫ лоумѣ. ꙟтрȣ зȣа де жоудець. атоунче коу трȣпоул. ши коу соуфлетоул сънѫтошь ста-ворь. ꙟнаинтѣ лоу $\overline{\text{хс}}$. сѫ дѣ рѫспȣꙟсъ. чинешь де пѫкателе сале де чѣлѧ че аȣ лоукрать коу трȣпоул съȣ. дечи чеѧ че аȣ юбить дȣмнезеȣ. асȣпрѫ де тоть кь порѫнчителе лоу доумнезеȣ таре лѣȣ циноуть. ши воѧ кȣџетелорь сале.
221. бирȣитȣ | ꙟ сине. ши аȣ пърѫсить тоате рѣлеле. ши порѫнчителе лоу дȣм-незеȣ таре лѣоу циноуть ꙟ виѧца са ꙟтрȣ тоатѫ лѣџѣ лȣ дȣмнезеȣ. ши аȣ съвръшить кредницѫ кȣратѫ. ши нъдѣжде дерѣптѫ ши ꙟ ибосте десъвръ-
226 шить. трекȣт-аȣ дин ачѧста лȣме. ачеѧ вѡр ста тоци дѣдерѣпта | лȣ $\overline{\text{хс}}$. дечи зиче кь вѡр ста чине кȣм аȣ кьщигать. кȣи каци дать кȣ порѫнчитѫ ꙟтрȣ $\overline{\text{дхъ}}$. ачелора ва зиче $\overline{\text{хс}}$. венници бл҃свицїи татѫлȣи мїеȣ. де добѫндици чѣлѧ че-с гътите воаѡ. ꙟпърѫцїѧ черюлȣи. ꙟкъ диꙟ токмѧла лоумїеи. ши ачїишь ꙟтроу клипитоул ѡкюлоуи. тѡци дерепцїи коу сȣфлетоуль. ши
222. троу[поу]ль ста-ворь. ꙟтроу ꙟ|пърѫцїѧ черюлоуи. тоци вѡрь ста. чинешь коу месерѣрѣ са. че ѧсте гътить лѡр ꙟ вечїа вѣкоулȣи. ши амоу дѣчїа кȣ боукȣрїе несфръшитѫ. бȣкȣра-се-ворь. ши амȣ дѣчїа грѣцѫ де нименилѧ

---

225 Zise Domnul: cândŭ va veni fiiul omenescŭ diintru slava sa și toți sfinții îngerî cu elŭ întru știré a toate limbile și a toatâ lumé, întru zua de județŭ, atunce cu trupul și cu sufletul sănâtoșŭ sta-vorŭ înainté lu Hs. să dé râspuinsŭ cineșŭ de pâcatele sale de célia ce au lucratŭ cu trupul său. Deci ceïa ce au ïubitŭ Dumnezeu asuprâ de totŭ, că porâncitele lu Dumnezeu tare léu ținutŭ, și voïa cugetelorŭ sale biruitu[102] în sine, și au părâsitu toate rélele, și porâncitele lu Dumnezeu tare léu ținut în viïața sa întru toatâ légé lu Dumnezeu, și au săvrășitŭ credințâ curatâ și nădéjde deréptâ, și în iboste
226 desăvrășită trecut-au din acïasta lume, aceïa vor sta toți | déderépta lu Hs.; deci zice că vor sta cine cum au căștigatŭ; cui cați (?) [103] datŭ cu porâncitâ întru duhŭ, acelora va zice Hs.: veniți, blagosloviții tatâlui mieu, de dobândiți célïa ce-s gătite voao, înpărâțiïa ceriului, încă diin tocmïala lumiei. Și aciișŭ întru clipitul ochïului toți derepții cu sufletulŭ și trupulŭ sta-vorŭ, întru înpărâțiïa ceriului toți vorŭ sta cineșŭ cu meseréré sa, ce ïaste gătitâ lor în vecia vécului, și amu décia cu bucurie nesfrășitâ bucura-se-vorŭ, și amu décia gréțâ de nimenilïa nu vorŭ avé, nece o mâhnire, ce numai célïa între

нȣ ворь авѣ. нече ѡ мѫхнире. че ноумаи чѣлѧ ꙟтре чѣлѧ боукȣрїи ши веселїи.
ꙟтроу нетрекȣцїи вѣчи фърѫ де доурѣре. нече дънѫѡарѫ. ѧрѫ тѡци чеѧ
че ꙟтр-ачѣста лȣме де дȣмнезеȣ ноу сѣȣ темоуть. ши порѫнчителе лоу
доумнезеȣ н-аȣ сокѡтить. оурѫте лаȣ (оурѫт ле аȣ?) фѡсть. ши а ле аскоулта.
ши лѣџѣ лȣ доумнезеоу н-аоу юбить ꙟн чѣста лȣме. фърѫ кредницѫ коуратѫ.
223. ши фърѫ нѫдѣжде дерѣптѫ ши тоате похтеле троупȣлоуи н-аȣ пъръсить.|
ачеѧ тѡци коу сȣфлетоул. ши коу троупȣль ста-вѡр дѣ-стѫꙟга лȣ х҃с. ачеѧ
зѫчѣ-ворь жѡсь. ꙟтроу локоул чела де плѫꙟџере. ꙟ фѡкоуль чела мареле
чела че ва арде ачѣста лоуме. коу | тоатѫ бȣнѫтатѣ еи чѣѧ дешарта. ачелора ва 227
зиче тоутȣрѡрь х҃с. кȣ гласѣ маре де оурџїе фърѫ де мѫсȣрѫ. дȣчеци-вѫ де ла
мине блѫстемацилѡр. де татѫль мїеȣ. ꙟ фокоул де вѣкь. чела че ѧсте гътить
дракȣлȣи. ши ꙟџерилѡр лȣи. аȣ еȣ фокоул доарь-ль гътисе воаѡ. ба ноу-л гътисе
воаѡ. че-ль гътисе дракȣлȣи ши ꙟџерилѡр лоуи. че приꙟсеть нѫравȣль дракȣлȣи.
224. ши ꙟтрȣ | ель в-аци дезмїердать. ѧрѫ але мѣле нъравоуре оурѫтоу-лѣци. ши
лѣци лепѫдать. че аци ꙟдоулчить нѫравȣл дракȣлȣи. ши ꙟтрȣ ель в-аци дез-
мїердать че ѧсте нѫравоул дракȣлȣи*. мърїиле ши сълтѫтоуриле. ши збїѧ-
рѫтеле ши данцоуреле. ши бецїиле. ши коурвїиле. ши лѫкомїиле. ши оучиде-
риле. ши вражделе. ши пърѫле. ши минчюниле. ши фъцѫриле. ши неспȣнериле.
ши немилеле. кь тоть ѡмȣль чела че аша фаче. кѣмѫ-се сѡць ши ръпаоусь
дракȣлоуи. ши ꙟџерилорь лȣи. ачеста кȣвънть дѣка-л ва зиче х҃с. ачеѧ тоци
диниѡарѫ. кȣ троупȣль. ши кȣ сȣфлетоул лепъда-се-вѡр депреоунѫ. ꙟ фокоул
225. чела мареле. | ꙟ лъоунтрȣ ꙟтрȣ адь. де нѫпраснѫ. кьть ꙗсте клипѣла ѡкюлȣи.

* Aci urmează două șiruri, pe cari autorul le-a șters apoi cu desăvîrșire.

célĭa bucurii și veselii întru netrecuții véci, fărâ de durére nece dănâoarâ. Ĭarâ toți ceĭa ce într-acésta lume de Dumnezeu nu séu temutŭ și porâncitele lu Dumnezeu n-au socotitŭ, urâte l-au (urât le-au?) [104] fostŭ și a le asculta, și légé lu Dumnezeu n-au ĭubitŭ în césta [105] lume, fără credință curată și fără nâdejde deréptâ, și toate pohtele trupului n-au părăsitŭ, aceĭa toți cu sufletul și cu trupulŭ sta-vor dé-stăînga lu Hs., aceĭa zâcé-vorŭ josŭ întru locul cela de plâîngere, în foculŭ cela marele, cela ce va arde acésta lume cu toată | bunâtaté ei céĭa deșarta. Acelora va zice tuturorŭ Hs. cu glasŭ mare de urgie fără de mâsurâ: duceți-vâ de la mine, blâstemaților de tatâlŭ mieu, în focul de vécŭ cela ce ĭaste gătitŭ dracului și îngerilor lui. Au eu focul doară-lŭ gătise voao? ba nu-l gătise voao, ce-lŭ gătise dracului și îngerilor lui; ce priînsetŭ nâravulŭ dracului și întru elŭ v-ați dezmierdatŭ, ĭară ale méle năravure urâtu-lé-ți și lé-ți lepâdatŭ, ce ați îndulcitŭ nâravul dracului și întru elŭ v-ați dezmierdatŭ. Ce ĭaste nâravul dracului? măriile, și sâltâturile, și zbiĭarâtele, și danțurele, și bețiile, și curviile, și lâcomiile, și uciderile, și vrajbele, și pârâle, și mincĭunile, și fățârile, și nespunerile, și nemilele; că totŭ omulŭ cela ce așa face, chémâ-se soțŭ și răpausŭ dracului și îngerilorŭ lui. Acesta cuvăntŭ déca-l va zice Hs., aceĭa toți dinioarâ cu trupulŭ și cu sufletul lepăda-se-vor depreunâ în focul cela marele, în lăuntru întru adŭ,

дечи аколо ꙟ лъоунътроу. ꙟтрȣ адъ ꙟтȣнѣрекоул алес фи-ва кинъ коумплитъ
228 ши дȣрѣре неспȣсѫ. къ аколѡ варе-че вери симци. ши варе-че вери аоузи. тѡтȣ-цї
е оурѫтъ. ши де тотȣ те ꙟгрозещи. ши варе-че вери атинџе. саȣ се ва атинџе
де тине де тоате те ватъми. къ адоул ꙗсте плинъ де амаръ фїербинте. ши
дȣрѣре фърѫ сѣмѫ. къ аколо сънтъ тоате мȣнчиле мȣнчилѡр ши ꙟтȣнѣрекоул
маре нелȣминат нече динѫоаръ ши перире нетрекȣтѫ ꙟ вечїꙗ вѣкоулȣи аколо
ꙗсте џеръ рѣче ...ȣне * ши пȣтоаре неръбдатъ ши вїермїи неадȣрмици ши
226. ꙟтȣнѣр[е]къ гросъ че те поци рѫзима де ель. ши цивле те. ши ципете де ѡмини
дѣ ноу ле пȣтѣрѣ спȣне атȣнче ва принде а ципа соуфлетȣль. диꙟ мѡуꙟкѫ
пре троупȣль сеȣ-шъ. ши ва зиче кътрѫ ель. ꙗни амоу астѫзи ꙗѡ-цъ сънтоу
цїе мъндрїиле тале. ши дезмїерзїиле тале. ꙗни амоу ꙗѡ цї-е лѫкомїꙗ.
ши скоумпїꙗ. коу мѫꙟкѫриле чѣлꙗ ꙟтре чѣлꙗ. кȣ боукȣрїи[л]е. ши веселїиле.
чѣлꙗ мариле. ши тоате подѡабеле тале. ши комѡриле-[ц]и. ши сѡцїа та чѣꙗ
ꙗбита де ачѣста лоуме. чѣꙗ че тоу коу нȣшїи. фоарте те дезмїердаи де пре
зеȣ те пърѫсирѫ тине тоци ши трекȣръ ка ȣмбра ши адекъ амȣ акмоу ачеꙗ
229 де синешъ стаоу е тине | пърѫсирѫ тоци. ши тѣи ꙟплȣтъ плинъ де амарȣл
227. адоулȣи. ши адекѫ доупѫ лȣкрȣреле тале | плѫтѣще-ци-се. ши ва зиче соуфле-
тоул кътрѫ трȣпъ блѫстематѫ фїе врѣмѣ чѣꙗ че нои ꙟтрȣ ꙗ нѣмъ ꙟпре-
ȣунатъ блѫстемаци съ фїе ши пѫринцїи ноштри чеꙗ че нѣȣ нѫскоутъ кȣмоу
е[и] спре бȣнѫтатѣ лȣи доумнезеȣ нȣ нѣȣ ꙟвъцатъ. блѫстемате фїе тоате
зилеле чѣлѣ че нои ꙟтрȣ ꙗле амъ висъ депреоунѫ. атоунче ва зиче троупоул
кътрѫ сȣфлетоул съоу блѫстематъ фїи ши тȣ сȣфлете дерептъ че тоу мїе
ꙟгѫдȣиши а фаче ръоу џїиндъ тоу мїне стръбъ ꙟпоуцитъ ши поутрежоуне.

* Un cuvînt nedescifrabil.

---

de nâprasnâ cătŭ ĭaste clipéla ochĭului; deci acolo în lăunătru întru adŭ,
228 întunérecul ales fi-va, chinŭ cumplitŭ și durére nespusâ; | că acolo vare-ce
veri simți și vare-ce veri auzi, totu-ți e urâtŭ și de totu te îngrozești, și
vare-ce veri atinge sau se va atinge de tine, de toate te vatămi; că adul
ĭaste plinŭ de amarŭ fierbinte și durére fără sémă; că acolo săntŭ toate
muncile muncilor, și întunérecul mare neluminat nece dinâoară, și perire
netrecută în veciĭa vécului; acolo ĭaste gerŭ réce... și putoare nerăbdată
și viermii neadurmiți și întunérecŭ grosŭ ce te poți râzima de elŭ, și
țivlete și țipete de omini dé nu le putéré spune. Atunce va prinde a țipa
sufletulŭ diĭn muĭncă pre trupulŭ seu-șŭ, și va zice cătrâ elŭ: ĭani amu astâzi
ĭuo-țu săntu ție mândriile tale și dezmierziile tale? ĭani amu ĭuo ți-e lâcomiĭa
și scumpiĭa cu mâĭncările célé între céĭa, cu bucuriile și veseliile céĭa marile,
și toate podoabele tale, și comorile-ți, și soția ta céĭa ĭubita de acésta lume,
céĭa ce tu cu nușii foarte te dezmierdai? de pre zeu! te pârâsirâ tine toți și
trecură cu umbra, și adecă amu acmu aceĭa de sineșŭ stau, e tine pârâsirâ
229 toți,| și téi înplutŭ plinŭ de amarul adului; și adecâ dupâ lucrurele tale plâ-
téște-ți-se. Și va zice sufletul cătrâ trupŭ: blâstematâ fie vrémé céĭa ce noi
întru ĭa némŭ înpreunatŭ! blâstemați să fie și pârinții noștri ceĭa ce néu
nâscutŭ, cumu ei spre bunâtaté lui Dumnezeu nu néu învățatu! blâstemate
fie toate zilele célé ce noi întru ĭale amu visŭ depreunâ! Atunce va zice trupul
cătrâ sufletul său: blâstematŭ fii și tu, suflete, dereptŭ ce tu mie îngâduiși

228. блѫстемате фїе тоате зилеле чѣлѧ че нои ꙟтрȣ ѧле амь вись депре|оунѫ. кь aȣ фость сь нȣ-ми ꙟгьдоуещи. че aȣ фѡсть сь мѫ деспоуи коумȣ-ши деспоуне ѡ доамнѫ роба са. кȣ фрикѫ ши аша нои депреоунѫ н-амь вроуть пери. атȣꙟче драчїи апȣка-и-ворь ачеѧ че aȣ ꙟблать рѫȣ дѣȣ перить кȣ кыѡть маре. ши кȣ кыноуль чела че е скрись маинте ши коу кыноул адȣлоуи. кь тоть зикьндȣ-ле кȣ моулть амарь сь-и батѫ ши дѣчеѧ-и ворь гони. спѫргѫндȣ-и коу киноуль чела мареле. оучигѫндоу-и кȣ оучидериле чѣлѣ че н-aȣ моарте. ши арзѫндȣ-и кȣ кырбоуни вїи де фокь. не|стинши местекѫндȣ-и ꙟ рѫшинѫ 230

229. кȣ пїѧтрѫ поу|чѡасѫ. ши топиндȣ-и ꙟ арџинть ши ꙟ аоурь ши ꙟ чюаи. ши ꙟ араме. адьпѫндоу-и коу ачѣлѧ ꙟ лѡкь де бѣре ꙟ киноуль чела мареле. фьрѫ милѫ моунчиндоу-и кь пьнѫ aȣ фѡсть ꙟ воѧ са н-aȣ вроуть сь кȣноскѫ доумнезеȣ. ши лѣџѣ лȣи фостоу-в-aȣ оурьтѫ сь вь ꙟтоарчеци ши сь аци вроуть вїе ꙟ вечїѧ вѣкȣлȣи пре чѣстѫ лȣме. ꙟкѫ н-аци вроуть пьрѫси нѫравоуриле трȣпоулȣи. чѣлѧ рѣлеле. кариле сьнть ньравоуриле трȣпȣлоу[и] чѣл[ѧ] рѣлеле. мьрїиле троуфеле мѫнїиле. оучидериле. коурвїиле. ꙟкоуреле.

230. сѫлтѫтоуриле. кьнтечеле. коу чиꙟпои. гласȣриле. бец[ї]иле. оурџїиле. клеветеле.| ши тоате ересоуриле. чѣлѧ рѣлеле. дескѫнтечеле. фармечеле. врѫжиле. м[и]нчюниле. ши фоуртоушагȣриле ши ꙟшьлѫчюниле. ши фьртѫчюниле недерѣпте. ачеѧ каде-ль-се. сь се моуꙟчѣскѫ коу маре кынь ꙟ вѣчи нетрекоуци. ши несловозици. нече динишарѫ дерепть ачѣѧ тѡци крещинїи сь се пречѣпѫ. коувьнтȣлȣи лȣ х҃с. чела че се зиче ꙟтрȣ сф҃нта еѵг҃лїе:.

231. ла Бȣлдȣрь Некола aȣ дать м҃а к҃ л҃.

---

a face rău, știindŭ tu mine străvŭ înpuțitŭ și putrejune! blâstemate fie toate zilele célia ce noi întru ïale amŭ visŭ depreunâ! că au fostŭ să nu-mi îngăduești, ce au fostŭ să mâ despui, cumu-și despune o doamnâ roba sa: cu fricâ; și așa noi depreunâ n-amŭ vrutŭ peri! Atuînce dracii apuca-i-vorŭ aceïa ce au înblatŭ râu, déu peritŭ cu kîotŭ mare și cu kînulŭ cela ce e scrisŭ mainte și cu kînul adului, că totŭ zicăndu-le cu multŭ amarŭ să-i batâ, și déceïa-i vorŭ goni, spârgându-i cu chinulŭ cela marele, ucigându-i cu uciderile célé ce n-au moarte, și arzându-i cu cărbuni vii de focŭ nestinși, mestecându-i în râșinâ cu | piïatrâ pućoasâ, și topindu-i în argintŭ și în aurŭ și în cïuai și în arame, adăpându-i cu acélia în locŭ de bére în chinulŭ cela marele; fârâ milâ muncindu-i, că pănâ au fostŭ în voïa sa n-au vrutŭ să cunoscâ Dumnezeu, și légé lui fostu-v-au urătâ să vă întoarceți, și să ați vrutŭ vie în veciïa vécului pre céstâ lume, încâ n-ați vrutŭ pârâsi nâravurile trupului célia rélele. Carile săntŭ năravurile trupului célia rélele? măriile, trufele, mâniile, uciderile, curviile, încurele, sâltâturele, căntecele cu ciînpoi, glasurile, bețiile, urgiile, clevetele și toate eresurile célia rélele, descântecele, farmece e. vrâjile, mincïunile și furtușagurile și înșălâcïunile și fărtâcïunile nederépte, aceïa cade-lă-se să se muîncéscă cu mare kînŭ în véci netrecuți și nesloboziți nece dinioarâ; dereptŭ acéia toți creștinii să se precépâ cuvăntului lu Hs. cela ce se zice întru sfănta evanghelie.

La Buldurŭ Necola au datŭ...?

1. finalul *u* nu e întreg nicăiri, afară de: кȢмоу (228), тотȢ (226), сынтоу (227), бирȢнтȢ (221).

2. finalul ь = *ĭ* uzurpează locul lui -*i* după *ș*: сьнѫтошь (221), чинешь (221, 223), ачїѧшь (222), синешь (227), сеȢ-шь (227);

după *ț*: [юѡ-]ць [сьнтоу] (227);

în patru cazuri lipsește chiar ь = *ĭ*, deși ultima consoană nu e scrisă deasupra rîndului: дѣка-л [ва зиче] (225), [ⱶтȢнѣрекоул] алес (226), [маре] не-лȢминат (226), кȢм [аȢ кьщигать] (222) [106].

3. ⱶ întrebuințat ca vocală nazală în interiorul cuvîntului: мѫⱶкѫ-риле (227), плѫⱶџере (228), динтроу (221), рѫспȢⱶсь (221), стѫⱶга (228), придсеть (224), моуⱶкѫ (227), моуⱶчѣскѫ (231), атоуⱶче (229), чиⱶпои (230);

динⱶ (222, 227), dar și дин (222).

4. ы pentru *i*: ⱶџеры (221), кыwть (229), кынь (231), кыноуль (229, de 2 ori, și tot acolo: киноуль).

5. -їе-, -їѧ- din -*e*: мїеȢ (222), збїѧрѫтеле (225), фїербинте (226), пїѧтрѫ (229), дезмїердать (225, de 2 ori), дезмїерзїнле (227), дезмїердан (227).

232 6. confuziunea între -*e*- și -ѣ-: чеѧ че (221) și чѣѧ че (227) etc.;

-*i*- pentru -*e*-: ѡмини (227).

7. *oa* redus la *o*: ѡмини (227), кȢноскѫ (230), роба (229).

8. forme divergințí: дьнѫwарѫ (223), диниwарѫ (225, 231), динѫоарь (226);

дѣчїа (223) și дѣчеѧ (229) etc.

9. alte particularități vocalice:

дѣка (225);

нече (223, 225 etc.);

сѣȢ [темоуть] (223);

дерѣптѫ (222, 223), дѣдерѣпта (222), дерепцїн (222), дерепть (228) etc.;

каде-ль-се (231) = « cade-li-se »;

зȢа (221).

10. predilecțiune pentru ж, nu џ: жоудець (221), жwсь (224), поутре-жоуне (228).

11. nicăiri s, ci numai з, cfr. mai sus, p. 223.

12. *vare* pentru actualul *ori*: варе-че (226, de 3 ori) = *orice*.

13. *r* nemuiat în вер (226, de 3 ori) = *vei*.

14. коу нȣшїн (227) = « cu înșii », cfr. t. 1, p. 411.

15. *sînt* redus la *s*: че-с гътите (222).

16. dupla articulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul: ересȣриле чѣлѧ рѣлеле (231), фѡкоуль чела мареле (224, 225), бȣнѫтатѣ еи чѣлѧ дешарта (224), веселїиле чѣлѧ марнле (227), сѡцїа та чѣлѧ юбита (227), киноуль чела мареле (229, 230), нѫравоурнле трȣпоулȣи чѣлѧ рѣлеле (230, de 2 ori).

17. pentru articlul *al*: але мѣле нъравоуре (225).

18. articularea lui « nemo »: нименилѧ (223).

19. genitivo-dativ femeiesc cu *-iei*: лоумїеи (222).

20. лоу доумнезеȣ (221, 222 de 2 ori), лоу Христос (221, 222, 224) și numai o dată: лȣи доумнезеȣ (228). 233

21. pluralul cu *-ure*: нъравоуре (225), данцоуреле (225), лȣкроуреле (227).

22. de la infinitivul arcaic а вїе (230) = « lat. *vivere* », perfectul: амь виcь (228, de 2 ori).

23. infinitivul cu *-ere*: дѣ ноу ле пȣтѣрѣ спȣне (227).

24. imperfectul compus cu *vrut*: сь аци вроуть вїе ⸸ вечїѧ вѣкȣлȣи пре чѣстѫ лȣме, ⸸кь н-аци вроуть пьрѫси нѫравоурнле (230) = « dacă *trăiați* (sau: *ați fi trăit*) o eternitate în această lume, totuși *nu părăseați* (sau: *n-ați fi părăsit*) năravurile », unde totodată сь = « dacă »;

н-амь вроуть пери (229) = « nu piercam » sau « n-am fi pierit »;

cf. t. 1, p. 428, no. 79.

25. perfect arcaic: прн⸸сеть (224) = « ați prins ».

26. гътисе la 1-a pers. (224, de 3 ori) = *gătisem*.

27. conjunctivul *să* bine distins pretutindeni de reflexivul *se*: сь се моу⸸чѣскѫ (231), сь се пречѣпѫ (231) etc.

28. cfr. mai [sus], p. 61, no. 38.

29. omisiunea verbului ajutător: воѧ кȣџетелорь сале бирȣитȣ (221).

30. propaginațiunea pronumelui personal: те пьрѫсирѫ тине (227), коумȣши деспоуне ѡ доамнѫ роба са (229), юѡ-ць сынтоу цїе (227), cfr. mai jos, no. 32;

mai remarcabil decît toate: троупȣл сеȣ-шь (227) = « corpus suum-suum », cu care cfr. сине-шь (227), lat. *sese*.

31. pronumele personal pleonastic: ачеста кȣвънть дѣка-л ва зиче (225), апȣка-н-ворь ачеѧ (229), фокоул доарь-ль гътисе (224), ачеѧ каде-ль-се (231) etc., cfr. mai jos, no. 35.

32. pronumele relativ pleonastic: фѡкоуль чела мареле чела че ва арде (224), фокоул де вѣкь чела че ѧсте гътить (224), ѡмȣль чела че аша фаче (225), де пѫкателе сале де чѣлѧ че аȣ лоукрать (221), кыноуль чела че е скрись (229), пѫринцїи ноџри чеѧ че нѣȣ нѫскоуть (228), unde este totodată propaginațiunea pronumelui personal; 234

cfr. mai jos, no. 35.

33. prepoziţiunea pleonastică: ꙟ лъоунтрꙋ ꙟтрꙋ адъ (226, de 2 ori), де пѫкателе сале де чѣлꙗ (221).

34. acuzativ fără *pre*: съ кꙋноскѫ доумнезеꙋ (230), пърѫсирѫ тине (227), тине пърѫсирѫ (227), щїиндъ тоу мїне (228), апꙋка-н-воръ ачеꙗ (229), аꙋ юбитъ дꙋмнезеꙋ (221).

35. *ce* = « în care »: врѣмѣ чѣꙗ че нои ꙟтрꙋ ꙗ (228), зилеле чѣлѣ че нои ꙟтрꙋ ꙗле (228, de 2 ori);

cfr. чѣꙗ че тоу коу нꙋшїи (227) = « aceia cu cari tu », şi: ꙟтꙋнѣрекъ гроѡсъ че те поци рѫзима де елъ (226) « întunerec aşa de gros încît... »

36. construcţiunea incorporativă: апꙋка-н-воръ (229), каде-лъ-се (231), бꙋкꙋра-се-воръ (223), лепъда-се-вѡр (225), плѫтѣще-ци-се (228), фостоу-в-аꙋ (230) etc.

37. singularul *său* pentru pluralul *lor*: вꙗца са (222), воꙗ са (230).

38. *cele între cele* servind a exprime ideea de ceva superlativ: чѣлꙗ ꙟтре чѣлꙗ боукꙋрїи (223), мѫꙟкѫриле чѣлꙗ ꙟтре чѣлꙗ (227).

39. construcţiunea nominativului cu dativul: ачеꙗ каде-лъ-се (231).

40. disimilaţiune sintactică: оурѫтоу-лѣци ши лѣци лепѫдатъ (225).

41. frazeologie: гласъ маре де оурџїе фърѫ де мѫсꙋрѫ (224), кинъ коумплитъ ши дꙋрѣре неспꙋсѫ (226), амаръ фїербинте ши дꙋрѣре фърѫ сѣмѫ (226), сѡцъ ши ръпаоусъ дракоулоуи (225), ꙟтꙋнѣрекъ гроѡсъ че те поци рѫзима де елъ (226), această din urmă frază cuprinzînd o admirabilă metaforă.

235 42. фъртѫчюниле недерѣпте (231) = « asociaţiuni pernicioase », cu *fărtăcîune* de la *fărtat*, cfr. t. 1, p. 280, no. 63.

43. маинте (229) = « mai 'nainte ».

44. *e* cu sens de « iară »: е тине пърѫсирѫ (227).

45. *a despune* = « a stăpîni »: съ мѫ деспоуи (229), коумꙋ-ши деспоуне ѡ дѡамнѫ роба са (229), cfr. mai sus, p. 87, no. 36 şi p. 165, no. 57.

46. organicul араме (230) = lat. *aeramen*, nu analogicul *aramă*.

47. чюаи (230) = « bronz », cfr. t. 1, p. 273, no. 36.

48. exclamaţiunea: де пре зеꙋ! (227), cfr. mai sus, p. 62, no. 40.

49. асꙋпрѫ де тотъ (221) = « mai pe sus de tot ».

50. месерѣрѣ (223), cfr. mai sus, p. 166, no. 67.

51. адекъ амꙋ акмоу (227) = literalmente: « enim-vero nunc », cfr. mai sus, p. 134, no. 59, şi p. 199, no. 38.

амꙋ дѣчїа (223, de 2 ori) « iară de-aci »;

ꙗни амоу (227, de 2 ori) = « iată dară », cfr. mai sus, p. 112, no. 48.

52. *derept* = « pentru »: дерептъ че (228), дерептъ ачѣꙗ (231).

53. клипитоул ѡкюлоуи (222) şi клипѣла ѡкюлꙋи (226).

54. *fățare* = « ipocrizie »: минчюниле ши фъцѫриле (225).

55. неспꙋнериле ши немилеле (225) = « nesinceritate şi cruzime »? [107].

56. *au* = interogativul « oare »: аȣ еȣ фокоул доаръ-ль гьтисе (224).

57. *a prinde nărav* = « a contracta o deprindere »: при-ꙟсеть нѫравȣль дракȣлȣи (224);

a prinde = «a începe »: ва принде а ципа (227).

58. цивлете ши ципете (227).

236

59. *ĭuo* = « unde »: юѡ-ць сьнтоу цїє мѫндрїиле (227), юѡ цї-е лѫкомїѧ (227), cfr. mai sus, p. 134, no. 57.

60. *glas* cu sens de « cîntare din gură »: кынтечеле коу чи-ꙟпои, гласȣриле, бецїиле (230).

61. *încură* = « intrecere la joc »: коурвїиле, ꙟкоуреле, сѫлтѫтоуриле (230).

62. стрьвь (228) = *stîrv*, paleosl. стръвь « cadaver ».

63. ... *au fost* = « trebuia »: аȣ фость сь нȣ-ми ꙟгьдоуещи, че аȣ фость сь мѫ деспоуи (229) = « *trebuia* să nu-mi îngăduiești, ci *trebuia* să mă stăpînești ».

64. *județ* = « judecată »: зȣа де жоудець (221).

65. *greață* = « greutate »: грѣцѫ де нименилѧ нȣ ворь авѣ (223).

66. slavisme: нѣосте (222), поѵтеле (223) etc.

67. cuvintele nu sînt nicăiri accentuate.

68. *paiericul* figurează numai în дерѣп'тѫ (223), dar îl înlocuiește vocala irațională în лъоунътроу (226) = *lăunătru*.

APENDICE
LA
«TEXTURI MĂHĂCENE»

DOUĂ FRAGMENTE DIN ARGEŞ

—1626—

239

DOUĂ FRAGMENTE DIN ARGEȘ

INTRODUCERE

§ 1. Distinsul meu elev d. I. Bianu îmi comunică două fragmente foarte interesante, scrise românește pe Evangeliarul slavic manuscris de sub no. 258 al Bibliotecei Centrale din București [108].

Ele își vor găsi aci locul cel mai potrivit, deoarece ne prezintă un nou fenomen de *syllexis*, pe lîngă cele constatate mai sus sub no. VIII.

§ 2. Primul fragment e scris chiar pe scoarța manuscrisului; cellalt este intercalat în întru după evangeliul lui Matei.

Ambele sînt de aceeași mînă, adecă tot de « popa Stancĭulu ot Negrașŭ ».

§ 3. Satul Negraș se află în plasa Gălășești din districtul Argeș, la coastele Muscelului.

Nu e dară de mirare că în aceste fragmente noi întîlnim pe același parazitic *h*, pe care în tomul I îl văzusem deja în mai multe texturi de proveniență musceleană[1].

Comunicațiunea d-lui Bianu, prin urmare, întărește și-n această privință concluziunile noastre de mai 'nainte.

240 § 4. Datul fragmentelor nu poate fi pus la îndoială, cel puțin al celui de-ntîi, care indică nu numai anul 7134 (= 1626), dar mai adaugă și un eveniment istoric bine cunoscut, anume « aducerea trupului lui Radu-Vodă din Moldova de către fiiu-său Alexandru »[2].

§ 5. Ne vom opri acum un moment asupra fenomenului syllexei, pe care l-am menționat mai sus, în §-ul 1, și-n care se cuprinde principalul interes al celor două fragmente.

Popa Stanciul preface pe inițialul *fi* în *hvi* : χвн, χвне.

Pe inițialul *fo*, *fă* și *fe*, el preface în *fv*-, și o dată în *hv*-: фвечоръ, фверъ, фвостъ, χвост.

În limba română în genere, *fi*- nu trece directamente în *vi*-, dar foarte des în *hi*-, iar *hi*- poate să treacă în *vi*-, ca în *viclean* din *hiclean*[3], adecă *fi*=*hi*=*vi*.

Trecerea inițialului *f* în *v* de-naintea vocalelor dure este la noi tot așa fără exemplu, ca și a lui *fi*- în *vi*-, dar și aci iarăși trecerea lui *f* în *h* de-naintea vocalelor dure nu este anormală, întîmpinîndu-ne în *hîd* = lat. *foedus*,

[1] T. 1, p. 98, 99, 230.

[2] Cfr. Șincai, *Cronica*, t.3, p. 16, an. 1626.

[3] Cfr. t.1, p. 436, no.92.

horn = lat. *furnus* etc., iar *h* în această pozițiune lesne se confundă în gura poporului cu *v*, ca în *hulpe* = *vulpe*, *hultoare* = *vultoare*, *hotru* = *votru*, *holbură* = *volbură* etc., adecă *fo*, *fă* = *ho*, *hă* = *vo*, *vă* [109].

Mai pe scurt, *fi-* prin *hi-* poate să treacă în *vi-*; *fo-* sau *fă-* prin *ho-* sau *hă-* pot trece în *vo-* sau *vă-*; aceeași tranzițiune devine admisibilă pentru *fe-*, dacă *-e-* va fi pronunțat într-un mod dur, aproape ca *-ă-*, după cum îl și pronunța d e s i g u r popa Stanciul, de vreme ce scrie фвєрь = *fără*.

Știindu-se acuma că syllexa presupune neapărat coexistința formelor fonetice diverginți în neşte localități învecinate — vezi mai sus, pag. 218 —, noi putem afirma că-n Argeș, în timpul lui popa Stanciul, se zicea deopotrivă pentru «fie» *hie* și *vie*, de unde forma syllectică *hvie;* apoi se auzea iarăși *fost*, *vost* și *host*, de unde formele syllectice *fvost* și *hvost;* de aci *făćor* și *văćor*, de unde *fvăćor;* *fără* și *vără*, de unde *fvără*.

[241] Formele intermediare *hăćor* și *hără*, prin cari singure se explică *văćor* și *vără*, dacă ele nu vor fi pierit cumva mai nainte de a se fi putut desfășura din ele *hvăćor* și *hvără*, totuși nu ni le-a transmis popa Stanciul.

Revenind acum asupra celor constatate la pagina 219, noi căpătăm următorul lanț de forme syllectice:

$$n:r:nr::f:ş:fş::p:k:pk::b:g:bg::h:v:hv...$$

În acest lanț nu poate să intre numai *fv-*, care este o syllexă s ă r i t ă:

$$\underbrace{f = h = v}_{fv.}$$

§ 6. Dacă noi insistăm atîta asupra syllexei, cauza este că acest important fenomen a scăpat pînă aci cu desăvîrșire din vederea linguiștilor.

El constituie o varietate foarte originală a reduplicării fonetice:

$$nr(r = n) = nn;$$
$$pk(k = p) = pp;$$
$$hv(v = h) = hh \text{ etc.}$$

Ceea ce noi am verificat prin șase cazuri sigure asupra limbei române, s-ar putea descoperi, negreșit, și-n alte limbe, mai mult sau mai puțin, împlîndu-se astfel o însemnată lacună în fonologia generală.

Ne vom mărgini a da un singur exemplu.

Țăranii din Mehedinți întrebuințează cuvîntul «piatră» sub trei forme: *piatră*, *tiatră*, și *ptiatră*, dintre cari treapta cea intermediară *tiatră* a început să dispară. *Ptiatră* este o învederată syllexă din *piatră* = *tiatră*. Ei bine, în limba elenă ne întîmpină formele omerice πτόλεμος și πτόλις lîngă cele obicinuite πόλεμος și πόλις[1]. De ce oare n-ar fi și aci o syllexă [242] din πόλις + *τόλις și πόλεμος + *τόλεμος? Nici în limba română trecerea cea prealabilă a lui *p* în *t* nu este ceva normal, dar forma mehedințeană cea derivată *ptiatră* este un fapt pozitiv, o r e a l i t a t e. Tot așa în elena πτό- lîngă πό- nu ne îndeamnă oare de a recunoaște pierderea unui τό- = πό-?

---

[1] Cfr. C u r t i u s, *Grundzüge d. griech. Etymol.*[3], p. 453—455, unde se află și alte exemple analoge, toate n e e x p l i c a t e.

243

I

† иcписахь попъ станчюлȣ ѿт неграшь | съ си щиѧи кь с-аȣ прыстьвить преѡтѣса | мариѧ ла пьрѣсими. † зȣѡаа де крьсто|поклоненїе. ши аѡ рьмасȣ попа сьракȣ | ши з̄ кокони сахира де | ѕ҃ї аани ши добра де | г҃ї аани ши воика де ѳ̄ аани ши агглъ де н̄ аан ши добрѣ д̄ ан ши марина ѕ̄ ан ши захарїи | де три лони мього плачит на сего | врѣмѣ ҂зрлд | иcписах ши а фвость домно алиѯандрȣ воив[о]де ши аȣ морито ши радоло воиводе аточе | ... сȣ адось морто де ла молдова ш[и] хвост ... ость ръȣх фверь саме.

II

† скрис-амь еȣ попа станч[ю]лȣ де рьдоулȣ ачещи крьци дȣпѫ мортѧ мѣхь сь хви лȣ агглȣ съ хвие помѧнѫ кь-ми ѧсте фвечорь сь зикѫ вечна емȣ памѧт.

I

+ (am scris) popă Stanciulu (de la) Negrașŭ, să si știei că s-au prîstăvitŭ preotésa Mariĭa la păresimi în zuoaa de (închinarea crucii). și ao rămasu popa săracu și 7 coconi: Sahira de 16 aaii și Dobra de 13 aaii și Voica de 9 aaii și Agghelŭ *de 8 aai* și Dobré *4 ai și* Marina *6 ai* și Zahariii *de tri loni* (mult plânge pentru aceasta). Vrémé 7134 (am scris), și a fvostŭ domno Alixandru voivode; și au morito și Radolo voivode atoce [de l-]ou adosŭ morto de la Moldova, și hvost... [hv]ostŭ răuh fveră same.

II

+ Scris-am eu popa Stanciulu de rădulu acești crăți: după mortĭa méhŭ să hvi lu Agghilu să hvie pomĭană că-mi ĭaste fvecóră, să zică: (fie-i memoria eternă).

1. finalul *u* întreg: Станчюлꙋ (de 2 ori) рьмасꙋ, сърakꙋ, домно, морнто, морто, Радоло, Ꙟггилꙋ, рьдоулꙋ.

2. *o* pentru *u:* аѡ [рьмасꙋ], лони, домно, морнто, морто, Радоло, аточе, адось;

o pentru *a* prin acomodațiune cu *u*: оу [адось].

3. аа și ии pentru *a* și *i*: зꙋѡаа, аани = *ani*, de 3 ori, o dată аан, de 2 ori: аи, cfr. t. 1, p. 34—6.

4. -*ei* pentru -*e*: [съ си] цинеи;

-*ii* pentru -*e*: захарнїи;

-*i* pentru -*ei*: три, ачещи [крьци];

-*i* pentru -*ie*: [съ] хви;

-*i* pentru -*e* după *s*: [съ] си [цинеи];

-*e* pentru *ă*: воиводе (de 2 ori), саме;

-*e*- pentru -*ă*-: фкерь;

ы = *i*: прыстьвить.

5. *n* vocalizat: аани, аан, аи = *ani*, аточе, рьдоулꙋ.

6. metateza lui *r*: крьци = *cărți* [110].

7. paraziticul -*h*: ръꙋх = *rău*, мѣхь = *mé*, cfr. mai sus, p. 239.

8. trecerea lui *f*- în *fv*- și *hv*-, vezi mai sus, p. 240.

9. лꙋ Ꙟггилꙋ.

10. distincțiunea între conjunctivul *să* și reflexivul *se*: съ си [цинеи].

11. *sărac* = « văduv »: аѡ рьмас попа съракꙋ.

12. *cocon* = « copil »: 7 кокони.

13. numi proprie: Станчюлꙋ, Сахира = Sahira, Добра (fem.), Боика, Добрѣ (masc.)...

14. amestec de locuțiuni întregi slavice: исписахь (de 2 ori), крьстопоклоненїе, много плачит на сего, вечна емꙋ памѧт.

Partea II

TEXTURI BOGOMILICE

— 1550—1580 —

TEXTURI BOGOMILICE

INTRODUCEREA GENERALĂ

§ 1. O mare parte din prețiosul volum, care aparținuse lui popa Grigorie, anume intervalul de la pag. 21 pînă la pag. 126, cuprinde bucăți scrise cu o altă mînă și într-o altă localitate.

La 1600 acest manuscris s t r ă i n se afla deja în mînile preutului din Măhaci, căci pe ultima-i pagină, 126, el a înscris atunci în coadă titlul propriei sale lucrări: «Повѣстѧ сфинтєє доуминрєчи»[1].

Manuscrisul în cestiune datează dară, în toată puterea cuvîntului, din secolul XVI ; ba chiar — după cum ne vom încredința treptat mai la vale — el s-ar putea considera ca cel mai vechi text cunoscut în limba română, cam de pe la 1550, dacă nu și mai de-nainte, cel puțin în unele părți ale sale.

În adevăr, acest manuscris este omogen numai în privința grafică și a tendinței generale, nu însă și sub raportul compunerii. Diferitele bucăți, cari s-au transcris într-însul de către unul și același individ înainte de 1600, sînt copiate după neşte originaluri compuse în diverse timpuri și — proba- 248 bilmente — în | diverse locuri, deși toate provenind de la o singură direcțiune religioasă.

§ 2. Între lucrările proprie ale lui popa Grigorie, am văzut mai sus figurînd în frunte «Legenda Duminicei», care nu este altceva decît un apocrif favorit, un fel de stindart al sectei flagellanților din secolul XIII.

De astă dată vom avea a face nu cu ereticii pribegi din Occidinte, ci cu un eres mai apropiat de noi, de o origine curat orientală, născut în Persia, renăscut în Bulgaria, crescut poate chiar în România, răspîndit apoi din Balcani și Carpați pînă la poalele Pireneilor.

Este m a n i h e o - p a v l i c i a n i s m u l asiatic, devenit b o g o m i l i s m lîngă Dunărea de Jos și transformat de aci, în lunga-i călătorie spre Provența, în c a t a r i, în p a t a r e n i, în a l b i g e n z i etc.[2]

Românii avuseseră a face numai cu forma *bogomilică* propriu-zisă, care însă diferea atît de puțin de formele cele occidentale, încît episcopii eretici din Bulgaria trimiteau cărți dogmatice celor din Italia și din Francia[3].

§ 3. În secolul XIII toți sectarii neomaniheici din întreaga Europă erau cunoscuți sub numele de «bulgari».

---

[1] Cfr. mai sus, p. 43, nota.

[2] Despre istoria generală a sectei dualistice în Europa, cu diferitele ei subsecte, vezi mai cu seamă pe H a h n , *Geschichte der neumanichäischen Ketzer*, Stuttgart, 1845, in-8, și pe adversarul său S c h m i d t, *Histoire et doctrine de la secte des Cathares*, Paris, 1848—9, 2 vol. in-8.

[3] S c h m i d t, *op. cit.*, t.2, p. 275.

Deja Du Cange adunase în această privință mai multe texturi decisive. Așa călugărul Matei Paris zice sub anul 1238: « *Ipsos autem nomine vulgari Bugaros appellavit, sive essent Paterini, sive Joviniani, vel Albigenses, vel aliis haeresibus maculati* »*.

Un alt cronicar din aceeași epocă sub anul 1207: « *Per idem tempus Bulgarorum haeresis execranda, errorum omnium faex extrema, multis serpebat in locis, tanto nocentius,* | *quanto latentius, sed invaluerat maxime in terra Comitis Tolosani et Principum vicinorum* »**. 249

Guilelm de Nangis zice sub anul 1223 despre regele Filip-August: « *Envoia son fils en Albigeois pour destruire l'heresie des Bougres du pays* »***.

Un episcop catolic afirma chiar atunci că albigenzii erau supuși unui papă din Bulgaria: « *quem haeretici Albigenses Papam suum appellant, habitantem in finibus Bulgarorum* »[4].

Printr-o scădere semasiologică, foarte obicinuită în istoria tuturor limbelor[5], cuvîntul *Bulgarus* « eretic » a ajuns în Occidinte, sub forma franceză contrasă de *bougre* și *bougresse*, a însemna vițiele cele mai rușinoase[6].

Dar o soartă analoagă a avut tot acolo și numele de *Vlachus*, *Blachus* « român ».

Spaniolește, începînd din secolul XIV, cuvîntul *vellaco*, *vellacho*, *bellaco* însemnează « maraud, coquin, fourbe »; la francezi același termen este *blaische*, *blesche*, *blêche* — « trompeur, homme de mauvaise foie ». Deja bătrînul Huet recunoaște că această vorbă nu este altceva decît o formă medievală a numelui *Valaque*, ceea ce constată de asemenea Francisque Michel, mai adăogînd că-n argotul francez pînă astăzi *blêche* vrea să zică « vagabond, gueux » [7].

Dacă *bougre* = *Bulgarus* datează din epoca albigenzilor, de ce oare să nu fie tot de atunci *blêche* = *Blachus*, cu atît mai mult că cuvîntul este popular numai în Francia și-n Spania, de ambele laturi ale Provenței?

De aci ar rezulta că românii, în secolii XII—XIII, vor fi luat o parte aproape egală cu bulgarii la răspîndirea bogomilismului în Europa [111].

Dar mai este ceva.

§ 4. Am spus mai sus că doctrina bogomilică este o transformațiune a maniheo-pavlicianismului. 250

Însuși Schmidt, care se încearcă din răsputeri a separa dualismul european de cel asiatic, este silit a nu ascunde că-n secolul IX paulicianii din Armenia făceau o activă propagandă în Bulgaria[8], că maniheismul a exercitat de timpuriu o durabilă influință asupra mănăstirilor grecești[9] și că-n Tracia, în fine, tărîmul bogomilismului fusese bine preparat mai cu seamă printr-o colonie armeană pavliciană, pe care împăratul Ion Tzimisces — armean el însuși — o stabilise pe la 970 în prejmetele Filipopolii[10].

---

* „De altfel, pe aceștia îi chema cu numele popular bulgari, fie că erau paterini, fie ioviniani, fie albigenzi, fie pătați de alte erezii" *(n.ed.)*.

** „În aceeași vreme erezia blestemată a bulgarilor, drojdia cea de pe urmă a greșelilor, se strecura în multe locuri, cu atît mai vătămătoare, cu cît era mai ascunsă, și se întărise mai ales în ținutul contelui de Toulouse și al principilor învecinați" *(n.ed.)*.

*** „Își trimise fiul în Albigeois pentru a distruge erezia bulgarilor din țară" *(n.ed.)*.

[4] Du Cange, *Gloss. med. Latin.*, ed. Firmin Didot, t.1, p. 800—1, v. Bulgari.

[5] Cfr. Marsh, *Lectures on the english language*, New-York, 1862, p. 180, 255.

[6] Cf. Littré, *Dictionn.*, ad. voc.

[7] Fr. Michel, *Etudes de philologie comparée sur l'argot*, Paris, 1856, p. 52—4.

[8] Schmidt, *op. cit.*, t.I, p.3.

[9] *Ibidem*, p.8.

[10] *Ibidem*, p. 12. — Cfr. *ib.*, p. 113.

Teologul rus Golubinski se rostește fără șovăire că eresul bogomililor nu este decît o « continuare modificată » (продолжение и видоизменение) a eresului armenilor pavliciani, a căror așezare în Bulgaria se începuse, cu mult înainte de Tzimisces, deja sub împăratul Constantin Copronim, între anii 741—775[11].

Istoricul cel mai recinte al vecinilor noștri de peste Dunăre, d. Jireček, nu vede de asemenea în bogomilism decît cel mult « o reformă a acelui pavlicianism armean », care de pe la secolul X era deja atît de înrădăcinat în Tracia, încît poseda acolo șase centruri bisericești în diferite direcțiuni[12].

Nu mai puțin categoric se pronunță, în același sens, cel mai nou istoric al bogomilismului, d. Korolev[13].

Mai pe scurt, această proveninţă armenească a doctrinei bogomilice ni se pare a fi mai pe sus de controversă, rezultînd dintr-o înlănțuire firească a unor fapte istorice necontestabile [112].

251 Dar propaganda pavliciană mărginitu-s-a ea numai de-a dreapta Dunării? Nu se găsesc oare, dacă nu probe, cel puțin unele indici, oarecari motive de bănuială, despre trecerea ei în Dacia lui Traian?

Nu punem mult temei pe faptul că pe la 1355 se menționează în Transilvania un « episcopus Armenorum de Tulmachy »[14], căci el nu era eretic, ci catolic, vicar al arhiepiscopului unguresc de la Strigonia.

Există altceva mai semnificativ.

Se știe că pavlicianii aveau o venerațiune specială pentru apostolul Paul, considerîndu-se ca urmași direcți ai celui mai liberal dintre discipolii lui Crist. Ei pretindeau a fi « creștini de ai sîntului Paul », de unde — poate — însuși numele de paulicianі[15].

Ei bine, întocmai aceeași pretensiune aveau românii pînă-n secolul XVI și mai încoace, deși altmintrea păreau a fi foarte corecți în credințele lor religioase.

La 1527, venind în Moldova sasul Georgiu Reicherstorffer, ca ambasador din partea regelui unguresc Ferdinand[16], a aflat aci că românii se cred a fi conservat intactă religiunea anume a sîntului Paul: « *gens ista Moldavica — S. Pauli, ut ipsi volunt, religionem hactenus iam inde ab initio non sine summa veneratione et pietate coluit* »[17]*.

---

[11] Golubinski, *Очерк истории церквей болгарской, сербской и румынской*, Moscva, 1871, p. 155.

[12] Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 155, 174, 175.

[13] *За богомилството*, în *Периодическо списание*, Brăila, 1871, t.4, p 56—61, 66.

[14] Eder, *Exercitationes diplomaticae*, Hermannstadt, 1802, MS. în Biblioteca Evangelică din Brașov, no. 26 *b*, in-4, copie după un document aflător în original în Arhivul Săsesc Național din Sibiu, no.12.

[15] Gieseler, *Untersuchungen über die Geschichte der Paulicianer*, în *Theologische Studien und Kritiken*, Hamburg, 1829. — Cfr. articlul *Paulicianer*, în Herzog, *Real-Encyklopädie für protestantische Theologie*, t.XI, p. 225 etc.

[16] Actele oficiale ale acestei ambasade, vezi în Aretin, *Beiträge zur Geschichte und Literatur*, München, 1806, t.6, p. 629—68. Această fîntînă, din întîmplare, a rămas necunoscută tuturor istoricilor noștri.

[17] Reichersdorf, *Chorographia Moldaviae*, 1541, în Papiu, *Tesaur de monumente*, t.3, p. 137.

*„Neamul acesta moldovenesc s-a închinat, încă de la început și pînă acum, cu cea mai mare venerație și pietate, după cum spun ei înșiși, credinței Sf. Paul". *(n.ed.)*.

Tot așa un boier moldovenesc încredința pe la 1536 pe un diplomat german că Petru-Vodă Rareș este creștin de legea « Sancti Pauli »[18].

Pînă pe la 1699 existau în Transilvania români cari puneau pe apostolul Paul mai pe sus de toți sfinții[19], iar un proverb săsesc zice pînă astăzi în bătaie de joc: « er hat sie verlassen, wie Sanct-Paul die Bloch » *(el i-a părăsit, ca sîntul Paul pe români)*. 252

Această extremă preferință pentru marele apostol al ginților, preferință care — la adecă — s-ar putea explica în multe feluri, să nu fie oare o reminiscință a pavlicianismului în Dacia lui Traian?

Oricum ar fi fost, sau că ideele dualistice se vor fi introdus la români deja în cursul Evului mediu, ori nu — să aruncăm acum o privire asupra fondului doctrinei bogomilice [113].

§ 5. Așa-numitele eresuri ne sînt cunoscute, în genere, numai după aprecierile adversarilor lor, căci biserica domnitoare avea totdeauna grijă de a nimici orice cărți eterodoxe, mai ales pe cele dogmatice.

Cam tot așa a pățit-o și bogomilismul.

Principalele două fîntîne contimpurane despre fondul acestui eres, aș putea zice chiar unicele fîntîne, sînt grecul Eutimiu Zygabenos, care trăise pe la începutul secolului XII[20], și preutul bulgăresc Cosma de pe la finea secolului X[21].

După aceștia, bogomilii credeau că Dumnezeu avusese doi fii: pe cel mai mare, Satanail, carele s-a răsculat contra Tatălui și a devenit astfel elementul cel rău, și pe un fiu mai mic, arcangelul Mihail, pe care dînșii îl identificau cu Crist. Satanail, în urma căderii sale, a zidit pămîntul și întreaga natură văzută. Numai omul reprezintă în lume un fel de compromis între Dumnezeu și Satanail, datorind celui de-ntîi sufletul, iar celuilalt corpul.

Predomnirea corpului asupra sufletului, adecă a lui Satanail asupra lui Dumnezeu, a durat pînă la întruparea arcangelului Mihail sub numele de Crist. Cea mai mare parte a Vechiului Testament nu e decît apoteoza lui Satanail. Satanail, iar nu Dumnezeu, este acela pe care-l adora Moise. 253

Prins de către Crist, Satanail a fost aruncat în tartar și despuiat de finalul *-il*, rămînînd de aci înainte numai Satană. Puterea Satanei n-a încetat însă prin această victorie momentană a fratelui său mai mic. Însăși răstignirea lui Crist a fost o machinațiune a dracilor. Mai mult decît atîta, întreaga biserică ortodoxă, cu icoanele sale, cu moaștele sfinților, cu sacramentele, cu ierarhia, cu totalitatea instituțiunilor, este opera Satanei.

Provocînd nesupunere contra oricării autorități, ecleziastice sau civile, bogomilii se priveau numai pe sine ca adevărați creștini. Afară de « Tatăl nostru », pe care-l țineau în mare onoare, ei respingeau celelalte rugăciuni creștine, înlocuindu-le prin ale lor proprie. Nesocoteau liturgia și sărbătorile ortodoxe, dar posteau lunea, miercurea și vinerea. Fiecare biserică se compunea dintr-un învățător cu 12 « apostoli », și totodată fiecare membru al sectei, chiar cei de sexul femeiesc, se considerau ca preuți sau diaconi.

---

[18] *Monumenta Hungariae historica*, Diplomataria, t.1, Pest, 1857, p. 368.

[19] Illia, *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum*, Klausenburg, 1764, p. 15.

[20] *Narratio de Bogomilis*, ed. Gieseler, Gottingae, 1842.

[21] *Слово святого Козмы на еретики*, în Kukuljević Sakcinski, *Arkiv a povjestnicu jugoslavensku*, t.4, Zagreb, 1857, p. 69—97, [114].

Ca urmare morală riguroasă a dogmaticei lor, bogomilii condamnau tot ce place corpului sau servă a întări acest element diabolic: căsătorie, vin, carne, avuție.

Aproape toți purtau haine călugărești și erau în fapt mai papi decît papa[22].

Ceea ce deosebea mai cu seamă pe bogomili de către frații lor din Occidinte era dreptul de a minți la trebuință, pe cînd ramura albigenză, din contra, era celebră prin ura minciunii. Ei atribuiau lui Crist monstruoasa autorizațiune de a înșela pe inamici prin viclenie: «τρόπῳ σώθητε, τουτέστι,

254 μετὰ μηχανῆς | καὶ ἀπάτης»[23]. Această maximă se unea la dînșii cu cea mai neastîmpărată patimă de propagandă, de prozelitism, fiecare bogomil voind cu orice preț să fie dascăl, predicator, «apostol»: „Не бо состоıат сѧ рѣчи ихъ в кѹпѣ, но разновлекѹт сѧ, аки гнила свита, дрѹгъ дрѹга прехитрити творѧше сѧ и своимъ комѹждо оумышленїемъ имѧ творѧтъ (învățăturele lor nu se împacă împreună, ci se risipesc ca o haină putredă, unul pe altul dorind a întrece, și fiecare să-și facă un nume prin propria sa născocire)[24].

De aci a izvorît acea mulțime de cărți bogomilice apocrife, dintre cari unele atît de dibace, atît de mascate, încît au reușit a scăpa de obicinuita nemicire a literaturei eretice și a deveni chiar cu timpul, precum vom vedea mai jos, cea mai favorită lectură a creștinului.

D. Jireček observă foarte bine că bogomilii se sileau în genere a se apropia în aparință de ortodoxi, pentru ca astfel să-i poată atrage mai cu înlesnire. Unii dintre ei primeau chiar Testamentul Vechi întreg sau făceau alte concesiuni, mai mult sau mai puțin importante[25].

§ 6. Literatura apocrifă a bogomililor nu este tocmai originală.

Ei s-au mărginit, în cea mai mare parte, a preface după chipul lor din grecește diferite apocrifuri de fabrică bizantină, alegînd mai de preferință pe acelea în cari, pe de o parte, figurează arcangelul Mihail, iubitul sectei, iar pe de alta, se cuprinde antagonismul între suflet și corp, sau lupta între bine și rău, sau contrastul între Paradis și Infern, mai în sfîrșit ceva în spiritul doctrinei dualistice.

Pe unul din asemeni apocrifuri bogomilice greco-slavice, anume «Legenda lui Avram», noi am studiat deja mai sus sub no. VII între «Texturi măhăcene», unde am indicat totodată în Introducere, după sbornicul paleo-

255 slavic manuscris | al Arhivelor Statului din București, mai multe alte bucăți probabilmente de aceeași proveninţă.

D. Golubinski, dînd o listă a scrierilor apocrife de nuanța bogomilică, a scăpat din vedere o enumerațiune mult mai completă, cuprinsă într-un sbornic din secolul XVI al Bibliotecei Sinodale de la Moscva, sub titlul de: «*Cărți de ale Vechiului și Noului Testament, pe cari ortodoxii nu trebui să le citească*».

Iat-o întreagă:

«*Nu trebui să le citească ortodoxii, căci ereticii le-au scris din mintea lor, iar nu din Duhul Sfînt, după cum sînt:*

Povestea despre Enos, cum a fost în al cincilea cer și a scris 300 de cărți;

---

[22] Ca rezumat foarte conștiincios al doctrinei bogomilice, vezi *Догматическото учение на богомилите*, în *Периодическо списание*, Brăila, 1873, t. 7—8, p. 75—106.

[23] Zygabenos, *Narr. de Bogomilis*, p. 30.

[24] Kozma, *ed. cit.*, p. 86.

[25] Jireček, *op. cit.*, p. 214.

Cărțile lui Lameh;
Rugăciunile lui Seth;
Testamentul lui Moise;
Psalmii lui Salomon;
Povestea lui Iacob;
Îmblarea Maicei Domnului pe la munce;
Despre fruntea lui Adam cu cele 7 biserice într-însa;
Despre liturgia la care a întîrziat preutul;
Despre judecățile lui Salomon și enigme;
Despre soarele, pe care-l învîrtesc 300 de îngeri, și cocoșul ce stă în mare;
Despre Chitovras (Centaur);
Rugăciuni de friguri și *de buba cea rea* (? ѡ нежидехъ);
Despre cele 7 friguri;
Apoi alte rugăciuni minciunoase de friguri, pe cari le scriu pe nafure și pe mere (на ıаблоцехъ), *ca să scape de boală;*

Și fel de fel de născociri eretice de ale filozofilor, lecture, canoane, rugăciuni minciunoase, pentru a seduce pe cei simpli, dintre cari mulți, necunoscînd bine Sînta Scriptură, pier din neștiință, păstrînd în casele lor din părinți și din moși nește scrieri eretice, furișate în cărți de predice și de rugăciuni, | pe cari trebuia să le arză, căci ele depărtează de la Dumnezeu și aduc victime dracilor, precum sînt: 256

Vrăjiri de noroc și altele multe;
Despre zilele lunei și că-n ziua de-ntîi a lunei fusese creat Adam;
Despre noroacele și ceasurile bune și rele;
Citirea în stele, în care cred oamenii cei fără minte. căutînd în ele ziua nașterii, și căpătarea slujbelor, și despre trai și moarte, și despre semne de pe corp, și despre cumpărături și vînzări, și altele urîte lui Dumnezeu și blăstemate de sfinții apostoli și sfinții părinți.

Eresul este a doua idolatrie, sămănată în dauna sufletelor; și acela ce ține la sine scrieri eretice și crede în vrăjile lor să fie blăstemat cu toți ereticii, iar cărțile acelea să se arză pe fruntea lor.

Făptuitorii cărților eretice au fost în țara bulgărească popa Ieremia și popa Bogomil, *și Isidor italianul, și iarăși italianul Iacov Tzentzal (?) și alți mulți, însemnați în marele Nomocanon, cari au falsificat regulele sînților părinți și au scris lucruri eretice, canoane, lecture și rugăciuni*»[26].

Din lunga listă de mai sus, cam confuză pe alocuri, două bucăți, anume cele indicate prin cursivă*, se regăsesc mai jos românește între «Texturi bogomilice».

O altă enumerațiune analoagă a scrierilor eretice, în mare parte bogomilice, sub titlul: «Despre cărți adevărate și false și despre superstițiuni», se află într-un codice slavic, publicat deja în secolul XVII[27]. unde se menționează, mai pe deasupra: Viziunea lui Isaia, Întrebările lui Ion Teologul, Dialog între Sîntul Bartolomeu și Maica Domnului, Nomenclatura îngerilor etc. etc., și se atribuie personalmente lui «popa bulgăresc Ieremia» (Ѥремїа попъ Болгарьскїи) o legendă a Crucii și — mai cu | seamă — acea rugăciune de friguri, pe care o vom publica mai la vale[28]. 257

---

[26] Gorski et Nevostruev, *Описание славянских рукописей*, t. 2, secț. 3, Moscva, 1862, p. 640—1, no. 322, f. 265.

* În ediția de față, prin aldine *(n. ed.)*.

[27] *Сборникъ, именуемый книга Кириллова*, Moscva, 1644, in-f. — Cf. Kalaidovici, *Іоанн Екзарх Болгарский*, Moscva, 1824, in-f., p. 208-12.

[28] Cfr. despre literatura bogomilică: Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga*, Zagreb, 1867, t. 1, p. 82—93: Jeremija pop bugarski i tako zvane lažne knjige.

§ 7. O imagine foarte poetică, dar nu mult exagerată, a totalității literaturei bogomilice, religioase și nereligioase, ni-o dă d. Lombard, în cartea cea mai proaspătă despre sectele dualiste din Evul mediu:

« *De ce mouvement religieux naquit toute une littérature. À l'origine elle revêt un caractère religieux, naïf et populaire. Peu à peu ce qu'elle a de spécialement bogomile s'efface, les couleurs riches et variées, les fantaisies merveilleuses et bizarres de l'Orient font irruption dans son sein; elle perd de plus en plus les contours précis et nettement terminés des récits bibliques. La littérature profane, ainsi graduellement préparée et annoncée, paraît finalement sous la forme de traductions des romans byzantins du moyen-âge et d'oeuvres originales telles que chroniques, lois expliquées par des exemples, etc. C'est à ce moment que la littérature atteint l'apogée de son développement; elle s'émancipe à la fois de l'ancienne langue slovaque et de l'influence grecque; par la Bosnie, elle se répand chez les Croates, par la Roumanie chez les Russes; elle devient ainsi le canal par lequel l'antique culture de l'Orient et le monde fabuleux de l'Arabie et de l'Inde pénètrent chez les Slaves du sud et du nord: et tandis que la doctrine des Bulgares remuait toute l'Europe occidentale, leurs livres faisaient luire quelques rayons de lumière dans l'Europe orientale* »[29]*.

Vom constata mai jos, în Apendice, că una din cele mai frumoase balade poporane ale României a străbătut la noi tocmai din Persia pe calea bogomilismului.

258 Aceasta confirmă pînă la un punct entuziasticul tabel, schițat de d. Lombard.

Ceea ce se poate zice fără cea mai mică exageraţiune este că nici o sectă, nici un eres din veacul de mijloc nu împinsese atît de departe ca bogomilii fuziunea în fond și-n formă a teorielor teologice cu credințele vulgului. De aci literatura bogomilică se apropie în toate de literatura poporană, și-n unele puncturi ambele se confundă chiar, se identifică într-un mod indisolubil, astfel că ar fi peste putință a decide dacă lucrul cutare sau cutare va fi trecut de la popor la bogomili ori viceversa.

Acuma însă, mai întîi de toate, să ne întrebăm: cine oare să fi fost cei doi « făptuitori ai cărților eretice în țara bulgărească », popa Ieremia și popa Bogomil?

§ 8. Fîntînele grece menționează numai pe popa Bogomil; unele fîntîne slavice atribuie lui popa Ieremia ceea ce în altele se dă lui popa Bogomil, pe cînd lista de mai sus a cărților eretice face din Ieremia și Bogomil, după cum am văzut, două individualități separate; presbiterul Kozma însă, fîn-

---

[29] L o m b a r d, *Pauliciens, Bulgares et Bons-hommes*, Genève, 1879, p. 78. — Cfr. F r a n z o s, în *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*, 1877, no. 297, 298, 299 [115].

*„Din această mișcare religioasă apăru o întreagă literatură. La început, ea îmbracă un caracter religios, naiv și popular. Puțin cîte puțin, ceea ce această literatură are special bogomilic se șterge, culorile bogate și variate, fanteziile minunate și bizare ale Orientului irump în cadrul ei; ea pierde din ce în ce mai mult conturuurile precise și clar marcate ale povestirilor biblice. Literatura profană, astfel pregătită și anunțată treptat, apare în fine sub forma unor traduceri de romane bizantine medievale și a unor opere originale ca, de exemplu, cronici, legi explicate prin exemple etc. În acest moment literatura atinge apogeul dezvoltării sale; ea se emancipează, în același timp, de vechea limbă slavonă și de influența greacă; prin Bosnia, ea se răspîndește la croați, prin România, la ruși; ea devine astfel canalul prin care cultura antică a Orientului și lumea fabuloasă a Arabiei și a Indiei pătrund la slavii de sud și de nord; și, în timp ce doctrina bulgarilor răscolea toată Europa occidentală, cărțile lor trimiteau raze de lumină în Europa orientală" *(n. ed.)*.

tîna cea mai importantă dintre toate, nu cunoaște deloc pe popa Ieremia, ci numai pe popa Bogomil: „въ лѣта православнаго царꙑ Петра бысть попъ именемъ Богѹмилъ“ (în anii ortodoxului împărat Petru trăia un popă numit Bogomil)[30].

Criticii au ajuns de aci la concluziunea că Ieremia și Bogomil nu sînt decît unul și același personagiu, numit Bogomil ca mirean și Ieremia ca monac. Pentru a înlătura orice obiecțiune, vom adăuga că slavonește « popă » se zicea și călugărilor, după cum românește de asemenea « a popi » însemnează în cronice « a călugări ». Vornicul Ureche, vorbind despre domnul moldovenesc Alexandru Lăpușneanul, zice: « дакъ с-аѹ трезит ши с-аѹ възѹт кълѹгър, съ хїе зис, къ де се ва скѹла, ва попи ши ел пре ѹнїи »[31].

Acest eresiarc trăia dară sub împăratul bulgăresc Petru, între anii 927—968. Un manuscris paleoslavic de la 1210, așa-zisul « Sinodic al țarului Boril », ne spune anume că popa Bogomil « a răspîndit în Bulgaria eresul maniheic » (въспрїемшаго манихеискѫѭ сїѫ ересь и въ блъгарстѣи земли разсѣавшаго) și ne mai dă și numile primilor săi elevi sau « apostoli »: Mihail, Todur, Dobri, Stefan, Vasile și Petru, cari vor fi înmulțit și ei, neapărat, literatura cea apocrifă a sectei [116]. 259

§ 9. Întemeiat în secolul X, bogomilismul a durat peste Dunăre mai pînă-n zilele noastre. Clerul bulgar nu poseda nici dibăcia greacă, nici inchizițiunea romană, pentru a ști să pună capăt eterodoxiei. Guvernul turc, mai cu deosebire, nu avea nici o rațiune de a o persecuta. Abia pe la 1650 un mare număr de bogomili, cari își dădeau ei înșiși numele de pauliciani, au fost convertiți la catolicism. Ei ocupau Nicopolea și 14 sate de-mpregiur, adecă locuiau tocmai la coastele noastre[32].

De la 950 pînă la 1650, în curs de șapte* secoli, bogomilismul a putut să exercite o influință oarecare, mai mare sau mai mică, dar totdeauna directă, asupra învecinaților români. Dacă aceasta nu s-a resimțit la noi într-un mod zgomotos, cauza principală este cunoscuta toleranță a clerului român, carele se prefăcea că nu vede abaterile cele mărunte, iar în parte și ignoranța dogmatologică a acestui cler, carea nu-i permitea a stabili o distincțiune precisă între eres și ortodoxie, între « credendum » și « non credendum ».

Popa Grigorie din Măhaci, care totuși nu era om prost și nu era nici eretic, căci n-ar fi copiat cu atîta îngrijire un catehism foarte ortodox, propaga tot felul de apocrifuri eretice, numai și numai din lipsa unei solide instrucțiuni teologice.

Cu atît și mai lesne trebuiau să se alunece preuții cei de rînd.

În acest mod, în cursul secolului XVI, s-au tradus românește o mulțime de scrieri bogomilice [117].

Pe la 1580 un amator de lucruri miraculoase, probabilmente cleric, s-a apucat a le aduna, a le transcrie și a le grupa într-o singură colecțiune, din care o parte a nimerit apoi în mînile lui popa Grigorie. 260

Nici traducătorii, nici colectorul, nici preutul din Măhaci, nici unul din ei nu-și închipuia, desigur, că răspîndește cu tot dinadinsul pintre ai săi afurisitul eres al lui Bogomil!

§ 10. După cum am făcut în privința « Texturilor măhăcene », de asemenea și aci vom indica la marginea textului paginele după manuscris, prevenind pe lectori că la ele se referă cifrele cele între parantezi din *Notanda*.

[30] K o z m a, *op. cit.*, p. 72.

[31] *Letopisețele Moldovei*, t.1, p. 189.

[32] J i r e č e k, *op. cit.*, p. 464.

* În ed. originală: *șase* (corectat de J. Byck—*n.ed.*).

I

RUGĂCIUNE DE SCOATEREA DRACULUI

263 # RUGĂCIUNE DE SCOATEREA DRACULUI

INTRODUCERE

§ 1. În « Texturi măhăcene », sub no. VI, am vorbit pe larg despre exorcismul în genere, și mai ales la români.

Ceea ce leagă fragmentul de conjurațiune publicat acolo cu întreaga conjurațiune, pe care o dăm aice, este nu numai că ambele deopotrivă sînt menite a goni pe dracul, dar încă anume pe dracul cel mai periculos în România, cel mai destrugător: f r i g u r i l e.

Acolo, bietul creștin afurisește pe « dracul din ape » (p. 176), adecă — în limbagiu mai prozaic — alungă de la sine *miazmele palustre*, nesecata sorginte a frigurilor și chiar — dacă ar fi să credem pe d. dr. Obedenaru — izvor aproape al tuturor boalelor din România. Aice, vom avea a face iarăși cu friguri, ba încă cu vreo douăzeci de varietăți febrile, demonizate sub fel de fel de numi, care de care mai fantastic.

Într-un studiu aparte, noi ne-am încercat a demonstra că românii din Temeșana, deja în epoca gepizilor, considerau febra ca cea mai teribilă « drăcoaică », pe care de atunci și pînă astăzi ei o personifică cu groază sub numele gotic de *Filma*[1]. Cantemir ne spune, pe de altă parte, că — după credința 264 moldovenilor — dracul locuiește în bălți, sau cel puțin o specie | drăcească: « **dracul in valle**, *daemones appellant, quos aquas habitare credunt* » [2*].

Cîmpia Bulgariei suferă însă de friguri tot așa de mult ca și cîmpia României. Este o prerogativă a ambelor laturi ale Dunării de Jos. Să nu ne mirăm dară că marele reformator bulgar din secolul X, popa Bogomil, s-a socotit dator a înzestra el însuși pe sectarii săi cu o rugăciune specială contra acestui puternic demon; și acea rugăciune, prefăcută apoi și reprefăcută, a trecut mai tîrziu la români, ca un fel de recetă febrifugă.

§ 2. A doua din cele două liste ale scrierilor slavice eretice, despre cari am vorbit mai sus în Introducerea generală (pag. 256—7), cuprinde, după unul din manuscrise, următorul pasagiu:

« ...*Sînt fabule ale blăstematului Ieremia, popă bulgăresc, care spune cum ședea sîntul Sisinie pe muntele Sinaia, și menționează și pe îngerul Mihail, ca să înșele mai bine mulțimea, și bîrfește că frigurile sînt șapte fiice ale lui*

[1] Vezi studiul meu: *Zîna Filma. Goții și gepizii în Dacia*, București, 1877 [118].

[2] *Descriptio Moldaviae*, ed. Bucur, 1872, p. 141.

**Dracul în vale*: așa numesc pe demonii despre care cred că locuiesc în apă" (*Descriptio Moldaviae — Descrierea Moldovei*, trad. de Gh. Guțu, București, Ed. Academiei, 1973, p. 340, 341—*n.ed.*).

Irod, deși evangeliștii și sfinții părinți nu le pun șapte, și numai pe una, care ceruse capul Botezătorului, ba nici aceea nu era fiica lui Irod, ci a lui Filip. Despre toate acestea, marele Sisinie, patriarcul de Constantinopole, ne spune în scrierile sale: să nu credeți că eu aș fi Sisinie cel minciunos, descris de nebunul popă Ieremia spre amăgirea oamenilor...» [3]

Pasagiul e cam obscur. Este evidinte însă că popa Ieremia, adecă eresiarcul Bogomil — vezi mai sus, p. 258 — recurgea în acea «fabulă» la un sînt Sisinie pentru a goni prin el frigurile, personificate în cele pretinse șapte fiice ale lui Irod.

Străbătînd în Rusia, această operă a lui Bogomil a luat forma următorului descîntec, după un manuscris din secolul XVII:

265 «*Lîngă Marea Roșie stă un stîlp de piatră. Pe stîlp șade sîntul apostol Sisinie și privește cum se turbură marea pînă la nori, ieșind din ea douăsprezeci muieri pletoase. Muierile ziceau: Noi sîntem frigurile, fetele împăratului Irod. Întrebă atunci sîntul Sisinie: Draci blăstemați, de ce ați venit aice? Răspunseră ele: Am venit să muncim neamul omenesc, pe acei ce se scoală tîrziu, nu se închină lui Dumnezeu, nu păzesc sărbătorile, beau și mănîncă de dimineață. Se rugă atunci sîntul Sisinie lui Dumnezeu: Doamne! Doamne! mîntuiește neamul omenesc de acești blăstemați draci! Și i-a trimis Crist doi îngeri, pe Sihail și Anos, și pe cei patru evangeliști: și s-au apucat ei a bate frigurile cu patru vergi de fier, făcîndu-le cîte 4000 de rane pe zi. Și au început a se ruga frigurile: Nu ne chinuiți, căci oriunde vom auzi noi sfintele numi ale voastre și oriunde se cinstește numele vostru, de acolo noi vom fugi cale de trei poște. Și le-a întrebat sîntul Sisinie: Cari sînt numile voastre cele drăcești? Cea de-ntîi zise: Mă cheamă Tremurice* (Трѧсєѩ). *Zise a doua: Mă cheamă Focoasă* (Огнєѩ), *căci ard corpul omenesc, ca și cînd ar arde lemne smolite. Zise a treia: Mă cheamă Ghețoasă* (Лєдєѩ), *căci îngheț neamul omenesc, de nici focul nu-l mai încălzește. Zise a patra: Mă cheamă Apăsătoare* (Гнєтєѩ), *căci mă las pe om la coaste și la stomah etc.*» [4]

Din acest vechi descîntec s-a născut în Rusia un descîntec nou, cu mult mai lung, în care însă a despărut la început «stîlpul de piatră» [5].

Între prototipul lui Bogomil și redacțiunea rusească cea veche, deosebirea în fond și-n formă trebui să fie cel puțin tot așa de mare ca și deosebirea între cele două redacțiuni rusești.

266 Nu este de mirare de a găsi o deosebire și mai pronunțată între redacțiunele cele slavice și între redacțiunea românească sau — mai bine — redacțiunile românești.

Nu avem trebuință de a mai repeta aice ceea ce am dezvoltat la începutul volumului de față: biblioteca poporană se modifică necontenit sub pana fiecărui nou redactor, întocmai după cum literatura poporană se modifică necontenit în gura fiecărui nou cîntăreț sau povestitor, astfel că uneori, după un șir de generațiuni, abia se mai poate recunoaște prototipul.

---

[3] Kalaidovici, *op. cit.*, p. 210, nota 8.

[4] Buslaev, apud Jagić, *Historija knjiševnosti*, t.1, p. 85—6.

[5] Vezi Maikov, *Великорусские заклинания*, în *Записки Русского Географ. Общества*, secț. etnograf., t.2, Petersburg, 1869, no. 103, p. 462—64, unde citează și alte texturi rusești ale acestui descîntec; *Вестник Географического Общества*, 1859, t. XXVI, secț. V, p. 155; *Библиотека для чтения*, 1848, t.XC, secț. III, p. 51—2; *Пермский сборник*, t.2, apend., p. XXXVI etc.

§ 3. Textul pe care-l dăm mai la vale conservă patru particularităţi caracteristice ale originalului bogomilic:

1. Pe sîntul Sisinie;
2. Stîlpul de piatră sau «de marmure» pe malul mării;
3. Alungarea dracului;
4. Promisiunea dracului că: «oriunde vom auzi noi sfintele numi ale voastre şi oriunde se cinsteşte numele vostru, de acolo noi vom fugi...» [119].

Toate celelalte elemente au pierit, pînă şi menţiunea febrei, înlocuindu-se cu alte amărunte, foarte poetice.

Lunga nomenclatură a frigurilor: *Tremurice*, *Focoasă*, *Gheţoasă* etc., n-a despărut însă cu desăvîrşire, ci numai s-a dezlipit de tulpina-i primitivă pentru a forma un corp separat, după cum vom vedea mai jos, în §-ii 10—12.

Aci ne vom mărgini deocamdată numai cu textul cel cuprins pe pag. 114—126, în volumul lui popa Grigorie.

§ 4. Am spus că această redacţiune este românească.

Cu toate acestea, ea s-a tradus din slavoneşte, şi textul slavic figurează în manuscris alături cu cel românesc, după fiecare frază slavonă urmînd fraza română corespundinte, întocmai ca în Psaltirea lui Coresi, sau în bucata cea publicată sub no. II între «Texturi măhăcene».

Va zice dară cineva, cu drept cuvînt la prima vedere: redacţiunea nu este românească.

267 Ba este, şi iată cum.

Textul slavon după care s-a făcut traducerea română fusese compus şi el de către un român, şi anume de către un român care n u ş t i a s l a v o n e ş t e, de unde a provenit că numai vorbele sînt slavone, numai lexiologia, iar nicidecum morfologia şi sintaxa [120].

Slaviştii au constatat de mult existinţa unor texturi slavice scrise de către români contra regulelor celor mai elementare ale gramaticei slavice, dar în deplină conformitate cu spiritul limbei române.

Cel mai celebru din asemeni texturi este o parte din aşa-numitul «Texte du Sacre» de la Reims, căruia nu ne desplace de a-i consacra aci o notiţă aparte.

§ 5. Un monument a cărui istorie este un romanţ întreg, plin de complicaţiuni, de peripeţie, de epizoade, de elemente patetice şi comice, şi prezintînd, în fine, un deznodămînt atît de neaşteptat, încît ar crede cineva a citi pe Peter Schlemil al lui Chamisso!

În catedrala de la Reims se găsea un evangeliar, deasupra căruia regii Franciei depuneau jurămîntul lor la ceremonia încoronării şi care de aceea căpătase numele de Textul Sacrului, T e x t e d u S a c r e, deşi nemine nu ştia nici de unde provine acea carte, nici epoca apariţiunii sale, nici măcar limba în care este scrisă.

Ţarul Petru cel Mare, călătorind prin Francia, se zice a fi declarat cel de-ntîi pe la 1717 cum că monumentul este slavic. De atunci încoace s-au scris sute de diferite monografie asupra cestiunii, dintre cari însă, tocmai pînă la 1836, nici una nu era bazată pe inspecţiunea oculară a manuscrisului, căci în turburările revoluţiunii franceze el despăruse din catedrala de la Reims, şi au trebuit apoi zecimi de ani pentru ca să se redescopere tot acolo în fundul bibliotecei municipale.

La 1843 o superbă ediţiune în facsimile, executată din ordinea Curţii Imperiale Ruse, permise filologilor a-l studia mai de aproape.

Kopitar, Berednikov, Hanka, Kunik, Miklosich, Paplonski, afară de germani, se aruncară cu aviditate asupra unei prade atît de seducătoare, adresîndu-și fiecare o serie de întrebări: cînd, unde, în ce dialect să fie scris prețiosul evangeliar, pe care jurau Burbonii?... 268

O împregiurare mai cu deosebire servi a îngreuia oarecum perspicacitatea specialiștilor.

Manuscrisul întreg se compune din două porțiuni diferite, dar legate la un loc: o porțiune cu litere cirilice și o altă scrisă cu alfabetul propriu dalmatin, cunoscut sub numele de glagolitic, pe care nu l-au întrebuințat niciodată decît numai slavii de rit catolic de pe litoralul Mării Adriatice [121].

În această ultimă porțiune, între altele, se vede următoarea curioasă indicațiune, tot cu litere glagolitice, dar în dialectul boem:

«*Anul Domnului 1390. Evangeliele și epistolele de față (adecă partea glagolitică), scrise în limba slavică, se cîntă la sărbători mari de peste an, cînd egumenul servește liturgia în mitră, iar cealaltă parte a acestui volum (adecă porțiunea cirilică), scrisă după credința legii rutene, a scris-o sîntul Procopiu egumen cu însăși mîna sa, și pe acest manuscris ruten răposatul Carol IV, împăratul roman, îl dede spre gloria acestei mănăstiri și celebrarea fericitului Ieronim și a sîntului Procopiu. Doamne, acordă-i o pace eternă! Amin*».

În prezința acestei inscripțiuni, atît de clare, slaviștii s-au dezbinat în două tabere antagoniste.

Unii, cu Hanka în frunte, îi dederă încrederea cea mai absolută, afirmînd că porțiunea cirilică a monumentului este scrisă de către sîntul Procopiu, egumenul monastirii de Sazava în Boemia înainte de anul 1053, iar la 1347 a fost dăruită de către împăratul german Carol IV mănăstirii Emaus în Praga, încît este o proprietate boemă în toată puterea cuvîntului: un evangeliar sazavo-emausian.

Alții, sub conducerea lui Kopitar și a lui Kunik, răspunseră prin o mulțime de obiecțiuni, și anume:

1. Adnotatorul din 1390 nu este o autoritate pentru cele petrecute înainte de 1053, adecă cu trei secoli și jumătate înainte; 269

2. El nu prezintă nici o probă despre adevărul aserțiunii sale, afară numai de o goală afirmare, care putea să fi fost o simplă consecință a patriotismului său local boem;

3. Împăratul Carol IV, dăruind în 1347 acest manuscris mănăstirii de la Emaus, în credință că ar fi o relicvie procopiană, putea să fi fost victima unui înșelător;

4. Semnele paleografice și filologice ale evangeliarului în cestiune nu sînt nicidecum din secolul XI, ci posterioare cu trei sau cel puțin cu doi secoli;

5. Limbagiul porțiunii cirilice nu înfățișează nici o umbră de dialectul boem, în care este scrisă numai și numai adnotațiunea cea din 1390, căci chiar porțiunea glagolitică este iliră...

Lupta a rămas nedecisă pînă la 1848, cînd un filolog rus, Petru Biliarski, scoase la lumină o disertațiune specială de 300 pagine despre porțiunea cirilică a evangeliarului de la Reims.

Academia din Petersburg o crezu demnă de un premiu, iar ilustrul Vostokov, cea mai mare autoritate slavistă de atunci, recunoscu justețea conclusiunilor autorului[6].

---

[6] *Семнадцатое присуждение учрежденных Демидовым наград*, Petersburg, 1848, p. 103—106.

Confruntînd cu amănunțime ortografia și stilul fragmentului cirilic de la Reims cu ortografia și stilul tuturor monumentelor analoage de prin alte regiuni, pe unde va fi fost vreodată în uz oficial limba paleoslavică, iar în privința românilor consultînd mai în specie crisoavele moldovene și muntene din colecțiunea lui Venelin [122], Biliarski a ajuns la concluziunea că manuscrisul în cestiune este îndoit românesc, adecă o copie făcută de către un muntean pe la începutul secolului XIV după un exemplar scris de către un moldovean.

270 Neștiind românește, el n-a fost însă în stare de a arăta de-a dreptul r o m â n i s m e l e textului slavic.

Completînd această lacună, noi vom indica aci vreo două-trei mai remarcabile.

Biliarski citează pasagele: памѧть с҃тма безмьздникома Козьмы и Демьѧна și памѧть с҃тма о҃цма Афанасиѧ и Кѵрила *, observînd că ele manifestă o invederată neștiință a scriitorului de a distinge cazurile dativ și genitiv, precum și de a întrebuința numărul dual.

Ei bine, confuziunea dativului cu genitivul este proprie graiului român, în care ambele se finesc egalmente prin *-lui* sau prin *-ei:* casa o m u l u i, dă o m u l u i, haina m a m e i, spune m a m e i... La slavi genitivul și dativul nu se confundă niciodată, avînd nește desinințe cu totul diferite.

În cît se atinge de numărul dual, este lucrul și mai firesc că românul, scriind slavonește, nu-l putea înțelege, deoarece nu-l are nici în limba sa proprie, nici în limbele surori, nici în limba latină...

Biliarski reproduce apoi următoarele pasage, nu mai puțin curioase: сьньмь с҃тхь агглъ Михаилꙋ и Гаврилꙋ ... страсть с҃тмоу Истратиѧ ... с҃тхь г҃ отрокь Ананиѧ, Азариѧ и Мисаилꙋ и Даниилꙋ ...**, în cari numile proprie Истратиѧ, Ананиѧ, Азариѧ, Михаилꙋ, Гаврилꙋ, Мисаилꙋ, Даниилꙋ sînt puse la nominativ în loc de a fi la genitiv, însă nu la nominativ slavic, ci curat românește, adică *-u* și *-ie:* Mihail-u, Gavril-u, Misail-u, Daniil-u, Azar-ie, Anan-ie, Istrat-ie, ceea ce filologului rusesc i se părea a fi o galimatie inexplicabilă, fiindcă nu cunoștea limba română.

În dialectele slavice, ca și grecește sau lătinește, toate cuvintele concordate se declină deopotrivă, iar nu numai cuvîntul cel de-ntîi al fiecării serie, ca în graiul nostru și în celelalte romanice. Așadară, frazele de mai sus trebuiau să fie slavonește cam așa: chorus s a n c t o r u m a n g e l o r u m

271 M i c h a e l i s et G a b r i e l i s... s a n c t o r u m t r i u m a d o l e s c e n t i u m A n a n i a e, A z a r i a e, M i s a e l i s et D a n i e l i s... passio s a n c t i E u s t r a t i i, pe cînd scriitorul porțiunii cirilice a evangeliarului de la Reims, stăpînit de spiritul limbei sale naționale, zice: chorus sanctorum angelorum M i c h a e l et G a b r i e l, passio s a n c t o (sic) E u s t r a t i u s, sanctorum trium adolescentium A n a n i a s, A z a r i a s, M i s a e l et D a n i e l, — fiindcă românește el nu putea să zică decît numai: chorul sînților îngeri M i h a i l și G a v r i i l, patima sîntului E u s t r a t i u, a sînților trei adolescinți A n a n i e, A z a r i e, M i s a i l și D a n i i l...

Biliarski observă că fragmentul cirilic de la Reims pune лоу, ноу, acolo unde regula cere: лю, ню, întrebîndu-se apoi dacă aceasta n-ar fi cumva un fonetism serb.

---

*„Pomenirea sfinților fără de arginți Cozma și Damian"; „Pomenirea sfinților părinți Atanasie și Chiril" *(n.ed.)*

**„Cu visul sfinților arhangheli Mihail și Gavril ... pătimirea sfîntului Istratie ... a sfinților 3 feciori Anania, Azarie și Misail și a lui Danil ..." *(n.ed.)*.

Iarăși un pur românism, ba încă anume din Moldova sau din Țara Românească, iar nu de peste Carpați sau de peste Dunăre!

Românul de ambe laturile Milcovului nu poate suferi sonurile *liu* și *niu*, pe cari le moaie totdeauna în *iu*, atît în cuvintele de origine latină, precum și în cele slavice: i u b i, m u i e r e, c u i, i u t e, f i u, a i, î n t î i etc. din люб, *mulier*, *cuneus*, лют, *filius*, *allium* și altele, în cari, de pildă, bănățenii conservă pe *n*: *întîniu*, iar macedonenii pe *l*: *hiliu*.

Astfel nu este de mirare dacă scriitorul porțiunii cirilice a evangeliarului de la Reims, născut în România dunăreană, nu putea admite nici măcar într-un text slavic sonurile nelocale лю, ню, preferind a le preface în лоу și în ноу, ceea ce se părea atît de curios lui Biliarski.

O asemenea fonetică este cu totul imposibilă la slavi, după cum a arătat-o deja Dobrowsky[7].

Pe lîngă cele de mai sus, am mai putea indica în Textul Sacrului unele contracțiuni, neobicinuite în limbele slavice, precum mărturește însuși Biliarski; de exemplu: ащединного în loc de аще единного sau ничимьньши în loc de ничимь мьньши, ca | românește p r i n din p r e - i n, n- a m din n u - a m, c - u n din c u - u n etc. etc. 272

Lăsăm însă toate acestea la o parte, căci chiar fără argumentele noastre, bazate pe limba română, tot încă era de ajuns demonstrațiunea lui însuși Biliarski[8], întemeiată pe studiul intrensec al filologiei slavice.

§ 6. Toate românismele, constatate mai sus în Textul Sacrului, afară de cazul contracțiunii, nu se află în corpul evangeliarului, unde copistul s-a ținut destul de strict, cel puțin sub raportul morfologic, de vechiul original slavic ce-l avea de-naintea ochilor, ci ne întîmpină exclusivamente în partea cea suplementară, în așa-numitul sinaxar, pe care el însuși se vede a-l fi tradus din grecește [123].

Românismele dară, în teză generală, nu caracterizează copiele făcute de către români de pe manuscrise slavice anterioare, ci numai lucrările proprie ale românilor în slavonește, fie atunci cînd ei traduc ceva slavonește dintr-o altă limbă, fie atunci — *a fortiori* — cînd se apucă a compune, a p r e l u c r a slavonește.

Redacțiunea Rugăciunii Sîntului Sisinie, pe care o publicăm mai la vale, nu poate fi o traducere, de vreme ce ea amplifică slavonește un prototip de asemenea slavic; și-n același timp, nu este o copie de pe lucrarea unui slav, deoarece se distinge nu numai printr-o nesocotire extremă a regulelor ortografice și gramaticale ale limbei slavice, dar încă prin o seamă de românisme cu totul imposibile din partea oricărui neromân.

Erorile ordinare contra limbei slavice le trecem cu vederea, căci ele ne izbesc în fiecare frază, astfel că am fi siliți a reproduce aci textul întreg. Ne mulțumim dară a indica numai românismele, și anume pe cele mai pronunțate.

Confuziunea cea specifică românească a dativului cu genitivul ocupă și aci primul loc, ca și-n evangeliarul de la Reims.

Așa citim de trei ori: дїаволꙋ того (116, 118) = « diabolo illius » 273 în loc de: дїавола того = « diaboli illius », și o dată viceversa: дїавола томꙋ (117) = « diaboli illi » în loc de: дїаволꙋ томꙋ = « diabolo illi ».

Într-un alt pasagiu: ѡтврьзи его стльпь (118) = « aperuit illius columnam » în loc de: ѡтврьзи емꙋ стльпь = « aperuit illi columnam ».

---

[7] *Institutiones linguae slavicae*, p. 30.

[8] *Судьбы церковного языка*, No. 2, Petersburg, 1848, p. 194—283.

Într-un al treilea: ВЕКИ ВЕКОМ (126) = «saecula saeculis» în loc de: ВѢКИ ВѢКОВЪ = «saecula saeculorum».

Apoi fiindcă româneşte se întrebuinţează adverbial nominativul «ziua şi noaptea», autorul pune şi slavoneşte la nominativ adverbele: ДЬНЬ И НОЩ (125) = «dies et nox» în loc de ablativul ДЬНИѬ И НОЩИѬ = «die et noctu», sau: ВЪ ДЬНЕ И ВЪ НОЩИ = «in die et in nocte».

Fiindcă româneşte se preferă «soru-*sa*» pentru «sora *lui*», vedem şi aci: МЕЛИНТЇАНА ЖЕ СЕСТРА СВОА (116) = «soror sua» în loc de: СЕСТРА ЕГО = «soror illius».

Fiindcă româneşte a treia persoană a prezintelui indicativ are aceeaşi formă în prima conjugaţiune la singular şi la plural: *el strică* şi *ei strică*, autorul zice şi slavoneşte: ПОПОВЬ ИЖЕ ѠБСТОИТЬ И ТВОРИТЬ (125) = «parentum qui *circumstat* et *creat*» în loc de: ѠБСТОѬТЬ И ТВОРѬТЬ = «circumstant et creant».

Fiindcă româneşte din latinul *currere* s-a format în limba veche *a cură* cu duplul sens, de «alerga» şi «curge» — cfr. mai sus, pag. 198, no. 30 — autorul întrebuinţează pe slavicul ТЕКѪ cu sensul de «alerg», deşi el nu însemnează decît «curg»: ПОТЕЧЕ И ВИДЕ (119, 120) = КѸРСЕ ШИ ВЬЅѸ, АЛЕРГЬ ШИ ВЪЅѸ . . . [124].

Ne oprim aci, mai atrăgînd însă atenţiunea asupra n-lor 1 şi 12 din *Notanda* de mai jos.

§ 7. Odată constatat că textul slavic s-a scris de către un român, s-ar putea naşte întrebarea: dacă nu cumva acelaşi român îl va fi tradus şi româneşte?

274 O asemenea ipoteză ar simplifica succesiunea celor trei momente cronologice: compunere, traducere şi copiare — reducîndu-le numai la două.

O inspecţiune atentivă a ambelor texturi, celui slavic şi celui român, probează însă imposibilitatea identificării autorului cu traducătorul.

Vom da un singur exemplu.

Textul slavic zice: НАЧЕТ ЕГО ѸБИТИ = româneşte: ѦЧЕПѸ А-Л БАТЕ (122). Slavoneşte ОУБИТИ însemnează numai «a omorî», niciodată «a bate». Unirea sensurilor «omorî» şi «bate» se găseşte însă în vechiul român *ucide* = lat. *occidere*. Chiar în texturile cele publicate de către noi am văzut: ТРЕМѢСЕ ВОИНИЧЇИ ТОЦИ ШИ БОѦРЇИ СЪ СЕ ѸЧИГѪ КѸ ТѸРЧЇИ (t. 1, p. 379), sau: КѸ ТРЕСТЇЕ МѪ ОУЧИДѢ ПРЕ КАПѸ (t. 2, p. 46). Autorul dară dă cuvîntului slavic ОУБИТИ un sens neslavic, ci curat românesc. Dar atunci este învederat că şi-n traducerea românească, dacă ar fi făcut-o tot dînsul după propriul său original slavic, n-ar fi pus: БАТЕ, ci ar fi lăsat: ОУЧИДЕ [125].

Trebui să admitem, prin urmare, că autorul şi traducătorul au fost două individualităţi distinse, rămînînd astfel intacte cele trei momente cronologice de mai sus:

1. Pe la 1580 *minimum*, s-a făcut copia cea ajunsă, înainte de 1600, în mînile lui popă Grigorie din Măhaci.

2. Pe la 1550, *plus-minus*, s-a făcut traducerea românească din slavoneşte.

3. Redacţiunea scrisă slavoneşte de către un român şi pe care de aceea noi o numim românească ar putea să fie chiar de pe la 1500 [126].

§ 8. În prototipul lui Bogomil sîntul Sisinie este un pusnic, ba încă «stylites», petrecînd viaţa pe un stîlp de piatră, ca sîntul Simeon, cu care — poate — l-a şi confundat eresiarcul bulgar din cauza naşterii lui Simeon

într-o localitate numită *Sisan*. Sîntul Sisinie din redacțiunea românească, din contra, este | un voinic, un armaș ca sînții Georgiu sau Demetriu, ceea ce se potrivește mai bine cu datele hagiografice, căci sîntul Sisinie cel adevărat, născut în Armenia, fusese ostaș în armata împăratului Liciniu la 320[9]. Numele lui se serbează la 10 martie. Să observăm însă că mai există în calendarul creștin alți vreo cinci sau șase sfinți cu același nume, afară de cei doi sfinți Sisoe, despre cari vom vorbi mai jos. 275

În redacțiunea românească stîlpul de piatră capătă o altă destinațiune. El servă de locuință nu sîntului Sisinie, ci surorei sale Melantia, despre care prototipul lui Bogomil nu știe nemic. Sîntul Sisinie, cavaler în toată puterea cuvîntului: капȣл лȣи вьпъи дихнїѧ ши аве ↑ мънѫ ѡ сȣлицъ де фокȣ — merge a alunga pe dracul din casa surorii sale.

Nu este mai puțin caracteristic în redacțiunea românească episodul celor trei arbori: salce, rug și maslin, cei de-ntîi doi afurisiți, cel al treilea binecuvîntat de către sîntul Sisinie.

Blăstemuri și binecuvîntări analoage se găsesc la tot pasul în legendarul paganic și eretic al tuturor popoarelor. Ne vom mărgini aci de a cita, avîndu-l mai la îndemînă în momentul de față, următorul pasagiu din legenda medievală a sîntei Barbare:

«*...duo pastores erant pascentes oves suas, et illi consideraverunt, quod beata Barbara a facie patris extra petram fugeret. Pater autem ejus quaeritando discurrens venit ad praedictos pastores inquirendo, utrum vidissent Barbaram filiam suam;* **unus autem eorum considerans iram patris juravit, se nescire, alter vero digito eam prodidit. Beata autem Barbara proditori suo maledixit, et subito ipse versus est in statuam marmoream** etc. »[10] *

Într-un cîntec poporan bulgar, Maica Domnului afurisește plopul « ca să n-aibă umbră », bradul « ca să nu înflorească », iedera « ca să facă roduri negre »[11]: iar amicul meu Angelo de Gubernatis ne spune că, într-o legendă poporană italiană, Fecioara Maria, din contra, binecuvîntează mai multe plante: « *Pour soustraire son fils aux sicaires d'Hérode, la Vierge le cache sous des plantes et des arbrisseaux que, naturellement, elle bénit...* » [12] ** 276

§ 9. Mai pe scurt, redacțiunea românească se află într-o legătură necontestabilă cu prototipul lui Bogomil — vezi mai sus, §-ul 3—, dar în același timp este foarte independinte [127].

De la acea veche redacțiune din secolul XVI trebui să facem acum o săritură, peste trei veacuri, pînă la o redacțiune de tot nouă, care— cam

---

[9] Pétin, *Dictionnaire hagiographique*, Paris, 1850, t.2, p. 1033, în Migne, *Encyclopédie théologique*, t.41.

[10] Köhler, în Wolf, *Zeitschrift für deutsche Mythologie*, t.3, Göttingen, 1855, p. 299.

*„... Erau doi păstori păscîndu-și oile și ei au luat seama că fericita Barbara fugea din fața tatălui ei după o stîncă. Iar tatăl ei a ajuns în goană, căutînd-o, la acești păstori, pe care i-a întrebat dacă au văzut-o pe Barbara, fiica lui; *iar unul dintre ei, luînd seama la mînia tatălui, s-a jurat că nu știe; celălalt însă a trădat-o,* [*arătînd*] *cu degetul. Iar fericita Barbara l-a blestemat pe trădătorul său și pe dată el s-a prefăcut într-o statuie de marmură* etc." (*n.ed.*).

[11] Miladinovți, *Български народни песни*, Zagreb, 1861, p. 36, no.XXXVI.

[12] Gubernatis, *La mythologie des plantes*, Paris, 1868, t.1, p. 216.

**„Pentru a-și apăra fiul de ucigașii năimiți ai lui Irod, Fecioara îl ascunde între ierburi și sub arbuști, pe care ea, bineînțeles, îi binecuvîntează..." (*n.ed.*).

între anii 1860—70 — s-a tipărit pentru prima oară în Iași, și apoi — de la 1870 încoace — s-a reprodus în București mai de multe ori de către tipograful Teodor Mihăescu.

Noi posedăm numai ultima ediţiune bucureșteană, 1878, in-16, pagine 16, sub titlul: *Minunile Sfîntului Sisoe.*

Afară de text, ea cuprinde la capăt o grosolană gravură, reprezintînd pe « Sft. Sisoe », îmbrăcat călugărește, răzimat de o stîncă și arătînd cu mîna dreaptă la « Satana », sub forma tradiţională de ţap, pe care « Arh. Mihail » îl ţine cu o mînă de chică, iar cu cealaltă îi împlîntă în gît vîrful sabiei, curgînd din gura dracului voluminoase picături de sînge.

Între celelalte particularităţi ale acestei noue redacţiuni, să constatăm mai întîi de toate schimbarea întîmplată chiar în numele sîntului: din *Sisinie* s-a făcut *Sisoe.*

Calendarul creștin cunoaște doi sfinţi *Sisoes*, ambii egipteni de naștere și ambii serbaţi în luna lui iuliu.

277 Despre cel de la 6 iuliu, Sisoe supranumit cel mare, Mefneele ne spun anume că: « puternică era rugăciunea lui spre gonirea dracilor »[13].

Iată de ce, prin asemănare de numi și prin asociaţiune de idei totodată, sîntului Sisoe « gonitorul de draci » i-a fost lesne de a înlocui în noua redacţiune românească pe sîntul Sisinie « gonitorul de draci » din redacţiunea cea veche.

Între cele două redacţiuni mai există și alte diferinţe secundare, precum dispariţiunea « stîlpului de marmură » și adausul « paltenului » pe lîngă « salce », « rug » și « măslin »; în totalitate însă, identitatea ambelor este atît de învederată, încît noi ne-am crezut datori a reproduce pe cea nouă în josul celei vechi, întocmai după cum am făcut în « Texturi măhăcene », la no. I, în privinţa celor două redacţiuni române ale Legendei Duminicei.

§ 10. Dar cărticica intitulată « Minunile Sfîntului Sisoe » cuprinde nu numai textul cel modernizat al vechii redacţiuni românești. După acest text urmează în ea: « Visul Maicei Domnului », asupra căruia vom reveni mai jos, la no. II; de aci o sentinţă a lui Ponţiu Pilat contra Mîntuitorului; și-n fine, o fantastică enumeraţiune a suspinelor, lacrimelor etc. etc. ale lui Crist; cari toate ar merita de a fi studiate mai de aproape, ca niște apocrifuri foarte populare în toată Europa, dacă ar fi în vreo legătură cu texturile ce ne preocupă.

În cazul de faţă, fără comparaţiune mai importantă este bucata cea pusă în cărticică chiar la început, înainte de ceea ce noi am numit redacţiunea românească cea nouă.

Iat-o întreagă:

« *Eu, robul lui Dumnezeu sfîntul Sisoe, pogorîndu-mă din Muntele Sionului, adecă din Măgura Eleonului, văzui pe arhanghelul Mihail, voievod îngeresc, întîmpinînd pe Avestiţa, aripa Satanei, și era părul capului ei lung pînă la călcîie, și ochii erau ca focul, și din gură-i ieșea foc și din tot trupul ei, și mergea foarte strălucită și cu trupul schimonosit. Și o întîlni arhanghelul* 278 *Mihail și o întrebă: de unde vii tu, Satano, duh necurat, și unde te duci, și cum îţi este numele? Iar ea zise: eu sînt duh necurat, aripa Satanei. Atunci arhanghelul o luă de păr și o bătu cumplit; iar ea striga cu glas mare, și zicea ca să mai înceteze îngerul de bătaie, că i le va spune toate pe rînd; și încetînd îngerul de bătaie, ea începu a i le spune: — Auzit-am de o fecioară Maria, fata lui Ioachim și a Anei, pe care a vestit-o arhanghelul Mihail prin toate cetă-*

[13] *Vieţile sfinţilor din luna lui iulie*, București, 1836, in-f., f.69.

țile, vrînd Maria să nască pe Isus Nazarineanul; și eu merg cu ale mele diavolești meșteșuguri ca s-o smintesc pe dînsa. Iar arhanghelul a zis: pînă-n ziua de astăzi, aceste meșteșuguri ale tale să mi le spui. Și o luă de părul capului, începu a o bate rău, și o junghia; iar ea zise îngerului: lasă-mă, că ți le voi spune toate pe rînd: — Eu mă fac muscă, eu mă fac paianjene, eu mă fac ogar, și toate nălucirile văzute și nevăzute, și merg de smintesc femeile, și iau copii, și smintesc fețile (fetele?) lor prin somn greu dormind; și eu am 19 numi ale mele: Avestița, Navodar, Salomnia, Zurina, Nicara, Aveziha, Scarbola, Miha, Puha, Cripa, Zlia, Nevața, Pesia, Cilipina, Igra, Eosfor, Luțifer, Avie, Berzebuti; dar unde se vor găsi numile mele scrise, eu acolo nu mă voi apropia de 7 mile deloc de acea casă, nici de nimeni cîți vor fi întru acea casă, pînă va fi cerul și pămîntul, în veci, amin».

Noi știm — vezi pag. 254, § 6 — că bogomilii aveau o deosebită venerațiune pentru arcangelul Mihail, și avem totodată o mărturie pozitivă — mai sus, § 2 —cum că acest « voievod al îngerilor » figura anume în rugăciunea lui Bogomil cea cu sîntul Sisinie. Cu toate astea, nici în redacțiunile rusești, pe cîte le cunoaștem, nici în cele două românești, despre cari am vorbit pînă aci, arcangelul Mihail nu se află; și iată că pe neașteptate noi îl găsim acum alături cu sîntul Sisinie, devenit Sisoe, și alături cu nomenclatura cea lungă din prototipul lui Bogomil și din redacțiunile rusești.

Din aceasta ar trebui să conchidem una din două:

Sau că Bogomil va fi scris diferite rugăciuni contra frigurilor, toate cu sîntul Sisinie, dar numai una cu arcangelul Mihail;

Ori că din prototipul lui Bogomil se vor fi desfășurat mai | tîrziu două sau mai multe varianturi, din care numai într-unul s-a conservat arcangelul Mihail. 279

Prima ipoteză pare a fi întărită prin acea împregiurare că în lista scrierilor bogomilice — mai sus, pag. 255 — figurează alături: « rugăciuni de friguri » și « despre cele 7 friguri », ca două sau mai multe bucăți deosebite; cealaltă ipoteză este totuși nu mai puțin probabilă, deoarece în redacțiunea românească cea veche noi nu vedem nomenclatura cea diabolică, care ar fi trebuit să figureze și acolo, după cum figurează în redacțiunea cea veche rusească, ambele redacțiuni fiind legate prin punctul comun al « stîlpului de piatră ».

Oricum ar fi, mărginindu-ne în sfera variantelor românești, « Sisinie cu Mihail », adecă redacțiunea cea scurtă, este tot atît de bogomilic ca și « Sisinie cu stîlpul », adecă redacțiunea cea lungă [128].

§ 11. După cum în Rusia opera lui Bogomil a ajuns la treapta unui simplu descîntec poporan, tot așa și-n România, cel puțin unul din cele două varianturi.

D.S.F.Marian a publicat de mult următorul descîntec din Bucovina:

« Pogorîndu-se arhanghelul Mihail din Muntele Eleonului, a întimpinat pe Avezuha, aripa Satanei, și era foarte grozavă. Părul capului ei era pînă-n călcîie, și ochii ei erau ca stelele, și mînile de fier, și unghile la mîni și la picioare erau ca secerea, și din gura ei ieșea pară de foc. Și i-a zis arhanghelul Mihail, mai marele voievod puterilor cerești:

— De unde vii tu, duh necurat, și unde te duci?

— Eu merg în Vifleemul Iudeei, că am auzit că are să se nască Isus Hristos din Maria fecioară, și merg ca s-o smintesc pe ea.

Atunci o luă arhanghelul Mihail de părul capului, și o legă cu lanțuri de fier, și-i puse paloșul în coaste, și începu a o bate foarte tare, ca să spună toate meșteșugurile sale.

Iară ea începu a spune:

— Eu mă fac ogar, mîță, muscă, păingăn, cioară, fată groaznică, și așa întru în casele oamenilor de le smintesc femeile, și le smintesc pruncii, și le aduc pripașii, și eu am 19 numi: I. Vestița: II. Novadaria; III. Valnomia; 280 *IV. Sina; V. Nicozda; VI. Avezuha; VII.|Scorcoila; VIII. Tiha; IX. Miha; X. Grompa; XI. Slaló; XII. Necauza; XIII. Hatav; XIV. Hulila; XV. Huva; XVI. Ghiana; XVII. Gluviana; XVIII. Prava; XIX. Samca. Și unde sînt aceste numi scrise, eu acolo de casa aceea nu mă pot apropia de 3000 de pași.*

Atunci îi zise arhanghelul Mihail, mai marele voievod puterilor cerești:

— Iată-ți zic ție și te jur, să n-ai putere a te apropia de casa robului lui Dumnezeu N.N., nici de averea lui, nici de dobitoacele lui, nici de toate cîte sînt ale lui, și să te duci în munții cei pustii, unde nime nu locuiește, acolo să-ți fie locuința ta. Amin»[12].

Nu avem nevoie de a insista asupra perfectei identități a acestui descîntec cu bucata cea introductivă la «Minunile Sfîntului Sisoe», cu acea deosebire fundamentală însă că aci s-a pierdut deja orice urmă, directă sau indirectă, de sîntul Sisinie din prototipul lui Bogomil [129].

§ 12. Același variant, iarăși foarte modificat și iarăși fără sîntul Sisinie, se află slavonește între exorcismele lui popa Simeon, pe cele două foi adause la finea volumului lui popa Grigorie din Măhaci, despre cari noi am vorbit în treacăt între «Texturi măhăcene», la pag. 175.

Iată-l literalmente, cu lipsuri din cauză că hîrtia e roasă pe la margine:

Азъ арха҃гглъ михаилъ ходих по горѣ елеwнстѣи и wбрѣтох вѣщицъ именїем авизою и рекох еи ти еси злоплемен и проклетое вѣ ... wна бо вѣше прострѣла власи свои до петꙋ. и рече еи арха҃гглъ михаилъ не имам поустити. аще ми сѧ не клънеши и 281 повѣждаи ми родꙋ своемꙋ. и | име ... же рече емꙋ наш родмо (*sic*) име (?). а҃ мора. в҃ вѣщица. г҃ ахоха. д҃ пладница. е҃ лекта. ѕ҃ чакоу ... днца. з҃ полонощница. и҃ свевела. ѳ҃ дѣ ... иwдаважща. і҃ нерадостна. аі҃ чрънш ... нигде да не сам бил клъноути сѧ. арха҃ггле михаиле. идеже стоит мл҃твы сїе въ домꙋ ...

Eu, arcangelul Mihail, îmblat-am pe Muntele Eleonului și am aflat pe Veștița numită Avizoe, și i-am zis: tu ești neam rău și blăstemat... căci ea își întinsese pletele pînă la călcîie. Și-i zise arcangelul Mihail: nu te voi lăsa, dacă nu te vei jura și | nu-mi vei spune neamul tău și numile; iară dînsa a zis: numile neamului meu sînt: 1. Mora; 2. Veaștița; 3. Ahoha; 4. Demiazizi; 5. Lecta; 6. A-omului... 7. Demiazinoapte; 8. Svevela; 9. ... 10. Nebucuroasa; 11. Neagra... arcangele Mihaile, unde în casă va fi această rugăciune...

E peste putință de a nu vedea, de la cea de-ntîi aruncătură de ochi, intima legătură a acestei pretinse rugăciuni cu redacțiunea cea din «Minunile Sfîntului Sisoe» și cu descîntecul românesc din Bucovina, pe de o parte, iar pe de alta, cu cele două descîntece rusești, toate acestea izvorîte, pe diverse pogorîșuri, din unul și același prototip al lui Bogomil.

§ 13. Redacțiunea cea scurtă și cele două rusești conservă cu persistință nomenclatura dracilor, pe care a pierdut-o redacțiunea cea lungă, veche și nouă.

Cîtă dezbinare însă în numi și chiar în numere!

---

[12] M a r i a n, *Descîntece din Bucovina*, în *Traian*, 1869, no. 87, p. 252.

În Bogomil sînt numai 7 draci, în redacţiunile ruseşti — 12; tot 12 în exemplarul slavic al lui popa Simeon; apoi 19 în redacţiunea românească cea scurtă şi-n descîntecul din Bucovina.

Divergința numilor se poate constata mai bine prin următorul tabel:

REDACȚIUNEA ROMÂNĂ:	DESCÎNTEC:	POPA SIMEON:	REDACȚIUNILE RUSE:
Avestița	Vestița	Вѣщицъ	Трясея
Aveziha	Avezuha	Авизоꙗ	Огнея
Salomnia	Valnomia	Мора	Ледея
Năvodar	Navadaria	Пладница	Гнетея
Scarbola	Scorcoila	Полоноощница	Хрипуша
Miha	Miha	Лекта	Глухая
Puha	Tiha	Ахоха	Ломея
Cripa	Grompa	Чръна	Унея
Zlia	Slaló	....	Желтея
Nicara	Nicozda	Свевела	Коркуша
Zurina	Sina	......	Гледея
Nevața	Necauza	Нерадостна	Невея.
Eosfor	Hatav		
Luțifer	Hulila		
Berzebuti	Ghiana		
Avie	Huva		
Cilipina	Gluviana		
Igra	Prava		
Pesia	Samca		

282

Afară de *Avestiță* (= *Vestiță* = Вѣщицъ) şi *Avezuhă* (= *Avezihă* = Авизоꙗ), cari figurează în trei liste; afară de *Salomnia* (= *Valnomia?*), *Miha*, *Tiha* (= *Puha?*), *Scarbola* (= *Scorcoila*), *Năvodar* (= *Navadaria*), *Grompa* (= *Gripa*) şi *Zlia* (= *Slalo?*) din cele două liste româneşti; afară de o apropiere posibilă între românul *Nevață* şi rusul Невея; toate celelalte numi sînt în dizarmonia cea mai infernală, astfel că nomenclatura drăcească se urcă nu la 7, nu la 12, nu la 19, ci la un minimum de 50!

Să nu ne închipuim însă că numai românii şi slavii ar fi neşte naşi atît de darnici în privința Satanei.

În dosarele faimoaselor procese de fermecătorie din Germania, dracul poartă mai multe zecimi de numi: *Bickelhut*, *Breittkop*, *Bolomolo*, *Federbusch*, *Fröhlich*, *Gerlach*, *Grünwald*, *Hundskopf*, *Kehrauss*, *Limper*, *Lucifer*, *Moritz*, *Pompernickel*, *Seltenfroh*, *Strule* etc. etc. Aproape fiecare fermecătoreasă cunoştea pe acest gentleman sub un altfel de nume, cînd semnificativ, cînd cabalistic, cînd fără nici un căpătîi[13].

În Francia, o demonologie din secolul XVI ne spune de asemenea că statul major al Infernului se compune din: *Lucifer*, *Belzebut*, *Astarot*, *Lucifugé*, *Satanachia*, *Fleuretty*, *Ne|biros*, *Baël*, *Agares*, *Marbas*, *Pruslas*, *Aamon*, *Barbatos*, *Buer*, *Gusoyn*, *Botis*, *Bathim*, *Pursan*, *Abigar* etc. etc.[14] 283

Încă o probă că bogomilismul căuta să se identifice în toate cu pornirile cele instinctive, aşa-zicînd antropologice, fie bune sau rele, ale poporului.

---

[13] W o l f, *Zeitschr. f. deutsche Mythol.*, t.2, p. 64.

[14] *Le grand grimoire ou l'art de commander aux esprits, sur un manuscrit de 1522*, Paris, 1845, in-12, passim.

§ 14. Dezvoltările de mai sus ne permit a stabili un paralelism foarte instructiv între apocriful eretic, cu care începusem « Texturile măhăcene », și apocriful cestalalt, tot așa de eretic, cu care începem acuma « Texturile bogomilice », adecă între « Legenda Duminicei » și între ceea ce am putea numi: « Legenda Frigurilor ».

Aci, ca și acolo, un singur prototip se bifurcă din capul locului în două redacțiuni, diferite nu numai prin scurtimea sau lungimea lor relativă, dar încă prin punctul de plecare, prin oarecari amărunte și — pînă la un punct — chiar prin intensiune.

Aci, ca și acolo, ambele redacțiuni, născute printr-o timpurie bifurcare dintr-una și aceeași sorginte, încep apoi a se încrucișa laolaltă, a se amesteca, a se împleteci, dar fără a se identifica, fără a pierde fiecare propria sa existință separată, astfel că uneori ele figurează împreună în aceeași broșură, ca și cînd ar fi două legende deosebite.

În fine, aci ca și acolo, după secoli de adîncă uitare, apocriful recîștigă deodată vechea-i popularitate, reînoindu-se în limbă sub raportul formei, și adaptîndu-se — în privința fondului — la situațiunea momentului...

Млтва стго Сїсина ѡт диавола проклета:

кто воинь бист ıакож сти Сисинь.

иже многимъ воемъ ѡдолеѧтъ.

пръво Сирианомъ, и втора Исмаилтеном, и три Тартаромъ.

114. егда млтв8 твораше възвратись сти Сїсинь ѡт въстока въ Равїю.

и прїиде къ нем8 аггль, гсднъ въ съне и рече ем8.

иди Сисине къ сестри свое Мелинтию. |

понеж ест родила, е дети, и възел их ест дїаволъ. и ѕ хощеть възети.

не сътворити ловц8 дїавол8 том8.

115. ıако тебѣ | радї ѿтженет гь дїавол8 того.

Мелинтїна же сестра своа роди сътвори стлпь, мраморень.

и заковала гвоздїемъ, и ѡловомъ знлиана (*sic*).

(RUGĂCIUNEA SÎNTULUI SISIN CONTRA AFURISITULUI DRAC) 284

кареле воиникь ф8 ка сти Сїсинъ. че м8лте ощи бир8и.

ꙟтъю Сїрианїи. аи дои Т8рчїи, аи треїи Тътаръи.

е дека-ш фѣпсе р8гъ, | ꙟтоарсесѣ сти Сисїнъ де ръсърит ла Равїѧ.

ши вине кътръ ел8 ꙟџер8л домн8л8и ꙟ вис ши ѕисе л8и.

д8-те Сисине кътръ сор8-та Мелинтїе.

кь ш-а8 нъск8т чинчи кокони. ши ıа8 л8ать драк8лъ ши аль шаселе ва се и-лъ ıа. 285

съ н8 фачи вънат ачел8[ıа] дракъ.

къ пентр8 тине гонеще д8мн8л прѣ ачела дракь.

Мелинтїа сора л8и, нъск8 де фъкъ стльп8 де марм8ре.

ши-л ферекъ к8 пироане де фїер8, ши коперит к8 пл8мб8.

Carele voin*i*cŭ fu ca s*v*eti Sisinŭ, ce mu*l*te oști biru*i*? întăiu siriĭanii, a*i* doii tu*r*cii, ai treii tătarăi. E deca-*ș* fépse rugă, întoa*r*sesé s*v*eti Sisinŭ de ră*s*ări*t* la Raviĭa; și vine cătrâ elu îngeru*l* Domnului în vi*s* și dzi*se* lui: Du-te, Sisine, cătrâ soru-ta Melintie, că ș-au| născu*t* cinci coconi, și ĭ-au luatŭ dra*cu*lŭ, și alŭ șasele va se i-lŭ ĭa, să n*u* faci văna*t* aceluĭa drac; că pentru tine gonește Dumnu*l* pré acela dracŭ. Melintia, sora lui, născu de fâc*u* stlăpu de ma*r*mure, și-*l* ferecâ cu piroane de fieru, și coperi*t* cu plu*m*bu, și luo doo 284 285

MINUNILE SFÎNTULUI SISOE 284

Atuncea, în vremea sfîntului Sisoe, plecară cu un împărat la vînătoare și dimpreună cu frații mulți; iar cînd fu într-o pădure mare, cu voia lui Dumnezeu dete o furtună mare, și se risipiră toți pe fața pămîntului, neștiind nimeni care încotro a apucat. Iar sfîntul Sisoe, cu voia lui Dumnezeu, nemeri drept la chilia sori-sei Meletia în marginea Mării. Și stînd la ușă, striga cu glas mare ca să-i deschiză ușa. Iară Meletia îl întrebă: cine ești tu, că eu nu

	и поет, в҃, ѡтроковице на слѹжбѹ себе брашно за лѣть.	ши лѹѡ доѡ фете съ-и слѹжаскъ кѹ хранъ ⁘тръ ань.
116.	и прїиде с҃ти Сїси[нъ] къ стлъпѹ и рече.	ши мерсѧ с҃ти Сисин | кътръ стлъпѹ ши зисе.
	сестро Мелинтїе ѡтвръзи ми ст҃лпь да вьнидѹ.	соро Мелинтїе дешькиде-ми стлъпѹл съ ⁘трѹ.
	ѡна же рече, не смеѧю ти ѡтвръсти, ꙗкож боѧ се врага Вараха.	ѧ зисе нѹ кѹтез съ-ци дешкиз, късмъ темѹ де дракѹл ⁘шелъторюл.
286	ѡнь же рече ѡтврьзи ми стлъпь да вьнидѹ ꙗк велїа ест вьнѹ зима.	ел зисе, соро Мелинтие дешкиде-ми стлъпѹл съ ⁘трѹ, къ афаръ маре фригѹ ѧсте.
	и велїа въалница (*sic*), нест главѹ подклонити.	ши маре вихор, н-ам капѹл оунде-ми ⁘кина.
117.	азь есмъ ловцѹ дїавола томѹ, мене радї ѡтженет гь дїаволѹ того.	еѹ синтѹ вънъторѹл ачелѹѧ драк, пентрѹ мене гонеще домнѹль прѣ ачела драк.
	тогда ѡана (*sic*) ѡврьзи (*sic*) его ст҃лпь.	атѹнче ѧ дешкисе лѹи стлъпѹл.
	и вьниде дїавол же подмиче сѧ просеною лоспою под копитом коню Сисина.	ши ⁘тръ дракѹл питѹлиш ка ѡ грьѹнце де мею сѹптѹ копита калѹлѹи лѹ Сисин.
	и вьсхити ѡтрок и побеже къ морю.	ши ръпи коконѹл ши фѹџи кътръ маре.
	ѡна же рече, ѡ брате мою еж ти рех се ми быст.	ѧ зисе ѡ фрателе мeѹ, кѹм ци зиш аша фѹ.

---

fete să-i slujască *cu* hrană întru anŭ. Și mer*s*ĭa *s*v*e*ti Sisi*n* cătră stlăpu, și zise: soro Melintie, deșăchide-mi stlăpu*l* să întru. Ĭa zise: nu cutez să-ți deș-
286 chiz, că m*ă* temu de d*r*acu*l* înșelătorĭu*l*. E*l* zise: soro Me|li*n*tie, deșchide-mi stlăpu*l* să întru, c*ă* afară mare frigu ĭaste *ș*i mare vihor: n-a*m* capu*l* unde-mi închina; eu si*n*tu vânătoru*l* acelŭĭa dra*c*; pe*n*tru mene goneșt*e* Domnulŭ pr*é* acela dra*c*. Atu*n*ce ĭa deșchise lui stlăpu*l*. Și întră dracu*l* pituli*ș* ca o grău*n*țe de meĭu suptu copita calului lu Sisi*n*, și răpi coconu*l*, și fugi cătră Mare. Ĭa dzise: o, fratele meu! cu*m* ți dzi*ș*, așa fu. Atunce s*v*e*t*i Sisi*n* încălecă pre

---

te cunosc pe tine? El iarăși zise: deschide-mi ușa, soru-mea Meletia, că n-am unde să scap
285 *de furtuna Mării; iar | soru-sa Meletia răspunse zicînd: nu-ți voi deschide ușa, că mă tem de diavolul ca să nu-mi ia și pe copilul acesta, că încă n-au împlinit 40 de zile. Iar sfîntul zise: deschide ușa, că pe mine m-a orînduit Dumnezeu după vînătorii de diavoli. Auzind soru-sa, îndată i-a deschis ușa, și intrînd sfîntul cu calul în casă, iar diavolul se făcu grăunte de mei și se lipi supt copita calului, și intră și el cu sfîntul în casă. Iar Meletia soru-sa, singură fiind fără de ajutor, cu o mînă bucate făcea și cu altă mînă copilul ținea; apoi cinară și se culcară; iar cînd fu pe la miezul nopții, se sculă diavolul și fură copilul*
286 *din leagăn și fugi cu el. Iar | copilul țipînd tare, Meletia îl auzi prin somn și se deșteptă, și puse mîna în leagăn, și găsi leagănul gol și începu a plînge cu glas mare, și cu multă jale strigă: scoală, fratele meu sfinte Sisoe, că și pre acest copil mi l-a furat diavolul! Iar sfîntul se deșteptă și zise: ce este aceasta? iar soru-sa i-a spus lui pricina. Deci el îndată se sculă și încălecă pe cal și-și luă paloșul în mînă, și plecă după diavolul ca să-l*

	тогда с҃ти Сисин въседи на кон свою, и потече вь след дїаволу того.	атунче с҃ти Сисин ꙟкълекъ прѣ калул луи ши алергъ прѣ урма ачелуіа драк.	
118.	кон же его | пламеном дихаша имееи вь рукахь пламено копїе.	калул луи въпъи дихнїѧ, ши аве ꙟ мънѫ ѡ сулицъ де фоку.	287
	и погна къ връбе.	ши-л гони прѣ ла ѡ салче.	
	и рече древо б҃жїи връбо. видѣ ли врага бежаща и ѡтроку носеща.	ши ѕисе лемнул лу Думнезеу салче, въѕуш дракул фугинду ши ꙟу кокону дукънду.	
	и беше връба видела и рече не видех.	ши салче-л фусесѧ въѕут ши ѕисе ну л-ам въѕут.	
	и рече с҃ти Сисин, да цветеш а плод да не сътвориш.	ши ѕисе с҃ти Сисин, съ ꙟфлурещи іаръ поаме съ ну фачи.	
	паки потече и виде иное древо купино.	іаръши курсе ши възу алтъ лемну ругь.	
119.	и рече с҃ти Сисинъ древо б҃жїе купино, виде ли врага бежеща и ѡтроче носеща.	ши | ѕисе с҃ти Сисинь, лемнул лу Думнезеу ругуле. въѕуш дракул фугинду, ши уꙟ кокон дукъндуу.	
	и купино беше видел и рече не видех.	ши ругул фусесѧ въѕут ши ѕисе ну л-ам въѕут.	
	и рече имъ (*sic*) Сисин, да|си проклета. где ж ест корень твои. ту бѫдеть и връх твои.	ши зисе луи съ фїи блѫ|стемат, унде цї-е ръдѫчїна та аколе съ-ци фїе връхул тѫу.	288
	кто хощет мимо ити к тебѣ, а ты потькнетї е. а себе на проклетїе.	чине ва тречe прѣ лънгѫ тине. ту съ-и ꙟпеадечи, іаръ еи съ те бластемѣ.	

calu*l* lui și al*e*rgă pré u*r*ma aceluĭa dra*c*. Calu*l* lui văpăi dihniĭa;| și ave în mână o suliță de focu. Și-*l* goni pré la o sa*l*ce, și dzi*se*: le*m*nu*l* lu Dumnedzeu sa*l*ce! vădzu*ș* dracu*l* fugi*n*du și înu coconu ducăndu? Și sa*l*ce-*l* fuseśa vădzu*t*, și dzi*se*: nu l-a*m* vădzu*t*. Și dzi*se* s*v*eti Sisi*n*: să înflurești, ĭară poame să nu faci. Ĭa*ră*și cu*r*se, și vădzu altŭ lemnu, rugŭ; și zi*se* s*v*eti Si*s*i*n*ŭ: lemnu*l* lu Dumnezeu rugule! vădzu*ș* dracu*l* fugi*n*du și uîn coco*n* ducăndu? Și rugu*l* fuseśa vădzut, și dzi*se*: nu l-a*m* vădzu*t*. Și dzi*se* lu*i*: să fi*i* blâstema*t*! un*de*-ți e rădâcina ta, ac*o*le să-ți fie vrăhu*l* tâu! cine va trece pr*é* lăngâ t*i*ne, tu să-i înpe*a*deci, ĭară ei să te blastemé. Și ma*i* alergă, și vădzu uîn maslinŭ stân*du*

găsească. Și mergînd pe drum, află pe marginea Mării o salce, și stătu în loc și descălecă de pe cal jos, și se rugă lui Dumnezeu cu lacrimi ca să-i grăiască salcea, și începu a o întreba: sfîntă salce a lui Dumnezeu, n-ai| văzut pe diavolul fugind cu copil în brațe? iar salcea văzuse, și zise că n-a văzut; deci sfîntul, cunoscînd vicleșugul dintr-însa, i-a zis: să fii blestemată de Dumnezeu, ce vei înflori să nu legi; și fu așa. Și sfîntul tot alergă după diavolul și, văzînd în cale un rug, îi zise: rugule al lui Dumnezeu, n-ai văzut pe diavolul fugind cu un copil în brațe? iară rugul văzuse, și zise că n-a văzut; deci și pe acesta, ca și pe salce, l-a blestemat zicînd: unde-ți este rădăcina, să-ți fie și vîrful, și să fii împiedicarea oamenilor; și fu așa. Iar sfîntul tot alergă după diavolul, și văzu în marginea Mării un paltin, și zise: sfinte paltine al lui Dum|nezeu, n-ai văzut pe diavolul fugind cu un copil în brațe? iar el spuse drept, că l-a văzut, dară a și auzit copilul țipînd pe cale; deci Sfîntul îi zise: să fii blagoslovit de Dumnezeu, și să stai înaintea bisericei cu păcătoșii la pocăință| și cu drepții la spăsenie; și fu așa. Iar sfîntul tot alergă după diavolul, și văzu în marginea Mării un maslin și zise: sfinte masline al lui Dumnezeu, 287 288

и потече и виде маслинꙋ прї мора стоеща.

120. и рече с҃ти Сисинъ | древо б҃жїи маслино. виде ли врага бежаща, и ѡтроче носеща.

и рече маслинꙋ. видѣх вь морю порнноша се.

и рече с҃ти Сисин. да иси бл҃свенно и ѡсщенно древо б҃жїи маслинꙋ.

и бꙋдеше вьсем ц҃рквам на просщ҃енїе, а ч҃лком на сп҃сенїе.

тако быст.

289 121. прїнде къ морю и връже ꙋндицꙋ свою вь море, извлече мрежъ врага на сꙋхо.

и начет его ꙋбити, ѿв҃. палицю железною.

и гл҃а емꙋ даждь ми. ѕ҃. дети Мѣлинтїани сестре мои.

и рече дїавол, не им чесо дати изель их есмъ.

и рече Сисин. извꙋ (*sic*) их проклете дїаволе.

ши маи алергъ ши вѫзꙋ оуꙟ маслинъ стьндꙋ лънгъ маре.

ши ѕисе с҃ти Сисин, лемнꙋл лꙋ дꙋмнезеꙋ маслинꙋ. вьзꙋши дракꙋл фꙋџиндꙋ, ши ꙋ кокон дꙋкьндꙋ.

ши ѕисе маслинꙋл, вѫзꙋю-л ꙟ маре афꙋньдъндꙋ-се.

ши ѕисе с҃ти Сисин. сь фїи бл҃свитꙋ и ѡсветит. лемнꙋл лꙋ дꙋмнезеꙋ маслинъ.

ши сѫ фїи ла тоате бесѣречилѣ де лꙋминѫ, ши ѡаменилѡр де сп҃сенїе.

аша фꙋ.

ши вине ла маре| ши-шъ арꙋнкъ ꙋндица лꙋи ꙟ марѣ, ши скоасе дракꙋл ла ꙋскат.

ши ꙟчепꙋ а-л бате кꙋ. ѿв҃ де бꙋздꙋгане де фїерꙋ.

ши гръи лꙋи, дь-ми ѕ҃ фечори аи сꙋрори-ме Мѣлинтїеи.

ши ѕисе дракꙋл, н-ам че-ци да къ л-ам мънкат.

шї-и ѕисе лꙋи Сисинъ, бореще-и проклете драче.

---

lăngă Mare, și dzi*se* s*v*eti Sisi*n: * lemnu*l* lu Dumnedzeu maslinu! vădzu*și* dracu*l* fugi*n*du și u coco*n* ducăndu? Și dzi*se* maslinu*l*: vădzuĭu-*l* în Mare afunădăndu-se. Și dzi*se* s*v*eti Sisi*n*: să fii b*l**agoslo*vitu și osveti*t*, lemnu*l* lu Dumnezeu maslinŭ! și să fii la toate besérecilé de lumină, și oamenilo*r* de

289 sp*a*senie. Așa fu. Ș*i* vine la|Mare și-șŭ aru*n*că undița lu*i* în Maré, și scoa*se* dracu*l* la usca*t*, și începu a-*l* bate cu 802 (82?) de b*uzd*ugane de fieru; și grăi lui: dă-mi 6 fecori ai surori-me Mélin*t*iei. Și dzi*se* dracu*l*: n-a*m* ce-ți da, că l-a*m* măncat. Și-i dzi*se* lu*i* Sisinŭ: borește-i, proclete dra*ce!* Dra*c*u*l*ŭ dzi*se*:

---

n-ai văzut pe diavolul fugind cu un copil în brațe? iar maslinul spuse drept: l-am văzut, s-a afundat în Mare, și se juca cu peștii Mării și cu copilul împreună; iar sfîntul zise: să fii

289 *blagoslovit de Dumnezeu, din tine să fie mirul, și fără de tine să nu | se boteze omul, și fu așa. Atuncea sfîntul Sisoe descălecă de pe cal în marginea Mării și îngenunche cu fața la pămînt și se rugă lui Dumnezeu ca să-i dea pe diavolul în mînă. Și rugîndu-se sfîntul cu lacrimi de foc lui Dumnezeu, a aruncat cîrligul în Mare, și îndată a prins pe diavolul, și apucîndu-l de ceafă l-a scos afară din Mare, si l-a bătut cu bătăi de usturime și cu paloșul de foc în lungul trupului. Și zicea diavolul sfîntului: ce ai cu mine, sfinte Sisoe, de mă bați? iar sfîntul zise: să dai, diavole, copiii soru-me Meletia cari i-ai luat; iar el zise: n-am de unde să ți-i dau, că i-am înghițit; iar sfîntul zise: dacă i-ai înghițit, borăște-i; iar diavolul zise sfîntului: borăște*

дїавол же рече, изблю и ти млеко матерно на дланѫ, еж еси съсал млад.

тогда с҃ти Сисии сътвори

122. м҃лтвꙋ къ б҃ꙋ.

и зблꙋва млеко матерно на дланы.

тогда дїаволь изблюва. ѕ҃. дѣти Мелинтиꙗнїи.

и рече им Сисии, живь г҃ь б҃ь наш н҃бсы и на земле, не имами пꙋстити (*sic*) дїаволе доклe ми съ не кльнишн.

123. и начеть диꙗвол клети се, тако ми сил страшнаго п҃рстола.

идеже м҃лба сїнꙗ г҃лет сѧ име мое (?) въспоминанїе те тꙋ дїавол не настигнет.

живь г҃ь б҃ь нашь н҃бсии и на земле, не имам тебе пꙋстити дїаволе. аще не кльниш ми съ.

и начет дїꙗволъ съ сльѕами клети сѧ.

тако ми сил страшнаго прѣ-

124. стола и мишца високаго.

и чистаго порфїра ѡсъненции прѣчс҃тнѧ его врьх.

дракꙋль ѕисе. бораще-ци ши тꙋ лаптеле мъни-та ꙟ палмѫ чела че-и сꙋптꙋ ꙟ тинерецеле.

атꙋнче с҃ти Сисии, елꙋ-ши фече рꙋгѫ кьтрь | дꙋмнеѕеꙋ.

ши бори лаптеле мъни-са ꙟ палмѫ.

атꙋнче ши дракꙋл бори, ѕ҃ фечори аи Мелинтїеи.

шї-и ѕисе лꙋи Сисии. вїꙋ дꙋм- 290 неѕеꙋ домнꙋл нострꙋ ал черюлꙋи ши алъ пъмънтꙋлꙋи, и-ам а те льса драче пѫнѫ нꙋ те вери џꙋра.

ши ꙟчепꙋ дракꙋл а се џꙋра съ мъ парде де търїа ꙟфрикатꙋлꙋи ска|оуны.

юѡ рꙋга ачаста грѫи-се-ва ши нꙋмеле тъꙋ помени-се-ва, аколе дракꙋл съ нꙋ-л акопере.

вїꙋ дꙋмнезеꙋ домнꙋл нострꙋ ал черюлꙋи ши ал пъмънтꙋлꙋи, и-ам а те льса драче съ нꙋ те вери џꙋра.

ши ꙟчепꙋ дракꙋл кꙋ лакрѫми а сѫ џꙋра.

съ мь парде де търїа ꙟфрїин-катꙋлꙋ|и скаꙋнꙋл ши де брацеле ꙟналте.

ши чинститꙋл вешьмѫнтꙋл че ако- 291 пере чинститꙋл капꙋл лꙋи.

boraște-*ți* și tu laptele măni-ta în pa*l*mâ, cela ce-i suptu în tinerețe*le*. Atunce *s*veti Sisi*n* elu-și fece rugâ cătră Dumnedzeu, și bori laptele măni-sa în pa*l*mâ. Atunc*e* și dracu*l* bori 6 fećori ai Me|li*n*tiei. Și-i dzi*se* lui Sis*in*: viu Dumnedzeu, 290 Domnu*l* nostru a*l* cerĭulu*i* și alŭ pământulu*i*! n-a*m* a te lăsa, drace, pânâ nu te veri ǵura. Și începu dracu*l* a se ǵura: să mă pa*r*de de tăria înfricatului scaunŭ, ĭuo ruga aćasta grâi-se-va ș*i* numele tău pomeni-se-va, acole dracu*l* să nu-*l* acopere. Viu Dumnezeu, Domnu*l* nostru a*l* cerĭu*lu*i și a*l* pământului! n-a*m* a te lăsa, dra*ce*, să nu te veri ǵura. Și începu dracu*l* cu lacrămi a sâ ǵura: să m*ă* pa*r*de de tăria înfriicatu*lu*i scaunu*l*| și de brațe*le* îna*l*te, și ci*n*sti- 291 tu*l* veșâm*â*ntu*l* ce acopere cinstitu*l* capu*l* lui, și de tăriaâ celo*r* 40 de popi

și tu laptele, care l-ai supt de la maică-ta. Iar sfintul se rugă lui Dumnezeu cu lacrimi, și îndată văr|să laptele care l-a supt de la maică-sa. Atuncea diavolul se sperie foarte rău, și de 290 *frică borî și el copiii soru-sei pe cîte șase, fiind nevătămați. Atuncea diavolul s-a rugat sfîntului Sisoe ca să-l lase, iar sfintul îi zise: ba, diavole, pînă nu te vei jura ca să nu mai aibi putere asupra creștinilor, să le faci vreo răutate. Atuncea diavolul neputînd scăpa într-alt chip din mîinele sfîntului, i-a dat zapis la mînă, că unde se vor găsi aceste foițe ori în ce casă, la orice om și în orice loc, să nu se apropie diavolul de șapte mile de loc. Atuncea sfîntul încă tot îl bătea și-l chinuia și-l tăvălea, și l-a apucat cu cîrligul de grumaz și cu mîna de păr, și-l bătea și-l căznea, și zicea sfîntul: să te duci în munca de veci și în pustiu, unde e dat ție; și i-a tăiat capul, și i-a spintecat pieptul de | la grumaz pînă la buric. Și atuncea l-a aruncat în Mare, și l-a blăstemat ca să* 291 *nu mai iasă de acolo. Atuncea sfîntul Sisoe a luat copiii sori-sei pe cîte șase și*

и сна тѫх҃. м҃. поповь иже ѡбстоить вишнии Іеросалим.

и млтвꙋ творит днъ и нощ.

идеж млтва сїа гл..щe (*sic*) име твое вьспоминанїе те.

125. стое ти никоторїи дїаволь не настигнѫт, ни къ дꙋмꙋ (*sic*) бжїю, мр҃.

авїе посла его под мраком.

а зде славит сѧ име ѡца и сна, и стго дха и нн҃ѣ и прсно и вь веки веком амин.

126.

ши де търїаѫ челор. м҃. де попи челора че цинъ ‧ꙟналтꙋл Іерсалмꙋлꙋи.

ши рꙋгѫ фак ши ѕꙋа ши ноапте.

юѡ рꙋга ачаста гръи-съ-ва ши нꙋмеле тъꙋ помени-се-ва.

свѫнтꙋл ачела нꙋ сокоти | прѣ дракꙋл ниче-л амънѫ. ниче кътрѫ каса лꙋ дꙋмнезеꙋ.

ачеши-л тремесе елꙋ сꙋптꙋ ‧ꙟнтꙋнерек.

іарь чичѧ славим нꙋмеле татълꙋи свнтꙋлъи дхь ши акмꙋ ши пꙋрꙋре ши ‧ꙟ вечии векꙋлꙋи. адъвърат амин.

---

celora ce ținŭ ina*l*tu*l* Ier*usal*i*mului și r*u*gâ fa*c* și dzua și no*a*pte, ĭuo r*u*ga aćasta grăi-să-va și num*e*l*e* tău pom*e*ni-se-va. Svântu*l* acela nu socoti pré dracu*l*, nice-*l* amănâ, ni*ce* că*t*râ casa lu Dumnezeu, acieși-*l* treme*se* elu suptu întunere*c*; ĭară cicĭa slăvi*m* numele Tatălui, Sv*ă*ntulăi D*u*hŭ și acm*u* și pururе și în veci*i* vecului adevăra*t*, ami*n*.

---

i-a dus la chilia unde ședea Meletia. Și zise sfîntul: ține, soru-mea Meletio, copiii cari ți-a furat diavolul; iar ea cu multă bucurie și cu mare dragoste îi primi, și pe Dumnezeu lăudă.

Deci unde se va găsi această carte, fraților, să nu aibă putere diavolul și vrăjmașii nici o silă asupra creștinilor acelora; la cari se va găsi această carte, să nu se atingă, nici să se apropie de casa aceia, nici de femeia omului acela, nici de copiii lor, să nu se apropie de nimica ale creștinilor acelora; și mila lui Dumnezeu să fie cu dumneavoastră în veci, amin.

1. finalul *u* întreg: єлȣ (115), лемнȣ (119), фȣџиндȣ (119, 120, 121), дȣкьндȣ (119, 120, 121), стьндȣ (120), маслинȣ (121), благословитȣ (121), стльпȣ (116, 117), сȣптȣ prepoz. (118, 126), сȣптȣ particip. (122), фїєрȣ (116, 122), [мѫ] темȣ (117), фрнгȣ (117), [єȣ] синтȣ (118), фокȣ (119), коконȣ (119), плȣмбȣ (116);

finalul *u* întreg, băgat în textul slavic: ловцȣ (115, 117) = paleosl. ловьць « venator » și маслинȣ (120, 121, de 2 ori) = paleosl. маслина « oliva », cfr. mai sus, p. 273, § 6;

finalul *u* jumătățit în ъ sau ь: воиникь (114), лȣать (115), дракъ (115, 116), дракȣль, дракȣлъ (115, 122), аль [шаселе] (115), [н-]лъ [ю] (115), ань (116), домнȣль (118), рȣгь (119), маслинъ (120, 121), скаоунь (124), цинь a 3 pers. plur. (125) [130].

2. -*en*- pentru actualul -*in*-: мене (118).

3. ꙟ ca vocală nazală numai în ȣꙟ [кокон] (120), оуꙟ [маслинъ] (120), într-un loc prin metateză grafică ꙟȣ = ȣꙟ [коконȣ] (119), și într-un alt loc prin vocalizare totală: ȣ [кокон](121).

4. ѣ și ѧ pentru -*e*: прѣ [ȣрма] (118), прѣ [дракȣл] (126), прѣ [ачела] (116, 118), прѣ [калȣл] (118), прѣ [ла ѡ салче] (119), прѣ [лѫнгѫ] (120), ꙟтоарсесѣ (115), мерсѧ (116), [сѫ те] бластемѣ (120), бесѣречилѣ (121), [ꙟ] марѣ (122), фȣсесѧ (119, 120).

5. *e* pentru vechiul -ѣ- acolo unde și astăzi se pronunță -*e*-: гонеще (116, 118), фече (122), тинерецеле (122) = тинерѣцеле, кореще (122, și tot acolo: кораще), фете (116), мерсѧ (116), тремесе (126), трече (120), ꙟнтȣнерек (126); [сȣрори-]ме (122);

дека (114), векȣлȣи (126) = вѣкȣлȣи.

6. descompunerea lui ѣ în *ea*: ꙟнеадечи (120) = ꙟнѣдечи, cfr. mai sus, p. 159, no. 65, și t. 1, p. 40.

7. -їи- pentru -*i*-: ꙟфрїнкатȣлȣи (124, dar 123: ꙟфринкатȣлȣи).

8. *ă* pentru *i* după *r*: тътаръи (114), dar și *i* pentru ѫ după *r*: бори (123, de 2 ori) [131];

a pentru *e* după *r*: бораще lîngă бореще (122).

9. ъ = *ă* pentru *i* după *ș*: [ши]-шъ [арȣнкъ] (122), dar și: царъши (119), въсȣши (121) [132].

10. *i* pentru ъ sau ѫ după *s*: [єȣ] синтȣ (118).

11. *e* pentru ъ după *ţ*: [ѡ] грьȣнце (118).

12. *oa* generalmente bine păzit: тоате (121), ѡаменилѡр (121), ꙟтоарсесѣ (115), поаме (119), пироане (116) etc., afară de: скосе (122);

oa pus pentru *o* în textul slavic: ѡана (118) = ѡна, cfr. mai sus, p. 273, § 6.

13. contracţiunea: чела че-и сȣптȣ (122) = « *ce ai* supt ».

14. alte particularităţi vocalice:

адъвърат (126);

свънтȣлъи (126), probabilmente numai prin scăpare din vedere grafică pentru свънтȣлȣи;

дȣмнȣл (116) = домнȣл;

фїерȣ (116, 122), dar меȣ (118), nu мїеȣ;

търїаѫ (125) = търїа;

294 ѕȣа (125) = *ziua*.

15. predilecţiune pentru џ, nu ж: џȣра (123, de 2 ori, 124, de 2 ori).

16. confuziune perpetuă între з (= *z*) şi ѕ (= *dz*): ѕисе, ѕиш (115, 118, de 2 ori, 119, de 3 ori, 120, 121, de 3 ori, 122, de 3 ori, 123) şi зисе (117, de 2 ori, 120, de 2 ori), дȣмнеѕеȣ (119, 121, 123, de 2 ori) şi дȣмнезеȣ (119, 121, 124, 126), вьѕȣю, въѕȣ, вьѕȣши, вьѕȣт etc. (119, de 4 ori, 120, de 3 ori, 121) şi вьзȣт (120), adecă totuşi cu marea preponderinţă a lui ѕ;

numai cu з: дешкиз (117), кȣтез (117), бȣздȣгане (122), şi numai cu ѕ: ѕȣа (125), dar fiecare din aceste cuvinte se întrebuinţează o singură dată.

17. *o* din *v*-: лȣѡ (116).

18. metateza: стальпȣ (116, 117), връхȣл (120) [133].

19. alte particularităţi consonantice:

вихор (117) = *vifor* şi връхȣл (120) = *vîrful*;

вери (123, 124) = *vei*;

дешкиз (117).

20. dupla post-articulare în construcţiunea substantivului cu adjectivul: дракȣл ꙟшельторюл (117), ꙟфрїнкатȣлȣи скаȣнȣл (125, dar 123: ꙟфрикатȣлȣи скаоунь), чинститȣл вешьмѫнтȣл (125), cfr. mai sus, p. 130, no. 18;

în: чинститȣл капȣл лȣи (125) prin contracţiune din: чинститȣл кап ал лȣи, reduplicarea articlului postpozitiv este numai aparinte.

21. nearticulare anormală la feminin: [ѕȣа шй] ноапте (125), салче[-л фȣсесѫ вьзȣт] (119).

22. pentru articlul *al*: домнȣл ностръ ал черюлȣи ши ӑлъ пъмънтȣлȣи (123, 124), аль шаселе (115), фечори аи Мелинтїеи (123), фечори аи сȣрори-ме (122), аи дои (114), аи треїи (114).

295 23. ordinalul fără amplificativul *-a*: [аль] шаселе (115), ca şi adverbul пȣрȣре (126).

24. лȣ дȣмнезеȣ (120, 126), лȣ дȣмнеѕеȣ (119, 121), лȣ Сисии (118).

25. genitivo-dativ femeiesc contras şi apocopat: сȣрори-ме (122), мъни-та (122), мъни-са (123);

сорȣ-та (115), dar сора лȣи (126).

26. duplul perfect de la *a face:* фѫкȣ (116) și фече (122); mai mult ca perfect: фѣкѫсе (114) = actualul *făcuse.*

27. alte perfecturi arcaice: вние (115, 121) = în textul slavic прїиде «veni»; ѕиш (118);

28. mai mult ca perfect: фȣсесѧ възȣт, фȣсесѧ въсȣт (119, 120).

29. -*e* pentru -ѣ la imperfect: азе [ⷬ мъиѫ] (119).

30. imperfectul cu -*iea* de la infinitivul cu -*i:* дичиїѧ (119).

31. viitorul cu «habeo»: н-ам а те лъса (123, 124) = «nu te voi lăsa».

32. ва се н-лъ ꙗ (115) = «i-l va lua».

33. propaginațiunea pronumelui personal: шї-и ѕисе лȣи (122, 123), ачиеши-л тремесе елȣ (126), съ-ци фїе връхȣл тѫȣ (120), ȣнде цї-е ръдѫчїна та (120), ши-шъ арȣнкъ ȣндица лȣи (122).

34. pronumele personal pleonastic: свети Сисин елȣ-ши фече (122).

35. propaginațiunea lui *cel:* челор 40 де попи челора че цинъ (125).

36. acuzativul fără *pre:* скосе дракȣл (122), ръпи коконȣл (118).

37. infinitivul fără *a:* н-ам капȣл оуиде-ми ѧкина (117), н-ам че-ци да (122).

38. omisiunea verbului ajutător: ферекѫ кȣ пироане де фїерȣ ши [а] коперит кȣ плȣмбȣ (116), cfr. mai sus, p. 233, no. 29. 226

39. compozițiunea incorporativă: гръи-съ-ва, грѫи-се-ва (124, 125), помени-се-ва (124, 125).

40. metateză sintactică: въсȣѡ-л (121).

41. condiționalul *să* se confundă grafic cu reflexivul *se:* грѫи-се-ва (124) și грѫи-съ-ва (125), а се ȣѕра (123) și а сѫ ȣѕра (124), ва се н-лъ ꙗ (115) etc.

42. *fecior* cu sensul general de «copil»: фечори ай Мелинтїеи (123), фечори ай сȣрори-ме (122), cfr. mai sus, p. 165, no. 64.

43. *cocon* cu același înțeles: ш-а нъскȣт чинчи кокони (115, cfr. 118, 119).

44. лемнȣл = «arbure», în textul slavic древо (119).

45. питȣлиш (118), adverb căruia în textul slavic îi corespunde подмиче сѧ, formă coruptă de la подъмещѫ «subjicio».

46. кȣрсе (119), ca sinonim cu алергъ (120), cfr. mai sus, p. 273.

47. марамȣре (116).

48. *să* cu sensul «dacă»: н-лъ ꙗ, съ нȣ фачи върат (115), съ нȣ те вери ȣѕра (124).

49. *de* pentru *din* sau *de la:* де ръсърит ла Равїѧ (115).

50. *iuo* «unde»: ю ѡ рȣга ачаста грѫи-се-ва (124, 125), cfr. mai sus, p. 134, no. 57, și p. 236, no. 59.

51. акмȣ (126) = *acum.*

52. чичѧ (126) = «aice», cfr. mai sus, p. 165, no. 62, și t. 1, p 221,

53. *înfricat* « teribil »: ѣфрїнкатѕлѕи (124) = în textul slavic страшнаго.

54. ѣтрѕ анѣ (116) = « pe fiecare an ».

55. exclamațiunea: кїѕ дѕмнезеѕ! (123, 124).

297 56. *a acoperi* cu sensul « a ajunge, a apuca »: съ нѕ-л акоперє (124) = în textul slavic: не настигнет, diferit de *coperi*: коперит кѕ пѕлѕмьѕ (116, dar 125: акоперє чинститѕл капѕл лѕи).

57. slavism mai insolit: ѡсветит (121).

58. *să mă parde* = ? съ мъ пардє де търїа (123, 124), unde în ambele locuri lui *să mă parde* îi corespunde în textul slavic adverbul тако « așa » [134].

59. є cu sensul « iară »: є дека-ш фѣпсє рѕгъ (114).

60. sub raportul accentuațiunii, este de observat duplul accent:

pe diftongi: ѣтъѣ̏ (114), ꙗ̏ (115), ѧ̏ (117, 118), ꙗ̏ръ (119, 120, 126), ѡ̏амениловр (121), ѿ̏ (124);

pe vocale graficește lungi: ѡ̏ салче (119), ѡ̏светит (121), ѿ̏ (125);

mai totdeauna pe ѣ = *în*, izolat sau în compozițiune;

pe vocale finale: фѕ̏ (114, 121), ши̏ (123), бори̏ (123), цѕра̏ (124), лѕминѫ̏ (121), ѕндица̏ (122), акоперѣ̏ (124).

61. *paieric*:

după *n*: ѕн'дица (122), Мелин'тїе (115, 116, 117), дѕкън'дѕ (120, 121), лън'гѫ, лън'гъ (120), стън'дѕ (120), атѕн'че (122), пъмън'тѕлѕи (123), чин'-стнтѕл (125);

după *p*: фѣп'се (114), лап'телє (123), ноап'те (125);

după *r*: алер'гъ (120).

62. vocala irațională:

după *n*: афѕнъдъндѕ-се (121);

după *ș*: кешъмжнтѕл (125), дешъкиде (117, și tot acolo: дешкиде).

63. fiind posibil, ca episodul celor trei arbori (patru în redacțiunea cea modernă) să fi existat deja în vreun variant bogomilic bulgar al Rugăciunii Sîntului Sisinie, fără a fi neapărat o inovațiune curat românească, este intere-

sant de a pune aci | față-n față pasagele corespunzătoare din textul de mai sus și din cîntecul bulgar citat în treacăt la pag. 276, § 8: 298

Да цветеш [кръбо], а плод да не сътвориш ...
Да си проклета [древо кȣпино], гдеж ест коренъ твои, тȣ бѫдеть и връх твои ...

Тонка евла тонка да бидит,
Ни цȣт да цȣтит, ни род да родит ...
Тонка ѧсика тонка да бидит,
Тонка да бидит, сенка да немат ...
Зелени бѫршлен зелен да бидит,
Зелен да бидит зиме и лете,
Цȣт да ми цȣтит, род да ми родит,
Род да ми родит цѫрни ѧгленїа ...*,

unde e foarte caracteristic, din ambele părți, că negațiunea, adecă blăstemul propriu-zis, este precesă de o introducere afirmativă, care constată și confirmă o calitate pozitivă a arborelui în cestiune: «*să înflorești*, dar...», «*să fii verde*, dar...», «*să fii subțire*, dar...»;

să se observe, că un variant al cîntecului bulgar blastemă anume salcea, ca și-n textul nostru al Rugăciunii Sîntului Sisinie:

Крива-на вѫрба крива да бидит** ... [Add. p. 735].

---

* „Să înflorești, [salcie], dar rod să nu faci ...
Să fii blestemat, [rugule,] unde-ți este rădăcina, acolo să-ți fie și vîrful ...“

„Arinul subțire, subțire să fie,
Nici floare să-nflorească, nici rod să rodească ...
Isica subțire, subțire să fie,
Subțire să fie, umbră să n-aibă ...
Iedera verde, verde să fie,
Verde să fie iarna și vara,
Floare să-nflorească, rod să-mi rodească,
Rod să-mi rodească negre bobițe...“ *(n.ed.)*.

** Strîmba salcie, strîmbă să fie ...“ *(n.ed.)*.

II

CĂLĂTORIA MAICEI DOMNULUI LA IAD

301 # CĂLĂTORIA MAICEI DOMNULUI LA IAD

INTRODUCERE

§ 1. Vom indica aiuri, sub no. III, cu ocaziunea așa-numitului «Apocalips al apostolului Paul», mulțimea legendelor antice și medievale despre fel de fel de excursiuni în împărăția iadului, dintre cari cea mai faimoasă, fără îndoială, este «Infernul» lui Dante.

Aci ne vom mărgini strict la ceea ce se atribuie Sîntei Fecioare.

§ 2. «Cuvăntu de înblare pre la munci» ocupă în volumul lui popa Grigorie din Măhaci paginele 31—73.

Este scris cu aceeași mînă ca și celelalte texturi bogomilice, adecă copiat tot pe la 1580 după un original mai vechi, de pe la 1550 sau și mai de-nainte.

§ 3. Sorgintea acestui apocrif este bizantină.

Sînt cunoscute pînă acum patru exemplare grece: unul la Oxford, al doilea în Biblioteca imperială din Viena, al treilea în Biblioteca San Marco la Veneția, al patrulea la Paris în Biblioteca Națională, fiecare diferind mai 302 mult sau mai puțin | de celelalte, astfel că d. Gidel are tot dreptul de a zice în privința lor:

«*Il était difficile que des ouvrages de cette nature demeurassent dans une forme rigoureusement la même. L'idée une fois trouvée, chacun s'en servait à son gré, selon l'intention présente qui le dirigeait. C'était un cadre commode où l'auteur insinuait les conseils, les reproches, les paroles d'édification que lui inspirait la nécessité du moment. C'est ainsi qu'au moyen-âge toutes les nombreuses descentes aux enfers inventées par les moines avaient toujours, au milieu d'incidents forcément semblables, quelques traits particuliers qui s'appliquaient d'une manière plus précise. C'est ainsi que Dante, qui résume et éclipse toutes ces élucubrations monacales, se servait de cette machine commode pour satisfaire sa colère ; c'est ainsi que, de nos jours même, Lammenais, dans les* Paroles d-un Croyant, *foudroyait le pape et les rois*»[1]*.

---

[1] Gidel, *Étude sur une apocalypse de la Vierge Marie*, în *Annuaire de l'Assoc. pour l'encouragement des études grecques*, t. 5, 1871, p. 99. — Cfr. Tischendorf, *Apocalypses apocryphae*, Leipzig, 1866, p. XXVII—XXX.

*„Era greu ca scrieri de acest fel să rămînă într-o formă riguroasă aceeași. Ideea odată găsită, fiecare se servea de ea după gustul său, potrivit intenției de moment care-l dirija. Era un cadru comod, în care autorul își insinua sfaturile, reproșurile, cuvintele de edificare, pe care i le inspira necesitatea momentului. Astfel se explică faptul că în Evul mediu toate aceste numeroase coborîri în Infern inventate de călugări aveau întotdeauna, printre incidentele în mod fatal asemănătoare, unele trăsături particulare, care se adăugau într-un

Ne-am convins adesea, în cursul operei de față, că această indefinită v a r i a b i l i t a t e a fondului primitiv este proprie tuturor *cărților poporane*, cari se modifică necontenit, din copie în copie și mai ales din limbă în limbă, întocmai ca și producțiunile cele nescrise ale poporului.

§ 4. Afară de exemplarele bizantine, cunoscute d-lui Gidel și al cărora prototip se urcă cam pînă la secolul VIII, mai există o redacțiune greacă de tot modernă, în privința cării iată ce ne spune d. Politês:

« *Această cărticică este lectura cea mai favorită a poporului grec și a exercitat o influință nespusă asupra concepțiunii poporane despre viața după moarte. Cînd aud citindu-se cărticica Maicei Domnului, mi se rumpe inima în patru — îmi zicea o femeie din popor. Noi nu cunoaștem prima edițiune a acestui apocalips al Sîntei Fecioare, pe care nu-l mențio|nează de loc Papadopulos-Vretos în bibliografia sa neoelenică ; știm însă că el s-a tipărit într-o mulțime de edițiuni de cîte 16 pagine în formatul 24* »[2]. 303

§ 5. Exemplarul românesc nu s-a tradus din grecește, ci din slavonește, după cum — la adecă — s-ar putea recunoaște chiar după titlu:

Ꙋмбларе пре ла мꙋнчи = хожєнїє по мꙋкамъ.

Apocriful bizantin a fost din cele de-ntîi cărți traduse slavonește: pînă astăzi s-a conservat un manuscris tocmai din secolul XII, reprodus întreg de către Sreznevski față-n față cu textul grec de la Viena, pe care l-a revăzut cunoscutul elenist Destunis[3].

Între exemplarul slavic și traducerea română se observă însă niște deosebiri mari, cel puțin tot atît de simțite ca și deosebirile între traducerea slavică și originalul bizantin [135].

§ 6. Una din particularitățile cele mai remarcabile ale textului slavic este următorul pasagiu mitologic:

... Трояна, Хърса, Велеса, Перуна. на б҃ы обратиша бѣсомъ злыимъ вѣроваша ...	... pe *Troian*, Hîrs, Veles, Perun și-au făcut zei, în dracii cei răi credeau ...

Hîrs sau Hors, Veles sau Volos și Perun sînt divinități slavice cunoscute, menționate nu o dată în străvechea cronică a lui Nestor[4].

Ce caută însă pintre aceștia, ba încă mai pe sus de ceilalți trei, numele lui *Troian*, pe care nu-l descrie și nu-l știe nici un mitrograf al slavilor?[5]

Un alt monument paleoslavic, făcînd parte de asemenea din literatura teologică apocrifă: « Cuvîntul și revelațiunea | sfinților apostoli », după un 304

mod mai precis. În acest fel, Dante, care rezumă și eclipsează toate aceste elucrubații monahale, s-a folosit de această mașină comodă pentru a-și descărca mînia; în acest fel, în zilele noastre chiar, Lammenais, în *Cuvintele unui credincios*, tună și fulgeră împotriva papei și a regilor" *(n.ed.)*.

[2] Πολίτης, Νεοελληνική Μυθολογία, t. 2, Athenis, 1874, p. 374.

[3] *Известия Академии Наук по Отделению русского языка*, t. 10, Petersburg, 1863, p. 551—574.

[4] Vezi texturile reproduse în S a h a r o v, *Сказания русского народа*, t. I, Petersburg, 1841, part. 1, p. 11—12.

[5] Cfr. *ibidem*, p. 10—11, lista divinităților slavice cunoscute.

manuscris din secolul XVI, așează pe același *Troian*, deși nu la primul loc, între diferite divinități slavice:

... мнѧще богы многы, Пероуна и Хорса, Дыꙗ и Троꙗна и инїи мнози ...	... închipuindu-și mulți zei: Perun și Hors, Dîiu și *Troian* și alți mulți ...

și mai adaugă:

... Пероунъ въ Елинѣхъ а Хорсъ въ Кѵпрѣ, Троꙗнъ бѧше цр҃ь въ Римѣ ...	... Perun la elini, Hors la Cipru, iar *Troian fusese împărat la Roma* ...[6]

Aci este deja de tot învederată identitatea sau — cel puțin — identificarea zeului slavic *Troian* cu marele împărat *Traian*, « Trajanus », întemeietorul Daciei romane.

Arheologul rus Kotlearevski combină toate acestea cu următoarele patru puncturi:

1. numele lui *Troian* figurează de mai multe ori în vestita poemă rusă medievală despre Expedițiunea lui Igor « la Dunáre », dintre cari o dată ca « drumul lui Troian » (въ тропѹ Троꙗню) și o dată ca « țara lui Troian » (въ землю Троꙗню);

2. Serbii și bulgarii conservă pînă astăzi în legendele lor poporane memoria unui « împărat Troian » (царь Тројан);

3. așa-numitul val sau șanț « al lui Troian », care se începe la noi în România, se prelungește apoi departe în Rusia sudică, unde poporul îi conservă același nume, mai existînd acolo chiar o tradițiune că fundatorul acestei imense construcțiuni ar fi fost un « Troian împărat rîmlenesc » (Троꙗна царꙗ Ерманланскаго = Римланскаго).

305 Kotlearevski trage de aci concluziunea că zeul *Troian* p o a t e | să nu fie în realitate decît divinizarea de către slavii meridionali a împăratului roman *Traian*[7].

O divinizare — credem noi din parte-ne —, pe care slavii o vor fi împrutat, în cursul Evului mediu, anume de la români.

În orice caz, este românească de origine următoarea tradițiune din Bosnia, pe care a reprodus-o Vuk Karadžić:

« *Craiul Troian în fiecare noapte pleca în Sirmia, unde se iubea cu o nevastă sau fată, și se întorcea de acolo înainte de zori, căci ziua el se temea a ieși la lumină, ca să nu-l topească soarele. Cum sosea la iubita sa, îndată dădea cailor ovăs, și apoi petrecea drăgostindu-se, pînă ce caii isprăveau nutrețul și pînă ce cocoșii începeau a cînta. Într-o noapte însă, fratele sau bărbatul acelei muieri a legat limbile tuturor cocoșilor, ca să nu poată cînta, și a dat cailor năsip în loc de ovăz. Cînd dară craiul, simțind vremea de plecare, întrebă dacă caii au isprăvit ovăzul, sluga i-a răspuns că nu. Mai tîrziu, înțelegînd cursa în care a căzut, craiul a încălecat în pripă ca să fugă spre orașul său, dar în cale l-a*

---

[6] V o s t o k o v, *Словарь церковно-славянского языка*, Petersburg, 1861, t.2, p. 232.

[7] *Материалы для археологического словаря*, p. 13—14, în *Древности*, t. 1, Moscva, 1865—7.

ajuns soarele. Ca să scape de raze, el s-a ascuns sub un stog de fîn; însă vitele, din nenorocire, au împrăştiat fînul, şi astfel soarele a topit pe Troian» [8].

Peste Olt, în districtul Romanaţi, există la noi pînă astăzi aceeaşi tradiţiune. Împăratul cel topit de razele soarelui se numeşte aci «Domnul-de-rouă», şi poporul asigură că drumul cel roman de piatră, care duce de la Dunăre la Olt prin Caracal, fusese făcut anume de către dînsul, «ca să poată merge mai iute la amanta sa» [9].

Se ştie că răposatul Bolintineanu a transformat această tradiţiune olteană într-o frumoasă baladă:

306

....

Cum se face noapte, de la Istrul mare
Către Olt te duci,
Ca să ştergi de lacrimi, cu o sărutare
Ochii ei cei dulci!
Află că odată soarele pe cale
De te va găsi,
Într-o rouă dulce cu zilele tale
Te va răsipi!

....

Tot aşa cunoscutul scriitor rus Weltmann a compus din tradiţiunea serbă o poemă întreagă sub titlul de «Troian şi Angeliţa» [10].

În ce mod legenda română a putut să străbată în Bosnia ne-o lămuresc ultimele cercetări ale d-lui C. Jireček, cari demonstrează că acea ţară poseda în veacul de mijloc o numeroasă populaţiune curat românească, slavizată mai în urmă [11]; pe cînd nemic nu dovedeşte, din contra, existinţa colonielor serbe în Oltenia.

Numele *Troian*, în care bogata imaginaţiune a poporului se va fi legat de silaba *-ro-*, pare a fi dat naştere mitului întreg despre «Domnul-de-*rouă*»: soarele soarbe roua; deci Domnul-de-rouă putea să trăiască numai noaptea, desmierdîndu-se pe-ntunerec — amant fericit — pe sînul fraged al florii, şi trebuia să piară vrînd-nevrînd la cele de-ntîi raze ale dimineţei.

Oricine a luat osteneala de a se familiariza cu noua ştiinţă a mitologiei comparative ştie bine că tot aşa, prin profuziunea sensurilor unui singur cuvînt sau a unui grup de sunete, adecă prin *homonimie* şi *polisemasie*, s-au desfăşurat cele mai multe şi mai frumoase mituri poporane... [136].

§ 7. Ca şi «Legenda Duminicei», ca şi «Rugăciunea de scoaterea dracului» a Sîntului Sisinie, tot aşa «Călătoria Maicei Domnului la iad» ni se prezintă în două exemplare româneşti: | unul vechi, din secolul XVI, cuprins în volumul lui popa Grigorie din Măhaci: celalt nou, chiar din zilele noastre. 307

---

[8] K a r a d ž i ć, *Lexicon*, p. 750, v. Тројан. — Cfr. *idem*, *Живот народа српскога*, Viena, 1867, p. 244, unde după *Troian* urmează o legendă serbă despre un alt î m p ă r a t r o m a n: *Дукљан—Diocletianus*.

[9] B o l i n t i n e a n u, *Poeziile vechi şi nouă*, Bucureşti, 1855, p.80, nota.

[10] Вельтман, *Троян и Ангелица*, Moscva, 1846.

[11] J i r e č e k, *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Prag, 1879, p. 7—8.

Acesta din urmă se publică totdeauna în aceeași broșură cu redacțiunea modernă cea lungă a Legendei Duminicei, figurînd pe planul al doilea în toate edițiunile ei, începînd de la cea transilvană din 1862.

În acest chip, s-a învrednicit și el de a avea pînă acum vreo 20 de edițiuni! [137].

În forma sa cea nouă, Călătoria Maicei Domnului este cusută la un loc — ca să zicem așa — și cusută anume într-un mod foarte stîngaci, cu redacțiunea cea scurtă a Legendei Duminicei, pe care noi am reprodus-o și am analizat-o pe larg în «Texturi măhăcene», sub no. I, și cu «Visul Maicei Domnului», cărui îi vom consacra mai la vale un Excurs aparte. Toate acestea poartă împreună un singur titlu de «Epistolia Maicei Domnului», printr-un fel de paralelism cu redacțiunea cea lungă a Legendei Duminicei, care se intitulează: «Epistolie a Domnului nostru Isus Hristos». Sînt două E p i s t o l i e: de la Mumă și de la Fiu.

Separîndu-se fără nici o dificultate de cele două bucăți eterogene, cu cari l-a înlănțuit bunul plac al noului său redactor, textul modern al Călătoriei Maicei Domnului se deosebește de redacțiunea cea veche, sub raportul fondului, mai mult numai doară prin aceea că este foarte prescurtat, mai ales la început și la sfîrșit, deși nu fără oarecari adaosuri la mijloc.

Așa, ca să nu dăm decît un singur exemplu, lungul șir de «bucură-te» (= радѹи сѧ = χαῖρε), prin care se începe conversațiunea Sîntei Fecioare cu arcangelul Mihail în toate redacțiunile grece și slavice și pe care d. Gidel îl numește: «échange de politesses graves et saintes», a dispărut cu desăvîrșire în noua redacțiune română.

§ 8. Pentru ca reproducerea de mai jos să poată întruni toate condițiunile unei edițiuni critice, noi publicăm textul românesc modern dedesuptul celui vechi, după cum am mai făcut-o deja în privința Legendei Duminicei 308 și a Rugăciunii | Sîntului Sisinie; dar totodată punem în fața lor textul slavic cel din secolul XII, în care lipsurile sînt completate de către Sreznevski după un manuscris mai nou[12], apoi textul bizantin din recenziunea lui Destunis, și-n fine pe cel neogrec după edițiunea lui Politês.

§ 9. Să nu ne închipuim însă că ideea călătoriei Maicei Domnului la iad a fost prelucrată numai în proză și numai din condei.

Prin intima legătură a cărților poporane cu literatura poporană, o legătură asupra cării noi am insistat nu o dată în cursul acestor studie, pogorîrea Sîntei Fecioare în Infern s-a transformat la serbi, poate și pe aiuri, într-o curioasă baladă, unde arcangelul Mihai, favoritul bogomililor, este înlocuit prin apostolul Petru.

Iat-o întreagă, după cum o găsim în colecțiunea lui Karadžić:

«*Pe Dumnezeu roagă luminoasa Marie: — Dă-mi, Doamne, cheile raiului, — ca să deschid ale raiului porți — și prin rai să ajung la iad, — să-mi văz pe bătrîna mea maică, — doară voi putea să-i scap sufletul. — Așa rugă pe Dumnezeu, și-i fu ascultată ruga: — i-a închinat Dumnezeu cheile raiului — și a trimis cu dînsa pe apostolul Petru, — ca să-i deschiză ale raiului porți. — Astfel prin rai ei au sosit la iad. — În iad se plimbă trei tovarăși: — unuia din ei*

[12] Necompletat, acest text s-a publicat în T i h o n r a v o v, *Памятники отреченной русской литературы*, Moscva, 1863, t.2, p. 23—30, unde este reprodusă totodată, p. 30—39, o redacțiune serbă din secolul XV.

ardea piciorul, — iară celuilalt mîna pînă la umăr, — iară celui al treilea îi ardea capul. — Şi întreabă Maria pe apostol: — Cu ce, Petre, păcătuit-au ei lui Dumnezeu — de ce chinuiesc cu munce atît de cumplite? — Să-ţi spui eu, luminoasă Marie! — Dacă unuia îi arde bălanul cap, — este că n-a dăruit pe naşă-sa, — pe aceea ce-i dede pe sîntul Ion, — iar el nu i-a dat nici o para, nici un ban; — dacă celuilalt îi arde mîna cea dreaptă, este că tăia cu ea oile de pripas; — dacă celui al treilea îi arde piciorul, — este că a izbit cu el în tată şi-n mumă. — Au trecut pe lîngă cei trei, şi s-au dus înainte. — Iată şed doi moşi bătrîni, — cărora le ard şi bărbile şi capetele; — iar Maria întreabă pe Petru: — Spune-mi, Petre, cu ce au păcătuit aceştia? — Îţi voi spune, dragă surioară! — Aceştia fuseseră judecători pămînteşti, — ei împăcau răzbunările | pentru morţi şi răni, — dar judecau cu strîmbătate — şi luau blăstemată mită, — încît tot încă nu sînt pedepsiţi cum s-ar cădea — unor cămătari, surioaro, şi celor ce se vînd, — căci sînt, o Dumnezeule, doi mari blăstemaţi!— Apoi trecură ceva înainte, — acolo găsiră o nevestică, — cării îi ardeau şi mînile şi picioarele, — iar limba îi era ieşită printre fălci — şi atîrnau şerpi de ţîţele ei. — Cînd o văzu luminoasa Marie, — întrebă cu necaz pe apostol: — Cu ce a păcătuit lui Dumnezeu această căţea — de se chinuieşte cu munce aşa de cumplite? — Îţi voi spune, dragă surioară! — Această păcătoasă a fost cîrşmăreasă, — şi tot amesteca apă în vin — de lua bani pentru apă; — ea avea un bărbat cu cununie, — dar trăia cu alţii pe d-alături; — şi cînd dînsa cu el s-a cununat, — făcuse asupră-şi fermece — ca să nu aibă copii, — dar Dumnezeu i-a scris să facă şapte feciori—de-i vezi, soro, atîrnaţi de ţîţele sale, — şi cu dînşii are să meargă înaintea Domnului. — Apoi au mai mers ceva înainte — de au găsit o babă bătrînă, — care era muma luminoasei Marie: — acesteia îi ardeau şi mînele şi picioarele, — şi-i mai ardea şi părul în vîrful capului. — A stat Maria lîngă mumă-sa, — şi întrebă pe bătrîna sa mumă: — Spune-mi, maică, cu ce ai păcătuit? Oare n-aş putea eu să-ţi scap sufletul? — Îi răspunse Mariei maică-sa: — Nu e nici un folos, dacă-ţi voi spune! — Cînd ajunsei eu fată de măritat, — într-o dimineaţă în zi de Paşti — mumă-mea s-a dus la biserică, — lăsîndu-mă acasă să gătesc prînzul; — cînd mumă-mea s-a întors de la biserică, — m-a găsit goală fără haine, — şi mă lovi cu mîna şi cu inelul, — iar eu am izbit-o de zidul turlei! — Atunci m-a blăstemat mumă-mea — de măritiş să n-am parte. — M-am măritat eu de trei-patru ori, — dar n-am fost cinstită de-naintea lui Dumnezeu, — şi nici de un bărbat n-am avut parte; — apoi cînd m-am măritat, fà, d-al patrulea, — am găsit la bărbat doi copii vitregi, — unul era ca de doi ani, — cellalt, fà, împlinise patru ani. — Aceşti copii mă luară drept maica lor în Dumnezeu. — Cînd veniră copiii de la joc, — către mine amîndoi s-au plîns; — plîngînd cel mare, mi-a zis: — fă-mi, maico, o cămaşă albă, — iar eu i-am croit-o să nu mai crească; —cel mai mic mi-a zis: dă-mi, maico, o bucată de pîine, — iar eu i-am dat o bucată de pămînt negru... — Încă baba voia să se mai plîngă, — dar n-a lăsat-o apostolul Petru, — ci a apucat-o Petru de mîni — şi a împins-o pintre draci: — Iat-o, diavole! ţineţi-o, dracilor! — Aşa s-a întîmplat, şi acum Dumnezeu să ne ajute!" [13]

309

---

[13] Karadžić, *Српске народне njесме*, Viena, 1845, t.2, p. 11–14.

310 § 10. Este învederat că balada de mai sus a confundat, nu fără dibăcie, călătoria Maicei Domnului la iad, rămasă ca fond al narațiunii, cu alte motive poporane, mai ales cu acela din colinda «Loc în rai», — unde — după cum se cîntă în Ardeal — apostolul Petru zice mumei sale:

> *«Loc în rai,*
> *Măicuță, n-ai,*
> *Căci săracii ți-au lucrat,*
> *Seara plată nu li-ai dat,*
> *Făr' neghina grîului*
> *De pe fundul ciurului;*
> *Birtășiță cînd erai,*
> *Cupa mică măsurai,*
> *Vin cu apă ai vîndut,*
> *Nici un bine n-ai făcut»* etc.[14]

Această colindă nu este necunoscută slavilor de peste Dunăre. Într-o redacțiune bulgară, ceva mai scurtă decît cea românească, apostolul Petru răspunde mamei sale:

> Надзад, надзад, стара мале:
> Ти не можеш у рай д'идеш:
> Твоя душа греховита,
> Че си била механджийка,
> Ексик вино продавала
> И водица придавала ...[15]*

Amestecul «Călătoriei Maicei Domnului» cu «Locul în rai», pe tărîmul literaturei poporane celei nescrise, este paralel amestecului aceluiași apocrif cu «Legenda Duminicei» și cu «Visul Maicei Domnului», în sfera cărților poporane: într-o parte ca și-n cealaltă, poporul procede pe aceeași cale a fuziunii mai mult sau mai puțin intime a elementelor eterogene, îngreuind astfel peste măsură sarcina criticului, care — dacă nu-l vor ajuta niște cunoștințe prealabile tot atît de eterogene — este amenințat a rătăci fără scăpare în complicațiunile labirintului.

---

[14] Marienescu, *Colinde*, Pesta, 1859, p. 74—6.
[15] Чолаков, *Български народен сборник*, Bolgrad, 1872, p. 341, no.90.

> *„Înapoi, înapoi, bătrînico,
> Tu nu poți intra în rai:
> Sufletul ți-e păcătos,
> Că ai fost cîrciumăreasă.
> Ai vîndut vinul cu lipsă
> Și ai adăugat apă ...“ *(n.ed.)*.

Aci se aplică pe deplin admirabila comparaţiune a lui Ozanam:

« *Comme des plantes touffues ne peuvent croître ensemble sans se mêler, s'envelopper, se nuire peut-être: de même, dans cette forte végétation poétique, chaque fable pousse des branches qui vont s'entrelacer avec les rameaux voisins*»[16]*.

§ 11. Terminînd, atragem toată atenţiunea asupra marei importanţe linguistice a vechiului text românesc al «Călătoriei Maicei Domnului».

Observăm aci, totodată, că copistul cel de pe la 1580 l-a transcris într-un mod mai ne-ngrijit decît pe Rugăciunea Sîntului Sisinie, omiţînd uneori, din grăbire, litere şi silabe întregi, pe cari noi le restabilim în reproducerea cirilică între [ ].

Semnele ѫ şi ѧ, ъ şi ь sînt scrise astfel, încît de multe ori este anevoie de a le putea deosebi una de alta.

---

[16] O z a n a m, *Les poëtes franciscains en Italie*, Paris, 1859, p. 370.

* „Aşa cum plantele stufoase nu pot creşte împreună fără a se amesteca, a se acoperi una pe alta şi chiar a-şi dăuna una alteia, tot astfel, în această bogată vegetaţie poetică, fiecare fabulă dă lăstari, care se vor împleti cu ramurile vecine"*(n.ed.)*.

312 Коувъนтꙋ де ꙟбларе пре ла мꙋнчи сфнта марїа врѧ съ вадѕѫ коум се мꙋнческꙋ рѡдꙋль крещинескꙋ ѿче блсви. : —

Сфнта ши прѣ-слѫвитаа дѡамна родитоарѣ нꙋ аи митрече а лꙋ дꙋмнезеꙋ маика лꙋ христос ши мерсе сь вазъ тоате мꙋнчилѧ. ши мерсе ꙟ мъгꙋра елеѡнꙋлꙋи ши сь рꙋгь лоу доумнезеꙋ. фїюлꙋи сеꙋ лꙋ Іс Хс. ши ѕисе ꙟ нꙋмеле татѫлꙋи шї фїюлꙋи ши ал сфнтꙋлꙋи дхꙋ. съ дещїнгѫ кътръ мине архагель михаилъ съ ми спꙋе дин черꙋ* ши де пре пѫмѫнтꙋ. ши ера ачела час дещинсъ архаггле (*sic*) ми-
31. хаил кꙋ патрꙋ сꙋтѧ де | ꙟџерї кꙋ елꙋ. ѡ сꙋтѫ деспре ръсъритꙋ. алтъ сꙋтѫ ** деспре | апꙋсꙋ алтѫ сꙋтѫ деспре амїаѕѫѕи. алтѫ сꙋтѫ деспре меаѕѫнопте. ши сърꙋтарь прѣ-свнтаа маика лꙋ Хс ши ѕисеръ бꙋкꙋрѫ-тѧ чинстита лꙋмїеи. бꙋ-кꙋръ-тѧ вїаца фїюлꙋи. бꙋкꙋрь-тѧ къ ѧ поръնка свнтꙋлꙋи дхꙋ. бꙋкꙋръ-тѧ търие черюлꙋи. ши черюл съ ꙟкинѫ цїе. бꙋкꙋрѫ-тѧ пророчествїеи че се-ꙋ пророчить. бꙋкꙋръ-тѧ къ ѧ дешкис цїѧ пънѫ ла скаꙋнꙋл лꙋ дꙋмнезеꙋ. ши ѕисе прѣ-сфнта маика лꙋи Хс кътрѫ архаггль михаил. бꙋкꙋръ-те арха-нгеле михаиле. къ е повеленїа сфн-
32. тꙋлꙋи дхꙋ. бꙋкꙋръ-те арха|нгле

CUVÂNTU DE ÎNBLARE PRE LA MUNCI:
SFĂNTA MARIA VRÏA SĂ VADZĂ CUM SE MUNCESCU RODULŬ CREȘTINESCU.
(PĂRINTE, BINECUVINTEAZĂ!)

Sfănta și pré-slâvitaa doamna roditoaré nu-ai-mitrece a lu Dumnezeu, maica lu Hristosu [se sculâ?] și merse să vază toate muncilïa; și merse în măgura Eleonului și să rugă lu Dumnedzeu fiiului seu lu Is. Hs. și dzise: în numele Tatălui și Fiiului și al Sfăntului Duhu! să deștingâ cătră mine arhagheIŭ Mihailŭ, să mi spue din ceru și de pre pâmântu. Și era acela éas: deștinsă arhagghele Mihail cu patru sutïa de îngeri cu elu: o sutâ despre răsăritu, altă sutâ despre apusu, altâ sutâ despre amiadzâzi, altâ sutâ despre meadzânopte. Și săru- | tară pré-svăntaa maica lu Hs. și dziseră: bucurâ-tïa, cinstita lumiei! bucură-tïa, viața fiiului! bucură-tïa, că ïa porănca Svăntului Duhu! bucură-tïa, tărie ceriului, și ceriul să închinâ ție! bucurâ-tïa prorocestviei ce se-u prorocitŭ! bucurătïa, că ïa deșchis țiïa pănâ la scaunul lu dumnedzeu! Și dzise pré-sfănta maica lui Hs. cătrâ arhagghelŭ Mihail: bucură-te, arhaghele Mihaile, că e povelenia Sfăntului Duhu! bucură-te, arhagghele, că

* Deasupra lui ꙋ e pus ю, ca și cînd scriitorul ar fi vrut să arate că se poate zice deopotrivă: черꙋ și черю.

** După aceasta a mai fost scris: алтъ с[ꙋтѫ], dar s-a șters cu aceeași mînă.

Această carte arată muncile creștinilor, ce le-a arătat arhanghelul Mihail Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu, ca să vază unde se muncesc creștinii
314 cu sufletele. Și zise Maica Domnului: Spune-mi, Mihaile, | cîte munce sînt?

Хоженіе пресвѧтыѧ бц҃ѧ по м8камъ.

{Слово пресвятыя Богородицы велми душеполезно. о покои (покаи? покании?) всего мира. Г҃и бл҃гви отче.

Хотѣ св. Богородица помолитися къ г҃ду б҃у нашему на горѣ Еліоньстѣй.

Во имя о҃ца и с҃на и св д҃ха. да снидеть архангелъ Михаилъ. и 400 ангелъ съ нимъ. 100 отъ востока. 100 отъ запада. 100 отъ полудня. 100 отъ полунощь.

И цѣлова благодатную Михаилъ со анг҃лы. и рече. Радуйся отче исполненіе. радуйся сыновне пребаваніе. радуйся св. духа(...) похвало. радуйся Хв҃и и утвержденіе. | радуйся Давидово прореченіе. радуйся святое поклоненіе. радуйся пророческое проповѣданіе. радуйся превышняя всѣхъ у престола божія.

Рече же благодатная ко арханг҃лу Михаилу. Радуйся ты архистратиже. радуйся Михаиле первый воинства. святаго д҃ха цовелѣніе. радуйся архистратиже. шестокрыльству похвала. Радуйся Михаиле архистратиже. мучителемъ попраніе. а престолу владыки достойно стоиши. Радуйся Михаиле (свѣтильникъ) просвѣщенія

313 Ἀποκάλυψις τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου περὶ τῶν κολάσεων καὶ πῶς καὶ ὅποι (οἱπὶ) κολάζονται καὶ περὶ μετανοίας· δέσποτα εὐλόγησον.

Ἔμελλεν ἡ παναγία θεοτόκος πορεύεσθαι ἰδεῖν τὰς κολάσεις καὶ ἦλθεν ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν προσεύξασθαι· προσευχομένης δὲ αὐτῆς πρὸς κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν εἶπεν·

ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, κατελθέτω ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαήλ. ὅπως εἴποι μοι (μι) περὶ τῶν κολάσεων. καὶ ἅμα τῷ λόγῳ αὐτῆς κατῆλθεν ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῆς ἀνατολῆς ἑκατόν, καὶ τῆς μεσημβρίας ἑκα|τὸν καὶ τῆς δύσεως 315 ἑκατὸν καὶ τοῦ βορρᾶ ἑκατόν (καὶ τῆς μεσημβρίας ἑκατόν).

καὶ ἠσπάσαντο (εἰσπάσαντο) τὴν κεχαριτωμένην καὶ εἶπον πρὸς αὐτήν· χαῖρε κεχαριτωμένη, τοῦ πατρός τὸ ἀπαύγασμα, χαῖρε τοῦ κυρίου ἡ κατοίκησις, χαῖρε τοῦ ἁγίου πνεύματος τὸ κέλευσμα, χαῖρε τῶν ἑξαπτερύγων ὁ ἔπαινος, χαῖρε τῶν ἑπτὰ οὐρανῶν τὸ στερέωμα, χαῖρε τῶν δεκατεσσάρων στερεωμάτων τὸ ὀχύρωμα, χαῖρε τῶν ἀγγέλων τὸ προσκύνημα, χαῖρε πάντων ὑψηλοτέρα ἕως τῶν θρόνων τοῦ θεοῦ.

Ἀποκάλυψις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἥτις κατέβη εἰς τὸν Ἅδην καὶ εἶδε πῶς κολάζονται οἱ ἁμαρτωλοί.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅτε ἔμελε νὰ μετασταθῇ ἡ Ὑπεραγία Θεοτόκος, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν διὰ νὰ προσευχηθῇ, καὶ εἶπεν «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νὰ ἔλθῃ ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαήλ, διὰ νὰ μοῦ δείξῃ τὰς κολάσεις ὁποῦ κολάζονται οἱ ἁμαρτωλοὶ κάτω εἰς τὸν ᾅδην·» καὶ πάραυτα ἦλθεν ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ μὲ τετρακοσίους ἀγγέλους καὶ, ἐχαιρέτησαν τὴν Παναγίαν καὶ εἴπασι τούτους τοὺς λόγους· «Χαῖρε τοῦ Πατρὸς 315 τὸ ἀπαύγασμα. Χαῖρε τοῦ Υἱοῦ ἡ κατοίκησις· χαῖρε τῶν ἑπτὰ οὐρανῶν τὸ στερέωμα· χαῖρε τῶν δεκατεσσάρων ᾀσμάτων τὸ ὀχύρωμα· χαῖρε τῶν ἑξαπτερύγων ὁ ἔπαινος· χαῖρε τῶν προφητῶν

кь ѫщи лъȣдатȣ кȣ чеꙗ кѫте шасе арипи. кȣ херȣвимии ши кȣ серафимии. бȣкȣръ-те архагеле кьлкъторю мȣнчилорȣ. ши стаи наи ꙟнаинте деспȣеторȣлюи татѫлȣи стаи. бȣкȣръ-те архаггле михаиле кѫ ещї пȣрȣрѣ лȣминѫ нестинсѫ. бȣкȣрѫ-тѧ архагеле. къ тȣ вери бȣчина ла џȣдецȣ, ши вери дещепта адȣрмицїи дин векȣ. бȣкȣрѫ-те архагеле. кь де тоци ещи тȣ маи сȣсь ла скаȣнȣл лȣ дȣмнеѕеȣ. аша тоци ꙟџерїи льȣдарѫ прѣ маи-

316 ка лȣ хс. ши се рȣгѫ маика лȣ хс дерептȣ пѫкѫтошїи. ши ѕисе пре-

33. сфнта кътрь арха|гелъ михаилъ. спȣне-ми че е ꙟ черю ши пре пъмънтȣ. ши ѕисе аръхаггалȣл ею цȣ вою спȣне тот. ши ѕисе прѣ-сфнта. кътe мȣнчи сънтȣ. юѡ съ мȣческȣ џинтȣ ѡменескȣ. ши ѕисе архаггль михаилъ мȣнчиле н-аȣ нȣмърȣ. шї дешкисѧ архаггль спре апȣс ꙗдȣл ши вьѕȣ пре-сфнта маика лȣ хс мȣлте мȣнчи џинтȣлȣи ѡменескȣ бърбаци ши мȣери. ши ера ꙟ ꙗдȣ пльнџери маре врьтоасе. ши ꙟтребѫ пре-сфнта марїае прѣ архагель чине синтȣ ачеще ши че пькате аȣ.

34. ши ѕисе архаггль. ачеще сънтȣ чеꙗ че н-аȣ крезȣт ꙟ татѫл шї ꙟ фїюль. ши ꙟ дȣхȣл сфнть. дерептȣ ачеѧ се мȣнческȣ аша. ши вьѕȣ пре-свнта марїѫ. альтȣ ꙟтоунерекоу ши мȣнкѫ маре. ши ѕисе кътрѫ архаггле. че ꙟтȣнерекȣ есте ачеста. ши чине се мȣнческъ аиче. ши ѕисе архаггль мȣлте ѕакȣ ꙟтȣнерекȣл ачеста. ши ѕисе прѣ-свнта Марїѧ ѧ ꙟтȣне-

ĭaşti lăudatu cu ceĭa căte şase aripi, cu heruvimii *şi* cu serafimii! bucură-te, arhaghele călcătorĭu munciloru şi [care?] stai nai[te], înaite despuetoruluĭui Tatâlui stai! bucură-te, arhagghele Mihaile, câ eşti pururé luminâ nestinsâ! bucurâ-tĭa, arhaghele, că tu veri bucina la ğudeţu şi veri deştepta adurmiţii din vecu! bucurâ-te, arhaghele, că de toţi eşti tu mai susŭ la scaunu*l* lu Dumnedzeu! Aşa toţi îngerii lăudarâ pré maica lu Hs. Şi se rugâ maica lu Hs. | dereptu pàcâtoşii, şi dzise pre-sf*ă*nta că*t*ră arhaghelŭ Mihailŭ: Spune-mi ce e în cerĭu şi pre pămăntu. Şi dzi*se* ar*ăh*agg*h*elu*l*: Eĭu ţu voĭu spune to*t*. Şi dzi*se* pr*é*-sf*ă*nta: Căte munci săntu, *ĭu*o să mucescu gintu omenescu? Şi dzi*se* arhaggh*e*lŭ M*i*hailŭ: Mu*n*cile n-au număru. Şi deşchisĭa arhaggh*e*lŭ spre apu*s* ĭadu*l*, şi vădzu pre-sf*ă*nta maic*a* lu Hs. multe munci gintu*l*ui omenescu, bărbaţi şi mueri; şi era în ĭadu plă*n*geri mare vr*ă*toase. Şi în*t*rebâ pre-sf*ă*nta Mariae pr*é* arhaghelŭ: cine sintu aceşte şi ce păcate au? Şi dzi*se* arhaggh*e*lŭ: Aceşte săntu ceĭa ce n-au crezu*t* în Tat*â*l şi în Fiĭulŭ şi *în* D*u*hu*l* Sf*ă*ntŭ, dereptu aceĭa se muncescu aşa. Ş*i* vădzu pre-sv*ă*nta Mariâ alătu întunerecu şi muncâ mare, şi dz*ise* cătrâ arhaggh*e*le: Ce întunerecu este acesta şi cine se m*u*ncescŭ aice? Şi dzi*se* arhaggh*e*lŭ: M*u*lte dzacu [în] întunerecu*l* acesta. Şi dzi*se* pr*é*-sv*ă*nta Mariĭa: Ĭa întunerecul*ŭ*

Ĭară Mihail zise: ce voi spune, fără număr sînt! Atuncea deschiseră îngerii iadul, şi văzură acolo mulţime de suflete muncindu-se, noroade multe, bărbaţi şi muieri, şi era plînsuri şi chiote | mari; şi zise Maica Domnului: ce le sînt

316 păcatele acestora? Şi zise Mihail: aceştia sînt făcătorii de rele, şi cari n-au crezut în Dumnezeu, şi aşa se vor munci în veci; iară Maica Domnului

318 plînse cu | jale mare. Şi văzură în Tartar întunerec mare, şi zise Maica Domnului: Mihaile, ce le sînt păcatele acestora, de se muncesc într-atît întunerec? Mihail zise: aceştia nu s-au temut de Dumnezeu, şi păcate au făcut, şi trupul lui au răstignit; şi zise Mihail: nu e învăţătură la această muncă să se ridice întunerecul să vezi, că sînt de Tatăl nevăzuţi *(sic)*, şi i-au băgat aicea ca să nu vază lumina lumii. Şi se milostivi Maica Domnului, şi căută la cer, şi se

никако же угасая. Радуйся архистратиже первый воине хотя вострубити и убудити отъ вѣка умершая. Радуйся Михаиле первый всѣмъ нб҃нымъ силамъ первый же и до престола божія вся ан҃гли прославльшаго.|

Бц҃а хотящи дабы видѣла. како ся душа мучать. и рече Михаилу архистратигу. Исповѣждь ми. яже суть на земли всяческая.

И рече къ ней Михаилъ. Яко же речеши благодатная. азъ всяческая тебѣ исповѣмъ.

И рече къ нему св. бц҃а. Колко есть мукъ идѣ же мучится родъ христіаньскій.

И рече къ ней архистратигъ. Неизрекомыи суть мукы.

Рече же къ нему благодатная. Исповѣждь ми на нбси и на земли.

Тогда повелѣ архистратигъ явитися ангеломъ отъ полудне. и отверзеся адъ. И видѣ въ адѣ мучащаяся и бяше ту множество мужь и женъ. и вопль многъ бяше.

И вопроси благодатная архистратига. Кто си суть.

И рече архистратигъ. Сіи|суть иже не вѣроваша въ отца | и сн҃а и ст҃го дх҃а. нъ забыша бг҃а. и вѣроваша. юже ны бѣ тварь бг҃ъ на работоу створилъ. то то они все богы прозваша. слнце и мцъ землю и водоу. звѣри и гады. тосетьнѣіе и члвчьска мена та оутрииа Трояна Хърса Велеса Пероуна. на бы ѡбратиша бѣсомъ злыимъ вѣроваша. до и доселѣ мракъмь злыимъ одьржими соуть. того ради сде тако моучатьсѧ.

εἶπε δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον ἡ παναγία· χαῖρε καὶ σύ, Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγε, τῶν ἑξαπτερύγων ὁ ἔπαινος, χαῖρε Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγε, ὁ τὸν τύραννον καταπατῶν καὶ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ ἀξίως παριστάμενος, χαῖρε Μιχαὴλ ἀρ|χιστράτηγε, ὁ μέλλων σαλπίσαι καὶ ἐξυπνίσαι τοὺς ἀπ' αἰώνων κεκοιμημένους· χαῖρε Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγε, ὁ πρῶτος πάντων τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ἕως τῶν θρόνων τοῦ θεοῦ. 317

ὁμοίως καὶ πάντας τοὺς ἀγγέλους εὐφημήσασα (εὐφημήσας) ἡ κεχαριτωμένη, ἐδέετο διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ εἶπεν πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον· ἀνάγγειλόν μοι πάντα τὰ ἐπὶ γῆς.

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· ἐγώ σοι ἀναγγέλλω πάντα.

καὶ εἶπεν ἡ κεχαριτωμένη· πόσαι κολάσεις (κολασαὶ) εἰσίν, ὅπου κολάζονται τὸ γένος τῶν ἁμαρτωλῶν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· ἀναρίθμητοι κολάσεις (κολασαί) εἰσίν, παναγία.

καὶ εἶπεν· ἀνάγγειλόν μοι πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.|

τότε ἐκέλευσεν ὁ ἀρχιστράτηγος τοῖς ἀγγέλοις τοῖς ἐπὶ δυσμὰς καὶ ἔχανεν ὁ ᾅδης καὶ εἶδεν ἡ παναγία τοὺς κολαζομένους. 319

καὶ ἠρώτησεν ἡ παναγία τὸν ἀρχιστράτηγον καὶ εἶπεν· τίνες εἰσὶν οὗτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν οἱ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον

τὸ κήρυγμα· χαῖρε τῶν τοῦ Θεοῦ ποιημάτων ὑψηλοτέρα καὶ πάσης κτήσεως τιμιωτέρα· χαῖρε καὶ ἕως τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ διελθοῦσα.» Καὶ ἡ Παναγία εἶπε πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον· «Χαίροις καὶ συ, Μιχαὴλ Ἀρχιστράτηγε, καὶ τοῦ ἀοράτου Πατρὸς λειτουργέ, καὶ τοῦ υἱοῦ μου συνόμιλε· χαῖρε ὁ τὸν διάβολον καταισχύνας, καὶ τὴν ἁγίαν αὐτοῦ στολὴν ἀφελόμενος·» ὁμοίως καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀγγέλους ἐχαιρέτησεν ἡ Παναγία καὶ εἶπε «Χαίρετε καὶ ἐσεῖς ἅγιοι ἄγγελοι καὶ λειτουργοὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ μου·» καὶ | λέγει πάλιν ἡ Παναγία πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον· «Χαίροις Μιχαὴλ, Ἀρχιστράτηγε, ὁ πρεσβεύων ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ πάσης τῆς κτίσεως· καὶ παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ ἀξίως παριστάμενος,» καὶ εἶπε· «δεῖξαί μου ὅλους τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὁποῦ κολάζονται κάτω εἰς τὸν ᾅδην·» καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος εἶπε «Μετὰ πάσης χαρᾶς εἴτι μὲ ἐρωτήσεις Παναγία μου, ἐγὼ θὰ σοῦ τὰ εἰπῶ ὅλα·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε «πόσαις κὸλασαις εἶναι τῶν ἁμαρτωλῶν;» ὁ δὲ Ἀρχιστράτηγος εἶπε «πολλαὶς καὶ ἀμέτρητες εἶναι· ἀμὴ εἰς 317

318 рекȣлк ачаста съ редиче съ | въѕȣ
мȣнка ачаста. ши ѕисе арханггль нȣ
поци веде мȣнка ачаста. ши ѕисе
ꙟџерȣл чела че стрежоуиꙗ мȣнка
35. ачеꙗ. Ѡпрїт-а|ȣ татъль невъѕȣт съ
нȣ ваѕѫ ачꙗще лȣминѫ. пънъ кънdȣ
се ва лȣмина фїюл тъȣ ꙟ черю.
вѫтосȣ маи лȣминосȣ де шапте
ѡрї декътъ соареле. ши желȣи
пре-сфънта марїеѫ ши рѫдикѫ ѡкїи
еи кътрѫ черю. ши ѕисе ꙟ нȣмеле
татѫлȣи ши фїюлȣи ши а сфънтȣ-
лȣи дȣхъ съ вѫѕȣ ачаста мȣнкѫ.
ши се лȣѡ ꙟтȣнерекȣл де прѣ
мȣнкѫ ши акопери шапте черюре.
ши ѕъче ачии нѫрѡд мȣлтȣ
бърбаци ши мȣери ши плънџере
маре ꙗшиꙗ дин еи. ши лъкрѫмъ
прѣ-сфънта марїꙗ ши ѕисе че аци
36. лȣкрать мишеилѡр | ши еи нȣ
аȣѕирѫ гласȣл еи. ши ѕисе ꙟџерȣл
чела че стрежȣиꙗ моунка. кѫче нȣ
грѫици кътрѫ сфънта маика лȣ
Хс. кь дин векȣ се мȣнчиꙗ еи. ши
нȣ пȣте веде лȣмина ши нȣ
320 пȣтȣрь кь|ȣта ꙟ сȣсȣ кь ѕѫчѣ
смоалъ пре еи. ши ѕисерѫ дин
мȣнкѫ. ѡ деспȣитоаре фїюлȣи
тъȣ чела благословитȣл. де мȣнка
ачаста нече не-ȣ спȣс аврам мошȣ-
нострȣ. нече ïѡань ботезъторȣлю.
нече апостоль павель. че те-и
ивитȣ тȣ нѡа прѣ-сфънтъ кȣмȣ не
ꙟтребы. ши ѕисе прѣ-сфънта марїꙗ
37. кѫтрѫ архагел михаилъ | чине
синтȣ ачеще ши че-ȣ грешїтȣ. ши
ѕисе арханггль. ачеще н-аȣ креѕȣтȣ
ꙟ свънта, Троице. ши ꙟтрȣ тине
нъскѫтоаре домнȣлоуи. н-аȣ кре-
ѕȣт кь динтрȣ тине нъскȣтȣ-се-ȣ.
іс Хс. ши аȣ прїимит пелицѫ. ши
лъкрѫмъ прѣ-сфънта марїꙗ ши

acesta să redice să vădzu munca aćasta. Și dzis*e* arhagghe*l*ŭ: Nu poți vede m*u*nca aćasta. Și dzi*se* ìngeru*l* cela ce s*t*rejuĭa m*u*nca aceĭa: Oprit-au Tatălŭ nevădzu*t* să nu vadzâ ac*ĭa*ște luminâ pănă căndu se va lum*i*na fiĭu*l* tău ceriu vrătosu, mai luminosu de șapte ori decătŭ soarele. Și jelui pre-s*fă*nta M*a*rieâ, și rădicâ ochii ei cătrâ c*e*rĭu, și dzis*e*: *în* numele Tatălui *și* Fiĭulĭui și a S*fă*ntu*l*u*i* D*u*hŭ, să vâdzu aćasta m*u*ncâ! Și se luo înt*u*nerecu*l* de pr*é* muncă și acoper*i* șapte cerĭure; și dzăce acii n*ârod* multu, bărbați și mueri, ș*i* plăngere mare ĭașiĭa diĭn ei. Și lăcrâmă pr*é*-sfănta Mariĭa, ș*i* dzis*e*: Ce ați lucratŭ, mișeilor? Și ei nu audzirâ glasu*l* ei. Și dzi*se* îngeru*l* cela ce strejuĭa mu*n*ca: Câce nu grâiți cătrâ sf*ă*nta maica lu Hs.? Că diĭn vecu | se m*u*nciĭa ei, și nu pute vede lum*i*na, și nu puturâ căuta în susu, că dzâcé smoală pre ei. Și dzi*s*e*r*â din muncâ: O, despuitoare fiĭului tău cela b*lagoslo*vitu*l*! de munca aćasta ne*ce* ne-u spus Avra*m* m*o*șu-nostru, ne*ce* Ioanŭ Bo*te*zător*u*lĭu, ne*ce* ap*osto*lŭ Pavelŭ! ce te-i ivitu tu noa, pr*é*-s*fă*ntă? cumu ne întrebì? Și dzi*se* pr*é*-s*fă*nta Mariĭa câtrâ arhaghe*l* Mihailŭ: Cine sintu aceşte și ce-u greșitu? Și dzi*se* arhagghe*l*ŭ: Aceşte n-au credzutu în sv*ă*nta Troițe ș*i* întru tine născâtoare Domn*u*lu*i*, n-au credzu*t* că dintru tine născu-tu-se-u Is. Hs. și au priimi*t* pelițâ. Și lăcrâmă pr*é*-s*fă*nta Mariĭa și

---

rugă Fiului și Duhului Sfînt; atuncea se ridică întunerecul, și văzură acolo
320 mulțime | de suflete muncindu-se și țipînd; iară Maica Domnului plînse și zise către ei: oh! săracilor, ce ați stricat de v-au băgat aicea? Iară îngerii, cari păzeau această muncă, ziseră: căci nu răspundeți Maicei Domnului? Iară ei ziseră către Maica Domnului: Doamnă, n-am văzut de cînd am venit aicea, și nu putem căuta în sus, că fierbe rășina și seul pre noi; și lăcrămară și ziseră către Maica Domnului: oh, Maica Domnului milostivă, cum ne-a venit! cum n-au venit Avram, nici apostolul Pavel, nici Ioan Botezătorul, să grăiască cu noi! Atuncea zise Maica Domnului către Mihail: acestora ce le

и видѣ на друзѣмь мѣстѣ тьмоу великоу. и рече стаѧ гжа. что ꙗесть тьма си и кто соуть пребывающеи въ нѥи.

и рече архистратигъ. многы дша прѣбывають въ мѣстѣ томь.

и рече стаѧ бцѧ. да ѡтиметьсѧ тьма си. да быхъ видѣла и ту моукоу.

и ѡтвѣщаша аггли стрѣгоу | щеи м8коу. поручено ны ꙗесть. да не видять свѣта. донъдеже ꙗвитьсѧ снъ твои блгыи паче, з҃. слнчь свѣтьлѣишь.

и прискърбьна быс стаѧ бцѧ. и къ аггломъ възведе очи свои. и възрѣ на невидимыи прѣстолъ оцѧ своꙗего и рече. въ имѧ оцѧ и сна и стго д[х]. [да отъиме]тьсѧ тьма си. да быхъ видѣла [сию м8к8].

и ѡтъꙗся тьма. и з҃. нбсъ ꙗвися и [т8 пребы]ваше множьство народъ моужь и женъ и въпль многъ быс. и гласъ великъ исхожаше.

и видѣвъши ꙗ пртаꙗ бцѧ. и рече к нимъ. плачющисѧ съ сльзами. что сътвористе бѣдьници оканьнии недостоинии. како въ семь постигостесѧ (=како вы семо придосте).

не бы гласа ѡт нихъ. ни ѡтвѣта.

и рекоша аггли стрѣгущеи почто не глєте.

и рекоша моучащеися*** Блгодатьнаꙗ, ѡт вѣка нѣсмь свѣта видѣли. да не можемъ възьрѣти горѣ.

и възьрѣвъши на нꙗ стаꙗ бцѧ. и въсплакасѧ вельми. и видѣвъше ю моучащаисѧ рекоша къ нѥи. како ны ꙗеси приситила стаꙗ бце. въ снъ твои блгодатьныи. на землю приходи

πνεῦμα μὴ πιστεύοντες καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶδεν εἰς ἕτερον τόπον σκότος μέγα καὶ εἶπεν ἡ παναγία τί· τὸ σκότος τοῦτο καὶ τίνες εἰσὶν οἱ κείμενοι εἰς τὸ σκότος;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· πολλαὶ ψυχαὶ κατάκεινται ἐν τῷ σκότει τούτῳ.

καὶ εἶπεν ἡ παναγία ἀρθήτω τὸ σκότος, ὅπως εἴδω τὴν κόλασιν ταύτην.|

321 καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὐκ ἔστι δυνατὸν ἵνα εἴδῃς (ἤδεις) τὴν κόλασιν ταύτην.

καὶ ἀπεκρίθησαν οἱ ἄγγελοι οἱ φυλάσσοντες αὐτοὺς καὶ εἶπον· παραγγελίαν ἔχομεν ἐκ τοῦ ἀοράτου πατρός, ἵνα μὴ ἴδωσιν οὗτοι φῶς ἕως οὗ λάμψῃ ὁ υἱός σου ὁ εὐλογημένος παρὰ ἑπταπλάσιον τοῦ ἡλίου λαμπρότερος.

καὶ ἐν λύπῃ γενομένη ἡ παναγία ἀνέστησε τὸ ὄμμα αὐτῆς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπεν· ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀρθήτω τὸ σκότος, ὅπως ἴδω τὴν κόλασιν ταύτην.

καὶ εὐθέως ἐπήρθη τὸ σκότος ἐκεῖνο καὶ τοὺς ἑπτὰ οὐρανοὺς ἐκάλυψεν καὶ ὀδυρμὸς μέγας ἐγένετο καὶ βοὴ μεγάλη ἀνήρχετο.|

323 καὶ ἰδοῦσα αὐτοὺς ἡ παναγία ἐδάκρυσεν καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς· τί ποιεῖτε, ἄθλιοι, καὶ πῶς ἐνταῦθα εὑρέθητε.

καὶ οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις.

καὶ εἶπον οἱ ἄγγελοι οἱ φυλάσσοντες αὐτούς· τί οὐ λαλεῖτε τὴν κεχαριτωμένην;

καὶ εἶπον οἱ κολαζόμενοι· ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ εἴδομεν φῶς καὶ

ποῖον τόπον ὁρίζεις νὰ ὑπάγωμεν;» καὶ ἡ Παναγία εἶπε· «εἰς τὸ δυτικὸν μέρος·» καὶ τότε ὥρισεν ὁ ἀρχιστράτηγος τοὺς ἀγγέλους, καὶ ἔφεραν τὴν Παναγίαν εἰς τὸ δυτικὸν μέρος· καὶ ἄνοιξεν ὁ ᾅδης τὸ στόμα του· καὶ ἐφάνησαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες πλῆθος πολὺ καὶ μὲ | πολλὴν ὥραν ἤκουσε φωνὰς καὶ θρήνους πολλούς, καὶ ἡ Παναγία εἶπε· «ποῖοι εἶναι τοῦτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ εἶπεν ὁ Ἀρχιστράτηγος· «ἐτοῦτοι εἶναι ὁποῦ δὲν ἐφύλαξαν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται.» Καὶ εἶδεν ἡ Παναγία εἰς ἄλλον τόπον σκότος πολὺ καὶ μέγα καὶ εἶπεν ὁ Ἀρχιστράτηγος· «αὐτὸ εἶναι τὸ αἰώνιον σκότος, καὶ πολλαῖς ψυχαῖς εὑρίσκονται μέσα εἰς αὐτό·» καὶ εἶπεν ἡ Παναγία «σηκώσατε τὸ σκότος αὐτὸ διὰ νὰ ἰδῶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς πῶς κολάζονται·» τότε ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε, «ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἐξουσίαν νά σηκώσωμεν τὸ σκότος αὐτό» καὶ οἱ ἄγγελοι ὁποῦ ἐφύλαγαν ταῖς κόλασαις εἶπαν· «ἡμεῖς ἔχομεν παραγγελίαν 319

ѕисе мꙋнчицилѡр аꙋ н-аци кредꙋт
ши ... ꙋтꙋ къ принтрꙋ нꙋмеле
меꙋ мꙋнчи-се-ва* тотꙋ чела че
нꙋ ва креде. ши ѕисе пре-сфѫнта
322 марїꙗ съ ка|ѕѫ ꙟтꙋнерекꙋлъ ка
ка (*sic*) ши дените ши кѫꙋ пре
ꙗи ши ѕисе архаггль. ꙟкътрꙋѡ
38. вери| съ мерџи прѣ-сфѫнтъ маика
лꙋ хс. спре апꙋс аꙋ спре амеаѕѫѕи.
ши ръспꙋнсе сфѫнта марїꙗ ши ѕисе.
блѫмꙋ спрѣ амїаѕъѕи. ши венирѫ
патрꙋ сꙋте де ꙟџерї херꙋвимїи ши
сърафимїи. ши лꙋаръ прѣ-сфѫнта
марїꙗ шї ѡ дꙋсерѫ спре амїаѕеѕи.
оунде ера ꙋнъ рѫꙋ** де фокъ. ши
ешїꙗ парѫ де фокꙋ ши ера
ꙟтр-ънсъ мꙋлтꙋ нъродъ, бърбацї
ши мꙋери. оунїи арде пънѫ ꙟ
брѫꙋ. алъцїи арде пънѫ ꙟ пїептꙋ.
алцїи пънѫ крещетꙋ алцїи ера ако-
перици ꙟ фок. ши сꙋсъпинѫ прѣ-
39. сфѫнта маи|ка лꙋ хс. ши ꙟтребѫ
чине синтꙋ ачеще ши че пъкате аꙋ
фѫкꙋт. чеꙗ че ардꙋ пънѫ ꙟ брѫꙋ.
ши ѕисе архаггль михаил. ачеще
синтꙋ карїи н-аꙋ аскꙋлъ[тать де]|
324 татъ-сеꙋ ши де мꙋмѫ-са. че-ꙋ
прїимитꙋ блъстемꙋл пъринцило-
рꙋ. де[ре]птꙋ ачеѫ съ мꙋн-
ческꙋ аша. ши сфѫнта марїꙗ
ꙟтребѫ дарѫ чеꙗ че ардꙋ ꙟ фокꙋ
пънѫ ꙟ [пїе]птꙋ. ѕисе архагелъ.
ачеꙗ ръꙋ аꙋ грѫитꙋ кꙋм ворꙋ
кꙋрви ши аꙋ фъкꙋт [кꙋ]рвие. дереп-
тꙋ аче се мꙋнческꙋ. ши ѕисе прѣ-
сфѫнта марїꙗ. дарѫ чеꙗ че ардꙋ ꙟ

dzis*e* munciţilo*r*: au n-aţi credzut
şi n-aţi audzitu, că printru numele
meu munci-se-va totu cela ce nu
va crede? | Şi dzis*e* pre-sv*ă*nta
Mariĭa să cadzâ întunereculŭ ca şi
de-inte, şi cădzu pre ĭai. Şi dzis*e*
arhagghelŭ: Încătruo veri să mergi,
pré-sf*ă*ntă maica lui Hs.: spre apu*s*
au spre amiadzâdzi. Şi răspunse
sf*ă*nta Mariĭa şi dzi*se*: Blâm*u* spré
amiadzădzi. Şi veni*ră* patru sute
de îngeri, heruvimii şi sărafimii;
şi luară pr*é*-sf*ă*nta Mariĭa şi o
duserâ spre amiadzedzi, unde era
un*ŭ* r*ă*ŭ (sau: u nuoru) de focŭ,
şi eşiĭa parâ de foc*u*, şi era într-ănsă
multu năro*d*, bărbaţi şi mueri:
unii arde pănâ *în* brău, alăţii arde
pănâ în pieptu, alţii pănâ [în]
creşt*e*tu, alţii era acoperiţi în foc.
Şi susăpinâ pré-sf*ă*nta ma*i*ca lu
Hs. şi în*tr*ebâ: cine sintu aceşte,
şi ce păcate au fâcu*t* ceĭa ce ardu
pănâ în brău? Şi dzi*se* arhagghelŭ
Mihai*l*: Aceşte | sintu cării n-au as-
culătatŭ de tată-seu şi de mumâ-sa,
ce-u priimitu blăstemu*l* părinţiloru,
dereptu aceâ să muncescu aşa.
Şi sf*â*nta Mariĭa întrebâ: Darâ
ceĭa ce ardu în focu pănâ în pieptu?
Dzi*se* arhaghelŭ: aceĭa rău au grâitu
cu*m* voru curvi şi au făcu*t* curvie,
dereptu ace se muncescu. Şi dzi*se*
pr*é*-sf*ă*nta Mariĭa: Darâ ceĭa ce
ardu în focu pănâ în creştetu?

* Înainte era scris: мꙋнчивеци.
** Înainte era scris: ꙋ нꙋѡрꙋ.

322 sînt păcatele, | de sînt întru atîta muncă de răşină şi de smoală cu foc? Şi răspunse Mihail: aceştia n-au crezut în sînta Troiţă, şi cuvintele proorocilor n-au ascultat că vei naşte pre Hristos din tine. Şi lăcrămă Maica Domnului şi zise: oh! săracilor, cum v-aţi înşelat de n-aţi crezut că voi naşte pre Hristos din mine! Şi atuncea iară căzu întunerecul pre dînşii. Şi zise Mihail: Doamnă, merge-vom la răsărit sau la miazănoapte, unde-ţi este voia? Şi o luară îngerii şi o duseră spre miazizi. Şi văzu ieşind rîul de foc, şi sta în el noroade multe,
324 bărbaţi şi muieri, unii pînă la grumaz în foc, iară alţii pînă la brîu, | iară alţii pînă la creştet. Şi plînse Maica Domnului, şi zise către Mihail: ce sînt aceştia, cari sînt în foc pînă la brîu? Mihail zise: aceştia sînt ceia ce şi-au blestemat părinţii, şi aşa se vor munci în veci. Dar aceştia pînă la grumaz? Zise Mihail: aceştia sînt curvarii, şi aşa se vor munci în veci. Dar aceştia pînă la creştet?

и не въпроси насъ. то ни Аврамъ прадѣдъ. ни Моиси прркъ. ни Иωанъ крьститель. то ни аплъ Павелъ.| възлюбленикъ бжіи. нъ ты прстаıа бце и застоупьнице. ты ıеси родоу крьстыıаньскоу стѣна. ты моліши ба. како ıеси насъ приситила бѣдьныхъ.

тьгда рече стаıа бцѧ. къ архистратигȣ [Михаилу]. что ıесть съгрѣшениıе тѣхъ.

и [рече Михаилъ:] си соуть иже не вѣроваша въ [отца и сына и] стго дха. то ни въ тѧ стаıа бца. и не хотѧша проповѣдати имени твоıего. ıакоже ωт тебе родисѧ гь нашь Іс Хъ. плъть приимъ ости землю крьщениıемь. да того дѣлıа тому мѣстѣ моучатьсѧ.

и пакы прсслъзѧщисѧ стаıа бце. и рече къ нимъ. почто съблазнистесѧ. не вѣсте ли | выи ıако же моıе имѧ чтеть все създаниıе.

то рекъши стаıа бцıа. и пакы тьма паде на нихъ.

и рече къ ниеи архистратигъ. коудѣ хощеши блгодатьнаıа. да изидемъ. на полоуднe или на полоунощь.

и рече блгодатьнаıа. да изидемъ на полоуднe.

и тъгда обратишасѧ хѣровими и серафими. и. у. англъ изведоша бцю на полоуднe.

иде же рѣка исхожаше огньна. и тоу бѧше (= бѧше) множьство моужь и женъ. и бѧхоу погроужени. ови до поıаса. ови до пазоухоу. ови до шиıа. а дроузии до върха.

οὐ δυνάμεθα ἀνανεῦσαι. καὶ κατέκειτο πίσσα κοχλάζουσα ἐπ' αὐτούς.

καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία ἔκλαυσεν, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὴν οἱ κολαζόμενοι· πῶς ἡμᾶς κατηρώτησας, παναγία δέσποινα; ὁ υἱός σου ὁ εὐλογημένος ἦλθεν καὶ οὐκ ἐπερώτησεν ἡμᾶς, οὔτε | ὁ Ἀβραὰμ ὁ προπάτωρ, οὔτε ὁ μέγας Μωϋσῆς, οὔτε ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ σύ, παναγία, τὸ τεῖχος τῶν χριστιανῶν (τῆχος τὸν χριστιανὸν) ἡ παρακαλοῦσα τὸν θεὸν διὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, πῶς ἡμᾶς κατηρώτησας; 325

καὶ εἶπεν ἡ παναγία πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον· τίνες εἰσὶν οὗτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν οἱ εἰς (εἰσίν εἰς) πατέρα καὶ υἱὸν μὴ πιστεύσαντες καὶ σὲ θεοτόκον μὴ ὁμολογήσαντες, ὅτι ἐκ σοῦ ἐτέχθη ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ σάρκα προσελάβετο, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· κατὰ | τὴν πίστιν αὐτῶν γενηθήτω αὐτοῖς. καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς· δια τί οὕτως ἐπλανήθητε, ταλαίπωροι, οὐκ ἠκούσατε, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐπικαλεῖται πᾶσα κτίσις; 327

καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἡ παναγία, ἔπεσε τὸ σκότος ἐπάνω αὐτοῖς ὡς ἦν ἀπ' ἀρχῆς.

καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὴν ὁ ἀρχιστράτηγος· ποῦ θέλεις ἡ κεχαριτωμένη ἐξελθεῖν, ἐπὶ δυσμᾶς ἢ ἐπὶ μεσημβρίαν;

καὶ εἶπεν ἡ κεχαριτωμένη· ἐπὶ μεσημβρίας ὅπου ὁ ποταμὸς ὁ τοῦ πυρὸς ἐξέρχεται· καὶ εὐθέως παρέστησαν τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ

ἀπὸ τὸν Θεόν, διὰ νὰ μὴ ἴδωσι φῶς ἐτοῦτοι οἱ κολασμένοι ἕως εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ | σου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.» καὶ τότε ἡ Παναγία ἐσήκωσε τὰς χεῖράς της εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπεν· «Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νὰ σηκωθῇ τὸ σκότος αὐτό·» καὶ παρευτὰ μὲ τὸν λόγον τῆς Παναγίας ἐσηκώθη τὸ σκότος αὐτὸ ὡσὰν σύννεφον καὶ ἐσκέπασε τὸν οὐρανόν, καὶ ἦτον ἐκεῖ πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· καὶ ἤρχετο πολὺς ἀναστεναγμὸς ἀπὸ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ βλέποντάς τους ἡ Παναγία εἶπε· «τί ποιεῖτε, ἄθλιοι, καὶ πῶς ἔχετε, ταλαίπωροι;» καὶ κανένας δὲν ἀπεκρίθηκε· καὶ οἱ ἄγγελοι λέγουσιν αὐτοῖς· «διατί δὲν ἀπεκρίνεσθε εἰς αὐτὸ ὁποῦ σᾶς ἐρωτᾷ ἡ κεχαριτωμένη;» καὶ τότε ἀπηλογήθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ εἶπασιν, «ἡμεῖς ἀφ' ὅτου ἤλθαμεν ἐ[ν]δῶ δὲν εἴδαμεν φῶς, ἀλλὰ εἴμεθα μέσα εἰς τὴν πίσσαν ὁποῦ βράζει καὶ κοχλάζει ἡμέραν καὶ νύκτα» καὶ λέγουσι πρὸς τὴν Παναγίαν· «ὁ Υἱός σου ὁ 321

40. фокȣ пънѫ ꙟ крещетȣ. ши | ѕисе* архагел. ачеѧ синтȣ ѡаменїи чеѧ че мъньꙟкѫ карне де ѡмȣ. дерептȣ ачаѫ сѫ мȣнческȣ. ши ѕисе прѣ-сфнта марїе. аȣ дѡрѫ поате мънка ѡмȣ iаръ карне де ѡм. ши ѕисе архаггль еȣ тотȣ ци кою спȣне. къ синтȣ фетеле ши мȣериле чѣле че ш-аȣ некат ши ш-аaȣ лепъдат фечорїи кънилѡр ачеле синтȣ. ши чеѧ [че] вындȣ фрате
326 пре фр[ат]е| ши пъринте пре фечорȣ. ши соцȣ пре соцȣл сеȣ де-лъ въдескȣ ꙟнаинте домнилѡр. ши на-
41. ите жȣ|децелѡр. ачеѧ мън[ъ]ꙟкъ карне де ѡм. дерептȣ аче се мȣнческȣ. ши ѕисе пре-сфнта марїе. даръ чеѧ че сънтȣ ꙟгрȣпаци пънѫ де тоат ꙟ фокȣ чине синтȣ ачеѧ. шї ѕисе архагел ачеѧ сȣ чеѧ че-ȣ џȣратȣ прѣ чинстита кроуче. ши ѕикȣ аша-ми аџȣте дȣмнеѕъȣ ши сила крȣчиеи. атȣнче ꙟџерїи тремȣрѫ ꙟнаинте крȣчїеи. аръ ѡменїи ѡ цинъ а амѫнѫ ши џȣрѫ прѣ ѧ стръмбȣ. дерептȣ аче съ мȣнческȣ. ши възȣ прѣ-сфнта маика лȣ хс. ȣꙟ ѡм. спън-
42. ѕȣрат де пичоаре. ши-лъ | мънка вермїи. ши ѕисе прѣ-сфнта чине ѧ ачеста ши че пъкатѣ аре. ши ѕисе архаггль ачела аȣ коумпърат аȣр стръмбȣ. дерептȣ ачеѫ съ мȣнчеще. ши iаръ възȣ прѣ-сфнта. ѡ мȣере спънѕȣратѫ де ȣреки. ши ꙟтребъ прѣ-сфнта че пъкате аȣ фъкȣт. ши ѕисе архагел. ачаста ѧсте чеѧ че че (*sic*)-ȣ аскȣлтатȣ
328 фȣришȣ| ла вечинȣл сеȣ ши аȣ пȣртат клеветеле фечорȣлȣи съȣ. дерептȣ аче се мȣнȣчеще. ши лъ-

Și *dzise* arhaghe*l*: Aceĭa sintu oamenii ceĭa ce mănăîncâ carne de omu, dereptu aćaâ sâ muncescu. Și dz*ise* pré-sf*ă*nta Marie: Au dorà poate mănca omu ĭară ca*r*ne de o*m*? Și dz*ise* arhaggh*e*lŭ: Eu totu ți voĭu spune; că sintu fetele și m*u*erile cêle ce ș-au neca*t* și *ș-a*au lepăda*t* fećorii cănilor, acele sintu; și ceĭa ce văndu fra|te pre frate, și părinte pre fećoru, ș*i* soțu pre soțu*l* seu, de-lŭ vădes*c*u înaite domnilo*r* și na*i*te județelo*r*, aceĭa mă*n*ăîncă carne de *om*, de*r*e*p*tu ace se m*u*ncescu. Ș*i* dz*ise* pre-sf*ă*nta Marie: Dară ceĭa ce săntu îngrupați pănâ de toa*t* *(sic)* în focu, cine sintu aceĭa? Și dz*ise* arhaghe*l*: Aceĭa su ceĭa ce-u ğuratu pré cinstita cru*ce*, și dzicu: « așa-mi ağute Dumnedzău și sila cruciei », atunce îngerii *t*remurâ înaite cruciei ar*ă* oamenii o *ț*inŭ a-mână și ğurâ pr*é* ĭa stră*mbu*, dereptu ace să muncescu. Și vădzu pr*é*-sf*ă*nta maica lu Hs. uîn *om* spăndzura*t* de pićoare, și-lŭ mănca vermii, și dz*ise* pr*é*-sf*ă*nta: Cine ĭa acesta și ce păca*té* are? Ș*i* dz*ise* arhaggh*e*lŭ: Acela au cu*m*păra*t* a*u*r stră*m*bu, dereptu aceâ să munceșt*e*. Și ĭară vădzu pr*é*-sf*ă*nta o muere spăndzuratâ de urechi, și întrebă pr*é*-sf*ă*nta: Ce păca*te* au făcu*t*? Și dz*ise* arhaghe*l*: Aćasta ĭaste ceĭa ce-u a|sc*u*l*t*atu furișu la vecinu*l* seu și au pu*r*ta*t* clevet*e*le fećorului său, der*e*ptu ace se m*u*nuceșt*e*. Și

* Aci din eroare copistul repetase fraza precedinte începînd de la: ши ѕисе, și apoi a șters-o.

Aceștia sînt cari au mîncat carne de om. Zise Maica Domnului: cum au mîncat carne de om? Mihail zise: muierea cînd își omoară pruncul în pîntece sau da-
326 că-l face, și cel ce pîrăște pre altul de-l pierde, | aceia așa se vor munci în veci. Și iară văzu Maica Domnului o muiere spînzurată de unghii, și zise Maica Domnului: această ce a făcut? Aceasta a ascultat pe la ferestrele altora, și a învrăjbit pre alți de s-au omorît, și așa se va munci în veci. Și plînse
328 Maica | Domnului și zise: mai bine de nu s-ar fi născut să vază așa! Și zise Mihail: încă nu ai văzut muncele cele mari și amare! Și se duseră la apus; și văzu Maica Domnului un nor alb și luminat și mare, și în mijloc și pre la-

и видѣвъши стаꙗ бцꙗ. въ|зьпи гласъмь великъмъ. и въпроси архистратига. котории се соуть иже до поꙗса въ огни погроужени.

и рече къ нıеи архистратигъ. си соуть иже оцю и мтрь(ню) клꙗтвоу приꙗша. да за то сде моучатьсꙗ ꙗко и проклꙗтии.

И пакы рече бцꙗ. иже соуть подъ пазоусѣ въ огни. котории сѹть.

и рече къ нıеи архистратигъ. си соуть иже присныꙗ кѹмы были корꙗще ꙗ. а блоудъ дроузии творꙗхоу. да за то ти сде моучатьсꙗ.

и рече прстаꙗ бцꙗ. а иже соуть до шиꙗ. въ пламени огню котори соуть.|

и рече къ неи англь се соуть иже мꙗса ꙗша члвча. да за то ти сде моучатьсꙗ тако.

и рече стаꙗ а си до вьрха соуть въвьржени въ пламени огньныи. котории соуть се.

и рече архистратигъ. соуть си гже иже крьстъ ченыи (=чьстьныи) дьржаще кльноутьсꙗ лъжами. тако ми силы чстьнаго крьста. ıего же англи зьрꙗще трепещють. и съ страхмь покланꙗютьсꙗ ıемоу. того же члвци дьржаще кльноутьсꙗ вь нь. не вѣдоуще какова моука ожидаıеть ихъ. того ради тако мѹчатьсꙗ.

и оувидѣ стаꙗ бцꙗ моужа висꙗща. за нозѣ. и чьрвые ꙗдꙗхоу ıего.|

и въпроси англа кто сь ıесть. что ли грѣхъ сътворилъ ıесть.

καὶ οἱ τετρακόσιοι ἄγγελοι καὶ ἐξήγαγον τὴν κεχαριτωμένην ἐπὶ μεσημ-|βρίας κἀκεῖ κατέκειτο πλῆθος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἱ μὲν ἕως ζώνης οἱ δὲ ἕως στήθους, ἄλλοι δὲ ἕως τραχήλου, ἕτεροι δὲ ἕως κορυφῆς. 329

καὶ ἰδοῦσα ἡ *παναγία* ἠρώτησε τὸν ἀρχιστράτηγον· τίνες εἰσὶν οἱ κείμενοι ἕως ζώνης;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οἱ κατάραν πατρός καὶ μητρὸς κληρονομήσαντες καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶπεν ἡ *παναγία*· τίνες εἰσὶν οἱ κείμενοι ἕως στήθους εἰς τὸ πῦρ;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οἱ τοὺς ἰδίους συντέκνους ὑβρίσαντες καὶ εἰς πορνείαν ἐμπεσόντες.

καὶ εἶπεν ἡ *παναγία*· τίνες| εἰσὶν οἱ κείμενοι ἕως τραχήλου εἰς τὸ πῦρ. 331

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν οἱ κρέα ἀνθρώπων φαγόντες.

καὶ εἶπεν ἡ *παναγία*· καὶ πῶς ἐστὶν δυνατὸν ἄνθρωπος ἀνθρώπου κρέα φαγεῖν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· ἄκουσον, *παναγία*, κἀγώ σοι ἀναγγέλλω περὶ τούτου· οὗτοι εἰσὶν οἵτινες κατέφερον (κατήφερον *n*) τὰ ἴδια τέκνα ἀπό τῆς κοιλίας αὐτῶν καὶ ἔρριψαν αὐτὰ βρώματα τοῖς κυναρίοις, καὶ οἵτινες παρέδωκαν ἀδίκως τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν ἔμπροσθεν βασιλέων καὶ ἀρχόντων, οὗτοι ἔφαγον κρέα ἀνθρώπων καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶπεν ἡ *παναγία*· τίνες| εἰσὶν οἱ ἕως (εἰσίν ἕως *n*) ἄνω κεχωσμένοι εἰς τὸ πῦρ; 333

εὐλογημένος ἦλθε καὶ δὲν μᾶς ἐλυπήθηκε οὔτε ὁ Ἀβραάμ, οὔτε ὁ Μωϋσῆς, οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής· οὔτε ἄλλοι τινὲς ἀπὸ τοὺς προφήτας καὶ ἁγίους· καὶ ἐσὺ Θεοτόκε τὸ τεῖχος τῶν Χριστιανῶν, πῶς ἦλθες πρὸς ἡμᾶς;»| καὶ ἠρώτησεν ἡ Παναγία «ποῖοι εἶναι τοῦτοι, καὶ τί τὸ ἁμάρτημα τους;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε· «τοῦτοι εἶναι ὁποῦ δὲν ἐπίστευσαν εἰς Πατέρα Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐσένα δὲν ὡμολόγησαν Θεοτόκον, καὶ πῶς ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς ἀπὸ ἐσένα, καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται»· καὶ ἡ Παναγία εἶπε πρὸς τοὺς ἁμαρτωλούς· «διατί ἐπλανήθητε ταλαίπωροι; δὲν ἠκούσατε πῶς ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ ἐμένα, καὶ ὅλος ὁ Κόσμος τὸν τιμᾷ καὶ τὸν μακαρίζει;» καὶ πάλιν ἔπεσε τὸ σκότος ἐκεῖνο καὶ ἐσκέπασέ τους ὡσὰν καὶ πρῶτα. Καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε· «ποῦ ὁρίζεις, Παναγία μου, νὰ ὑπάγωμεν;» καὶ ἡ Παναγία εἶπεν «ἄς ὑπάγωμεν εἰς τὸ βόρειον μέρος· καὶ παρευθὺς ἐκίνησε τὸ ἁμάξι τὸ χερουβικόν, καὶ οἱ τετρακόσιοι ἄγγελοι καὶ ἐπῆραν τὴν Παναγίαν εἰς τὸ βόρειον μέρος 323

кръмъ прѣ-сфн̅та. ши ѕисе бине
аꙋ врꙋт фї съ нꙋ фїе нъскꙋтꙋ
43. ачеста ѡм. | ши ѕисе архагел прѣ-
сфн̅тѫ. ꙟнкъ н-аи възꙋт мꙋн-
чиле чѣле марї шї ѕисе архагел
прѣ-сфн̅тѫ ꙟкѫтрꙋѡ вери съ ꙗши-
мꙋ. ши ѕисе прѣ-чинстита. съ
ешим спре апꙋс. ши съ апропиаръ
херꙋвїимїи ши съраѳимии патрꙋ
сꙋте де ꙟџерї. ши лꙋаръ прѣ-
чинстита маика лꙋ х̅с. ши ѡ дꙋ-
серъ спре апꙋс. ши възꙋ прѣ-
сфн̅та. оу-ꙟ нꙋѡръ де фокꙋ тинсꙋ.
ши прѣ мижлокꙋл нꙋѡрꙋлꙋи ера
патꙋре ꙟ парѫ де фокꙋ ши спрѣ
ѣле ѕъче нъродъ мꙋлтꙋ бърбаци
44. ши мꙋерї. ши възꙋ | прѣ-сфн̅та
ши сꙋспинѫ ши ꙟтребѫ пре архагел
михаил. чине синтꙋ ачеще ши че
пъкате аꙋ фъкꙋт. шї ѕисе архагел.
ачеще сънтꙋ чеѣ че нꙋ се-ꙋ скꙋлат
сфн̅та дꙋминекѫ дѣ диминецъ
330 де съ мергѫ ла бесерекъ че-ꙋ
ѕѫкꙋтꙋ ка ши морцїи. дерѣптꙋ
аче съ мꙋнческꙋ. ши ѕисе пре-
сфн̅та доаръ аꙋ фостꙋ бетеџї ачѣꙗ
ѡамени де н-аꙋ авꙋт че фаче. ши
ѕисе архагел. съ с-ерѫ апрїнде
каса ачелѡра де тꙋте патрꙋ юнгю-
45. реле. ши съ ѡ ꙟкꙋнџꙋре фокꙋлꙋ | ши
н-аръ пꙋте еши афаръ че аръ арде
ачиꙗ. ачеꙗ нꙋмаи че н-аръ аве

lăcrămă *pré*-sf*ă*nta și dz*ise*: Bine
au vru*t* fi să nu fie născutu acesta
o*m*. Și dz*ise* arhaghe*l*: *pré*-sf*ă*ntâ!
încă n-a*i* văzu*t* muncile cĭale mari.
Și dz*ise* arhaghe*l*: *pré*-sf*ă*ntâ! în-
câ*t*ruo veri să ĭași*mu*? Și dz*ise*
pré-cinstita: Să eși*m* spre apu*s*.
Și să apropiĭară heruviimii și săra-
f*i*mii pa*t*ru sute de îngeri, *și* luară
pré-cinstita maica lu Hs. și o duseră
spre apu*s*. Și văzu *pré*-sf*ă*nta uîn
nuorŭ de f*o*cu tinsu, și *pré* mijlocu*l*
nuorului era pature în parâ de
f*o*cu, și spr*é* ĭale dzăce năro*d* mu*l*-
tu, bărbați și mueri. Și văzu *pré*-
sf*ă*nta, și suspinâ, și în*t*reb*â* pre
arhaghe*l* Mihai*l*: Cine sintu acește
și ce păcate au făcu*t*? Și dz*ise* ar-
haghe*l*: acește săntu ceĭa ce *nu*
se-u scula*t* sf*ă*nta | duminecă dĭa
dimineță de să m*e*rgâ la beserec*ă*,
ce-u dzăcutu ca și mo*r*ții, der*é*ptu
ace să m*u*ncescu. Și dz*ise* pre-
sf*ă*nta: Doar*ă* au fostu betegi aceĭa
oameni, de n-au avu*t* ce face?
Și dz*ise* arhaghe*l*: Să s-erâ aprinde
casa acelora de tute pa*t*ru ĭun-
gh*ĭu*rele și *să* o încungure foculu
și n-ar*ă* pute eși afară, ce *a*ră arde
aciĭa, aceĭa numai ce n-ar*ă* ave

---

turi zăcea mulțime de oameni și muieri, și umbla șerpi peste ei, și focul ardea peste ei; și întrebă Maica Domnului: dar acestora ce le sînt păcatele? Zise Mihail: aceștia n-au vrut să se scoale duminica să se ducă la biserică, și așa se
330 vor munci în veci. Și zise Maica Domnului: dar de vor fi bolnavi și | n-or putea ieși? Mihail zise: de va fi bolnav cît să se aprinză casa pe el și de nu va putea ieși, ci-l vor scoate alții, acel om va fi iertat. Și iară văzu Maica Domnului într-alt loc scaune de foc, și ședeau pre ele oameni mulți, bărbați și muieri; și zise Maica Domnului: ce le sînt păcatele acelora? El zise: aceștia nu s-au sculat înaintea preoților cînd au venit de la biserecă și au slujit liturghie, și așa se vor munci în veci. Și într-alt loc văzu Maica Domnului un copaciu
332 mare, și avea dinți de fier, și de dinți erau bărbați și muieri spînzurați de limbi; și lăcrămă Maica Domnului și întrebă pre Mihail: acestora ce le sînt păcatele? Aceștia au fost volnici de s-au sfădit frate cu frate și vecin cu vecin, și așa se vor munci în veci. Și văzu Maica Domnului într-alt loc oameni spînzurați de unghii și de limbi, și erau toți legați, și le ieșia foc din gure și nu puteau zice: « Doamne, miluește-ne »; și zise Maica Domnului: ce le sînt păcatele acestora? Și zise Mihail: Aceștia nu s-au închinat icoanelor, ci au
334 rîs de ele, și de biserică n-au gîndit; și cum au făcut, așa și plată își | iau. Și zise Mihail către Maica Domnului: Să mergem să vedem unde se muncesc

и рече к нıеи архистратигъ. сь ıесть иже приклады имаше на злато своıе и на сребро. да за то на вѣкы моучитьсѧ.

и видѣ женоу висѧщю по зоубы. и различьныꙗ змїꙗ исхожахоу из оустъ ıеꙗ и ꙗдѧхоу тѣло еꙗ.

и видѣвъши прстаꙗ въпроси англа что ıесть жена си что ли грѣхъ ıеꙗ.

и ѡтвѣща архистратигъ и рече. та ıесть іже ıеже хожаше по ближьнꙗꙗ своꙗ и по соусѣдомъ послоушающи что глть. и слагающи словеса неприꙗзнина. съважающи на свáръ. да того ради сице моучитьсѧ.

и рече стаꙗ бцѧ. добръ (=добрѣ) бы было чл҃вкоу томоу да сѧ бы не ражалъ.

и рече к нıеи Михаилъ. и ıеще стаꙗ бце нѣси видѣла великыхъ моукъ.

и рече стаꙗ къ англоу изидѣмъ да походимъ. да видимъ вьсѧ моукы. и рече Михаилъ. коудѣ хощеши блгодатьнаꙗ. да изидемъ. и рече стаꙗ на полоунощь.

и обратишасѧ хероувими и серафими. и. у҃. англъ изведоша блгодатьноую на полоунощь.

и быс облакъ огньнъ. распростьртъ по срѣдѣ ıего. и одрове ꙗко и пламень и огнь | на них лежаше множьство моужь и женъ.

и видѣвъши стаꙗ и въздъше. и рече къ архистратигоу. кто сї соути (=соуть) что соуть съгрѣшили.

и рече архистратигъ. си соуть іже иже въ стоую недѣлю на заоутрьню не въстають. нъ лѣнѧщесѧ лежать. ꙗко и мьртви. да за то ти моучатьсѧ.

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν οἱ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν κρατοῦσιν καὶ ὅ οὐκ οἴδασιν μαρτυροῦσιν, ὃν ἄγγελοι τρέμουσιν, οἱ ἄνθρωποι κρατοῦσιν καὶ ὀμνύουσιν, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶδεν ἡ παναγία ἄνθρωπον κρεμάμενον ἐκ τῶν ποδῶν καὶ σκώληκες κατεσθίουσιν αὐτόν.

καὶ ἠρώτησεν τὸν ἀρχιστράτηγον ἡ παναγία, τίς ἐστιν οὗτος καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτοῦ;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτος ἐστὶν ὁ τόκον λαμβάνων ἐκ τοῦ χρυσίου αὐτοῦ.

καὶ εἶδεν γυναῖκα κρεμαμένην ἐκ τῶν δύω ὠτίων αὐτῆς καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτῆς ἐξήρχοντο θηρία καὶ ἔτρωγαν αὐτήν. 325

καὶ ἠρώτησεν ἡ κεχαριτωμένη τὸν ἀρχιστράτηγον τίς ἔστιν αὕτη;

καὶ εἶπεν· αὕτη ἔστιν ἡ ἐπακροωμένη τῶν πλησίων (τὸν πλησίων *n*) καὶ συμβάλλουσα μάχας πρὸς τὸ ποιεῖν σκάνδαλα καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζεται.

καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία ἔκλαυσεν πικρῶς καὶ εἶπεν· καλὸν (καλ. *n*) ἦν τὸν ἄνθρωπον ἵνα μὴ ἐγεννήθη.

καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος· ἀκμήν, παναγία, οὐχ ἑώρακες τὰς μεγάλας κολάσεις.

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· ἄς ἐξέλθωμεν, ἵνα ἴδωμεν αὐτάς.

καὶ εὐθὺς παρέστη τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ καὶ ἐξήγαγον τὴν κεχαριτωμένην ἐπὶ δυσμάς. 327

καὶ εἶδεν νεφέλην πυρὸς καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς κλινάρια (κληνάρια) ὡσεὶ

ἐκεῖ ὅπου εὔγαινεν ὁ πύρινος ποταμός· καὶ ἦτον ἐκεῖ πολὺ πλῆθος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ ἦτον ἐκεῖ μέσα εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν χωσμένοι ἄλλοι ὡς τὰ γόνατα, ἄλλοι ὡς τὸ στῆθος ἄλλοι ἕως τὴν μέσην, ἄλλοι ἕως τὸν λαιμὸν καὶ ἄλλοι ἕως τὴν κορυφὴν καὶ· ὡς τοὺς εἶδεν ἡ Παναγία ἀναστέναξε, καὶ εἶπε· «ποῖοι εἶναι τοῦτοι ὁποῦ εἶναι ἕως τὰ γόνατα χωσμένοι, καὶ λοιποί, καὶ τί εἶναι τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος εἶπε· | «τοῦτοι ὁποῦ εἶναι ἕως τὰ γόνατα χωσμένοι, εἶναι ἐκεῖνοι ὁποῦ παρήκουσαν τὸ θέλημα τῶν γονέων των καὶ τοὺς ὕβριζαν καὶ τοὺς ἀντιλογοῦσαν· καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶναι ὡς εἰς τὴν μέσην, εἶναι ὁποῦ ἐκληρονόμησαν τὸν βίον τῶν γονέων αὐτῶν, καὶ τὰ ἔφαγαν μὲ πορνείας καὶ ἀσωτείας καὶ δὲν ἔδωκαν ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς πτωχοὺς διὰ τὴν ψυχὴν τῶν γονέων τους, οὔτε τοὺς ἐμνημόνευσαν καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται· καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶναι ἕως τὸ στῆθος, εἶναι ἐκεῖνοι ὁποῦ ὕβρισαν τοὺς συντέκ- 325

пъкат. іарѫ кȣм сѣрѫ траџе де сȣптȣ фокȣ сь іасѫ афарѫ. аша съ сѫ трагь ши ла бесѧрекь. ши въѕȣ пре-сфнта ꙟтр-алтъ лѡкȣ. неще скаȣне де фокȣ. ши шеде прѣ еле нърѡаде мȣлте. бърбаци ши мȣери. ши паръ де фокȣ ꙟбла ꙟтр-ъшїи де-и арде ши мȣнчиѧ. ши ꙟтрѧбь прѣ-сфнта прѣ архагел михаил. чине сънтȣ ачеще ши

46\. че пъкате аȣ. | ши ѕисе архаггль. ачеще синтȣ чеѧ че нȣ се-ȣ скȣлатȣ ꙟнаинте преѡтȣлȣи. къндȣ вине де ла бесерека дѡмнȣлȣи дȣмнеѕеȣ. дерептȣ аче се мȣнческȣ.

332 ши въѕȣ прѣ-|сфнта оун копачю де фїерȣ. ши стлъпȣреле лȣи де фїерȣ. ши де стлъпȣриле ѧра спънѕȣрацїи нърѡд мȣлтȣ. бърбацї ши мȣерїи де лимби. ши лъкрѫмъ пре-сфнта ши ꙟтребѫ пре архагел михаил, чине синтъ ачеще ши че

47\. пъкатѣ аȣ. ши ѕисе архагел. аче|ще синтȣ ѡкърѫтории. ши блъстемъторїи. ши клеветничїи. ши менчюношїи. ши тлъхарїи. ши чеѧ че деспартȣ фраци де фраци. ши ѕисе прѣ-сфнта. чине поате деспъ[р]ци фрате де фратѣ. ши ѕисе архагел. аскȣлтъ прѣ-сфнтѫ. де ва вени оунъ ѡмȣ неботезатȣ ши спȣркатȣ ши ва вени кътрѫ крещини. ши арь врѣ съ сѣ ботеѕе. іарѫ крещинноул ва ѕиче къ ещи спȣркатȣ. дечи чел неботѣѕатȣ нȣ ва прїими ботеѕȣл че-л ва ꙟтоарче ши нȣ-л ва ботеѕа. ачела дес-

48\. пареъте | фрате де фрате. дерептȣ аче съ| мȣнческȣ. ши въѕȣ прекȣрата ши алъте мȣлте мȣнчи ѡмени спънѕȣрацї де оунги ши ле кȣра сънџеле дїн оунги. ши

334

păca*t*; ĭarâ cu*m* s-érâ trage de suptu focu să ĭasâ afarâ, așa să sâ tragă și la besĭare*că*. Și vădzu pre-sf*ă*nta în*tr*-altŭ l*o*cu nește scaune de focu, și șede pr*é* ele năroa*de* multe, băr*b*ați și m*u*eri, și pară de focu înbla într-ășii de-i arde și munciĭa; și întrĭabă pr*é*-sf*ă*nta pr*é* arhaghe*l* Mihai*l*: Cine săntu acește și ce păcate au? Și dzis*e* arhagghelŭ: Acește sintu ceĭa ce nu se-u sculatu înainte preotului căndu vine de la besereca Dom*nu*lui Dumnedzeu,| dereptu ace se muncescu. Și vădzu pr*é*-sf*ă*nta u*n* copacĭu de f*i*eru ș*i* stlăpurele lui de fieru, și *de* stlăpurile ĭara spăn*d*zurații năro*d* mu*l*tu, bărbați și muerii, de limbi; și lăcrâmă pre-sf*ă*nta, ș*i* întrebâ pre arhaghe*l* Mihai*l*: Cine sintŭ acește și ce păcaté au? Și dzi*se* arhaghe*l*: Acește sintu ocărâtorii și blăstemătorii și cleve*t*nicii și mencĭunoșii și tlăharii și ceĭa ce despar*t*u frați de frați. Și dz*ise* pr*é*-sf*ă*nta: Cine po*a*te despă*r*ți frate de fraté? Și dzis*e* arhaghe*l*: Ascu*l*tă, pré-sf*ă*ntâ! de va veni unŭ om*u* nebotezatu și spu*r*catu, și va *ve*ni cătrâ creștini și ară vré să sé botedze, ĭară creștinulŭ va dzice că ești spu*r*catu, deci ce*l* nebotédza*tu* nu va priimi botedzu*l*, ce-*l* va întoa*r*ce și nu-*l* va botedza, acela despa*r*ăt*e* frate de frate, dereptu ace să muncescu.|Și vădzu precurata ș*i* alăte mul*t*e munci: omeni spăndzurați de unghi, și le cura săngele diĭn unghi, și li*m*ba loru era

---

preoții. Și merseră, și văzură preoții spînzurați de limbi și de degete, și dedesupt îi ardea focul. Și zise Maica Domnului: ce au făcut aceşti preoți? Mihail zise: aceștia au spurcat liturghia, și le-au căzut fărămituri printre degete pe pămînt, și așa se vor munci în veci. Și văzu Maica Domnului într-alt loc un om de-l mînca o gadină mare, cu aripi și cu nouă capete; cu două capete era pre ochii lui, iară cu patru era pre gura lui, și cu trei capete îl sugea de țîță. Și întrebă Maica Domnului: iar acestuia ce sînt păcatele? Mihail

336 zise: | aceștia sînt cărturarii, cari au cetit la evanghelie, și cuvintele lui Hristos n-au ascultat cum a spus la cărți, și-i va mînca gadina aceia în veci. Și

и рече стаꙗ бцѧ. да аще кто не можеть въстати. что да створили.
и рече Михаилъ. послоушаи пр-стаꙗ. аще комоу загорить сѧ храмина на четверо. и обидеть и огнь. и съ-горить не мога въстати. то таковы не имать грѣха.

и видѣ на дроузѣмъ мѣстѣ столы огнены. и на нихъ множьство на-рода. и моужь и женъ. изгарахоу на нихъ. и въпроси архистратига пр-стаꙗ ...

... иже поповъ не чьтоуть то ни въстають имъ. ıегда приходѧть ѿ црквe бжиѣ. да того ради моу-чатьсѧ.

и оувидѣ стаꙗ древо желѣзно. имѣюще отрасли и вѣтвиıе желѣзно (= желѣзныи). | и връшиıе вѣтвиꙗ того. имѣıаше оуды желѣзны. и бѧше тоу висѧщихъ множьство. моужь и женъ за ıазыкы.

и видѣвши стаꙗ просльзисѧ. и въпроси Михаила кто си соуть. что ли съгрѣшениıе ихъ.

и рече архистратигъ. се соуть кле-ветьници съвадьници. и ıеже раз-лоучиша брата ѿ бра[та] и моужѣ ѿ женъ своихъ.

и рече Михаилъ послоушаи прс-таꙗ. да ти азъ скажю о сихъ. аще кто хотѧше крститисѧ. или покаꙗтисѧ грѣхъ своихъ. то ти разглахꙋ (=раз-глаголахꙋ) и не пооучахоу спсению. да того ради тако сѧ моучать сѧ (=сьдѣ) на вѣкы.

и видѣ стаꙗ на дроузѣмь мѣстѣ висѧща моужа за четверо. за всѧ краꙗ ногътии ıего. исхожаше кръвь

φλόγα πυρὸς καὶ ἐκεῖ κατέκειτο πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ πύρινοι δράκοντες ἐπάνω αὐτῶν καὶ φλὸξ πυρὸς κατέτρωγεν αὐτοὺς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπάνω τῶν κλιναρίων (τὸν κλιναρίον).

καὶ ἰδοῦσα αὐτούς ἡ παναγία θεοτόκος ἀνεστέναξεν καὶ εἶπεν· τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν οἱ τὸν ὄρθρον τῆς ἁγίας κυριακῆς κοιμῶνται ὡσεὶ νεκροὶ καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· ἐάν τις οὐ δύναται ἐγερθῆναι τί ποιήσει;

καὶ εἶπεν· ἄκουσον, παναγία, περὶ τούτου· ἐάν τινος ἐξάψει ὁ οἶκος ἐκ τεσσάρων γονιῶν αὐτοῦ καὶ οὐ δύναται ἐγερθῆναι, ἔχει συγχώρησιν;

καὶ εἶδεν εἰς ἕτερον τόπον σκαμνία πύρινα καὶ ἐπ' αὐτὰ ἐκάθηντο πλῆθος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἐκαίοντο. καὶ ἠρώτησεν ἡ παναγία τὸν ἀρχι-στράτηγον· τίνες εἰσὶν οὗτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

339

καὶ εἶπεν· οὗτοι εἰσίν, οἵτινες τῷ πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπεγειρόμενοι (ἐπη-γειρόμενοι) ὅτε εἰσέρχονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶδεν ἡ παναγία δένδρον σιδη-ρὸν καὶ ἐκρέμοντο ἐπ' αὐτῷ πλῆθος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐκ τῆς γλώσσης.

καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία ἐδάκρυσεν καὶ εἶπεν· τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν βλάσφημοι, κατάλαλοι, ἐπί-ορκοι καὶ οἵτινες ἐχώρησαν ἀδελφὸν ἀπὸ ἀδελφοῦ.

νους τους καὶ τοὺς ὠνείδισαν· καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶναι ἕως τὸν λαιμόν, εἶναι ὅσοι ὕβρισαν τοὺς διδασ-κάλους τους, καὶ τοὺς ἔδειραν, ὁποῦ τοὺς ἐσπούδασαν, λέγω τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα, καὶ ὁμοι-άζουν τὸν προδότην Ἰούδαν, καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται· καὶ ἐκεῖνοι ὅπου εἶναι ἕως τὴν κορυφήν, εἶναι ἐκεῖνοι ὅπου τρώγουν μετὰ ἀπίστων μαγαρισμένα φαγητά, καὶ ὅσοι ἐφάγασιν ἀνθρώπου κρέας·» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «ἄκουσον Παναγία· ἐκεῖνοι ὁποῦ σκοτώνουν τὰ παιδιά τους καὶ τὰ ρίπτουν καὶ τὰ τρώγουν τὰ σκυλία καὶ ὅσοι παραδίδουν τοὺς ἀδελφούς τους εἰς τὰ χέρια τῶν ἀσεβῶν καὶ τοὺς τιμωροῦν καὶ τοὺς βασανίζουν, ἐκεῖνοι εἶναι ὁποῦ τρώγουσιν ἀνθρώπινον κρέας· καὶ ὅσοι κρα|τοῦσι τὸν Τίμιον Σταυρόν, καὶ ὀμνύουσι ψεύματα, καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται·» καὶ εἶδεν ἡ Παναγία εἰς ἄλλο μέρος ἄνθρωπον ὁποῦ ἐκρέμετο ἀπὸ τὰ χέρια καὶ ἀπὸ τὰ ποδάρια, καὶ τὸν ἔτρωγον τὰ σκωλήκια τῆς κολάσεως· καὶ εἶπεν ἡ Παναγία· «ποῖος εἶναι τοῦτος, καὶ τί τὸ

327

лимба лор8 ера легатѫ ⸱ꙟ паръ де фок8. ши н8 п8те гръи доамнѧ милоуѧще-не. ши пре-сфнта сѫ р8гъ л8 д8мнеѕе8 съ сѫ дезлеџе лимбиле лѡр. ши сѣ дезлегаръ лим[би]лѧ лѡр. ши ⸱ꙟтребъ чине синт8 ачеще ши че пъкате аоу. ши ѕисе арҳагел ачеще синт8 чеѧ че н-а8 фѫк8т8 вое л8 д8мнеѕе8. ши м8лт а8 ҳ8лит8 прѣ сл8жито-

49. рїи бѣсеречилѡр8. їаръ динтр[ъ]нсе сѣ8 адѫпат8 сл8џиле л8 д8мнезе8. ши ѕисе. пре-сфнта к8м а8 фък8т8 аша сѫ ле фие. ши аръ съ легѫ лимба лѡр. ши ѕисе арҳагел блъм8 пре-сфнтѫ съ-ци арѫт8 юѡ се м8ническ8 преѡцїи. ши въѕ8 пре-сфнта преѡцїи спънѕ8рацїи де оунги. ши фок8 ешїѧ дин крещет8лъ лор8 шї-и арде ши ⸱ꙟтребѫ прѣ-сфнта чине синт8 ачеще ши че пъкате а8 фък8т. ши ѕисе арҳагел ачеще сънт8 попїи чеѧ че-8 стѫт8[т] ⸱ꙟнаинтѣ ⸱ꙟфрїкат8л8и скаѹн8лоуи [л8]

336

50. хс. ⸱ꙟнаинтѧ татъл8и невъѕ8т. към8 зробеск8* тр8п8л л8и хс. шї чинстит8л сиџеле л8и ши н-а8 пъѕїт8 че-8 късѕ8т фъръме џос8 ка стелеле л8минате. ши де фрика ачеѫ черюл сѫ ⸱ꙟналцѫ с8пт8 пїичоареле л8и хс ши сѫ к8трем8ра. їаръ еи н-а[8] ⸱ꙟцелес8. дерепт8 ачеѫ се м8ническ8 аша. ши въѕ8 пре-сфнта неще ѡамени мънкъд8-и неще ферї к8 арепи ши треи капете ши к8 доаѡ капете. шї-и мънка де ѡки, к8 ал трейле де г8рѫ к8 парѫ де фѡк8. ши ѕисе арҳагел.

51. ачещѣ сънт8 четецїи чеѧ че-8 четит8 ши н-а8 ⸱ꙟцелес8. ши н-а8 фък8т к8м ѕиче сфнта евглїе.

338

legatâ în *pa*ră de focu, și nu pute grăi: « Doamn*ĭa*, miluĭaște-ne! » și pre-sfănta sâ rugă lu Dumnedzeu să sâ dezlege li*m*bile lo*r*, și sé dezlega*ră* li*mbi*lĭa lo*r*; și întrebă: cine sintu acește și ce păcate au? Și dz*ise* arhaghe*l*: acește sintu ceĭa ce n-au fâcutu voe lu Dumnedzeu, și mu*lt* au hulitu pr*é* slujitorii béserecilo*ru*, ĭară di*ntr*-*ă*nse séu adâpatu slugile lui Dumnezeu. Și dz*ise* pre-sf*ă*nta: cum au făcutu, așa sâ le fie! și ară să leg*â* li*m*ba lo*r*. Și dzise arhaghe*l*: Blămu, pre-sf*ă*ntâ, să-ți arâtu ĭuo se muncescu preoții. Și vădzu pre-sf*ă*nta preoții spăndzurații de unghi, ș*i* focu eșiĭa din creștetulŭ loru și-i arde. Și întrebâ pr*é*-sf*ă*n|ta: cine sintu acește și ce păcate au făc*ut*? Și dz*ise* arhaghe*l*: Acește săntu popii ceĭa ce-u stâtu*t* înai*n*té înfricatului scaunulu*i* lu Hs., înaitĭa Tatălui nevădzut, căndu zrobes*c*u trupu*l* lui Hs. și ci*n*stitu*l* singele lui, și n-a*u* pădzitu, ce-u cădzu*t* fărăme ĝosu ca stelele luminate; și de frica aceâ cerĭu*l* sâ înalțâ suptu piićo*a*rele lui Hs. și *sâ* cutremura, ĭară e*i* n-*au* înțelesu, dereptu aceâ se muncescu așa. Și vădzu pre-sf*ă*nta nește oameni măncădu-i nește feri cu arepi și *t*rei capete, și *cu* doao capete și-i mănca de ochi, cu al *t*reile de gurâ cu parâ de focu. Și dz*ise* arhaghe*l*: Acești săntu cetetii ceĭa ce-u cetitu și n-au înțelesu, și n-au făcu*t* cu*m* dzic*e* sf*ă*nta ev*an*gh*e*lie. Și vădzu

* Înainte era scris din grăbire: зробит8.

iară văzu Maica Domnului un cărturar muncindu-se, și zise: dar acesta ce a greșit? Acesta n-a spus cum este scris în cărți, ci a spus alte minciuni, și așa se va munci în veci. Și zise Mihail: să mergem, Maica Domnului, unde se muncesc frații apostolilor. Și ieși într-alt loc, și văzu Maica Domnului mul-

338 time de oameni, și-i mîn|ca viermii cei neadormiți, și zise Maica Domnului: dar aceia ce au greșit? Și zise Mihail: aceștia sînt patriarhii, cari s-au purtat ca apostolii, și în cinul lor nu s-au chemat preoți pe pămînt, și n-au purtat cinurile lor al călugăriei [?], și au făcut cum n-a fost la legea lor, pentru aceea

вельми зѣло. и ıазыкъ ıего вьзашесѧ ѿт пламене огньнаго. и не можаше въздьхноути ни рещи. г҃и помилоуи мѧ.

и видѣвъши ıего пр҃стаıа бц҃а и въсплакасѧ. и рече г҃и помилоуи .г҃. и створи млтвоу.

и приде къ нıеи англъ. иже обладаше моуками. отрѣши[ти] ıазъкъ (=ıазыкъ) моужеви томоу.

и въпроси пр҃стаıа кто сь ıесть бѣдьныи члвкъ приıемлıаи сию моукоу.

и рече анг҃лъ сь ıесть иконамъ и цркви слоужитель. и не творѧ волıа божиıа. нъ да продаıаше съсоуды имѣние црквноıе и гл҃ше иже цркви работаıеть. то ѿт цркве питаıетьсѧ. и того ради моучитьсѧ сде.

и рече пр҃стаıа ıако же ıесть сътворилъ тако и приıемлıеть.

и пакы ıемоу англъ съвѧза ıемоу ıазыкъ.

и рече архистратигъ. поиди г҃сже. да ти покажю. кдѣ моучать иıереи.

и видѣ попы висѧща, ѿт краи ногътии исхожаше огнь ѿт тѣмене ихъ и опалıеше ıа.

и видѣвъши престаıа и рече. кто си соу[ть] что ли съгрѣшениıе ихъ.

и рече Михаилъ. се соуть литоургии слоужитıели. и престоıаще престолоу бжию. и достоини сѧ творѧще. да ıегда проскоумисахоу проскоуроу. и не хранѧхоу. и ронѧхоу кроупицѣ на землю. ıако и звѣзды бжиıа. тогда

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· καὶ πῶς ἐστιν δυνατὸν ἀδελφὸς ἀπὸ ἀδελφοῦ χωρισθῆναι;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· ἄκουσον, παναγία, περὶ τούτου· ἐάν τις ἀπὸ ἔθνους ἦλθεν βαπτι|σθῆναι καὶ εἴπῃ αὐτῷ· τίς εἶ σύ, μιαρόφαγον ἔθνος ἄπιστον, ἀδιαλείπτως λήψεται τὴν τιμωρίαν. 341

καὶ εἶδεν ἡ παναγία ἄνθρωπον κρεμάμενον ἐκ τῶν ποδῶν, καὶ ἐκ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ἐξήρχετο αἷμα σφοδρῶς καὶ ἐκ τῆς γλώσσης αὐτοῦ πῦρ καὶ οὐκ ἠδύνατο εἰπεῖν· κύριε, ἐλέησόν με.

καὶ ποιήσας [α]εὐχὴν ἡ παναγία.

ἦλθεν ὁ ἄγγελος ὁ ἐπὶ τῆς μάστιγος ἔχων τὴν ἐξουσίαν καὶ ἔλυσεν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

καὶ ἠρώτησεν ἡ παναγία τὸν ἀρχιστράτηγον· τίς ἐστιν οὗτος καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτοῦ; ὁ ἐλεεινὸς οὗτος ὁ ἔχων ταύτην τὴν τιμωρίαν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτος ἐστιν οἰκονόμος τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἔτρωγε τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔλεγεν· ὁ δουλεύων ναὸν ἐκ τοῦ ναοῦ τραφήσεται· καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζεται.

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· ὡς | ἐποίησεν, γενηθήτω (γεννηθήτω) αὐτῷ (αὐτό). 343

καὶ πάλιν ἐδέσμευσεν ὁ ἄγγελος τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

καὶ λέγει αὐτῇ ὁ ἀρχιστράτηγος· δεῦρο, παναγία, καὶ ὑποδείξω σοι, ποῦ κολάζονται οἱ ἱερεῖς.

καὶ ἐξῆλθεν καὶ εἶδεν ἐκεῖ πρεσβυτέρους κρεμαμένους, καὶ ἐκ τῶν

ἁμάρτημά του;» Καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτὸς εἶναι ὁποῦ ἔδιδε τὰ ἄσπρα του μὲ τόκον ἤγουν μὲ διάφορον καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται»· καὶ πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία γυναῖκα ὁποῦ ἐκρέματο ἀπὸ τὰ ὠτία, καὶ τὰ θηρία ἔτρωγαν τὰ βυζία της, καὶ ἡ Παναγία εἶπε· «ποιὰ εἶναι τούτη, καὶ τί τὸ ἁμάρτημά της;» Καὶ εἶπεν ὁ Ἀρχιστράτηγος, «ἐτούτη εἶναι ὁποῦ ἐπαραφουγκράζετο εἰς τὰ σπίτια τῶν γειτόνων της, καὶ ἔπερνε λόγια ἀπὸ ἕνα ὀσπῆτι καὶ ἐπήγαινεν εἰς ἄλλο καὶ ἔβαλλε σκάνδαλα, καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε, «κάλλιον νὰ μὴ ἤθελε γεννηθῇ·» καὶ εἶπεν ὁ Ἀρχιστράτηγος, «ἀκόμη δὲν εἶδες, Παναγία μου, ταῖς μεγάλαις κόλασαις·» καὶ ἡ Παναγία εἶπεν «ἄς ὑπάγωμεν νά ταῖς ἰδοῦμεν»· καὶ παρευθὺς οἱ τετρακόσιοι ἄγγελοι τὴν ὑπῆγαν καὶ εἶδεν ἐκεῖ σκαμνία

ши вѫзȣ пре-сфнта неще ѡамени спѫнѕȣрацїи. ши ·ꙟтребѫ прѣ архагел чине синтȣ ачеще. ши ѕисе архагел ачеще синѫтȣ чеѧ че-ȣ ·ꙟвѫцат прѣ алѫцїи, ѩрѫ ·ꙟшишї порѫнка лȣ х҃с н-аȣ пѫѕитѫ. дерептȣ ачеѫ сѫ мȣнческȣ. ши ѕисе архагел ·ꙟблѫмȣ прѣ-сфнтѫ де веѕи юѡ сѫ мȣнческȣ кѫлȣгѫрїи.

52. ши мер|се ши вѫзȣ мѫнкѫндȣ-и вермїи неадȣрмици. ши ·ꙟтребѫ пре-сфнта че пѫкате аȣ фѫкȣт. ши ѕисе архагел. сѫнтȣ чеѧ че-ȣ пȣртатȣ пре пѫмѫнтȣ ѡбраѕȣ ·ꙟџерескȣ ши апслѣскȣ. патриѩршїи. слѫвицїи, ши слȣжиторїи черюлȣи, с-аȣ аȣѕитȣ. ши н-аȣ фѫкȣтȣ кȣмȣ-

340 и ·ꙟџереще ши апслеще. | дерептȣ аче сѫ мȣнческȣ. ши вѫзȣ пре-сфнта неще мȣери спѫнѕȣратѣ де оунги.

53. ши парѫ де фокȣ ешїѧ| дин·ꙟ ростȣл лорȣ. ши ле мѫнѫка неще фїерїи. ѫле стрига милȣеще-не доамне. кѫ нои не мȣнчим маи врѫтосȣ де тоцї. ши вѫзȣ сфнтѫ марїе. ши ·ꙟтребѫ чине сѫнтȣ ачелѣ ши ѕисе архагел ачестѧ синтȣ преȣтеселе челѣ че дȣпѫ морте попїлѡр, ѫле с-аȣ мѫритатȣ. дерептȣ ачеѧ сѫ мȣнческȣ. ши вѫзȣ пре-сфнта ши алте мȣерї ѕекѫндȣ ·ꙟ фокȣ. ши ле мѫнка вермїи. ши

54. ѕисе архагел. ачестѣ синтȣ | кѫлȣгѫрицеле. че-ȣ висȣ ·ꙟ мѫнѫстире ши ·ꙟ кȣрвие се-ȣ датȣ пре сине.

342 дерептȣ ачеѧ сѫ мȣн|ческȣ. ши ѕисе архагел пасѫ пре-сфнтѫ де веѕи оунде сѫ мȣнческȣ фѫр де нȣмѫрȣ нѫроаде пѫкѫтоши. ши мерсѫ ши вѫзȣ нѫроаде бѫрбаци ши мȣери. ши рѫȣ де фокȣ ши парѫ

pré-sf*ă*nta neşte oameni spăn|dzurații, și în*t*rebâ pr*é* arhaghe*l*: Cine sintu aceşte? Şi dzi*se* arhaghe*l*: Aceşte sinătu ceĭa ce-u învâța*t* pr*é* alăţii, ĭară înșiși porănca lu Hs. n-*a*u pădzitŭ, dereptu aceâ sâ munce*s*cu. Şi dzi*se* arhaghe*l*: Înbl*â*mu, pr*é*-sf*ă*ntâ, de ve*d*zi ĭuo să muncescu călugării. Şi me*r*se, și vădzu mâncându-i vermii neadu*r*miţi, și în*t*rebă pre-sf*ă*nta: Ce păcate au fâcu*t*? Şi dzi*se* arhaghe*l*: Săntu ceĭa ce-u pu*r*tatu pre pămăntu obradzu îngerescu și ap*osto*léscu, pa*t*riĭarşii slâviţii și slujitorii ceriului, s-au audzitu și n-au făcutu cumu-i îngereşte și ap*osto*leşte, dereptu ace să muncescu. Şi vădzu pre-|sf*ă*nta neşte mueri spăndzuraté de unghi, și parâ de focu eșiĭa diin rostu*l* loru, și le mânăca neşte fierii, ĭale striga: «miluește-ne, Doamne, că noi ne mu*n*ci*m* mai vrătosu de toți!» Și vădzu sf*ă*ntâ Marie, și în*t*rebâ: Cine săntu acelé? Și dzi*se* arhaghe*l*: Acestĭa si*n*tu preute*se*le celé ce după mo*r*te popilo*r* ĭale s-au măritatu, dereptu aceĭa să muncescu. Şi vădzu pre-sf*ă*nta și alte m*u*eri dzecăndu în focu și le mănca ve*r*mi*i*; și dzi*se* arhaghe*l*: Acesté si*n*tu câlugârițele ce-u visu în mănăstire, și în cu*r*vie se-u datu pre sine, dereptu aceĭa să munce*scu*. Şi dzi*se* arhaghe*l*: | Pasâ, pre-sf*ă*nt*ă*, de vedzi unde *să* muncescu făr de *nu*măru nâroade păcâtoși. Şi mersă, și vădzu năroade, b*â*rbați

aşa se vor munci în veci. Şi iară văzu Maica Domnului într-alt loc muieri multe, și le mînca viermii cei neadormiți, și le ieșea văpaie din guri, și strigau: miluiește-ne, Maica Domnului, că ne muncim mai rău decît toate sufletele! Şi plînse Maica Domnului către Mihail și-l întrebă: dar acestora ce le

340 sînt păcatele? El | zise: acestea sînt preotesele cari, cînd le mor preoții, ele iară se mărită, pentru aceea aşa se vor munci în veci. Şi iară văzu Maica Domnului într-alt loc muieri multe, şi le mînca viermii cei neadormiți şi se munceau foarte cumplit; și zise către Mihail: dar acestea ce au greșit? Mihail zise: acestea sînt călugărițele cari au făcut curvie pe pămînt, și pentru aceea

страшныї престолъ колѣбашеса. и подъножиıе бжиıе трепеташе. да того ради тако моучаться.

и видѣ стаıа моужа и змии крилатъ имѣющь три главы. ıедина же бѣ глава къ очима моужю. а в. къ оустомъ ıего...

и рече [прстаıа] архистратигъ [=—оу. кто] сь ıесть бѣдьныи чловкъ. ıако не можеть ωтдъхноути ωт змиıа сего.

и рече архистратигъ. сь ıесть гже и[же] стыıа гнигы (=книгы) прочиташе и еуаглиıа самъ не послоушаше. люди оучаше а самъ не твораше волıа бжиıа. блоудьмь и всѣмь беззаконїıемь.

и рече архистратигъ силы гнѧ. поиди престаıа да ти покажю кде са моучить чинъ англъскыи и апслъскыи.

и оувидѣ стаıа къ[дѣ лежахоу на пламени огнеıемь. и ядяше ихъ червь неусыпая.

И рече стаıа. Кто си суть.

И отвѣща Михаилъ. Си | суть. иже образъ англски носять и апостольски на земли. величающи(ся) патриархи и епспи славныи имены. и словяху благословити отцы святїи. но на небеси не звашася святїи. не сотвориша бо ıако бо англьскїй и апслъскїй образъ носиша. да того ради тако мучаться.

И видѣ прстая жены висяща за вся ногти. и пламени исхожаше изъ устъ ихъ и опаляше вся. и змія ис-

εἴκοσιν ὀνύχων αὐτοῦ πῦρ ἐξήρχετο καὶ κατέκαιεν αὐτούς.

καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία ἠρώτησεν τὸν ἀρχιστράτηγον καὶ λέγει· τίνες εἰσὶν οὗτοι, καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν οἱ ἱερεῖς οἱ τῷ φοβερῷ θρόνῳ παριστάμενοι τοῦ ἀοράτου πατρός, καὶ ὅτε ἐμέλιζον τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξέπευτον οἱ ἀστέρες κάτω καὶ ὁ φοβερὸς θρόνος τοῦ δεσπότου ἐσαλεύετο καὶ τὸ ὑποπόδιον τοῦ σωτῆρος ἔτρεμε καὶ αὐτοὶ οὐκ ἐσυνήκουσαν καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται. |

345 καὶ εἶδεν εἰς ἕτερον τόπον ἄνθρωπον καὶ θηρίον πτερωτὸν ἔχοντα τρεῖς κεφαλὰς ὡς φλόγα πυρός· αἱ μὲν δύο κεφαλαὶ πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ ἡ τρίτη κεφαλὴ πρὸς τὸ στόμα αὐτοῦ.

καὶ ἠρώτησεν ἡ παναγία τὸν ἀρχιστράτηγον, τί τοῦτο, ὅτι οὐ δύναταί τις ἐξελέσθαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ δράκοντος;

καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτος ἐστὶν ἀναγνώστης, ὅστις τὸν λαὸν ἐδίδασκεν, αὐτὸς δὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ οὐκ ἐποίησεν.

πυρωμένα καὶ ἐκάθονταν ἐπάνω ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἐφλογίζονταν, καὶ ἐδάκρυσεν ἡ Παναγία καὶ εἶπε· «πικρὰ κόλασις εἶναι αὕτη, καὶ τί εἶναι τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ εἶπεν ὁ Ἀρχιστρά|τηγος, 329 «αὐτοὶ εἶναι ὁποῦ ἐδέρνασι τοὺς ἱερεῖς ἄδικα, καὶ χωρὶς πταίσιμον, καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται·» καὶ πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία εἰς ἄλλον τόπον κρεβάτια πεπυρωμένα καὶ ἐκοίτουνταν ἐπάνω πολὺ πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· καὶ ἠρώτησεν ἡ Παναγία «ποῖοι εἶναι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν, «ἐτοῦτοι εἶναι ὁποῦ ἐκοιμοῦνταν τὴν ἁγίαν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ δὲν ἐπήγαιναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν»· καὶ ἡ Παναγία εἶπεν· «ἀμὴ ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ σηκωθῇ τότε πῶς νὰ κάμῃ;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «ἄκουσον, Παναγία· ἐὰν εἶναι ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ἀσθενὴς ὅτι νὰ ἀνάψῃ τὸ σπῆτί του καὶ νὰ καίεται ἀπὸ ταῖς τέσσαρες γωνίαις, καὶ νὰ μὴ δύναται νὰ σηκωθῇ νὰ σβύσῃ τὴν φωτίαν, ἔχει συμπάθειαν·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε «καλὰ παθαίνουσιν ὅσοι ἀμελοῦσι

єшїѧ дн ꙟ еи. шн арде шн пре фаца пъмънтȣлȣи. шн лъкрѫмѫ пре-сфнта. шн ѕнсе чине синтȣ ачестѣ шн че пъкате аȣ. шн ѕнсе
55. арҳагел. ачеще сн|синтȣ (*sic*) светничїи шн хȣлиторїи. шн ѡкъръторїи. шн клеветиторїи. шн свъдиторїи. шн кȣ клеветеле сале аȣ спартȣ касе. шн соци де соци аȣ деспърцитȣ. ш-аȣ спартȣ постȣриле. шн бецивїи. шн скȣмпїи. шн немилостивїи. шн џюдечїи. шн епискȣ-
344 пїи. шн па|трнаршїи. шн ꙟпъ-рацїи чѣѧ че н-а[ȣ] фѫкȣт воѣѫ лȣ Хс. шн кȣрварїи. шн юбиторїи де арџинтȣ. шн чеѧ че-ȣ кȣмпъратȣ марҳѫ стръмъбѫ. шн некȣрацїи. шн аȣѕи прѣ-кȣрата. шн
56. лъкрѫмѫ | шн ѕнсе. ѡ ваи де во[и] пъкѫтошилѡр. шї ѕнсе арҳагел аскȣлтѫ прѣ-сфнтѫ ꙟнкѫ н-аи възȣт мȣнка чеѧ маре. шн ѕнсе пре-сфнта. блѫмȣ михаиле џюдекъторю съ ведемȣ мȣнчиле челе мариле. шн соснръ херовимїи шн съраф[и]мнн, патрȣ сȣте де ꙟџерїи. шн ръдикаръ пре прѣ-чинстита а лȣ Хс маикѫ. шн ѡ дȣсъръ ꙟн-а-стънга. шн възȣ аколо ȣнъ рѣȣ де фокȣ шн ꙟнтȣнерек маре. шн вьеръмии неадȣрмицї. шн смоалъ
346 клокотиндȣ ка фо|кȣл спр-иншїи.
57. шн ка маре, сфръ|ръиѧ. шн ера ачии наршаде шн стрїгаре. шн се афȣнда пъкѫтошїи. шн нȣ пȣте ѕиче милȣеще-не дѡамне. џȣдекъторю дирептȣ. шї-н мънка вїермїи неадȣрмицн. шн скръшка кȣ динцїи. шн възȣръ пъкѫтошїи

și mueri, și rău de focu și parâ eșiĭa diin ei, *și* arde și pre fața pământului: și lăcrâmâ pre-sf*ă*nta și dz*ise*: Cine sintu acesté și ce păcate au? Și dz*ise* arhaghe*l*: Acește sintu sve*t*nicii și hulitorii și ocărâtorii și cleve*ti*torii și svăditorii, și cu clevetele sale au spa*r*tu case, și soți de so*ț*i au de*s*păr*ț*itu, ș-au spa*r*tu posturile; și bețivii, și scu*m*pii, și nemilostivii; și giudecii, și ep*is*cupii, și pa*t*riarșii; și înpărații ceĭa ce n-a*u* făcu*t* voeâ lu Hs.; și cu*r*varii, și| ĭubitorii de a*r*gintu, și ceĭa ce-u *cum*păratu marhâ *s*trămăbâ, și necurații. Și audzi pr*é*-curata și lăcrâm*â* și dzise: o, v*ai* de vo*i*, păcâtoșilo*r!* Și dzise arhaghe*l*: Ascu*lt*â, présf*ă*nt*â*! încâ n-a*i* văd*z*u*t* munca ceĭa mare. Ș*i* dzis*e* pre-sfănta: Blâmu, Mihaile gĭudecătorĭu, să vedemu muncile cele marile. Și sosiră herovi*m*ĭi și sărafimii, pa*t*ru sute de îngerii, și rădicară pre pr*é*-cinstita a lu Hs. ma*i*câ, și o dusărâ în-a-stănga; și vădzu ac*o*lo unŭ rău de focu și întunerec mare, și v*i*erămii neadurmiți, și smoală clocoti*n*du ca focu*l* spr-inșii, și ca mare sfrărăiĭa. Și era acii năroa*de* și s*t*rigare, și se a|funda păcâtoș*ii* și nu pute zice «miluește-ne, Doamne, ǵudecătorĭu direptu», și-*i* mănca viermii neadu*r*miți, ș*i* scră*ș*ca cu dinții; și vădzu*ră* păc*â*toșii din

așa se vor munci în veci, amin. Și iară văzu Maica Domnului o pară de foc, și era oameni mulți spînzurați; și întrebă Maica Domnului: dar acestora ce le sînt păcatele? Mihail zise: aceștia sînt curvarii și cei ce jură strîmb, și
342 toți | cari n-au vrut să facă voia lui Dumnezeu, sau săracul sau bogatul sau iubitorul de argint și care n-a vrut să facă milă. Și zise Maica Domnului: oh, vai de voi, cum v-a înșelat lumea cea deșartă și trecătoare! Și iară văzu Maica Domnului într-alt loc, unde se munceau domnii și ardeau în foc ziua și noaptea: și lăcrămă Maica Domnului pentru creștini, și zise către arhanghelul Mihail: dar acestora ce le sînt păcatele? Mihail zise: Aceștia sînt domnii și judecătorii pămîntului cei nemilostivi, cari au judecat în fățărnicii, și așa se vor munci în vecii vecilor, amin.

хожаше изъ пламени того. и прилѣпяхоу къ нимъ. и вопіаху. глагола(въ)ше. помилуйте насъ. яко мы едины мучимся наче всѣхъ мукъ.

И рече святая прослезившися. Что есть согрѣшеніе тѣхъ.

И рече архистратигъ. То суть попадьи иже поповъ своихъ не почьтоша. и по смерти ихъ идоша за мужь. да того ради мучаться.

И видѣ другія жены во огни лежаща. и различныя змія ядяху ихъ.

И рече святая.Что согрѣшеніе ихъ.

И отвѣща Михаилъ. То суть монастыря черницы. яже телѣса своя продаша на блудъ. да того ради здѣ мучаться.

И рече архистратигъ. Поди пресвятая и покажу ти гдѣ (ся) мучить множество грѣшьникъ.

И видѣ святая рѣку ог|неную. и видѣніе рѣки тоя яко огнь текущи. и пояда всю землю. и посредѣ волны тоя множество грѣшьникъ.

И видѣвши бця прослезися и рече. Что есть согрѣшеніе ихъ.

Рече архистратигъ. То суть блудници и любодѣицы татіе. иже послуша(ша) и о таи. что ближніи гть. свадници. и клеветници. иже чужіе нивы ужинаху или урояху. иже брени си остани дожидають. иже ядять труды чужи и ма(л)жены и разлучають пьяницы. немилостиви князи. епископи и патріарси. и цари. иже не

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· δεῦρο, παναγία, καὶ ὑποδείξω σοι, ποῦ κολάζονται οἱ τὸ ἀρχαγγελικὸν καὶ ἀποστολικὸν σχῆμα φοροῦντες, ἐπὶ τῆς γῆς πατριάρχαι ἐκαλοῦντο καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ᾔδεσαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἅγιοι ἐκλήθησαν καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἅγιοι οὐκ ἐκλήθησαν· οὐ γὰρ ἐποίησαν, ὡς τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα φοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶδεν γυναῖκας κρεμαμένας ἐκ τῶν ὀνύχων αὐτῶν, καὶ θηρία κατέτρωγαν αὐτάς, καὶ στενάζουσαι ἐβόουν· ἐλεήσατε ἡμᾶς, ὅτι ἡμεῖς μόναι (ὑμεῖς μόνη) κολαζόμεθα ὑπὲρ πάντας τοὺς χριστιανούς. |

347 καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία ἐδάκρυσεν καὶ εἶπεν· τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος· αὗται εἰσὶν πρεσβυτέρισσαι (πρεσβυτέρησσαις), αἵτινες τοὺς πρεσβυτέρους αὐτῶν οὐκ ἐτίμησαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον ἔλαβον ἄνδρας, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ εἶδεν τὸν αὐτὸν τρόπον ἀρχιδιακόνισσαν, καὶ θηρίον δικέφαλον κατέτρωγεν τοὺς μασθοὺς αὐτῆς.

καὶ εἶδεν ἕτερον τόπον γυναῖκας κρεμαμένας εἰς τὸ πῦρ, καὶ θηρία κατέτρωγαν αὐτάς.

καὶ ἠρώτησεν ἡ παναγία τὸν ἀρχιστράτηγον· τίνες εἰσὶν αὗται; καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Κυριακῆς.» Καὶ πάλιν εἶδεν εἰς ἄλλον τόπον, δένδρα σιδερένια ἀμέτρητα, καὶ εἶχασι κλαδία σιδερένια καὶ ἐκρέμουνταν εἰς ἐκεῖνα πολλοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ ταῖς γλώσσαις· καὶ ἠρώτησεν ἡ Παναγία «ποῖοι εἶναι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν «αὐτοὶ εἶναι οἱ βλάσφημοι, οἱ καταλαλητάδες, οἱ πόρνοι, οἱ κλέπται, οἱ λησταί, οἱ φονιάδες, οἱ | ψευδομάρτυρες· καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ χωρίζουν ἀνδρόγυνα, καὶ παιδία ἀπὸ τοὺς γονεῖς των, καὶ ἀδέλφια ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς· καὶ ὅσοι κάμνουσιν ἁμαρτίαν μὲ τοὺς συγγενεῖς αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται,» καὶ πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία ἄνθρωπον κρεμάμενον ἀπὸ τὰ εἴκοσι ὀνύχια καὶ ἦτο δεμένη ἡ γλῶσσά του ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ εἰπῇ τὸ Κύριε ἐλέησον. καὶ ἐδάκρυσεν ἡ Παναγία καὶ ἐπαρεκάλεσε τὸν Θεόν, καὶ ἦλθεν ὁ Ἄγγελος ὁποῦ εἶχεν τὴν γλῶσσαν του δεμένην καὶ τὴν ἔλυσε καὶ εἶπε τρεῖς φοραῖς τὸ Κύριε ἐλέησον· καὶ εἶπεν ἡ Παναγία· «ποῖος εἶναι τοῦτος, καὶ τί τὸ ἁμάρτημά [331]

дин мȣнкѫ. ши стригаръ кȣ глас. ши ѕисерѫ дѡамне милостиве фїюлъ татълȣи. н-ам възȣтȣ лоуминѫ де·ꙟ векȣ. че акȣм ведемȣ тине родїтоаре домнȣлȣи. ши стригаръ тоци ·ꙟџерїи кȣ глас бȣкȣрѫте пре-бл҃свитѫ родитоаре домнȣлоуи. пȣрȣре фечюрице. бȣкȣ-
58. рѫ-те лȣминѫ нестинсѫ. бȣ|кȣръте ши тȣ архагеле михаиле. рȣгъторюль дерептȣ сȣфлетеле тȣтȣ-
348 рорȣ. ши | вьѕȣрѫ пъкѫтошїи. ши жѫлȣиръ. ши вьѕȣ прѣ-чинстита желанїѧ ·ꙟџерилорȣ. прїнтрȣ пъкѫтошїи ши лъкръмъ. ши стригаръ пъкѫтошїи ши ѕисерѫ бине а[и] венит. прїнтрȣ нои. къ сем ·ꙟтȣнерекȣл де·ꙟ векȣ. ши ѕисе пре-кȣрата ѡ ва[и] де вои пъкѫто-[ши]лорȣ. ши ·ꙟтребѫ пре архагел. че ръȣ е ачеста. ши чине есте ·ꙟтрȣ елȣ. ши ѕисе архагел. ачаста ѧсте смоалъ кȣ оунде де фокȣ. ши се мȣнческȣ ·ꙟтр-·ꙟсȣ жидовїи.
59. чеꙗ че-ȣ рътигнїт | прѣ домнȣль нострȣ і҃с х҃с. ши тоци чеѧ че н-аȣ кредзȣт. ·ꙟ татѫл ши ·ꙟ фїюл ши дх҃ȣл сфнтȣ. ши с-аȣ лепѫдат де чинстита крȣче ши де сфнтȣл ботеѕȣл. ши аȣ фѫкȣт кȣръвїѧ кȣ
350 кȣ|мѫтрѫ-са. ши вечинии сеи. ши кȣ апропеле сеȣ. ши ѡтрѫвиторїи ши тълъхарїи. ши-ȣ некат фечорїи мичи. ши ѕисе прѣ-сфнта дȣпъ кре-

muncâ și *s*trigară cu gla*s* și dzi*ser*â: Doamne milostive, fiĭulŭ Tatălui! n-a*m* vădz*u*tu lumin*ă* deîn vecu, ce acu*m* ve*de*mu tine, ro*di*toare Domnului! Și s*t*rigară toți îngerii cu gla*s*: Bucurâ-te, pre-bl*agoslo*vită roditoare Domnulu*i*, purure fecĭuriṭe! b*u*curâ-te, luminâ nestinsâ! b*u*cură-te și tu, arhaghele Mihaile, r*u*gătorĭulŭ dereptu sufletele tuturoru! Și vădzurâ păcâtoșii ș*i* jâluiră; și *vădzu* pr*é*-cinstita jelaniĭa îngeriloru pri*n*tru păcâtoșii, și lăcrămă; și s*t*riga*ră* păcâtoș*ii* și dzi*s*e*r*â: Bine a*i* veni*t* printru noi, ce se*m* [în] întunerecu*l* de*în* vecu. Și dzi*se* pre-curata: O, va*i* de vo*i*, păcâto*și*loru! Și în*t*rebâ pre arhaghe*l*: Ce rău e acesta și cine este în*t*ru elu? Și dzi*se* arhaghe*l*: Aćasta ĭaste smoală cu un*de* de focu, și se m*un*cescu în*tr*-însu jidovii ceĭa ce-u răstigni*t* pré Domnulŭ nos*t*ru Is. Hs. și to*ț*i ceĭa ce n-au credzu*t* în Tat*âl* și în Fiĭu*l* și D*u*hu*l* Sf*ă*ntu, și s-au lepâda*t* de cinstita cru*ce* și *de* sf*ă*ntu*l* botedzu*l*, și au făcu*t* curăviĭa cu cumâtrâ-sa și vecin*ii* sei și cu apropele seu, și otrâvitorii, și tălăharii, și-u neca*t* fećorii mici. Și dzi*se* pr*é*-|sfănta: După credința loru

---

του;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν «αὐτὸς ἦτον οἰκονόμος εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ δὲν τα ἔσκαπτεν, οὔτε τὰ ἐκαλλιέργει, μόνον τὰ ἔτρωγε, καὶ τὰ ἐχαλνοῦσε, καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε· «κακὸς δοῦλος καὶ κακῶς κριθήσεται·» καὶ πάλιν ἔδεσεν ὁ ἄγγελος τὴν γλῶσσαν του· καὶ εἶδεν ἡ Παναγία ἄνθρωπον ὁποῦ ἐκρέματο ἀπὸ τὰ εἴκοσιν ὀνύχια καὶ εὔγενεν πῦρ ἀπὸ τὴν κεφαλήν του, καὶ ἐκατάκαιεν αὐτὸν· καὶ ἠρώτησε «ποῖος εἶναι τοῦτος καὶ τί τὸ ἁμάρτημά του;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτὸς εἶναι παπᾶς καὶ ἐλειτούργα ἀναξίως, καὶ ἐκαταφρόνει καὶ ἐμέλιζε τὸν ἅγιον ἄρτον καὶ ἔπεφταν οἱ μαργαρίται ἀπὸ τὰ χέρια του· καὶ ὁ φοβερὸς |
333 θρόνος τοῦ Θεοῦ ἐσαλεύετο, καὶ τὸ ὑποπόδιον αὐτοῦ ἔτρεμε καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται·» καὶ πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία ἄλλον ἄνθρωπον εἰς μεγάλα βάσανα, καὶ ἐρώτησεν ἡ Παναγία, «ποῖος εἶναι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά του;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτὸς ἦτο διάκονος καὶ ἐδίδασκεν ἄλλους

сотвориша волѧ божїя. сребролюбци. иже лихву емлють. беззаконьници.

Слышавше то прстая бца прослезися и рече. О лютѣ грѣшникомъ.

И рече ко архистратигу. Тяжко согрѣшающимъ (лѣпѣ бы было) дабы ся не ражали.

И рече къ ней Михаилъ. Почто ся плачеши. святая. нѣси ли видѣла великъ мукъ.

И рече пресвята]ıа. поведи мѧ. да вижю всѧ моукы.

и рече къ нıеи Михаилъ. коудѣ хощеши блдатьнаıа да изидемъ на въстокъ ли. или на западъ. или въ раи. на десно ли или на лѣво. иде же соуть великыıа моукы.

и рече прстаıа изидѣмъ на лѣвоу страноу ...|

и слово рекши престѣи и обратишасѧ хѣровими и серафими. и .у. англъ. изведоша прстоую. ѡт въстокъ на лѣвоую страноу.

... близь рѣкы тоıа бѧше тьма мрачьна. и тоу лежаше множьство моужь и женъ. и клокотахоу ıако въ котьлѣ. и ıако морьскыıа вълны и ображающьсѧ надъ грѣшьникы. да егда вълны въсхожахоу и погроужахѹ грѣшьникы тысѧщю лакътъ. и не можахѹть рещи. помилоуи ны правьдьныи соудии. ıадѧше же ѣ чървь неоусыпаıа и скрьжьтъ зоубомъ.

и видѣвъше прстоую англи стрѣгѹщии[ихъ] възъпиша вси ıединѣми оусты глюще стъ стъ стъ ıеси бе. и ты бце блгословимъ тѧ и сна бжиıа родивъшаго тѧ (=сѧ) ѡт тебе. ıако бо ѡт вѣка не видѣхомъ свѣта. и днь видимъ свѣтъ тебе ради бце. и пакы възъпиша вси единѣмь гласьмь глюще. радоуисѧ блгдатьнаıа бце. радоуисѧ просвѣщениıе вѣчьнаго свѣта. радоуисѧ и ты архистратиже Михаиле. молѧсѧ влдцѣ за вьсь миръ. мы бо видимъ грѣшьныıа моучащаıасѧ. и зѣло скърбимъ.

и видѣвъши бцѧ англы скърбьны оуныльı грѣшьникъ ради. ї въсплакасѧ прстаıа.|

καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος· αὗται εἰσὶν μονάστριαι, αἵτινες εἰς τὴν πορνείαν ἔδωκαν ἑαυτὰς (ἑαυτοὺς) καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται.

καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος· δεῦρο, παναγία, καὶ ὑποδείξω σοι, ποῦ κολάζονται τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτωλῶν.

καὶ εἶδεν ποταμὸν πυρὸς καὶ ἦν ἡ ἰδέα (εἰδέα) τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ὡς αἷμα, καὶ ἐξερχόμενος κατέτρωγεν τοὺς κειμένους ὑπὸ τῶν κυμάτων αὐτοῦ. |

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· τί τό ἁμάρτημα αὐτῶν; 349

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· οὗτοι εἰσὶν πόρνοι, μοιχοί, μάχιμοι, κλέπται, παρακροαταί, παραθερισταί, κατήγοροι, καταλαληταί, βλάσφημοι καὶ οἱ πρώτην ὥραν καταλύοντες τῆς νηστείας καὶ οἱ τρώγοντες ἀλλοτρίους καμάτους, οἱ χωρίζοντες ἀνδρόγυνα (ἀνδρώγινα), μεθυσταί, παρακαμπανισταί (πορακαμπανίσται), οἱ ἀνελεήμονες ἄρχοντες καὶ ἐπίσκοποι ἀμετάδοτοι (ἐπίσκοποι, ἀμετάδοτοι), καὶ οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ βασιλεῖς οἱ μὴ ποιήσαντες τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καταφρονοῦντες εἰς αὐτόν, οἱ φιλάργυροι, οἱ τόκον λαμβάνοντες ἐκ τοῦ χρυσίου αὐτοῦ.

καὶ ἀκούσασα ἡ παναγία ἐδάκρυσεν καὶ εἶπεν· οὐαὶ τοὺς ἁμαρτωλούς!

καὶ λέγει ὁ ἀρχιστράτηγος· τί κλαίεις, δέσποινα, ἀκμή[ν] οὐκ ἑώρακας τὰς μεγάλας κολάσεις.

καὶ λέγει ἡ παναγία· δεῦρο, Μιχαὴλ ὁ μέγας ἄρχων, ὑπάγωμεν εἰς τὰς μεγάλας κολάσεις· (καὶ λέγει· παναγία, δεῦρο, Μιχαὴλ ὁ μέγας ἄρχων, ὑπάγωμεν εἰς τὰς μεγάλας κολάσης).

καὶ λέγει πρὸς τὴν κεχαριτωμένην ὁ ἀρχιστράτηγος· ποῦ| θέλεις ἡ κεχα- 351

дница лор8 съ ле фим аша. ши се акопери ↑т8нерек8лъ іаръш. ши ѕисе архагел кътръ сфнтъм (*sic*) марнъ. чине ↑тръ ↑н ачаста м8нкъ н-аре ачела а веде л8минъ
60. ↑ век8, | ши ѕисе прѣ-свтна (*sic*) w ва[и] де вои пъкътошилор8 къ фъръ де съвръширe ве веці м8нчи. ши ѕисе архагел блъм8 пре-чистить съ-ці арът8. оунъ ꙗзер8. де фок8. оунде се м8ническ8 цинт8лъ wминеск8. крещинеск8. ши ѕисе пре-сфнта. ↑блъм8 ам8 съ ведем8. ши въѕоу оунде арде ши се м8нчим фъръ самъ м8лци. ши ѕисе
352 прѣ-|сфнта ча8 грешіт8 ачещe. ши ѕисе архагел. ачеще синт8 чем че с-а8 ботезат ши сѣ8 фъгъд8нт8 кр8чіен. іаръ еи а8 фък8т8 л8кр8л діавол8л8и. ши ш-а8 піерд8т8
61. време де покъи|инцъ (*sic*). дерепт8 ачем съ м8ническ8. ши ѕисе пре-чинстита маика л8 Хс кътръ архагел. фаче-вою w черерѣ де ла тине съ мъ ши е8 м8ническ8 к8 крещіинніи къ се-8 грешит8 фіии л8 д8мнеѕе8. ши іаръ гръи прѣ-сфнта. кътръ архагел. роагъ-те ши те ↑налцъ ↑н ал шаптеле черю. ши к8 тоци воиничии ↑цереши. де те роагъ дерепт8 пъкътоши. доаръ не ва аск8лта домн8л ностр8 Іс Хс. съ мил8іаскъ пъкътошіи. ши ѕисе архагел вію д8мнеѕе8 |
354 62. Хс ал | л8міеи маре н8меле л8и. ши лa8д8 де шапте wри ↑ ѕи. ши де шепте wрї ↑ нопте. кънд8-и

să le fiïa așa; *și se* acoperi întunerecul̆ ĭarâș. Și dz*ise* arhaghe*l* cătrâ sfăntâ*m* Mariâ: Cine in*t*râ în acasta m*u*ncâ, n-are acela a vede lu*mi*nă în vecu. Și dzis*e* pré-sf*ă*nta: o, va*i* de voi, păcâtoșiloru, că fârâ de săvrășire ve veți m*u*nci. Și dzis*e* arhaghe*l*: Blămu, pre-ci*s*tită, să-ți arâtu unŭ ĭazeru de focu, unde se muncescu gintulŭ ominescu creștinescu. Și dzis*e* pre-sf*ă*nta: Înblâm*u* amu să vedemu. Și vădzu unde a*r*de și *se* munciĭa fârâ samà mu*l*ți, și dzise pr*é*-sf*ă*nta: C'-au greșitu aceste? Și dzis*e* arhaghe*l*: Aceste sintu ceĭa ce s-au botedzat și séu făgăduitu cruci|*ei*, ĭarâ ei au fàcutu lucru*l* diavolului *și* ș-au pierdutu vreme de pocăință, dereptu aceĭa să munces*cu*. Și dzis*e* pre-cinstita ma*i*ca lu Hs. că*t*rà arhaghe*l*: Face-voĭu o cereré de la tine, să mă și eu muncescu cu creștiinii, că se-u greșitu — fiii lu Dumnedzeu. Și ĭarâ grâi pré-sf*ă*nta cătrâ arhaghe*l*: roagâ-te și te îna*l*ță în a*l* șaptele cerĭu, și cu toți voinicii îngerești, de te roagă dereptu pâcâtoși; doară ne *va* ascu*l*ta Domnu*l* nos*t*ru Is. Hs. să miluĭască pâcâtoșii. Și dzis*e* arhaghe*l*: viĭu Du*m*nedzeu Hs. a*l* lumiei mare numele lui, și lau*du* de șĭapte ori în dzi și de șepte ori în nopté;| cându-i

---

καὶ τὸν ἑαυτόν του δὲν ἐδίδασκεν, καὶ ἀγαποῦσε τὴν φυλαργυρίαν καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται· καὶ πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα βάσανα καὶ ἐρώτησε ποῖος εἶναι, καὶ τί τὸ ἁμάρτημά του· καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε· αὐτὸς εἶναι ἀναγνώστης καὶ δὲν ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, οὐδὲ ἔκαμνεν ἐκεῖνα ὁποῦ ἔλεγαν αἱ γραφαῖς καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται. Καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «ἂς ὑπάγωμεν καὶ εἰς ἄλλον τὸπον» καὶ ὅταν ἐπήγασιν ἐκεῖ εἶδε πύργον μέγαν καὶ σκοτεινὸν πολλά, καὶ ἦτον ἐκεῖ πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ τοὺς ἔτρωγαν τὰ σκωλήκια τῆς κολάσεως· καὶ ἐρώτησεν ἡ Παναγία «ποῖοι εἶναι τοῦτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε «τοῦτοι εἶναι οἱ καλόγεροι ὅπου δὲν ἐτίμησαν τὸ Ἀγγελικὸν σχῆμα, καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται·» καὶ πολλοὶ Πατριάρχαι καὶ Μητροπολῖται εἶναι αὐτοῦ μέσα, καὶ πολλοὶ ἄδικοι
335 βασιλεῖς καὶ κολάζονται, καὶ | εἶδεν ἡ Παναγία γυναῖκα ἥπερ ἐκρέμετο ἀπὸ τὰ χέρια καὶ ἀπὸ

и възпиша вси іединѣмь гласм глюще. добрѣ іесте пришли вътьмоу сию. да ны видить како ны іесть м8ка.

и помолисѧ прстаꙗ съ арханглъмь. и слыша плачь грѣшьныихъ.

и възвигоша гласъ свои въпиюще и глюще. ги помилоуи ны.

да ꙗко опростиша млтвоу. оустависѧ боурѧ рѣчьнаꙗ и вълны огньныꙗ. и ꙗвишасѧ грѣшьници. ꙗко и зьрна горюшичьна.

ї видѣвъши стаꙗ просльзисѧ и рече. что іесть рѣка си и вълны іеꙗ.

и рече къ ніеи архистратигъ. си рѣка всѧ смольна. а вълны іеꙗ всѧ огньны. а иже сѧ моучать. то то соуть Жидове. иже моучиша га нашего Їсъ Ха сна бжиꙗ. и вси ꙗзыци. иже крьстишасѧ въ имѧ оцѧ и сна и стго дха. иже крьстиꙗне соуще ти вѣроують въ дѣмоны. и ѡтвергошасѧ ба ї стго крщениꙗ. и іеже блоудъ сътвориша о стѣм крыщении. съ коумы своими и съ мтерьми своими и съ дъщерьми своими. и отравьници (и)же ꙗдъше оуморѧють члвкы. и ороужиемъ оубиваю(ть). иже давѧть дѣти своꙗ. и того ради моучатьсѧ противоу дѣломъ своимъ.

и рече стаꙗ. по дѣломъ ихъ боуди тако.|

и пакы наиде на нꙗ боурьнаꙗ рѣка и огньныꙗ вълны. и тьма покры ꙗ.

и рече Михаилъ къ бци аще сѧ кто затворить въ тьмѣ сеи. нѣсть памѧти о ніемь ѡт ба.

и рече прстаꙗ о лютѣ грѣшьникомъ. ꙗко не оусыпаіемыи іесть пламы огнꙗ сего.

и рече къ ніеи архистратигъ. поїди прстаꙗ да ти покажю езеро огньно. да видиши. кде сѧ моучить родъ крстиꙗньскъ.

видѣ и оуслыша плачь и въпль ѡт нихъ. а онѣхъ не бѣ видѣти.

и рече. котории се соуть что ли съгрѣшениіе ихъ іесть.

ριτωμένη ἐξελθεῖν, ἐπὶ ἀνατολὰς ἢ ἐπὶ δυσμάς, ἢ εἰς τὰ ἀριστερά, ὅπου αἱ μεγάλαι κολάσεις εἰσίν;

καὶ εἶπεν ἡ παναγία πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον· ἂς ἐξέλθωμεν, ὅπου αἱ μεγάλαι κολάσεις εἰσίν.

καὶ ἅμα τῷ λόγῳ εἰποῦσα εὐθέως παρέστη τὰ χερουβὶμ καὶ τὰ σεραφὶμ καὶ οἱ τετρακόσιοι ἄγγελοι καὶ ἀπήγαγον τὴν κεχαριτωμένην ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ ὅπου αἱ μεγάλαι κολάσεις εἰσίν.

καὶ εἶδεν ἐκεῖ ποταμὸν πυρὸς καὶ ἦν ἡ ἰδέα (εἰδέα) τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου σκοτεινοτέρα πίσσης καὶ ἐπ' αὐτῷ κατέκειτο πλῆθος ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἐκόχλαζεν γὰρ τὸ πῦρ ὡς χαλκίον καὶ ὡς ἄγρια θάλασσα ἐβύθιζεν τοὺς ἁμαρτωλοὺς μυρίας *(sic)* πήχεις καὶ οὐκ ἠδύναντο εἰπεῖν· ἐλέησον ἡμᾶς, δίκαιος κριτής· ἔτρωγεν γὰρ αὐτοὺς ὡς σκώληξ ὁ ἀκοίμητος καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

καὶ ἰδόντες τὴν παναγίαν οἱ ἄγγελοι οἱ φυλάσσοντες αὐτούς, ἀνεβόησαν μίαν φωνήν, λέγοντες· ὁ σπλαγχνιζόμενος (ὡς πλαγχνιζόμενος) διὰ τῆς θεοτόκου ... ἐλέησον ἡμᾶς, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ εἴδομεν φῶς.|

353 καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία τοὺς ἀγγέλους τεταπεινωμένους καὶ στυγνοὺς ἐδάκρυσεν, καὶ ἐβόησαν οἱ ἐν σκότει, λέγοντες· καλῶς ἤλθατε δι' ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλούς· καὶ ἰδοῦσα ἡ παναγία τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἦραν (εἴραν) μιᾷ φωνῇ λέγοντες· κύριε ἐλέησον· καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι τὴν ἐκτενήν, ἠρώτησεν ἡ παναγία τὸν ἀρχιστράτηγον· τίς ὁ ποταμὸς οὗτος καὶ τί τὰ κύματα ταῦτα; καὶ τίνες κατάκεινται ἐν αὐτῷ;

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· τοῦτο ἐστὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον καὶ

адȣкȣ кънтечѣ дȣмнеѕеѫщи. ро-
гȣ-мъ ши дерептȣ пъкътоши *_*_*
ши нȣ мъ аскȣлтъ дȣмнеѕеȣ. ши
ѕисе прѣ-сфнта кътрь архагел.
ѕи ꙟџерилорȣ съ мѫ ꙗ съ мъ
пȣе ꙟнаинтѣ татѫлюи невъѕȣтȣ.
ши ѕисе архаггел ꙟџерїлѡр ши со-
сиръ амȣ херовїмїи ши серафимїи.
ши лȣарѫ прѣ пре-сфнта марїа де
ѡ пȣсерѫ ꙟнаинте татѫлюи невъ-
63. ѕȣтȣ. ши-ши тынсѫ мъ|иниле
сале кътрь скаȣнȣл ꙟфрикат.
ши-ши ридикѫ ѡкии съи кътрь
фїиюлȣ сеȣ домнȣл черюлȣи ши
алъ пъмънтȣлȣи. ши сѫ рȣгѫ
356 ши грѫи. милȣеще дѡамне | деспȣ-
ѫтоаре крещинїи. къ вѫѕȣю мȣнкѫ
де нȣ ѡ почȣ ръбда. ши еȣ мъ
вою мȣнчи кȣ еи. ши вени глас
ши грьи. кȣмȣ-и вою милȣи. ши
ѕисе прѣ-сфнта. аȣ нȣ се-ȣ боте-
ѕатȣ ꙟ нȣмеле тъȣ. нȣ мъ рогȣ
деспȣѫторю дерептȣ некрединчо-
шїи жидовїи. ши ръспȣнсѫ хс ши
ѕисе. кȣм се аибȣ еȣ а-и милȣи.
64. кындȣ фра|фрацїи (*sic*) съи ши
мишеи меи н-аȣ милȣитȣ. ши иаръ
ѕисе пре-сфнта марїе. милȣеще доа-
мне крещинїи. ши каȣтѫ прѣ фап-
тȣл мѫинилѡр тале. къ ꙟ тоатѫ
време с-аȣ мърнтȣ нȣмеле тъȣ прѣ
пъмънтȣ. аша иаръ гръи прѣ-

aducu căntec*é* dumnedzeĭaşti, rogu-mă şi dereptu păcătoşi, şi nu mă ascu*l*tă Dumnedzeu. Şi dzi*s*e présf*ă*nta că*t*ră arhaghe*l*: Dzi îngeriloru să mâ ĭa să mă pue înaité T*a*tâlĭui nevădzutu. Şi dzi*s*e arhagghe*l* îngerilo*r*, şi sosiră amu herovimii şi serafimii, şi luarâ pr*é* pre-sf*ă*nta Maria de o puserâ ina*in*te Tatâlĭui nevădzutu; şi-şi tînsâ măinile sale că*t*ră scaunu*l* înfrica*t*, şi-şi ridicâ ochii săi că*t*ră fiĭulu seu Domnu*l* cerĭului şi alŭ pămăntului, şi sâ rugâ şi grâi: Miluieşte, Doamne desp*u*ĭatoare, creştinii! că vâdzuĭu muncâ de nu o poču răbda, — şi eu mă voĭu | munci cu ei! Şi veni gla*s* şi grăi: Cumu-*i* voĭu milui? Şi dzi*s*e pr*é*-sf*ă*nta: Au nu se-*u* botedzatu în numele tău? nu mă rogu, despuĭatorĭu, derept*u* necredi*n*čoşii jidovii. Şi răspunsâ Hs. şi dzi*se: Cu*m se aibu eu a-i milui, căndu fraţii săi şi mişei mei n-au miluitu? Şi ĭară dzi*s*e presf*ă*nta Marie: Milueşte, Doamne, creşt*i*nii, şi cautâ pre faptu*l* mâinilo*r* tale, că în toatâ vre*m*e s-au măritu numele tău pr*é* pămăntu.

τὰ ποδάρια, καὶ ἔβγαινε φωτία καὶ κατέκαιεν αὐτὴν, καὶ ἐρώτησεν ἡ Παναγία, «ποία εἶναι ταύτη, καὶ τί τὸ ἁμάρτημά της;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν, «αὐτὴ εἶναι παπαδιὰ καὶ δὲν ἐφύλαττε τὴν τιμήν της, ἀλλὰ ἐπορνεύετο καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται·» καὶ πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία ἄλλην γυναῖκα ὅπου ἦτον εἰς μεγάλα βάσανα καὶ ἐρώτησε, «ποία εἶναι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά της;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτὴ ἦτον διακόνισα καὶ δὲν ἐτίμα τὸν ἄνδρα της, ἀμὴ ἐπορνεύετο καὶ ἔλεγεν, ὅταν γενῇ ὁ ἄνδρας μου παπᾶς τότε θέλω τὸν τιμήσει, καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται.» Καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε, «ποῦ ὁρίζεις, Παναγία μου νὰ ὑπάγωμεν;» καὶ εἶπεν ἡ Παναγία, «εἰς τὸ νότιον μέρος.» Καὶ παρευθὺς ἐκίνησε τὸ ἁμάξι τὸ χε, ρουβικὸν καὶ οἱ τετρακόσιοι ἄγγελοι καὶ ἐπῆραν τὴν Παναγίαν εἰς τὸ νότιον μέρος ἐκεῖ ὅπου ἔβγαινεν ὁ πύρινος ποταμὸς καὶ ἐκόχλαζεν ὡσὰν φωτιὰ, καὶ ἔκαμνε κύματα ὡσὰν ἄγρια θάλασσα, καὶ ἐξεβύθιζε τοὺς ἁμαρτωλοὺς δέκα χιλιάδες· ὀργιαῖς· καὶ ἐδάκρυσεν ἡ Παναγία καὶ εἶπε «ποῖοι

и рече къ нѥи Михаилъ. се соуть иже крьстишасѧ. и крстъ словъмь нарицѧхоу а дияволꙗ дѣла творѧще. и погоубиша врѣмѧ поканию. и того ради тако сде моучатьсѧ.

и рече прстаꙗ къ архистратигоу. при ѥдинои млтвѣ молю ти сѧ. да вънидоу и азъ да сѧ моучю съ крстьꙗны. понѥже чада нарекошасѧ сна моѥго. и рече архистратигъ. почиваи въ раи.

и рече прстаꙗ молю ти сѧ подвiгни воиньства. з нбсъ и всѧ воиньства англ. да сѧ молимъ за грѣшьныꙗ. не бы ли насъ оуслышалъ гь бъ. и помиловалъ ихъ.|

...живъ гь бъ имѧ ѥго велико. з шды на днь. и з. на нощь. ѥгда хвалоу приносимъ влдцѣ. и за грѣшьникы гже гви покланꙗѥмъсѧ. да ни хоудѣ насъ послоушаѥть влдка.

И рече прстаꙗ бцѧ. молимъ ти сѧ. повели воиньствоу англьскомоу. и възнесеть мѧ на высотоу нбсьноую. и поставите мѧ. прѣдъ невидимымь оцьмь.

и повелѣ архистратигъ. и предъсташа хѣровимъ и серафимъ (= херувими и серафими). и възнесоша блгодатьноую на высотоу нбнсьноую. (=нбсьноую). и поставиша ю прѣдъ невидимымь оцмь оу прѣстола.

и възведе (=въздѣ) роуцѣ свои. къ блгдатьномоу сноу своѥмоу. и рече. помилоуи влдко грѣшьныꙗ. ꙗко видѣхъ ꙗ и не могоу тьрпѣти. да сѧ моучю и азъ съ крьстьꙗны.

и приде гласъ къ нѥи глꙗ. како хощю тыꙗ помиловати. а вижю гвоздиꙗ. въ дланьхь сноу моѥмоу. да не имамъ како ꙗ тѣхъ помиловати.

и рече. влдко не молюсѧ за невѣрныꙗ Жиды. нъ за крьстьꙗны молю твоѥ млсрдиѥ.

и приде къ неи гласъ глꙗ азъ вижю ꙗко братиꙗ моѥꙗ | не помиловаша. да нѣсть ми како тѣхъ помиловати.

οἱ βασανιζόμενοι ἐν αὐτῷ εἰσὶν οἱ σταυρώσαντες τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος τὸν ἐκ σοῦ τῆς ἁγνῆς θεοτόκου σαρκωθέντα καὶ πάντα τὰ μὴ πιστεύσαντα εἰς αὐτὸν καὶ οἱ ἐκ τῶν χριστιανῶν οἱ (*sic*) ἐξαγορασόμενοι τοὺς δαίμονας καὶ ἀρνούμενοι τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ οἱ πορνεύοντες εἰς τὸ ἄφθεκτον τῆς συντεκνίας καὶ οἵτινες εἰς μητέρα καὶ θυγατέρα ἐπιβαίνοντες καὶ οἱ ἀποκτένοντες (*sic*) τοὺς ἀνθρώπους μετὰ ξίφους καὶ οἱ φάρμακοι καὶ οἱ πνίγοντες τὰ βρέφη.|

καὶ εἶπεν ἡ παναγία· κατὰ τὴν πίστιν αὐτῶν γενηθήτω αὐτοῖς. 355

καὶ εὐθέως ἔδωκεν ὁ κλύδων καὶ ἔπεσαν τὰ κύματα ἐπάνω αὐτῶν.

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος πρὸς τὴν παναγίαν· ἐάν τις βληθῇ ἐν τῷ σκότει τούτῳ οὐκέτι μνεία αὐτοῦ γίνεται ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

καὶ εἶπεν ἡ παναγία, ὅτι ἀτελεύτητος ἐστὶν ἡ φλὸξ τοῦ πυρός.

καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὴν ὁ ἀρχιστράτηγος· δεῦρο παναγία, ὅπως ὑποδείξω σοι τὴν λίμνην τοῦ πυρός.

καὶ ἐξῆλθεν καὶ ἤκουσεν τὸν ὀδυρμὸν καὶ τὸν δὲ (*sic*) οὐκ ἤκουεν.

καὶ ἠρώτησε τὸν ἀρχιστράτηγον· τίνες εἰσὶν οὗτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημα αὐτῶν;

καὶ εἶπεν· οὗτοι εἰσίν, παναγία, οἱ (ἡ) βαπτισθέντες καὶ τῷ λόγῳ συνταξάμενοι, τὰ δὲ γὰρ τοῦ διαβόλου ποιήσαντες, καὶ ἀπόλεσαν τὸν καιρὸν τῆς | μετανοίας καὶ διὰ τοῦτο οὕτως κολάζονται. 357

καὶ εἶπεν ἡ παναγία πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον· δέομαί σου μίαν αἴτησιν· αἰτοῦμαι παρὰ σοῦ, ἂς ἐξέλθω

чинститаа. аꙋтѫ-ми доамне. ши
358 ѕисе дꙋмнеѕеꙋ кътрꙋ ѧ. |нꙋ ѧсте
ѡм пре пъмѫнтꙋ. чела че мѫ ва
кема сь нꙋ-л еꙋ аскꙋлтꙋ. ıарѫ еи
н-а[ꙋ] врꙋтꙋ се кеме нꙋмеле мïеꙋ.
ши се ꙟтоарсѧ прѣ-чинстита ши
65. ѕисе. оунде есте пророчествïа | лꙋ
мꙋисïи пророкꙋ. оунде сꙋ пророчïи
ши пърницïи чѧе че н-аꙋ грешитꙋ
нече динѡрь немикѫ. оунде ѧ сфн-
тꙋл апостоль павел. ıобитꙋл лꙋ
дꙋмнеѕеꙋ. оунде ѧ сфнта дꙋме-
некъ лаꙋда крещинилѡр. оунде ѧ
пꙋтерѣ чинститееи крꙋчи. чеѧ че а-
дамꙋ ши ева избѫви деꙟ бльстемꙋ.
атꙋнче архагел михаил ши тоци
сфнцïи ꙟџери стригарѫ ши гръирѫ.
милꙋеще доамне крещинïи. ши ѕисе
дꙋмнеѕеꙋ. н-аꙋ ꙟблатꙋ прѣ леџе лꙋ
66. моисꙋи пророкь ши прѣ| еѵгл҃иѧ мѧ.
ши пре ꙟвъцътꙋра лꙋ павелъ апос-
толь. ши ачеѧ џюдека-се-ворꙋ. еи
нꙋ авꙋръ че маи ръспꙋнде сфнцïи.
нꙋмаи че зисерь милꙋеще кре-
360 щинïи пъкѫтошïи доамне къ леџе
та ѡ-ꙋ пъѕитꙋ че пъкѫ|тоши
синтꙋ. ши ѕисе дꙋмнеѕеꙋ. аскꙋлтѫ
пре-чинститъ. сѣꙋ фѫкꙋтꙋ рѫꙋ
рѫи синтꙋ. нꙋ ли се-рѫ да дꙋпѫ
протива лорꙋ. че пре дирептꙋ ле
ѧсте къ пъкътоши синтꙋ. кѫ
гръiцï къ ꙟ леџе лꙋ моуисï сѧꙋ

Așa ĭară grăĭ pré-ci*n*stitaa: ağutâ-mi Doamne! Și dzise Dumnedzeu cătrâ ĭa: Nu ĭaste o*m* pre pământu cela ce mâ va chema, să nu-*l* *eu* ascu*l*tu; ĭarâ ei n-a*u* vrutu|se cheme numele mieu! Și se întoarsĭa pre-cinstita și dzi*se*: *U*n*d*e este pr*o*rocest*v*ia lu Muisii pr*o*rocu? unde su prorocii și părinții cĭae ce n-au greșitu ne*c*e di*n*oră nemicâ? unde ĭa sf*ă*ntu*l* apo*s*to*l*ŭ Pave*l*, ĭubitu*l* lu Dumnedzeu? unde ĭa sf*ă*nta Dumenecă, lauda creștinilo*r*? unde ĭa puteré cinstite*e*i cru*ci*, ceĭa ce Ada*m*u și Eva izbâvi deìn blăstem*u*? Atunce arhaghe*l* Mihai*l* și toți sf*ì*nții îngeri strigară și grăiră: Miluește, Doamne, creștinii! Și dzi*se* Dumnedzeu: N-au înblat*u* pré lege lu Moisy*i* pr*o*roc*ŭ* și pré ev*an*gheliĭa mĭa și pre învățătura lu Pavelŭ ap*osto*lŭ, și *a*ceĭa gĭudeca-se-voru. Ei nu avură ce mai ră*s*punde sf*ì*nții, numai ce ziseră: Miluește creștinii păcâtoșii, Doamne, că lege ta o-u pădzitu, ce păcâtoși sintu. Și dzi*se* Dumnedzeu: Ascu*l*tâ, pre-cinstită! | séu fâcutu râu, râi sî*n*t*u*; nu li se-ră da dupâ protiva loru, ce pre direptu le ĭaste, că păcâtoși sintu; că grăiți că în lege lu Muisi sĭ-au învâța*t*

εἶναι τοῦτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτοὶ εἶναι ὅπου ἐπαραμό-
337 νευαν, ὅπου ἐπαραζύγιαζαν, καὶ οἱ κάπηλοι ὅπου ἔβαλλαν νερὸν εἰς τὸ κρασὶ | καὶ ἀδικοῦσιν τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ὅσοι μεθοῦν καὶ παραλογίζουν· καὶ ὅσοι κάμνουν ἀδικίαις, καὶ τρώγουν τοὺς ξένους κόπους, καὶ ὅσοι ἔχουσι καὶ εἶναι πλούσιοι καὶ δὲν δίδουν ἐλεημοσύνας εἰς τοὺς πτωχούς, ἀλλὰ τρώγουν καὶ πίνουν ὡσὰν τὰ ἄλογα ζῶα· καὶ οἱ ἄδικοι βασιλεῖς, καὶ κριτάδες, καὶ ὅλοι οἱ ἀσεβεῖς ὅσοι κάμνουν ἁμαρτίαν μὲ παπαδιαῖς καὶ καλογριαῖς καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται· καὶ |
339 πάλιν εἶδεν ἡ Παναγία γυναῖκα καὶ ἐκαίετο εἰς τὴν φωτιά· καὶ ἐρώτησε «ποία εἶναι τούτη καὶ τί τὸ ἁμάρτημά της,» καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτὴ ἦτο καλογριὰ καὶ δὲν ἐφύλαξε τὴν παρθενίαν της ἀλλὰ ἐπορνεύετο κρυφίως καὶ διὰ τοῦτο κολάζεται·» καὶ πάλιν ὑπῆγεν ἡ Παναγία εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἦτον ἐκεῖ ποταμὸς μέγας καὶ σκοτεινὸς πολύ, ὁ λεγόμενος
341 Τάρταρος καὶ ἦτον ἐκεῖ πλῆθος | ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἐκυμάτιζεν ὁ ποταμὸς ὡσὰν ἄγρια θάλασσα, καὶ ἐξεβύθιζε τοὺς ἁμαρτωλοὺς σαράντα χιλιάδας ὀργιαῖς, καὶ δὲν ἐσώνασι νὰ εἰποῦν τὸ κύριε ἐλέησον καὶ οἱ ἄγγελοι ὅπου ἐφύλαγαν τὰς κολάσεις, ὅταν εἶδον τὴν Παναγίαν εἶπον, «Χαῖρε κεχαριτωμένη Θεοτόκε παρθένε, χαίροις καὶ σὺ Μιχαὴλ Ἀρχιστράτηγε καὶ παρα-
343 στάτα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε· «χαίρετε | καὶ σεῖς ἅγιοι Ἄγγελοι καὶ λειτουργοὶ

и рече пакы прстаꙗ. помилоуи влдк. грѣшьныꙗ. помилоуи гі тварь роукоу своıею. ꙗко по всеи земли. твоıе имѧ нарицѧють. и въ моукахъ и на всѧкомь мѣстѣ. и по всеи земли глюще. прстаꙗ гже бце помагаи намъ. и ıегда ражаıетьсѧ члвкъ и глеть. стаꙗ бце помози ми.

тъгда рече къ нıеи гь. послоушаи прстаꙗ бце влдчце. нѣсть того члвк иже не молить имене твоıего. азъ же не оставлꙗю тѣхъ. то ни на нбси ни на земли.

и рече прстаꙗ бцѧ. кде ıесть Моиси пррк. кде ли соуть вси прреци. и вы оци иже грѣха не твористе николи же. къде ли Павелъ възлюблıеникъ бжии. кде лі ıесть недѣлꙗ. похвала крстьꙗньскаꙗ. кде ли ıесть сила чьстьнаго крста имьже Адама и Ієвъгоу ѡт клѧтвы избави.

тъгда Михаилъ архистратигъ. и вси англи рекоша. помилоуи влдко грѣшьныꙗ.

тъгда Моиси възъпи глꙗ. помилоуи влдко. ꙗко азъ законъ твои дахъ имъ.

тъгда Иѡнъ възъпи глꙗ. помилоуи влдко. азъ еуанглиıе твоıе проповѣдахъ имъ.

тъгда и Павелъ възъпи | глꙗ. помилоуи влдко. како (=ꙗко) азъ ıепистолиꙗ твоꙗ принесохъ црк мъ.

и рече гь бъ послоушаите вси вы. аще [ıесть] по еунглью моıемоу. или по законоу моıемȣ. и аще ıесть по ıеунгльскомоу проповѣданию. ıеже

κἀγὼ καὶ ἂς κολάζωμαι μετὰ τοὺς χριστιανούς.

καὶ εἶπεν αὐτῇ ὁ ἀρχιστράτηγος· σὺ παναγία ἐν παραδείσῳ ἀναπαύσει.

δέομαί σου, ἀρχιστράτηγε τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, κίνησον τὰ δεκατέσσαρα στερεώματα καὶ τοὺς ἑπτὰ οὐρανούς, ὅπως ἐπακούσῃ κύριος ὁ θεὸς καὶ ἐλεήσει *(sic)* αὐτούς.

καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος· ζῇ κύριος ὁ θεός, τὸ ὄνομα τὸ μέγα ἑπτάκις τῆς ἡμέρας καὶ ἑπτάκις τῆς νυκτὸς τὸν τρισάγιον ὕμνον προσᾴδομεν τῷ δεσπότῃ ἀλλ' εἰς οὐδὲν λογίσεται ἡμᾶς ὁ κύριος.

δέομαί σου, κέλευσον τὰ στρατεύματα τῶν ἀγγέλων καὶ ἄρατε εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ῥίψατέ με ἔμπροσθεν τοῦ ἀοράτου πατρός.

καὶ εὐθέως ἐκέλευσεν ὁ ἀρ|χιστράτηγος καὶ παρέστησαν τά χερουβὶμ καὶ οἱ τετρακόσιοι ἄγγελοι καὶ ἦραν τὴν κεχαριτωμένην εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἔστησαν αὐτὴν ἔμπροσθεν τοῦ ἀοράτου πατρός. 359

καὶ ἐξέτεινεν τὰς χεῖρας αὐτῆς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπεν· ἐλέησον, δέσποτα, τοὺς ἁμαρτωλούς, οἵτινες τὴν σφραγίδα ἔλαβον τοῦ ἁγίου βαπ-

τοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν·» καὶ οἱ ἄγγελοι εἶπον· «ἡμεῖς δὲν ἤλθαμεν, Παναγία μου, πρὸς ἐσέ, καὶ ἐσὺ πῶς ἦλθες πρὸς ἡμᾶς;» καὶ εἶπον οἱ ἄγγελοι τὸ Κύριε ἐλέησον τρεῖς φοραῖς καὶ παρευθὺς ἔπαυσεν ἡ φουρτοῦνα τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐρράγησαν τὰ κύματα καὶ ἐφάνησαν οἱ ἁμαρτωλοί· καὶ ἐρώτησεν ἡ Παναγία «ποῖοι εἶναι τοῦτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά | τους; καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπε· «τοῦτοι εἶναι οἱ Ἑβραῖοι ὅπου ἐσταύρωσαν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ ὅλα τὰ ἔθνη τὰ ἄπιστα· καὶ ἐκεῖνοι ὅπου φαρμακεύουν ἀνθρώπους καὶ ἀποθαίνουν καὶ γυναῖκες ὅπου πνίγουσιν τὰ παιδιά τους καὶ τὰ ῥίχνουν· καὶ μαντεύουσι καὶ μαγεύουσι·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε «καθὼς ἔκαμνον ηὗρον·» καὶ πάλιν ἤρχισεν ὁ πύρινος ποταμὸς καὶ ἔκαμνε τὰ κύματά του ὡς καὶ πρῶτα· καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «ὅποιος βαλθῇ εἰς τούτην τὴν κόλασιν, δὲν βγαίνει πλέον· ἀλλοίμονο, ἀλλοίμονον εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὅτι πάντοτε ἔχουσι τὴν κόλασιν.» Καὶ ἡ Παναγία εἶἶπεν «ἂς ὑπάγωμεν καὶ εἰς ἄλ|λον τόπον·» καὶ ὅταν ὑπῆγαν ἐκεῖ ἦτον ὅλῳ λίμναι πύριναις· καὶ εχον βρῶμαν μεγάλην καὶ ἔκαιον πίσσα, κατράμι, θειάφι· καὶ ἦτον ἐκεῖ μέσα πολὺ πλῆθος· ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, καὶ ἄλλοι ἐφαίνοντο, καὶ ἄλλοι μόνον ὅσον ἠκούοντο αἱ φωναῖς τω ν καὶ ἠρώτησεν ἡ Παναγία «ποῖοι εἶναι τοῦτοι καὶ τί τὸ ἁμάρτημά τους;» καὶ εἶπεν ὁ Ἀρχιστράτηγος· «τοῦτοι εἶναι ἐκεῖνοι ὅπου ἔκαμνον ἁμαρτίαν μὲ τὰς ἀδελφάς τους, καὶ μὲ ταῖς ἐξαδέλφαις 344 346

ꙟвѫцат. ши кȣвьнтȣл еѵ҃глїе-
мелѧ н-аоѵ пъѕитȣ. че съ ли сь де
67. ръȣ де|рептȣ ръȣ. аша сѫ гръѧскȣ
къ пъкѫтоши сннтȣ. акмȣ ли съ
дѫ дȣпѫ лȣкрȣлъ лорȣ. ши сф҃и-
цїи аскȣльтарѫ кȣвьнтȣл лȣ х҃с. ши
нимикѫ нȣ кȣтеѕаръ грѫи. ши въ-
ѕȣ прѣ-сф҃нта марїе кътѫ рȣгѫ-
чюне фȣ а сфнцїилорȣ. ши ѕисе
ꙗтѫ въѕȣ деспȣеторю къ се
ѡпри рȣгьчюнѣ. ши се ꙟторсѧ
кътръ сф҃нцїи. ши ѕисе оѵнде ѧсте
арҳагел гаврил. чела че-ми спȣсе
бȣкȣрїе ши дȣлче весте. къ се ва
наше фїюлȣ татѫлȣи. акмȣ нȣ се
роагѫ дерептȣ пъкѫтоши. ши
68. ѕисе венници тоцї | ꙟџерїи чеꙗ че
виѧ ꙟ черюре. ши тоци дерепцїи
чеѧ че сȣ дерепцїи лȣ х҃с. ꙟпърѫ-
цна лȣи. ши аȣ ꙟдръзнире а се
рȣга дерептȣ пъкѫтоши. ши ѕисе
вино ши тȣ арҳагеле миҳаиле.
чела че ещи ма[и] сȣсȣ де тоате
силеле черȣлȣи. ши ѕи тȣтȣрорȣ
се кѫдемȣ ꙟнаинте лȣ х҃с. ши се
нȣ не скȣлѫм пънѫ нȣ се ва
милостиви дȣмнеѕеȣ. ши се ас-
кȣлте прѣ нои. ши арҳагель ѕисѫ
тȣтȣрорȣ. ши къѕȣ ꙟсȣши прѣ
фаца са. ши кȣ тоцї ꙟџерїи.
ши кȣ тоате чинȣреле сф҃нцилорȣ
сф҃нте ши кȣ милъ маре. ши
ѕисе прѣ-лȣмїната фиюлȣи сеȣ.
69. фиюл меȣ че|ла пре-юбитȣл.
дещинџе ши веѕї рȣгьчюне де-
рептȣ пъкѫтоши. ши дещинсѫ
фїюль татѫлюи домнȣлъ х҃с.
де ла сф҃нтȣль (*sic*) престолъ. ши
вьѕȣрь ши мȣнчицни дн ꙟ мȣн-
кѫ. ши стригаръ кȣ глас ши гръ-
иръ. милȣеще-не фїюль лȣ дȣм-
неѕеȣ милȣѧще-не ꙟпѫрать вечни-
никȣ (*sic*). ши ѕисе дȣмнеѕеȣ аша.
аскȣ[л]тацї тоци ѡаменїи. къ фечю
адам ꙟ кипȣл меȣ ши-л пȣш ꙟ
раю. ши-и дедȣ виꙗца де векȣ. ꙗръ

362

și cuvăntul evanghelie-melîa n-au
pădzitu, ce să li să de rău dereptu
rău, așa sâ grăîascu, că păcâtoși
sintu; acmu li să dâ dupâ lucrulŭ
loru. Și sfinții asculătarâ cuvăntul
lu Hs. și nimicâ nu cutedzară
grâi. Și vădzu pré-sfănta Marie,
câtâ rugâcîune fu a sfințiiloru,
și dzise: Îatâ vădzu, despuetorîu,
că se opri rugăcîuné! Și se întorsîa
cătră sfinții și dzise: Unde îaste
arhaghel Gavriil, cela ce-mi spuse
bucurie și dulce veste, că se va
naște fiîulu Tatâlui? acmu nu se
roagâ dereptu păcâtoși. Și dzise:
Veniți, toți îngerii, ceîa ce viîa în
cerîure, și toți dereptii, ceîa ce su
dereptii lu Hs. [în] înpărâția lui și
au îndrăznire a se ruga dereptu|
păcâtoși! Și dzise: Vino și tu ar-
haghele Mihaile, cela ce ești mai
susu de toate silele cerului, și
dzi tuturoru se câdemu înaite lu
Hs. și se nu ne sculâm pănâ nu se
va milostivi Dumnedzeu și se asculte
pré noi. Și arhaghelŭ dzisâ tutu-
roru, și cădzu însuși pré fața sa
și cu toți îngerii și cu toate cinurele
sfințiloru, sfinte și cu milă mare.
Și dzise pré-luminata fiîului seu:
Fiîuîul meu cela pre-îubitul! deș-
tinge și vedzi rugăcîune dereptu
păcâtoși. Și, deștinsâ fiîulŭ Tatâ-
lîui Domnulŭ Hs. de la sfăntul
prestolŭ. Și vădzură și munciții
diîn muncâ, și strigară cu glas și
grăiră: Miluește-ne, fiîulŭ lu Dum-
nedzeu! miluîaște-ne, înpâratŭ véc-
nicu! Și dzise Dumnedzeu așa:
Ascultați, toți oamenii! că fecîu
Adam în chipul meu și-l puș în
raîu, și-i dedu viîața de vecu,

проповѣда Иоанъ [и по] іепистолиꙗмъ. ꙗже принесе Павьлъ. то такъ соудъ примоуть.	τίσματος καὶ ἔπιδε (ἔπηδε) ἐπὶ τὰς κολάσεις,	
и оумѣшь (= не оумѣша) чсо ради рещи анг҃ли. толико. помїлоуи правьдьнь іеси г҃и.	ὅτι πᾶσα κτίσις ὀνομάζεται διὰ τοῦ ὀνόματός μου, ὅτι ὅταν ἄνθρωπος γεννᾶται, λέγει· παναγία δέσποινα, βοήθει μοι· καὶ ἐπὶ παντὸς πράγματος λέγουν (*sic*) κύριε βοήθει μοι.	
и рече пр҃стаꙗ б҃цѧ. помилоуи вл҃дко грѣшьныꙗ. ꙗко ти еуѓлиіе твоіе приꙗша. и законъ твои съхраниша. тъгда рече къ ніеи г҃ъ. послоушаи пр҃стаꙗ. аще кто тѣхъ сътвори зло не покаꙗсѧ. нї ѡт работы да добрѣ гл҃іеши. ꙗко же законꙋ твоіемоу пооучишасѧ. и пакы сътвориша зло іегда не ѡтдаша злаго. азъ что да рекоу ꙗко іесть речено. дасть тѣмь противоу злобѣ ихъ.	καὶ λέγει αὐτῇ ὁ κύριος· ἄκουσον, παναγία , ὅστις τὸ ὄνομά σου ἐπικαλεῖται (ἐπικαλῆται), ἐγὼ αὐτὸν οὐκ ἐγκαταλείπω οὔτε ἐν τῷ οὐρανῷ οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς. |	
тъгда и сви ст҃ии слыша|въше вл҃дкоу. не съмѣша что ѡтвѣщати. и видѣвъши пр҃стаꙗ. ꙗко вси не оуспѣша ничсо же. и г҃ь стыхъ не послоуша. нъ оудалꙗіеть м҃лсть свою ѡт грѣшьникъ. и рече пр҃стаꙗ где іесть архистратигъ. Гаврилъ же (= иже) възъвѣсти мнѣ. радоуисѧ. ꙗко же прѣже всѣхъ вѣкъ вънемлꙗше оц҃ѧ: и нынѣ на грѣшьникы не призираіеть. кде іесть великыи. иже градъ носить на върсѣ своіемь. и на іединои земли. за неприꙗзнина дѣла чл҃вча съкалꙗна б҃ыс землꙗ. и посла г҃ь б҃ъ [сына] своіего. и оутвьрди плодъ земьныи. кде соуть слоужители престолоу. кде іесть Иѡанъ бословьць.	καὶ εἶπεν ἡ παναγία· ποῦ ἡ προφητία Μωϋσέως, ποῦ εἰσὶν πάντες οἱ προφῆται, ποῦ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἠγαπημένος τοῦ θεοῦ, ποῦ ἡ ἁγία κυριακή, τὸ τεῖχος τῶν χριστιανῶν, ποῦ ἡ δύναμις τοῦ τιμίου σταυροῦ, ὁ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὔαν λυτρωσάμενος ἐκ τῆς ἀρχαίας κατάρας; τότε Μιχαὴλ ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἦραν μίαν φωνὴν λέγοντες· ἐλέησον, δέσποτα, τοὺς ἁμαρτωλούς. τότε ἐλάλησεν καὶ ὁ προφήτης Μωϋσῆς· ἐλέησον, δέσποτα, τοὺς ἁμαρ-	361

καὶ μὲ ταῖς πενθεραῖς τους, καὶ μὲ ταῖς μητριαῖς τους καὶ μὲ ταῖς συντέκνισσαῖς τους, καὶ ἄλλοι ὅσοι πορνεύουσι μὲ ξέναις γυναῖκες, καὶ πλέον σωσμὸν δὲν ἔχουσι καὶ ὅσοι ἀκούωσι τὰς ἁγίας | γραφὰς καὶ γελοῦν, καὶ ὅσοι ψευδομαρτυροῦν· καὶ ὅσοι ἀγαποῦν τὰ ξένα, καὶ ζημιόνουν τοὺς πτωχοὺς καὶ τὰς χήρας, καὶ ὅσοι ἀποθαίνουν ἀμετανόητοι καὶ δὲν ἀγάπησαν τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὅσοι δὲν ἐλεοῦν τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ξένους καὶ διὰ τοῦτο κολάζονται. Καὶ ἡ Παναγία εἶπε· «νὰ συνάξω τὰς στρατιὰς τῶν Ἀγγέλων καὶ τῶν Ἀρχαγγέλων, καὶ ὅλων τῶν ἁγίων, ἵνα παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς» καὶ εἶπεν ἡ Παναγία ταῦτα πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον· ὁ δὲ Ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «ἡμεῖς, Παναγία μου, ὅταν τὸν Ἀρχαγγελικὸν ποιοῦμεν ὕμνον ἀναφέρομεν καὶ διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἑπτὰ φοραῖς τὴν | ἡμέραν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἀκούει·» καὶ ἡ Παναγία εἶπε «πάρετέ μοι νὰ ὑπάγωμεν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ·» καὶ παρευθὺς τὴν ἐπῆραν· καὶ εἶπεν· «ἐλέησον, Δέσποτα, τοὺς ἁμαρτωλούς, διότι πολλὰ τοὺς ἐλυπήθηκα εἰς τὰ βάσανα ὅπου εἶδα καὶ ἔχουν εἰς τὴν κόλασιν·» καὶ ἤκουσε φωνὴν ὅπου ἔλεγεν οὕτω· «Δὲν θέλω νὰ τοὺς ἐλεήσω, διότι δὲν ἔκαμον καλὸν εἰς ὅλην τους τὴν ζωήν, δὲν ἐτίμησαν τοὺς ἀδελφούς των, πτωχοὺς δὲν ἐλέησαν· ἀλλὰ οὔτε εἰς ξένους ἔκαμαν καλοσύνην διὰ τὸ ὄνομά μου, δὲν ἐκρατοῦσαν τὰς παραγγελίας μου, δὲν ἐτίμησαν | τὴν ἁγίαν Κυριακήν, δὲν ἐτιμοῦσαν τὰς ἑορτὰς τῶν ἁγίων μου ἀλλὰ ἐδούλευον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν μου δὲν ἐπήγαιναν, μόνον εἰς τὰ καπηλεῖα, καὶ εἰς τοὺς χοροὺς καὶ παιχνίδια ἔτρεχον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν θέλω νὰ τοὺς ἐλεήσω·» καὶ πάλιν εἶπεν ἡ Παναγία «ἐλέησον, Δέσποτα, τοὺς ἁμαρτωλοὺς τὸ πλάσμα τῆς χειρός σου, εἰ καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐσοί, συγχώρησέ τους διὰ λόγου μου ὅτι δὲν δύναμαι νὰ τοὺς βλέπω νὰ βασανίζωνται, διότι πᾶς

348 350 352

364 єль кълькѫ порънка ме, ꙟ | пъка-
теле сале. ши морцїи сѫ дедѣрѫ
ꙗдꙋлюи. ꙗрѫ еꙋ вьѕꙋю ши нꙋ
пꙋтꙋю ръбда фаптꙋл мѫинилѡр
70. меле съ-и мꙋнча|скъ дїаволꙋлꙋ.
че венїю, ши лꙋаю пелиць ди
прѣ-чинстита фечꙋрице марїѧ. ши
ла їѡрданꙋ мъ ботеѕаю. ши избѫ-
вїю адам, диꙟ мꙋнкѫ ши мъ
ръстигнию прѣ крꙋчѧ. врꙋю съ вь
слобозескꙋ де блѫстемꙋль дин
ꙟтью. апѫ черꙋю ши-ми дедерь
ѡцетꙋ. кꙋ фере местекатꙋ. кꙋ мѫ-
на мѧ зидїю ѡмꙋ. е вои ꙟ гроапѫ
мѫ пꙋсетꙋ. ꙗръши, еꙋ мершꙋ ла
ꙗдꙋл връжьмашꙋл кьлкаю. ши але-
шии меи ꙟвишꙋ. дедꙋ-ле сь сѫ
ботеѕе. ши ꙟ кꙋвънтꙋ сѫ фьгѫ-
71. дꙋѧскѫ нꙋмаи | ꙗрь лꙋкрꙋ нꙋ
факꙋ. ачеѧ съ торънѫ ꙟ мꙋнка
ачаста. дерептꙋ ачеѧ н-ам а вь
милюи. че дерептꙋ мила маичеи
мѣле. ши дерептꙋ а ꙟџерилорꙋ
рꙋгѫчюне кь мꙋлтꙋ мѫ рꙋгарѫ
пинтрꙋ пъкѫтоши. ꙗтѫ да-вою
воаѡ ши алтора а мꙋлци. де ла
ꙟвиере мѣ. диꙟ ѕꙋа де пащи
366 пънѫ ла дꙋми|нека марѣ дꙋми-
нека. а тоци сфнцїи. съ лькꙋици ꙟ
раю. дꙋп-аче ꙗръ се мергь ꙟ мꙋн-
кѫ. ши сфнцїи тоци сльвирь ꙟ
72. дꙋмнеѕеꙋ. ши аще[п]тарѫ ꙟвїерѣ|
лꙋ хс, слава татѫлꙋи ши а фїю-
лоѵи ши а дхꙋлꙋи сфнтꙋ. ши акмоѵ
ши поѵрꙋрѧ ꙟ вечїнѧ векꙋлꙋи аде-
73. вьрь: — :. — .|

ĭară elŭ călăcâ porănca me în
păcatele | sale, și mor*ț*ii sâ dedérâ
ĭadulĭui; ĭarâ eu vădzuĭu și nu
putuĭu răbda f*a*ptu*l* mâinilo*r* mele
să-i munc*éa*scă diavolulu, ce veniĭu și
luaĭu peliță di pr*é*-cinstita fećurițe
Mariĭa, și la Io*r*danu mă botedzaĭu,
și izbâviĭu Ada*m* diĭn m*u*ncâ, și
mă răstigniĭu pr*é* crucĭa: vruĭu
să vă slobozescu de blâstem*u*lŭ
din *în*tăĭu. Apâ cer*u*ĭu, și-mi deder*ă*
oțetu cu fere mestecatu; cu mân*a*
mĭa zidiĭu omu, e voi în gro*apâ*
mâ pusetu; ĭarăși eu me*r*șu la
ĭadu*l*, vrăjmașu*l* călcaĭu și aleși*i*
mei învișu; dedu-le să să botedze,
și în *cu*văntu sâ făgâduĭascâ num*ai*,
ĭară lucru nu facu. Aceĭa să t*o*rănâ
în munca aćasta. Dereptu aceĭa
n-a*m* a vă milĭui; ce dereptu mila
maicei méle ș*i* dereptu a îngeriloru
rugâcĭune, că mu*l*tu mâ rugarâ
pin*tru* păcâtoși, ĭatâ da-voĭu v*oa*o
și altora a mulți: de la înviere mé
diĭn dzua de P*a*ști pănâ la dumi-
neca mar*é*, du|mineca a toți sf*în*ții,
să lăcuiți în raĭu; dup-ace ĭară se
mergă în muncâ. Și sf*în*ții toți slă-
viră în Dumnedzeu și aște*pt*arâ
învieré lu Hs. Slava Tatâlui și a
Fiĭulu*i* și a D*u*hu*lui* f*ă*ntu, și
acmu și pururĭa în veciĭa vecului,
adevărŭ.

почто не ꙗвистесѧ съ нами. мольбоу влдцѣ за крьстиꙗныꙗ грѣшьникы. не видите ли мене плачющюсѧ за грѣшьныꙗ. придѣте вси англи соущии на нбсьхъ. придѣте вси правьдьнии: ꙗже гь оправьди. вамъ дано ѥсть молитисѧ за грѣшьныꙗ. приди и ты Михаиле. ты ѥси | пьрвыи бесплътьныимъ. до прѣстола бжиꙗ. повели и всѣмъ да припадемъ предъ невидимымь оцьмь. и не подвижимь себе. дондеже послоушаѥть насъ бъ. и помилоуѥть гряѣшьныꙗ.

тъгда падесѧ Михаилъ ниць лицьмь своимь предъ престолъмь и всѧ лилы (= силы) нбсьныꙗ. и вси чини бесплътьныихъ.

и видѣ влдка мольбоу стыихъ. и оумїлосьрдисѧ сна ради своѥго ѥдиночадаго. и рече. сънииди снoу мои възлюблѥныи. и вижь мольбȣ стыихъ. и ꙗви лице своѥ на грѣшьникы.

и сълшьдъ гь. ѡт нѥвидимаго престола. и оувидѣша и въ тьмѣ соущии. и възъпиша вси ѥдинѣмь гласъмь. глюще. помилсуи ны сне бжии помилоуи ны цьсарю всѣхъ вѣкъ.

и рече влдка. слышите вси. раи насадихъ и чл͞вка съзьдахъ по образоу своѥмоу. и поставихъ и гна раѥви. и | животъ вѣчьныи дахъ имъ. они же ослоухоу створиша. и въ своѥмь хотѣнии съгрѣшиша. и предашасѧ

τωλούς, ὡς ἐγὼ τὰς ἐπιστολάς σου ἔφερον ταῖς ἁγίαις σου ἐκκλησίαις.

καὶ εἶπεν κύριος ὁ θεός· (θεὸς· ἐὰν) κατὰ τὸν νόμον, ὃν ἔδωκεν Μωϋσῆς καὶ κατὰ τὸ εὐαγ| γέλιον, ὃ εὐαγγελίσατο Παῦλος καὶ κατὰ τὰς ἐπστολάς, ἃς ἔφερον οὗτοι, οὕτως καὶ ἃς κριθῶσιν. 363

καὶ οὐκ ἔχων τι εἰπεῖν, εἰ μή· δίκαιος εἶ σύ, κύριε.

τότε ἰδὼν ὁ δεσπότης τὴν δέησιν τῶν ἁγίων καὶ τῆς θεοτόκου λέγει· κάτελθε υἱέ μου ἀγαπητὲ καὶ ἴδε τὴν δέησιν τῶν ἁγίων καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλούς.

τότε κατῆλθεν ὁ δεσπότης ἐκ τοῦ ἀχράντου αὐτοῦ θρόνου καὶ εἶπεν· ἀκούσατε πάντες τῆς φωνῆς· παράδεισον ἐφύτευσα καὶ ἄνθρωπον ἔπλασα κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, αὐτὸς παρέβη καὶ τοῖς ἰδίοις ἁμαρτήμασι θανάτῳ παρεδόθη, ἐγὼ δὲ οὐκ | ἔφερον (ἤφερον) ὁρᾶν τὸ πλᾶσμα τῶν χειρῶν μου τυραννούμενον ὑπὸ τοῦ διαβόλου, κατῆλθον ἐπὶ τῆς γῆς καὶ σάρκα 365

χριστιανὸς τὸ ὄνομά μου ἐπικαλεῖται καὶ λέγει τὸ Παναγία Θεοτόκε βοήθει μοι·» καὶ πάλιν ἤκουσε φωνὴν | ὅπου ἔλεγεν οὕτω· «ἄκουσον Παναγία καὶ Μητέρα μου· ὅποιος σὲ τιμᾷ καὶ σὲ ἐπικαλεῖται θέλω τὸν τιμήσει καὶ ἐγὼ ὅπου ἔπλασα τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἔκαμα αὐθέντην τοῦ Παραδείσου, καὶ αὐτὸς παρήκουσε τὴν ἐντολήν μου καὶ τόν ἔβγαλα ἀπὸ τὸν Παράδεισον· καὶ πάλιν δι' αὐτὸν ἐκατέβηκα εἰς τὴν γῆν, καὶ μὲ ὠνείδισαν καὶ μὲ ὑβρίσασι, καὶ ἐπτύσασί με εἰς τὸ πρόσωπον· καὶ ἐραπίσασί με καὶ μοῦ ἔβαλαν ἀκάνθινον στέφανον εἰς τὴν κεφαλήν, καὶ ἐκαρφώσασί με χεῖρας καὶ πόδας εἰς τὸν σταυρόν, καὶ ἐκεντήσασί με εἰς τὴν πλευρὰν μὲ τὸ | κοντάρι· καὶ ἐποτίσασί με χολὴν καὶ ὄξος οἱ παράνομοι Ἑβραῖοι καὶ ἐθάψασί με εἰς τὸν τάφον, καὶ πάλιν εἰς τρεῖς ἡμέρας ἀναστήθηκα καὶ ἀνάστησα καὶ ἄλλους νεκροὺς καὶ ὕστερον πάλιν ἀπὸ σαράντα ἡμέρας ἀνέβην εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἔκαμα ἐγὼ ὅ, τι τοὺς ἔταξα· καὶ αὐτοὶ δὲν ἔκαμαν ἐκεῖνα ὅπου τοὺς ἐπαρήγγειλα καὶ διὰ τοῦτο δὲν τοὺς λυποῦμαι νὰ τοὺς ἐλεήσω.» Καὶ ὅταν ἤκουσε τούτους τοὺς λόγους ἡ Παναγία εἶπε μὲ μεγάλην φωνήν· «Ποῦ εἶναι τὰ τάγματα τῶν Ἀγγέλλων καὶ τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ ὅλων τῶν ἁγίων; ποῦ εἶναι | ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς καὶ ὁ Πρόδρομος; ποῦ εἶναι οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἄλλοι ἑβδομήκοντα; ποῦ εἶναι οἱ προφῆται οἱ μάρτυρες, καὶ ὅλοι οἱ ἅγιοι ὅσοι ἔχουσι παρρησίαν εἰς τὸν Θεόν; Ἐλᾶτε νὰ προσπέσωμεν καὶ νὰ παρακαλέσωμεν τὸν Θεὸν μήπως εἰσακούσῃ τῆς δεήσεώς μας διὰ τοὺς ἁμαρτωλούς, καὶ μὴ ἀποδώσῃ αὐτοῖς κατὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἐλέη του ἐλεήσῃ αὐτούς·» καὶ ἤκουσαν φωνὴν ὁποῦ ἔλεγεν ἔτσι· «διατί μὲ παρακαλεῖτε;» καὶ ἀπελογήθηκαν καὶ εἶπον, «διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς νὰ τοὺς ἐλεήσῃς·» καὶ ὁ | Πανάγαθος Θεὸς εἶπε· «διὰ τὴν ἄχραντόν μου Μητέρα, καὶ διὰ τὰ πλήθη τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ ὅλων μου τῶν ἁγίων, δίδω ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἡμέρας πεντήκοντα ἑπτά-

354 356 359 361

съмьрти. азъ же не быхъ хотѣлъ обоузьрѣти дѣла роукоу своѥю моучима ѡт диꙗвола. и сънидохъ на земл(ю) и въплътихъсѧ дв҃ци. възнесохъсѧ на кр҃стъ. да свобожю ѧ ѡт работы. и ѡт пьрвыꙗ клѧтвы. воды и просихъ. и даша ми зълычї (=зълъчи) размѣшены съ оцьтъмь. роуцѣ мои създаста чл҃вк(а). и въ гробъ вложиша мѧ. да и въ адъ сьнидох(ъ) и врага своѥго попьрахъ. избраныꙗ своꙗ въскрѣсихъ. и Ӏерданъ бл҃гословихъ. да вы прощю ѡт пьрвыꙗ клѧтвы. и вы не брегосте сѧ покаꙗти своихъ грѣхъ. нъ кр҃стыꙗне сѧ творѧще словъмь тъчию. а заповѣдии моихъ не съблюдосте. да того ради обрѣтостесѧ въ огнї негасимѣмь. да не имамъ васъ помиловати. нынѣ же за мл҃срдиѥ оц҃ѧ моѥго. ꙗко посла мѧ к вамъ. и за мл҃твы мт҃ре моѥꙗ. ꙗко плакасѧ много за | васъ. и за Михаила архистратига. завѣтоу. и за множъство мч҃нкъ моихъ. ꙗко много троудишасѧ за васъ. ї се даю вымъ (=вамъ). моучащиимъсѧ дн҃ь и нощь. ѡт великаго четвьрътка до 367 ст҃ыꙗ пѧнтикостїꙗ имѣти вы покои. и прославити оц҃ѧ и сн҃а и ст҃аго дх҃а.

и ѡтвѣщаша вси. слава мїлосьрдию твоѥмоу. слава оц҃ю и сн҃оу и ст҃омоу дх҃ꙋ. нынꙗ и присно и въ в..

ἐφόρεσα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας καὶ ἐβαπτίσθην καὶ ἐσταυρώθην, ὄξος ἐποτίσθην καὶ ἐτάφην καὶ ἀνέστην, πάντα ταῦτα ἔπαθον διὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ οἱ βαπτισθέντες μόνῳ λόγῳ συνετάξαντο, τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου ἐποίησαν καὶ οὐκ ἔχω πῶς αὐτοὺς ἐλεῆσαι, νῦν δὲ διὰ τὴν κατάνυξιν τῆς μητρός μου, ὅτι ἔκλαυσεν πολλὰ καὶ διὰ Μιχαὴλ τὸν ἀρχιστράτηγον τῆς διαθήκης μου, ὅτι ἐδυσώπησέν με πολλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν προφητῶν μου δεήσεως, ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τοῖς κολαζομένοις ἔχειν ἀνάπαυσιν τὴν ἁγίαν μου πεντηκοστὴν ἕως τὸ δοξάζειν πατέρα, υἱὸν ἅγιον πνεῦμα. |

Τότε οἱ ἅγιοι πάντες ἦραν μίαν φωνὴν λέγοντες· δόξα τῇ βασιλείᾳ σου, δόξα τῇ οἰκονομίᾳ (τῆς οἰκονομίας) σου, δόξα τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

ἤγουν ἀπὸ τὴν Λαμπρὰν ἕως τῶν ἁγίων Πάντων». Καὶ ὅταν ἤκουσαν οἱ ἅγιοι ταύτην τὴν φωνήν, εὐχαρίστησαν καὶ εἶπον· «εὐχαριστοῦμεν σοι Υἱὲ καὶ λόγε τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὁποῦ μᾶς ἐχάρισες τέτοιον ζήτημα, καὶ ἔδωκες ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς ἁμαρτωλούς· καὶ πάλιν ἠκούσασι φωνὴν 363 ὅπου ἔλεγεν οὕτως· «ἐπάρετε τὴν Παναγίαν, καὶ ὑπάγετε την εἰς τὸν Παράδεισον, | διὰ νὰ ἰδῇ τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἁγίους μου νὰ χαρῇ». Καὶ παρευθὺς ἐκίνησε τὸ ἁμάξι τὸ χερουβικὸν καὶ οἱ τετρακόσιοι Ἄγγελοι, καὶ ἐπῆγαν τὴν Παναγίαν εἰς τὸν Παράδεισον· καὶ εἶδεν ἐκεῖ Πατριάρχας καὶ Μητροπολίτας, ἱερεῖς καὶ διακόνους, καλογέρους καὶ καλογριάδες, ψάλτας καὶ ἀναγνώστας ὅπου ἔλαμπαν ὑπὲρ τὸν ἥλιον· εἶδε βασιλεῖς καὶ αὐθεντάδες, καὶ ἄρχοντας, ὅπου ἔφεγγαν ὡς τὸ φῶς· καὶ ἐρώτησεν ἡ Παναγία· «ποῖοι εἶναι καὶ τί ἀρεταῖς ἔκαμαν ὁποῦ ἔχουσι 365 τέτοιαν χάριν;» καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος εἶπεν· «αὐτοὶ εἶναι ὁποῦ ἐκάμασι τὰ καλὰ | ἔργα εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐμίσησαν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ὅλα τὰ κακὰ ὁποῦ γίνονται εἰς τὸν κόσμον καὶ μὲ λόγον καὶ μὲ ἔργον καὶ ἀλλοίμονο εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ εἰς τοὺς πόρνους, ὅτι τιμωροῦνται αἰωνίως· ἀλλοίμονο εἰς ἐκείνους ὁποῦ δὲν τιμῶσι τὴν ἁγίαν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ τὰς ἑορτὰς τῶν ἁγίων· ἀλλοίμονο εἰς ἐκείνους ὁποῦ ὑβρίζουν τοὺς γονεῖς, ὅτι αἰωνίως θέλουν τιμωροῦνται·» καὶ μετὰ ταῦτα ἔφερον τὴν Παναγίαν οἱ Ἄγγελοι πρὸς τούς, Ἀποστόλους, 367 οἵτινες συνέγραψαν ὅσα ἤκουσαν καὶ τὰ ἄφησαν εἰς τὸν κόσμον πρὸς | νουθεσίαν ἐδικήν μας· καὶ καλότυχοι ἐκεῖνοι ὁποῦ τὰ ἀκούουσι καὶ φυλάγονται καὶ δὲν κάμνουσιν ἁμαρτίας καὶ ἀτυχίας εἰς τὴν ζωήν τους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ ἔχουσιν αὐτὴν τὴν ἁγίαν Ἀποκάλυψιν, καὶ τὴν ἀναγινώσκουσι μετὰ φόβου καὶ τρόμου, θέλουν πάρει ἄξιον μισθὸν ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ φρικτῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρί, καὶ τῷ Παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

NOTANDA

1. finalul u întreg: апȣсȣ (32), аȣѕитȣ(38, 53), анбȣ(64), ардȣ(40, de 3 ori), аскȣлтȣ (65), аскȣлтатȣ (43), адѫпатȣ (50), арѫтȣ (50, 61), апостолѣскȣ (53), арџинтȣ (56), Ададмȣ (66), адȣкȣ (63), бѣсеречилорȣ (49), блъмȣ, бльмȣ, блѫмȣ(50, 57, 61), ꙟблѫмȣ (52, 61), ꙟблатȣ (66), бльстемȣ (66), ботеѕатȣ (64), неботезатȣ, неботѣѕатȣ (48, de 2 ori), дȣхȣ (31, 32, de 2 ori), дерептȣ, дирептȣ, дирѣптȣ, adv. și adj. (33, 35, 40, 41 etc.) деспартȣ (48), деспьрцитȣ (56), датȣ (55), дїаволȣлȣ (71), елȣ (32, 59), лорȣ (49, 50, 54, 60, 67, 68), ѧшимȣ (44), фокȣ, фѡкȣ (39, 40, de 2 ori), (44, 46, de 3 ori etc.), фокȣлȣ (45), фечорȣ (41), фȣришȣ (43), фостȣ (45), фїерȣ (47, de 2 ori), факȣ (72), фѫкȣтȣ, фькȣтȣ (49, 50, 53, 61, 67), фїюлȣ, фїиюлȣ (64, 68), фъгъдȣитȣ (61), грешїтȣ, грешитȣ (38, 62, 66), гръѧскȣ (68), грѫитȣ (40), џȣдецȣ (33), џинтȣ (34), џȣратȣ (42), џосȣ (51), Христосȣ (31), хȣлитȣ (49), ꙗдȣ (34), Iѡрданȣ (71), ѧзерȣ (61), ивитȣ (37), ꙟтоунерекȣ (35, de 2 ori), ꙟцелесȣ (51, 52), ꙟсȣ (59), ꙟџерескȣ (53), ꙟџернилорȣ (59, 63, 72), кȣвънтȣ, коувънтȣ (31, 71), къндȣ (36, 47, 51, 64), крещинескȣ (31, 61), креѕȣтȣ (38), кȣмȣ (37), крещетȣ (39, 40), кȣмпъратȣ (56), клокотиндȣ (57), кѫдемȣ (69), четитȣ (52), лаȣдȣ (63), лъȣдатȣ (33), лȣминосȣ (36), лѡкȣ (46), милȣитȣ (65), мъритȣ (65), местекатȣ (71), мȣнческȣ (31, 34, 35, 40, de 2 ori, 41, 42, de 2 ori etc.), мȣнчи|лорȣ (33), мȣлтȣ (36, 39, 44, 72), мъритатȣ (54), нȣѡрȣ (39), нȣмърȣ (34, 55), нъскȣтȣ (43), ѡмȣ (41, de 2 ori, 44, 48, 71), ѡменескȣ, ѡминескȣ (34, de 2 ori, 61), ѡцетȣ (71), ѡбраѕȣ (53), почȣ (64), пъмънтȣ, пъмѫнтȣ, пѫмѫнтȣ (31, 34, 53, 65, de 2 ori), пророкȣ (66), пъѕїтȣ, пъѕитȣ (51, 67, de 2 ori), пъкѫтошилорȣ (59, 61), пїердȣтȣ (61), пїептȣ (39, 40), прїимитȣ (40), пърницилорȣ (40), пȣртатȣ (53), рогȣ (64), ръсъритȣ (32), сънтȣ, сьнтȣ, синтȣ, синътȣ (34, de 3 ori, 41, de 3 ori, 42, de 2 ori, 67, de 3 ori etc.), сфънтȣ (60, 73), сфинцилорȣ (69), сфинцїилорȣ (68), словозескȣ (71), сȣсȣ(37, 69), соцȣ(41), стръмбȣ (42, 43), сȣптȣ (46, 51), скȣлатȣ (47), спȣркатȣ (48, de 2 ori), спартȣ (56, de 2 ori), тотȣ (38, 41), тȣтȣрорȣ (59, 69, de 2 ori), тинсȣ (44), ворȣ (40, 67), врȣтȣ (65), векȣ (58, 59, 60, 70), вечникȣ (70), вѫѕȣ, въѕȣ (35, 36), въѕȣтȣ (58), невъѕȣтȣ (63, de 2 ori), ведемȣ (57, 58, 61), въдескȣ (41), вритосȣ, вритосȣ (36, 54), въндȣ (41), висȣ (55), ѕикȣ (42), зробескȣ (51), ѕакȣ (35), ѕѫкȣтȣ (45), ѕекѫндȣ (54);

369

adesea finalul *u* e privit ca atît de esențial, încît scriitorul îl adauge deasupra șirului, anume în: бльстемȣ (66), ꙟблатȣ (66), синтȣ (67), ꙟблъмȣ(61), лаȣдȣ (63), мȣнческȣ (62, de 2 ori), фокȣ (39), ѧшимȣ (44), бѣсеречилѡрȣ (49), ѡмȣ (48) etc., unde — după pronunciațiunea actuală — ajunge consoana finală: лаȣд, ꙟблъм etc.;

uneori o frază întreagă prezintă mai de multe ori pe finalul *u* întreg, de ex.: блъм-ȣ пре-чиститѫ сь-ци арѫт-ȣ оунъ ѧзер-ȣ де фок-ȣ оунде се

м8нческ-8 цинт8лъ шмнеск-8 ши крещинеск-8 (61), sau: п8ртат-8 пре пъмѫнт-8 шбраз-8 ·ꙟцереск-8 ши апостолѣск-8 (53) etc.;

ne întîmpină totuşi şi *u* jumătăţit, expres prin ь şi ъ: алъ (64), Павелъ апостоль (67), л8кр8лъ (68), фїюлъ, фїюль (35, 58, 70), домн8лъ, домн8ль (59, 70), престолъ (70), ·ꙟпѫрать (70), ель (70), блѫстем8ль (71), оунъ (39, 48, 57, 61), цинт8лъ (61), рωд8ль (31), архагель (31, 32 etc.), пророчить (32), с8сь (33),

370 фωкъ (39), татъль (36), декътъ (36), д8хь (36), | л8крать (36), ·ꙟт8нерек8лъ, ·ꙟт8нерек8ль (35, 38, 60), ·ꙟтр-ънсь (39), сфънгь (35), м8ческъ (35), цинъ (42), де-лъ (41), ши-лъ (42), н8ωрь (44), синтъ (47), крещиноуль (48), крещет8лъ (50), пъзитъ (52), р8гъторюль (59), адевьръ (73), ceea ce însă revine la foarte puţin faţă cu profuziunea finalului *u* întreg, care ne apare, bunăoară, de 19 ori în фок8 lîngă un singur фωкъ, de 22 de ori în м8ческ8 lîngă un singur м8ческъ, de 41 de ori în синт8 sau сънт8 lîngă un singur синтъ, de unde rezultă pînă la ultima evidinţă, că scriitorul nu pronunţa întreg sau chiar deloc pe finalul *u* numai într-un mod excepţional [138];

finalul *u* pierit, fără ca ultima consoană să fie scrisă deasupra şirului: к8м [а8 фьк8т8] (50).

2. ·ꙟ întrebuinţat ca vocală nazală: мънь·ꙟкѫ (41, 42), 8·ꙟ [шм] (42), оу·ꙟ [н8ωрь] (44), dar şi оун (47), оунъ (48);

де·ꙟ (58, 59, 66), дн·ꙟ (36, 37, 49, 54, 55, 70, 71, 72), dar şi дин (31, 37, 50, 58, 71);

динтр8 (38), принтр8 (38), прїнтр8 (59, de 2 ori), пинтр8 (72);

vocalizarea totală a nazalei: ·ꙟнаинтѣ (63, şi tot acolo: ·ꙟнаинте), ·ꙟнаинтѧ (50, şi tot acolo: ·ꙟнаинтѣ), ·ꙟнаинте (33, 41, 42, 69), наинте (41), мънкъд8-и, (51, dar 53: мѫнкѫнд8-и), м8ческ8 (34, pe aiuri: м8нческ8), ·ꙟтр-ъшїн (46), чиститѫ (61), ди (71);

după ·ꙟ, de-naintea vocalei şi de-naintea consoanei tenue, *adaos* н: ·ꙟн ал [шаптеле] (62), ·ꙟнастънга (57), ·ꙟн ачаста (60), ·ꙟнкѫ, ·ꙟнкъ (44, 57), ·ꙟнт8нерек (57) ...

3. -ен- = actualul *-in-*: д8менекъ (66, dar 72: д8минека, 45: д8минекѫ, şi tot acolo: диминецъ), менчюношїн (48).

4. nicăiri nu se confundă *o* cu *u*, afară de еписк8пїи (56), херовїмїн (63) = хер8вїнмїн (44) şi numele propriu М8исїн (66), Моисуи(66), Моуисї (67);

oa e pretutindeni bine păzit, afară de: нонтѣ (63), мезѫнопте (32), [се] ·ꙟторсѧ (68), дωрѫ (41), шменїи (42), шмени (49), морте (54);

т8те (45) = *toate*, dar *oa* de prisos: де тоат (42);

371 нωа «nobis» (37), dar воаш «vobis» (72), cfr. доаш (51).

5. foarte adesea se pune *-e-* în grupul *e* + cons. + *e* sau *e* + cons. + ѣ, după cum se pronunţă astăzi, dar unde cărţile vechi pun generalmente -ѣ-: весте (68), леце (66, 67, de 2 ori), п8терѣ (66), меле (70), мелѧ (67), мил8еще (54, 58, 65, 66, 67, 70, şi tot acolo: мил8ѧще), мил8ееще (64), ботезе (48, 71), време (61, 65), есте (35, 59, şi tot acolo: ѧсте, 65, şi tot acolo: ѧсте), шепте (63, şi tot acolo: шѧпте, iar 36: шапте, cfr. 33: шасе), кем е (65), мерсе (31 de 2 ori, 52, iar 55: мерсъ), креде (38), ·ꙟнт8нерек, ·ꙟтоу нерек8 (35, de 2 ori 57), ·ꙟт8нерек8л (35, 36, 38, 60), м8нчеще, м8н8чеще (43, de 2 ori), дезлеце (49) пре8теселе (54), апостолеще (53), ·ꙟцереще (53), стелеле (51), челе (57), челѣ (54),

ачеле (41), бесерекъ (45, dar 46: бесѧрекъ), бесерека (47), бѣсеречилорȣ (49), ꙟвїерѣ (72), ꙟвнере (72), фетеле (41), еле (46, dar 44: ѧле), фере (71) etc.;

-е- anormal pentru -ѣ-: [се] мергь, [съ] мергѫ (45, 72), векȣ (33, 37, 58, 59, 60) = *vécu*, векȣлȣи (73), диминецъ (54);

[съ ли сь] де (67) = « să li se *dea* »;

[порънка] ме (70) lîngă: [евглиѧ] мѧ (67), [ꙟвнере] мѣ (72);

la superlativ пре: пре-юбита (70), пре-сфънта (33, 34, de 2 ori, 35 etc.), dar mai adesea прѣ.

6. ѣ sau ѧ pentru *-e*: прѣ [манка] (33), прѣ [леџе] (66), прѣ [евглїѧ] (66), прѣ[нои] (69), прѣ [фаца] (69), прѣ [крȣчѧ] (71), прѣ [слȣжиторїи] (49), прѣ [пъмънтȣ] (65, și tot acolo: пре пъмѫнтȣ), прѣ пре-сфънта (63), прѣ[алъцїи (52), прѣ [фаптȣл] (65), прѣ [мȣнкѫ] (36), прѣ [архагель] (34), спрѣ [амїаѕъѕи] (39), спрѣ [ѧле] (44), [ꙟ] ноптѣ (63), кънтечѣ (63), [ω] черерѣ (62), дешкисѧ (34), [дешкис] цїѧ (32), мелѧ, (67, dar 70: меле, 72: мѣле), бȣкȣръ-тѧ (32, de 5 ori, 33, și tot acolo: бȣкȣръ-те), [тоате] мȣнчилѧ (31), [патрȣ] сȣтѧ (31), пъкатѣ (43, 47), [чеѩ че] виѧ (69), лимбилѧ (49), доамнѧ vocat. (49), [фрате де] фратѣ (48, dar 49: фрате де фрате, cu două accente grave pe -е), [съ ле] фиѧ (60), [се] ꙟторсѧ (68, dar 65: ꙟтоарсѫ), [мȣери] спьиѕȣратѣ (53), [чеѩ че] виѧ [ꙟ черюре] (69);

mai rar ѣ sau ѧ pentru *-e-*: дедѣрѫ (70, dar 71: дедерѫ), дерѣптȣ (45, pe aiuri дерептȣ, дирептȣ), дȣмнеѕеѧщи (63, unde însă se poate citi și: дȣмнеѕеѫщи), бѣсеречилωрȣ (49), деспȣѧторю, деспȣѧтоаре (64, dar 37: деспȣнтоаре, 68: деспȣеторю, 33: деспȣеторȣлюи), гръѧскȣ (67), неботѧѕатȣ (48, și tot acolo: неботезатȣ), апостолѣскȣ (53); 372

ѧ pentru *e-*: ѧшиѧ (36, dar 53, 55: ешїѧ, ешиѧ), ѧшимȣ (44, și tot acolo: ешим), ѧщи [лъȣдатȣ] (33, și tot acolo: ещї, ещи), [пре] ѧи (38), ѧра [спьиѕȣрацїи] (47, pe aiuri: ера);

ѧ = *e* din *este:* ѧ [дешкис] (32), ѧ [порънка] (32), [чине] ѧ [ачеста] (43) [оунде] ѧ [сфънтȣл] (66), [оунде] ѧ [сфънта] (66), оунде ѧ [пȣтерѣ] (66);

сѣ = *se:* съ сѣ ботеѕе (48), ши сѣ дезлегаръ (49), pe aiuri pretutindeni: се, сь, съ, сѫ, cfr. mai jos, no. 45;

чѧе че (66), pe aceeași pagină cu: чеѧ че;

дѧ [диминецъ] (45).

7. пїептȣ (39), фїерȣ (47, de 2 ori, o dată cu ї adaos deasupra), мїеȣ (65), пїердȣтȣ (61), амїаѕѫѕи, амїаѕеѕи (32, 39, de 2 ori), фїерїи (54), вїермїи, виеръмии (57, 58), dar și меȣ (38, 69, 70), меи (65, 71), кеме (65), фере = lat. *fel* (71), фери = lat. *ferae* (51), вермїи (43, 53, 54).

8. reduplicarea vocalelor:

a) -аа: слѫвитаа (31), свънтаа (32), чинститаа (65);

b) -їи-:

пїичоареле (51), unde numai prin acest -їи- se poate explica forma poporană *kicioarele* = *piicioarele*, cfr. mai sus, p. 159, no. 10;

крещїинїи (62), unde -їи- = *ia* din *christianus*, dar și contras крещинїи (67), крещиноуль (48);

кечїна (73), фїнюлꙋ (64, cfr. 69: финюол), херꙋвїнмїн (44), cfr. милꙋнеще (64);

c) -їи la pluralul nearticulat: [патрꙋ сꙋте де] ꙟцерїи (57), [неще ѡмени] спѫнѕꙋрацїи (51), [мра] спѫнѕꙋрацїи [нъровд мꙋлтꙋ] (47), [бърбацї ши] мꙋерїи (47), неще фїерїи (54), [преѡцїи] спѫнѕꙋрацїи (50);

373 cfr. lungirea vocalei finale fără reduplicare: Марїае (34), Марїеѫ (36), боеѫ (56), cfr. mai sus, p. 293, no. 14;

pentru -ее- vezi mai jos, no. 29.

9. pluralul masculin *acești* sau *aceștiia* scris totdeauna cu -е: ачеще (34, de 2 ori, 38, de 2 ori, 40, de 2 ori, 45, de 2 ori, 46, 47, de 2 ori, 48, 49, de 2 ori, 50, de 2 ori, 52, de 2 ori, 55, 61), ачѧще (35), afară de ачещѣ (51, 55), ceea ce pare a proba că finalul *i* din *acești* se pronunța întreg, nu ca *ĭ*.

10. ъ trecut în *i* după *s*:

синтꙋ, синтъ, синътꙋ (34, 38, 40, de 2 ori, 41, de 3 ori, 42, 45, 47, de 2 ori, 48, 49, de 2 ori, 50, 52, de 2 ori, 54, de 3 ori, 55, de 2 ori, 61, 67, de 3 ori, 68), dar și: сънтꙋ, сьнтꙋ (34, de 2 ori, 42, 45, 46, 50, 52, 53, 54);

синцеле (51), dar și сънцеле (49).

11. ъ trecut în *e* după ц: тронце (38), фечꙋрнце (71), sau фечюрнце (58), unde este de observat totodată -чꙋ-, -чю- pentru *-cio-*, cfr. mai sus, p. 293, no. 11.

12. ъ trecut în *e* după *dz*: ѕекънд (54), амїаѕеѕи (39, și tot acolo: амеаѕѫѕи).

13. *ea* pentru *ia*: меаѕѫнопте (32), амеаѕѫѕи (39), lîngă амїаѕѫѕи (32), амїаѕъѕи (39), cfr. mai sus, p. 293, no. 6.

14. ею цꙋ вою спꙋне (34, dar 41: тотꙋ ци вою спꙋне), cu ciudata metateză a vocalelor: ею цꙋ = еꙋ ци, deși într-un mod izolat цꙋ s-ar putea explica prin *tiu* din lat. *tib-i*, iar ею prin acomodațiune vocalică, analoagă cu cea din вїю (62) = *viu*.

15. аръ = *iară* prin disimilațiune cu finalul *i* din cuvîntul precedinte: ши аръ съ легѫ лимба лѡр (50), ꙟцерїи тремꙋрѫ ꙟнаинте крꙋчїеи, аръ ѡменїи ѡ цинъ (42).

16. *-e-au* se contrage prin afereza lui *a-* în *-e-u*: че-ꙋ ръстигнїт (59), се-ꙋ скꙋлатꙋ (45, 47), че-ꙋ ѕѫкꙋтꙋ (45), че-ꙋ кꙋмпъратꙋ (56), че-ꙋ пꙋртатꙋ (53),
374 че-ꙋ висꙋ (55), се-ꙋ датꙋ (55), | че-ꙋ стѫтꙋт (50), се-ꙋ грешитꙋ (62), че-ꙋ грешїтꙋ (38), се-ꙋ ботеѕатꙋ (64), че-ꙋ прїимитꙋ (40), нъскꙋтꙋ-се-ꙋ (38), се-ꙋ пророчить (32), че-ꙋ аскꙋлтатꙋ (43), че-ꙋ цꙋратꙋ (42), че-ꙋ ꙟвѫцат (52), че-ꙋ четитꙋ (52), че-ꙋ къѕꙋт (51), не-ꙋ спꙋс (37);

de asemenea, *-e-i* din *-e-ai*: те-и нвнтꙋ (37), деинте (38) contras din де аинте;

tot așa *o-u* din *o-au*: ѡ-ꙋ пъѕитꙋ (67);

tot așa *i-u* din *i-au*: ши-ꙋ некат (60);

cfr. *se-ră* = *se ară* = actualul « s-ar »: нꙋ ли се-рѫ да дꙋпѫ протива лорꙋ (67), се-рѫ апрїнде каса (45);

mai rar contracțiunea se face prin apocopă sau cu conservarea ambelor elemente: сѣрѫ траце (46), с-аꙋ ботеѕат ши сѣꙋ фъгъдꙋитꙋ (61), ч-аꙋ грешїтꙋ (61),

сѧȣ ꙟвѫцат (67), сѣȣ фѫкȣтȣ (67), ш-аȣ спартȣ (56), с-аȣ аȣѕитȣ (53), сѣȣ адѫпатȣ (50);

cfr. mai sus, p. 85, no. 7, p. 109, no. 10.

17. alte particularități vocalice:

юнгюреле (45);

дирептȣ (58), дерептȣ (33 etc.);

мъниile (63), мѫнилѡр (65, 70), dar кънилѡр (41);

съ редиче (35), ръдикѫ (36, cfr. 57: ръдикаръ), ридикѫ (64);

ве [вецї мȣнчи] (61);

черю și черȣ (31), черȣлȣи (69) și черюлȣи (31 etc.);

џюдекъторю (57) și џȣдекъторю (58), cfr. mai jos, no. 20;

нече (37);

мȣнȣчеще (43), cfr. mai jos, no. 81;

нȣѡрь, нȣѡрȣ (39, 44), нȣѡрȣлȣи (44) = din punct în punct ital. *nuvolo*, de unde prin contracțiune actualul *nor* = *noor* = *nuor*, iar prin metateză moldovenescul *nour*, singură formă cunoscută d-lui Cihac, Dict., p. 181;

ы pentru *i*: тынсѫ (63, dar 44: тинсȣ), ꙟтребы (37) [139];

ѕȣа (72) = *ziua;*

ѡминескȣ (61) și ѡменескȣ (34);

дерептȣ ачаѧ (41), дерептȣ ачеѧ (35, 40, 43, 51, 52, 61), дерептȣ ачеѫ (51, 52, cfr. 51: фрика ачеѫ), дерептȣ аче (40, 42, de 2 ori, 43, 47, 49, 53, 54 etc.), toate = « pentru aceea ». 375

18. -люи pentru -лȣи: татѫлюи (63, de 2 ori, 70), ꙟдȣлюи (70), фїюлюи (36), деспȣеторȣлюи (33), [н-ам а вь] милюи (72);

-лю pentru -лȣ: ботеѕъторȣлю (37);

fenomen curios, anormal în fonetica română — cfr. mai sus, p. 271 — dar prin care se explică forma enclitică -*ĭ* pentru *luĭ* prin intermediul *lĭuĭ* = = *ĭuĭ* = *ĭ*.

19. distincțiunea între ѕ (= *dz*) și з (= *z*) nu este totdeauna păzită:

з pentru ѕ: крезȣт (35, 38, și tot acolo de 2 ori: креѕȣтȣ), възȣт (44), казъ (31, și tot acolo: каѕѫ), зиче (58), зисерь (67), спънзȣрацїи (49), дȣминезеȣ (50), неботезатȣ (48, și tot acolo неботѣѕатȣ), ботезъторȣлю (37), în celelalte locuri pretutindeni se întrebuințează corect ѕ;

ѕ pentru з: обраѕȣ (53), пъѕитȣ (51, 67);

întrebuințat corect numai з: ꙟдрързнире (69), избѫви (66), избѫвїю (71), слобозескȣ (71), зидїю (71), зробескȣ (51), ѫзерȣ (61), дезлеџе (49), дезлегаръ (49).

20. predilecțiune pentru џ = lat. *j*: аџȣтѫ (65), аџȣте (42), џюдекъторю, џȣдекъторю (57, 58), џȣратȣ (42), џȣрѫ (42), џȣдецȣ (33), џюдечїи (56), џосȣ (51), џюдека (67), dar într-un loc: жȣдецелѡр (41).

21. metateza licuidei: тлъхарїи (48, cfr. 60: тълъхарїи), стлъпȣреле, стлъпȣриле (47), врьтоасе (34), вребтосȣ (36, 54) [140].

22. alte particularități consonantice:

вери [бȣчина] (33), вери [дещепта] (33), вери [съ мерџи] (38);

ꙟкѫтрȣѡ, ꙟкътрȣѡ (38, 44), лȣѡ (36), cfr. mai sus, p. 59, no. 17;

сфънтѫм Маріѫ (60);

почȣ (64).

376 23. *su* = lat. *sunt:* ачеѧ сȣ чеѧ че-ȣ џȣратȣ (42), чеѧ че сȣ дерепціи (69), оунде сȣ пророчіи (66).

24. pentru articlul *al:* домнȣл черюлȣи ши алъ пъмънтȣлȣи (64), а ꙟџерилорȣ рȣгѫчюне (72), родитоарѣ нȣ-ай-митрече а лȣ Дȣмнезеȣ (31), кътѫ рȣгѫчюне фȣ а сфинціилорȣ (68), а лȣ Христос маикѫ (57) ...

cfr. mai jos, no. 54.

25. ordinalele ал трейле (51), ал шаптеле (62), fără amplificativul *-a*;

de asemenea пȣрȣре (58, dar 73: поурȣрѧ).

26. adjectivul post- și pre-articulat în construcțiune cu substantivul post-articulat: мȣнчиле челе мариле (57, dar pe aceeași pagină la singular: мȣнка чеѧ маре, iar 44: мȣнчиле чѧле марі), фіюлȣи тъȣ чела благословитȣл (37), фіюл меȣ чела пре-юбитȣл (70).

27. dupla post-articulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul: сфънтȣл ботезȣл (60), некрединчошіи жидовіи (64), ꙟфрікатȣлȣи скаȣнȣлоуи (50), крещиніи пъкѫтошіи (67), cfr. mai sus, p. 130, no. 18, p. 294, no. 20:

în Дȣминека марѣ (72) și дѡамна родитоарѣ (31), finalul -ѣ ar putea să nu fie datorit articlului, cfr. mai sus, no. 6;

pentru чиститȣл сищеле лȣи (41), vezi 131, no. 18.

28. лȣ Христос (31, de 2 ori, 32, 33 etc.), лȣ Дȣмнезеȣ (31, de 2 ori, 32, 33 etc.), лȣ Мȣсі (66, de 2 ori, 67), dar și лȣи Христос (32, 51 de 2 ori).

29. genitivo-dativul femeiesc cu *-eei:* чиститеей (66), cu unul din cei doi *e* pus deasupra șirului;

cu *-iei:* крȣчіей (42, 61), лȣміей (32, 63).

30. pluralul cu *-ure:* патȣре (44), чинȣреле (69), юнгюреле (45), черюре (36), стлъпȣреле (47, și tot acolo: стлъпȣриле), dar постȣриле (56).

31. nearticulare:

377 a) cu sens partitiv: съ мȣческȣ џинтȣ ѡменескȣ (34) = « se muncesc mulți *din* neamul omenesc », dar într-un alt loc: се мȣнческȣ рѡдȣлъ крещинескȣ (31), се мȣнческȣ џинтȣлъ ѡменескȣ (61);

b) după *tot:* тоатѫ време (65), cfr. mai sus, p. 111, no. 30, p. 131, no. 21.

c) în construcțiunea substantivului cu genitivul, prin analogie cu dativul: търие черюлȣи (31), леџе лȣ Моусі (67), мoрте попілѡр (54);

d) în construcțiunea substantivului cu posesivul: ꙟвиере мѣ (72), леџе та (67), мишей мей (65), prin analogie cu мошȣ-нострȣ (37), кȣмѫтрѫ-са (60);

e) în construcțiunea genitivului cu posesivul: евангеліе-меле (67), prin analogie cu: « domnie-tale » etc.;

să observăm însă că-n trei cazuri de mai sus: цинтȣ, мишеи și евагелїе, ar putea să fie o simplă uitare curat materială din partea copistului de a pune un л și un и deasupra ultimelor litere.

32. propaginațiunea pronumelui personal: се-ȣ датȣ пре сине (55).

33. pronume personal pleonastic: челѣ че дȣпъ морте попїлѡр ѧ л е с-аȣ мъритатȣ (54), еи нȣ авȣръ че маи ръспȣнде сфинцїи (67).

34. perfectul simplu arhaic:

a) prima pers. sing.: фечю (70), пȣш (70), дедȣ (70), дедȣ-ле (71), ꙟвишȣ (71), мершȣ (71);

b) a doua pers. plur.: пȣсетȣ (71);

c) a treia pers. plur.: дедѣрѫ (70), дедеръ (71).

35. perfectul compus arcaic: *a vis* = actualul « a viețuit »; кѫлȣгѫрицеле че-ȣ висȣ ꙟ мънъстире (55), cfr. чеѧ че виѧ ꙟ черюре (69);

nicăiri perfectul compus arcaic *a fapt*, ci: аȣ фѫкȣтȣ, аȣ фъкȣтȣ (49, 50 etc.), *fapt* fiind conservat numai în participiul substantivat: фаптȣл мѫиниiлѡр (65, 70).

36. la imperfect se păzește o strictă deosebire între *-ĭa* la verbele cu *-ire* și *-e* din -ѣ = *ea* la verbele cu *-ere:* 378

imperfectul cu *-ĭa:* ешїѧ, ѧшиѧ, ешиѧ (36, 39, 50 etc.), мȣнчиѧ (37), стрежоүиѧ (35, 37), сфръръиѧ (58);

imperfectul cu *-e:* пȣте (37, 49, 58 etc.), арде (39, de 2 ori, 50 etc.), ѕъче (36, 44, dar 37: ѕѫчѣ), шеде (46), întocmai după cum se pronunță astăzi în Moldova;

ambele forme față-n față: де-и арде ши мȣнчиѧ (46), арде ши се мȣнчиѧ (61).

37. imperfectul compus cu *vrut:* бине аȣ врȣт фї съ нȣ фїе нъскȣтȣ ачеста ѡм (43), cfr. mai sus, p. 233, no. 24.

38. infinitivul verbelor cu *-ere*, ca și imperfectul lor, are *-e* în loc de -ѣ: нȣ поци веде (35), нȣ пȣте веде (37), а веде (60);

н-аръ пȣте еши (45), н-аръ аве пъкат (46).

39. infinitivul fără *a:* нȣ кȣтеѕаръ гръи (68), еи нȣ авȣръ че маи ръспȣнде (67).

40. acuzativ fără *pre:* избѫвию Адам (71), чеѧ че Адам ши Єва избѫви (66), фечю Адам (70), ведемȣ тине (58), зидїю ѡмȣ (71), фрацїи съи ши мишеи меи н-аȣ милȣитȣ (64—5).

41. organicul *sem* = actualul analogic *sîntem:* сем ꙟтȣнерекȣл (59), cfr. mai sus, p. 131, no. 30.

42. *ară* = actualul *ar:* аръ пȣте (45), аръ арде (45), аръ аве (46), серѫ да (67), серѫ апрїнде (45), сѣрѫ траџе (46) etc., unde ortografia cu -ѫ nu lasă nici o îndoială asupra valorii fonetice *-ă*, cfr. mai sus, p. 132, no. 34.

43. се анбȣ (64) = actualul « să am »;

44. *a* = lat. *ad:* воаѡ ши алтора а мȣлци (72), ѡ цинъ а мѫнѫ (42).

45. condiționalul *să*, reflexivul *se* și conjuncțiunea *să* «dacă» se con-
379 fundă totdeauna graficește, fiecare scriindu-se în toate | modurile posibile, astfel, de exemplu, că se vede alături: се мȣнческȣ (40, 42 etc.), съ мȣнческȣ (40, 42 etc.) și сѫ мȣнческȣ (41, 52 etc.), се рȣгѫ (33) și сь рȣгь (31) etc.

46. omisiunea disimilativă a prepozițiunii *în* de-naintea cuvîntului începător cu *în-*: сем ꙟтȣнерекȣл (59) = «sîntem *în* *în*tunerecul», дерепцїи лȣ Христос ꙟпърѫцина лȣи (69) = «drepții lui Hristos *în* *în*părăția lui», мȣлте ѕакȣ ꙟтȣнерекȣл ачеста (35) = «multe zac *în* *în*tunerecul acesta».

47. pleonasticul *zise:* ръспȣнсе сфънта Марїѧ ши ѕисе (39), стригаръ пъкѫтошїи ши ѕисерѫ (59), стригаръ кȣ глас ши ѕисерѫ (58, iar 70: стригаръ кȣ глас ши гръиръ), cfr. mai sus, p. 164, no. 51, p. 198, no. 20.

48. *să* cu sensul «dacă»: с-аȣ аȣѕитȣ ши н-аȣ фькȣтȣ (53), сѣȣ фѫкȣтȣ рѫȣ, рѫи синтȣ (67), се-ȣ грешитȣ фїии лȣ дȣмнеѕеȣ (62), се серѫ апрїнде каса (45) etc.

49. е = «iară»: е вои ꙟ гроапѫ мѫ пȣсетȣ (71).

50. verbul la plural concordat cu numele colectiv la singular: се мȣнческȣ родȣлъ крещинескȣ (31), съ мȣнческȣ цинтȣ ѡменескȣ (34), се мȣнческȣ цинтȣлъ ѡменескȣ (61), нȣ пȣтȣю ръбда фаптȣл мѫинилѡр меле съ-и мȣнчаскъ дїаволȣлȣ (70).

51. *năroade* cu sensul de «mulți»: нѫроаде пъкѫтоши (55), нъроаде бѫрбаци ши мȣери (55).

52. *mare* întrebuințat ca adverb? плънцери маре врътоасе (34) [141].

53. disimilațiunea sintactică: роагѫ-те ши те ꙟналцъ (62), дерептȣ мила маичеи мѣле ши дерептȣ а ꙟцерилорȣ рȣгѫчюне (72), че ръȣ е ачеста ши чине есте ꙟтрȣ елȣ (59), cfr. mai sus, p. 197, no. 17.

54. construcțiune eliptică: се-ȣ грешитȣ — фїии лȣ дȣмнеѕеȣ (62) = «și dacă au greșit, totuși sînt fiii lui Dumnezeu» (= în contextul slavic: понѥже чада Нарекоша сѧ сꙑна моѥго), unde totuși mai curînd s-ar putea admite omisiunea curat materială a vreunui cuvînt la mijloc, ca și-n fraza nu mai
380 puțin ob|scură pe aceeași pagină: вїю дȣмнеѕеȣ Христос ал лȣмїеи маре нȣмеле лȣи = slav. живъ господь богъ, имѧ ѥго велико = gr. ζῇ κύριος ὁ θεός, τὸ ὄνομα τὸ μέγα ...

55. pentru frazeologie:

съ се-рѫ (= dacă s-ar) апрїнде каса ачелора де тȣте патрȣ юнгюреле ши съ ѡ ꙟкȣнцȣре фокȣлȣ ши н-аръ пȣте еши афаръ, че аръ арде ачиѧ, ачеꙗ нȣмаи че н-аръ аве пъкат, ꙗръ кȣм сѣрѫ (= s-ar) траџе де сȣптȣ фокȣ сь ꙗсѫ афарѫ, аша съ сѫ трагь ши бесѧрекъ (45—6);

кȣ мѫна мѧ зидїю ѡмȣ, е (= iară) вои ꙟ гроапѫ мѫ пȣсетȣ (= puserăți), ꙗръши еȣ мершȣ (= mersei) ла ꙗдȣл, връжьмашȣл кьлкаю ши алешии меи ꙟвиишȣ (= am înviat), дедȣ-ле (= le dădui) сь сѫ ботеѕе (71);

фечю (= făcui) (pe) Ѧдам ꙟ кипȣл меȣ ши-л пȣш (= pusei) ꙟ раю ши-и дедȣ (= dădui) вїаца (70);

сѣȣ (= dacă au) фѫкȣтȣ рѫȣ, рѫи синтȣ, нȣ ли се-рѫ (= s-ar) да дȣпѫ противѫ (= în contra) лорȣ, че пре дирептȣ ле ѧсте, къ пъкътоши синтȣ (67);

кȣм се аибȣ (= am) еȣ а-и милȣи, кънд (pe) фрацїи съи (= lor) ши (pe) миши меи н-аȣ милȣитȣ? (64-5);

нȣ ѧсте wм пре пъмѫнтȣ чела че мѫ ва кема сь нȣ-л еȣ аскȣлтȣ (65);

вѫѕȣю мȣнкѫ де нȣ w почȣ ръбда (64);

пасѫ, пре-сфънтѫ, де веѕи (55);

въѕȣ пре-сфънта неще wамени мънкъдȣ-и неще фери (51);

аȣ н-аци кресȣт? (38) — аȣ дwрѫ поате мънка? (41);

доаръ аȣ фостȣ бетеџї (45) — доаръ не ва аскȣлта (62);

аша-ми аџȣте дȣмнеѕеȣ ши сила крȣчнен! (42).

56. construcțiunea incorporativă: џюдека-се-ворȣ (67), нъскȣтȣ-се-ȣ (38).

57. compozițiune lexică foarte remarcabilă: родитоарѣ нȣ-ан-митрече а лȣ дȣмнеѕеȣ (31), care la prima vedere s-ar părea a fi literalmente: « genitrix *non-habes-matricem* », unde митрече = lat. *matricem* = it. *matrice* « uterus » [142].

să se observe însă că митрече presupune accentul pe prima silabă, căci altfel ar fi мътриче, după cum se și găsește în vechile noastre tipărituri, de exemplu în Psaltirea cea versificată a mitropolitului Dosoftei, ps. XXI: 381

Дин мътриче ши дин скъладътоаре
Ши дин фаше м-ай пȣс пре пичоаре ...

și în toate limbele romanice de asemenea, ca și-n prototipul latin *matricem*, accentul cade tot pe a doua silabă;

dacă dară, în adevăr, митрече este = *matricem*, atunci schimbarea intonațiunii și chiar a vocalismului (ми = *ma*) nu s-ar putea datori decît numai doară influinței sinonimului *mitră* = gr. μήτρα, adecă митрече = мътриче + митръ.

58. *gintu* = lat. *gentem*: џинтȣ wменескȣ (34), џинтȣлȣи wменескȣ (34), џинтȣлъ wминескȣ (61), adecă din punct în punct « *gens humana* », în contextul slavic: родъ христіаньскій=γένος τῶν ἁμαρτωλῶν;

gintu nu ne întîmpină nicăiri în vechile tipărituri române și a despărut cu desăvîrșire din graiul poporului;

d. Cihac (Dict., p. 109) aduce *ghintă*, *gintă*, fără a ne spune de unde a scos aceste două forme, din cari *ghintă* este un macedo-românism, iar *gintă* un neologism din zilele noastre, datorit — pare-ni-se — răposatului Asachi, nici una din amîndouă nefiind o vorbă poporană în Dacia lui Traian;

arcaicul *gintu*, pe care-l vom mai găsi mai jos cu o altă nuanță de semnificațiune în textul no. IV, nu derivă însă direct din lat. *gentem*, de unde noi am avea femininul *ginte*, ci trebui să-i presupunem vreun intermediu, bunăoară:

1° sau masculinizarea latină rustică a lui *gentem* sub influința sinonimului *genus* = γένος, trecut ca masculin în toate limbile romanice, adecă *gintu* = *gentem* + *genus*;

2° sau existința ante-romană la traci a unui sinonim masculin, prin reacțiunea căruia se va fi masculinizat termenul latin, ceea ce convergește, pînă la un punct, cu acea împre|giurare că albanezul *ghĭind* « ginte » este 382 de asemenea masculin;

3° sau, în fine, înrîurirea posterioară specifică dacoromână a sinonimilor latini şi nelatini ca: *popor*, *norod*, *rod*, *neam* etc., ceea ce ni se pare a fi mai probabil decît toate [143].

59. *ĭuo* = «unde»: къте мȣнчи сънтȣ юѡ съ мȣческȣ цинтȣ ѡменескȣ (34), съ-ци дрѫтȣ юѡ се мȣнческȣ преѡцїи (50), веѕи юѡ съ мȣнческȣ кълȣгърїи (52), cfr. mai sus, p. 296, no. 50.

60. *a descinde** = lat. *descendere:* съ дещїнгѫ кътръ мине (31), дещинсъ архаггеле (31), дещинце ши весї (70), дещинсѫ, фїюль татѫлюи (70), cfr. mai sus, p. 198, no. 29.

61. *peliță* = «corp», лȣаю пелицъ (71), а прїимит пелицѫ (38), cfr. mai sus, p. 198, no. 28.

62. фечȣрице (71), фечюраце (58) = «virgo», cfr. p. 165, no. 64.

63. *a sfrărăi*, expresiune onomatopoetică pentru «zgomotul valurilor mării, φλοῖσβος»: ка маре сфрьрънѧ (57);

bătrînul Aristia care, în traducerile sale homerice, a întrebuințat — dacă ne aducem bine aminte — grecismul «marea *flisvăindă*», ar fi spus curat românește și mult mai energic: «marea *sfrărăindă*».

64. блѫмȣ (39, 57), бльмȣ (61), блъмȣ (50) = imperativul «să mergem», dar și fără afereza lui *în-*: ꙟблъмȣ (61), ꙟблѫмȣ (52).

65. ши ера ачела час (31) = «și chiar în acel moment».

66. *ĭa* în loc de *iani:* ѧ ꙟтȣнерекȣль ачеста съ редиче (35).

67. *despuetorĭu* = «stăpîn»: деспȣеторю (68), деспȣѧторю (64), доамне деспȣѧтоаре (64), дȣспȣетоаре (37), деспȣеторȣлюи (33), cfr. mai sus, p. 235, no. 45.

68. бȣчина (33) = actualul *buciumà*.

69. амȣ (61, 63), vezi mai sus, p. 220, no. 21.

383 70. акмȣ (68, de 2 ori, 73), dar și акȣм (58).

71. *măgură* = «munte»: мъгȣра Ѳлеѡнȣлȣи (31).

72. зробескȣ (51) = *zdrobescu?* cfr. Miklosich v. съдробити: хлѣбы съдробивъ, сьдроблѥна пльть [144].

73. кѫче (37) = «pentru ce», cfr. mai sus, p. 199, no. 40.

74. *marhă* = actualul *marfă:* че-ȣ кȣмпъратȣ мархѫ стръмъбѫ (56), învederat ung. *marha* «vită», ceea ce probează că comerciul de căpetenie al românilor consista în vite.

75. цюдечїи [ши епискȣпїи], unde în contextul slavic: князи, епископи = gr. ἄρχοντες καὶ ἐπίσκοποι, adică *gĭudece* = «principe».

76. *județ* = lat. *judicium* cu sens de «tribunal»: ꙟнаинте домнилѡр ши наинте жȣдецелѡр (41), cfr. mai sus, p. 236, no. 64.

77. *scump* = «avar, sgîrcit»: скȣмпїи ши немилостивїи (56), slav. скѫпъ (Miklosich).

78. slavisme mai insolite: пророчествїа (65), повеленїа (32), locuțiunea întreagă: ѡтче, благослови (31) = «părinte, binecuvintează».

---

* Corect: *destinge (n. ed.)*.

79. sub raportul accentuaţiunii, mai cu seamă se observă duplul accent:

pe diftongi: дѽамна (31), ю̏бнторїн (56), чер̏ю (36, de 2 ori), чер̏юре (69), чер̏юл8н (32), че̏а, че̏ѧ, аче̏ѧ (33, 35, 41 etc.); менчю̏ношїн (48), кълкъторю̏ (33), ботезъторՑлю̏ (37), ешн̏ѧ (39), ѧ̏зерՑ (61), фїю̏люн (36), џю̏декъторю̏ (57), џю̏река (67), съ мѫ ѧ̏ (63), кътрѫ ѧ̏ (65), деспՑѫто̏аре (64), деспՑѫторю̏ (64, 68) etc.;

pe vocale graficeşte lungi: ѽ сՑтѫ̏ (32), нՑѽрь (44), ѽкїн (36, 64), преѽцїн (50), преѽтՑлՑн (47), ѽмՑ (48), юѽ (50), ѽкьрѫторїн (56) etc.;

pe: ѫ: ѫ̏џерї (32), ѫ̏џерїн (42), ѫ̏ черю (34), ѫ̏ фокՑ (42), днѫ̏ (36), ѫ̏къ-трՑѽ (38), ѫ̏требѫ (50), ѫ̏тоарче (48) etc.;

pe vocala finală, mai ales neaccentată: васѫ̏ (31), мерсе̏|(31, de 2 ori), дՑмнезеՑ̏ (31, 62, 66), дещїнгѫ̏ (31), пѫмѫнтՑ̏ (31), бՑкՑрѫ-тѧ̏, бՑкՑрь-те̏ (32, 33, de 2 ori) пънѫ̏ (32), ачеще̏ (45, 46, 50), ачаста̏ (35), есте̏, ѧсте̏ (35, 43), лՑминѫ̏ (36), мъньѫкѫ̏ (41), бьрбацн̏ (36), мՑерн̏ (36), пелнцѫ̏ (38), мергѫ̏ (45), фаче̏ (45), фрате̏ (49), мՑнческՑ̏ (49), оунгн̏ (49), капете̏ (51), рՑгь̏ (49), тренле̏ (51), воеѫ̏ (56), дՑсьрѫ̏ (57) etc.;

384

cîte două accente duple pe acelaşi cuvînt: елеѽнՑлՑн̏ (31), а̏чеѧ̏ (35), Марн̏ѫ̏ (60) ·

cîte două accente duple şi unul simplu: ѫ̏вн̏ере̏ мѣ (72);

cîte un accent duplu şi unul simplu: амїасѫѕн̏ (32), аче́ще̏ (34), а́нче̏ (35), та̏тѫлю́н (63), соа́реле̏ (36);

cîte două accente simple: та́тѫлՑ́н (31), мՑнчн́ѧ́ (61), аче́ста́ (35), ѫтре́бѫ́ (40), а-мѫ́нѫ́ (42), фечю́рн́це (58), кре́щн́нилѡр (66) etc.

80. *paieric:*

după licuidă: мер'се, мер'съ (31, 55), мер'гь (72), ар'хаггелъ (31, 32, 33 etc.), бър'бацн (34, 39, 44, 47, 55), ар'де (39, de 2 ori, 46, 50, 55), ар'дՑ (40, de 3 ori), кՑр'вн (40), кՑр'вне (40), вер'мїн, вїер'мїн (43, 53, 58), пїер'дՑтՑ (61), патрнар'шїн (53, 56), ѫтоар'сѫ (65), мар'хѫ (56), адՑр'мнцї (57), кьл'каю (71), къл'къторю (33), ал'те (54), ал'тора (72), ал'цїн (39, de 2 ori), мՑл'те·(49), ѫнал'цѫ (51), ал-тренле (51);

după nazală: син'тъ (47), син'тՑ (34, 38, 40, 41, 45, 49, 61, 68), юн'гюреле (45), мՑн'кѫ (36, 71), мՑн'ка (57, 72), мՑн'чнѧ (37, 46), мՑн'ческՑ (40, de 2 ori, 49, 52, 61, 62), мՑн'чеще (43), мՑн'чн (64), мен'чюношїн (48), спън'зՑрацї (49), спън'ѕՑратѫ (43), спън'ѕՑрацїн (52), сън'џеле (49), днн'крещетՑлъ (50), днн'векՑ (33), днн'мՑнкѫ (37, 58), днн'ѫтью (71), мън'ка (43, 51, 54, 58), мѫнкѫн'дՑ (53), дещїн'гѫ (31), дещнн'џе (70), порън'ка (32, 52, 70), нестнн'сѫ (33, 58), џнн'тՑ (34), џнн'тՑлъ (61), плън'џере (36), пърнн'те (41), пърнн'цїн (66), пърнн'цилорՑ (40), тнн'сՑ (44), тын'сѫ (63), оун'гн (53), ѕекън'дՑ (54), арџнн'тՑ (56), ѫн'кѫ (57), стън'га (57), спрнн'шїн (57), прїн'трՑ (59, de 2 ori), креднн'ца (60),

385 оүн'де (61, 66), сфън'та (61), | пъмън'т8л8н (64), ат8н'че (66), чин'стить (67), чин'стита (42, 44, 57, 60, 62, 65, 71), дин'ціи (58), аф8н'да (58);

după *p:* шап'теле (62), дереп'т8 (54);

după *s:* пос'т8риле (56);
după *ș:* деш'кис (32), деш'кисѧ (34).

81. în loc de *paieric:*

vocala irațională ъ sau ь: аск8льтарѫ (68), аск8льтатъ (40), кълькѫ (70), торънѫ (72), връжьмаш8л (71, cfr. t. 1, p. 17: връжимашіи), к8ръвїѧ (60), тълъхаріи (60), альтъ (32), альт8 (35), алъте (49), алъціи, альціи (39, 52), мънъка (54), стръмъбѫ (56), синът8 (52), виеръмии (57), деспаръте (48), арьхаггел8л (34), с8сьпинѫ (39) [145];

vocala irațională *u:* м8н8чеще (43) [146].

EXCURS
LA
CĂLĂTORIA MAICEI DOMNULUI LA IAD

386

CRIST ȘI TUDOR VLADIMIRESCU

§ 1. Nu de mult, profesorul A. Veselovski de la Petersburg, unul din cei mai ageri scrutatori contimpurani ai credințelor poporane, a publicat, în « Ziarul Ministeriului Instrucțiunii Publice » din Rusia, un șir de articoli sub titlul comun de: « Încercări despre istoria dezvoltării legendei creștine ».

Grație amabilității d-lui profesor A. Potebnea de la Harkov, la care am recurs în această privință, de vreme ce pe calea librăriei n-am reușit de a ne procura cîteva volume izolate dintr-o colecțiune de vreo 200 tomuri, noi avem astăzi de-naintea ochilor o parte din acea interesantă lucrare, și anume aceea care se referă la « Legenda Duminicei » și la « Visul Maicei Domnului ».

Regretăm de a nu fi avut la îndemînă mai de timpuriu, atunci cînd studiam noi înșine « Legenda Duminicei », monografia d-lui Veselovski asupra acelui apocrif. O regretăm, deși d-sa n-a cunoscut — afară de Fabricius, Closener, Jerlicz și | Hanka — pe nici una din celelalte fîntîne ale noastre: 387 nici redacțiunile orientale [Add. p. 735], nici redacțiunea din Gerlach, nici redacțiunea maghiară, nici pe cea franceză etc. E și mai curios că i-a scăpat cu totul din vedere antica redacțiune slavică, care menționează pe pecenegi; nu mai puțin redacțiunea cea din biblioteca Societății Arheologice de la Moscva; ba pînă și cîntecul bulgar cel cu « două foi din cer ».

Oricum ar fi însă, d. Veselovski completează întrucîtva datele noastre prin unele puncturi secundare, mai ales printr-o seamă de redacțiuni germane, între cari prin vechime ocupă primul loc cele anglo-saxone[1].

Mai multe am putut învăța din monografia d-lui Veselovski despre « Visul Maicei Domnului »[2]; o altă mistificațiune religioasă foarte răspîndită, cării sîntem datori cu tot dinadinsul de a-i consacra aci o notiță aparte, căci [147]:

1. Foarte scurt prin sineși, acest apocrif figurează totdeauna la un loc cu alte bucăți omogene, mai cu seamă cu « Legenda Duminicei » și mai mult încă cu « Călătoria Maicei Domnului la iad »;

---

[1] V e s e l o v s k i, *Епистолия о неделе*, în *Журнал Минист. Народного Просвещения*, 1876, martie, p. 50—116.

[2] I d e m, *Сон Богородицы и сводные редакции Епистолии*, ibid., 1876, aprilie, p. 341—363.

2. Rareori se arată pe aiuri mai la lumină intima legătură între cărțile poporane și literatura cea nescrisă a poporului, o legătură uneori fără nici o strictă linie de demarcațiune, o legătură așa-zicînd indisolubilă, care ne-a preocupat mereu și nu va înceta de a ne preocupa în cursul volumului de față.

Sîntem veseli dară de a profita, cel puțin acum, de cercetările d-lui Veselovski, completîndu-le la rîndul nostru prin ceea ce le lipsește.

§ 2. « Visul Maicei Domnului », așa după cum este intercalat în redacțiunea română cea modernă a « Călătoriei Maicei Domnului », sună în următorul mod:

388 *« Visul preacuratei Născătoarei, cînd a adormit în Muntele Maslinilor și cînd veni către dînsa Domnul Hristos în vedenie și zise: — Oh, maica mea iubită! Dormi? — Și dacă s-a deșteptat sfînta, a răspuns lui Isus Hristos și a zis: — Adormii, fiul meu iubite, și iară mă deșteptai; și pe tine te-am văzut insuți legat și vîndut și la stîlp legat, bătut și pe cruce ristignit, și din preacurat și sfîntul tău trup, ca un lemn cojit, și sîngele curgînd. — Răspunse Isus Hristos și zise: — Oh, maica mea iubită! Adevărat că visul, care l-ai visat, voi să-l paț eu pentru neamul omenesc și pentru păcatele norodului acestuia ... Cine o va arăta sau o va scrie această carte, acel om va avea milă de la Dumnezeu și privință de la toți oamenii, și la ceasul morții lui mă voi arăta eu singură și mă voi ruga cu toți îngerii către fiul meu, pentru sufletul acelui om care va scrie sau o va arăta și altora, sau o va purta la sine această sfîntă carte, și-l voiu duce intru împărăția cerului, amin ».*

Prin « Muntele Maslinilor », acest apocrif se apropie de începutul redacțiunii celei scurte a Legendei Duminicei; prin «Rugăciunea pentru păcătoși a Sîntei Fecioare cu toți îngerii », se apropie, pe de altă parte, de porțiunea finală a Călătoriei Maicei Domnului. Dacă Legenda Duminicei este A+B; dacă Călătoria Maicei Domnului este C+D; atunci Visul s-ar putea formula prin $A+x+$D. Astfel se explică de ce poporul, care nu face nemic fără a avea un pretext oarecare, un fel de rațiune a sa — obscură pentru noi cîteodată, căci este *a sa*, iar nu *a noastră* —, a lăsat să se lege pe toate intr-un singur mănuchiu.

§ 3. Am observat pînă acum adesea că cărțile poporane circulează mai totdeauna în cîte două redacțiuni: una lungă și una scurtă.

Redacțiunea de mai sus a Visului Maicei Domnului este cea scurtă.

Pe cea lungă o aflăm:

1° În broșurica ce se publică chiar sub titlul de *Visul Născătoarei de Dumnezeu*, unde o însoțesc mai multe rugăciuni « găsite la sfîntul mormînt al Preasfintei » și din care noi avem două edițiuni bucureștene din 1878, 389 una editată de L. | Alcalay, cealaltă fără numele editorului, ambele de pagine 64 in-32;

2° În broșurica intitulată *Carte de închinăciune către Născătoarea de Dumnezeu*, care nu este decît o travestire de speculă a celei de-ntîi și din care noi avem o edițiune craioveană tot din 1878, editată de Ph. Lazar, 44 pagine in-16.

Ambele cărtecele au avut o mulțime de edițiuni de cîte 5000 de exemplare în cursul ultimilor zece ani, cîte două și trei pe an, pe lîngă cari mai adăogîndu-se cele vreo 80.000 de exemplare din *Epistolie*, ar rezulta că ciudatul apocrif, în cele două redacțiuni ale sale, s-a răspîndit în poporul român în nu mai puțin de vreo 300.000 exemplare!

Prima edițiune bucureșteană se făcuse la 1846; a doua la 1847[3]; cele mai multe de la 1862 încoace [148].

Nu există și nu va exista — poate — niciodată o carte românească mai poporană, deși în fond este tocmai cea mai sărăcăcioasă din toate, cea mai lipsită de interes și de învățămînt, fără un grăunte de hrană pentru minte sau pentru imaginațiune.

Cată să constatăm însă că poporul nu atît o citește, pe cît o ține, femeile mai cu seamă purtînd-o la sîn sau punînd-o sub perină.

Am fost nu puțin surprins, aflînd într-o zi că fetița mea, de nouă ani și cîteva lune, dar deja elevă în a treia clasă gimnazială, nu se culcă fără a avea lîngă dînsa Visul Maicei Domnului, imitînd în aceasta pe amicele sale de aceeași vrîstă; și mărturisesc fără sfială că nici eu, nici soția mea n-am voit a o dezamăgi asupra puterii pretinsului talisman, căci copilul-individ, ca și poporul-copil, are trebuință de a trece prin credință pentru a ajunge la știință. Din acest punct de vedere așa-zicînd pedagogic, clerul nostru n-a făcut rău de a lăsa pe români să se desfete în pace cu o nevinovată minciună.

§ 4. Iată acum redacțiunea românească cea lungă: 390

«Dormind Preasfînta Fecioară Născătoare de Dumnezeu în Muntele Eleonului, cînd a fost în cetatea Vitleemului, unde ar fi venit la sfinția sa Domnul nostru Isus Hristos și a întrebat-o: Maica mea preasfîntă, dormi? Iară ea a zis: Fiul meu preadulce, preafrumoase Isuse, am fost adormită, și iată că am văzut strașnic vis pentru tine! Și a zis Domnul: Spune, maica mea, visul ce ai văzut. Și ea a zis: Fiul meu preadulce! Am văzut pe Petru în Roma și pe Pavel în Damasc, iară pe tine te-am văzut în cetatea Ierusalimului, răstignit pe cruce între doi tîlhari. Cărturarii și fariseii și necredincioșii jidovi defăimîndu-te, foarte te-au batjocorit, și cu fiere te-au hrănit, și cu oțet te-au adăpat, cu trestie și cu toiag peste cap te-au bătut, și în sîntul obraz te-au scuipat, și cunună de spini pe capul tău au pus, și unul din ostași cu sulița în coastă te-a impuns, din care îndată a ieșit sînge și apă. Soarele s-a întunecat, luna în roșeață s-a schimbat, catapeteazma Bisericei de sus pînă jos în două s-a despicat, întunerec mare s-a făcut peste tot pămîntul de la al șaselea pînă la al nouălea ceas. Iosif și cu Nicodim mi se părea că te pogoară de pe cruce, și cu giulgiu curat te-au înfășurat, și în mormînt nou te-au pus. Și în iad te-au pogorît, și ușele cele de aramă le-ai sfărămat, și zăvoarele cele de fier le-ai zdrobit, pe Adam și pe Eva scoțîndu-i afară. Și înviind a treia zi, te-ai înălțat la ceruri și te-ai pus de-a-dreapta Tatălui. Iar Domnul a zis: Maica mea preasfîntă, adevărat vis ai văzut! Și aceste toate eu voi să le pătimesc pentru neamul omenesc. Și de va scrie cineva visul tău și-l va ține, și la sine îl va purta, și în casa sa îl va avea, de acea casă dracul nu se va apropia, și pe duhul cel necurat îl va goni, și îngerul lui Dumnezeu va sta totdeauna lîngă dînsul de-a-dreapta, și de năvălirile despre oamenii cei răi va fi mîntuit; și la drum de va călători și va avea acest vis pe lîngă sine, acel om nu se va teme de grindină, de tunet, de fulger, și de toată moartea grabnică va fi ferit; arhanghelul Mihail va fi lîngă dînsul, îndreptînd calea lui oriîncotro va merge; la dreapta judecată va afla milă, și la ieșirea sa din viață mă voi arăta lui om de-npreună cu tine, maica mea; și îngerul meu va lua sufletul lui, ducîndu-l întru împărăția cerurilor, veselindu-se acolo cu toți drepții, cari din veac bine au plăcut mie, amin».

§ 5. D. Veselovski cunoaște o mulțime de redacțiuni rusești ale Visului Maicei Domnului, în proză și-n versuri; apoi | o redacțiune polonă în proză; 391 o redacțiune italiană și una portugeză, ambele versificate; în fine, o imitațiune serbă.

---

[3] Iarca, *op. cit.*, p. 52, 55.

Pe lîngă acestea, afară de cele două redacțiuni române și afară de o imitațiune spaniolă, noi mai cunoaștem una maghiară în proză, una rutenă tot în proză, una provențală în versuri.

Să începem de la cele prozaice.

§ 6. Nu vom reproduce aci redacțiunea polonă, căci ea nu diferă de cea românească scurtă decît numai doară prin aceea că adaugă « Britania » (= Bethania) pe lîngă « Muntele Maslinilor » (w Brytanii na górze Oliwńej), ceea ce am mai văzut mai sus — « Texturi măhăcene », no. I — în redacțiunea cea scurtă maghiaro-ruteno-polonă a Legendei Duminicei; apoi menționează ca judecători ai lui Crist pe « Anna, Caiafa, Pilat și Erod »; în sfîrșit, mai anină pe ici pe colea cîte un cuvințel fără consecință[4].

Nu este totuși fără interes datul cronologic cu care se încheie această redacțiune polonă: « S-a scris în anul 1545... »

De aceeași natură este și redacțiunea rutenă, pe care însă o termină următorul adaos eterogen:

« *Aceste sfinte cuvinte, însuși Domnul nostru Isus Hristos le-a trimis în lumea aceasta lui Leone, patriarcului de la Ierusalim; iar Leone, sfințindu-le, le-a trimis fratelui său regelui, care era atunci în războiu și, cu ajutorul lor, a izbutit a birui pe dușmani; căci această carte avea atîta putere, încît dacă se afla într-o casă, acea casă nu se temea de foc, nici de fermece, nici de vorbele cele rele; omul care o va purta pe sine va dovedi pe toți vrăjmașii săi și va avea iertare de păcate pentru patruzeci de zile; iar femeia, de va fi însărcinată și va purta această carte, va avea facere ușoară, zicînd următoarele cuvinte: Hristos cu mine, Hristos deasupra mea, Hristos mă păzește zi și noapte și-n tot ceasul de orice rău. Rogu-te, Dumnezeule meu, prin patima ta, pe care ai îndurat-o pentru noi păcătoșii, apără-mă de orice năpaste și ispită drăcească. Sfinte Ioane Botezătorule, apără-mă de toate relele!* »[5]

392 Acest adaos, asupra căruia nu credem de trebuință a ne opri mai mult, este un fel de *mixtum compositum* din Legenda Duminicei, dintr-un descîntec și din alte motive analoage.

E mai originală redacțiunea maghiară, publicată, împreună cu redacțiunea cea scurtă a Legendei Duminicei, în: *A hét mennyei sz. zárok*, broșurică despre care noi am vorbit mai sus la no. I între « Texturi măhăcene ».

Ea sună în următorul mod:

„*A boldogságos szüz Anyának álma: Hogy a kegyetlen zsidók megfogták és megkötözték, Jeruzsálem városában utczáról utczára Annához, Kaifástól, Pilátushoz megkötözve kegyetlenül hurczolták szent testedet, Pilátusnál mezitelen oszlophoz kötözték, kegyetlenül megostoroztak, töviskoronát szent fejedre tevén, kezedbe nádat adtak, mint király ugy csufoltak; hogy szent testedből bőven vért vertek s folyattak ki, s iszonyú halálra itélték; hogy szent válladra nehéz keresztfát adtak, a városból egy nagy magas hegyre kisérték; hogy a te szent testedet a keresztfára szörnyüképen kétfelé húzták, vas szegekkel hozzá szegezték, és hogy szent szádat epével, eczettel s méreggel itatták, szent oldaladat általverték, hogy abból szörnyű és iszonyú vér és viz csurgott, és teréad mind énreám csepegett; annakutána hogy téged koporsóba tettek és az én kezeimből kivették, amin az én szivem igen megszomorodott, és szegény lelkem, testem ellankadott. A mi Urunk Jézus Szüz Máriának igy felele, mondván: Kedves szerelmes Anyám, igazán való álmot láttál; mert valaki arról az álomról gondolkozik, vagy magával hordozza, vagy házánál tartja, megszabadul minden gonosztól, és valamire tégedet vagy engemet kér, mindenben meghallgattatik, hirtelen halállal meg nem*

[4] Jerlicz, *op. cit.*, t.2, p. 44—5.

[5] Dragomanov, *op. cit.*, p. 168.

hal, ês semmi fogyatkozás házánál nem lészem, szent gyonás és áldozat nélkül meg nem hal; és én és te, szerelmes Anyám! készek leszünk a lelket halála oráján mennyországba vinni, hogy örvendezzen az angyalokkal s megdicsőült szentekkel mindörökön örökké. Ámmen".

Adică:

« *Visul binecuvîntatei Fecioare Născătoare: Nemiloșii jidovi te-au prins și te-au legat în orașul Ierusalim, sfîntul tău corp legat l-au purtat fără milă de la Ana la Caiafa și Pilat; la Pilat te-au legat gol de stîlp, te-au biciuit fără milă, punînd pe sfîntu-ți cap cunună de spini, ți-au dat în mînă o bucată de trestie, și te-au batjocorit de | rege; din sfîntu-ți corp au stors* 393 *prin bătaie de a curs cu îmbelșugare sînge; osîndindu-te la moarte groaznică, pe umărul tău sfînt au pus o cruce grea, și te-au scos din oraș pe un deal mare și înalt; sfîntul tău corp l-au întins pe cruce în două părți, ca pe un monstru; l-au pironit acolo cu piroane de fier, iar sfînta ta gură au adăpat-o cu fiere, oțet și venin; ți-au străpuns sfînta coastă, astfel că din ea a curs grozav de mult sînge și apă, care de pe tine a picurat pe mine, după ce te-au așezat în coșciug, luîndu-te din brațele mele, ceea ce a întristat foarte inima mea, iar sărmanul meu corp și suflet și-au pierdut simțirea. — Domnul nostru Isus a răspuns Fecioarei Maria astfel: Dragă și iubită mamă, ai avut un vis adevărat, și dacă se va gîndi cineva la acel vis, sau îl va purta cu sine, sau îl va ține în casa sa, va scăpa de tot răul, și dacă s-ar ruga de ceva la mine sau la tine, va fi ascultat întru toate; nu va muri de moarte grabnică și nu va suferi nici o scădere în casa sa; nu va muri fără sfînta spovedanie și comunicare, iar eu și tu, iubita mea mamă, vom sta gata în ceasul morții a-i duce sufletul în rai, ca să se bucure cu îngerii și cu sfinții glorificați în vecii vecilor, amin* ».

§ 7. Trecem la redacțiunile în versuri.

Din cele rusești, lungi și scurte, alegem pe cea următoare, pe care d. Veselovski o citează numai în treacăt.

Что во церкви, во соборе,
На правой руке, на престоле
Стоит Дева Мария,
Молится Богу со слезами
И просит своего сына:
— Оже Ты, Сын,
Я видела про Тя сон,
Страшен, ужасен;
Поведут Тя к Богу, к императору,
Станут руки и ноги распинати,
Голову крестом убивати,
Потечет Твоя кровь, что быстрая река,
Запечется Твое тело, что еловая кара.

— Оже Ты, Мать,
Я сам про то знаю,
Я сам про то веду,
Что поведут Меня к Богу...
Кто этот сон в день три раза проговорит,
С тем человеком будет ангел ходить.
О, Господи, слава Тебе!
Дева Богородица, слава Тебе![6]

Iată în biserică, în catedrală,
La mîna dreaptă, pe altar,
Stă Fecioara Maria,
Se-nchină lui Dumnezeu cu lacrime
Și se roagă fiului său:
— O tu, fiule!
Eu te-am văzut în vis,
Înfricoșat, groaznic:
Te vor duce la Dumnezeu, la împărat;
Îți vor răstigni mînele și picioarele;
Cu crucea te vor ucide la cap;
Va curge sîngele tău, ca rîul cel repede;
Se va închega corpul tău, ca scoarța de brad...

— O tu, mamă!
Însumi o cunosc, 394
Însumi o știu,
Că mă vor duce la Dumnezeu!
Cine va rosti acest vis de trei ori pe zi,
Cu acel om va umbla îngerul.
O, Doamne! glorie ție!
O, Fecioară născătoare! glorie ție!

---

[6] M a i k o v, *op. cit.*, p. 516, no. 246.

Iată acum redacțiunea cea italiană, descoperită de d. Veselovski într-un manuscris tocmai din secolul XIV, și-n care «piatra de marmură» amintește «stîlpul de marmură» din Textul nostru bogomilic no. I, p. 266, § 3.

«Questa seguente orazione è una visione che fecie la Nostra Donna del suo figliuolo Gesù Cristo, ed e di grande vertude a dirla e grande perdonanza:

Siedesi, siedesi madre Maria
In su pietra marmoria;
Il su'bel figlio di là si venia
E dicie: che fate voi qui, madre mia,
Madonna Santa Maria?
— I'ò dormito e so isvegliato
D'un forte songnio che i'ò songniato:
In sul monte Chalvano che io ti vedea a menare,
Le mani e i piedi ti vedea inchiavellare,
Corone di spine ti vedea incoronare,
D'acieto e di fiele ti vedea abeverare,
Il tuo bel fianco vedieti lanciare,
Latte e sangue vedie versare.
— Madre mia, cotesto nonn'è songnio,
Anzi è ben verità.

Di l'oggi e dì lo sempre. Che sappia tutta giente, chi per lo mio amore tre volte il die il dira, le pene dello'nferno giamai non vedrà, le sedoria del paradiso mecho le riempierà, nè in acqua chorrente, nè in fuoco arezente, nè in podestà potente non perirà. Amen, amen, amen, amen, amen.»

395 E mult mai poetică următoarea redacțiune portugeză de pe insulele Azore, unde Maica Domnului ne apare «cu păr de aur» și unde ea «nici veghează, nici doarme, ci speră în venirea lui Crist», după ce visase despre el un vis «cum mai bine să nu-l fi visat»:

Senhora Santa Maria,
Seu cabello de ouro fino!
Perguntou seu bento filho,
Se velava ou dormia?
Respondeu Nossa Senhora:
— Filho, perguntas se vélo?
Eu não velo e não durmo,
Pela vossa vinda espero!
Sonhei esta noite um sonho,
Mais valera não sonhal'o
Que o meu filho era morto,
N'uma cruz crucificado!
Seus sagrados pés e mãos
N'uma cruz estão pregados!
A sua sagrada bocca
Cheia de fel e vinagre!
— Calae vos, oh minha mãe,
Senhora Santa Maria,
Não valera não sonhar,
Que isso verdade seria!
Quem esta oração souber,

Quando este mundo largar,
As portas de céo abertas
De par em par acharà,
Pelas portas do inferno
Nunca por là passarà.

Iată, în fine, și redacțiunea provențală, în care conversațiunea între Crist și Sînta Fecioară se face prin intermediul arcangelului Gabriele și unde nu sînt fără frumuseță «suspinele stelelor» și «picăturele de sînge ale soarelui», puse în locul prozaicei relațiuni despre cruciﬁcarea Mîntuitorului:

Au bouesc doou mount des Ouliviers
Ounte Jesus a fach soun liech,
Jesus un tant grand cris a gitat, 396
Que Gabriel s'est reveillat.
— Gabriel, veilletz ou dourmetz?
— Iou ni n'en douerme ni n'en veille.
— Anetz au bouesc de Jerusio
Li trouvaretz ma Mero Mario,
Li diretz: Diou vous douno lou bouen jour.
— Mero, boueno Mero, n'en siatz tristo,
Que marri pantai n'avetz vous fach?
— Ai fach un pantai que les estellos
S'en ananavoun en souspirant,
Que lou soureou doou ciel saunavo
Et n'en degouiavo de sang.
— Ah! Mero, boueno Mero,
N'est pas un pantai qu'avetz fach,
Es la puro realita.
Qu' aquest ouresoun saura
Tous les divendres lou dira,
Jamai soun amo perira,
Diou de l'Infer la tirara ... [7]

§ 8. Ceea ce ni se pare a fi semnificativ în redacțiunea provențală este prescripțiunea de a se recita «Visul Maicei Domnului» nu în toate zilele, ci anume «în toate *vinerile*».

Să nu fie oare aceasta, în reminiscința latinilor din Provența, o rămășiță a cultului paganic al *Venerei*, confundat cu adorațiunea creștină a Sântei Fecioare?

Pe lîngă cele ce am spus deja într-un alt loc — vezi mai sus, pag. 143, § 7 — asupra persistinței Venerei în panteonul creștin, vom mai adăoga următoarea observațiune generală a unui cugetător englez:

«*Creștinismul a devenit în lume o putere intelectuală centrală nu atît prin învingerea și înlocuirea religiunilor rivale, cît prin absorbirea și transformarea lor. Vechile sisteme, vechile rituri, vechile imagini s-au altoit către noul crez, reținînd mult din anticul lor caracter, dar luînd alte numi | sau altă nuanță.* 397 *În Sânta Fecioară se mai recunoaște ceva și din simbolismul gnosticilor, și din Isis a egiptenilor, și din Cibela...*»[8]

De ce nu și din Venere?

---

[7] Arbaud, *Chants populaires de la Provence*, Aix, 1862, t.1, p. 13—14.
[8] Lecky, *History of the rise and influence of the spirit of rationalism*, London, 1865, t.1, p. 231.

D. Veselovski, căruia i-a scăpat din vedere redacțiunea provențală, ar fi în astă privință — credem noi — de o altă opiniune. Vinerea era o zi de predilecțiune a faimoasei secte a flagellanților, cărora — din această cauză — savantul rus le atribuie intercalarea ei în Legenda Duminicei. De aci însă ar rezulta, pe același temei, amestecul flagellanților și în redacțiunea provențală a Visului Maicei Domnului.

Ambele ipoteze sînt deopotrivă ademenitoare. E mai probabil totuși că provențalii aveau în vedere nu atît pe antica Venere, dar nici calendarul flagellantic, pe cît pur și simplu acea împregiurare că răstignirea lui Crist s-a întîmplat într-o zi de vineri, de unde consecința naturală că nici o altă zi nu se potrivește mai bine cu aducerea aminte a patimei Mîntuitorului la creștini de orice rit și de orice ginte.

Aceasta nu exclude însă cu desăvîrșire pe celelalte două ipoteze. Toate împreună au putut concurge în cazul de față, mai mult sau mai puțin, la preferința provențalilor pentru ziua de vineri. În privința credințelor poporane în genere, trebui să ne ferim cu stăruință de a le atribui într-un mod exclusiv cîte unei sigure cauze, căci studiul mai profund ni le arată, aproape totdeauna, desfășurîndu-se dintr-o cauzalitate foarte multiplă, din împletecirea influințelor celor mai eterogene și adesea anacronistice.

§ 9. Toate redacțiunile de mai sus se apropie mai mult de redacțiunea românească cea scurtă, cu care unele din ele se chiar identifică. Redacțiunea românească cea lungă rămîne oarecum singuratecă, cuprinzînd în sine cîte ceva din alte apocrifuri, bunăoară mențiunea lui Petru la Roma și Pavel la Damasc.

398 Care din două să fie cea mai veche?

Ne mărginim a pune înainte această întrebare, fără să ne încercăm a o rezolve.

Deși nu avem la mînă din cele două redacțiuni române nici un text anterior secolului XIX, totuși nu ne îndoim că străbunii noștri au cunoscut Visul Maicei Domnului între anii 1500—1600, poate chiar mai de-nainte [149].

Este nu mai puțin probabil că românii, slavii, ungurii, italianii, portugezii și provențalii nu sînt singurele popoare în Europa la cari a circulat vreodată sau mai circulează acest apocrif; ba încă cine știe dacă, asemenea Legendei Duminicei, el nu va fi străbătut cumva pînă și la creștinii din Asia și din Africa.

Este curios totuși, în orice caz, că nici d. Veselovski, nici noi înșine n-am putut găsi o redacțiune greacă, deși mai toate cărțile poporane religioase ale slavilor și ale românilor, după cum am constatat-o adesea în cursul acestui volum, se datoresc fabricei bizantine.

N-ar trebui oare să bănuim de aci că Visul Maicei Domnului, printr-o excepțiune din regulă, va fi fost un ἅπαξ λεγόμενον născut în Occidinte?

Iată încă o întrebare, pe care iarăși o lăsăm fără soluțiune [150].

§ 10. Oricare ar fi originea primitivă și răspîndirea relativă a misteriosului Vis, el a reușit a prinde cele mai adînci rădăcine în conștiința poporului român; rădăcine mai adînci — poate — decît oriunde aiuri, căci numai la noi — întrucît am putut afla pînă acum — acest apocrif a izbutit din sfera «cărților poporane» a trece cu desăvîrșire, printr-o transfigurațiune totală, în sfera «literaturei poporane nescrise».

Toate redacțiunile menționate sau reproduse mai sus, cele în proză ca și cele versificate, sînt de provenință c ă r t u r a r ă, sau mai bine p o p e a s c ă. Toate au fost compuse pentru popor, dar nu de către popor, măcar că după gustul poporului.

Unica prelucrare pe jumătate poporană a Visului pe care o aduce d. Veselovski este următorul frumos cîntec serbesc: 399

« Pe sîntul munte stă o sîntă biserică, îngrădită cu mir, afumată cu tămîie. În sînta biserecă sîntul Ilie și sîntul Penteleu cîntă liturgia, cheamă pe fecioara Maria: — Veghezi tu oare, sau dormi? sau pe Domnul Hristos îl ții pe brațe? — Nici veghez eu, nici dorm, ci țin în brațe pe Domnul Hristos. — Au năvălit jidovii, l-au răpit pe Hristos, l-au răstignit pe cruce, sub unghii i-au bătut cuie, unde au bătut cuie — acolo a țișnit sîngele, unde a țișnit sîngele — acolo au răsărit flori: zburau îngerii, culegeau florile, le legau în mănunchiuri, le împleteau în cunune, le duceau de-naintea lui Dumnezeu ».

Și apoi adaos în proză:

« Dumnezeu a zis: cine va ceti această rugăciune de trei ori dimineața și seara, eu îi voi fi în ajutor și-i voi ierta păcatele ».

Acest cîntec însă, după cum am spus, este abia pe jumătate poporan, nu numai din cauza adaosului celui prozaic de la sfîrșit, dar pînă și prin amăruntele sale prea bisericești, cari parcă nu se împacă pe deplin cu admirabila metamorfoză a sîngelui în flori.

Mai poporan este următorul descîntec spaniol, pe care nu l-a cunoscut d. Veselovski:

A la puerta del Cielo
Polonia estaba;
Y la Virgen Maria
Alli pasaba:
— Diz, Polonia, que haces?
Duermes o velas?
— Señora mia, ni duermo ni velo,
Que de un dolor de muelas
Me estoy muriendo.
— Por la estrella de Venus
Y el sol poniente,
Por el santisimo sacramento
Que tuve en mi vientre,
Que no te duela mas ni muela ni diente[9].

Aci totul s-a schimbat. Crist s-a prefăcut în *Polonia*, adecă *sînta Apollonia*, care se plînge de durerea de măsele. S-au păstrat numai tonul general, forma dialogului și tipica expresiune: 400

Duermes o velas ...,

pe care noi am văzut-o deja mai sus în redacțiunile portugeză și provențală ale Visului Maicei Domnului și chiar în cîntecul serbesc.

Nu e fără interes totodată de a vedea pe Sânta Fecioară jurînd pe « steaua Venus », ceea ce confirmă pînă la un punct observațiunile noastre de mai sus — pag. 143 și 396 — despre deasa amalgamare a credințelor creștine cu cele paganice.

---

[9] N i s a r d, *Hist. des livres populaires*, t.2, p. 95.

Nu se poate îndoi cineva că descîntecul spaniol procede directamente din Visul Maicei Domnului[10]. Ca descîntec, el este tot ce poate fi mai poporan. În privința estetică însă, nu s-a făcut nici un pas înainte, nu s-a adaos nemic roditor către originalul cel arid. Este curat poporan, și totuși mult mai pe jos de cîntecul serbesc cel pe jumătate poporan.

Numai românii au izbutit a plăsmui din prozaicul Vis o creațiune pe deplin poporană, fără nici un amestec cărturar, și foarte poetică în același timp, deși ea a rămas mai credincioasă ideii prototipului decît descîntecul spaniol și decît cîntecul serbesc.

Iată o baladă română din Oltenia:

— Tudor, Tudor, Tudorel,
Dragul mamei voinicel!
De cînd mama ți-ai lăsat
Și olteni ți-ai adunat
Pe ciocoi să-i prinzi în ghiară
Și s-alungi grecii din țară,
Mult la față te-ai schimbat
Și mi te-ai întunecat!
Spune, maică, ce te doare?
Că m-oiu face vrăjitoare,
De alean să te descînt:
Să calci vesel pe pămînt!

401

— Alei, maică! alei, dragă!
Curînd visul mi-l dezleagă!
Că știi, maică? am visat
Buzduganu-mi fărîmat,
Sabia-mi cea bună nouă
Am visat-o ruptă-n două,
Pușca mea cea ghintuită
Am visat-o ruginită;
Maică! pistoalele mele
Le-am visat făr'de oțele:
Apoi înc-am mai văzut
Șarpe galben prefăcut,
Ce purta coarne de țap
Și creastă roșie-n cap;
El avea ochi vînzător,
Avea grai lingușitor,
Și mă tot ruga mereu
Să mă duc la cuibul său!

— Ba, ferească Dumnezeu!
Să nu te duci, fătul meu,
C-acel șarpe veninos

---

[10] Indirectamente se leagă cu același apocrif un descîntec săsesc din Transilvania, citat de d. V e s e l o v s k i după S c h u s t e r, *Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder*, p. 307—8, unde Crist șade pe o «piatră de marmură», ca Maica Domnului în redacțiunea italiană, iar rugăciunea «trebui citită în toate vinerile», ca în redacțiunea provențală; dar ideea visului și dialogului au despărut acolo cu desăvîrșire.

E vr-un dușman ticălos,
Vreun hoț volintiraș
Și la inimă vrăjmaș.

— Maică, măiculița mea!
Cum să scap de cursa rea?
Căci un glas prevestitor
Îmi tot spune c-am să mor...

— D-ai să mori, drăguțul meu,
Facă ce-a vrea Dumnezeu!
Dar să știi tu de la mine,
C-un român voinic ca tine,
Pîn'ce cade, pîn'ce moare
Calcă șerpii în picioare,
Căci d-un șarpe-nveninat
I se iartă un păcat![11]

402

Crist, « mîntuitorul » omenirii, a devenit aci Tudor Vladimirescu, « mîntuitorul » României. Dialogul între mumă și fiu, ideea visului profetic, fatala lui realizare, toate astea au rămas intacte. S-a conservat la sfîrșit pînă și caracteristica « iertare a păcatelor ». Deosebirea esențială este numai că visează fiul, iar nu muma. Imitațiunea sau — mai bine — localizarea « Visului Maicei Domnului » e învederată; și totuși cîtă distanță, sub raportul poetic, de la sarbedul original pînă la strălucita lui răsfrîngere! [151].

Se știe că August Comte, părintele așa-numitului pozitivism, propunea introducerea unui nou calendar, în care numile cele obscure din Menee să fie înlocuite prin ilustrațiunile omenirii, prin Dante, prin Shakespeare, prin Gutenberg, prin Cezar etc., rămînînd însă neatinși giganții creștinismului: un Paul sau un Augustin [12]. Românul, în acest sens, a fost mai de mult pozitivist, fără a înceta totuși un singur moment de a respecta religiunea. El n-a renegat pe Crist, dar i-a făcut cu propriele sale mijloace o icoană, o imagine, o reprezentațiune locală, un tip mai familiar din răstignitul erou național. Nu Crist s-a pogorît pînă la Tudor Vladimirescu, ci Tudor Vladimirescu s-a rădicat pînă la Crist...

---

[11] Alecsandri, *Poezii populare*, ed. 2, p. 216. — *Revista română*, 1863, p. 308, unde sînt varianturi.

[12] Caro, *La religion positiviste*, în *Etudes morales sur le temps présent*, Paris, 1855, p. 83.

III

APOCALIPSUL APOSTOLULUI PAUL

405

APOCALIPSUL APOSTOLULUI PAUL

INTRODUCERE

§ 1. Neuitatul Ozanam, într-un studiu « Despre fîntînele poetice ale Comediei Divine », a analizat un lung şir de « călătorie la iad », antice şi medievale, începînd de la un pasagiu din Mahâbhârata pînă la Infernul lui Dante[1].

Lista, deşi foarte lungă, este totuşi departe de a fi fără lacune; şi nu noi vom lua asupră-ne sarcina de a o completa, ba nici măcar de a o reproduce.

Cele mai celebre viziuni antice de această natură sînt a lui Ulisse în Homer şi a lui Enea în Virgiliu, pe lîngă cari ar fi păcat de a uita parodia muşcătorului Lucian, unde ne arată pe marele rege Filip redus în iad la modestul rol de a-şi cîrpi neşte vechi papuci.

La romani imaginile muncelor din Infern erau atît de comune, atît de răspîndite în popor, încît Plaut zice undeva:

> *Vidi ego multo saepe quae Acherunti fierent*
> *Cruciamenta* ...;

iar la greci Aristotele ne spune că, din cele patru feluri de tragedie, unul este anume acela în care acţiunea se petrece în Tartar.

406 Cu toate astea, niciodată capitala Satanei n-a fost mai frecventată ca în cursul veacului de mijloc. În literatură, cel puţin, acea epocă ne-a lăsat mai multe pelerinagiuri la iad decît la Ierusalim; şi-n orice caz, neşte pelerinagiuri cu mult mai citite. Să ia cineva Vieţele Sînţilor, cele grece sau cele latine, şi o să se sperie de mulţimea viziunilor infernale. Altele, tot pe atît de numeroase, nu s-au cuprins în hagiografie. Cele mai renumite sînt: a lui Patrick, a lui Guerino Meschino, a lui Tindal, a lui Wettin, a lui Bernold, a lui Alberic, a lui Owen, a lui Winfred, a sîntului Ansgar, a sîntei Terese, a regelui Carol Pleşuvul, a marchezului Hugo de Brandeburg, a landgrafului Ludovic de Turingia etc.[2], iar la bizantini: a lui Timarion şi a lui Mazari. Se găsesc printre ele pînă şi bucăţi comice, ca: « Jongleur qui va en enfer » şi altele, cari ne amintesc, prin lipsă de respect pentru cele nesfinte, pogorîrea în Infern a lui Bacchus în Aristofan.

---

[1] Ozanam, *Des sources poétiques de la Divine Comédie*, în *Les poëtes franciscains*, p. 351—469. — Cfr. Alfred Maury, *Enfer*, în *Encyclopédie moderne*, t.14, (1851), p. 76—115.

[2] Cfr. Delepierre, *L'Enfer, éssai philosophique et historique sur les légendes de la vie future*, Londres, 1876, passim.

Nu mai menționăm drăciele necreștine, bunăoară călătoria la iad a poetului evreesc Immanuel ben Salomo pe la 1330, pe care-l călăuzea profetul Daniele, întocmai ca Virgiliu pe Dante[3].

§ 2. Multe și diferite cauze, unele generale, altele proprie Evului mediu, au concurs la producerea acestui fenomen.

Pe de o parte, donquichotismul era la ordinea zilei. Toți, pînă și sfinții, doreau a fi cavaleri. Pe apostolul Paul — vezi mai jos, §-ul 4 — trubadurii îl numeau « baronul Paul »: *Pol le ber ;* iar pictorii și sculptorii bisericești îl înarmau ca pe un viteaz mergînd la bătălie[4]. Era spiritul timpului. Pe cînd unii provocau la duel pe falnicii paladini, alții chemau la trîntă | pe însuși dracul, ba încă mergeau chiar la el acasă, pentru a-i arunca mănușa drept între coarne. 407

Pe de altă parte, teribilul e frumos: « fair is foul and foul is fair », după expresiunea fermecătoreselor lui Shakespeare. Poporul aleargă nebun după ceea ce-l îngrozește: aci, la arena gladiatorilor; dincolo, la autodafé; dincoace, la lupta taurilor; pretutindeni, la ghilotină sau la spînzurătoare, negreșit nu pentru a fi victimă, dar pentru a privi în siguranță suferințele altora, pentru a vărsa o lacrimă, pentru a simți o bătaie de inimă. Și ce oare poate fi mai teribil ca Infernul, construit ad-hoc prin fantazia omului din tot ce insuflă teroare?

Nu mai vorbim de alte cauze mai secundare. Frica iadului înlesnea stăpînului ținerea în frîu a celor stăpîniți, dar și pe cei stăpîniți îi apăra adesea de desfrîul stăpînului; frica iadului umplea pînă-n vîrf punga clerului, dar împiedeca în același timp abuzurile clericale; frica iadului funcționa ca un fel de lege penală preventivă în sînul superstițioasei barbarie a veacului de mijloc; mai în sfîrșit, frica iadului era bună atunci pentru toți și pentru fiecare.

§ 3. Crist, Maica Domnului și apostolii stau în capul religiunii creștine, conducători văzuți către cele nevăzute, elastică trăsură de unire între om și Divinitate.

Călătoriele lor la iad trebuiau să serve de model pentru excursiunile posterioare mai mărunte.

Cea mai puțin poporană a fost pogorîrea în Infern a lui însuși Crist, descrisă, nu fără scîntei de adevărată poezie, dar prea pe scurt, mai mult ca o aparițiune decît ca o « umblare », în pretinsul evangeliu al lui Nicodem, de unde a trecut pe de-ntregul în Messiada lui Klopstock [Add. p. 735].

Dacă acest apocrif a fost sau n-a fost cunoscut românilor, nu știm. Între cărțile bogomilice, în orice caz, el nu figurează. Mult gustat nu era nici în Occidinte. Puținătatea amăruntelor infernale se pare a-i fi stricat în opiniunea publică a oamenilor din veacul de mijloc, cărora le plăceau grozăviele grămă|dite una peste alta într-o panoramă pe cît se poate mai prelungită [152]. 408

Să nu uităm totuși că din evangeliul lui Nicodem episodul lui Crist în Infern a fost intercalat într-un alt apocrif mai norocos, mai poporan, certamente familiar bogomililor — vezi mai sus, p. 256 — , anume în așa-numitele « Întrebări ale apostolului Bartolomeu către Maica Domnului », de care există manuscrise slavice foarte vechi[5].

---

[3] Steinschneider, *Apocalypsen mit polemischer Tendenz*, în *Zeitschr.d.d. morgenl. Gesellschaft*, t. 28 (1874), p. 628.

[4] St. Laurent, *Iconographie de St. Pierre et St. Paul*, în Didron aîné, *Annales archéologiques*, t. 25, p. 217: « *Or saint Paul n'était, assurément, revêtu d'aucun caractère militaire, sa mission était purement civile ; et cependant, dès le Moyen-Age, l'usage avait prévalu de l'armer de pied en cap, comme un guerrier ...* »

[5] Tihonravov, *op. cit.*, t. 2, p. 18—22.

Despre pogorîrea Maicei Domnului, de tot lungă, plină cu fel de fel de « quae Acherunti fierent cruciamenta », și tocmai de aceea foarte poporană în toate țările creștine medievale, noi am vorbit pe larg în introducerea la textul precedinte.

Dintre apostoli, pogorîrea în iad a fost rezervată celui mai de frunte, celui mai vorbitor și mai umblător totodată: Paul, a căruia călătorie, în adevăr, dacă n-a întrecut în popularitate pe a Maicei Domnului, dar cel puțin n-a rămas nicidecum în urmă.

Este remarcabil, că însuși Dante o citează într-un mod indirect în cîntul II din « Infern »:

*Andòvvi poi lo vas d'elezione ...**,

unde o glosă adauge: « *Paolo apostolo, lo quale fu vaso d'elettione andò al inferno* » [6] **.

§ 4. Textul grec al acestui apocrif, publicat întreg de către Tischendorf, de-mpreună cu variante dintr-o redacțiune siriacă și a cărui compunere nu este cu mult posterioară epocei lui Teodosiu cel Mare, poartă titlul de: Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Παύλου[7].

El a fost prelucrat în Evul mediu, în proză și-n versuri, în mai toate limbele europeane, începînd de la cea latină.

Reproducînd un fragment dintr-o redacțiune versificată franceză, d. Paul Meyer îl precede de următoarea notiță:

409 « *Je ne m'étendrai pas sur ce poëme, ayant l'intention de l'étudier, avec d'autres sur le même sujet, dans un mémoire sur les légendes pieuses dans la littérature française, dont je rassemble les matériaux depuis bien des années. Je me bornerai à dire qu'il est fondé sur un apocryphe dont nous possédons* deux rédactions latines... » ***

Și apoi adauge:

« *Je connais* en français cinq rédactions rimées *de cette légende...* »[8]****

Și aceasta nu e încă tot.

O *a șasea redacțiune franceză rimată*, compusă în 334 versuri de către călugărul anglo-normand Adam de Ros în secolul XIII, a publicat-o întreagă Ozanam:

Seignors freres, ore ecoutez,
Vos qui estes à Deu nummez,

---

*S-a dus și-alesul vas ...“ (*Divina Comedie. Infernul*, trad. de George Coșbuc, București, 1924, p. 11; ed. 1954, p. 48).

[6] Ozanam, *op. cit.*, p. 375.

**„Apostolul Pavel, care a fost vas ales, a mers în Infern“.

[7] Tischendorf, *Apocalypses*, p. 34—69.

***„N-am să insist prea mult asupra acestui poem, deoarece am intenția să-l studiez, împreună cu altele, consacrate aceluiași subiect, într-un memoriu asupra legendelor pioase din literatura franceză, pentru care strîng materiale de mai mulți ani. Mă mărginesc doar să spun că se bazează pe un apocrif din care posedăm *două redacții latine ...*“ *(n.ed.)*.

[8] P. Meyer, *Descente de St. Paul en Enfer*, în *Romania*, t.6 (1877), p. 11—16.

****„Cunosc în *limba franceză cinci redacții rimate* ale acestei legende...“ *(n.ed.)*.

Et aidez-moi à translater
La visiun saint Pol le ber ...[9]*

Tot în versuri mai este cunoscută o veche traducțiune engleză[10], iar în proză — una provențală[11] și una italiană[12].

N-am avut ocaziunea de a da peste redacțiunile medievale spaniolă sau portugeză și peste cele germane; dar ni-ar fi greu a ne îndoi despre existința lor; ba încă nu ne sfiim a bănui că fericitul apocrif va fi fost tradus oarecînd pînă și ungurește.

Din cele orientale, afară de redacțiunea siriacă, Du Pin citează una coptică, iar Assemani una arabă[13].

Pe noi însă, după ce am indicat răspîndirea așa-numitului Apocalips al lui Paul, în cursul Evului mediu, pînă la marginile extreme ale creștinătății spre apus și spre răsărit, ne | interesă mai cu seamă, în cazul de față, anume redacțiunile cele slavice. 410

Apostolul ginților bucurîndu-se, de-mpreună cu arcangelul Mihail, de cea mai deosebită favoare din partea bogomililor, este învederat că aceștia, mai mult ca oricine altul, nu puteau să nu-și însușească cu grabă un apocrif care, din toate puncturile de vedere, se potrivea de minune cu propria lor doctrină.

Să observăm că Apocalipsul lui Paul, chiar în Evul mediu, era considerat de către ortodoxii cei riguroși ca o operă eretică a paulicianilor[14], iar prin urmare ca ceva foarte bogomilic, din cauza intimei legături între ambele aceste secte de nuanță maniheică.

De la bogomili apoi, el a trecut la români [153].

§ 5. Apocalipsul lui Paul a avut soarta tuturor cărților poporane: redacțiunile sale, uneori chiar copiele aceleiași redacțiuni, diferă una de alta.

Un exemplu.

Biblioteca imperială din Viena posedă trei redacțiuni latine manuscrise ale acestui apocrif (NNo. Rec. 3129, Theol. 745 și Lunael. F. 11), dintre cari:

cea de-ntîi se începe cu: « *Paulus vero cum erat in carne* »;

cea a doua: « *Dies dominicus dies est electus* »;

cea a treia: « *Oportet nos timere...* »[15]

---

[9] Ozanam, *Dante et la philosophie catholique*, Paris, 1859, p. 413—423.

*„Domnilor frați, ascultați acum,
Voi care sînteți închinați lui Dumnezeu,
Și ajutați-mă să povestesc
Viziunea sfîntului Pavel baronul ..." *(n. ed.)*.

[10] Warton, *History of poetry*, I, 19, ap. Ozanam, *Les poëtes franciscains*, p. 375.

[11] Gidel, *Apocalypse de Marie*, în *Annuaire des études grecques*, t.5 (1871), p. 102.

[12] Villari, *Antiche legende e tradizioni che illustrano la Divina Comedia*, ap. Veselovski, *Берта, Анастасия и Пятница*, în Журнал Мин. Нар. Просвещения, 1877, februarie, p. 188.

[13] Tischendorf, *op. cit.*, Proleg., p. XVI.

[14] Bekker, *Anecdota graeca*, t.3, p. 1165, ap. Tischendorf, *op. cit.*, p. XV «ἀλλὰ καὶ ὁμωνύμως ψευδῆ συγγράμματά εἰσιν, οἷον ἡ λεγομένη ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Παύλου· οὐ γὰρ ἔστι τοῦ ἁγίου Παύλου, ἀλλ' ἑτέρου, αἱρετικοῦ, τοῦ Σαμωσατέως, ὅθεν οἱ Παυλικιανοὶ κατάγονται».

[15] *Tabulae codicum MS-rum in Bibliotheca Vindobonensi asservatorum*, t.1, p. 147, 265; t.3, p. 110.

Generalmente însă, lăsîndu-se la o parte deosebirile specifice din limbă în limbă și din timp în timp, prototipul s-a diferențiat într-o redacțiune lungă și o redacțiune scurtă.

Vechea redacțiune slavică cea lungă, cu variante după două copie, s-a 411 reprodus de către profesorul Tihonravov de la Moscva | sub titlul de: Слово о видиньи свѧтаго апостола Павла (Cuvînt despre viziunea Sîntului apostol Paul)[16].

Ea diferă prea puțin de textul grec publicat de Tischendorf:

Бысть слово господне ко мнѣ глаголѧ. рци людемъ симъ. доколѣ согрѣшаете и прилагаете грѣхы на грѣхы. и прогнѣваете господа бога створшаго небо и землю. и вы нарѣчаютесѧ божьꙗ чада. а дѣла дѣꙗвольскаꙗ дѣлающе . . .	Ἐγένετο λόγος κυρίου πρός με λέγων· εἰπὲ τῷ λαῷ τούτῳ. ἕως πότε ἁμαρτάνετε καὶ προστίθεσθε τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ παροργίζετε τὸν θεὸν τὸν ποιήσαντα ὑμᾶς, λέγοντες εἶναι τέκνα τῷ Ἀβραάμ, τὰ δὲ ἔργα τοῦ σατανᾶ πράττοντες ...

De aci însă nu urmează că redacțiunea slavică cea lungă este mai veche. Și la bizantini putea să fi existat o redacțiune scurtă, alături cu cea lungă, dintr-o epocă medievală cît de depărtată. Slavii, după toată probabilitatea, au tradus ambele din grecește.

Redacțiunea slavică cea scurtă, reprodusă de curînd de profesorul Stojan Novaković de la Belgrad, după ce fusese publicată pentru prima oară deja la 1520 în Veneția de către Božidar Vuković. se intitulează: Слово светаго Павла апостола ѡ исходѣ доушевнѣмь (Cuvîntul Sîntului apostol Paul despre ieșirea sufletelor)[17].

§ 6. Deosebirea între ambele redacțiuni este mare.

Redacțiunea cea lungă cuprinde intreaga istorie p o s t u m ă a sufletului uman, consistînd din trei momente:

1° Judecarea sufletului de către Dumnezeu;

2° Răsplătirea sufletului celui bun în Paradis;

3° Pedeapsa sufletului celui rău în Infern.

Secțiunea Paradisului este mai mică decît a Infernului, nu numai pentru 412 că-n rai nemeresc mai puțini, dar mai cu seamă — rațiune retorică — pentru că fericirea se descrie mai cu anevoie decît durerea.

Din cele trei momente, în redacțiunea cea scurtă găsim abia pe cel de-ntîi. Paradisul și mai ales Infernul, atît de voluminos prin natura sa, sînt lăsate la o parte. Totul se reduce la porțiunea cea introductivă, la « judecarea sufletului de către Dumnezeu » sau — după titlul puțin corect ce și l-a ales această redacțiune — la « ieșirea sufletelor ».

Nu mai este dară o călătorie la iad, ci numai, ca să zicem așa, stringerea geamantanului, așezarea sacului cu care sufletul se pregătește a pleca în lumea cealaltă.

Dacă redacțiunea cea scurtă ar fi cronologicește posterioară Călătoriei Maicei Domnului la iad, atunci ea s-ar putea considera ca rezultatul unei

---

[16] T i h o n r a v o v, *op. cit.*, t. 2, p. 40—58.

[17] N o v a k o v i ć, *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога*, Belgrad, 1877, p. 437—40.

d i s o c i a ț i u n i d e i d e i, în puterea căriia din Apocalipsul lui Paul s-a șters tot ce seamănă prea mult cu cuprinsul celuilalt apocrif.

§ 7. Redacțiunea cea lungă a fost cunoscută și ea strămoșilor noștri în secolul XVI.

O traducere română nu s-a descoperit încă; dar în textul pe care-l vom publica mai la vale, sub no. IV. se află o indicațiune foarte precisă în astă privință, și anume:

... спѹсе ꙟцерѹл лѹ Павел апостолъ, къ-ль портѫ де-и аръть тоате мѹнчиле, къ аръ фи оунь воиникѹ де треи-ѕечи де ани де аръ пръвѫли ѡ пїатрь ши ѡ арѫ слобоѕи ꙟ џос съ збоаре ꙟ треи ани съ каѕѫ аколо, аколо есте мѹнка пъкѫтошилорѹ.

Acest pasagiu corespunde celui următor din redacțiunea slavică cea lungă:

... аще кто въѕметь камень и вержеть в кладѧѕь глѹбокъ ѕѣло, и по мнозѣ доидеть дна, тако есть глѹбина ...	...dacă va lua cineva o piatră și o va zvîrli într-un puț foarte adînc, încît să ajungă la fund după mult timp, așa este această adîncime...

Între redacțiunea slavică cea lungă și redacțiunea corespunzătoare 413 românească, pe care ni-o indică pasagiul de mai sus, exista, prin urmare, o însemnată diferință în amărunte; fondul însă era identic. În redacțiunea cea scurtă, fie slavică, fie românească, pe care o dăm întreagă mai jos, nu ne întîmpină nicăiri, din contra, « o piatră prăvălită » sau ceva analog [154].

§ 8. Nici redacțiunea românească cea scurtă n-a ajuns pînă la noi completă.

În volumul lui popa Grigorie din Măhaci, ea cuprinde paginele 21—30; dar între paginele 24—25 lipsește o foaie întreagă, adecă 1/6 din totalitate.

Grație contextului slavic, pe care, după edițiunea d-lui Novaković, noi îl reproducem în josul textului românesc, am putut completa, sub raportul sensului, această regretabilă lacună [155].

§ 9. Textul de față ne procură o indicațiune cronologică foarte prețioasă, deși indirectă.

Ca și contextul slavic, el cuprinde începutul lui Tatăl nostru pînă la: « și pe pămînt ».

Noi cunoaștem deja această rugăciune -- vezi mai sus, pag. 118—19 — după patru exemplare dintre anii 1560—1619, în cari pasagiul în cestiune sună în următorul mod:

1560:	1580:	1593:	1619:
татьль нострѹ че ещи ꙟ черю, сфинцѣскѫ-се нѹмеле тъѹ, съ вїе ꙟпъръцїе та, фїе воѧ та кѹм ꙟ черю аша ши пре пѫмѫнть ...	татѫль нострѹ че ещи ꙟ черю, сфинцѣскѫ-се нѹмеле тъѹ, съ вїе ꙟпъръцїѧ та, фїе воѧ та кѹмь ꙟ чери аша ши пре пъмѫнть ...	parintele nostru ce esti in ceriu, swincaske-se numele teu, se vie inperecia ta, se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu...	татъль нострѹ чел че ещи ꙟ черюре, се сфенцѣскъ-се нѹмеле тъѹ, съ вїꙟе ꙟпъръцїа та ши се фїе воѧ та ка ꙟ черю ши пре пѫмънтѹ ...

Prin urmare, între texturile din 1560 și 1580 nu este nici o deosebire, iar texturile din 1593 și 1619 se depărtează prea | puțin de același tip comun 414 al lui Tatăl nostru, tip ce se vede a se fi răspîndit la toți românii în a doua jumătate a secolului XVI.

Cu totul altfel, mult mai imperfect, mai rudimentar, mai dibuitor, mai primitiv, este pasagiul corespunzător în textul de mai jos, și anume:

татьл нострꙋ чела че ѫщи ⷩ҇ черю, свънтꙋ нꙋмеле тъꙋ, кьндꙋ вери вени динтрꙋ ⷩ҇пърьцие та, фїе водѫ та кꙋм ⷩ҇ черю аша прѣ пре пьмънтꙋ ...

De aci este legitim de a conchide că traducerea românească a Apocalipsului lui Paul s-a făcut în prima jumătate a secolului XVI, pînă a nu se fi născut tipul cel cu « sfințească-se » și « să vie », pe care-i găsim așa-zicînd stereotipat de la 1560 încoace [156].

Să se alăture cu aceasta cele spuse deja de noi la pag. 247 despre epoca generală a « Texturilor bogomilice » din volumul lui popa Grigorie.

Кꙋвѫнтꙋл с҃тꙋлꙋи Павел а҃пслъ дѣ єширѣ сꙋфлетелѡр.

фѫрѫ де старе. вѫ рꙋгаци фрацилѡр кѫтрѫ х҃с. ꙟ тоатѣ часꙋриле. ши ѕꙋа ши нѡапте. ши б҃лсвици дꙋмнеѕеꙋ. кѫ ꙟ тѡте ѕїле дека апꙋне сѡареле то[ци] ꙟџерїи ѡменилѡрꙋ. а бѫрбацилѡр ши а мꙋерилѡр. мергꙋ ла дꙋмнеѕеꙋ сѫ се ꙟкине. ши дꙋкꙋ лꙋкрꙋреле тѡате ꙟнаинтѣ лꙋ х҃с. де ла тоци ѡаменїи. е д҃хꙋл с҃нтꙋ ꙗсе де ла х҃с. ꙟ тѫмѫпинарѣ лорꙋ. ши| грѫꙗще де оунде веницї ꙟџерїи меи де адꙋчеци ачѣле сарчине юшоаре ши рꙋгѫчюни кꙋ алте дарꙋре дꙋлчи ши чинстите 21. ꙗ|рѫ еи рѫспꙋндꙋ аша. нѡи венимꙋ де ла чеꙗ че с-аꙋ лѫсатꙋ де дꙋлчаца лꙋмїеи. дерептꙋ с҃нтꙋл нꙋмеле тѫꙋ. ши сѫ рѡагѫ аша. татѫл нострꙋ чела че ꙗщи ꙟ черю с҃нтꙋ нꙋмеле тѫꙋ. кѫндꙋ вери вени динтрꙋ ꙟпѫрѫцие та. фїе воꙗ та кꙋм

CUVĂNTU*L* S*VĂN*TULUI PAVE*L* AP*OSTO*LŬ DÉ EŞIR*É* SUFLETELO*R*. 415

Fără de stare vă rugați, *frați-lor*, că*tr*ă Hs. în toaté ćasurile, și dzua și noapte, și bl*agoslo*viți Dumnedzeu. Că în tote dzile, deca ap*u*ne soarele, to*ți* îngerii omeniloru, a bărbațilo*r* și a muerilo*r*, mergu la Dumnedzeu să se închine, și ducu lucrurele toate înainté lu Hs. de la toți oamenii; e D*uhul* Sv*ă*ntu ĭase de la Hs. | în tămăpinar*é* loru și grăĭaște: De unde veniți, îngerii mei, de aduceți acéle sarcine ĭușo*a*re și rugăcĭuni *cu* alte darure du*l*ci și cinstite? Ĭarâ ei răspundu așa: Noi veni*mu* de la ceĭa ce s-au lăsatu de du*l*ćața lumiei dereptu sv*ă*ntu*l* numele tău și să roagă așa: «tat*ăl* nos*tr*u cela ce ĭașt*i* în cerĭu, sv*ă*ntu numele tău, căndu veri veni din*tr*u înpărăție ta, fie voaĭa ta cu*m* în cerĭu 416

СЛОВО СВЕТАГО ПАВЛА АПОСТОЛА Ѡ ИСХОДѢ ДОУШЕВНѢМЬ. 415

Сынове чловѣчьсцїи, благословите Господа безьпрѣстани на вьсе часи дьнь и нощь; на вьсе бо дьни заходещоу сльнцоу и въси аггелы людьсцїи, моужьсци же и жен'сцїи, вьсходеть кь Богꙋ и покланꙗють се и приносеть когождо дѣла еже сьдѣвають чловѣци ѿть ютра и до вечера, любо добраа, любо злаа. Єсть бо аггель добраго чловѣка, и идеть радоуїе се кь Богꙋ; есть же аггель злаго чловѣка, и идеть плаче се кь Богꙋ; и вьси сходеть| ѿтвѣть дающе Богꙋ ѡ дѣлѣхь чловѣчьскыхь. 416 Изыде же доухь на срѣтенїе имь ѿть Бога и рече имь: ѿть коудꙋ прїидосте, аггелы мои, носеще брѣмена благыхь дѣль и молитвы чьстные? Ѡни же ѿтвѣ-

·ⷶ черю аша прѣ пре пьмънтȣ.
де сь мȣнческȣ ·ⷶ пȣстїе, ши ·ⷶ
мъгȣри ши ·ⷶ пещери. ши сь
дȣкȣ ·ⷶ ѡрашѣ ши ·ⷶ четьци. де-и
гонескȣ шї-и хȣлескȣ. ши-и ȣчигȣ.
ши скȣепескȣ спре ꙗи. еи ·ⷶ тоате
часȣриле пльнгȣ, ши сь фльмън-
зескȣ. ши съ ·ⷶсетошаѕѫ. ꙗрѫ еи
·ⷶблѫндȣ ·ⷶ четьци. дерѣптȣ сфн-
тȣ кȣвьнтȣл тъȣ. ши сънтȣ ȣчиши,
ши ѕȣа ши ноапте. ꙗрь инима|
417 22. лѡр ꙗсте милѡасѫ. нои сем | ·ⷶџерї
·ⷶнкъ не мирѫмȣ де ръбдаре лор.
ши гръи гласȣ кътрь еи. ши ѕисѣ
ачеꙗ съ-и щици. къ вои аиче сеци
кȣ мине. ꙗръ дȣлчаца ме ꙗсте
акоːо кȣ еи. кь сънтȣ ачеꙗ фїи
меи чеꙗ пре-юбїцїи. стаци ·ⷶ тоате
часȣриле де слȣжици, лѡр. нече
динилѡръ нȣ лъсаре пре еи. къ лѡк
де веселїе аичꙗ ꙗсте ачелора тȣтȣ-
рорȣ*. ꙗръ се дȣкȣ ·ⷶџерии. ши
слȣжескȣ лѡрȣ, ши ꙗрь ·ⷶџерии ѡме-
нилор челѡра че н-аȣ фапте бȣне.
мергȣ съ сь ·ⷶкинѣ ла скаȣнȣл
татълȣи. еи мергȣ тънгȣиндȣ-се
кь дȣкȣ нȣмаи, стръмбътъци
де ла ѡменїи съи. дхȣл свнтȣ ꙗсе
·ⷶ тимъпинаре лѡрȣ. шї гръи глас
418 кътрѫ еи. ши ѕисе| де ȣнде вѣници
23. ·ⷶџерїи меи де адȣчеци ачеле| сар-
чинѣ греле. ши веници поносици.
еи ръспȣндȣ нои веним де ла ѡмени
ботезаци ·ⷶ нȣмеле тъȣ. ꙗръ еи
факȣ вое трȣпȣлȣи сеȣ. де грѫ-
мъдескȣ пъкате пре пъкате. де
съ спȣркѫ кȣ реле лȣкрȣре. прѣ-
юбире. ши клеветескȣ. ши мънтȣ

așa pr*é* pre pământu », de să mun-
cescu în pustie și în *m*ăguri și
în peșteri, și să ducu în oraș*é*
și în cetăți, de-i gonescu și-i hu-
lescu și-i ucigu și scuepescu spre
ĭai; ei în toate ćasurile pl*ă*n*g*u
și să flămânzescu și să însetoșadză;
ĭarâ ei înblându în cetăți der*é*ptu
sf*ă*ntu cuvântu*l* tău și săntu|ucișì
și dzua și noapte, ĭar*ă* inima lo*r*
ĭaste miloasâ; noi se*m* îngeri, încă
ne mirâmu de răbdare lo*r*! Și
grăi gl*a*s*u* căt*r*ă ei și dzisé: Aceĭa
să-i știți, că voi aice seți cu mine,
ĭară dulćața me ĭaste acolo cu ei,
că săntu aceĭa fii mei ceĭa pre-ĭu-
biții; stați în toate ćasurile de
slu*j*i*ț*i lo*r*; ne*c*e dinioară nu lăsare
pre ei, că lo*c* de ve*s*c*l*ie aicĭa ĭaste
acelora tut*u*roru. Ĭară se ducu
îngerii și slujescu loru. Și ĭară
îngerii omenilo*r* celora ce n-au
fapte bune me*r*g*u* să să închiné
la scaunu*l* Tatălui; ei me*r*g*u* tăn-
guindu-se, că ducu numai s*t*r*ă*m-
bătăți de la omenii săi. D*u*hu*l*
Sv*ă*ntu ĭase în timăpinare loru, și
grăi gl*a*s căt*r*â ei și zise: De unde
v*é*niți, îngerii mei, de aduceți acele
sa*r*ćiné grele și veniți ponosiți?
Ei răspundu: Noi veni*m* de la
omeni b*o*tezați în numele tău, ĭară
ei fac*u* voe *t*rupului seu de grâmă-
descu păcate pre păcate, de *s*ă
spurcă cu rele lucrure: pr*é*-ĭubire,
și clevetescu, și mântu unii căt*r*ă

* Era scris: тȣтȣрȣрȣ, apoi s-a adaus de aceeași mînă un о deasupra lui р.

щаше: мы ѡть ѡнѣхь прїидохѡмь ѡтрекшихˀ се сластїи мирˀскыхь имени ради
светаго твоего и глаголющїихь: „ѡче нашь, иже іеси на небесы, да светыть се име
твоіе и да прїидѣть царьство твое, и да боудеть волꙗ твоꙗ, ꙗко на небеси и на
земли“, скитающїихˀ се вь градѣхь, изгонимїи и хоулимїи, биіемы и ѡпльваемїи
417 по вьсе часи, плачюще се и жеждоуще, прѣходеще изˀ града вь градь за
слово твое светоіе и прѣпоꙗсани дьнь и нощь, вь роукахь имоуще милостиню;
мы же, аггелы ихь, чюдимˀ се, зреще трьпѣнїа ихь. И се бысть гласъ кь нимь гла-
голіе: се іесте ꙗко да вѣдоуще, ꙗко здѣ вамъ стоещїимь моꙗ благодѣть сь
ними іесть, ꙗко сынь мои вьзлюблієнˀныи прѣдстоить по вьсе часи слоужe имь,
никогда же ѡставлꙗю ихь, ꙗко мѣсто и веселїе ихь здѣ іесть вьсѣхь. И пакы идоше

оунии кътрь альцї. к8 ф8рт8шаг8-
ре. ши к8 к8рвїе. ши к8 завистїи.
ши-шь варсъ сънцеле. ши-съ грь-
биторн ꙟ фьръ-де-леџи. ши калкь
пор8нка та. ши тоате л8кр8релѧ съ
сп8ркѫ. кр8че ѡ цинь ꙟ мъниле
сале іаръ дин рѡст8л лор8 грьещѧ
дїавол8л. іаръ с҃вн҃т8л ботеѕ8л н8-л
пъзеск8. ши празничеле с҃вн҃те але
тале. ши а шапте ѕї с҃вн҃та д8-
24. минѧкь еи н8 ѡ пъзеск8. ши |

alăți, cu furtușagure și cu cu*r*vie
și cu zavistii, și-șŭ varsă să*n*gele,
și-sŭ grăbitori în fărădelegi, și
ca*l*că porunca ta, și toate lucrurelĭa
să spurcâ; cruce o ținŭ în mănile
sale, ĭară di*n* rostu*l* loru grăeșt*ĭa*
diavolu*l*, ĭară svăntu*l* botedzu*l*
nu-*l* păzescu și praznicele sv*in*-
te ale tale, și a șapte dzi svă*n*-
ta duminĭacă ei nu o păzescu. Și |

[zise Dumnezeu: Duceți-vă, fără încetare, de le slujiți lor pînă ce se vor întoarce și se vor pocăi și vor veni la mine, și atunci eu îi voi judeca. — Vedeți dară, fii omenești, că toate faptele oamenilor de pe pămînt îngerii le duc în cer de-naintea lui Dumnezeu, fie cele bune, fie cele rele; și, știind aceasta, nu încetați de a lăuda pe Dumnezeu. Căci iată eu, Pavel, am fost în Duhul Sfînt și am văzut acestea. Și, la întrebarea mea, îngerul ce mă purta îmi zise: Urmează după mine, Pavele, de-ți voi arăta locașul sfinților și vei cunoaște locașul celor drepți, unde sînt sufletele celor drepți. Și văzui acolo bunătăți nepovestite. Și apoi ne-am pogorît sub pămînt, unde este întunerecul și iadul, și aci mi-a arătat sufletele păcătoșilor și locașul unde ele sînt duse. Și iarăși am mers sus la tărie, unde văzurăm pe Satana cu îngerii lui, cu puterile și cu mai marii lui; și erau aci lupte și răscoale, vrînd rău unul altuia; și erau sufletele cele pizmașe, clevetitoare, desfrînate și mînioase; și-n fruntea lor erau sufletele cele viclene, cari intră în inimele puternicilor de-i ațîță la moartea unul altuia. Și am întrebat eu pe înger: Cine sînt aceștia? Și-mi zise îngerul: Sînt stăpînii pămîntești și domnii lumii aceșteia; sînt cei ce se trimit asupra sufletelor oamenilor necredincioși în ceasul morții, căci n-au avut credință în Dumnezeu, n-au avut nădejde în Dumnezeu, nici în numele lui. Și căutai spre cer, și văzui acolo alți îngeri, ale cărora fețe luminau ca soarele, și erau încinși cu brîne de aur, și erau foarte cinsteși în hainele lor, și era scris numele] 419

аггелы слоужити имь. И се дроузы аггелы прїидоше ѡть инѣхь прѣдь прѣстоль божїи. Ты же покланıахоу се и рыдахоу, и доухь божїи изыде | на срѣтенїе имь, 418 и бысть гласъ къ нымь глаголıе: ѡть коудоу прїидосте, аггелы мои, носеще теш'ка брѣмена? Ѻни же глаголаше: мы прїидохомь ѡть ѡнѣхь нарицающїихь име твоıе, пльти оугодниıа твореще и прикладающе грѣхь кь грѣх8 и инедное молитвы чистимь срьдцемь не сьтвор'ше; что бо потрѣба намь слоужить таковымь грѣшникомь? И рече Господь: идѣте, не прѣстающе, слоужити имь, дон'дѣже ѡбратеть се и покають се, и прїидоуть къ мнѣ, и азь тогда соужд8 нимь.

Видите оубо, сынове чловѣчьсцїи, ıако вьса дѣла чловѣчьскаа на земли аггелы вьзносеть на небеса прѣдь Бога, любо добраа,| любо злаа; да вѣдоуще сїи вьса, 419 беспрѣстани благословите Господа. Аз' же Пав'ль, бывь вь доусѣ светѣ и сїа видѣхь.

Пакы же ѡтвѣщавь аггель водеи ме, и рече ми: послѣдоуи ми, Павле, и покажоу ти мѣсто светыхь, и познаеши мѣсто правед'ныхь, идѣже носимїи соуть доуше праведныхь. И видѣхомь тоу неиз'речен'ныıе доброти, и пакы сьнидоховѣ вь пѡдземльныıе, идѣже тма есть и адь. И тоу показа ми доуше грѣшныхь, и вь коıе мѣсто носеть | се. И пакы идоховѣ вь пѡднебеснаа на тврьдь, и тоу оузрѣховѣ 420

420 лȣ х҃с. пре ен. ши ера ꙟ тоатъ фрѫмсеце ши милоши. ши ꙟтребаю ꙟџерȣл. че ꙟџерї синтȣ ачеще. ши-ми ръспȣнсь ꙟџерȣл ши ѕисе. ачеще синтȣ ꙟџерїи ѡаменилѡр дирепци. ши ѕиш кътрь ꙟџерȣ. тоцї дерепцїи ши пъкътошїи. щиȣ-се кьндȣ морȣ. ши-ми ѕїсе ꙟџерȣл каȣть пре пьмъньтȣ. шї къȣтаю шї вьѕȣю тоатѫ лȣме. ши фȣ ка ѡ нимика. ши ѕисе ꙟџерȣл чела че мь пȣрта. аколо есте мърїае. ши юбирѣ ѡменилор чеꙗ дешарта. ши вьѕȣю оуꙟ нȣѡрȣ де фокȣ преспрѣ тотȣ пьмѫнтȣл. ши ѕїшȣ че ѧсте

25\. доамне ачела. ши | ши(*sic*)-ми ѕисе ꙟџерȣл. ачела нȣѡр де фокȣ ѧстѣ

421 а ѡменилѡр небȣни. | чеѧ че се местекь ши сь ꙟпреȣнѫ ꙟ рȣгьчюнѣ перицилѡр. еȣ плѫншȣ ши ѕишȣ кьтрѫ ꙟџероу. вою съ вьѕȣ сȣфлетеле ѡаменилѡр, дирепьцилорȣ ши а пъкѫтошилорȣ. ꙟ че кипȣ ѧсȣ дин ачаста лȣме. шї-ми ръспȣнсѫ ꙟџерȣл ши-ми ѕисе. каȣтъ ꙟ џосȣ ши къȣтаю ꙟ џосȣ пре

lu Hs. pre ei, și era în toată fră*m*sețe și miloși. Și în*t*rebaĭu îngeru*l*: ce îngeri sintu acește? Și-m*i* răspunsă îngeru*l* și dzise: Aceşte sintu îngerii oameni*lor* direpți. Și dzi*ș* că*tr*ă îngeru: Toți dereptii și păcătoșii știu-se căndu moru? Și-mi dzise îngeru*l*: Caută pre pămănătu. Și căutaĭu, și vădzuĭu toată lume, și fu ca o nimica. Și dzi*se* îngeru*l* cela ce m*ă* pu*r*ta: Acolo este măriae și ĭubiré omenilo*r* ceĭa deșa*r*ta. Și vădzuĭu uin nuo*r*u de focu presp*ré* totu pământu*l*, și dzișu: Ce ĭaste, Doamne, acela? Ș*i*-mi dzi*se* îngeru*l*: Acela nuo*r* de focu ĭasté | a oamenilo*r* nebuni, ceĭa ce se mestecă și să înpreună în rugăcĭuné perițilo*r*. Eu plânșu și dzișu cătrâ îngeru: Voĭu să vădzu sufletele oamenilo*r*, direpătiloru și a păcătoșiloru, în ce chipu ĭasu din aćasta lume. Și-mi răspunsâ îngerul și-mi dzise: Caută în ǵosu. Și căutaĭu în ǵosu pre

---

сотонȣ, и аггелы его, и власти и старѣишины его. И бѣꙗхоу враны и ѡпльченїа, дроугь дроугȣ завидеще, и бѣхȣ тоу доуси завистливи, клеветливїи и блоудны и напрасливїи, и тоу бѣхȣ дрьжателіе лоукавїи доуси, вьлазеще вь срьдца властемь, да оубиеть дроугь дроуга. И въпросихь аггела: кто сїи соуть? И рече ми аггель: се соуть властеліе земльныи кнезы мира сего, сїи соуть послаіемыи по доуше невѣрныихъ человѣкь вь врѣме съмрьти, не іеше бо вѣры Богȣ, ни оуповаше на Бога, ни на име іего. И възрѣхь на небо, и видѣхь инїи аггелы, их' же лица свьтѣхȣ се ꙗко сльнце, и поꙗсани поꙗси златими, имоуціе почьсть великоу на ризахь своихь,

421 и написано бѣше име божїе на ныхь, испльнь| в'сеіе красоти и милости. И вьпросихь аггела: которїи сы соуть? И ѡтвѣщавь рече ми: сїи соуть аггелы праведныхь человѣкь. И рѣхь емоу: вьси ли праведници и грѣшници знають се, егда оумирають? И рече ми аггель: зри на землю! И видѣхь в'сь мирь, и бѣꙗше прѣдь мною ни вь что же. И рѣхь аггелоу водеціомоу ме: се ли есть величьство человѣче вьсоуіе метȣще се? И оузрѣхь ѡблакь ѡгньнь, распрострьть надь вьсѣмь мирoмь. И рѣхь: что се есть, Господи? И рече ми: се есть безаконїе смѣшено съ молитвами грѣшныхь человѣкь. Аз' же вьсплакахь се и рекохь кь аггелȣ: хотѣл' быхь видѣти

422 доуше правед'ныхь | и грѣшнихь человѣкь, кымь ѡбразомь исходеть ѡть мира сего? И ѡтвѣщавь аггель, и рече ми: вьзри долоу! И вьзрѣхь долоу. И видѣхь человѣка оумирающа. И рече ми аггель: се праведникь бѣ. И вьзрѣвь, и видѣхь дѣла его, еже сьтвори за име божїе вь в'сѣмь житїи своемь, іеже поживь, и вьса прѣдсташе прѣдь нимь вь ть чась. И видѣхь юже скон'чав'ша се, и ѡбрѣте покои и дрьзновенїе. И прѣдсташе блази аггелы коупно же и злы, и видѣше и ꙗкоже и вьсе человѣкы: злы же не ѡбрѣтоше мѣста вьніемь. И видѣше є человѣкь вьсе. Блази же аггелы

423 вьзеше доушоу его, и бѣхоу хранеще ю, дон'дѣже изыде ѡть тѣлесе,| и три кратїи

пьмѫнтꙋ. ши вьѕꙋю ꙋ ѡмꙋ мꙋ-
риндꙋ. ши-ми ѕисе ꙟџерꙋл. ачела
ѧстѣ ди дерептꙋ. ши кьꙋтаю ши
въѕꙋю фаптеле лꙋи че-ꙋ фъкꙋтꙋ
ꙟ нꙋмеле лꙋ дꙋмнеѕеꙋ* ꙟ тоатѫ
вїаца са чеѧ че-ꙋ висꙋ пре пѫмѫн-
26. тꙋ. шї тоате фа|птеле ста ꙟна-
инте лꙋи ꙟи ачела час. ши вьѕꙋю
кѫ ꙟ фапте бꙋне кꙋ съврьшитꙋ.
ши ш-аꙋ фькꙋтꙋ ѡдихнѧле сꙋф-
летꙋлꙋи сьꙋ. ши кꙋ юбїре ши кꙋ
дꙋлчацѫ. ꙟнаин|те-и ста ꙟџерꙋл,
лꙋ дꙋмнеѕеꙋ. ши депреꙋнѫ кꙋ ꙟџе-
рии дръчещи. ши кьꙋтарѫ тоате
фаптеле ѡмꙋлꙋи. ши де челе релѧ
нꙋ афларъ немикѫ ла елꙋ. ши
вьѕꙋю ѡмꙋл къ кꙋ тоатѫ дꙋлчаца
ꙟџерїи сокотиѧ ши пъзїе сꙋфлетꙋл
лꙋи пънѫ къндꙋ-л лꙋарѫ ди трꙋпꙋ.
ши де треи ѡрї грѫирѫ лꙋи. сꙋ-
фле[те] кꙋноще-цї трꙋпꙋл тъꙋ
де аи ешит. достоникь ещї. ши ꙗрѫ
те вери ꙟторче ꙟ трꙋпꙋл тьꙋ ла
ѕꙋа де ꙟвїере. де сь прїимещи че
27. ци е гьтитъ кꙋ| тоцїи дїрепцїи. ши
лꙋарѫ сꙋфлетꙋл дї трꙋпꙋ. ши-л
сърꙋтарѫ ши съ кꙋноскꙋръ. ши
ѕїсерѫ сꙋфлетꙋлꙋи рꙋгатꙋ-не-и.
дꙋп-ачеѧ аи фькꙋтꙋ воѧ лꙋ дꙋм-
неѕеꙋ прѣ пѫмѫнтꙋ. ши венїиѧ
ꙟџерꙋл ши пъѕиѧ пре пьмѫнтꙋ
ꙟ тоате ѕиле. ши | ѕисе ꙟџерꙋл.
бꙋкꙋрѫ-те сꙋфлете кѫ еꙋ мъ бꙋ-
кꙋрꙋ де тине кѫ аи фѫкꙋт воѧ лꙋ
дꙋмнеѕеꙋ пънѫ а[и] вис пре пъ-
[мъ]нтꙋ. еꙋ амꙋ дꙋче фапте бꙋне
ꙟ тоѡте ѕїле кьтрѫ $\overline{\text{Хс}}$. аша ꙗръ

pămăntu, și vădzuĭu u omu murindu. Și-mi dz*is*e îngeru*l*: Acela ĭasté di dereptu. Și căutaĭu, și vădzuĭu faptele lui ce-u făcut*u* în numele lu Dumnedzeu, în toatâ viața sa ceĭa ce-u visu pre pâmântu; și toate faptele sta înainte lui în acela ća*s*, și vădz*u*ĭu câ în fapte bune cu săvrăşitu, și ș-au făcutu odihnĭale sufletu|lui său; și cu ĭubire și cu du*l*ćaţâ înainte-i sta îngeru*l* lu Dumnedzeu 422 și depreunâ cu îngerii drăcești; și căut*a*râ toate faptele omului, și de cele relĭa nu aflară nemicâ la elu. Și vădzuĭu omu*l* că cu toatâ du*l*ćaț*a* îngerii socotiĭa și păzie sufletu*l* lui, pănâ căndu-*l* luarâ di *t*rupu; și de *t*rei ori grâirâ lui: Sufle*te*, c*u*noște-ţi trupu*l* tău de ai eși*t*, do*s*to*n*icŭ ești și ĭarâ te veri into*r*ce în *t*rupu*l* tău la dzua de înviere, de să priimești ce ți e gătitŭ cu toții direpții. Și luarâ sufletu*l* di *t*rupu, și-*l* sărutarâ și să cuno*s*cură, și dziserâ sufletului: Rugatu-ne-i, dup-aceĭa ai făcutu vo*ĭa* lu Dumnedzeu pr*é* pâmântu, și veniiĭa îngeru*l* și pădziĭa pre |pămăntu în toate dzile. Și dz*is*e îngeru*l*: Bucură-te, suflete, câ eu 423 mă bucur*u* de tine, câ ai fâcu*t* voĭa lu Dumnedzeu pănâ a*i* vi*s* pre pă*m*ăntu: eu amu duce (?) fapte bune în toote dzile cătrâ Hs. Așa ĭară eși D*u*hu*l* Sf*ă*ntu în

* Aci mai era scris o dată: фапте, și apoi șters.

рекоше іеи: доуше, познаи тѣло свое, ѡтноудꙋ же изыде, достоить бо ти пакы въ тѣло твоіе вьзвратити се вь дьнь вьскрьсенїа, да вьспрїимеши оуготован'наа съ вьсѣми праведными. И вьспрїием'ше доушꙋ тоу ѡть тѣла, и целоваше ю ꙗко знаема соуща и рѣше еи: молим' ти се, поніеже іеси сьтворила волю божїю соущїи на земли. И прїиде аггель хранивї ю на земли по в'се дьни, и рече іеи: радоуи се, доуше, аз' бо радоую се ѡ тебѣ, ꙗко сьтворїи волю божїю, живоущїи на земли, аз' бо по вьсе дьни вьзношахь дѣла твоꙗ блага кь Богꙋ. Также же и доухь изыде на срѣтенїе іее и глагола еи: доуше, не сьмоущаи|се ни оусоумни се, нь прїиди на мѣсто, 424 егоже не видѣ николиже, боудꙋ ти и азь помощникь, ѡбрѣтох' бо и азь вь тебѣ покои, елико врѣме быхь вь тебѣ. И доухь идѣше прѣдь ніею на небеса. Въздоушни же бѣсы, далече стоіеще, рыдахоу глаголюще: ѡ каковѣи славѣ сподобила се іеси,

ешї дх҃ȣл сф҃нтȣ ꙟ тъмпинаре сȣфлетȣлȣи ши ѕисе лȣи сȣфлете съ нȣ те чюдещи нече съ те свиещи. къ верї мерџе ꙟ локȣль чела че н-аи маи възȣть нече диниωаръ аша.
28. шї фи-ци-воѭ еȣ ꙟтр-аџȣторю, | къ амъ афлат еȣ ꙟтрȣ тине ωдїхънелъ кътъ амъ фостȣ ꙟтрȣ тине. дх҃ȣл сф҃нтъ мерџе ꙟнаинте соуфлетȣлȣи. ꙟ черȣ. ꙗрѫ ꙟтрȣ дх҃ȣл сȣсь еи ста драчїи де департе ши съ тынгȣнѧ ши гръиѧ. ω кȣ кътѫ славѫ те-и сподобитȣ сȣфлете кȣ адевърȣ кь фȣџїѧи де нои. шї дека ꙟтрѫ сȣфлетȣл пре порта черȣлюи. ꙟ льȣтрȣ кȣ | търїе зисе ши кȣ глас маре ръспȣнсе лорȣ ши ѕисе аша. де ωкърѫле воастре фȣџию еȣ. ши кȣ пȣтере ши сила лȣ х҃с мъ ꙟгръдию. аша мѫ пȣрть ꙟџѧрȣл ши-ми аратъ. де съ цинци тоци къ нȣ ласъ дȣмнеѕеȣ шербии, ши слȣџиле сале ꙟ поносȣл некȣрацилωр. чела че слȣ-
29. жаше лȣ дȣмлезеȣ (sic) дере|птȣ сȣфлетȣл сеȣ ꙟ тоате ѕилеле вїецїеи сале. ачеѧ спȣю воаω фрации меи прѣ-юбици. аша шї вои съ арѫтацї лȣкрȣре бȣне. дестоиничи сь фици ꙟпѫръцїе черȣлȣи * пȣнеци ꙟтр-ънимиле воастре фрика лȣ дȣмнезеȣ. нȣ де негъндире ши де лене воастрѫ съ пердеци дȣлчаца че-ȣ гьтит воаω дом|нȣл ностръ і҃с. х҃с. ачелȣѧ е слава ши ꙟпѫръцїе ши цинȣтȣлȣ кȣ татьлȣ ши кȣ дх҃ȣл сф҃нтȣ де акȣм. ши
30. пȣрȣрѣ ꙟ векȣ: — адевърȣ :· —

424

425

tămpinare sufletului și dz*i*s*e* lui: Suflete, să nu te cĭudești, nec*e* să te sviești, că veri merge în loc*u*lŭ cela ce n-ai mai vădzutŭ nec*e* dinioară așa, și fi-*ți*-voĭu eu în*tr*-ağutorĭu, că amŭ afla*t* eu în*t*ru tine odihănelă cătŭ amŭ fostu în*t*ru tine. D*u*hu*l* Sfăntŭ merge înaite sufletului în ceru, ĭarâ întru D*u*hu*l* susŭ ei sta dracii de departe, și *să* tănguĭa și grăiĭa: O, cu cătâ slavâ te-i spo*do*bitu, suflete! cu adevăru că fugiĭai de noi. Și deca în*t*râ sufletu*l* pre porta cerulĭui în lăutru, | cu tărie *zise* și cu gla*s* mare răspu*n*se loru și dz*i*s*e* așa: De ocărâle voas*t*re fugiĭu eu și cu put*e*r*e* și sila lu Hs. mă îngrădiĭu. — Așa mâ pu*r*tă îngĭaru*l* și-mi arătă, de *să* știți toți că nu la*să* Dumnedzeu ș*e*rbii și slugile sale în ponoslu*l* necurațilo*r*, cela ce slujaște lu Dumlezeu dereptu sufletu*l* seu în toate dzilele vieției sale. Aceĭa spuĭu voao, frații mei p*r*é-ĭubi*ți*; așa și voi să arâtați lucrure bune, destoín*i*c*i* să f*i*ți înpârăție cerului. Puneți într-ănimile voas*t*re frica lu Dumneze*u*, nu de negăndire și de lene voastrâ să perdeți dulćața ce-u | găti*t* voao Domnu*l* nostru Is. Hs., aceluĭa e slava și î*n*pârăție și ținutulu cu Tatălu și cu D*u*hu*l* Sfăntu de acu*m* și pururé în vecu, adevăru.

* Deasupra lui -рȣ- scris cu aceeași mână ю pentru a se putea citi și: черюлȣи.

доуше, по истинѣ из'бѣже ωть нась! Їегда же бысть вьноутрь врать небесныхь крѣп'чаншимь гласомь ωтвѣщаеи рече: кьзны ваше из'бѣгль есмь, Христа моего силою ωграждаема.

425 Сїе сказа ми аггель воден ме. Да вѣсте, ꙗко не ωставить Господь рабь своихь вь поношенїе нечьстивомоу, иже искрьно ра|ботающїихь емȣ вьсе дьни живота своего. Сїа сказахь вамь, чеда моꙗ вьзлюблıен'наа, да и вы покажете плоди достоины небеснаго царствїа, и вьложить Богь страхь вь срьдца наша, да не небрѣженнıемъ и лѣностїю погоубимь оуготован'наа намь благаа ωть Господа нашего Їус. Христа, ıемоуже слава и дрьжава сь ωцемь и светымь доухωмь и нынꙗ и присно и въ вѣкы вѣкωмь аминь.

1. finalul *u* întreg: мȣническȣ (22), гонескȣ (22), хȣлескȣ (22), ȣчигȣ (22), скȣенескȣ (22), пльнгȣ (22), фльмънзескȣ (22), ꙟблѫндȣ (22), мергȣ (21, 23, de 2 ori), дȣкȣ (21, 22, 23, de 2 ori), сфънтȣ, свънтȣ (21, 22, 23, 30), лорȣ, лѡрȣ (21, 23, de 2 ori, 24, 29), рѣспȣндȣ(22, 24), лъсатȣ (22), дерептȣ (22, 30), кѣндȣ, кьндȣ (22, 25), мирѫмȣ (23), тотȣ (25), тȣтȣрорȣ (23), слȣжескȣ (23), грѫмъдескȣ (24), клеветескȣ (24), пъзескȣ(24, de 2 ori), ꙟцерȣ(25, 26), морȣ(25), черȣ (29), мȣриндȣ (26), кипȣ (26), дерепьцилорȣ (26), пъкѫтошилорȣ (26), вьѕȣ (26), фокȣ (25, 26), нȣѡрȣ (25), сподобитȣ (29), цосȣ (26, de 2 ori), адевърȣ (29, 30), ѡмȣ (26), ѡменилѡрȣ (21,) фькȣтȣ, фъкȣтȣ (26, 27, 28), висȣ (26), сьвършитȣ (27), елȣ (27), ѕишȣ (25, 26), плѫнишȣ (26), векȣ (20), трȣпȣ (27, 28), фостȣ (29), мънтȣ (24), татьлȣ (30), цинȣтȣлȣ (30), пьмънтȣ, пъмънтȣ, пѫмънтȣ, пѫмѫнтȣ, пьмъньтȣ (22, 25, 26, de 2 ori, 28, de 2 ori), ѧсȣ (26), сънтȣ, синтȣ (22, 23, 25, de 2 ori);

· finalul *u* scris deasupra șirului: факȣ (24), фъкȣтȣ (26), гласȣ (23), вȣкȣрȣ (28), венимȣ (22), cfr. mai sus, p. 369, no.1;

fraza cu *u* întreg mai de multe ori: еȣ плѫнишȣ ши ѕишȣ кътрѫ ꙟцероу вою съ вьѕȣ (26), кьȣтаю ꙟ цосȣ пре пьмънтȣ ши вьѕȣю ȣ ѡмȣ мȣриндȣ (26) etc.;

dar și *u* jumătățit în ъ sau ь: въѕȣть (28), локȣль (28), сȣсь (29), 427 кътъ (29) = *cătŭ*, сфънть (29) = *sfăntŭ*, амъ (29, de 2 ori), цинь (24), достоинкь (27) [157].

2. ꙟ întrebuințat ca vocală nazală: оуꙟ [нȣѡрȣ] (25);

vocalizat cu desăvîrșire: ȣ [ѡмȣ] (26), ꙟнаинте (29), льȣтрȣ (29), дн [трȣпȣ] (27, 28);

trecut în н: дин [ачаста] (26), ꙟн [ачела] (27), дин [рѡстȣл] (24);

3. confuziunea între *o* și *u*: тȣтȣрȣрȣ și тȣтȣрорȣ (23);

o pentru *oa*: динѡрь (23, dar 28: динѡаръ), порта (29), кȣноще (27), тѡте (21), ѡменилѡрȣ, ѡменилор (21, 23, 25, 26, dar 25, 26: ѡаменилѡр), ѡменїи (23), ꙟторче (27);

oa pentru *o*: водѧ (22, dar 28 de 2 ori: вoѧ);

oo pentru *oa*: тоѡте (28).

4. есте (25, și tot acolo: ѧсте), фрѫмсеце (24), челе (27), ачеле (23, dar 21: ачѣле), грьещѧ (24, dar 21: гръѧще), греле (24), реле (24), релѧ (27), лене (30), ꙟвїере (27), мерце (28, 29), пȣтере (29);

ѡдїхънелъ (29, dar 27: ѡдїхнѧле), векȣ (30), дека (21, 29);

[дȣлчаца] ме (23); cfr. pentru toate aceste mai sus, p. 371, no. 5.

5. ꙟкинѣ (23, dar 21: ꙟкине), сарчинѣ (24, dar 21: сарчине), ѧстѣ (26, de 2 ori, dar 25: ѧсте), ѕисѣ (23, și tot acolo: ѕисе), грьещѧ (24, dar 21: гръѧще), лȣкрȣрелѧ (24, dar 21: лȣкрȣреле), дѣ [еширѣ] (21), тоатѣ [часȣриле] (21, dar 22, 23: тоате часȣриле), ѡрашѣ (22), прѣ [пѫмънтȣ] (28, și tot acolo: пре пъмънтȣ), релѧ (27, dar 24: реле), преспрѣ (25);

ѧщи (22), [спре] ѧи (22, și tot acolo: еи);

дерѣптȣ (22, pe aiuri: дерептȣ), дȣминѧкь (24), вѣниции (23, pe aiuri: венции), ꙟџѧрȣл (29)...

cfr. mai sus, p. 371, no. 6.

6. ъ trecut în *e* după ц: [тоатъ] фрѫмсеце (25), cfr. p. 373, no. 11, p. 200, no. 42.

428 7. се-ȣ съвръшитȣ (27), че-ȣ фъкȣтȣ (26), че-ȣ гътит (30), че-ȣ висȣ (26), те-и сподобитȣ (29), рȣгатȣ-не-и (28), cfr. p. 373, no. 16.

8. alte particularități vocalice:

мънтȣ (24) = *mințesc;*

черȣлȣи și черюлȣи (30);

пердеци (30), мен (21, 23 etc.), fără *-ie-*;

синтȣ (25, de 2 ori) și сънтȣ (22, 23), cfr. p. 373, no. 10;

скȣепескȣ (22);

дирепци (25) și дерепцїи (25);

мъниле (24) fără *-i-*;

нȣѡрȣ (25), нȣѡр (26), cfr. p. 374, no. 17;

ачеще (25 de 2 ori) = *acești*, cfr. p. 373, no. 9;

ши-шь [варсъ] (24);

мърїае (25) = *măria*, cfr. p. 373, no. 8;

слȣжаще (29);

ѡкьрѫле (29);

юшоаре (21);

ѕȣа (21, 22, 27).

9. -люи pentru -лȣи: черȣлюи (29), cfr. mai sus, p. 375, no. 18.

10. confuziune perpetuă între ѕ (= *dz*) și з (= *z*), fiind scris alături: зисе și ѕисе (29), пъзїе (27) și пъѕиѧ (28), ботеѕȣл și ботезаци (24) etc., cfr. p. 375, no. 19.

11. alte particularități consonantice:

дȣмлезеȣ (29), probabilmente numai prin eroare grafică;
џосȣ (26, de 2 ori), аџȣторю (28), cfr. p. 375, no. 20;
вери [вени] (22), верї [мерџе] (28), вери [ꙟторче] (27); ȣчигȣ (22).

12. *sŭ* = lat. *sunt:* ши-съ грьбитори (24).

13. articolul *al:* празничеле свинте але тале (24), dar numai *a* pentru 429 *ai:* [ꙟџерїи] а бьрбацилѡр ши а мȣерилѡр (21), pentru | *al:* нȣѡр де фокȣ ѧстѣ а ѡменилѡр (26), pentru *ale:* [сȣфлетеле] дирепьцилорȣ ши а пъкѫтошилорȣ (26); а шапте [sї] (24), fără amplificativul *-a*.

14. adjectivul post- și pre-articulat în construcțiune cu substantivul post-articulat: юбирѣ ѡменилор чеꙗ дешарта (25);

pentru фїи мен чеѧ преюбїцїи (23), cfr. mai jos, no. 20.

15. dupla post-articulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul: свѫнтѹл ботезѹл (24), тоцїи дїренцїи (28), cfr. mai sus, p. 376, no. 27;

pentru свѫнтѹл нѹмеле тѫѹ, cfr. p. 131, no. 18, p. 376, no. 27.

16. adjectiv nearticulat de-naintea substantivului articulat: сфѫнтѹ кѹвьнтѹл [тьѹ] (22), unde însă scriitorul a putut să uite de a pune un л deasupra lui ѹ.

17. genitivo-dativ femeiesc cu *-iei*: лѹмїеи (22), вїецїеи (30).

18. лѹ Христос (25, 29), лѹ дѹмнезеѹ (26, 27, 28 etc.).

19. pluralul cu *-ure*: фѹртѹшагѹре (24), дарѹре (21), лѹкрѹре (24, 30), лѹкрѹреле (21), лѹкрѹрелѫ (24), dar: часѹриле (21, 22, 23).

20. nearticulare:

după *tot*: тоатѫ лѹме (15), тоатѫ фрѫмсеце (25), тѡте зїле, тоѡте зїле, тоате зиле (21, 28, de 2 ori), dar: тоате часѹриле (21, 22, 23), тоате зилеле вїецїеи (30) etc.;

în construcțiunea substantivului cu genitivul și cu posesivul: рѫбдаре лор (23), фїи меи (23), тимѫпинаре лѡрѹ (23), тѫмпинаре сѹфлетѹлѹи (28), вое трѹпѹлѹи (24), ⁘пѫрьцие та (22), лене воастрѫ (30), cfr. mai sus, p. 377, no. 31;

[дестоиничи сь фици] ⁘прѫрцїе чербѹлѹи (30);

зѹа ши нѡапте (21, 22).

21. pronume personal pleonastic: еи ста драчїи (29), крѹче ѡ цинь (24), ботезѹл нѹ-л пѫзескѹ (24) etc.

22. perfectul simplu arcaic: еѹ плѫнишѹ ши зишѹ (26), зиш, зїшѹ (25, de 2 ori). 430

23. perfectul compus arcaic: [чеѫ че]-ѹ висѹ (26), аи вис (28), cfr. p. 377, no. 35.

24. imperativul negativ arcaic: нѹ лъсаре [пре еи] (23).

25. *-ïa* la imperfectul verbelor cu *-ire*: сокотиѫ (27), пѫзиѫ (28), тьнгѹиѫ (29), грѫиѫ (29), фѹцїѫи (29);

-iïa: венїиѫ, cfr. p. 372, no. 8;

-ïe: пѫзїе (27).

26. нои сем (22), вои сеци (23), cfr. p. 378, no. 41.

27. pleonasticul *zise*: рьспѹнсе лорѹ ши зисе (29), рѫспѹнсѫ ⁘церѹл ши-ми зисе (26), рѫспѹнсь ⁘церѹл ши зисе (26), cfr. p. 379, no. 47.

28. е = « iară »: е дѹхѹл свѫнтѹ ѫсе (21) = în contextul slavic: изыде же доухъ, adecă е = же.

29. *nu* cu sensul lat. *ne*: нѹ де негѫндире ши де лене воастрѫ сѫ пердеци (30) = în contextul slavic: да не ...

30. *de* cu sens partitiv: де челе релѫ (27);

ачела ѫсте ди (?) дерептѹ (26) = în contextul slavic: се праведникь вѣ.

31. *de* = « ca »: де сь прїимеции (27) ...

32. construcțiunea incorporativă: фи-ци-вою еѹ (28), рѹга-тѹ-не-и (28).

33. construcțiunea metatetică: цинѹ-се [кьндѹ морѹ] (25) ...

34. єꙋ амꙋ дꙋчє (28) = ?*

аша прѣ прє пьмънтꙋ (22) = ?**

35. pentru frazeologie: вьꙃꙋю ѡ м ꙋ л къ кꙋ тоатѫ дꙋлчаца ꙟџєрїи сокѡтиѧ шн пъзїє сꙋфлєтꙋл л ꙋ и (27) = « văzui că îngerii cu toată dulceața socotea și păzea sufletul *omului* ».

431 36. *a se svii* = actualul *sfii* și chiar *sii*: съ тє свнєцин (28) = în contextul slavic: оуcоумнн cє, cfr. t. 1, p. 303, no. 171.

37. *a se ciudi* = « a se mira »: съ нꙋ тє чюдєцин (28) = paleosl. чоудити сѧ « mirari », totuși în contextul slavic: нє cьмоущаи cє = « nu te turbura ».

38. прєспрѣ = actualul *peste*, cfr. t. 1, p. 111, nota 2, p. 114, p. 296, no. 136.

39. *măgură*: ꙟ пꙋстїє шн ꙟ мъгꙋрн шн ꙟ пєщєрн (22), cfr. t. 1, p. 288, no. 105.

40. цинꙋтꙋлꙋ (30) = « putere » = literalmente din contextul slavic дрьжава « *tenere* », cfr. totuși p. 166, no. 75.

41. поноснци (24) = « rușinați » = поносꙋл (29) =« rușine », paleosl. поносити, поносъ, iar pentru -л- cfr. paleosl. поносливъ.

42. ш є р б и н шн слꙋџилє (29) = în contextul slavic numai рабь.

43. ѡдїхънєлъ (29), ѡдїхнѧлє (29), paleosl. отъдъхнѫти.

44. фъръ дє старє (21) = « ne-ncetat », literalmente după contextul slavic: бєзь прѣстани.

45. pentru accentuațiunea, cfr. mai sus, p. 383, no. 79, nefiind de adaus ceva nou.

46. *paieric*:

după nazală: ръспꙋн'дꙋ (22, 24), ръспꙋн'сѫ (26), кьн'дꙋ (22), дин'трꙋ (22), фльмън'зєскꙋ (22), сън'тꙋ, син'тꙋ (22, 23, 25), ꙟн'къ (23), пьмѫн'тꙋл (25, 26, 28), плѫн'шꙋ (26), мꙋрин'дꙋ (26), ꙟнаин'тє (27), тьн'гꙋнѧ (29), гън'дирє (30), тъм'пинарє (28);

după licuidă: спꙋр'кѫ (24), фꙋр'тꙋшагꙋрє (24), мєр'џє (28), пор'та (29), пєр'дєцн (30);

după labială: шап'тє (24), дирєп'ци (25), дєрєп'тꙋ (26, 30), фап'тє (26).

432 47. vocala irațională ъ sau ь: ѡдїхънєлъ (29), дєрєпьцилорꙋ (26), пьмъньтꙋ (25), альцї (24), тъмъпинарѣ (21) și тимъпинарє (23), numai într-un loc din trei simplul paieric: тъм'пинарє (28) [158].

48. ca specimen de ortografie, un singur cuvînt din trei silabe scris în cinci moduri: пьмънтꙋ, пъмънтꙋ, пѫмънтꙋ, пѫмѫнтꙋ și пьмъньтꙋ (22, 25, 26, 28) [159].

---

* În loc de дꙋчѣ = *ducea*, imperfect = sl. вьзношахь *(n.ed.)*.

** Simplă repetare a prepoziției *pre (n.ed.)*.

IV

CUGETĂRI ÎN ORA MORȚII

435

CUGETĂRI ÎN ORA MORȚII

INTRODUCERE

§ 1. Textul pe care-l publicăm mai la vale ocupă în volumul lui popa Grigorie paginele 73—114, terminîndu-se pe pagina unde se începe Rugăciunea Sîntului Sisinie și începîndu-se pe pagina unde se termină Călătoria Maicei Domnului la iad.

Neavînd nici un titlu separat, el pare, la prima vedere, ca și cînd ar fi o simplă continuare a celora ce-i preced.

Aceasta este cu atît mai semnificativ, cu cît toate celelalte «Texturi bogomilice» sînt intitulate.

E ceva neisprăvit, nerevăzut, la care nu s-a pus *la dernière main.*

§ 2. Unele bucăți din acest text pot fi copiate, altele sînt certamente traduse; unele și altele însă, de-mpreună cu pasagele proprie ale autorului, formează o compilațiune oarecum originală; originală — negreșit — nu prin toate părțile sale constitutive, ci prin distribuirea lor, prin combinarea elementelor celor disparate, a cărora grupare, dacă s-ar mai fi netezit întrucîtva puncturile unde ele sînt întrecusute, ar prezinta un corp compact și armonios.

436 Scriitorul se pare a fi cunoscut el însuși imperfecțiunea operei sale. Uneori el își îndreptează stilul. Așa la pag. 75 al manuscrisului, după ce scrisese: ка єр..., adecă începutul din: єрта, îl șterge și pune sinonimul: мнлȣи. La pag. 76 suprimă pe: кȣмȣ лѫ є, punînd în loc: кȣм петрек ѡамєнїи кȣ рȣга лȣ дȣмнєзєȣ. La pag. 78, după ce pusese: спȣркатє синтȣ, a șters aceste cuvinte, înlocuindu-le deasupra prin: трєкȣрѫ ка ȣмбра, din cari apoi a șters: ка ȣмбра, rămînînd numai: трєкȣрѫ. Și așa mai încolo. Aceste corecțiuni totuși nu s-au atins de cusutura diverselor fragmente, din cari se compune întregul.

Însuși compilatorul indică pînă la un punct, poate numai pînă la o redacțiune ulterioară definitivă, independința diferitelor sale materialuri, punînd după fiecare din ele nește steluțe și începînd pe fiecare cu cîte o literă majusculă scrisă cu roșu. Într-un loc, la pag. 90, noua bucată poartă chiar un fel de titlu deosebit: Дарȣрилє ши фрѫмсѣцє дєрєпцилорь ла ѕȣа дє цодєцȣ.

§ 3. Din cele de mai sus rezultă că textul nostru, în totalitatea sa, nu este o copie după o operă anterioară a unui alt autor, și nu este iarăși o traducere dintr-o limbă străină, ci trebui considerat ca o lucrare proprie a necunoscutului cărturar român de pe la 1550, căruia îi datorim interesanta colecțiune de apocrifuri bogomilice din volumul lui popa Grigorie.

Citind mereu și transcriind la cărți poporane, se vede că s-a încercat o dată a croi și el, bine-rău, o nouă carte poporană, tot așa cum s-au croit atîtea altele mai 'nainte sau mai în urmă; printr-o amalgamare, mai mult sau mai puțin dibace, a unor rapsodie eterogene.

Este o adevărată fericire pentru noi că autorul n-a reușit pe deplin în această dorință, păcătuind nu numai prin lipsa de ciment între părțile constitutive ale întregului, dar încă mai cu seamă prin c i t a ț i u n i. O carte ajunsă a fi poporană nu citează mai niciodată. Tocmai de aceea este mai anevoioasă descurcarea fîntînelor sale. Textul nostru, din contra, ne spune | el însuși de unde a luat cutare sau cutare pasagiu, deși nu totdeauna [160]. 437

§ 4. Ca și generalitatea literaturii bogomilice, lucrarea ce ne preocupă are în vedere, mai pe sus de toate, eternul antagonism între principiul binelui și principiul răului, între Paradis și Infern, între Dumnezeu și Satana. Dar șovăirile sufletului omenesc între aceste două extreme nu se desfășură aci o b i e c t i v a m e n t e, ca în Apocalipsul lui Paul sau în Călătoria Maicei Domnului, unde drama se joacă de-naintea unui spectator pus în afară, ci într-un mod s u b i e c t i v; sufletul în agonie cugetă cu îngrijire la ceea ce i se poate întîmpla lui însuși.

Literatura medievală numără o mulțime de opere și opuscole analoage, ortodoxe și eretice, în proză și-n versuri, dintre cari cea mai frumoasă, poate, este o poemă franceză din secolul XIV, compusă din 60 strofe, terminate toate prin desperatul: « Je vois morir »:

> « *Je vois morir. Venez avant*
> *Tuit cil qu'encore estez vivant.*
> *Et jeune et viel et feble et fort,*
> *Vous estez tous jugez a mort.*
> *S'en poves dire sanz mentir*
> *Chascun de vous: je vois morir...* »[1]*

Străbunii noștri au cunoscut două lucrări de acest fel, asupra cărora cată să ne oprim un moment.

§ 5. Homilia Sîntului Ciril de Alexandria « despre ieșirea sufletului »: περὶ ἐξόδου ψυχῆς[2], a fost adesea tradusă slavonește sub titlul de: Слово о исходѣ дѹши ѡт тѣла (Cuvînt despre ieșirea sufletului din corp)[3].

Grecește, afară de edițiuni separate, ea s-a intercalat în Ὡρολόγιον, publicat în Veneția la 1535 și 1553[4], unde s-a pus la sfîrșit, ca un fel de apendice la rugăciuni.

Tot așa noi o găsim românește în *Molitvenicul* episcopului Mitrofan de la Buzău, din 1701, sub lungul titlu de: 438

Кѹвѫнтъ пентрѹ еширѣ сѹфлетѹлѹй ден трѹпъ ши пентрѹ ꙟфрикошата а доаѡа венирѣ лѹй Хс. ал челѹй дентрѹ сфинцй пѫринтеле ностѹ Кѵрилъ архїепископѹл

[1] V a r n h a g e n, în *Zeitschr. f. romanische Philologie*, t.1 (1877), p. 549.
*„Voi muri. Veniți în față
Toți cei care sînteți în viață.
Și tînăr și bătrîn, și slab și tare,
Voi toți sînteți sortiți la moarte.
Dacă puteți spune, fără a minți,
Oricare din voi: voi muri ..." *(n.ed.)*.

[2] S. C y r i l l u s, *Opera omnia*, Lutetiae, 1638, t.1, part.2, p. 404.

[3] Cfr. K a l a i d o v i c i — S t r o e v, *Опис. рукописей гр. Толстова*, p. 107, 396.

[4] F a b r i c i u s, *Biblioth. graeca*, ed. Harles, t.9, p. 485.

Ѧлеѯандрїей, фоарте де фолос сȣфлетȣлȣй, кареле адȣче ла оуминлинцъ ши ла покъинцъ; скоасъ ꙟтѫй дин еллїнїе пре лимба словенѣскъ, ши іаръ пре лимба чѣ проастъ рȣсѣскъ, ши акȣм пре лимба рȣмъниѣскъ[5].

Iată începutul:

«Темȣ-мъ де моарте, къ амаръ мїе ꙟмй ѩсте. Ꙟгрозескȣ-мъ де фокȣль ꙗдȣлȣй, къ фър' де сфѫршить ѩсте. Спъймѫнтезȣ-мъ де скършнирѣ динцилор, кьчй нȣ ѩсте ꙟпъртъшитъ кълдȣрїй. Ꙟгрозескȣ-мъ де ꙟтȣнѣрекь, къ нȣ аре парте кȣ лȣмина. Темȣ-мъ де вїѩрмеле чел веннать» etc.

Se poate ca anonimul nostru să fi cunoscut acest opuscol al sîntului Ciril; dar noi unii nu sîntem în stare de a da vreo probă în astă privință, căci alăturarea ambelor texturi nu ne prezintă nici un indice sigur, nici un paralelism destul de convingător.

Nu se poate contesta, negreșit, o mare asemănare în următorul șir de întrebări.

Anonimul:

Оунде-цї ѩ атȣнчи авȣцїа ши божцїѩ ши скȣмпїѩ?

Оунде-цї ѩ цинтȣл тѫȣ ши фрацїи тѫи ши пъринцїи тъи ши соцїи тъи? ...

Оунде ци-сь месѧлѣ кȣ кѣȣтȣриле ши кȣ мѫнкѫриле ...?

Ciril:

Ꙟтрȣ ачель чась оунде ва фи лаȣда лȣмїй ачещїѩ?

Оунде мърирѣ дешартъ? оунде дезмїердъчюниле? оунде ѡбичиȣнинцеле рѣле?

Оунде ѡспѣцеле чѣле ꙟдъстȣлите? оунде нълȣчириле? оунде ѡдихнеле? оунде подоабеле? оунде авȣцїиле? оунде нѣмȣл чел маре ...?

439 Această asemănare însă, fie cît de izbitoare în aparință, poate să nu fie rezultatul unei cunoștințe directe cu Homilia lui Ciril, de vreme ce pasage analoage ne întîmpină adesea pe aiuri, și mai ales într-o altă scriere despre «ieșirea sufletului», pe care — după cum vom vedea îndată — este aproape sigur că o citise anonimul nostru.

§ 6. Nu e aci locul de a schița biografia lui Neagoe Basarab, acest Marc-Aureliu al Țărei Românești, principe artist și filozof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepțională de pace și de cultură în mijlocul unei întunecoase furtune de mai mulți secoli, scurtul interval dintre anii 1512—1521.

Se zice că el însuși și-ar fi descris viața; dar manuscrisul acestei prețioase autobiografie, depus în vechea mitropolie din Tîrgoviște, cine mai știe de cînd nu se mai pomenește[6].

S-a conservat totuși într-o copie cu mult posterioară, iar prin urmare foarte desfigurată, o altă operă a lui Neagoe Basarab, asupra cării atrăsese oarecînd atențiunea d. Kogălniceanu, pe care o citase în treacăt răposatul Bălcescu și care s-a și reprodus în București la 1843, sub titlul de: *Învățăturile bunului și credinciosului Domn al Țării Românești Neagoe Basarab Vv. către fiul său Teodosie Vv.*, pagine II, 336, in-8, cu portretul autorului.

[5] *Euhologhion adecă molitvenic acum tipărit al doilea rînd,* Buzău, 1701, in-4, foile 245—262. — Regretăm de a nu cunoaște prima ediţiune, care cată să fi fost din secolul XVII.

[6] Engel, *Gesch. d. Walachey*, p. 199 [161].

Această edițiune s-a executat după un manuscris din 1654, care între 1714—1716 fusese în posesiunea lui Ștefan-Vodă Cantacuzino și pe care în zilele noastre spătarul Antonie Sion l-a dăruit Bibliotecei Centrale din București, unde l-am văzut noi înșine și-n parte l-am și utilizat la 1865[7]. Edițiunea s-a făcut sub îngrijirea « Sfinției sale Părintelui Ioan Eclisiarhul Curții », care se laudă în prefață că: « a îndreptat-o ». În realitate însă, acest pretins « îndreptător » și-a dat toată silința posibilă de a strica edițiunea, schimbînd fără milă limba o[riginalului; un vandalism cu atît mai de regretat, cu cît manuscrisul a pierit de vreo cițiva ani, nu se știe cum, din Biblioteca Centrală [162]. 440

Ultimul capitol din aceste « Învățături » este intitulat: *Rugăciunea lui Ioan Neagoe Basarab care a făcut la ieșirea sufletului său.* În edițiunea din 1843, după care l-am consultat noi, el ocupă paginele 320—336.

Și aci iarăși ne întîmpină un fel de cestionar, ca acela pe care l-am văzut mai sus în opuscolul sîntului Ciril.

Bunăoară:

> « *Spune-mi acum, ticăloase suflete, unde este domnia noastră? Unde este muma noastră? Unde sînt feciorii și fetele noastre? Unde este slava cea deșartă a lumii aceștiia și bucuria ei? etc. etc.* »

Pe această coincidință însă, dacă ea ar fi singură, noi n-am pune mult preț, nefiind ceva caracteristic, deși nu trebuie să-i refuzăm o însemnătate oarecare.

După toată probabilitatea, Neagoe Basarab va fi cunoscut opuscolul περὶ ἐξόδου ψυχῆς la care pare a face aluziune în două pasage, unde vorbește despre trecerea sufletului « prin vămile cele infricoșate » și « prin vămile cele nefățarnice », ceea ce se explică din Homilia Sîntului Ciril:

> «... цинь сѹфлетѹль сфинцїи ꙟцери трекѫндъ ла вамиле челора че пъзескъ кълиле ши ѡпрескъ ши нѹ ласъ сѹфлетеле съ съ сѹе, къ фїещекаре вамъ ꙟй адѹче лѹй ꙟнаинте тоате фѣлюриле де пъкате оусивите» etc.

În acest caz, cestionarul de mai sus, imitat de Neagoe după Ciril, va fi fost imitat apoi după Neagoe de către anonimul român de pe la 1550.

Este mult mai semnificativ că însuși începutul textului nostru, sau mai bine zicînd întregul întîi fragment are aerul de a fi inspirat de-a dreptul din ultima învățătură a lui Neagoe Basarab; și anume:

Anonimul	*Neagoe*
(*a*) Vedeți-mă fără glas și fără sufletu dzăcăndu. Plăngeți după mine, fraților și soții miei și gintul și cunoscuții mei, (*b*) că pănâ a-serâ alalta sérâ cu voi grăiia, și de năprasnâ-mi vine și-mi sosi ćasul de mortia. (*c*) Ce veniți să ne ertămu, că dzacu înaite voastră.	(*a*) Iată acum mi se apropie ceasul morții; ci păsați de chemați pre iubiții mei coconi și pre dragele mele cocoane și pre dragii mei boieri și slugi. Iară ei veniră toți la mine și stătură înaintea ochilor mei, și le zisei: Veniți, iubiții mei ... (*b*) Astăzi limba mea, cu care de-a pururea vă îndulceam și de-npreună cu voi petreceam și ne veseleam, acum se amărî și se încuie, și de acum nici o vorbă dulce nu vă poate răspunde și să vă grăiască ...

441

[7] Vezi a mea *Arhivă istorică a României*, t.1, part.2, p. 111 sqq.

Sărutați-mâ sărutare de apoi, că cu voi de acmu nu voĭu mai înbla. (*d*) Că mâ ducu eu unde acolo fățerie nu este: slugile amu și cu domnii înpreunâ stau, înpărații cu voinicii, mișeii cu bogații; și toți asemene vor sta, cine-și cu ale sale păcate vor sta: unii se vor preslăvi, alții să vor rușina. (*e*) Ce vă rugați dereptu mine; rugați-vâ cătră Domnul Dumnedzeu, (*f*) să nu mă judece înprotiva lucrului meu în locul cela de muncâ, ce se mă ducâ unde este luminatâ viațâ de vecŭ.	*(c)*... Și de acum nu mai pot lungi cuvinte cătră voi, că s-a apropiat ceasul și vremea sfîrșitului meu, ci numai veniți de vă iertați cu iertarea cea de apoi... *(d)* ...Merg la judecătorul cel nefățarnic, unde vor sta toți într-o potrivă și întocmai: împărații și domnii, boierii și slugile, bogații și săracii, toți vor fi într-un chip; și sau se vor osîndi, sau se vor proslăvi, fieștecare după lucrul său... *(e)* ... Bucurați-vă și voi, boierii mei și slugile mele cele credincioase, cari mi-ați slujit bine; bucurați-vă toți și rugați pre Dumnezeu pentru mine... *(f)* ... După păcatele mele nu mă voiu putea izbăvi, ci acum toată nădejdea mea spre tine pun, Dumnezeul meu...

Față cu un asemenea paralelism, mai ales la litera *d.* ar fi, credem noi, mai cutezător de a tăgădui legătura între ambele texturi, decît de a recunoaște că compilatorul de pe la 1550 consultase «învățătura la ieșirea sufletului» cea curat | românească, scrisă numai cu vreo 30 de ani înainte. Să nu 442 se uite mai pe deasupra că opera lui Neagoe a ajuns pînă la noi într-un manuscris abia de pe la 1654 și într-o edițiune foarte coruptă. Un text al ei din secolul XVI s-ar apropia și mai mult de textul nostru anonim.

Vom mai adăoga că fragmentul al doilea, mai lung decît cel de mai sus, aduce și el a Neagoe, dacă nu în trăsăturele izolate, cel puțin în fizionomia sa totală.

Mai pe scurt, cunoștința anonimului nostru cu «Învățăturele» lui Neagoe trece peste marginile unei simple probabilități.

Pentru noi, în parte, ea este mai pe sus de îndoială [163].

§ 7. Ultima învățătură a lui Neagoe Basarab, ca și celelalte ale sale, ne oferă unele trăsure de cea mai înaltă poezie, pe cari nu putem a nu le atinge aci măcar în treacăt.

Ce poate fi mai frumos, bunăoară, ca următoarea comparațiune:

«... *astăzi, fiii mei, vă depărtați de mine și* săriți de la inima mea ca o scîntee cînd sare pre fața apei în adîncurile cele întunecate și în valurile cele cumplite».

Și mai remarcabil este pasagiul:

«... *ca turtureaua ceia ce se desparte și-i piere soția; multă jale și dor are pentru dînsa, și* niciodată pre copaciu verde nu se pune, ci tot pre uscat; și cînd va să bea apă, întîiu o turbură cu picioarele și atunci bea; *și niciodată inima ei nu dobîndește veselie ...*»

Este învederat că Neagoe Basarab nu face aci decît a reduce în proză vechiul nostru cîntec poporan:

Amărîtă turturică,
Cît rămîne singurică,
Zboară tristă prin pustie,

Mai mult moartă decît vie !
Cît trăiește, tot jelește ;
Cu alta nu se-nsoțește !
Trece prin pădurea verde,
Dar ea pare că n-o vede.
Zboară, zboară pîn' ce cade,
Și pe lemn verde nu șade,
Iar cînd stă cîteodată, 443
Stă pe ramură uscată,
Ori se pune pe o stîncă,
Și nici bea, nici nu mănîncă !
Unde vede apă rece,
Ea o turbură și trece!
Unde vede-un vînător,
Cătră el se duce-n zbor...[8]

Acest cîntec, prin urmare, cată să fi fost la noi foarte iubit pe la începutul secolului XVI [164].

Cît despre filiațiunile sale externe, mă voi mărgini de a reproduce ceea ce-mi scria neuitatul meu părinte, sînt acum 20 de ani, într-o epistolă din 10 februarie 1859:

« *Bagă bine de seamă, că doina noastră țărănească despre* Turturica *își are surori gemene în multe alte țări. Iată ce zice, de pildă, sărmana turturică într-o romanță spaniolă din veacul al XIV-lea, pe care vezi-o în* Cancionero de Romances, *Antverpia, 1550, p. 245*:

Que ni poso en ramo verde,
Ni en prado que tenga flor,
Que si hallo el agua clara
Turbia la bevio yo...

Apoi o baladă daneză cu același înțeles a pus-o vestitul Oelenschläger în tragedia sa Axel und Walbor, *după cum ni-o spune și Ampère în* Littérature et voyages. *În sfîrșit, îmi aduc aminte că serbii au și ei o doină foarte asemănată cu a noastră* ».

În secolul trecut, pe timpul banului Ianăchiță Văcărescu, acest cîntec poporan se cînta ceva altfel, cu oarecari varianturi ce-l apropie și mai mult de romanța spaniolă și de textul lui Neagoe Basarab:

Amărîta turturea
Cînd rămîne singurea,
Căci soția și-a răpus, 444
Jalea ei nu e de spus.
Cît trăiește, tot jelește
Și nu se mai însoțește !
Trece prin flori, prin livede:
Nu se uită, nici nu vede,
Și cînd șade cîteodată,
Tot pe ramură uscată.

---

[8] Alecsandri, *Poezii populare*, ed.2, p. 364.

Umblă prin dumbrav-adîncă;
Nici nu bea, nici nu mănîncă.
Unde vede apă rece,
Ea o turbură și trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea.
Trece prin pădurea verde
Și se duce de se pierde;
Zboară pînă de tot cade,
Dar pe lemn verde nu șade.
Unde vede vînătorul,
Acolo o duce dorul,
Ca s-o vază, s-o lovească,
Să nu se mai pedepsească...

Rămînînd văduv, Văcărescu își aplicase acest frumos cîntec poporan, mai adăogînd de la sine următoarele două strofe:

Cînd o biată păsărică
Atît inima își strică,
Încît dorește să moară
Pentru a sa soțioară;
Dar eu, om de naltă fire,
Decît ea mai cu simțire,
Cum poate să-mi fie bine?
Oh! amar și vai de mine!

Din cauza acestui adaus, cîntecul nostru poporan, unul din cele mai vechi, a ajuns mai tîrziu a fi atribuit lui Văcărescu[9], deși cele două strofe 445 ieșite în adevăr din pana lui se deosebesc | cu desăvîrșire prin artificialitate, prin « a sa soțioară », prin « naltă fire » etc., de mersul nemeșteșugit al operei poporului, care la rîndul său diferă iarăși tot pe atîta de felul celorlalte poezie ale nemuritorului ban Ianăchiță... [165].

§ 8. Primul fragment din textul de mai la vale, ba și fragmentul al doilea se par a fi dat naștere compilațiunii întregi prin adaosul succesiv al unui șir de alte bucăți omogene.

Dacă dară acest început este imitat după Neagoe Basarab, atunci totalitatea poate fi privită ca un reflex prelungit al scrierii nemuritorului principe român, pe care totuși compilatorul nu-l citează.

Citațiunile sale, afară de Noul Testament și afară de Crisostom, se reduc la două apocrifuri bogomilice: Apocalipsul apostolului Paul în redacțiunea cea lungă și Pseudo-apocalipsul evangelistului Ioan.

Iată pasagiul în cestiune:

... къ спꙋсѫ Христос лꙋи ѥвангелистоу Іѡанъ богословъ ши спꙋсе ꙟꙋєрꙋл лꙋ Павел апостолъ, къ-ль портѫ де-и арътъ тоате мꙋнчиле, къ аръ фи оуна бои-

[9] *Revista română*, 1861, p. 510—11.

никꙋ де тресечи де ани де аръ пръвжли ѡ пїатрѣ ши ѡ аръ слобоѕи ⸗ џос съ збоаре ⸗ треи ани съ каѕъ аколо, аколо есте мꙋнка ...

Această narațiune, așa cum este scrisă: « spuse îngerul lu Pavel apostol că... », se referă mai mult, dacă nu unicamente, la Apocalipsul lui Paul, în care însă, precum ne-am încredințat mai sus, la pag. 412, § 7, există numai « zvîrlirea pietrei într-un puț foarte adînc, incît să ajungă la fund după mult timp », dar nici o vorbă despre cel « voinic de treizeci de ani » și despre intervalul de « trei ani ».

Nemic de această natură, ba nici măcar « zvîrlirea pietrei », nu se găsește în numeroasele redacțiuni slavice ale Pseudo-apocalipsului lui Ioan, din care Tihonravov a publicat un text din secolul XV și unul din secolul XVI, cel de-ntîi intitulat: Слово свѧтаго Іѡанна Богословца ѡ пришествїи господни, како | хощетъ прїити на землю (Cuvîntul Sîntului Ioan Teologul despre venirea Domnului, cînd va veni pe pămînt)[10]. 446

Ce se întîmplă însă? Tischendorf a dat la lumină textul grecesc al acestui apocrif: Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ θεολόγου după vreo opt manuscrise, cari la un loc ne procură din punct în punct pasagiul românesc de mai sus, căci unele din ele zic:

... că ară fi unŭ voinicŭ de tredzeci de ani, de ară prăvâli o piatră și o arâ slobodzi în ĝos ...	... ὅσον δύναται ἀνὴρ τριακονταέτης κυλίσαι λίθον καὶ ἀπολῦσαι κάτω εἰς τὸν βυθόν ...

iar altele adaugă:

... să zboare în trei ani să cadzâ ...	... ἵνα τρία ἔτη φθάσει ...[11]

De aci se învederează că românii cunoșteau în secolul XVI o redacțiune lungă a Apocalipsului lui Paul, diferită de cele slavice existinți, cel puțin întru atîta că se furișară în ea elemente din Pseudo-apocalipsul lui Ioan; și totodată, pe de altă parte, cunoșteau Pseudo-apocalipsul lui Ioan într-o redacțiune deosebită, mai apropiată de cele grecești decît de cele slavice.

§ 9. S-ar putea naște întrebarea: De ce oare laboriosul adunător român de « Texturi bogomilice » n-a copiat în colecțiunea sa aceste două apocrifuri, alături cu Călătoria Maicei Domnului și cu celelalte?

La nevoie, ar fi lesne de a răspunde că manuscrisul bogomilic cel intercalat în volumul lui popa Grigorie poate să nu fi fost decît o mică parte dintr-o colecțiune mai întinsă. Noi preferim totuși de a căuta o soluțiune mai puțin expeditivă. Să se observe că-n textul de mai jos anonimul nostru nu citează nici unul din apocrifurile copiate de către el însuși; o | împregiurare care ne-ar face deja ea singură a bănui *per contrarium* că pe cele citate nu le copiase. 447

Ne mai întrebăm dară încă o dată: de ce nu le-a copiat?

Redacțiunea cea lungă a Apocalipsului lui Paul nu putea să figureze lîngă cea scurtă, pe care o cuprinde în sine întreagă, astfel că ar fi fost o repetițiune. Cît despre Pseudo-apocalipsul lui Ioan, el se depărtează prea mult de caracterul specific al celorlalte « Texturi bogomilice » din volumul lui popa Grigorie, cari toate au în vedere exclusivamente sufletul omenesc la ieșirea din corp și după această ieșire. Colectorul a voit să codifice, ca să zicem așa, această și numai această preocupațiune. În Pseudo-apocalipsul lui Ioan, din contra, sufletul joacă un rol de tot secundar. Evangelistul se

---

[10] T i h o n r a v o v, *op. cit.*, t.2, p. 174—192. — Despre alte manuscrise ale acestui apocrif, cfr. N o v a k o v i ć, *op. cit.*, p. 433, unde este și începutul unei redacțiuni serbe.

[11] T i s c h e n d o r f, *op. cit.*, p. 88—9.

urcă pe muntele Tabor, și de aci apoi se începe între el și Mîntuitorul un dialog asupra celor șapte peceți, cari se vor deschide la sfîrșitul lumii ca și-n Apocalipsul cel admis de biserică. Este dară ceva cu totul în afară de programa cea p s i h i c ă a colecțiunii întregi.

§ 10. După Tischendorf[12], prima mențiune a Pseudo-apocalipsului lui Ioan ar fi din secolul IX. În cursul veacului de mijloc, el se răspîndise chiar afară din Europa, precum probează existința unor redacțiuni arabe.

La bogomili acest apocrif era atît de poporan, încît anume din Bulgaria, nu de aiuri, l-au căpătat albigenzii din Occidinte. Redacțiunea latină manuscrisă din arhivul inchizițiunii de la Carcassone poartă notița: «*Hoc est secretum Haereticorum de Concorezio*, portatum de Bulgaria *Nazario suo Episcopo, plenum erroribus*»[13].

§ 11. Ultimul fragment din textul de mai jos, în care se slăvesc «călugârii ceĭa ce se-au pocâitu», fiind amenințați totodată din «cinulŭ călugărescu» cei «cădzuți în păcate», pe cînd nicăiri nu se vorbește despre preuții de mir, pare a ne spune că însuși autorul era călugăr.

448 Aceasta rezultă nu mai puțin din descrierea Paradisului, unde sînt puși numai «călugări plăcure alature cu îngerii înpréunâ» fără nici un alt amestec.

Să nu uităm însă că bogomilii în genere, după nemerita expresiune a profesorului Golubinski, formau: «o tagmă călugărească creștină cu o doctrină dogmatică necreștină»[14]. După cum am mai spus-o într-un alt loc, ei mai toți se îmbrăcau călugărește, nu beau vin, nu mîncau carne și condamnau radicalmente căsătoria.

În această din urmă privință, mai este de observat că în primul fragment, unde Neagoe Basarab pune «coconi și cocoane», adecă copii de ambele sexe, anonimul nostru nu are decît «frați», «soți», «gintul și cunoscuții»; iar în fragmentul al doilea, menționînd de asemenea numai «gintul», «frații», «părinții» și «soții», vorbește cu mustrare despre sufletul care se îngrijește în viață de «feciori» și de «muere»...

Mai pe scurt, autorul era bogomil în toată puterea cuvîntului; bogomil pînă și prin aceea că nu-i place a cita Vechiul Testament, pentru care această sectă manifestă o pronunțată aversiune.

Despre toate astea alătură cele spuse mai sus, la pag. 252—4, § 5.

§ 12. Terminăm.

Dacă textul nostru n-ar avea alt merit decît acela de a ne aduce indirectamente la Neagoe Basarab și de a constata că românii din secolul XVI mai cunoșteau alte apocrifuri afară de cele cuprinse în volumul lui popa Grigorie, și tot încă ar fi mult.

Să se mai adauge către aceasta, că el este unica compozițiune b o g o m i l i c ă cunoscută de fabrică curat românească [166].

Cît despre însemnătatea sa linguistică, vezi *Notanda*.

---

[12] *Op. cit.*, Proleg., p. XVIII.

[13] S c h m i d t, *Hist. de la secte des Cathares*, t.2, p. 275.

[14] G o l u b i n s k i, *op. cit.*, p. 162.

Бедеци-мѫ фѫрь глас ши фьрь сȣфлетȣ* ѕъкъндȣ. пльнцеци дȣпѫ мине фрацилор ши соции меїи. ши цинтȣл ши кȣноскȣції меи. къ пънѫ а-серѫ ал-алта сѣрѫ. кȣ вои грѫиѧ ши де нъпраснѫ-ми вине ши-ми соси часȣл де мортѧ. че венціï се не ертьмȣ. къ ѕакȣ ꙟнаинте воастрь. сърȣтаци-мѫ сърȣтаре де апои. къ кȣ вои де акмȣ нȣ воюмаи ꙟбла. къ мѫ дȣкȣ еȣ ȣнде|

73\. аколо фьцеріе нȣ есте. слȣџиле амȣ ши кȣ домнии ꙟпреȣнѫ стаȣ ꙟпърації кȣ воиничїи. мишеии кȣ богації. бътрънїи кȣ тинерїи. ши тоци асемене вор ста чине-ши кȣ але сале пъкате вор ста. оунїи се вор преслъви. алцїи съ вор рȣшина. че вь рȣгаці дерептȣ | мине, рȣгаци-вѫ кътръ домнȣл дȣмнеѕеȣ. съ нȣ мъ жȣдече ꙟпротива лȣкрȣлȣи меȣ ꙟ локȣл чела де мȣнкѫ. че се мъ дȣкѫ оунде есте лȣминатѫ вїацѫ де векь.

Vedeți-mâ, fâră gla*s* și fără sufletu dzăcăndu! Plăngeți dupâ mine, fraților și soți*i* miei, și gintu*l* și cunoscuți*i* mei! că pănâ a-serâ al-alta sér*ă* cu voi grăiĭa, și de năprasnâ-mi vine și-mi sosi ćasu*l* de mortĭa. Ce veniți se ne ertămu, că dzacu înai*t*e voas*t*ră. Săruta-ți-mâ săr*u*tare de apoi, că cu voi de acm*u* nu voĭu mai *în*bla, că mâ ducu eu unde acolo fățerie nu este: slugile amu și cu domni*i* înpreunâ st*a*u, înpărații cu voinici*i*, mișe*ĭ*i cu bogații, bătrânii cu tinerii; și toți asemene vor sta, cine-și cu ale sale păcate vo*r* sta: unii se vo*r* pres*lă*vi, alții să vo*r* rușina. Ce vă rugați | dereptu mine, rugați-vâ către Domnu*l* Dumnedzeu să nu mă judece înprotiva lucrului meu în locu*l* cela de muncâ, ce se mă ducâ unde este luminatâ viațâ de vecŭ. 450

II

74\. Ꙗша се роагъ сȣфлетȣлȣ кȣ маре рȣгьчюне. лъсаци-мѫ ꙟџерїи** лȣ дȣмнеѕеȣ се покъ|ескȣ. милȣици-мѫ лъсаци-мѫ ꙟтрȣ анȣ. сь плънгȣ де пѣкателе меле челе релѣ-

Așa se roagă sufletulu cu mare rugăcĭune: Lăsați-mâ, îngerii lu Dumnedzeu, se pocăescu! Miluiți-mâ! lăsați-mâ întru anu să plângu de păcatele mele cele

* Întii era scris: фьрь сȣ..., apoi s-a şters. Se vede că autorul se oprise, căutînd, pentru ideea de « respiraţiune » un alt cuvînt decît *suflet*, care este ambiguu; dar negăsindu-l, a scris iarăşi: фьрь сȣфлетȣ.

** Aci era scris: меи, apoi s-a şters.

ле че амъ фъкꙋт доаръ мъ ва милꙋи* дꙋмнеѕеꙋ. дꙋпа аче мѫ вецн лꙋа кꙋм в-аꙋ зисꙋ дꙋмнеѕеꙋ. атꙋнче грѫеско ꙟџерїи фъръ милѫ. ши ѕикꙋ аша анїи тъи сѣꙋ сфръшитꙋ. еши дин трꙋп къ не-ꙋ ѕисꙋ марелѣ џюдецꙋ. чела ꙟфрикатꙋл съ те мꙋтъмъ дин ачаста лꙋме. къ тоци ании тъи ѭи висꙋ ꙟ негъдире та. де желꙋѭи съ беи ши се мѫнѫꙟчи. ꙗръ де морте нꙋ те темеи. акмꙋ дека веѕи къ те лꙋѡмъ тꙋ поменеши де покѫинце. аꙋѕиѭи тоатѫ ꙟвѫцътꙋра скриптꙋриеи. ши кꙋм ци ва фи дека вери мꙋри. Бечисниче

451 75. ѡме | къ ꙟ | тоате ѕиле ведеи кꙋм петрек ѡаменїи кꙋ рꙋга лꙋ. д҃.** ши бътрънїи ши тинерїи. кꙋм нꙋ те покъиши ꙟ време та. акмꙋ блъмꙋ кѫтрѫ дꙋмнꙋл*** тъꙋ ши домнꙋл ностру. атꙋнче се ва траџе сꙋфлетꙋл де ꙟ тоате ꙟкеетꙋриле. ши-л ворꙋ лꙋа ꙟфрикацин ꙟџери. сꙋфлете атꙋнчи нꙋ вери грижи ничи де фечори ничи де мꙋере. че нꙋмаи че те верї теме де ꙟфрикатꙋлꙋ џꙋдецꙋ. ши те вери кꙋтремꙋра кꙋмꙋ-ци ва плъти дꙋмнеѕеꙋ прѣ фаптелѣ тале. оунде цї-ѧ атꙋнчи авꙋцїа ши богѫцїїа. ши скꙋмпїѧ. оунде цї-ѧ џинтꙋл тѫꙋ ши фрацїи тѫи ши пъринцїи тъи. ши сѡцїи тъи. соуфлете-

76. ѡме нимѣ де чеꙗ нꙋ-ци по|тꙋ аџꙋта. оунде ци-сь месѧлѣ кꙋ бѣꙋтꙋриле. ши кꙋ мѫнкѫриле. ши юбосте та. ши дꙋлчаца та ши юбире трꙋпꙋлꙋи тъꙋ. ачеле тоате спꙋркате синтꙋ.**** ка ꙋбра аꙋ трекꙋтꙋ. ка фꙋмꙋл сѣꙋ спартꙋ. ка прахꙋл де вънтꙋ аꙋ перит. сꙋфлете-ѡме че фолосꙋ цї-е де дꙋлча[ца] трꙋпꙋлꙋи. чеѧ че тѧ

452 ꙟчиндеи ши ѕꙋа ши| ноѡпте. ꙟ

reléle ce amŭ făcut, doară mă va milui Dumnedzeu; dupa ace mâ veți lua, cum v-au zisu Dumnedzeu. Atunce grâescu îngerii fără milâ și dzicu așa: Anii tăi séu sfrășitu; eși, suflete, din trup, că ne-u dzisu marelé gĭudețu, cela înfricatul, să te mutămŭ din aćasta lume; că toți anii tăi ĭ-ai visu în negădire ta, de jeluĭai să bei și se mănâînci, ĭară de morte nu te temei; acmu, deca vedzi că te luomŭ, tu pomenești de pocăințe! Audziĭai toatâ învățătura Scripturiei și cum ți va fi deca | veri muri, becisnice ome, că în toate dzile vedei cum petrec oamenii cu ruga lu Dumnedzeu, și bătrânii și tinerii; cum nu te pocăiși în vremé ta? Acmu blămu câtrâ Dumnul tău și Domnul nostru. Atunce se va trage sufletul deîn toate încheeturile, și-l voru lua înfricații îngeri. Suflete! atunci nu veri griji nici de fećori, nici de muere, ce numai ce te veri teme de înfricatulu ǵudețu, și te veri cutremura cumu-ți va plăti Dumnedzeu pré faptelé tale. Unde ți-ĭa atunci avuția și bogâțiĭa și scumpiĭa? Unde ți-ĭa gintul tâu și frații tâi și părinții tăi și soții tăi? Suflete-ome! nimé de ceĭa nu-ți potu aǵuta! Unde ți-sŭ mesĭalé cu béuturile și cu mâncârile, și ĭuboste ta, și dulćața ta, și ĭubire trupului tău? Acele toate spurcate sintu: ca ubra au trecutu, ca fumul séu spartu, ca prahul de văntu au perit. Suflete-ome! ce folosu ți-e de dulćața trupului, ceĭa ce tĭa încindei și |

---

* Înainte scriitorul începuse: ер ... adecă: ерта, apoi l-a șters și a scris: милꙋи.

** După ведѣ era scris: кꙋмꙋ лѫ е, apoi s-a șters.

*** Deasupra lui д e pus cu aceeași mînă о pentru a îndrepta pe дꙋмнꙋл, fără însă a fi șters ꙋ.

****Cfr. mai sus, p. 436, § 2.

к8рвїє ши ·ↄ̂ ѡдихнѧлъ. ши тѣ
мънинѧи. ши к8 лимба бадцоко-
рнѧи. ши досъдиеи, ши аск8лтаи.
ши юбиѧи хитлѧнш8г8ре. к8 мѫ-
ниле оучидеи сърачии, ши съра-
челѣ. ıарь к8 пичоарелѧ к8реи ши
съринѧи, ши џюкаи ·ↄ̂ глас8ре де
78*. чинпои| ѡ ваи де тине с8флете.
м8лте юбиѧи ·ↄ̂ дешерт8 акм8
плънџи ши те к8тремури. кь тр8-
п8л ци-л вор мьнка вїерьмии ·ↄ̂
гроапъ. ни ам8 с8флетѣ. чине аръ
п8те сп8не фрика ши к8тремур8л
ши м8нка час8л8и де моарте. къ
моарте фьрѫ де весте вине. ка 8н
ле8 ръгънд8 ши к8 т8ате армелѧ.
к8 спатѫ. ши к8 к8цит8. ши к8
сечере. ши к8 пилѫ. ши к8 сък8ре.
ши к8 цапѫ. ши к8 сьџете.
ши к8 теслѫ. ши к8 бардъ ши
сверeдел. ши к8 грозѫ юте ·ↄ̂
тоате кип8риле. ши к8 тоате-ль
м8нчеще де-лъ џ8нге ши-л тае.
79. че се поате сп8|не м8нка мор-
цїеи. аша к8м аръ ѕѫче гол8
·ↄ̂ парѫ де фок8 се се фригѫ.
ат8нчї-и ад8кь де бе пъхар8л
чела де моарте амаръ. ат8нчи-и
ѧсе соуфлет8л афарь. ат8нчи дра-
чїи се ад8нѫ апроапе де тине**.
де ста8 ши ад8к8 | скрисе тоате
пъкателе тале че аи фѫк8т. дин
тинереце пънѫ ла морте. де ле
п8нь ·ↄ̂ к8мъпънѫ. а8 доаръ аи
ѡбидитъ вр-8·ↄ̂ ѡм мишель. са8
аи оучись. са8 аи ф8ратъ. са8
доарѫ аи вьнд8т прѣ чинева.
са8 н-аи льк8итъ бине к8 вечин8л
тъ8. са8 аи фѫк8т пре-юбире тр8-
п8л8и. са[8] доаръ аи гръитъ
менчюнѫ. са8 н-аи юбитъ пре
80. тоцї *** ѡменїи 8н8л ка алт8л|
тоате къте-и грешитъ. де кънд8
аи нѫск8т. ши вьѕинд8 ши невь-
ѕинд8. ши к8 вое ши фьръ вое.
тоате сънт8 скрисе ши ле ад8к8

dzua și noopte, în curvie și în odihnïală? Și té mănïïai, și cu limba badĝocoriïai, și dosădiei, și ascultai, și ïubiïai hitlïanșugure! Cu mânile ucidei săracii și săracelé, ïară cu picoarelïa curei și săriïai și gïucai în glasure de cinpoi! O, vai de tine, suflete! Multe ïubiïai în deșertu; acmu plăngi și te cutremuri, că trupul ți-l vor mănca vierămii în groapă. Ni amu, suflete, cine ară pute spune frica și cutremurul și munca ćasului de moarte? Că moarte fără de veste vine, ca un leu răgăndu și cu tuate armelïa: cu spatâ, și cu cuțitu, și cu secere, și cu pilâ, și cu săcure, și cu țapă, și cu săgete, și cu teslâ, și cu bardă și svredel, și cu grozâ ïute în toate chipurile; și cu toate-lŭ muncește de-lŭ ĝunghe și-l tae. Ce se poate spune munca morției? așa cum ară dzâce golu în parâ de focu se se frigâ. Atunci-i aducŭ de be păharul cela de moarte amarâ: atunci-i ïase sufletul afară; atunci dracii se adunâ aproape de tine de | stau și aducu scrise toate păcatele tale ce ai fâcut din tinerețe pănâ la morte, de le punŭ în cumăpănâ: au doară ai obiditŭ vr-uîn om mișelŭ, sau ai ucisŭ, sau ai furatŭ, sau doarâ ai văndut pré cineva, sau n-ai lăcuitŭ bine cu vecinul tău, sau ai fâcut pre-ïubire trupului, sau doară ai grăitŭ menciunâ, sau n-ai ïubitŭ pre toți oamenii unul ca altul. Toate căte-i greșitŭ de căndu ai nâscut, și vădzindu și nevădzindu, și cu voe și fără voe, toate săntu scrise, și le aducu

453

* Paginațiunea pusă în manuscris din greșeală: 78 în loc de 77.

** Scris: тина, apoi є pus deasupra lui и.

*** Scris: прєωцї (cu т deasupra), adecă scriitorul citise de-ntîi în original: [н-аи юбитъ] прєωцї, și apoi, văzînd din urmarea frazei că a greșit, a adaus un т deasupra lui ω; probă, în orice caz, că acest pasagiu este o copie după un exemplar romănesc mai vechi.

де ѡ латȣри мȣлци драчи невъзȣци. ши ѕикь аша ни съ-ль ръпим сь-лъ лȣѡм. де алътъ латȣри ворȣ ста дои ꙟџери аи лȣ х҃с. де воръ ащепта де ла тине. ши ворȣ адȣче тоате фаптеле бȣне де ле вор пȣне ꙟ кȣмпѫнѫ. дѣлтъ латȣри ворȣ кътȣта ꙟџерїи лȣ х҃с. аȣ доаръ аи милȣить вр-ȣн серакȣ саȣ аи дат мънкаре флъмънѕилѡр. саȣ аи адьпатȣ вр-ȣн сетосȣ. саȣ аи ꙟбрькат вр-ȣ ѡм мишелȣ саȣ аи милȣитȣ | вр-оꙟ ѡмȣ (454) ꙟ приꙟсоаре са|ȣ вр-ȣꙟ бетегȣ. (81.) саȣ аи датȣ сълашь вр-ȣнȣи кълѫторȣ. саȣ аи гръитъ бине дерептȣ вр-ȣꙟ ѡм ѡбидить, де-и аџютатȣ кȣ кȣвьнтȣл. саȣ милостенїе. дерептȣ вр-ȣꙟ мишел. тоате ле вор кътȣта ꙟџерїи лȣ х҃с. де лѣ ворȣ пȣне ꙟ кȣмпънѫ. съ-ль ворȣ лȣа ꙟџерїи лȣ дȣмнеѕеȣ. еи-лъ ворȣ дȣче ꙟ вїаца векȣлȣи. ꙟнаинте лȣ дȣмнеѕеȣ. ши наинте ꙟџерїлорȣ. ꙟ весѧлїѧ несфръшитъ. ꙗрѫ съ-л ворȣ лȣа ꙟџерїи дїаволȣлȣи, еи-ль вор дȣче ꙟ мȣнка векȣлȣи.

de o laturi mu*l*ți draci nevăzuți, și dzicŭ așa: Ni să-lŭ răpi*m* să-lŭ luo*m*! De alătă laturi voru sta doi îngeri ai lu Hs. de v*o*rŭ aștepta de la tine și voru aduce toate faptele bune de le vo*r* pune în cu*m*pânâ. Déltă laturi voru căuta îngerii lu Hs.: au doară ai miluitŭ vr-un seracu, sau ai da*t* mă*n*care flămăndzilo*r*, sau ai adăpatu vr-u*n* setosu, sau ai înbrăca*t* vr-u o*m* mișelu, sau ai miluitu vr-oîn omu în priînsoare, | s*a*u vr-uî*n* betegu, sau ai datu sălașŭ vr-unui călâtoru, sau ai grăitŭ b*i*ne dereptu vr-uîn o*m* obiditŭ de-i ag*ĭu*tatu cu cuvăntu*l*, sau milostenie dereptu vr-u*în* mișe*l*. Toate le vo*r* căuta îngerii lu Hs. de lé voru pune în cu*m*pănâ. Să-lŭ voru lua îngerii lu Dumnedzeu, ei-lŭ voru duce în viĭața vecului, înainte lu Dumnedzeu și na*i*te îngerilor*u*, în vesĭaliĭa nesfrășită; ĭară să-l voru lua îngerii diavolului, ei-lŭ vo*r* duce în mu*n*ca vecului.

III

ꙗрѫ кьндȣ ворȣ бȣчина архагелии спре патрȣ корнȣре а пѫмьнтȣлȣи. де треи ѡри кȣ фрикѫ ши бȣрѫ марѣ пъмьнтȣл се ва| (82.) кȣтремȣра ден ꙟ (*sic*) тоате капетелѣ. атȣнче ворȣ ꙟвїѧ морцїи. сѣрь фи де фїери мьнкаци. саȣ де пасери мьнкатȣ. саȣ де пеціи мьнкацїи. тоци ворȣ ꙟвиѧ дин морте диꙟ тоате адънкȣрилѧ пьмънтȣлȣи ши мичии ши марїи ши дерепцїи ши пѫкѫтошїи. ши џюдечи стрьмби. ши ꙟпърацїи ши богацїи ши мишеии. ши воръ ста тоци асеменеле. чине| кȣ фаптеле салѣ*. ши де ѕи ши де ноапте. ши деꙟ тоате часȣриле ши тоате аскȣнсȣриле се вор иви. нече ȣꙟ пьрȣ диꙟ капȣл лорȣ нȣ ва фи

Iarâ cănd*u* voru bucina arhaghelii spre patru co*r*nure a pâmăntului, de trei ori cu fricâ și burâ maré pămăntu*l* se va cutremura de*n* în toate capetelé: atunce voru înviĭa mo*r*ții, séră fi de f*i*eri măncați, sau de paseri m*ăn*catu, sau de pești măncații, toți voru înviĭa din morte diîn toate adăncuriliĭa pămăntului, și micii și marii, și derepții și pâcâtoșii, și gĭudeci strămbi și înpărații, și bogații și miș*e*ii; și vorŭ sta toți asemenele, cine cu faptele salé, și de dz*i*| și de noapte, și deîn toate ćas*ur*ile și toate ascu*n*surile se vo*r* ivi: nec*e* uîn păru diîn capu*l* loru

* Înainte era scris салѧ, apoi s-a îndreptat салѣ.

перит8. оунїи вор фи л8минаци. алцїи ши маи л8минаци. алцїи вор
83. фи ꙟт8некаци. ат8нче вор веде| тоци пъкѫтошии. марѣ де фок8 клокотиннъдь. ши сфрънинд8. ши мънїнѧ л8 д8мнеѕе8 фи-ва ат8нчи. ши ва апринде л8ме де ва арде тот8 пъмѫнт8л. ши тоци м8нцїи ши тоате мѫг8риле. ши тоатѫ сп8ркѫчюнѣ. че се-8 фък8т пре пѫмѫнт8. ат8нче марѣ де апѫ ва сека. ши тоате ръ8реле. ши тоате извоареле ат8нче. к8м зиче х҃с ꙟ еv҃г҃лїе. стелѣле вор8 кьдѧ. ши ѡареле ва ꙟт8нека. черюл л вор8 ꙟвьли арх҃агг҃лїи ка 8 сфиток8. ши се ва иви черю но8 ка соареле. ат8нчи се ва иви дин черю ръстикнит8л
84. л8 х҃с. чинстита кр8че| де ва л8мина преспрѣ тоате капетеле пѫмѫнт8л8и. ши вор кънта прецюрь ѧ чин8ре де ꙟцери арх҃агг҃лы ши херовїмїи. ши сърафїмии ши тоатѧ п8териле, ши ворь гѫта ска8н8л де цюдец8. ат8нчи се ва деш|киде поаръта черюл8и деспре ръсѫритъ. ши се ва иви ꙟпѫрат8ль х҃с. к8м грѫеще пророк8л. ши ва боучина ши ва апрїнде фок8 к8 маре боурѫ ши к8 маре треснет8. ат8нчи вор8 кѫ8та де-л вор8 веде тоци ѡаменїи ши тоате фелюриле. ат8нче. коум грѫѧще х҃с. къ ва шедѣ спре ска8н8л сла[в]еи салѣ. ат8нчи ворь ста дес8пра ꙟ сънин8 плинь де ꙟцери.
85. ши пъмѫ|нт8л ва фи ꙟндесат8 де ѡмени плин8. ат8нчи-ши воръ веде тоци ѡаменїи фаптелѧ сале. а8 боуне а8 релѧ. ши тоате а8ск8нс8риле ꙟнаинтѣ фецеен салѧ. ат8нчи ва тремите х҃с арх҃агг҃ли коу фок8 ши треснет8 ши ф8лцер. ши к8 патр8 вънт8ре. де вор8 алеце тоци дерепцїи. де-и вор8 п8не* де дѣрепта л8и х҃с. ꙗрѫ стръмъбїи де стѫнга. коум алеце оунь пъсторю ѡиле дин** капре.

nu va *fi* peritu. Unii vo*r* fi luminați, alții și ma*i* luminați, a*l*ții vo*r* fi întunecați. Atunce vor vede toți păcâtoși*i* maré de focu cl*o*cotinădŭ și sfrăindu, și mănііїa lu Dumnedzeu fi-va atunci, ș*i* va apri*n*de lume de va arde totu pămâ*n*tu*l* și toți munții și toate mâgurile, și toată spu*r*câciuné ce se-u făcu*t* pre pâmântu. Atunce maré de apâ va seca, și toate răurele, și toate izvo*a*rele atunce; cu*m* zice Hs. în ev*ang*h*e*lie: steléle voru cădĭa, și soarel*e* va întuneca, cerĭu*l* l voru învăli arhaggh*e*lii ca u sfitocu, și se va ivi *cerĭu* nou ca soarele. Atu*n*ci se va ivi din cerĭu răsticnitu*l* lu Hs., ci*n*stita cruce de va lumina prespré toate capetele pâmântului, și vor cânta pregĭurŭ ĭa cinure de îngeri, arhaggh*e*lî și herovimii și sărafimi*i* și toatĭa puterile, și vor*ŭ* gâta scaunu*l* de gĭudețu. Atunci se va deșchide poarăta cerĭului despre răsâ-|ritu, și se va ivi înpâratulŭ Hs., cu*m* grâeşte pr*o*rocu*l*, și va bucina și va aprinde foc*u* cu mare burâ și cu mare tresn*e*tu. Atunci voru câuta de-*l* voru vede toți oamenii și toate felĭurile. Atu*n*ce, cu*m* grâĭaşte Hs. că va şedé spre scaunu*l* sla*v*ei salé. Atu*n*ci vorŭ sta desupra în săninu plinŭ de îngeri, și pămâ*n*tu*l* va fi îndesatu de omeni pl*i*nu. Atunci-și vorŭ vede toți oamenii faptelĭa sale, au bune, a*u* relé, și toate au*s*cu*n*surile înainté fețeei salĭa. Atunci va tremite Hs. arhaggh*e*li cu focu ș*i* tresnetu și fu*l*ge*r*, și cu patru vănture, de voru alege toți derepții, de-i voru pune de dérepta lu*i* Hs., ĭar*ă* strămăbii de stânga, cu*m* alege unŭ păstorĭu oile di*în* capre. Atu*n*ce păcâtoșii

456

* De-ntîi era scris: п8ре, apoi s-a adaus не, scriitorul uitînd însă a șterge ре.

** De-ntîi s-a scris: динь, apoi s-a adaus deasupra ꙟ.

атȣнче пъкѫтошїи ворȣ пльнџе
шн се вор тънгȣи. шн во[р] ѕнче.
ѡ кȣм нȣ не-мȣ покѫитȣ. ѡ коум
не-мъ пїердȣт врѣме де по-
86. кѫинце. де-мъ бадџо|кȣрить. шн
457 амъ џȣкатȣ, шн-мъ сьритȣ.| ꙟ
хетлѧншȣг. ѡ кѫче н-ам пос-
тить. ѡ кьче н-ам милȣитъ
мишеин. ѡ кьче нȣ не-м покьить.
де се не фие акȣм ертате пъка-
телѧ. че амȣ ръсȣ шн амь
беȣтȣ. шн амь мѫнкатȣ фьръ
де леџе. шн не-м веселитȣ фьръ
диրептȣ. шн ачеѧ време аȣ тре-
кȣтȣ. ѡ амар ноѡ шн ютѣ. атȣнче
ва еши марѣ де фокȣ ꙟаинте
џюдецȣлȣи. шн вор веде пъкѫ-
тошїи че-ȣ лȣкрат. ѡ фрика шн
кȣтремȣрȣл маре. ꙟџерїи сиитȣ
негрешици ꙟкъ се ворȣ кȣтре-
мȣра де фрика џюдецȣлȣи. атȣнче
ва кѫȣта ꙟпѫратȣль џȣдецȣ х҃с
спрѣ диրепта. шн ва веде сфнцїи
87. лȣминаци шн се ва весели де ѧи.|
шн ва грѫи кȣ глас дȣлче. веници
блсвицїи де татѫл мїеȣ. де
добъндици ꙟпъръцїа шн виаца
де векȣ. веници постничїи меи
веници фїи лȣминїеи. веницї ми-
лостивїи меи. веници лȣминацїи
татѫлȣи мїеȣ. веници чеѧ че
аци льсат лȣме шн аци венит
дȣпь мине. веници чеѧ че аци
ръбдать ꙟ нȣмеле мїеȣ. веници
де ꙟпѫрѫцици кȣ мине прѣ-юби-
цїи мїи. атȣнче ва къȣта ꙟпъ-
ратȣл х҃с ко[трѫ] чеѧ дѣ стѫнга
са. шн ва ѕнче аша. адȣчеци-вѫ
458 лȣкрȣл. шн| вѫ прїимици прѣцȣл.
атоунчи ва веде х҃с пѫкѫтошїи
негри шн спȣркаци. шн ꙟтȣнекаци.
88. шн ва гръи кȣ глас де ȣр|џїе.
фѫрѫ де мъсȣрѫ. дȣчеци-вѫ
де ла мине немилостивилѡр. кь
н-аци милȣит мишеии. ниче еȣ
вою милȣи вои, ничи аци аскȣлтат.
їеѵг҃лїе шн скриптȣра. нече ꙟфе-
рекаци оучениչии мїеи. нече еȣ вою
аскȣл[та] плъндџѣре шн тънгȣире
воастрѫ. че аци мънкатȣ шн аци
беȣт шн в-аци веселитȣ ꙟ дȣлчаца
воастрѫ фѫръ де лѣџе. дȣче-

voru plănge ș*i* se vo*r* tăngui, și
vo*r* dzice: o, cum n*u* ne-m*u* po-
căitu! o, cu*m* ne-mŭ pierdu*t* vréme
de pocâințe, de-mŭ ba*d*ǵocuritŭ
86. și amŭ ǵucatu și-mŭ săritu în
457 hetlĭa*n*șug!| O, câce n-a*m* pos-
titŭ? o, căce n-a*m* miluitŭ mișeii?
o, căce nu ne-*m* pocăitŭ, de se ne
fie acu*m* ert*a*te păcatelĭa? ce amu
răsu, și amŭ beutu, și amŭ mân-
catu fără de *le*ge, și ne-*m* ve*se*litu
fără direptu, și aceĭa vreme au tre-
cutu! O, ama*r* noo și ĭuté! Atunce
va eși mar*é* de focu înainte gĭudețu-
lui, și vo*r* vede păcâtoșii ce-u lu-
cra*t*. O, frica și cutremuru*l* mare!
Îngerii sintu negreșiți, încă se voru
cutrem*u*ra de frica gĭudețului! A-
tunce va câuta înpâratulŭ ǵudețu
Hs. spr*é* direpta, și va vede sf*in*ții
87. luminați, și se va veseli de ĭai, și
va grâi cu gla*s* du*l*ce: Veniți, bl*a*-
*goslo*viții de tatâ*l* m*i*eu, de dobăn-
diți înpărățĭa și viața de vecu;
veni*ți*, pustn*i*cii mei; veniți, fii
luminiei; veniți, milostivii mei; ve-
niți, luminați*i* tatâlu*i* mieu; veniți
ceĭa ce ați lăsa*t* lume și ați veni*t*
după mine; veniți, ceĭa ce ați răb-
datŭ în numele mieu; veniți de
înpârâțiți cu mine, pré-ĭubiții mii!
Atu*n*ce va căuta înpăratu*l* Hs.
că*trâ* ceĭa dé-stânga sa, și va dzice
așa: |Aduceți-vâ lucru*l* și vâ pri-
458 imi*ți* pré*ț*ul! Atu*n*ci va ve*de* Hs.
p*â*câtoșii negri și spu*r*cați și în-
tunecați, și va grăi cu gla*s* de
88. u*r*gie fârâ de măsurâ: Duceți-vâ
de la m*i*ne, nemilostivilo*r*, că n-ați
milui*t* mișeii — nice eu voĭu mi-
lu*i* voi, nici ați ascu*lt*a*t* ievan*g*h*e*lie
și scri*p*tur*a*, nece înferecați uce-
nici*i* miei — nece eu voĭu ascu*lta*
plângére și tânguire voastrâ; ce
ați mâncatu și a*ți* beu*t* și v-ați ve*se*-
litu în du*l*ćața voastrâ fârâ de
lége! duceți-vâ de la mine, păcâ-

ци-вѫ де ла мине пъкѫтошилорꙋ. кꙋрварилѡр ши некꙋрацилѡр. къ ꙟтроу аꙋскꙋнс хитлени аци фостꙋ. ши ръꙋ аци фъкꙋт. дꙋчеци-вѫ* де ла минѣ блѫстемацилор. ꙟ фокꙋл векꙋлꙋи. оунде е гътит дїаволꙋлꙋи. ши ꙟнџери|лор лꙋи. къ аци фъкꙋт вое лꙋи. къ аци бадџокꙋритъ ши аци клеветитъ ши в-аци ленитꙋ де кѫтрѫ рꙋгѫчюни. дꙋчеци-вѫ ꙟ іадоу ꙟ кꙋпторꙋлю де фокꙋ. оунде вор фи ципетеле ши плънџериле. ши скръшъкарѣ динцилорꙋ. атꙋнче х҃с ва зврънли кꙋ тоіагꙋл де фокꙋ де-и ва ꙋчиде ши-и ва рꙋмпе. ши ва тримитѣ ꙟџерїи | де-и ворꙋ арꙋнка ꙟ клокотелѣ ꙟ марѣ де фокꙋ **. атꙋнче дерепцїи еи ворꙋ лꙋмина ка сореле ꙟтро пъръцинѧ татѫлꙋи. іаръ пѫкѫтошїи ꙟ мꙋнка векꙋлꙋи.

89.

toșiloru, curvarilo*r* și necuraților, că întru auscu*ns* hitleni ați fostu și rău ați făcu*t*! duceți-vâ de la miné, bl*â*stemațilo*r*, în focu*l* vecului, unde e găti*t* diavolului și îngerilor lui, că ați făcu*t* voe lui, că ați ba*dğ*ocuritŭ și ați clevetitŭ și v-ați lenitu de câtră rugâcĭuni! duceți-vâ în ĭadu în cupt*or*ulĭu de focu, unde vo*r* fi țipetele și plăngerile și scrășăcar*é* dințiloru! Atu*n*ce Hs. va zvrăli cu toĭagu*l* de focu de-i va ucide și-*i* va ru*m*pe, și va trimité îngerii de-i voru aru*n*ca în|clocote*lé* în mar*é* de focu. Atu*n*ce derepții, ei se voru lumina ca sorele întro părâțiĭa Tat*â*lui; ĭară pâcâtoșii în munca vecului.

459

IV-V***]

Дарꙋриле ши фрѫмсѣце дерепцилоръ ла ѕꙋа де џоде|цꙋ.

90.

Лꙋмина-ва фаца лорꙋ ка стелеле ꙟ черю. оунїи ворꙋ фи лꙋминаци, алцїи ши маи лꙋминаци. кꙋм гръеще апслꙋл (*sic*). оунора ле ва фи фаца ка лꙋмина лꙋниеи, алцїи ка лꙋмина ѕилееи. алцїи ка фїерꙋл апрїнсꙋ кънդꙋ сар скѫнтеиле динтрꙋ елꙋ. алцїи ка сѡрелꙋи. алцїи ворꙋ фи алби ка ѡ хъртїе. алцїи ка лъна. алцїи ворꙋ фи рꙋмени. алцїи вор фи чине кꙋм ва фи фѡстꙋ ши елъ. прѣ тоци [ва] фи скриптꙋръ чине кꙋ че аꙋ слꙋжитъ лꙋ дꙋмнезеꙋ. ста-ворꙋ алесѧ чинꙋре лꙋминате де дѣрепта лоу х҃с, мꙋлци фъръ де нꙋмъръ. |ачелора тꙋтꙋ[ро]ръ ле ва дешкиде х҃с коморъле ꙟпъръцїеи черꙋлꙋи. ши ле ва дъ|рꙋи

91.

DARURILE ȘI FRÂ*M*SÉȚE DEREPȚILORŬ LA DZUA DE ĞODEȚU

Lumina-va fața loru ca stelele în cerĭu. Unii voru fi luminați, alții și ma*i* luminați, cu*m* grăeșt*e* ap*osto*llul: unora le va fi fața ca lumina luniei, alții ca lumina dz*i*leei, a*l*ții ca fieru*l* aprinsu căndu sa*r* scânteile dintru elu, alții ca [radzele?] sorelu*i*, alții voru fi a*l*bi ca o hărtie, alții ca lăna, a*l*ții voru fi rumeni, alții vo*r* fi cine cu*m* va fi fostu și elŭ. Pr*é* toți *va* fi scriptu*ră*: cine cu ce au slujitŭ lu Dumnedzeu. Sta-voru alesĭa cinure luminate de dérepta lu Hs. mu*l*ți fără de număru. Acelora tutu*ro*rŭ le va deșchide Hs. comorăle înpărăției cer*u*lui,

460

* Aci s-au mai repetat ultimele două silabe: ци-въ.

** S-a scris de-ntîi prin asimilațiune grafică: фофꙋ; apoi, observînd greșeala, scriitorul a adaus: кꙋ, uitînd însă a șterge фꙋ.

*** Ambele fragmente IV și V, separate în manuscris prin steluțe și prin inițiala roșie, fiind strîns legate unul cu altul, n-am crezut de cuviință a le izola.

вешминте лꙋминате. ши кꙋнꙋни ꙟпърътещи. атꙋнче ворꙋ ꙟчепе а кънта ꙟџерїи ши архаггльи. ши херовимїи ши съраѳимїи ши вор лѫꙋда прѣ х͠с. ши вор дешкиде порта чътъцїеи. ши ворꙋ иви комоарѫле. ши дарꙋреле ꙟпѫръцїеи черюлꙋи. х͠с ва шеде спрѣ скаꙋнꙋл славеи сале. ши ва кема х͠с тоци сфнцїи. де ворꙋ приими де ꙟ мъна лꙋ х͠с вешьментеле, ши дарꙋриле тоци чине-ши кꙋ чинсте ши кꙋ дарꙋл съꙋ. ши маинте ва мерџе

92\. прѣ-чинсти|та маика лꙋ х͠с. ши де ꙟ талъпѣ еи парѫ де фокꙋ ва лъса. ши динтрꙋ ѧ славѫ неспꙋсь фи-ва ши фаца еи сь ва лꙋмина ка сореле ши ва мерџе де се ва ꙟкина домнꙋлꙋи х͠с. дꙋпъ ачеѧ ши-ва плека* х͠с капꙋл кътрѫ маика са. ши ва лꙋа сфнта кꙋнꙋнѫ де ѡ ва пꙋне ꙟ чиститꙋл капꙋл еи. ши ва ѕи[че] прїимеще маика ме ачаста славѫ. чеѧ че ме-ꙋ дърꙋитꙋ татѫлъ мїꙋ. къ кь (*sic*) кꙋ ачаста амъ кьлкатꙋ прѣ диѩволꙋлꙋ. къ еꙋ динтрꙋ тине синтꙋ ши м-ам нъскꙋтъ, ши ам лꙋатъ пелице. шї-и ва да оун вешъментꙋ мохорѫтꙋ

461 93\. ꙟпърѫтескꙋ. |дꙋпѫ а|чеѧ ва гръи аша. пасѫ сфнтѫ маика ме ꙟ бꙋкꙋрїа домнꙋлꙋи тьꙋ. ши кꙋ тоцї чеѧ че те-ꙋ рꙋгатꙋ ши аꙋ слꙋжить цие прѣ пъмънтꙋ. ши дестоиничии лоуминации фечорїи тьи. ѧ ва сърꙋта прѣ-чинстителе але лꙋи мъини. кꙋ фрѫмсѧце маре ва ꙟтра ꙟ сфнта четате. ши ворꙋ кънта ꙟџерїи ꙟтро слава ѡдихнѣлееи сале *** — ** Дꙋпѫ ачеѧ ва кема х͠с. доиспрѫзѣче ап͠слы ши ле ва да вешъменте ꙟпѫрътещи. ши дѡаѡспрѫѕѣче скаꙋне де аꙋрꙋ. кꙋ пїетри скꙋмпе. кꙋ бирꙋсꙋ. ши кꙋ мъргърїтарю. дꙋп-ачеѧ ле ва да

și le va dărui veșminte luminate | și cununi înpărătești. Atu*n*ce voru începe a cănta îngerii și arhagghe*l*îi și herovimii și sărafimii, și vo*r* lâuda pr*é* Hs.; și vor deșchide porta čătăției și voru ivi como*a*râle și darurele înp*ă*răției cerĭului. Hs. va șede spr*é* scaunu*l* slavei sale, și va chema Hs. toți sf*ĭn*ții de voru priimi deîn măna lu Hs. vešămentele și darur*ile*, toți cine-și cu cinste și cu daru*l* său. Și mainte va me*r*ge pr*é*-cinstita maica lu Hs.; și deîn talăpé ei parâ de focu va lăsa, și *din*tru ĭa slavâ nespusă fi-va, și fața ei să va lumina ca sorele; și va me*r*ge de se va închina Domn*u*lui Hs.; după aceĭa și-va pleca Hs. capu*l* cătrâ ma*i*ca sa, și va lua sf*ă*nta cununâ de o va pune în cistitu*l* capu*l* ei, și va dzic*e*: priimește, ma*i*ca me, aćasta slavâ, ceĭa ce me-u dăruitu tatâlŭ miu, că cu aćasta amŭ călcatu pr*é* diĭavolulu, că eu din*tru* tine sintu și m-*am* nă*s*cutŭ și a*m* luatŭ pelițe. Și-i va da un vešămentu mohorâtu înpărâtescu. După aceĭa va grăi | așa: Pasâ, sf*ă*ntâ maica me, în bucuria Do*m*nului tău, și cu toți ceĭa ce te-u rugatu și au slujitŭ ție pr*é* pămăntu, și destoinici*i* luminații fećorii tăi. Ĭa va săruta pr*é*-cinstitele ale lui măini; cu frâ*m*sĭațe mare va intra în sf*ă*nta cetate: și voru cănta îngerii întro slava odi*h*néleei sale. —Dupâ aceĭa va chema Hs. doisprăzéce ap*osto*lì, și le va da vešămente înpârâtești și doaosprâdzéce scaune de auru cu pietri scu*m*pe, cu birosu și cu mărgăritarĭu: dup-aceĭa *le* va da cununi

* Aci era scris de-ntîi: капꙋл, apoi s-a șters cu aceeași mînă.

94. кȣнȣни ꙟ ка|пȣл лѡрȣ. маи лȣми-
нате де соареле. дȣпа ачеѧ ва
кема дȣмнеѕеȣ. шѧптеѕечи де
апостоли. ши пророчи. ши мъче-
ничи. ши прѣгътиції лȣи чеѧ чеѧ
(*sic*) че с-аȣ гътатȣ де ла адам
пънѫ ла свръшитȣл векȣлȣи. ши-и
ва слобоѕи х҃с ꙟ пометеле раю-
лȣи. кь раюлъ плинь есте де ро-
дȣре ши де флори ꙟфрѫмсѧцате
ꙟ тоате кипȣриле. ши четате лȣ х҃с
ши тȣрнȣриле кȣ корнȣре ꙟпле-
тите кȣ мъргъритарю, ши кȣ би-
сорȣре ꙟплетите. ши кȣ чинстите
лȣминате пїетри скȣмпе. богъ-
цїне, ꙟпърѫцїеи векȣлȣи плинѫ.
ши корабиѧ ꙟпърѫтескѫ. ши
95. мȣлци кълȣгърї | ꙟтрьнсѫ плъ-
кȣре. алатȣре кȣ ꙟџерїи ꙟпрѣ-
ȣнѫ. кȣ дхȣл сфнтȣ ꙟ векȣ нес-
връшитȣ. кȣ кȣнȣни лȣминате ши
ꙟфръмъсецате. ши ворȣ кънта
ꙟпрѣоунѫ кȣ ꙟџерїи. кȣ лаȣда
ꙟ слава сфнтееи троице ꙟ векȣ
адевьрȣ оунїи коу альцїи се ворȣ
весели вьрѫ де старе. аколо нȣ
ва фї векȣ нече анȣ. нече време.
нече час. нече ѕи нече ноапте.
нече се ва щи къндȣ е нȣмърȣ.
нече ва тречe времѣ ничи се ва
адаѡџе. ниче ва липси плое ниче
кълъдȣрѫ де соаре. ниче ворȣ
мȣнчи де фоаме. нече де сѣте.
ниче алтѫ мишелиѫ. че нȣмаи
96. ꙟтр-ȣн кипоу па|че фьръ де грижe
ворȣ вїе вїаца де векȣ. нȣ ворȣ
аве скръбѫ. нече дȣрерѣ. нече сȣс-
пинаре. нече во[р] аве фрикѫ де
моръте. нече де џюдец. нече ва
фи похтѫ де трȣпȣ. че тоате
похтеле ши хитленшȣгȣриле дїа-
волȣлȣи вор пери. нȣ ва липъси
а мȣнчи. нече а се фаче фоамени.
нече ва липси варѫ. нече тоамнѫ.
нече ıарнѫ. нече прїмъварѫ. че
нȣмаи лȣминѫ ши дȣлчаць ꙟ
векȣ се вор весели* ꙟ дȣлчацѫ
съ вор ꙟдȣлчи ши съ ворȣ|
сподоби. ѡ ферикацїи къ вор фи

în capu*l* loru, ma*i* luminate de so*a*-
rele; dupa *a*ceĭa va chema Dum-
nedzeu şĭaptedzeci de apostoli şi
pr*o*ro*c*i şi măcenici şi pr*é*gătiţii
lui, ceĭa ce s-au gătatu de la Ada*m*
pănâ la svrăşitu*l* vecului. Şi-*i* va
slobodzi Hs. în pometele raĭului,
că raĭulŭ plinŭ este de rodure şi
de flori înfrâ*m*sĭaţate în toate ch*i*pu-
rile, şi cetate lu Hs., şi tu*r*nurile cu
cornure înpletite cu mărgăritarĭu,
şi cu bisorure înpletite, şi cu cinstite
luminat*e* pietri scu*m*pe: bogăţiie
înpărâţiei vecului plinâ şi corabi*ĭa*
înpărâtescâ. Şi mu*l*ţi călugări în-
tr-ănsâ | plăcure alature cu îngeri*i*
înpr*é*unâ, cu D*u*hu*l* Sf*ă*ntu în vecu
nesvrăşitu, cu cununi luminate şi
înfrămăseţate; şi voru cănta în-
pr*é*unâ cu îngerii cu lauda, în slava
sf*i*nteei *t*roiţe în vecu adevăru. Unii
cu alăţii se voru ve*s*e*l*i vără de stare.
Acolo nu va fi vecu ne*c*e anu, ne*c*e
vreme ne*c*e ćas, nece dzi nece noapte;
nece se va şti căndu e număru;
ne*c*e va trece vremé nici se va adaoge;
nice va lipsi ploe, nice călă-
durâ de soare; nice voru mu*n*ci
de foame, nece de séte, nice altâ
mişeliâ; ce numai într-un chipu:
p*a*ce fără de grije. Voru vie viaţa
de vecu: nu voru ave scrăbâ, ne*c*e
durer*é*, ne*c*e su*s*pinare; nece vo*r*
ave fricâ de morăte, nece de gĭude*ţ*,
nece va fi po*h*tâ de trupu; ce toate
po*h*te*le* şi hitle*n*şugurile diavo-
lului vo*r* peri. Nu va lipăsi a munci,
nece a se face foameni, nece va lipsi
varâ, ne*c*e toamnâ, ne*c*e ĭa*r*nâ,
ne*c*e primăvarâ, ce numai luminâ
ş*i* du*l*ćaţă: în vecu se vo*r* ve|seli,
în du*l*ćaţâ să vo*r* îndulci şi să voru
spo*d*obi. O, fericaţii! că vo*r* fi ca

462

463

* Aci era scris: ш[и], apoi s-a şters.

ка ꙟнџерїи черюлꙋи. ши нꙋ се вор
маи скимба нече динишарѫ. че
тоть се ворꙋ ворꙋ (*sic*) весели
97. ꙟ векꙋл векꙋлꙋи.

îngerii ceriului și nu se vor mai schimba nece dinioarâ, ce totŭ se voru veseli în vecul vecului.

VI

Їарѫ грѫеще деꙟ сфнцїи оцїи мареле патриархꙋл иωань златаоустъ ꙟвьцъторꙋль а тоωтѫ лꙋме. ω амаръ воаω тльхарилωр. ω амарь чела че ωбидеще прѣ мишеи. ω амарꙋ челꙋе че-ши оурѧще фрателе сеꙋ ши вечинꙋл сеꙋ. ω амарь челꙋѧ че нꙋ аскꙋльтѫ ши нꙋ чинстеще пъринцїи съи ши дхѡвникꙋл сеꙋ. ω амарь челꙋе че клеветеще. ши хꙋлеще прѣ алцїи. ѕиче хс, нꙋ веде щеркꙋл ꙟ ωкюл альтꙋѧ. че везн бръна деꙟ ωкюл тъꙋ. ω амаръ менчиношилорꙋ. ω амар чѧ че џюрѫ прѣ крꙋче
98. прїнтрꙋ коурвїѧ. ω амарꙋ чела че калъкѫ крꙋче. ω амарꙋ чела че-ши фаче фацѫ ла дωмни ши дъ митѫ пентрꙋ съ поатѫ кълька мишеии. ω марꙋ фьцарничилорꙋ. ω амар чела че съ темѣ де домнии пъмъntꙋлꙋи. іаръ де ꙟпъратꙋл черюлꙋи нꙋ се тѧме. ω амар прѣ-юбиторилор. ω амар чела че бе ши мънъꙟкѫ кꙋ чимпои ши кꙋ четери, ши кꙋ алъꙋте. ω амар преωтꙋл чела че нꙋ е дестоиникъ ши кънтѫ летоургїе кꙋм ноу се покъеще че съ ласъ фокꙋлꙋи де векꙋ ω амарꙋ воаω
99. кꙋрварилорꙋ. ω амарꙋ чела че хꙋлеще картѣ. шї скриптꙋра. ω амар чела че гьндеще кꙋмꙋ-ши ва ꙟгръша трꙋпꙋл съꙋ. ω амар чела че-ши пїерде врѣме де по[къ]ниңе. ꙟн ачаста лꙋме. къ ꙟ чѧ лꙋме нꙋ се ва маи покъи. че съ ва мꙋнчи ꙟ вечи дѣ вечи. ω амар бецицилор. ω амаръ чѧ че ноу мѣргоу. ꙟ сфнта дꙋминекъ ла

Ĭarâ grâește deîn sf*în*ții o*ț*ĭi marele patriarhu*l* Ioanŭ Zlataustŭ, învățătorulŭ a tootâ lume: O, amarŭ vo*ao*, tlăharilo*r*! O, amarŭ cela ce obidește pr*é* mișei! O, amaru celue ce-și urĭaște fratele seu și vecinu*l* seu! O, amarŭ celuĭa ce nu asculătâ și nu cinstește părinții săi și d*u*hovnicu*l* seu! O, amarŭ celue ce clevetește și hulește pr*é* alții! — dzice Hs.: nu vede ștircul în ochĭu*l* alătuĭa, ce vedzi brăna deîn ochĭu*l* tău. O amarŭ mencinoș*i*loru! O, ama*r* c*e*ĭa ce gĭurâ pré cruc*e* printru cu*r*vĭia! O, amaru cela ce calăcâ cruce! O, amaru cela ce-și face fațâ la domni și dă mitâ pentru să poatâ călăca mișeii! O, ’maru fățarniciloru! O, ama*r* cela ce să temé de domnii pămăntului, ĭar*ă* de înpăratu*l* cerĭului nu se tĭame! O, ama*r* pré-ĭubitorilo*r*! O, ama*r* cela ce be și mănăîncă cu ci*m*poi și cu ceter*i* și cu alăute! O, ama*r* preotu*l* cela ce nu e destoinicŭ și căntâ leturghie: cu*m* nu se pocăește, ce să lasă focului de vecu! O, amaru vo*ao*, curvariloru! O, *a*maru cela ce hulește ca*r*té și scriptura! O, ama*r* cela ce gândește cumu-și va îngrășa trupu*l* său! O, ama*r* cela ce-și pierde vr*é*me de poc*ă*ințe în acasta lume! că în ceĭa lume nu se va mai pocăi, ce să va munci în veci dé veci. O, ama*r* bețițilo*r*! O, amarŭ ce*ĭa* ce nu mérgu în sf*ă*nta dumine*că* la beseréc*ă*, la

464

100. бесерѣкь* ла каса лȣ х͠с. ѡ амар чела че нȣ пъзеще празничеле ши постȣриле. кȣ кȣрѫцим. кȣм грѫеще правила сф͠нцлор. къ ачеѧ сънтȣ менчюноши бо|тезȣ[лȣ]и ѡ амар че чеѧ (*sic*) че съ сфѫдескȣ ши морȣ неерътаци. ѡ амарȣ чела че-ши подобеще троупȣл ши съ лаȣдъ ѫтрȣ сине. нȣ нȣмаи ѡаменни пїерȣ кȣ ачеѧ кȣ трȣфа ши кȣ лаȣда. че ши ѫџерїи деѫ черȣ аȣ кьѕȣтȣ ши аȣ перитъ. ѡ амар чеѧ че нȣ се покѫескȣ де пъкателе сале къ ачеѧ тоци се дȣкȣ ѫ| фокȣлъ нестинсȣ. ши ѫ вермїи неадȣрмици. ши ѫ тартарȣ. ѡ мȣнка ши амарȣл маре. ши ѡаменїи нȣ пречепȣ.

casa lu Hs.! O, ama*r* cela ce nu păzește praznicele și posturile cu curâțiïa cu*m* grăește pravila sf*ĭn*ților, că aceïa săntu menciŭnoși botezu*lui*! O, ama*r* ceïa ce să sfâdesc*u* și moru neerătați! O, amaru cela ce-și po*do*bește trupu*l* și să laudă întru sine! nu numai oamenii pieru cu aceïa cu trufa și cu lauda, ce și îngerii deïn ceru a*u* cădzutu ș*i* au peritŭ. O, ama*r* ceïa ce nu se pocâescu de păcatele sale, că aceïa to*ți* se ducu în foculŭ | nestinsu și în vermii neadu*r*miți și în ta*r*t*a*ru! O, mu*n*ca și amaru*l* mare! și oamenii nu precepu. 465

VII

101. Къ спȣсѧ х͠с. лȣи ієѵ͠глистоу ıѡанъ бг͠ословъ. ши спȣсе ѫџерȣл лȣ павел ап͠слъ къ-ль портѫ де-и аръть тоате мȣ|нчиле. къ аръ фи оунь воиникȣ де треѕечи де ани де аръ пръвѫли ѡ пїатрь ши ѡ арѫ слобоѕи ѫ џос съ збоаре ѫ треи ани съ каѕѫ аколо. аколо есте мȣнка пъкѫтошилорȣ. дерептоу ачеѧ тоци крещинїи ши бътрънїи, ши тинерїи съ сѫ исповедескѫ де тоате пъкателе сале. съ сѫ покѫѧскѫ кȣ лакрѫмиле сале ши кȣ постȣл. ши кȣ роугѫчюне.** поате спаръџе скрипътȣра пъкателорȣ сале.

Că spusïa Hs. lui iev*an*g*h*elistu Io*a*nŭ b*o*goslovŭ, și spuse îngeru*l* lu Pave*l* ap*osto*lŭ, că-lŭ portâ de-i arătă toate muncile, că ară fi unŭ voinicu de tredzeci de ani de ară prăvâli o piatră și o arâ slobodzi în ǵo*s* să zboare în trei ani să cadzâ ac*o*lo, acolo este m*u*nca păcâtoșiloru. Dereptu aceïa toți creș*tĭ*nii, și bătrânii și tinerii, să sâ ispove*de*scâ de toate păcatele sale, să sâ pocâïascâ: cu lacrâmile sale și cu postu*l* și cu rugâcïune poate sp*a*răge scripătura păcateloru sale.

VIII

102. Кȣм грѫеще х͠с ѫ сф͠нта еѵ͠гліе. ферекаци де чеѧ че плѫнгоу. кь ачеѧ мъньгьеци воръ| фи. ферекаци де чеѧ че плънгȣ ши съ тънгȣескоу аиче. |къ аколо воръ рѫдѧ ши съ ворȣ весели. ѡ ферикаци мишени кȣ сȣфлетȣл

Cu*m* grâește Hs. în sf*ă*nta ev*an*gh*e*lie: Ferecați de ceïa ce plângu, că aceïa măngăeți vorŭ fi! Ferecați de ceïa ce plăngu ș*i* să tănguescu | aice, că acolo vorŭ rădïa și să voru ves*e*li! O, fericați mișeii cu sufletu*l* și cu inima d*é*repți 466

* Era scris: бесерѣка, apoi s-a pus un ь deasupra lui к.

** De-ntîi era scris: роугѫцчюне, apoi s-a șters ц, dar cu altă cerneală.

ши кȣ инима дѣрепци.* ши пле-
кацї. къ ачелора ѧсте ꙟпъръцїѧ
лȣ х͠с. ѡферикаци де блъѕїи. къ
ачеѧ ворȣ добънди дȣлчаца векȣ-
лȣи. ѡ ферикаци де чеа че съ флъ-
мънѕескȣ ши сѧ ꙟсетошаѕъ. къ
ачелора се ва да сацинȣлȣ ꙟ векȣ.
ѡ ферикаци де ѡменїи милостиви
къ ачеѧ милȣици ворȣ фи ꙟ векȣ.
къ милостенїеѧ ѡ дȣкоу ꙟџерїи
ꙟ черю пънъ ла с͠фнтȣл прѣстолȣ
ꙟнаинте лȣ х͠с. ѡ ферекаци де чеѧ
че поартъ гъндȣ боунȣ къ-
103. тръ **| х͠с. къ ачеѧ кȣ дȣм-
незеȣ се въдȣ. ѡ ферикаци де
ѡаменїи чеѧ че факъ пачиле ши
ꙟпакъ сфъдицїи къ ачеѧ соу фїии
лȣ дȣмнезеȣ. ѡ ферикаци де при-
дъдицїи чеѧ че-и скотȣ алцїи де
пре локȣреле лорȣ принтрȣ дереп-
тате. къ ачелора есте ꙟпъръцїѧ
черюлȣи. ѡ ферикаци де чеѧ че-и
батȣџокȣрескȣ алцїи принтрȣ ми-
шелиѧ де-и пореклескȣ. де ле гръ-
ескȣ ꙟ бадџокȣръ. къ ачеѧ мари-с
ꙟнаинте лȣ х͠с. ѡ ферикаци де
чеѧ че съ сфъдескȣ ши кȣрȣндȣ
467 се ꙟпакъ. ши нȣ дъ локȣ мъ-
нїиеи сале. къ ачеѧ калкъ пре
104. ка|пȣл дїаволȣлȣи. кȣм гръеще
павел ап͠слъ ши ѕиче аша. съ те
ве[ри] сфъди ѕȣа съ нȣ шаѕъ
соареле ꙟ мънїа та нече съ ръсае.
ѡ ферикаци де посничїи ши аџȣ-
нъторїи кȣ кȣръцие. къ ачеѧ сȣе
ꙟ черю ка пре ѡ скаръ. ши н-аȣ
кеѧ ла поарта ра раюлȣи (*sic*)
че ꙟншиши ꙟтръ ꙟ раю. ѡ фе-
рекаци де чеѧ че съ скоалъ ꙟ
с͠фнта дȣминекъ ши ꙟ празни-
челе лȣ х͠с де съ скоалъ де
ноапте де се роагъ лȣ х͠с. ши съ
роагъ сфвинцилорȣ (*sic*) съ се
роаџе лȣ х͠с дерептъ елъ. ши мергȣ
ла бесѣрекъ. ши съ споведеще де
105. тоате пъкателе че-ȣ гре|шитȣ
преспре съптъмъни. ачеѧ пȣрȣре
съ спалъ де пъкателе лорȣ ши

și plecați, că acelora ĭaste înpărâ-
țiĭa lu Hs.! O, fericați de blâdzii,
că aceĭa voru dobăndi du*l*ĉața ve-
cului! O, fericați de cea ce să
flâmăndzescu și sĭa însetoșadzâ,
că acelora se va da sațiulu în vecu!
O, fericați de omenii milostivi, că
aceĭa miluiți voru fi în vec*u*! că
milostenieĭa o ducu îngerii în cerĭu
până la sf*ă*ntu*l* pr*é*stolu înaite lu
Hs. O, ferecați de ceĭa ce poartă
găndu bunu că*t*râ Hs., că aceĭa cu
Dumnedzeu se vădu! O, fericați de
oamenii ceĭa ce facŭ pacile și în-
pacâ sfădiții, că aceĭa su fiii lu
Dumnedzeu! O, fericați de pridă-
diții ceĭa ce-i scotu alții de pre locu-
rele loru printru dereptate, *că* ace-
lora este înpărâțiĭa cerĭulu*i*! O,
fericați de ceĭa ce-i batuĝocurescu
alții printru mișeliĭa de-i p*o*reclescu,
de le grăescu în ba*d*ĝocură, că aceĭa
mari-*s* înainte lu Hs.! O, fericați de
ceĭa ce *să* sfâdescu | și curundu
se înpacâ și nu dă locu mâniiei sale,
că aceĭa ca*l*câ pre capu*l* diavolu-
lui! cum grâește Pave*l* ap*osto*lŭ
și dzice așa: să te v*eri* sfădi dzua,
să nu șadzâ soarele în mănia ta,
ne*ce* să răsae. O, fericați de posnicii
și aĝunătorii cu curăție, că aceĭa sue
în cerĭu ca pre o scară, și n-au
cheĭa la po*a*rta raĭului, ce înșiși
intrâ în raĭu! O, ferecați de ceĭa
ce să scoală în sf*ă*nta duminecă și
în praz*d*nicele lu Hs. de să scoală
de noapte de se roagă lu Hs. și să
roagă sfvinț*i*loru să se roage lu
Hs. dereptŭ elŭ, și me*r*gu la be-
sérecă și să spovedește de toate
păcatele ce-u greșitu prespre săptâ-
mână: aceĭa pururе să spală de
păcatele lor*u* și să luminédză îna-

* Înainte se scrisese: плекаци, de aci prin schimbarea primelor litere s-a făcut: дѣрепци.
** După acest cuvînt era scris: дȣ... adică începutul din дȣмнезеȣ, apoi s-a șters cu degetul.

съ лоуминѣѕѫ ꙟнанте лȣ х҃с ши нанте ꙟнџерилорȣ. ѡ ферикаци де чеѧ че-ши ласъ пъринцїи ши фрацїи, ши сорориле ши братьшїи съи. ши тоатѫ дȣлчаца де пре пъмьнтȣ дерептȣ дȣмнеѕеȣ. къ ачеѧ-с фїии лоу дȣмнеѕеȣ ши асѧмене кȣ ꙟнџерїи. ѡ ферикаци де соцїи бърьбацїи ши крещинеле. чеѧ че кȣрȣндȣ се ворȣ льса ши съ ворȣ ерта де воаѧ са де-ши ворȣ прїими кȣ| кȣрѫцїе. ши фечорїи де

106. ꙟнтън| къ ачеѧ дȣмнеѕеȣ приимескȣ ꙟтрȣ еи. ѡ ферикаци де ѡаменїи чеѧ че съ роагъ ши ѕȣа ши нопте. кь ачеѧ гонескȣ дирайнте са дȣхȣриле ши часȣреле релѣ. нȣ нȣмаи ꙟрайнте лȣи. че ши прѣспре елȣ ꙟтрȣ дх҃ȣ. ѡферикат де* чела че-ши їартѫ виноватȣль сеȣ ши нимикѫ нȣ ѧ де ла елȣ къ ачела нȣ-л ва џȣдека х҃с ла џюдецȣ. кȣм грьеще павел апостол. съ ѧ фльмьндȣ врьжмашȣл тьȣ е тȣ-лъ милȣеще шї-и дъ пъине де-лъ сатȣрѫ. дечи се верї фаче аша кърбȣни апринши де

107. фокȣ апринѕї | ꙟ капȣл лȣи. ѡферикат де чела че-ши портѫ трȣпȣл ꙟ кȣрьцие. їаръ кȣ инима роагь дȣмнеѕеȣ. къ дх҃ȣл сф҃нтȣ спе ачела ѡдихнеще ши скаȣнȣл лȣ х҃с ꙟтр-ѫнима ачелȣе ѧсте. къ ачела трȣпȣ кемѫ-съ бесерекѫ. ѡ ферикаци де ѡменїи чеѧ че фрѫнгȣ воѧ са ꙟ тоатѫ виаца са. ши ноапте лȣкрȣреле сале. къ ачеѧ факȣ вое лȣ дȣмнеѕеȣ. аша гръеще х҃с ꙟ сфнта еѵг҃лїе ачелора. бȣкȣраци-вѫ ши вѫ веселици къ мȣлтȣ прѣцȣ ѧсте воаѡ ꙟпьръцнеи черюлȣи. |

108. къ ꙟтрȣ пьръцїе татѫлȣи мїȣ маре виацѫ ѧсте ши мергȣ еȣ ма[и] мȣлтоу съ гътеѕȣ. сфнтȣл павел апсльлȣл (*sic*) лȣ х҃с аша грѫѧще. ѡки де ѡмоу нȣ вълȣ ꙟ инимѫ де ѡмȣ нȣ поате гънди. че гѫтеѕе дȣмнеѕеȣ ѡаменилорȣ сеи чеѧ че факȣ вое лȣи.

ite lu Hs. și naite îngeriloru. O, fericați de ceĭa ce-și lasă părinții și frații și sororile și bratășii săi, și toatâ du*l*ćața de pre pământu dereptu Dumnedzeu, că aceĭa-*s* fiii lu Dumnedzeu și asĭamene cu î*n*gerii! O, fericați de soții, bărăbații și creștinele, ceĭa ce cur*un*du se voru lăsa și să voru erta de voĭa sa de-și voru prii|mi cu curâție, și fećorii de întâi, că aceĭa Du*m*nedzeu priimescu întru e*i*! O, fericați de oamenii ceĭa ce *să* roagă și dzua și nopte, că aceĭa gone*s*cu dirainte sa duhurile și ćas*u*rele relé! nu numai înrainte lui, ce și pr*é*spre elu întru d*u*hu. O, ferica*t* de cela ce-și ĭartâ vinovatulŭ seu și nimicâ nu ĭa de la elu, că acela nu-*l* va ǵudeca Hs. la ǵiud*e*țu! cu*m* grăește Pave*l* aposto*l*: să ĭa flămându vrăjmașu*l* tău, e tu-lŭ miluește și-i dă păine de-lŭ saturâ; deci, se veri face așa, cărbuni aprinși de focu aprindzi în capu*l* lui. O, ferica*t* de cela ce-și po*r*tâ trupu*l* în curăție, ĭară cu inima roagă Dumnedzeu, că D*u*hul Sf*ă*ntu spe acela odi*h*neșt*e* și scaunu*l* lu Hs. într-ânima acelue ĭaste! că acela trupu chemâ-să beserecă. O, fericați de omenii ceĭa ce frângu voĭa sa în toatâ viața sa, și noapte lucrurele sale, că aceĭa facu voe lu Dumnedzeu! Așa grăește Hs. în sf*ă*nta ev*an*gh*e*lie acelora: Buc*u*rați-vâ și vâ ve*se*liți, că mu*l*tu pr*é*țu ĭaste voao înpă|răției cerĭului, că întru părăție tatâlui miu mare viațâ ĭaste, și me*r*gu eu ma*i* m*u*ltu să gătedzu. Sf*ă*ntu*l* Pave*l* ap*osto*lŭlu*l* lu Hs. așa grăĭaște: och*i* de omu nu vădu, în inimâ de o*m*u nu poate găndi, ce gâtedze Dumnedzeu oameniloru sei ceĭa ce facu voe lui.

468

469

---

* Mai era scris o dată де, dar s-a șters.

IX

Ꙗръ ла ѕꙋа де џюдецꙋ дека ва џꙋдека пъкътошїи. ши-и ва арꙋнка ꙟ ꙗдꙋ. ши ва пꙋне оун мꙋнте де пеатрѫ прѣ гꙋра ꙗдꙋлꙋи де-л ва астꙋпа.

Ïară la dzua de gïudețu, deca va ğudeca păcătoșii și-*i* va arunca în ïadu, și va pune un munte de peatrâ pr*é* gura ïadului de-*l* va astupa...

X

Оамениї ботеѕаци чеꙗ че-ꙋ вис ꙟ пъкате. ши нꙋ се-ꙋ спо-
109. ведитꙋ| ши нꙋ с-аоу покъитꙋ. скꙋла-съ-вор ла ѕꙋа де џюдецꙋ. голи ши негри ꙟтꙋнекаци. стръмби ши гроѕави некꙋраци. ши юци. ши амаръ иви-се-ва фаца лwр. хитленѫ. кꙋм нꙋ се поате спꙋне спꙋръкѫчюне лорꙋ. оунора ле ва фи фаца ка църъна пъмѫнтꙋлюи. алъцїи ка тина спꙋркатѫ динꙟ оулиць. алцїи ка гоуноюл. алцїи
470 ле ва фи трꙋпꙋл пꙋ|тредꙋ. ка ꙋнь кѫине мортꙋ кѫндꙋ-и сарꙋ вїермїи динтрꙋ елꙋ. алтора ле ва кꙋрь динꙟтро wки смрад кꙋ пꙋрои. ши
110. вор фи ꙟгѫнфаци. ал|цїи ворꙋ фи негри ка ꙟсꙋш дїаволꙋл. алцїи вор фи ка пеиле аспїдееи. алцїи ка пїеꙗле асенꙋлꙋи. алцїи ка фꙋмꙋл верѕи. алцїи ворь фи сѫнџераци. алцїи ка пїеиле порꙋчилорꙋ. алцїи аспꙋмаци. алцїи ворꙋ фи гꙋноици. алцїи кꙋ тоатѫ спꙋрꙋкъчюне. динꙟ талпе пѫнѫ ꙟ капꙋ. гроѕави ши ꙟпꙋцици ꙟ тоате чипꙋриле. ачеꙗ тоци вор гръи оунїи кътрѫ алальци. w амар ноw ши юте. къ ачаста есте ѕꙋа де пои
111. венире лꙋ х҃с. кꙋм аꙋѕꙗмъ| пънь нꙋ ерамꙋ морци.

Oamenii botedzați, ceïa ce-u vi*s* în păcate și nu se-u spoveditu și nu s-au pocăitu, scula-să-vo*r* la dzua de gïudețu goli și negr*i*, întunecați, stră*m*bi și grodzavi, necurați și ïuți, și am*a*ră ivi-se-va fața lo*r* hitlenâ, cu*m* *nu* se poate spune spurăcâcïune loru. Unora le va fi fața ca țărăna pământulïui, alății ca tina spu*r*catâ diïn uliță, alții ca gunoïu*l*, alții le va fi trupu*l* putredu ca| unŭ căine mortu căndu-i saru viermii di*n*tru elu, altora le va cură diïntro *o*chi smra*d* cu puroi și vor fi îngănfați, a*l*ții voru fi negri ca *în*su*ș* diavolu*l*, alții vo*r* fi ca peile aspid*e*ei, alții ca pieïale asenului, alții ca fumu*l* verdzi, alții vorŭ fi săngerați, alții ca p*i*eile p*o*ruciloru, alții aspumați, alții voru fi gunoiți, alții cu toatâ spurucăcïune diïn talpe pănâ în capu, grodzavi și înpuțiți în toate chipurile. Aceïa toți vo*r* grà*i* unii cătrâ alalăți: O, ama*r* noo și ïute! că aćasta este dzua de poi, venire lu Hs., cu*m* audziïamŭ pănă nu eramu mo*r*ți.

XI

Ꙗрѫ кълоугърїи ла џюдецꙋ кема-и-ва дꙋмнеѕеꙋ. де дерѣпта са. оу чинь де себорꙋ маре де ворꙋ фи кълꙋгѫрїи чеꙗ че сѣꙋ покѫитꙋ. кꙋ покѫинце адевѫратъ. ши вор ꙟнтра ꙟ сф҃нта че-

Ïarâ călugării la gïudețu chema-i-va Dumnedzeu de derépta sa, u cinŭ de seboru mare, de voru fi călugârii ceïa ce séu pocâitu cu po*câ*ințe adevâratâ; și vo*r* întra

тате кȣ мȣлтѫ бȣкȣрїѩ ши кȣ
мȣлтѫ славѫ. еи-ши вор ръдика
мѫинил̃е сале ши ворȣ слъви ꙟ
сфн̃та троице ꙟтрȣ татѫлъ ши
фїюль ши ꙟ дх̃ȣл сфн̃тȣ. ши ворь
фи мȣлци перици деꙟ | чинȣлъ
кълȣгърескȣ къѕȣци ꙟ пъкате
112. ши | ворȣ ста де стънга лȣ х̃с.
веде-ворȣ ши ворȣ аскȣлта. ши
кȣ маре желанїе ворȣ стрига ши
ворȣ плъңе кȣ амарь маре.
ꙟшишь съ ворȣ оучиде прѣ сине
ȣнде вор веде слава сфн̃цилорȣ. ши
дарȣреле ши минȣната-ши фръм-
сѧце четъциеи. ши дȣлчаца ши
бȣнѫтате лоу х̃с. аша ворȣ веде
к-аȣ перитȣ. ши се-ȣ ꙟпъръцитȣ
де вїаца ꙟпъръциеи черюлȣи. ши
кȣ амар маре ворȣ плъңе. ши прѣ
сине се ворȣ ȣчиде. ши ворȣ зиче
113. ѡ ваи де нои | коум вом фи деспе-
ръцици де х̃с. ꙟ вечна векȣлȣи
114. амин. |

în sf*ă*nta cetate cu mu*l*tâ bucuriia
și *cu* mu*l*tâ slavâ. Ei-și vo*r* rădica
măinile sale și voru slăvi în sf*ă*nta
troițe întru Tatâlŭ și Fiiulŭ și
în D*u*hu*l* Sf*ă*ntu. Și vorŭ| fi mu*l*ți
periți deîn cinulŭ călugărescu, că- 471
dzuți în păcate, ș*i* voru sta de stănga
lu Hs. Vede-voru și voru asculta,
și cu mare jelanie voru striga și
voru plănge *cu* amarŭ mare. În-
șișŭ să voru ucide pr*é* sine, unde
vo*r* vede slava sf*i*nțiloru și darurele
și minu*n*ata-și frămsĭațe cetăției,
și du*l*c*é*ața și bunâtate lu Hs. Așa
voru vede c-au peritu și se-u înpă-
rățitu de v*i*iața înpărăției cerĭului.
Și cu ama*r* mare voru plănge și
pr*é* sine se voru ucide și voru zice:
o, vai de noi, cu*m* vo*m* fi desperățiți
de Hs. în vecia vecului! Ami*n*.

---

1. finalul *u* întreg foarte des:

аȣрȣ (94), амȣ [ръсȣ] (87), апрїнсȣ (91), адевьрȣ (96), анȣ (75, 96), амарȣ(98, de 2 ori, 99 de 3 ori, 100, 101), адȣкȣ (80, 81), адьпатȣ (81), аџютатȣ (82), беȣтȣ (87), биросȣ (94), боѵнȣ 103), батȣџокȣрескȣ (104), блъмȣ (76), бетегȣ (81), кȣпторȣлю (90), кьлкатȣ (93), кȣрванилорȣ (99), кȣмȣ (76, de 2 ori, 100), кьѕȣтȣ (101), кȣрȣндȣ (104, 106), кипоѵ (96), капȣ (111), кълȣгърескȣ (112), кȣцитȣ (79), кържȣ (81, 82, 91, 96), кълѫторȣ (82), черȣ (101), дирептȣ, дерептȣ (82, 87, 102, 106), диницилорȣ (90), дьрȣитȣ (93), диꙗволȣлȣ (93), дȣкȣ (73, 101, 103), дȣхȣ (107), дешертȣ (79), датȣ (82), ерамȣ (112), ертьмȣ (73), елȣ (91, 107, de 2 ori, 110), лорȣ, лѡрȣ (83, 91, 95, 104, 106, 110), фостȣ, фѡстȣ (89, 91), фьцарничилорȣ (99), флѫмънѕескȣ (103), фльмьндȣ (107), фрѫнгȣ (108), факȣ (108, 109), фолосȣ (78), фокȣ (80, 84, 85, 86, 87, 90, de 3 ori, 93, 107), гътатȣ (95), гътеѕȣ (109), гъндȣ (103), гръескȣ, грѫескȣ (75, 104), грешитȣ (106), гонескȣ (107), голȣ (80), џюдецȣ, џȣдецȣ (75, 85, 87, 107, 109, 110, 112), џȣкатȣ (87), ꙗдȣ, ꙗдоѵ (90, 109), ꙟпърѫтескȣ (93), ієѵаггелистоѵ (101), ꙟнџерилорȣ, ꙟџерїлорȣ (82, 106), ꙟпъръцитȣ (113), ꙟфрикатȣлȣ (76), ꙟдесатȣ (86), ленитȣ (90), локȣ (104), мьнкатȣ, мънкатȣ, мѫнкатȣ (83, 87, 89), мохорѫтȣ (93), менчиношилорȣ (98), мергȣ, мѣргоѵ (100, 105, 109), морȣ (101), мȣлтȣ, мȣлтоѵ (108, 109), мортȣ (110), мишелȣ (81), милȣитȣ (81), невьѕиндȣ (81), несвръшитȣ (96), нȣмърȣ (96), нестинсȣ (101), не-мȣ (86) = *ne am*, ѡмȣ, ѡмоѵ (81, 109, de 2 ori), ѡаменилорȣ (109), плинȣ (86), покѫескȣ (75, 101), покънтȣ, покѫитȣ (86, 110, 112) пъкателорȣ (102), пъкѫтошилорȣ (89, 102), пѫмѫнтȣ, пъмънтȣ (84, 94, 106), пїерȣ (101), перитȣ (83, 113), пречепȣ (101), плѫнгоѵ, плънгȣ (102, 103), прѣстолȣ (103), порекле́скȣ (104), прїимескȣ (107), пȣтредȣ (110), порȣчилорȣ (111), потȣ (78), пьрȣ (83), прѣцȣ (108), ръсȣ (87), рȣгатȣ (94), ръгъндȣ (79), сарȣ (110), сьритȣ (87), сфънтȣ (96, 108, 112), сфинцилорȣ (113), сънтȣ, синтȣ (78, 81, 87, 93, 100), сфѫдескȣ (101, 104) [167], сацинȣлȣ (103), скотȣ (104), споведитȣ (109), себорȣ (112), сȣфлетȣлȣ (74), сȣфлетȣ (73), сфрьшитȣ (75), спартȣ (78), серакȣ (81), сетосȣ(81), сфръниндȣ (84), сфитокȣ(84), сънинȣ(85), треснетȣ (85, 86), тотȣ (84), трекȣтȣ (78, 87), трȣпȣ (97, 108), тартарȣ (101), тьнгȣескоѵ (103), веселитȣ (87, 89), вешъментȣ (93), воиникȣ (102), въдȣ (104, 109), вьѕиндȣ (81), висȣ (75), въртȣ (78), векȣ (88, 96, de 3 ori, 97, 99, 103, de 2 ori), ворȣ (la viitor de vreo 60 de ori), ѕакȣ (73), ѕъкъндȣ (73), ѕикȣ (75), ѕисȣ, зисȣ (75, de 2 ori);

uneori finalul *u* e scris deasupra șirului, ca în фокȣ (85), сфѫдескȣ(101) etc.;

destul de des și finalul *u* jumătățit, expres prin ъ și ь: прецюрь (85), ворь, воръ la viitor(81, 83, 45 de 2 ori, 86, 102, 111, 112), ꙟпѫратȣлѣ (85, 87),

плинь (85, 95), векъ (74), мȣтъмъ (75), лȣѡмъ (75), адȣкь (80), ѡбидить, ѡбидитъ (80, 82), мишель (80), оучись (80), фȣратъ (80), лькȣитъ (80), грънтъ (80, 82), юбитъ (80), грешитъ (81), ѕикь (81), милȣить (81, 87), сълаши (82), клокотинъдь (84), ȣнь, оунь (86, 102, 110), динь (86), амъ, амь (75, 87, de 3 ori, 93), постить (87), покьить (87), ръбдать (88), бадцокȣрить, бадцокȣритъ (87, 90), клеветитъ (90), дерепть (105), дерепцилорь (90), ель, елъ (91, 105), слȣжить (91, 94), нȣмъръ (91), | [474] тоть (97), тȣтȣрорь (92), татѫлъ, татѫль (93, 112), нъскȣтъ (93), лȣатъ (93), раюлъ (95), ꙟвьцъторȣль (98), амаръ, амарь (98, de 5 ori, 100), дестоиникъ (99), перитъ (101), фокȣлъ (101), факь (104), виноватȣль (107), аȣѕиѧмъ (111), фїюль (112), чинȣлъ (112), съ-лъ, съ-ль (81, de 2 ori, 82), еи-лъ, еи-ль (82, de 2 ori), кȣ тоате-ль (79), де-лъ (79, 107), къ-ль (101), тȣ-лъ (107), де-мъ (86) = *de am*, не-мъ (86), = *ne am*, ши-мъ (87) = *și am* [168];

finalul *u* înlocuit prin paieric: вор' [ста] (74), ȣн' [серакȣ] (81), оун' [вешъментȣ] (93), ȣн' [кипоу] (96), оун' [мȣнте] (109), [съ-]л' [ворȣ лȣа] (82), вор' [веде] (83), [черюл]л' [ворȣ ꙟвьли] (84), вор' [кънта] (85), кȣм' (86), ꙟнцерилор' (90), вор' [дешкиде] (92), вор' [весели] (97), вор' [фи] (110);

nu cunoaștem nici un text românesc în care finalul *u* întreg și finalul *u* jumătățit sau chiar supres să se contrabalanțeze atît de bine, ceea ce concurge mult la eufonia stilului, de ex.: аȣ кьѕȣтȣ ши аȣ перитъ, фокȣлъ нестинсȣ, ȣнь кънне мортȣ, оунь воиникȣ, аȣѕиѧмъ пънь нȣ ерамȣ etc.

2. -ен- pentru actualul *-in-*: вешъментȣ (93), вешъменте (94), вешьментеле (92, și tot acolo: вешминте), менчюнѫ (80), менчюноши (100), менчиношилорȣ (98).

3. ꙟ întrebuințat ca vocală nazală: мѫнѫꙟчи (75), мънъꙟкѫ (99), приꙟсоаре (81);

деꙟ (76, 92, 93, 112), диꙟ (83, de 2 ori, 110, 111), динь cu ꙟ pus deasupra lui и (86), dar și дин (75, de 2 ori, 83, 84), ден (83), динтрȣ (93, de 2 ori);

прїнтрȣ, принтрȣ (98, 104, de 2 ori) și пентрȣ (99);

вр-ȣꙟ [бетегȣ] (82), вр-ȣꙟ [мишел] (82), вр-оꙟ [ѡмȣ] (81);

vocalizarea completă a nazalei: ȣ [сфитокȣ] (84), оу [чинь] (112), [вр']ȣ [ѡм] (81), ȣбра (78), негъдире (75), блѫѕїи (103), ꙟнаинте (73, 103, 106), наинте (82, și tot acolo: ꙟнаинте).

4. aproape totdeauna *-e-* în grupul *-è* + cons. + *e* sau *-è* + cons. + ѣ, acolo unde vechile tipăriture române pun regulat ѣ sau ѧ: асемене (74, dar 106: асѧмене), асемененеле (83), | [475] ачеле (78), челе (75), весте (79), сечере (79), сьцете (79), мȣнчеще (79), меле (75), тинереце (80), грѫеще, гръеще, грьеще (85, 91, 98, 100, 102, 105, 107, 108, dar 85 și 109: грѫѧще), алеце (86, de 2 ori), леце (87, dar 89: лѣце), време (87, 96, dar 86 și 100: врѣме), времѣ (76, 96), стелеле (91), алесѧ (91), ꙟчепе (92), мерце (92, 93), прїимеще (93), есте (74, de 2 ori, 95, 102, 104, 111, dar 103, 108, 109: ѧсте), ѡбиденше (98), чинстеще (98), клеветеще (98), хȣлеще (98, 100), теме (76), темѣ (99, și tot acolo: тѧме), покъеще (99), гьндеще (100), пїерде (100), беserекѫ (108, dar 105: бесѣрекь), бесерѣкь (100), пъзеще (100), подобеще (100), кеѧ (105), месѧлѣ (78), релѣле (75), релѣ (86, 107), споведеще (105), милȣеще (107), ѡдихнеще (108), дȣрерь (97), фецеи (86), четери (99), пȣтериле (85), шеде (92);

anormalul *e* pentru ѣ sau ѧ în grupul *-è*+cons. +*ă*: асерѫ(73, și tot acolo: сѣрѫ), кемѫ (108), хитленѫ (110), ꙟпърѫтескѫ (95), исповедескѫ (102),

дека (75, de 2 ori, 109 etc., nicăiri дѣка), гѫтесе (109) = *gătează*, unde totodată finalul -*e*=*ă* (cfr. mai jos, no. 16).

alte cazuri de *e* pentru ѣ sau ѧ: векъ, векȣ, векȣлȣи (74, 82, 89 etc., nicăiri вѣкȣ), мънгъещи (102), бетегȣ (82), бен (75), бе (80, 99), челȣе (98, de 2 ori, și tot acolo: челȣѧ), ачелȣе (108), [манка] ме (93, 94);

cfr. mai sus, p. 427, no. 4.

5. foarte des ѣ sau ѧ pentru -*e*: месѧлѣ (78), салѧ sau салѣ (83, 85), тѧ[ꙟчинден] (78), тѣ [мънинѧи] (78), сърачелѣ (78), марелѣ (75), [бȣрѫ] марѣ(82), фаптелѣ (76), фаптелѧ (86), пичоарелѧ(78), сȣфлетѣ (79), армелѧ (79), тинѧ (80), минѣ (89), капетелѣ (83, dar 85: капетеле), адънкȣрилѧ (83), лѣ [ворȣ пȣне] (82), преспрѣ (85), спрѣ (87, 92), релѣ (86, 107), тоатѧ (85), пъкателѧ (87), ютѣ (87), тримитѣ (90), клокотелѣ (90), алесѧ (91), темѣ (99), [вечи] дѣ [вечи] (100), спȣсѧ (101, și tot acolo: спȣсе), [вор] ръдѧ (103), сѧ [ꙟсетошаѕѫ] (103), ѧ = *e*, *este* (76, de 2 ori, 107), [часȣл де] мортѧ (73), нимѣ (76), 476 [мȣлтѫ] бȣкȣрїѧ (112), прѣ [пъмънтȣ] (94), прѣ [чине-ва] (80), прѣ диаволȣлȣ (93), прѣ [гȣра] (109), прѣ [сине] (113, de 2 ori), прѣ [фаптелѣ] (76), прѣ [мишеи] (98), прѣ [алцїи] (98), прѣ [крȣче] (98);

mai rar ѣ sau ѧ pentru -*e*-: бѣȣтȣриле (78), весѧлїѧ (82), стелѣле (84), месѧлѣ (78), дѣрепта (86, 91), дѣрепци (103), прѣцȣ (108), прѣцȣл (88), плъницѣре(89), ꙟпрѣȣнѫ(96, de 2 ori), мѣргоу (100), бесерѣкь (100), прѣспре (107), релѣле (75);

ѧ pentru *e*- numai în: [се ва весели де] ѧи (87);

cfr. mai sus, p. 427, no. 5.

6. finalul ъ trecut în *e* după ц: пелице (93), фръмсѧце, фрѫмсѣце, фрѫмсѧце (90, 94, 113), троице (112), тинереце (80), покѫинце (75, 86, 100, 112), cfr. mai sus, p. 427, no. 6;

în фьцерїе medialul -*e*- = -*ă*- poate să fie datorit acomodațiunii cu -*ie*.

7. *oa* bine păzit, afară de: морте (75, 80, 83), мортѧ (73), моръте (97), порта (92, 105), плое (96), портѫ (108), ѡмени (86), ѡменїи (80), vocativul ѡме (75, 76, 78), нопте (107), гроѕѫ (79), сореле (90, 93), сѡрелȣи (91), коморъле (92, și tot acolo комоарѫле, cu а scris deasupra lui о, ca și la 95 în соареле);

oo pentru *oa*: тоѡтѫ (98), ноѡпте (78);

ua pentru *oa*: тȣате (79);

oa pentru *o*: воаѧ (106, dar 108: воѧ).

8. confuziunea între *o* și *u*: ȣꙟ (82) și оꙟ (81), дȣмнȣл și домнȣл (76), цодецȣ (90, pe aiuri: цȣдецȣ și цюдецȣ), сорорїле (106), вадцокорнѧи (78), lîngă вадцокȣрить (86, 90), портѫ (101) = perfectul *purtă*, și mai sistematic în: ꙟтро [слава] (94), динꙟтро [ѡки] (110), ꙟтро [пъръцинѧ] (90, dar 109: ꙟтрȣ пърьцїе).

9. мънниле (112), мънни (94), пъние (107), кънне (110), dar o dată și мѫниле (78) fără -*i*-.

10. фїерȣл (91), пїатрь (102), пїетри (94, 95), пїерде (100), пїердȣт (86), пїерȣ (101), пїенле (111, cu ї scris deasupra, dar tot acolo și: пенле), вїермїи, вїерьмїи (79, 110, dar 101: вермїи), фїери (83, cu ї scris deasupra),

мїє8 (88, de 3 ori, o | dată cu ї deasupra) și мїен (73, 89), reduse apoi la мї8 (93, 109) și мїн (88), dar și fără -*i*-: ме8 (74), мен (73, 74, 88, de 2 ori);

пїєѧлє (111) pentru пїєлє sau пїѧлє;

пеатрѫ (109), cfr. mai sus, p. 293, no. 6, p. 373, no. 13.

11. lungirea accentatului *i* prin reduplicare: мъниїнѧ (84) și la genitivo-dativ: мъниїнеи (104), богъцїне (95), прїнминци (88);

reduplicarea neaccentatului *i*: морцїнеи (80), вїнаца (113).

12. -їєѧ- pentru -їѧ-: пїєѧлє (111), милостенїєѧ (103), cfr. mai sus, no. 10.

13. afereza lui *a* pentru a înlătura hiatul: кътє-и [грешитъ] (81) = *căte ai*, де-и [аџютат8] (82) = *de ai*, не-м8 [покѫнит8] (86) = *ne amu*, не-м [покьнить] (87) = *ne am*, не-мъ [пїєрд8т] (86), де-мъ [бадџок8рить] (86) = *de amu*, ши-мъ [сьрит8] (87) = *și amŭ*, не-8 [ѕис8] (75) = *ne au*, ме-8 [дьр8нт8] (93) = *me au*, те-8 [р8гат8] (94) = *te au*, че-8 [грешит8] (105) = *ce au*, че-8 [л8крат] (87), че-8 [вис] (109), се-8 [фък8т] (84) = *se au*, се-8 [споведит8] (109), се-8 [ѱпъръцит8] (113), rareori și contracțiunea fără afereză: сѣ8 [покѫнит8] (112), сѣрь [фи] (83), сѣ8 [сфрьшит8] (75), сѣ8 [спарт8] (78) etc., sau prin apocopă: с-аѹ [п8кънит8] (110);

de aceeași natură: депои (111) = де апои (73);

маинте (92) = *mai ainte*;

ѡ мар8 (99) = ѡ амар8 (ibid.).

14. [ѱтр8] пьръцїє (109), [ѱтро] пърѫцнѧ (90), afereza lui *in-* explicată mai sus, p. 379, no. 46, cfr. t. 1, p. 412, no. 8.

15. după *s*:

ă trecut în *e*: серак8 (81, dar 78: сърачии), себор8 (112);

" " " *i*: синт8 (78, 87, 93, dar 81, 100: сънт8);

e " " *ă*: съкьре (79), сънин8 (85).

16. după *z* trecerea vocalei obscure în *i*: вьѕинд8 (81), невьѕинд8 (81);

гѫтеѕе (109) = *gătează*.

17. alte particularități vocalice:

лѫ е (76) = *le e*, cfr. p. 232, no. 9;

пачиле (104), алат8ре (96);

фрѫмсѧце (113 etc.), ѱфрѫмсѧцате, ѱфръмъсецате (95, 96);

ѕ8а (78, 90, 105, 107, 109, 110, 111) = *ziua*;

ы = *i*: архаггелы (85), архаггелыи (92), апостолы (94);

ѱнишии (105) = ѱшишь (113);

бе8т (89), бе8т8 (87), бѣ8т8риле (78), nicăiri cu *bă*-, cfr. t. 1, p. 418, no. 31;

деспеъръцици (114) = *despărțiți*;

чътъцїен (92, dar 113: четъцнеи), cfr. p. 159, no. 11;

metateza licuidei: тльхарилѡр (98), бръна (98), звръли (90).

18. șovăirea între *u* și *iu* după џ: џюдецȣ (75 etc.) și џȣдецȣ (76), аџȣта (78) și аџютатȣ (82), џȣкатȣ (87) și џюкан (78);

șovăirea între *i* și *iu* după ч: менчюноши (110) și менчиношилорȣ (98).

19. -лю, -люи pentru -лȣ, -лȣи: кȣпторȣлю (90), пъмьнтȣлюи (110), cfr. mai sus p. 375, no. 18, p. 428, no. 9.

20. trei cazuri de trecerea lui *n* în *r* întocmai ca în Texturile măhăcene: пȣре (86) îndreptat apoi în пȣне, și pe una și aceeași pagină: дираинте și ꙟраинте (107).

21. o predilecțiune foarte pronunțată, aproape exclusivă, pentru џ contra lui ж: џюдец, џюдецȣ, џȣдецȣ, џодецȣ (75, 76, 85, 87, 90, 97, 107, 109, 110, 112), џюдецȣлȣи (87, de 2 ori), џȣдека (107, 109), џюдечи (83), аџȣта (78), аџютатȣ (82), џюкан (78), џȣкатȣ (87), џȣнге (79), аџȣнъторїи (105), џюрѫ (98), бадџокȣрь (104), батȣџокȣрескȣ (104), бадџокоримѧи (78), бадџокȣрить (86, 90),

numai în primul fragment, cel imitat după Neagoe Basarab: жȣдече (74).

22. acomodațiunea:

progresivă: $t + c$ din $t + g$: ръстикнитȣл (84), cfr. mai sus, p. 110, no. 17;

479 regresivă: $d+\acute{g}$ din $t+\acute{g}$: бадџокȣрь (104), бадџокоримѧи (78), бадџокȣрить (86, 90) din батȣџокȣрескȣ (104).

23. nu se observă nici o deosebire între з (= *z*) și ѕ (= *dz*): зикȣ și pe aceeași pagină ѕикȣ (75), зиче (113), невъзȣци și tot acolo вьѕиндȣ, невьѕиндȣ (81), доиспръзѣче și tot acolo дѡаѡспрѫѕѣче (94) etc.

24. conservarea slavicului *h* devenit la români actualmente *f*: поχтѫ (97), поχтеле (97), праχȣл (78), cfr. p. 112, no. 50.

25. alte particularități consonantice:

o din *va*: лȣѡм (81), лȣѡмъ (75);

спе (108) = спре (92);

бȣчина (82), боѵчина (85) = actualul *buciumá*;

чимпои (99) și чинпои (78);

vără = *fără* (cfr. mai sus, p. 240, § 5), însă poate numai prin aliterațiune cu cuvintele ce-i preced: ворȣ весели вьрѫ [де старе] (96);

сфвинцилорȣ (105), compromis între forma сфънтȣ și forma свънтȣ, cfr. mai sus, p. 218, no. 9.

26. întrebuințarea corectă a articlului *al*: але сале пъкате (74), дои ꙟџери аи лȣ χристос (81);

a pentru *ale*: корнȣре а пѫмьнтȣлȣи (82);

алальци (111), алалта [сѣрѫ] (73);

cfr. mai jos, no. 27.

27. tripla articulare în construcțiunea adjectivului cu substantivul: пькателе [меле] челе релѣле (75);

în construcţiunea substantivului între două adjective: марелѣ џюдецȣ чела ⸭фрікатȣл (75);

în construcţiunea adjectivului cu genitivul: прѣ-чинстителе але лȣи [мънии] (94).

28. dupla post-articulare în construcţiunea substantivului cu adjectivul мареле патріархȣл (98);

pentru чинститȣл капȣл еи (93), cfr. mai sus p. 429, no. 15;

дестоиничии лȣминации фечорїи тъи (94). 480

29. nearticularea:

a) a substantivului de-naintea genitivului: пъръціе татълȣи (109), пїелле асенȣлȣи (111), венире лȣ христос (111), фръмсѧце четъцией (113), бȣнътате лоү христос (113), юбире трȣпȣлȣи (78), преюбире трȣпȣлȣи (80), фїи лȣминїеи (88), вое лȣи (90, 108, 109);

b) a substantivului de-naintea posesivului: негъдире та (75), юбосте та (78), тънгȣире воастръ (89);

c) după *tot*: тоwтъ лȣме (98), тоатъ спȣрȣкъчюне (111), ⸭ тоате ѕиле (76);

d) калъкъ крȣче (99), ва апринде лȣме (84), аци лъсат лȣме (88);

e) ѕȣа ши нопте (107), ѕȣа ши ноwпте (78);

f) моарте фъръ де весте вине (79).

30. numai într-un loc: лȣи христос (86), pe aiuri pretutindeni: лȣ дȣмнеѕеȣ (74, 76, 82, de 2 ori etc.), лȣ христос (81, de 2 ori, 82 etc.)...

лȣи ієvаггелистоү (101).

31. genitivo-dativul femeiesc cu *-eei*: фецеей (86), ѕилеей (91), wдихнѣлеей (94), сфинтеей (96), аспидеей (111, cu un е scris deasupra şirului);

cu *-iei*: скриптȣрией (75), лȣминїеи (88), лȣниеи (91), четъцией, чътъцїеи (92, 113);

cu *-iiei*: морцїиеи (80), мънїиеи (104), cfr. mai sus no. 11.

32. pluralul cu *-ure*: часȣреле (107, dar 83: часȣриле), хитлѧнишȣгȣре (78, dar 97: хитленишȣгȣриле), гласȣре (78), корнȣре (82, 95), лȣкрȣреле (108), пъкȣре (96), ръȣреле (84), чинȣре (85, 91), вънтȣре (86), дарȣреле (113, 92 şi tot acolo: дарȣриле), родȣре (95), локȣреле (104), бисорȣре;

cu *-ră*: коморъле (92), комоаръле (92).

33. *ară* pentru actualul *ar*: аръ слобоѕи (102), аръ пръвъли (102), аръ фи (102), аръ ѕъче (80), аръ пȣте (79) etc., cfr. mai sus, p. 378, no. 42.

34. верї фаче (107), вери мȣри (75), вери грижи (76), вери теме (76), вери кȣтремȣра (76). 481

35. *su*, *sŭ*, *s'* pentru «sunt»: ачеѧ соү фїии (104), ачеѧ-с фїии (106), мари-с ⸭чиинте лȣ (104), оүнде ци-сь (78).

36. gerundivul cu *-undu*: кȣрȣндȣ (104), de la forma arhaică *a cură* = lat. *currere*: ле ва к ȣ р ь дин⸭тро wки (110), de unde totodată a doua persoană a imperfectului *curei*: к ȣ р е и ши съриѧи, cfr. mai jos, no. 38.

37. de trei ori vocativul ѡме (75, 76, 77), dintre cari de două ori în compoziţiune cu *suflet*: соуфлете-ѡме, сȣфлете-ѡме (76, 78).

38. imperfectul cu *-ĭa* de la verbele cu *-ire*: желȣнѧн(75), аȣѕнѧн (75), аȣѕнѧмъ (111), юбнѧн (78, 79), сърнѧн (78), dar şi cu *-ie*: досъднен (78);

imperfectul cu *-e* de la verbele cu *-ere*: темен (75), веден (76), ꙟчнȣден (78), оучиден (78), кȣрен (78);

prima persoană a imperfectului fără *-m*: [eu] кȣ вон грѫнѧ (73) = actualul *grăiam*, cfr. mai sus, p. 197, no. 15.

39. infinitivul cu *-e* pentru *-ѣ*: [ва] веде (87, 88), [ворȣ] веде (83, 86, 113, de 2 ori), веде [-ворȣ] (113), [ворȣ] аве (97, de 2 ori), [ва] шеде (92, dar 85: ва шедѣ), [аръ] пȣте (79), [аръ] ѕѫче (80);

la imperativ: [нȣ] веде (98).

40. trecerea din conjugaţiunea *-ire* în conjugaţiunea *-are*: *fericat* sau *ferecat* pentru *fericit*: ферикат (107, 108), ферикаци (103, de 3 ori, 104, de 4 ori, 105, 106, de 2 ori, 107, 108), ферекацїи (97), ферекаци (102, 103, de 3 ori, 105), unde să se observe totodată re-ntoarcerea analogică a lui ч la к, cfr. mai sus p. 133, no. 50;

гътит (89) de la *a găti* alături cu гътатȣ (95) de la *a găta*, гѫта (85), fără vreo diferenţiare semasiologică.

482 41. trecerea din conjugaţiunea *-ĕre* (-ере) în conjugaţiunea | *-êre* (-ѣре): [ворȣ] ꙟвїѧ (83, de 2 ori) lîngă organicul: [ворȣ] вїе (97), de la care perfectul compus *a vis*: анин тън ѧн висȣ (75), чеѧ че-ȣ вис ꙟ пъкате (109).

42. din асемене (74) o formă amplificată cu *-le* prin analogie cu *doile*, *treile* etc.: воръ ста тоци асеменеле, cfr. t. 1, p. 90, nota 3.

43. pronumele pleonastic: алтора ле ва кȣръ (110), тȣтȣрорь ле ва дешиде (92), оунора ле ва фи (110), трȣпȣл ци-л вор мънка (79), анин тън ѧн висȣ (75), алцїи ле ва фи трȣпȣл (110), черюл л ворȣ ꙟвьли (84), кънд-ȣ-и сарȣ вїермїи динтрȣ елȣ (110) etc., dar şi fără pleonasm, de ex.: пъкателе тале че ан фѫкȣт (80), ачелора есте ꙟпърѫцїѧ (104).

44. acuzativ fără *pre*: вою милȣи вон (89), роагь дȣмнезеȣ (108), дȣмнезеȣ примескȣ ꙟтрȣ ен (107), ачела нȣ-л ва цȣдека хрıстос (107).

45. metateza sintactică: веде-ворȣ (113), кемѫ-съ (108), фи-ва (84, 93), ста-ворȣ (91);

мѫ дȣкȣ еȣ ȣнде аколо (73), амаръ нвч-се-ва фаца лѡр (110).

46. construcţiunea incorporativă, нвн-се-ва (110), кема-н-ва (112), скȣла-съ-вор (110).

47. specimen de ne-ngrijire stilistică: съ скоалъ ꙟ сфънта дȣминекѫ шн ꙟ празднічеле лȣ хрıстос де съ скоалъ де ноапте де се роагь лȣ хрıстос шн съ роагѫ сфвинцилорȣ съ се роаце лȣ хрıстос дерепть ель шн мергȣ ла бесѣрекь шн съ споведеще (105), cu două « scoală », trei « se roagă » sau « să roage », trei « lu Hristos », şi confuziunea între singular şi plural;

мȣлтȣ прѣцȣ ѧсте воаѡ ꙟпърцнен черюлȣи (108) = ? [169];

рънстикнитȣл лȣ хрıстос (84) = ? [170];

48. cazuri interesante de disimilațiune sintactică:

forma viitorului disimilată în directă și metatetică: веде-ворȣ ши ворȣ аскȣлта (113), фи-ва атȣнчи ши ва апринде (84), ва лъса ши динтрȣ ѧ славѫ неспȣсъ фи-ва (93);

pronumele disimilat prin postpunere și prepunere: бȣкȣраци-вѫ ши вѫ веселици (108), адȣчеци-вѫ лȣкрȣл ши вѫ прїимици прѣцȣл (88); 483

кȣ маре желанїе ворȣ стрига ши ворȣ пльнџе кȣ амарь маре (113);

сѣрь фи де фїери мьнкаци, саȣ де пасери мьнкатȣ, саȣ де пещи мънкацїи (83);

cfr. mai sus, p. 61, no. 35, p. 133, no. 42, p. 164, no. 49, p. 197, no. 17, p. 234, no. 40, p. 379, no. 53;

acest fel de *chiasmus* este cu atît mai remarcabil, cu cît în vechile texturi române el nu este nicidecum rezultatul unei preocupațiuni stilistice, ca bunăoară la Cesar în: «*pro vita hominis nisi hominis vita reddatur*» (*D.B.G.*, VI, 16), ci se produce într-un mod instinctiv, involuntar, și lesne se poate observa pînă astăzi în graiul țăranului;

către exemplele de disimilațiune sintactică din volumul lui popa Grigorie, iată — tot din secolul XVI — altele cîteva din *Omiliarul* lui Coresi: фолосѣще-не ши не слобозѣще (VIII, 6), кьтрѫ дȣмнезеескȣль ши фрьмсецатȣлȣи ачестȣи (= către frîmsețatul acesta) адъпость (XVII, 9), кътрѫ ꙟцелегѫторїи ши пречепѫторилѡр (= precepătorii) (XXVI 12), нȣ ноуман пропоседȣнѧ ши съ ꙟвѣце (= învăța) домнȣль (XXIII, 14), врѣ непречепȣцїи ши пизмашїи юудении а ѡкърѫ ши съ аскоунзѫ (= a ascunde) (XXV, 3), ѡпрескȣ-не-ши не ꙟпарть (XXV, 9), аратѫ-не ши не споуне (XXVI, 3), топѣще-се ши се поутредѣще (XXIX, 4), припѣще-се ши се невоѧще (ib.), гръескь къ дȣлчеле е амарь ши амарȣлȣи (= că amarul e) дȣлче (XXIX, 12), съ се мѣстече дерепцилѡрь хитлѣнїи ши коурацїи спoуркацилѡрь (= spurcaților curați) (XXX, 15), слобозиpermalink-не ши не милȣи (XXXV, 4), ръстигнескȣ-се ши се скоалѫ (XXXVI, 15), де испита лоуи ши де хитленїѧ-и (= hitlenia lui) (XXXVII, 8), съ ва фи фость ши богать саȣ ши съракь, ѡаре маре ѡаре микь,варе бътрѫнь варе тьнѫрь, съ е домнь сь е бѡѧри (XXXVIII, 11) etc.;

în *Psaltirea* sa, Coresi disimilează mereu, deși originalul slavic nu-i oferea nici un fenomen sintactic analog, de ex.: | веселескȣ-мѫ ши мѫ бȣкȣрь, unde slavonește pronumele nu-și schimbă nicidecum pozițiunea: възвеселѧ сѧ и възрадȣѫ сѧ (Ps. IX). 484

49. expresiuni caracteristice:

нȣ дъ локȣ мънїеи (104);

фаче фацѫ ла дѡмни (99);

лъсаци-мѫ ꙟтрȣ анȣ (75), cfr. p. 296, no. 54;

поарть гъндȣ боунȣ кътрѫ ... (103);

аи гръитъ бине дерептȣ вр-ȣꙟ ѡм (82);

ден ꙟ тоате (83);

че нȣман че (76) ...

50. fraza: ѡ амар преѡтȣл чела че нȣ е дестоиникъ ши кънтѫ летоургїе, кȣм ноу се пoкъеще, че съ ласъ фокȣлȣи де векȣ (99) a fost aproape literal-

mente reprodusă de popa Grigorie în Legenda Duminicei: вали де де преоутолȣ чела че но-и достоинникъ ши кънтъ летȣргїе, коум нȣ се покъѧще, че съ ласъ фокȣлȣи де вѣкȣ (13).

51. *gintu*: фрацилор ши соции мїеи ши џ и н т ȣ л ши кȣноскȣцїи (73), џ и н т ȣ л тѫȣ ши фрацїи тѫи ши пърницїи тъи ши соцїи (76), prin urmare cu o altă nuanță de sens decît mai sus, la p. 381, no. 58, și anume cu o accepțiune mai specifică latină de *gens* « colectivitatea consîngenilor »: « *les deux mots* gens *et* familia, *pris au point de vue politique, sont entre eux comme le tout est à la partie ;* gens *est la souche qui contient ordinairement plusieures familles ;* familiae *en sont les branches*... » [1]* ;

să ne mai aducem aminte că românii au conservat tot din latina și termenul cel subordinat *fămeie* = *familia*, vezi în *Texturi măhăcene*, p. 61, no. 37, pe lîngă care să se alăture următoarele pasage din *Noul Testament* tipărit în Alba-Iulia la 1648:

карелe де але лȣи ши маи врътосъ де ф ъ м ѣ ѫ са нȣ поартѫ грижe = si quis autem suorum et maxime *domesticorum* curam | non habet = εἰ δέ τις τῶν ἰδίων καὶ μάλιστα ο ἰ κ ε ί ω ν οὐ προνοεῖ (Paul. ad Timoth., I, V, 8);

485

дентр-ачеѫ сънтȣ ачещѣ че нъвълескȣ ꙟ ф ъ м е и ши дȣкъ пре мȣери кȣпринсе = ex his enim sunt qui penetrant *domos* et captivas ducunt mulierculas = ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς ο ἰ κ ί α ς καὶ αἰχμαλωτίζοντες γυναικάρια (Paul. ad Timoth., II, III, 6);

ботезат-амъ дерепть ачѣѫ ши ф ъ м ѣ ѫ Стефанеи = baptizavi autem et Stephanae *domum* = ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ ε ἶ κ ο ν (Paul. ad Corinth. I, I, 16)... ;

ei bine, ambele aceste venerabile resturi juridice ale Romei, *gens* și *familia*, au pierit astăzi cu desăvîrșire din graiul poporului român, reintroducîndu-se în zilele noastre ca neologisme.

52. акмȣ (73, 75, 76, 79), cfr. p. 296, no. 51 etc.

53. амȣ (74, 79), cfr. p. 382, no. 69.

54. *ni* = « iată » prin afereza din *iani* (cfr. p. 112, no. 48): ни амȣ сȣфлетѣ чине аръ пȣте (79) = «*iani* dară, suflete, cine etc. », ни съ-лъ ръпим (81) = « *iani* să-l răpim » [171].

55. хитлеии (89), хитленѫ (110), хетлѫншȣг(87), хитлѫншȣгȣре (78) etc., cfr. mai sus, p. 112, no. 53.

56. *îngînfat*, care a conservat astăzi numai semnificațiunea morală de « vaniteux », « orgueilleux », are aci literalmente sensul fizic al francezului *gonflé* = it. *gonfiato* = lat. *conflatus*: алтора ле ва кȣръ дин-тро ѡки смрад кȣ пȣрои ши вор фи ꙟ г ъ н ф а ц и (110);

---

[1] B a r r a u l t, *Traité des synonymes de la langue latine*, Paris, 1853, p. 673—4.

*„Cele două cuvinte, *gens* și *familia*, înțelese din punctul de vedere politic, se raportează unul la celălalt ca întregul la parte ; *gens* este trunchiul, care are în mod obișnuit mai multe familii ; *familiae* sînt ramurile ..." *(n.ed.)*.

cu toate astea, o legătură etimologică între al nostru *gînfat* și latinul *conflatus* este foarte anevoie de stabilit, nefiind în fonetica română nici un caz de *gîn-* = *con-* și *-fa-* = *fla-*;

unica ipoteză plauzibilă pentru a apropia pe *gînfat* de *conflatus* ar fi o formă intermediară metatetică *clonfat* (cf. *chiag* = *clag* din *caglu* = *coagulum*), de unde *glonfat* cu *g* din *c* de-naintea licvidei (cfr. *gras* = *crassus*), apoi *ghinfat* (cfr. *ghindă* = *glandem*) [172].

57. *a pridădi*: придъдиції чеѧ че-и скотꙋ алції де пре локꙋреле лорꙋ (104), vezi t. 1, p. 442, no. 147. 486

58. *spată*: кꙋ спатѫ ши кꙋ кꙋцитꙋ (79), cfr. mai sus, p. 166, no. 71.

59. *auscund* =obicinuitul *ascund*: тоате аꙋскꙋнсꙋриле (86), ⸭троу аꙋскꙋнс (89), adecă de două ori, ceea ce cu greu s-ar putea atribui unei erori grafice, dar într-un loc și: аскꙋнсꙋриле (83);

au- să nu fie oare aci = *ab-* din lat. *abscondo*? [173].

60. *căce* = «pentru ce» sau «de ce»: ѡ кѫче н-ам поститъ? ѡ кьче н-ам млъꙋитъ мишеии? ѡ кьче нꙋ не-м покьитъ? (87), cfr. mai sus, p. 383, no. 73, p. 199, no. 40.

61. *mișel* pretutindeni cu sensul de «sărac», *misellus*: мишелꙋ (81, 82), мишеи (98), мишеии (74, 83, 89, 99, 103), мишелиѧ (104).

62. блъмꙋ (76), cfr. p. 199, no. 33, p. 382, no. 64.

63. пелице (93), cfr. p. 133, no. 51 etc.

64. *bisor* = «un fel de piatră scumpă»: кꙋ мъргъритарю ши кꙋ бисорꙋре (95), învederat paleoslav. бисьръ «margarita» (Miklosich);

cu o pagină mai sus: *birosu*, iarăși o «piatră scumpă»: кꙋ пїетри скꙋмпе, кꙋ бипосꙋ ши кꙋ мъргьрїтарю (94), dacă nu este o metateză din *bisoru* = бисьръ, atunci cată să fie rusul *бирюза* = turc. *pîruzè* = neogr. περουζὲ «turquoise» [174].

65. *prinsoare* = «temniță, închisoare»: аи млъꙋитꙋ вр-о⸭ ѡмꙋ ⸭ при⸭соаре (81).

66. *a înfereca* = ? ничи аці аскꙋлтат іеваггеліе ши скриптꙋра, ниче ⸭ферекаци оученичии мїеи (89) [175].

67. *asen* = lat. *asinus*: алції ка пїеѧле асенꙋлꙋи (111), cu conservarea română specifică a latinului *s* între vocale, întocmai ca în *casă* = *casa*, *Rusalii* = *Rosalia*, *nas* = *nasus* etc., | unde toți ceilalți neolatini 487 îl pronunță ca *z*, ceea ce probează că *asen*, actualmente de tot pierdut prin concurență cu *măgar*, nu era o vorbă împrumutată, ci adusă din Italia.

68. numiri de instrumente muzicale: цюкаи ⸭ гласꙋре де чипнои (78), кꙋ чимпои ши кꙋ четери ши кꙋ алъꙋте (99);

alăută — vezi t. 1, p. 267, no. 5;

ceteră = lat. *cithara*, dar prin intermediul maghiarului *citera* = germ. *zither*, cfr. Cihac, *Dict.* I, p. 52 [176];

cimpoi sau *cinpoi* = it. *zampogna* = lat. *symphonia*, cfr. francezul dialectic *chinfounio* și *sampogna* « cornemuse »[1].

69. *creștină* cu sens de « nevastă », « uxor »: ѡ фернкацн де соцїн, бъръбацїн шн крещннеле (106), cfr. în t. 1, p. 125, nota, sensul pejorativ dat cuvîntului *creștin*.

70. *a încinde* = lat. *incendere*: ꙟчнндеи (78).

71. *înfricat* = actualul *înfricoșat*: ꙟфрнкацнн ꙟџерн (76), ꙟфрнкатȣл џȣдецȣ (76), cfr. p. 296, no. 53.

72. бецнцнлор (100) = actualul *bețivilor*.

73. *a sfrăi*: [марѣ] сфрънндȣ (84), pentru reduplicatul *a sfrărăi*, despre care vezi mai sus, p. 383, no. 63.

74. тартарȣ (101)= « iad », gr. τάρταρος, lat. *tartarus*, trecut și la slavi: тарътаръ (Miklosich).

75. џюдечи стрьмбн шн ꙟпърацїн (83), cfr. p. 383, no. 75.

76. *giudeț* se întrebuințează cu două înțelesuri:

a) ca « judecată »: ворь гѫта скаȣнȣл де џюдецȣ (85), фокȣ ꙟнаннте џюдецȣлȣн (87), фрнка џюдецȣлȣн (87), ва џȣдека хрнстос ла џюдецȣ (107), ѕȣа де џюдецȣ (90, 109, 110), ла џюдецȣ кема-н-ва (112) etc.;

488 *b*) ca « judecător » sau « tribunal »: марелѣ џюдецȣ чела ꙟфрнкатȣл (75), ꙟпѫратȣль џȣдецȣ хрнстос (87), ꙟфрнкатȣлȣ џȣдецȣ (76);

cfr. mai sus, p. 236, no. 64, p. 383, no. 76.

77. *să*, *se*, cu sensul « dacă »: съ-л ворȣ лȣа (82, de 2 ori), сѣрь фн (83), се верї фаче (107), съ ѫ фльмьндȣ (107), съ те верн сфьдн (105).

78. е = « iară »: е тȣ-лъ мнлȣеще (107), cfr. p. 61, no. 36, p. 134, no. 55 etc.

79. *spre* cu sensul latinului *super*: шеде спре скаȣнȣл (92).

80. преспрѣ (85), преспре (106), прѣспре (107) = actualul *peste*.

81. *au* = lat. *aut*: аȣ боуне аȣ релѣ (85), cfr. p. 235, no. 56 etc.

82. *bratăș*: = « văr » sau « fîrtat »: фрацїн шн сорорнле шн братьшїн (106), slav. братъ « frate ».

83. imperativul пасѫ (94) = « du-te », « pășește ».

84. *felĭu* = « specie animală »: ѡаменїн шн тоате фелюрнле (85).

85. *bură*: де трен ѡрн кȣ фрнкѫ шн бȣрѫ марѣ пъмьнтȣл се ва кȣтремȣра (82), кȣ маре боурѫ шн кȣ маре треснетȣ (85), învederat slav. боура « procella », « tempestas » (Miklosich), pe care d. Cihac (Dict., I, p. 1) confundă în modul cel mai nemetodic cu derivatele din latinul *vapor*.

86. тоцн мȣнцїн шн тоате мѫгȣрнле (84).

87. доаръ (75, 80, de 3 ori, 81) = « peut-être ».

---

[1] *Revue des langues romanes*, t.6 (1874), p. 478 [177].

88. фоамени (97), în loc de фоамеци, plural de la фоамете;

să fie oare printr-o eroare grafică? ori printr-o falsă analogie cu pluralul *oameni?* [178].

89. талпе (111), талпѣ (93) = actualul *talpă*.

90. *ĭute* cu sensul slavicului лютъ, лютѣ: кꙋ грозѫ ю т е ↑ тоате кинꙋриле (79), амарноѡ ши ю т ѣ (87), амар ноѡ ши ю т е (111).

91. slavisme mai insolite: ѡтци «părinți» (98), Златаоустъ «Crisostom» (98), богословъ «teolog» (101), смрад «putoare» (110), сфитокꙋ «sul» (84), vocativul бечиснице (75) = slav. безъчьстьникъ «infamis», юбосте (78) = slav. любьство «amor».

92. despre accentuațiune și intrebuințarea paiericului, nu avem nemic de adaus către cele spuse la texturile precedinți.

93. vocala irațională ъ sau ь:

după *r*: віерьмїи (79), бърьбацїи (106), моръте (97), поаръта (85), неерътаци (101), спаръце (102), спꙋрькѫчюне (110), ↑пърьцить (113) = *înpărțitŭ*, деспеърцици (114);

după *l*: талъпь (93), кълька (99), калъкѫ(99), аскꙋльтѫ (89), альтꙋѧ (98), альцїи (96), алъцїи (110), алътъ (81), алальци (111), кълъдꙋрѫ (96);

după nazală: кꙋмъпьнѫ (80), стрꙋмъбїи (86), клокотинъдь (84);

după *ș*: скрꙋшькарѣ (90) [179].

94. vocala irațională *u*: спꙋрꙋкьчюне (111), порꙋчилорꙋ (111) [180].

POST-SCRIPTUM
LA
CĂLĂTORIA MAICEI DOMNULUI LA IAD

SÎNTUL PETRU ȘI MUMĂ-SA

§ 1. Ne sosește în acest moment importanta lucrare a profesorului Miklosich: « Despre migrațiunile românilor în Alpii Dalmatini și-n Carpați », unde — între celelalte — ne întîmpină următoarea narațiune în dialectul istriano-român:

DE LA MAJE LU SVETI PETRU, CHE VIRE FARA DIN PKÈ TOC ANJ OPT ZILE

Sveti Petru avut a (vut a) ura (o) maje, kar a fost kativa muljĕre, fost avara, grumbokuvintaja, envidiosa (nenavidna), aveja toc șapte mar pekac (pekaci de morte), nav fakavejt nicur bire (nićur bur lucru); nu lj a fost z̄a de nićur, și n a davejt niș lu nićur. En tot sae z̄ivljenje (pir a vijut) n a fakut ata lemozina, se nu o (ura) șbula dat a lu un pekljar. Și ja murit a. Morta kên (kn) a fost, gospodinu (șijoru) vo pus en pkè. Si ćestu ljej filju, kar le fost en ćer, avut a mare pașion, zać (perke) luj maje fost a en pkè, si vavik rugat a gospodinu (șijoru), si prirugat a, neka lj faće ća bire, se raevo levei din pkè si pure vo en ur kantum de ćer, ali serae vo provej, ćire stije, se nu saera si rivedej en sire veri. Sijoru (gospodinu) zis a: ma kum vèr tu ke vo bavu fara ken nigdar n a fakut bur 491 lukru, |ke nav (n a) nigdar fakut lemozina, și niș de bire en lume. Zis a sveti Petru: ma pur avut a de faće karle bur lukru? n a fakut nanka ur, jo kmoce voj turna kavta en melj libri. Si kolae (kolo) kavtat a pre ur mare libru, si vaede, ka ćastata maja lu sv. Petru en tota vraema(pir a vije fost) n a ato fakut de bire, si ke n a nićura lemozina fakut, far de kav (ke av) o șbula lu ur (un) brizè nu dat (poveretu). Zis a gospodinu sijoru: ben din casta șbula elj voj akordej, ke potè veri sus netezendo se pre ćasta șbula; ma ver vedaè, ke și anć va avae sae invidia. Și gospod. (sij.) kalejt a casta șbula, si ja se rempigae (potezae). Atornu de ja sa kacat kita ate suflete e ja trupae ku ... tica ur, cela atu, (ura ća ata) si treile si toc zićendo: emnac tja ke voj alje nu klaema. Zis a gosp. (sijor) lu sv. Petru: vezut aj tu, aj tu vezut, ke am jo pravo raćun, ke j semprovavik isteșa, e ke ara isteșa kativeria. Si tunce gosp. (sijor) mulejt a sbula ku ja, si mes a en fundu de pkè. Pre kavtatu pak (riguardu) de svet Petru lj a lasat ke untrat de saki anj kenje zija lu sveti Petru, neka vire

fara e ke steje opt (osem) zile oć si kolo, si se remena pre lume. Infati vire fara toc anj, si en ceste opt zile, ke staje fara, face de tote sortile, si ne face aketa si aketa pati[1].

Acest text a fost comunicat lui Miklosich de către Antonio Ive, carele la rîndul său îl căpătase de la preotul Anto Mičetić, istriano-român din Valdarsa, cunoscut demult prin relaţiunile sale cu răposatul Ion Maiorescu[2] şi cu Ascoli[3].

Miklosich ne asigură că a reprodus textul de mai sus întocmai după original, în care însă el mărturiseşte că n-a înţeles multe lucruri: «*Der Abdruck halt sich genau an das Original, von dem mir gar vieles dunkel ist*».

N-am fi în stare nici noi de a traduce literalmente întreaga bucată, în care, pe lîngă dificultăţile sale intrensece, s-au mai furişat unele erori de transcripţiune. Iată însă, aproape *in extenso*, sensul naraţiunii:

Sîntul Petru avusese o mumă foarte rea, zgîrcită, grosolană la vorbă, pizmătareţă, care avea toate cele şapte păcate de moarte. Ea nu făcuse nici un bine nimănui, nu i-a fost milă| de nemini, n-a dat nimănui nemic: singura pomană ce făcuse în tot timpul vieţei sale a fost o ceapă, pe care a dat-o unui cerşitor. Murind ea, Dumnezeu a pus-o în iad. Dar fiul ei, carele era în cer, simţea o mare durere că maică-sa se află în iad, şi mereu se tot ruga lui Dumnezeu: să-i facă graţia de a-i da şi ei vreun locuşor în cer. Cum vrei tu — îi zicea Dumnezeu — s-o scot eu din iad, cînd ea n-a făcut niciodată vreun bine în lume? Deci sîntul Petru s-a apucat să caute într-o mare carte a sa şi a găsit acolo că mumă-sa, cît a trăit, n-a făcut alt bine şi altă pomană, decît numai că a dat o ceapă unui cerşitor. Dumnezeu a spus însă că o iartă şi pentru atîta, dîndu-i voie să se suie în cer pe acea ceapă; dar a adaus: vei vedea totuşi că ea nici acuma nu se va lăsa de pizmă. Apoi Dumnezeu a întins acea ceapă din cer pînă-n iad, şi îndată o mulţime de suflete au început a se căţăra pe ea, ca să se urce şi ele în cer; însă muma sîntului Petru le gonea pe toate, zicînd că ele nu sînt chemate. Văzînd aceasta, Dumnezeu a zis sîntului Petru: iată dară că eu am avut dreptate, căci ea tot a rămas cu răutatea ei. Atunci Dumnezeu a slobozit în jos acea ceapă, şi ea a mers pînă-n fundul iadului. Oricum însă, pentru hatîrul lui Petru, Dumnezeu a iertat pe maica sfîntului să iasă din iad în fiecare an cîte pe opt zile şi să petreacă atunci pe ici, pe colea în lume. Tocmai în cursul acestor opt zile oamenii sufăr de răutatea ei...

Acest text, cel mai lung din cîte ne sînt pînă acum cunoscute în dialectul istriano-român, nu poate a nu ne interesa sub toate puncturile de vedere. Pe de o parte, el este de o mare însemnătate în privinţa curat linguistică; pe de alta — ceea ce ne preocupă mai în specie în cazul de faţă — el se află într-o intimă legătură cu Călătoria Maicei Domnului la iad şi chiar cu celelalte apocrifuri aşa-zicînd infernale ale bogomililor [181].

§ 2. În introducerea generală la «Texturi măhăcene», noi am arătat identitatea între rotacismul istriano-român şi acela al lui popa Grigorie. Textul de mai sus ne dă un şir de | cuvinte cu *n* = *r*, pe cari le găsim întocmai aşa în manuscrisul preutului de la Măhaci; de exemplu: *bire* = = бирє (17), *bur* = бꙋрь, бꙋрꙋ (127, 129, 158, 159), *pir* = пърѫ (156),

[1] Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879, p.9.

[2] I. Maiorescu, *Itinerar în Istria*, Iaşi, 1874, p.8, 16 etc.

[3] Ascoli, *Studj critici*, t.I (Gorizia, 1861), p. 52.

cire = чнрє (158, 156, 160, 234) etc. Însă ceea ce-i cu mult mai remarcabil este că aci, ca și-n graiul de la Măhaci, *n* nu numai se conservă excepționalmente, dar încă forma cu *n* se întrebuințează uneori alături cu forma cu *r*, bunăoară: *un* [pekljar], *gospodinu*, *pașion*, *lemozina*, *remena*, după cum și la popa Grigorie noi găsim: мъніє (10), лѣнєшнлорꙋ (11), ѡаменнлѡр (2), оунꙋл (135), лꙋмннат (132) și altele. Dintr-o parte, ca și din cealaltă, ne întîmpină dară un fel de luptă între cele două tendințe antagoniste, o luptă în care *n* nu pierde niciodată speranța de a-și recîștiga pozițiunea uzurpată asupră-i de către *r*.

Sub raportul morfologic, este interesant de a vedea în textul de mai sus două tipuri aoristice: *a facaveĭt* lîngă *a facut* și *a daveĭt* lîngă *a dat*, tipul cel lung fiind format cu același element -*v*- prin care se distinge la slavi verbul frecventativ, de ex. даваѩ lîngă даѩ, fără însă a fi aceasta la istriano-români un împrumut slavic, căci la albanezi — coincidință mai apropiată — acest -*v*- caracteriză chiar aoristul unei clase verbale: *kerko-v-a*, *pago-v-a* etc. [182].

Importanța linguistică a acestui text s-ar arăta și mai la lumină, dacă ni-ar fi cu putință de a-l analiza într-un mod interlinear. O bună parte dintr-însul nu se poate explica prin ceea ce știm noi despre dialectul istriano-român după cercetările lui Ascoli, Miklosich și Ion Maiorescu. Ori că acest text reprezintă un subdialect nestudiat încă, sau că el ne dă dialectul într-o fază a sa mai arcaică, mai învechită — una din două. Rezervînd altora, mai apropiați de fața locului, limpezirea acestei dileme, noi din parte-ne trecem la un alt punct de vedere.

§ 3. «Muma Sîntului Petru», ca bucată literară, se compune din aceleași 494 două elemente din cari s-a combinat balada | poporană serbă despre «Luminoasa Marie», reprodusă mai sus la pag. 308—9, și anume din:

1° Călătoria Maicei Domnului la iad;

2° Cîntecul românesc și sudo-slavic despre «Locul în rai», pe care noi l-am atins în treacăt la pag. 310.

Prin urmare, dacă Călătoria Maicei Domnului este A, dacă Locul în rai este B, Muma Sîntului Petru și Luminoasa Marie, lăsîndu-se la o parte ingredientele lor secundare, se formulează ambele deopotrivă prin A+B.

Și totuși între ele există, la prima vedere, o diferință extremă, căci fiecare a luat din cele două elemente constitutive cîte un altceva. Dacă vom zice că A cuprinde în sine *c* și *d*, pe cînd B se compune din *e* și *f*, va rezulta că Muma Sîntului Petru este *c*+*e*, iar Luminoasa Marie *d*+*f*, ca și cînd n-ar avea a face una cu alta.

În Luminoasa Marie au intrat:

1° Din Călătoria Maicei Domnului, ideea pogorîrii Sîntei Fecioare în iad;

2° Din Locul în rai, tipul unei femei atît de păcătoase, încît nu vrea s-o scoață din Infern nici chiar fiul său, deși are la dispozițiune cheile Paradisului.

În Muma Sîntului Petru au intrat:

1° Din Călătoria Maicei Domnului, ideea iertării parțiale a păcătoșilor;

2° Din Locul în rai, relațiunile de familie ale apostolului.

§ 4. «Locul în rai», cu care coincide «Muma Sîntului Petru» nu este tocmai colinda cea scurtă, despre care noi am vorbit la pag. 310, ci o baladă poporană bulgară destul de lungă, publicată în trei exemplare diferite de către frații Miladinovți și unde, după ce apostolul refuză maicei sale întrarea Para-

disului, mustrînd-o pe larg — ca și-n acea colindă — pentru toate cîte păcătuise, apoi i se face milă de dînsa, și iată că-n curs de trei ani el se roagă lui Dumnezeu, primind în fine drept răspuns:

Да си пойдиш по край море,
Да усучиш танка върфца,
Да я пущиш у пекол-от,
Да се фати твоя майка,
Твоя майка грешна душа.
Тамо имат други грешни,
Грешни седумдесет души,
Да се държат от нейдзини поли,
Нейдзини поли и ръкави,
Да излезят на бели свет...
Ми отиде свети Петер,
Ми отиде по край море.
Му се фати за десна пола,
Му се фати лен поясмо,
Го усука тънка върфца,
Па го пущи у пекол-от.
Върфца-та не достигнала;
Свети Петер си имаше,
Си имаше русо перче,
Па наддаде тънка върфца.
Глас си даде свети Петер:
— О ти майка, грешна душо!
Те измолих от господа.
Ел' чуете седумдесет души!
Държете се за поли-те,
За поли-те, за ръкави!...
А що беше завидлива,
Ток' що виде бели света:
— Ай от тува свински керки,
Свински керки, песьи керки!
Я сум дойла свети Петра,
Я сум лулала свети Петра,
Вие не сте го доиле,
Ни па сте го лулале!...
Тогай господ пак си дочу.
Среде върфца ми се скива,
На дно пекол ми пропадна...

Du-te la marginea mării, 495
Răsucește o șvoară subțire,
Slobozește-o în iad:
Ca s-o apuce maică-ta,
Maică-ta suflet păcătos.
Mai sînt acolo și alți păcătoși,
Păcătoși șaptezeci de suflete:
Să se țină și dînșii de poalele ei,
De poalele ei și de mînecele,
Ca să iasă la lumea cea albă...
S-a dus sîntul Petru,
S-a dus la marginea mării:
Acolo s-a acățat de poala lui dreaptă,
S-a acățat un mănunchi de in;
Răsuci el dintr-însul o șvoară subțire
Și o slobozi în iad;
Dar șvoara nu era de ajuns,
Și sîntul Petru a mai luat,
A mai luat și din părul său bălan
De a înădit șvoara cea subțire.
Apoi a strigat sîntul Petru:
— O, tu maică, suflet păcătos!
Am milostivit eu pentru tine pe Dumnezeu!
Dar ascultați și voi, 70 de suflete:
Țineți-vă de poalele ei,
De poalele, de mînecele!...
Ea însă, fiind pizmătareță,
Le strigă, dacă a văzut lumea cea albă:
— Fugiți de aci, purcele!
Purcele, cățele!
Eu sînt care am dat lapte sîntului Petru,
Eu sînt care am legănat pe sîntul Petru;
Nu voi i-ați dat lapte,
Nu voi l-ați legănat!...
Aceasta Dumnezeu a auzit-o.
S-au desfăcut firele șvoarei: 496
S-a prăvălit în fundul iadului... [4]

§ 5. Prin ideea iertării parțiale a păcătoșilor, narațiunea istriano-română se înlănțuiește nu numai cu Călătoria Maicei Domnului, dar încă cu redacțiunea cea lungă a Apocalipsului lui Paul și cu mai multe alte apocrifuri medie-

[4] M i l a d i n o v ț i, *Български народни песни*, Zagreb, 1861, p. 47—51; cfr. *ibid.*, p. 56.

vale, de exemplu cu legenda lui Brendan, unde Crist dă cîteva zile de iertare lui Iuda.

Asupra acestei trăsure caracteristice Ozanam observă:

« Rien de plus touchant que ce pardon partiel, le seul que Dieu puisse accorder aux réprouvés. On y reconnaît les habitudes de douceur que la religion introduisait dans la societé moderne »[5].

§ 6. Nu este fără interes în redacţiunea istriano-română a Mumei Sîntului Petru comicul episod al cepei, pe care nu-l vedem în redacţiunile cele slavice.

« A da cuiva ceapă » este la români o expresiune proverbială pentru a zice: « a nu da mai nemic ». N-ar fi de mirare, ca această metaforă să se găsească și pe aiuri. Departe de la noi, în dialectul sardinez de la Logudoro, se întrebuinţează de asemenea proverbialmente: *mi faghes un azu* « îmi faci o ceapă » sau: *mi'mportat un azu* « îmi aduce o ceapă », pentru a zice: « mi fai niente », « m'importa un frullo » [6].

Aci însă ceapa joacă un rol mitologic: ea procură iertarea păcatelor și servă a scoate sufletele din iad. Aceasta ne aduce aminte că-n India și la serbi: « on attribuait à l'ail une vertu particulière contre les mauvais esprits »[7].

Să nu uităm că și faimoasa iarbă omerică μῶλυ, care scăpase pe Ulisse, era tot un fel de ceapă[8].

---

[5] Ozanam, *Poëtes franciscains*, p. 374. — Cfr. Veselovski, în Журнал Минист. Нар. Просвещения, 1877, februarie, p. 188, nota.

[6] Spano, *Vocabulariu sardu-italianu*, Kalaris, 1851, p. 104.

[7] Pictet, *Les origines indo-européennes*, ed.2 (1878), t.1, p. 374.

[8] Dierbach, *Flora mythologica*, Frankfurt a.M., 1833, p. 192.

APENDICE
LA
TEXTURI BOGOMILICE

I. BALADA «CUCUL ȘI TURTURICA»

II. POVESTEA NUMERELOR

499

APENDICE
LA
TEXTURI BOGOMILICE

INTRODUCERE

Bogomilii, ca și frații lor albigenzii, ca și valdenzii, ca și flagellanții, ca și celelalte secte eretice din veacul de mijloc, aveau o literatură poporană a lor, o literatură poporană în toată puterea cuvîntului: cîntece, povești, descîntece, cimiliture etc.; parte, zămislite chiar între sectari, generalmente oameni din popor, lipsiți de orice cultură; parte, adoptate de către dînșii de la ortodocși, întrucît cele împrumutate se potriveau cu propria lor doctrină și, prin urmare, serveau a o întări mai bine în memoria adepților sau a o răspîndi printre gloate.

Pe lîngă această literatură poporană directamente eretică, mai exista o altă așa-zicînd indirectă, născută și crescută cu bună credință în sînul poporațiunii celei ortodoxe, dar avîndu-și ascunsa rădăcină în vreo idee condamnată de biserică, în vreun apocrif tendențios, în vreo emanațiune de ceea ce — pe drept sau pe nedrept — era considerat ca erezie.

A distinge în literatura poporană actuală a unei națiuni elementul eretic direct de cel indirect, ba chiar elementul eretic în genere, este cu atît mai greu, cu cît sectele etero|doxe din Evul mediu erau p o p o r a n e în totalitatea lor. Una din trăsurele comune cele mai caracteristice ale ereziei medievale era tocmai cultul pentru limba cea nemeșteșugită a poporului, în locul căriia biserica întrebuința atunci o limbă ne-nțeleasă, străină sau cel puțin obsolită [183]. În acest mod poporul, fie cît de ortodox, era totdeauna cu mult mai aproape de ereticii din sînul său, decît de clasa cea cultă și mai ales de cler. 500

Greutatea de a urmări erezia în literatura poporană devine și mai mare prin dispariţiunea celor mai multe din scrierile eretice, pe cari biserica domnitoare le distrugea într-un mod sistematic. De la unele secte nu ni-a rămas nemic; de la altele, prea puțin; despre mai toate, sîntem siliți a judeca mai cu seamă după cîte ne spun adversarii lor, rareori nepărtenitori și cu sînge rece.

Iată de ce, față cu tot felul de dificultăți, nu fără multă sfială întreprindem noi, în cele două monografie ce urmează, a revărsa o rază de lumină, în lipsa unor indicațiuni pozitive, asupra originii mai mult sau mai puțin eretice, probabilmente bogomilice, a unei porțiuni din literatura poporană a românilor.

În orice caz, este prima încercare de această natură [184].

I.

501

BALADA
CUCUL ȘI TURTURICA

la români, la moravi, la provenţali, la retoromani, la perşi, la turcomani etc.

§ 1. Balada «Cucul și turturica» este una din cele prea puține bucăți poporane române cari posedă deja un sîmbure de bibliografie.

În cursul ultimilor trei ani au scris despre ea:

Hasdeu, *Cucul și turturica la români și la persiani*, în *Columna lui Traian*, 1876, pag. 40—44;

Același, *Balada poporană Cucul și turturica în România, în Persia și în Francia*, tot acolo, 1877, pag. 301—303;

Dr. M. Gaster, *Cucul și turturica*, în *Convorbiri literare*, 1879, septembre, pag. 229—234;

în fine, a atins-o în treacăt V. Smith, *Vieilles chansons du Velay et du Forez*, în *Romania*, 1878, p. 64, nota.

Și totuși, originea, filiațiunile, pînă și natura acestei balade au rămas pînă acum obscure, căci nu se adunase destul ma|terial obiectiv, fără care nu se putea procede la dezlegarea problemei într-un mod metodic. 502

După îndelungate cercetări, sperăm a face în această privință un mare pas înainte față cu studiele anterioare, ale mele proprie și ale junelui meu amic Gaster, cărui i se datorește mai în specie:

1° indicarea variantelor curat române ale acestei balade;

2° constatarea unui variant morav de origine românească.

§ 2. Ceea ce a paralizat mult pînă astăzi studiul comparativ al literaturei poporane în genere este puțina rigoare a metodei. Se grupează mereu tot ce se aseamănă, fără a se deosebi cu scrupulozitate gradurile de asemănare. În acest mod, pe de o parte, se fac mai totdeauna salturi peste puncturi intermediare, pe de alta, se confundă adesea lucruri de o înrudire problematică sau numai aparinte.

Pentru ca literatura poporană comparativă să se rădice la o adevărată înălțime științifică, se cere aplicarea acelei severe metode prin care se distinge astăzi linguistica.

Dacă varianturile interne și externe ale unei bucăți poporane sînt prea puține, ele trebuiesc deocamdată numai adunate, întocmai așa cum se aud în popor, fără a se trage cu grabă din comparațiunea lor o concluziune, cării îi va lipsi o temelie solidă.

Dacă varianturile sînt multe, atunci, mai 'nainte de toate, cată să se clasifice în cele interne, corespunzătoare divergințelor dialectice în linguistică, și-n cele externe. datorite altor popoare.

După cum în linguistică. de exemplu, românul *nas* nu poate fi comparat de-a dreptul cu sanscritul *nâsâ*, ci de-ntîi cu tipurile romanice, cari ne vor da drept prima concluziune prototipul latin *nasus*, cu agiutorul căruia, dacă am voi, vom putea apoi, alăturîndu-l cu sanscrita, cu gotica etc., să ne urcăm, printr-o a doua concluziune, pînă la un prototip ario-european; tot așa în literatura poporană comparativă, ultima concluziune pe o scară foarte vastă trebui să rezulte din concluziuni anterioare mai restrînse.

503 Prin varianturi, în literatura poporană ca și-n linguistică, se înțeleg exemplare diferite în formă, în accidente, în puncturi secundare, dar identice în toate elementele fondului. iar nu numai în unele din ele.

Procedînd în acest chip, tot încă poate cineva să greșească; va avea însă, cel puțin, conștiința liniștită de a fi luat toate măsurele, posibile sau accesibile, pentru a descoperi adevărul.

Să vedem acuma, dacă o asemenea procedură se poate aplica la «Cucul și turturica».

I. Varianturi interne

§ 3. Dr. Gaster a grupat foarte bine toate varianturile interne cunoscute ale baladei poporane ce ne preocupă, adecă toate varianturile r o m â - n e ș t i.

El le numără patru, din cari unul s-a slavizat în Moravia împreună cu românii de acolo, ceea ce nu-i răpește totuși însușirea de a fi un variant intern, de vreme ce n-a trecut la un alt popor, ci numai s-a tradus mai tîrziu de către acei ce-l avuseseră mai de-nainte ei înșii românește.

Gaster n-a cunoscut un al doilea variant moravo-român, prin care numărul total se rădică la cinci.

Pentru mai multă claritate, vom începe prin a examina:

a) VARIANTURILE DACO-ROMÂNE

§ 4. Variantul cu titlul propriu de «Cucul și turturica» s-a cules în Moldova de către d. Alecsandri.

După a doua edițiune, el sună în următorul mod:

Cucul

Dulce turturică,
Dalbă păsărică!
Hai să ne iubim,
Să ne drăgostim
5. *La nouri, la soare,*
În frunzi la răcoare,
504 *La stele, la lună*
Cîntînd împreună!

Turturica

Pentru dumneata
10. *Eu n-aș zice ba,*
Dar zic și zic ba
Pentru maică-ta,
Că-i bănuitoare
Și fărmecătoare:
15. *Ea-mi va bănui*
De te-oi prea iubi,
Și m-a fărmeca
De te-oi dezmierda.

Cucu

Dragă turturică,
20. *Pasăre dălbică,*
Nu-mi fi dușmănică!
Vara că ne-ndeamnă
Și frunza ne cheamă
Să ne drăgostim
25. *Și să ne iubim.*

Turturica

Ba, cucule, ba,
Nu te-oi asculta.
Dă-mi tu bună pace,
Că, zău, m-oi preface
30. *Azimioară-n vatră*
Cu lacrămi udată
Și de foc uscată,
De toți lepădată.

Cucul

Oricum t-ei preface,
35. *Tot nu ți-oi da pace,*
Că și eu m-oi face
Un mic vătrărel,
Frumos, subțirel,
Și-n foc voi intra
40. *De te-oi săruta,*
Și te-oi coperi,
De foc te-oi feri;
Încît chiar de silă,
Dacă nu de milă,
45. *Tu m-ei îndrăgi*
Și ne vom iubi.

Turturica

Eu n-aș zice ba
Pentru dumneata,
Dar cumplit mi-e teamă
50. *De cumplita-ți mamă,*
Că-i bănuitoare
Și fărmecătoare.
Decît m-a mustra
Că te-oi desmierda,
55. *Și mi-a bănui*
Că te-oi prea iubi,
M-oi face mai bine,
Ca să scap de tine,
Trestioară-n baltă,
60. *Subțire și naltă,*

Cucul

Oricum t-ei preface,
Tot nu ți-oi da pace,
Că și eu m-oi face
Un mic ciobănaș
Din fluier doinaș,
65. *Ș-oi căta prin baltă*
O trestie naltă,
Și cît te-oi vedea,
Pe loc te-oi tăia,
Și-n tine-oi cînta
70. *Și te-oi săruta.*

Turturica

Ba, cucule, ba!
Nu te-oi asculta,
Porumbacule!
Frumușelule!
75. *Pestrișorule!*
Drăgușorule!
Știu că mi-ar fi bine
Să fiu tot cu tine;
Dar maică-ta-i rea,
80. *Și decît cu ea*
M-oi face mai bine,
Cu gîndul la tine,
Iconiță mică
Într-o biserică.

Cucul

85. *Oricum t-ei preface,*
Tot nu ți-oi da pace,
Că și eu m-oi face
Un mic dăscălaș
La cel sfînt locaș,
90. *Și pe la icoane*
Voi duce plocoane,
Și m-oi închina,
Și le-oi săruta
De luni care pică
95. *Pînă duminică;*
Iar cînd te-oi zări,
Astfel ți-oi grăi:
«Sfîntă iconică,
Fă-te păsărică,
100. *Ca să ne iubim,*
Se ne drăgostim
La nouri, la soare,
În frunzi la răcoare,
La stele, la lună,
105. *În veci împreună!»*[1]

505

[1] Alecsandri, *Poezii populare*, ed. 2, p. 7—9.

La 1852, d. Alecsandri publicase această baladă cam altfel, negreşit după un exemplar tot poporan, dar atît de diverginte, încît ambele trebuiesc considerate ca două subvarianturi.

În locul versurilor 1—8 din a doua ediţiune, sînt aci numai patru:

Mică turturică,
Dalbă păsărică,
Fi-mi tu ibovnică
Pînă duminică!

În locul versurilor 19—25, sînt iarăşi numai patru:

Dragă turturică,
Nu-mi fi duşmănică,
Şi-mi fii ibovnică
Pînă duminică!

Versurile 32—33 lipsesc.

În locul versurilor 37—46, citim:

Dumic vătrăraş,
În foc arde-m-aş!
Şi te-oi coperi,
De foc te-oi feri,
Şi mi te-oi sufla,
Şi te-oi săruta,
Şi tot nu-i scăpa
506 *D-a-mi fii ibovnică,*
Dragă turturică!

În locul versurilor 49—56, citim:

Dar zic şi zic ba
Pentru maică-ta,
Că-i bănuitoare
Şi fermecătoare;
Şi mi-a bănui
Că te-oi prea iubi,
Şi m-a fermeca
Că te-oi desmierda;
Decît m-a mustra
Şi m-a fermeca ...,

adecă se repetă, cu oarecari variaţiuni, versurile din a doua replică.

După versul 71 se mai adauge:

Şi tot nu-i scăpa
D-a-mi fii ibovnică,
Dragă turturică ...,

iarăşi printr-o repetiţiune în gustul poporan a cuvintelor spuse deja mai 'nainte.

Versurile 91—105 sînt scurtate în următorul mod:

Ş-aşa m-oi smeri
Că voi tot veni
În cea biserică,

De luni care pică
Pînă duminică;
Și m-oi închina,
Și te-oi săruta;
Și tot nu-i scăpa
D-a-mi fii ibovnică,
Dragă turturică!

Nu mai indicăm diferințele cele mici de cîte un cuvînt sau două.

În subvariantul din 1852, « Cucul și turturica » numără 95 versuri, cu zece mai puțin decît în cel de la 1866[2] [185].

§ 5. Variantul din Bucovina, cules în satul Ciahor de către d. S. F. Marian, se intitulează: « Bărbatul urît ». 507

Acest titlu arată deja el însuși că motivul poporan a luat aci o altă nuanță.

Nu mai mici sînt diferințele de formă ale acestui variant.

Iată-l întreg:

— Urîte, urîte!
Du-te la oi, du-te
Într-un vîrf de munte,
Ș-acolo te-ascunde
5. *Într-o sîlhă verde,*
Ș-acolo te pierde!
Du-te și-mi dă pace!
Cu tine nu-mi place
Mai mult să trăiesc,
10. *Să mă chinuiesc*
Și să-mi amăresc
Inimioara mea,
Sărmana de ea,
Și-al meu sufleţel,
15. *Sărmanul de el!*
Căci traiul cu tine —
Vai ș-amar de mine!
Eu am socotit,
Cînd m-am logodit,
20. *Că cu mintea mea*
De soț mi-oi lua
Spicul grîului —
Cinstea tîrgului;
Dar — vai! — mă-nșelai,
25. *Căci eu îmi luai*
Spicul secării —
Urîtul țării,
Neghina cea rea
Ce n-o pot mînca,
30. *Nici a arunca,*
Nici altei vda.
Te luai pe tine,
Urîte de lume!
Și c-urîtul tău
35. *Ce să mă fac eu?*

— Fă-te ce-i voi,
Că tot a mea-i fi!

— Urîte, urîte!
Du-te la oi, du-te
40. *Într-un vîrf de munte,*
Ș-acolo te-ascunde
Într-o sîlhă verde,
Ș-acolo te pierde!
Și-mi dă bună pace,
45. *Că eu, zău, m-oi face,*
De urîtul tău,
Colo-ntr-un părău
Mreană d-apă lină
Jos la rădăcină!

50. *— Fă-te ce t-ei face,*
Că și eu m-oi face
Dar' un pescărel,
Tînăr, voinicel,
Și tot mi-oi căta
55. *Unde mi-oi afla*
Mreană d-apă lină
Jos la rădăcină:
Și mi te-oi afla,
Și-n mîni te-oi lua,
60. *Și te-oi săruta:*
Tot vei fi a mea,
Nu a altuia!

[2] A l e c s a n d r i, *Poezii populare, Balade*, Iași, 1852, t.1, p. 35—39.

— *Urîte, urîte!*
Du-te la oi, du-te!

508 65. *Într-un vîrf de munte,*
Ș-acolo te-ascunde
Într-o sîlhă verde,
Ș-acolo te pierde!
Că de nu-mi dai pace,
70. *Eu, zău, că m-oi face*
Mlădiță de ulm
Jos pe lîngă drum!

—*Fă-te ce t-ei face,*
Tot nu ți-oi da pace,
75. *Că și eu m-oi face*
Un cărăușel,
Tînăr, sprintenel,
Și tot mi-oi căta
Unde mi-oi afla
80. *Mlădiță de ulm*
Jos pe lîngă drum:
Și eu te-oi afla,
Și mi te-oi tăia,
Și mi te-oi lua:
85. *Tot vei fi a mea,*
Nu a altuia!

— *Urîte, urîte!*
Du-te la oi, du-te
Într-un vîrf de munte,
90. *Și-acolo te-ascunde*
Într-o sîlhă verde,
Ș-acolo te pierde!
Du-te și-mi dă pace,
Că de nu — m-oi face,
95. *De urîtul tău,*
Lîngă un părău
Mlădiță de soc
La capăt de pod!

— *Fă-te ce t-ei face,*
100. *Tot nu ți-oi da pace,*
Că și eu m-oi face
Dar' un ciobănaș
Din fluier doinaș,
Și tot mi-oi căta,
105. *Unde mi-oi afla*
Mlădiță de soc
La capăt de pod:
Și mi te-oi tăia,
Fluier mi-oi forma,
110. *Fluieraș de soc*
Cu rostul de foc,
Cu găuri de zele,
Să cînte cu jele
Inimioarei mele:
115. *Și vei fi a mea,*
Nu a altuia!

— *Urîte, urîte!*
Du-te la oi, du-te,
Că decît cu tine
120. *M-oi face mai bine*
Floare galbenă
În cea țarină!

— *Fă-te ce t-ei face,*
Tot nu ți-oi da pace,
125. *Că și eu m-oi face*
Dar' un cosășel,
Mîndru, voinicel,
Tare hărnicel;
Coasa mi-oi lua
130. *Și tot mi-oi căta*
Unde mi-oi afla
Floare galbenă
În cea țarină;

Și eu te-oi găsi
135. *Și mi te-oi cosi,*
La soar' te-oi usca,
În pălmi te-oi freca,
În vînt te-oi sufla:
Și nu-i fi a mea,
140. *Nici a altuia!*[3]

509 § 6. În fine, în satul Stei de lîngă Crișul Negru, la poalele apusene ale Transilvaniei, d. Miron Pompiliu a cules un al treilea variant al baladei în cestiune; un variant care, ca și cel bucovinean, se distinge prin originalitatea țesăturei sale.

El poartă titlul: «Tudorița și moșneagul».

[3] Marian, *Poezii poporale române*, Cernăuți, 1878, t. 1, p. 96—101.

Îl dăm aci iarăși întreg:

Pe țărmuri de Dunăriță
Merge dalba Tudoriță,
Olurele zuruind,
Cisme roșii tropotind,
5. *Cu rochița vînturînd,*
Pe norocu-și blăstemînd.
Blăstema și blăstema,
Și nime n-o auzea,
Numai un moșneag bătrîn
10. *Ce ședea în sălci pîndind.*

— Fetișoară, puiul meu!
Ce blastemi norocul tău!
Vino, dragă, la moșu,
Că eu sînt ce blastemi tu!
15. *Eu am casă,*
Eu am masă,
Și prin curte
Vite multe,
Eu am coșuri de bucate
20. *Și am cară ferecate ...*

— Decît moș, fie găzdac,
Mai bine fecior sărac!
Că moșul îmbătrînit
Ca păcatu-i de urît:
25. *Ies'afară tot tușind,*
Intră-n casă mîrîind;
Iar feciorul cel sărac
E plăcut ca ș-un colac:
Ies'afară fluierînd,
30. *Intră-n casă tot cîntînd,*
Cu dragoste-n veci trăind
Și pe mine-ntinerind!
Și omul care-i bătrîn
Merge-n cîmp și strînge fîn,
35. *Vine-acasă tot gemînd,*
Făr'a zice un cuvînt;
Și de cină vrînd a-i da,
El zice că n-a cina
Pînă nu s-a mai culca;
40. *Dar tînărul, săracul,*
După ce-a gătat fînul,
Vine-acasă tot horind,
La mîndruța lui gîndind;
Și de cină vrînd a-i da,
45. *El zice că n-a cina*
Pînă nu m-a săruta!

Decit un moșneag bogat
Să-mi fie mie bărbat,
Mai bine eu face-m-oi
50. *Batăr lîng-un moșinoi*
Floriceaua cîmpilor,
Și pe mine paște-m-or
Bouții bouarilor.

— Iar eu, fată, face-m-aș
55. *În fînațe un cosaș,*
Zi de vară
Pînă-n seară
Toate florile-aș cosi,
Pre tine te-aș mirosi,
60. *Și la sînu-mi te-aș lua*
Și cu drag te-aș săruta,
De mine tot n-ai scăpa!

— Decît, moșule, cu tine, 510
Mai bine va fi de mine
65. *Să mă fac o mîndră mreană,*
Mîndră mreană mureșeană.

— Nici așa n-ai avea pace,
Că eu un pescar m-aș face,
Mreaja-n Mureș aș întinde,
70. *Toate mrenele le-aș prinde,*
Și pre tine te-aș găsi:
De mine nu poți fugi!

— Decît ție nevăstuică,
Mai bine o păsăruică,
75. *C-aș zbura din creangă-n creangă*
Cîtu-i pădurea de largă,
Ș-aș zbura din fag în fag,
Ș-aș trăi-n frunziș cu drag!

— De t-ei face păsărea,
80. *Tot cată să fii a mea,*
Că m-aș face-un vînător
Ce ia pasărea din zbor;
Și prin codri m-aș lua
Pînă, dragă, te-aș afla,
85. *Arcul iute-aș încorda,*
Aripa ți-aș săgeta,
Și în brațe mi-ai cădea:
Tot cată să fii a mea![4]

---

[4] Pompiliu, *Balade populare române*, Iași, 1870, p. 16–19.

§ 7. Pentru a scurta, vom numi A^1 subvariantul din Alecsandri de la 1852, A^2 subvariantul din a doua edițiune, P variantul din Pompiliu, M variantul din Marian.

În variantul P, versurile 21—46, adecă aproape a treia parte din totalitate, reprezintă un alt cîntec poporan de tot independinte, o satiră intercalată aci într-un mod stîngaci, care ea însăși posedă următorul variant bucovinean:

Frunză verde pănușică,
Draga mamei frumușică!
Spusu-ți-am ție de mică
De bătrîn să nu te-apuci,
După tînăr să te duci?
Că bătrînul cînd se scoală,
Pe obraz d-abia se spală,
Și prin casă mocoșește,
Și pricini îți tot găsește;
Și de merge la lucrat,
Vine seara supărat;
Și de-i pui lui de mîncat,
El zice că n-a mînca
La cap pîn' nu l-ei lega.
Iar cel tînăr cînd se scoală,
Într-o clipă mi se spală,
Te cuprinde-n calde brață,
Te sărută cu dulceață,
Și numai d-abia te lasă,
Și se duce-n cîmp la coasă,
Și lucrează pînă-n seară,
Și se-ntoarce-acasă iară;
Și de-i pui ceva pe masă,
Nu se uită, nu te lasă,
Și zice că n-a mînca
Pînă nu te-a săruta...[5]

511 Tot așa în celelalte două varianturi par a se fi furișat diverse ingrediente secundare de pe din afară, cari au concurs a le diferenția unul de altul, a le dezbina atît de mult pe cîte trele. Unele din acestea au putut să-și piarză la noi cu timpul existința lor individuală; dar și ele se mai găsesc încă în literatura poporană străină. Așa în variantul A motivul:

Și le-oi săruta
De luni care pică
Pînă duminică...,

care în subvariantul A^1 se mai repetă încă de două ori, sub forma și mai bine caracterizată de:

Fi-mi tu ibovnică
Pînă duminică...,

ne întîmpină adesea în cîntecele poporane italiane, de exemplu:

Amime, bela, per sta setimana,
Che ai do de st'altra parto e vago via.
E me ne parto un pezzo a la lontana,
Amime, bela, per sta setimana...,

sau:

Voglimi bene questa settimana,
Che di quest'altra me ne vo' andare...[6]

Fără a urmări mai departe aceste interpolațiuni poporane, constatate sau posibile, dar puțin importante în cazul de față, bunăoară motivul soacrei în variantul A, despre care vezi mai jos §-ul 11, să ne mărginim asupra fondului.

---

[5] Marian, *op. cit.*, t.2, p. 90—91.
[6] Ap. Schuchardt, *Ritornell und Terzine*, Halle, 1874, p. 21.

§ 8. Cele trei varianturi de mai sus ne oferă aceleași peripeție de luptă între o fată și un seducător. Aceasta este sîmburele comun, omogen, carele însă, rodind de trei ori, a produs trei fructe de cîte o altă nuanță:

În variantul A, seducătorul e tînăr și frumos; 512
În variantul P, el este bătrîn;
În variantul M, e urît.
În variantul A, femeia îl iubește, deși fuge de seducțiune;
În variantul P, nu l-a iubit, nu-l iubește și nu-l va iubi;
În variantul M, l-a iubit, dar nu-l mai iubește.

Care oare din aceste trei nuanțe să fie cea mai veche?

Varianturile P și M se întîlnesc în punctul: « nu-l iubește ».

Această întîlnire între variantul din Crișana și cel din Bucovina, la două extremități ale pămîntului românesc, probează — negreșit — că punctul în cestiune e vechi la noi; dar ea nu dovedește că el este mai vechi decît variantul A.

Numai trei termeni de comparațiune, e prea puțin pentru ca să ne pripim a trage din ele o consecință.

Din fericire mai avem încă două varianturi interne, anume:

b) VARIANTURILE MORAVO-ROMÂNE

§ 9. Vom lăsa mai întîi să vorbească d. Gaster:

„Wenzig (Westslawischer Märchenschatz, Leipzig, 1857, p. 220) comunică o baladă poporană din Bohemia, care mi se pare a sta în relațiune intimă cu versiunile lui Pompiliu și Marian și care cred că este de origine românească, cu toate că editorul nu specifică că ar fi cules-o din gura românilor slavizați, de la care însă ne dă o grămadă însemnată de basme, pe cari le caracterizează ca originare românești, alăturînd pretutindeni vorba: w a l a c h i s c h. Cu toate acestea, zic că se pare a fi de aceeași origine, cum lesne se poate convinge fiecare alăturînd traducerea noastră ce urmează cu cele românești:

— Hai, iubito, draga mea,
Că curînd ne-om cununa,
Căci a mea tu tot vei fi,
Chiar dacă nu m-ei iubi!

— În porumb alb m-oi schimba
Și-n pădure voi zbura,
Căci eu nu te voi iubi,
Nici a ta eu nu voi fi!

— Eu cu pușca voi ținti
Și cu glonț te-oi nemeri,
Căci a mea tu tot vei fi,
Chiar dacă nu m-ei iubi!

— În pește eu m-oi schimba,
'N fundul apei m-oi băga,
Căci eu nu te voi iubi,
Nici a ta eu nu voi fi!

— Mreajă bună voi întinde
Și pe tine te voi prinde,
Căci a mea tu tot vei fi,
Chiar dacă nu m-ei iubi!

— Atunci iepure m-oi face,
Ca să stau în crîng cu pace,
Căci eu nu te voi iubi,
Nici a ta eu nu oi fi!

513

— Cu ogarii te-oi goni
Și de mine nu-i fugi,
Căci a mea tu tot vei fi,
Chiar dacă nu m-ei iubi!“

§ 10. Am spus în §-ul 3 că mai există un al doilea variant româno-morav.

Ni l-a comunicat profesorul Dr. U. Jarník din Viena, așa după cum îl auzise oarecînd cîntat la Praga de către d-na Studnicka.

Iată-l în text şi-n traducere, prevenind însă că neajunsul tipografic ne-a împiedecat de a reproduce ortografia bohemă, şi că nici eu, nici d. Jarník nu înţelegem exclamativul « boja boja », cu care se încep primele două strofe şi cea din urmă:

— O boja boja
Musiş byt' moja,
Treba bys chtêla skočit' de mora,
Prece ty moja musiş byt'.
5. *Prece ty za mn'a musiş jit'.*

— O boja boja
Nebudu tvoja,
Treba tych mêla skočit' de mora,
Prece ja tvoja nebudu,
10. *Prece ja za t'a ne pudu.*
Ja sa udêlam malou rybicou,
Uteku ja ti chladnou vodicou,
Prece etc.

— A ja mam doma zlatou udicu,
15. *A na tu chytnu tuto rybicu,*
Prece etc.

514

— Ja sa udêlam malym zajučkem,
Uteču ja ti hustym lésučkem,
Prece etc.

20. *— A ja mam doma malého psučka,*
A ten mê chyti toho zajučka,
Prece etc.

— Ja sa udêlam hvêzdou na nebi,
A budu svitit' ludem na zemi,
25. *Prece etc.*

— Ja si vyhledam toho hvêzdarze,
A on mnê onu hvêzdu ukaze,
Prece etc.

— O boja boja
30. *Musim byt' tvoja.*
Treba bych mêla skočit do mora,
Prece ja tvoja musim byt',
Prece ja za t'a musim jit'.

— . . . .
Trebui să fii a mea!
Chiar dacă ai sări în mare,
Totuşi a mea trebui să fii,
Totuşi după mine trebui să mergi!

— . . . .
Nu voi fi a ta!
Chiar dacă aş sări în mare,
Totuşi a ta nu voi fi,
Totuşi după tine nu voi merge!
Eu mă voi face mic peştişor:
Voi fugi în rîuleţul cel rece,
Totuşi etc.

— Iar eu am acasă undiţă de aur:
Voi prinde cu ea acel peştişor,
Totuşi etc.

— Eu mă voi face mic iepuraş:
Voi fugi de tine în deasa pădure,
Totuşi etc.

— Iar eu am acasă un mic căţel:
Acela-mi va prinde pe iepuraş,
Totuşi etc.

— Eu mă voi face o stea pe cer:
Voi lumina oamenilor pe pămînt,
Totuşi etc.

— Eu îmi voi găsi pe cel zodiaş
Şi el îmi va arăta acea stea,
Totuşi etc.

— . . . .
Trebui să fiu a ta!
Chiar dacă aş sări în mare,
Totuşi eu a ta trebui să fiu,
Totuşi eu după tine trebui să merg!

Dialectul slavic al acestui text, transcris de către Dr. Jarník cu multă grabă într-un moment de conversaţiune, dar pe care-l conservăm aci întocmai cum ni s-a dat, era pentru noi foarte problematic. Crezurăm dară de cuviinţă a consulta asupră-i pe profesorul Miklosich. Marele slavist ni-a răspuns că nemic analog nu se găseşte în colecţiunea cîntecelor poporane boheme a lui Erben, nici în a celor morave a lui Sušil, şi că dialectul nu poate fi bohem,

ci aparţine mai mult Moraviei orientale, adecă regiunii unde locuiesc aşa-numiţii valahi din Moravia.

Demult deja fraţii Jireček au constatat originea românească a acestor « valahi din Moravia »[7]. Ultimele cercetări ale lui Miklosich au pus faptul mai pe sus de orice îndoială [8]. | Tot ce nu se ştie încă deocamdată este numai epoca aproximativă a aşezării românilor în munţii răsăriteni ai Moraviei; un punct foarte important, pe care — poate — îl va lumina întrucîtva studiul de faţă [186]. 515

§ 11. Cele două varianturi româno-morave, pe cari le vom formula prin V^1 şi V^2, diferă unul de altul într-un mod destul de simţit. Ele se întîlnesc totuşi prin acea împregiurare că în ambele seducătorul nu se metamorfozează el însuşi, ci se mulţumeşte de a întrebuinţa numai mijloace externe pentru a dejuca metamorfozele fetei: el nu se face undiţă, ci « are undiţă », nu se face cîne, ci « are căţel » etc. Elementul miraculos este astfel redus, ba chiar scăzut pe jumătate; însă comparaţiunea tuturor celorlalte varianturi interne de mai sus, ca şi a celor externe de mai la vale, lesne ne convinge că această scădere a miraculosului, această n a t u r a l i z a r e a dramei, este o modificare posterioară a temei primitive, o variaţiune specifică moravo-română.

În ambele varianturi româno-morave fata « nu iubeşte » şi nu se vede a fi iubit vreodată pe seducătorul ei. De aci rezultă că « iubirea » în variantul A, carele în acest punct rămîne singur-singurel contra varianturilor M, P, V^1 şi V^2, este o nuanţă mai nouă, necunoscută prototipului român comun.

E foarte probabil că ura fetei contra aceluia ce o urmăreşte a despărut în A numai graţie introducerii acolo a motivului străin al « soacrei », asupra cării antipatia s-a concentrat tradiţionalmente, soacra fiind urîtă în literatura poporană din toate ţările.

« *Le suocere* — observă Angelo de Gubernatis — *hanno nell'opinione popolare quel posto medesimo che le matrigne: sono tristi. Quindi nel Pesarese, chiamano bacio di Giuda quello che la suocera dà alla nuora; nell' Umbria dicono:* suocera e noura, tempesta e gragnuola; *nella F i e r a del Buonarroti, un tale volendo far sacramento per qualcosa di | spiacevole, grida:* orbè, suocera mia! *E nella novella 227 di Franco Sacchetti, il piacevole motto di una nuora diventa proverbio:* Buon per te, p a s s e r a, che non avesti suocera... »[9]* 516

O soacră, iată spaima şi a păsăruicei noastre din « Cucul şi turturica ». Ura revărsîndu-se asupra acestui motiv introdus de pe aiuri, seducătorul s-a descărcat pe neaşteptate de povară şi a putut să capete cu încetul o nuanţă simpatică, pe care — mai repetăm încă o dată — el n-o avea deloc în vechiul prototip român al baladei.

---

[7] Vezi t.I, p. 288, nota 6.

[8] *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, p. 6—7, 22—25.

[9] G u b e r n a t i s, *Storia comparata degli usi nuziali*, Milano, 1878, p. 194.

*„Soacrele deţin în mentalitatea populară acelaşi loc pe care îl au şi mamele vitrege: sînt rele. Astfel, sărutul pe care soacra îl dă nurorii se chiamă în Pasarese sărutul lui Iuda; în Umbria se zice: *Soacra şi nora, furtună şi grindină*; în F i e r a lui Buonarroti, cînd cineva vrea să depună un jurămînt în legătură cu o chestiune neplăcută, strigă: *soacră-mea, fire-ar să fie.* Şi în povestirea 227 a lui Franco Sachetti vorba de duh a unei nurori devine proverb: «*Ferice de tine, v r a b i e, că nu ai soacră...*»" *(n.ed.)*.

În totalitatea varianturilor, interne, metamorfozele corelative ale celor două elemente sînt:

ELEMENTUL PASIV	ELEMENTUL ACTIV
Azimă (A 30);	Vătrar (A 37);
Trestie (A 59, M 97);	Cîntăreț din fluier (A 64, M 102);
Icoană (A 84);	Popă (A 89);
Pește (M 48, P 65, V¹ 13, V² 11);	Pescar (M 52, P 68, V¹ 17, V² 14);
Arbure (M 71);	Cărăuș (M 75);
Floare (M 122, P 51);	Cosaș (M 127, P 55)
Pasăre (P 74, V¹ 5);	Vînător (P 81, V¹ 9)
Iepure (V¹ 21, V² 17);	Ogar (V¹ 25, V² 20)
Stea (V² 23);	Zodiaș (V² 26).

Așadară, varianturile dacoromâne și cele moravo-române se întîlnesc numai în metamorfoza p e ș t e — p e s c a r și p a s ă r e — v î n ă t o r. De aci s-ar putea afirma aproape cu certitudine că aceste două metamorfoze figurau deja în prototipul român comun. Să mai adăogăm că-n variantul A ambele elemente sînt p ă s ă r i chiar înainte de începerea metamorfozelor, adecă printr-o primă metamorfoză, luată ca punct de plecare pentru celelalte.

517 Aceasta este tot ce ne poate procura comparațiunea varianturilor interne: un prototip reprezentînd lupta între un persecutor și o victimă, cu nește metamorfoze bilaterale, puține la număr și foarte simple.

De altmintrea, oricum să fi fost acel prototip, derivatele lui reprezintă pentru noi cea mai veche baladă română poporană existinte, căci ea este, cu o perfectă siguranță, anterioară despărțirii moravo-românilor de către dacoromâni, ceea ce cată să se fi întîmplat foarte demult, de vreme ce astăzi cei dentîi sînt deja pe deplin slavizați, ba încă slavizați nu se mai știe de cînd [187].

§ 12. Să trecem acum la:

II. V a r i a n t u r i e x t e r n e,

și mai întîi de toate la:

a) VARIANTURILE NEOLATINE,

dintre cari cele mai numeroase sînt:

α) VARIANTURILE PROVENȚALE,

izbutite a se răspîndi pînă și-n America.

§ 13. Se știe imensul succes pe care l-a cîștigat opera marelui poet provențal contimpuran Frederic Mistral: *Mirèio pouèmo prouvençáu*, ajunsă în cîțiva ani la o a șasea edițiune.

Unul din episoadele cele mai admirate ale acestei poeme este următorul cîntec al frumoasei Magali:

O Magali, ma tant amado, *Mete la tèsto au fenestroun!* *Escouto un pau aquesto aubado* *De tambourin e de vióuloun.*	*O, Magali, a mea preaiubită !* *Scoate capul la fereastră :* *Ascultă puțin acest concert* *De tambure și de vioare.*
Èi plen d'estello, aperamount! *L'auro es toumbado,* *Mai lis estello paliran,* *Quand te veiran !*	*E plin de stele colo sus,* *Vîntul a trecut :* *Dar stelele vor păli,* *Cînd te vor vedea.*

— Pas mai que dóu murmur di broundo
De toun aubado ieu fau cas !
Mai iéu m'envau dins la mar bloundo
Me faire anguielo de roucas !

— O Magali ! se tu te fas
Lou pèis de l'oundo,
Iéu, lou pescaire me farai :
Te pescarai !

— Oh ! mai, se tu te fas pescaire,
Ti vertoulet quand jitaras,
Iéu me farai l'aucèu voulaire,
M'envoularai dins li campas.

— O Magali! se tu te fas
L'aucèu de l'aire,
Iéu lou cassaire me farai:
Te cassarai.

— I perdigau, i bouscarido
Se vènes, tu, cala ti las,
Iéu me farai l'erbo flourido
E m'escoundrai dins li pradas.

— O Magali ! se tu te fas
La margarido,
Iéu l'aigo lindo me farai :
T'arrousarai.

— Se tu te fas l'aigueto lindo,
Iéu me farai lou nivoulas,
E lèu m'enanarai ansindo
A l'Americo, perabas !

— O Magali ! se tu t'envas
Alin is Indo,
L'auro de mar iéu me farai :
Te pourtarai !

— Se tu te fas la marinado,
Iéu fugirai d'un autre las :
Iéu me farai l'escandihado
Dóu grand soulèu que found lou glas !

— O Magali ! se tu te fas
La souleiado,
Lou verd limbert iéu me farai,
E te béurai !

— Se tu te rèndes l'alabreno
Que se rescound dins lou bertas,
Iéu me rendrai la luno pleno
Que dins la niue fai lume i masc !

— Nu mai mult ca de freamătul crengelor, 518
De concertul tău îmi pasă !
Mai bine-n marea cea bălană
Să mă fac țipar de stîncă !

— O, Magali ! dacă tu te faci
Pește al undei,
Eu pescar mă voi face :
Te voi pescui.

— O, dar de te faci tu pescar,
Cînd vei arunca mrejele tale,
Mă voi face pasăre zburătoare :
Voi zbura în cîmpie.

— O, Magali ! dacă tu te faci
Pasăre a văzduhului,
Eu vînător mă voi face:
Te voi vîna.

— Păsăruicelor cîmpului
De vei tinde cursele tale,
Eu mă voi face iarbă-nflorită
Și mă voi ascunde în lunci.

— O, Magali ! dacă tu te faci
Floare de cîmp,
Eu apă limpede m-oi face:
Te voi stropi.

— Dacă tu te faci undă limpede,
Eu mă voi face nor,
Și astfel mă voi duce iute
În America, colo departe !

— O, Magali ! dacă tu te duci
Departe-n India,
Vînt de mare m-oi face eu :
Te voi purta.

— Dacă tu te faci vînt de mare,
Eu voi fugi de cealaltă parte :
Mă voi face o scînteie
Din marele soare ce topește ghiață ! 519

— O, Magali ! dacă tu te faci
Rază de soare,
Eu salamandră mă voi face :
Te voi bea !

— Dacă tu te faci salamandră,
Ce se ascunde-n desiș,
Eu mă voi face lună plină,
Care noaptea luminează fermecătorilor !

— O Magali! se tu te fas
Luno sereno,
Iéu bello nèblo me farai:
T'acatarai.

— Mai se le nèblo m'enmantello,
Tu, pèr acò, noun me tendras;
Iéu, bello roso vierginello,
M'espandirai dins l'espinas!

— O Magali! se tu te fas
La roso bello,
Lou parpaioun iéu me farai:
Te beisarai.

— Vai, calignaire, courre, courre!
Jamai, jamai m'agantaras.
Iéu, de la rusco d'un grand roure,
Me vestirai dins lou bouscas.

— O Magali! se tu te fas
L'aubre di moure,
Iéu lou clot d'èurre me farai:
T'embrasserai!

— Se me vos prene à la brasseto,
Rèn qu'un vièi chaine arraparas...
Ièu me farai blanco moungeto
520] *Dóu mounastié dóu grand Sant Blas!*

— O Magali! se tu te fas
Mounjo blanqueto,
Iéu, capelan, counfessarai,
E t'ausirai!

— Se dóu couvènt passes li porto,
Tóuti li mounjo trouvaras
Qu'à moun entour saran pèr orto,
Car en susàri me veiras!

— O Magali! se tu te fas
La pauro morto,
Adounc la terro me farai:
Aqui t'aurai!

— Aro coumence enfin de crèire
Que noun me parles en risènt:
Vaqui moun aneloun de vèire
Pèr souvenènço, o bèu jouvènt!

— O Magali! me fas de bèn!...
Mai, tre te vèire,
Ve lis estello, O Magali,
Coume an pali!...

— O, Magali! dacă tu te faci
Lună senină,
Frumoasă brumă m-oi face eu:
Te voi acoperi!

— Dar dacă bruma mă-nvăleşte,
Tu totuşi nu mă vei avea:
Eu, ca trandafir feciorese,
Mă voi desfăşura între spini!

— O, Magali! dacă tu te faci
Trandafir frumos,
Fluture eu mă voi face:
Te voi săruta!

— Du-te, gonaciule! fuga! fuga!
Niciodată, niciodată nu m-ei ajunge!
Eu cu scoarţa unui mare stejar
Mă voi îmbrăca în codru!

— O, Magali! dacă tu te faci
Arborele măgurelor,
Iederă mă voi face eu:
Te voi îmbrăţişa!

— De-i vrea să mă strîngi la piept,
Vei apuca numai un bătrîn stejar!
Eu mă voi face albă călugăriţă
În locaşul marelui Sân-Blasiu.

— O, Magali, dacă tu te faci
Călugăriţă albă,
Eu, ca duhovnic, te voi spovedi:
Te voi auzi!

— Dacă tu treci poarta mănăstirii,
Vei găsi toate călugăriţele
Umblînd în giurul meu,
Căci mă vei vedea în giulgiu!

— O, Magali! dacă tu te faci
Sărmană moartă,
Atunci eu mă voi face pămînt:
Acolo te voi avea!

— Acum eu încep dar a crede
Că tu nu glumeşti;
Iată inelul meu de sticlă
Pentru amintire, frumosule flăcău!

— O, Magali! tu-mi faci bine!...
Dar din dată ce te-au văzut,
Priveşte stelele, o Magali!
Cum ele au pălit!...[10]

[10] M i s t r a l, *Mireille, poëme provençal*, Paris, 1878, p. 116—126.

Nu știm pînă la ce punct anume d. Mistral a adaus de la sine, în fond și-n formă, la cîntecul poporan provențal. El însuși mărturisește că poezia de mai sus a fost compusă de către dînsul după o arie luată din popor: *« l'air populaire sur lequel a été c o m p o s é e la Chanson de Magali »* [11]. Oricum ar fi, ea a avut meritul, mai cu seamă, de a atrage atențiunea generală asupra originalului celui poporan, singurul important din punctul de vedere istoric; și astfel, peste puțin, s-au cules o mulțime de varianturi ale acestei balade în toată Francia, cari mult timp încă ar fi rămas necunoscute, să nu le fi zgîndărit în ascunseturele lor acest fericit îndemn.

§ 14. Mai întîi, iată variantul auzit de d. Dr. Guibaud în regiunea Narbonneză a Provenței: 521

— Catarino, m'aimio,	*— Caterino iubită!*
Rebelho-te siuplèt;	*Deșteaptă-te, mă rog;*
Regardo à ta finestro	*Privește din fereastră*
Lou mai et lou bouquet.	*La mai și la buchet!*
5. *Regardo à ta finestro*	*Privește din fereastră*
Las guirlandos de flous,	*Cununele de flori,*
Per celebrà ta festo,	*Pentru a-ți serba ziua*
Que planto l'amourous.	*Gătite de amant!*
Per celebrà ta festo,	*Pentru a-ți serba ziua,*
10. *Mas prumièros amours,*	*Întîiul meu amor,*
Te jougarei d'aubados,	*Îți voi face concerte,*
D'aubados de tambours.	*Concerte din tambure.*
M'enchaute pla d'aubados,	*— Nu-mi pasă de concerte:*
N'est pas ço que me cal:	*Nu-i asta grija mea;*
15. *Ço que sustout me presso,*	*Ceea ce mă zorește*
Es de me maridà.	*Este să mă mărit;*
Ço que sustout me presso	*Ceea ce mă zorește,*
Es de me maridà,	*Este să mă mărit,*
Car, s'aco duro gaire,	*Căci d-aș mai sta tot astfel,*
20. *Iéu m'anirei negà.*	*M-oi duce să mă-nec!*
— S'aco te duro gaire,	*— D-ar fi să stai tot astfel,*
Que te borgues negà,	*D-ar fi ca să te-neci,*
Iéu me farei nadaire	*Eu notător m-oi face*
Et t'anirei pescà.	*Ca să te pescuiesc.*
25. *— Se tu te fas nadaire*	*— De te faci notător*
Per me veni pescà,	*Ca să mă pescuiești,*
Iéu me farei andialo,	*Mă voi face țipar,*
Te glissarei en ma.	*Să-ți alunec pintre mîni.*
— Se tu te fas andialo	*— De te faci țipar,*
30. *Per me glissa à la ma,*	*Să-mi aluneci pintre mîni,*
Me farei la floureto	*Mă voi face floricea*
Que brilho dins lou prat.	*Strălucind pe cîmp.*

[11] *Ibid.*, p. 129 [188].

— Se tu te fas floureto
Que brilho dins lou prat,
522 35. *Me farei margarideto*
Per estre à toun coustat.

— Se te fas margaridèto
Per estre à moun coustat,
Iéu me farei rousèlo
40. *Que mirgalho lou prat.*

— Se tu te fas rousèlo
Per mergalhà lou prat,
Iéu me farei segaire,
Te prendrai am'el blat.

45. *— Se tu te fas segaire*
Per me prene am'el blat,
Iéu me farei la bicho
Que sauto su'l serrat.

— Se tu te fas la bicho
50. *Que sauto su'l serrat.*
Iéu me farei cassaire,
T'aurei am'un fialat.

— Se tu te fas cassaire
Per me prene au fialat,
55. *Iéu me farei la roso*
Del jardin de papa.

— Se tu te fas la roso
Del jardin de papa,
Iéu me farei l'aigueto
60. *Per te plà arrousà.*

— Se tu te fas l'aigueto
Per me plà arrousà,
Iéu me farei l'abelho
Per te poudè baisà.

65. *— Se tu te fas l'abelho*
Per me poudè baisà,
Iéu me farei la luno
Que brilho al cèl ta grand.

— Se tu te fas la luno
70. *Que brilho al cèl ta grand.*
523 *Iéu me farei nuage,*
T'anirei al dabant.

— Se tu te fas nuage
Per m'anà al dabant,
75. *Iéu me farei l'estèlo*
Que brilho al cèl ta grand.

— De te faci floricea
Strălucind pe cîmp,
M-oi face și eu o floare
Lîngă tine crescînd.

— De te faci și tu floare
Lîngă mine crescînd,
M-oi face mac sălbatec
Ascuns pintre grîu.

— De te faci mac sălbatec
Ascuns pintre grîu,
Mă voi face cosaș:
Cu grîul te-oi lua.

— De te faci cosaș
Cu grîul să mă iei,
M-oi face căprioară
Pe munte sărind.

— De te faci căprioară
Pe munte sărind,
M-oi face vînător:
Te-oi prinde în laț.

— De te faci vînător
Să mă prinzi în laț,
M-oi face trandafir
În grădina tatei.

— De te faci trandafir
În grădina tatei,
Mă voi face rouă
Ca să te stropesc.

— De te faci rouă
Ca să mă stropești,
M-oi face albină
Și te-oi săruta.

— De te faci albină
Ca să mă săruți,
Mă voi face lună
Luminînd pe cer.

— De te faci lună
Luminînd pe cer,
Mă voi face nor
De-naintea ta.

— De te faci nor
De-naintea mea,
Mă voi face stea
Luminînd pe cer.

— Se tu te fas l'estèlo *Que brilho al cèl ta grand,* *Iéu me farei l'aubeto,* 80. *T'aurei en me lebant.*	*— De te faci stea* *Luminînd pe cer,* *M-oi face auroră;* *Te-oi prinde în zori.*
— Se tu te fas l'aubeto, *Per m'abe'n te lebant,* *Iéu me farei moungeto* *Dins un coubant.*	*— De te faci auroră* *Să mă prinzi în zori,* *Mă voi face maică* *Într-un sfînt locaș.*
85. *— Se tu te fas moungeto* *Dins un coubant,* *Iéu me farei lou prestre,* *T'aurei en counfessan.*	*— De te faci maică* *Într-un sfînt locaș,* *M-oi face preut* *Să te spovedesc.*
— Se tu te fas lou prestre 90. *Per m'abe'n coufessan,* *Iéu farei de la morto,* *Las surs me plouraran.*	*— De te faci preut* *Să mă spovedești,* *M-oi preface moartă:* *Maicele m-or boci.*
— Se tu fas de la morto, *Las surs te plouraran;* 95. *Me farei terro santo,* *De iéu te coubriran.*	*— De te prefaci moartă,* *Maicele bocind,* *M-oi face țărînă* *Și te-oi coperi.*
— Se te fas terro santo, *De que me coubriran,* *Tant bol dounc que tu m'ages,* 100. *Coum'un autre galant.* *Tant bol dounc que tu m'ages* *Coum'un autre galant,* *Beni dounc que t'embrasse,* *Sarro-me tendrement!*	*— De te faci țărînă* *Ca să mă acoperi,* *Mai bine ia-mă tu* *Decît un alt voinic!* *Mai bine ia-mă tu* *Decît un alt voinic:* *Vino de mă sărută,* *Îmbrățișindu-mă dulce!*[12]

524 Din toate varianturile provențale, am ales mai cu preferință pe cel de mai sus din mai multe puncturi de vedere. Pe de o parte, el se apropie mai mult de faimoasa imitațiune a d-lui Mistral; pe de alta, el este cel mai lung și — totodată — cel mai neartificial, adecă cel mai poporan pînă și prin imperfecțiunile sale, dintre cari ne vom mărgini de a indica aci numai vreo două.

La versul 31 cîntărețul uită care anume din cei doi actori ai baladei este cel persecutat și care este persecutorul, schimbîndu-le deodată rolurile, astfel că tocmai pe persecutor îl vedem pe neașteptate metamorfozîndu-se într-o floricică pentru ca să se ascundă de cel persecutat.

La versurile 63—4, viceversa, persecutatul este acela care se apucă a nu lăsa în pace pe persecutorul său, voind cu orice preț să-l sărute.

Versurile 67—8 și 75—6 caracterizează cu același cuvînt «luna» și «steaua»:

Que brilho al cèl ta grand ...,

ceea ce nu mai este o repetițiune poetică, atît de iubită de popor, ci constituie pur și simplu o scăpare din vedere, poporană și ea, dar cu mult mai rară.

---

[12] Montel et Lambert, *Chants populaires du Languedoc*, în *Revue des langues romanes*, t. 4 (1877), p. 264—7.

Acest variant îl vom formula prin PR^1.

§ 15. Cel mai apropiat de PR^1 este variantul PR^2, publicat de d. Arbaud sub nemeritul titlu de «Les transfourmatiens».

El cuprinde 80 versuri și se adresează la o «Margaretă», care înlocuiește pe «Caterina» din PR^1:

Margarido, ma mie,
Mes premieres amours,
Te fau toucar d'aubados,
D'aubados de tambours ...

Ar fi de prisos a-l reproduce aci întreg, de vreme ce el se intîlnește cu 525 PR^1 în toate metamorfozele, ba pînă și-n ordinea lor, începînd de la amenințarea fetei de a se îneca și sfîrșind cu finala hotărîre de a se împăca:

Tant vau dounc que tu m'agues
Coum'un autre galant!

O dezbinare abia pe jumătate consistă numai în aceea că vînătorul din PR^2 aleargă după «iepure», în locul «căprioarei» din PR^1, și că «albina» sărută «floarea», iar nu — idee mai ciudată — «roua de pe floare».

D. Arbaud observă:

«Cette chanson este fort connue dans toute la Provence, aussi en existe-t-il de nombreuses variantes, mais elles portent exclusivement sur la forme, le fonds et les détails restent les mêmes».*

El însuși citează trei subvarianturi provențale, afară de un al patrulea care, deși este franțuzește, dar se cîntă tot în Provența.

Într-unul din aceste subvarianturi persecutorul repetă mereu fetei:

Fagues que que fagues,
Belo, iéu t'aurai ...[13],

adecă literalmente ca în varianturile române:

Fă ce-i face ...;

o coincidință foarte interesantă chiar sub raportul curat linguistic.

§ 16. Vom formula prin PR^3 următorul variant, cules numai în fragment la Carcassonne:

— Sé tu té métés daillaïré,	*— De te faci secerător*
Qué m'ajés en daillan,	*Ca să mă aibi cosind,*
Jéou mé mettréi escarpo	*Mă voi face crap*
An aquél riou tan gran.	*În cel mare rîu!*
526 5. *— Sé tu té métés escarpo*	*— De te faci tu crap*
An aquél riou tan gran.	*În cel mare rîu,*
Jéou mé mettréi pescaïre,	*Mă voi face pescar*
E t'aourei en pescan.	*De te-oi pescui!*

*„Acest cîntec este foarte cunoscut în întreaga Provență; de aceea există numeroase variante ale sale, dar numai în ceea ce privește forma, căci fondul și detaliile rămîn aceleași" *(n.ed.)*.

[13] Arbaud, *Chants populaires de la Provence*, Aix, 1864, t.2, p. 128–134.

— *Sé tu té métés pescaïre*	*De te faci pescar*
10. *E qué m'ajés en pescan,*	*Să mă pescuiești,*
Jéou mé mettréi mounjéto	*Mă voi face maică*
An aquél coubén tan gran..	*În cel mare schit!*
— *Sé tu té métés mounjéto*	— *De te faci maică*
An aquél coubén tan gran,	*În cel mare schit,*
15. *Jéou mé mettréi érmito*	*M-oi face săhastru:*
T'aourei en coufessan.	*Te-oi avea spovedind!*
— *Sé tu té métés érmito*	— *De te faci săhastru*
Qué m'ajés en coufessan,	*Să mă aibi spovedind,*
Jéou me mettréi estèlo	*Eu m-oi face stea*
20. *An aquél cél tan gran.*	*Pe cel mare cer!*
— *Sé tu té métés estèlo*	— *De te faci tu stea*
An aquél cél tan gran,	*Pe cel mare cer,*
Jéou mé mettréi bruméto,	*Mă voi face nor*
Té passarei daban.	*De-naintea ta!*
25. *Sé tu té métés bruméto,*	— *De te faci tu nor*
Qué mé passés daban,	*De-naintea mea,*
Jéou mé farei la morto,	*Mă voi face moartă*
Atal m'enterraran.	*Și o să mă-ngroape!*
— *Sé tu fas dé la morto,*	— *De te faci moartă*
30. *Qu'atal t'enterraran,*	*Ca să te-ngroape,*
Jéou mé mettréi terréto,	*M-oi face țărînă:*
E dé iéou té coubriran.	*De mine te-or coperi!*[14]

§ 17. Cel mai scurt din varianturile provențale este cel cules de d. Dr. Cavani la Montferrier în departamentul Hérault și care se adresează la o « Janetă »:

527

— *Adìu, Janetoun m'amiga,*	— *Iute, dragă Janetă,*
Mas pus cheras amours!	*Scumpul meu amor,*
Beni entendre une cansouneta	*Vino să asculți cîntecul*
Que n'es facha per bous.	*Pentru d-ta!*
5. — *Se iéu l'entende dire*	— *De mi-l vei zice*
Ou l'entende cantà,	*Sau mi-l vei cînta,*
Dedins la ribieireta,	*Mai bine-n rîuleț*
Iéu, m'anarai gità.	*Eu să m-arunc!*
— *Se dins la ribiereta*	— *Dacă-n rîuleț*
10. *Bous, bous anàs gita,*	*Va fi să te-arunci,*
Iéu me mettrai pescaire,	*Mă voi face pescar:*
En pesquen bous aurai.	*Te-oi avea pescuind!*
— *Se bous mettès pescaire,*	— *De te faci pescar*
Qu'en pesquen bous m'ages,	*Să mă pescuiești,*
15. *Iéu me mettrai erbeta*	*Mă voi face iarbă*
Dins lou pradet tant grand.	*Pe cîmpul cel mare!*

[14] Gaidoz et Rolland, *Mélusine, revue de mythologie*, Paris, 1877, p. 341—2.

— *Se bous mettès erbeta*
Dins lou pradet tant grand,
Iéu me mettrai dalhaire,
20. *En dalhen bous aurai.*

— *Se bous mettès dalhaire,*
Qu'en dalhen bous m'ages
Iéu me mettrai sureta
Dins lou couvent tant grand.

25. — *Se bous mettès sureta*
Dins lou couvent tant grand,
Iéu me mettrai frereta,
En counfessen bous aurai.

— *Se bous mettès frereta,*
30. *Qu'en counfessen m'ages,*
Iéu me mettrai esteleta
Dins lou ciel qu'es tant grand.

— *Se bous mettès esteletta*
Dins lou ciel qu'es tant grand,
35. *Iéu me mettrai nibetta,*
En niben bous aurai !

— *De te faci iarbă*
Pe cîmpul cel mare,
Secerător m-oi face :
Te-oi avea secerînd!

— *De-i fi secerător,*
Să mă aibi secerînd,
Eu m-oi face soră
În schitul cel mare!

— *De te faci soră*
În schitul cel mare,
Eu m-oi face popă :
Te-oi avea spovedind !

— *De te faci popă*
Să mă spovedești,
Eu m-oi face steluță
Pe cerul cel mare !

— *De te faci steluță*
Pe cerul cel mare,
Nouraș m-oi face:
În negură te-oi avea ![15]

528 Acest variant — îl vom formula prin PR⁴ — este foarte important. Cel mai scurt dintre toate, deși complet, el se pare a fi conservat fără adaosuri, ba poate chiar cu suprimări, trăsurele esențiale ale prototipului provențal, pe care l-au amplificat celelalte varianturi.

El ne dă numai patru șiruri de metamorfoze:

pește — pescar;
iarbă — cosaș;
călugăriță — preut;
stea — nor.

Finalul cel sentimental din PR^1 și PR^2 lipsește aci, ca și-n PR^3. Fata nu sfîrșește prin a se îndupleca. Ea poate să cază de nevoie, dar nu zice că iubește.

§ 18. Publicînd varianturile PR^1 și PR^4, dd. Montel și Lambert observă: «*Ces chants représentent le chef-d'oeuvre du genre, la Chanson des Métamorphoses, illustrée par la* Magali *de Mistral*»[16]*.

§ 19. După cum românii din Moravia, slavizîndu-se, și-au tradus « cîntecul metamorfozelor » din românește în slavonește, tot așa parțiala franțuzire a Provenței a făcut ca această baladă să se cînte acolo și franțuzește, fără a înceta totuși de a fi curat provențală.

---

[15] *Revue des langues romanes*, 2e série, t.4, p. 263—4.

[16] *Ibid.*, t.1, p. 325.

*„Aceste cînturi reprezintă capodopera genului, *Cîntecul metamorfozelor*, ilustrat de *Magali* a lui Mistral" *(n. ed.)*.

Varianturile francezo-provențale sînt numeroase.

La Lodève, tot în departamentul Hérault, adecă alături cu PR³, d. Rouis a cules următorul variant, pe care-l formulăm prin F¹:

— J'ai fait une maîtresse,
Trois jours, n'y a pas longtemps.
J'irai la voir dimanche,
Sans plus tarder.
5. *J'irai revoir la belle,*
Par amitié.

— Si tu me viens voir dimanche,
Sans plus tarder,
Je me mettrai rosette
10. *Sur un rosier,*
Et tu n'auras de moi
Aucun agrément.

— Si tu te mets rosette
Sur un rosier,
15. *Je me mettrai fleuriste,*
Fleuriste jardinier:
Je cueillerai la rose,
Par amitié.

— Si tu te mets fleuriste,
20. *Fleuriste jardinier,*
Je me mettrai bichette,
Courant dans les champs,
Et tu n'auras de moi
Aucun agrément.

25. *— Si tu te mets bichette,*
Courant par les champs,
Je me mettrai chasseur,
Pour te chasser:
Je chasserai la biche
30. *Par amitié.*

— Si tu te mets chasseur
Pour me chasser,
Je me mettrai étoile
Du firmament,
35. *Et tu n'auras de moi*
Aucun agrément.

— Si tu te mets étoile
Du firmament,
Je me mettrai nuage,
40. *Nuage blanc:* 529
Je couvrirai l'étoile
Du firmament.

— Si tu te mets nuage,
Nuage blanc,
45. *Je ferai la malade*
Dans un lit blanc,
Et tu n'auras de moi
Aucun agrément.

— Si tu te fais malade
50. *Dans un lit blanc,*
Je me mettrai docteur
Pour te docter:
Je docterai la belle
Par amitié.

55. *— Si tu te mets docteur*
Pour me docter,
Je ferai bien la morte
Pour un moment,
Et tu n'auras de moi
60. *Aucun agrément.*

— Si tu fais bien la morte
Pour un moment,
Je me mettrai saint Pierre
Du paradis,
65. *Et j'ouvrirai la porte*
A ma bonne amie[17].

În acest variant, dintre cele cinci șiruri de metamorfoze, una: b o l n a v — m e d i c, este nouă; precum și ingeniosul final de a se preface persecutorul în S â n - P e t r u pentru a primi pe m o a r t a în Paradis. 530

Prin tonul său păcălitor, acest variant se deosebește mult de cele curat provențale, în cari dialogul nu se pogoară niciodată pînă la glumă.

---

[17] *Ibid.*, t.4, p. 261—3.

De altmintrea, în F^1 ca și-n PR^4, fata nu se împacă cu persecutorul său.

§ 20. Vom formula prin F^2 un alt variant francezo-provențal, cules de d. V. Smith în Velay și pe care noi îl vom reproduce aci iarăși întreg, fiindcă el — prin formă și prin unele amărunte — se depărtează de F^1 și de toate varianturile provențale.

Iată-l:

— O, petite brunette que j'aime tant,
Je te donnerai le livre de mon argent,
Si tu voulais me rendre mon coeur content.

— Je ne veux point du livre de ton argent,
5. *Je veux me mettre en dame dans un couvent :*
Jamais tu en auras le coeur content.

— Si tu te mets en dame dans un couvent,
Je me mettrai en prêtre, gaillard chantant :
Confesserai les dames de ton couvent.

10. *— Si tu te mets en prêtre, gaillard chantant,*
Je me mettrai en lièvre, courant les champs :
Et jamais tu en auras le coeur content.

— Si tu te mets en lièvre, courant les champs,
Je me mettrai en forme d'un chien courant :
15. *J'attraperai le lièvre, courant les champs.*

— Si tu te mets en forme d'un chien courant,
Je me mettrai en grive, volant en l'air :
Et jamais tu en auras mes amitiés.

531

— Si tu te mets en grive, volant en l'air,
20. *Je me mettrai en forme d'un bon chasseur :*
Je tirerai la grive, volant en l'air.

— Si tu te mets en forme d'un bon chasseur,
Je me mettrai en caille, volant au blé :
Et jamais tu en auras mes amitiés.

25. *— Si tu te mets en caille, volant au blé,*
Je me mettrai en forme d'un moissonier :
J'attraperai la caille, volant au blé.

— Si tu te mets en forme d'un moissonnier,
Je me mettrai en truite dans la rivier :
30. *Et jamais tu en auras mes amitiés.*

— Si tu te mets en truite dans la rivier,
Je me mettrai en forme d'un esparvier :
J'attraperai la truite dans la rivier.

— *Si tu te mets en forme d'un esparvier,*
35. *Je me mettrai en rose sur un rosier :*
Et jamais tu en auras mes amitiés.

— *Si tu te mets en rose sur un rosier,*
Je me mettrai en forme d'un jardinier :
Je cueillerai la rose sur le rosier.

40. — *Si tu te mets en forme d'un jardinier,*
Je me mettrai en pomme sur le pommier :
Et jamais tu en auras mes amitiés.

— *Si tu te mets en pomme sur le pommier,*
Je me mettrai en forme d'un grand panier :
45. *Je cueillerai la pomme dans le panier.*

— *Si tu te mets en forme d'un grand panier,*
Je me mettrai étoile au firmament,
Et jamais tu en auras ton coeur content.

— *Si tu te mets étoile au firmament,*
50. *Je me mettrai nuage, nuage blanc :*
Je couvrirai l'étoile du firmament.

— *Si tu te mets nuage, nuage blanc,* 532
Tu m'as suivi partout jusqu'au firmament :
Prends-moi en mariage, brave galant ![18]

D. Smith observă în privința colecțiunii sale întregi: « *maintes fois nous nous bornons à revêtir d'un français aussi littéral que possible des chants provençaux de la rive droite ou de la rive gauche du Rhône* » [19] *. În cazul de față însă, traducțiunea franceză este departe de a fi « literală ». Originalul provențal, oricare ar fi fost, ne apare în F^2 slăbit cu desăvîrșire, muiat, sărbezit prin niște adaosuri rău brodite. Unde era suc, s-a turnat apă, încît sucul a despărut, dar nu mai este nici măcar apă. Dintr-o singură « pasăre de vînat » s-au bifurcat « pătîrniche » și « sturz ». Pe lîngă « rose sur un rosier » s-a mai acățat « pomme sur un pommier ». « Vînătorul » fiind deja întrebuințat pentru « pătîrniche », nevoia a silit de a pune pentru « sturz » nepotrivitul corelativ de « secerător ». Tot așa « grădinarul » fiind opus « trandafirului », s-a născocit cu de-a sila o « coșniță » pentru a se opune « mărului ».

§ 21. Odată întoarsă franțuzește chiar în Provența, ba încă în mai multe feluri, balada metamorfozelor, trecînd mai întîi în regiunile învecinate, bunăoară în Bourbonnais și-n Berry[20], a reușit cu timpul a se răspîndi în toată Francia, diferențiindu-se treptat într-o grămadă de varianturi, dintre cari abia o mică parte s-au putut da la lumină, toate grație zgomotului produs prin norocoasa Magali a lui Mistral.

---

[18] *Romania*, t.7 (1878), p. 62—3.

[19] *Ibid.*, p. 53.

*„Nu de puține ori noi ne mărginim să îmbrăcăm într-o franceză cît se poate mai literală cîntece provensale de pe malul drept ori de pe cel stîng al Rhonului" *(n.ed.)*.

[20] *Ibid.*, p. 63. nota 2.

Astfel, departe la nord, d. Garcin a găsit-o tocmai în Picardia într-un frumos variant, din care ne pare rău de a cunoaște numai următorul fragment:

— Je me rendrai rose
Sur un rosier:
Tu n'auras ni de moi
Ni d'amitié!

5. *— Ah! si tu te rends rose*
Sur un rosier,
Je me rendrai jardinier
Pour t'y cueiller:|
533 *Je t'y cueillerai, la belle,*
10. *Par amitié!*

— Si tu te rends jardinier
Pour m'y cueiller,
Je me rendrai carpe
Dans un vivier:
15. *Tu n'auras ni de moi*
Ni d'amitié!

— Ah! si tu te rends carpe
Dans un vivier,
Je me rendrai pêcheur
20. *Pour t'y pêcher:*
Je t'y pêcherai, la belle,
Par amitié!

— Si tu te rends pêcheur
Pour m'y pêcher,
25. *Je me rendrai biche*
Courant les champs:
Tu n'auras ni de moi
Ni d'agrément!...[21]

Acest variant, pe care-l vom formula prin F^3, cu toate că geograficește s-a depărtat atît de mult de Provența, este însă fără alăturare mai puțin încărcat decît F^2, mai aproape de frumusețea cea nesilită a varianturilor curat provențale.

§ 22. Cu migrațiunile francezilor în America, cîntecul nostru a izbutit a trece și el dincolo de Oceanul Pacific.

Colonii francezi, originari din Provența și de pe aiuri, îl cîntă astăzi în sălbateca și friguroasa Canadă.

D. Gagnon a publicat două varianturi canadiane, dintre cari unul — fie F^4 — nu este decît subvariant la F^1, prezintînd totuși la sfîrșit o altă întorsătură foarte interesantă, și anume:

— Si tu te mets prêcheure pour me prêcher,
Je me mettrai soleille au firmament:
De moi tu n'auras pas de contentement.

— Si tu te mets soleille au firmament,
Je me mettrai nuage pour te cacher:
Je cacherai la belle, ma bien-aimée.

534 *— Si tu te mets nuage pour me cacher,*
Je me mettrai Saint Pierre au paradis:
Je n'ouvrirai la porte qu'à mes bons amis![22]

Aci dară fata, iar nu persecutorul ca în F^1, se preface în Sân-Petru, ceea ce este mai logic și se pare a fi mai primitiv. În adevăr, nemaiștiind

[21] G a r c i n, *Les Français du Nord et du Midi*, Paris, 1868, citat de C h a v é e în *Revue de linguistique*, t.1 (1868), p. 487.

[22] G a g n o n, *Chansons populaires du Canada*, Québec, 1865, p. 140.

încotro să scape de goană, victima își află un adăpost sigur, un locaș bine îngrădit contra ispitei, numai doară devenind portar al Paradisului, de unde:

— *Je n'ouvrirai la porte qu'à mes bons amis!*

§ 23. Cellalt variant canadian — fie F[5] — trebui reprodus întreg:

— Par derrièr chez ma tante
Il lui ya-t-un étang,
Je me mettrai anguille,
Anguïlle dans l'étang.

5. *— Si tu te mets anguille*
Anguille dans l'étang,
Je me mettrai pêcheur:
Je t'aurai en pêchant.

— Si tu te mets pêcheur
10. *Pour m'avoir en pêchant,*
Je me mettrai allouette,
Allouette dans les champs.

— Si tu te mets allouette,
Allouette dans les champs,
15. *Je me mettrai chasseur:*
Je t'aurai en chassant.

— Si tu te mets chasseur
Pour m'avoir en chassant,
Je me mettrai nonnette,
20. *Nonnett' dans un couvent.*

— Si tu te mets nonnette,
Nonnett' dans un couvent,
Je me mettrai prêcheur:
Je t'aurai en prêchant.

25. *— Si tu te mets prêcheur*
Pour m'avoir en prêchant,
Je me donn'rai à toi
Puisque tu m'aimes tant!

D. Gagnon observă:

« *Le dernier vers:* Je me donn'rai à toi puisque tu m'aimes tant! *devrait être séparé des vers qui précèdent par plusieurs couplets. C'est simplement parce que ces couplets ont | eté oubliés, que cette chanson, si poétique d'ailleurs, se termine si sottement. Il ne fut jamais venu à l'esprit de nos braves habitants, qui n'ont, grâce à Dieu, jamais mis le pied au théâtre, et qui n'ont jamais, non plus, nourri leur esprit des romans de Mms et Mme Dumas, Sue, Sand, Kock et C-ie, de fabriquer ce dénouement à la Favorite* » [23]*. 535

Orice s-ar putea zice despre această observațiune cam ușoratecă, adevărul este că, dacă vom suprime finalul cel sentimental prin care balada « se termine si sottement », restul va semăna, prin simplicitatea cea primitivă și puținătatea metamorfozelor, mai cu seamă cu PR[4].

§ 24. Posedînd patru varianturi provențale și cinci franceze, sau mai bine francezo-provențale, căci toate — direct sau indirect — își au leagănul

---

[23] Gagnon, *op. cit.*, p. 76—9.

*„Ultimul vers: *Mă voi da ție, pentru că mă iubești atît de mult!* ar trebui să fie separat de versurile care îl preced prin mai multe cuplete. Numai datorită faptului că aceste cuplete au fost uitate, acest cîntec, atît de poetic de altfel, se termină atît de stupid. Niciodată n-ar fi venit în mintea bravilor noștri locuitori, care nu au pus niciodată, slavă Domnului, piciorul la teatru și care cu atît mai mult nu și-au hrănit mintea cu romanele Domnilor și Doamnelor Dumas, Sue, Sand, Koch et C-ie, să fabrice acest deznodămînt *à la Favorite*" *(n.ed.)*.

tot în Provența, avem dreptul de a trage din alăturarea lor o concluziune destul de sigură, pe care — sperăm — n-o vor dezminți varianturile ce nu le-am putut cunoaște.

Mai întîi, iată statistica metamorfozelor:

	ELEMENTUL PASIV:	ELEMENTUL ACTIV:
1.	bolnavă (F^1 44, F^4);	medic (F^1 50, F^4);
2.	călugăriță (PR^1 83, PR^2, PR^3 11, PR^4 23, F^2 5, F^4, F^5 19);	duhovnic (PR^1 87, PR^2, PR^3 15, PR^4 27, F^2 8, F^4, F^5 (23);
3.	căprioară (PR^1 47, F^1 21, F^3 25, F^4);	vînător (PR^1 51, [F^2], F^1 26, F^4);
4.	floare (PR^1 55, PR^2);	rouă (PR^1 59, PR^2);
5.	floare (PR^2);	albină (PR^2);
6.	floare (PR^1 31);	floare (PR^1 35);
7.	floare (F^1 9, F^2 35, F^3 1);	grădinar (F^1 15, F^2 38, $F^3$7);
8.	floare (PR^1 39);	cosaș (PR^1 43);
9.	iarbă (PR^2, PR^4 15);	cosaș (PR^2, PR^4 19);
536 10.	iepure (F^2 11);	ogar (F^2 14);
11.	iepure (PR^2);	vînător (PR^2);
12.	lună (PR^1 67);	nor (PR^1 71);
13.	măr (F^2 41);	coșniță (F^2 44);
14.	moartă (F^1 56);	St. Petru (F^1 62);
15.	moartă (PR^1 91, PR^2, PR^3 27);	țărînă (PR^1 95, PR^2, PR^3 31)
16.	pasăre (F^2 17, F^5 11)	vînător (F^2 20, F^5 15);
17.	pasăre (F^2 23);	cosaș (F^2 26);
18.	pește (PR^1 27, PR^2, PR^3 3, PR^4 7, F^3 13, F^4, F^5 3);	pescar (PR^1 23, PR^2, PR^3 7, PR^4 11, F^3 19, F^4, F^5 7);
19.	pește (F^2 29);	șoim (F^2 32);
20.	St. Petru (F^4);	*
21.	soare (F^4);	nor (F^4);
22.	stea (PR^1 75, PR^2);	aurora (PR^1 97, PR^2);
23.	stea (F^1 32, F^2 47, PR^3 19, PR^4 31);	nor (F^1 38, F^2 50, PR^3 23, PR^4 35);
24.	*	albină (PR^1 63).

Din acest tabel rezultă că prototipul comun, de unde s-au desfășurat cu timpul atîtea varianturi, cuprindea în sine cu certitudine metamorfozele: *călugăriță — duhovnic* (no. 2), *pește — pescar* (no. 18) și *stea — nor* (no. 12, 21, 22, 23), cari ne întîmpină aproape în totalitatea derivatelor provențale și franceze.

Este nu mai puțin sigur că acel prototip mai avea metamorfozele *vînător* (no. 3, 11, 16) și *cosaș* (no. 8, 9, 17) pentru elementul activ, deși corelativele acestora nu sînt tot atît de certe, varianturile dezbinîndu-se pentru elementul pasiv între *căprioară*, *iepure* și *pasăre*, de-o parte, între *floare* și *iarbă*, de alta.

Este mai mult decît probabil, în fine, că prototipul mai cunoștea încă metamorfoza *moartă — țărînă* (no. 14, 15), pe care au căutat s-o înlăture varianturile franceze, ferindu-se de imagini lugubre, dar care persistă în majoritatea celor provențale.

Mai pe scurt, metamorfozele cele primitive ale baladei provențale sint: 537

ELEMENT PASIV:	ELEMENT ACTIV:
1. călugăriță	— duhovnic;
2. pește	— pescar;
3. stea	— nor;
4. [iarbă?]	— cosaș;
5. [pasăre?]	— vînător;
6. moartă	— țărînă.

Noi am bănuit deja mai sus, in §-ul 17, că variantul PR⁴ este cel mai vechi, cel mai apropiat de prototipul provențal comun. În adevăr, din cele șase șiruri de metamorfoze originare, el a conservat primele patru.

§ 25. Din varianturile provențale, în două — PR^1 și PR^2 — fata ajunge a iubi pe persecutorul său; în altele două — PR^3 și PR^4 — nu-l iubește. Greutatea relativă a variantului PR^4 ne face a crede că și-n prototipul provențal comun fata nu **iubea**. Galanteria finală din PR^1 și PR^2 pare a fi un ingredient posterior, datorit — probabilmente — influinței franceze, după cum a ghicit-o în parte d. Gagnon.

§ 26. Ori pe unde a străbătut în Francia și-n coloniele franceze cîntecul metamorfozelor, el a devenit foarte răspîndit.

« *Cette douce cantilène* — zice d. Gagnon — *est connue de tout le monde en Canada* » [24]*.

« *Cette chanson* — ne spune d. Smith — *est l'une des plus populaires de la France, l'une de celles qui plaisent le plus à l'esprit par la forme de la lutte qu'elle revêt, par l'ingenieuse invention de ressources que chacun des deux interlocuteurs est contraint de déployer. Nos dentelières ont plaisir à la chanter aux veillées, et en juin, quand les jeunes hommes de la montagne descendent dans nos collines ou dans| nos plaines pour prêter leurs bras aux fauchaisons et aux moissons*, le Jeu des transformations *est, aux heures de repos, l'une de ces chansons avec lesquelles ils aiment à mesurer la puissance de leur voix* » [25]**. 538

Şi totuși acest cîntec, în totalitatea sa, diferă radicalmente de totalitatea poeziei poporane franceze și chiar provențale.

Însuși d. Smith mărturisește că:

« *Quand cette chanson fut envoyée de l'arrondissement d'Aix à la section du* Comité de la langue *chargée de réunir les chansons dignes de voir le jour dans un recueil national, certains membres du* Comité *ne crurent pas à la popularité de cet chant, ils craignirent même une supercherie...* » [26]***

---

[24] Gagnon, *op. cit.*, p. 76.

*„Această dulce cantilenă este cunoscută de toată lumea în Canada" *(n.ed.)*.

[25] V. Smith, *loco cit.*, p. 62.

**„Acest cîntec este unul din cele mai populare din Franța, unul din acelea care place cel mai mult prin forma luptei pe care o îmbracă, prin ingenioasa invenție a resurselor pe care fiecare din cei doi interlocutori este obligat să le desfășoare. Dantelăreselor noastre le face plăcere să-l cînte în nopțile de veghe și, în iunie, cînd tinerii de la munte coboară pe dealurile sau în cîmpiile noastre pentru a da o mînă de ajutor la cosit și la seceriș, *Jocul transformărilor* este, în orele de odihnă, unul din cîntecele cu care le place să-și măsoare puterea vocii" *(n.ed.)*.

[26] *Ibidem*, p. 61.

***„Cînd acest cîntec a fost trimis din arondismentul Aix la secția *Comitetului limbii*, însărcinat să strîngă cîntecele demne de a vedea lumina zilei într-o culegere națională, unii membri ai *Comitetului* s-au îndoit de caracterul popular al acestui cîntec, temîndu-se că este o mistificare ..." *(n.ed.)*.

Dd. Montel și Lambert, în frumoasa lor colecțiune de cîntece languedociane, nu știau unde anume să așeze această baladă, care în orice rubrică era: « *un peu déplacée, à cause même de sa forme de composition, qui est* toute particulière » [27*].

Cu alte cuvinte, toți cunoscătorii constată în acest cîntec ceva *nefranțuzesc:* un oarecare aer a c l i m a t a t, iar nu i n d i g e n.

Înainte însă de a ne putea rosti într-un mod general asupra varianturilor neolatine, se-nțelege a celor occidentale, mai avem de examinat:

β) VARIANTUL RETOROMAN

§ 27. În Engadin, la retoromanii din Elveția, o ramură neolatină atît de puțin studiată pînă astăzi, d. de Flugi a descoperit următoarea baladă poporană:

Chi me ais que famailg *Chi's leiva usche mancailg* *Cun la staila dal sulailg?* *Chi me ho'l per marusa?*	*Cine să fie acel flăcău* *Ce se scoală așa de dimineață* *Deodată cu zorile?* *Cine să fie a lui drăguță?*
539 5. *L'ho zuond üna bella matta:* *Ma da seis bap ho ella artô* *Bain üna pitschna dota:* *Sulet ün êr chi rösas ho portô.*	*Este o fată prea frumușică;* *Dar de la tată-său ea are* *O zestre cam mică:* *Un cîmp cu trandafiri.*
— O bella matta, voust am der 10. *Üna bella rösa da tieu êr?* *— O madinà cha nu farò,* *Cha mieu bap m'ho scumando.*	*— Frumoasă fată! mi-ai da tu oare* *Un frumos trandafir din cîmpul tău?* *— O, niciodată n-o voi face,* *Căci tatăl meu m-a oprit!*
— Nu voust tü ma marusa gnir? *— Aunt cu quella eu dvanter,* 15. *In ün graunet am voelg cunvertir,* *Ed in la terra am voelg zuper.*	*— Nu vrei tu dară să-mi fii drăguță?* *— Decît să ajung eu acolo,* *Mai bine m-oi preface în grăunte* *Și m-oi ascunde în pămînt!*
— Scha tü voust gnir ün bel graunet, *Ed in la terra at voust zuper,* *Voelg eau gnir ün utscheet.* 20. *Ed our dalla terra at voelg picler.*	*— De t-ei preface mai bine în grăunte,* *Ascuzîndu-te-n pămînt,* *Eu pasăre mă voi face* *Și din pămînt te-oi ciuguli.*
— Ün utscheet scha tü voust gnir, *Ed our dalla terra am voust picler,* *Voe'm convertir in chiamuotschet* *Ed in la cripla am voelg risçher.*	*Pasăre de te vei face* *Din pămînt să mă ciugulești,* *Mă voi face căprioară,* *Avîntîndu-mă pe stînci.*
25. *— Füssast tü ün chiamuotschet,* *Per in la cripla at risçher,* *Voelg esser eu ün chatschedret,* *Ed our dalla sassa at voelg claper.*	*— De vei fi tu căprioară,* *Avîntîndu-te pe stînci,* *Eu vînător mă voi face* *De pe stînci ca să te-apuc.*

[27] *Revue des langues romanes*, 2e sér., t.1, p. 325.

*„Un pic deplasată, chiar datorită formei în care este compusă, *cu totul specială*" (*n.ed.*).

— In chatschedret t'voust convertir,
30. Ed our d'la sassa am voust claper,
Schi voelg eu gnir üna bella rösa,
Ed in la plazza am voelg plazzer.

— Scha tü füssast üna rösa
Ed in la plazza at voust plazzer,
35. Ün cumpredar voelg eu gnir,
Gio dalla plazza t'acquister.

— Scu cumpredar voust tü gnir
Gio dalla plazza am voust cumprer,
Voelg in aunglet am convertir
40. Ed aint in tschêl am voelg retrer.

— In ün aunglet t'voust convertir
Ed aint in tschêl voust at plazer,
Schi voelg ün otr'aunglet en gnir,
E svess in tschêl at voe brancler.

— Un vînător de te vei face
Ca de pe stîncă să m-apuci,
M-oi face eu trandafir mîndru,
Scos de vînzare în tîrg.

— De-i fi tu trandafir mîndru
Scos de vînzare în tîrg,
Cumpărător mă voi face
Și din tîrg te-oi căpăta.

— Cumpărător de t-ei face
Ca să mă capeți din tîrg,
Eu m-oi preface în înger
Și m-oi ascunde în cer.

— În înger de t-ei preface
Ca în cer să te ascunzi,
Eu m-oi face un alt înger:
Chiar în cer te-oi săruta![28]

540

Noi nu ne îndoim că retoromanii trebui să fi posedînd mai multe varianturi ale acestui cîntec, a cărora culegere ar fi, negreșit, de cea mai mare importanță în cestiunea ce ne preocupă.

Judecînd, cu oarecare sfială, după un singur exemplar, ni se pare că balada metamorfozelor a străbătut în valea Engadinului din Provența, poate chiar într-o versiune franceză, căci începutul despre «drăguță» amintește pe «maîtresse» din varianturile F^1 și F^4.

Metamorfozele retoromane sînt:

1. grăunte — pasăre;
2. căprioară — vînător;
3. floare — cumpărător;
4. înger — înger;

dintre cari părechea 2, *1b* și *3a* se regăsesc în varianturile provențale și franceze-provențale, deși *1b* este aci activ, iar nu pasiv; dar părechea 4 e de tot originală, măcar că aduce aminte pînă la un punct de Sân-Petru din F^1 și F^4. Tot atît de originale mai sînt apoi *1a* și *3b*.

541

Este foarte remarcabil, în sfîrșit, că variantul retoroman, pe care-l vom formula prin E, nu cunoaște finalul cel sentimental: fata *nu* iubește.

§ 28. La slavi, la greci, în Germania și-n Italia, întrucît ne este permis a ne întemeia pe îndelungate cercetări, cîntecul metamorfozelor nu există.

Pe Peninsula Pireneică, el este cunoscut numai acolo unde se vorbește limba provențală: în Catalonia[29].

În acest mod, în Europa întreagă această frumoasă baladă își are două cuiburi sigure, de unde a putut să se răspîndească și-n parte s-a și răspîndit: la răsărit România și la apus Provența [189].

---

[28] Flugi, *Die Volkslieder des Engadin*, Strassburg, 1873, p. 82—4. — Cf. Cornu, în *Romania*, t.3 (1874), p. 114.

[29] Briz, *Cants populars catalans*, I, 125, ap.V. Smith, *loco cit.*, p. 63, nota 2.

Am constatat însă mai sus, în §-ul 25, că Provenţa nu poate fi, în orice caz, decît o patrie a d o p t i v ă a acestui cîntec, străbătut acolo dintr-o altă ţară.

De unde dară?

Învederat din România, de vreme ce nu avem în toată Europa vreun al treilea punct de plecare [190].

§ 29. Metamorfozele comune varianturilor române şi celor provenţale, adecă tuturor varianturilor e u r o p e a n e, sînt:

	ELEMENTUL PASIV:	ELEMENTUL ACTIV:
1.	peşte (M 48, P 65, V^1 13, V^2 11, PR^1 27, PR^2, PR^3 3, PR^4 7, F^3 13, F^4, F^5 3);	pescar (M 52, P 68, V^1 17, V^2 14, PR^1 23, PR^2, PR^3 7, PR^4 11, F^3 19, F^4, F^5 7);
2.	a) pasăre (P 74, V^1 5, F^2 17, F^5 11, cfr. F^2 23);	vînător (P 81, V^1 9, F^2 20, F^5 15, cfr. PR^1 51, F^1 26, F^4, PR^2, E 29);
	b) iepure (V^1 21, V^2 17, F^2 11, cfr. PR^2);	ogar (V^1 25, V^2 20, F^2 14);
3.	floare (M 122, P 51, PR^1 39, cfr. PR^1 55, PR^2, PR^1 31, F^1 9, F^2 35, F^3 1, PR^4 15, E 31);	cosaş (M 127, P 55, PR^1 43, cfr. PR^2, PR^4 19, F^2 26).
4.	stea (V^2 23, PR^1 75, PR^2, PR^3 19, PR^4 31, F^1 32, F^2 47).	*

542

În fine, dacă vom uni i c o a n a şi c ă l u g ă r i ţ a într-o singură idee de *sacrum*, vom mai avea:

5.	*res sacra* (A 84, PR^1 83, PR^2, PR^3 11, PR^4 23, F^2 5, F^4, F^5 19);	*sacerdos* (A 89, PR^1 87, PR^2, PR^3 15, PR^4 27, F^2 8, F^4, F^5 23).

Prototipul comun româno-provenţal poseda, prin urmare, c e l m u l t cinci şiruri de metamorfoze, consistînd din imagini de tot patriarcale, proprie traiului cîmpenesc, cu o nuanţă religioasă.

Nuanţa cea religioasă se mai resfrînge în S â n - P e t r u al unora din varianturile franceze şi-n cei d o i î n g e r i din variantul retoroman.

§ 30. Dacă ne-am întreba acuma de-a dreptul: în ce mod românii transmis-au ei provenţalilor cîntecul metamorfozelor? — un răspuns temeinic la o asemenea cestiune, pusă înainte de timp, ar fi peste putinţă.

Pentru a dobîndi o soluţiune metodică, care să rezulte de la sine dintr-o înlănţuire treptată a faptelor, cată să cercetăm, mai întîi de toate, dacă nu există cumva varianturi ale acestei balade afară din Europa, de pe unde s-o fi căpătat românii, după cum de la români au luat-o provenţalii.

543

Numai prin alăturarea tuturor varianturilor, cel puţin a tuturor celor accesibile în momentul de faţă, vom putea pătrunde în adevărata n a t u r ă a cîntecului nostru: iar adevărata lui natură, odată descoperită, ne va înlesni apoi înţelegerea motivului şi modului de transmisiune a acestei aventuroase călătoare, care ne apare sărind din Carpaţi la Pirenei.

Să trecem dară la:

b) Varianturi asiatice, și mai întîi:

α) VARIANTUL PERSIAN

§ 31. D. Alexandru Chodzko, mai bun persianist decît slavist, a publicat — din nefericire numai în traducere — următorul cîntec poporan, cules în dialectul ghilani între triburile persiane de pe țărmul sudic al Mării Caspice:

El

Tu te preumbli sus pe movilă,
Aruncînd în mine cu pietricele.
O, dacă aș fi eu șoim,
Cum te-aș mai prinde în ghiarele mele!

Ea

5. *Dacă ai fi tu șoim*
Ca să mă prinzi în ghiarele tale,
Eu m-aș face pește
Și m-aș cufunda în Mare.

El

Dacă ai fi tu pește
10. *Ca să te cufunzi în Mare,*
Eu m-aș face pescar
Ș-aș veni să te pescuiesc.

Ea

Dacă tu ai fi pescar
Ca să mă pescuiești,
15. *Eu m-aș face nor*
Și aș zbura către cer.

El

Dacă tu ai fi nor
Ca să zbori către cer,
Eu m-aș face ploaie
20. *Și te-aș străbate.*

Ea

Dacă tu ai fi ploaie
Ca să mă străbați,
Eu în pămînt
Aș încolți ca iarbă.

El

25. *Dacă tu în pămînt*
Ai încolți ca iarbă,
Eu m-aș face oiță
Și te-aș mînca.

Ea

544

Dacă tu ai fi oiță
30. *Ca să mă mănînci,*
Eu m-aș face ac
În prăvălia unui croitor.

El

Dacă tu ai fi ac
35. *În prăvălia unui croitor,*
Eu m-aș face ață
Ș-aș intra în urechea acului![30]

§ 32. Variantul persian, pe care-l vom formula prin G, este de o importanță extremă în studiul de față, nu numai pentru că — serviciu negativ — el ne strămută deodată în Asia, împiedecîndu-ne astfel, prin lărgirea cercului de observațiune, de a ne pronunța fără timp asupra originii posibile a prototipului româno-provențal, dar încă — serviciu pozitiv — pentru că stabi-

---

[30] Chodzko, *Specimens of the popular poetry of Persia*, London, 1842, p. 487—8.

lește într-un mod categoric toate trăsurele fundamentale ale prototipului general așa-zicînd **asiatico-european**, și anume:

1° Cîntec, iar nu proză;

2° Metamorfoze bilaterale, nu unilaterale;

3° Luptă între un bărbat, care iubește sau pretinde a iubi, și între o fată;

4° Nu iubire, ci mai mult ură din partea elementului pasiv, care în variantul persian debută prin a arunca de sus cu pietre în persecutorul său.

Trecînd la amărunte, ne întîmpină în G pe prima linie metamorfoza **pește** — **pescar**, de care ne-am izbit aproape în toate varianturile europeane; apoi metamorfoza **iarbă**, foarte răspîndită în varianturile provențale, unde am văzut de asemenea metamorfoza **nor**, care însă acolo joacă un rol activ.

Metamorfoza persecutorului în **șoim**, cu care se începe G și care ne apare într-un mod sporadic și-n varianturile franceze, deșteaptă în noi o bănuială, foarte legitimă chiar dacă ar lipsi această împregiurare.

545 Unul din cele mai frumoase cîntece poporane române, pe care d. Alecsandri îl așează între balade, este «Șoimul și floarea fragului».

Iată-l:

Sus în vîrf de brăduleț,
S-a oprit un șoimuleț.
El se uită drept în soare,
Tot mișcînd din aripioare.
Jos la trunchiul bradului
Crește floarea fragului:
Ea de soare se ferește
Și de umbră se lipește.

— Floricică de la munte,
Eu sînt șoim, șoimuț de munte!
Ieși din umbră, din tulpină,
Să-ți văd fața la lumină,
C-a venit pînă la mine
Miros dulce de la tine,
Cît am pus în gîndul meu
Pe-o aripă să te ieu
Și să mi te port prin soare.
Pîn' te-i face roditoare.

— Șoimuleț, duios la grai!
Fiecare cu-al său trai.
Tu ai aripi zburătoare
Ca să te înalți la soare;
Eu la umbră, la răcoare,
Am menire-nfloritoare.
Tu te leagăni sus, pe vînt;
Eu mă leagăn pe pămînt.
Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
Făr-a te gîndi la mine,
Că e lume-ncăpătoare
Pentru-o pasăre ș-o floare[31].

Acest admirabil cîntec, unde ne întîmpină același vioi dialog între un seducător și o fată, cu aceeași nepregetată rezistință din partea elementului pasiv, ni se pare a nu fi decît un fragment amplificat dintr-un vechi variant românesc al baladei metamorfozelor, în care persecutata se prefăcea în **floare** și persecutorul în **șoim** [191].

Vom formula acest semivariant prin K.

§ 33. Cîntecul ghilani nu poate fi singurul variant persian al baladei noastre. E mai mult decît probabil că o posedă de asemenea, în varianturi mai mult sau mai puțin diferențiate, celelalte dialecte persiane, poate chiar curzii și afganii. Probă este că, într-un alt variant, ea a trecut la triburile turce așezate în Persia.

---

[31] Alecsandri, *Poezii populare*, ed. 2, p. 31.

§ 34. Textul turc al cîntecului de mai jos nu s-a publicat.
Noi cunoaștem, prin urmare, numai traducerea engleză, cam obscură, făcută de d. Chodzko, sub titlul de: «Ceartă între un amant și o fată»:

She	*Ea*
I am the grass on the top of a mountain.	*Eu sînt iarbă p-un vîrf de munte.*
I am a sharp diamond-dagger.	*Eu sînt un ascuțit pumnar de diamant.*
Be silent, aushik, or else I'll sting you.	*Taci, amantule, căci te voi străpunge.*
I, turned into a snake, into a dragon.	*Iată-mă prefăcută în șarpe! Iată-mă zmeu!*
He	*El*
5. *I'll walk safe on the green turf of the mountain's top.*	*Eu voi călca fără grijă iarba de pe vîrful muntelui.*
I can throw a spell upon a snake.	*Eu pot fermeca pe șarpe.*
I know how to get possession of you.	*Știu eu cum să te apuc.*
I, turned into a strong magic word.	*Iată-mă prefăcut într-un descîntec puternic!*
She	*Ea*
Do not talk to me, impious aushik.	*Nu-mi vorbi, nelegiuitule amant!*
10. *I become a saint; I, turned into a dragon.*	*Iată-mă sfîntă! Iată-mă prefăcută în zmeu!*
Take the benedictions which I have deserved from heaven, but give me an answer.	*Ia binecuvîntările ce le-am cîștigat în cer, dar dă-mi un răspuns.*
I, transformed into Nakir and Munkir.	*Iată-mă schimbată în cei doi îngeri ce judecă pe cei morți!*
He	*El*
Do not talk to me, impious goat.	*Nu-mi vorbi, nelegiuită capră!*
I become a saint; I turn myself into Khyber.	*Iată-mă devenit sfînt! Mă prefac în cetatea Khyber!* 547
15. *Take the merits which I have before heaven:*	*Ia meritele mele de-naintea cerului,*
Give me an answer.	*Dar dă-mi un răspuns.*
She	*Ea*
I put an arrow to my bow;	*Eu pun o săgeată la arcul meu:*
A coward will not withstand me.	*Un mișel nu va putea să-mi reziste.*
I rejoin a group of beauties.	*Eu mă-ntorc la o ceată de frumseți.*
20. *I, turned into a ruby of the purest water.*	*Iată-mă prefăcută în cel mai curat rubin!*
He	*El*
I'll be a slave to my sweetheart's brow	*Eu voi fi robul sprincenei iubitei mele*
And to her auburn tresses of hair that fall gracefully on her shoulders.	*Și al pletelor blonde ce-i cad grațios pe umeri.*
I rubbed myself upon a touchstone.	*Eu mă-ncerc însumi pe piatra de probă:*
I became a coin of the purest gold.	*Iată-mă devenit o monetă de cel mai curat aur!*
She	*Ea*
25. *The bosom of a sweetheart is the garden of paradise.*	*Sinul iubitei este o grădină de paradis.*
How many aushiks sigh after it!	*Mulți amanți suspină după el;*
But it is not accessible to every one.	*Dar nu oricine îl poate dobîndi.*
I, turned into the fortress Khyber.	*Iată-mă schimbată în cetatea Khyber!*

He	*El*
As I put my head on your path,	*Cînd m-oi pune eu în calea ta,*
30. *I'll call the aid of my patron Heider,*	*Voi chema în ajutor pe patronul meu Ali*
And will take the fortress of Khyber.	*Și voi lua cetatea Khyber.*
I, turned into Allahu-akber !	*Iată-mă prefăcut în strigăt de năvală !*
548 *She*	*Ea*
Sayadi says: I am burning ;	*Vînătoarea zice : eu sînt flacără ;*
Now I rise aloft, now I descend.	*Acum mă rădic în sus, acum mă las în jos.*
35. *I burn at the break of the day ;*	*Eu ard în faptul zilei.*
I, turned into a lantern, into a torch.	*Iată-mă prefăcută în lampă ! Iată-mă torță!*
He	*El*
Aushik says ! O woe ! O woe !	*Amantul zice: vai ! vai !*
Thy beauty scoffs at the moon.	*Frumsețea ta glumește la lună.*
Thou art a beautiful eyed shecamel.	*Tu ești o cămilă cu ochi frumoși ;*
40. *I am turned into a mad hecamel. Beware !*	*Eu m-am prefăcut într-un cămiloi nebun. Păzește-te !*[32]

Acest variant turco-persian, căruia îi vom zice TP, întrunește cele patru caractere esențiale ale prototipului asiatico-european, arătate în §-ul 25; și totuși el diferă foarte mult de toate varianturile pe cari le-am examinat pînă aci. Pe de o parte, el este de un m i s t i c i s m care uneori se apropie de nonsens; pe de alta, pe cînd în totalitatea celorlalte varianturi noi vedem în orice replică cîte o singură metamorfoză, aci metamorfozele sînt grămădite, fiecare interlocutor prefăcîndu-se deodată în *a. b, c,* fără să aștepte răspunsul adversarului, ceea ce mai mărește obscuritatea întregului.

Acest fenomen să fie oare datorit schimbării radicale de s f e r ă g e n e t i c ă prin trecerea cîntecului din familia ario-europee, unde el ne apare omogen pretutindeni de la Pirenei pînă la Marea Caspică, în familia turanică, unde l-a întîmpinat o altă logică, o altă ordine în legarea ideelor și-n expresiunea simțimintelor?

Oricum ar fi, TP ni-a conservat o importantă trăsură, dispărută în G, dar pe care noi am constatat-o în prototipul european: elementul religios. 549 Cei d o i î n g e r i din TP ne | amintesc pe cei d o i î n g e r i din variantul retoroman; apoi un s f î n t și o s f î n t ă; în fine, d e s c î n t e c sau « cuvîntul magic », după cum îl traduce d. Chodzko.

Religiunea a jucat dară un rol însemnat în prototipul comun asiatico-european.

§ 35. În Persia se opresc cercetările noastre.

Pe aiuri în Asia noi în deșert ne-am încercat a căuta vreun variant al cîntecului metamorfozelor, ajungînd la convicțiunea că el nu se găsește acolo, decît numai doară la popoare eranice sau, cel mult, prin împrumut de la erani.

Ar fi foarte interesant de a-i afla o urmă mai cu seamă la armeni, a cărora literatură poporană este deocamdată aproape necunoscută, dar cărora — întrucît putem judeca după puține specimene publicate — le place în poezie dialogul[33].

---

[32] C h o d z k o, *op. cit.*, p. 405—7.

[33] Cfr. A l i s h a n, *Armenian popular songs*, Venice, 1852, passim.

§ 36. Avem dară trei şi numai trei centruri de repaos în lunga călătorie a baladei noastre: Persia — România — Provenţa [192].

Oricine ar vrea s-o urmărească afară din aceste trei puncturi de radiaţiune, cată să nu piarză din vedere un singur moment următorul criteriu, stabilit cu mult tact de d. Smith:

« *Les chants dans lesquels l'un des deux seulement exprime le désir d'être transformé en l'objet qui touche de plus près l'être aimé appartiennent à toutes les poésies; un tel désir est le voeu universel de la passion, et sa manifestation n'est point ce qui caractérise notre églogue; ce qui fait son originalité, c'est cette série de problèmes que l'un des interlocuteurs pose à l'autre, et l'heureuse promptitude avec laquelle cet autre les résout. Les chants où se déroulent de tels problèmes des métamorphoses sont donc les seuls qui peuvent être considérés comme des versions parallèles ou parentes à notre chant* »[34]*.

Să fi avut de-nainte-i acest criteriu, d. Victor Leclerc[35] nu| şi-ar fi închipuit obîrşia baladei metamorfozelor în oda lui Anacreonte εἰς κόρην: 550

Ἡ Ταντάλου ποτ' ἔστη
Λίθος Φρυγῶν ἐν ὄχθαις...,

odă imitată în secolul trecut de către faimosul cavaler de Bouflers:

Que ne suis-je la fougère
Où, sur le soir d'un beau jour,
Se repose ma bergère, etc.[36]

Tot aşa, balada metamorfozelor n-are nemic a face cu acele basmuri în cari amantul şi amanta se metamorfozează amîndoi pentru a fugi de u n a l t r e i l e.

•Este mult mai serioasă, dar foarte depărtată, o altă analogie.

§ 37. D. Gaster pune mare preţ, în cestiunea ce ne preocupă, pe un ciclu metamorfic, demult indicat de veneratul meu amic profesorul Benfey în clasica-i introducere la *Pancatantra*, şi anume lupta de transformaţiuni reciproce între un dascăl şi un discipol sau între un persecutor şi un persecutat, luptă povestită în oarecari legende de provenință sanscrită buddhistică.

Iată cuvintele d-lui Gaster, cari merită de a fi reproduse în întregul lor:

« *Începem cu un basm românesc din Schott, no. 18, pag. 193—199: Dracul şi ucenicul său. Fiul unui ţăran, care învăţase carte, dar nu se procopsise, se duce să caute pe dracul ca să mai înveţe de la dînsul. Dracul se învoieşte cu tată-său să nu-i plătească nimica dacă-l va recunoaşte după un an de zile, iar de nu — băiatul să rămînă al dracului. Băiatul zise tatălui că va încovoia degetul arătător de la mîna stîngă, şi aşa o să-l* [*recunoască. După un an vine tatăl, îl recunoaşte şi vrea să-l scoaţă din şcoala dracului. Dracul însă îl rugă să-l mai*

---

[34] S m i t h, *loco cit.*, p. 64, nota.

*„Cîntecele în care doar unul din cei doi îşi exprimă dorinţa de a fi transformat într-un obiect care atinge de aproape persoana iubită aparţin tuturor poeziilor; o atare dorinţă reprezintă tendinţa universală a pasiunii, dar nu exprimarea ei caracterizează egloga noastră; originalitatea ei constă în acea serie de probleme pe care unul din interlocutori le pune celuilalt şi fericita promptitudine cu care acesta le rezolvă. Cîntecele în care se succed astfel de probleme ale metamorfozelor sînt deci singurele care pot fi considerate drept versiuni paralele sau înrudite ale cîntecului nostru" *(n.ed.)*.

[35] Ap. A r b a u d, *op. cit.*, t.2, p. 134.

[36] S a i n t-V i c t o r, *Odes d'Anacréon*, Paris, 1813, p. 190.

551 *lase un an la dînsul și apoi să și-l ia îndărăt. Tot așa îi merge și la anul, dar în sfîrșit pleacă de la dracul. Venind acasă, băiatul spuse tatălui său că o să se facă bou, pe care să nu-l vînză mai jos de două banițe de bani, dar să nu cumva să vînză și frînghia de care-l ducea. După ce-l vîndu, băiatul iar se făcu om, și se întoarse acasă. Apoi se schimbă într-un cal, rugînd însă pe tată-său să nu vînză frîul, că acum are să vină dracul singur să-l cumpere, și îndată ce are și frîul, el e pierdut. Țăranul însă, văzînd grămada de bani, căci căpătase șase banițe de galbeni, îi dede și frîul. Dracul plecă vesel acasă. Odată merse feciorul dracului cu alți pui de draci la o nuntă. Tată-său îi dede calul fermecat și-i porunci să nu-i dea apă de băut, nici ceva de mîncat. Pe drum însă îl îndemnau ceilalți tineri, zicînd că are să ajungă acolo cu o mîrțoagă de cal, slăbănogită, de rușine. Dar cum bău calul puțină apă, se schimbă într-o zvîrlugă și o tuli la fugă. Dracul bătrîn o simți îndată și se apucă după dînsul, făcîndu-se știucă; dar cînd era să-l apuce, se făcu băiatul inel și sări în degetul fetei de împărat, ce sta tocmai la malul apei, și o rugă să nu-l dea în mîna dracului. Dracul, văzînd că nu poate să-l scoață de la dînsa, se duse la împărat de ceru inelul său. Inelul zise atunci fetei de împărat să ceară de la dracul să-i facă un pod de aur cu un puț în mijloc și cu pomi verzi la amîndouă părțile; și dacă va face, fata de împărat să nu-i dea inelul în mînă, ci să-l lase să cază jos. Cum căzu, se și prefăcu într-o grămadă de semințe, care se împrăștiau în toate părțile; dracul ce să facă? se face cocoș și începe să le mănînce; una însă sări în pantoful fetei de împărat și să făcu nagîț, care scoase ochii cocoșului și-l omorî. Apoi deveni iar om și se însură cu fata de împărat. Cu aceasta se potrivește întocmai basmul serbesc la Vuk Karadžić, no. 6. Și aici se învață la dracul, se face cal și se vinde fără frîu; apoi casă fără cheie; a treia oară se face porumb, și dracul cumpărător vindereu. Porumbul, ca și la Schott, devine inel în degetul unei fete de împărat. Dracul slujește trei ani pentru inel; dar, rugată de inel, fata împăratului îl aruncă jos, unde se transformă într-o grămadă de mei; dracul, ca vrabie, începu să-l mănînce; un grăunte însă, sărind în papucul fetei de împărat, se face cotoi și omoară vrabia, scăpînd astfel de dracul.*

În literatura Europei mai dăm, afară de Stroparola: Piacevoli notti, VIII, 5(6), de Grimm, Kindermärchen, no.68, și Grimm, vol.III, p. 117—119, unde e citată toată literatura europee, pe care o trecem noi aici, nevoind a ne depărta prea mult de obiectul cercetării noastre; cari basme amîndouă se aseamănă foarte mult cu cele două sus-amintite, adică cu cel românesc și cu cel serbesc; mai dăm încă de o altă paralelă în Hahn, no. 68, care ne
552 *rapoartă la cele orientale prin trăsătura caracteristică că tînărul rămîne orb, după ce învinge pe dracul tot în același mod ca și în celelalte basme.*

Trecînd în Orient, ni se prezintă ca cea mai modernă recenziunea din Cei patruzeci veziri, Noaptea XVIII, p. 195 și următ. Un tînăr învață necromanția; este urmărit de meșterul său, se transformă în baie, apoi în porumb; meșterul într-un coroi; el într-un trandafir, care cade la picioarele împăratului; meșterul, făcîndu-se lăutar, cere pentru cîntecele sale numai trandafir; dar cum se apropie, trandafirul devine grăunte de mei; meșterul cocoș; dar un grăunte se face om și-i rumpe capul. O formă mai antică are această luptă în 1001 Nopți (noaptea 54—55). Un fecior de împărat este transformat de către un demon într-o maimuță, păstrîndu-și însă toate facultățile omenești. Condus înaintea unui sultan, acest din urmă se miră de sagacitatea și frumoasa scrisoare a unei maimuțe, și cheamă pe fiică-sa să-i arate o maimuță așa de minunată. Dar fiica era o vrăjitoare și, îndată ce intră în odaie, unde se afla prințul-maimuță, ea recunoaște că e om, și — rugată de tată-său — se induplecă a-l face iarăși om; se apucă dar la luptă cu demonul care-l schimbase și transformă un fir de păr într-o sabie cu care vrea să taie leul, formă sub care acest din urmă i se prezintă; el se schimbă dar într-o scorpie, pe cînd ea într-un șarpe; el într-un vultur, ea într-un vultur negru; el într-o pisică tărcată, ea într-un lup; el mai întîi vierme în rodie, apoi sîmbure de rodie, ea cocoș; el într-un pește, ea într-o stîncă; în sfîrșit, se transformă amîndoi în două flăcări. Sărind o scînteie în ochiul maimuței, o orbi de un ochi, precum am văzut mai sus în basmul albanez; dar ea îl birui cu acest mod.

Această izbîndă însă a fost foarte scumpă, căci și ea își pierdu viața, fiind arsă de focul ei intern.

Acest din urmă mod de luptă, pe care-l intîlnim in 1001 de Nopți, ne este foarte cunoscut din basmele românești, unde și feți frumoși și balauri se fac unul flacără galbenă, altul flacără roșie, și corbul care zboară deasupra lor moaie o aripă in seu și stropește pe Făt-Frumos, care-i făgăduiește trei zmei și trei cai de mîncat, pe cînd aripa cealaltă o moaie în apă și stropește pe zmeu. De ex., « Spaima zmeilor » in basmele lui Fundescu etc.

Ajungem, in sfîrșit, la forma cea mai veche, originară: forma mongolică din Ssiddi-kür, care se bazează pe indicul Vetàlapancavinçati, adică cele douăzeci și cinci istorie ale unui Vetala (vircolac). În Ssiddi-kür introducțiunea formează un fel de cercevea, în care se află celelalte povești. Șapte vrăjitori aveau o calfă; acesta fuge și se schimbă intr-un cal; frate-său, cum prost, vinde calul tocmai la acești | vrăjitori, care indată ce simt că este cal vrăjit și că este tocmai ucenicul lor, pe care-l caută, vreau să-l injunghie; calul fuge și se face pește, cei șapte vrăjitori se fac șapte bitlani; el se face apoi porumb, ei șapte corbi; porumbul fuge și se ascunde în sinul lui Nàgasena. Vrăjitorii se transformă in cerșitori (adică in Bhikshus = preoți cerșitori) și roagă pe Nàgasena să le dea metaniile sale; porumbul se] prefăcuse într-un globuleț de metanii și sfătui pe Nàgasena să le dea toți globuleții, dar pe cel mai mare să-l țină in gură. Aruncînd dar metaniele, se fac viermi, și vrăjitorii găine, cari se pun de-i mănîncă. Acum Nàgasena lasă să cază globulețul cel mai mare, care se face îndată om și omoară pe cele șapte găine, cari murind se prefac în trupuri omenești »[37].

§ 38. În ciclul urmărit de d. Gaster ne întîmpină:

1° Un persecutor și o victimă;

2° Metamorfoze bilaterale active și pasive.

Aci se mărginește însă toată asemănarea cu ciclul celălalt.

Diferințele între ambele sînt:

1° Ciclul d-lui Gaster nu e cîntec, ci poveste;

2° Nu e dialog, ci acțiune;

3° Victima nu este o fată fugind de seducțiune;

4° Chiar unde apare o fată pe scenă, nu ea este victimă, ci din contra;

5° Persecutorul nu iubește și nu pretinde a iubi pe victima.

Ambele cicluri, să zicem x și z, s-au p u t u t naște dintr-un prototip comun y; dar bifurcarea acelui prototip s-ar urca într-o anticitate imemorială și, odată bifurcîndu-se, fiecare din cele două exemplare emancipate va fi apucat o cale caracteristică independinte, unul producînd x', x'', x''' etc., celălalt pe z', z'', z'''..., fără a se confunda vreodată unul cu altul în interesantele lor migrațiuni prin Asia și prin Europa, unde s-au întîlnit adesea la aceleași popoare.

Dacă originile exemplarului z, adecă ale ciclului d-lui Gaster, se pierd in India, tot atît de antic poate să fie și exemplarul x, a căruia străbatere în Carpați și-n Pirenei trebui să | fie foarte veche, iar fără comparațiune și mai vechi cată a fi, negreșit, cuibul său primordial în Persia.

Să nu uităm totuși, încă o dată, că înrudirea între ambele cicluri, asemănate, abia prin două puncturi contra a cinci divergințe, nu este o r e z u l t a n t ă, ci o simplă p o s i b i l i t a t e, și încă de o natură foarte echivocă. În adevăr, în locul *bifurcării*, nemic nu ne-ar împiedeca de a admite

---

[37] G a s t e r, în *Convorbiri lite are*, 1879, p. 232—4.

ipoteza *amalgamării*: două cicluri, cu totul diferite prin origine, s-au putut amesteca pînă la un punct intr-o epocă primordială, unul din ele primind ceva de la celălalt, sau chiar împrumutîndu-se ambele unul pe altul. Ipoteza bifurcării ar corespunde «dubletului» în linguistică; ipoteza amalgamării ar fi un fel de «etimologie poporană», *Volksetymologie*: în orice caz însă, este o ipoteză, nemic mai mult, deşi o ipoteză instructivă [193].

§ 39. D. Gaster a scăpat din vedere un alt ciclu, care este mult mai apropiat de «Cucul şi turturica», dar tot încă afară din sfera unei înrudiri sigure, a unei filiaţiuni necontestabile.

Bătrînul Cantemir, descriind uzurile nupţiale la români, zice că trimişii mirelui cer de la părinţii fetei să le dea căprioara, pe care o vînează. Socrii răspund că nu e la dînşii, ci poate să fie la vecini. Văzînd însă că cu aceasta nu scapă, ei scot o babă. Nu-i asta! — strigă peţitorii: căprioara noastră avea păr de aur, ochi de şoim, dinţi de mărgăritar, piept de gîscă, gît de lebădă etc., şi dacă nu ni-o veţi da, avem ogari, cari s-o găsească. Lucrul ajunge astfel la ceartă, la ameninţări, şi numai atunci părinţii arată de nevoie pe fata[38].

Întocmai astfel se petrece şi la căsătoria unui celt din Bretania. Între peţitor şi aşa-numitul apărător al fetei se încinge următorul viu dialog în versuri:

Ar bazvalan	*Peţitorul*
Enn han ann Tad holl-galloudek,	*În numele Tatălui preaputernic,*
Ar Mab hag ar Spered-Meulet,	*Al Fiului şi Sfîntului Duh,*
555 *Bennoz ha joa barz ann ti-me*	*Fie binecuvîntare în astă casă*
Muioc'h evit zo gan-i-me.	*Şi mai multă bucurie decît a mea!*
Ar breutaer	*Apărătorul*
Na petra 'teuz'ta, ma mignon,	*Dară ce ai tu, amice,*
Pa ue d-eo joauz da galon?	*De nu-ţi este inima voioasă?*
Ar bazvalan	*Peţitorul*
Eur goulming em boa em c'houldri,	*Aveam eu o porumbiţă*
Hag eur gudon em boa gat hi,	*Trăind in coteţ cu porumbul,*
Ha setu digouet ar sparfel,	*Dar iată c-a năvălit un şoim,*
Ker prim hag eur barrad avel,	*Iute ca şi vîntul:*
Ha ma c'houlmig en deuz spontet,	*Mi-a speriat porumbiţa*
N'ouier doare pelec'h ma ost.	*De a fugit nu se mai ştie unde!*
Ar breutaer	*Apărătorul*
Meurbed da gavann kempennet	*Şi totuşi eu te văd preagătit*
Evit bea ker glac'haret;	*Pentru un om atît de întristat:*
Kribet e teuz da vleo melen,	*Ţi-ai pieptănat părul cel bălan,*
'Vel ma iefez d'ann abaden.	*Ca şi cînd ai merge la o horă.*
Ar bazvalan	*Peţitorul*
Ma mignon, n'em godiset ket;	*Nu-ţi bate joc de mine, amice!*
Ma c'houlmik wenn p'euz ket gwelet?	*N-aţi văzut voi alba-mi porumbiţă?*
N'em bo, a vad, plijadur'bed,	*Eu nu voi fi fericit în lume,*
Ken n'em bo ma c'houlmik kavet.	*Pînă nu-mi voi găsi porumbiţa.*

[38] Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 131—2.

Ar breutaer

Da goulmik, n'em euz ket gwelet,
Na da gudon wenn ken-neubed.

Ar bazvalan

Den iaouang, eur gaou a lerez,
Gwelet e bet gand re oa mez,
Hag o nijal trezek da bors,
Hag o tiskenn barz da liors.

Ar breutaer

Da goulmik n'em euz ket gwelet,
Na da gudon wenn ken-neubed.

Ar bazvalan

Ma c'hudon vo kavet maro,
Ma na zeu ked he far endro;
Mervel a rei ma c'hudon baour:
Me ia da welet dre ann nour.

Ar breutaer

Harz! ma mignon, na iaffec'h ket,
Me ia ma unan da welet.

Apărătorul

Eu n-am văzut porumbița ta,
Nici albul tău porumbel.

Pețitorul

Îmi spui minciuni, tinere!
Trecătorii din afară au văzut-o
Zburînd spre curtea ta 556
Și lăsîndu-se în grădină.

Apărătorul

Eu n-am văzut porumbița ta,
Nici albul tău porumbel.

Pețitorul

Albul meu porumbel va muri
De nu-și va găsi soția;
Va muri bietul porumbaș...
Las' să caut eu prin ușă.

Apărătorul

Stăi, amice! Nu e voie a trece!
Voi merge să văd eu singur.

(Intră în casă, de unde apoi se-ntoarce după o clipă)

D'am liorz, ma mignon, onn bet
Na koulmik 'bed n'em euz kavet
Nemed eur frapad boukedou,
Bleuniou lila ha rozennou,
Ha dreist-holl eur rozennik gaer,
Savet e kornig ar voger.
Me ia d'he c'hlask d'hoc'h mar keret,
Da lakat laouen ho spered.

M-am dus, amice, în grădiniță,
Dar n-am găsit porumbiță,
Ci o mulțime de flori,
Tot crini și trandafiri,
Și mai ales un b o b o c e l
Înflorind în colț pintre tufe.
Mă duc să ți-l găsesc,
Ca să-ți fie inima voioasă.

(Intră iarăși în casă și revine cu o mică fetiță)

Ar bazvalan

Braoik fe! koant hag a feson
Da lakat laouen eur galon!
Ma ve ma c'hudon ar c'hlizin,
Teufe da goueá war-n-ezhin.

Pețitorul

Zău, frumoasă floare,
Tocmai să-nveselească inima!
Dacă porumbelul meu ar fi r o u ă,
S-ar lăsa pe dînsa...

(După o pauză) 557

Me ia da bignat d'ar c'hreunial;
Marse ma eet di, o nijal.

Ar breutaer

Cbomet, mignon kaer, gortoet,
Me ia ma unan da welet.

Mă voi sui eu în pod:
Doară a nimerit acolo porumbița.

Apărătorul

Mai stăi, dragă amice,
Mă duc eu însumi.

(Se re-ntoarce cu soacra)

D'ar c'hreunial d'al lae onn bet,
Na koulm e-bed n'em euz kavet,
Nemed ann damoezennik-man,
Hi chomet warlec'h he unan:
Lak-hi deuz da dok mar kerez,
Da gaout frealzidigez.

Am fost în pod,
Dar n-am găsit porumbiță,
Ci numai acest s p i c :
Pune-ți-l în pălărie,
Ca să te mai mîngîi.

Ar bazvalan

Kemend a c'hreun zo enn damoen,
Kelliez evn gand ma c'houlm wenn,
Dindan he eskel, enn he neiz,
Hag hi ker goustadik e kreiz.

Pețitorul

Cîte grăunțe are spicul,
Atîția pui va purta porumbița-mi
Cea albă sub aripioarele-i,
Stînd ea în mijloc duioasă.

(După o pauză)

Mont a rann d'ar park da welet.

Mă duc s-o caut la cîmp.

Ar breutaer

Harz, ma mignon, na iaffec'h ket,
Sotra refec'h ho potou ler:
Me ia ma unan enn ho lec'h.

Apărătorul

Stăi, amice ! oprește-te !
Îți vei mînjii frumoșii papuci.
Las'să mă duc eu pentru tine.

(Se re-ntoarce cu bunica)

Ne gavan koulmik mod e-bed
Nemed eunn aval 'meuz kavet,
N'n aval-ma, krizet a bell-zo,
Dindan ar ween, 'touez ann delio.
Enn ho jakotik likit hi,
558 *Da rei d'ho kudon da zibri,*
Ha neuze na oelo ket mui.

N-am găsit nicăiri porumbiță,
Ci numai acest m ă r,
Măr zbîrcit de vechime
Sub arbore pintre frunze:
Pune-ți-l în buzunar,
Dă să-l mănînce porumbul tău,
Și nu va mai plinge.

Ar bazvalan

Ma mignon, ho trugarekat:
'Vit ma krizet, eunn aval mad
Ne d-eo ket kollet he c'houezvad:
Met n'em euz c'hoant deuz aval' bed,
Deuz bleun na deuz tamoen e-bed,
Ma c'houlmik renkann da gaouet,
Me ia ma unan d'he c'herc'het.

Pețitorul

Mulțumesc, amice !
O roadă bună, fie și zbîrcită,
Nu-și pierde profumul ;
Dar mie nu-mi trebui mărul vostru,
Nici floarea, nici spicul,
Ci vreau a mea porumbiță,
Și voi găsi-o eu însumi.

Ar breutaer

Trou Doue ! he-man zo potr fin !
Deuz'ta, ma mignon, deuz gan-in ;
Da goulmik wenn ne ket kollet,
Me ma un em euz hi miret,
Em c'hambr, enn eur gaoud olifant,
Ar biri a aour hag arc'hant.
Hag hi dreoig enn hi meurbed,
Ker probik, ker brao, ker fichet.

Apărătorul

O, Dumnezeule ! Ce șiret mai este !
Vino dară, amice, vino cu mine ;
Porumbița ta nu s-a pierdut :
Eu însumi am păzit-o
În odaie într-o colivie de sedef,
Cu gratie de aur și de argint ;
Ea este acolo, foarte voioasă,
Foarte drăgălașă, mîndră și gătită[39].

---

[39] H e r s a r t de la V i l l e m a r q u é, *Barzaz breiz, Chants populaires de la Bretagne*, Paris, 1867, p. 413—16.

§ 40. Identitatea între formula de pețire celtică și între cea românească este evidinte.

În opera mea despre *Căsătoria la români*, la care lucrez de mai mulți ani, voi da varianturile române și voi indica alte paraleluri europeane și asiatice ale acestei formule [194]. Aci ne ajung cele două specimene de mai sus, de la două capete extreme ale Europei, pentru a ne convinge pe deplin că avem a face cu un ciclu separat, bine definit, cu totul independinte, care poate să se asemene cu alte cicluri, dar nu să confundă cu ele.

559 În exemplarul celtic, ca să scape de persecutorul său, fata se metamorfozează succesivamente în:

copil — floare,

soacră — spic,

bunică — măr,

afară de prima metamorfoză: porumbiță; pe cînd elementul activ este porumbel, dar totodată ne apare ca rouă, și se pare că tot dînsul este șoim.

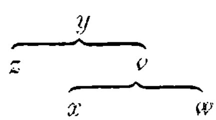
Acest ciclu, afară de antagonism, bilateralitatea metamorfozelor și nuanța cea religioasă, pe cari le aflăm de asemenea în ciclul d-lui Gaster, se mai apropie de «Cucul și turturica» prin alte două puncturi:

1° Dialog în versuri, nu narațiune în proză, și anume cîntec, iar nu basm;

2° Luptă între un bărbat și o fată, pe care el o iubește și voiește s-o prindă.

Există însă, totodată, o mare diferință. Cei doi luptători nu sînt aci puși față-n față, ci despărțiți printr-un al treilea, carele nu se metamorfozează. Fata nu apare de loc pe scenă. Nu mai vorbim de deosebiri secundare.

Dacă am admite că ciclurile x și z s-au desfășurat dintr-un singur arhetip y, apoi ar trebui să derivăm tot de acolo ciclul w, reprezintat prin cîntecul cel nupțial. Ba ceva mai mult. Am fi conduși a presupune un subarhetip v pentru cele două tipuri poetice. Cu alte cuvinte, dintr-un arhetip comun, caracterizat prin: «persecutor și victimă + metamorfoze bilaterale + nuanță religioasă», s-au născut: 1° un tip prozaic, fără dialog, cu luptă între doi bărbați, excepționalmente între un bărbat și o fată mai tare decît dînsul; și 2° un tip poetic, în dialog, cu luptă între un bărbat și o fată gonită de el; din acesta din urmă s-au bifurcat apoi «Cucul și turturica», pe de-o parte, pe de alta cîntecul cel nupțial. Adecă:

560 Mai repetăm însă și de astă dată: în privința înrudirii directe chiar a cîntecului nupțial cu balada metamorfozelor, tot încă este numai o posibilitate, nu o rezultantă.

Pentru a asigura acea filiațiune, oricît de ademenitoare ar fi ea, se cer niește probe mai decisive, pe cari nu le avem.

A trece sub tăcere asemeni interesante coincidințe, cari — în orice caz — deschid un nou cîmp cercetării, ar fi foarte nemetodic; dar nu e tocmai corect de a întemeia pe ele cu grabă altceva decît o probabilitate.

§ 41. Ciclul cel prozaic, în care d. Gaster se încearcă a găsi sorgintea baladei «Cucul și turturica», este, după Benfey, de o natură eminamente religioasă: el reprezintă lupta cea originară între partizanii buddhismului și partizanii brahmanismului[40]. Și mai religios este cîntecul cel nupțial, prin însăși natura sa rituală, făcînd parte integrantă din ceremonialul căsătoriei. Fie cele trei cicluri înrudite sau nu, ceea ce este indiferinte în cazul de față, de ce oare n-ar fi de o natură analoagă și balada metamorfozelor, unde s-a constatat la tot pasul prezința unui element religios?

Răspunsul la această întrebare noi nu-l vom căuta însă în buddhism, ci într-o altă direcțiune mai apropiată, pe care ni-o indică extremul variant oriental al baladei noastre: în Persia.

§ 42. Paganismul persian a concurs, mediat sau imediat, la nașterea tuturor sectelor creștine dualistice.

Două din acestea, m a n i h e i s m u l și p a u l i c i a n i s m u l, s-au născut cele de-ntîi, chiar în Persia sau la hotarele ei, în intervalul dintre secolii III—VII.

Maniheismul și paulicianismul combinate au produs, ceva înainte de 561 secolul X, secta b o g o m i l i c ă, căriia un popă | bulgăresc n-a făcut decît a-i da o formă definitivă și care — vezi mai sus, p. 249 — era aproape egalmente încuibată în Bulgaria și-n România [195].

În fine, ceva înainte de secolul XI, bogomilismul, răspîndindu-se spre Occidinte, a contribuit la nașterea puternicei secte a a l b i g e n z i l o r în Provența, cari recunoșteau ei înșiși de a fi o ramură a bogomililor.

Mai pe scurt, cele trei stațiuni ale creștinismului dualistic sînt: Persia — Dunărea de Jos — Provența [196].

Cum oare se întîmplă că anume aceste trei regiuni sînt totodată cele trei stațiuni ale baladei poporane «Cucul și turturica», în care este atît de manifest elementul religios și care, în același timp, ne depinge într-un mod atît de poetic tocmai lupta între un principiu rău și un principiu bun, adecă însuși fondul doctrinei dualistice, însuși sîmburele p a r s i s m u l u i? [197].

§ 43. Cea mai bine cunoscută din sectele neomaniheice sînt albigenzii.

D. C. Schmidt, prima autoritate în această materie, după ce vorbește despre cărțile cele favorite ale acestor eretici, adauge:

«*Outre ces livres, qui paraissent avoir été composés de préférence pour les hommes plus instruits, la secte avait aussi des écrits et même* des chantes populaires dans les idiomes nationaux *et qui n'ont dû être les moins curieuses de ses productions. Tous ces ouvrages, qui seraient aujourd'hui pour l'historien d'un si grand prix, l'inquisition les a détruits...*» [41]*

---

[40] B e n f e y, *Pantschatantra, fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen*, Leipzig, 1859, t.I, p. 411: «*Dieser Kampf des Zauberlehrlings mit den Meistern scheint ursprünglich sich aus den vielfachen Zauberkämpfen zwischen buddhistischen und brahmanischen Heiligen, von denen die Legenden der Buddhisten berichten, gestaltet zu haben*». — Cfr. *Orient und Occident*, t.3 (1864), p. 374.

[41] S c h m i d t, *Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois*, Paris, 1849, t. 2, p.2. — Cfr. *ibid.*, p. 163.

*„Cu excepția acestor cărți, care par a fi fost preferate de oamenii mai culți, secta avea de asemenea scrieri și chiar *cîntece populare în idiomurile naționale*, care desigur nu vor fi fost cele mai puțin curioase dintre producțiile sale. Toate aceste creații, care ar fi fost pentru istoric de o mare importanță, au fost distruse de inchiziție ...“ *(n.ed.)*.

Inchizițiunea putea să distrugă și a și reușit a distruge cărțile; dar «cîntecele poporane» se distrug ele oare vreodată prin jandarmi sau prin decrete?

Acele cîntece poporane ale albigenzilor trebuiau să fi fost pline de imagini poetice, judecînd după puternica fantazie | care-i făcea să-și închipuiască, de exemplu, că: «*Le principe mauvais est le soleil; la lune est son épouse, et par une rencontre mensuelle ils produisent la rosée qui tombe sur la terre*»[42]* — ceea ce ne amintește, fie zis în treacăt, că-n subvariantul românesc K principiul cel rău este legat cu s o a r e l e: 562

> Pe-o aripă să te ieu
> Și să mi *te port prin soare*...

În sfîrșit, metamorfozele cată să fi jucat și ele un rol însemnat în poezia poporană a albigenzilor, de vreme ce ei credeau în metempsicoză[43].

Toate acestea se aplică deopotrivă bine la celelalte secte creștine dualistice. Între albigenzi și bogomili nu era aproape nici o diferință pronunțată. Cît pentru pauliciani și mai cu seamă manihei, ne ajunge a aduce aminte imaginațiunea orientală și contactul lor direct cu zoroastrismul.

§ 44. Din cele de mai sus rezultă că-n balada metamorfozelor seducătorul, principiul cel rău, nu poate fi decît Satan. Cine însă este victima, principiul cel bun, frumoasa fată pe care demonul, după o lungă rezistință, reușește a o învinge, deși ea-l urăște?

Mitul pe care-l căutăm exista la sectele dualistice din veacul de mijloc; și nemic nu ne împiedică de a-l crede împrumutat, ca și fondul doctrinei lor, de la anticul paganism persian.

Iată legenda în cestiune:

Satan, după ce zidise lumea cea materială, vroia cu orice preț să facă pe om. Corpul a ieșit cum a ieșit, dar nu se mișca, lipsind sufletul. Atunci demonul s-a decis a fura din cer un înger, pentru ca să-l bage în corpul cel ne-nsuflețit al omului. Însă cum să-l fure? Trebuia să-l înșele, să-l seducă pentru ca să-l prinză, trebuia să recurgă el însuși la fel de fel de travestiri pentru ca să nu se ghicească cine este...

Această legendă trecea la dualiști prin diferite variațiuni, unele cărturare, altele poporane, dintre cari numai o parte au ajuns pînă la noi. 563

«*Les dualistes absolus* — zice d. Schmidt — *croient se tirer d'embarras en attribuant la cause de la chute au Dieu mauvais par le mythe suivant: le Dieu mauvais, jaloux de voir le Dieu bon régner sur un peuple saint et heureux, et enviant à ce peuple sa felicité inaltérable*, s'introduisit dans le ciel, prit la figure d'un ange resplendissant de beauté et de lumière, et parvint à se faire aimer des âmes célestes qui ne soupçonnaient pas sa ruse; après les avoir, par mille séductions, attachées à sa volonté, il leur persuada de le suivre sur la terre etc.»[44]**

---

[42] S c h m i d t, *op. cit.*, t.2, p. 14.

*„Principiul rău este soarele; luna este soția sa și, printr-o întîlnire o dată pe lună, produc roua, care cade pe pămînt" *(n.ed.)*.

[43] *Ibidem*, p. 46—7.

[44] S c h m i d t, *op. cit.*, t.2, p. 25.

**„Dualiștii absoluți cred că scapă din încurcătură atribuind cauza căderii Zeului celui rău prin următorul mit: Zeul cel rău, gelos de a vedea pe Zeul cel bun că domnește peste un popor sfînt și fericit, și pizmuind acest popor pentru fericirea sa durabilă, *se introduse în cer, luă înfățișarea unui înger strălucind de frumusețe și de lumină, și ajunse să se facă iubit de sufletele din cer, care nu-i bănuiau viclenia; după ce, prin mii de amăgiri, i-a supus voinței sale, îi convinse să-l urmeze pe pămînt* etc." *(n.ed.)*.

Dominicanul Moneta din secolul XIII rezumă această doctrină în următcarele cuvinte: « *Diabolus, qui et Satanas dicitur, invidens Altissimo*, caute ascendit in coelum Dei sancti, et ibi c o l l o q u i o f r a u d u l e n t o praedictas animas decepit, *et ad terram istam et caliginosum aërem duxit...* »[45]

Balada metamorfozelor nu este dară decît acel « *colloquium fraudulentum* », prin care demonul voiește să înșele pe înger, să-l atragă la sine, pentru ca să-l închiză apoi în corpul lui Adam: „*quemdam Angelum lucis in eo summa vi inclusisse* », după expresiunea unei alte fîntîne din veacul de mijloc[46].

Această legendă circula atunci între sectele dualistice, după cum am mai spus, cu diferite variațiuni [47], cari însă toate aveau în vedere de a lămuri în ce mod Satan, prin perfidie, a izbutit a da corpului uman, fabricat de către dînsul, sufletul vieței, emanat de la Dumnezeu.

În variantul persian modern G, dezbrăcat deja de orice nuanță religioasă, începutul mai păstrează ceva din tendința cea originară: îngerul stă sus, aruncînd cu pietre în Satan, carele de jos îl amenință cu ghearele sale.

564 În variantul TP, Satan se preface și el în « sfînt » pentru ca să poată apuca pe «sfînta », după cum și-n variantul E el se transfigurează în « înger » lîngă cellalt « înger »... [198].

Odată nemerită adevărata natură a baladei metamorfozelor, nu mai este greu de a întrevede urmele arhetipului pînă și-n varianturile cele mai degenerate.

§ 45. Numai prin legătura albigenzilor cu bogomilismul se limpezește trecerea cîntecului nostru din România în Provența; numai prin legătura bogomilismului cu paulicianismul și maniheismul se explică, pe de altă parte, migrațiunea acestui cîntec din Persia în România.

Un singur fapt mai rămîne obscur.

Cum de nu se găsește nici un variant al baladei metamorfozelor tocmai la bulgari, deși acolo, mai mult ca oriunde, prinsese rădăcină secta bogomilică?

Pierdut-o-au ei, ori n-au avut-o niciodată?

Este mai probabilă pierderea, deoarece introducerea acestui cîntec din Persia în România, împreună cu bogomilismul, trebuia să se fi întîmplat prin Bulgaria [199].

Ipoteza că românii ar fi putut să-l capete în Evul mediu de la pecenegi, de la cumani sau de la vreun alt popor turanic, care-l va fi adus din Persia; ipoteză plauzibilă la prima vedere și care n-ar fi nici ea cu mult în dezacord cu rezultatele dobîndite în §-ii precedinți, căci tot bogomilii din România ar fi comunicat apoi cîntecul în cestiune albigenzilor; — această ipoteză nu este admisibilă din cauza variantului TP. În adevăr, balada ario-europee s-a desfigurat din dată ce a trecut la turani, ba chiar la turanii din Persia,

---

[45] Ap. H a h n, *Geschichte der neu-manichaeischen Ketzer*, Stuttgart, 1845, p. 68.

[46] *Ibid.*, p. 454.

[47] S c h m i d t, t.2, p. 68.

a fortiori la cei mai de departe; și deci — dacă printr-un canal turanic ea s-ar fi re-ntors mai tîrziu ario-europeilor, am vedea-o la aceștia deja desfigurată, ceea ce nu este. Variantele române și cele provențale sînt fără alăturare mai aproape de G decît de TP. Cum dară s-ar putea admite ca ele să derive dintr-un prototip analog cu TP?

Dacă străbunii noștri n-au primit acest cîntec din Bulgaria, atunci este mai mult decît sigur că nici de la turani nu l-au luat, ci vom fi siliți a bănui, într-un asemenea caz, o veche propagandă pauliciană sau maniheică în România, anterioară bogomilismului propriu-zis. Lucrul nu e tocmai cu neputință, mai ales dacă ne vom aduce aminte cele zise la pag. 250—52, § 4. 565

§ 46. Noi am presupus în §-ul precedinte că bulgarii au putut să piarză ori să nu fi avut de loc balada metamorfozelor.

Ar fi nu mai puțin legitimă o a treia presupunere, și anume: cîntecul în cestiune există la bulgari, dar nu s-a scos încă la lumină.

Colecțiunile poeziilor poporane bulgare, publicate de Bezsonov, frații Miladinovți, Ciolakov, Dozon etc. sînt departe de a ne da ceva complet.

Se zice că Academia croată din Agram ar avea în momentul de față la dispozițiune o colosală colecțiune inedită de cîntece bulgare din Macedonia, consistînd din vreo 250 000 versuri, cari sînt mai cu seamă de un caracter m i t o l o g i c.

Este adevărat că colectorul lor, d. Verković, faimosul descoperitor al pretinsei «Vede a slavilor», nu este tocmai o bună garanție de autenticitate; să nu uităm însă, în același timp, că pînă și acolo unde el și-a permis de a falsifica în formă sau în amărunte, totuși fondul este poporan, și critica filologică — așa cum a ajuns ea în starea actuală a științei — lesne va putea să aleagă neghina din grîu[48].

A zice dară într-un mod categoric că bulgarii nu cunosc balada metamorfozelor ar fi deocamdată pripit.

§ 47. Oricum ar fi, cu toate lacunele ce mai sînt în argumentațiunea de mai sus și pe cari în parte noi înșine ne-am și făcut datoria de a le indica, credem a fi demonstrat că:

1° «Cucul și turturica» este de origine persiană, de-ntîi paganică, zoroastrică, apoi creștină maniheico-pauliciană; 566

2° Din Persia, fie mai direct prin manihei sau prin paulicieni, fie mai indirect prin bogomili, această baladă a străbătut în România;

3° Din România, tot prin prozelitism religios, ea a pătruns la albigenzii din Provența.

Epoca acestor migrațiuni, circumscrisă prin aparițiunea doctrinei dualistice la Dunărea de Jos și prin dezvoltarea sectei albigenzilor în Occidinte, este necesarmente între secolii X—XI, poate chiar IX—XI; ceea ce probează totodată, fie zis între parentezi, că așezarea românilor în Moravia este posterioară secolului X, de vreme ce ei au dus acolo cu sine prețiosul cîntec al metamorfozelor... [200].

---

[48] Cfr. G e i t l e r, *Poetické tradice Thráků i Bulharů*, Praha, 1878, passim.

II

567

POVESTEA NUMERELOR
la români, la slavi, la francezi, la evrei etc.

§ 1. Aceeași metodă, care ne-a servit în studiul baladei «Cucul și turturica», ne va călăuzi acum în limpezirea unui alt monument, dacă nu tot așa de poetic, cel puțin deopotrivă vechi, al literaturii poporane a românilor.

Să începem dară prin a cerceta:

I. Varianturile interne.

și mai întîi:

a) VARIANTURILE ROMÂNE

§ 2. Între așa-numitele «Cîntece de stea și de vicleim», cu cari își petrece românul în ajunul lui Moș Crăciun, ne întîmpină următoarea aritmetică poporană:

1.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți pe școlari carte,
Spune-mi cine-i unul?
— Unul, fiul Mariei,
Cel ce-n cer locuiește
Și pre noi ne stăpînește.

2.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți școlarii carte,
Spune-mi mie ce sînt două?
— Două table a lui Moisi,
Unul fiul Mariei,
Cel ce-n cer locuiește
Și pre noi ne stăpînește.

568

3.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt trei?
— Trei fețe dumnezeiești,
Două table a lui Moisi,
Unul fiul Mariei,
Cel ce-n cer locuiește
Și pre noi ne stăpînește.

4.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt patru?
— Patru sfinți evangheliști,
Trei fețe dumnezeiești,
Două table a lui Moisi,
Unul fiul Mariei,
Cel ce-n cer locuiește
Și pre noi ne stăpînește.

5.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt cinci?
— Cinci rănile Domnului,
Patru sfinți evangheliști,
Trei fețe dumnezeiești etc.

6.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt șase?
— Șase-s crinii Precistei,
Cinci rănile Domnului,
Patru sfinți evangheliști etc.

7.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt șapte?
— Șapte taini dumnezeiești,
Șase-s crinii Precistei,
Cinci rănile Domnului,
Patru sfinți evangheliști etc.

8.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt opt?
— Opt sînt fericirile,
Șapte taini dumnezeiești,
Șase-s crinii Precistei etc.

9.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi mie ce sînt nouă?
— Nouă cete îngerești,
Opt sînt fericirile,
Cinci rănile Domnului etc.

10.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți la școală carte,
Spune-mi mie ce sînt zece?
— Zece porunci dumnezeiești,
Nouă cete îngerești,
Opt sînt fericirile,
Șapte taini dumnezeiești,
Șase-s crinii Precistei etc.

11.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți la școală carte,
Spune-mi ce sînt unsprezece?
— Unsprezece-s voscresnele,
Zece porunci dumnezeiești,
Nouă cete îngerești,
Opt sînt fericirile,
Șapte taini dumnezeiești etc.]

12.

— Dascăle preaînvățate,
Cel ce-nveți în școală carte,
Spune-mi ce sînt doisprezece?
— Doisprezece-s apostolii,
Unsprezece-s voscresnele,
Zece porunci dumnezeiești,
Nouă cete îngerești,
Opt sînt fericirile,
Șapte taini dumnezeiești,
Șase-s crinii Precistei,
Cinci rănile Domnului,
Patru sfinți evangheliști,
Trei fețe dumnezeiești,
Două table a lui Moisi,
Unul fiul Mariei,
Cel ce-n cer locuiește
Și pre noi ne stăpînește[1].

569

§ 3. Un alt variant s-a cules de d. S. F. Marian în Bucovina și s-a reprodus acum ca broșura no. 6. sub titlul de «Originea cimiliturelor», în interesanta colecțiune de «Basmele românilor». ce se publică într-un mod periodic de către librăria Dressnandt din Brașov.

Iată-l întreg:

« Pe cînd umbla Dumnezeu și cu Sf. Petru pe pămînt, s-a întîlnit într-o zi dracul cu dînșii, și întrebîndu-l Dumnezeu unde se duce, el îi răspunse: „Mă duc să cimilesc pe la casele oamenilor, și omul acela care va dezlega cimiliturele mele va intra [în] împărăția ta; iară acela care nu le va putea dezlega va fi al meu!"

Zicînd acestea, dracul s-a făcut nevăzut prin văzduh. Iată că inserase, și Dumnezeu cu Sf. Petru au tras la o casă de mas. Gazda, bucurîndu-se că drumeții au venit la el în sălaș, i-a primit foarte bine, i-a ospătat cu ceea ce a avut și după aceea le-a așternut un pat să se culce.

[1] Anton Pann, *Versuri sau cîntece de stea și de vicleim*, București, 1877, p. 51—60.

Cînd erau să adoarmă cu toții, iată că și dracul în chip de om intră în casă și, cum a intrat, a și început a cimili: „Cimel-cimel: ce e unul?"

Gazda nu știa ce să-i răspunză; Dumnezeu însă, nefiind adormit și știind prea bine că acesta e dracul, care a venit să momească pe om prin cimiliturele sale, îi răspunse:

— La u n puț bun
Mulți voinici s-adun!
Dracul cimili mai departe:
— Cimel-cimel: ce e doi?
— Omul cu d o i ochi bine vede!

570 *— Cimel-cimel: ce e trei?*
— Casei cu t r e i ferestre bine-i șade!
— Cimel-cimel: ce e patru?
— Carul cu p a t r u roate bine fuge!
— Cimel-cimel: ce e cinci?
— Mîna cu c i n c i degete bine prinde!
— Cimel-cimel: ce e șase?
— Plugul cu ș a s e boi bine ară.
— Cimel-cimel: ce e șapte?
— Unde-s ș a p t e fete într-o șezătoare, șezătoarea e plină.
— Cimel-cimel: ce e opt?
— Unde sînt o p t feciori în casă,
Nu băga mâna-n fereastră,
Că nu-i scoate-o sănătoasă!
— Cimel-cimel: ce e nouă?
— Să crăpi, drace, drept în două!
— Cimel-cimel: ce e zece?
— Să piei, drace, -n apă rece!
Văzînd dracul că toate cimiliturele i le-a ghicit și neștiind că era Dumnezeu, a țiuit și s-a făcut nevăzut.

De atunci încoace dracul n-a mai cercat să înșele pe niminea cu cimiliturele sale, și oamenii au rămas toți ai lui Dumnezeu».

§ 4. Un al treilea variant, cules de d. P. Ispirescu în Muntenia, face parte dintr-un basm destul de lung, intitulat: «Măzărel împărat».

Un ștrengar, care nu avea altă stare decît «trei boabe de mazăre», de unde-i ieșise și porecla de *Măzărel*, înșeală pe un împărat de-l face să-i dea pe fată în căsătorie, trecînd de-naintea tuturor de un om «putred de bogat». După un timp oarecare, trebuia să arate avuția ce are, și nu știa de unde s-o ia. Atunci intră la învoială cu 9 draci, «oameni roșii», cu tocmeală ca toată bogăția lor să fie a lui, dacă le va ghici 9 ghicitori; iar de nu, să le dea lor pe cel de-ntîi copil ce i se va naște. Dumnezeu însă, sub chip de «unchiaș bătrîn și neputincios», de care lui Măzărel îi fusese milă, se decise a-l scăpa, și la noapte s-a culcat în aceeași odaie, ca să răspunză el «oamenilor celor roșii» la ghicitoarele lor.

571 De aci, reproducem textualmente:

«După ce se culcară și se stinse luminarea, un zgomot surd, ca de o vijelie ce se apropie, se auzi. Apoi o voce răgușită și aspră zise:

— Măzărel împărat! Măzărel împărat!
— Ce poftești? răspunse unchiașul.

— Nu te chem pe tine — zise; pe Măzărel împărat îl strig.

— Totuna este, răspunse unchiaşul; stăpînu-meu doarme; este obosit.

Atunci un zgomot de o mulţime de glasuri se auzi, ca cum se gîlcevea cineva. Apoi iarăşi se auzi vocea de-ntîi strigînd:

— Măzărel împărat! Măzărel împărat!
— Ce este? răspunse iarăşi unchiaşul.
— Ce a fi u n a?
— Una este luna, răspunse bătrînul.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!

După aceea se făcu un vuiet de socoteai că este iadul afară. Apoi altă voce zise:

— Ce a fi d o u ă?
— Doi ochi în capul omului bine vede.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!
— Ce a fi t r e i?
— Unde sînt trei fete mari în casă, coada să nu-ţi bagi.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!
— Ce a fi p a t r u?
— Carul cu patru roate bine umblă.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!
— Ce a fi c i n c i?
— Palma cu cinci degete bine izbeşte.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!

Atunci se auzi din nou neşte zgomote ca de tunete şi de trăsnete; se cutremurau casele şi parcă sta să se cufunde pămîntul. Se auzi iarăşi strigînd pe Măzărel împărat, care se făcuse mititel şi nici nu sufla. Tăcea mâlcă. Bătrînul răspunse şi de astă dată.

Apoi o altă voce zise:

— Ce a fi ş a s e?
— Fluierul cu şase găuri bine răsună. 572
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!
— Ce a fi ş a p t e?
— Unde sînt şapte fraţi, să nu te amesteci în trebile lor.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!
— Ce a fi o p t?
— Plugul cu opt boi bine răstoarnă ţelina.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!
— Ce-o fi n o u ă?
— Unde sînt nouă fete mari, casa rămîne nemăturată.
— Tu eşti, Doamne?
— Crăpi, drace!

Măzărel împărat, care auzise toate astea, nu putu să doarmă toată noaptea, măcar că se făcuse linişte de puteai auzi o muscă; şi aştepta ziua ca mortul colacul.

A doua zi, cînd se sculă, ia pe unchiaș de unde nu e. Ieși afară; cînd, ce să vază? Nouă leșuri crăpate de oameni roșii, pe cari le dede corbilor de le mîncară ...»[2]

§ 5. Din comparațiunea celor trei varianturi române rezultă:

1° Primul variant, pe care-l vom formula prin AR, diferă foarte mult de celelalte două, BR¹ și BR², nu atît prin forma versificată, pe care o întrevedem de asemenea în BR¹ și chiar în BR²:

— Ce a fi una?
— Una este luna ...,

ci mai ales prin:

a) Natura sa eminamente religioasă dogmatică, ca și cînd ar fi un catehism, pus în versuri pentru înlesnirea memoriei;

b) Preocupațiunea sa didactică sau «dăscălească», care-l face să fie o adevărată c a r t e p o p o r a n ă, iar nu o manifestațiune nescrisă a poporului;

573 *c)* Repetițiunea la fiecare cifră a tuturor cifrelor precedinți de jos în sus, ceea ce dă celor douăsprezeci strofe următoarea ciudată expresiune aritmetică:

1
2 1
3 2 1
4 3 2 1
5 4 3 2 1
6 5 4 3 2 1
7 6 5 4 3 2 1
8 7 6 5 4 3 2 1
9 8 7 6 5 4 3 2 1
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

2° Varianturile BR¹ și BR² reprezintă unul și același tip puțin diferențiat, trecut pe nesimțite din poezie în proză și distins prin:

a) Caracterul său de poveste, de felul acelora cărora Hahn, în clasificarea generală a basmurilor, le dă epitetul de *Turando* sau «basmuri cu ghicitori», citînd, ca exemple, miturile lui Oenomaos, Atalante, Oedipos etc. la greci, Vafthrudnismal în Edda scandinavă și altele[3];

b) Natura sa cel mult mitologică, dar nicidecum religioasă, și cu atît mai puțin dogmatică;

c) Înlăturarea oricării preocupațiuni didactice: este ceva p o p o r a n n e s c r i s în toată puterea cuvîntului, nu ceva c ă r t u r ă r e s c.

Tipului B, reprezintat la noi prin BR¹ și BR², mai aparține un variant străin, pe care totuși sîntem siliți a-l despărți de cele externe, fiindcă s-a născut pe pămîntul românesc și ni se pare a fi tradus imediat din românește, anume:

---

[2] I s p i r e s c u, *Legende și basmele românilor*, București, 1872, part. I, p. 53—5.

[3] H a h n, *Griechische und albanesische Märchen*, Leipzig, 1864, t. 1, p. 54.

§ 6. Nu vom reproduce textualmente și nu avem nevoie nici măcar de a traduce în întregul său povestea nemțească din Transilvania, publicată de d. Haltrich sub titlul de: « Găsitor de mazăre », pe care o vom formula prin BRS.

În adevăr, totalitatea acestui basm, aproape fără nici o deosebire, nu este altceva decît BR², de la care se depărtează într-un mod mai simțit, apropiindu-se sau chiar identificîndu-se cu BR¹ numai în partea finală.

În loc de « nouă oameni roșii » este aci un singur drac, căruia nu-i răspunde Dumnezeu de-a dreptul, ci prin gura lui Măzărel.

Urmează dialogul, după ce dracul promisese tînărului un castel și nouă porci, dacă-i va ghici cimiliturele:

« Ce este u n u l și de preț?

— Tînărul răspunse: U n bun puț în curte prețuiește mult pentru un gospodar.

Dracul s-a mulțumit cu acest răspuns și a întrebat mai departe:

— Ce sînt d o i și de mare trebuință?

— Cine are d o i ochi sănătoși lumea și cerul îi sînt deschise; dacă-i pierde, totul i se-nchide.

Dracul, cam supărat că iarăși s-a brodit răspunsul, întrebă mai încolo:

— Ce sînt t r e i și bine se întrebuințează?

— Cînd are cineva o furcă cu t r e i crăci poate să mănînce în liniște și finul nu-i lipsește.

Se potrivea și răspunsul acesta. Dracul, fierbînd de mînie, mai întrebă:

— Ce sînt p a t r u și foarte de folos?

— Cine are p a t r u bune roate la căruță și p a t r u buni telegari, poate departe să meargă.

— Ce sînt c i n c i și un lucru de treabă? mai întrebă dracul cu iuțeală.

— Cine are c i n c i boi buni poate să încarce o mare povară, căci, de-i va lipsi cumva al patrulea, va înhăma pe al cincilea.

— Ce sînt ș a s e și de noroc? Răspunde iute! iute!

— Cine are ș a s e pogoane de cîmp are un venit bun și nu ca cerșitori.

— Ce sînt ș a p t e și de ispravă? 575

— Cine are ș a p t e feciori voinici își isprăvește orice lucru în an și poate să se bucure.

— Ce sînt o p t și tocmai cum trebui?

— O p t fete, tocmai o șezătoare.

Dracul turba de furie, văzînd că tînărul i-a ghicit așa de bine și iute toate ghicitorile.

— Mai așteaptă! strigă el. De nu-mi vei răspunde la a noua întrebare, tot al meu vei fi! Ce este n o u ă și lucru bun?

— Sînt cei n o u ă porci în coteț. Nu-i așa? Și acuma ei sînt ai mei!

Atunci dracul fugi blăstămînd, iar tînărul puse mîna pe castel și pe cei nouă porci, etc. »[4]

§ 7. Iată acum comparațiunea între BR¹, BR² și BRS în privința fiecării cifre aparte:

1 = puț (BR¹, BRS) = luna (BR²);

2 = ochi (BR¹, BR², BRS);

3 = ferestre (BR¹) — fete (BR²) — furcă tricornă (BRS);

4 = roate (BR¹, BR², BRS), pe lîngă cari în BRS « cai »;

---

[4] H a l t r i c h, *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1877, p. 183—7. — Prima ediţiune: Berlin, 1856.

5 = degete (BR[1], BR[2]) — boi (BRS);
6 = boi (BR[1]) — fluier cu șase găuri (BR[2]) — pogoane de cîmp (BRS);
7 = fete (BR[1]) — frați (BR[2], BRS);
8 = frați (BR[1]) — boi (BR[2]) — fete (BRS);
9 = fete (BR[2]) — porci (BRS).

În BR[2] și BRS sînt deopotrivă 9 cifre; în BR[1] sînt 10, în realitate însă la întrebările a noua și a zecea nu se răspunde acolo nemic.

Cîte trele varianturile se unesc pe deplin numai asupra cifrelor 2 și 4, ceea ce probează că « doi ochi » și « patru roate » existau cu o perfectă certitudine în prototipul român.

« Boi », « fete » și « frați » se află de asemenea în toate varianturile, dar cu nește ecuivalințe cifrice diferite.

576 De tot izolate sînt: « furca = 3 », « pogoane de cîmp =6 » și | « porci =9 » în BRS; apoi « ferestre = 3 » în BR[1]; și-n fine, « luna = 1 » și « fluier = 6 » în BR[2].

Ferindu-ne de a trage din toate acestea deocamdată vreo concluziune generală, să trecem la:

II. Varianturi externe,

între cari primul loc, cel puțin prin mulțime, ocupă:

α) VARIANTURILE PROVENȚALE

§ 8. Mai întii, iată variantul publicat de d. Arbaud sub titlul de « Les noumbres »:

Un, fai lou pichot fiou de la viergi Mario,
Que benid' sie la ben lausado !

Dous, es les tauros de Mose ;
Un fai lou pichot fiou de la viergi Mario,
Que benid' sie la ben lausado !

Tres, es la patrio ;
Dous les tauros ...

Quatre, es les quatre evangelistos de Diou
Que soun Jacques, Mathiou, Jean et Marc d'abriou;
Tres la patrio ...

Cinq, es les cinq plagos de Jesus-Christ ;
Quatre les quatre evangelistos ...

Siei, es les siei lampis que velhoun dins Jerusalem ;
Cinq les cinq plagos ...

Sept, es les sept joyos de la mero de Diou ;
Siei les siei lampis ...

Huech, es les huech armetos
Que descendoun doou ciel en terro ;
Sept les sept joyos ...

N o o u, es les noou offros de sant Jause;
Huech les huech armetos ...

D e z, es les dez coumandaments de Diou, 577
Noou les noou offros ...

O u n z e, es les ounze rayouns de la luno,
Dez les dez coumandaments ...

D o u z e, es les douze rayouns doou soureou,
Ounze les ounze rayouns de la luno,
Dez, es les dez ...

T r e z e, es les treze millo viergis,
Douze, les douze rayouns doou soureou,
Ounze, les ounze rayouns de la luno,
Dez, les dez coumandaments de Diou,
Noou, les noou offros de sant Jause,
Huech, les huech armetos descendudos doou ciel en terro,
Sept, les sept jeyos de la mero de Diou,
Siei, les siei lampis que velhoun dins Jerusalem,
Cinq, les cinq plagos de Jesus-Christ,
Quatre, les quatre evangelistos de Diou,
Tres, es la patrio,
Dous, les tauros de Mose,
Un fai lou pichat fiou de la viergi Mario
Que benid' sie la ben lausado ![5]

Adecă:

1 = «fiul Mariei»;
2 = tablele lui Moise;
3 = patriarhii;
4 = evangeliştii;
5 = rănele lui Crist;
6 = lămpele ce ard în Ierusalim;
7 = bucuriele Maicei Domnului;
8 = «fericirile»;
9 = darurile sîntului Iosif;
10 = poruncele lui D-zeu;
11 = razele lunei;
12 = razele soarelui;
13 = treisprezeci mii de fecioare.

La cifra 9, d. Arbaud aduce variantul:

Noou es, les noou freros de Sant Jause...

ceea ce nu ne luminează cîtuşi de puţin, cei «nouă fraţi» ai* | sîntului 578 Iosif fiind o particularitate biografică tot atît de obscură ca şi cele «nouă daruri» ale lui.

La cifra 8, noi am tradus pe ghicite «armetos» prin «ferciri», avînd în vedere mai cu seamă că şi d. Arbaud observă aci într-o notă: «*peut-être les huit béatitudes*».

Acest variant provenţal, pe care-l vom formula prin AP¹, se recitează întocmai ca variantul român AR: la fiecare strofă se repetă de jos în sus toate strofele precedinţi, formîndu-se astfel curiosul treunghi aritmetic, semnalat mai sus, în §-ul 5.

---

[5] A r b a u d, *op. cit.*, t.2, p. 42–6.
*În ediţia originală: *ale* (n.ed.).

§ 9. Dd. Montel și Lambert au publicat un alt variant provențal, fie AP², care diferă întrucîtva de AP¹ în caracterizarea cifrelor, și anume:

1. *Un, lou bon Dieu*
2. *Dous, lous Testamens.*
Un, lou bon Dieu.
3. *Tres, la Trinitat,*
Dous, lous Testamens,
Un ....
4. *Quatre, lous Evangelistas,*
Tres, la Trinitat,
Dous ....
5. *Cinq, las plagas de nostre Segne,*
Quatre, lous Evangelistas,
Tres ....
6. *Sieis, lous luns dou Temple,*
Cinq, las plagas de Nostre Segne,
Quatre ....
7. *Sept, las joias de Nostra-Dama,*
Sieis, lous luns dou Temple,
Cinq ....
8. *Ioch, Las Beatitudas,*
Sept ....
9. *Nòus, lous Anges,*
Ioch ....
10. *Dech, lous Coumandamens,*
Nòus ....
11. *Ounze, las Estelas,*
Dech ....
12. *Douge, lous Apôtres,*
Ounze, las Estelas
Dech, lous Coumandamens,
Nòus, lous Anges,
Ioch, las Beatitudas etc.[6]

Aci sînt numai 12 cifre, dintre cari 4, 5, 6, 7, 8 și 10 coincidă cu AP¹. Cifrele divergințí sînt:

579

1 =	«fiul Mariei» (AP¹)	— Dumnezeu (AP²);
2 =	tablele lui Moise	— testamenturile;
3 =	patriarhii	— Treimea;
9 =	frații lui Iosif	— îngerii;
11 =	razele lunei	— stelele;
12 =	razele soarelui	— apostolii;
13 =	13 mii de fecioare	— 0.

Dd. Lambert și Montel constată că copiii învață pe dinafară această enumerațiune, ca un fel de prescurtare a catehismului.

§ 10. Un al treilea variant provențal — AP³ — este cel catalan, publicat de d. F. Pelay Briz sub titlul: «Los dotze nombres»:

Una n'es una
una sols una
la que va parí à Batlem
la Verge pura.
Jo vos las diré
las dotze paraulas que Cristo digué.

Duas son duas
las taulas de Moisés.
Una n'es una
una sols una
la que va parí etc.
Jo vos las diré
las dotze paraulas que Cristo digué.

Tres ne son tres
la Santissima Trinitat es.
Duas son duas etc.

Quatre son quatre
los quatre Evangelistas.
Tres son tres etc.

Cinch ne son cinch
las cinch llagas de Cristo.
Quatre son quatre etc.[7]

---

[6] Montel et Lambert, *Chants populaires du Languedoc*, în *Revue des langues romanes*, 2-e série, t.3 (1877), p. 78—9.

[7] Briz, *Cansons de la terra*, Barcelona, 1871, t.3, p. 5—8.

Și așa mai departe pînă la 12 inclusiv, unindu-se cu AP^1 numai prin cifra 2, cu AP^2 prin cifrele 3, 9 și 12, cu AP^1 și AP^2 prin 4, 5 și 10, iar diferind de ambele prin:

1 = Sînta Fecioară;
6 = « las horas de la creu » = orele pe cruce?
7 = bucuriele sîntului Iosif;
8 = inimele drepte; 580
11 = 11 mii fecioare;

dintre cari însă 7 nu este decît un compromis între 7 și 9 din AP^1, iar 11 o modificare a lui 13 tot de acolo.

De tot original este refrenul: « *Vă voi spune cele douăsprezeci cuvinte zise de Crist* », atribuind astfel Povestea numerelor tocmai Mîntuitorului.

Este nu mai puțin interesantă particularitatea pe care ne-o împărtășește d. Briz despre modul de a recita acest quasi-cîntec. După ce se termină ultima strofă cu cifra 12, enumerațiunea întreagă se repetă apoi în ordinea inversă, formînd adecă următorul pătrat în locul treunghiului din §-ul 5:

12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3
4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
					12					

O asemenea recitațiune durează, negreșit, ceasuri întregi, procurînd catalanilor o petrecere pe care o poate aprecia numai doară un pasionat matematic.

§ 11. Cea mai ingenioasă parodie populară provențală a Povestei numerelor este următorul cîntec, intitulat « Luna lui mai »:

1. *Le prumié del més de mai,*	*La întîi mai*
Qu'embouiarei à mai mio?	*Ce să trimit eu drăguței?*
U n o perdic que bolo, que bolo,	*U n a pătîrniche ce zboară, zboară,*
Uno perdic que bolo.	*Una pătîrniche ce zboară!*
2. *Le segoun del més de mai,*	*La două mai*
Qu'embouiarei à mai mio?	*Ce să trimit eu drăguței?*
D o s tourtourèlos,	*D o u ă turturele,*
Uno perdic que bolo ...	*Una pătîrniche ce zboară ...*
3. *Le tres del més de mai,*	*La trei mai*
Qu'embouiarei à mai mio?	*Ce să trimit eu drăguței?*
T r e s pijouns blancs,	*T r e i porumbei albi,*
Dos tourtourèlos,	*Două turturele,*
Uno perdic que bolo ...	*Una pătîrniche ce zboară etc.*

581

Așa urmează tot înainte, repetîndu-se mereu cifrele precedinți de jos în sus, pînă la 15 mai, cînd darnicul amant trimite drăguței sale — « c i n c i s p r e z e c i buți cu vin »![8]

Vom formula această imitațiune prin $A/_1P$.

D. Montel ne mai dă, ca o altă parodie a aceluiași cîntec, un joc copilăresc, « *une sorte de cheval fondu* », unde unul din jucători spune cifra, iar alții trebui iute să-i găsească o rimă, de exemplu:

Un? — lou lum;

Dous? — d'amellous;

Tres? — lou bres etc. [9]

În acest joc, care merge pînă la 12, dar probabilmente n-are a face cu Povestea numerelor, cifrele precedinți nu se mai repetă toate în ordinea inversă, despărînd cu desăvîrșire trăsura d i d a c t i c ă cea mai caracteristică a tipului A, dusă pînă la non plus ultra în variantul AP^3.

§ 12. Tot ca provențale de origine trebuiesc considerate:

β) VARIANTURILE FRANCEZE,

dintre cari cel mai depărtat geograficește, dar diferind în fond prea puțin de AP^2, este variantul AF^1, conservat în Canada:

582

[— *Dis-moi pourquoi u n?*]
— *Il n'ya qu'un seul Dieu.*

— *Dis-moi pourquoi d e u x?*
— *Il y a deux Testaments,*
Il n'ya qu'un seul Dieu.

— *Dis-moi pourquoi t r o i s?*
— *Il ya trois grands patriarches,*
Il y a deux Testaments,
Il n'ya qu'un seul Dieu.

— *Dis-moi pourquoi q u a t r'?*
— *Il y a quatre évangélistes,*
Il ya trois grands patriarches etc.

Apoi urmează:

5 = «*cinq livr's de Moïse*»;
6 = «*six urn's de vin rempli's à Cana en Galilée*»;
7 = « *sept sacrements* »;
8 = « *huit béatitudes* »;
9 = « *neuf choeurs des anges* »;
10 = « *dix commandements* »;
11 = «*onz' cents mill' vierges* »;
12 = « *douze apôtres* ».

Prin cifrele 4 și 10 AF^1 coincidă cu AP^1, AP^2 și AP^3 totodată; prin 8 cu AP^1 și AP^2; prin 9 și 12 cu AP^2 și AP^3; prin 1 și 2 cu AP^2; prin 3 cu AP^1; prin 11 cu AP^3.

---

[8] M o n t e l et L a m b e r t, *op. cit.*, p. 85—6.

[9] M o n t e l, *Contes populaires*, în *Revue des langues romanes*, 1-e série, t.3 (1872), p. 211.

Puncturile de divergință de cîte-trele varianturile provențale sînt:

5 = Pentateucul;

6 = cofe de vin de la Cana;

7 = Sacramentele.

D. Gagnon însoțește acest variant canadian de următoarea importantă notiță:

« *Je connais depuis bien longtemps cette ancienne ronde que l'on pourrait parfaitement appeler une* ronde religieuse. *L'exécution en est très-simple. Les danseurs se comptent* | *d'abord à haute voix, de façon que chacun d'eux se trouve* 583 *désigné par un nombre pair ou impair. Le chant commence ensuite et la chaîne se met à tourner. On tourne ainsi constamment, tantôt à droite, tantôt à gauche; mais quand les chanteurs en sont au sixième couplet, et chaque fois que ce sixième couplet se répète, tout le monde s'arrête et, pendant que l'on chante:* Six urnes de vin remplies, *les danseurs désignés par un nombre pair se tournent, d'abord à droite, puis à gauche, et font à leurs voisins de profonds saluts. Ceux que designe un nombre impair font la même cérémonie en sens inverse: le tout avec la gravité d'une cérémonie religieuse. Puis, lorsque l'on chante:* A Cana en Galilée, *les danseurs recommencent*" [10]*.

Iată dară Povestea numerelor prefăcîndu-se într-un danț!

§ 13. De la acel respect religios, pe care-l constată mai sus d. Gagnon, francezului nu i-a fost greu de a sări la glumă.

Parodiele franceze ale cîntecului ce ne preocupă sînt de o varietate extremă, dar nu sînt sigure: asemănarea lor cu Povestea numerelor după tipul A ar putea să fie fictivă.

Iată una în dialectul de lîngă Metz:

1—2. *Ing et dousse,*	Unul și doi,
Lès ôyes so boussent;	Gîștele se împing;
3—4. *Treûhh et quouètte,*	Trei și patru,
Lès ôyes so bèttent;	Gîștele se bat;
5—6. *Cinq et hhihh,*	Cinci și șase,
Lès ôyes so bihhent....	Gîștele se leagănă, etc.[11]

Această parodie — fie $A/_1F$ — merge așa pînă la 12, dar cifrele nu se repetă, după cum nu se repetă nici în cele două următoare.

---

[10] Gagnon, *op. cit.*, p. 298—304; cfr. *ib.*, p. 369—71.

* „Cunosc de multă vreme această veche horă, pe care am putea-o numi foarte bine o *horă religioasă.* Executarea ei este foarte simplă. Dansatorii se numără la început cu voce tare, astfel încît fiecare se vede numit printr-un număr par sau impar. Apoi cîntecul începe și hora pornește a se învîrti. Se învîrtesc astfel într-una, cînd la dreapta, cînd la stînga, iar cînd cîntăreții au ajuns la al șaselea cuplet și de fiecare dată cînd acest cuplet se repetă, toți se opresc și, în timp ce se cîntă: *Șase vase de vin umplute,* dansatorii numiți printr-un număr par se întorc mai întîi la dreapta, apoi la stînga și fac în fața vecinilor lor saluturi profunde. Cei care sînt numiți printr-un număr impar fac aceeași mișcare în sens invers — totul cu gravitatea unei ceremonii religioase. Apoi, în timp ce se cîntă: *În Cana Galileei,* dansatorii reîncep" *(n.ed.)*.

[11] *La Mélusine*, 1877, p. 171.

Parodia $A/_2F$, din departamentul Yonne este tot pe atît de trivială, pe cît de nesărată este cea precedinte.

584 Iat-o:

1—3. *Un, deux, trois,*
La culotte en bas;
4—6. *Quatre, cinq, six,*
Levez la chemise:
7—9. *Sept, huit, neuf,*
Tapez sur le boeuf;
10—12. *Dix, onze, douze,*
J'ai les fesses toutes rouges[12].

Dacă nu mai ingenioasă, cel puțin mai practică, este parodia $A/_3F$, din departamentul Jura. Lucrătorii de la drumul de fier, cînd bat parii în pămînt, însoțesc loviturele în tact de următorul cîntec:

1. *En voilà une,*
La jolie une;
Une s'en va,
Ça ira:
Deux s'en vient,
Ça va bien!

2. *En voilà deux,*
La jolie deux;
Deux s'en va,
Ça ira:
Trois s'en vient,
Ça va bien!

3. *En voilà trois,*
La jolie trois, etc.[13]

Toate astea, mai repetăm încă o dată, ar putea să fie de tot străine tipului A, și chiar Poveștii numerelor în genere. O parodie bine asigurată, necontestabilă, nu este decît variantul provențal $A/_1P$.

§ 14. Părăsind pe un moment Franța, unde ne vom întoarce mai la vale, să trecem acum peste Pirenei la:

γ) VARIANTURI PORTUGEZE,

cari, deși foarte originale, ni se par totuși a fi străbătut în Portugalia anume din Provența.

585 Se știe că-n Evul mediu, anume între secolii XI—XIII, literatura provențală, cultă și poporană, cea religioasă ca și cea profană, a exercitat o influință simțită asupra mișcării intelectuale portugeze[14].

Oricum ar fi, Povestea numerelor a reușit a se localiza în Portugalia atît de bine, încît a căpătat acolo un aer *sui generis*, o individualitate proprie în comparațiune cu exemplarele provențale, și chiar cu celelalte exemplare europene. Ceva mai mult: varianturile portugeze, după cum ne vom încredința îndată, nu pot proveni din cele provențale cunoscute, ci ne fac a bănui un variant rătăcit, un variant mixt, în care se contopea tipul A cu tipul B, pe cînd actualmente noi n-am găsit în Provența nici o urmă de tipul B, atît de răspîndit la români.

---

[12] *Ibid.*, p. 78.

[13] *Ibid.*, p. 218.

[14] B r a g a, *Historia da litteratura portugheza*, Porto, 1875, p. 32—42.

§ 15. D. Coelho cunoaşte trei sau patru varianturi portugeze. Variantul ABP[1] a pierdut forma dialogică, devenind curat narativ:

1. *Um e' nosso Senhor Jesu Christo.*
2. *Duas sao as duas tabuas de Moysés,*
   Um e' nosso Senhor Jesu Christo.
3. *Tres sao as tres pessoas de Santissima Trindade,*
   Duas sao as duas etc.[15]

După 1 = Crist, 2 = tablele lui Moise şi 3 = Trinitatea, merge aşa pînă la 12:

4 = evangeliştii;	8 = coruri de îngeri;
5 = ranele lui Crist;	9 = templuri;
6 = luminări sînţite;	10 = porunce;
7 = Sacramentele;	11 = 11 mii fecioare;

12 = apostolii.

Acest variant, ca şi celelalte portugeze, servă drept descîntec, mai ales contra dracului. La finea lui se adauge următoarea strofă: 586

Sete raios leva o sol!	Şapte raze are soarele;
Sete raios leva a lua!	Şapte raze are luna;
Arrebenta para ahi nabo,	Piei de aci, drace,
Que este alma nao é tua!	Căci acest suflet nu e al tău!

o strofă care se pare a fi luată dintr-un alt variant, căci « 7 = Sacramentele » nu se împacă cu « 7 = razele soarelui ».

Prin acest final, ori de unde ar veni el, iată-ne strămutaţi pe neaşteptate în elementul anti-demoniac al tipului B, element despărut cu desăvîrşire din varianturile provenţale cunoscute şi din cele franceze.

§ 16. Variantul ABP[2] se bucură în Portugalia de o veche celebritate juridică.

El se află înregistrat în următorul mod în procesul Annei Martins, pe care inchiziţiunea din Lisabona a condamnat-o în secolul XVII a fi arsă de viuă, ca vrăjitoare şi fermecătoare:

— *Custodio queres ser solto?*
— *Elle respondia:*
Em graça de Deus quero.
1. — *Dize-me um que, é só Deus, amen;*
2. *Dize-me deus, que sao as tabuinhas de Moysés;*
3. *Dize-me tres; as tres sao os tres patriarchos de Jacob;*
4. *Dize-me quatro, que sao os quatro Evangelistas Lucas, Marcus e Matheus;*
5. *Dize-me cinco, que sao as cinco chagas de N.S.I. Christo;*
6. *Dize-me seis, que sao os seis cirios bentos,*
   Que a virgem accendeu
   Quando seu bento filho nasceu;
7. *Dize-me sete, sao os sete goivos que goivaram a Virgem Maria;*
8. *Dize-me oito, que sao os oito corpos dos Santos ou os oito corpos christaos que estao em Massarelos;*

---

[15] Coelho, *Romances sacros*, în *Romania*, t.3 (1874), p. 272.

587 9. *Dize-me nove, que sao os nove anjos;*
10. *Dize-me dez, que sao dez mandamentos;*
11. *Dize-me onze, que sao os onze mil virgens;*
12. *Dize-me doze, que sao os doze Apostolos;*
13. *Dize-me treze, que sao*
As treze varinhas do sol
Que arrebentam ao diabo
Do pequeno até ao maior.

Acest variant, care merge pînă la 13, conservă, cel puțin în parte, forma dialogului, diferind totodată de variantul cel narativ ABP[1] prin cifrele:

3 = Trinitatea (ABP[1])	— patriarhii (ABP[2]);
7 = Sacramentele	— bucuriele Maicei Domnului;
8 = coruri de îngeri	— moaște de sfinți;
9 = templuri	— îngeri;

afară de 13 = razele soarelui, «*cari alungă pe toți dracii de la mic pînă la mare*».

Trebui să mai adăugăm că unul dintre cei doi vorbitori este aci specificat: *Custodio*, adecă «îngerul păzitor», pe cînd în ABP[1] acest personagiu se menționează numai în titlu: «Oraçao de S. Custodio», dar nu în text.

Anna Martins — zice dosarul procesului — repeta de trei ori acest descîntec, cu care, «*sempre com bom successo*», scotea pe draci din bieții păcătoși[16]; nu ni se spune însă dacă se repetau la fiecare strofă toate cifrele precedinți, ca în generalitatea tipului A.

Nu este fără interes că la cifra 4 se menționează numai trei evangeliști, ca și cînd n-ar fi fost sigur numele celui de al patrulea. Asupra acestui punct, indiferinte în aparință, noi vom mai reveni mai jos.

§ 17. Cel mai important variant portugez este ABP[2].

588 Aci conversațiunea se petrece pe față între «Îngerul păzitor» și «diavolul».

Fiecare strofă se începe prin:

D. — *Custodio, amigo meu.*	— Păzitorule, amicul meu.
C. — *Custodio sim, amigo nao.*	— Păzitor sînt, amic nu.
D. — *Dize-me as santas palavras,*	— Zi-mi cuvintele cele sfinte,
Dize-m'as ditas e retornadas...	Zi-mi vorbele și răspunsurile...

apoi urmează:

— *Eu te digo duas etc.*,

repetîndu-se la fiecare cifră toate cifrele precedinți.

Prima strofă, care cuprindea caracterizarea lui 1, lipsește.

Celelalte cifre sînt:

2 = tablele lui Moise;	6 = luminările sînțite;
3 = Trinitatea;	7 = Sacramentele;
4 = evangeliștii;	8 = fericirile;
5 = ranele lui Crist;	9 = lunele de sarcină ale S. Fecioare;

10 = poruncele;
11 = 11 mii fecioare.

---

[16] Coelho, *op. cit.*, p. 274.

Cifra 12, care încheie șirul, este caracterizată într-un mod cam analog cu finalul variantului ABP[1]:

— Eu te digo doze;	— Eu îți zic douăsprezeci;
Doze raios tem o sol,	Douăsprezeci raze are soarele,
Doze raios tem a lua;	Douăsprezeci raze are luna;
Rebenta d'ahi, diabo,	Piei de aci, drace,
Que esta alma nao é tua.	Căci acest suflet nu e al tău!

D. Coelho, constatînd că descîntecul de mai sus este foarte răspîndit în Portugalia și că-n unele subvarianturi «îngerul păzitor» e înlocuit prin «sîntul Ciprian», adaugă:

«*Poporul asigură că în acest dialog dracul se-ncearcă a răpi sufletul adversarului său, fie Custodio, fie Ciprian, și că-n* | *adevăr, d a c ă s î n t u l a r g r e ș i într-un răspuns, a r f i p i e r d u t*». 589

Ei bine, tocmai această zbuciumare a demonului contra sufletului și tocmai această consecință pentru suflet la caz de nedezlegarea enigmelor, elemente cu totul străine tipului A, sînt trăsurele cele mai caracteristice ale tipului B, după cum am văzut-o în BR[1], BR[2], BRS și vom mai vedea mai jos. Varianturile portugeze formează dară pe deplin un dibaci compromis între tipurile A și B, adecă un al treilea tip AB. O asemenea amalgamă însă ar fi imposibilă, dacă portugezii, sau cel puțin provențalii, n-ar fi cunoscut tipul B alături cu tipul A.

§ 18. Tot din Provența, probabilmente însă prin intermediul francez, derivă:

δ) VARIANTURILE CELTICE,

dintre cari unul a făcut atîta zgomot în lumea științifică, a stîrnit atîtea certe, bănuieli, loviri și apărări, încît posedă astăzi o literatură întreagă, compusă din cărți, broșure și articoli de prin ziare, toate însă străine metodei comparative pe o scară întinsă, ceea ce le-a împiedecat de a revărsa o rază de lumină asupra cestiunii.

§ 19. Vicontele Hersart de la Villemarqué, în capul colecțiunii sale de «Cânturi poporane ale Bretaniei», încoronată de Academia Franceză și pe care noi o cunoaștem în a șasea edițiune, a pus — între «cînturi m i t o l o g i c e» — o lungă bucată intitulată *Ar rannou:* «Les séries ou le druide et l'enfant».

Bucata se începe prin:

Ann drouiz
— Daik, mab gwenn Drouiz; ore;
Daik, petra fel d'id-de?
Petra ganinn-me d'id-de.
Ar bugel
— Kan d'in euz a eur rann,
Ken a oufenn breman ...

Druidul întreabă mereu pe copil: ce vrei să-ți cînt? Copilul cere succesivamente «șirul numărului»: unul cîte unul de la 1 pînă la 12. Druidul caracterizá fiecare cifră pe rînd, repetînd în același timp de jos în sus pe toate cele precedinți, întocmai după cum am văzut în generalitatea tipului A. 590

Cele mai multe cifre nu sînt caractérizate printr-o singură ecuivalență, ci printr-o aglomerațiune.

Așa:

1 = moartea, «*nevoia unică, tatăl durerii*»;

2 = doi boi înhămați la o scoică și murind de oboseală;

3 = trei părți ale lumii, — trei începuturi și trei sfîrșituri «*pentru om ca și pentru stejar*», — trei crăimi ale lui Merlin «*pline de fructe de aur, de flori strălucite, de copilași rîzători*»;

4 = patru cuți ale lui Merlin «*pentru a ascuți săbiele vitejilor*»;

5 = cinci zone pămîntești, — cinci veacuri, — cinci stînci «*peste sora noastră*»;

6 = șase copilași de ceară «*înviuați prin puterea lunei*», — șase ierburi de leac «*într-un mic cazan, unde piticul amestecă băutura, ținînd degetul cel mic în gură*»;

7 = șapte sori și șapte lune, — șapte planete «*împreună cu Găina*», — șapte elemente «*cu făina aerului*»;

8 = opt vînturi, — opt focuri «*cu Marele Foc, aprins în luna lui mai pe muntele războiului*", — opt vaci albe „*ale Doamnei*" păscînd iarbă „*pe insula cea adîncă*";

9 = nouă mînuțe albe «*pe masa ariei lîngă turnul Lezarmeur*», — nouă mume plîngînd, — nouă vestale «*danțînd cu flori în cosițe și cu rochii de lînă albă, împregiurul fîntînei, la lumina lunei pline*», — scroafa cu cei nouă purcei la ușa cotețului, țipînd «*mic! mic! iute la măr! bătrînul gligan va să vă învețe!*»

10 = zece corăbii dușmane venind de la Nantes, «*vai vouă! vai vouă! oameni de la Vannes!*»

591 11 = unsprezeci preuți înarmați «*fugînd de la Vannes cu | săbii sfărîmate, cu haine sîngerate, cu bețe de corn, din 300 ce erau*»;

12 = douăsprezeci lune și douăsprezeci semne ale zodiacului, — «*două-sprezeci semne la război*» etc.[17]

D. de la Villemarqué începe prin a da următoarea noțiune generală despre această curioasă bucată:

«*La pièce qui ouvre ce recueil est une des plus singulières et peut-être la plus ancienne de la poésie bretonne. C'est un dialogue pédagogique entre un Druide et un enfant. Il contient une sorte de récapitulation, en douze questions et douze réponses, des doctrines druidiques sur le destin, la cosmogonie, la géographie, la chronologie, l'astronomie, la magie, la médicine, la métempsycose...*»

Unde va fi găsit toate acestea în cîntecul de mai sus, d. de la Villemarqué ni-o lămurește foarte ingenios pe cinci pagine îndesate de note, cari ne-nvață, de exemplu, că «scroafa cu cei nouă purcei» este un simbol mitologic al celților, reprezintat pe o medalie în Montfaucon, menționat în legende și-n cronice locale, și așa mai încolo.

§ 20. Mulți au primit fără control descoperirea d-lui de la Villemarqué.

Unul din erudiții francezi cei mai distinși, competinte mai cu seamă în studiele celtice, răposatul Roget de Belloguet, o luase de tot la serios, zicînd că: «*elle nous révèle peut-être la méthode particulière que les Druides, qui repoussaient tout enseignement écrit, employaient avec les enfants*»[18].

Dar furtuna n-a zăbăvit a izbucni.

---

[17] *Villemarqué, op. cit.*, p. 1 și urm.

[18] Belloguet, *Ethnogénie gauloise*, t.3, *Le génie gaulois*, Paris, 1868, p. 360—62.

Dd. Le Men, d'Arbois de Jubainville, Luzel și alții au atacat succesivamente, în întreg sau în parte, colecțiunea d-lui de la Villemarqué[19].

Între celelalte, s-au găsit în Bretania, în vreo 50 de varianturi care de care mai ciudate, o galimatie în limba celtică intitulată *Gousperou ar Ranet* « Vesperele broaștelor ».

592

Iată un specimen în traducerea franceză:

«1 = *Demi-soleil à Marie; passe la soleil à Marie.*
2 = *Deux propriétaires qui parient: passe au large, tu feras bien.*
3 = *Trois bagues d'argent pour jouer. Passant, dis-moi, où sont les trois fils du logis?*
4 = *Quatre vaches d'un noir de mûre, traversant des terres, des terres ...*
5 = *Cinq canards chantant* l'Exaudi.
6 = *Six frères, sept soeurs.*
7 = *Sept soleils, sept lunes.*
8 = *Huit petits batteurs sur l'aire: battant des pois, battant des pampres; ils battent sur l'aire en se tenant par la main.*
9 = *Neuf prêtres armés revenant de Nantes, avec leurs épées brisées, leurs chemises sanglantes: le plus rude gars qui lève la tête tremble en les voyant.*
10 = *Dix chariots tout neufs, que ne cessent de gémir, en grand danger de périr.*
11 = *Grognant et regrognant, onze truies toutes semblables allant à l'accouplement.*
12 = *Douze épées amies démolissent le bout du pignon menu comme son* ».

D. de la Villemarqué nu ascundea nicidecum, ba încă a spus-o — poate — el cel de-ntîi, că o asemenea galimatie există la bretoni; criticii săi însă au pretins că numai ea există în realitate, iar « cîntul mitologic » nu este decît o născocire, o falsificare, o contrafacere artistică a acelei galimatie.

Unul din ei, d. Lejean, zice:

«*On peut se demander comment on a pu tirer de cette folie en douze couplets le chant réellement beau des* Séries. *Rien de plus simple: on a conservé la charpente, le rythme, quelques vers du texte; sur le reste, on a plaqué des vers nouveaux dont l'ensemble forme un résumé complet de la mythologie celtique*» [20]*.

În mersul firesc al lucrurilor, parodia se naște din serios, nu viceversa. Nimănui n-a venit în minte de a susține, bunăoară, că Povestea numerelor la provențali s-a născut din parodia provențală $A/_1P$, aproape tot atît de absurdă ca și parodia celtică de mai sus.

593

Explicațiunile cele druidice ale d-lui de la Villemarqué pot fi false, fără ca totuși să fie fals însuși cîntul, cel puțin fără a fi fals în totalitatea lui.

Criticii nu și-au dat cea mai mică osteneală de a studia cestiunea într-un mod comparativ pe o scară vastă.

Ne vom mărgini deocamdată de a atrage atențiunea asupra unui singur punct.

---

[19] Cfr. mai cu seamă Luzel, *De l'autenticité des chants du Barzaz-Breiz*, St. Brieuc, 1872.

[20] Lejean, *La poésie populaire en Bretagne*, în *Revue celtique*, t.3 (1873), p. 61.

*„Ne putem întreba cum s-a putut scoate din această aiureală în douăsprezece cuplete cîntecul cu adevărat frumos al *Seriilor*. Nimic mai simplu: s-a păstrat scheletul, ritmul, cîteva versuri din text; la ceea ce a rămas au fost lipite versuri noi, al căror ansamblu formează un rezumat complet al mitologiei celtice" *(n.ed.)*.

D. Villemarqué n-a cunoscut și n-a putut să cunoască variantul transilvan BRS, căci își publicase cartea în prima edițiune la 1839, cu 17 ani înainte de colecțiunea basmurilor săsești de Haltrich.

Cum de se întîmplă dară că «cei 9 purcei» din variantul celtic se regăsesc tocmai în Ardeal; și-i vom mai revedea mai la vale, în §-ul 28, deși impuținați la număr, într-un variant slavic tot al tipului B?

Noi credem că varianturile celtice, fie cele serioase, fie cele burlești, provin toate din amestecul tipului A cu tipul B; un amestec însă de o altă natură, negreșit, decît acela al varianturilor portugeze.

Vom formula dară cîntul cel pretins druidic al d-lui Villemarqué prin ABG, iar parodia prin $AB/_1G$.

Însă celții din Bretania mai posedă și tipul curat A, cel puțin într-un:

ε) VARIANT LATIN

§ 21. D. Villemarqué cunoaște acest variant — AGL — în două exemplare aproape identice: cel întîi, publicat de preutul Tanguy Guéguen la 1650; cellalt, comunicat de abatele Henry.

Iată începutul după ambele:

Guégen:		*Henry:*
	—Dic mihi quid unus?	
— Unus est Deus		*— Unus est Christus*
Qui regnat in coelis.		*Qui regnat Deus.*
	—Dic mihi quid duo?	
	—Duo sunt Testamenta,	
	Unus est Deus, etc.	

594

Apoi răspunsurile comune ambelor:

3 = patriarhii:	8 = fericirile;
4 = evangeliștii;	9 = coruri de îngeri;
5 = Pentateucul;	10 = poruncele;
6 = urnele în Cana Galileei;	11 = stelele lui Iosif.

Puncturile în divergință:

7 = Sacramentele — luminările;
12 = apostolii — articolii credinței[21].

Este de observat coincidința acestui variant cu cel francez din Canada sub raportul lui 5 = «Pentateucul» și 7 = «urnele în Cana Galileei»; două ecuivalințe, pe cari nu le găsim de loc în varianturile provențale.

η) VARIANTURI ITALIANE

§ 22. Din Italia noi nu cunoaștem nici un reprezentante direct, sau cel puțin sigur, al vreunuia din cele trei tipuri A, B și AB.

Se află însă o mulțime de cîntece poporane enumerative, foarte asemănate cu presupusele parodie provențale și franceze ale tipului A, cari totuși, ca și acelea mai toate, ar putea să fie în realitate fără nici o înrudire genetică cu Povestea numerelor.

[21] De la Villemarqué, *op.cit.*, p. 16–17.

La Neapole, bunăoară, se aude:

Uno, doje e tre !	Una, două, trei!
Lu papa nun è re,	Papa nu e rege,
Lu re nun è papa,	Regele nu e papă,
La vespa nun è ape,	Viespea nu e albină,
L'ape nun è vespa etc.	Albina nu e viespe etc.,

595

și așa înainte pînă la infinit [22], ca și cînd s-ar apuca cineva a cînta: 1 nu e 2, 2 nu e 3, 3 nu e 4, 4 nu e 5 etc.

Nu ne este cunoscut, de asemenea, nici un variant spaniol.

Înainte de a trece la cele germane și slavice, să nu uităm un variant imitat de la germani, sau mai curînd de la slavi, într-o limbă orientală, dar rătăcită în Europa, astfel că nu știm cum să-i găsim vreun loc mai potrivit în studiul de față, și anume:

θ) VARIANTUL EVREIESC

§ 23. În acest variant — AE — fiecare strofă se începe prin: « — *Cine știe ce este* [*cifra cutare*]*?* »; urmează răspunsul: « — Eu știu ce este [cifra cutare]... »; apoi se repetă mereu, ca și-n celelalte varianturi ale tipului A, toate cifrele precedinți.

Iată inceputul:

1. אחד מי יודע. אחד אני יודע. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:
2. שנים מי יודע שנים אני יודע. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:
3. שלשה מי יודע. שלשה אני יודע. שלשה אבות. שני לוחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:
4. ארבע מי יודע. ארבע אני יודע. ארבע אמהות. שלשה אבות...

Peste tot sînt 13 cifre:

1 = Dumnezeu;
2 = tablele lui Moise;
3 = patriarhii;
4 = nevestele patriarhilor (Sara, Rachela, Rebecca și Lia);
5 = Pentateucul;
6 = cărțile Mischnei;
7 = zilele săptămînei;
8 = zilele înainte de circumciziune;
9 = lunele de sarcină la femeie;
10 = poruncele;
11 = stelele lui Iosif;
12 = triburile ovreiești;
13 = atributele lui Dumnezeu.

596

D. Darmestetter a constatat că evreii posedă acest cîntec, care se recită împreună cu altele în primele două zile ale Paștelor, numai de pe la finea secolului XVI și numai în Germania și-n țările slavice, nicăiri în Occidinte [23].

[22] Casetti e Imbriani, *Canti popolari delle provincie meridionali*, Torino, 1872, p. 189—194 și 445, unde sînt grupate mai multe paraleluri. — Cfr. Gianandrea, *Canti popolari Marchigiani*, Torino, 1875, p. 259—603.

[23] Darmestetter, în *Romania*, t. I (1872), p. 223.

În acest mod, fără a ne opri asupră-i, putem trece la:

ι) VARIANTURI GERMANE

§ 24. După o lungă despărțire, iată-ne iarăși față-n față cu tipul B. Între basmurile din Schleswig-Holstein, adunate de Müllenhoff, este unul care se intitulează: «*Numerele de la unul pînă la șapte*».

Un țăran, sărăcit și ajuns la desperare, iese la cîmp, unde întîlnește pe un om foarte mic la statură. Acesta îi propune că-l va îmbogăți îndată, cu singura condițiune ca, după un timp oarecare, să-i spună însemnarea numerelor de la 1 pînă la 7. La expirarea fatalului termen, Crist îi vine în ajutor, învățîndu-l mai de-nainte dezlegarea cam prea naivă a celor șapte enigme, și anume:

Eins ist eine Schiebkarre;	1 = o roabă cu o roată;
Zwei eine Karjole;	2 = o cariolă cu două roate;
Drei ein Dreifuss;	3 = tripod;
Vier ein Wagen;	4 = căruță;
Fünf die Finger an der Hand;	5 = degete;
Sechs die Werkeltage in der Woche;	6 = zile de lucru;
Sieben das Siebengestirn.	7 = Pleiade[24].

Müllenhoff citează numai în treacăt un alt variant german — vom formula ambele prin BH^1 și BH^2 — auzit în partea nordică a Schleswigului. Acolo dracul este înlocuit printr-un bogat «om din munte». La caz de a nu ghici cele șapte numere, țăranul va pierde pe fiul său cel mai mare[25].

Același tip B ne întîmpină în:

597

κ) VARIANTUL NEOGREC

§ 25. Acest variant — BN — s-ar putea numi greco-albanez, căci circulă printre grecii din Epir, de unde a trecut apoi pe insula Tinos.

Așa cum îl reproduce Hahn în două exemplare, cari se completează unul pe altul, el se deosebește prea puțin, aproape prin nemic, cel puțin în intrigă, de variantul român BR^2 și chiar de variantul BRS, afară doară că «găsitorul mazării» se cheamă aci *Penteklimas* în loc de *Măzărel*. În episodul de la sfîrșit, care ne interesă mai în specie, figurează la greci o babă care dezleagă enigmele, iar nu un moșneag, ca în basmul românesc.

Iată acum și caracterizarea cifrelor, cari merg pînă la 10, dar numai în aparință, ca și-n BR^1, căci în fapt la cifra 10 nu se constată decît victoria omului asupra dracului:

1 = Dumnezeu;	6 = șase stele în Pleiade;
2 = cei drepți (die Gerechten);	7 = jocul celor șapte zîne;
3 = tripod;	8 = insectul octopod;
4 = țîțele vacei;	9 = lunele sarcinei la femeie;
5 = degete;	10 = enigmele dracului[26].

[24] M ü l l e n h o f f, *Sagen, Märchen und Lieder*, Kiel, 1845, p. 303—5.

[25] *Ibid.*, p. 306.

[26] H a h n, *Griechische und albanesische Märchen*, Leipzig, 1864, t.2, p. 210—11; cfr. *ibid.*, t.1, p. 148—51.

§ 26. Profesorul A. Veselovski de la Petersburg, atît de competinte în tot ce se referă la literatura poporană în genere, a binevoit a-mi împărtăşi, într-o epistolă, că toţi slavii cunosc cîntece poporane analoage cu « Dic mihi quid unus », adică după tipul A.

Iată propriele sale cuvinte:

« Il y en a en Bulgarie, chez les Russes, les Polonais et les Tchèkes. Ils commencent ordinairement par la question typique: Dis-moi; les questions et réponses varient de 7 à 9 et 12. Je vous donne les réponses avec les variantes:

1 = *le fils de Marie — Dieu;* 598

2 = *deux tables de Moïse;*

3 = *la Trinité — les trois patriarches;*

4 — *les quatre évangélistes;*

5 — *les cinq coupoles de l'église — les cinq plaies du Sauveur — les cinq vierges folles et les cinq vierges sages de l'Evangile;*

6 = *les six ailes des chérubins — les six vases à la noce de Cana;*

7 = *les sept Conciles — les sept hiérarchies des anges — les sept Sacrements;*

8 = *les huit cercles du soleil (les 8 cieux?) — les huit chants de l'Eglise;*

9 = *les neuf joies de l'année — les neuf hiérarchies des anges;*

10 = *les Dix Commandements — les dix lépreux de l'Evangile — les dix (?) Sacrements;*

11 = *les onze apôtres (sans Judas?) — les onze patriarches — les onze étoiles mineures — les frères de Joseph;*

12 = *les douze mois — les douze apôtres »*.*

Această interesantă notiţă ne scuteşte de a ne mai întinde asupra tipului A la slavi, mulţumindu-ne a formula toate varianturile slavice prin AS*.

---

*„Există în Bulgaria, la ruşi, la polonezi şi la cehi. De obicei, încep cu întrebarea tipică: Spune-mi; întrebările şi răspunsurile variază de la 7 la 9 şi 12. Vă dau răspunsurile cu variantele lor:

1 = fiul Mariei — Dumnezeu;

2 = cele două table ale lui Moise;

3 = Treimea — cei trei patriarhi;

4 = cei patru evanghelişti;

5 = cele cinci cupole ale bisericii — cele cinci răni ale Mîntuitorului şi cele cinci fecioare nebune şi cele cinci fecioare înţelepte din Evanghelie;

6 = cele şase aripi ale heruvimilor — cele şase vase de la nunta din Cana;

7 = cele şapte Concilii — cele şapte ierarhii ale îngerilor — cele şapte Taine;

8 = cele opt cercuri ale Soarelui (cele 8 ceruri?) — cele opt glasuri ale Bisericii;

9 = cele nouă bucurii ale anului — cele nouă ierarhii ale îngerilor;

10 = cele Zece Porunci — cei zece leproşi din Evanghelie — cele 10 (?) Taine;

11 = cei 11 apostoli (fără Iuda?) — cei unsprezece patriarhi — cele unsprezece stele mici — fraţii lui Iosif;

12 = cele douăsprezece luni — cei doisprezece apostoli" *(n.ed.)*.

Vom mai adăuga însă că la ruşi acest tip poartă caracteristicul nume de «cîntec evangelic»: *евангелистая песнь*; şi că variantul pe care-l cunoaştem noi înşine se începe acolo aproape întocmai ca AR:

Вы люди оные,	*Voi, oamenii aceia,*
Рабы поученые,	*Robi învăţaţi,*
Над школами выбраны!	*Aleşi peste şcoale,*
Поведайте, что есть един?...[27]	*Spuneţi: ce este unul?...*

§ 27. E foarte interesant că la bulgari se află o parodie necontestabilă a acestui «cîntec evangelic»; necontestabilă, căci în fond ea nu diferă de parodia provenţală $A/_1P$, a cării origine din tipul A — precum am văzut mai sus, în §-ul 11 — este asigurată prin repetiţiunea cifrelor.

599 Iat-o:

Първа вечер вечерафме *Ясно пиле геребица;*	*1-a seară am cinat [un] pui măricel de pătîrniche;*
Втора вечер вечерафме *Два гулаба пролетни;*	*2-a seară am cinat d o i porumbei de primăvară;*
Трети вечер вечерафме *Три кокошки менгюшки...*	*3-a seară am cinat t r e i găine greceşti...;*

apoi, apetitul crescînd mereu, ca şi-n parodia cea provenţală, după cum în tipul A sporeşte mereu prin repetiţiune volumul strofelor, parodia bulgară se isprăveşte prin enormitatea:

Единайсета вечерафме *Единайсет кони крастави!*[28]	*11-a seară am cinat u n s p r e z e c i cai răpciugoşi!*

E peste putinţă, ca parodia bulgară $A/_1S$ şi cea provenţală $A/_1P$ să nu aibă o sorginte comună. Acea sorginte însă fost-a ea la Dunăre? fost-a în Pirenei? — o vom vedea mai departe.

§ 28. În fine, slavii cunosc şi tipul B; însă unicul lui variant — BS — pare a fi de o proveninţă română relativamente modernă, căci s-a cules numai în Podolia, la hotarul Basarabiei, în dialectul ruten.

Iată-l în traducere:

« Un om sărac a plecat în tîrg să cumpere pîne pentru copii. Îl intîlneşte dracul şi-l întreabă: Unde te duci, omule? El răspunde: Mă duc în tîrg să cumpăr pîne pentru copii. Dracul îi zice: Dacă te vei vinde mie, îţi voi da şase porci şi te vei face bogat. Bietul om s-a învoit, şi chiar în acea seară dracul i-a şi adus şase porci, cu tocmeală de a veni peste trei ani. Omul a tăiat un porc, a vîndut ceilalţi cinci şi s-a îmbogăţit. Peste trei ani el s-a pus pe gînduri: veni-va dracul după mine? Atunci se arată un bătrîn şi se roagă a fi primit pe o noapte. El întreabă apoi despre grija omului şi, aflînd toată întîmplarea, îi zice: Nu te

---

[27] K i r e e v s k i, *Русские народные стихи*, p. 191—3, în *Чтения Моск. Общества истории*, 1848, no.9.

[28] M i l a d i n o v ţ i, *op.cit.*, p. 419.

teme; numai cînd va veni dracul, tu să nu-i răspunzi nemic. Pe la miezul nopții, iată și dracul în fereastră și se apucă a întreba, răspunzîndu-i bătrînul:

600

— Кто есть в хаті?	— *Cine-i în casă?*
— Один так як одного нема.	— *U n u l ca ne-unul.*
— А два?	— *Iar doi?*
— Вдвох добре молотити.	— *D o i împreună bine îmblătesc.*
— А три?	— *Iar trei?*
— Втрох добре в дорогу їхати.	— *T r e i împreună bine călătoresc.*
— А чотирі?	— *Iar patru?*
— Чотирі чоловік колисі мав, то свій віз мае.	— *P a t r u roate cînd are omul, are o căruță.*
— А пъять?	— *Iar cinci?*
— Пъять чоловік дівок мав, то свої вечерніці мав.	— *C i n c i fete cînd are omul, are o șezătoare.*
— А шість?	— *Iar șase?*
— Шість кабан'в чорт мав, бідному чоловікові дав и на вічне відданне пропало.	— *Ș a s e porci avea dracul, i-a dat unui biet om și i-a pierdut pentru totdeauna.*

S-a supărat dracul, a rupt acoperișul de pe casă și a zburat; iar omul a mulțumit bătrînului că l-a scăpat de moarte"[29].

§ 29. Ne oprim acuma în specie asupra tipului B, din care cunoaștem în Europa șapte varianturi: BR¹, BR², BRS, BH¹, BH², BN și BS.

Din acestea, BR¹, BR², BRS și BN au 9 cifre, de vreme ce răspunsul la 10 în BR¹ și BN nu caracterizează această cifră, ci numai curmă lupta prin păcălirea dracului.

Variantul BS are 6 cifre sau mai bine 5, răspunsul la 6 fiind de aceeași natură ca 10 în BR¹ și BN.

Este de crezut, totuși, că acest variant, atît de scurtat în amărunte, este scurtat totodată și-n numărul cifrelor. În varianturile BRS și ABG sînt «9 porci», și tot 9, iar nu 6, cată să fi fost și-n BS; cu atît mai mult, dacă rutenii vor fi împrumutat tipul B de la români.

Rămîn dară în divergință numai varianturile BH¹ și BH², cari nu se rădică mai sus de 7 cifre.

601

În acest mod, majoritatea varianturilor ne dă 9 cifre, dar cu tendință de a le urca la 10 sau de a păstra pe 10. A urca, dacă în prototipul comun vor fi fost numai 9; a păstra, dacă el avea 10, dintre cari ultima cifră începuse a se pierde.

Este remarcabil că, după d. Veselovski — vezi mai sus, § 26 —, la slavi există și varianturi ale tipului A numai cu 9 cifre, ba chiar cu 7.

În orice caz, numărul cifrelor în tipul B nu trece nicăiri peste 10:

§ 30. În toate cele șapte varianturi, cifrele sînt caracterizate în următorul mod:

1 = puț (BR¹, BRS) — luna (BR²) — roabă (BH¹⁻²) — Dumnezeu (BN, BS?);

2 = ochi (BR¹, BR², BRS) — cariolă (BH¹⁻²) — cei drepți (BN) — îmblătitori (BS);

3 = ferestre (BR¹) — fete (BR²) — furcă tricornă (BRS) — tripod (BH¹⁻², BN) — călători (BS);

---

[29] D r a g o m a n o v, *op.cit.*, p. 56—7.

4 = căruță (BR^1, BR^2, BRS, BH^{1-2}, BS) — țîțele vacei(BN);
5 = degete (BR^1, BR^2, BH^{1-2}, BN) — boi (BRS) — fete (BS);
6 = boi (BR^1) — fluier cu șase gaure (BR^2) — pogoane de cîmp (BRS) — zile de lucru (BH^{1-2}) — Pleiade (BN) — porci (BS);
7 = fete (BR^1) — frați (BR^2, BRS) — Pleiade (BH^{1-2}) — zîne (BN);
8 = frați (BR^1) — boi (BR^2) — fete (BRS) — insectul octopod (BN);
9 = fete (BR^2) — porci (BRS) — lunele de sarcină (BN).

De aci urmează că prototipul comun european al tipului B avea ecuivalințele:

4 = roate de căruță,

5 = degete,

cari se află în marea majoritate a varianturilor; probabilmente și:

2 = ochi,

pe care —ecuivalință atît de firească — o găsim în toate varianturile române.

Cea mai curioasă ecuivalință este «fete». care răspunde la 7 (BR^1), 602 la 5 (BS), la 8 ((BRS). ba chiar într-unul și același | variant BR^2 la 3 și la 9 totodată. Este învederat că prototipul comun avea «fete»; dar — sub care cifră anume?

La 7 în variantul român BR^1 răspund «fete». în variantul neogrec — «zîne», adecă tot «fete». Numai la cifra 7 se întîlnesc «fete» în două varianturi, ceea ce ne face a crede că și-n prototip această ecuivalință figura la 7, dislocindu-se apoi în varianturile cele derivate.

Accepțiunea de «zîne», ca mai mitologică, ni se pare a fi mai proprie în tipul B.

Vom avea dară ca primitive, cel puțin în Europa:

2 = ochi,

4 = roate de căruță;

5 = degete;

7 = zîne.

Ecuivalințele izolate și prea artificiale, ca «roabă», «cariolă», «îmblătitori», «furcă tricornă», «tripod», «călători», «octopod» etc., trebui înlăturate, ca de tot posterioare.

În privința celorlalte, orice soluțiune ar fi pripită.

§ 31. Toate varianturile tipului B se află în Țările Române sau în vecinătate, afară numai de cele două varianturi germane, cari — prin lipsa deosebirilor între cifre — formează în realitate un singur variant.

De la Dunăre pînă la Schleswig-Holstein e departe!

Cu toate astea, proveninta așa-zicînd danubiană a varianturilor BH^{1-2} se probează nu numai prin completa lor izolare în Germania și prin extrema asemănare în peripeție cu BS, dar mai pe sus de toate printr-o mărturie medievală autentică, cum că tipul B exista la români deja pe la începutul secolului XIII.

În variantul român BR^2, dracul este reprezintat prin «oameni *rașii*». În variantul german BH^2, demonul este un «om *din munte*» (Bergmann), iar în BH^1 un om de o statură *foarte mică* (ganz kleines Männchen).

Să ascultăm acuma ce ne spune cronicarul contimpuran | Albericus 603 Trium-Fontium, mort pe la 1246, carele călătorise el însuşi în Oriinte, ba trăise şi-n Ungaria[30].

Sub anul 1235, el zice:

Eodem anno extra sylvas juxta Kertz apparuit quaedam, ut dicitur, daemonum ludificatio, apparuerunt rubei homines, qui de montana quadam exierunt in rubeis equis, minoris tamen staturae quam sint nostri, homines fere ducenti, qui discursos varios spectante populo faciebant, illis de oppido contra illos irruentibus, caveam suam intraverunt, nec postea comparuerunt, unus tamen aliquantum ab uno de oppido retentus fecit ejus manum omnino esse rubeam, et sic effugit, qui quamdiu vixit, rubea permansit. Fere omnes illi, qui eos viderunt, aliquod infortunium eodem anno incurrerunt...[31]

În acelaşi an, în Transilvania lîngă Kertz, s-a ivit, după cum se povesteşte, un fel de jucărie drăcească: s-au arătat neşte oameni roşii, *ieşiţi* dintr-un munte, *călări pe cai tot roşii, dar* mai mici decît ai noştri, *peste tot vreo 200 oameni, cari* făceau vorbe *de-naintea poporului. Năvălind asupră-le o seamă de orăşeni, ei s-au întors în peştera lor şi nu s-au mai arătat; unul însă dintr-inşii, fiind reţinut cîtva timp de către un orăşean, a roşit de tot mîna acestuia şi a scăpat, iar mîna a rămas roşie pentru totdeauna. Aproape toţi cîţi văzuseră acea arătare a[u] păţit cîte ceva în cursul anului...*

Fondul acestei naraţiuni este: neşte draci, sub formă de oameni roşii foarte mici, ieşiţi dintr-un munte, vrînd să înşele pe creştini prin vorbe, «discursus varii», în cazul nostru enigme cifrice, au fost învinşi şi goniţi.

Fie acei draci numai unul ca în BH^{1-2}, fie 9 ca în BR^2, fie 200 ca în Albericus, este o cestiune indiferinte.

Vechiul orăşel Kertz, astăzi un biet sat cu ruine, se află anume în Ţara Făgăraşului, partea altădată cea mai românească a Transilvaniei, unde era renumită însă în Evul mediu o mănăstire nemţească.

Fie prin germanii din Ardeal, fie prin călători ca Albericus, tipul B a străbătut dară pînă la Schleswig-Holstein.

§ 32. Deci în Europa, şi anume în România, Povestea numerelor după 604 tipul B durează, cu o certitudine documentală, cel puţin de şapte secoli; pe cînd nemic, din contra, nu dovedeşte o mare vechime a tipului A [201].

Cum că tipul A s-a născut în adevăr din tipul B, dînd apoi ambele naştere tipului amestecat AB, o demonstră într-un mod definitiv, dacă vom trece din Europa în Asia:

μ) VARIANTUL PERSIAN

§ 33. De-ntîi Perles[32], apoi mai cu seamă Reinhold Köhler[33] au semnalat importanţa enigmelor cifrice dintr-un vechi text persian scris în dialectul pehlevic, care datează din primii secoli ai erei creştine, înainte de urcarea pe tronul persian a dinastiei Sasanizilor[34].

Cuprinsul acelui text consistă în lupta de enigme între fermecătorul Akht şi piosul Gôsht-i Fryânô. Acela care nu va dezlega ghicitorile trebui să

---

[30] Despre viaţa lui, cfr. Hasdeu, *Originile Craiovei*, Bucureşti, 1877, p. 10—14.

[31] A l b e r i c u s, *Chronicon*, ed. Leibnitz, Lipsiae, 1698, t.2, 556.

[32] P e r l e s, *Zur rabbinischen Sprach- und Sagenkunde*, Breslau, 1873, p. 98, nota.

[33] K ö h l e r, *Die Pehlevi-Erzählung von Gôsht-i Fryânô*, în *Zeitschr. d.d. morgenl. Gesellschaft*, t. 29 (1875), p. 635—6.

[34] Ap. H a u g, *The book of Arda-Viraf*, Bombay, 1872, p. 205—6.

piară din mîna adversarului său. Elementul cel bun învinge. Între enigmele propuse de elementul cel rău figurează și cele 10 cifre: « *Spune-mi ce este 1 și nu sînt 2? ghici gîndul meu!* » — « *Spune-mi ce sînt 2 și nu sînt 3? etc.* »

Mai pe scurt, sîntem aci chiar la sorgintea tipului B, o sorginte veche de vreo două mii de ani, verificîndu-se astfel cu desăvîrșire paternitatea acestui tip în privința celorlalte două B și AB.

În variantul persian cifrele sînt caracterizate așa:

1 = soarele;	6 = epocele lumii;
2 = suflu și răsuflu;	7 = îngerii;
3 = gîndul, cuvîntul și fapta;	8 = celebritățile lumii;
4 = apă, pămînt, plante și animale;	9 = găurele în corpul omului;
5 = bunii regi Kaianizi;	10 = degete.

605 Răspunsurile la 5, 6 și 8 sînt specifice persiane, care nu puteau a nu se modifica prin trecere în orice altă sferă etnică.

« Degete » ne întîmpină și-n prototipul european, dar nu la cifra 10, ci la 5, ceea ce se pare a fi mai primitiv.

« 7 îngeri » coincidă de minune cu « 7 zîne », din variantul BR[1] și din cel neogrec.

În fine, « 1 = soarele » amintește pe « 1 = luna » în variantul BR[2].

Oricum ar fi, antica origine persiană a tipului B, iar prin urmare a Poveștii numerelor în genere, se ridică mai pe sus de orice îndoială:

1° Același duel pe moarte între cele două elemente antagoniste ale cosmogoniei eranice;

2° Aceleași enigme cifrice, și anume pînă la 10.

§ 34. Köhler constată că din Persia Povestea numerelor a pătruns tot în Asia la turani, citînd:

γ) VARIANTUL KIRGHIZ

cuprins într-un cîntec intitulat « Ciocîrlia ».

În acest variant caracterizarea cifrelor este:

1 = Dumnezeu;	6 = cuvintele lui Dumnezeu;
2 = soarele și luna;	7 = infernurile;
3 = Oturashyp (?);	8 = paradisurile;
4 = califii;	9 = fiii profetului Ibrahim;
5 = rugăciuni;	10 = lunele de sarcină la femeie.

Ceea ce distinge variantul kirghiz, ca și variantul turcoman al baladei « Cucul și turturica » — vezi mai sus, p. 548 —, este confuziunea și misticismul răspunsurilor. Iată, de exemplu, într-o traducere germană literară, răspunsul la 3:

Ich will sagen, was ich weiss, viele sing versammelt,
Wird es richtig sein, wenn ich so sage?
Was sollen es vier sein, du feindlicher Ungläubiger,
*Auf das Nachtgebet folgt das Oturashyp ...**

*„Vreau să spun ceea ce știu, mulți sînt adunați,
Va fi corect, dacă spun așa?
De ce să fie patru, necredinciosule dușman,
După ruga de seară urmează Oturashyp ..." *(n.ed.)*.

Un fenomen analog în variantul ABG nu indică oare un fel de t u r a n i s m, demult bănuit, în logica celților? [35] 606

§ 35. În migrațiunea sa din Asia în Europa, Povestea numerelor ne prezintă din punct în punct aceleași trei stațiuni principale, pe cari noi le-am urmărit deja în călătoria baladei «Cucul și turturica»:

Prima stațiune: P e r s i a, patria sectelor creștine dualistice a maniheilor și a paulicianilor;

A doua stațiune: R o m â n i a, adăpost medieval al bogomililor, născuți în Bulgaria din pauliciano-manihei;

A treia stațiune: P r o v e n ț a, cuibul albigenzilor, sectă omogenă cu bogomilii și chiar patronată de bogomili.

§ 36. A pune doctrinele religioase în dialog, ba încă anume sub formă de enigme, uneori chiar cifrice, era în spiritul erezielor medievale în genere, dar mai ales la bogomili.

Astfel sînt, între apocrifurile favorite ale acestei secte: Conversațiunea Maicei Domnului cu apostolul Bartolomeu, a lui Ioan Teologul cu Mîntuitorul, a aceluiași cu patriarcul Avram, a Mîntuitorului cu Satana etc., iar mai cu seamă așa-numita «Convorbire a trei ierarhi» [36].

Povestea numerelor, religioasă chiar în arhetipul persian, oferind cea mai proprie stofă pentru un asemenea catehism, bogomilii s-au grăbit a transforma basmul B în exercițiul catehetic A, urcînd scara cifrelor de la 10 la 12, poate chiar la 13, și introducînd, ca un mijloc mnemonic foarte dibaci, repetițiunea la fiecare strofă a cifrelor precedinți [202].

Cît privește cifrele în poezia poporană în genere, fie chiar cu scop didactic, dar în alt fel de combinațiuni, adecă nu ca enigme într-un dialog, ele pot fi înrudite cu Povestea numerelor și pot a nu fi, după cum am observat-o deja mai de multe ori, cu ocaziunea parodielor cifrice provențale, franceze | și 607 italiane, de cari s-ar găsi multe alte exemple la diferite popoare. Sașii din Transilvania, bunăoară, se exercită în tabla de multiplicare prin următorul cîntec:

Einmal eins ist eins —
geld habn mer keins, etc.[37]*

§ 37. Ca ce fel să fi fost în amăruntele sale cestionarul cel bogomilic al tipului A, este greu a decide; și aceasta mai ales din cauza grămădirii modificărilor posterioare, după cum se poate vedea din următorul tabel statistic:

1 = Crist (AR, AP[1], ABP[1], AGL, AS*) — Dumnezeu (AP[2], AF[1], ABP[2], AGL, AE, AS*) — Sînta Fecioară (AP[3]);

2 = Tablele lui Moise (AR, AP[1], AP[3], ABP[1], ABP[2], AE, AS*) — Testamentele (AP[2], AF[1], AGL);

[35] Cfr. B e n l o e w, *Aperçu général de la science comparative des langues*, Paris, 1872, p. 139—145.

[36] T i h o n r a v o v, *Памятники отреченной русской литературы*, Moscva, 1863, t. 2, p. 435.

[37] S c h u s t e r, *Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder*, Hermannstadt, 1865, p. 401. — Tot acolo, p. 234, este textul săsesc dialectic al enigmelor din BRS, cu care cfr. și la p. 476, nota 103.

*„Unu ori unu e unu —
Bani nu avem etc." *(n.ed.)*.

3 = Trinitatea (AR, AP², AP³, ABP¹, ABP³, AS*) — patriarhii (AP¹, AF¹, ABP², AGL, AE, AS*);

4 = evangeliştii (AR, AP¹, AP², AP³, AF¹, ABP¹, ABP², ABP³, AGL, AS*) — nevestele patriarhilor (AE);

5 = ranele lui Crist (AR, AP¹, AP², AP³, ABP¹, ABP², ABP³, AS*) — Pentateucul (AF¹, AGL, AE) — cupolele bisericei (AS*) — fetele nebune şi fetele cu minte din Evangeliu (AS*);

6 = crinii S-tei Fecioare (AR) — lampele în Ierusalim (AP¹, AP², ABP¹, ABP², ABP³) — orele ristignirii (AP²) — urnele în Cana (AF¹, AGL, AS*) — cărţile Mischnei (AE) — aripele cherubinilor (AS*);

7 = Sacramentele (AR, AF¹, ABP¹, ABP³, AGL, AS*) — bucuriele S-tei Fecioare (AP¹, AP², ABP²) — bucuriele S-tului Iosif (AP³) — razele soarelui (ABP¹) — razele lunei (ABP¹) — luminările (AGL) — zilele săptămînei (AE) — Conciliele (AS*) — coruri de îngeri (AS*);

8 = fericirile (AR, AP¹, AP², AF¹, ABP³, AGL) — inimele drepte (AP³) — coruri de îngeri (ABP¹) — moştii (ABP²) — zile înainte de circumciziune (AE) — cercurile soarelui (AS*) — cinturile bisericei (AS*);

9 = coruri de îngeri (AR, AP², AP³, AF¹, ABP², AGL, AS*) — darurile St-lui Iosif (AP¹) — fraţii lui St. Iosif (AP¹) — templuri (ABP¹) — lunele de sarcină (ABP³, AE) — bucuriele peste an (AS*);

10 = porunce (AR, AP¹, AP², AP³, AF¹, ABP¹, ABP³, AGL, AE, AS*) — leproşii din Evangeliu (AS*) — Sacramentele (AS*);

608

11 = voscresnele (AR) — razele lunei (AP¹) — stelele St-lui Iosif (AP², AGL, AE, AS*) — mii de fecioare (AP³, AF¹, ABP¹, ABP², ABP³) — apostolii (AS*) — patriarhii (AS*);

12 = apostolii (AR, AP², AP³, AF¹, ABP¹, ABP², AGL, AS*) — razele soarelui (AP¹, ABP³) — razele lunei (ABP³) — articolii credinţei (AGL) — triburile evreieşti (AE);

13 = mii de fecioare (AP¹) — razele soarelui (ABP²) — atributele lui Dumnezeu (AE).

§ 38. A explica toate ecuivalinţele de mai sus ar fi a face un lung tractat teologico-mitologic.

Vom atrage atenţiunea numai asupra « evangeliştilor » în două varianturi de proveninţă provenţală. În AP¹, evangeliştii sînt: « I a c o b, Matei, Ioan şi Marcu »; în ABP²: « Marcu, Luca şi Matei », fără a se menţiona numele celui de al patrulea. Se ştie că pretinsul evangeliu al lui Iacob este un apocrif, pe care-l recunoşteau numai ereticii, ba încă ca « proto-evangeliu »; şi se ştie, în acelaşi timp, că dînşii aveau mai multe alte evangelie pseudepigrafice [38], astfel că nu ştiau bine ei înşii numărul evangeliştilor.

§ 39. Povestea numerelor este dară, ca şi balada «Cucul şi turturica», un fel de c a r t e p o p o r a n ă de origine persiană, cunoscută românilor din secolul XII şi care, poate tot de pe atunci, s-a propagat din regiunea dunăreană peste mai întreaga Europă [203].

În Portugalia ea a ajuns a fi un simplu descîntec contra dracului; în America a scăzut la treapta unui danţ de o monotonie superlativă; în fine, printr-o întîrziată săritură, a nemerit pînă şi-n Talmud!

Tipul B, care este cel primitiv, s-a păstrat mai cu deosebire la români. E foarte ciudat că noi nu-l găsim la bulgari, primii adepţi ai bogomilismului, după cum ei se par a nu avea nici balada «Cucul şi turturica». Asupra acestui fenomen vezi cele zise mai sus, la pag. 564—5. §45...

[38] F a b r i c i u s, *Codex apocryphus Novi Testamenti*, t.1, Hamburg, 1719, p. 40 şi urm. — Cfr. T i h o n r a v o v, *op. cit.*, t.1, p. IV.

Partea III

SPECIMEN DE GRAMATICA COMPARATIVĂ ISTORICĂ A LIMBEI ROMÂNE

611

O PAGINĂ DIN SINTAXA ROMÂNO-ALBANEZĂ

REDUPLICAREA ŞI TRIPLICAREA ARTICLULUI DEFINIT

§ 1. O schiţă foarte pe scurt a primelor patru capitole ale studiului de faţă s-a publicat in Revista linguistică italiană[1]. Mai pe larg, aceeaşi parte şi capitolul V s-au reprodus în *Românul*, 1879, februariu-martiu. Aci însă este locul cel mai propriu de a se da la lumină lucrarea întreagă, căci toate fenomenele pe care le constatăm mai jos în privinţa limbei noastre, ba tocmai cele mai rare şi mai instructive, se găsesc în preţiosul volum al lui popa Grigorie din Măhaci, mai mult decît în orice alt text românesc, vechi sau nou, tipărit sau manuscris.

§ 2. Ilustrul meu amic profesorul G. I. Ascoli, în ultima sa publicaţiune, vorbind despre cîteva trăsure comune între limba română şi limba albaneză, face — între celelalte — următoarea observaţiune:

612

« *Pentru a exprime ceea ce se zice italianeşte* il bell'uomo, *limba română poate şi obicinuieşte a întrebuinţa o construcţiune străină tuturor dialectelor neolatine, anume:* omu-l cel bun, *literalmente:* hommo ille ille bonus. *Ei bine, limba albaneză, la rîndul său, trebui să traducă pe* il bell'uomo *prin* nyeri-u i miră, *ceea ce însemnează de asemenea:* homo ille ille bonus »[2].

Ascoli n-a făcut aci, cu cunoscuta sa pătrundere, decît a atinge în treacăt, a destăinui printr-o răpede rază de lumină, un punct foarte important, care merită de a fi studiat cu tot dinadinsul; căci el prezintă, în diferitele sale manifestaţiuni, una din particularităţile cele mai caracteristice, cele mai răspîndite, cele mai înrădăcinate ale limbei române.

Vom examina fenomenul de-ntîi la români, apoi la albanezi, de aci la celelalte popoare b a l c a n i c e şi-n fine — pe cît se va putea fără a ne abate de la metodă — în afară de această sferă.

I. Limba română

§ 3. Pentru zicerea franceză *l'homme bon = ille homo bonus*, româneşte se poate zice deopotrivă corect: *omu-l bun = hommo ille bonus*, şi: *omu-l cel bun = homo ille ille bonus.*

---

[1] H a s d e u, *Le type syntactique homo-ille ille-bonus et sa parentèle*, în *Archivio glottologico italiano*, t.3 (1879), p. 420—41.

[2] A s c o l i, *Studj critici*, t.2, Roma, 1877, p.67.

Între ambele moduri de a se exprime există o diferință generală și o diferință parțială.

Diferința generală consistă în mai marea energie a expresiunii *omu-l cel bun*, adecă a formei cu duplul articol; energie rezultînd din însăși natura procesului de reduplicare, la care toate limbele, mai mult sau mai puțin, într-un caz sau într-altul, recurg atunci cînd voiesc a întări sau a rădica la emfază ideea cuprinsă într-o silabă considerată ca cea mai semnificativă [3]. Schleicher, într-o notiță intitulată «Curiozități linguistice», ne dă exemple analoage de reduplicațiune, de triplicațiune, | ba chiar de quadruplicațiune și de quintuplicațiune în unele graiuri polineziane și africane; bunăoară: *lo-a* «lung», *lo-lo-a* «mai lung», *lo-lo-lo-a* «foarte lung» etc. [4] Mai pe scurt, *omu-l cel bun* prezintă ceva mai mult decît *omul bun*; ceva care, după cum constată Ascoli, lipsește celorlalte limbe neolatine. 613

Mai este o altă diferință, o diferință parțială, pe care a surprins-o deja bucovineanul Blazewicz. În *omu-l bun* atențiunea este atrasă asupra ideii din prima parte a construcțiunii: *om*; în *omu-l cel bun*, din contra, intențiunea vorbitorului apasă nu asupra substanței, ci mai ales asupra calității: *bun* [5]. Limba română posedă în aceste două forme un fin mijloc de nuanțare, pe care frații noștri din Occidinte sînt siliți a-l înlocui prin accent, prin inversiune sau prin perifrază.

Vom vedea mai la vale că bogăția de colorit în această privință merge la români și mai departe, fără a se mărgini numai cu cele două nuanțe; dar mai 'nainte să spunem un cuvînt despre numeroasele varianturi ale lui *cel*, care joacă un rol atît de interesant în studiul de față.

§ 4. Vistierul Ienache din glorioasa viță a Văcăreștilor, cel mai vechi autor de gramatică tipărită din Țara Românească, înșiră în următorul mod diversele forme ecuivalinți lui *cel*, fie ca articol, fie ca pronume demonstrativ:

Masculin singular:
acela, *cela*, *cel*, *ăla*;

Masculin plural:
acei, *cei*, *ăi*;

Feminin singular:
aceia, *ceia*, *aia*, *cea*, *a*;

Feminin plural:
acele, *cele*, *ale* [6].

Văcărescu știa deja, cel intîi dintre toți, că *cel* în *omu-l cel bun* este un articol, iar nu pronume, căci el zice foarte limpede: 614

«*Se scriu din obicei doi articoli, cum la:* lucruri-le cele bune, oameni-i cei frumoși etc.» [7]

Acest pasagiu este cu atît mai remarcabil, cu cît vestiții Samuil Klain și Șincai, compilatorii celei de-ntîi gramatice române din Transilvania, anteriori abia cu 7 ani lui Văcărescu, nu deosebeau de loc articlul *cel* de pro-

---

[3] Cf. Sayce, *The principles of comparative philology*, London, 1874, p. 270, 347.

[4] Kuhn's *Beitraege*, t.2, p. 392. — Ca explicațiune psicologică a fenomenului, cf. W. Humboldt, *Gesammelte Werke*, t.7, p. 334.

[5] Blazewicz, *Grammatik der romanischen Sprache*, Lemberg, 1856, p. 40.

[6] *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orînduelelor gramaticei rumânești*, Rîmnic, 1787, p. 46. — După edițiunea din Viena, 1787, p.38.

[7] Ed. Rîmnic, p. 124; ed. de Viena, p. 151.

numele *cel*[8], după cum nu-l deosebea nici neamțul Johann Molnar, scriind, peste un an după Văcărescu, cea mai groasă gramatică existinte a limbei române, în care pe *omul cel mare* traduce prin «*jener* grosse Mensch» în loc de: «*der* grosse Mensch»[9].

Nu mai puțin nedumeriți, în urma vistierului Ienache și pînă în zilele noastre, au fost Radu Tempea[10], Alexi[11], d. Laurian[12] și alții; ba pînă și astăzi, cu foarte puține excepțiuni, dacă sînt încă și acelea, se învață în școalele noastre că *cel* în *omu-l cel bun* este un simplu demonstrativ [205].

Însuși răposatul Heliade sta la îndoială asupra naturei acestui nenorocit *cel*.

El zice:

«*Avem încă și alte articole, cari se pun numai înaintea adjectivelor și sînt:* cel *și* ăl, cea *și* a; *cum:* omu-l cel înțelept, femei-a cea înțeleaptă, *cari sînt adjective demonstrative mai mult*»[13].

Dacă *cel* în *cel înțelept* sau *cel întîi* ar fi în adevăr «adjectiv demonstrativ mai mult», după cum bănuiește Heliade, | iar nu curat un articol definit, atunci ar urma n e c e s a r m e n t e că tot «demonstrativ mai mult» este francezul *le* în *le sage, le premier*, sau germanul *der* în *der weise, der erste*.

615

Dar să revenim la varianturile lui *cel*.

Pe lîngă formele enumerate de Văcărescu, pe cari cam tot așa le găsim în gramatica lui Diaconovici-Loga[14], trebui să mai adăogăm la masculin pe *ăl* și *al* cu pluralul său *ai*, la feminin pluralul *ăle* sau *ălea*.

D. Picot ne mai procură formele aspirate, întrebuințate în Banat: *hăl* pentru *ăl*, *ha* pentru *a*, *hăi* pentru *ăi*, *hăle* pentru *ăle*, apoi *ahăl*, *ahaia*, *ahăi* și *ahăle*[15].

Pe pagina 378 din exemplarul manuscris al Psaltirii lui Coresi, aflător actualmente în Muzeul din București[16], citim scris, cu caractere din secolul XVII, probabilmente de către un bănățean:

Дѹпь сѣма чѣ маре ам дат ла ѡ рѹпторе кост[анде] 2, дѹпъ а х а ꙗ ам дат ла кирѹа сфорълор ѡр[ци] 2, дѹпъ а х а ѧ ам дат ла алтъ рѹмторе кост[анде] 2 ши ла кирѹа салаоурилор кост[анде] 4.

În acest chip scriitorul întrebuința în același timp forma *cea* și forma *ahaia*; pe cea de-ntîi însă ca articol, pe cealaltă ca pronume demonstrativ. Este interesant totodată, sub raportul fonetic, că aspirînd inorganic în *ahaia*,

---

[8] *Elementa linguae daco-romanae*, Vindobonae, 1780, p. 16. — După edițiunea din Buda, 1805, p. 26.

[9] *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Wien, 1788, p. 332. — După edițiunea din Hermannstadt, 1810, p. 304 [204].

[10] *Gramatica românească*, Sibiu, 1797, p. 28.

[11] *Grammatica daco-romana*, Viennae, 1826, p. 45.

[12] *Tentamen criticum in originem linguae romanae*, Viennae, 1840, p. 104.

[13] *Gramatica românească*, sine loco [Sibiu], 1828, p. 34.

[14] *Gramatica românească*, Buda, 1822, p. 74.

[15] P i c o t, în *Revue de linguistique*, t. 5, p. 245. — La începutul secolului trecut, C a n t e m i r, *Descriptio Moldaviae*, București, 1872, p. 151, atribuia forma aspirată *ahela* pentru *acela* locuitorilor Țărei Românești în genere.

[16] Cfr. T o c i l e s c u, *Inscripțiunile de la Schitul Verbila*, București, 1878, p. 18.

el suprimă aspirațiunea cea organică în *sălaur* = turcul *salahor*, ceea ce se explică însă prin influința serbă.

Românii din Dacia lui Traian, întrucît știu eu, rezervă pentru articol numai forma cea scurtă: *cel*, *ăl*. *cea*. *a*. *cei*. *cele* etc. Românii din Macedonia, din contra, preferă pentru aceasta pe forma cea lungă. Ei nu zic: *om-lu țelu bunu*, ci: *om-lu* | *ațelu bunu*. Așa cel puțin am citit în toate texturile macedoromâne cunoscute, deși subdialectele de acolo, necercetate încă, pot înfățișa divergințe. 616

În fine, în Transilvania, după răposatul Ion Maiorescu, ar exista și forma *ceală* în loc de *cela*, pe care el o auzise de asemenea la românii din Istria[17]. Oricum ar fi, la plural istriano-românii zic *celi*, judecînd mai cu seamă după prețioasele texturi adunate de Miklosich: « celi vii și celi morți » [18].

Rezultă dară că, după provincie sau localități, românul zice: *omu-l acel bun*, *cel bun*, *ăl bun*, *cela bun*, *ăla bun* etc., la plural: *oameni-i acei buni*, *cei buni*, *ăi buni* etc.: după cum la feminin se zice: *muiere-a aceea frumoasă*, *acea frumoasă*, *ceea frumoasă*, *aia frumoasă*, *a frumoasă*, la plural: *muierile acele frumoase*, *cele frumoase* și așa mai încolo: divergind unii de alții prin forme, dar posedînd toți fără excepțiune pe *cel* cu funcțiune de a r t i c o l.

Aci este locul de a stabili o distincțiune.

§ 5. Pe cînd femininul *a* pentru *cea* cu pluralul său *ale* pentru *cele* poate fi pus deopotrivă de-naintea a tot felul de adjectivi, cel puțin în graiul din Țara Românească, care preferă de asemenea pe *ăl* lui *cel* și pe *ăi* în loc de *cei*, — corespondintele său masculin *al* și *ai*, adecă forma cea bărbătească cu *a* clar, nu cu obscurul *ă*, se întrebuințează la toți românii din Dacia lui Traian exclusivamente de-naintea numerelor ordinale, a pronumelui posesiv și a genitivului, niciodată de-naintea adjectivului în sensul strict al cuvîntului.

Așa se zice:

al doile, lîngă *a doua*, cu care compară pe *a frumoasă* = *cea frumoasă*;

al meu, *ai mei*, lîngă *a mea*, *ale mele*, cu cari compară pe *ale frumoase* = *cele frumoase*: 617

ai omului, *ai oamenilor*, *a muierii*, *ale muierilor* etc.

Dacă ne aducem bine aminte, numai în *al-alt* lîngă *ăl-alt*, *cel-alt* și bănățeanul *hăl-alt*, formele *al*, *ăl* și *cel* alternează fără deosebire.

Afară de *al-alt*, macedoromânii nu cunosc pe *al*, *ai*, *ale* decît sub unica formă redusă *a*; adecă aplică pe femininul singular *a* către toate genurile și numerele: *a doilea*, *a mieŭ*, *a steaolĭi*, *a domnuluĭ*, *a calĭilor* etc.

Aceeași reducere a tuturor formelor la femininul singular *a* ne întîmpină în unele regiuni ale Transilvaniei, de exemplu în preajma Blajului.

În gramatica de Klain și Șincai noi citim: *a doilea*, *a treilea*, *fărtați a lui*, *a meu tată*, *a mei părinți* etc. [19]

La moldoveni aceeași formă redusă *a* pentru *al*, *a*, *ai*, *ale* este aproape tot așa de predomnitoare în graiul poporan, mai cu deosebire în privința geni-

---

[17] *Itinerar in Istria*, Iași, 1874, p. 91.

[18] *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, p. 58. — După specimenele publicate de A s c o l i, *Studj critici*, t. I, Gorizia, 1861, p. 55, s-ar putea crede că istroromânii întrebuințează foarte rar articolul *cel*. — Cfr. și texturile în M i k l o s i c h, *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879, p. 8—10.

[19] Ed. din 1780, p. 28—9, 34.

tivului, de-naintea căruia se pune numai *a*, fie el concordat cu un feminin sau cu un masculin, cu un singular sau cu un plural.

Se știe că poeții noștri utilizează uneori pentru metru, poate și pentru armonie, pe acest *a*, mai comod decît formele cele lungi; bunăoară Bolliac în « Schitul »:

> « *E verde ca tulpina* a cării crăci pîrlite
> *Se-ncarcă-n miezul iernei ...* »,

în loc de: « ale cării crăci ».

Întrebuințarea cea corectă a lui *al*, după gen și număr, deosebește mai cu preferință pe munteni.

Ca model poate servi următoarea bucată din poezia lui Bolintineanu « La o rîndunică »:

> *Iară noi prin țări străine*
> *Plîngem țara ta cu dor,*
618
> *Triști de* ale ei suspine,
> *Însetați* d-al ei amor.
> *Cînd în țara-nstrăinată*
> *Încă te vei înturna,*
> *Vino, dragă, inc-odată*
> *Pe* ai tăi *a-i cerceta.*
> *Însă la* a ta privire *etc.*

Dintre texturile publicate de noi în colecțiunea de față, vedem:

Într-un scurt zapis mehedințean, scris la 1599: « *a* noastră scriptură », « *al* lor cuvînt », « părinți *ai* noștri » [20].

În interesanta cronică olteană a lui Moxa de la 1620, concordarea lui *al* este foarte corectă în: « réle lucrure *ale* lui », « fecior *al* mieu », « *a* lui maică », « nepoții lui Iacov și *ai* Iudei », etc., dar totuși în mai multe alte pasage femininul singular *a* uzurpă locul tuturor celorlalte forme [21].

În volumul lui popa Grigorie:

1° Flexiunea regulată a lui *al*:

T e x t u r i m ă h ă c e n e: « Legenda Duminicei » 4: o dzisă de-*ale* méle; « Încercări de traducere » 130: *ai* doii, 128, 159: *al* treile etc.; « Întrebarea creștinească » 205: *alŭ* doile, 201: *a* zécé, 205: făcătorĭul cerĭului și *alŭ* pământului, 201: cuvinte *ale* lui, 211: faptele bune *ale* lui, 212: *al* cui nume etc.; « Predica I » 239: numele sfântu *al* tău, 234: cuvente *ale* loru, 238: *ale* noastré bure lucrure etc.; « Legenda Sîntei Vineri » 193: foc *al* lor, 185: slugi *ale* lui etc.; « Predica II » 225: *ale* méle năravure;

T e x t u r i b o g o m i l i c e: « Rugăciunea de scoaterea dracului » 114: *ai* doii, *ai* treii, 115: *alŭ* șasele, 123: fećori *ai* Melintiei, 122: fećori *ai* surori-me etc.; « Călătoria Maicei Domnului » 72: *a* îngeriloru rugăcĭune, 68: rugăcĭune fu *a* sfințiiloru, 57: *a* lu Hristos maică etc.; « Apocalipsul lui
619 Paul » | 24: praznicele svinte *ale* tale; « Cugetări în ora morții » 74: *ale* sale păcate, 81: îngeri *ai* lu Hristos...

2° Flexiunea lui *al* redusă numai la *a*:

T e x t u r i b o g o m i l i c e: « Apocalipsul lui Paul » 21: îngerii *a* bărbaților și *a* muierilor, 26: nuor de focu ĭaste *a* omenilor, 26: sufletele direpățiloru și *a* păcătoșiloru; « Cugetări în ora morții » 82: cornure *a* pământului.

---

[20] T. 1, p.88.

[21] *Ibid.*, p. 424, no.60.

§ 6. Numai într-un singur idiotism, masculinul *al* s-a pietrificat, rămînînd neschimbat, oricare ar fi genul sau numărul în concordanță, și nereducîndu-se niciodată la *a*; anume atunci cînd este legat cu prepozițiunea *de*, formînd zicerea *al-de*, bunăoară în «Sburătorul» lui Heliade:

«*Or aide l*-al-de *baba Comana* ...»

apoi mai departe:

«*Tot smeu a fost, surato. Văzuși împelițatul !*
Că țintă l-al-de *Floarea în clipă străbătu* ...»,

sau în „Ocna" lui Bolliac:

«*Ajung cu ea acasă s-o bag la* al-de *tata* ...»,

pasage în cari *al-de* se rapoartă la o ființă cunoscută, bine determinată, fie bărbat sau femeie; de unde însă, întocmai ca în francezul *certain*, s-a putut dezvolta în urmă accepțiunea, astăzi aproape unicamente admisă, de «oarecine» în expresiunea poporană *al-de voi*, *al-de ei*, adecă «oarecine de felul cutare».

Tot cu sensul de «cineva bine cunoscut», deși cu o nuanță proprie, figurează *al-de* în gramatica basarabeană a lui Doncev, care ne spune: «*Pentru a arăta numirile familice în numărul plural, se întrebuințează prepoziția* al-de *sau finalele* -eștii, -uleștii: al-de *Cazimir* = *Cazimireștii*, al-de *Catargi* = *Catargieștii*, al-de *Ghica* = *Ghiculeștii etc. De ex.*: *Pre* al-de *Cazimir și* al-de *Alecsandri, ca și pre Doniceștii și Bălșeștii*...» [22]

E ciudat că nici într-o gramatică românească, afară de a lui Doncev, nu se vorbește nemic despre nefericitul *al-de*; și este și mai ciudat că el nu se găsește nicăiri în vechile monumente ale limbei române [206]. 620

Limbile romanice occidentale, de nu mă amăgesc, nu ne prezintă nici o analogie în astă privință, afară numai dacă va privi cineva pe *al-de* ca o metateză a articlului partitiv francez și italian, compus în ordinea inversă din aceleași părți constitutive *de* și *ille*, însă cu un înțeles de tot depărtat. Francezul «*j'ai trouvé* des *amis*» sau italianul «*parlare a* degli *sciocchi*» nu s-ar putea exprima românește nici într-un caz cu ajutorul lui *al-de*. Noi preferim, prin urmare, de a-l considera, pînă la proba contrarie, ca un ce specific românesc.

Ceea ce ne confirmă în această opiniune este existința în limba română a idiotismului: săracu-*l de* mine, păcătosu-*l de* el, amăritu-*l de* om [23] etc., unde -*l de* corespunde lui *al-de*, astfel că *al* ni se pare a înlocui un adjectiv articulat oarecare, ceva cum s-ar zice: «cunoscutu-*l de* cutare». Dar de ce atunci noi nu avem și *a-de*, care să corespunză cu: «cunoscut-*a de* cutare»?

De astă dată, oricum ar fi, nu este în cestiune idiotismul *al-de*, fie cît de interesant, ci elementul *al* în genere.

§ 7. Alături cu articlul *cel* există dară în limba română, după toate dialectele, articlul *al*, care se declină de asemenea după gen și număr, putînd însă a fi înlocuit la toate genurile și numerele, mai mult sau mai puțin, prin femininul singular *a*, pe cînd femininul *cea*, din contra, nu poate înlocui niciodată pe *cel*, *cei*, *cele*.

---

[22] D o n c e v, *Cursul primitiv de limba română*, Chișinău, 1865, part. 2, p. 23.

[23] Cfr. C o r e s i, *Evanghelie cu învățătură*, Brașov, 1580, quatern.II, p. 2: «amărîtulŭ de omŭ să se sature» = «amărîtul om».

Sub raportul etimologic, *al* se referă către *cel* din punct în punct ca *ast* către *cest*.

621 Să examinăm acuma mai de aproape, în ce anume consistă | între ambele diferința cea funcțională, adecă în modul de întrebuințare a fiecăruia.

§ 8. Natura adjectivală a numerelor ordinale și a pronumilor posesivi n-a fost niciodată și nu poate fi contestată. *Doile, doua, meu, mea* sînt rude foarte de aproape cu *bun, bună*, formînd cel mult o varietate din clasa adjectivilor calificativi, dar nicidecum o rubrică separată. Nemic mai corect ca zicerea «adjectiv ordinal» sau «adjectiv posesiv». De aci rezultă că funcțiunea lui *al* în *al meu* este aceeași cu funcțiunea lui *cel* în *cel bun*. În ambele cazuri deopotrivă este un articol pus de-naintea unui adjectiv. De asemenea în privința lui *al doile*, deși această construcțiune se poate explica mai bine într-un alt mod, după cum vom vedea mai jos, cînd vom avea a vorbi despre limba armeană.

O mai mare dificultate se pare a prezinta la prima vedere rolul lui *al* în *al omului, al oamenilor*. *Omului, oamenilor* să fie oare adjectivi? Îndoiala în această privință ar fi fost legitimă numai doară înainte de frumoasele cercetări ale lui Garnett, carele a demonstrat definitivamente că orice genitiv în orice limbă nu este decît un adjectiv, *patris* în *domus patris* fiind tot una cu *paternus* în *domus paterna* [24]. Chiar înainte de Garnett însă, adjectivitatea genitivului fusese prevăzută foarte bine de către Schlegel, Becker și alții, deși nu ajunsese încă a deveni o dogmă linguistică [25].

Deci: limba română are un articol prepozitiv a d j e c t i v a l, diferențiat în două forme primare: *cel* și *al*, lăsîndu-se la o parte varianturile cele secundare ale fiecăriia.

622 § 9. În *omu-l cel bun*, după cum constatase deja Văcărescu, construcțiunea substantivului cu adjectivul este de două ori articulată: *homo ille ille bonus*.

În *al doi-le*, este de două ori articulat un singur adjectiv din cele numite circumstanțiale [26].

Tot de două ori este articulat un singur adjectiv în genitivul *al omu-lu-i*, ceea ce franțuzește ar trebui să se zică: «*l'*homme-*le*-de».

În fine, iarăși articulat de două ori și iarăși un singur adjectiv ne întîmpină în *cel-al-alt*, literalmente: *ille-ille-alter*.

De aci urmează că în *omu-l al doi-le* construcțiunea substantivului cu adjectivul este de trei ori articulată: *homo-ille-ille-duo-ille*.

De asemenea, în *omu-l cel-al-alt*, care nu este decît: *homo-ille ille-ille-alter*.

Nu mai puțin la macedoromâni în *fratile a[l] viținu-lu-ĭ*, ceea ce ar fi franțuzește: «frère-*le* *le*-voisin-*le*-de».

---

[24] G a r n e t, *On the origin and import of the genitive case*, în *Proceedings of the Philological society*, t.2 (1846), p. 165, reprodus apoi cu alte studie ale lui G a r n e t t în *The philological essays*, London, 1859, p. 214. Este o eroare de a atribui paternitatea acestei demonstrațiuni lui H ö f e r, a cărui excelinte* lucrare *Zur Lautlehre*, Berlin, 1839, p. 90—97, abia atinge cestiunea adjectivității genitivului. — Cf. M a x M ü l l e r, *Lectures*, ed.5, p. 114, și H ü b s c h m a n n, *Zur Casuslehre*, München, 1875, p. 104.

* În ed. originală: *excelintea* (n.ed.).

[25] Cf. C h a r m a, *Essai sur le langage*, Paris, 1846, p. 217.

[26] Termin introdus de S i l v e s t r e d e S a c y, *Principes de Grammaire générale*, part. I, ch.7.

În expresiunea *omu-l cel al doi-le*, care nu prezintă nemic anormal în limba română, avem chiar p a t r u articoli în construcțiunea unui singur substantiv cu un singur adjectiv: *homo-ille ille ille-duo-ille!* Dar poporul obicinuiește a întrepune într-o asemenea construcțiune prepozițiunea *de*: « omu-l cel *de* al doi-le ».

Să se mai observe că la noi, ca și la macedoromâni, ordinalele *al doile*, *al treile* etc. se pronunță generalmente *al doi-le-a*, *al trei-le-a*, primind la coadă același apendice pe care-l găsim în *acest-a*, *acel-a*, *acum-a*, *atunci-a*, *ăl-a*, *ai-a*, *ăle-a*, și care, oricum ar voi cineva să-l boteze sau să-l comenteze, servă a întări sensul cuvîntului, a-l mai afirma, ceva ca la elini *-i* în οὑτοσ-ί, αὑτη-ΐ, τουτον-ί, ἐκεινοσ-ί, sau ca la francezi *-là*, astfel că *omu-l cel al doi-le-a* ar suna franțuzește: « homme-le le le deuxième-le-là »!!

Să adăugăm însă că amplificativul *-a* în coada ordinalelor e foarte rar în texturile române din secolul XVI. În volumul lui popa Grigorie, mai în specie, noi vedem: « al doi-le » (202, 205), « al trei-le » (51, 128, 159, 207), « al șase-le » (115, 128), « al șapte-le » (62) etc., pretutindeni fără *-a*. 623

§ 10. Dacă Ascoli credea cu tot dreptul a fi atît de importantă dupla articulare română în *omu-l cel bun*, cu cît și mai important i-ar fi apărut acest fenomen, să fi voit a împinge analiza ceva mai adînc, constatînd că el face abia o mică parte dintr-o sistemă întreagă, foarte complicată, depărtată cu desăvîrșire de mecanismul limbelor neolatine occidentale și — după cum ne vom încredința mai jos — coincidînd în toate particularitățile sale, pînă și-n cele mai mărunte, numai cu sistema albaneză.

Dar deocamdată mai avem de urmărit încă o construcțiune analoagă, pe care n-am atins-o în dezvoltările de mai sus, rezervîndu-i un loc aparte.

§ 11. Pe lîngă formele *omul bun* și *omul cel bun*, mai există construcțiunea *omu-l cel bunu-l*.

Poporul din unele regiuni ale Munteniei și de peste Olt o întrebuințează pînă astăzi, deși în cărți noi am văzut-o deocamdată numai într-o mică comedie, reprezintată oarecînd pe scena din București și unde un țăran din Ilfov zice: « vorbe-le ale dulci-le » [27].

Acest tip, care ne dă un al treilea grad de intensitate, de energie, de emfază, în comparațiune cu primul grad *omu-l bun*, este foarte familiar macedoromânilor, după cum ne-a[u] încredințat d. Apostol Margarit și alții. Cu toate astea, în renumita gramatică a lui Boiadji, răsfoind-o cu destulă atențiune, noi am dat peste un singur specimen de acest fel, anume: *fițor-lii ațelii niiț-lii*, adecă « feciori-i cei mici-i », alături cu: *fițor-lii ațelii niiți* = « feciori-i cei mici » [28].

Mai pe scurt, de-ncoace și de-ncolo de Dunăre, este deopotrivă cunoscută graiului român, măcar că deopotrivă nesocotită în gramatică și-n literatură, construcțiunea *omu-l cel bunu-l*. 624

Nicăiri însă ea nu ni se prezintă pe o scară mai întinsă și cu nește trăsure mai pronunțate, ca în cel mai voluminos monument al limbei române din secolul XVI, asupra căruia ne vom opri aci un moment mai cu dinadinsul.

§ 12. În anul 1580—1581, sub îngrijirea diaconului Coresi și a doi popi din Brașov, s-a tipărit românește un Omiliar in folio, cuprinzînd 320 foi în $39^1/_2$ quaternionuri [207].

---

[27] D u m i t r e s c u, *Zmărăndița sau fata pîndarului*, București, 1855, p. 28.

[28] B o i a d j i, *Macedowlachische Sprachlehre*, București, 1863, p. 166 și 208. — După prima edițiune, Viena, 1813, p. 166 și 228.

În această carte noi am găsit peste trei sute de cazuri ale formulei *omu-l cel bunu-l*, pe cari le vom clasifica în următoarele patrusprezeci modalități de aplicațiune:

a) Masculin singular: omu-l cela rău-l (X.11), locu-l cela frumosu-l (XII. 15), soare-le cela dereptu-l (XIV.9), omu-l cela vechĭu-l (VIII. 1; XIV. 13; XXXVI. 14), glasu-l cela dulce-le (XVIII.3), lucru-l cela bunu-l (I. 6; III. 7; IV. 14; XII. 14; XXIX. 5) etc.

b) Feminin singular: măn-a céĭa tare-a (VIII. 7), țar-a céĭa făgăduit-a (X. 12), gur-a céĭa mincinoas-a (XII. 2, 3), viaț-a céĭa bun-a (XIV. 3), parte-a céĭa stâng-a (III. 5; XXXVII. 13), cale-a céĭa larg-a (VIII. 3; XXVI. 15) etc.

c) Masculin plural: sfinți-ĭ ceĭa aleși-ĭ (II. 5), oameni-ĭ ceĭa buni-ĭ (III. 16), muguri-ĭ ceĭa mari-ĭ (VII. 16) etc.

d) Feminin plural: păcate-le célé réle-le (II. 2, III. 11), cugete-le célé bune-le (IX. 4), cuvinte-le célé mincinoase-le (XIV. 5), fieri-le célé sălbateci-le (XXIV. 10) etc.

e) Cazul de sub *a* și *b*, cînd însă mai urmează un alt adjectiv numai post-articulat: viaț-a céĭa dulce-a și înfrămsețat-a (IX. 5), inem-a céĭa bun-a și deșchis-a (XVI. 8), vântu-l cela neopritu-l și greu-l (III. 7) etc.

f) Cazul de sub *b*, cînd însă mai urmează un alt adjectiv post-articulat și pre-articulat: munc-a céĭa ĭute-a și céĭa amar-a (XI. 1), viaț-a céĭa nesfrășit-a și céĭa bun-a (V. 12) etc.

625 *g)* Cazul de sub *c* și *d*, cînd însă mai urmează un alt adjectiv numai post-articulat: preuți-i ceĭa derepți-i și buni-i (VIII. 4), slugi-le célé bune-le și înțelepte-le (VIII. 4), lucrure-le célé bune-le și dulci-le (X. 5) etc.

h) Cazul de sub *g* cu doi adjectivi numai post-articulați: paști-le célé cinstite-le și ĭubite-le (IX. 4).

i) Substantivul la genitivo-dativ, articlul prepozitiv și adjectivul la nominativ: măndri-ei céĭa bun-a (I. 16), vieți-ei céĭa dulce-a (XII. 3), dumnezeu-lui cela viu-l (XII. 16), păcatelor célé marile (XIV. 4) etc.

j) Substantivul și articolul prepozitiv la genitivo-dativ, adjectivul la nominativ: sufletu-lui celuĭa necuviosu-l (V. 8), lucrurilor celora bune-le (XXVI. 15) etc., ba chiar cu un adjectiv suplementar numai post-articulat: oameni-lor celora dulci-i și blînzi-i (XX. 11).

k) Substantivul și adjectivul la genitivo-dativ, articlul prepozitiv la nominativ: lucruri-lor célé nevăzute-lor (IX. 15).

l) Toate la genitivo-dativ: vracĭu-lui celuĭa mare-lui (X. 11), mielu-lui celuĭa nevinovatu-lui (XXXII. 8), oameni-lor celora răi-lor (XIII. 10) etc.

m) Cazul de sub *l*, cu un alt adjectiv numai post-articulat la nominativ: vraciu-lui celuia milostivu-lui și dulce-le (V. 15).

n) Cînd substantivul este separat de adjectiv printr-o altă parte a cuvîntului: draci-i noștri ceĭa neadormiți-i (XIII. 13), trupuri-le păcătoșilor célé întunecate-le (VII. 8), frămsețe-a lui céĭa neputred-a (XII. 14) etc.

Ceea ce e de observat în exemplele din Coresi este că articlul prepozitiv al adjectivului post-articolat e totdeauna amplificat cu *a*: *cel-a*, *ceĭa*, *celor-a*, pe cînd această emfatică anexă lipsește acolo unde adjectivul nu este post-articulat, de exemplu: *vrăjmașu-l cel ĭute* (XVII. 2), *minte-a cé bună* (XXXI. 12), *răbdare-a cé lungă* (XXXIV. 10), *coconi-lor cei nezlobivĭ* (XVII. 4). Pe aceeași pagină figurează: *tărie-a céĭa mare-a* alături cu: *tărie-a cé multă* (XXX. 4).

Cu alte cuvinte, *omu-l* | *cel-a bunu-l* « homme-le le-là bon-le » se distinge în Coresi și prin amplificativul *-a* de *omu-l cel bun* « homme-le le bon ». 626

§ 13. Afară de Omiliarul de la 1580, formula *omu-l cel bunu-l* ne întîmpină mai cu deosebire des în prețioasele texturi dintre 1550—1600, cuprinse în volumul lui popa Grigorie, și anume:

Texturi măhăcene: « Legenda Duminicei » 2: fapte-le voastre celé multe-lé, 3: greșale-le voastre cĭalé multe-le, fapte-le voastre cĭalé rĭale-le, fărădelégĭ-a voastră ćaĭa mult-a, 6: viermi-i ceĭa neadormiți-i, mâr-a mé cĭaĭa înralt-a, scaunu-l mieu cela sfăntu-l, 7: sfinți-i miei ceĭa mari-i, 8: cuînrur-a ćaĭa sfănt-a, capu-l miu cela précuratu-l, 13: omu-l cela nemilostivu-l, 15: maic-a mĭa ceă précurat-a, 16: tată-lŭ mieu cela nevădzutu-l, focu-l cela nestinsu-l; « Predica II » 231: eresuri-le célĭa réle-le, 224, 225: focu-lŭ cela mare-le, 224: bunătate-a ei céĭa deșart-a, 227: veselii-le célĭa mari-le, soți-a ta céĭa ĭubit-a, 229, 230: chinu-lŭ cela mare-le, 230: năravuri-le trupului célĭa réle-le.

Texturi bogomilice: « Călătoria Maicei Domnului » 57: munci-le cele mari-le, 37: fiĭu-lui tău cela blagoslovitu-l, 70: fiĭu-l meu cela preĭubitu-l; « Apocalipsul lui Paul » 25: ĭubire-a oamenilor ceĭa deșart-a 23: fii[i] mei ceĭa preĭubiți-i; « Cugetări în ora morții » 75: păcate-le mele cele relé-le, mare-lé gĭudețu cela înfricatu-l.

În aceste exemple, ca și-n cele din Coresi, articlul prepozitiv *cel*, afară de vreo două excepțiuni, este totdeauna amplificat cu *-a*.

§ 14. Articlul *cel* sau *al* aparține, în modul cel mai necontestabil, adjectivului și numai adjectivului.

El este atît de adjectival, încît germanul Clemens nu s-a sfiit de a îndesa într-un dicționar româno-german toți adjectivii noștri supt singura rubrică *cel*:

cĕl ascuns, der heimliche.
cel bătrîn, der alte,
cel credincios, der treue, 627
cel legat, der gebundene etc. [29]

Această excentricitate se justifică pînă la un punct printr-o particularitate a limbei române. La noi aproape toți adjectivii sînt în același timp adverbi; astfel *frumos* însemnează deopotrivă « pulcher » și « pulchre », *rău* — « malus » și « male », *drept* — « rectus » și « recte », *credincios* « fidelis » și « fideliter » etc.; dar numai adjectivul poate să primească articlul *cel*. Un adverb, ba chiar o prepozițiune, devine adjectiv din dată ce i se prepune acest articol; de exemplu: *cei de la țară*, *cei din oraș*, *obiceiele cele de atunci* etc., întocmai ca grecește în: οἱ ἐν τοῖς ἀγροῖς, οἱ ἐν τῇ πόλει, τὰ τότε ἤθη ...

În Omiliarul din 1580 ne întîmpină la tot pasul adjectivi pre-articulați, întrebuințați fără nici un substantiv, deși sînt și post-articulați totodată, precum: *cela bunu-l* (II. 1), *celora buni-lor* (V. 2), *celora dragi-lor* (XIV.4), *ceĭa dragi-i* (X. 6), *ceĭa setoși-i* (XV. 3), *célé mici-le* (XVI. 11, XIX. 8), *célé bune-le* (II. 1) etc.

De asemenea în volumul lui popa Grigorie: *ceĭa înturecați-i* (235), *ceĭa fățarnici-i* (234) etc.

---

[29] Clemens, *Kleines walachisch-deutsch Woerterbuch*, Ofen, 1823, p. 157—169.

De aceeași natură este locuțiunea poporană, care ocurge nu o dată în basmele muntene adunate de d. P. Ispirescu, precum: « o nuntă d-*ale împărătești-le* », « o masă d-*alea înfricoșate-le* li se pregăti în pripă și luară cîte nițel vin d-*alea nemuritoare-le* » etc. [30]. unde adjectivul pre- și post-articulat urmează după un substantiv nearticulat.

Nu mai puțin adjectival este același articol sub forma *al* în *al doile* sau *al meu*; iar cu atît mai mult în *cel-al-alt*, pronunțat generalmente *cela-l'alt*, unde toate elementele sînt legate, unite, cimentate în modul cel mai intim.

Este evidinte că articlul *cel* sau *al* se concordă la gen și număr cu adjec-
628 tivul său, carele și el se concordă de asemenea cu substantivul ce-l însoțește sau carele se presupune. Ar fi de prisos de a mai zice chiar aceasta, dacă n-am avea a face decît cu *cel bun*, *cea bună*, *cei buni*, *cele bune*, sau cu *al doile*, *a doua*, *ai mei*, *ale mele* etc. Sîntem datori însă a o spune, fiindcă există o excepțiune din această regulă generală: o excepțiune fundamentală, foarte remarcabilă, prin care limba română se separă iarăși cu totul de suratele sale din Occidinte.

Este un fenomen care merită pe deplin de a fi studiat mai de aproape.

§ 15. Deși articlul *al*, construit cu genitivul, aparține acestuia din urmă, adecă adjectivului, ca și-n *al meu*, *a mea* etc., totuși el se pune în acord la gen și la număr cu substantivul ce-i precede. Se zice, de exemplu: *această casă a boierului*, literalmente: « cette maison *la*-boyard-le-de », dar: *acel cal al cocoanei* = « ce cheval *le*-dame-la-de ».

Dacă vom înlocui pe *al* printr-un simplu pronume demonstrativ, sau fie și relativ, adecă prin accepțiunea cea primitivă a oricărui articol definit, fenomenul va înceta de a fi curios, ni se va explica de sine, ba încă va apare ca singurul logic. În adevăr: « această casă *această* boierului » sau: « acel cal *acel* cocoanei » cuprind un pleonasm, dar sînt foarte naturale. Nelogică ar fi numai doară construcțiunea contrarie: « această casă *acest* boierului » sau « acel cal *acea* cocoanei ».

Și totuși un asemenea mod de a articula pe genitiv, fie cît de firesc, distinge numai pe români între toate popoarele neolatine. Din acest punct de vedere, chiar dacă n-ar fi altele — ceea ce vom cerceta mai departe — construcțiunea noastră genitivală merită deja o deosebită atențiune, căci altmintrelea — adecă de-naintea ordinalelor și posesivilor, cînd aceștia nu sînt însoțiți de substantiv — întrebuințarea lui *al* coincidă cu cea neolatină: *al meu* = « le mien », *a mea* = « la mienne », *al doile* = « le deuxième » etc.

§ 16. Articlul prepozitiv al genitivului se pierde la noi în aparință,
629 cînd urmează după un substantiv articulat, de exemplu: |*casa boierului* sau *calul cocoanei*, nu *casa a boierului* sau *calul al cocoanei*; după cum el se pierde, de asemenea, în *fratele meu*, în loc de *fratele al meu*. Această dispariţiune însă nu este în realitate decît o contracțiune a două elemente omofone: *cas'a boierului* pentru *casa-a...*, *calu'l cocoanei* pentru *calul-al...* Și probe despre aceasta, iată-le:

1° La macedoromâni, după cum am văzut-o mai sus, o asemenea contracțiune nu s-a introdus. Ei zic: « frat*ile a* niŭ », « jocur*ele a* mele », « cas*a a* vițînuluĭ », « oar*a a* morț*ilĭi a* mei » etc. Fiind învederat că forma cea necontrasă e mai veche decît cea contrasă, rezultă că trebuia s-o

[30] Ispirescu, *Legende și basmele românilor*, part. 1, p. 50, 53, 59 etc.

fi avut oarecînd și românii din Dacia lui Traian. Aceasta se confirmă, între altele, prin următoarele fapte:

2° În Omiliarul din 1580 ne întîmpină de multe ori articlul genitival *al* după un substantiv post-articulat, precum: «milosrădie-*a* *a* dulcelui» (XI, 9), «locu-*l* *al* muncilor» (XVI, 13), «tărie-*a* *a* domnului» (XVII, 4), «mărăcini-*i* *ai* ĭubireei» (XXI, 1), «înțelepție-*a* *a* lor» (XXXII, 13), «cuvinte-*le* *ale* ceștii evanghelii» (I, 4) etc.

3° Tot acolo pronumele posesiv se vede pre-articolat în urma unui substantiv post-articulat, precum: «mil-*a* *a* sa» (VII, 13), «dulce-*lui* *al* tău părinte» (XI, 9) etc.

4° În Texturi bogomilice noi citim: «preacinstite-*le* *ale* lui mîini» (94); în Texturi măhăcene: «nume-*le* *al* lui» (210).

5° În Transilvania această construcțiune necontrasă pare a se conserva în popor pînă astăzi, cel puțin în unele localități, de vreme ce Klain și Șincai o menționează anume ca mai puțin elegantă decît cea contrasă: «loco *cauallul a domnului* elegantius dicitur *caullul domnului*, quod idem significat» [31].

6° În Texturi măhăcene și-n Texturi bogomilice ne întîmpină foarte des o contracțiune identică cu cea în cestiune, dar în nește cazuri unde limbagiul obicinuit n-a consacrat-o, de | ex. «zéce cuvinte-*le* sale» (198, 201, 202) = «zece cuvint*e* *ale* sale», «sfănta pelit-'*a* lui și curatul sănge-*le* lui» (241) = «sfănta pelită *a* lui și curatul sănge *al* lui», «slăvitul nume-*le* tău» (238) = «slăvitul num*e* *al* tău», «cinstitul capu-*l* lui» (125) = «cinstitul cap*u* *al* lui» etc., ceea ce ne explică facilitatea cu care, prin aceeași procedură, s-au contopit articlul prepozitiv al genitivului cu articlul postpozitiv al substantivului [208].

Mai pe scurt, t r i p l a articulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul genitival: «equus-*ille ille* dominae-*illius*», un fenomen sintactic atît de interesant sub toate raporturile, nu este proprie dialectului macedo-român, după cum se crede generalmente, ci aparține limbei române întregi. Numai de dincoace de Dunăre a rămas totuși intactă, dar nu pretutindenea, fina lui concordare cu substantivul ce precede, pe cînd acolo unde cele patru forme: *al*, *a*, *ai*, *ale* s-au redus toate la singurul feminin *a*, s-a șters cu desăvîrșire elementul logic al construcțiunii.

§ 17. Din cele de mai sus rezultă că articlul prepozitiv este trăsura cea mai caracteristică a adjectivului român.

Substantivul poate fi numai post-articulat: *omu-l*, *părinte-le*, *femeie-a*, *fecĭorĭ-i*, *fete-le*.

Un *cel*, un *ăl*, un *a* de-naintea substantivului nu sînt niciodată articoli, ci totdeauna pronumi demonstrativi n e t o c i ț i. Zic «netociți», căci tocmai tocirea ideologică a unui pronume, generalmente demonstrativ, uneori relativ, este ceea ce-l schimbă în a r t i c o l, făcîndu-l să înceteze de a mai servi la indicațiunea realistă a lucrului sau a pozițiunii între lucruri. Articlul nu este decît un pronume tocit, micșurat, dezlipit de elementul său material; un pronume «attenuated», după expresiunea lui Whitney [32].

---

[31] Ed. din 1780, p. 15. — Acest pasagiu este însă modificat în ed. din 1805, p. 24.

[32] *Language and the study of language*, ed. 3, p. 274. — Definițiunea articlului în H e y s e, *System der Sprachwissenschaft*, Berlin, 1856, p. 407—8, este obscură pe de o parte, unilaterală pe de alta.

631 Astfel *cel* sau *ăl* este numai articol în *casa cea mare* — « la grande maison »; dar e numai pronume demonstrativ în *cea casă mare* — « cette grande maison-là ». Din dată ce ar vrea cineva să indice un edificiu materialmente, pe lîngă *casa cea mare* trebui a se mai adăoga: « pe care o vezi, o știi etc. », pe cînd un asemenea corolar este deja implicat în: *cea casă mare*. Negreșit că și aci el se poate adăoga după placul vorbitorului; însă nu ca o necesitate, ci ca un fel de gest însoțind într-un mod suplementar o indicațiune orală destul de clară.

D. Cipariu ne asigură că poporul — probabilmente în Transilvania — zice uneori *cel domn bun* în loc de *domnul cel bun*, întrebuințînd pe *cel* ca articol prepozitiv al substantivului [33].

Venerabilul canonic, mișcat prin cunoscuta sa antipatie pentru articlul postpozitiv, fiindcă ar dori ca românii să nu aibă nemic afară de ceea ce se găsește deja în celelalte limbe neolatine, lesne a putut să fie indus într-o eroare oarecum sentimentală asupra adevăratei accepțiuni a construcțiunii *cel domn bun* în gura poporului, luînd pe *cel* drept articol acolo unde el nu este decît un demonstrativ.

În vechile monumente literare române ni s-a întîmplat a da noi înșine peste tipul sintactic *cel domn bun* într-un sens aproape de articol.

În Omiliarul din 1580 găsim următoarele șase cazuri:

a) « Șarpele când trėce prentru o gaură strimtă și se despoae de *cé piėle vėche* » (XIV, 13);

b) « Să purcédem spre lucraré *celor lucrure bune* » (XVIII, 3);

c) « *Cé léne multă* să o lepădâm » (XVIII, 12);

d) « *Céle cuvintele* cu nebunie cine le-ară spune » (XX, 14);

e) « Să-și ude *cel déget mai mic* al lui în apă « (XXVI, 9);

f) « Să răsipim *céle păcate* ce-s băgate întru suflete-ne » (XXIX, 5).

Apoi în Cronica lui Moxa alte patru:

632 *g)* « Goniia pre *cei creștini derepți* » [34];

h) « Tăe atunci 35 de mii de *cei vrăjmași hitléni* » [35];

i) « Se ivi atunci *cé sté* comit ca o sabie » [36];

j) « *Cei boiari buni...* » [37]

În volumul lui popa Grigorie:

Dintre Texturi măhăcene, un singur caz sigur ne întîmpină numai în Legenda Duminicei 4: « spuse *ceii* féte précurate », căci în Legenda Sîntei Vineri — vezi mai sus, p. 161, no. 20 — întrebuințarea analoagă a lui *cel* pare a se datori influinței originalului grec.

În Texturi bogomilice — nu găsim nici un caz unde *cel* de-naintea substantivului să nu fie pronume demonstrativ în toată puterea cuvîntului.

---

[33] Cipariu, *Principia de limba*, p. 71.

[34] T.1, p. 369.

[35] *Ibidem*, p. 371.

[36] *Ibidem*, p. 374.

[37] *Ibidem*, p. 388.

La un număr de vreo 1500 de cazuri de întrebuințarea lui *cel* ca articol prepozitiv adjectival, cari se află în Omiliar, în Moxa și-n volumul lui popa Grigorie, iată dară peste tot 10, să zicem chiar 15 sau 20 de excepțiuni de o funcțiune quasi-substantivală. Dar nici acestea nu sînt decît *quasi*.

Dacă articlul *cel* ar putea în adevăr să fie substantival, noi l-am găsi undeva de-naintea unui substantiv neconstruit cu adjectivul. Să luăm fraza: « *cîne-le* nu se-mpacă cu *pisic'-a* ». Se poate oare zice, fără a se trece pe dată în sfera demonstrativului pur: « *cel cîne* nu se-mpacă cu *cea pisică* »?

D. Cipar ne aduce exemplul: « cel domn bun ». În Coresi și-n Moxa citim: « cea piéle véche », « celor lucrure bune », « cea léne multă », « cei creștini derepți », « cei vrăjmași hitleni », « cei boiari buni », adecă pretutindeni construcțiunea substantivului cu adjectivul, iar nu un substantiv izolat.

În « cele cuvinte-le », *cel* este un demonstrativ întocmai ca grecește în οὗτοι οἱ λόγοι.

Numai și numai în « cele păcate » și în « cea stea » poate fi o îndoială oarecare asupra naturei lui *cel*, deși nemic nu probează că el este aci articol, articol cu orice preț, iar nu un simplu demonstrativ. 633

Ceea ce rămîne dară constatat este numai p o s i b i l i t a t e a sporadică a articlului *cel* de a s ă r i în construcțiunea substantivului cu adjectivul. « Cel deget mai mic » este o anastrofă pentru: « degetul cel mai mic », substantivul pierzînd aci articlul său postpozitiv prin falsă analogie cu cazul cînd se construiește cu demonstrativul *cel*. Tot așa, prin metateză sintactică regresivă, poate să sară în limba română pînă și articlul postpozitiv, adecă cel substantival, care se pare la prima vedere a fi inseparabil. Astfel mitropolitul Dosoftei zice într-un loc: « rugăciunea noastră a șerbi-lor tăi », și apoi într-un alt pasagiu din aceeași scriere: « rugile a lor tăi șerbi »[38], unde *lor* din *șerbi-lor* s-a dezlipit dintr-o pozițiune cu mult mai solidă și a făcut o săritură cu mult mai grea decît *cel* în *cel domn bun* pentru *domnul cel bun*. Să nu uităm însă că metateza sintactică, ca și cea fonetică, ca și orice tranzițiune distractivă în linguistică, este un fenomen anormal.

Prin urmare, noi ne credem pe deplin autorizați să a f i r m ă m că articlul prepozitiv în limba română există numai pentru adjectiv, niciodată pentru substantiv. Substantivul poate fi post-articulat, numai post-articulat.

§ 18. Am spus mai sus că un articol definit derivă prin tocire ideologică, uneori și fonetică totodată, dintr-un pronume demonstrativ sau din cel relativ[39].

Tocirea nu este însă niciodată atît de radicală, încît să nu rămînă o nuanță primitivă, o urmă a originii.

Din acest punct de vedere, articlul român postpozitiv, adecă substantival, diferă esențialmente de articlul prepozitiv sau adjectival. Pe cînd cel de-ntîi păstrează o necontestabilă nuanță demonstrativă, celalt ne prezintă un caracter relatival destul de pronunțat: și aceasta nu numai în compozițiunea *cel-ce*, dar și atunci cînd se întrebuințează curat ca articol. Așa, de exemplu, în Psaltirea cea în proză a mitropolitului Dosoftei fraza slavonă: « зъмий сьй егоже създа ругати сѧ емоу » este tradusă românește: « zmăul acesta *cel* formuit să-și mădărescă șie »[40]. Același pasagiu sună lătinește: « draco *quem* finxisti ad illudendum ei », iar grecește: « δράκων οὗτος ὃν ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῷ ». Într-un cuvint, *cel* în *cel* 634

---

[38] D o s o f t e i, *Trebnic*, Iași, 1679, f. 30 și 37.

[39] Cfr. E g g e r, *Notions de grammaire comparée*, ed. 4, p. 67.

[40] D o s o f t e i, *Psaltirea de-nțeles*, Iași, 1680, ps. 103, f. 133.

formuit « *le* créé ». fără a pierde cît de puțin rolul său de articol prepozitiv, corespunde aci pronumelui relativ din celelalte limbe: иже, *quis*, ὅς.

O asemenea nuanță relativală nu convine niciodată articlului nostru postpozitiv. *Omu-l* ar putea fi perifrazat prin construcțiunea demonstrativă: « cet homme », pe cînd *cel bun* s-ar împăca pînă la un punct cu întorsătura relativă: « qui est bon ». Ambii articoli în « omu-*l cel* bun » se urcă la o accepțiune originară de: « *cet* homme *qui* bon »[41].

Această observațiune despre nuanța relativală a articlului român prepozitiv își va avea interesul său în dezvoltările de mai jos.

§ 19. În *cel bunu-l*, *al doi-le* etc. adjectivul ne apare închis între un articol prepozitiv și un articol postpozitiv. Articlul postpozitiv, prin urmare, este nu numai substantival, dar poate fi și adjectival. De aci se naște întrebarea: în privința unui adjectiv, din cei doi articoli, care să fie oare cel mai important?

635 În *al meu, ai mei* etc. noi vedem numai articlul prepozitiv. De asemenea în adjectivii *cei doi*, *cele trei*[42]. În *cel-al-alt* sînt doi articoli prepozitivi și nici unul postpozitiv. Numai adjectivul înzestrat deja cu articlul prepozitiv poate să mai fie și post-articulat; pe cînd adjectivul pre-articulat, din contra, nu are nici o trebuință neapărată de a fi post-articulat. Rezultă dară că articlul prepozitiv este cel adjectival *per excellentiam*, articlul postpozitiv funcționînd numai într-un mod suplementar.

Un adjectiv care nu este decît post-articulat încetează prin însăși aceasta de a fi adjectiv, trecînd în categoria substantivilor. *Bunu-l*, *rău-l*, *frumosu-l* sînt tot așa de substantivi ca grecește τὸ καλόν sau τὸ κακόν.

Zicînd aceasta, noi facem abstracțiune, negreșit, de tipul sintactic *bunu-l om*, unde adjectivul uzurpă oarecum locul substantivului. O asemenea construcțiune, patronată din ce în ce mai mult de către scriitorii noștri și pe care Alecsandri a împins-o pînă la ultima margine în:

Latina gintă e regină...,

este foarte poetică anume prin aceea că... nu e obicinuită în graiul poporului. La singular ea este de tot rară, astfel că românul nu întrebuințează mai niciodată, de exemplu, *dulce-le pom*, *alb'-a pănură*, locuțiuni citate totuși ca poporane de către romaniștii străini[43]. La plural, aceasta este și mai rar, și mai neromânesc. În cîntecele poporane române, adunate de către însuși Alecsandri, eu n-am găsit, pe patru sute de pagine, un singur adjectiv articolat de-naintea unui substantiv: și dacă mi-a scăpat chiar ceva din vedere, apoi numai doară vrun caz sau două, nu mai mult. O întorsătură ca în poezia poporană italiană:

Vaghe *le montanine pastorelle*,
Donde venite etc.

636 ar fi prea artificială în limba română cea vorbită, ba și-n cea cîntată. Pînă și adjectivii nearticulați de-naintea substantivului formează în literatura

---

[41] Să nu uităm că și-n limbele neolatine occidentale articlul definit de-naintea adjectivului trebui uneori a se lua într-un sens relatival. Așa Fuchs, *Die romanischen Sprachen*, Halle, 1849, p. 335, traduce pe spaniolul « *lo buenò* » prin « *das was gut ist* ». Dacă aceasta se întîmplă acolo rar, cauza este lipsa unui articol special pentru adjectiv.

[42] Forma macedoromână *doi-lii*, *trei-lii* nu este o excepțiune, adjectivul fiind aci substantivat. Ca adjectiv, macedoromânii zic și ei: *ațelii doi*, *ațele trei* etc.

[43] Diez, *Grammatik*, ed. 3, t.3, p. 39.

noastră poporană abia o treime, în comparațiune cu numărul adjectivilor puși după substantiv, ceea ce este construcțiunea cea n o r m a l ă.

Ceva mai mult. Aversiunea limbei române adevărat poporane pentru tipul *bunu-l om* e atît de pronunțată, încît la eventuala punere a adjectivului de-naintea substantivului românul resimte tentațiunea diametralmente opusă de a articula pe substantivul cel din coadă, lăsînd nearticulat pe adjectivul cel din frunte, ceea ce — dacă n-ar fi un caz foarte rar — s-ar putea formula prin *bun omu-l*.

Iată vreo două exemple din volumul lui popa Grigorie:

Legenda Sîntei Vineri 195: *curatŭ sufletu-l:*

Fragment liturgic 220: *mare mil'-a, milostivŭ domnu-l...*

§ 20. Să recapitulăm principalele puncturi de mai sus:

1. Românește substantivul se pune generalmente înainte de adjectiv: *om bun, femeie frumoasă*.

2. Substantivul poate fi numai post-articulat: *omu-l, femeie-a*.

3. Adjectivul, cînd urmează după substantivul articulat, se poate construi în următoarele cinci moduri:

a) adjectiv nearticulat: *omu-l bun:*

b) cu un singur articol prepozitiv: *omu-l cel bun;*

c) cu doi articoli prepozitivi: *omu-l cel al-alt;*

d) cu un articol prepozitiv și un articol postpozitiv: *omu-l cel bunu-l, omu-l al-doi-le:*

e) cu doi articoli prepozitivi și un articol postpozitiv: *omu-l cel al-doi-le*.

4. Complementul genitival face parte din tipul 3*d*.

Să trecem la:

II. Limba albaneză

§ 21. Ca și românește, limba albaneză posedă doi articoli definiți, mai puțin diferențiați în formă, dar tot așa de deosebiți prin funcțiune: un articol postpozitiv și un articol prepozitiv. 637

Ca și românește, substantivul albanez poate fi numai post-articulat, anume:

La masculin singular: *-u* sau *-i*;

La feminin singular și la plural pentru ambele genuri: *-tă*.

Ca și românește, adjectivul albanez poate să aibă doi articoli: un articol postpozitiv, care nu se deosebește prin formă de cel substantival, și un articol prepozitiv, anume:

La masculin singular: *i-*, niciodată *u-*;

La feminin singular: *e-*, niciodată *a-*;

La neutru singular[44] și la plural pentru toate genurile: *tă-*.

Ca și românește, articlul prepozitiv albanez caracterizează esențialmente pe adjectiv. După cum Clemens — am spus-o mai sus — începea toți adjectivii români prin *cel*, în același mod Lecce, autorul celei mai vechi gramatice albaneze, începe toți adjectivii prin articlii prepozitivi *i-* și *e-*. El nu zice niciodată *math* (mare) sau *mir* (bun), ci numai *imath = i-math* « le grand » sau *emath = e-math* « la grande », *imir = i-mir* « le bon » sau *emir = e-mir*

---

[44] Generalmente se contestă genul neutru la albanezi. Studiul texturilor ne-a convins însă că el există în realitate. Cfr. între ceilalți: D e R a d a, *Grammatica della lingua albanese*, Firenze, 1871, p. 27.

« la bonne » etc.[45] Articlii prepozitivi *i-* și *e-* sînt atît de strîns legați cu adjectivii lor, încît mulți în trecut nu-i considerau ca neste elemente separate, crezîndu-le că fac o parte integrantă a cuvîntului [46]. Răposatul lord Strangford, cunoscător adînc al tuturor limbilor balcanice, își închipuia că a făcut o adevărată descoperire cînd a cutezat a descompune pe *imiră* și *emiră* în *i-miră* și *e-miră !* [47]

638 Să observăm că la albanezi, întocmai ca la români, ba și mai mult decît la noi, adjectivul nearticulat se poate lua drept adverb. *Bucură* = *frumos* însemnează « pulcher » și « pulchre », *dreită* = *drept* însemnează « rectus » și « recte » etc.: fenomen care ne întîmpină comparativamente foarte rar în limbile neolatine [48].

Ca și românește, pozițiunea normală a adjectivului la albanezi este după substantiv, de-naintea căruia el nu se pune decît numai în unele cazuri excepționale, mai ales atunci cînd vorbitorul vrea să atragă atențiunea într-un mod emfatic asupra calității lucrului, ca la noi, bunăoară, în *frumoasa femeie* în loc de *femeia frumoasă* [49].

În fine, articlul prepozitiv *i*, ca și *cel* la români, prezintă o pronunțată nuanță relativală, astfel că De Rada il traduce prin « qui est », « quae est » « quod est » [50].

§ 22. După aceste considerațiuni generale, să dăm acuma între limbile română și albaneză un șir de corespondințe morfologice, cari convergesc toate către tipul « homo-ille ille-bonus ».

1. Românului *omu-l* « homme-le » corespunde albanezul *ńeri-u* « homme-le ».

2. Românul *omu-l bun* « homme-le bon » diferă de albanezul *ńeri i-miră* « homme le-bon » numai prin alipirea articlului către substantiv, ceea ce ar putea să fie un simplu efect de atracțiune în loc de: *om îl-bun*, de vreme ce se știe că elementul relatival, după cum e și articlul nostru prepozitiv, este expus în genere de a fi atras prin cuvîntul ce precede [51]. O confirmațiune a acestei bănuieli ni se va prezinta mai jos, cînd vom avea a vorbi de limbile eranice.

639 3. Românului *omu-l cel bun* « homme-le le-bon » corespunde perfectamente albanezul *ńeri-u i-miră* « homme-le le-bon ».

4. Românului *al-doi-le* « le deux-le » corespunde albanezul *i-dit'-i* « le deuxième-le », cu acea diferință însă că forma noastră derivă de-a dreptul din cardinalul *doi*, pe cînd cea albaneză nu vine din *di* « deux », ci din ordinalul nearticulat *dită* « deuxième ».

---

[45] L e c c e, *Osservazioni sulla lingua albanese*, Roma, 1716, după edițiunea lui Rossi, Roma, 1866, p. 20 etc.

[46] Așa B l a n c h u s, *Dictionarium latino-epiroticum*, Romae, 1635,—P o u q u e v i l l e, *Voyage dans la Grèce*, Paris, 1820, t.2, p. 617, — K a b a l l i o t e s, *Prôtopeiria*, Venetia, 1770, etc. obicinuiesc a scrie *éberde* (alb), *iri* sau *iry* (nou), *ibegate* (bogat), *ekukie* (roșu) etc. Cfr. V a t e r, *Vergleichungstafeln d. europ. Stamm-Sprachen*, Halle, 1822, p. 176 etc.

[47] *Original letters and papers*, London, 1878, p. 145.

[48] D i e z, t.3, p.9.

[49] Cfr. D o z o n, *Grammaire albanaise*, în *Revue de philologie et d'ethnographie*, t.3 (1879), p. 2131.

[50] *Op. cit.*, p. 42.

[51] Cfr. S t e i n t h a l, *Assimilation und Attraction*, în *Zeitschr. f. Voelkerpsychologie*, t.1, p. 94 etc.

5. Românului *cel-al-alt* « le-l'autre » corespunde albanezul *tiatără*, contras din *tă-i-atără*, care însemnează de asemenea literalmente « le-l'autre » [52]. Asupra acestei corespondințe, care este foarte remarcabilă, noi vom mai reveni mai la vale.

6. Românului *omu-l al-doi -le* « homme-le le-deux-le » corespunde albanezul *nïeri-u i-dit'-i* « homme-le le-deuxième le », negreșit cu rezerva făcută la punctul 4.

7. Românului *al-omu-lui* « le-homme-du » corespunde genitivo-dativul albanez *i-nïeri-ut* « le-homme-du ».

8. În sfîrșit, articlul genitival se concordă albanește, întocmai ca românește, cu substantivul ce precede: *vaiz'-a e-baba-it* = *fat'-a a-tată-lui* « filia-illa illa-pater-illius », dar: *baba-i i-vaiză-să* sau *baba-i i-vaiz'-et* =*tată-l al-fet'-ei* « pater-ille ille-filia-illius ».

Această din urmă particularitate. Lecce o rezumă în privința limbei albaneze în următorul mod:

« *Quando due nomi sostantivi s'incontrano assieme, il secondo sarà sempre genitivo ; e se il primo sarà di genere mascolino, al genitivo precederà la vocale* i ; *se poi sarà di genere femminino, al genitivo precederà la vocale* e *etc.* » [53] *

Să pună cineva în acest pasagiu pe *al* în loc de *i* și pe | *a* în loc de *e*, nemic mai mult decît atîta, și iată că vom avea o regulă specifică a limbei române[209]. 640

§ 23. Recurgînd la formule algebraice, dacă vom exprima pe substantiv prin S și articlul substantival prin *s*, pe adjectiv prin A și articlul adjectival prin *a*, apoi prin *x* articlul genitival și prin *d* desinința genitivului, adecă *-i* la români și *-t* la albanezi, atunci vom căpăta următoarele tipuri:

1. $S + s$: homo-ille;
2. $S + s\ A$: homo-ille bonus;
3. $S\ a + A$: homo ille-bonus;
4. $S + s\ a + A$: homo-ille ille-bonus, homo-ille ille-alter;
5. $S + s\ a + A + a$: homo-ille ille-bonus-ille, homo-ille ille-secundus [duo]-ille;
6. $S + s\ a + a + A$: homo-ille ille-ille-alter;
7. $S + s\ \alpha + S + s + d$: filia-illa illa+pater-ill-ius.

Cazurile 2 și 3 putînd a se reduce în ultima analiză la unul singur, avem dară, pe terenul strict al articlului definit, șase formule morfologice, sau mai bine sintactice, dintre cele mai caracteristice, cari toate se aplică întocmai, se adaptează așa-zicînd geometricește numai și numai către limbele română și albaneză, fiind cu desăvîrșire străine și chiar contrare familiei linguistice neolatine, nu mai puțin celei germane, și mai cu seamă celei slavice.

---

[52] Cfr. explicațiunea cam analoagă a lui Camarda, *Saggio di grammatologia sulla lingua albanese*, Livorno, 1864, t.1, p. 215. — Teoria lui Bopp, *Ueber das Albanesische*, Berlin, 1855, p. 31—2, e cu totul inadmisibilă.

[53] Lecce, *op. cit.*, p. 300. — Cf. Xylander, *Die Sprache der Albanesen*, Frankfurt, 1835, p. 74. — Hahn, *Albanesische Studien*, Gramm., p.42 etc.

*„Cînd se întîlnesc două substantive, al doilea este întotdeauna la genitiv; iar dacă primul este de gen masculin, genitivul este precedat de vocala *i*; dacă însă este de genul feminin, atunci genitivul este precedat de vocala *e* etc." *(n.ed.)*.

Dar formulele exprimă regule generale, pe cînd albanezii și românii se întîlnesc pînă și-n neregularități, pînă și-n acele excepțiuni, acele fenomene anormale, cari nu se pot formula și dintre cari vom arăta aci pe cele mai interesante.

§ 24. Pronumele neolatin *lui*, francez și italian *lui*, a fost comentat în multe feluri, fără totuși a se fi ajuns pînă acum la vreo soluțiune definitivă. Se admite generalmente că el se compune din două elemente constitutive, dintre cari în cel de-ntîi intră *l-*, adecă *ill-*, iar în celălalt *-i*; dar rămîne cestiunea deschisă dacă descompunerea trebui să fie *ill-ui* sau *illu-i*.

641 Un rezultat serios, credem noi, se poate dobîndi numai atunci dacă vom studia pe *lui* în legătură cu corespondintele său feminin: italian, provențal și vechi francez *lei*, macedoromân *l̆ei*. Nici *lui* fără *lei*, nici *lei* fără *lui* nu se pot explica.

În *lei* se află *-i* ca și-n *lui*, dar lipsește *u-*. Prin urmare, ambele forme se descompun în *lu-i*, *le-i*, niciodată în *l-ui* față cu *le-i*, de vreme ce finalul *-i* în ambele forme fiind un element identic, nu poate fi tractat în fiecare din ele într-un alt mod.

Ilustrul Pott a bănuit odată că femininul *lei* se urcă la un prototip *illa-i* [54]. Atunci masculinul *lui* revine necesarmente la *illu-i*. Dacă vom alătura această descompunere cu francezul *autru-i*, italianul *altru-i*, românul *altu-i*, în cari tema reprezintă acuzativul latin *alterum*, precum și *unu-* din *unum* în al nostru *unu-i*, va trebui să conchidem că *illu-* în *illu-i* este de asemenea pentru *illum*, iar *illa-* în *illa-i* pentru *illam*; cu alte cuvinte, singurul *-i* reprezintă aci pe dativ sau pe genitiv. În *nimenu-i* din *nimene*, în *căru-i* din *care*, *cutăru-i* din *cutare* etc., tematicul *-e-* a trecut la noi în *-u-* prin analogie cu celelalte masculine. La macedoromâni acțiunea analogiei s-a întins și mai departe, prefăcînd nu numai pe *al tău* « ille-tuus » în *a tu-i*, dar și pe *al meu* = « ille-meus » în *a n̆u-i*.

Limba română, pe care linguiștii străini au prea lăsat-o la o parte în cercetările lor pe terenul filologiei romanice, posedă aci un avantagiu imens asupra surorilor sale din Occidinte. Pe cînd acolo numai *lei*, *costei* și *colei* înfățișează — anume la italiani — o formă feminină, iar pentru *altrui* ea nu se găsește, la noi lîngă *altu-i* avem *alte-i*, lîngă *unu-i* — *une-i*, lîngă *cutăru-i* — *cutăre-i*, lîngă *căru-i* — *căre-i*, lîngă *cestu-i* — *ceste-i* etc. Și mai remarcabile sînt formele macedoromâne: *nostru-i* = « nostrum-i », *vostru-i* = « vestrum-i » și altele, lîngă *vostre-i* = « vestram-i », *nostre-i* = « nostram-i » etc.

642 După modelul numeroaselor forme nearticulate în *-ui*, d. Alecsandri nu s-a sfiit de a introduce, cu mult gust, un genitivo-dativ nearticulat *întregu-i* în « Oda ostașilor români »:

Sînt bătăile de inimi a *întregui* neam al nostru...

Originea curat etimologică a finalului *-i* e cu totul indiferinte în cestiunea de față. Ceea ce ne preocupă este numai rolul său de desinință cazuală, anume genitivo-dativă la români, dativă și uneori genitivă la ceilalți neolatini, de exemplu în textul lombard din secolul XI citat de Pott: « *filia, quondam* lui, *que profitetur se ex nacione sua lege vivere Romana, et ille filius* lui » [55]. Natura genitivală a lui *lei* și *lui* se mai demonstră, între altele,

---

[54] Pott, *Romanische Elemente in den langobardischen Gesetzen*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 12, p. 196.
[55] *Ibidem*, p. 195.

prin corespondintele lor plural *loro*, care este genitivul și numai genitivul *illorum*[56].

Lui este dar *illu-i*, nicidecum *ill-ui*.

Dacă ar putea să mai persiste vreo îndoială în această privință, ea dispare prin alăturarea declinațiunii articulate române cu cea albaneză. Albanește nominativul articulat de la *nĭeri* « om » este *nĭeri-u* = românește *omu-l*, în cărțile noastre vechi *omu-lu* sau la macedoromâni *om-lu*. Genitivo-dativul albanez este *nĭeri-u-t* = românește *omu-lu-i*. Deci românește *-lu-* în *-lui*, ca și albanește *-u-* în *-ut*, este articlul definit la nominativ, pe care-l strămută în genitivo-dativ numai finalul *-i* la români și finalul *-t* la albanezi. Întocmai așa se petrece în limbele scandinave, cari au și ele un articol definit postpozitiv. Nearticulatul « om » în sveziana, bunăoară, se zice *man*, danește *mand;* articulatul « omu-lu » se zice *man-en* sau *mand-en;* genitivul « omu-lu-i » se zice *man-en-s* sau *mand-en-s*, unde numai *-s* reprezintă pe genitiv, *-en-* fiind articlul definit la nominativ. Comparațiunea între *omu-lu-i* = *nĭeri-u-t* = *man-en-s*, toate însemnînd literalmente « homme-le-de », demonstră pînă la ultima evidință compozițiunea neolatinului *lui* din *illu-i* cu sens de | « le-de », mai rămînînd numai de a se urmări etimologia separată a lui *-i*, ceea ce lăsăm pe altă dată[57]. 643

De aci însă decurge o consecință. Dacă genitivul masculin este *omu-lu-i*, adecă *-i* adaus către nominativul articulat, atunci și genitivul feminin *cununei* trebui să rezulte de asemenea din adausul lui *-i* către nominativul *cunun'a* din *cunună-a*, astfel că prototipul *cununei* nu poate fi decît *cunună-a-i*. În același mod la albanezi genitivul masculin *nĭeri-u-t* necesitează, prin adausul lui *-t* către nominativul articulat, pe un genitiv feminin *curonă-a-t*. Așa la scandinavi — ca să ne-ntoarcem la analogia de mai sus — masculinului *man-ęn-s* « homme-le-de » îi corespunde foarte regulat femininul *kron-an-s* contras din *krona-an-s* « couronne-la-de ».

În limba română cea veche, așa după cum o găsim în tipăriturile din secolul XVI și de pe la începutul secolului XVII, genitivul feminin este *cununeei*, adecă *cunune-e-i*. În texturile din volumul lui popa Grigorie din Măhaci un asemenea genitivo-dativ singular feminin *-eei* nu e deloc rar: *slaveei* (6, 238, 239), *rugăciuneei* (184), *sfinteei* (96, 185, 195), *svinteei* (190), *înpărățieei* (187), *Marieei* (182), *zileei* (91, 152), *caseei* (157), *Sareei* (156), *sfințieei* (218), *cinstiteei* (66), *fețeei* (86), *aspideei* (111) etc. Nu puține exemple se află și-n texturile din tomul I al publicației de față.

Așadar prototipul *cunună-a-i* a suferit scăderea lui *-ă-a-* la *-e-e-*, de unde apoi, printr-o contragere ulterioară, s-a născut forma actuală *cununei*, în care un singur *-e-* mai reprezintă pe *-ă-a-*. Nu mai vorbim despre formele poporane *cununii* și chiar *cununi*, datorite acțiunii asimilative a finalului *i* [210].

Același fenomen ni-l înfățișează limba albaneză. Desinința arcaică a genitivo-dativului feminin este aci *-e-t* pentru *-e-e-t* din primitivul *-ă-a-t*. Așa de la *dită* « zi », articulat *dit'-a* = *dită-a*, | în traducerea Bibliei figurează genitivul *dittet* pentru *diteet* (Matth, XI. 23) = *dită-a-t*. 644

---

[56] Cum că *autrui* este anume genitiv, cfr. B r a c h e t, *Grammaire historique de la langue française*, ed. 4, p. 181.

[57] Vom observa numai că M e u n i e r și H a v e t, *Mémoires de la Société de Linguistique*, t.1, p. 56, și t.3, p. 187, cred că și latinul *illius* este compus cu un genitiv suplementar *-ius*. Acest *-ius* nu ne-ar explica oare pe romanicul *-i*?

În acest mod, românul *omu-lu-i* ne oferă nu numai o construcțiune sintactică identică cu albanezul *nïeri-u-t*, ambele « homme-le-de », dar încă în forma feminină corespundinte, printr-o procedură anormală, s-a făcut la români și la albanezi aceeași trecere fonetică succesivă a lui *-ă-a-* în *-e-*: *cunun-e-i* = *cunună-a-i*, *dit-e-t* = *dită-a-t*, literalmente: « couronne-la-de », « journée-la-de ».

Coincidința e cu atît mai instructivă, cu cît între articlul definit feminin *-a* la români și între același articol *-a* la albanezi nu este nici o înrudire etimologică, cel de-ntîi urcîndu-se la prototipul *-la*, corespunzător articlului masculin *-lu*, pe cînd cellalt derivă din radicala pronominală *va*, pe care o indică articlul masculin *u*. Formele primitive ale articlului definit substantival cată să fi fost:

la români { *lu* > *l*, *la* > *a* }

la albanezi { *va* > *u*, *vă* > *a*. }

Dar iată un altceva nu mai puțin interesant.

§ 25. Am văzut mai sus că macedoromânii, moldovenii și în parte ardelenii obicinuiesc a înlocui pe cele patru forme bine caracterizate: *al*, *a*, *ai*, *ale* prin singura formă *a*, care nu este decît femininul singular. Așa se zice *a-meu*, literalmente: « *la*-mien »; *a-mele* = « *la*-miennes »; *a-doi-le* = « *la*-deux-le »; *acest cal a-boieru-lu-i* = « ce cheval *la*-boyard-le-de » etc.

Ei bine, limba albaneză ne prezintă un fenomen foarte analog cu această remarcabilă neregularitate.

În construcțiunea substantivului cu genitivul, albanezii întrebuințează articlul prepozitiv feminin la singular, adecă *e-*, după tot felul de pluraluri, fie feminin, fie masculin, fie neutru. De exemplu: *kuaĭ-tă e-buĭar-i-t* « les chevaux du boyard », literalmente: « chevaux-les *la*-seigneur-le-de ». curat ca în limba | noastră din secolul XVI sau după modul macedoromân: *cai-ĭ a boĭaru-lu-ĭ* în loc de: *cai-ĭ ai*... Alt exemplu: *ămpretăr-et e-de-u-t* « les rois de la terre », literalmente: « rois-les *la*-pays-le-de », ca românește în: *împărați-ĭ a pămîntu-lu-ĭ* în loc de: *împărați-ĭ aĭ*...

645

Propaginațiunea femininului *e-* pe socoteala tuturor celorlalte forme ale articlului prepozitiv, fie ca acuzativ singular și plural, fie ca nominativ plural pentru toate genurile, este la albanezi atît de pronunțată, încît d. Dozon, neînțelegînd natura lucrului, s-a crezut dator a imagina pentru acest *e-* o paradigmă aparte, separată de paradigma articlului prepozitiv și pe care o califică, numai doară ca să scape de încurcătură: « un petit mot que j'appellerai, *faute de mieux*, le conjonctif » [58].

Dacă ar fi consultat limba română, d. Dozon lesne s-ar fi convins că albanezul *e-* nu este decît femininul singular al articlului prepozitiv, propaginat într-un mod anormal, din punct în punct ca al nostru *a-*.

Iată, în fine, un al treilea specimen, nu mai puțin instructiv, de asemeni întîlniri pînă și între anomaliele articlului definit la români și la albanezi.

§ 26. Românește pluralul de la *cel-al-alt* este *cei-l'alți* contras din *cei-al-alți*, ceea ce însemnează literalmente: « les-le-autres » printr-o ciudată

---

[58] Dozon, *op. cit.*, p. 355. — Cf. Hahn, *Alb. Stud.*, Gramm., p. 28.

asociațiune între articlul la singular cu articlul la plural. Apoi la feminin se zice: *cea-l'altă*, contras din *cea-al-altă*, adecă « la-le-autre », printr-o asociațiune tot atît de ciudată între masculin și feminin.

Albanește « cel-al-alt » este *tă-i-atără*, pronunțat *t'-i-atără*. Această construcțiune poate fi privită în două moduri din cauza duplei funcțiuni a lui *tă*.

De-ntii, *tă* fiind articol prepozitiv neutru la singular, *tă-i-atără* poate fi tradus prin « illud-ille-alter », însoțindu-se două | genuri diferite, tot așa ca românește în *cea-al-altă* = « illa-ille-alter ». Mai mult decît atîta. Femininul la români reprezintă nu numai pe feminin, dar totodată și pe neutru din celelalte limbe; de exemplu: *o știu aceasta* = « scio hoc ipsum », *aceasta este* = « hoc est », *aceea ți-am spus-o* = « illud dixi tibi » etc. În acest chip albanezul *tă-i-atără* și românul *cea-al-altă* se pot traduce ambele deopotrivă prin « illud-ille-alter ». 646

Însă *tă* este în același timp pluralul articlului prepozitiv pentru toate genurile, astfel că *tă-i-atără* ar mai putea să fie și « les-le-autre », prin însoțirea pluralului cu singularul, tot așa ca românește, în *cei-al-alți* = « les-le-autres ».

Mai pe scurt, oricum ar fi să ne dăm seama de anomalia tipului albanez, ne vom izbi vrînd-nevrînd de o analogie română.

La adecă, este o analogie pînă și-n acea împregiurare că locuțiunea albaneză *tă-i-atără* întrunește ambele forme ale articlului prepozitiv: *tă-* și *i-*, după cum românul *cel-al-alt* întrunește de asemenea pe *cel* și *al-!*

§ 27. Scăderea lui *-ăa-* la *-e-* în genitivo-dativul feminin singular; răspîndirea neregulată a femininului singular *a-* și *e-* în locul formelor eterogene la singular și la plural; în sfîrșit, construcțiunea lui « alter » cu cele două varianturi întrunite ale articlului prepozitiv, discordate la gen și la număr; toate acestea sînt niște coincidințe cu totul de o altă natură, decît cele șase formule normale, așa-zicînd algebraice, comune românilor și albanezilor în întrebuințarea articlului definit.

În linguistică însă, dacă nu și-n celelalte, anomalia este tot atît de importantă ca și regula; ba poate chiar și mai importantă uneori, atunci anume cînd este vorba de a constata filiațiunea limbelor.

« *Vom stabili ca un principiu general* — zice marele Pott, în studiul său despre criteriele înrudirii linguistice —, *vom stabili ca un principiu general că constatarea puncturilor normale sau regulate, în cari se întîlnesc unele limbi, capătă o tărie și mai demonstrativă în favoarea originii comune, dacă | aceste limbi se mai întîlnesc pînă și-n anomaliele lor, pînă și-n abaterile lor specifice de la normă și de la regulă* » [59]. 647

§ 28. N-am crezut necesar de a semnala mai sus într-un mod expres coincidința formală perpetuă a genitivului cu dativul la români și la albanezi.

Omu-lu-i = *nĭeri-u-t* însemnează deopotrivă « hominis » și « homini ».

În ambele limbe, după toate dialectele sau subdialectele lor, nu există o singură excepțiune de la această coincidință.

Terminînd însă aci despre limbele română și albaneză în parte, sîntem datori a indica măcar în treacăt acest fenomen, asupra căruia vom mai reveni mai jos pe larg cu ocaziunea limbei armene. Pe de o parte, el se află, prin

---

[59] P o t t, *Die Kennzeichen der Sprachverwandtschaft*, în *Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellschaft*, t.9, p. 443.

-lu-ĭ = -u-t, într-o strînsă legătură cu cestiunea articlului postpozitiv; pe de alta, noi îl găsim de asemenea în a treia limbă balcanică, la care vom trece acuma, și anume:

III. Limba bulgară

§ 29. Cel întîi Thunmann în secolul trecut [60], apoi în zilele noastre Kopitar [61], Miklosich [62] și Schuchardt [63] au indicat succesivamente modul cel adevărat științific de a urmări în limbele actuale de pe Peninsula Balcanică resturile graiului autohton, primordial, anterior cuceririi romane și invaziunii slavice, fără a mai vorbi despre dominațiunea cu mult mai tîrzie a otomanilor.

Punîndu-se pe același tărîm, iată ce zice Ascoli în ultima sa publicațiune:

648 «*Fenomenele cele caracteristice ale limbei albaneze trebui alăturate cu multă finețǎ cu fenomenele analoage, prin cari celelalte două limbi învecinate manifestă, la rîndul lor, reacțiunea unui grai aborigen contra jugului invazorilor posteriori și reprezintă oarecum pe acel grai; adecă trebui alăturate cu acele fenomene prin cari limba română se separă de celelalte dialecte neolatine și limba bulgară se separă de celelalte dialecte slavice*» [64].

Noi din parte-ne ne-am unit demult cu această programă, dar cu o rezervă oarecare foarte substanțială. Recunoaștem pe deplin necesitatea unei comparațiuni metodice între cele trei limbi balcanice învecinate: româna, albaneza și bulgara; mergem chiar mai departe, cerînd întinderea speculațiunii comparative, pe un plan secundar, asupra limbei grece — vechi și nouă —, ba încă asupra celei serbe și celei slovene. Și totuși credem că este o mare rătăcire, o eroare capitală, de a pune pe aceeași linie legătura între români și albanezi, pe de o parte, și raportul bulgarilor cătră români și albanezi, pe de alta. Românii și albanezii sînt rude între ei, dar nu sînt nicidecum rude cu bulgarii.

Pe cînd morfologia română și cea albaneză sînt aproape identice în toate puncturile, pînă și-n trăsurele lor cele mai ascunse și mai complicate; limba bulgară, din contra, nu este decît o *caricatură* a morfologiei comune d a c o - e p i r o t e, maimuțînd nește plecări asemănate, exprimînd nește veleități pe cale de a se manifesta, nește tendințe pe jumătate realizate, adesea greșite chiar în această jumătățire [211].

Asemănarea între română și albaneză este o asemănare c o n g e n i t a l ă, o asemănare din naștere, din tulpină. Divergințele între ele se datoresc unor aginți posteriori, unor condițiuni mesologice diferite, unor împregiurări cari au reușit să modifice exteriorul, dar n-au putut să schimbe fondul, esența,

649 scheletul. Cu totul altceva e limba bulgară. Ea este cu desă|vîrșire de un alt neam. Fenomenele cari îi sînt comune cu româna și cu albaneza nu sînt niciodată, dar niciodată organice, ci i-au fost numai a l t o i t e pe dinafară într-un mod stîngaci într-o epocă nu prea depărtată, și aceasta mai cu seamă sub influința elementului român.

Să le examinăm mai de aproape, negreșit însă întrucît se atinge numai de articlul definit, singurul punct ce ne interesă în studiul de față.

---

[60] T h u n m a n n, *Untersuchungen ueber die Geschichte d. oestlichen europ. Voelker*, Leipzig, 1774, p. 175, 246.

[61] *Wiener Jahrb. d. Litteratur*, t. 46, p. 85 etc. — K o p i t a r, *Kleinere Schriften*, Wien, 1857, p. 238.

[62] *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, p. 5 etc.

[63] *Der Vocalismus des Vulgärlateins*, t.3, p. 49 etc.

[64] A s c o l i, *Studj critici*, II, p. 64.

§ 30. Bulgarii posedă și ei formula romăno-albaneză S ÷ *s*, adecă post-articularea substantivului: *celeak-ăt* = rom. *omu-l* = alb. *nĭeri-u*; *mama-tă* = rom. *mum'-a* = alb. *mămm'-a*; *sito-to* = rom. *ciuru-l* = alb. *sit'-a* etc. Acest articol postpozitiv sună la masculin singular *-ăt* sau *-ot*, la feminin singular *-tă*, la neutru singular *-to*, la plural pentru toate genurile *-te*. Să nu-și închipuiască însă cineva, judecînd după aparințe, precum s-a făcut pînă acum de către toți linguiștii, cum că post-articularea substantivului este tot atît de esențială în limba bulgară ca în cea română sau ca în cea albaneză.

Bulgarul lesne poate să suprime articlul său postpozitiv; poate să-l înlăture, după bunul său plac, în modul cel mai arbitrar, fără ca aceasta să aibă vreo consecință pentru sensul frazei. Articulat sau nearticulat, substantivul conservă aceeași nuanță de semnificațiune. Și ca probă despre aceasta, o probă foarte elocinte, să luăm din cele trei limbi, puse aci în comparațiune, cîte o bucată analoagă din literaturele lor poporane respective.

Înțeleptul Solomon, în orele sale de ne-nțelepciune, celebrînd în « Cîntarea cîntărilor » pe frumoasa Sulamită, zice că părul ei este ca o turmă de capre și dinții ca o turmă de berbeci, gîtul ca un stîlp de marmură și sînul ca doi pui de căprioară etc., la cari toate — lucruri foarte grațioase după epocă — mîndra evreică îi răspunde, la rîndul său, că corpul lui este ca osul de elefant împodobit cu sapfir, și mai cîte altele. Cam tot în felul acesta, un cîntec albanez compară talia copilei cu o vărguță, pielița ei cu chihlimbar, părul ei cu coardele unei ghitare, | suflarea cu profumurile de munte și buzele [650] cu garoafă; iar un cîntec bulgar ne spune că fata este « subțire-naltă », obrajii ei sînt ca brînză proaspătă, sprîncenele ca găitan de Țarigrad, gura ca o ceașcă de argint, ochii ca cereșe negre, limba ca o smochină dulce. În fine, se știe lungul șir de imagini, cu mult mai poetice, prin cari se depinge ciobanul român în balada noastră poporană « Mioara ». Iată acuma textualmente pasagiul român, pasagiul albanez și pasagiul bulgar, în cari articlul postpozitiv este indicat pretutindeni cu litere italice*:

Mîndru-l *ciobănel*
Tras printr-un inel,
Fețișoar'-a *lui*
Spum'-a *lapte*-lu-*i*,
Mustecioar'-a *lui*
Spicu-l *grîu*-lu-*i*,
Perișoru-l *lui*
Pean'-a *corbu*-lu-*i*,
Ochișori-i *lui*
Mur'-a *cîmpu*-lu-*i*... [65]

Textul albanez:

*Moĭ, e hol'*a *si lĭastar*-i
E bard'-a *si kĭehribar*-i,
Lĭeștă tată si telĭ-ĭongar-i,
*Er'*a *trăndălină-mallĭ*-i,
Buz'-a *karafilĭă-dukĭan*-i... [66]

---

[65] A l e c s a n d r i, *Poezii populare*, ed. 2, p.3.
* În această ediție, drepte *(n.ed.)*.
[66] C a m a r d a, *op. cit.*, t.2, p.24. — Să se observe că noi considerăm ca forme post-articulate cazurile de așa-numitul genitivo-dativ albanez nedeterminat, asupra căruia vom reveni cu o altă ocaziune. Albanește genitivo-dativul « de om » se exprimă prin nominativul « omu-l »: *nĭeri-u*. Cfr. vechiul român: « *lu* Petru » = „*de* Pierre".

Textul bulgar:

Na snagâ — tenko-visoko,
Lițe mu — présno sirene,
Véjdi mu — stambol-gaĭtani,
651 *Usta mu — ceșka srebărna*
Oci mu — cerni cereși,
Ĭazik mu — sladka smokina... [67]

În pasagiul român, articlul postpozitiv se găsește de treisprezeci ori; în pasagiul albanez, cel mai scurt din toate, de nouă ori, fără a se mai număra articlul prepozitiv; în pasagiul bulgar — nici una singură dată!

Nu ne-ar fi anevoie de a înmulți pînă la infinit asemeni exemple, cari demonstră pînă la ultima evidință că articlul postpozitiv n-a intrat, ca să zicem așa, în însuși sucul limbei bulgare, ci abia plutește șovăitor pe deasupra. Bulgarul se servește de acest articol în modul cel mai capricios, cel mai fantastic, uneori omițîndu-l unde ar trebui să fie, alteori grămădindu-l r o c o c o după adjectivi, după pronumi, pînă și după adverbi! [212].

§ 31. Acest articol postpozitiv bulgar, atît de nestatornic sub raportul funcțiunii, se bucură el cel puțin de vreo formă fixă, precisă, după cum este *-l* și *-a* la români, *-i*, *-u*, *-a* la albanezi?

Nu. Nici măcar atîta. Sînt unele graiuri bulgare, unde în loc de *-tŭ* figurează articlul postpozitiv *-nŭ*. Astfel în districtul Akhî-celebi, de exemplu, se zice *viera-na* pentru *viera-tă* «credinț'-a», *kandili-ne* pentru *kandili-te* «lampe-le», *kalpaka-nŭ* pentru *kalpak-ăt* «căciul'-a» etc. Rareori se mai întrebuințează acolo *-tŭ* alături cu *-nŭ*, iar d. Ciolakov ne asigură că a mai auzit și a treia formă: *-sŭ* [68].

Aceasta nu este tot. Bulgarii din Macedonia mai cunosc o a patra formă a articlului postpozitiv: *-vŭ*. Ei zic, bunăoară: *srțe-vo* «inim'-a», *voda-va* «ap'-a» etc. [69]

Mai pe scurt, un articol postpozitiv sigur și uniform nu există în limba bulgară.

652 Forma *-sŭ* este învederat paleoslavicul *sĭ* «hic»; forma *-nŭ* pare a fi paleoslavicul *onŭ* «ille»; forma *-vŭ* cată a fi paleoslavicul *ovŭ* «hic», cu aceeași afereză a lui *o-* ca în *nŭ* = *onŭ* [70], deși n-ar fi peste putință de a vedea în ea prototipul *va* al articlului postpozitiv albanez, despre care [vezi] mai sus în §-ul 24; în fine, forma *-tŭ*, articlul definit cel mai răspîndit la bulgari, este fără îndoială paleoslavicul *tŭ* «ille» sau «ipse».

§ 32. Articlul postpozitiv fiind dară în limba bulgară o adevărată superfetațiune, un element fără consistință și fără rădăcină, o evidinte importațiune de puțină durată, este mai mult decît probabil că el s-a format anume

---

[67] B e z s o n o v, *Bolgarskie pesni*, Moscva, 1855, t.2, p. 71.

[68] C i o l a k o v, *Bălgarski naroden sbornik*, Bolgrad, 1872, p. 232, nota 5.

[69] M i k l o s i c h, *Vergleichende Grammatik*, t. 3 (1876), p. 185.

[70] Această explicațiune noi am dat-o pentru prima oară în epistola către Ascoli din 5 aprilie 1878, publicată în *Archivio glottologico*, t.3. Deja în urma noastră, tot așa s-a pronunțat *Archiv für slavische Philologie*, t.3, p. 522.

după modelul articlului postpozitiv român, căci relațiunile bulgarilor cu albanezii au fost totdeauna mai restrînse și mai unilaterale. Traducînd literalmente pe al nostru *-l* = *ille* prin *-ăt* = *tŭ* «ille», slavii din Balcani n-au făcut altceva decît ceea ce făcură slovenii din Rezia lîngă Udine, cari, imprumutînd de la vecinii lor italiani articlul definit *il*, l-au tradus și ei de asemenea tot prin demonstrativul paleoslavic *tŭ* [71], cu acea numai firească deosebire că articlul rezian este prepozitiv ca și cel italian, pe cînd articlul bulgar a trebuit să fie postpozitiv ca cel român.

Pentru a demonstra și mai limpede, dacă se poate, natura eminamente exotică a articlului postpozitiv la bulgari, să mai adăogăm că el n-are cazuri oblice. În teză generală, cu neşte excepțiuni cam echivoce și de tot sporadice, acest articol se întrebuințează numai la nominativ. Formele daco-epirote *omu-lu-i* = *nïeri-u-t* sau *țăr'-e-i* = *dit'-e-t*, adecă «homo-ill-ius» sau «terra-ill-ius», sînt absolutamente necunoscute limbei bulgare, care le înlocuieşte prin *na celeak-ăt* sau *na zemïe-tă*, ceea ce însemnează literalmente: «sur homme-le» sau «sur terre-la».

Este foarte semnificativ, negreşit, că bulgarii, ca și românii sau albanezii, contra totalității limbelor slavice, au identificat | în formă genitivul 653 cu dativul. La dînșii *na celeak-ăt* însemnează deopotrivă: «hominis» și «homini». Nici aci însă coincidința cu morfologia daco-epirotă nu e perfectă. Pe de o parte, s-au conservat urmele unui dativ separat, după cum vom vedea chiar îndată, în §-ul 34; pe de alta, genitivo-dativul bulgar nu se formează prin sufixațiune, ca cel româno-albanez, ci prin prepozițiune...

§ 33. Articlul prepozitiv, atît de esențial în graiul român și în cel albanez, atît de caracteristic în aceste două limbe prin legătura sa exclusivă cu adjectivul, lipseşte cu desăvîrșire bulgarilor, la cari — mai pe deasupra — relațiunea între substantiv și adjectiv este inversă de ceea ce se petrece în sfera daco-epirotă.

Pe cînd la noi și la albanezi adjectivul, în regula generală, urmează după substantiv; bulgăreşte, din contra, adjectivul, iarăși în regula generală, precede substantivul. Bulgarul nu zice *celeak-ăt dobăr* «homo-ille bonus», ci numai *dobrïĭ-ăt celeak* «bonus-ille homo» [72].

Chiar atunci cînd, printr-o rară excepțiune, un adjectiv articulat se pune după substantiv, construcțiunea bulgară sună: *Petăr părvïĭ-ăt*, literalmente «Pierre premier-le», adecă o formulă S A + *s*, radicalmente străină sintaxei româno-albaneze, care cere formula S *a* + A.

Românul *cel-bun* sau albanezul *i-miră* fiind imposibile la bulgari, în deşert am căuta la dînșii formula completă S + *s a* + A, ca la noi în *omu-l cel-bun*, la albanezi în *nïeri-u i-miră*.

§ 34. Și totuși reduplicarea articlului definit este cunoscută pînă la un punct bulgarilor.

De-ntîi, în locul formulei româno-albaneze S + *s a* + A, bulgarii și-au închipuit o formulă S + *s* A + *s*; de exemplu: *bulkă-tă hubavă-tă* «frumoasa femeie» [73], literalmente: «femme-la | belle-la», sau: *drehi-te samo-* 654 *divski-te* «hainele de zînă», literalmente: «habits-les fériques-les» [74]. Această construcțiune formează una din licențele poeziei poporane bulgare.

---

[71] Baudouin de Courtenay, *Rezianskiĭ katihizis*, Leipzig, 1875, p.25.

[72] Cankof, *Grammatik der bulgarischen Sprache*, Wien, 1852, p.46,

[73] Bezsonov, *op. cit.*, t.2, p. 78.

[74] Dozon, *Chansons populaires bulgares*, Paris, 1875, p.7, 17 etc.

Al doilea, în districtul Akhì-celebi se mai aude, tot în poezia poporană, o altfel de reduplicațiune nu mai puțin insolită a articlului definit, anume după formula A + *s* + *s*: bunăoară:

Utide maĭka ta nabra
Ut *deveti-tu-nu* gradină
Pilini... [75]

unde *deveti-tu-nu*, numărul « nouă », se traduce literalmente prin « neuf-le-le ».

În fine, în acelaşi district, după d. Ciolakov, către dativul articolat se acață dativul de a treia persoană, de exemplu *konĭu-tu-mu*. Iată ce-mi scrie în această privință într-o epistolă profesorul Miklosich: « *Konĭu-tu-mu* est difficile à expliquer. Je crois que les Bulgares peuvent dire: *dadoh oves konĭu-tu-mu*, littéralement: dedi avenam equo-τῷ-ei, phrase dans laquelle au datif konĭu-tu τῷ ἵππῳ est ajouté le datif *mu* αὐτῷ. La langue bulgare contient encore beaucoup d'énigmes ».

§ 35. Formula reduplicativă S+*s* A + *s*, pe care și-a apropiat-o articlul definit în poezia poporană bulgară, nu e de tot străină limbei române, și poate că s-ar afla undeva și la albanezi.

Dar relațiunea fenomenelor, precum ne vom încredința îndată, este diametralmente opusă.

În volumul lui popa Grigorie ne întîmpină următoarele remarcabile specimene de această formulă:

T e x t u r i m ă h ă c e n e: « Predica I » 244: hicléno-lu vrajmașu-lu, 245: hiclénu-l vrăjmașu-lu, 240: păînre-a noastră sățioas'-a.

655 T e x t u r i b o g o m i l i c e: « Rugăciunea de scoaterea dracilor » 117: dracu-l înșelătorĭu-l, 125: înfriicatu-lu-i scaunu-l, cinstitu-l veșământu-l; « Călătoria Maicei Domnului » 60: sfăntu-l botedzu-l, 64: necredincoși-i jidovi-i, 50: înfricatu-lu-i scaunu-lu-i, 67: creștini-i păcătoși-i: « Apocalipsul lui Paul » 24: svăntu-l botedzu-l, 28: toți-i direpți-i; « Cugetări în ora morții » 98: mare-le patriarhu-l.

Din aceste 13 specimene, numai în 3 adjectivul e pus după substantiv: « păînre-a noastră *sățioas'-a* », « dracu-l *înșelătorĭu-l* » și « creștini-i *păcătoși-i* ». În celelalte 11 specimene, adjectivul precede, uzurpînd astfel locul stereotip al substantivului, iar prin aceasta căpătînd și post-articularea cea substantivală. A doua post-articulare ni se prezintă dară ca un fel de revendicare din partea substantivului celui gonit; o revendicare analoagă cu cea constatată în §-ul 19. Acolo, în exemplele « curat sufletu-l », « mare mil'-a », « milostivŭ domnu-l », substantivul, pierzîndu-și pozițiunea, a reușit totuși a împiedica cel puțin articularea uzurpatorului adjectiv; aci, neputînd să dezarticuleze pe rivalul său, el se mulțumește cu o a doua articulare. Ambele fenomene provin deopotrivă din aversiunea limbei române pentru formula A S în locul formulei normale daco-epirote S A.

O tendință contrarie a produs la bulgari un rezultat aproape identic: dupla post-articulare în construcțiunea substantivului cu adjectivul; însă nu A + *s* S + *s*, ca în volumul lui popa Grigorie, ci S + *s* A + *s*, adecă cu inversiunea celor doi membri ai formulei. La dînșii pozițiunea n o r m a l ă a adjectivului este de-naintea substantivului. De aci decurge consecința că, în construcțiunea adjectivului cu substantivul, post-articularea aparține de drept celui de-ntîi. Cînd se-ntîmplă însă, în stilul cel p o e t i c, ca substan-

---

[75] C i o l a k o v, *op. cit.*, p. 323, no. 66.

tivul să împresoare locul adjectivului, acesta din urmă, pierzîndu-și poziţiunea, nu vrea totuşi a pierde şi articlul, de unde apoi, prin rivalitatea ambelor elemente, se naşte o duplă post-articulare. Iată de ce exemplele de mai sus de reduplicarea articlului la bulgari, exemple | de altmintrea foarte rare, aparţinînd numai poeziei poporane, ne prezintă toate construcţiunea: substantiv+ + adjectiv, niciodată adjectiv+substantiv. 656

Diferinţa esenţială între fenomenul român cel excepţional şi fenomenul cel bulgar nu mai puţin excepţional consistă dară în diferinţa formulelor: $S + s\ A + s$ şi $A + s\ S + s$. Dacă un asemenea fenomen excepţional s-ar găsi cumva şi la albanezi, se poate prezice, cu o deplină certitudine, că el va prezinta formula română, nu pe cea bulgară.

§ 36. Conchidem:

Particularităţile cele neslavice ale morfologiei şi sintaxei bulgare se explică toate, cel puţin în sfera imediată şi mediată a articlului definit, prin vecinătatea cu albanezii şi mai ales cu românii; dar prin v e c i n ă t a t e, nu prin î n r u d i r e.

La bulgari sînt multe lucruri de la români, unele de la albanezi, nemic însă de la daco-epiroţi, de la substratul autohton, din care s-au desfăşurat pe căi diverse românii şi albanezii, individualizîndu-se unii şi alţii cu secoli înainte de prima aşezare a elementului bulgar în Balcani.

Să trecem la:

IV. L i m b a g r e a c ă

§ 37. Vorba fiind despre eleni, nu despre neogreci, nu poate fi cestiune de un împrumut posterior de la români sau de la albanezi, după cum am văzut mai sus în cazul bulgarilor.

Grecul ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός «l'homme le bon» corespunde prin dupla articulare albanezului *ńeri-u i-miră* şi românului *omu-l cel-bun;* dar numai ca principiu, nu ca tip sintactic, căci formula daco-epirotă este $S+s\ a+A$, pe cînd cea greacă e: $s+S$, $a+A$, sau mai bine: $s+S\ s+A$.

O articulare triplă într-o construcţiune fără genitiv, ca româneşte în *omu-l cel-bunu-l* sau albaneşte în *ńeri-u i-mir'-i* = «homme-le le-bon-le», este necunoscută grecilor chiar ca prin|cipiu, fiindcă în ὁ ἀνὴρ ὁ ἀρχαῖος ὁ ἀγαθός, de exemplu, cei trei articoli nu se aplică la doi, ci la trei membri ai propoziţiunii. 657

O corespundinţă perfectă, pe care o indică Camarda, ar fi grecul ὁ ἀγαθός ἀνήρ faţă cu albanezul *i-miră ńeri* sau cu românul *cel-bun om* [76]; dar, pe de o parte, aci articlul nu e reduplicat, iar pe de alta — ceea ce-i şi mai important — o asemenea construcţiune este o simplă metateză sintactică, foarte rară la români şi la albanezi.

Camarda comite o scăpare din vedere comparînd tipul specific albanez *şpï'-a e-tă-ïat-i-t* = «cas'-a a-lu-tată-lu-i» cu grecul: ὁ οἶκος ὁ τοῦ πατρός [77], căci în construcţiunea albaneză, rareori întrebuinţată, sînt patru articoli, pe cînd în cea greacă numai trei. O corespundinţă mai corectă leagă pe ὁ οἶκος ὁ τοῦ πατρός cu tipul comun româno-albanez *şpï'-a e-ïat-i-t* = = *cas'-a a-tată-lu-i* = «maison-la la-père-le-de». Dar şi aci trebuiesc stabilite unele rezerve. De-ntîi *şpï'-a*, *cas'-a* reprezintă formula $S+s$, nu $s+S$

[76] C a m a r d a, *op. cit.*, I, p. 207—8.

[77] *Ibidem*, p. 209.

ca în ὁ οἶκος. Al doilea, *tat-i-t, tată-lu-i*, după cum am constatat-o mai sus, se analizează în « père-le-de », pe cînd sufixul genitival *as* în πατρός nu se descompune în două elemente[78]. Oricum ar fi, este în adevăr o coincidință foarte remarcabilă, că în tipul genitival grec ὁ οἶκος ὁ τοῦ- sînt trei articoli pentru doi membri ai propozițiunii, întocmai ca în tipul genitival daco-epirot; o coincidință însă nu morfologică, ci iarăși numai de principiu, de vreme ce formula româno-albaneză este: S+*s* α + S+*s*+*d*, cea greacă: *s*+S α+*s*+S+*d*.

Limba greacă nu cunoaște un articol adjectival special ca cel româno-albanez, diferit prin pozițiune și diferențiat prin formă. În ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός, ca și-n ὁ οἶκος ὁ τοῦ πατρός, articlul de-naintea adjectivului este absolutamente unul și același articol ca și cel de-naintea substantivului, șovăind numai sub raportul funcțiunii între natură demonstrativă și natură relativală.

658 Adjectivul elen nu avea vreo trebuință deosebită de a fi articulat, deoarece el nu se confundă niciodată cu adverbul, după cum se confundă la români și la albanezi. Adjectivul καλός (= rom. *frumos* = alb. *bukură*) și adverbul καλῶς (= rom. *frumos* = alb. *bukură*), κακός (= rom. *rău* = = alb. *keikĭ*) și κακῶς (= rom. *rău* = alb. *keikĭ*) se pot lua unul drept altul numai doară la neogreci.

În fine, articlul elen este fără comparațiune mai liber, mai independinte decît cei doi articoli definiți la români și la albanezi, lăsînd departe în urmă, în această privință, nu numai articlul româno-albanez postpozitiv, dezbrăcat de orice individualitate proprie prin strînsa-i alipire cu substantivul său, dar pînă și pe cel prepozitiv. Un paralelism ca ὁ τῆς τοῦ πάππου μου ἀδελφῆς υἱός, unde articlii și numile corespundinți formează două tabere separate, este ceva cu totul peste putință în sintaxa daco-epirotă.

La greci singurele desinințe cazuale, fără ajutorul articlului, de exemplu: πάππου μου ἀδελφῆς υἱός, sînt de ajuns pentru sensul frazei, ceea ce permitea lui Omer de a întrebuința deopotrivă ὁ γέρων și γέρων, οἱ ἄλλοι și ἄλλοι, τὰ πρῶτα și πρῶτα « ca cel mai comod mijloc metric », după expresiunea lui Düntzer[79].

Cu toate aceste clătinări formale și funcționale, ar fi a merge cineva prea departe, dacă s-ar apuca a contesta natura o r g a n i c ă a articlului definit în limba greacă, unde el ne apare în toate dialectele, fie cît de corupte, pînă și-n dialectul așa-numitelor inscripțiuni cipriote.

§ 38. Nu este fără interes că confuziunea formală, dacă nu o coincidință perfectă, între genitiv și dativ, pe care o găsim la grecii moderni, se întrevede deja la eleni[80], ceea ce înlătură ipoteza unui împrumut medieval de la albanezi sau de la români.

659 Ceva mai mult. La numărul dual, limba greacă, începînd din timpii cei mai vechi, n-a cunoscut niciodată decît o singură desinință pentru genitiv și dativ. Să nu uităm totodată că genitivo-dativul dual elen, cel puțin omericul -φιν sau -φι = *bh-*, indică un dativ primitiv, întocmai ca genitivo-dativul plural albanez *-ve* = *bh-*; pe cînd genitivo-dativul român, abătîndu-se de la această particularitate greco-albaneză, denotă, din contra, prioritatea genitivului: *-lor* = *illorum*.

---

[78] Cf. S c h l e i c h e r, *Compendium*, ed. 3, p. 537.

[79] *Homerische Abhandlungen*, Leipzig, 1872, p. 530.

[80] M u l l a c h, *Grammatik der griechischen Vulgärsprache*, Berlin, 1856, p.26.

§ 39. Conformitatea de principiu în reduplicarea și triplicarea articlului, dacă nu și întîlnirea parțială în coincidința genitivului cu dativul, stabilește o neîndoioasă legătură între sfera greacă și sfera daco-epirotă.

Articlul genitival mai cu seamă ni se pare a fi de o extremă importanță, căci româno-albaneza și greaca sînt singurele limbe ariane din Europa, cari — prin formula $a+S+d$ — au reușit a indica lămurit natura adjectivală a genitivului, fără a-l identifica totuși cu adjectivul ordinar, după cum îl identifică, bunăoară, limbele ariane moderne din India. În ὁ οἶκος ὁ πατρός, în *șpï-a e-ïatit*, în *cas'-a a-tatălui*, πατρός — *ïatit* — *tatălui* sînt genitivi în toată puterea cuvîntului, tot așa de specializați ca latinul *patris*; dar în construcțiunea *domus patris* genitivul masculin *patris* este în divorț cu femininul *domus*, și ambele nu se pot concorda decît numai înlocuindu-se *patris* printr-un adjectiv ordinar: « domus *paterna* »; pe cînd al doilea ὁ în greaca, *e*- în albaneza și *a*- în româna concordă pe genitiv cu numele rector la gen și la număr, reconciliind caracterul special al genitivului cu caracterul general al adjectivului.

Înrudirea de aproape între greaca și albaneza, susținută cu atîta căldură de către Camarda mai cu deosebire, este dară un fapt necontestabil. Această înrudire însă, rezultînd din corespondința p r i n c i p i e l o r, este cu mult mai depărtată decît înrudirea între albaneza și româna, care se manifestă printr-o corespondință nu numai principială, dar și a a p l i c a ț i u n i l o r.

Eroarea cea capitală a lui Camarda, păcatul său contra metodei celei riguroase, prin care se distinge linguistica modernă, este de a fi comparat de-a dreptul albaneza cu greaca. Comparațiunea științifică cere de a se restabili mai întîi substratul daco-epirot, alăturîndu-se apoi greaca — adecă elena — nu cu albaneza îndeosebi și nici cu româna, ci cu româno-albaneza. Numai elementul comun româno-albanez este adevărat vechi ca element balcanic, vechi mai pe sus de orice îndoială; și numai acest element vechi poate fi pus într-un mod metodic alături cu limba cea veche a Eladei. 660

§ 40. Nu putem termina această lungă și stăruitoare urmărire a reduplicării articlului definit pe Peninsula Balcanică, fără a atinge, măcar în treacăt, încă una din manifestațiunile acestui fenomen, anume în:

V. L i m b a ț i g a n ă

După cum bulgarii au împrumutat articlul de la români, tot așa țiganii l-au luat de la greci; și s-au încurcat și ei tot așa ca bulgarii, neștiind cum să-l întrebuințeze, căci lucrul străin —cel puțin în gramatică — încurcă, pe semne, pînă și pe țigan.

Luminoasele cercetări ale lui Miklosich au demonstrat că țiganii, într-o perioadă oarecare din Evul mediu, au petrecut mai mult timp în provinciele Imperiului Bizantin, mai-nainte de a se fi răspîndit spre Occidinte[81].

Comparînd graiul țiganilor din Europa cu al celor rămași în Asia, eminentul țiganist Paspati constată că: « Les Nomades aussi bien que les Sédentaires ont emprunté leur article des Grecs; parmi les Tchinghianés de l'Asie l'article n'existe pas »[82].

Acest articol țigănesc este *o* la masculin singular, *i* sau *e* la feminin, *o* la plural pentru ambele genuri, *e* la toate cazurile oblice. Ca și la bulgari 661

[81] M i k l o s i c h, *Ueber die Wanderungen der Zigeuner*, III, Wien, 1873, passim.
[82] P a s p a t i, *Etudes sur les Tchinghianés*, Constantinople, 1870, p.39.

însă, el n-are o formă statornică. În România țiganii pun la toate cazurile oblice masculine *le*, la cele feminine din singular *la*, la nominativ plural *ol* sau *îl*, cu un *l* imitat — probabilmente — după articlul român. Alții iarăși întrebuințează un articol *do* sau *dol*, de exemplu în următorul cîntec:

> *Pe kou plai* do *zeleno,*
> *Kerdol abeau romano;*
> *Te kidean-pe* dol *ceaya,*
> Dol *ceaya* dol *tiknorea ...*

adecă: «pe această movilă verde se joacă nunta țigănească; să alerge într-acolo fetele, fetele cele mici» [83].

În acest cîntec ne întîmpină o reduplicare a articlului definit întocmai după tipul grec ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός, anume *dol ceaya dol tiknorea*, literalmente «les filles les petites» = αἱ κόραι αἱ μικραί.

Alt exemplu:

> *Ta si lake pheneaki,*
> *Le pheneaki le bareaki ...*[84]

adecă: «dar este a surorii sale, a surorii sale mai mari», unde genitivul *le pheneaki le bareaki* însemnează literalmente: «de la soeur de la grande» = τῆς ἀδελφῆς τῆς μεγάλης.

Tot așa în: *e piri e sastruni* = «la marmite la ferrée» [85], *îl raya îl barea* = «les dames les grandes» [86], *o Dumitr' o balamo* = «le Démètre le marchand» [87] etc.

662 Țiganii n-au împrumutat de la greci articlul genitival, fiindcă au adus din India sistemul foarte apropiat, comun tuturor dialectelor neosanscrite [88] și pe care ei au început a-l pierde numai în Italia [89], anume sistemul de a întrebuința în loc de genitiv pe adjectivul ordinar. Astfel grecul ὁ τοῦ κρέως, ἡ τοῦ κρέως, τὸ τοῦ κρέως etc. sau al nostru *al cărnii, a cărnii, ai cărnii, ale cărnii*, se traduc țigănește prin: *maseskoro, maseskeri, maseskere*, cari sînt niște curați adjectivi, ca și cînd noi am zice: *cărnesc, cărnească, cărnești*. Tipul genitival grec și daco-epirot diferă cu totul sub raportul morfologic de acest tip genitival indian modern, căci *i dadeskeri cei*, de exemplu, nu este ἡ κόρη τοῦ πατρός, nici *fat'-a a tatălui*, ci numai doară: ἡ πάτρια κόρη = *tătească-a fată*: dar ambele sisteme ajung la același rezultat de a concorda pe genitiv la gen și la număr cu numele cel rector. În acest mod, țiganii sînt în stare de a imita foarte bine dupla articulare greacă într-o construcțiune genitivală, fără a se depărta totuși de la propriul lor sistem. Așa, bunăoară în locuțiunea citată de Paspati: *i khan i mortiangheri* «la puanteur des cuirs» [90], ei nu fac decît a pune ἡ ὀσμή ἡ δερμάτινη în loc de ἡ ὀσμή ἡ δερμάτων.

---

[83] Barbu Constantinescu, *Poezia poporană a țiganilor*, în *Columna lui Traian*, 1877, p. 616.

[84] *Ibidem*, p. 618.

[85] *Ibidem*, p. 620.

[86] *Ibidem*, p. 612.

[87] *Ibidem*, p. 609.

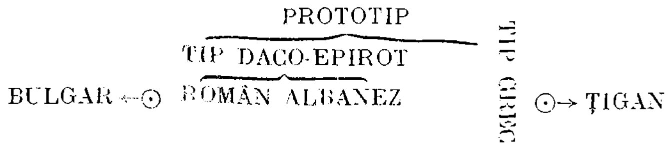
[88] Beames, *Comparative grammar of the modern aryan languages of India*, t.2, London, 1875, p. 174. — Fr. Mueller, *Reise der Fregatte Novara*, Linguist. Th., p. 141—3.

[89] Ascoli, *Zigeunerisches*, Halle, 1865, p. 141.

[90] Paspati, *op. cit.*, p. 53—4.

VI. Prima concluziune

§ 41. Din cele 5 capitole de mai sus rezultă următoarea genealogie pe Peninsula Balcanică pentru tipul sintactic «homo-ille ille-bonus» și formele înrudite:

Între români și albanezi este o relațiune g e n e t i c ă imediată; între ei și greci relațiunea e de asemenea genetică, dar mediată; între dînșii toți și între bulgari de o parte, iar țigani de cealaltă, este o relațiune de î m p r u m u t, și anume raportul bulgarilor către români corespunde raportului țiganilor către greci. 663

Tipul daco-epirot, substratul comun ante-latin al limbelor română și albaneză, cată să fi avut, pe lîngă alte particularități linguistice, următoarele șapte trăsure sintactice, relative — mai mult sau mai puțin— la întrebuințarea articlului definit:

1° Substantivul pus generalmente de-naintea adjectivului, după formula S+A;

2° Un articol definit postpozitiv substantival: S+*s*;

3° Un articol definit prepozitiv adjectival: *a*+A;

4° Posibilitatea unui articol postpozitiv pentru adjectivul deja prearticulat: *a*+A+*a*;

5° Posibilitatea duplei și chiar triplei articulațiuni în construcțiunea substantivului cu adjectivul: S+*s* *a*+A sau S+*s* *a*+A+*a*;

6° Un articol prepozitiv genitival, concordat la gen și la număr cu substantivul ce-i precede: α+S sau α+*s*+S;

7° Formarea genitivo-dativului prin adausul unei desinințe speciale către nominativul post-articulat: S+*s*+*d*;

8° Coincidința formală permaninte a genitivului cu dativul;

9° Coincidința formală predomnitoare a adjectivului cu adverbul.

Toate aceste particularități, mai ales primele opt, sînt radicalmente contrare sintaxei romanice, celtice, leto-slavice și germane.

O unică excepțiune dintre graiurile ariane nebalcanice ale Europei prezintă, pînă la un punct:

VII. Limbile scandinave

§ 42. Grupul linguistic scandinav, compus din vechea islandeză, sveziană, norvegiană și daneză, dintre cari noi din parte-ne cunoaștem mai bine primele două, posedă în toate dialectele sale un articol substantival postpozitiv după formula S+*s*, oprit de a se acăța vreodată la adjectiv.

In limba sveziană, de exemplu, unde acest articol este *-en* sau *-n* la masculin și feminin, *-et* sau *-t* la neutru, fraza: «var-*en* kommen, fugl-*en* quittrar, skog-*en* löfvas, sol-*en* ler» este sintacticește identică cu românul: «var'-*a* vine, pasăre-*a* cîntă, pădure-*a* înfrunzește, soare-*le* lucește», sau cu albanezul: 664

« ver'-*a* vĭăn, zog-*u* kăndon, pĭul-*i* ĭeşilon, diel-*i* kĭeş », ceea ce franţuzeşte ar fi literalmente: « printemps-*le* vient, oiseau-*le* gazouille, bois-*le* verdit, soleil-*le* sourit ».

Limbile scandinave ne oferă în acelaşi timp un articol prepozitiv adjectival după formula *a*+A, care în formă poate să fie mai mult sau mai puţin diferenţiat de cel substantival, ba chiar identic, ca bunăoară în vechea islandeză, dar nu se confundă cu el niciodată în funcţiune.

În sveziana acest articol adjectival sună *den* la masculin şi feminin, *det* la neutru, fiind prin urmare, ca şi la români, mai plin sau mai lung decît cel substantival.

Am văzut deja mai sus, în §-ul 24, pag. 642, că-n limbile scandinave, întocmai ca româneşte şi albaneşte, genitivul se formează prin adausul unei desininţe la nominativul cel articulat: *man-en-s* = *omu-lu-i* = *nĭeri-u-t*.

În fine — ceva şi mai semnificativ — acest grup linguistic cunoaşte reduplicarea articlului în construcţiunea adjectivului cu substantivul, punînd S+*s* lîngă *a*+A, după cum fac românii şi albanezii.

În vechea islandeză fenomenul este mai rar, dar nu insolit. Wimmer observă: « *Hie und da steht der Artikel sowol* vor *dem Adjectiv als* nach *dem Substantiv* »*, şi aduce ca exemplu: « *en* yngri kona'-*n* », literalmente: « illa-junior foemina-illa » [91].

În sveziana această construcţiune este de tot normală: « *den* gamle konung-*en* » = « *cel*-bătrîn rege-*le* », « *den* röda blomma-'*n* » = « *cea*-roşie floare-*a* », « *det* lilla brefv-*et* » = « *cea*-mică scrisoare-*a* » etc.

665 Singura diferinţă este că reduplicarea scandinavă se formulează prin *a*+A S+*s*, iar cea daco-epirotă prin S+*s* *a*+A; o diferinţă de principiu, rezultînd din aceea că la români şi la albanezi substantivul, în regulă generală, precede adjectivului, pe cînd la scandinavi, iarăşi în regulă generală, îi succede.

Limbele scandinave se întîlnesc dară cu grupul daco-epirot în patru formule foarte caracteristice:

S+*s*: « homo-ille »;

a+A: « ille-bonus »;

S+*s*+*d*: « hommo-ill-ius »;

a+A S+*s* = S+*s* *a*+A: « ille-bonus homo-ille » = « homo-ille ille-bonus ».

§ 43. În deşert se încearcă unii a contesta vechimea acestor particularităţi morfologice sau mai bine sintactice, iar mai ales a post-articulării, în limbele scandinave [92].

Împregiurarea că subdialectul din Schleswig întrebuinţează *æ man* în loc de *mand-en* se datoreşte învederat acţiunii teutonice sau germane propriu-zise.

Raritatea articlului postpozitiv în Edda însemnează întocmai atîta ca raritatea articlului prepozitiv în Omer. Scandinavii şi grecii posedînd o declinaţiune nearticulată pe lîngă cea articulată, antica poezie, în Islandia ca şi-n Elada, preferea pe cea de-ntîi din cauza mai multei energie şi mai puţinei vulgarităţi, dacă nu chiar din consideraţiuni curat metrice. Este însă mai mult decît sigur că nu tot aşa vorbea pe atunci poporul.

---

[91] W i m m e r, *Altnordische Grammatik*, Halle, 1871, p. 78.

*„Pe ici, pe colo, articolul stă atît *înaintea* adjectivului, cît şi *după* substantiv" *(n.ed.)*.

[92] L a t h a m, *A hand-book of the englisch language*, London, 1868, p. 176.

În secolul IX, mult înainte de compunerea Eddei, influința scandinavă, prin cuceritorii varegi, se revărsase asupra Rusiei nordice, ducînd acolo cu sine articlul substantival postpozitiv, ale cărui urme s-au conservat pînă astăzi, într-un mod sporadic și rău altoit, exclusivamente în poezia poporană, în unele subdialecte ruse. Astfel lîngă Oloneț, de exemplu, se | poate auzi 666 *kresto-t* = « croix-la », *tzerkvi-ty* = « églises-les » etc. Rușii de la nord au împrumutat de la scandinavi, într-o doză mai mică, ceea ce bulgarii au împrumutat de la români pe o scară mai întinsă, datorită unei acțiuni mai îndelungate și mai compacte. Profesorul Leskien în zădar caută o înrudire între post-articularea dialectică ruso-nordică și între cea bulgară [93]. Filiațiunea între ambele fenomene este mai slabă, în orice caz, decît înrudirea între daco-epiroți și scandinavi.

§ 44. Particularitățile de mai sus ale grupului linguistic scandinav sînt cu atît mai f e n o m e n a l e, cu cît, pe de o parte, el este foarte depărtat geograficește de sfera cea compactă a limbelor balcanice, iar pe de alta, deși german prin totalitatea *materialului* său, diferă astfel radicalmente prin *formă* de întreaga familie germanică [94] și de întreaga familie leto-slavică, pe care linguiștii — bine sau rău — s-au deprins a o considera ca cea mai înrudită cu germanii, ca un element constitutiv al așa-numitei « unități slavo-leto-germane ».

Slavii, litvanii și germanii posedă și ei un articol postpozitiv, dar care n i c i î n t r - u n c a z nu poate fi substantival, ci aparține numai adjectivului. Prin post-articulare, germanul *gut* devine *gut-er*, slavicul *dobrŭ* — *dobrŭ-i*, litvanul *gîvas* — *gîvas-is*, acățîndu-se la adjectiv un articol format dintr-un pronume personal de a treia persoană [95]. În grupul daco-epirot, cu totul din contra, numai articlul prepozitiv, nu cel postpozitiv, este propriu adjectivului: și tot așa se petrece la scandinavi. Scandinavii însă, ca și ceilalți germani, ca litvanii și ca slavii, obicinuiesc în același timp a pune adjectivul de-naintea substantivului, pe cînd norma daco-epirotă cere ordi|nea 667 inversă. De unde oare această curioasă amalgamă de sintaxa specifică slavo-leto-germanică cu sintaxa specifică daco-epirotă?

În starea actuală a științei, din nenorocire, mai sînt încă multe cestiuni în cari linguistica invocă cu stăruință ajutorul istoriei, dar nu-l capătă. Grupul scandinav — s-ar putea întreba linguistica — nu este cumva produsul unui amestec etnic, sau cel puțin al unui îndelungat contact într-o epocă oarecare, între o ramură germanică și între substratul autocton al popoarelor de pe Peninsula Balcanică? La această întrebare, istoria stă pe gînduri.

Oricum ar fi, articlul postpozitiv substantival al scandinavilor este ceva atît de ne-germanic, fără ca să mai vorbim de slavi și de litvani, încît marele Grimm, neștiind cum să-l înlăture, a imaginat a-l trage din articlul prepozitiv adjectival: o teorie foarte asemănată cu faimosul *lucus a non lucendo*. Scandinavii — zice el — întrebuințau de-ntîi *madhr hinn gôdhi* « homo ille-

---

[93] L e s k i e n, *Ueber den Dialekt der russischen Volkslieder*, în K u h n's *Beitraege*, t.6, p. 157. — Cfr. M i k l o s i c h, *Vergleich. Gramm. d. slavischen Sprachen*, t.3 (1876), p. 305.

[94] Cfr. G a r n e t t, *Philological essays*, p.49.

[95] L e o M e y e r, *Ueber die Flexion der Adjectiva im Deutschen*, Berlin, 1863, și M i k l o s i c h, *Ueber die zusammengesetzte Deklination in den slavischen Sprachen*, în *Sitzungsb. d. Wien. Akad.*, phil-hist. Cl., t.68, p. 133 etc.

bonus », de unde apoi *madhr-inn gôdhi* « homo-ille bonus », și-n fine simplul *madhr-inn* « homo-ille » [96].

Geneza propusă de Grimm este imposibilă, căci:

1° Ea ar implica pierderea la scandinavi a articlului prepozitiv adjectival, de vreme ce *madhrinn* rezultă din u i t a r e a lui *hinn-gödhi*, pe cînd noi am constatat, din contra, că articlul prepozitiv adjectival este tot atît de scandinav ca și articlul postpozitiv substantival, ba încă ambii concurează în tipul reduplicat *hinn-gödhi madhr-inn*.

2° *Madhrinn* din *madhr hinn gôdhi* ar fi cu putință, în cazul cel mai favorabil, numai într-o limbă cu formula sintactică normală S a+A, de unde S+a A, redus la S+a = S+s; pe cînd limbele scandinave, ca și întreaga familie linguistică slavo-leto-germanică, se caracterizează prin tipul invers a+A S, de unde niciodată nu vom ajunge la S+s.

668 Să mai adăugăm că presupusa formațiune a lui *madhrinn* | prin u i t a r e cu greu putea să se întîmple în toate dialectele scandinave, toate fără excepțiune.

Să mai observăm, în sfîrșit, că articlul postpozitiv substantival cată a fi f o a r t e v e c h i la scandinavi, deoarece este anterior separațiunii lor în dialecte.

Ar fi de preferit, sub orice punct de vedere, explicațiunea printr-un antic amestec etnic între un trib germanic și oarecari elemente balcanice; și această însă, în lipsă de demonstrațiune, rămîne deocamdată o pură ipoteză [213].

§ 45. Afară de scandinavi, familia linguistică ario-europee nu ne oferă nemic analog cu tipul daco-epirot « homo-ille ille-bonus », decît numai doară trecînd în Asia la:

VIII. Limbele eranice

Sub limbele eranice noi înțelegem, împreună cu Frideric Müller, patru grupuri de dialecte: armean, osetic, persian și afgan sau puștu, fără a intra în cercetare dacă grupul armean este sau nu intermediar între familia eranică și limbele răsăritene ale Europei, după cum susține Hübschmann, și dacă grupul puștu este sau nu intermediar între familia eranică și graiurile moderne ale Indiei, după cum pretinde Trumpp. În orice caz, aceste patru grupuri sînt foarte înrudite unul cu altul, mai înrudite între ele decît cu oricare grup din afară, și atîta ne ajunge, cu atît mai mult că despre dialectul afgan nici nu vom avea a vorbi.

Mai adaog că limbele eranice îmi sînt cunoscute personalmente într-un mod foarte neperfect. De aci nu rezultă că voi greși în ceea ce voi avea a spune, căci am avut grijă de a consulta numai fîntînele cele mai sigure, cele mai autorizate; rezultă însă că multe lucruri au putut să-mi scape din vedere și că, prin urmare, filiațiunile eranice ale grupului daco-epirot fiind odată indicate, un eranist special, mergînd în aceeași direcțiune, lesne va putea înmulți numărul trăsurelor comune t r a c o - e r a n i c e, ba va mai intra și-n dialectul afgan, în care eu unul n-am cutezat a străbate.

---

[96] G r i m m, *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1848, p. 755.

α) LIMBA ARMEANĂ

pe care deja Erodot o înrudea cu limbile tracice din Asia Mică și mai ales cu frigiana [97].

Armenii posedă un articol postpozitiv curat substantival: nearticulatul *mart* = rom. *om* = alb. *nïeri* devine prin post-articulare: *mart-n* = *omu-l* = = *nïeri-u* [98].

Acest articol substantival postpozitiv, care sună -*s*, -*d*, -*n*, dialecticește -*ă*, gramaticii armeni îl numesc « pronume determinativ », fără a ști să-i precizeze bine funcțiunea. Astfel d. Patkanoff ne spune că din nearticulatul *têr* « domn » se face *têr-ĕs*, pe care-l traduce apoi în trei moduri: « *moi* seigneur », « *mon* seigneur » și « *ce* seigneur-ci » [99], deși ar fi fost mai propriu — credem noi — de a-l fi tradus pur și simplu prin « *le* seigneur ». Românul *domnu-l* sau albanezul *zot-i* însemnează de asemenea, după împregiurări: « *moi* seigneur », « *mon* seigneur » și « *ce* seigneur-ci », ceea ce nu răpește totuși lui -*l* sau lui -*i* caracterul lor general, permaninte, singurul precis, de a fi articoli postpozitivi.

Să mărturim însă, în adevăr, că fixitatea fonetică și cea ideologică a articlului postpozitiv armean este mult mai slabă, șovăind cam în felul articlului postpozitiv bulgar.

Dacă există la armeni vreo urmă de articol prepozitiv adjectival și de reduplicarea articlului în genere, nu știm. Este | foarte interesant însă că limba armeană servă a ne explica tipul *al-doi-le* = « ille-duo-ille » sau *a-două-a* = « illa-duo-illa » prin care românii diferă de albanezul *i-dit'i* = « ille-*secundus*-ille » sau *e-dit'a* « illa-*secunda*-illa ». 670

Al-, *a-*, fiind articol prepozitiv genitival, concordat cu numele rector, pe acesta din urmă îl reprezintă în cazul de față postpozitivul -*le*, -*a*, astfel că *al-trei-le*, *a-trei-a* sînt literalmente: τοῦ-τρεῖς-ὁ, τῆς-τρεῖς-ἡ. Substantivul presupus prin -*le*, -*a* nu poate însemna altceva decît « născut », « produs », « copil », căci ordinalul d e r i v ă din cardinal. *Al-trei-le*, *a-trei-a* sînt dară: « fiu *al* trei ». « fiică *a* trei ».

---

[97] G o s c h e, *De ariana linguae armeniacae indole*, Berolini, 1846, p. 19 etc. — Cfr. *D e L a g a r d e*, *Gesammelte Abhandlungen*, Leipzig, 1866, p. 276—95.

[98] P o t t, *Etymol. Forschungen*, ed. 2, t.1, p. 59, 301. — Cf. P e t e r m a n n, *Ueber den Dialect der Armenier von Tiflis*, Berlin, 1867, p. 67: « *Zwar pflegt man ihm (dem Accusativ) ein Pronominalaffix* s, t *oder* n, *oder noch häufiger* ă, *welches in der Vulgärsprache die Stelle derselben vertritt, anzufügen: allein dies ist kein Erkennungszeichen dieses Casus, sondern steht einfach für den bestimmten Artikel — wie etwa im Dänischen — und wird auf dieselbe Weise an alle Casus obliqui gesetzt. Manche Armenier missbrauchen auch dieses* ă *so sehr, dass sie kein Substantiv ohne dasselbe aussprechen* »*.

*„Ce-i drept, se obișnuiește să i se adaoge (acuzativului) un afix pronominal *s*, *t* sau *n* ori, și mai adesea, *ă*, care în limba populară ține locul acestora; dar aceasta nu este un semn de recunoaștere al acestui caz, ci *stă pur și simplu pentru articolul hotărît — cum ar fi de pildă și în limba daneză — și se atașează în același mod la toate cazurile oblice. Unii armeni abuzează atît de mult de acest ă, încît nu pronunță nici un substantiv fără el*" *(n.ed.)*.

[99] P a t k a n o f f et D u l a u r i e r, *Recherches sur la formation de la langue arménienne*, Paris, 1871, p. 117.

Ei bine, întocmai așa — sub raportul ideologic — se formează ordinalul din cardinal în limba armeană: *erkr-ord* « al-doi-le » = literalmente « 2+fiu », *err-ord* « al-trei-le » = « 3+fiu », adecă: « fiu al doi », « fiu al trei » etc.[100]

Mai adăugăm că la armeni, ca și la daco-epiroți, de unde prin împrumut și la bulgari, iar la greci numai în parte, genitivul se identifică totdeauna în formă cu dativul; dar acest punct merită de a i se consacra mai jos un capitol separat.

Trecem la:

β) LIMBA OSETĂ

§ 47. Această ramură atît de independinte și atît de interesantă a familiei eranice posedă și ea un articol postpozitiv substantival: din nearticulatul *füd* « tată » sau *t'isg* « fată » se face prin post-articulare: *füd-äi* « père-le » = = rom. *tată-l* = alb. *ïat-i*, sau *t'isg-äi* « fille-la » = rom. *fat'-a* = alb. *bii'-a*[191].

Dar coincidințele cele mai numeroase ne oferă diferitele

γ) GRAIURI PERSIANE

§ 48. D. Lerch a constatat în dialectul kurmangi al limbei curdice un 671 articol postpozitiv substantival, care sună *a*, *e*, *i*, | la singular, *de*, *di* sau *tă* la plural, adecă aproape ca articlul albanez.

În același dialect există un articol adjectival prepozitiv de-naintea numerelor ordinale: *e-yek* = rom. *cel-întîi* = *i-pară*, *e-duduan* = alb. *i-dită* etc.[102]

Următoarele exemple din excelintele dicționar curdic al lui Jaba, sau mai bine al lui Justi, probează că acel articol adjectival prepozitiv este totodată genitival, întrebuințîndu-se întocmai ca *cel-* și *al-* la români:

ia-min = *al*-meu;
ia-te = *al*-tău;
ia-vi = *al*-său;
ia-me = *al*-nostru;
ia-ve = *al*-vostru;
ia-van = *al*-lor;
ia-mezin = *cea* mai mare;
ia-bićuk = *cea* mai mică;
ia-qodé = *cel*-dumnezeesc;
ia-bab = *al*-tatălui;
yà hva bìna = *a*-ta ad-o;
byrq ia-bruské = strălucire *a*-fulgerului;
hyqqe ia-mrișk = ou *al*-găinei...

---

[100] Petermann, *Grammatica linguae armeniacae*, Berolini, 1837, p. 162. — Cfr. diferitele ipoteze ale lui Bopp, *Grammaire comparée*, trad. Bréal, t.2, p. 250.

[101] Sjögren, *Ossetische Sprachlehre*, Petersb., 1844, p. 46, 50.

[102] Lerch, *Ueber das Plural-suffix im Ossetischen*, în *Mélanges asiatiques de l'Acad. de Petersbourg*, t.5, p. 207 etc.

În fraza: *bâb-ê ma ya b'asmâ-ê*[103], cu care se începe Orațiunea dominicală, este un articol postpozitiv și un articol prepozitiv totodată: *bâb-ê* = = tată-l » și *ya be asmâ* = « *cel* în ceruri »: în *bâb-ê* însă, adecă *bâb-ê ma*, poate să fie numai un caz de atracțiune regresivă, ca la noi în *tată-l nostru* pentru *tată al-nostru*, revenind astfel tot la articol prepozitiv.

§ 49. Oriunde substantivul nu este izolat, ci-i urmează vreun adjectiv, articlul de la mijloc, deși legat postpozitiv în pronunciațiune sau graficește cu substantivul, aparține totuși în realitate mai mult adjectivului, ca prepozitiv. Este așa-numitul « *i* izâfet », comun tuturor dialectelor persice, ba și limbei osete, dacă nu și celei armene. Deja Bopp a zis: « Limba persiană pune totdeauna un *i* de-naintea adjectivilor și genitivilor săi, care însă în scrisoare se acață la substantivul ce precede » [104].

672

D. Leon Feer, într-o lucrare « asupra raportului genitivului și adjectivului cu substantivul », vorbește pe larg despre construcțiunea persiană $S+s\ A=S\ a(\alpha)+A$, pe care n-o înțelege deplin numai din cauza necunoașterii construcțiunilor analoage română și albaneză.

Reproducem aci textualmente următoriul pasagiu din acel studiu:

« *Le persan est une des langues qui offrent le plus d'intérêt pour l'expression du rapport que le substantif soutient avec son génitif ou son adjectif. Comme en anglais, l'adjectif y est invariable ; il se place à coté du substantif, mais ordinairement après lui. Lorsqu'il le précède, c'est pour former un composé dont nous n'avons pas à nous occuper ici ; il y a cependant des exemples d'adjectifs épithètes précédant le substantif ; mais on peut considérer ces cas comme des exceptions. Actuellement* nous n'avons à considérer que la règle générale: or elle veut que l'adjectif suive immédiatement le substantif. *Toutefois, l'expression du rapport ne consiste pas dans cette seule règle de position ; entre les deux mots on intercale un* i *qui s'attache au premier des deux. Ainsi pour joindre l'adjectif* buzurg « *grand* » *au substantif* şâh « *roi* » *ou* pîl « *éléphant* », *on dira :*

Şâh-i buzurg, *rex magnus ;*

Pîl-i buzurg, *elephas magnus.*

Or cet i, *qu'on place ainsi entre le substantif et l'adjectif, est également le signe du génitif. Lorsqu'un nom est* | *complément d'un autre, il le suit tout comme l'adjectiv, et l'*i *appelé izâfet sépare les deux en s'attachant au premier des deux, et l'on dit :*

673

Pîl-i şâh, *elephas regis ;*

Pîl-i buzurg, *elephas magnus.*

Ainsi le persan assimile de la manière la plus complète le génitif à l'adjectif ou l'adjectif au génitif ; il a une seule et même construction, une seule et même forme gramaticale pour exprimer le rapport du substantif avec un autre substantif ou un adjectif lui servant de déterminatif » [105]*.

---

[103] Jaba—Justi, *Dictionnaire kurde-français*, Petersb., 1879, p. 459.

[104] Bopp, *Vergleich. Grammatik*, ed.2, t.1, p. 476. — Cfr. Chodzko, *Grammaire persane*, Paris, 1852, p. 155.

[105] Feer, *Du rapport de l'adjectif et du génitif avec le substantif*, în *Revue de linguistique*, t.2 (1868), p. 140—1.

*„Persana este una din limbile care prezintă cel mai mare interes pentru exprimarea raportului pe care substantivul îl stabilește cu genitivul sau adjectivul său. Ca și în engleză, adjectivul este în această limbă invariabil; el se plasează lîngă substantiv, de obicei după el. Cînd îl precede, formează un compus, de care nu ne vom ocupa aici; există totuși exemple

Caracterul relativ al izâfetului persian este tot atît de pronunțat ca și al articlului adjectival româno-albanez. Prin aceasta, mai mult chiar decît prin etimologie propriu-zisă, el se urcă directamente la pronumele relativ zendic *ya* și la pronumele relativ *hya* sau *tya* de pe inscripțiunile persiane cuneiforme ale Ahemenizilor, cari pronumi aveau și ele — după cum s-a observat deja nu o dată — funcțiunea de articoli prepozitivi adjectivali [106].

Iată vreo două specimene zendice, însoțite de traducțiunea noastră și de modul cum le traduce Bopp pe de o parte, iar d. Feer pe de alta:

Ahmi nmânê *yaḍ* Mâzdayaçnôis	=	dans cette maison *la* mazdayasnienne (B). dans cette maison *qui* mazdayasnienne (F.) în această casă *cea* mazdayasniană (H.)
Rathavô așahê *yaḍ* vahistahê	=	domini puritatis *τῆς* sanctissimae (B.) domini puritatis *quod* sanctissimae (F.) domnului purității *celei* mai sînte (H.)
Haća ava*n*hâḍ tanvaḍ *yaḍ*, daivôg'atayâo	=	de ce corps *le* frappé (B.) de ce corps *qui* frappé (F.) acestui corp *celui* lovit (H.)

674 Iată și specimene ahemenidice:

Gaumâta *hya* maghuș	=	Gomates *ὁ* Magus (B.) Gomates *ὅς* Magus (F.). Gomata *cel* popă (H.)
Gaumâtam *tyam* maghum	=	Gomatem *τὸν* Magum (B.) Gomatem *ὅν* Magum (F.) pe Gomata *cel* popă (H.)

---

de adjective-epitete care precedă substantivul, dar ele pot fi considerate excepții. Aici *nu ne vom ocupa decît de regula generală: or, ea spune că adjectivul urmează imediat după substantiv.* Cu toate acestea, exprimarea raportului nu constă doar în această regulă a poziției; între cele două cuvinte se intercalează un *i*, care se atașează la primul din cele două. Astfel, pentru a adăuga adjectivul *buzurg* « mare » la substantivul *șâh* « rege » sau *pîl* « elefant », vom spune:

Șâh-i buzurg, rex magnus;

Pîl-i buzurg, elephas magnus.

Or, acest *i*, așezat între substantiv și adjectiv este de asemenea semnul genitivului. Cînd un substantiv este complementul altuia, îl urmează ca și adjectivul, iar *i*, numit izâfet, separă cele două cuvinte, adăugîndu-se la primul dintre ele; astfel, se zice:

Pîl-i șâh, elephas regis;

Pîl-i buzurg, elephas magnus.

Astfel, persana asimilează în modul cel mai complet genitivul adjectivului sau adjectivul genitivului; avem una și aceeași construcție, una și aceeași formă gramaticală pentru a exprima raportul dintre un substantiv și alt substantiv sau adjectiv care îl determină" (*à l'adjectif = adjectivului*, completat după original — *n.ed.*).

[106] Vullers, *Institutiones linguae persicae*, ed.2, p. 165.

Kâra *hya* Nadhitabirahyâ = { Exercitus ὁ Nadhitabiri (B.) / Exercitus ὅς Nadhitabiri (F.) / Oaste *a* Nadhitabirului (H.) }

Bopp și d. Feer au amîndoi dreptate, dar nu deopotrivă. Zendicul *ya*, ahemenidicul *hya* sau *tya* sînt ὁ și sînt ὅς totodată, dar nu în același grad. Natura a r t i c l u l u i predomnește asupra naturei p r o n u m e l u i. Nesocotind această predomnire, d. Feer ar putea traduce pe albanezul *ștăpi e-bardh* « maison *la*-blanche » prin: « maison *qui* blanche », întocmai precum traduce pe zendicul *ahmi nmânê yaḍ Mâzdayaçnôis* prin: « dans cette maison *qui* mazdayasnienne ».

§ 50. Limbele eranice, luate în totalitatea lor, posedă dară doi articoli definiți:

1° Un articol substantival postpozitiv, după formula S+*s* [107];

2° Un articol adjectival prepozitiv, după formula *a*+A, carele funcționează în același timp ca:

3° Articol genitival după formula α + S sau α + S + *d*.

Pozițiunea normală a substantivului în aceste limbe, ca și la daco-epiroți, este de-naintea adjectivului, după formula S A.

Mai rămîne cestiunea: eranii cunosc ei oare reduplicarea articlului definit?

§ 51. Cu toată insuficiința mea personală mărturisită, mi se pare a fi surprins formula daco-epirotă *homo-ille ille-bonus* în renumita retorică persiană « Heft Qolzum », unde se zice:

« La perși nu există nici o diferință formală între construcțiunea substantivului cu genitivul și între acea cu adjectivul. *Ghulam-i g'uvân* însemnează deopotrivă « robu-l tînăr » și « rob al-tînărului ». La c e i v e c h i însă, în construcțiunea cu adjectivul se scria un *î*, pe cînd în acea cu genitivul un simplu *i*, de exemplu *ghulam-î g'uvân* « robu-l tînăr » lîngă *ghulam-i g'uvan* « rob al-tînărului » [108].

675

Lungul *î* reprezintînd doi *i*, v e c h i u l persian *gulam-î g'uvân* = *gulam-i i-g'uvân* revine literalmente la românul *robu-l cel-tînăr*, și mai bine încă la albanezul *sklav-i i-ri*, unde între ambii articoli nefiind nici o deosebire fonetică, nemic n-ar împiedeca contracțiunea lor în *sklav-î ri* sau *sklav î-ri*.

Cît privește întrebuințarea lui *i* la persiani ca articol substantival postpozitiv, ea se învederează mai cu seamă în așa-numitul « izâfet de respect ». O frază ca: « G'anâb-*i* Mohammed khân-*i* emir nizam-*i* etc. » nu s-ar putea traduce literalmente decît prin: « excellence-*la* Mohammed prince-*le* généralissime-*le* » [109]. *Mard-i* = « omu-l », fără nici un adjectiv, însemnează: « homme par excellence »... [110]

§ 52. O reduplicare necontestabilă a articlului în construcțiunea substantivului cu adjectivul, după formula S+*s a*+A sau S+*s* α+S, ni se prezintă în dialectul curdic.

---

[107] T r u m p p, *Die Stammbildung des Sindhi*, în *Zeitschr. d.d. morgenl. Ges.*, t.16, p. 163, crede a recunoaște un fel de articol postpozitiv și-n limba sindhì, dialectul neoindian cel mai apropiat de limbile eranice, iar mai ales de cea afgană.

[108] R ü c k e r t, *Grammatik, Poetik und Rhetorik der Perser*, Gotha, 1874, p.44.

[109] C h o d z k o, *Grammaire persane*, p. 160.

[110] Cfr. R ü c k e r t, *op. cit.*, p. 37.

Exemple din texturile lui Justi:

djil-*i* *di*-khou = haine-*le* *ale*-sale;
dijmin-*i* *d*-khou = dușmani-*i* *ai*-săi;
ach-*i* *d*-vé = moar'-*a* *a*-voastră;
bra-*ê* *t*-wân = frați-*i* *ai*-lor;
pôz-*ê* *d*-jäzmâna = vîrfuri-*le* *ale*-papucilor;
kôn-*ê* *d*-mêrâna = cortu-*l* *al*-vitejilor;
lyng-*e* *de*-myn = picioare-*le* *ale*-mele;
ling-*e* *d*-hasba = picioare-*le* *al*-cailor... [111]

676 Tot așa în citațiunile lui Lerch: *gund-i-d khuda*, *tâ'ife-i-d Izid-i-d Vân-i* etc., unde el postpune ambii articoli primului membru al construcțiunii, noi vedem:

gund-*i* *d*-khuda = sate-*le* *ale*-sale;
tâ'ife-*i* *d*-Izid-*i* *d*-Vân-*i* = triburi-*le* *ale*-izidi-*lor* *ai*-Vanu-*lui* etc. [112]

În *tâ'ife-i d-Izid-i* = «triburi-*le* *ale*-izidi-*lor*» ne întîmpină chiar o triplicare a articlului în construcțiunea bimembră a substantivului cu genitivul, întocmai ca în sintaxa daco-epirotă.

Toate acestea însă ar trebui studiate mai de aproape și urmărite mai departe, ceea ce trece peste competința noastră personală.

Înainte de a termina, ne mai așteaptă capitolul cel promis mai sus despre

IX. Genitivo-dativ

§ 53. Să declinăm pronumele personal «eu» la dativ și la genitiv din ambii numeri în limbele sanscrită, elenă, latină, germană modernă, litvană și paleoslavică pe de o parte, iar pe de alta în limbele română și albaneză.

Să observăm însă mai de-nainte că românește genitivul singular al primelor două persoane s-a înlocuit în uz prin pronumii posesivi *meu* (meus) și *tău* (tuus), la plural prin *nostru* (noster) și *vostru* (voster), astfel că formele genitivo-dative s-au păstrat numai în genitivii enclitici: din parte-*mi*, din parte-*ți*, din parte-*ne*, din parte-*vă*, cari sînt foarte dese mai cu seamă în cărțile vechi, fie după substantiv articulat, fie după cel nearticulat: bunătatea-*le*, brâulu-*ți*, toiagulu-*ți*, frățioru-*vă*, frate-*vă*, muieriloru-*vă*, părințiloru-*și* etc. [113]; în volumul lui popa Grigorie: morți-*vă* (12), părinți-*vă* (13), lémneloru-*vă* (3), voia-*ne* (242)...

Iată acum declinațiunea în cestiune:

677

Singular

	Sanscrit	Elen	Latin	Gotic	Germ.mod.	Litvan	Slavic	Român	Alb.
Gen.	mama mè	ἐμεῖο ἐμοῦ μοῦ	mei	meina	meiner mein	manεs	mene	'mi	mua
Dat.	mahyam mè	ἐμίν	mihi	mis	mir	man	mŭnè		

[111] Jaba—Justi, *op. cit.*, p. 168.
[112] Lerch, *loco cit.*, p. 212—3.
[113] Cipariu, *Principia*, p. 136.

Plural

G. asmâkam	ἀμμέων	nostri	unsara	unser	musu	nasŭ	ne neve
nas	ἡμείων	nostrum					
	ἡμέων						
	ἡμῶν						
D. asmabhyam	ἄμμιν	nobis	unsis	uns	mums	namŭ	
nas	ἡμῖν						

Acest tabel ne spune că:

1°. Grupul daco-epirot diferă în astă privință de toate limbele greco-italice, germanice și leto-slavice;

2°. În limba sanscrită se poate însă întrevede rudimentul fenomenului în cestiune, căci alături cu neşte terminaţiuni distinse, *mama* și *asmâkam* pentru genitiv, *mahyam* și *asmabhyam* pentru dativ, ni apare pentru genitiv și dativ la singular o formă comună *mê*, pentru genitiv și dativ la plural o formă comună *nas*.

Tot așa pentru persoana a doua a pronumelui personal limba sanscrită are pe *tê* pentru genitiv și dativ la singular, iar pe *vas* la plural; și Bopp profită de această ocaziune spre a observa că dativul în sintaxa sanscrită se întrebuinţează adesea în loc de genitiv chiar în declinaţiunea nominală[114].

Să se mai noteze că-n dialectele pracrite și-n limba pâli, toate derivate din aceeași tulpină cu sanscrita chiar pe teritoriul Indiei printr-o dezvoltare ulterioară, genitivul și dativul formează | regularmente unul și acelaşi caz, 678 adecă în loc de dativ se întrebuinţează genitivul[115].

Iată deja un început de lumină.

§ 54. În tabelul de mai sus ni-a fost peste putinţă a declina pronumele personal la celţi, deoarece ei au pierdut desinințele cazuale pronominale; cum că însă la dînșii genitivul niciodată nu se confunda cu dativul, probă este declinaţiunea celtică a substantivelor, bunăoară:

Athir—tată

Singular	*Plural*
Gen. ath*ar*	athr*e*
Dat. ath*ir*	athr*aib* [116]

Dul — creatură

Gen. dul*o*, dui*le*	dul*a*, du*le*, dai*l*
Dat. dul*i*, dui*l*	dul*ib* [117].

§ 55. Pînă aci, sub raportul identităţii genitivului cu dativul în grupul daco-epirot, noi am constatat o asemănare numai în limba sanscrită, și mai cu seamă în dialectele pracrit și pâli, mai importante decît chiar sanscrita prin aceea de a fi fost adevăratele limbe p o p o r a n e, iar nu numai l i t e r a r e, ale Indiei antice.

---

[114] B o p p, *Vergl. Gramm.*, § 329, nota. — Cfr. K u h n, *Zeitischrift f. vergl. Sprachforschung*, t. 15, p. 420 și urm.

[115] B u r n o u f et L a s s e n, *Essai sur le Pali*, Paris, 1826, p. 168.—Cfr. L a s s e n, *Institutiones linguae pracriticae*, Bonn, 1837, p. 229.

[116] E b e l, *Die celtische Declination*, în K u h n, *Beiträge*, t. 1, p. 155—87.

[117] S t o k e s, *Die irische Declination*, *ibid.*, p. 333—35.

Fenomenul devine și mai pronunțat la erani.

În vechea limbă persică, descifrată de pe lespezile de la Murghâb, Behistân, Alvend, Susa și Persepolea, nu există decît un singur caz dativ-genitiv, o singură terminațiune, și aceasta în toate părțile declinabile ale cuvîntului și-n toți numerii, la singular ca și la plural, în numi ca și-n pronumi.

Acea desinință genitivo-dativă la singular variază după teme, și anume:

679 1. În temele bărbătești finite cu *a*, terminațiunea cazuală este *hya*, precum: *Khsayârsa-hyâ (Xerxis* și *Xerxi)* sau *Dârayavusa-hyâ (Darii* și *Dario)*:

2. În temele bărbătești finite cu *i* sau *u*, acestea din urmă cresc la *ai* sau *au*, adăugîndu-se *s*, precum: din *K'ur-u*—*K'ur-au-s (Cyri* și *Cyro)*, din *Fravart-i* — *Fravart-ai-s (Phraortis* și *Phraorti)*;

3. În temele femeiești finite cu *i*, terminațiunea dativo-genitivă este *yâ*, precum: din *d'ipi* — *d'ipi-yâ (scripti* și *scripto)*, din *bumi'i* — *bum'i-yâ (telluris* și *telluri)*.

La plural desinința dativo-genitivă este *âm* și *nâm*.

Pronumele personal de prima persoană *adam* are la genitiv și la dativ singular *manâ*, în forma enclitică *maiy (mei* și *mihi)*, la plural *amâkham (nostrum* și *nobis)*[118].

Într-un cuvînt, antica declinațiune persică prin identitatea dativului cu genitivul nu diferă întru nemic de declinațiunea tipică daco-epirotă.

Graiul neopersian, deși derivă mai directamente decît de aiuri din persica inscripțiunilor cuneiforme, totuși a pierdut identitatea genitivului cu dativul.

De asemenea limba osetă.

În ambele aceste dialecte eranice desinințele cazuale sînt însă de o origine relativamente modernă [119].

În așa-numitele dialecte medio-persice, ca huzvareș și pehlevi, confuziunea între dativ și genitiv este încă foarte obicinuită[120].

§ 56. Identitatea genitivului cu dativul reapare pe deplin în limba armeană.

680 Astfel armenește:

	Singular	*Plural*
	Air — bărbat	
Gen.	ar*rn*	ar*anț*
Dat.	ar*rn*	ar*anț*
	Khoir — soră	
Gen.	khê*rr*	khê*rț*
Dat.	khê*rr*	khê*rț*
	Mair — mumă	
Gen.	maur	maur*ț*
Dat.	maur	maur*ț*

---

[118] S p i e g e l, *Die altpersische Keilinschriften, Uebersetzung, Grammatik und Glossar*, Leipzig, 1862, p. 153—161.

[119] Fr. M ü l l e r, *Die Declination des Neupersischen und Ossetischen*, în K u h n's *Beiträge*, t.5, p.99: « *Die Flexions-elemente, sowohl Zahl- als Casuszeichen, sind als solche späteren Ursprungs* ».

[120] H ü b s c h m a n n, *Zur Casuslehre*, p. 329—30.

În pronumi, limba armeană are un dativ separat de genitiv; nu însă într-un mod sistematic, ci numai la singular, pe cînd la plural ambele cazuri se identifică ca și-n declinațiunea nominală, afară de primii doi din pronumii personali[121].

Vorbind despre acest fenomen, d. Fr. Müller observă cu drept cuvînt că: «*prin coincidința absolută a genitivului cu dativul limba armeană se întîlnește întocmai cu persica ahemenidică, terenul pentru ambele fiind pregătit în această privință de către sanscrita*» [122].

§ 57. În limba zendică genitivul nu se confundă cu dativul.

Totuși declinațiunea pronominală ni oferă chiar aci următoarele exemple de identitatea ambelor cazuri:

Azĕm — eu

	Singular	*Plural*
Gen.	*mê* și *môi*	
Dat.	*mê* și *môi*	

Tûm — tu

681

Gen.	*tôi*, *tê*	*vô* și *ve*
Dat.	*tôi*, *tê*	*vô* și *ve*

Pronumele reflexiv

Gen.	*hê*, *hôi*
Dat.	*hê*, *hôi*

Aceste exemple din limba zendică sînt cu atît mai remarcabile, cu cît în aceeași pronumi — fără a mai vorbi de celți — elenii, latinii, germanii, slavii și litvanii separă pe genitiv de dativ, și anume:

Eu

	Singular		*Plural*	
	Dativ	Genitiv	Dativ	Genitiv
Grec.	ἐμίν	μοῦ		
Lat.	mihi	mei		
Got.	mis	meina		
Slav.	mŭnĕ	mene		
Litv.	manεs			

Tu

Grec.	τεϊν	τεοῖο	ὔμῖν	ὐμμέων
Lat.	tibi	tui	vobis	vestri, vestrum
Got.	thus	theina	izvis	izvara
Slav.	tebĕ	tebe	vamŭ	vasŭ
Litv.	taw	tawεs	jums	jusu

---

[121] P e t e r m a n, *Gramm.*, p. 166 și urm.

[122] Fr. M ü l l e r, *Beiträge zur Declination des armenischen Nomens*, Wien, 1864, p.4.

Pronumele reflexiv

Grec.	ἑίν	εἷο οὗ
Lat.	sibi	sui
Got.	sis	seina
Slav.	sebě	sebe
Litv.	saw	sawęs

682 Să mai adăugăm că-n zendica nu rareori se confundă genitivul cu dativul chiar în declinațiunea nominală, deși există ambele cazuri [123].

§ 57. Cu modul acesta, numai în limbele indo-eranice noi am putut regăsi, mai mult sau mai puțin, caracteristica identitate a genitivului cu dativul la singular și la plural.

O singură excepțiune serioasă în astă privință, dar parțială, ne prezintă identitatea genitivului cu dativul la dual în limba elenă, despre care vezi mai sus, §-ul 38; excepțiune cu atît mai interesantă, cu cît ea coincidă cu alte particularități comune așa-zicînd traco-greco-eranice.

La prima vedere, tot într-un mod parțial, s-ar părea că fenomenul va fi existat și-n limba paleoslavică.

Dobrowsky zice foarte categoric: «Dativo utuntur frequentissime Slavi veteres pro Genitivis, qui a Substantivo reguntur», și aduce cîteva exemple ca: свѣтъ человѣкѡмъ, млеко стадꙋ, верси горамъ etc., unde ar fi trebuit: человѣкъ, стада, горъ [124]. Deja mai de-nainte, Alter adunase sute de specimene analoage, din cari însă rezultă că paleoslavica împărtășea această întrebuințare a dativului pentru genitiv cu greaca [125], iar prin urmare — lipsind ceva asemenea în toate dialectele slavice fără deosebire — o datorea anume influinței literare sau, mai bine, imitațiunii bisericești a modelurilor grece. Ș-apoi, ca limbă balcanică, ea nu putea să nu îndure, pe lîngă acțiunea greacă, pe acea română și albaneză [214].

§ 58. Pentru a completa observațiunile de mai sus, sîntem datori a stabili aci o distincțiune foarte oportună între coincidința sintactică a genitivului cu dativul și între coincidința morfologică propriu-zisă.

683 În coincidința sintactică, ambele cazuri există în același timp, dar se confundă uneori în uz, întrebuințîndu-se unul în loc de cellalt.

În coincidința morfologică, unul din cele două cazuri reușește a înghiți pe cellalt, devenind ambele în formă un singur caz, dacă nu în totalitatea declinațiunii, cel puțin într-o sferă declinativă oarecare.

Coincidința morfologică presupune neapărat o fază anterioară sintactică, dar nu este tot una cu dînsa, de vreme ce coincidința sintactică poate să se oprească pe loc, să rămînă într-o stare așa-zicînd fluidă, fără a se consolida într-o formă gramaticală precisă.

Din acest punct de vedere, coincidința morfologică perfectă totală există în grupul daco-epirot, armean, vechi persan și-n limbele pracrită și pâli; coincidința morfologică perfectă parțială, pe lîngă cea sintactică, se observă în sanscrita, în zendica și-n greaca: în paleoslavica, chiar dacă n-am admite influință greacă, totuși nu este decît o coincidință curat sintactică.

---

[123] Hübschmann, *op. cit.*, p. 220, 273—4.

[124] Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae*, Vindobonae, 1822, p. 629.

[125] Alter, *Philologisch-kritische Miscellaneen*, Wien, 1799, p. 35—69: «Ueber den Gebrauch des Dativs anstatt Genitivs in der Griechischen und Slawischen Sprache».

§ 59. În limba sanscrită, deşi în pronumii personali, genitivo-dativul *nas* şi *vas* pot să fi fost originarmente nu dativi, ci genitivi, deoarece au trecut numai ca genitivi la slavi, în genere însă dativul este acela care se ia drept genitiv.

Din contra, în limbele pracrită, pâli, persică antică şi armeană, ca şi-n cazurile citate mai sus din declinaţiunea pronominală zendică, genitivul este acela care se ia drept dativ.

Cum oare să fi fost în prototipul daco-epirot: aşa ca în sanscrita? ori aşa ca în celelalte dialecte indo-persice?

Un indice de lumină s-ar părea a ni da limba română, al căriia genitivo-dativ plural *-or* este evidamente genitivul latin *-orum*; din nenorocire însă, valoarea acestui indice se paralizează prin terminaţiunea genitivo-dativă plurală *-ve* al albanezilor, care este un învederat dativ, după cum am văzut mai sus, în §-ul 38.

Cestiunea se complică şi mai mult din cauza unui text foarte preţios, chiar în limba cea autoctonă a Peninsulei Balcanice, aceea pe care noi — pentru a ne feri de controversă nominală — am numit-o daco-epirotă, dar al căriia numele mai propriu este t r a c i c ă. 684

Actele sîntului Filip, episcopului de Eraclea în secolul IV, ne spun că un sat în Tracia, aproape de Adrianopole, se numea *Gestistyrum*, ceea ce în limba locuitorilor însemna *locus possessorum*: «villa qua s e r m o n e p a t r i o *Gestistyrum*, interpretatione vero latinae linguae *locus possessorum* vocatur» [126].

Fiindcă latineşte se putea zice deopotrivă bine «locus possessorum» şi «possessorum locus», traducătorul latin nu era împiedecat de a întrebuinţa inversiunea cea mai corespunzătoare vorbei compuse tracice, astfel că-n cuvîntul «gestistyrum» prima jumătate se referă la «locus», iar a doua la «possessorum».

Noi descompunem totalitatea în *gest-i-styrum*.

Pe *gest-i-* îl lăsăm pentru §-ul următor.

Styrum = «possessorum» ni se prezintă ca genitiv la plural în limba tracică de lîngă Adrianopole.

Cuvîntul trebui descompus în *styr-um*.

Finalul *um* este desininţa genitivului plural, în limba sanscrită *âm*, în zendica *am*, în elena ων, în latina *um*, în litvana *û* din *um*, în persica inscripţiunilor cuneiforme *âm*.

Scăderea lui *â* la *u* din *âm* în *um* s-a operat la traci, ca şi la latini şi la litvani, prin asimilaţiune de labialism sub influinţa lui *m* [215].

Aşadară în declinaţiunea tracică de pe lîngă Adrianopole, ca şi la perşi, la armeni şi-n limbele zendică, pâli şi pracrită, pentru cazul genitivo-dativ, cel puţin la plural, va fi servit desininţa proprie genitivului, precum este pînă astăzi în declinaţiunea română.

Dar ce să facem atunci cu albanezul *-ve* = gr. -φι? 685

Plecînd de la coincidinţa sintactică, constatată mai sus, în §-ul 58, ca fază anterioară coincidinţei morfologice propriu-zise, noi ajungem la concluziunea că-n diversele dialecte ale aceleiaşi limbe a putut să se-ntîmple o fixare

---

[126] *Acta SS. Bolland.* ad XXII Oct. IX. p. 551, ap. T o m a s c h e k, *Ueber Brumalia und Rosalia*, în *Sitzungsber. d. Wien. Akad.*, phil.-hist. Cl., t. II (1868), p. 382.

diversă a ecuivocității primitive comune, astfel că-n unele genitivo-dativul s-a format din genitiv, în altele din dativ. Ceva mai mult. Nu e cu neputință chiar o diversitate între singular și plural, sau între plural și dual. Pe cînd genitivo-dativul plural albanez *-ve* indică prioritatea dativului, genitivo-dativul albanez singular *-ig* pare a fi, din contra, un genitiv.

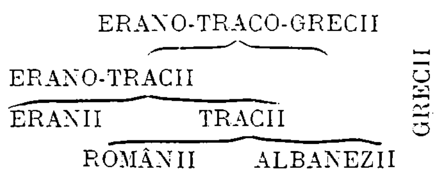
§ 60. Locuțiunea tracică *gestistyrum* = « locus possessorum », un adevărat tezaur prin aceea că ne oferă u n i c u l rest gramatical, iar nu numai lexic, al limbei autoctone a Peninsulei Balcanice, noi l-am descompus în §-ul precedinte în *gest-i-styrum.*

« Locus possessorum » ar fi albanește « vănd *i*-zotărinïevet », românește: « loc *al*-stăpînilor ». În « gest-*i*-styrum », adecă « gest *i*-styrum », ne întîmpină dară articlul prepozitiv genitival al grupului daco-epirot, și anume albanezul *i*-, perfectamente identic cu eranicul *i*-.

X. A doua concluziune

§ 61. Lupta între teoria linguistico-genealogică a lui Fick și teoria linguistico-geografică a lui Johannes Schmidt nu s-a terminat încă [127]. Relațiunile diferitelor grupuri ale familiei ario-europee unul către altul mai rămîn deocamdată tot în stare de problemă. Așa-numitele « unitate indo-eranică », « unitate greco-italică », « unitate slavo-leto-germanică », iar cu atît mai mult încă « unitatea ariană asiatică » și « unitatea ariană europee », cari se păreau așezate pe o temelie de granit, au primit succesivamente atîtea loviri, și neşte loviri atît de serioase, încît o sentință între cei doi antagoniști trebui
686 suspensă pînă la o reviziune prealabilă foarte scrupuloasă | a procesului întreg. În așteptare, fiecare linguist este dator a completa dosarul; și cine știe, dacă nu cumva rezultatul cel definitiv va fi un fel de compromis între ambele teorie [216].

Studiul de față ar face a se bănui existința unui grup linguistic primar e r a n i c o - t r a c o - g r e c, din care erano-tracii și grecii s-ar fi desfășurat ca două grupuri secundare, de unde apoi erano-tracii s-au mai împărțit în alte două grupuri terțiare; adecă:

Această genealogie *à la Fick* n-ar respinge însă întîlniri mai mult sau mai puțin caracteristice între erani și indi, între greci și itali, între traci și slavi, din considerațiuni geografice *à la Schmidt* [217]. Mai mult decît atîta. Grupul primar eranico-traco-grec întreg a putut, prin vecinătate, să sufere dintr-o epocă imemorială o influință foarte pronunțată a familiei linguistice semitice, în care noi găsim, de asemenea, și post-articulare substantivală, și pre-articulare adjectivală, și reduplicarea articlului, și articlul genitival, ba pînă și construcțiunea normală « substantiv + adjectiv », afară numai de coincidința formală între genitiv și dativ, născută — probabilmente — în India. Zic: « pînă și construcțiunea normală substantiv + adjectiv », căci

[127] Cfr. P e z z i, *Glottologia aria recentissima*, Roma, 1877, p. 172—185.

acest fenomen ar căpăta o mare însemnătate în cazul ce ne preocupă, dacă s-ar admite definitivamente argumentațiunea d-lui Bergaigne, cum că spiritul general al limbelor ario-europee cere construcțiunea contrarie: « adjectiv + substantiv »: « le terme qualifiant précède le terme qualifié » [128].

Pe cît timp linguiștii n-au studiat într-un mod comparativ grupurile daco-epirot, eranic și grec, iar mai cu seamă primele | două, Ewald căuta la 687 semiți originea articlului postpozitiv armean [129]. Steinthal urmărea tot acolo articlul prepozitiv zendic sau izâfetul persian[130], după cum o mai face chiar astăzi d. Sayce [131], pe cînd d. Justi explică iarăși prin semitism articlul genitival curdic [132]. În adevăr, toate aceste fenomene sînt semitice din tulpină, căci ele se regăsesc pînă la un punct și-n familia linguistică hamitică, cealaltă ramură a proto-familiei semitico-hamitice [133]. Rămîne însă constatat că nu eranii în parte, nici tracii sau grecii, ci numai doară grupul primar eranico-traco-grec este acela care, printr-un primordial contact geografic, a putut să primească acest altoi semitic.

Oricum ar fi, în sînul familiei linguistice ario-europee, daco-epiroții, grecii și eranii, mai ales însă eranii și daco-epiroții, ni se înfățișează într-o legătură reciprocă atît de strînsă, atît de intimă, încît trăsurele lor comune, studiate cu tot dinadinsul, parte pe terenul morfologic și sintactic, parte pe cel fonetic și lexic, pe care noi l-am înlăturat din cercetările de mai sus, după ce i-am consacrat altă dată un studiu separat[134], ar arunca o viuă lumină tocmai asupra punctului așa zicînd asiatico-european, unde — în regiunile Pontului — arii din Asia se ciocnesc cu arii din Europa.

[128] Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale*, în *Mémoires de la Société de linguistique*, t.3 (1875), p. 24.

[129] Ewald, *Sprachwissenschaftliche Abhandlungen*, Göttingen, 1861, part. 1, p.2, part. 2, p. 66.

[130] Steinthal, *De pronomine relativo*, Berlin, 1847, p.66, 67, 81.

[131] Sayce, *Principles*, ed.1, p. 175, 180.

[132] Jaba—Justi, *op. cit.*, p. 168.

[133] Cfr. Halévy, în *Revue de linguistique*, t.3(1869), p. 178—80.

[134] Hasdeu, *Fragmente pentru istoria limbei române*, I—II, București, 1876. Vorbind despre primul din acele *Fragmente*, d. N. Caix, în *Giornale di filologia romanza*, t.1, p.55, observă: « *Ogni romanista leggerà con grande interesse le sue dimostrazioni com'è per questa di* ghiuj *che, anche prescindendo dall'origine tracia, può dirsi una dotta ed acuta illustrazione basata sopra dati e testimonianze di cui il lessicologo dovrà in ogni modo tener conto* »*.

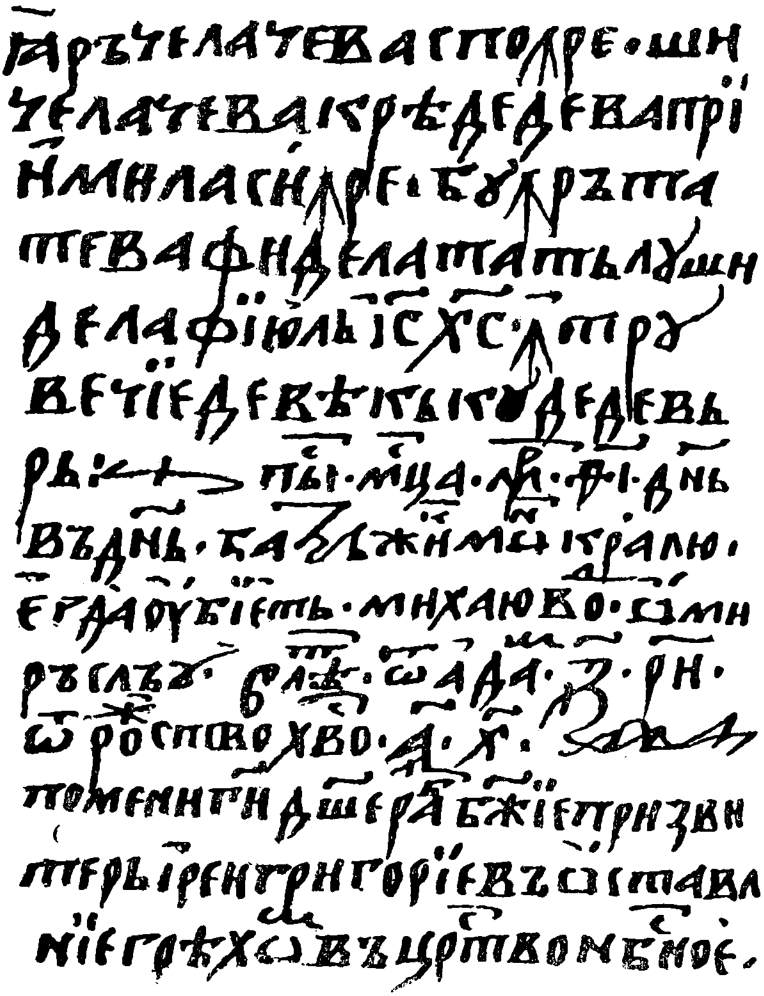
*„Orice romanist va citi cu mare interes demonstrațiile sale, ca, de pildă, cea despre *ghiuj*, care, chiar lăsînd la o parte originea sa tracică, poate fi socotită o ilustrație doctă și subtilă, bazată pe date și mărturii de care lexicologul va trebui în orice caz să țină seamă" *(n.ed.)*.

POST-SCRIPTA

I

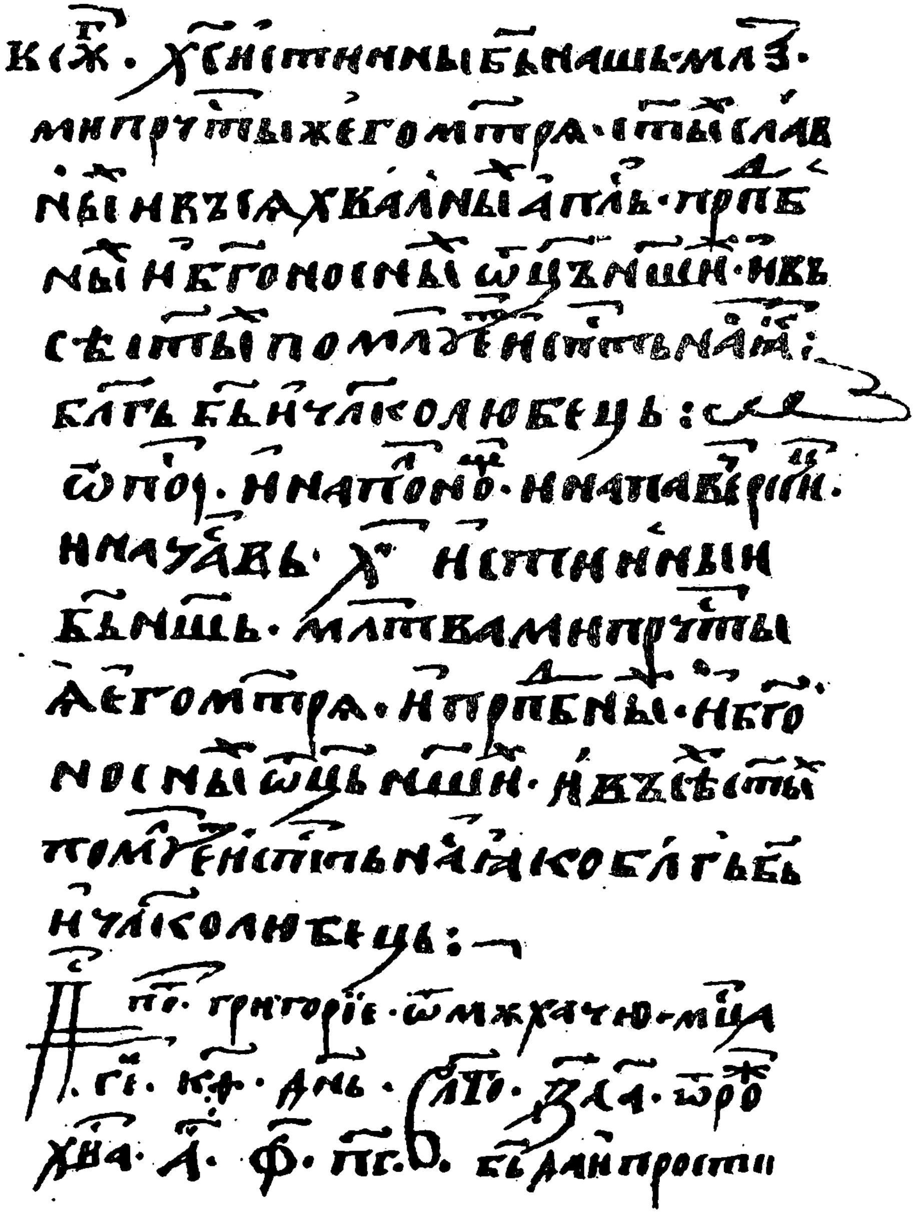
SPECIMENE PALEOGRAFICE

§ 1. Vom da primul loc paginei pe jumătate române și pe jumătate slavone, în care popa Grigorie, terminînd Legenda Duminicei, vorbește despre moartea lui Mihai Viteazul:

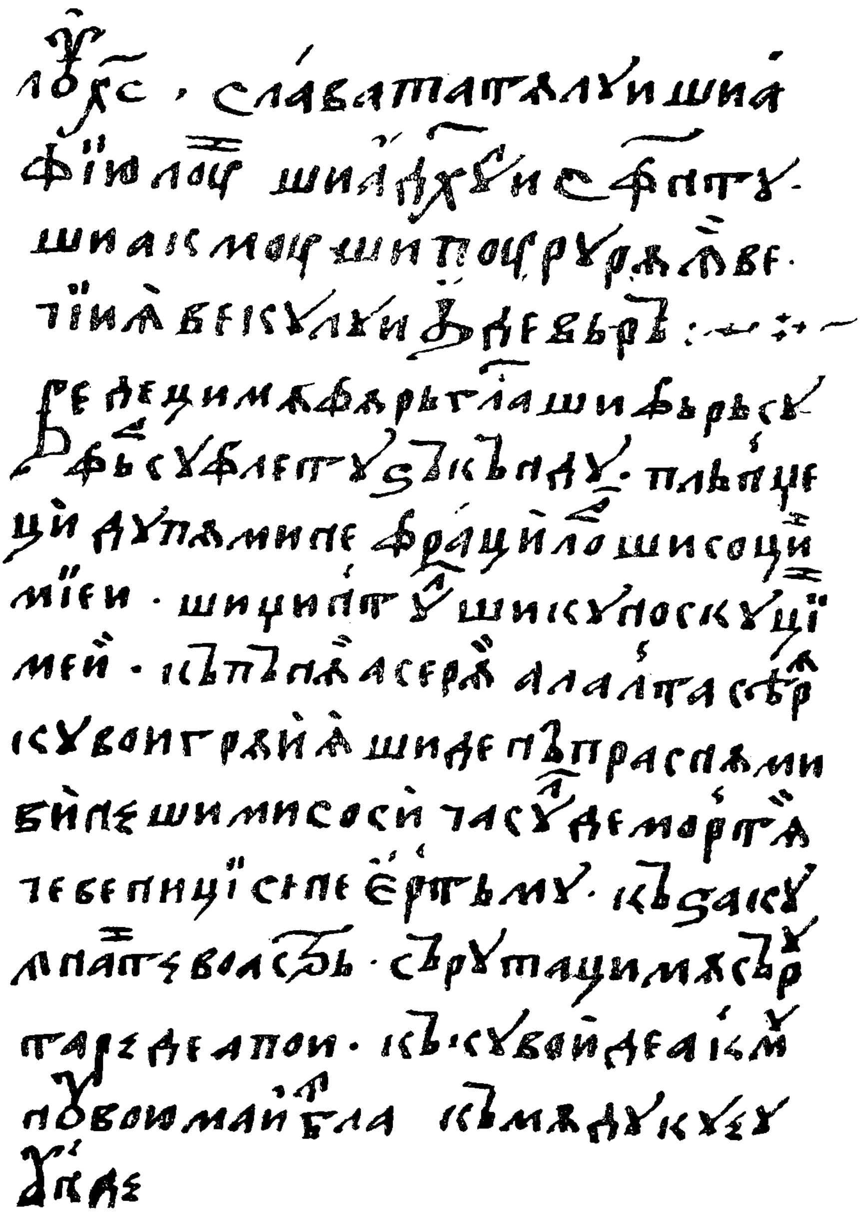
NB. Vezi mai sus, între Texturi măhăcene, pag. 54 și 65. Cerneală foarte neagră. Hîrtie groasă gălbuie.

§ 2. Urmează pagina numai slavonește, foarte importantă prin data precisă « 1583 »: 692

NB. Vezi mai sus, pag. 1, § 2. Hîrtie nu prea groasă, dar foarte afumată. Cerneală mai mult neagră. În rîndul 1, всжг. χ, în rîndul 7, ѿтпоуст. и și al doilea и, în rîndul 8 inițialul и și apoi χ sînt scrise cu roșu.

693 § 3. Terminăm, ca specimen paleografic din Texturi bogomilice, prin pagina unde se încheie «Călătoria Maicei Domnului la iad» și se începe «Cugetări în ora morții»:

NB. Vezi mai sus, p. 366 și 449. Hîrtie gălbuie nu prea groasă; cerneală rădăcinie. În rîndul 5, Б e scris cu roșu.

II

VARIANTURILE SLAVICE ȘI ITALIANE ALE BALADEI «CUCUL ȘI TURTURICA»

§ 1. Oricit de bogată s-ar părea colecțiunea varianturilor baladei « Cucul și turturica », pe cari le-am utilizat — p. 501—566 — în studiul meu asupra acestui admirabil altoi eretic al literaturei noastre poporane: vreo 16 exemplare europeane și 2 asiatice, totuși mi-a[u] mai scăpat din vedere vreo cinci: 3 slavice și 2 italiane; cele de-ntîi, prin uitare, căci sînt cuprinse în nește cărți pe cari le-am citit și citat de zecimi de ori; celelalte, cată s-o mărturisesc, prin curată neștire.

Noile varianturi nu schimbă întru nemic concluziunile mele, trase cu multă pază dintr-un material atît de avut. Din contra, ele le mai întăresc, probînd încă o dată cum că leagănul european al baladei în cestiune este anume în regiunea dunăreană și nu poate fi decît bogomilic.

Să reproducem mai întîi:

I. VARIANTURILE ITALIANE

§ 2. Dd. Casetti și Imbriani au cules în regatul neapolitan următorul cîntec, pe care-l vom formula prin I[1]:

— Dimmi, palomma, dove ai lu niro?	*— Spune-mi, turturică, unde-ți faci cuibul?*
Dimmi, palomma, se ssi po' pigliare?	*Spune-mi, turturică, dacă s-ar putea lua?*
— Si tu ti fai auciello pe'volare,	*— De t-ei face pasăre ca să zbori,*
I'mmi fazzo valente cacciatore;	*Eu m-oi face voinic vînător;*
Si ti fai pesce, e ti jetti a lu mare,	*De t-ei face pește să te-arunci în mare,*
I'mmi fazzo valente pescatore;	*Eu m-oi face voinic pescar;*
Si tu pigl' 'na lanza pe'mmi ferire,	*De t-ei face lance ca să mă lovești,*
I'mmi fazzo'nu marmoro duro ...[1]	*Eu m-oi face marmură tare!*

Elementul pasiv este aci T u r t u r i c a, întocmai ca în variantul român A, ceea ce nu se găsește nici într-un alt variant. Ceva mai mult. Din prima întrebare: « unde-ți faci cuibul? » rezultă că elementul activ este anume

[1] C a s e t t i e I m b r i a n i, *Canti popolari delle provincie meridionali*, Torino, 1871, p. 187.

C u c u l, iarăşi întocmai ca în variantul român A, căci se ştie credinţa poporană universală: « préservez votre nid du coucou »[2].

Cîntecul de mai sus a străbătut dară în Italia de-a dreptul de pe Peninsula Balcanică, iar nu din Provenţa; poate anume prin coloniele albaneze, stabilite de secoli în regatul neapolitan. Această ipoteză e cu atît mai legitimă, cu cît tot pe acolo s-a cules un al doilea variant italian — I^2 — publicat de asemenea de dd. Casetti şi Imbriani, cari — atît de cunoscători — nu i-au găsit totuşi nici o paralelă în restul Italiei.

696 Iată-l:

Surge mme fici pe'scappà la vita.	*Mă făcui şoarece ca să-mi scap viaţa,*
Lu mmiu amore sse fice gattarella;	*Amorul meu s-a făcut pisicuţă;*
E iu mme finsi aucellu de partita,	*Eu mă prefăcui pasăre de trecere,*
Lu mmiu amore sse finse rendinella;	*Amorul meu s-a prefăcut rîndunică;*
E iu farcone e idda calamita;	*Eu fier, şi dînsa magnet;*
Jeu cacciatore e issa cacciuttella:	*Eu vînător, şi ea vînat...*
Cchiù de'n annu la ficemu'sta vita,	*Mai bine d-un an am dus acest trai,*
Aimè quantu sse pate pe'na bella!...[3]	*O! cîte se pat pentru o frumoasă!*

Gentilă imitaţiune, mult mai modernă! Dialogul s-a pierdut; a despărut ostilitatea între cele două elemente; ba s-au schimbat chiar rolurile, bărbatul devenind el victima fetei.

Proveninţa albaneză a celor două varianturi italiane devine şi mai probabilă, aproape sigură, prin acea împregiurare că tocmai în provincia Basilicata, pe unde se cîntă I^1, sînt peste 10 000 de albanezi; iar în provincia de Otranto, de unde s-a cules I^2, sînt vreo 7 000 albanezi, aşezaţi acolo încă din secolul XIV [4][218].

II. VARIANTURILE SLAVICE

§ 3. În Galiţia nord-vestică, acolo unde se vorbeşte numai poloneşte nu şi ruteneşte, s-a cules următorul variant al baladei Metamorfozelor, în reproducerea căruia — din nevoie tipografică — unele caractere polone specifice le vom înlocui prin cursive [219]:

697

— Choćbym ja jezdził we dnie i w nocy,	*— D-ar fi să călăresc zi şi noapte,*
choćbym wyjezdził koniowi oczy,	*D-ar fi să-mi orbească calul de drumuri,*
przecież ty musisz moją być	*Totuşi tu trebui să fii a mea,*
moję wolę wypełnić.	*Voia-mi s-o împlineşti.*
— A ja się stanę drobną ptaszyną,	*— Dar eu m-oi face pasăre mică*
będę latała gęstą krzewiną;	*Zburînd prin deasă pădurice;*
przecież ja nie chcę twoją być,	*Totuşi nu vreau să fiu a ta,*
twoję wolę wypełnić.	*Voia-ţi s-o împlinesc.*

[2] Cfr. G u b e r n a t i s, *Zoological Mythology*, London, 1872, t.2, p. 231—2.

[3] C a s e t t i e I m b r i a n i, p. 187—8.

[4] B i o n d e l l i, *Studii linguistici*, Milano, 1856, p. 60.— Cfr. A s c o l i, *Studj critici*, I, p. 81.

— Mają tu ciesle takie topory,
co wycinają lasy i bory;
przecież ty musisz etc.

— A ja się stanę małą rybeczką,
będę pływała bystrą wódeczką;
przecież ja nie chcę etc.

— Mają rybacy takie siateczki,
co wyłapują małe rybeczki;
przecież ty musisz etc.

— A ja się stanę dzikim kaczorem;
będę pływała wielkiem jeziorem;
przecież ja nie chcę etc.

— Mają tu strzelcy takowe strzelby,
co wypalają kaczorom we łby;
precież ty musisz etc.

— A ja się stanę gwiazdą na niebie,
będę świeciła ludziom w potrzebie;
przecież ja nie chcę etc.

— A ja mam litość nad ubogiemi,
sproszę ja gwiazdę z nieba ku ziemi;
przecież ty musisz etc.

— Już teraz widzę boskie urzedy,
gdzie się obrócę znajdziesz mię wszędy:
już teraz muszę twoja być,
wolę twoję wypełnić. .[5]

— Dulgherii au neşte securi,
Cu cari se taie pădurile şi codrii;
Totuşi tu trebui etc.

— Dar eu m-oi face mic peştişor
Înotînd în rîuleţul cel repede;
Totuşi nu vreau etc.

— Pescarii noştri au neşte mreji,
Cu cari prind peştişorii cei mici;
Totuşi tu trebui etc.

— Dar eu m-oi face raţă sălbatecă
Înotînd pe lacul cel mare;
Totuşi nu vreau etc.

— Vînătorii noştri au neşte puşte,
Cu cari împuşcă raţele în cap;
Totuşi tu trebui etc.

— Dar eu m-oi face o stea pe cer,
Luminînd oamenilor la nevoie;
Totuşi nu vreau etc.

— Iar eu sînt milos pentru cei săraci,
Voi ademeni steluţa pe pămînt;
Totuşi tu trebui etc.

— Acum văd şi eu ursita d-zeească:
Oriunde m-aş întoarce, tot mă găseşti! 698
Trebui dară să fiu a ta,
Voia-ţi s-o împlinesc!

Acest variant polonez — S¹ — este aproape identic cu cel româno-morav V².

Dacă ne vom aduce aminte că:

1° La româno-moravi balada Metamorfozelor nu este izolată, ci există în varianturi diverse, cari sînt o ramificaţiune a celor române propriu-zise;

2° În Galiţia ea se află numai la poloni, iar nicidecum în regiunea de jos a ţărei, unde se vorbeşte ruteneşte;

3° Nord-vestul Galiţiei se învecinează tocmai cu partea orientală a Moraviei, unde s-a adăpostit de secoli, slavizîndu-se, elementul românesc.

Concluziunea firească, ba chiar n e c e s a r ă, va fi că la poloni acest cîntec a străbătut de-a dreptul de la româno-moravi, cu trăsura specifică posterioară a metamorfozelor unilaterale, semnalată mai sus, pe pag. 515, § 11 [220].

§ 4. Junele meu amic Dr. Gaster, într-o notiţă în *Convorbiri literare* pe novembre 1879, publicată ca suplement la studiul său anterior, despre cari vezi mai sus, pag. 550, aduce un variant serbesc din Karadžić, după traducerea

[5] W. z. O l e s k a, *Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, Lwów, 1833, p.417—8.

germană: *Talvj*, *Volkslieder der Serben*, ed. 1835, t. 2, p. 7—8, ed. 1853, t. 2, p. 100—101.

În colecțiunea lui Karadžić se află însă nu un singur variant serbesc, ci două, din cari tocmai cel mai prețios nu s-a tradus nemțește.

Variantul S², cel citat de d. Gaster, iată-l textualmente:

— Ој девојко, душо моја! Отјеш ли ми љуба бити?	*— O, fetică, sufletul meu! Vrei tu să-mi fii drăguță?*
699 — Не будали, млад јуначе! Од тог не тје ништа бити; Волим итји ја у крчму, Па се створит' златном чашом, Него твоја љуба бити.	*— Nu te prosti, tînărule voinic, Una ca asta n-are să fie! Mai bine mă voi duce la cîrcimă Și m-oi face păhar de aur, Decît să fiu a ta drăguță!*
— А ја јунак млади крчмар, Па тјеш опет моја бити.	*— Iar eu, voinicul, tînăr cîrcimar, Și totuși vei fi a mea!*
— Не будали, млад јуначе! Од тог не тје ништа бити; Волим итји у кавану, Па се створит' златан филџан, Него твоја љуба бити.	*— Nu te prosti, tînărule voinic, Una ca asta n-are să fie! Mai bine m-oi duce la cafenea Și m-oi face ceașcă de aur, Decît să fiu a ta drăguță!*
— А ја јунак каведжија, Па тјеш опет моја бити.	*— Iar eu, voinicul, cafegiu, Și totuși vei fi a mea!*
— Не будали, млад јуначе! Од тог не тје ништа бити; Волим итји ја у полје, Па се створит' препелицом, Него твоја љуба бити.	*— Nu te prosti, tînărule voinic, Una ca asta n-are să fie! Mai bine m-oi duce la cîmp Și m-oi face pătîrniche, Decît să fiu a ta drăguță!*
— А ја јунак итри ловац, Па тјеш опет моја бити.	*— Iar eu, voinicul, ager vînător, Și totuși vei fi a mea!*
— Не будали, млад јуначе! Од тог не тје ништа бити; Волим итји ја у море, Па се створит' белом рибом, Него твоја љуба бити.	*— Nu te prosti, tînărule voinic, Una ca asta n-are să fie! Mai bine m-oi duce la mare Și m-oi face pește alb, Decît să fiu a ta drăguță!*
— А ја јунак танка предја, Па тјеш опет моја бити. Ил' ти тако, ил' овако, Ти си моја свакојако; Ил' ти тамо, ил' овамо, Ти си моја, од' овамо... [6]	*— Iar eu, voinicul, mreajă subțire, Și totuși vei fi a mea; Ori așa, ori altfel, Tu ești a mea în tot chipul! Ori încotro te vei duce, Tot ești a mea, vino-ncoace!*

Ca formă, acest variant e de tot modern: «cîrciumă» și mai ales «cafe-700 nea», ba nici «păhar» cu «ceașcă» n-au figu|rat, desigur, în forma cea veche, care — dintre varianturile române — se apropie mai mult de A.

---

[6] Karadžić, *Српске народне пјесме*, Viena, 1841, t. 1, p. 434—5.

Este fără comparațiune mai important variantul serbesc S^3:

Стари сједи на оранје,
Погледује на дјевојку:

— О дјевојко, битјеш моја.

— Мајде не тјеш, стари дједе!
Проврτј'тју се јагнјичицом.

— А ја старац мрки вуче,
Па тју дотји у ливаду,
Уфатитју јагнјичицу,
Просутју јој јариницу.

— Мајде не тјеш, стари дједе!
Проврτј'тју се препелицом.

— А ја старац сурли орле,
Уфатитју препелицу,
Сломитју јој кобилицу.

— Мајде не тјеш, стари дједе!
Проврτј'тју се ружичицом.

— А ја старац роми јарац,
Кудецатју уз улицу,
Тер тју огрист' ружичицу...[7]

Moșul șade pe arătură
Și se uită la o fetică.

— O, fetico, ai să fii a mea!

— Ba zău nu va fi, moșneagule,
Căci mă voi face mielușea!

— Iar eu, moșul, lup cenușiu,
Voi merge la livede,
Voi prinde mielușeaua
De-i voi scărmăna lîna!

— Ba zău nu va fi, moșneagule,
Căci mă voi face pătîrniche!

— Iar eu, moșul, vultur sur,
Voi prinde pătîrnichea,
I-oi sfîșia pieptușorul!

— Ba zău nu va fi, moșneagule,
Căci mă voi face trandafir!

— Iar eu, moșul, un țap șchiop,
Voi behăi pe uliță
Și voi roade trandafirul!...

Din cele vreo 20 de varianturi cunoscute ale baladei Metamorfozelor, acesta se întîlnește pe deplin cu variantul român P, pînă la un punct și cu variantul de asemenea român M, dar cu n i c i u n u l din celelalte varianturi, atît de numeroase și atît de ramificate în sfera provențală.

Urîciunea și răutatea elementului activ=demon, extrema rezistință a celui pasiv=înger, nicăiri nu sînt atît de pronunțate ca în aceste trei varianturi P, M și S^3, păstrate tocmai pe Peninsula Balcanică, în leagănul bogomilismului, a cărui ten|dință dualistică este aci mai bine caracterizată decît în toate celelalte varianturi. În S^3 elementul activ nici că-și dă măcar osteneala de a-și ascunde natura-i cea diabolică: el este *lup*, este *vultur*, este *țap șchiop*; el *scarmănă*, el *sfîșie*, el *roade*...

701

E de observat că-n ambele varianturi serbești rezistința elementului pasiv nu se dezminte un singur moment, persistînd pînă la sfîrșit.

Karadžić ne spune că S^3 este de la Raguza. Ultimele cercetări ale d-lui C. Jireček constată definitivamente existința în veacul de mijloc a unor colonie curat române în regiunea raguzană[8]. În poezia poporană serbă de acolo, pe de altă parte, ne întîmpină foarte des aluziuni directe, chiar topografice, la Țara Românească; de exemplu:

Када ми се Радосаве војевода одилјаше
Од својега града дивнога С е в е р и н а,
Често ми се Радосав на С е в е р и н обзираше,

[7] K a r a d ž i ć, *op. cit.*, p. 435–6.

[8] J i r e č e k, *Die Wlachen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Prag, 1879.

Тере то ми овако белу граду бесидјаме:
— Ово ми те остављам, бели граде С е в е р и н е,
Мој дивни граде,
Не знам ветје видју ли те etc.

(Cînd Radu-Vodă se depărta — de la minunatul său oraș *Severin*, — adesea Radu-Vodă își întorcea ochii către *Severin* — vorbind aceste cuvinte orașului celui alb: — Iată că te las, orașule alb *Severine*, — minunatul meu oraș! — Nu știu, dacă te voi mai vedea etc.[9]).

Este permis dară de a crede că serbii, pînă și cei de la Raguza, vor fi împrumutat ambele varianturi S^2 și S^3 de la români, la cari această baladă este mai acasă, mai în familie decît oriunde, tipul S^2 fiind reprezentat prin două subtipuri A și V, precum și tipul S^3 iarăși prin două: P și M, pe cînd V și M nu se constată în poezia poporană serbă [221].

702 Fîntîna comună, directă sau indirectă, a tuturor variantu|rilor europene, o dată constatat bogomilismul lor, ar trebui să fie în Bulgaria; pe cît timp însă nici un exemplar bulgar nu s-a descoperit sau nu se va descoperi, după cum nu s-a găsit de asemenea nici un exemplar bulgar al Povestei numerelor după tipul B, sîntem siliți a admite, cel puțin într-un mod provizoriu, că Povestea numerelor, ca și balada Metamorfozelor sînt o operă a bogomilismului anume î n R o m â n i a, de unde, în orice caz, chiar dacă de-ntîi ni le vor fi dat bulgarii, ele s-au revărsat apoi asupra Europei întregi... [222].

---

[9] B o g i š i ć, *Народне пјесме из старијих записа*, Biograd, 1878, p. 126—9.

III

VARIANTUL CATALAN AL BALADEI «CUCUL ȘI TURTURICA»

La pag. 541, în notă, noi am citat acest variant după V. Smith, care el însuși abia-l menționează.

Acuma îl putem reproduce textualmente după edițiunea d-lui F. Pelay Briz:

— Per mes que 'm cantes aubadas
La griva, griva !
çasada ab tu no 'm veurán,
La griva ban !

5. *abans me 'n farè una truyta*
La griva, griva !
que pèl aiga irá nadant
La griva ban !

— Si tu te 'n fas una truyta
10. *que pèl aiga irá nadant,*
jo me 'n farè pescador
que te n' anirá pescant.

— Si tu te fas pescador
que me 'n anirá pescant,
15. *jo me 'n tornarè una griva,*
ginestrons irè menjant.

— Si tu te 'n fas una griva
y ginestrons vas menjant,
jo me 'n farè un astor
20. *que te n' anirá cassant.*

— Si tu te fas un astor
que me 'n anirá cassant,
jo me 'n tornarè una llebre
d'aquell bosch que n' es tan gran.

25. *— Si tu te fas una llebre*
d' aquell bosch que n' es tan gran,
jo me 'n farè un cassador
que te n' anirá tirant.

— Si tu 't fas un cassador
30. *que me n' anirá tirant,*
jo me 'n posarè un vestit
hont las balas no hi podrán.

— Si tu te fas un vestit
hont las balas no hi podrán,
35. *jo me 'n farè l' esbarser*
que te l' anirá estripant.

— Si tu te fas l' esbarser
que me l' anirá estripant,
jo me 'n tornarè una herbeta
40. *d' aquell prat que n'es tan gran.*

— Si tu te fas una herbeta
d' aquell prat que n' es tan gran,
jo me 'n farè l' aiga fresca
que te n' anirá mullant.

45. *— Si tu te fas l' aiga fresca*
que me n' anirá mullant,
jo me n' tornarè rateta
que se n' anirá amagant.

— *Si 't tornas una rateta*
50. *que se 'n anirá amagant,*
jo me 'n tornarè un gatet
que te n' anirá cassant.

— *Si tu te fas un gatet*
que me n' anirá cassant,
55. *jo me 'n tornarè la lluna,*
pèls aires iré volant.

— *Si tu te 'n tornas la lluna*
que pèl cel irá volant,
jo me' n tornarè lo núvol
60. *que te n' anirá tapant.*

— *Si tu te fas lo gros núvol*
que me n' anirá tapant,
jo me 'n tornarè una flor
que 'ls ulls s' hi enamorarán.

65. — *Si tu te fas una flor*
que 'ls ulls s' hi enamorarán,
jo me 'n farè jardiner
que te n' anirá regant.

— *Si tu te fas jardiner*
70. *que me n' anirá regant,*
jo me 'n tornarè lletuga,
lletugueta de enciam.

— *Si tu te tornas lletuga,*
lletugueta d' enciam,
75. *jo me tornarè la terra*
que te n' anirá criant.

— *Si tu te tornas la terra*
que me n' anirá criant,
jo me 'n tornarè una monja
80. *y en convent me ficarán.*

— *Si tu 't tornas una monja,*
en convent te ficarán;
mes jo 'm tornarè un fraret
y t' anirè confessant.

85. — *Si tu 't tornas un fraret*
que m' anirá confessant,
jo me 'n tornarè una morta
y á la tomba 'm tirarán.

— *Si tu te fas una morta*
90. *que á la tomba tirarán,*
jo me 'n tornarè una caixa
y dins meu tu ficarán.

705 D. Briz mai dă ca variant:

— *Jo me 'n tornarè lletuga,*
lletugueta d' enciam.
— *Jo 'm farè oli y vinagre*
y 'ls dos irém barrejant.

— *Jo me 'n tornarè una plata,*
una plata de biram.
— *Jo serè dels convidats*
dels que més te menjarán[1].

Acest variant nu adaugă nemic esențial la totalitatea celor provențale; ne arată însă mai bine ca oricare altul cît de ingenioase dezvoltări posterioare a putut să primească originalul primitiv printr-o lungă călătorie din țară în țară. Prefacerea elementului pasiv în « lăptucă », iar a celui activ în « untdelemn » și « oțet », a cărora întrunire produce o delicioasă *salată*, este ceva plin de spirit, dar foarte departe de intențiunea prototipului bogomilic!

[1] Briz, *Cansons de la terra*, Barcelona, 1866, t.1, p. 125—6.

IV

706

MIGRAŢIUNILE POSTUME ALE SUFLETULUI DUPĂ CREDINŢA POPORULUI ROMÂN DIN BANAT

Aşa-numitele *bocete*, graţie mai cu seamă d-lui Teodor Burada[1], au început a-şi căpăta un loc, de demult meritat, în studiul literaturei poporane române.

Prin varietate şi energie, în toată Europa, cel puţin în cea latină, numai doară « i voceri » ai corsicanilor, cari însă s-ar putea zice că nu posedă o altfel de poezie poporană, rivalizează cu « bocetele » române. Să observăm că-n restul Italiei, cu cîteva excepţiuni sporadice, obiceiul de a b o c i pe cel mort a despărut deja aproape cu desăvîrşire[2].

Din punctul nostru de vedere, bocetele sînt importante mai cu deosebire prin elementul lor m i t o l o g i c.

Ca descriere a vieţei postume, ele joacă în literatura poporană cea nescrisă acelaşi rol, pe care, între cărţile poporane, îl au | apocrifurile ca *Apocalipsul apostolului Paul* sau *Călătoria Maicei Domnului la iad.* 707

Într-un bocet din Moldova, de exemplu, se zice mortului:

Tu te duci în ceia lume,
Unde nu cunoşti pe nime;
Dar ia seama tare bine
Şi m-ascultă şi pe mine,
Că sînt două drumurele:
Unu-i tot cu floricele,
Flori negrite şi de jele;
Celalalt cu busuioc,
Parcă-i un pîriu de foc...

Nici un bocet însă, din cele publicate de d. Burada, nu oferă interesul mitologic la un grad aşa de înalt ca bocetul cel inedit din Banat, pe care ni-l comunică d. avocat Simeon Mangiucă de la Oraviţa.

Îl publicăm dară ca un post-scriptum la Texturi bogomilice, de-mpreună cu cîteva note, pline de eruditiune, de cari îl însoţeşte d. Mangiucă.

[1] *Bocetele populare la romîni*, în *Convorbiri literare*, 1879, p. 356—65 şi 414—16.

[2] Cfr. R u b i e r i, *Storia della poesia popolare italiana*, Firenze, 1877, p. 130—40.

În principiu, noi diferim radicalmente de vederile d-lui Mangiucă. Pe cînd d-sa explică toate prin mitologia clasică, noi — din contra — vedem tocmai în partea cea esențială a acestui bocet bănățean răsfrîngerea unei c ă r ț i p o p o r a n e foarte răspîndite peste toată Europa, unde au patronat-o deopotrivă ereticii și biserica ortodoxă.

Fondul mitologic al bocetului în cestiune este cel următor. Lumea noastră și lumea cealaltă, cătră care moartea mînă pe om, sînt despărțite prin «Sorbulpămîntului», adecă printr-o adîncime care s o a r b e sufletele. În acea adîncime crește un colosal arbore, care servă de trecătoare între ambele lumi. În acel arbore s-au încuibat trei fiare dușmane: un șoim sau vultur, o vidră și un șarpe, cari pîndesc și amenință bietul suflet.

Ei bine, acest fond se află aproape literalmente în faimoasa carte popo-708 rană *Varlam* și *Iosaf*, atribuită generalmente sîn|tului Ioan Damascen din secolul VIII[3], de unde iată cum a tradus-o Neagoe Basarab pe la începutul secolului XVI, într-un text negreșit foarte modernizat prin multiplicitatea copielor ulterioare:

« *Aceștiia se aseamănă unui om ce fugia de un inorog* (=*unicorn*) *și nu putea nicicum să rabde și să tîrpească* (= *sufere*) *strigarea și zbieretul glasului lui cel groaznic și înfricoșat, ci fugia tare, ca nu cumva să-l ajungă și să-l mănînce. Așa fugînd el,* căzu într-o groapă mare, *și dacă căzu într-însa,* află acolo un copaciu *și se apucă de se urcă într-insul, și stătu cu picioarele pre niște ramure și gîndia că va fi în pace și fără de nici o grijă. Iar dacă se urcă el,* căută la rădăcina acelui copaciu și văzu doi șoareci, unul alb și altul negru, cari rodeau totdeauna acel copaciu *în care sta el ; și atîta-l rosese, cît puținel era să cază jos. Deci* căută în fundul acei groape și văzu un șarpe mare și groaznic, *ce sufla și eșia din gura lui pară de foc, și venia cu gura căscată și cu dinții rînjiți numai să-l înghiță. Deci iar* căută spre partea încătro sta el cu picioarele, și văzu patru capete de aspidă, unde se iveau din malul acela ce era aproape ... »[4]

Aceeași parabolă se află la arabi în renumita colecțiune *Kalîlah va Dimnah*, cunoscută mai mult sub numele de « Fabulele lui Bidpai », unde unicornul e înlocuit prin elefant, cîteodată prin leu, iar groapa prin puț. Ea este nu mai puțin populară în India și-n Persia[5]. Mai pe scurt, sub toate puncturile de vedere, sîntem foarte departe de mitologia greacă și romană.

« Arborele în groapă cu cele trei fiare » ne este cunoscut și-ntr-o redacțiune curat b o g o m i l i c ă, conservată într-un manuscript de pe la începutul secolului XVI, sub titlul: **Прıтча ѡ богатыхъ ѡт болгарьскыхъ книгъ** (Parabola despre cei bogați din cărțile bulgărești). Aci însă, în loc de un singur arbore, sînt deja doi: unul cu ramure de argint și cellalt cu 709 ramure de aur. De asemenea, în loc de un singur unicorn, sînt| două animale: cămilă și leu[6]. Cu alte cuvinte, bocetul bănățean e mai aproape de « Varlam și Iosaf ».

Mai este ceva.

---

[3] D u n l o p-L i e b r e c h t, *Geschichte der Prosadichtungen*, Berlin, 1851, p. 29—32.

[4] N e a g o e B a s a r a b, *Învățăturile*, p. 131—2. Cfr. mai sus, p. XXXVI, § 29 [223].

[5] B e n f e y, *Pantschatantra*, Leipzig, 1859, t.1, p. 80—3.

[6] G o r s k i și N e v o s t r u e v, *Описание славянских рукописей*, Moscva, 1862, no. 230, p. 58.

Atragem atențiunea asupra sublimei atitudini, atribuite în acest bocet Maicei Domnului în versurile 238—43:

Acolo-i Sînta Marie,
Cu noi mila ei să fie !
Călători cîți mai trecea,
Ea spre toți se îndura,
Ea pre toți îi adăpa,
Drumurile le-arăta ...;

o atitudine pe care Sînta Fecioară o are nu mai puțin în mai toate cărțile poporane religioase din veacul de mijloc, iar mai cu seamă, dintre cele publicate de noi, în « Legenda Duminicei » și-n « Călătoria la iad ».

Observațiunile d-lui Mangiucă nu pierd totuși valoarea lor. Dacă fondul bocetului bănățean se datorește romanțului indian buddhistic « Varlam și Iosaf »; dacă particularitatea mitologică cutare sau cutare denotă influința unor alte cărți poporane din Evul mediu; de aci însă nu rezultă lipsa totală a urmelor clasice sau — mai bine zicînd — a moștenirii antice europeane, fie în întregul țesăturei, fie în oarecari amărunte, fie chiar în nuanțarea împrumutului celui posterior. « Arborele în groapă », de exemplu, nu e vechi; dar poate fi foarte veche la noi adorațiunea « Bradului Zînelor », care a venit să se confunde cu acel arbore. Sub raportul credințelor poporane în genere, orice unilateralitate e periculoasă. Zecimi de secoli și zecimi de neamuri concurg adesea, mai mult sau mai puțin, la formațiunea unei singure asemeni credințe. În acest mod, o explicațiune este metodică numai atunci cînd lasă cu rezervă cîte o portiță deschisă pentru alte explicațiuni ulterioare subordonate.

PETRECEREA MORTULUI 710

Trandafire[1], *fire,*
Rău mai ești la fire !
Ce te-ai zăbovit
De n-ai înflorit
5. *De ieri dimineață*
Pîn-azi-dimineață?
Lasă ciudei c-am privit
Pînă ce s-a despărțit
Suflet de la oasă
10. *Din lume frumoasă,*
Din lume cu soare,
Din vînt cu răcoare
Ș-apă curgătoare !
Trandafire, fire,
15. *Rău mai ești la fire !*
Ce mi te-ai grăbit
De ai înflorit?

— M-am grăbit
De-am înflorit,
20. *Căci vremea mi-a venit,*
Ca și ție de pornit,
De pornit cătră apus[2],
Unde soarele-i ascuns,
Unde-s toate florile
25. *Cu toate surorile,*
Ș-unde Floarea-soarelui
Șede-n poarta raiului
Să judece florile
Unde li-s miroasele :
30. *Cu de seară a ploiat,*
Cu de noapte-a-nseninat,
În zori bruma a căzut,
Miroasele s-or pierdut !

Suflet despărțit,
35. *De multe mîhnit,*
Pleacă și se duce,
Marea o ajunge[3].
Vine Marea mare,
Vine-n tulburare,

40. *Greu urlînd*
Și urducînd,
Toată lumea spăimîntînd :
Unda sa aduce,
Lumea s-o îmbuce,
45. *Tot mălini,*
Călini,
Brazi din rădăcini.
Iar în rîpa Mărilor,
Unde-i Bradul Zînelor[4],
50. *Trecătoarea apelor,*
Sufletul stătea
Și mi se ruga :
Brade, brade!
Să-mi fii frate :
55. *Întinde-ți, întinde,*
Eu să le pot prinde
Vîrfurile tale,
Să trec preste ele
Marea în cea parte,
60. *Ce lumea-mi desparte.*

— Eu nu pot întinde,
Tu să le poți prinde,
Vîrfurile mele
Să treci preste ele,
65. *Că-n mine-a puiat*
D-inimă spurcat
Roșul șoimuleț
Cu ochiul semeț.
Cînd nici vei gîndi,
70. *Puii te-or simți*
Și vor șuiera
De t-ei speria,
În Mare-i cădea
Și t-ei îneca !
75. *— Las'să fie ș-așa !*

Vine Marea mare,|
711 *Vine-n tulburare,*
Greu urlînd
Și urducînd,
80. *Toată lumea spăimîntînd :*
Unda sa aduce,
Lumea s-o îmbuce,
Tot mălini,
Călini,
85. *Brazi din rădăcini !*
Iar în rîpa Mărilor,
Unde-i Bradul Zînelor,
Trecătoarea apelor,
Sufletul stătea
90. *Și mi se ruga :*
— Brade, brade !
Să-mi fii frate :
Întinde-mi, întinde,
Să le pot eu prinde
95. *Trupinele tele,*
Să trec preste ele
Marea în cea parte,
Ce lumea-mi desparte !
— Eu nu-ți pot întinde
100. *Să le poți cuprinde*
Trupinele mele,
Să treci preste ele,
Că-n mine-a puiat
Vidra lătrătoare
105. *De-oameni pînditoare ;*
Nici nu vei gîndi,
Puii te-or simți :
Ei mi te-or lătra
De t-ei spăiminta,
110. *În Mare-i cădea*
Și t-ei îneca !
— Las' să fie ș-așa !

Vine Marea mare,
Vine-n tulburare,
115. *Greu urlînd*
Și urducînd,
Toată lumea spăimîntînd :
Unda sa aduce,
Lumea s-o îmbuce,
120. *Tot mălini,*
Călini,
Brazi din rădăcini !
Iar în rîpa Mărilor,
Unde-i Bradul Zînelor,
125. *Trecătoarea apelor,*
Sufletul stătea
Și mi se ruga :
Brade, brade !
Să-mi fii frate :
130. *Întinde-mi întinde*
Ca să le pot prinde
Rădăcini a tele,
Să trec preste ele
Marea în cea parte
135. *Ce lumea-mi desparte !*
— Eu nu pot întinde
Ca să le poți prinde
Rădăcini a mele,
Să treci preste ele :

140. *Că-n mine-a-ncuibat*
Și-apoi a puiat
Galbena șerpoane
Ce piere de foame:
Nici nu vei gîndi,
145. *Puii te-or simți*
Și or șuiera,
Tu t-ei spăimînta,
În Mare-i cădea
Și t-ei îneca!
150. *— Las' să fie ș-așa!*
Hai, brade, hai,
Mult te mai rugai
O rugare mare
Cu multă răbdare!
155. *Brade, brade!*
Am și eu un frate,
Un frumos păcurărel,
Și are un toporel,
Ș-are verișori
160. *Doi voinici feciori;*
Ei te vor tăia
Și te-or răsturna;
Maistori vor veni
Și te vor ciopli;
165. *Din tine vor face*
Ca să fie pace
Punte preste Mare:
Salbă trecătoare
Suflete-ostenite
170. *Către rai pornite!*

Bradul atunci se gîndea
Și trupinele-ntindea,
Iară mortul îmi trecea
Unde dorul îl ducea:
175. *Marea fără nume*
L-aialaltă lume.
Pas, suflete, pas!
Du-te făr' năcaz,
Pîn' vei trece tu cu dare
180. *Cele grele șepte vame*[5]*,*
Ține, dragă suflete,
Drumul 'nainte
Pînă vei ajunge
Unde se înfrînge
185. *Drumul jumătate,*
Ce locuri desparte.
Acolo să stai
Și seamă să iai;
Că-i vedea o salcă[6]
190. *Mare și înaltă,*
Salcă aplecată
Și cu frunză lată.
Seamă aci iar să iai
Și spre stînga să nu-mi dai,
195. *Căci în partea stîngă*
E calea cea strîmbă,
Strîmbă ș-astupată,
Cu lacrimi udată.
Apoi tot în aia parte
200. *Sînt cîmpuri urît arate*
Și cu spini răi sămănate.
Acolo-i Zîna bătrînă,
Și-ți ia pasoșul din mînă;
Ci să dai în partea dreaptă,
205. *Precum firea îți arată,*
C-acolo tu vei afla
Spre îndestulirea ta
Cîmpuri frumoase
Cu flori alese, 712
210. *Cîmpuri d-ale-arate*
Cu flori sămănate[7]*.*
Flori tu vei culege
Și doru-ți va trece.

Ș-apoi iar să stai
215. *Și seamă să iai;*
Că-n două răzoare
Va fi cîte-o floare,
Floare la pămînt,
N-ajunsă de vînt,
220. *Floare*
La răcoare
N-ajunsă de soare.
Tu să mi le iai,
Că sînt flori din rai.

225. *Apoi iar să mi te duci*
Pînă cînd vei să ajungi
L-al măr mare de Sîn-Petru[8]
Cu-ajutorul lui Sîn-Medru.
Măru-i mare și rotat
230. *Și de poale aplecat,*
Cu vîrful ajunge-n ceriu,
Cu poalele pîn' la Mări;
Și spre vîrf e înflorit,
Iar pre poale înpupit;
235. *Jos la rădăcină*
E lină
Fîntînă[9]*:*
Acolo-i Sînta-Marie,
Cu noi mila ei să fie! 713

240. *Călători cîți mai trecea,*
Ea spre toți se îndura,
Ea pre toți îi adăpa,
Drumurile le-arăta:
Sufletul din apă bea,
245. *Și el lumea o uita!*
Iarăși calea să-ți apuci
Pînă cînd vei să ajungi
La mîndră răchită,
Răchită-npupită.
250. *Nu-i mîndră răchită,*
Răchită-npupită,
Ci — milă să-i fie! —
Tot Sinta Marie,
În haină aleasă,
255. *Haină de mătasă.*
La masă chitită,
Masă înflorită,
Șede și scrie
Maica Marie
260. *Pre cei vii și pre cei morți*
Și-și însemnă a lor sorți.
Roagă-mi-te tu de ea
Coala viilor s-o ia,
Doară că s-a îndura
265. *Și-ntre vii te-o însemna;*
Dar ea nu se va-ndura
Între vii a te scria,
Căci coala i s-a împlut,
Condeiul și l-a pierdut;
270. *Dar tu roagă-mi-te bine*
Să te ia în rai cu sine,
Dacă nu mi te-ai rugat
Cînd a-ntrat
Scrisoarea-n sat.
275. *Apoi iar du-mi-te, du-te*
Pre cărări bătute
Pînă vei pătrunde
Și tu vei ajunge
Tocma-n poarta raiului,
280. *Unde-i Floarea-soarelui.*
Acolo să te oprești,
Acolo s-adăpostești,
Și așteaptă cu răbdare
Ceasul de reînturnare,
285. *Că el va sosi,*
Și tu vei veni:
Dacă cerbii vor ara,
Ciutele vor sămăna!

Pămînte, pămînte!
290. *De azi înainte*
Ian să-mi fii părinte!
Să nu te grăbești
Să mă putrezești,
Că acum îți dau
295. *Și nu le mai iau*
Spatele mele
În brațele tele,
Și-ți dau fața mea
Sub pajiștea ta![10]

NOTELE D-LUI S. MANGIUCĂ

1) Trandafirul în mitologie (Nork, Mythologisches Wörterbuch, t. IV, p. 185) înseamnă: *a*) un simbol de amoare, consacrat Vinerei, reginei naturei, care este urzitoarea vieței înfloritoare; *b*) un simbol totodată al morții, de aceea se și află săpat pe crucile de piatră ale mormintelor (Winkelmann, II, p. 561). Cîntecul nostru poporan întrebuințează aci invocațiunea la trandafir în ambele sale accepțiuni simbolice.

714

2) Semnificativă este călătoria sufletului spre apus. După credința vechilor greci și romani, la apus peste Ocean spre Cadix sau Γαδείρα sînt « Grădinile Hesperidice », acolo este Elisiul sau raiul, lîngă Elisiu apoi Hades sau iadul, precum și Tartarul înainte de ce a devenit pus sub pămînt (Hahn, Mythologische Paralellen, p. 54). Spre apus, în părțile Spaniei, după credința celor vechi, este capătul lumii acesteia, și tot acolo face și soarele în cursul său capătul anului (Nork, Biblische Mythologie, I, p. 287). Acolo sînt titanii (= zmei, uriași) cu titanidele lor cele mîndre (= zîne), a cărora putere o rîvnise însuși Jupiter (Hartung, Rel. und. Mythol. d. Griechen, t. II, p. 42). Acolo trăiește Uran sau Saturn în cîmpul fericiților. Acolo este etatea de aur, unde oamenii fără a lucra și fără păcat trăiesc în fericire. Și-n poveștile noastre românești, zmeii și uriașii, care locuiesc

în lumea cealaltă și răpesc din această lume pe fetele cele mîndre de împărați, le duc la apus; pe de altă parte, feciorii de împărați călătoresc spre apus pentru a elibera din lumea cealaltă pe fiicele de împărați răpite și duse acolo[1].

3) Marea, la care ajunge sufletul mortului călătorind spre apus și peste care trebui să treacă în lumea cealaltă, este Oceanul grecilor. După greci, Oceanul încungiură pămîntul ca un rîu, de dincolo de care zace lumea cealaltă (Hahn, Mythol. Paralellen, p.54). În poveștile noastre poporale, acea Mare se cheamă Sorbul-pămîntului, care formează hotar între cele două lumi, cele două tărîmuri după cum le zice poporul, peste care hotar trebui să treacă omul de pre un tărîm pe cellalt tărîm. *Sorbul-pămîntului* la noi, ca și *Oceanul* la greci, este și personificat. Arghir, fătul-frumos din poveste, cînd trece peste muntele de sticlă din această lume în cealaltă, ducîndu-se după Ileana Cosîngeana, și cînd se întoarce înapoi cu dînsa, zburînd cu calul în aer, Sorbul-pămîntului strigă, amenințîndu-i și vrînd să-i oprească, căci trec fără voia lui dintr-o lume în cealaltă. Sorbul-pămîntului, ca și Oceanul grecilor, ca și Stix, fiica cea mai bătrînă a Oceanului, se absoarbe sub pămînt, de unde-i vine și numele. D. Marienescu a greșit în studiul său despre Argir și Elena, publicat în « Albina »[2], cînd confundă Sorbul-pămîntului cu arborele « sorb » = lat. *sorbus*, precum o constată și d. I. M. Moldovan în polemica sa contra d-lui Marienescu, în « Albina » din 1871. Despre absoarberea Oceanului la greci, vezi Hartung, Rel. und Mythol. d. Griechen, II, p. 152—3; despre Stix, v. Nork, Biblische Myth., I, p. 325. 715

4) « Bradul Zînelor », cel mare, care stă pe « rîpa Mărilor », formînd « trecătoarea apelor », este asemenea cu « Buşteanul Zînelor » în poveștile românești. Vezi pe « Dafin și Afin » în colecțiunea lui Fundescu și « Omul de piatră » în a lui P. Ispirescu. Acest brad de trecere în lumea cealaltă corespunde luntrii lui Charon din mitologia clasică. Bradul, pe de altă parte, este congener cu « cipresul », cunoscut în mitologie ca simbol al lui Pluto, zeul lumii celeilalte, ceea ce face și mai potrivită așezarea bradului la marginea acelei lumi. În acest brad au puiat, după cîtecul de față, trei fiare vrăjmașe ale omului: a) în vîrf—un *roșu șoim*[3], după unele varianturi un *vultur negru*; b) în trupine — *o vidră lătrătoare* (fiber, castor); *c)* la rădăcine — *o galbenă șerpoane.*

5) La greci și romani erau de asemenea mai multe vame prin cari trebuia să treacă mortul în călătoria sa spre lumea cealaltă. Prima vamă, peste rîul Stix sau Acheron, se plătea cu obolul dat lui Charon; altă vamă, pe care a dat-o Orfeu cînd s-a dus la iad, se plătea cînelui Cerberus[4].

6) Salca sau salcea, la care ajunge sufletul în lumea cealaltă, este simbolul Junonei, reginei naturei, pe care o înlocuiește Sînta Marie în creștinătate; dar totodată este și simbolul întristării[5], apoi al curățeniei sufletești (Dierbach, Flora mythologica, p. 32). În toate țările unde nu crește fenicele, îl substituiește salca. La Floriile noastre se întrebuințează ramure de salcă în loc de fenice. Fenicele este simbolul victoriei, al dreptății, al libertății, precum și al călătoriei fericite (Dierbach, op. cit., p. 87).

7) Sufletul ajunge pe tărîmul celalalt la două cîmpuri arate, semănate unul cu spini, altul cu flori. Cîmpul cu flori din cealaltă lume este ἀσφόδελος al lui Omer, Odyss., 24. 13; vezi și Richter, Phantasien des Alterthums oder Sammlung mythologischer Sagen, t. II, p. 329. Cele două cîmpuri sînt raiul = Elisiu și iadul = Hades, cari la cei vechi erau învecinate,

---

[1] Despre pozițiunea Paradisului la apus în credința poporului român, vezi mai sus, p. 201—10. — B.P.H.

[2] Despre această nenorocită lucrare a d-lui Dr. At. Marienescu, v. mai sus, p. XL. — B.P.H.

[3] Despre *roșu* ca culoare diabolică, v. mai sus, p. 603; iar p. 544-5 despre *șoim* ca reprezentațiune a elementului celui rău. — B.P.H.

[4] Despre *vame postume*, v. mai sus, p. 440. — B.P.H.

[5] Despre salce ca simbol diabolic, v. mai sus, p. 275, 287. — B.P.H.

 pînă cînd mai tîrziu iadul s-a despărțit în *Hades* și *Tartarus*, acest din urmă punîndu-s sub pămînt. « Zîna bătrînă » din cîmpul cel cu spini este tot Sînta Marie, dar cea n e a g r ă, a cării icoană și astăzi se află pe-n multe monăstiri. Înlocuind la popor pe antica Juno în diferitele ei fețe, Sînta Marie domnește și-n rai și-n iad, numai în rai însă sub propriul său nume.

8) « Mărul mare de Sîn-Petru » e de o însemnătate extremă în acest cîntec. Este a r b o r e l e l u m i i, *der Weltbaum* al mitologiei. Tot așa sînt: 1°. gîrnița sau gorunița lui Jupiter de la Dodona în Epir; 2°. gorunul zeului Ares de la răsărit din Colchis, pe care sta întinsă pielea de berbece cea cu mițuri de aur, păzit la rădăcină de un balaur; 3°. frasinul « Iggdrasil » din mitologia scandinavă, care leagă laolaltă prin rădăcinele sale cerul, pămîntul și iadul, întinzîndu-și crengele peste toată lumea(Grimm, Deutsche Myth., ed. 4, t.2, p. 664); și 4°. pomul cu mere de aur din Grădina Hesperidică, la a cărui trupină iarăși veghea un balaur, după unii cu 100 de capete. Creștinii din evul de mijloc au aplicat ideea « arborelui lumii » către c r u c e: « *Nam ipsa crux magnum in se mysterium continet, cujus positio talis est, ut superior pars coelos petat, inferior terrae inhaereat, fixa infernorum ima contingat, latitudo autem ejus partes mundi appetat* » (Grimm, loco cit.). Dar să revenim la « mărul » Hesperidelor. Grădina Hesperidică, după credința celor vechi, se afla spre apus peste rîul « Ocean », adecă peste S o r b u l - p ă m î n t u l u i, chiar în acele părți unde cîntecul nostru pune « cîmpurile frumoase ». Pomul cel cu m e r e de aur din Grădina Hesperidică corespunde dară pe deplin « M ă r u l u i mare de Sîn-Petru ».

9) « Lină fîntînă » — rîul Lethe, adecă « al uitării » din mitologia antică.

10) Această « petrecere a mortului » mi s-a comunicat din mai multe părți: de *Antonie Musteț*, docinte în Făget; de *Paul Cimponeriu*, notar cercual din Cacova; de *Ștefan Paulovici*u, paroc din Gherboveț; de *Marița Șerpe* din Bozovici și de *Opra Cicelu* din Broșteni. Variantele sînt mai lungi ori mai scurte, dar fondul este identic [224].

V 717

DESCÎNTECUL SÎNTULUI IOSIF

În introducerea noastră la «Rugăciunea de scoaterea dracului», sub no. I din «Texturi bogomilice», noi n-am știut să ne dumerim asupra împregiurării care va fi îndemnat pe ereticul Bogomil să-și aleagă din atîția sfinți, ce-i stăteau la dispozițiune, tocmai pe «Sf. Sisinie», unul din cei mai puțin cunoscuți în hagiografie, pentru a face din el un fel de zid contra Infernului.

Acea împregiurare se explică prin originea sectei bogomilice din secta maniheică. Maniheismul fusese fundat în secolul III de către Manes, după moartea căruia a urmat cel întîi în capul sectei un oarecine numit S i s i n i e: Σισίνιος ὁ τούντου διάδοχος, după expresiunea lui Petru Siculus[1]. În vechea anatemă ortodoxă contra maniheilor, acest *Sisinie* figurează pe primul loc, ca moștenitor direct al «nebuniei» lui Manes: Σ ι σ ί ν ν ι ο ν τὸν διάδοχον τῆς τούτου μανίας, Θωμᾶν τὸν συνταξάμενον τὸ κατ' αὐτὸν λεγόμενον Εὐαγγέλιον, Βουδᾶν, Ἑρμᾶν, Ἄδαν etc.[2]

În acest chip, invocațiunea la «Sf. Sisinie» în unica operă personală recunoscută a lui Bogomil este ca un fel de profesiune de credință m a n i h e i c ă [225]. 718

Împrumutînd rugăciunea cea bogomilică, creștinii ceilalți nu aveau nici o rațiune de a conserva pe *Sisinie*. Prin asemănare fonică, ei l-au transformat în «Sf. Sisoe», și tot prin aceeași asemănare, din cauza caracteristicei silabe *-si-*, l-au prefăcut apoi în «Sf. Iosif».

Sub această din urmă formă, opera lui Bogomil figurează într-o cărtecică poporană de 32 pagine in-64, intitulată: *Trepetnicu cel mare pentru toate semnele ce se fac la om și care sunt date de la natură. Tîlmăcit din limba franceză de un iubitor de neamul său și cu adaos la finit de Avestița, aripa Satanei*. Craiova, tip. Ph. Lasar, 1878.

«Trepetnicu» este același despre care noi am vorbit mai sus, la pag. XXXI—II. Cît despre «adaos la fine», el nu e altceva decît rugăciunea lui Bogomil, ajunsă însă în următoarea formă:

AVESTIȚA, ARIPA SATANEI

Eu, sfîntul Iosif, pogorîndu-mă din Muntele Sionului, întîmpinai pe Avestița, aripa Satanei, care avea părul capului ei pînă în călcîie și ochii ca de foc, și din gura ei ieșea pară de foc, și unghiile ei era ca secerile și foarte grozavă la chip, și depărtîndu-mă de la dînsa văzui

---

[1] P e t r u s S i c u l u s, *Historia de vana et stolida Manichaeorum haeresi*, ed. Rader, Ingolstadt, 1604, p. 30.

[2] Ap. F a b r i c i u s, *Codex apocryphus N. Testamenti*, t. 1, Hamburg, 1719, p. 354.

unde o întîlni arhanghelul Mihail, zicîndu-i: stăi, Diavole! și îndată stătu; și iarăși îi zise acela: de unde vii, necurato? și unde mergi? și cum îți este numele tău? iar ea răspunse, zicînd: eu sînt Avestița, aripa Satanei, am auzit de preacurata Fecioară, care e fata lui Achim și Anei, cum că naște pre Hristos Mesia, și merg cu ale mele meșteșuguri mari ca să smintesc nașterea ei; iar arhanghelul auzind, o apucă de părul capului și o bătu peste tot trupul ei cu bătaie de foc și o împunse cu paloșul în coastă, și iară îi zise: Spune, Diavole, cum te faci tu și intri în casele oamenilor de le sminteşti femeile și le omori copiii? Iar ea răspunse cu glas mare ca să mai înceteze d-a o mai bate, că le va spune toate anume, și începu să zică: Eu mă fac pitună, muscă, pisică, ogar, găină, capră, femeie, grăunte de mei, și intru în

719 *casele oamenilor de le smintesc femeile și le omor copiii; și mai tare / mă apropiu de care este fată de căpetenie din celelalte femei, — și am nouăsprezece numi: cel d-întîi Avestița, al 2-lea Avaruza, al 3-lea Brano, al 4-lea Pabirano, al 5-lea Zaia, al 6-lea Liba, al 7-lea Muza, al 8-lea Dezano, al 9-lea Nazarana, al 10-lea Petia, al 11-lea Grobina, al 12-lea Frango, al 13-lea Labra, al 14-lea Cadachia, al 15-lea Năfruța, al 16-lea Necorînda, al 17-lea Grăbina, al 18-lea Zuza, al 19-lea Zira de Zano; și iată-ți dau acest zapis, muncitorule, carele muncești numele meu, ca să fiu lepădată de trei mile de loc și să nu mă pociu apropia de puterea acestui zapis. Și-l dete în mîna marelui arhanghel Mihail. Arhanghelul zise: îți poruncesc ca de acum înainte să nu te mai apropii de robul lui Dumnezeu în veacul veacului, ci să te duci în ghena focului nestins, că acolo e locul tău în veci, Amin»* [226].

Diferința cea mai de observat între această redacțiune și între acea din «Minunile Sfîntului Sisoe», ba și între descîntecul cel bucovinean, despre care am vorbit la pag. 279—80, afară de *Iosif* = *Sisoe* = *Sisinie*, consistă în cele 19 numi ale dracului, și adecă:

Sisoe	**Iosif**	**Descîntec**
Avestița	Avestița	Vestița
Aveziha	Avaruza	Avezuha
Salomnia	Brano	Valnomia
Năvodar	Pabirano	Navadaria
Scarbola	Liba	Scorcoila
Miha	Muza	Miha
Puha	Grobina	Tiha
Cripa	Zaia	Grompa
Zlia	Necorînda	Slaló
Nicara	Frango	Nicozda
Zurina	Labra	Sina
Nevața	Nazarana	Necauza
Eosfor	Cadachia	Hatav
Luțifer	Năfruța	Hulila
Berzebuti	Dezano	Ghiana
Avie	Zuza	Huva
Cilipina	Grăbina	Gluviana
Igra	Zira de Zano	Prava
Pesia	Petia	Samca.

720 Lăsăm să le comenteze d. Collin de Plancy în marele său «Dicționar infernal», unde ne spune, bunăoară, că iadul se compune: «d'un empereur,

qui est *Belzébuth ;* de 7 rois, qui règnent aux 4 points cardinaux, et qui sont: *Baël*, *Pursan*, *Byleth*, *Paymon*, *Belial*, *Asmoday*, *Zapan ;* de 23 ducs, savoir: *Agarès*, *Busas*, *Gusoyn*, *Bathym*, *Eligor*, *Valefar*, *Zepar*, *Sytry*, *Bune*, *Berith*, *Astaroth*, *Vepar*, *Chax*, *Pricel*, *Murmur*, *Focalor*, *Gomory*, *Amduscias*, *Aym*, *Orobas*, *Vapula*, *Hauros*, *Alocer ;* de 13 marquis: *Aamon*, *Loray*, *Naberus*, *Forneus*, *Ronève*, *Marchocias*, *Sabnac*, *Gamigyn*, *Arias*, *Andras*, *Androalphus*, *Cimeries*, *Phoenix ;* de 10 comtes: *Barbatos*, *Botis*, *Morax*, *Ipès*, *Furfur*, *Raym*, *Halphas*, *Vine*, *Decarabia*, *Zalcos ;* de 10 présidents: *Marbas*, *Buer*, *Glasialabolas*, *Forcas*, *Malphas*, *Gaap*, *Caym*, *Volac*, *Oze*, *Amy*, *Haagenti*, et de plusieurs chevaliers, comme *Furcas*, *Bifrons* etc. »[3]

Atragem speciala atenţiune a d-lui Collin de Plancy asupra fenomenului că unul dintre dracii români din catastihul sîntului Iosif pare a se fi bucurat de o nobleţă feudală occidentală: Zira *de* Zano!

[3] Collin de Plancy, *Dictionnaire infernal*, 6-e éd., Paris, 1863, p. 471.

721

VI

CĂLĂTORIELE «VISULUI LUI TUDOR VLADIMIRESCU»

POST-SCRIPTUM LA PAG. 402

§ 11. După ce cartea poporană «Visul Maicei Domnului» s-a transformat la olteni în balada poporană nescrisă «Visul lui Tudor Vladimirescu», această din urmă s-a supus apoi în gura poporului la transformațiuni ulterioare foarte interesante, dintre cari vom constata aci două.

În Bucovina, de la o țigancă din satul Stupca, d. S. F. Marian a cules o baladă, care se începe așa:

Frunză verde, păr uscat!
Astă-noapte mi-am visat
Buzduganul sfîrticat
D-asupra mea spînzurat:
722
Pușca mea cea bună nouă,
Am visat-o ruptă-n două;
Pușca mea cea țintuită
Mi-am visat-o ruginită;
Pistoalele spălățele,
Cele lungi și supțirele,
Le-am visat făr'de oțele:
Sfîrșirea vieței mele!
Petrea astfel cuvînta,
Nici cuvîntul nu sfîrșea,
Șapte poteri că sosea,
Poterile-l coprindea,
Petrea din grai că grăia:
— Căpitane potiraș,
Căpitane Tudoraș,
Fă-te-ndărăt la oraș
Și-ți mai adă potirași,
Că nu-s femeie de cîrpă
Să port de poteră frică,
Ci-s voinic cu comănac:
Știu poterii ce să-i fac;
Și-s voinic de peste Olt:
Cu opt poteri stau la șold etc.[1]

În acest mod, scena se petrece tot în Oltenia, dar nu mai visează Tudor Vladimirescu, ci visează un bandit Petrea, pe cînd însuși Tudor se metamorfozează pe neașteptate într-un căpitan de poteră. Sub această nouă formă, balada străbate tocmai în Bucovina [227].

§ 12. Mai aproape de țara Oltului, la românii din Crișana, «Visul lui Tudor Vladimirescu» a primit o transformațiune și mai originală. Dialogul

[1] Marian, *Poezii poporale române*, Cernăuți, 1873, t. 1, p. 47-52.

nu mai este aci între mumă și fiu, ci între amant și amantă. Iată bucata întreagă, după un variant cules de d. M. Pompiliu:

La fîntîna lui Bujor
Paște calul lui Tudor;
Calul paște și rînchează,
Tudor doarme și visează.
Ce folos de visul lui,
Dacă nu-i cu dumnealui
Mitutica lui Catiță,
Cu sîn alb de porumbiță
Și cu miere pe guriță!
— Catiță, poale ciurate,
Rău te-am visat astă-noapte!
— Spune-mi, bade, spune-mi bine,
Cum m-ai visat tu pe mine?
— Că eu dragă, te-am visat
Cu marama ta din cap,
Cu marama mîndră nouă,
Ruptă, ruptă chiar în două!
— Tudore, fecior frumos!
Lasă visu-i mincinos!
Nu mi-i ruptă marama,
Ci mi-i ruptă irima!
Rău te temi că te-oi lăsa,
De ce te temi nu-i scăpa,
Că fu calul poivănit,
Tu la umbr-ai adormit,
Eu m-am dat la drăgostit...
Tudor din gură grăia:
— Iubește-te, mîndra mea!
Vei iubi cît vei iubi,
La mine iară-i veni![2]

§ 13. Și ambele aceste transformațiuni, atît de diverginți, atît de caracteristice, atît de îndrăznețe, născîndu-se și răspîndindu-se în curs abia de vreo cîteva decenie, de la 1821 încoace! [228].

E peste putință a nu admira geniul poetic creator al unui popor care, în secolul nostru cel eminamente prozaic chiar pentru țărănime, știe a varia un singur motiv cu atîta vervă într-un interval de timp atît de scurt!

§ 14. Dacă variantul bucovinean, cel mai depărtat de la Olt, n-ar conserva indicele precis, ba chiar nominal, al originii sale oltene, ar putea cineva să se îndoiască despre prioritatea «Visului lui Tudor Vladimirescu».

Dacă «Visul lui Tudor Vladimirescu» s-ar fi pierdut, rămînînd numai celelalte două varianturi, ar fi aproape cu neputință de a recunoaște treptata lor desfășurare din cartea cea poporană a «Visului Maicei Domnului».

Nicăiri nu se arată mai la lumină: pe de o parte, împletecirea cea migăloasă a literaturei poporane scrise cu cea nescrisă; pe de alta, imposibilitatea de a le despleteci pe fiecare în specie și pe ambele în genere, dacă nu recurgem la metoda așa-zicînd naturalistă de a culege mereu, a alătura și a grupa varianturile... [229].

---

[2] M. Pompiliu, în: Hasdeu, *Traian*, t.1 (1869), p. 119. — *Balade populare române*, Iași, 1870, p. 74—5.

724

VII

ÎNCĂ UN CATEHISM ROMÂNESC NECUNOSCUT

POST-SCRIPTUM LA PAG. 97, § 9

Catehismul românesc așa-numit rakotzian s-a regăsit, în fine, dacă nu tocmai în prima-i edițiune din 1642, cel puțin în acea din 1657, și — după însărcinarea Academiei Române — d. G. Bariț l-a și reprodus, din nefericire numai într-o transcripțiune latină, sub titlul de: *Catehismul calvinesc impus clerului și poporului românesc sub domnia principilor Georgiu Rákóczi I și II*, Sibiu, 1879 [230].

Între notițele de cari d. Bariț însoțește textul este mai de senzațiune, la pag. 98, particularitatea comunicată de d. E. von Trauschenfels după registrele municipale de comptabilitate ale Brașovului, cum că: « în anul 1569 s-a cumpărat pentru solul moldovean un C a l e n d a r cu 6 denari ». La prima vedere, ar rezulta că era un calendar r o m â n e s c. Mai cugetînd însă puțin, vine întrebarea cea dubitativă: de ce oare să nu fi fost slavonește, adecă în limba cea obicinuită de pe atunci a boierimii și a clerului din întreaga Românie? A afirma fără nici o probă că acel « Calendar » era în limba română
725 ar fi a se expune la greșeala comisă de d. Dr. G. D. Teutsch, care | a luat drept r o m â n e a s c ă din anul 1562 edițiunea brașoveană cea s l a v i c ă a Evangeliarului de Johann Benkner. Despre această edițiune noi am vorbit deja mai sus, la pag. 93, și aflăm acum de la însuși d. Bariț — căci nu avem la mînă « Disertația despre tipografiele românești » a lui V. Popp (Sibiu, 1838), citată de d-sa în astă privință — că ea se află într-un exemplar, cu data precisă de 1562, « la biserica Sf. Nicolae din Brașov ». Este oare probabil ca Johann Benkner să fi tipărit în a c e l a ș i an un Evangeliar slavic și un Evangeliar românesc? E cam greu de crezut, chiar în vederea condițiunilor tipografice curat materiale ale Brașovului în secolul XVI [231].

Ceva mai pozitiv decît « Calendarul » românesc de la 1569 este neașteptata descoperire, făcută de curînd de d. N. Densușianu și pe care d-sa a binevoit a ni-o comunica.

Iată-o cu propriele sale cuvinte:

« *În biblioteca Colegiului Reformat din Tîrgul Murășului, în Transilvania, sub no.6811, se află cea mai veche carte românească tipărită cu litere, cu totul necunoscută pînă astăzi, și anume un catehism de Heidelberga, tradus de Stefan Fogarasi, preotul din Lugoș în Banat, la anul 1647, și tipărit în Alba-Iulia, la 1648, in-8, 48 fețe.*

Catehismul are trei titluri : unguresc, românesc și lătinesc.

Numai în titlul unguresc este indicat locul și anul tiparului : Fejérvárat Nyomtattatott Brassai Major Márton által 1648 esztendőben.

Titlul latinesc sună:

Catechismus Latino-Ungarico-Walachicus translatus opera ac studio Stephani Fogarasi Symistae Oppidi Lugas, Anno 1647 die 18 Decembri.

Titlul românesc:

CATECHISMUS

Atsaja ej atsaja

Summa szau Meduha á uluitej si a kredinciej christinaszkœ kuprinsze en entreberj, si reszpunszurj szkurtœ; si ku adeveretury den szkriptura szventœ enterite.

Cartea este dedicată lui Bartsai Ákos, Banul Lugoşului, Caransebeşului şi comitelui 726 Severinului.

În prefaţă, Stefan Fogarasi declară că a început a traduce în limba românească şi Psaltirea lui David, dar n-a terminat-o încă.

Catehismul conţine trei părţi:

Parte de prima. De prœ Nevoja szav Doszada à Omului (pag.10);

A dovœ Parte. Deprœ szlobozitura omului (pag.11);

A Trea Parte. Dedetura de har ketre Dumnedzeu á omuluj szlobodzit den nevoja (pag.31).

Ca specimen de limbă şi ortografie, am copiat simbolul credinţei:

Cred entrun Deumnedzeu, en Tatel á tot Puternik, roditorul tseruluj si à pœmentuluj, si en Iesus Christus, entrunul Fiul neszkut al seu, Domnul nosztru, kare sze prinsze de Duhul szvent, neszku den Maria Vergure, pœci szupt Pontius Pilatus, resztignisze, si mori engrupesze, pogori prœ pekurœ, a treja dzi de la morcz esze szkulœ, szuji szusz en tsęr, sede de a derapta Tateluj á tot Puternik, Dumnedzeuluj, de akolova si vinyetor á dsudeka viji si morci. Cred si en Duhul szvent; cred Beszereka kjuzd Christinaszke; unetsune szvencilor, iertatsune pekatelor, szkuletura trupurilor, si viacza devetsie Amen».

Nu ştim cine să fi fost *Stefan Fogarasi.* E foarte curios totuşi că-n acelaşi timp, în aceleaşi locuri, în aceeaşi calitate, se ocupa cu aceeaşi treabă a traducerii catehismurilor un alt Fogarasi, nu Stefan, ci Francisc, despre care iată ce zice Benkő:

« Franciscus Fagarasi, Pastor Karánsebesensis, deinde Vizaknensis, Catechismum mole exiguum è Lingua Anglica in Hungaricam transtulit, et edidit inscriptum: *Kis-Keresztyén*, Fejérvár, 1654, in-8 »[1].

Ambii Fogarasi erau dară din Banat: unul din Lugoş, cellalt din Caransebeş; ambii erau preuţi calvini; ambii au tradus Catehismul, tipărind ambii în Alba-Iulia, unul la 1648, cellalt cu şase ani mai tîrziu... [232].

Din micul specimen linguistic adus de d. Densuşianu este de observat întrebuinţarea lui *dz* în *Dumnedzeu* şi *dzi*, dar o | confuziune în *szlobodzit* 727 lîngă *szlobozitura*, fenomen despre care vezi mai sus, pag. 9, 85, no. 11 etc.

---

[1] Benkő, *Transilvania*, Vindobonae, 1778, t.2, p. 389.

Pentru «iad» sau «Infern» se pune cuvîntul *păcură*, pe care d. Cihac îl trăgea înainte din lat. *pix* prin deminutivul *picula*[2], de unde ar fi ieșit la români *peche*, ca *ureche* din *auricula*, niciodată *păcură*; acuma însă îl apropie[3] cam cu sfială de slavicul пекло, zicînd: «la dérivation du latin ne nous paraît plus aussi probable». Aci nu încape probabilitatea. *Păcură* nu este și nu poate fi decît slavicul пекло, care însemnează «păcură» și «iad» totodată, de unde пѫкѹръ, din punct în punct, prin aceeași tranzițiune fonetică ca românul мѫтѹръ din slavicul метла[4]. În proporțiunea пѫкѹръ: пекло:: мѫтѹръ: метла este foarte remarcabilă excrescența lui *u* între consoana tenue și sufixalul *-ră* = *-л*. [233].

[2] Cihac, *Dict.*, I, p. 188.
[3] *Ibidem*, II, p. 236.
[4] *Ibidem*, p. 190.

VIII

728

«AMĂRÎTĂ TURTURICĂ» ÎN ITALIA

POST-SCRIPTUM LA PAG. 442-444

Vechiul nostru cîntec poporan « Amărîtă turturică » este atît de răspîndit în toate regiunile Italiei, încît s-a publicat deja pînă acum în trei varianturi toscane, trei siciliane, două neapolitane, unul marchigian, unul venețian și unul istrian, dintre cari vom reproduce aci numai vreo trei-patru mai caracteristice, fără ca să avem trebuință de a le mai traduce, fiind toate aproape identice ca varianturile române.

Un admirabil variant toscan:

La tortora che ha perso la compagna
Dice che non la sa più ritrovare;
E se trova dell'acqua lei si bagna,
E se l'è chiara la fa intorbidare;
E poi con l'ale si batte nel petto,
E va dicendo: « Amor sia maledetto! »
E poi con l'ale si batte nel core,
Dicendo: « Maledetto sia l'amore! »[1]

729

Mai puțin patetic, dar mai complet, este următorul variant toscan:

La tortora che ha perso la compagna
Fa una vita molto dolorosa;
Va in un fiumicello e vi si bagna,
E beve di quell'acqua torbidosa.
Con gli altri uccelli non ci s'accompagna,
Negli alberi fioriti non si posa,
Si bagna l'ale e si percuote il petto:
Ha perso la compagna, oh che tormento!
Si bagna l'ale e si percuote il core:
Ha perso la compagna, oh che dolore![2]

Acuma, luînd de la două extremități ale Italiei, iată mai întîi un variant sicilian, care seamănă într-un mod adevărat surprinzător cu cel românesc:

Quannu la turturidda si scumpagna,
Si parti, e si ni va a ddu virdi locu;

[1] Tommaseo, *Canti popolari toscani*, Venezia, 1841, t. 1, p. 193.
[2] Tigri, *Canti popolari toscani*, ap. d'Ancona, *La poesia popolare italiana*, Livorno, 1878, p. 191—2.

Passa di l'acqua, e lu pizzu s'abbagna,
Prima lu sguazza, e poi ni vivi un pocu;
Va chiancennu pri tutta la campagna,
Comu si stassi 'mmenzu di lu focu:
'Maru cu' perdi la prima cumpagna,
Ca perdi spassu, piaciri e jocu![3]

Iată apoi variantul istrian:

La tuortura ch'à pierso la cunpagna,
La mischiniela è doûta dulurusa;
La va per aqua ciara a la funtana,
E la la bivo doûta turbidusa.
La va curendo soun per la muntagna,
La va çercando el sul che nu' la broûsa.
730 *E cu'li ale la se bato el core,*
Puovera meî chi iè pierso lu me'Amore![4]

Este interesant de a regăsi în variantul istrian pînă și epitetul de « amărîtă »: « la mischiniela », « puovera meî ».

Dar ceea ce-i mai ciudat decît toate este că-n Italia, ca și-n România, scriitori culți s-au încercat a pune mîna pe acest mic diamant poporan, a și-l atribui, a lăsa să se crează de către posteritate că poporul l-a scamotat de la dînșii. La noi, Neagoe Basarab și Ienăchiță Văcărescu; în Italia — Olimpo da Sassoferrato, tocmai din secolul XV, avînd la dispozițiune unul din cele mai vechi varianturi poporane italiene, mai-mai ca cele românești, pune într-un sonet la o « Leontia »:

Se tu sarai qual questa tortorella ...
Se perde la compagna meschinella
Al viver solitario s'abbandona;
Non d'acqua chiara alla sua bocca dona,
Torbida, fosca, verminosa e fella;
Nè mai posar si vuole in arbor verde,
In qualche tronco secco piange e lugge;
Et così a poco la sua vita perde ...[5]

Un variant mai modern a fost intercalat într-o poezie a unui Panfilo Sasso:

La tortorella dolorosa e trista
Dopo ch' ha perso la dolce compagna,
Soletta va per boschi e per campagna,
Fuggendo quanto può l'umana vista;
Nè mai si annida ove fiorisce arista,
Nè d'acqua chiara mai si lava o bagna,
Ma sempre amando più, si duole e lagna etc.[6]

« Amărîtă turturică! » De două ori *amărîtă!* După ce moartea ți-a furat soțioara, apoi pe tine însăți s-au apucat să te fure poeții... [234].

---

[3] Vigo, *Raccolta di canti popolari siciliani*, ap. d'Ancona, p. 192.

[4] Ive, *Canti popolari istriani*, Torino, 1877, p. 117.

[5] Casetti e Imbriani, *Canti popolari delle provincie meridionali*, Torino, 1872, p. 288.

[6] Ap. D'Ancona, *op. cit.*, p. 192, nota 3.

Pag. XVI, după rîndul 16. Publicațiunea cea mai apropiată de scoțianul « John Cheap » este edițiunea cea codificată a cărților poporane germane de renumitul Simrock: *Die deutschen Volksbücher, gesammelt und in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt*, Frankfurt, 1844—67, în 13 tomuri, in-16, fiecare de peste 400 de pagine. O a doua edițiune, tot la Frankfurt, s-a început la 1876 [235].

Pag. 11, rînd 16. Dialectul român din Moravia, de demult slavizat, cată să fi fost și el rotacistic, judecînd după *putyra* = *putină*; v. Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, p. 24. Același cuvînt, tot cu *r* pentru *n* între vocale, a străbătut la ruteni și la poloni, cfr. *ibid.*, p. 18 și 22. Este și mai remarcabil că, după Miklosich (*ib.*, p. 11), latinul *juniperus* a trecut la ruteni prin români sub forma *jurep* = *junep*, adecă iarăși cu *r*=*n* [236].

Pag. 16, rînd 28. Am fost profeți! Tomul II din Dicționarul d-lui Cihac a apărut în fine, și — *rața* înoată acolo între elemente slavice. Aceasta însă este abia o imperceptibilă picătură în noianul celorlalte monstruozități contra științei, contra metodei și contra bunului simț, furmicînd pe fiecare | pagină din cele 800 ale noii opere a d-lui Cihac. Este curios că ea iese la lumină aproape în același timp cu monografia lui Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen*, unde primul slavist al secolului nostru recunoaște că slavii au luat de la români mai toate cîte d-lui Cihac i se pare că românii vor fi primit de la slavi [237]. Să mai vorbim oare despre atîtea și mai atîtea pretinse turcisme și maghiarisme ale d-lui Cihac, din cauza cărora devin îndoioase pînă și turcismele sau maghiarismele cele foarte adevărate?... Nu ne putem stăpîni de a nu aduce în astă privință un singur exemplu, care s-ar putea considera ca microcosm al operei întregi. Românește la un om « voinic », și mai ales « violent », se zice *leu-paraleu*. Se știe că la neogreci, ba deja la bizantini (Du Cange, *Gloss. mediae graecit.*, p. 1102), prepozițiunea παρὰ a căpătat sensul de « prea- », « extra- ». Astfel *paraleu* = παραλέων însemnează literalmente « mai mult decît leu ». Alecsandri, în « Păcală și Tîndală » (Teatru, t. 1, p. 162, ed. Socec), zice: 732

Cine ți-a turburat firea? Spune mie, dragul meu,
Cine din miel cu blîndețe te-a făcut leu-paraleu?

Antiteza lui *leu-paraleu* este dară « miel cu blîndețe ». Ei bine, izolînd pe *leu* și lăsînd numai *paraleu*, d. Cihac (*Dict.*, II, p. 603) ne spune că *paraleu* vine din *paralîu* « qui a de l'argent, richard », de la *parà* « petite monnaie turque ».

Odată pornit pe această cale, d-sa se izbeşte de cuvîntul *ortoman*, care în poezia noastră poporană însemnează «fruntaş», «om mare», de ex. în balada «Balaurul»:

Un viteaz de o r t o m a n
Pe-un cal negru dobrogean ...

şi mai departe tot acolo:

O r t o m a n e,
Hoţomane!

de unde se vede că partea radicală în *orto-man* este *ort*, ca în *hoţo-man* — *hoţ*[1].
733 Acest *ort* nu poate fi decît vechiul eranic *arta* «fruntaş»: ἀ ρ τ α ῖ ο ι· οἱ ἥρωες παρὰ Πέρσαις (Hesychius), cu scăderea lui *a* deja la albanezi în *urt* «prudente, savio» (Rossi, *Vocabolario epirotico*, 1875, p. 1300). Aş! D. Cihac (*Dict.*, II, p. 230) ne asigură că *ortoman* însemnează «qui a beaucoup d'argent, riche, richard» de la *ort* «le quart d'une monnaie», aducînd ca unică probă pe *paraleu* de la *pară*. De cumva s-ar apuca de etimologia germană, d. Cihac ar trage desigur pe *Held* «erou» din *Geld* «monetă»! [238].

Pag. 35, rînd 15. La ruşi, în adevăr, Legenda Duminicei, deşi n-a trecut în poezia poporană propriu-zisă ca la bulgari, totuşi s-a versificat în gustul poporului. D. A. Veselovski, Епистолия о неделе, p. 112—15, citează mai multe specimene după Bezsonov, Калеки перехожие, fasc. VI, nno. 564—571. În toate «piatra cu scrisoarea» cade din cer în Ierusalim, iar într-una din ele patriarcul se cheamă «Ioan». Regretăm de a nu cunoaşte noi înşine cartea lui Bezsonov, din care d. Veselovski nu reproduce nici o bucată întreagă [239].

Pag. 168, rînd 1—7. D. A. Veselovski, Епистолия о неделе, p. 111, aduce după Pypin, Памятники старой русской литературы, t. 3, p. 150—3, o redacţiune rusească destul de modernă a Legendei Duminicei, unde piatra cade în Ierusalim şi unde figurează de asemenea:

... въ пятокъ сотвори Богъ перваго человѣка Адама на земли...	... vineri a creat D-zeu pe primul om Adam pe pămînt. . .

Aceasta nu înlătură însă probabilitatea că redacţiunile de această natură, oricîte ar fi, au fost influenţate în specie de Legenda Sîntei Vineri, de vreme ce în cele două redacţiuni flagellantice nu se află pasage corespunzătoare, şi de vreme ce — în redacţiunea lui popa Grigorie mai cu seamă — Legenda Duminicei şi Legenda Sîntei Vineri se întîlnesc, precum am văzut, pînă şi-n alegerea expresiunilor.

Despre sînta Vineri în parte, a se consulta cu tot dinadinsul remarca-
734 bila monografie a d-lui Veselovski: Неделя-Анастасия и Пятница-Параскева, în Журнал Минист. Народного Просвещения, 1877, t. 189, secţ. 2, p. 186—247.

Pag. 184, rînd 24—27. În limba rutenă actuală s-a constatat *kotiuha* «cîne» la huţuli, vecinii carpatini imediaţi ai românilor: «*kotiuha* to jest p i e s», în Witwicki, *O Huculach*, Lwów, 1873, p. 93.

---

[1] Să observăm în treacăt, că pe *hoţ* d. Cihac (t. II, p. 141) îl derivă din slavicul *zŭlŭ* «rău», adecă *z* a trecut în *h* şi *l* în *ţ*.

Pag. 185, rînd 3—23. Această caracteristică zoomorfică a popoarelor există într-o mulțime de varianturi paleoslavice. În momentul cînd îl publicam, nu aveam acasă cartea lui Tihonravov, Памятники отреченной русской литературы, Moscva, 1863, t. 2, p. 440, 447, unde sînt două varianturi, unul din secolul XV, cellalt din secolul XVI, acesta din urmă cu: «Волохъ кошка». Apoi într-un manuscript slavic din secolul XVIII, descris de d. Slaveikov, în Български книжици, Constantinopole, 1859, p. 266, un alt variant, plin de erori tipografice, astfel că porțiunea finală prezintă o perfectă galimatie. În fine, d. Stojan Novaković, eminentul meu coleg din Societatea Academică Serbă, îmi comunică că d. Daničić a publicat variantul cel mai corect în *Starine*, t. IV, p. 81, pe care, din nefericire, noi nu avem la dispozițiune în momentul de față [240].

Pag. 187, rînd 31. În Tihonravov, *op. cit.*, t. 2, p. 79—90, s-a reprodus, după un manuscript din secolul XVI, o legendă paleoslavică despre moartea lui Avram: **Ѿ їавленїи иже їавльшѹсѧ ѡтцѹ нашемѹ Аврамѹ Михаиломъ архистратигѡмъ ѡ завѣтѣ его и ѡ смьрти** (Revelațiunea ce s-a revelat părintelui nostru Avram prin arcangelul Mihail despre testamentul lui și moartea). Fondul este același, dar redacțiunea diferă cu desăvîrșire.

Pag. 204, rînd 26—8. Forma *ascultoi* = *ascultători* figurează la mitropolitul Varlaam de trei ori pe aceeași foaie 311 retro, totdeauna însă după verbul «a sta»: **пре зиса лѹи | стѫтѹрѫ аскѹлтои... съ стѫм аскѹлтои...** 735 **пре зиса домнѹ-сѣѹ стътѹрѫ аскѹлтои.**

Pag. 298, la fine. Un blăstem serbesc al Maicei Domnului contra plopului vezi în Karadžić, Живот и обичаји народа српскога, Viena, 1867, p. 230—1.

Pag. 387, rînd 1—2. D. Veselovski a menționat redacțiunile orientale ale Legendei Duminicei mai tîrziu, în Ефиопская епистолия о неделе, Ж.М.Н. Пр., t. 191, secț. 2, p. 121—3; un articol care mi-a fost necunoscut, pînă ce a binevoit a mi-l comunica însuși d. Veselovski, cînd volumul de față era deja aproape de sfîrșit.

Pag. 407, rînd 28. Despre Evangeliul lui Nicodem, vezi Alfred Maury: *Histoire d'un Evangile apocryphe*, în *Croyances et légendes de l'antiquité*, Paris, 1863, p. 289—332, și mai ales p. 297—323 [241]. 241

737

INDICE BIBLIOGRAFIC

FÎNTÎNE ŞI AJUTORINŢE CITATE ÎN VOLUMUL DE FAŢĂ

NB. Cifrele de la margine indică paginele [ediţiei originale]

I. Manuscripte

Codex Sturdzanus, sec. XVI, passim.
Coresi, Psaltire, sec. XVI, 615.
Crisov de la Mircea 1415, 203.
Crisov de la Petru-vv. 1447, 13.
Crisov de la Petru -vv. 1453, 14.
Eder, Exercitationes diplomaticae, 251.
Giurescu, Cărţi poporane 1799, XXVIII şi urm.
Istoria tiutiunului, sec. XVIII, XXIV.
Сборник, sec. XVI, 181 şi urm.

II. Comunicaţiuni

Bariţ, 172 şi urm.
Bianu, 239.
Bologa, 39.
Cipar, 91.
Colceriu, 2 şi urm.
Densuşianu, 725 şi urm.
Hasdeu A. 443.
Jarnik, 513.
Mangiucă, 707, 710—716.
Miklosich, 514, 654.
Novaković, 734.
Potebnea, 386.
Veselovski, 597, 735.

III. Tipăriture

Ackner, Inschriften in Dacien, 143.
Albericus, Chronicon, 603.
Alecsandri, Poezii populare, 202, 209, 402, 443, 505, 506, 545, 650, 732.
738 Alecsandri, Poezii, 635, 642.
Alecsandri, Teatru, 732.
Alexandria, XXXVI.
Alexi, Grammatica daco-romana, 614.
Alishan, Armenian songs, 549.
Allgemeine Zeitung, IX, 257.
Alter, Miscellaneen, 682.
Annuaire des études grecques, 208, 302, 409.
Arbaud, Chants de la Provence, 396, 525, 549, 577.
Archiv für slavische Philologie, XL, 652.
Archivio glottologico italiano, 611, 652.
Archiv pentru filologie şi istorie, 117.
Aretin, Beiträge zur Geschichte, 251.
Arghir şi Elena, XXXVII.

742

IV. Texturile poporane străine reproduse

NOTE

1 Suplementul la t. II n-a mai apărut. Prin *onomatologie* se înțelegea „onomastica, studiul numelor proprii"; așadar H a s d e u intenționa să dea un studiu asupra numelor proprii românești (de persoane și de locuri), extrase din documentele și textele vechi. — *Pag. VII (9).*

2 Ulterior, în 1885, H a s d e u a adoptat termenul englez *folklore*, *„în lipsă de alt cuvînt mai nimerit"*, generalizat în secolul nostru în filologia europeană și în cea românească (vezi *Prefața* la *Etym. magnum Rom.*, t.I, p. XVIII; cf. Ov. B î r l e a, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1974, p. 173). — *Pag. X (10).*

3 Marele filolog a răspuns totuși, nu peste mult timp, în *Suplementul la t.I*, apărut în 1880, și în t.III, dat la tipar în același an (prefața este semnată la 20 dec. 1880; vezi notele respective). — *Pag. X (10).*

4 „Deosebirea dittologică" (sinonimică) dintre *poporan* și *popular*, deși acceptată o vreme (și chiar reactualizată de D. C a r a c o s t e a), a fost părăsită ulterior în favoarea celui de-al doilea termen (vezi Ov. B î r l e a, *Ist. folcl. rom.*, p. 174). — *Pag. XXII (17).*

5 Sursa ecleziastică a celor două legende „populare" este evidentă. — *Pag. XXVIII (20).*

6 Este actualul mss. nr. 270 de la Biblioteca Academiei R. S. România (B.A.R.); vezi M. G a s t e r, *Chrestomatie română*, vol. II, Leipzig — București, 1891, p. 66—67, 122—123, 164—165: fragmente reproduse; Biblioteca Academiei Române. *Catalogul manuscriptelor românești*, întocmit de I. B i a n u, t. I, București, 1907, p. 616—617; G. Ș t r e m p e l, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 86—87. — *Pag. XXX (21).*

7 De fapt, *trepetnic* provine chiar din slavon. трѣпєтьникъ, *gromovnic* din slavon. громовьникъ, iar *rojdanic* corespunde slavon. рождєница, рожданица (cf. *Rujdenița popii Ioan Românul* din 1620), mai exact slavon. sîrb. рожданикъ. — *Pag. XXX (21).*

8 Despre aceste „cărți de prevestire" vezi N. C a r t o j a n, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, București, 1929, p. 172—187 (reeditat, împreună cu vol. II, apărut în 1938, de Al. C h i r i a c e s c u, cu o introducere de Dan Z a m f i r e s c u și o postfață de M. M o r a r u, București, 1974, p. 217—235, cu bibliogr.). — *Pag. XXXI (22).*

9 În *Bibliografia românească veche*, vol. II, de I. B i a n u și N. H o d o ș, București, 1910, nu e consemnată nici o carte apărută în 1743, care să cuprindă *Trepetnicul* (cf., de asemenea, Daniela P o e n a r u, *Contribuții la bibliografia românească veche*, Tîrgoviște, 1973); în schimb, acesta se află în *Calendarul* mai vechi, tipărit la Brașov, în 1733 (vezi p. 48; cf. C a r t o j a n, *Cărțile populare ...*, I, p. 184, reed. p. 231). — *Pag. XXXII (23), nota 10.*

10 Cercetările ulterioare n-au putut da la iveală vreo ediție tipărită a *Alexandriei* anterioară celei scoase de Petru B a r t la Sibiu, în 1794. Înainte de 1718 ne sînt cunoscute doar: manuscrisul (incomplet) al lui Ioan Românul din 1620, *Codex Neagoeanus*, B.A.R.,

nr. 3821— editat de N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții* (Studiu și text), București, 1922— ; mss. nr. 1867 de la B.A.R., copiat în Țara Românească, la 2 iulie 1717, și alte trei manuscrise de la începutul secolului al XVIII-lea, nedatate (vezi: Mihai Moraru — Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, Partea I, sub îngrijirea științifică a lui I. C. Chițimia, București, 1976, p. 55—59, 95). — *Pag. XXXVI (25).*

11 *Vrednica de însemnare întîmplare a patru corăbieri ruși*... a fost scrisă în limba germană de către Pierre Ludovic Le Roy și tipărită în 1760, la Riga și Mitava. Tradusă și prelucrată, fără numele autorului, în mai multe limbi, a fost transpusă și în românește la începutul secolului al XIX-lea, prima ediție cunoscută fiind cea din anexa *Alexandriei*, tipărită probabil între 1820 și 1824, iar apoi sigur în 1824; vezi *Introducerea* lui Mircea Tomescu și textul reprodus în: *Cărțile populare în literatura românească*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. II, București, 1963, p. 221—233; Mihai Moraru — Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice*, Partea I, p. 96—97, 113 (cu bibliogr. anterioară). — *Pag. XXXVI (25).*

12 Manuscrisul slavon copiat în 1563, la mănăstirea Neamț, din porunca mitropolitului Sucevei Grigorie Roșca (1541—1564; † 5 febr. 1570), vărul lui Petru Rareș, se păstrează la Biblioteca Publică „M. E. Saltikov-Șcedrin" din Leningrad (cota XV. Q. 45) și a fost descris de V. Jagić: *Život Aleksandra Velikoga po tekstu recenzije bugarske* („... ili, ako vas volja, vlaško-bugarske"), „Starine", knj. V, Zagreb, 1873, p. 22—27. Cum această descriere a fost doar semnalată la noi (vezi N. Cartojan, *Cărțile populare*..., I, p. 230, reed. p. 289), reproducem aici aprecierea marelui slavist, titlul și însemnarea de la sfîrșit:

„Rukopis pod brojem i znakom XV. Q. 45, na artiji, u maloj četvrtini sa 18—19 redaka na jednoj strani, ima 247 listova: od početka do kraja čitav, tako da mu ne manjka ni jedan list. To je dakle gotovo najpodpuniji do sele poznati tekst toga popularnega romana srednjih vjekova" (p. 22). *„U opće ima tekst Aleksandride u tom bugarsko-vlaškom rukopisu znatno stariji i pravilniji vid, nego li u do sada poznatih srpskih rukopisih.*

Za dokaz navesti ću ovdje nekoliko primjera.

Početak rukopisa, gdje se tekstovi najvećma razlikuju, glasi u našem rukopisu ovako:

Книга Ѧлеѯандра македон'скагѡ. Житїе и повѣсть достоѣпно и дивно къ воинствомъ оустрьмлѣѭщи сѧ, полез'но чьсти и слышати добродѣтѣл'на благочьстива же и велеоумна мѫжа великаго Ѧлеѯандра македѡнскаго царѣ, како и ѡть кѫдꙋ бысть и како и до где прѣиде и кыихъ ради добродѣтѣлеи подсльньчнои въсеи царь и самодрьжець нарица сѧ, подобаетъ чьтѫщомоу разоумѣти, а разоумѣѭщомоу сего воинствьнымь и мѫжьствьнымь добродѣтѣлемь подобити сѧ. имѣѧи съмысль да разоумѣеть есть же сице" (p. 23).

Urmează, în reproducerea lui Jagić, începutul textului propriu-zis și o serie de exemple, din care rezultă că versiunea de față este mai corectă (și pe alocuri chiar mai inteligibilă) decît cea din manuscrisul sîrbesc (sec. XVI) utilizat de el în ediția *Život Aleksandra Velikoga*, publicată în „Starine", knj. III, 1871, p. 203—331 (ulterior, în 1878, St. Novaković a publicat textul după alt manuscris, din sec. XV—XVI).

„Kada i gdje je naš rukopis pisan svjedoči ovaj zapis na prvoj strani posljednega lista:

Изволе(н)їемъ ѡ(ть)ца и съпоспѣшенїемъ с(ы)на и съвершенїемъ с(вѧ)т(а)го д(оу)ха нача сѧ и съвръши сїѧ книга рекомаа Ѧлеѯан'дрїа повелѣнїемъ и даан'емъ прѣѡс(вѧ)щеннаго митрополита кѵр Григѡрїа С(о)учав'скаго и Нѣмецьскы. И даде ю въ Нѣмецьскои манастырь, идеже ес(ть) храмъ възнесенїе г(оспод)а г(оспода) и спаса нашего І(со)ух(рист)а, да бѫдетъ емоу въ в(ѣ)кы

памѧть. И кто разоритъ наша даанїа да бѫдетъ проклѧтъ ѿтъ г(оспод)а Б(ог)а и ѿтъ пр(ѣ)ч(и)стаа его матерь и ѿтъ всѣх' с(вѧ)тых' и ѿтъ насъ аминъ. В л(ѣ)то ҂зоа҃, м(ѣ)с(ѧ)ца ное(м)в(рїа) .г҃." (p. 26—27).

(Trad.: „Cu voia Tatălui şi sprijinul Fiului şi săvîrşirea Sfîntului Duh, s-a început şi s-a terminat [de copiat] această carte numită Alexandria, din porunca şi dania preaosfinţitului mitropolit chir Grigorie al Sucevei, de la Neamţ. Şi a dat-o în Mănăstirea Neamţului, unde este hramul Înălţarea Domnului şi mîntuitorului nostru Iisus Hristos, să-i fie pomenire în veci. Iar cine va strica dania noastră să fie blestemat de Domnul Dumnezeu şi de preacurata lui Maică şi de toţi sfinţii şi de noi, amin. În anul 7071 [—5508 = 1563], luna noiembrie 3" (în Moldova, pînă în 1580, anul nou se socotea de la 1 ianuarie, astfel că trebuie să scădem 5508, nu 5509 ani, cum a calculat J a g i ć şi au acceptat alţi cercetători, inclusiv H a s d e u).

„Ima još jedan zapis poznijem rukom — încheie V. J a g i ć —, na drugoj strani posljednega lista, gdje se pominje neki Nathanail Šeptelić [Şeptelici] monogogrješni iz manastira «Намецькаго», a to bješe «вь дьни Іѡана Глигорие Гика воеводы, господара Земле Молдавскои». в лѣто ҂зсл҃з t.j. 7237 (= 1729)" (p. 27) — *Pag. XXXVI (25), nota* 23.

13 Vezi cele 5 fragmente incluse în Partea I a *Învăţăturilor* şi al 6-lea în Partea a II-a, în ediţia îngrijită de Florica M o i s i l, Dan Z a m f i r e s c u şi G. M i h ă i l ă: *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Bucureşti, 1970, p. 200—211, 244—245; cf. *Studiu introductiv*, p. 38—40, 45—46. — *Pag. XXXVIII (26), nota 24.*

14 H a s d e u a reluat acest paragraf aproape integral în *Etym. magnum Rom.*, t. II, col. 1602—1606, s.v.[1] *Arghir*; cartea lui Ioan B a r a c a apărut însă la 1801 (vezi Al. T e o d o r e s c u, în *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1979, p. 74—76, cu bibliogr.). — *Pag. XLI (28).*

15 Cf. At. M. M a r i e n e s c u, *Poezii populare din Transilvania*. Ed. îngrijită de E. B l ă j a n. Prefaţă de Ov. B î r l e a, Bucureşti, 1971, p. 45—53: textul este desigur modificat de folcloristul bănăţean, deşi afirmă că e „culeasă de pe lîngă Orăştie". În genere, *„corectarea materialului (...) scade mult din valoarea colecţiei Marienescu şi ea a contribuit la discreditarea ei (...)" (Prefaţă*, p. XIX). Mai mult, în colecţiile sale *„sînt şi unele balade care trezesc suspiciuni, fiind probabil însăilări cărturăreşti"* (Ov. B î r l e a, *Ist. folcl. rom.*, p. 148). — *Pag. XLI (28).*

16 *Codex Sturdzanus* a fost dăruit de D.A. S t u r d z a Bibliotecii Academiei Române, unde se păstrează sub nr. 447. Vezi descrierile ulterioare: Biblioteca Academiei Române. *Catalogul manuscriptelor româneşti*, t. II, întocmit de I. B i a n u şi R. C a r a c a ş, Bucureşti — Leipzig — Viena, 1913, p. 167—170; G. Ş t r e m p e l, *Copişti...*, p. 97—98; I d e m, *Catalogul manuscriselor româneşti. B.A.R., I—1600*, Bucureşti, 1978, p. 113—114. Lucrările consacrate acestui manuscris sînt consemnate de Gheorghe C h i v u şi Mariana C o s t i n e s c u, în *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 159—169. Adăugăm că nu este sigur că G r i g o r i e d i n M ă h a c i a adunat şi legat întregul codice, aşa cum credea H a s d e u. — *Pag. XLI (28).*

17 În urma analizei diverselor feluri de scriere din manuscris, Gh. C h i v u a adus precizări suplimentare la constatarea lui H a s d e u că acesta a fost copiat nu numai de popa G r i g o r i e (ale cărui însemnări dintre 29 ianuarie 1583 şi 10 mai 1619 îl datează), ci şi de alte persoane din Măhaci sau din altă parte: „... *textele cuprinse în* Codicele Sturdzan *sînt scrise de nouă persoane diferite. Trei dintre acestea au copiat numai texte slavone (...), două (Grigorie şi unul dintre «colaboratorii» lui) texte în majoritate româneşti, dar şi un text slavon (Grigorie), respectiv unul unguresc («colaboratorul» lui), iar patru numai texte româneşti*". Restrîngînd concluziile numai la cele 16 texte româneşti — inclusiv cel identificat

de același autor: *Un text românesc inedit în « Codex Sturdzanus »: Pravila Sfinților Părinți* (LR, XXVI, 1977, nr. 3, p. 281—287) — acestea au fost copiate după cum urmează:

„— popa Grigorie: *Legenda Duminicii* (fără fila 1), *Rugăciunea de scoatere a dracului, Legenda Sfintei Vineri, Întrebarea creștinească, Fragmentul liturgic, Frați dragi;*

— copist *a* [din Măhaci sau împrejurimi]: *Legenda Duminicii* (fila 1);

— copist *b* [din Măhaci sau din apropiere]: *În știre să vă fie oamenilor* [*Pravila Sfinților Părinți*, semnalată de H a s d e u, dar nepublicată, întrucît o considera posterioară], *descîntecul, Zise Domnul;*

— copist *c* [la fel]: *Legenda lui Avram, Oarecire era un părinte*;

— copist *d* [probabil din nordul Hunedoarei]: *Cuvîntul Svîntului Pavel apostol, Cuvînt de înblare pe la munci, Cugetări în ora morții, Rugăciunea Sfîntului Sisinie;*

— copist *e* [la fel]: *Să neștire buru creștiru*".

Prin urmare, după locul unde au fost scrise, primele texte (ale popii Grigorie și ale copiștilor *a, b, c*) sînt „*măhăcene*", iar cele ale copiștilor *d* și *e* — „*nemăhăcene* (nord-hunedorene)" (Gh. C h i v u, *Copiștii Codicelui Sturdzan*, LR, XXVII, 1978, nr.1, p. 59—71, citatele la p. 69—71); vezi și caracterizarea lingvistică a codicelui în lucrarea de sinteză a lui I. G h e ț i e, *Baza dialectală a romînei literare*, București, 1975, p. 310—316 (cu un scurt istoric al opiniilor anterioare). — *Pag. XLII (29).*

18 Evident, lucrurile nu stau tocmai așa (vezi notele referitoare la cele două ample studii din *Apendice la « Texturi bogomilice »*). — *Pag. XLIV (30).*

19 Dăm aici descrierea detaliată a manuscrisului, bazîndu-ne pe cele două cataloage, menționate în nota 16, și pe articolele lui Gh. C h i v u, citate în nota 17:

Mss. rom. nr. 447, in —8°. 124 file (numerotarea mecanică; în numerotarea de mînă, făcută de H a s d e u, apar 250 pagini, întrucît de la p. 76 [=f. 38 v] a trecut la p. 78 [=f. 39r], iar de la p. 196 [= f.98 r] la p. 198 [= f.98 v], astfel că rezultă cu 2 pagini mai mult: 250, în loc de 248 pag. = 124 file). Scris, potrivit însemnărilor, între 29 ianuarie 1583 și 10 mai 1619, de popa Grigorie din Măhaci, de alți trei copiști din același sat sau din împrejurimi (*a, b, c*), de doi copiști originari probabil din nordul Hunedoarei (*d, e*), precum și de trei copiști a trei texte slavone.

Scriere chirilică semiuncială, de mai multe mîini. Texte românești, slavo-române, slavone și unul unguresc (cu litere chirilice). Manuscrisul e format din reunirea mai multor caiete, de regulă, fără signatură (pe f. 23 v apare signatura .ꙁ., la sfîrșitul unui caiet, iar pe ff. 81r și 98r aceeași signatură .ꙁ., la începutul a două caiete), ceea ce probează că acestea sînt de origine diferită.

Legătură de lemn, învelită cu piele împodobită cu diferite ornamentații imprimate (B i a n u — C a r a c a ș; în prezent, coperta este îmbrăcată în pînză).

Cuprinsul manuscrisului:

1.F.1r —10r (p. 1—19). *Scriptura din ceriu a D[omnu]lui nostru a lui Isus H[risto]s* [*Legenda Duminicii*]. Fila 1 scrisă de copistul *a*, restul de popa Grigorie. La sfîrșitul textului, *însemnarea* acestuia, din anul 1600.

2. F.10v (p.20). *În știre să vă fi[e] oamenilor* ... [*Pravila sfinților părinți*, fragment]. Nepublicată de H a s d e u (vezi Gh. C h i v u, *Un text românesc inedit* ...). Scrisă de copistul *b*.

3. F.11r — 15v (p. 21—30). Слово стго апла Пав[л]а и w(т) сходѣ [о исходѣ] доушевнемъ. *Cuvîntul Sf[în]tului Pavel ap[o]st[o]l dé eșirea sufletelor* [*Apocalipsul apostolului Pavel*]. (Numai titlul este și în slavonă). Transcris de copistul *d* (Între ff. 12—13, resp. între pp. 24—25 lipsește o filă).

4. F. 16r—37r (p. 31—73, primele 4 rînduri). *Cuvînt de înblare pre la munci.* [*Călătoria Maicii Domnului la iad*]. Scris de copistul *d*.

5.F.37 r — 57 r (p. 73, de la r.5 — 114, primele 2 rînduri). *Vedeți-mă fără glas și fără sufletu dzăcîndu* ... [*Cugetări în ora morții*]. Transcris de copistul *d*.

6. F.57r – 63r (p. 114, de la rîndul 3–126, primele 9 rînduri). молитва ст҃го Сїсина ѡ(т) диавола проклѣта [*Rugăciunea Sfîntului Sisin contra afurisitului drac*]. Text bilingv, alternant, slavo-român, copiat de popa Grigorie.

La sfîrșit, din nou titlul, scris de altă mînă: *Povéstea Sf[i]nteei Dumireci. Scriptura Domnului nostru, a lui Iis[us] H[risto]s.*

Ceva mai jos, de o a treia mînă, cîteva cuvinte fără înțeles, ce par o însemnare criptografică: миХжнишнъ дать дкн фрерить кнрѣнь снминъ шѣ ѕнлѣ.

7. F.63v – 67v (p. 127–135). аще кто бл҃гоч(с)тивь и б҃голюбивъ. *Să neștire buru creștiru de Dumnezeu iubit* [*Omilia pentru Paști*, atribuită lui Ioan Hrisostomul]. Text bilingv, alternant, slavo-român, scris de copistul *e*.

8. F.68r – 75r (p.136–151). Чи(н), ка(к) по(д)баѥ(т) исходити съ кр(с)ть, готовае(т) же ст҃аа, іерейскы и бж(с)твнаа л(т)8ргїе. [*Rinduiala, cum trebuie să se iasă cu crucea, cînd se săvîrșește de către preot dumnezeiasca liturghie*]. Text slavon, copiat de o altă mînă.

9. F.76r (p. 152). [Sfîrșitul unei *Rugăciuni de scoatere a dracului*, numit de Hasdeu: *Fragment dintr-o conjurațiune*]. Incipit: [*Sedra*]*hom și Misahom și Avednag* ... Scris de popa Grigorie, care încheie, în ultimele 3 rînduri, cu o *însemnare* în slavonă.

10. F.76v (p. 153, primele 14 rînduri și jumătate din al 15-lea). [*Tatăl nostru* în maghiară, cu litere chirilice]. Scris de altă mînă (Vezi începutul în studiul lui Hasdeu, p.7).

11. F.76 v – 77r (p. 153, de la mijlocul rîndului 15–154, ultimele 3 rînduri). [*Descîntec* (?)]. Adăugat în josul celor 2 pagini de copistul *b* (Semnalat de Gh. Chivu).

12. F.77r – 80 v (p. 154 – 161, cu intervertirea la legat a filelor 79 și 80). [*Legenda lui Avraam*, fără titlu și fără sfîrșit]. Scrisă de copistul *c*.

13. F.81r – 89v (p. 162–179). Чи(н) ве(ч)рнїе дїако(н)ства вели(к) [*Rînduiala diaconstvei celei mari la vecernie*]. Text slavon, copiat de popa Grigorie, care încheie (ultimele 3 rînduri de pe f. 89v) cu *însemnarea* din 1583.

14. F.90r – 97v (p. 180–195). С҃та Пѣтка [*Sfînta Vineri*]. Text românesc, copiat de popa Grigorie.

Deasupra și dedesubtul titlului cineva a adăugat mai tîrziu, cu litere mari, stîngace: М(с)ца брȣмарї .д҃ї. днь. Сфнтеи Вѣри[ри]. ѫтрачѣлѣ з (Luna *brumari* [octombrie], ziua 14. *Sf*[*i*]*ntei Veri*[*ri*]. *Într-acélé z.* Cele două cuvinte și prima literă din al treilea repetă începutul textului ce urmează).

15. F.98 r – 107v (p. 196–216, primele 6 rînduri și începutul rîndului 7). *Întrebarea creștinească.* Copiată de popa Grigorie, care încheie cu o *însemnare* (rîndurile 7–14) în limba română, datată 1607.

16. F.108 r – v (p. 217–218, primele 4 rînduri și începutul celui de-al 5-lea). Fragment de text slavon, copiat de o mînă neexperimentată.

17. F.108 v – 110r (p. 218, de la rîndul 5 – 221, primele 4 rînduri). [*Rugăciuni*, la Hasdeu cu titlul: *Fragment liturgic*]. *Incipit*: Глас .и҃. слав(а). *Slava Tatălui și Fiiului și D*[*u*]*hului Sf*[*î*]*nt.* Copiat de popa Grigorie.

18. F. 110r – 115r (p. 221, de la rîndul 5–231, 15 rînduri). [*O predică* – titlu dat de Hasdeu – sau *Tîlcovania evangheliei de la judecată* – titlu dat de Gh. Chivu]. *Incipit: Zise Domnul* ... Scrisă de copistul *b*. Mai jos, o *însemnare* de aceeași mînă.

19. F. 115v – 122v (p. 232, numai 5 rînduri în partea de jos, datorită deteriorării filei – 246, primele 13 rînduri și începutul celui de-al 14-lea). [*O predică*]. *Incipit: Frați dragi* ... Copiată de popa Grigorie, care încheie cu *însemnarea* în limba slavonă, din 1619, mai 10.

20. F.123r — 124v (p. 247—250). [*Rugăciune de alungare a diavolului*]. *Incipit:* Заклинаю те диаволе.... Text slavon, scris de o altă mînă (La p. 175, H a s d e u afirmă că ar fi alcătuită de un „ierеu popă Simeon", al cărui nume apare în text. „*Credem însă* — precizează Gh. C h i v u, în *Copiștii...*, p. 59, nota 6 — *că nu scribul ultimelor două file ale Codicelui Sturdzan purta acest nume, ci, cel mult, copistul textului de pe care sînt reproduse acestea*"). — *Pag. 1 (34)*.

20 *Bagin*, atestat prima dată la 1291, este actualul sat *Bădeni*, ținînd de comuna Moldovenești, jud. Cluj (vezi: Coriolan S u c i u, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1967, p. 52, 60; Ion I o r d a n, Petre G â ș t e s c u, D. I. O a n c e a, *Indicatorul localităților din România*, București, Ed. Academiei, 1974, p. 75). — *Pag. 3 (35)*.

21 Satul *Măhaciu* se numește astăzi *Măhăceni* și face parte din comuna *Unirea*, jud. *Alba*, la nord-vest de orașul *Ocna Mureș* (vezi: Ion I o r d a n, Petre G â ș t e s c u, D. I. O a n c e a, *Indicatorul localităților din România*, harta jud. Alba și p. 174); prima atestare rămîne tot cea din 1291 (*terra Muhacs*), cunoscută de Hasdeu, după care urmează altele din 1332, 1334 etc. (vezi: Coriolan S u c i u, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, p. 384, cu bibliogr.; Ștefan P a s c u, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed.2, Cluj, 1972, p. 328: Măhaciul făcea parte din cele 29 de sate ale obștii Arieșului, așezate între Arieș și Mureș). Potrivit repartiției graiurilor (subdialectelor) dacoromâne, Măhaciul (Măhăcenii) se află aproape de limita sud-estică a *graiului (subdialectului) crișean*, în apropiere de limita nord-vestică a celui muntean — — sud-transilvănean (vezi: E. P e t r o v i c i, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român* [1954], în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 38—49, în particular, h.3; I. P ă t r u ț, *Influences slaves et magyars sur les parlers roumains*, „Romanoslavica", I, 1958, p. 31—43; I. C o t e a n u, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 68—74, 97—111; Matilda C a r a g i u M a r i o ț e a n u, *Compendiu de dialectologie română*, București, 1975, p. 148—152, 188: Matilda C a r a g i u M a r i o ț e a n u, Ștefan G i o s u, Liliana I o n e s c u - R u x ă n d o i u, Romulus T o d o r a n, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 152—159). Cît privește situația în epoca scrierii *Codicelui Sturdzan*, reținem aici concluziile la care au ajuns Ion G h e ț i e și Al. M a r e ș, în monografia *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 330—331: „... *dacoromâna se împărțea în secolul al XVI-lea, pe baza particularităților fonetice, în două subdialecte: unul nordic* (mai exact, nord-vestic— *n.n.*), *cuprinzînd Banatul, Hunedoara, Transilvania de nord și Moldova, iar celălalt sudic, înglobînd Muntenia propriu-zisă și o bună parte a Olteniei (părțile sudice, centrale și estice). Dacă subdialectul sudic se prezintă ca o arie unitară, cel nordic ne apare divizionat în trei arii corespunzătoare Moldovei, Transilvaniei de nord* (în care este inclus și Măhaciul — *n.n.*) *și Banatului — Hunedoarei*" (vezi detalii în continuare, p. 331—336). — *Pag. 7 (38)*.

22 Într-adevăr, *dz* (< lat. *d'*) caracteriza în secolul al XVI-lea întreg subdialectul nord-vestic, *z* fiind prezent în subdialectul sudic (inclusiv Transilvania de sud-est); vezi G h e ț i e—M a r e ș, *Graiurile...*, p. 187—190. — *Pag. 9 (39)*.

23 Rotacismul (*-n->-ⁿr->-r-*) a atras în mod deosebit atenția istoricilor limbii române și dialectologilor: vezi, în special: Al. R o s e t t i, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924; I d e m, *Istoria limbii române*, I, ed. 2 rev. și adăug., București, 1978, p. 472, 528—532; E. P e t r o v i c i, *Contribuții la studiul rotacismului. La moții din Scărișoara* (1935), în *Studii...*, p. 25—36: „... *în oarecare măsură, rotacismul e încă viu la toți moții*" (p. 27); G h e ț i e — M a r e ș, *Graiurile...*, p. 152—158: în secolul al XVI-lea, rotacismul a fost consemnat în unele zone ale Transilvaniei (cu excepția sud-estului) și ale Moldovei (mai ales în nord); în epoca actuală, în afară de Munții Apuseni, a mai fost notat izolat și în alte părți (Satu-Mare, Moldova, Sibiu, Făgăraș). — *Pag. 12 (41)*.

24 De fapt, formele cu *nr* sînt intermediare în timp, între *n* și *r*, nu posterioare celor cu *r* (vezi lucrările citate în nota precedentă). — *Pag. 15 (42).*

25 Sintezele recente consideră într-adevăr cuvîntul *rață* (regional: *reață*, pl. *rațe*, *rățe*, *rețe*; istrorom. *rățe*; arom. *rósă*, din alb.; în megl. lipsește) ca autohton, înrudit cu alb. *rosë*, fără a se putea spune că etimologia lui a fost complet elucidată (cf., de asemenea, friulan. *razze*, croat. dial. kajkavian *raca*, sloven. *reca*, *raca*, magh. *réce*, *ruca* etc., de unde se poate deduce o veche răspîndire a cuvîntului originar în Europa centrală: vezi: *Ist. limbii române*, II, p. 347; D L R, IX, p. 46—47, care însă—spre deosebire de T i k t i n, *Dicț. rom.-germ.*, p. 1308—1309—nu reține forma dialectală *nață*, semnalată de H a s d e u). În orice caz, cuvîntul românesc nu este de origine sud-slavă (cum se mai repetă încă în unele dicționare, de ex., C i o r a n e s c u, nr. 7111), căci: 1) marile dicționare bulgărești nu-l consemnează; 2) Fr. M i k l o s i c h (*Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, p. 812) precizează el însuși că ѫтьца, pe care-l reconstituie pe baza cuvintelor sloven și croat citate, „in fontibus palaeoslovenicis non legitur" (!); de altfel, ulterior, în *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen* (Viena, 1867, p. 49), marele slavist îl consideră împrumutat în limbile slave menționate, fără să se hotărască asupra sursei și adăugînd alături formele română, maghiară și germană („vgl. *nhd.* Retschente"): aceasta nu-l va împiedica pe C i h a c — peste 12 ani — ca, citîndu-l pe M i k l o s i c h, să treacă totuși cuvîntul românesc printre cele de origine slavă; 3) asemenea lui M i k l o s i c h, cunoscutul romanist și balcanolog P. S k o k (*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. III, Zagreb, 1973, p. 92) încearcă să explice cuvîntul croat (și celelalte, citate mai sus) din lat. *ratis* „plută, pod plutitor; corabie", prin faza intermediară **ratia* (ceea ce cu greu se poate susține din punct de vedere semantic), bazîndu-se pe analogia — de altfel, parțială — cu scr., bg. *plovka* „rață", din aceeași rădăcină cu vb. *ploviti* „a înota, a pluti". Oricum, e semnificativ faptul că nu consideră cuvîntul românesc de origine slavă.

Nu e mai puțin adevărat însă că discuția în contradictoriu asupra acestui cuvînt (H a s d e u promitea că se va ocupa de el încă din 1876: *Fragmente pentru istoria limbei române. Ghiuj*, „Columna lui Traian", an. VII, Nouă serie, t.I., 1876, ianuarie, p. 32), la care a luat parte și junimistul V. B u r l ă, a stîrnit hazul contemporanilor, prelungit pînă în primele decenii ale secolului nostru. Iată cum relatează intervenția acestuia, împotriva lui H a s d e u și a lui C i h a c, George P a n u, în *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, publicate în revista „Săptămîna", între anii 1901—1906, și reunite apoi în două volume în 1908—1910:

„Ceea ce a înveselit mult « Junimea » au fost studiile interminabile și polemicele d-lui Burlă, apropo de cuvîntul rață. *Acest cuvînt, care reprezintă o pasăre foarte lacomă și mîncăcioasă, a fost purtat prin toate limbile indo-europene spre marea veselie a membrilor din « Junimea», care, cum vedeau pe dl. Burlă că intră, începeau să strige:*

— Rață, rață, iaca rața.

Iar dl. Pogor, după ce i s-a spus, căci el nu citea asemenea lucruri, cum etimologia cuvîntului rață *derivă de la cuvîntul nu știu care din limba sanscrită, zise într-o seară:*

— Vezi, acum îmi explic gustul particular ce-l simțim mîncînd o rață și de care nu-mi puteam da seama; era parfumul indo-european al rațelor mele din curte".

Și în alt loc:

„Într-o seară, Burlă vine furios la « Junimea », avînd în mînă un voluminos manuscript.

— Ce este? îl întrebarăm noi.

— Este, răspunde, că Hasdeu își prea bate joc de filologie, această știință pozitivă care are legile ei etc.

— Bine, zise dl. Pogor, spune acum despre ce e vorba?

— Iată despre ce e vorba: Hasdeu își a permis ca să afirme că cuvîntul rață *este de origină albaneză sau elenă (nu îmi aduc eu aminte bine), iar eu am să-i dovedesc că cuvîntul* rață *este de origină ariană.*

Zicînd aceste, el desfăcu manuscriptul și, timp de două oare, ne duse aproape de cuvîntul rață *prin toate limbile, indiană, persană, celtică etc.*

La urmă amuțisem cu toții, citațiile din tot felul de autori, derivațiile lui filologice, sufixurile și prefixurile etc. ne dăduse la toți o durere colosală de cap.

Din cînd în cînd noi strigam:

— Destul, destul ...

Burlă însă, furios, citea cu pasiune înainte, amenințînd chiar cu gestul pe dl. Hasdeu, care lipsea.

Cînd sfîrși, era și el extenuat, îi curgea sudoarea pe frunte și îi se stinsese glasul.

De la acea ședință memorabilă, «Junimea» a luat în oroare filologia și pe filologi". *(Op. cit.*, vol. I, București, 1971, p. 194: vol. II, p. 204—205. *Studiile filologice* ale lui V. Burlă au apărut în „Convorbiri literare", an. XIV, 1880, nr. 6, 1 sept., p. 217—242; nr. 7, 1 oct., p. 267—279; nr. 9, 1 dec., p. 353—362, 1881, nr. 10, 1 ian., p. 384—396; nr. 11, 1 febr., p. 426—434: despre *rață*, pe care-l consideră ca provenind din lat. *anas, -atis*, prin forma intermediară **anatea*, la p. 217—242, 267—270, 355—362; această ultimă secvență, ca răspuns la întîmpinarea lui A. Cihac, în nr. 8, p. 298—299. Tot etimologie latină a propus mai tîrziu I. A. Candrea, în cursul litografiat *Elementele latine dispărute din limba română*, București, 1932, p. 56—63: *anas retia* „rață din Reția", fără să aducă însă vreun argument că ar fi existat „o rasă specială de rațe, venite din Reția").

De aici, disputa a fost preluată de cunoscutul scriitor umorist D.D. Pătrășcanu, care i-a făcut loc în comedia sa *Între filologi*, în dialogul dintre tomnaticul asistent Isidor Bumbac și fiica profesorului său Serafim Holban, Cleopatra, căreia încearcă să-i facă, fără succes, curte:

„Bumbac: *De unde să știți dumneavoastră, domnișoară Cleopatră? Filologia are tainele ei, pe care nu le descopere decît preoților care o servesc. Dar cuvîntul* rață? *De cîte ori n-ați rostit acest cuvînt? De cîte ori n-ați mîncat rață pe varză călită ... sau vreun ostropel bine gătit ... un ostropăț, cum zic moldovenii ... ori chiar un pilaf scăzut în unt ... cu puțin piper... sau rață cu curechiu, cum am mîncat odată la Iași ... la o gospodină vestită, de mi-am lins buricele degetelor, domnișoară Cleopatră. Slăbiciunea mea rămîne însă tot rață cu măsline et caetera ... Ei bine, v-ați gîndit vreodată ce e cu această vorbă?*

Cleopatra: *Îți mărturisesc că nici nu mi-a trecut prin gînd. Și ce-i cu dînsa?*

Bumbac *(didactic)*: *Problema e vastă și ceea ce-a încurcat mai mult pe filologi este că numele* rață *se găsește la o mulțime de neamuri din Europa ... la români, la sîrbi ... la croați ... la albaneji, la macedoromâni și istrieni, la unguri, la nemți, la friulanii din Elveția și la țiganii de pe tot continentul ... începînd cu ăi din Rusia și sfîrșind cu ăi din Scoția și din Pirinei ... unde alături de limba aglutinată a bascilor ... se aude și țigănescul errața. De unde a venit deci acest cuvînt misterios? Să-l fi adus primii locuitori ... împreună cu cîrdurile de rațe ... atunci cînd în vremuri străbune — părăsind podișurile Asiei — au umplut Europa ... sau cuvîntul* rață *s-a născut aici ... pe pămîntul nostru, unde — în acest caz — s-a prăsit mai întîi palmipedul? Și dacă este așa, care e locul fericit care a auzit întîi și întîi măcăitul ei? A apărut ea oare pe țărmurile bătrînului Danubiu, în fericita noastră țară, de unde a zburat mai apoi înspre Adriatica și spre Ocean ... ori din peninsula istriană a înotat înspre meleagurile noastre? Iar dacă nu e adevărată această supozițiune... atunci l-am luat noi de la unguri, cum susțin unii, ni l-au împrumutat slavonii, cum zic alții, ori ni l-au hărăzit germanii, cum spun iarăși cîțiva? Sau ... poate ne-a venit de la traci ... cum cearcă unul de-ai noștri să ne dovedească? Dar dacă, de la români, care ei înșiși l-au primit de la strămoșii lor, cuvîntul a străbătut Europa, împreună cu cetele țigănești care, toate, în migrațiile lor nesfîrșite, au trecut pe la noi? ... Atunci ... ar însemna că acești nobili copii ai cîmpiilor ... împreună cu păsările furate ... au dus în toată Europa numele rrața, rreța și errața ... pînă acolo unde valurile Oceanului se sparg de stîncile perfidului Albion. Iată, domnișoară Cleopatră, o sumă de*

probleme, care de acuma înainte vă vor veni în minte ori de cîte ori va aduce la masă o rață rumenă și durdulie et caetera ... sau veți vedea un rățoi ... ori măcar o rățușcă ... cum spun moldovenii ...

Cleopatra *(cu interes)*: *Și dumneata ce crezi în pricința asta?*

Bumbac *(pedant și pretențios)*: *Miklosich ... (se aude soneria).*

Cleopatra: *Vine cineva ... Pardon, domnule Bumbac*".

(Trei comedii, București, 1924, p. 40—42). — *Pag. 17 (43).*

26 Datele cunoscute pînă în prezent nu permit a se vorbi de rotacism în limba traco-dacă (exemplele citate pot fi simple deformări transmise prin diferite manuscrise); despre *propedula* = *propedila* vezi nota 222 la vol. I. — *Pag. 18 (44).*

27 În ediția originală, din greșeală apare § 12 ș.a.m.d. pînă la § 22; am corectat numerotarea, totalul paragrafelor în acest capitol fiind 25. — *Pag. 31 (53).*

28 Am controlat textul după ediția a 4-a, sub red. lui P. Dinekov, Sofia, 1961, p. 78. — *Pag. 35 (55), nota 25.*

29 Vezi completarea bibliografică a lui Hasdeu la p. 386—387. Dintre lucrările și edițiile mai noi consacrate acestui text apocrif — descoperit ulterior și în *Codicele de la Ieud* — vezi: Cartojan, *Cărțile populare* ..., I, p. 101—107, reed. p. 129—138; *Manuscrisul de la Ieud.* Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, București, 1977 (cu reproducerea în subsol a textului din *Codex Sturdzanus)*; G. Mihăilă, *În legătură cu vechimea Manuscrisului românesc din Codicele de la Ieud*, în *Studii de lingvistică și filologie*, Timișoara, Ed. Facla. 1981. p. 104—114; în afara indicațiilor bibliografice din aceste cărți, vezi pentru întregul codice: Gh. Chivu — Mariana Costinescu, *Bibliogr. fil. rom.*, p. 159—169. — *Pag. 42 (59).*

30 Fila 1 a fost scrisă de copistul *a*, iar lacuna corespunde la cca 3 file (vezi mai sus, nota 17, și Gh. Chivu, *Copiștii* ..., p. 63, 71). — *Pag. 44 (61).*

31 Vezi nota 40. — *Pag. 46 (63).*

32 Vezi nota 42. — *Pag. 48 (65).*

33 Scris кънде, în loc de кънде̑у *(cîndu)*. — *Pag. 49 (66).*

34 În exemplele citate, -ь nu are valoare de „*u* jumătățit". — *Pag. 56 (73).*

35 Scrierea cu ы în loc de и preia o confuzie grafică slavonă, bulgară și sîrbă, provocată de faptul că în aceste limbi sunetul *y* (*î*) a trecut în *i*, începînd din secolul al XII-lea. — *Pag. 58 (74).*

36 În exemplele citate, *e* are valoare fie de „iară", fie de „și", provenind din lat. *et* (vezi Rosetti, *ILR*, I², p. 162). — *Pag. 61 (76).*

37 De fapt, lat. *familia* e continuat de rom. *femeie* (înv. și reg. *fămeie, fomeie)*; Hasdeu — care se mai ocupase de acest cuvînt în t.I, p. 279, nr. 61 (vezi și *Supl. la t. I*, p. XXXII, LXXVI, nr.25, LXXXVII, nr. 73) — era, așadar, foarte aproape de această etimologie, stabilită ulterior de S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, nr. 595 (cf. Cioranescu, nr. 3317; vezi exemple ilustrînd restrîngerea sensului de la „familie, neam, casă" la „soție, nevastă", în *DLR*, II, partea I, p. 96: cel mai vechi exemplu cu acest sens, în *Biblia* de la 1688); vezi și nota 224 la t.I. — *Pag. 62 (76).*

38 *Alămojnă* se explică aici mai degrabă din magh. *alamizsna* (cf. *DLR*, I, partea I, p. 92; cuvîntul slavon e atestat doar în textele croato-glagolitice — Miklosich, *Lexicon* ..., p.4). — *Pag. 62 (77).*

39 *Rutes, rutesu, rutese*, atestat numai în texte din secolul al XVI-lea (*DLR*, IX, p. 640), cu corectarea exemplului de aici în *rutesu vo[r]*, are sensul „mai mult, mai vîrtos; din nou, iarăși"; se cunosc trei încercări de a-l explica din latină: *rursum* + *item*

(G. Giuglea, *retrorsum* (V. Bogrea), *rursus* + *te(n)sus* (O. Densusianu; vezi Cioranescu, nr. 7299). — *Pag. 62 (77)*.

40 Mirela Teodorescu și Ion Gheție citesc: *mi⟨lă⟩saiu in ticală?* (*Manuscrisul de la Ieud*, p. 154: textul reprodus în subsol, în paralel cu cel din *Codicele de la Ieud*). — *Pag. 63 (77)*.

41 Mirela Teodorescu și Ion Gheție citesc: *⟨mu⟩iarea despletită* (*ed. cit.*, p. 155, subsol). — *Pag. 63 (77)*.

42 Gh. Chivu a încercat să rezolve această contradicție presupunînd că anul 7108, corespunde intervalului 1 sept. 1600 — 31 aug. 1601 (*Un text romănesc inedit* ..., p. 282, nota 9); în realitate, el corespunde perioadei 1 sept. 1599— 31 aug. 1600. —*Pag. 66 (79)*.

43 În ediția originală s-a trecut de la p. 66 la p. 73 (cf. *Indicele metodic*, p. 749; în exemplarele consultate se disting clar marginile celor 3 file intermediare neimprimate, de la începutul unei coale, tăiate la tipografie). — *Pag. 73 (81)*.

44 De fapt, textul a fost scris de copistul *e*, originar din nordul Hunedoarei (vezi nota 17, cuprinzînd concluziile lui Gh. Chivu. — *Pag. 76 (83)*.)

45 Hasdeu exagerează aici: avem în față o versiune slavonă, cu unele greșeli de copiere, dar care nu se abate sensibil de la prototip, însoțită de traducerea românească a *Omiliei pentru Paști* atribuită lui Ioan Hrisostomul (originalul grecesc în: J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, t. LIX. *S. Ioannes Chrysostomus*, Paris, 1862, col. 721—724). Alte două versiuni românești se găsesc, alături de textul slavon, în *Codicele popii Bratul* (1559—1560) și în *Fragmentele Iorga*, publicate în 1906 (vezi G. Mihăilă, *Observații asupra Manuscrisului slavo-romîn al popii Bratul (1559—1560)*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol II, București, 1972, p. 334—345, cu bibliogr.). — *Pag. 77 (83)*.

46 Despre constituirea limbii române literare în secolul al XVI-lea vezi lucrările de sinteză apărute în ultimii ani: Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ed. 2 rev. și adăug., București, 1971, p. 19—83; Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 199—271; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 559—586. — *Pag. 77 (83)*.

47 *Tu* traduce slavon. ти, pron. pers. 2 sg. — *Pag. 86 (89)*.

48 Hasdeu avea dreptate: după descoperirea în țara noastră a unui exemplar avînd sfîrșitul epilogului, s-a putut constata că *Evangheliarul* respectiv a fost tipărit de diaconul Coresi și Tudor diac, la Brașov, în 1562, între 24 martie și 13 octombrie (vezi: I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia romînească veche, 1508—1830*, t. I, București, 1903, nr. 11, p. 46—49). Menționăm aici că am corectat la nota 9: no. 213, în loc de *113*. — *Pag. 94 (93)*.

49 Cercetătorii admit, pe baza unei știri din socotelile orașului Sibiu și a altor mărturii, că „magister Philippus Pictor" (*alias* Maler „gravorul" = Filip Moldoveanul) a tipărit la 1544, în acest oraș, *Catehismul luteran* (vezi: Ioachim Crăciun, *Catehismul românesc din 1544, urmat de celelalte catehisme romîno-luterane: Bîrseanu, Sturdzan și Marțian*, Sibiu — Cluj, 1945—1946, și recenzia lui L. Onu, în „Dacoromania", XI, 1948, p. 286—295; în ciuda eforturilor lui I. Crăciun, nu se poate stabili o relație între textul *Catehismului* din 1544 — pierdut — și cel al lui Coresi; alte indicații bibliografice la Gh. Chivu—Mariana Costinescu, *Bibliogr. fil. rom.*, p. 137—141). — *Pag. 94 (94)*.

50 Este vorba despre *Catehismul calvinesc*, tipărit la Bălgrad (Alba-Iulia), în 1656 (vezi: ediția cu acest titlu, publicată de G. Barițiu, Sibiu, 1879; I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliogr. rom. veche*, t. I., nr. 64, p. 207, 537; I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibl. rom. veche*, t. IV, București, 1944, p. 201. — *Pag. 95 (94)*.

51 Supoziția lui H a s d e u s-a confirmat ulterior: *Întrebarea creștinească a lui Coresi* (Brașov, 1559—1560) a fost descoperită de Andrei B â r s e a n u, în 1921, legată în *Codicele de la Ieud*, dovedindu-se, într-adevăr, că textul popii Grigorie este o copie a acestuia (vezi: A. B â r s e a n u, *Catehismul luteran românesc*, extras din: Academia Română. *Memoriile Secțiunii literare*, Seria III, t.I, mem. 3, București, 1923; I. B i a n u, *Texte de limbă din secolul XVI. I. Întrebare creștinească, tipărită de diaconul Coresi la Brașov, la 1560...*, București, 1925; I. C r ă c i u n, *Catehismul românesc...*,p. 41—62, 71—90, 99—129: reproducerile fotografice ale *Întrebării creștinești* a lui C o r e s i, *a copiei popii Grigorie din Măhaci* — lucru demn de subliniat aici, în mod deosebit — și a celei din mss. descoperit de Iulian M a r ț i a n; alte indicații bibliogr. la Gh. C h i v u — Mariana C o s t i n e s c u, *Bibliogr. fil. rom.*, p. 110—114).— *Pag. 97 (95).*

52 *Catehismul* calvin din 1642 (nu 1640)—cum a argumentat nu de mult Al. M a r e ș— nu a fost încă descoperit; datele despre el ne sînt cunoscute doar din *Răspunsul* mitropolitului V a r l a a m (1645) și din alte indicații (vezi articolul *Data tipăririi Catehismului calvin: 1640 sau 1642?*, LR, XXIII, 1974, nr.6, p. 541—542, cu bibliografia anterioară). — *Pag. 98 (96), nota 14.*

53 H a s d e u a observat bine fenomenul, care ulterior a căpătat o interpretare pe criterii geografice, decurgînd din progresele extraordinare din secolul nostru ale geografiei lingvistice, mai întîi sincronice, apoi și diacronice. „*O expunere descriptivă* — precizează acad. Al. R o s e t t i, referindu-se la limba română din secolul al XVI-lea— *va ține deci seamă de repartizarea pe teren a faptelor de limbă. Criteriul geografic justifică, într-adevăr, existența simultană, într-o limbă dată, a variațiilor de pronunțare ale aceluiași sunet inițial, ivite în cursul timpului în regiuni diferite*“ *(ILR, I², p. 492).* Aceleași concluzii sînt valabile și pentru unele fapte de morfologie, precum și, mai ales, de lexic (vezi detalii la G h e ț i e—M a r e ș, *Graiurile dacoromâne ...*). — *Pag. 98 (96).*

54 *Gabriel Báthory* a fost principe al Transilvaniei de la 7 martie 1608 pînă la 27 octombrie 1613; anterior, această demnitate o deținuse pentru scurt timp (11 februarie 1607—5 martie 1608) *Sigismund Rákóczi*; se constată deci o nepotrivire de un an în data consemnată de popa G r i g o r i e. — *Pag. 107 (102).*

55 Desigur, avem de-a face, cel puțin uneori, cu o inconsecvență grafică: ѻ = оу. *Pag. 108 (103).*

56 Grafia respectivă — în text:. .в҃і. апсль — se explică fie ca o preluare a genitivului plural slavon,'fie ca o greșeală în loc de апслы (cu ы, în loc de и, sub influența grafiei slavone; la C o r e s i: ап(с)ли. — *Pag. 109 (104).*

57 Îndoiala lui H a s d e u era justificată: la *C o r e s i* apare într-adevăr скѹмпьрать — *Pag. 111 (104).*

58 În această sintagmă *să* este de prisos (la C o r e s i: прѣ чинѣ). — *Pag. 111 (105).*

59 Despre *iani* vezi vol. I, nota 307. — *Pag. 112 (105).*

60 *Pită* (azi regional, mai ales în Moldova și în Transilvania— *DLR*, t. VIII, partea 2, p. 659—660), nu e un „slavism mai insolit“, ci un cuvînt de origine greacă bizantină (**πίτα** < ital. *pitta;* cf. și bg. *пита* — cuvîntul nu este atestat la M i k l o s i c h, *Lexicon...*, care citează la p. 565 doar pe питарь, după documentele slavo-române — , scr. *pita*, magh. *pite* etc.; vezi C i o r a n e s c u, nr. 6455)*;* cea mai veche atestare a derivatului *pitar(iu)* este din 1476 (Mold.; *DLRV*, p. 138). — *Pag. 112 (105).*

61 Mai exact, vb. *a pofti*, înv. *a pohti* provine din v. sl. **pochъtěti*, variantă a lui поҳотѣти (cf. ҳътѣти, alături de ҳотѣти — M i k l o s i c h, *Lexicon ...*, p. 1094—1095). — *Pag. 112 (105).*

62 Pentru *a milcui* trebuie invocat, în primul rînd, bg. *милкам.* — *Pag. 112 (105).*

63 Litera ь poate avea valoare de -*ă*, dar nu de -*ŭ*. — *Pag. 114 (106).*

64 Cercetătorii ulteriori nu s-au mai ocupat de această predică, desigur tradusă din slavonă, în care se explică rugăciunea *Tatăl nostru* (Matei, VI, 6—13; cf. Luca, 1—4); Gh. C h i v u și Mariana C o s t i n e s c u, *Bibl. fil. rom.*, p. 165, citează doar pe A. L a m b r i o r, care a reprodus textul în *Carte de citire*, Iași, 1882, p. 41—45 (cf. și ed. 3, Iași, 1894, p. 55—59). — *Pag. 118 (108).*

65 H a s d e u revine asupra acestui text la p. 413—414. — *Pag. 119 (109).*

66 Vezi ediția modernă: Diaconul C o r e s i, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil P u ș c a r i u și Alexie P r o c o p o v i c i, vol. I. *Textul*, București, 1914, p. 561 (Titlul exact: *Cartea ce se cheamă Evanghelie cu învățătură*; vol. II n-a mai apărut). — *Pag. 119 (109), nota 4.*

67 Versiunea Luca S t r o i c i — St. S a r n i c k i a fost reeditată în *Crestomație romanică*, întocmită sub cond. acad. Iorgu I o r d a n, vol. I, București, 1962, p. 190—191. — *Pag. 119 (109), nota 5.*

68 În exemplele citate -ь (final) nu are valoare fonetică. — *Pag. 128 (114).*

69 Litera о pentru оу (*u*) e o simplă confuzie grafică. — *Pag. 128 (115).*

70 *Hlinșugul* e o haplografie pentru *hiclenșugul*, ceea ce dovedește că textul este o copie. — *Pag. 129 (115).*

71 Mai exact, *a sminti* provine din v. sl. съмѧсти, съмѧтѫ. — *Pag. 129 (115).*

72 Despre condiționalul prezent pers. 3 sg. în *-ară, -are (are hi)* vezi R o s e t t i, *ILR*, I², p. 158, 564—565. — *Pag. 132 (117).*

73 H a s d e u a revenit mai detaliat asupra lui *netare* + suf. *-ău* > *nătărău*, în *Etym. magn. Rom.*, t. II, col. 2221—2224, s.v. *-ău* (cf. *DLR*, VII, partea 1, p. 132—133). — *Pag. 133 (118).*

74 Desigur, la copiere, au fost omise cîteva litere. — *Pag. 134 (118).*

75 Verbul *a gîmbosi* (Transilv.) înseamnă „a înșela, a amăgi" (*DLR*, II, partea II, p. 219, fără etimologie). — *Pag. 134 (118).*

76 *Dărnire* pare a fi derivat de la *darnic*. — *Pag. 134 (118).*

77 Vezi indicații despre alte două còpii românești ulterioare și despre originalul grecesc, la C a r t o j a n, *Cărțile populare ...*, I, p. 156—163, reed. p. 197—205 (unele indicații suplimentare la M. G a s t e r, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 382—392). — *Pag. 140 (122).*

78 *Viețile sfinților* (12 vol.), în ediția de la București (Căldărușani), 1835—1836, reproduc pe cele din traducerea lui Ș t e f a n ierodiaconul, tipărită la mănăstirea Neamț, în anii 1807—1815, sub îngrijirea lui Veniamin C o s t a c h i, după versiunea slavonă rusă a lui D i m i t r i e al Rostovului (1651—1709); acesta luase ca bază *Mineele* lui M a c a r i e, mitropolitul Moscovei, alcătuite pe la 1549, pe baza unor traduceri mai vechi din grecește (și a unor texte slave). Același text a fost publicat cu litere latine, în 1905, sub îngrijirea lui N i f o n N. Ploeșteanul (vezi vol. XI, *Luna iulie*, p. 1322—1327), iar mai tîrziu a fost prelucrat și rezumat de Al. L a s c a r o v - M o l d o v a n u (7 vol., București, 1934—1942). — *Pag. 140 (123).*

79 Vezi ediția *Vieții Sf. Paraschiva*, scrise de Eftimie al Tîrnovei, în: E. K a ł u ż n i a c k i, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393)*, Viena, 1901, p. 59—77, după un manuscris în slavona sîrbă (sec. XV) de la mănăstirea Neamț; despre raportul dintre textul lui Varlaam, al lui Dosoftei și acesta: E. K a ł u ż n i a c k i, *Zur älteren Paraskevalitteratur der Griechen, Slaven und Rumänen*, extras din „Sitzungsberichte der phil.-hist. Cl. der. K. Akad. der Wiss.", t. CXLI, Viena, 1899, p. 1—93; E. T u r d e a n u, *La littérature bulgare du XIVᵉ siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947, p. 90—101. — *Pag. 141 (123), nota 5.*

80 Cuvîntul *boiereasă*, cu sensul de „soție, femeie, nevastă" a mai fost înregistrat în Maramureș, la începutul secolului nostru, iar în forma contrasă, *boreasă*, atît în zona Brașov —

Făgăraș, cît și în nordul Transilvaniei și în Maramureș, de unde s-a extins și în unele regiuni vecine (Muscel, pe de o parte, Bucovina, pe de alta; vezi *DLR*, I, partea I, p. 601, 619; *Atlasul lingvistic român* îl consemnează numai în zona Brașov—Făgăraș: ALR, I, 271, 272; ALRM, I, 379, 380). — *Pag. 142 (124).*

81 Confuzii grafice: ѻ = ѹ = ȣ, cu excepția verbului *urbi* = *orbi* (*DLR*, VII, partea 2, p. 276—277, îl citează după acest pasaj și după O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 333; cf. și *urbitură* = *orbitură*, în *Palia de la Orăștie*, ed. Viorica Pamfil, București, 1968, p. 249, 483, pasaj reprodus în *DLR*, *vol. cit.*, p. 279—280). — *Pag. 158 (133).*

82 *Maghe[s]niță* (cu *s* omis prin copiere) provine, mai exact, din slavon. *магесьница, ce e drept, neînregistrat de Miklosich (în *Lexicon* ..., p. 359, se dă numai forma masc., citată de Hasdeu). Acesta fiind unicul exemplu, citat în *DLR*, VI, p. 19, trebuie corectat, inclusiv etimologia. — *Pag. 165 (138).*

83 Pasajele respective se regăsesc și în *Manuscrisul de la Ieud* (ed. Mirela Teodorescu și Ion Gheție, p. 154). — *Pag. 168 (140).*

84 În această *Introducere*, Hasdeu adoptă un ton glumeț, în acord cu concepția sa filozofico-socială din prima parte a activității sale științifico-literare. Din bibliografia mai nouă a acestui aspect al mitologiei populare menționăm: I. A. Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, București, 1944; Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-han*, București, 1980 (ed. franceză, Paris, 1970); Anca Irina Ionescu, *Lingvistică și mitologie*, București, 1978. — *Pag. 174 (144).*

85 Corecțiuni necesare, în slavona textului: заклинаю, никеискыми стыми ѿцн. Trad.: *„Te blestem, diavole, cu cei 318 sfinți părinți de la Nicheea"*. Un text similar pe fîșii de plumb, atribuit secolelor al XIII-lea —al XIV-lea, a fost descoperit în jud. Mehedinți și se află în prezent la Muzeul regiunii Porților de Fier din Drobeta—Turnu-Severin (vezi: Lazăr Ciomu, *Un vechi monument epigrafic la Turnu-Severin*, „Revista istorică română", VIII, 1938, p. 210—234 + 6 reprod.; Elena Lința, *Cea mai veche inscripție slavonă din județul Mehedinți*, în *Drobeta* (Muzeul regiunii Porților de Fier), Drobeta—Turnu-Severin, 1978, p. 124—135). — *Pag. 175 (144).*

86 Textul, reprezentînd un fragment prelucrat din Dioscorides, *De materia medica*, a fost publicat și studiat de Lucia Djamo-Diaconiță, *Un text slavon de farmacoterapie populară din secolul al XVI-lea*, „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 377—409. Manuscrisul, copiat în Moldova, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, este înregistrat la Arhivele Statului din București sub nr. 740. — *Pag. 182 (150).*

87 Publicat de L. Miletici și D. Agura, în anexa la articolul ***Бележки от едно пътуване в Румъния***, „Сборник за народни умотворения наука и книжнина", IX, Sofia, 1893, p. 177—180; cf. Cartojan, *Cărțile populare* ..., I, p. 116—121, reed. p. 149—155; Dan Simonescu, *Sibilele în literatura românească*, extras din *Contribuții privitoare la istoria literaturii române*, București, 1928, p. 1—20. — *Pag. 183 (151).*

88 De fapt, Іѡсѫпъ este *Esop* (!), nu *Iosif*, așadar titlul se traduce: *Cuvîntul preaînțeleptului Esop, cum a fost viața lui*. Datorită acestei traduceri inexacte, Hasdeu și cercetătorii ulteriori de la noi au scăpat prilejul de a constata răspîndirea *Esopiei* (fragmentar) în țara noastră încă din secolul al XVI-lea, deși textul de față a fost publicat între timp de P. A. Sîrcu (cu o traducere în limba latină de V. Jagić): *Zur mittelalterlichen Erzählungs-literatur aus dem Bulgarischen*, „Archiv für slavische Philologie", VII, 1883, p. 78—98 (Reeditările ulterioare sînt menționate de E. Turdeanu, în *lucr. cit.* mai jos, în nota 90, la p. 18; vezi și P. Dinekov, K. Kuev, Donka Petkanova, ***Христоматия по старобългарска литература***, ed. 4, Sofia, 1978, p. 346, 372—375, unde se mai citează doar

un singur manuscris slavon mediobulgar în afara acestuia). Despre *Esopia* în românește începînd din primii ani ai secolului al XVIII-lea, menționăm din bogata bibliografie: C a r t o j a n, *Cărțile populare...*, II, p. 251—268, reed. p. 313—333; *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I. C. C h i ț i m i a și Dan S i m o n e s c u, I, p. 111—234; Mihai M o r a r u — Cătălina V e l c u l e s c u, *Bibliografia analitică...*, I, p. 211—232. — *Pag. 183 (151)*.

89 Publicat de P. A. S î r c u (vezi nota 88, inclusiv în privința reproducerilor). — *Pag. 183 (151)*.

90 După prima publicare a lui P. A. S î r c u (1883), urmată de o traducere franceză (1890), dispunem acum de un temeinic studiu și ediție, ce utilizează mai multe manuscrise: E. T u r d e a n u, *Le dit de l'empereur Nicéphore II Phocas et de son épouse Théophano* (Association hellénique d'études slaves, 1), Tesalonic, 1976. — *Pag. 183 (151)*.

91 Textul a fost scris de copistul *c*, originar și el din Măhaci (vezi nota 17). — *Pag. 188 (154)*.

92 Dintre cercetările mai noi, vezi în special: C a r t o j a n, *Cărțile populare...*, I, p. 83—91, reed. 105—116; E. T u r d e a n u, *Le Testament d'Abraham en slave et en roumain*, „Oxford Slavonic Papers", New Series, vol. X, 1977, p. 1—38; mai apropiată de textul românesc (R), în comparație cu cel mediobulgar, publicat de H a s d e u, este versiunea slavonă sîrbă, reprezentată de un manuscris din sec. al XV-lea (L) și de altul de la Ragusa, cca. 1520 (Z): *„Aussi R nous offre-t-il aujourd'hui un texte qui se place avec bonheur entre L et Z, en confirmant les leçons de l'un ou de l'autre, en complétant leurs lacunes et en dénonçant les interpolation de Z. Son seul défaut est d'être incomplet"* (p. 28). În concluzie, E. T u r d e a n u subliniază: „... *la rédaction du* Codex Sturdzanus *témoigne de l'existence à l'ouest comme au nord de la Péninsule balkanique — et d'ailleurs comme dans toute l'Europe du XVI*e *siècle — d'un puissant courant national et populaire, qui a imposé le passage des ouvrages écrits dans les langues surannées du Moyen Age, aux langues vivantes, parlées par toutes les couches sociales. Pour modeste qu'il soit, l'apocryphe du* Codex Sturdzanus *se range parmi les signes avant-coureurs de la renaissance littéraire roumaine*" (p. 29). — *Pag. 188 (154)*.

93 În cazurile citate, -ь nu are valoarea nici de -*ŭ*, nici de -*ĭ*, ci e scris prin tradiție. — *Pag. 195 (159)*.

94 În exemplele de la punctele 5 și 6 oscilațiile respective sînt pur grafice. — *Pag. 196 (160)*.

95 C i o r a n e s c u, nr. 1551, propune ca etimon lat. *contĭnŭē* sau *contĭnuō* (deci * *cătinu* + suf. -*el*; metateza -*nel* > -*lin*, sub influența adj. și adv. *lin*); autorul citează și alte ipoteze, inclusiv cea din *DLR*, I, partea II, p. 212. — *Pag. 199 (162)*.

96 Aici este cazul să precizăm că *genune*, cu variantele vechi, *gerune*, *gerure* etc., este explicat în dicționarele mai noi din lat. *gyro*, *gyronem* (vezi: C i o r a n e s c u, nr. 3657; *DLRV*, p. 104, cu bibliografie). În lumina acestei etimologii, cititorul va putea urmări cu rezervă, dar nu fără interes, considerațiile ce urmează ale lui H a s d e u. — *Pag. 205 (165)*.

97 De fapt, verbul *a asfinți* (și: *a sfinți*, în Muntenia) a căpătat sensul nou de „a apune" (despre soare și *p. ext.* despre lună și stele), pornind de la expresiile populare *sfîntul soare*, *sfînta lună*, de unde participiul *asfințit* (și: *sfințit*), devenit abstract verbal, cu sensul „acțiunea de a asfinți, a apune, *p. ext.* timpul cînd apune soarele; apus" (vezi *DLR*, I, partea I, p. 311). H a s d e u a revenit asupra acestui cuvînt în *Magn. etym. Rom.* II, col. 1855—1858; cf., de asemenea, interesantele considerații asupra acestui cuvînt ca și a celui de bază, *sfînt*, la elevul său, L. Ș ă i n e a n u, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*. București, 1895, p. 36. — *Pag. 209 (168)*.

98 Cu toate acestea, Gh. C h i v u a stabilit (vezi nota 19) că și acest text a fost *copiat* de popa G r i g o r i e (deci unele particularități fonetice au putut aparține originalului). — *Pag. 213 (170).*

99 Confirmînd identificarea textului, „care uneori se mai numește și doxologie", Al. M a r e ș adaugă: „*După cum ne-am convins, textul respectiv aparține slujbei de dimineață în dumineca vameșului și fariseului*" (*Contribuții la identificarea unor texte românești fragmentare din secolul al XVII-lea*, LR, XXIX, 1980, nr. 1, p. 46—52, citatul la p. 50; în continuare, textul, în paralel cu originalul slavon, și considerații privind traducerea). — *Pag. 214 (170).*

100 Este vorba, desigur, despre *Principie de linguistică* (neterminată), publicate ca partea I a tom. III din *Cuvente den bătrîni*, intitulat *Istoria limbei romàne*. Despre palatalizarea labialelor și diversele ei faze, fenomen ce nu e „unul și același" cu rotacismul, vezi D. M a c r e a, *Palatalizarea labialelor în limba română*, extras din „Dacoromania", IX, 1936—1938, p. 92—160 + 9 hărți; I d e m, *Probleme de fonetică*, București, 1953. — *Pag. 219 (173), nota 2.*

101 N. D r ă g a n u a arătat ulterior că această omilie reproduce ultima parte din *Pravila* tipărită de C o r e s i la Brașov, în anii 1560—1562: *Tîlcul evangheliei de la judecată* (păstrată însă incomplet — doar 3 pag., care corespund paginilor 221—224, potrivit numerotării lui H a s d e u, din *Codex Sturdzanus*, pînă la cuvîntele: *aceia toți cu su*[*fletul*]; vezi *Texte de limbă din secolul XVI*, reproduse în facsimile de I. B i a n u. II. *Pravila Sfinților Apostoli*, tipărită de diaconul C o r e s i, în Brașov, între 1570—1580 (Fragment), București, 1925, p. 22—24); vezi N. D r ă g a n u, recenzie la: I. B i a n u, *Texte de limbă ...*, „Dacoromania", IV, 1924—1926, Partea 2, p. 1094—1095; Gh. C h i v u, *Un text romànesc inedit ...*, p. 282—283; vezi și alte indicații bibliografice la Gh. C h i v u — Mariana C o s t i n e s c u, *Bibl. fil. rom.*, p. 165—166. — *pag. 224 (177).*

102 În *Pravila* lui C o r e s i (*ed. cit.*, p. 22): бирѹитѹлѣѹ (*biruitu-le-au*). — *Pag. 225 (178).*

103 În *Pravilă* (p. 23), la fel: кѹн кѫцн дать. — *Pag. 226 (178).*

104 În *Pravilă* (p. 24), la fel: ѹрѫтелаѹ. — *Pag. 226 (179).*

105 În *Pravilă* (p. 24): ачѣста (*aceasta*). — *Pag. 226 (179).*

106 Ultimele exemple dovedesc că -ь n-are valoare fonetică. — *Pag. 231 (182).*

107 *Nemilă* este explicat într-adevăr în *DLR*, VII, partea 1, p. 276, pe baza acestui exemplu și a unuia din Ț i c h i n d e a l, ca „faptă care arată cruzime"; în schimb, același dicționar-tezaur a omis pe *nespunere*, care are desigur sensul presupus de H a s d e u. — *Pag. 235 (184).*

108 Manuscrisele fostei Biblioteci Centrale din București au trecut la Biblioteca Academiei; n-am reușit să identificăm, însă, manuscrisul citat. — *Pag. 239 (188).*

109 *Hid* pare a proveni din ucr. *гид* (pron. *hid*) „om mizerabil" (vezi *DLR*, II, partea I, p. 338); *horn* provine din germ. *Horn*, parțial și prin intermediul ucr. *горн* (pron. *horn*; vezi C i o r a n e s c u, nr. 4166), astfel că cele două exemple nu sprijină ideea lui H a s d e u. — *Pag. 240 (189).*

110 E o chestiune de grafie, sub influența celei slavone: рь (sau ръ) în loc de ьр (sau ър). — *Pag. 244 (191).*

111 Dacă fr. *bougre* (atestat prima dată la 1172) provine într-adevăr din lat. med. *Bulgarus* (vezi A. D a u z a t ș.a., *Nouveau dictionnaire etymologique et historique*, ed. 4, Paris, Librairie Larousse, 1977, p. 100), în schimb, fr. *blaische, blesche, blêche*, ca și span. *vellaco, vellacho, bellaco* n-au nici o legătură cu lat. med. *Vlachus, Blachus* (vezi nota lui J. B y c k, în ed. *Cuvente den bătrîni*, București, 1937, p. 142, 268). Așadar, de aici *nu rezultă*

că românii ar fi contribuit, alături de bulgari, „la răspîndirea bogomilismului în Europa". — *Pag. 249 (195).*

112 Monografia cea mai completă azi despre bogomilism este cea a lui D. Anghelov, *Богомилството в България*, Sofia, 1969 (mult îmbogățită față de edițiile precedente din, 1947 — tradusă în rusă, în 1954 —, și din 1961). — *Pag. 250 (196).*

113 Cercetările ulterioare au dovedit că, practic, nu se poate vorbi de o răspîndire a bogomilismului în Țările Române, căci textele ce i-au fost atribuite sînt, în realitate, majoritatea prebogomilice sau chiar nebogomilice, pătrunse la slavi din Bizanț, iar, pe de altă parte, nu există nici o știre istorică ce ar dovedi această răspîndire; vezi îndeosebi: D. Russo, *Studii bizantino-române. Textele eshatologice din Codex Sturdzanus și pretinsul lor bogomilism*..., București, 1907; Cartojan, *Cărțile populare*..., I, p.24 și urm., reed. p. 39 și urm.; Idem, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940, p. 66—70; E. Turdeanu, *Apocryphes bogomiles et apocryphes pseudo-bogomiles*, extras din „Revue de l'histoire des religions", t. CXXXVIII et CXXXIX, 1950, p. 22—52, resp. 176—218; *Istoria literaturii române*, vol. I, ed. 2, red. resp. acad. Al. Rosetti, București, 1970, p. 460—463 (paragraf scris de Al. Piru); Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghishan*, p. 87—135). Singurele fapte pe care le menționează D. Anghelov, în capitolul *Bogomilismul în Țările Române (op. cit.*, p. 468—470, cu indicații bibliogr.) se referă la sîrbii emigrați în Carașova (despre care se presupune, fără suficiente date, că ar fi fost bogomili) și la bulgarii veniți (sau aduși) în secolul al XIII-lea, în cîteva sate din Transilvania (Cergău, Bungard, Rusciori), dar de la aceștia, despre care iarăși nu știm dacă au fost bogomili, nu s-au păstrat decît niște *Canționale* protestante de la începutul secolului al XIX-lea, cînd s-au românizat definitiv (vezi: I. Mușlea, *Șcheii de la Cergău și folclorul lor*, „Dacoromania", V, 1927—1928, p. 1—59, cu bibliogr.; E. Petrovici, *Graiul carașovenilor*, București, 1934, cu bibliogr.). În sfîrșit, articolul lui A. Balotă, *Bogomilismul și cultura maselor populare din Bulgaria și Țările Române* („Romanoslavica", X, 1964, p. 19—71), este plin de exagerări, deși autorul este nevoit să recunoască: „*Bogomilismul n-a acționat la nordul Dunării ca mișcare religios-socială antifeudală, așa încît este zadarnic să căutăm hotărîri speciale ale bisericii ortodoxe române sau măsuri de forță ale feudalității românești îndreptate împotriva sa. Masele populare românești n-au fost niciodată religios-dogmatic bogomile, nu s-au organizat în comunități separate, ostile bisericii oficiale, în care să se practice ritualul bogomilic și să se răspîndească ideologia bogomilică sub forma unei religii*" (p. 46; restul considerațiilor, despre „*contactele directe dintre cultura maselor populare bulgare și cultura maselor populare românești*", care ar fi atestate de circulația „*cărților populare*" și „*de prezența în cultura populară română a colindului — produs tipic al culturii populare sud-dunărene de esență bogomilică*" — p. 57 — n-au, evident, nici o bază reală). În notele la fiecare text în parte vom rezuma concluziile cercetătorilor privind pretinsul lor bogomilism. Cititorul este rugat, deci, ca în această lumină să urmărească diversele considerații ale lui Hasdeu, din care rămîn totuși valabile o serie de idei privind caracterul apocrif al unora din texte, anumite raportări comparatiste, ce au fost dezvoltate de cercetătorii ulteriori și, evident, cea mai mare parte a observațiilor lingvistice. — *Pag. 252 (197).*

114 Demn de semnalat este faptul că *Panoplia dogmatică* a lui Euthymios Zigabenos a fost tipărită prima dată, în grecește, la Tîrgoviște, în 1710 (vezi: Bianu—Hodoș, *Bibl. rom. veche*, I, nr. 160, p. 482—483; Bianu—Simonescu, BRV, IV, p. 223); ediții mai noi ale celor două scrieri: J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, t. 130, Paris, 1865, col. 1290—1332 (Euthymios Zigabenos); *Die Phundagiagiten*, ed. G. Ficker, Leipzig, 1908; M. G. Poprujenko, *Козма Пресвитер, болгарский писатель X века* (Български старини, XII), Sofia, 1936; I. K. Begunov, *Козма Пресвитер в славянских литературах*, Sofia, 1973 (o copie parțială slavonă rusă, din 1672, la B.A.R.,

nr. 597); cf. traducerea românească a lui Al. Iordan: *Predica prezviterului Cosma*, București, 1938. — *Pag. 252 (197), nota 21.*

115 Adevărul este că singurele apocrife bogomilice sînt *Interrogatio Joannis*, păstrată în două traduceri latine (a fost dusă din Bulgaria în nordul Italiei de episcopul eretic Nazarius, în jurul anului 1170) și *Vedenia lui Isaia*, apocrif grec de la sfîrșitul sec. I, *cenzurat* în patru pasaje (care au fost, deci, omise sau comprimate) de către bogomili și păstrat în mai multe còpii slavone, începînd din secolul al XII-lea: două dintre acestea sînt slavo-române și au fost scrise—prima de Gavriil Uric de la Neamț, în sbornicul din 1448, fost la mănăstirea Neamț, ajuns ulterior în colecția lui A. I. Iațimirski, nr. 11 (azi la Biblioteca Academiei de Științe a U.R.S.S., Leningrad, nr. 13.3.19), iar a doua într-un sbornic din sec. al XVI-lea de la mănăstirea Agapia (Vezi: A. I. Iațimirski, *Из славянских рукописей*, Moscova, 1898, p. 34—35, nota 1: „Рукопись из собрания *А. И. Яцимирского*, инв. кат. № 11-й. Приобретена в одном из монастырей Бессарабий", ceea ce era inexact; Idem, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, St. Pb., 1905, Fondul măn. Agapia, nr. 28, p. 62—66; Ion-Radu Mircea, *Contribution à la vie et à l'œuvre de Gavril Uric*, RESEE, t.VI, 1968, nr. 4, p. 593, despre primul din aceste manuscrise, cu bibliogr.). Dar — precizează E. Turdeanu — *„il nous est impossible de croire à une recrudescence de l'hérésie bogomile"* în vremea acestor còpii, căci: *„Non seulement les Bogomiles ne représentaient plus, à cette époque, un danger sensible pour l'Église, mais on voit que même un de leur apocryphes les plus populaires*, la Vision d'Isaie, *n'est plus considéré comme un texte nuisible. La plupart de ses copies ont été faites par des moines, et elles nous sont parvenues dans des recueils où elles voisinent avec les traités les plus farouchement orthodoxes" (Apocryphes bogomiles ...*, p. 215). Același autor enumeră și analizează (p. 177—204) apocrifele *pseudobogomilice*, făcînd următoarele precizări de principiu: *„Par contre, est pseudo-bogomile un ouvrage qui leur a été atribué sans qu'ils* [*bogomilii*] *aient changé le moindre trait de leur physionomie primitive. Il va de soi que (...) nous n'excluons pas la possibilité que ce texte ait circulé parmi les hérétiques. Mais comme* adopter *n'est pas* adapter, *la simple présence—encore hypothétique — d'un ouvrage entre les mains des hérétiques ne nous autorise point à le classer dans le patrimoine de leur littérature"* (p. 176—177). Acestea sînt: *Apocalipsul lui Baruch, Cartea Secretelor lui Enoh, Legenda lui Adam și a Evei, Disputa lui Iisus cu diavolul* și *Evanghelia copilăriei lui Iisus (Evanghelia lui Pseudo-Toma)*; cf. și excelenta *Христоматия по старобългарска литература*, întocmită de P. Dinekov, K. Kuev și Donka Petkanova (ed. 4, Sofia, 1978, p. 192—197), care, din mulțimea de apocrife adunate de Iordan Ivanov, în cartea sa *Богомилски книги и легенди* (Sofia, 1925), reține, la capitolul *Literatura bogomilică*, doar *Interrogatio Ioannis*, numită și *Cartea secretă*, trecînd pe toate celelalte la capitolul *Literatura apocrifă* (p. 144—191).

Cît privește textele din *Codex Sturdzanus*, atribuite de Hasdeu curentului bogomilic, cităm aici concluzia rezumativă a lui N. Cartojan: *„Textele din* Codex Sturdzanus *însă nu au nimic comun cu bogomilismul. Pentru întîiași dată, în* Studii bizantino-române, *D. Russo a arătat că textul numit de Hasdeu* Cugetări în ora morții *și în care el vedea o creațiune originală românească, de caracter bogomilic, nu este original, ci este o întrețesere de fragmente luate din* Dioptra lui Filip Solitariul, *din* Evhologiu *și din* Viața sf. Vasile cel Nou. *Mergînd pe drumul deschis de Russo, am arătat în 1929, în* Cărțile populare în literatura românească, *I, pag. 43—48 și mai ales 68, 73—75, 94—97, că nu se poate stabili nici o legătură nici între celelalte legende religioase din* Codex Sturdzanus, Codex Martianus *și* Codex Todorescu *și între mișcarea bogomilică, pentru două motive destul de simple: 1. Textele apocrife din* Codex Sturdzanus *apar în literaturile creștine — siriacă, bizantină și coptă — cu 4—5 secole înainte de ivirea bogomilismului în Balcani, și al 2-lea, că ele cuprind idei ce vin în contradicție flagrantă cu doctrina bogomililor, așa cum o cunoaștem*

din expunerea călugărului bizantin contimporan Euthimie Zigabenos“ (Ist. lit. rom. vechi, vol. I, p. 68; urmează argumentarea și analiza concretă). — *Pag. 257 (200), nota 29.*

116 Cercetările mai noi au dovedit că nu există nici o legătură între Bogomil și Ieremia (vezi: T u r d e a n u, *Apocryphes bogomiles...*, p. 31—38). *Sinodicul țarului Boril* a fost editat de M. G. Poprujenko: *Синодик царя Борила* (*Български старини*, VIII), Sofia, 1928. — *Pag. 259 (201).*

117 H a s d e u se afla sub influența exagerărilor din vremea sa privind literatura bogomilică, exagerări ce au persistat și în deceniile următoare. Cum aceste scrieri n-au fost numeroase (vezi nota 115) — probabil, unele au fost distruse de biserica oficială —, nu puteau fi traduse în românește „o mulțime de scrieri bogomilice“. — *Pag. 259 (201).*

118 Atestarea unică, după cîte știm, a zînei *Filma* în articolul lui S. M a n g i u c a, *De însemnătatea botanicei românești* („Familia“, 1874, nr. 43—49), nu permite un control riguros al afirmațiilor lui H a s d e u că aceasta „idealizează febra la românii din Banat“, iar numele provine din graiul gepizilor, identic cu al goților propriu-ziși, în care „*filma* însemnează *spaimă*“ (*Zina Filma*, p. 25, 29). Mangiuca a promis că va publica studii despre unele ființe mitologice, dar acestea n-au mai apărut (vezi O. B î r l e a, *Ist. folcl. rom.*, p. 205—208). — *Pag. 263 (204), nota 1.*

119 „... *Hasdeu se înșela în deducțiile sale, fiindcă s-au găsit o sumă de variante ale legendei în literaturile Orientului, care n-au venit nicicînd în contact cu literatura bulgărească și în forme dintre care unele sunt anterioare aparițiunii bogomilismului*“ (C a r t o j a n, *Cărțile populare ...*, I, p. 147, reed. p. 187; vezi întregul capitol XVIII. *Legenda Sfîntului Sisinie*, p. 145—155, reed. p. 184—197; cf. I d e m, *Ist. lit. rom. vechi*, I, p. 71). De origine asiro-babiloneană, acest exorcism s-a transformat, în Egiptul elenistic, în legendă hagiografică (cf. o frescă cu acest subiect în ruinele unei mănăstiri de pe la anul 400); versiunea greacă a fost tradusă și prelucrată în slavonă și de aici în română. — *Pag. 266 (206).*

120 În textul slavon sînt unele greșeli de copiere, datorită slabei cunoașteri a acestei limbi de către cărturarii transilvăneni, dar el nu a fost compus de un român. — *Pag. 267 (206).*

121 Potrivit concluziilor slavisticii moderne, alfabetul glagolitic a fost alcătuit de C o n s t a n t i n—C h i r i l, în jurul anului 863, și utilizat întîi în Marea Moravie, iar apoi în Bulgaria veche și în Croația, unde într-adevăr a persistat pînă aproape de zilele noastre (vezi: P. O l t e a n u, G. M i h ă i l ă ș.a., *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, p. 18—33). — *Pag. 268 (207).*

122 I. V e n e l i n, *Влахо-болгарские или дако-славянские грамоты*, St. Petersburg, 1840. — *Pag. 269 (208).*

123 Textul excursului de față, de la sfîrșitul § 4 pînă la începutul § 6, reprezintă o prescurtare din studiul: *Limba slavică la români pînă la anul 1400*. Cap. II. *Literatura cultă. Sec. XII*, §§ 16—20, publicat în „Traian“, an. I, 1869, nr. 64 (4 oct.), p. 259—260, nr. 66 (9 oct.), p. 268, nr. 69 (16 oct.), p. 280. Concluziile lui H a s d e u, bazate pe ediția lui J. B. S i l v e s t r e (1843) — ce s-a dovedit a fi defectuoasă — și pe considerațiile lui P. S. B i l i a r s k i (1848), care n-a văzut manuscrisul, au fost infirmate în urma publicării ediției facsimilate, îngrijite de L. L e g e r (1899); în realitate, partea chirilică a *Evangheliarului* este o copie rusă sud-vestică din a doua jumătate a sec. al XII-lea, după un original bulgar (cu sîrbisme); așa-zisele particularități fonetice și morfosintactice „românești“ sînt, de fapt, cunoscute textelor vechi slave și slavone; în fine, nu există nici o dovadă că regii Franței depuneau jurămîntul pe *această evanghelie*, ce era scrisă într-o limbă necunoscută catolicilor (vezi G. M i h ă i l ă, *Circulația europeană și particularitățile lingvistice ale unui manuscris celebru: Evangheliarul de la Reims*, în vol. *Studii de lingvistică și filologie*, p. 28—47). — *Pag. 272 (209).*

124 Afirmația nu se susține, căci verbul vechi slav тєщи, тєкѫ înseamnă și „a alerga" (vezi Miklosich, *Lexicon...*, p. 989). — *Pag. 273 (210).*

125 La fel, verbul vechi slav оубити, derivat de la бити „a bate", are și acest sens, pe lîngă cel de „a omorî" *(ibidem*, p. 1030). — *Pag. 274 (210).*

126 În lumina precizărilor de mai sus, rezultă clar că *nu* traducătorul român a fost și autorul textului slavon, astfel că datarea lui „chiar de pe la 1500" e gratuită. — — *Pag. 274 (210).*

127 Textul românesc vechi este o traducere pe cît posibil fidelă a celui slavon alăturat. — *Pag. 276 (211).*

128 Legenda este apocrifă, dar nu bogomilică (vezi nota 119). — *Pag. 279 (213).*

129 În această formă, descîntecul se resimte de intervenția unui cleric, poate chiar a lui Sim. Fl. Marian, care abia din anul următor (1870), alăturîndu-se cercului folcloristic al lui Hasdeu, a renunțat „la prelucrarea textelor culese" (Iordan Datcu — S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*, București, 1979, p. 272); cf. colecția sa ulterioară, *Descîntece poporane române*, Suceava—Cernăuți, 1886, unde toate aceste texte sînt în versuri (cu indicarea, la cele mai multe, a informatorilor); chiar și la acestea se observă „mici scăpări" și „înclinarea veche de a corecta ușor textele" (Ov. Bîrlea, *Ist. folcloristicii rom.*, p. 237). — *Pag. 280 (214).*

130 Literele -ъ și -ь n-au aici valoare fonetică. — *Pag. 292 (223).*

131 Primul cuvînt trebuie citit *tătarii* (cu *r* dur, care atrage după sine trecerea lui *i* în *î*). — *Pag. 293 (223).*

132 În шь шъ, litera -ъ nu are valoare fonetică (citește: *și-ș*). — *Pag. 293 (223).*

133 În *stîlpu*, *virhul*, metateza este pur grafică. — *Pag. 294 (224).*

134 N. Drăganu a propus lecțiunea: *să mă par de tăria înfricatului scaunŭ*, unde *mă par* ar avea înțelesul „mă opresc", provenind din lat. *parare* (cf. *apparare* > rom. *apăra*; vezi „Dacoromania", III, 1923, p. 698—700; *DLR*, VIII, partea 1, p. 284, înregistrează verbul *a (se) păra* „a (se) apăra" numai după Dosoftei, cu referire la nota lui N. Drăganu). — *Pag. 297 (226).*

135 Deosebirile dintre diversele versiuni și chiar dintre manuscrisele în aceeași limbă sînt un fapt curent, subliniat nu o dată de Hasdeu însuși; astfel, în domeniul slavon sînt cunoscute trei variante: bulgară (căreia îi aparține și un manuscris de la mănăstirea Agapia, din sec. al XVI-lea — vezi Iațimirski, *Славянские и русские рукописи...*, fondul Agapia, nr. 30, p. 67—70), sîrbă și rusă (vezi Dinekov ș.a., *Христоматия...*, p. 148—149, 173—177). Este însă semnificativ faptul că, recunoscîndu-i sursa greacă, pe care o și editează în paralel, Hasdeu nu are temeiuri să atribuie în mod special acest apocrif bogomililor; vezi detalii asupra circulației lui, începînd din secolul X, cînd se pare că a apărut în Bizanț, în „lumea clerului", la Cartojan, *Cărțile populare ...*, I, p. 71 — 81, reed. p. 93—105. O altă copie românească veche se găsește în *Codicele Todorescu* (vezi N. Drăganu, *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Martian*, București, 1914, p. 200—208). — *Pag. 303 (231).*

136 Despre legenda sîrbească referitoare la „craiul Troian" (împăratul Traian) a scris ulterior și Ioan Bogdan: *O poveste sîrbească despre împăratul Traian*, „Arhiva", IV, 1893, p. 321—323; interesante considerații privind persistența numelui marelui împărat cuceritor al Daciei, consemnat în cîteva inscripții latine și sub forma *Troianus*, alături de *Traianus*, a publicat nu de mult Ion Donat: *Reexaminări toponimice în legătură cu continuitatea: Troianul*, „Luceafărul", an. XXI, nr. 11(829), 18 martie 1978, p.8: numele străvechi al așa-numitei *Brazda lui Novac* este *Troian*, atestat prima dată cel puțin în 1519 (*Documenta Romaniae historica*, B. *Țara Românească*, vol.II, București, 1972, nr. 175, p. 336—337), dacă nu chiar în 1392 (document păstrat în copie: *ibidem*, vol. I, 1966, nr. 17,

p. 43—44). Adăugind aceste informații la considerațiile judicioase ale lui Hasdeu, trebuie să renunțăm la apropierea formală propusă de marele filolog între „Troian" și „Domnul-de-*rouă*", numai pe baza silabei *-ro-*. — *Pag. 306 (233)*.

137 Despre versiunile românești mai noi, începînd din secolul al XVII-lea (traduse din grecește), vezi Cartojan, *Cărțile populare...*, I, p. 75—81, reed. p. 98—105. — *Pag. 307 (234)*.

138 Conservarea lui *-u* final (probabil, scurt) este dovedită numai de redarea lui expresă prin -ȣ; literele -ъ sau -ь, în astfel de cazuri, nu redau nici un sunet, cum am semnalat și în alte locuri, fiind o dovadă indirectă a reducerii lui *-ŭ* (final) la zero. — *Pag. 370 (272)*.

139 Scrierea lui ы în locul lui и e o confuzie grafică, preluată din scrierea slavonă (în mediobulgară și sîrbocroată sunetul *y* [*i*] trecuse la *i* încă din secolul al XII-lea) — — *Pag. 374 (275)*.

140 Metateza respectivă este pur grafică, preluată din scrierea slavonă. — *Pag. 375 (275)*.

141 În textul slavon alăturat: *и вопль многъ бяше* (și era multă plîngere). — *Pag. 379 (278)*.

142 Compararea acestui pasaj cu cel corespunzător din *Codicele Todorescu* i-a permis lui Gh. Chivu să corecteze lecțiunea: *nu aimi*[*n*]*tre, ce a lui Dumnedzeu* (*Mitréce* = *mătrice?*, LR, XXVI, 1977, nr. 4, p. 363—364). În lumina acestei corectări, considerațiile următoare se anulează. — *Pag. 380 (279)*.

143 *Gintu*, pl. *ginture*, este atestat de asemenea în *Psaltirea Scheiană* și în *Codicele Voronețean*, (*DLR*,II, partea I, p. 268). Etimologiștii ulteriori admit simplu „schimbare de declinațiune" (I. A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, *Elementele latine*, București, 1914, nr. 747); cf. fr. *gens* (atestat de la sfîrșitul sec. XI), pl. colectiv masc. de la *gent* (A. Dauzat ș.a., *Nouveau dictionnaire etymologique et historique*, ed.4, Paris, Larousse, 1977, p. 339). — *Pag. 382 (280)*.

144 Presupunerea lui Hasdeu e justificată: desigur s-a omis la copiere *d*. — *Pag. 383 (280)*.

145 Literele -ъ și -ь nu reprezintă aici „vocale iraționale", ci un fel de scrieri hipercorecte, sub influența unor reguli slavone, legate de dispariția în pronunțare a ierurilor în poziție neintensă, dar marcate în scris. — *Pag. 385 (282)*.

146 Grafie izolată, neconcludentă. — *Pag. 385 (282)*.

147 De la acest alineat — în următoarea redactare: „§ 1. *Visul Maicei Domnului este o cărticică poporană religioasă* etc." — pînă la sfîrșit (însă fără textul rusesc din § 7), inclusiv *Post-scriptum VI* (notat greșit V, de la p. 721—723), *Călătoriele « Visului lui Tudor Vladimirescu »*, textul a fost reprodus, reținîndu-se doar subtitlul *Hrist și Tudor Vladimirescu*, de către Hasdeu însuși, în volumul *Olteneștele. Patru discursuri. Originele Craiovei. Hrist și Tudor Vladimirescu*, Craiova, Editura Librăriei S. Samitca, 1884 (format mic), secțiunea a III-a, p. 131—155 (Observăm, cu acest prilej, că în secțiunea a II-a, p. 25—130, se reproduce broșura *Originile Craiovei. 1230—1400*, București, 1878, VIII + 64 p.) — *Pag. 387 (283)*.

148 Vezi unele indicații suplimentare despre edițiile moderne la Cartojan, *Cărțile populare...*,I, p. 78—80, 106, reed. p. 101—103, 136. — *Pag. 389 (285)*.

149 Cartojan (*Cărțile populare...*, II, p. 104—106, reed. p. 126—129) citează manuscrise abia începînd din ultimul sfert al sec. al XVIII-lea. „*Originea textului* — precizează el — *a fost lămurită de Veselovski, care, într-un vechi studiu, a arătat că legenda este derivată din apocriful* Adormirea Maicii Domnului, *păstrat, după cum a arătat Tischendorf*,

în versiuni siriace, arabe, copte, grecești și latinești" (p. 104, reed. p. 126). Judecînd după o versiune populară în versuri, culeasă de T. Pamfile, în care se spune: *„Nici tătari nu-l va robi"*, Cartojan conchide că *„acest amulet este mai vechi în folclorul nostru decît ne îngăduiau să credem versiunile scrise ce ni s-au păstrat. Este anterior epocii fanarioților, sau cel puțin de la începutul ei, fiindcă în epoca fanarioților năvălirile tătărești au încetat"* (p. 105, reed. p. 128). — *Pag. 398 (290).*

150 *„Textul este răspîndit aproape la toate popoarele creștine, italieni, portughezi, spanioli, provensali, poloni, ruși, ruteni și unguri, la care Bethania a fost înlocuită cu Britania"* (Cartojan, *Cărțile populare* ..., II, p. 104, reed. p. 126). Versiunea românească scurtă *„se apropie mai mult de variantele găsite la celelalte popoare"*. Gaster 'a găsit-o într-un manuscris al său din 1784 (*Literatura populară romînă*, p. 366—370, citatul la p. 369), fără să poată preciza nici el, nici, mai tîrziu, Cartojan, din ce limbă a fost tradus. — *Pag. 398 (290).*

151 Tocmai pentru că „visează fiul, iar nu muma", balada nu are nici o legătură cu *Visul Maicii Domnului*. Analogia lui Hasdeu a mers aici prea departe, așadar ceea ce urmează se va citi cu rezervele cuvenite. — *Pag. 402 (293).*|

152 *Evanghelia apocrifă a lui Nicodim* a pătruns tîrziu în limba română din versiunea polonă, se pare prin intermediu rusesc: cea mai veche copie este din 1736 (vezi Cartojan, *Cărțile populare* ..., II, p. 74—81, reed. p. 94—102). — *Pag. 403 (297).*

153 *Apocalipsul apostolului Pavel* a fost alcătuit în sec. IV, fiind menționat critic de Sf. Augustin, într-o omilie din anul 416: *„Un șarlatan a fabricat într-o înaltă nebunească semeție un apocalips al lui Paul, care nu este recunoscut de către bisericile cumpătate și este plin de nu știu cîte fabule"*. Aceasta nu l-a împiedicat să fie unul din apocrifele cele mai răspîndite, cunoscut în greacă, siriană, coptă, arabă, latină, slavonă, prelucrat în limbile romanice, germanice etc. și devenit una din sursele *Divinei Comedii* a lui Dante. Așadar, nu poate fi pus — conchide Cartojan — *„după cum se crede în genere la noi, de la Hasdeu și Gaster, în legătură cu mișcarea bogomilică"* (*Cărțile populare* ..., I, p. 62—70, reed. p. 82—90; citatele la p. 63 și 68, reed. p. 83 și 90).

Cît privește conservarea textului în românește, cităm o parte din concluziile aceluiași istoric al literaturii vechi: *„Versiunea din Codicele Sturdzanus este incompletă, căci după pagina 24 este o lacună. Redacțiunea din Codicele Sturdzanus s-a mai păstrat însă în alte două texte: unul într-un codice de pe la sfîrșitul sec. XVI sau începutul celui de-al XVII-lea, Codicele Todorescu*: altul în Codicele Martianus* de pe la jumătatea sec. al XVII-lea. Cu ajutorul acestor recenzii, se poate completa lacuna din Codicele Sturdzan, care este mai mare decît credea Hasdeu: (...) în realitate s-au pierdut « mai bine de șase foi ». Alăturarea redacțiunii românești din Codicele Sturdzanus, întregită în lacunele sale prin versiunea din Codicele Todorescu* (cod. Martian* este o copie fidelă de pe Cod. Todorescu*), scoate la lumină o sumă de lacune, omisiuni și dislocări de text"* (p. 65—66, reed. p. 86—87; am intervertit numele celor două codice, notate cu asterisc, pe baza concluziilor lui N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, p. 20, 173, 188; cf. menționarea textului în *Codicele Todorescu*, p. 14, și reproducerea lui, p. 203—212; menționarea în cel de-al doilea, p. 172). Ulterior, a fost semnalată a patra copie, incompletă (N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, facsimile fig. 13, între pp. 114—115), studiată mai întîi de N. Drăganu (*Un manuscris de apocrif religios ardelean din sec. al XV-lea?*, „Dacoromania", IX, 1936—1938, p. 219—224), care a identificat textul, iar acum în urmă de Gh. Chivu (*Date noi despre* Apocriful Iorga, LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 509—521). Regăsindu-l în mss. rom. 1764 de la B.A.R., ff. 176r—180v, noul cercetător îl reproduce, împreună cu variantele din *Cod. Sturdzanus* și din *Cod. Todorescu*, precizînd că *„a fost scris în secolul al XVII-lea (probabil, înainte de 1650), în partea de sud a Bihorului"* și că toate trei (la care se adaugă *Cod. Martian*) „au la bază aceeași traducere românească a *Apocalipsului apostolului Pavel*" (p. 518). — *Pag. 410 (299).*

154 M. G a s t e r a descoperit un manuscris de pe la 1750, care *„se apropie oarecum mai mult de redacțiunea slavonă cea lungă și de cea siriacă; dar, cu toate acestea, nu se poate tăgădui că și de acele se deosibește în mod foarte caracteristic. Se vede că a fost luat de la un izvor slovenesc necunoscut“* (*Literatura populară română*, p. 361; actualmente mss. rom. 1157 de la B.A.R. — vezi G. Ș t r e m p e l, *Catalogul manuscriselor românești. B.A.R., 1–1600*, București, 1978, p. 243). Versiunea slavonă-sursă poate fi una din cele patru (două bulgare, dintre care una din sec. al XVII-lea, și cîte una sîrbă și rusă), stabilite de E. T u r d e a n u, în lucrarea citată mai jos. Așadar, ipoteza lui H a s d e u se confirmă, cel puțin în parte. De asemenea, cercetătorii ulteriori au reluat ideea că *„textul românesc din Codex Sturdzanus derivă din versiunea sîrbească prescurtată și urmează de aproape textul publicat de tipograful Božidar Vuković în Veneția, la 1520“*, text adăugat de H a s d e u în paralel la versiunea românească (C a r t o j a n, *Cărțile populare* ..., p. 68, reed. p. 90; despre ramificațiile versiunilor slave, vezi E. T u r d e a n u, *La „Vision de Saint Paul“ dans la tradition littéraire des Slaves orthodoxes*, „Die Welt der Slaven“, Jhg. I, 1956, Heft 4, p. 401—430; cf. p. 423—424, unde se menționează redacția scurtă sîrbă și cea românească, precum și una, de asemenea scurtă, în slavona mediobulgară, găsită de A. I. I a ț i m i r s k i, într-un manuscris slavo-român din Moldova, copiat de călugărul Asincrit la 5 august 1486). — *Pag. 413 (301).*

155 Vezi pasajul corespunzător în *Codicele Todorescu* ..., editat de N. D r ă g a n u, p. 209, r. ultim — 211, r. 19. — *Pag. 413 (301).*

156 Ipoteza este interesantă: în tot cazul, textul, derivînd din cel tipărit de Božidar V u k o v i ć, în 1520, a putut fi tradus după această dată. — *Pag. 414 (302).*

157 Ca și în alte cazuri similare, -ъ și -ь n-au valoare de *„u* jumătățit“. — *Pag. 427 (309).*

158 La fel -ъ și -ь în cazurile citate (între consoane) n-au valoare fonetică. — *Pag. 432 (312).*

159 Alternanțele grafice semnalate confirmă încă o dată faptul că atît -ъ și -ь, cît și ѫ erau utilizate pentru redarea sunetelor *ă* și *î*. Acest fapt, ca și alte oscilații, justifică actualul procedeu al transcrierii interpretative (cu reproducerea în facsimile a originalelor din secolul al XVI-lea, pentru studiul grafiei și elucidarea unor cazuri discutabile). — *Pag. 432 (312).*

160 Studiind acest text în raport cu originalele grecești (traduse aici prin intermediar slavon), D. Russo conchidea încă în 1907, anul morții lui Hasdeu: *„Dacă* (...) Cugetările în oara morții *sînt simple încercări de traducere din diferite fragmente eshatologice, nu știu sigur, ceea ce însă e mai presus de orice îndoială e că fragmentele despre care e vorba* n-au nimic a face cu bogomilismul și cu doctrina lui“ (*Studii bizantino-române. Textele eshatologice din Codex Sturdzanus și pretinsul lor bogomilism* ..., București, 1907, p. 6): primul fragment e un tropar din rînduiala înmormîntării, *Echologiul ortodox*; al doilea e un fragment din *Dioptra* lui F i l i p S o l i t a r u l; al treilea se aseamănă cu un pasaj din același text și cu unul din *Despre a doua venire* a lui E f r e m S i r u l; fragmentele IV și V corespund cu *Viața Sf. Vasile cel Nou* etc. (vezi p. 6—29; cf. și *Răspuns unui critic nepregătit*, în *Studii și critice*, București, 1910, p. 17—26). Ulterior, același text a fost descoperit de N. D r ă g a n u, în *Codicele Todorescu* (ff. 69r—96r; vezi *Două manuscripte vechi* ..., p. 14, reprod., p. 212—222); așadar, ambele sînt cópii după o traducere mai veche. Evident, asemănările cu unele pasaje din *Învățăturile lui Neagoe Basarab* se explică prin recurgerea la aceleași surse bizantino-slave (vezi indicațiile bibliografice din notele 162—163). — *Pag. 437 (315).*

161 J. Chr. E n g e l (*Geschichte der Moldau und Walachey*, Erster Theil, Halle, 1804, p. 198—199) se bazează pe următorul pasaj din varianta arhaică a *Istoriei Țării Rumânești* (*Letopisețul Cantacuzinesc*): *„Făcut-au* [*Neagoe Basarab*] *și beserici și mănăstiri multe și aicea în țară și în alte țări și alte multe bunătăți au făcut în lume, care sînt scrise mai pă largu, la*

o carte ce o au făcut de toate jitiile lui și s-au dat să fie stătătoare la sfîn⟨ta⟩ mitropolie" (vezi ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, Ed. Academiei, 1960, fragm. 43, după Ms. G[1], p. 205). Aici se face aluzie, de fapt, la *Viața patriarhului Nifon*, scrisă de Gavriil Protul, în 1520—1521, și editată prima dată chiar de Hasdeu, în „Arhiva istorică a României", t.I, partea a 2-a, 1865, p. 132—150; caracterul ei de cronică a Țării Românești pentru anii 1504—1520, inclusiv, deci, pentru domnia lui Neagoe Basarab, a determinat includerea celei mai mari părți din ea în versiunea „definitivă" a *Letopisețului Cantacuzinesc* (vezi ultima reproducere a acestei *Vieți*, cu studiu și indicații bibliografice: *Literatura română veche*. Introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I, București, 1969, p. 60—112). — *Pag. 439 (316), nota 6.*

162 Manuscrisul *Învățăturilor* a „reapărut" ulterior, păstrîndu-se în prezent în Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România, nr. 109: el nu datează însă din 1654, ci de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul celui următor (anterior anului 1716), fiind o copie a traducerii efectuate, se pare, în 1635; vezi: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie.* Text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, București, Ed. Minerva, 1970 (nou tiraj: 1971); Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Problemele controversate*, București, 1973; *Neagoe Basarab. 1512—1521. La 460 de ani de la urcarea sa pe tronul Țării Românești.* Volum omagial ..., București, Ed. Minerva, 1972. — *Pag. 440 (317).*

163 Neagoe Basarab (D. Russo zicea „Pseudo-Neagoe") „*a întrețesut în* Învățăturile *sale* (...) *părți din Evhologiu și a fost influențat de Dioptra, și așa se explică asemănarea izbitoare, arătată de* Hasdeu *pe două coloane*" (D. Russo, *Studii bizantino-române*, p.12). Adăugăm că în 1895 și 1896 au fost descoperite de Sp. Lambros, respectiv de P. A. Lavrov versiunea greacă (traducerea părții a doua din *Învățături)* și cea originală, slavonă (păstrată în 17 fragmente disparate, ce reprezintă circa 1/3 din textul integral); vezi edițiile: *Învățăturile lui Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (1512—1521).* Versiunea grecească, editată și însoțită de o introducere și traducere în românește de Vasile Grecu, București, 1942; P. A. Lavrov, *Слова наказательные воеводы валашского Иоанна Нягоя к сыну Феодосию*, St. Petersburg, 1904; *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de I. Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, Ed. Academiei, 1959, p. 215—316; G. Mihăilă, *Două fragmente inedite din textul slavon al „Învățăturilor..."*, „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 358—375 + 26 planșe; idem, *Date noi despre originalul slavon al „Învățăturilor ..."*, în vol. *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, 1972, p. 327—383. — *Pag. 442 (318).*

164 De fapt, legenda turturicii a fost preluată de Neagoe Basarab din *Fiziolog*, de unde a pătruns și în literatura populară, iar de aici a fost prelucrată de Ienăchiță Văcărescu și, mai tîrziu, de Gh. Asachi (vezi: Cartojan, *Cărțile populare...*, I, p. 192—194, reed. p. 241—244; G. Mihăilă, în ed. *Învățăturilor ...*, 1970, p. 85—86; un amplu studiu comparativ a dat D. Găzdaru: *Originea și răspîndirea motivului „amărîtă turturică" în literaturile romanice*, Iași, 1935; *Întregiri la studiul despre „amărîtă turturea" în literaturile romanice*, extras din „Arhiva", XLIII, Iași, 1936). — *Pag. 443 (319).*

165 *Amărîtă turturea* a lui Ienăchiță Văcărescu „*pare mai apropiată sub raportul conținutului de o poezie din culegerea* Efectele amorului *a lui At. Psalidas. Problema înrîuririi s-ar putea pune însă și invers, întrucît nu se știe data redactării poeziei românești în raport cu apariția culegerii lui Psalidas* ([*Viena*,] *1792*)" (A. Teodorescu, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Ed. Academiei, 1979., p. 895). Nu ultimele versuri sînt un adaos (se găsesc și la autorul grec), ci poezia lui Ienăchiță Văcărescu a devenit populară, fiind reprodusă de Anton Pann, în *Spitalul amorului*

(1850), fără suprimarea acestor versuri, care *„dispar abia în variantele publicate de* V. Alecsandri *(Poezii populare ale românilor*, 1866), G. Dem. Teodorescu *(Poezii populare române*, 1885) și S. Fl. Marian *(Ornitologia populară română*, 1883)" (Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830*, București, 1977, p. 674; la p. 673 se reproduce, în traducere românească, poezia lui Psalidas). — *Pag. 445 (320).*

166 În lumina celor spuse în notele 160 și 163, această afirmație se anulează. — *Pag. 448 (322).*

167 Citarea primei pagini, 161, trebuie anulată (exemplul apare corect în alineatul următor). — *Pag. 473 (338).*

168 Cum am semnalat și în alte note, în exemplele citate, -ъ și -ь n-au valoare fonetică. — *Pag. 474 (339).*

169 În traducerea modernă, pasajul respectiv din *Evanghelia după Matei*, V, 12, sună astfel: *„Bucurați-vă și vă veseliți, că plata voastră multă este în ceruri"* (*Biblia*, București, 1968, p. 1100). — *Pag. 482 (344).*

170 *Răsticnitul* (cu *gn* > *cn*) înseamnă „răstignirea", aici însă nu cu sensul de „crucificare", ci de „cruce" (în *DLR*, IX, p. 143, unde se reproduce acest citat, ar fi trebuit să se indice sensul *2*, nu *1*; cf. slavon. распатие „crucifixio" și „crux" — Miklosich, *Lexicon* ..., p. 789). — *Pag. 482 (344).*

171 Interjecția *ni* (în Transilvania și Banat) provine din magh. *ni* (*DLR*, VII, partea 1, p. 391—392). — *Pag. 485 (346).*

172 Verbul *a gimfa* (de unde *îngimfa*) este explicat într-adevăr în dicționarele ulterioare din lat. *conflare* (S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, nr. 855: *îngimf* < *gonflo, -are* [Archiv lat. Lex., II, 439; cf. și Archivio glott. ital., XIV, 454], în loc de *conflo, -are*; cf. I.-A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1914, nr. 744: *gîmfa*, fără citarea formei lat. cu *g-*; *DLR*, II, partea I, p. 219; nici unul din aceste dicționare nu menționează etimologia lui Hasdeu, deși ultimul reproduce citatul din text, p. 470, *s.v. îngîmfa*, la p. 681, iar Candrea-Densusianu trimit la aceeași pagină; e curios că Cioranescu, nr. 3763, renunță la această etimologie, inventînd substantivul *gimfă*, inexistent în *DLR*, pentru a-l deduce din „lat. **gamphae* del gr. γαμφαί, var. de γαμφηλαί «quijada de animal», de la misma familia de καμπτῶ"). — *Pag. 485 (347).*

173 Hasdeu a revenit asupra acestor exemple, în *Etym. magn. Rom.*, t. II, col. 1829; cu toate acestea, *DLR*, I, partea I, p. 296, le consideră *„o greșeală de scriere, anticipîndu-se* u *din silaba următoare"*. — *Pag. 486 (347).*

174 Este o metateză pur grafică (cf. și *DLR*, I, partea I, p. 569, care citează după text, p. 461, *numai această formă*, nu și pe cea corectă, și nu se referă la comentariul lui Hasdeu). — *Pag. 486 (347).*

175 *Înferecați* = „ferecați" (cf. *DLR*, II, partea I, p. 656, care dă numai exemple din folclor, culese în secolele XIX—XX, din „Maramureș, Bucovina, Transilvania de nord"). — *Pag. 486 (347).*

176 Pentru cuvîntul popular *ceteră* nu-i nevoie de „intermediarul maghiarului *citera*", căci provine din lat. *cithera* (*Appendix Probi*, 23) = lat. clas. *cithara* (Pușcariu, *Et. Wb.*, nr. 350; Candrea-Densusianu, *Dicț. et.*, nr. 323). — *Pag. 487 (347).*

177 Deși, ulterior, L. Spitzer a mai susținut etimologia lui *cimpoi* (care are și sensul vechi de „burduf, foale"!) din lat. *symphonia*, G. Giuglea, S. Pușcariu și Al. Cioranescu l-au explicat din lat. **centipollium* = lat. clas. *centipellium* „stomacul rumegătoarelor" (căci burduful cimpoiului se face, pe alocuri, tocmai din acesta; vezi: Cioranescu, nr. 1917, cu bibliogr.; *DLR*, II, partea I, p. 411, unde se precizează că magh. *csimpolya*

[csimpoja] e împrumutat din românește, dovedind că forma veche rom. a fost *cimpol'u*; *DEX*, p. 150, preferă să spună „et. nec.", în timp ce *DLRM*, p. 144, scrisese evaziv „comp. magh. *csimpolya*", rămînînd la „explicația" dată de Cihac, *Dict.*, II, p. 490, repetată de Șăineanu, Tiktin și Candrea; demn de semnalat este faptul că, acceptînd etimologia latină de mai sus a cuvîntului românesc, recentul *A magyar történeti-etimológiai szótára* [Dicționar etimologic-istoric al limbii maghiare], red. resp. Benkö Loránd, t. I, Budapesta, 1967, p. 531, îl socotește pe acesta drept sursă a magh. *csimpolya*, înv. *csimpoly* [1815]; vol. II și III au apărut în 1970, resp. 1976. — *Pag. 487 (348), nota 1.*

178 *DLR*, II, partea I, p. 148, acceptă chiar forma sg. *foamene*, pe baza acestui unic exemplu, cu pl. *foameni*. — *Pag. 488 (349).*

179 Ca și în alte cazuri, în exemplele citate, ъ și ь interconsonantice n-au valoare fonetică. — *Pag. 489 (349).*

180 Grafii neconcludente, marcînd cel mult un *r* intens. — *Pag. 489 (349).*

181 Legenda a fost reprodusă ulterior de mai multe ori, ultima dată de S. Pușcariu, în *Studii istroromâne*, III, București, 1929, p. 37—44 (cu introducere și note, împreună cu varianta corectată și însoțită de traducerea franceză a lui G. Weigand); evident, ea nu are nici o legătură cu literatura bogomilică. De la Hasdeu pînă astăzi s-au publicat numeroase texte, glosare și studii consacrate dialectului istroromân, dintre care fundamentale rămîn: *Studii istroromâne* de S. Pușcariu, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, I—III, București, 1906, 1926, 1929 (vol. II cuprinde, în cea mai mare parte, bibliografia critică, de la prima listă de cuvinte, publicată în 1698, pînă în 1925); dintre studiile și culegerile de texte ulterioare menționăm: Tr. Cantemir, *Texte istroromâne*, București, 1959; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, 1971; vezi, de asemenea, sinteza recentă: Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 213—230, 277—283. — *Pag. 492 (351).*

182 Formele semnalate—imperfective și iterative — au apărut sub influența graiurilor croate (vezi Matilda Caragiu Marioțeanu ș.a., *Dialectologie română*, p. 226—227). — *Pag. 493 (352).*

183 Variantă a lui *obsolet* (latinism), cu sensul „învechit, vechi" (< lat. *obsoletus*), nesemnalată însă în *DLR*, VII, partea 2, p. 72. — *Pag. 500 (356).*

184 Trebuie să subliniem aici prudența teoretică a lui Hasdeu, care—în ciuda infirmării ulterioare a ideii de bază, influența bogomilismului — deschidea largi perspective comparativismului în folcloristica românească și nu numai în aceasta. Într-adevăr, cele două studii „*se numără printre întîile monografii folclorice din literatura europeană* — precizează Ov. Bîrlea (*Ist. folcl. rom.*, p. 186) —, *și numai faptul că au fost scrise în limba română l-a văduvit pe* Hasdeu *de a fi recunoscut poate drept precursorul școalei istorico-geografice. Și în cercetarea monografică el a stabilit jaloanele metodologice sugerate de lingvistică, dar concluziile lui neverosimile au discreditat ca atare întreaga-i investigație*". — *Pag. 500 (356).*

185 Vezi diferențele din prima variantă, publicată în revista „Bucovina" (1850, p. 157), identică în ed. I (1852, p. 35—39), și din manuscrisul lui Alecsandri, păstrat la B.A.R. (nr. 814, f. 10), reproduse în ediția critică recentă, ce ia ca bază pe cea din 1866: Vasile Alecsandri, *Opere*, III. *Poezii populare*. Text stabilit de Georgeta Rădulescu-Dulgheru. Studiu introductiv, note și comentarii, variante de Gheorghe Vrabie, București, Ed. Academiei, 1978, p. 114—116 (textul și notele lui Alecsandri), 330—332 (notele comentatorului, variante — inclusiv cu menționarea celor din alte colecții ulterioare — și traducerea franceză a lui Alecsandri). Referindu-se la studiul lui Hasdeu, Gh. Vrabie subliniază „*caracterul universal al motivului (de altminteri, tratat încă din antichitate de poeți ca Anacreon, în* Oda III). *Motivul are o mare răspîndire și în eposul popular român, fiind cunoscut cu deosebire sub numele de* Mierla și sturzul *sau* Mierlușca și cucu.

Subiectul este acelaşi ca în varianta Alecsandri, dimpreună cu modalitatea de expunere: metamorfoza şi dialogul. Culese ulterior din toate părţile ţării, variantele baladei au forme identice şi versuri şablon.

Între primele redacţii (A şi B) şi ultima (...) se observă diferenţe: în cele dintîi există episoade (...) pe care poetul, cu toată amprenta lor folclorică, nu le-a mai reprodus în redacţia ultimă (1866). În aceasta apar însă versuri noi ca: 5–8, 20, 22–23, 32–35, 43–46, inexistente în variantele anterioare (A şi B) şi în cele culese ulterior. După aspectul stilistic, ele par amplificări ale poetului" (p. 330–331). — *Pag. 506 (361).*

186 Hasdeu a revenit asupra „moravo-românilor", în *Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice* (*Etym. magn. Rom.*, t. III, p. XXVIII – XXXI), socotind că au fost dislocaţi de unguri în sec. X. Rezultatele cercetărilor referitoare la „valahii" din Moravia, întreprinse timp de mai bine de un secol, au fost sintetizate în ultimii ani de Antonin Vašek (*Sur la méthodologie des recherches carpatologiques linguistiques*, „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 13–38) şi de Ştefan Meteş (*Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII–XX*, Bucureşti, 1971, cap. IV. *Români emigraţi în Moravia şi Silezia*, p. 71–81; ed. 2, rev. şi adăug., 1977, p. 55–61). Cele mai vechi consemnări documentare sînt din 1532 şi istoricul român admite, pe urmele lui K. Kadlec (1916), că aceşti colonişti *„veniseră din răsărit: judeţele nordice ale Ungariei şi din Transilvania, în secolul al XVI-lea fiind aşezaţi în Moravia pe moşiile regale sau episcopeşti, avînd în fruntea lor voievozi, ca conducători şi judecători după «dreptul valah»"* (ed. II, p. 59). — *Pag. 515 (367).*

187 Motivul fiind larg răspîndit, nu este obligatoriu ca în Moravia să fi ajuns de la românii stabiliţi în acele părţi, deşi lucrul este posibil; slavizarea lor s-a încheiat cel mai tîrziu la începutul secolului al XIX-lea, căci la 1864, cînd i-a cercetat Dionisie Pop Marţian, vorbeau limba cehă, păstrînd doar unele cuvinte de origine românească (vezi indicaţiile bibliografice din nota precedentă). — *Pag. 517 (368).*

188 Vezi traducerea recentă a poemului *Mirèio*, realizată de Nicolae Teică, prefaţă şi tabel cronologic de Valeriu Rusu, Bucureşti (B. p.t., Ed. Minerva), 1979: *Magali*, p. 58–63. — *Pag. 521 (371), nota 11.*

189 Evident, afirmaţia e gratuită: un astfel de motiv atît de general se explică prin poligeneză; vezi mai jos, nota 192. — *Pag. 541 (385).*

190 Cu atît mai mult, nu se explică transportarea — pe ce căi? — a motivului din România în Provence. — *Pag. 541 (386).*

191 *„Poezia n-a înregistrat nici o variantă: neavînd circulaţie folclorică, trebuie socotită creaţie a poetului"* (Gh. Vrabie, în *ed. cit.* a *Poeziilor populare*, p. 349; textul la p. 128). — *Pag. 545 (388).*

192 Este cazul să reproducem aici concluzia celui mai atent istoric al folcloristicii româneşti, O. Bîrlea, pe care l-am citat şi în alte note precedente:

„Deşi pornită sub bune auspicii metodologice, investigaţia monografică a lui Hasdeu e viciată de acelaşi salt care determină concluziile la care ajunge. În loc să lase variantele să vorbească de la sine, Hasdeu le impune din afară ceea ce trebuie să demonstreze, călcînd preceptul pe care l-a formulat atît de pregnant. Se simte că deducţia ultimă, care încearcă să explice geneza, este lipită mai mult sau mai puţin arbitrar, spre uluirea sceptică a cititorului. Astfel, în Cucul şi turturica *(1879), după ce a reţinut formele mai frecvente ale metamorfozelor, deduce care ar fi fost originare în prototipul baladei potrivit principiului că formele mai răspîndite sînt şi cele mai vechi, ceea ce a fost confirmat de cercetările de mai tîrziu, fără a constitui nicidecum regulă generală. Apoi Hasdeu stabileşte cele trei mari centre ale baladei: « Persia — Dunărea de Jos — Provenţa ». Dar acestea sînt şi cele trei focare principale ale bogomilismului (prin « Dunărea de Jos », formulă ce apare ceva mai încolo, la p. 561, marele filolog înţelegea nediferenţiat atît Bulgaria, unde* n-a găsit *urme ale acestei balade, cît şi România, unde însă bogomilismul n-a avut, practic, după cum am*

văzut, nici o răspîndire — n.n.) și aici se produce saltul demonstrației: Hasdeu identifică pe seducătorul din baladă cu Satana, principiul răului din doctrina amintită. După acest fel de a vedea, nimic nu ne împiedică în a vedea în toți seducătorii, în toate personajele negative niște încarnații modelate de dualismul bogomililor etc. Coincidențele semnalate de Hasdeu sînt atît de vagi, încît concluzia lui nu poate convinge pe nimeni. Nu trebuie uitată nici împrejurarea că Hasdeu scria la începuturile culegerilor de folclor, cînd dispunea de un număr cu totul insuficient de variante, unele teritorii și țări fiind încă neexplorate" (Ist. folcl. rom., p. 187—188). — *Pag. 549 (391).*

193 Evident că cele două motive sînt diferite și rezerva lui H a s d e u, față de propria-i ipoteză, justificată. — *Pag. 554 (394).*

194 H a s d e u nu a mai publicat o astfel de scriere. În schimb, colegul său de Academie, S. Fl. M a r i a n, a tipărit peste zece ani *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, București, 1890 (vezi referatul lui H a s d e u, în „Analele Academiei Române", Seria II, t.X, Partea adm. și dezb., 1887—1888, p. 142—143, și răspunsul său la discursul de recepție la Academie al lui S. Fl. M a r i a n, *Cromatica poporului român*, extras din A.A.R., Seria II, t. IV, 1882, p. 161—163; cf. I. C. C h i ț i m i a, *Folcloriști și folcloristică românească*, București, 1968: *B. P. Hasdeu*, p. 37—72; *S. Fl. Marian*, p. 159—191, cu bibliografia lucrărilor folcloristice ale celor doi reprezentanți de frunte ai acestei discipline). — *Pag. 558 (397).*

195 Am arătat în mai multe note precedente că bogomilismul nu a fost răspîndit în Țările Române, în Evul mediu. — *Pag. 561 (398).*

196 Cum am arătat mai sus, în nota 192, H a s d e u formulează aici mai vag „Dunărea de Jos", pentru a estompa constatarea că motivul *Cucul și turturica* n-a fost găsit tocmai în Bulgaria, patria bogomilismului. — *Pag. 561 (398).*

197 Tocmai legătura dintre baladă și bogomilism n-a fost dovedită (vezi nota 192). — *Pag. 561 (398).*

198 Analogia dusă la extrem este cauza neconfirmării concluziilor lui H a s d e u, căci baladele respective n-au nici o legătură cu legenda *diavol — înger*. — *Pag. 564 (400).*

199 Constatînd slabul fundament al construcției sale, H a s d e u preferă să postuleze pierderea baladei la bulgari. — *Pag. 564 (400).*

200 În lumina celor spuse în notele precedente, concluziile 1—3 nu se confirmă. În subsidiar, adăugăm că stabilirea unor grupuri de români în Moravia după sec. X, și anume cel mai tîrziu în primele decenii ale sec. al XVI-lea, este confirmată de izvoarele istorice (vezi notele 186 și 187). — *Pag. 566 (401).*

201 „Kertz" este comuna Cîrța, în actualul județ Sibiu, atestată începînd din 1223 (vezi Coriolan S u c i u, *Dicționar istoric* ..., I, p. 156—157); cît privește problema vechimii și circulației motivului, vezi mai jos, nota 203. — *Pag. 604 (427).*

202 Evident, *Povestea numerelor* nu este bogomilică; vezi nota 184. — *Pag. 606 (429).*

203 Iată, din nou, concluzia aceluiași istoric al folcloristicii românești, O. B î r l e a, care subliniază atît prioritatea lui H a s d e u în studierea acestui basm, cît și exagerările concluziilor sale:

„Povestea numerelor la români, la slavi, la francezi, la evrei *(1879) este întîia monografie la noi a unui basm, clasificat de Aarne—Thompson la* Povești cumulative *nr. 2010, dar variantele românești, precum și unele europene se încadrează la tipul 812. Ea este și primul studiu monografic asupra acestui basm, despre care au scris apoi mai mulți folcloriști, sfîrșind cu Espinosa, Taylor și Greenleaf, după 1930. Se pare că studiul lui Hasdeu nu este numai prima monografie asupra acestui basm, ci în genere prima monografie despre un basm în folcloristica europeană (...), dacă se face abstracție de studiul lui Jakob Grimm despre* Reinhart Fuchs, *din 1834, care se referă la basmul animalier (...).*

Investigația se desfășoară analitic, urmărind variantele românești, apoi cele europene (franceze, italiene, spaniole, portugheze, celtice, germane, slavice), evreiești, persane, kirghize etc. Cu multă verosimilitate stabilește elementele existente în prototipul european, dar saltul începe cînd Hasdeu încearcă determinarea cronologiei. Pornind de la detaliul că într-o variantă românească dracul e reprezentat prin oameni roșii, *el face apropierea cu oamenii roșii* (rubei homines) *pe care îi descrie un cronicar de la 1235 ca apărînd dintr-un munte în Cîrța făgărășeană. Forțînd și mai departe realitatea, Hasdeu afirmă că acești oameni roșii (diavoli) au vrut «să înșele pe creștini prin vorbe,* discursus varii, *în cazul nostru enigme cifrice, au fost învinși și goniți». Dar cronicarul pomenește numai că făceau vorbe* (discursos varios spectante populo faciebant), *încît nimic nu îndreptățește supoziția că ei ar fi pus întrebări similare cu cele ale diavolului din basmul popular. Hasdeu conchide, în continuare, că basmul «durează cu o certitudine documentală cel puțin de șapte secoli», ceea ce nu e probat de nimic. Concluzia se întrevede: basmul ar oglindi învățătura bogomililor (...). Expunerea în dialog a anumitor învățături s-a dovedit mult mai răspîndită de cum o arăta Hasdeu, ea nu constituie nicidecum monopolul bogomililor. El nu era totuși departe de realitate cînd atribuia procedeului o funcție didactică religioasă, indicînd prin aceasta unde trebuie căutată sorgintea basmului. Împrejurarea că el e atît de răspîndit încă din cele mai vechi timpuri îngreuiază elucidarea originii basmului, cum arăta Taylor în schița lui monografică, el presupunîndu-i o origine sanscrită. Espinosa găsea și el anumite elemente zoroastrice în unele variante din Europa apuseană, dar. studiul lui nefiind accesibil, nu am putut vedea dacă a cunoscut lucrarea lui Hasdeu" (Ist. folcl. rom.,* p. 188—189). — *Pag. 608 (430).*

204 Ioan Molnar Piuariu (1749—1815) nu era „neamț", ci fiul preotului Ioan Piuariu din Sadu, jud. Sibiu, oculist de renume la Sibiu și Cluj, primul profesor român de rang universitar, reprezentant al Școlii Ardelene; *Gramatica* sa a apărut și în a treia ediție, tot la Sibiu, în 1823 (vezi Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj-Napoca, 1976; Constantin Teodorovici, în *Dicționarul literaturii române ...*, p. 681—682). — *Pag. 614 (434), nota 9.*

205 Hasdeu avea perfectă dreptate: gramaticile actuale consideră pe *cel*, în construcții de tipul *omul cel bun*, drept articol adjectival sau determinativ, menționînd însă că „are un înțeles apropiat de al pronumelui demonstrativ" (acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. 2, București, 1956, p. 329; vezi și *Gramatica limbii române*, vol. I, coord. acad. Al. Graur ș.a., ed. 2 rev. și adăug., tiraj nou, București, 1966, retip. 1972, p. 107—108, unde este chiar numit articol demonstrativ (adjectival); pentru aspectul istoric vezi: Rosetti, *ILR*, I², p. 552—555, 576; *DLR*, I, partea II, p. 267—272: *cel, cea*, sensul C; *DEX*, p. 137: *cel², cea*; bibliografia — foarte bogată — și discuțiile sînt rezumate de I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970, p.199—200, 204—205). — *Pag. 614 (434).*

206 Hasdeu a revenit asupra lui *alde*, în *Magn. etym. Rom.*, t.I, col. 786—792, definindu-l ca „adj. invar.": dicționarele ulterioare (*DLR*, I, partea I, p. 104—105; *DEX*, p. 23 etc.) îl consideră, pe drept cuvînt, „articol invariabil", format din *al* + prep. *de*. — *Pag. 620 (437).*

207 Vezi ediția ulterioară: Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I. *Textul*, București, 1914 (vol. II, ce ar fi trebuit să cuprindă: Introducere, Gramatică, Note și Glosar, n-a mai apărut). — *Pag. 624 (439).*

208 Exemplele reproduse de Hasdeu sînt simple forme articulate. — *Pag. 630 (443).*

209 Despre corespondențele româno-albaneze în articularea postpozitivă vezi, dintre lucrările mai noi: Rosetti, *ILR*, I², p. 257—261; Florica Dimitrescu (coord.)

și col., *Istoria limbii române*, București, E.D.P., 1978, p. 225—238 (ambele cu indicații bibliografice). — *Pag. 640 (449).*

210 Formele de tipul *cununei* provin din *cunune* (genitiv-dativ neart.) + *ei* (articol în genitiv-dativ, provenit din pron. demonstrativ latin *illaei)*: vezi Rosetti, *ILR*, I², p. 141, 144, 545—547: Florica Dimitrescu (coord.) și col., *Ist. limbii române*, p. 205—206, cu indicații bibliografice, inclusiv cu menționarea opiniei lui Hasdeu: *„După alți autori, de exemplu după B. P. Hasdeu, aceste forme de genitiv-dativ s-ar datora substratului. Ipoteza lui Hasdeu se sprijină pe faptul că există o situație asemănătoare în albaneză și bulgară“.* — *Pag. 643 (451).*

211 Evident, Hasdeu exagerează. — *Pag. 648 (454).*

212 Afirmația lui Hasdeu se baza, probabil, pe o cunoaștere insuficientă a limbii bulgare, căci articularea în această limbă se face după anumite reguli proprii, chiar dacă particularitatea gramaticală respectivă o apropie de limbile română și albaneză (vezi L. Andreicin, *Основна българска граматика*, Sofia, 1944, trad. rusă: *Грамматика болгарского языка*, Moscova, 1949, p. 97—105, 261—264, 269—270, 286—287, 308—309; cf. Iv. Gălăbov, *Проблемът за члена в български и румънски език*, Sofia, 1962, unde însă se susține, fără temei, că *„bulgara ar fi influențat româna în așezarea articolului“* — I. Coteanu, în *Introducere...*, p. 200). — *Pag. 651(456).*

213 Ipoteză neconfirmată de nici un fapt, dezvoltarea articolului hotărît postpozitiv în limbile scandinave datorindu-se unor cauze interne independente: vezi, de exemplu, Al. Graur: *„Le trait qui unit le scandinave au roumain et à l'albanais n'est donc pas le substrat thrace ni un intermédiaire gotique(...), mais la postposition à l'adjectif dans les trois langues(...). Par contre, le bulgare diffère ici aussi du roumain et de l'albanais, car il place l'adjectif devant le substantif“ (À propos de l'article postposé*, în *Mélanges linquistiques*, [I] Paris—București, 1936, p. 55). — *Pag. 668(466).*

214 Dativul posesiv, alături de genitiv, este un fenomen curent în limba slavă veche, continuînd, de altfel, o situație anterioară, comună și altor limbi vechi indo-europene (vezi, de ex.: A. Meillet, *Le slave commun*, ed. 2, nou tiraj, Paris, 1965, p. 466—467; A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, t.I, ed. 2, Paris, 1964, p. 189; P. Olteanu și col., *Slava veche și slavona românească*, București, 1975, p. 184). — *Pag. 682 (476).*

215 Nu este sigur că acest nume de localitate, transmis și glosat diferit de o sursă greacă (Γιτύστορα) și de una latină *(Getistyron* sau *Gestistyron)*. este tracic (vezi: V. Velkov, *Gestistyrum—ein angeblich thrakisches Wort*, „Linguistique balkanique“, XV/2, Sofia, 1971, p. 37—39; Vl. Georgiev, *Траките и техният език*, Sofia, 1977, p. 20). — *Pag. 684 (477).*

216 Vezi nota 31 la tom. III. — *Pag. 686 (478).*

217 Pe baza cercetărilor mai noi, traco-daca este considerată o limbă *„din grupa satem (cu palatale > spirante postdentale, labiovelare > velare ca în limbile baltice, slavă* [*comună*], *indo-iraniană și illiră); o înrudire mai strînsă exista între tracică și limba satem învecinată — illira ...“* (I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. 2, București, 1967, p. 153). Un punct de vedere parțial diferit este susținut de acad. Vl. Georgiev și de unii adepți ai săi, care consideră traca și daco-moesiana două limbi diferite (vezi cartea sa citată în nota 215, precum și: Iv. Duridanov, *Езикът на траките*, Sofia, 1976; *Thraco-dacica*, red. resp. C. Preda ș.a., București, Ed. Academiei, 1976. — *Pag. 686 (478).*

218 Ipoteză gratuită, atîta timp cît nu se dovedește circulația acestui cîntec la albanezii din Italia. — *Pag. 696 (486).*

219 Fiind o chestiune pur tehnică, în ediția de față am redat pe *ł* (*l* dur), *ą* și *ę* (*o* și *e* nazale), conform ortografiei poloneze. — *Pag. 696 (486).*

220 Este greu să se susţină o astfel de ipoteză. — *Pag. 698 (487).*

221 La fel. — *Pag. 701 (490).*

222 Generalizare pripită, neconfirmată de fapte. — *Pag. 702 (490).*

223 După cum s-a constatat ulterior, originalul *Învăţăturilor* este în slavonă, traducerea românească datînd probabil din 1635 sau, în tot cazul, din timpul lui Matei B a s a r a b, şi fiind efectuată probabil de către Udrişte N ă s t u r e l sau de cineva din cercul său (vezi indicaţiile biliografice din notele 162 şi 163, precum şi Dan H o r i a M a z i l u, *Udrişte Năsturel*, Bucureşti, 1974, p. 269—275); cf. textul reprodus în ediţia *Învăţăturilor* (1970), p. 208—209). — *Pag. 708 (494), nota 4.*

224 Textul bocetului a fost publicat puţin mai tîrziu şi de S. M a n g i u c a însuşi, în *Călindariu iulian, gregorian şi poporal român ... cu un comentariu, pe anul 1882* (Oraviţa — Braşov, 1881, p. 121—134), redactat de el. Contragerea şi contopirea variantelor, sub influenţa lui At. Marienescu, au avut însă drept rezultat *„un text neautentic, care nu va putea fi utilizat decît ca sprijin documentar de a doua mînă"*. În schimb, notele ce însoţesc *Petrecerea mortului* sînt apreciate de specialişti ca „bogate şi interesante", cuprinzînd „incursiuni erudite în mitologia antică şi cu ştiri preţioase despre unele personaje ale mitologiei populare de la noi" (O. B î r l e a, *Ist. folcl. rom.*, p. 207—208). — *Pag. 716 (500).*

225 Nu se cunoaşte astăzi nici o „operă personală" a lui Bogomil (vezi notele 112—115). — *Pag. 718 (501).*

226 *„După toate probabilităţile, această parte a legendei alcătuieşte sîmburele ei primitiv :* o veche formulă de exorcism, *din lumea păgînă, împotriva demonilor cari primejduiau naşterea şi viaţa copiilor mici. Ea a supravieţuit şi după răspîndirea creştinismului, dar s-a adaptat noilor împrejurări, prefăcîndu-se în* legendă hagiografică. *Totuşi, alături de legendă, s-a păstrat şi vechea formulă magică, (...) copiată alături de cea dintîi sau chiar singură (...)"* (C a r t o j a n, *Cărţile populare ...*, I, p. 149, reed. p. 189). — *Pag. 719 (502).*

227 Balada e independentă de *Visul lui Tudor Vladimirescu*. — *Pag. 722 (504).*

228 Probabil, nici această baladă nu are vreo legătură cu cea a lui Tudor Vladimirescu, coincidenţa de nume fiind întîmplătoare. — *Pag. 722 (505).*

229 În principiu, H a s d e u are aici dreptate, dar în speţă e puţin probabil ca baladele invocate să aibă vreo legătură cu *Visul Maicii Domnului* (vezi şi nota 151). — *Pag. 723 (505).*

230 Nu s-a descoperit vreun exemplar din ediţia din 1642 a *Catehismului calvinesc*, care a provocat *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc* al mitropolitului V a r l a a m, tipărit în 1645 (Măn. Dealu). În ciuda indicaţiei exacte de pe foaia de titlu „1656", nu se ştie de ce T. C i p a r i u, care a avut un exemplar, datează pe cel de-al doilea în 1657, şi după el H a s d e u; vezi descrierile ulterioare în *Bibliografia românească veche*, t. I, de I. B i a n u şi N. H o d o ş, Bucureşti, 1903, nr. 64, p. 297 şi 537; t. IV, de I. B i a n u şi D. S i m o n e s c u, Bucureşti, 1944, p. 201—202 (un exemplar la B.A.R.). — *Pag. 724 (506).*

231 Într-adevăr, *Tetraevanghelul slavon* a fost tipărit la Braşov de către C o r e s i, sub patronajul lui Hans B e n k n e r, în 1562, la un an după cel românesc (vezi şi nota 48): *„Editorul a vrut să arate prin aceasta că nu s-a depărtat prin nimic de tradiţia bisericii ortodoxe"* (*Istoria literaturii române*, I, ed.2, red. resp. acad. Al. R o s e t t i, Bucureşti, 1970, p. 291—292). — *Pag. 725 (506).*

232 Vezi descrierea ulterioară (cu indicaţii bibliografice) a *Catehismului* lui Ştefan F o g a r a s i, tipărit la Alba-Iulia, în 1648: *Bibliogr. rom. veche*, t. I, nr. 53, p. 160—164. — *Pag. 726 (507).*

233 *Păcură* provine, totuşi, din lat. *pĭcŭla* (vezi Cioranescu, nr. 6003, cu bibliogr.); semnalăm că cercetări mai noi explică cuvîntul v. sl. пьцьлъ, slavon. пькълъ etc. drept un împrumut din latină (A. Vaillant, citat de M. Vasmer — O. N. Trubaciov, *Этимологический словарь русского языка*, t. III, Moscova, 1971, p. 226). *Mătură* nu este nici el slav, ci probabil autohton, înrudit cu alb. *netullë* (vezi: I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, nr. 43, p. 179—180; G. Mihăilă, *Paralele lexicale traco-româno-slave*, SCL, XXIV, 1973, nr. 1, p. 62—63). — *Pag. 727 (508).*

234 Hasdeu adoptă aici un ton glumeţ, căci, în fond, este vorba despre inspiraţia populară în unele poezii culte, iar în cazul *Amărîtei turturele* — şi invers (vezi variantele reunite de D. Găzdaru, în *lucr. cit.*, în nota 164). Acest *Post-scriptum* al lui Hasdeu a fost reprodus în „Revista nouă", II, 1889, nr. 4, p. 126—127, în continuarea unui articol al lui Th. D. Speranţia despre *Ienăchiţă Văcărescu*, „după A. I. Odobescu" (p. 121—126). — *Pag. 730 (510).*

235 În realitate, cele 13 volume ale ediţiei 1 au apărut între *1839* şi 1867 (vezi *Краткая литературная энциклопедия*, t. 2, Moscova, 1964, col. 1021: *Simrock Karl*, 28.VIII. 1802 —18.VII.1876). Biblioteca Academiei R.S. România posedă doar t.X din ed. 1, apărut în 1864, şi t.V din ed. a 2-a, tipărit în 1863 (deci înaintea datei comunicate de Hasdeu şi în timp ce se încheia ed. 1); enciclopediile străine consultate nu menţionează ediţia a 2-a, astfel că nu-i putem preciza limitele cronologice. — *Pag. 731 (511).*

236 În diverse graiuri ucrainene au fost înregistrate ulterior atît forme cu rotacism, cît şi forme nerotacizate: *žen'ápyn*, *džarap*, *ženepyr*, *žérep* (vezi Emil Vrabie, *Influenţa limbii române asupra limbii ucrainene*, „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 180). — *Pag. 731 (511).*

237 Vezi nota 25. — *Pag. 732 (511).*

238 Cu toate încercările specialiştilor, cuvîntul *ortoman*, *iortoman* (mai ales în poezia populară) „bogat, cu turme multe; chipeş, viteaz" a rămas neexplicat satisfăcător din punct de vedere etimologic (*DLR*, VII, partea 2, p. 326—327; Cioranescu, nr. 5936, cu bibliografie). — *Pag. 733 (512).*

239 Cartea lui P. A. Bezsonov, apărută în 6 fascicule, între 1861 şi 1874, nu se găseşte la B.A.R., astfel că n-am putut controla textul. — *Pag. 733 (512).*

240 Textul publicat de Dj. Daničić (*Proroštvo despota Stefana Lazarevića*, „Starine", IV, 1872, p. 81—85) nu are legătură cu cel discutat de Hasdeu. — *Pag. 734 (513).*

241 *Evanghelia apocrifă a lui Nicodim* a fost tradusă şi în limba română, se pare, după o versiune polono-rusă (cea mai veche copie din 1736; vezi Cartojan, *Cărţile populare* ... II, p. 74—81, reed. p. 94—102). — *Pag. 735 (513).*

G. Mihăilă

Notă la corectură. Cititorul este rugat să completeze indicaţiile bibliografice din unele note precedente cu următoarele cărţi şi studii:

17 Gh. Ghivu, *Localizarea şi filiaţia textelor din Codicele Sturdzan*, extras din vol. *Cele mai vechi texte româneşti*, Bucureşti, 1982, p. 37—92.

67 Florica Dimitrescu, *Corespondenţe româno-polone în scrierea românească din secolul al XVI-lea*, în vol. *Relaţii culturale româno-polone*, Bucureşti, 1982, p. 63—70.

77 ş.a. M. G a s t e r, *Literatura populară română*. Ediţie, prefaţă şi note de Mircea Anghelescu, Bucureşti, Ed. Minerva, 1983.

113 ş.a. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*. Postfaţă şi bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefaţă de Dan Zamfirescu, Bucureşti, Ed. Minerva, 1980; E. T u r d e a n u, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981.

De asemenea, la nota 8, tom. I. Din fericire, Biblioteca Academiei R.S. România a realizat, prin grija lui Ioan Bianu, fotocopii după *Leviticul de la Belgrad*, cu mult înaintea dispariţiei acestuia în 1940, înregistrate la cota *Fmss 25* (4 exemplare; *Msse rom. 5307 A, B, C, D*), cu următoarea notiţă, scrisă caligrafic pe prima filă de hîrtie ataşată: „*Levitic, cap. XXVI, vers. 3–41* (c. 1560). Originalul se află în Biblioteca Naţională din Belgrad (Serbia), mss. nr. 61, de unde l-a copiat d-l Hasdeu, care l-a şi publicat în *Cuvente den bătrini*, I, p. 5. Foile originale au fost dăruite Academiei, iar în urmă, constatîndu-se că ele erau rupte dintr-un volum al Bibliotecii Naţionale din Belgrad, s-au trimis prin intermediul Ministerului de Externe, Ministerului de Instrucţiune Publică din Serbia, în 20 ian. 1903 st. v., după ce au fost fotografiate".

În sfîrşit, cititorul este rugat să facă următoarele corecturi la t. I : p. 166, r. 7 — ѧкѕм; p. 249, r. 7 — *Add. 71;* p. 421, r. 24 — *Add. 92*; p. 600, r. 1 — *mots*; p. 602, r. 8 — *puis;* p. 603, r. 15 de jos — *pas;* p. 698, r. 7 de jos — *Scriban*.

G.M.

INDICE METODIC

ANALIZĂ ȘI CONCORDANȚĂ

NB. Cifrele între ( ) indică paginele [ediției originale] Pagina

Planul operei (VII). — Ce este filologia comparativă? (VIII—IX). — Presa străină despre tomul I (IX). — D. Cihac (X, cfr., p. 731).

Görres (XIII). — Nisard (XIV). — *The Chapman's Library* (XVI, cfr. p. 731). — Colecțiuni speciale de cărți poporane și lucrări monografice (XVI). — Diferința între literatura poporană scrisă și între cea nescrisă (XVII). — Transformațiunile literaturei poporâne scrise și nescrise prin trecere din țară în țară, din epocă în epocă și din om în om (XVIII). — Natura lirică a literaturei poporane nescrise și natura didactică a cărților poporane (XIX). — Anonimitatea literaturei poporane în genere (XX). — Amalgamarea ambelor ramure ale literaturei poporane după formula $A(k + l + m) + B(r + s + t)$ (XXI, cfr. mai ales p. 387—402 și 721—3). — Raportul cărților poporane către literatura cea cultă (XXI). — Importanța lor socială după epoca națională și după vîrsta individuală (XXII). — Interesul lor linguistic (XXIII). — Cum se editează ele prin tipar sau fără tipar (XXIII). — Specimene române de cărți poporane manuscripte (XXIV). — *Istoria tutunului* (XXIV). Legende poporane nescrise despre tutun la români și la străini (XXVI). — Manuscriptul logofătului Ioniță Giurescu (XXVIII). — *Trepetnic* (XXX, cfr. p. 718). — *Rojdanic* (XXXII). — *Canonul lui Hristos* (XXXIII). — Rolul lui papa Leone III în cărțile poporane (XXXIV, cfr. p. 29, 34 și 391). — *Gromovnic* (XXXV). — *Alexandria* (XXXV) — în legătură cu *Ostrovul Spitzberg* (XXXVI). — *Varlam și Iosaf* (XXXVI, cfr. p. 707—8). —*Arghir și Elena* (XXXVII, cfr. p. 714). —*Andronim și Filana* (XLI). —Codex Sturdzanus (XLI). — Împărțirea lui în «Texturi măhăcene» și «Texturi bogomilice» (XLII). — Cărțile poporane i n f e r n a l e (XLIV, cfr. p. 406). — Concluziunea (XLV).

Autorii „Texturilor măhăcene" (1). — Ce se știe despre popa Grigorie din Măhaci (2, cfr. p. 176, 691—2). — Situațiunea actuală și tradițiunile măhăcenilor (2). — Cîntecele măhăcene despre Traian și Mihai Viteazul (4). — Sabia, măciuca și căciula lui Mihai (5). — Graiul actual al măhăcenilor: *tiept* = *piept* etc. (6, cfr. p. 241). — Originea documentală a Măhaciului (6). — Fonetismul vechiului grai măhăcean (8). — Diferința între *z* și *dz*

zitiv femeiesc (644). — Corespondința în construcțiunea rom. *cei-al-alți* și *cea-al-altă* = alb. *tă-i-atără* (645). — Sinteza coincidințelor neregulate și importanța lor (646). — Coincidința formală româno-albaneză a genitivului cu dativul (647). — III. Limba bulgară (647). — Substratul autocton omogen al limbelor actuale de pe Peninsula Balcanică (647). — Relațiunea congenitală între româna și albaneza, dar numai de altoi între româna și bulgara (648). — Articlul substantival postpozitiv la bulgari nu este esențial (649). — Comparațiunea sub raportul articlului definit între texturi român, albanez și bulgar (650). — Articlul bulgar nu are o formă fixă (651). — El imitează cu stîngăcie pe cel român (652). — N-are cazuri oblice (652); — totuși genitivul, format prin prepozițiune, coincidă în formă cu dativul, ca și la româno-albanezi, dar nu deplin (653). — Articlul prepozitiv adjectival lipsește bulgarilor (653). — Pozițiunea normală a adjectivului este de-naintea substantivului (653). — Reduplicarea specifică bulgară a articlului (654). — Urmele ei la români (654). — Opozițiunea diametrală între cauzele unuia și aceluiași fenomen la români și la bulgari (655). — Concluziunea (656). — IV. Limba greacă (656). — Înrudirea cu româna e congenitală, dar de alt grad decît cea româno-albaneză (656). — Lipsa articlului postpozitiv și a unui articlu adjectival special (657). — Marea independință a articlului grec (658). — Indicele unei coincidințe formale între dativ și genitiv, dar nu și între adverb și adjectiv (658). — Identitatea de principiu între articlul genitival grec și cel româno-albanez (659). — Concluziunea (660). — V. Limba țigană (660). — Se referă la greaca, ca limba bulgară la româna (660). — Articlul țigănesc e împrumutat de la greci (660), — cu o nuanță românească la țiganii din România (661). — Reduplicarea articlului țigănesc (661). — Lipsa articlului genitival la țigani suplenită printr-un sistem specific neoindian (662). — VI. Prima concluziune (662). — Genealogia reduplicării și triplicării articlului în limbele balcanice (662). — Trăsurele caracteristice ale întrebuințării articlului în limba primitivă daco-epirotă sau în substratul autocton al limbelor balcanice (663). — Aceste trăsure, pînă la un punct, ne întîmpină în Europa numai în: VII. Limbele scandinave (663). — Posedă un articlu substantival postpozitiv (663). — De asemenea un articlu adjectival prepozitiv (664). — Formează genitivul prin sufixarea nominativului post-articulat: *man-en-s* = alb. *nieri-u-t* = rom. *omu-lu-i* (664). — Cunosc reduplicarea articlului în construcțiunea substantivului cu adjectivul (664). — Totuși pozițiunea normală a adjectivului este de-naintea substantivului (665). — Natura organică a tuturor acestor fenomene în limbele scandinave (665). — Cum să se explice dară divergința lor de totalitatea limbelor germanice? (666). — Familia linguistică leto-slavo-germanică are abia un rudiment de post-articulare, dar și aceea numai pentru adjectivi (666). — Neadmisibilitatea ipotezei explicative a lui Grimm (667). — O altă ipoteză (668, cfr. p. 667). — VIII. Limbele eranice (668). — Cîteva rezerve din partea autorului (668). — α) Limba armeană (669). — Are un articlu substantival post-pozitiv (669). — Comparațiunea semasiologică între românul *al-doi-le* și armeanul *erkr-ord* (670). — Coincidința formală a genitivului armean cu dativul (670). β) — Limba osetă (670). — Cunoaște post-articularea substantivului (670). — γ) Graiuri persiane (670). — Limba curdică are un articlu substantival postpozitiv (670), — și un articlu adjectival prepozitiv (671). — Identitatea articlului adjectival propriu-zis cu articlul genitival în toate graiurile persice (672). — Pozițiunea normală a adjectivului este după substantiv (672). — Caracterul relatival al articlului prepozitiv persian (673). — Specimene zendice (673). — Specimene ahemenidice (674). — Graiurile persiane posedă și un articlu substantival postpozitiv (675). — Reduplicarea articlului în construcțiunea substantivului cu adjectivul (675). — Triplicarea articlului în limba curdică (676). — IX. Genitiv-dativ (676). — Conspectul declinațiunii ario-europee pronominale la genitiv și la dativ (676). — Coincidința formală a ambelor cazuri, constantă la români și la albanezi, se arată deja în sanscrita, ajungînd în India la o manifestațiune completă în dialectele pracrite și-n pali (677). — Importanța «poporană» a acestor din urmă (678). — Coincidința formală a ambelor cazuri în persica inscripțiunilor ahemenidice (678), — deși s-a putut pierde în neopersiana și-n oseta (679). — Tot așa în armeana (680).

---

* Tocmai acuma observăm o altă curiozitate. La pag. 682, d. Cihac traduce bine pe *leu-paraleu* prin «lion-très grand lion = vrai lion». Dar atunci cum rămîne cu *paraleul* de la pag. 693 și cu analogia de la pag. 230, și cum de nu figurează în Indicele de la finea volumului decît un singur *paraleu?*

** Mai cfr. în mitropolitul Dosoftei, Parimiar, 1672, f.14: «fiu am fost și eu tatălui ascultoiu», la singular și fără verbul *a sta*.

CUVENTE DEN BĂTRÎNI

COLOFON

CUVENTE DEN BĂTRÎNI
VOL. II

monumentală operă lingvistică şi filologică a lui
BOGDAN PETRICEICU HASDEU
a fost publicată în anul 1879 de Direcţiunea Arhivelor Statului Bucureşti, Noua Tipografie Naţională C. N. Rădulescu,
Str. Academiei nr. 24.
Lucrarea a fost culeasă cu caracter Didot, corp 12 verzal şi de rînd
(drepte şi cursive), pe format $6^{1/2}$ şi $10^{1/4}$, tipărită pe format 17 × 24.
Ediţia de faţă, prima reeditare integrală a lucrării lui B. P. Hasdeu,
este îngrijită de prof. univ. dr. doc. GHEORGHE MIHĂILĂ
(Universitatea din Bucureşti).
În cadrul Editurii Didactice şi Pedagogice — Director: dr. CONSTANTIN FLORICEL;
redactori şefi: GHEORGHE ALECU şi AVRAM POP — la realizarea acestei ediţii au luat parte:
Redactor: prof. gr. I ARETIA DICU
Machetare şi tehnoredactare: ION MIREA
Coperta: CONSTANTIN GULUŢĂ
Corectori: GABRIELA STOICA, MAGDA ACXENTESCU,
AURORA ONCESCU, ELENA IONESCU, ION IRIMIA,
ANA IONESCU (şef corectură).
Urmărire producţie: CORNELIA SAVA.
De la Institutul de Lingvistică din Bucureşti a fost consultat pentru
această lucrare GHEORGHE CHIVU, cercetător principal.
Realizarea acestei cărţi aparţine Întreprinderii Poligrafice
„13 Decembrie 1918" din Bucureşti, str. Grigore Alexandrescu, nr. 87—93
(Director ing. CONSTANTIN TRONARU; ing. şef ADRIAN FLINTEA; şef producţie
ing. FLOREA DIONISIE).
Pe fluxul tehnologic, coordonarea executării lucrării a fost asigurată
de CONSTANTIN MIRCEA, şef atelier, la culegere; ing. CONSTANTIN RIZOPOL, la imprimare; ing. SANDA DULU, la legătorie.
Un aport deosebit în procesul de pregătire a formei la text l-au avut NICULINA NICHITA şi
MARIA ANDREI, muncitori zeţari; VASILE SEKEI şi MARIA MAZILU, brigadieri.
Noua ediţie apare tipărită pe hîrtie 16 × 70 × 100 şi este culeasă la monotip cu caracter
medieval, verzale şi de rînd (drepte, cursive), corp 8, 10, 12.

B.P. HASDEU

